BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ARCHITECTURA

59E JAARGANG 1938

159B

N.V. BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ V.H. MOUTON & Co., 's-GRAVENHAGE

INHOUD

VAN DEN 59EN JAARGANG 1938

(met uitzondering van boekwerken en tijdschriften)

A.

Blz.

Aluminium als bouwmateriaal, door J. W. H. C. Pot 47
Amsterdam. De nieuwe stations . . 205
Amsterdam. Het Boschplan in wording, door A. E. 222
Amsterdam-West. Bebouwing van „Landlust" 373
Arbitrage, ingesteld door den B.N.A. (De), door Mr. Hartzfeld, met onderschrift van het Bestuur van den B.N.A. 130
Archief (Teekeningen) van Dr. H. P. Berlage, door J. P. M. 309
Architect (De) en het Scheepsinterieur, door J. P. L. Hendriks . . . 417
Architectenbureau Smits en van de Linde. Landhuis „Berkengaerde" te Crailoo 17
Architectura et Amicitia (Genootschap). Ontwerpstudie no. 10 . 32, 65, 96, 128
Idem, Ontwerpstudie no. 11 152, 153, 216, 253, 272

B.

Bakker (Gerrit). Het „Brouwerswapen" n.a.v.e. artikel van den heer Pot (pag. 344) 369
Bedaux (Jos.). Architect van het winkelwoonhuis te Tilburg aan de Heuvelstraat en van het foto-atelier van Beurden 393
Berg (Pl. van den). Een korte beschouwing over sterkteleer, door J. P. Mieras 409
Berghoef (J. F.). Het nieuwe gebouw van Stockholms Byggnadsförening 2
Idem. Het crematorium te Hälsingborg van architect Prof. Ragnar Oestberg 41
Idem. Sluiting van luiken bij naar buiten draaiende ramen 84
Idem. Een Californisch huis 143
Idem. Architect woonhuis met bureau te Aalsmeer 241
Idem. Het nationale museum te Kopenhagen 271
Bestuur van den B.N.A. Onderschrift bij het artikel van Mr. Hartzfeld over de arbitrage, ingesteld door den B.N.A. 130
Idem. Rondom New York 196
Idem. Tentoonstelling New York . . 265
Beumer (Mr. Dr. E. J.). Het restaureeren van oude bouwwerken. . . 437
Bever (C. H. de). Architect St. Josephkerk te Kaatsheuvel 250
Idem. Tentoonstelling „Klim op" te Helmond 365
Bie Leuveling Tjeenk (Ir. J. de). In memorian Prof. Ir. G. Diehl † . . . 234
Boerderijbouw in het „Buitenveld" onder Veenwouden, van den architect L. Reinalda 97
Booven (M. A. van). In memoriam Prof. Ir. G. Diehl † 235
„Bosbad" (Het) te Den Haag, van Architect G. Westerhout 85
Bot, B.N.A. (Jac.). Architect van de verbouwing van perceel J. D. Meyerplein 16 te Amsterdam 131
Bouman (Mr. B.). De B.S.B.-regeling 155
Bouwverordening van New York (De nieuwe), door Ir. K. Dees 245
Brabant (Architecten gaan naar), door J. P. Mieras 189
Breda (Woonhuis te). Architect F. A. Eschauzier, B.N.A. 220
„Brouwerswapen" (Het), door Gerrit Bakker, n.a.v.e. artikel van den heer Pot (pag. 344) 369
Bruin (Wieger). In memoriam G. Versteeg † 169
Idem. De Rusthoeve, Tehuis voor ouden van dagen te Purmerend . . 289
B.S.B.-regeling, door Mr. B. Bouman . 155
Buizengieterij der hoogovens te Velsen. Architect Ir. A. H. van Rood 273

C.

Catalogus voor de Bouwwereld 1938 . 55
Idem, door Ir. H. G. J. Schelling . . . 116
Catalogus voor de Bouwwereld en sluitzegels, door J. P. M. 256
Christ Scientist te Amsterdam (First church of) van den Architect Ir. G. Friedhoff B.N.A. 147, 158
Couzijn (W.). Werk eerste Stipendiumjaar 138
Crematorium te Hälsingborg van Architect Prof. Ragnar Oestberg, door J. F. B. 41
Crouwel B.N.A. (J.). Architect van het stationspostkantoor te Utrecht . . 266
Cursus voor Gezondheidstechniek 1938—1939 319
Cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht, diploma-uitreiking cursus 1936—'37 73

D.

Dakplaten van bimsbeton, door Ir. H. G. J. Schelling 159
Dees (Ir. K.). De nieuwe bouwverordening van New York 245
Diehl † (Prof. Ir. G.). In memoriam 225, 233
Dongen Jr. (Jan van). In memoriam G. de Zeeuw † 249

E.

Eereleden van den B.N.A. benoemd op 9 April 1938, door J. P. M. 129
Eibink (A.). De eerste etappe, n.a.v. de prijsvraag Raadhuis Amsterdam. . 1
Idem. Adviescommissie der Noordhollandsche Gemeenten voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen . . 14
Idem. Openingsdag van de Jaarbeurs 100
Idem. Het boschplan van Amsterdam in wording 222
Idem. Boekbespreking. Het maken van begrootingen voor de Bouwwereld, door O. Jelsma, c.i. 288
Idem. Het trekken van een parabool . 364
Eindhoven. Prijsvraag voor een Stadhuis . 14, 32, 62, 81, 95, 120, 125, 327
„Elckerlyc" Lage Vuursche. Architect H. Th. Wijdeveld B.N.A. . . . 257
Elzas (A.). Architect van de Synagoge aan de Lekstraat te Amsterdam 429
Emmen (Dr. Ir. J.). Toepassing van hooge spanningen bij gewapendbetonconstructies 404, 414
Eschauzier (F. A.). Architect Woonhuis te Breda 220
Examen Bouwkundig Opzichter B.N.A. Uitslag examens 1938 196
Idem. Oproeping examens 1939 . . . 436

F.

Feltkamp (C.). Stadsversieringen . . 449
Franken † (J. W.). In memoriam, door W. Gerretsen 145
Friedhoff (Ir. G.). Arch. First Church of Christ Scientist te Amsterdam 147, 158
Idem. Quo Vadis? 454

G.

Geborduurde wandkleed (Het), door Erna van Osselen 105
Gediplomeerden (Het werk van de). H.B.O. 1938 353
Gelegenheidsgrafiek, door Ir. H. G. J. Schelling 25
Genootschap Architectura et Amicitia. Ontwerpstudie no. 10 32, 65, 96, 128
Idem. Ontwerpstudie no. 11 152, 153 216, 253, 272
Gerretsen (Ir. H. V.). Architect van de Jeugdkerk van de Duinoordkerk te Den Haag 345
Gerretsen (W. J.). In memoriam J. W. Franken † 145
Idem. Het nieuwe Kunstmuseum te Bazel van de arch. Rudolf Christ en Paul Bonatz 161
Gewapend-betonconstructies. (Toepassing van hooge spanningen bij), door Dr. Ir. J. Emmen . . . 404, 414
Gezondheidstechniek (Cursus voor) 1938—1939 319
Glasruiten (Over de vereischte dikte van), door Ir. H. G. J. Schelling . . 261
Gouwetor (Ir. F. J.). Architect Vrijzinnig Hervormde kerk en woonhuis te Haren (Gr.) 305, 328
's-Gravenhage. Stadhuisplan Architect J. Luthmann, B.N.A. 197
Groote hausse in kleine raadhuizen . 55

Blz.

H.

Haagschen Kunstkring in het Gemeentemuseum te Den Haag. (Jubileumtentoonstelling van den), door G. Westerhout 174
Hartzfeld (Mr.). De arbitrage, ingesteld door den B.N.A. 130
Hazelzet (C. P. M.). Roosevelt's plan voor de woningvoorziening in de Ver. Staten 21
Hendriks (J. P. L.). Plafonds tegen houten balklagen 60
Idem. Boekbespreking. Tabellen voor het gebruik van staal 415
Idem. Volkscultuur en bouwkunst, van Jan Jans 415
Idem. De architect en het scheepsinterieur 417
Idem. Symposium over trillingsdemping 454
Herdenking van het 25-jarig bestaan van de eerste welstandsbepaling in de bouwverordening van ons land . 227
Herziening van de Woningwet . . . 236
Hooger Bouwkunst-Onderricht (Ver). Diploma-uitreiking cursus 1936–'37 73
Idem. Jaarverslag over 1937 295
Idem. Het werk van de gediplomeerden 1938 353
Hoogovens te Velsen. De buizenindustrie. Architect Ir. A. H. van Rood . 273
„Hoogwolde" te Nunspeet, van het Architectenbureau Granpré Molière, Verhagen en Kok, door J. P. M. . 347
Huizen N.H. Prijsvraag voor een Gemeentehuis 55, 72, 84, 95, 103, 135, 231, 280, 303
Idem. Juryrapport 311, 317
Idem. Publicatie van de ontwerpen . . 321
Hunningher (Dr. B.). Het werk van den beeldhouwer Pieter Starreveld . 92

I.

Industrieschool (De) te Amsterdam 75 jaar, door J. P. M. 350

J.

Jaarbeurs te Utrecht, door A. Eibink . 100
Jaarverslag van de Stichting „Fonds voor de normalisatie in Nederland" over 1937 232
Jeugdkerk van de Duinoordkerk te Den Haag. Arch. Ir. H. V. Gerretsen 345
Juryrapport T. E. O. Mascotte. Prijsvraag 1936, uitgeschreven door de N.V. Vernis- en Verfwarenfabriek v/h J. Wagemakers & Zonen . . . 15

K.

Kaatsheuvel (St. Josephkerk te). Architect C. H. de Bever 250
Kalf (Dr. Jan). Rede gehouden bij de uitreiking van het eerelidmaatschapsdiploma van den B.N.A. op 5 November 1938 386
Kalff (Ir. L. Ch.). Dr. A. F. Philips Observatorium te Eindhoven . . . 33
Kerk en woonhuis te Haren (Gr.) van Architect Ir. F. J. Gouwetor . 305, 328
Kerkgebouw Oud-Katholieke Gemeente te Haarlem. Architect Ir. H. T. Zwiers B.N.A. 281
„Klim op" (Tentoonstelling) te Helmond, door C. H. de B. 365
Kok (A. A.). Kantoorgebouw Keizersgracht hoek Berenstraat te Amsterdam 10
Koolen (De schilder Harry), door Mr. A. N. Kotting 58
Kotting (Mr. A. N.). De schilder Harry Koolen 58
Krop (Hildo). Monument voor de A.K.U. te Velp 370
Kruizinga (Ir. N. J.). Architect Zomervacantiehuis „De Zandhoeve" te Noordwijk a/Zee 396
Kunstglas, door Ir. H. G. J. Schelling . 40
Kunstmuseum te Bazel van de arch. Rudolf Christ en Paul Bonatz, door W. J. Gerretsen 161
Kunstnijverheid in het Rijksmuseum (Precieuse), door J. P. M. 175, 219, 239, 263, 309, 316, 336

L.

Landhuis te Epe, van Architect J. J. van der Linden 313
„Landlust" te Amsterdam-West. Woningbouw van Saane, door J. W. H. C. Pot 49
„Landlust" (Bebouwing van) te Amsterdam-West 373
„Liberty" (Meubelen bij), door J. W. H. C. Pot 79
Lichtdoorlating (Proef over) van ruiten voor bovenlichten, door Ir. H. G. J. Schelling 315
Linden (J. J. van der). Architect Landhuis te Epe 313
Lürsen (Joan. B.). In memoriam Prof. Ir. G. Diehl † 234
Luthmann (J.). Stadhuisplan voor 's-Gravenhage 197

M.

Maarssen (Dubbel woonhuis te). Architect W. Wymstra B.N.A. . . . 217
Mannen van de pen en de mannen van de teekentafel (De), door Dr. A. Noach 113, 121
Matthysen (H. L.). Boekbespreking. Het Schildersambacht. I. Verfstoffen, door J. A. P. Meere 303
Merkelbach (B.). Woningbouw van Saane 102
Meubelen van J. J. Brugman, door H. G. J. S. 452
Meubelstuk (Een merkwaardig), door J. P. M. 64
Middelbaar Technisch onderwijs, door W. J. Sandhövel 435
Mieras (J. P.). Boekbespreking. Ars Belgica VII. De oude kerken van Gent 12
Idem. Een merkwaardig meubelstuk . 64
Idem. Boekbespreking. Pieter Jansz. Saenredam 102
Idem. De Ned. Isr. Gemeente en hare oude Synagoge te Rotterdam, door J. Verheul 102
Idem. Eereleden van den B.N.A. . . 129
Idem. Fallingwater, een landhuis van Frank Lloyd Wright 137
Idem. Werk van W. Couzijn, Prix de Rome 138
Idem. Boekbespreking: De Nederlandsche Musea 141
Idem. Precieuse Kunstnijverheid in het Rijksmuseum 175, 219, 239, 263, 309, 316, 336
Idem. Architecten gaan naar Brabant 189
Idem. Catalogus voor de Bouwwereld en sluitzegels 256
Idem. Boekbespreking. Carl Friedrich Schinkel. Ein Verzeichnis seiner Denkmalentwürfe, door Dr. Ch. Steinbrücker 288
Idem. Teekeningenarchief van Dr. H. P. Berlage 309
Idem. Wat is het lot van het Gemeentehuis (oude) te Huizen? 326
Idem. Wandversiering van de groote zittingszaal in het gebouw van den Hoogen Raad. Prof. R. N. Roland Holst, fec. 329
Idem. „Hoogwolde" te Nunspeet van het Architectenbureau Granpré Molière, Verhagen en Kok 347
Idem. De Industrieschool te Amsterdam 75 jaar 350
Idem. Boekbespreking. De Architect Jan Guidici, door J. Verheul Dzn. . 398
Idem. Groeiproces 400
Idem. Brugversiering te Den Haag, van den beeldhouwer Alb. Termote 401
Idem. Een korte beschouwing over sterkteleer, opgedragen aan den heer Pl. van den Berg 409
Idem. Prof. Ir. H. T. Zwiers 428
Idem. Toelichting op de illustraties bij het artikel „Het restaureeren van oude bouwwerken", door Mr. Dr. E. J. Beumer 447
Monument voor de A.K.U. te Velp van den beeldhouwer Hildo Krop . . . 370
Monumenten: een cultuurbelang . . 14
Monumentenzorg op de staatsbegrooting 1939 327
Museum te Bazel van de architecten Rudolf Christ en Paul Bonatz, door W. J. Gerretsen 161
Museum (Het Nationale) te Kopenhagen, door J. F. Berghoef . . . 271

N.

Nederlandsch Paviljoen op de wereldtentoonstelling te New York (Het) van Architect Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer 172
New York in 1939 (Wereldtentoonstelling te). Plannen van de 7 daartoe uitgenoodigde architecten voor een Nederlandsch paviljoen . . . 177
New York (Rondom), door het Bestuur van den B.N.A. 196
New York (Internationale tentoonstelling te). Mededeelingen van den Tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten . 225, 265, 314
Nieuw Amsterdam (Het D.S.S.) . . 417
Nieuwe materialen, door Ir. H. G. J. Schelling 401
Noach (Dr. A.). Boekbespreking. Kunstgeschiedenis der Nederlanden, door Dr. H. E. van Gelder . . 38
Idem. De mannen van de pen en de mannen van de teekentafel . 113, 121
Normaalbladen N 236, N 237, N 378, N 412, N 465, N 522, N 523, N 791, N 795 352

O.

Ontwerpen der Rijksbouwmeesters van de Pruisische koningen in de achttiende eeuw, door J. W. H. C. Pot. . 104
Ontwerpstudie no. 10, uitgeschreven door het Genootschap Architectura et Amicitia 32, 65, 96, 128
Idem, no. 11 . . . 162, 153, 216, 253, 272
Osselen (Erna van). Het geborduurde wandkleed 105
Oestberg (Ragnar). Architect Crematorium te Hälsingborg, door J. F. B. 41
Overdekte Zweminrichtingen, door G. Westerhout 61

P.

Parabool (Het trekken van een), door A. Eibink 364
Permanente Prijsvraag-Commissie. Prijsvraag Raadhuis Amsterdam . 54
Philips Observatorium (Dr. A. F.) te Eindhoven, door Ir. L. Ch. Kalff . . 33
Plafonds tegen houten balklagen, door J. P. L. Hendriks 60
Pluym (Prof. W. van der). Boekbespreking: Hildo Krop, door Jos. de Gruyter 455
Pompstation (Uitbreiding) van de Gem. Drinkwaterleiding te Amersfoort, van Architect Ir. C. B. van der Tak 297
Posthumus Meyjes & van der Linden (Architectenbureau). Het Sophia Kinderziekenhuis en Zuigelingenkliniek te Rotterdam 337
Postkantoor (Stations) van Architect J. Crouwel B.N.A. 266
Pot (J. W. H. C.). Aluminium als bouwmateriaal 47
Idem. Woningbouw van Saane „Landlust" te Amsterdam-West . . 49, 102
Idem. „Meubelen" bij Liberty . . . 79
Idem. Ontwerpen der Rijksbouwmeesters van de Pruisische koningen in de achttiende eeuw 104
Precieuse kunstnijverheid in het Rijksmuseum te Amsterdam 175, 219, 239, 263, 309, 316, 336
Prix de Rome. Vrije beeldhouwkunst 1938 411
Prijsvraag Raadhuis Amsterdam (Uitslag) 1
Idem. P.P.C.-Prijsvraag voor Raadhuis Amsterdam 54
Prijsvraag Stadhuisbouw te Eindhoven . 14, 32, 62, 81, 95, 120, 125, 327
Prijsvraag (Intern.) voor de stad Weenen, voor de architectuur van een Tentoonstellings- en Jaarbeursterrein 24
Prijsvraag Bouw Gemeentehuis te Huizen N.H. 55, 72, 84, 95, 103, 135, 231, 280, 303
Idem. Juryrapport 311, 317
Idem. Publicatie van de ontwerpen . . 321
Prijsvraag voor een feestversiering van het Lange Voorhout te Den Haag 136
Prijsvraag voor een grisaille schildering 176, 188
Prijsvraag veiligheidsplaten 248
Prijsvraag voor een embleem, uitgeschreven door de firma de Vries Robbé & Co. te Gorinchem 263, 311, 415
Prijsvraag (5e) uitgeschreven door „Het Prijsvragenfonds der Technische Hoogeschool" te Bandoeng N.O.I. 400
Prijsvraag Raadhuis te Doetinchem . 456

Q.

Quo Vadis?, door Ir. G. Friedhoff . . 454

R.

Raadhuis Amsterdam. Uitslag Prijsvraag 1, 54
Raamuitzetters, door G. Westerhout . 64
Ravesteyn (Ir. S. van). De nieuwe Stationstunnel met uitgang te Arnhem 134
Idem. Seinhuis te Utrecht 231
Redactie B.W.A. Een ongepaste publicatie. (Tel. Prijsvraag Raadhuis Amsterdam) 32
Reinalda (L.). Architect Boerderijbouw in het „Buitenveld" onder Veenwouden 97
Restaureeren (Het) van oude bouwwerken, door Mr. Dr. E. J. Beumer 437
Roland Holst (Prof. R. N.). Wandversiering van de groote zittingszaal in het gebouw van den Hoogen Raad, door J. P. M. 329
Idem. Rede gehouden bij de uitreiking van het eerelidmaatschaps-diploma van den B.N.A., op 5 November 1938 388
Rood (Ir. A. H. van). Architect Buizengieterij der Hoogovens te Velsen . . 273
Roosevelt's plan voor de woningvoorziening in de Ver. Staten 21
Rusthoeve (De). Tehuis voor Ouden van dagen te Purmerend, van Architect Wieger Bruin B.N.A. 289
Rijksmuseum (Precieuse kunstnijverheid in het) 175, 219, 239, 263, 309, 316, 336

S.

Sandhövel (W. J.). Middelbaar Technisch onderwijs 435
Schelling (Ir. H. G. J.). Gelegenheidsgrafiek 25
Idem. Kunstglas 40
Idem. Boekbespreking. 275 Jahre Staedtler-Stifte 1662—1937 . . . 65
Idem. Catalogus voor de Bouwwereld 116
Idem. Boekbespreking. Glass in architecture and decoration 117
Idem. Dakplaten van bimsbeton . . . 159
Idem. Over de vereischte dikte van glasruiten 261
Idem. Proef over lichtdoorlating van ruiten voor bovenlichten 315
Idem. Nieuwe materialen 401
Idem. Meubelen van J. J. Brugman . . 452
Seinhuis te Utrecht, door Architect Ir. S. van Ravesteyn 231
Slothouwer (Prof. Dr. Ir. D. F.). Het Nederlandsch Paviljoen op de wereldtentoonstelling te New York in 1939 172
Sluiting van luiken bij naar buiten draaiende ramen, door J. F. Berghoef 84
Smits & van de Linde (Architectenbureau). Landhuis „Berkengaerde" te Crailoo 17
Stadhuisbouw te Eindhoven (Prijsvraag) 14, 32, 62, 81, 95, 120, 125, 327
Stadhuis te Huizen N.H. (Prijsvraag) 55, 72, 84, 95, 103, 135, 231, 280, 303
Idem. Juryrapport 311, 317
Idem. Publicatie van de ontwerpen . . 321
Stadhuisplan voor 's-Gravenhage, van Architect J. Luthmann 197
Stadsversieringen, door C. Feltkamp . 449
Starreveld (De beeldhouwer Pieter), door Dr. B. Hunningher 92
Stations (De nieuwe) te Amsterdam . 205
Stationspostkantoor te Utrecht, van Architect J. Crouwel B.N.A. . . . 266
Steur (Prof. Ir. J. A. G. van der). Eerelid van den B.N.A., een halve eeuw bouwkundig ingenieur 227
Idem. Rede gehouden bij de uitreiking van het eerelidmaatschaps-diploma van den B.N.A., op 5 November 1938 384
Stevens (J.). Architect, woonhuis te Oirschot 300

Blz.

Stockholm's Byggnadsförening (Het nieuwe gebouw van de), door J. F. Berghoef 2
Stok Wzn. (J. P.). In memoriam Prof. Ir. G. Diehl † 235
Symposium over trillingsdemping, door J. P. L. H. 454
Synagoge aan de Lekstraat te Amsterdam. Architect A. Elzas . . . 429

T.

Tak (Ir. C. B. van der). Architect van de Uitbreiding Pompstation van de Gem. Drinkwaterleiding te Amersfoort 297
Teekeningenarchief van Dr. H. P. Berlage, door J. P. M. 309
Tengbom (Ivar). De Engelsche Koninklijke medaille 1938 40
Tentoonstelling „Klim op" te Helmond, door C. H. de B. 365
Tentoonstelling te New York in 1939. Plannen van de 7 daartoe uitgenoodigde architecten voor een Nederlandsch paviljoen 177
Tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten. Deelname Nederlandsche kunstenaars aan Tentoonstelling te New York 225, 265, 314
Termote (Albert). Beeldhouwer brugversiering te Den Haag a.h. Vaillantplein, door J. P. M. 401
Tirion (Ir. P. C.). Boekbespreking. Ir. W. van der Schrier: Bouwen in gewapend beton 224
Tunnel (De nieuwe) met uitgang te Station Arnhem, van Architect Ir. S. van Ravesteyn 134

U.

Uitreiking van de Eerelidmaatschapsdiploma's aan de heeren Prof. Ir. J. A. G. van der Steur, Dr. Jan Kalf en Prof. R. N. Roland Holst . . . 381
Uitslag van het examen ter verkrijging van het diploma van Bouwkundig Opzichter B.N.A. 1938 196

V.

Vacantieleergang voor verwarmingstechniek 1938 te Utrecht . . 136, 232
Valk (Willem). Buste van Henri Daniël Guyot 140
Velde (Prof. Henri van de). Schoonheids-dictator van België 84
Verbouwing van perceel aan het J. D. Meyerplein 16 te Amsterdam, van Architect Jac. Bot B.N.A. 131
Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht. Jaarverslag 1937 295
Veiligheidsplaten (Prijsvraag) . . . 248
Versteeg † (G.). In memoriam, door Wieger Bruin 169
Voorstellingen van technische films, door de Betonvereeniging en den B.A.B. 400
Vreeswijk (Ir. H. van). Architect, Huis Sanders te Eerbeek 368
Vries Robbé & Co. (N.V. de). Prijsvraag voor een embleem 263, 311, 415
Vrije beeldhouwkunst 1938. Prix de Rome 411

W.

Weenen. Intern. Prijsvraag voor de architectuur van een tentoonstellings- en jaarbeursterrein 24
Welstandsbepaling (Herdenking van het 25-jarig bestaan van de eerste) in de bouwverordening van ons land 227
Wenckebach (Prof.). Tentoonstelling te New York. Ingezonden stuk . . 314
Wereldtentoonstelling te New York in 1939. Plannen van de 7 daartoe uitgenoodigde architecten voor een Nederlandsch paviljoen 177
Westerhout (G.). Als de ganzen trekken 36
Idem. Overdekte Zweminrichtingen . 61
Idem. Raamuitzetters 64
Idem. Het „Bosbad" te Den Haag . . 85
Idem. De Jubileum-tentoonstelling van den Haagschen Kunstkring in het Gemeentemuseum te Den Haag . . 174
Idem. Boekbespreking. Kleine landhuizen in Holland, verzameld door F. Hausbrand 436
Winkelwoonhuis en foto-atelier te Tilburg, van den Arcihtect Jos. Bedaux 393
Woningwet (Herziening van de) . . 236
Woonhuis met bureau te Aalsmeer. Architect J. F. Berghoef 241
Woonhuis te Eerbeek, van Architect Ir. H. van Vreeswijk 368
Woonhuis te Oirschot, van Architect J. Stevens 300
Wright (Frank Lloyd). Landhuis Fallingwater, door J. P. M. 137
Wijdeveld (H. Th.). Architect „Elckerlyc" Lage Vuursche 257
Wymstra (W.). Arch. Dubbel woonhuis te Maarssen 217

Z.

„Zandhoeve" (De). Vacantiehuis te Noordwijk aan Zee, van den Architect Ir. N. J. Kruizinga 396
Zeeuw † (G. de). In memoriam, door Jan van Dongen Jr. 249
Zeist. Toetreding tot de Prov. Utrechtsche Welstandscommissie 364
Ziekenhuis (Kinder) en Zuigelingenkliniek te Rotterdam, van het Architectenbureau Posthumus Meyjes en van der Linden 337
Zwiers B.N.A. (Ir. H. T.). Architect Kerkgebouw Oud-Katholieke Gemeente te Haarlem 281
Zwiers (Prof. Ir. H. T.), door J. P. M. 428

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Blz.

Ars Belgica VII De oude kerken van Gent, Sint Niklaas en Sint Baafs, van Prof. Dr. Ir. Stan Leurs, door J. P. M. 12
Dr. H. E. van Gelder „Kunstgeschiedenis der Nederlanden", door Dr. A. Noach 38
275 Jahre Staedtler-Stifte, door H. G. J. S. 65
Pieter Jansz. Saenredam, door J. P. M. 102
De Ned. Isr. Gemeente en hare oude Synagoge te Rotterdam van J. Verheul, door J. P. M. 102
Glass in architecture and decoration by Raymond McGrath, & A. C. Frost, door H. G. J. S. 117
Voordrachten van de vacantie-leergang voor verwarmingstechniek . 140
Voordrachten over verlichtingskunde 140
Centrale verwarmingsinstallateur en bedrijfsorganisatie 141
De Nederlandsche Musea, door J.P.M. 141
Bouwen in gewapend beton, van Ir. W. van der Schrier, door Ir. P. C. Tirion 224
Het maken van begrootingen voor de bouwwereld, van O. Jelsma, door A. Eibink 288
Carl Friedrich Schinkel. Ein Verzeichnis seiner Denkmalentwürfe, van Dr. Ch. Steinbrücker, door J. P. M. 288
Het schildersambacht I Verfstoffen, van J. A. P. Meere, door H. L. Matthijsen 303
De Architect Jan Giudici, van J. Verheul, door J. P. M. 398
Tabellen voor het gebruik van staal, door J. P. L. H. 415
Volkscultuur en bouwkunst van Jan Jans, door J. P. L. H. 415
Kleine Landhuizen in Holland, verzameld door F. Hausbrand, door G. W. 436
Hildo Krop, van Jos. de Gruyter, door W. van der Pluym 455

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

Blz.

„De 8" en „De opbouw" door J P M. Jrg. 1938, no. 1 tot en met 24 . . 436
Arkitekten (Denemarken), door J. F. Berghoef. Jrg. 1937 no. 7 en 8 . . 72
Jrg. 1937 no. 9, 10, 11 en 12 . . . 168
Jrg. 1938 no. 1, 2 en 3 168
Jrg. 1938 no. 4 en 5 343
Arkitekti (Finland), door J. Berghoef. September en October 1937 . . . 72
November en December 1937 . . . 143
Jrg. 1938. Januari tot en met Juli . 343
Byggekunst (Noorwegen), door J. F. Berghoef. Jrg. 1937, 1 tot en met 10 7
Jrg. 1937, 11 en 12 143
Byggmästaren (Zweden), door J. F. Berghoef.
Jrg. 1937, no. 1 tot en met 34 . . 8
Idem, no. 36—38 70
Jrg. 1938, no. 1—3 143
Idem, no. 4, 5, 6, 7 en 8 168
Idem, no. 9 en 10 176
Idem, no. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 247
Journal R. I. B. A., door Ir. H. G. J. Schelling.
Jrg. 1937/1938, no. 3 24
Idem, no. 1, 2 en 4 56
Idem, no. 5, 6, 7, 8 en 9 142
Idem, no. 11 158
Idem, no. 10, 12, 13, 14 231
Idem, no. 15, 16, 17 en 18 320
Idem, no. 19 372
Idem, no. 20 416
Journal R. I. B. A. Jrg. 1938, no. 1 (7/11) 416
Journal Architectural Association, door Ir. H. G. J. Schelling.
Jrg. 1937, November en December 56
Jrg. 1938, Februari en Maart . . . 142
Idem, April 158
Idem, Mei 246
Idem, Juni, Juli en Augustus . . . 320
Idem, September 372
Idem, October en November 416
The Architects' Journal, door Ir. H. G. J. Schelling.
Jrg. 1937 van 11/11, 18/11, 25/11, 2/12 24
Idem van 9/12, 16/12, 23/12 en 30/12 56
Jrg. 1938 van 6/1, 13/1, 20/1, 27/1, 3/2, 10/2, 17/2, 24/2 en 10/3 . . . 142
Idem van 7/4 158
Idem van 17/3, 24/3, 31/3, 21/4, 28/4, 5/5, 12/5 en 19/5 231
Idem van 26/5, 31/5 247
Idem van 9/6 tot en met 1/9 . . . 320
Idem van 8/9—29/9 372
Idem van 6/10—10/11 416
Stavitel (Tsjecho-Slowakije), door Ir. H. G. J. Schelling.
Jrg. 1938, no. 2—10 372
L'Architettura Italiana, door Ir. H. G. J. Schelling.
Jrg. 1937, November 56
Jrg. 1938, Januari 142
Idem, Februari 159
Idem, April 246
Idem, Mei en Juni 320
Idem, Juli—Augustus 372
Rassegna di Architettura, door Ir. H. G. J. Schelling.
Jrg. 1937, October 24
Idem, November 56
Idem, December 142
Jrg. 1938, Januari 159
Idem, Maart, April en Mei 320
Idem, Juni 372
Das Werk, door J. Berghoef.
Jrg. 1937, no. 10, 11 en 12 56
Jrg. 1938, no. 1, 2, 3 en 4 168
Idem, no. 5 en 6 240
Idem, no. 7 352
Moderne Bauformen, door J. P. Mieras
Jrg. 1938, Januari, Februari, Maart en April 160
Idem, Mei, Juni, Juli en Augustus . 303

AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.

Blz.

Bondsgebouw van de Stockholm's Byggnadsförening, Architect Sven Markelius . . . . . 3 e.v.
Jachthuis van Architect Magnus Poulsson 7
Woonhuis te Brombör, Architect O. Skjellestad 8
Rasunda Voetbalstadion van de Architecten Birger Borgstöm & Sven Ivar Lind 8
„Circus", Pastel door Frits Klein 9
Kantoorgebouw Keizersgracht h. Berenstraat te Amsterdam, Architect A. A. Kok, B.N.A. . . 10 e.v.
Interieur St. Niklaaskerk te Gent 13
Interieur St. Baafskerk te Gent . 13
Ontwerpen, ingezonden bij de „Teo" mascotte-prijsvraag '36, uitgeschreven door de N.V. Vernis- en Verfwarenfabriek v/h. J. Wagemakers en Zonen te Breda 15
Landhuis „Berkengaerde" te Crailoo, Architecten A. P. Smits en C. van de Linde . . . . . 17 e.v.
Afbeeldingen van de villa's n.a.v. Pres. Roosevelt's plan voor de woningvoorziening in de Vereenigde Staten . . . . . 22 e.v.
Afbeeldingen bij het artikel over gelegenheidsgrafiek, van Ir. H. G. J. Schelling . . . . 25 e.v.
Het Dr. A. F. Philips' Observatorium te Eindhoven . . . . . 33 e.v.
Reisschetsen van G. Westerhout 36 e.v.
Beeldhouwwerk aan het Pavillon de l'Elégance-Expo 1937, Parijs 40
Crematorium te Hälsingborg van Prof. Ragnar Oestberg . . . 41 e.v.
Woningbouw van Saane „Landlust" te Amsterdam-West . . 50 e.v.
Beschilderd aardewerk („Das Werk") 56
Kliniek te Padua („L'Architettura Italiana) 56
Afbeeldingen van het werk van den schilder Harry Koolen . . 57 e.v.
Raamuitzetters 64
Afbeeldingen, ingezonden bij de Ontwerpstudie no. 10, uitgeschreven door het Genootschap Architectura et Amicitia . . . 66 e.v.
Apotheek te Helsinki, Architect Yrjö Laine 70
Tennishal te Oestersund, Architect Cyrillus Johansson 71
Tennishal te Alvik, Architect Wolter Gahn en Erick Faut . . . 71
Mal geval no. 43 72
Ontwerpen der gediplomeerden van den cursus H.B.O. 1937 . 74 e.v.
Idem, 1938 . . . . . 354 e.v.
Meubelen, ontwerp Ida Falkenberg—Liefrinck . . . . . 79 e.v.
Studeerkamer, ontwerp G. Rietveld . . . . . 79 e.v.
Interieur, ontwerp Sören Hansen 80
Slaapkamer, ontwerp E. Berkovich 80
Meubelen, ontwerp Hein Salomonson 80
Kinderkamer, ontwerp A. Komter 81
Meisjes Studeer-zitkamer, ontwerp A. Bodon 81
Sluiting van luiken bij naar buiten draaiende ramen 84
Het „Bosbad" te 's-Gravenhage, van Architect G. Westerhout, B.N.A. . . . . 85 e.v.
Afbeeldingen van werk van den Beeldhouwer Pieter Starreveld 92 ev.
Boerderij in het „Buitenveld" onder Veenwouden, Architect L. Reinalda, B.N.A. . . . . 97 e.v.
St. Laurenskerk te Alkmaar en St. Maartensdom te Utrecht, uit: Pieter Jansz. Saenredam . 101
Ontwerpen der Rijksbouwmeesters van de Pruisische Koningen in de achttiende eeuw . . 104
Afbeeldingen opgenomen in het Borduurkunstnummer . . . 105 e.v.
Illustraties behoorende bij het artikel van Dr. A. Noach: De mannen van de pen en de mannen van de teekentafel . . . 114 e.v.
Idem . . . . . 122 e.v.
Illustraties behoorende bij de besprek'ng van het boekwerk „Glass in architecture and decoration" by Raymond McGrath and A. C. Frost . . 117 e.v.
Verbouwing van perceel J. D. Meyerplein te Amsterdam, Architect Jac. Bot, B.N.A. . . . 131 e.v.
Tunnel aan het Station te Arnhem, Architect Ir. S. van Ravesteyn 134
Fallingwater, een landhuis van Frank Lloyd Wright . . . . 137 e.v.
Bronzen deur met steenen omlijsting, W. Couzijn fec. . . . 139
Buste van Henri Daniel Guyot, Willem Valk fec. . . . . 140 e.v.
Een Californisch huis van Architect Wurster 143
Het nieuwe museum te Malmö, Architect Carl-Axel-Stoltz. . . 144
Gebouw te Helsinki, Architect Jung en Jung 144
Reisschets van den Heer J. W. Franken Jzn., Architect B.N.A.† 145
Affiche voor het Reclasseeringswerk. Aart van Dobbenburgh fec. 146

	Blz.
First Church of Christ Scientist te Amsterdam, Architect Ir. G. Friedhoff, B.N.A.	147 e.v.
Ontwerpstudie no. 11 van het Genootschap A. et A.	153
Modell zu einem offenen Rundbau van den Architect Paul Bonatz	160
Het nieuwe Kunstmuseum te Basel, Architecten R. Christ en Prof. Paul Bonatz	161 e.v.
Betonnen parapluie te Stockholm	168
Landhuis te Zürich van de Architecten Moser en Kopp	168
Woningbouw van den Architect G. Versteeg †	169
Het Nederlandsch Paviljoen op de Wereldtentoonstelling te New York in 1939, Architect Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer	178 e.v.
Idem, Diverse ontwerpen	178 e.v.
Precieuse kunstnijverheid in het Rijksmuseum te Amsterdam, St. Joris te paard	175
Idem, Geornaeerde goudbalans met zilveren schaaltjes	219
Idem, Hollandsche kaarsenkroon	239
Idem, Ruiterspoor	246
Idem, Gothische houtsculptuur	264
Idem, Voet van een kerkmeubel	299
Idem, Kruisbeeld en Altaarstuk	310
Idem, Wollen wandtapijt	317
Idem, Beeldengroep, voorstellende „De ontmoeting van Joachim en Anna onder de Gouden Poort te Jeruzalem"	336
Idem, Eikenhouten scherm	392
Idem, Spaansch-Moorsche schotel	428
Moderne bouwvormen van Architect Th. J. Lammers	176
Theeceremoniehuis in den tuin van het Ethnografisch Museum te Stockholm	176
Illustraties bij het artikel „Architecten gaan naar Brabant"	189 e.v.
Plannen van het Stadhuis te 's-Gravenhage, Architect J. Luthmann, B.N.A.	198 e.v.
Afbeeldingen van de nieuwe Stations te Amsterdam (Ir. H. G. J. Schelling)	205 e.v.
Dubbel woonhuis te Maarssen, Architect W. Wijmstra, B.N.A.	217 e.v.
Woonhuis te Breda, Architect F. A. Eschauzier, B.N.A.	220 e.v.
Het Boschplan te Amsterdam in wording	222 e.v.
Bekroonde ontwerpen in de bouwkunstbeoordeeling 1938 te Laren (n.a.v. het 25-jarig bestaan van de 1ste welstandsbepaling in de bouwverordening van ons land)	228 e.v.
Seinhuis te Utrecht, Architect Ir. S. van Ravesteyn, B.N.A.	230
Research Laboratorium te Blackley, Architect Serge Chermayeff	231
Portret van Prof. Ir. G. Diehl, Architect B.N.A. †	233
Vogelvluchtperspectief Landesausstellung te Zürich 1939	240
Springtoren te Vidy bij Lausanne, Architect Virieux	240
Woonhuis met bureau te Aalsmeer van Arch. J. F. Berghoef	241 e.v.
Ingangshal in het nieuwe Raadhuis te Wolverhampton	247
Brandweerkazerne te Brighton	247
Interieur met seriemeubelen	247
Ontwerp Flatwoning, Architect Nils Friberg	248
Portret van G. de Zeeuw, Architect B.N.A. †	249
St. Josephkerk te Kaatsheuvel, Architect C. H. de Bever, B.N.A.	250 e.v.
Afbeeldingen bij het Rapport van de Commissie van beoordeeling Ontwerpstudie no. 11 Genootschap A. et A.	253 e.v.
„Elckerlyc", Lage Vuursche, Architect H. Th. Wijdeveld, B.N.A.	257 e.v.
Dikte van spiegel- en vensterglas	262
Stationspostgebouw te Utrecht, J. Crouwel, B.N.A.	267 e.v.
Het Nationale Museum te Kopenhagen van Architect Mogens Ciemmensen	271 e.v.
De buizengieterij der hoogovens te Velsen, Architect Ir. A. H. van Rood, B.N.A.	273 e.v.
Kerkgebouw der Oud-Katholieke Gemeente te Haarlem, Architect Ir. H. T. Zwiers, B.N.A.	281 e.v.
De Rusthoeve, Tehuis voor ouden van dagen te Purmerend, Architect Wieger Bruin, B.N.A.	289 e.v.
Pompstation der Gem. Waterleiding te Amersfoort, Architect Ir. C. B. van der Tak	297 e.v.
Woonhuis te Oirschot, Architect J. Stevens	300 e.v.
Huis te Stuttgart van Architect K. Dübbers	304
Directeurswoning Anatom. Inst. te Tübingen van Hans Daiber	304
Vrijzinnig Herv. Kerk en woonhuis te Haren, Architect Ir. F. J. Gouwetor	305 e.v.
Landhuis te Epe van Architect J. J. van der Linden	313 e.v.
Vlieghaven te Milaan	320
Bekroonde ontwerpen Prijsvraag Gemeentehuis voor Huizen N.H.	321 e.v.
Het Oude Gemeentehuis van Huizen N.H.	326
Wandversiering van Prof. R. N. Roland Holst in de groote zittingszaal van het gebouw van den Hoogen Raad te 's-Gravenhage	329 e.v.
Het Sophia Kinderziekenhuis en Zuigelingenkliniek te Rotterdam, Arch.bureau Posthumus Meyjes en van der Linden	337
Vliegveld te Helsinki	343
Tehuis voor ouden van dagen van Architect Edwin Christiansen	343
Prijsvraag boerderijbouw in Denemarken	343
„Brouwershaven" te Amsterdam	344
De Jeugdkerk van de Duinoordkerk in Den Haag, Architect Ir. H. V. Gerretsen	345
„Hoogwolde" te Nunspeet, Arch.-bureau Granpré Molière, Verhagen en Kok	347 e.v.
Affiches	350 e.v.
Meisjeskopje door Franz Fischer	352
Het trekken van een parabool	364
Tentoonstelling „Klim op" te Helmond	365 e.v.
Woonhuis te Eerbeek van Architect Ir. H. van Vreeswijk, B.N.A.	368 e.v.
Monument en reliefs voor de A. K. U. te Velp, Beeldhouwer Hildo Krop	370 e.v.
Caryatiden aan een Londensch flatgebouw	372
Kleuterschool in Shoreham van Architect Stillman	372
Entrée Spaarkas te Kolin, Architect F. Stalmach en J. Svoboda	372
Pleintje in Aprillia	372
De bebouwing van „Landlust" in Amsterdam-West (Architecten P. Vorkink, G. Versteeg en Merkelbach en Karsten)	373 e.v.
Eenige werken van den Architect Jos. Bedaux te Tilburg	393 e.v.
Zomervacantiehuis te Noordwijk aan Zee, Architect Ir. N. J. Kruizinga, B.N.A.	397 e.v.
Eenige werken van den Architect Jan Giudici 1746—1819	399
Brugversiering te Den Haag van den Beeldhouwer Albert Termote	402 e.v.
Portret van den Heer Pl. van den Berg, bij diens 75sten jaardag	409
Ontwerpen bij den proefkamp en eindkamp Prix de Rome, Vrije beeldhouwkunst 1938	412 e.v.
Raadhuis te Norwich	416
Woonhuis te Frognal	416
Hall in het flatgebouw van den Architect Tecton te Highgate	416
Eénverdiepingshuisje van den Architect C. R. en H. W. Crickmay	416
Het D.S.S. „Nieuw Amsterdam"	417 e.v.
Synagoge aan de Lekstraat te Amsterdam, Architect A. Elzas	429 e.v.
Het restaureeren van oude bouwwerken, door Mr. Dr. E. J. Beumer	437 e.v.
Stadsversieringen, door C. Feltkamp	450 e.v.
Meubelen van J. J. Brugman	452 e.v.
„Jongen met den adelaar", van Hildo Krop	456

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. F. BERGHOEF, A. EIBINK, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

1 JANUARI 1938

NR 1

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

PRIJSVRAAG RAADHUIS AMSTERDAM.

Op Maandag 20 Dec. jl. te half drie vergaderde, onder leiding van den burgemeester dr. W. de Vlugt, het college van burgemeester en wethouders, mèt de juryleden voor het programma voor het bouwen van het raadhuis aan het Frederiksplein te Amsterdam.

In die bijeenkomst zijn de enveloppen geopend van de vier architecten, door de jury aangewezen om te worden uitgenoodigd voor deelneming aan de besloten prijsvraag.

Kwartier vóór drieën was het eenige punt van de agenda afgehandeld en werden aan de pers de namen der bouwmeesters medegedeeld.

De vier ontwerpen zijn:

1°. motto „13659", ir. H. T. Zwiers te Haarlem;

2°. motto „Meron", de twee architecten M. Duintjer te Amsterdam en M. Auke Komter, te Amsterdam;

3°. motto „Anangkè", de twee architecten J. F. Staal en Arthur Staal;

4°. motto „Belfort", de twee architecten J. F. Berghoef te Aalsmeer en ir. J. J. M. Vegter te Leeuwarden.

In verband met het bepaalde in art. A 8 van het prijsvraagreglement, dat het Gemeentebestuur een bedrag tot een maximum van ƒ 20.000.— kan beschikbaar stellen om te worden verdeeld tusschen de ontwerpers van de plannen, welke geen uitnoodigingen om aan de besloten prijsvraag mede te werken ten gevolge hadden, doch welke plannen als waardevol werden beschouwd voor het verkrijgen van het juiste inzicht in de eischen, welke aan de meer uitgewerkte ontwerpen volgens de besloten prijsvraag moeten worden gesteld, heeft de Jury aan het Gemeentebestuur medegedeeld, dat zij van oordeel is, dat zoodanige plannen niet zijn aan te wijzen.

Vermelding verdient nog, dat de tentoonstelling van alle binnengekomen ontwerpen eerst zal plaatsvinden na de uitspraak der Jury in de thans te houden besloten prijsvraag. Tot dat oogenblik mogen de deelnemers aan de openbare prijsvraag hun ontwerpen ook niet publiceeren of doen publiceeren.

DE EERSTE ETAPPE.

De eerste etappe van de belangrijkste prijsvraag, welke ooit in ons land uitgeschreven werd, is afgelegd. Het ideaal: één ontwerp zonder enige twijfel door de gehele jury als het beste aangewezen, is niet bereikt. De jury heeft over het gehalte van de gekozen ontwerpen niets los gelaten en dat is ons dus ook onbekend.

Toch mag, onafhankelijk daarvan en zelfs van het uiteindelijk resultaat, naar onze mening, de prijsvraag reeds nu geslaagd genoemd worden. Immers in ons nummer van het B.W.A. waarin we met kracht voor het uitschrijven van deze prijsvraag gepleit hebben, werd onder meer betoogd dat, door het geringe aantal bouwwerken welke gedurende de vele crisisjaren tot stand kwamen, het niet mogelijk was de primus inter pares onder de bouwmeesters aan te wijzen aan wie zonder enige twijfel het ontwerpen van het Raadhuis voor Amsterdam zou moeten worden opgedragen. Er was geen zekerheid of er, buiten de bekende bouwmeesters van naam, misschien jongere architecten waren van grote bekwaamheid, wier capaciteit echter door gebrek aan zelfstandig werk onbekend bleef. Het resultaat van het thans beeindigde gedeelte van de prijsvraag heeft de juistheid van ons betoog bewezen. Naast twee bekende bouwmeesters zijn hier niet minder dan vijf jongere architecten naar voren gekomen waarvan niet één nog door de uitvoering van belangrijke opdrachten aan de dag is kunnen treden. Voor de ingewijden echter waren hun figuren stuk voor stuk reeds sedert enige tijd tegen de achtergrond van bouwkunstbeoefenaren zichtbaar en ook daarom mogen we reeds thans van een succes spreken.

Hopen we dat het resultaat van de nu volgende kamp ons een schoon Raadhuis zal schenken en dat we in ieder geval in de genoemde jonge architecten een nieuw geslacht van bekwame bouwmeesters mogen begroeten.

A. E.

HET NIEUWE GEBOUW VAN STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING.

Byggnadsförening is letterlijk vertaald: bouwvereeniging, wat bij ons evenwel iets anders beteekent dan hier bedoeld wordt. Stockholms Byggnadsförening is een vereeniging van architecten, bouwuitvoerders, beeldhouwers, schilders en verdere in-de-architectuur-belangstellenden en valt dus te vergelijken met ons genootschap Architectura et Amicitia. Het aantal lezingen schijnt er groot te zijn en de gezelligheid wordt er, als een deugd, permanent nagestreefd, wat aan de saamhoorigheid van de beoefenaren en minnaars van de edelste der kunsten ten goede komt.

S.B.F. werd in 1848 opgericht, leidde een wisselvallig bestaan, waarbij perioden van enthousiasme en bloei afgewisseld werden door depressies en crises. Tot in 1924 een energiek bestuur de zaak fiks aanpakte en de importantie en den omvang van de vereeniging in overeenstemming wist te brengen met de inmiddels snel gegroeide stad. Het inwonertal van Stockholm nam in 90 jaren toe van 90.000 tot meer dan een half millioen. De bouwnijverheid bloeide, het aantal bij het bouwen betrokkenen werd grooter en zoo kwam de tijd dat ook het ledental van S.F.B. moest groeien. Wat dan ook gebeurde: van 220 in 1924 tot ruim 600 in 1937.

't Verlangen naar een eigen huis, met voor de vereeniging goed passende vergader- en clublokalen, leidde tot de daad. De voorzitter Sven Markelius maakte de plannen en zoo kon in den loop van 1937 S.B.F. de poorten van haar eigen gebouw openen.

Wij publiceeren dit bouwwerk ten eerste om te laten zien wat onze Zweedsche collega's in eendracht tot stand weten te brengen en ten tweede omdat dit gebouw min of meer representatief is voor de richting, waarin de Scandinaafsche architectuur al eenige jaren gaat.

* * *

Tot omstreeks 1930 kenmerkte zich de architectuur in de noordelijke landen voornamelijk door een fijnzinnig eclecticisme, in Denemarken nogal klassiek van inslag, in Zweden wat vrijmoediger en grandioozer. Wel treden bepaalde figuren naar voren, die naar landseigen bouwkunst streven en min of meer aansluiten bij middeleeuwsche bouwwijzen, doch het grootste deel der architecten spiegelde zich op strenge of beminnelijke, op ingetogen of virtuooze wijze aan de klassieke stijlperioden van Zuid- en West-Europa. Bij ons wordt dat werk dan als bij uitstek Zweedsch beschouwd.

Zoo tegen 1930 begint men daar aan het „nieuwe bouwen". In Denemarken ijvert Poul Henningsen (de man van de P-H-lampen, scherpzinnig en uitnemend publicist) voor de zakelijke architectuur. Hij doet het blijkbaar op zoo meesleepende wijs, dat binnen een jaar niet alleen de jongeren maar ook verschillende oudere architecten, die reeds werk dat boven den tijd uitgaat op hun naam hadden, omzwaaien.

In Zweden gaat de heele architecten-bent overstag na de kunstnijverheidstentoonstelling in 1930 te Stockholm gehouden en door Asplund geheel in nieuw-zakelijke vormgeving opgezet. Voor ons zijn dit vrijwel onbegrijpelijke manoeuvres, die misschien te verklaren zijn uit de ontwikkeling van de bouwkunst en de verhoudingen in die landen.

De volksche en plattelandsche architectuur is in Scandinavië tot in de 20e eeuw uiterst primitief gebleven. De wisselwerking tusschen land en steden, zooals die in ons land voortdurend heeft bestaan, schijnt er uiterst gering geweest te zijn, wat wel te wijten valt aan de schaarsche bevolking en de groote afstanden. Van een opvangen en verwerken van vreemde invloeden door een krachtigen volkseigen onderstroom in de bouwkunst, zooals bij ons steeds het geval is geweest, was daar geen sprake.

Zoo kon allerlei architectonische import er vasten voet krijgen en de vormen werden grif en zonder verwerking overgenomen. Men denke maar eens aan het aandeel van Hollandsche en Vlaamsche bouwmeesters in den bouw van de Kronborg, de Frederiksborg, de Kopenhaagsche beurs enz.

Daarbij leidde de 18e en 19e eeuwsche steedsche samenleving, die grooten afstand bewaarde tot de plattelandsbevolking, onwillekeurig tot een zekere bloedeloosheid, die zijn kracht en inspiratie moest putten uit een uitheemschen stijl. En daar, op enkelen na, door de architecten verzuimd werd om tijdig de brug naar het volkseigene te slaan, loopt de architectuur, vooral in Zweden waar de industrieele ontwikkeling groote rijkdommen naar de steden doet vloeien, uit op een virtuoos eclecticisme.

Waarbij men zonder de minste gewetenswroeging van stijl verandert (zie bijv. Tengbom's klassiek en weelderig gebouw voor het Krueger-concern naast zijn Middeleeuwsche Högelidskerk met een ietsje geraffineerde barok) en dus thans even rustig de vormen van het „nieuwe bouwen" zich toeëigent als vóór 1930 de klassieken.

Naar de letter gaat het „nieuwe bouwen" van alles eerder uit dan van den vorm, maar in de praktijk blijkt de pikanterie van het bijna vormelooze een sterke bekoring uit te oefenen op de architecten en zoo zien we thans onze Scandinaafsche collega's de vormleer van het „nieuwe bouwen" met ijver in toepassing brengen. Sommigen doen dat zeer gewetensvol, de Denen met wat weinig fantasie, enkele Zweden (Eskil Sundahl) met een koelen hartstocht voor het volledig uitgeknobelde. Verschillenden evenwel springen met de nieuw verworven vormen even vrijmoedig om als eertijds bijv. Tengbom met de klassieke ordonnantie van zijn concertgebouw. En zij maken daarmee verrassende ruimten en feestelijke lichteffecten, als in het in dit blad reeds gepubliceerde concertgebouw te Göteborg.

Zoo geraakte de architectuur in Scandinavië koel cerebraal of geraffineerd effectvol, dikwijls fantastisch en de vormgeving werd ontleend aan het „nieuwe bouwen".

* * *

Voor den nieuwen koers in de Zweedsche bouwkunst is het hierbij afgebeelde gebouw een waardige representant. Utilitair en technisch is het volledig doorwerkt, tegelijkertijd vertoont het op de bovenste verdiepingen een effectvolle ruimtelijke ontwikkeling, waarbij zoowel dag- als kunstverlichting met de noodige fantasie gehanteerd werden.

Op den beganegrond werd een postkantoor ingericht voor Stockholms 7e district. De eerste, tweede en derde étage bevatten te verhuren kantoren, terwijl op de derde étage tevens een woninkje voor den concierge van de vereeniging werd ondergebracht. Op de vierde verdieping bevinden zich een restaurant met hal, garderobe en toiletten, alsmede een zorgvuldig gedetailleerde keukenafdeeling en twee vertrekken voor de administratie der vereeniging. Op de vijfde étage liggen de eigenlijke vereenigingslokalen: een zaaltje voor lezingen, voordrachten en kamermuziek, plaats biedend aan 200 toehoorders, een clubzaaltje en een bibliotheek. Op een insteekverdieping bevinden zich nog een clubvertrek en een dakterras.

Het gebouw heeft twee ingangen, twee doorgaande trappen en twee liften. De hoofdingang voor de vereenigingslokalen en de kantoren werd gecombineerd met dien van het postkantoor. Het restaurant kreeg geschilderde wanden, kolommen en balken. De wanden zijn gedeeltelijk met mahoniehout betimmerd. Het plafond bestaat uit vlakke en gebogen dennen triplexplaten, de ruimte tusschen het triplex en de eigenlijke zoldering dient voor de luchtverversching. De vloer werd met tapijtstof belegd. De voordrachtzaal en de clublokalen werden

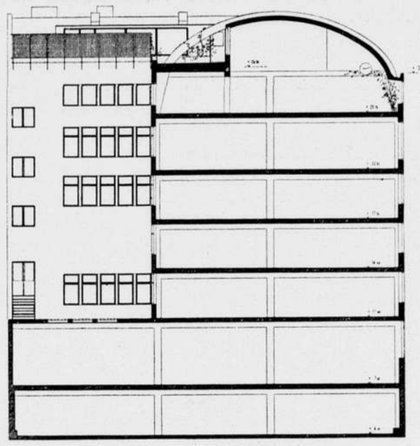

DOORSNEDE

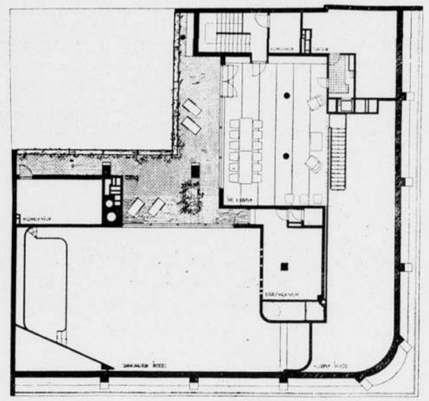

INSTEEK 5E VERDIEPING

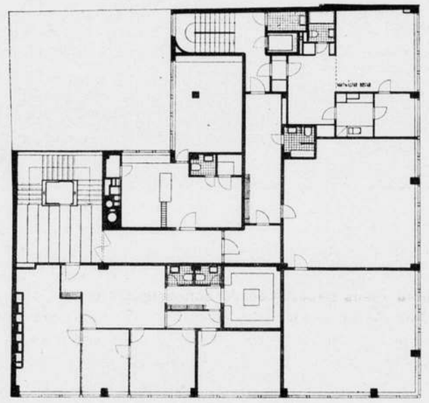

3E VERDIEPING

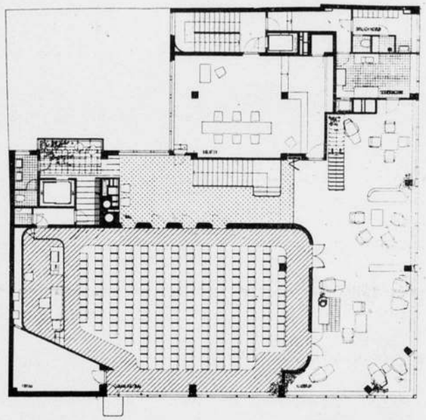

5E VERDIEPING

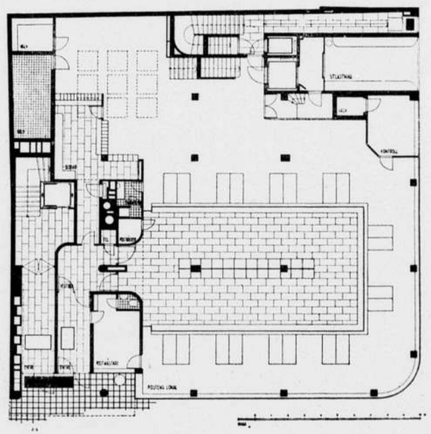

BEGANE GROND

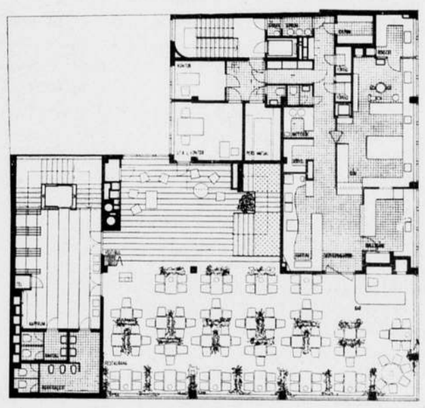

4E VERDIEPING

PLATTEGRONDEN EN DOORSNEDE SCHAAL 1 À 500 VAN HET GEBOUW VAN STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING ARCHITECT SVEN MARKELIUS

RESTAURANT 4E VERDIEPING

GEBOUW STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING ARCHITECT SVEN MARKELIUS

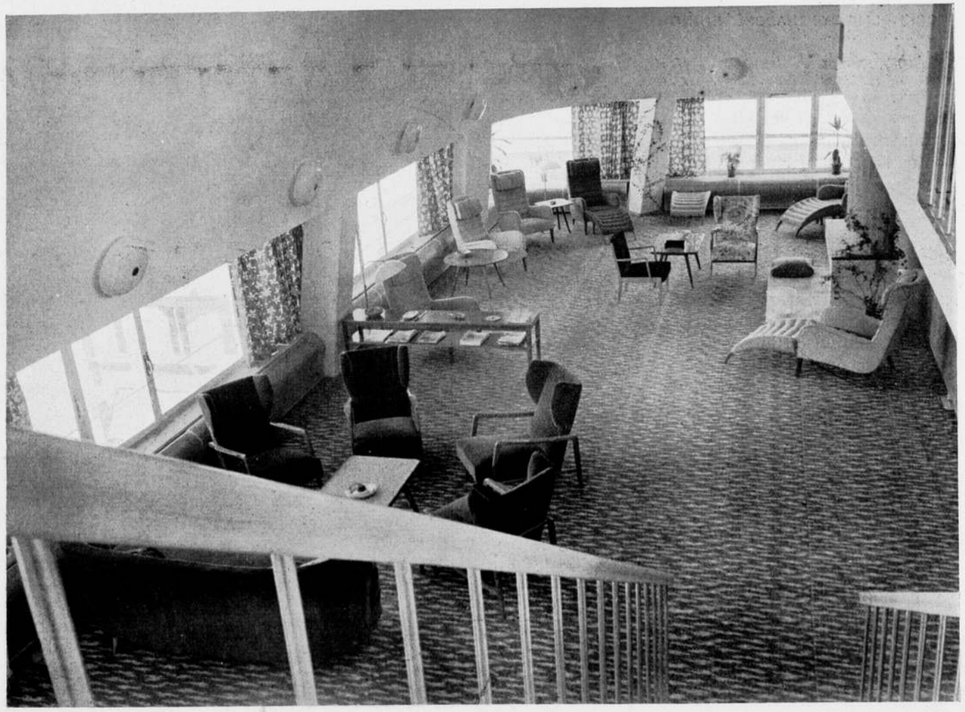

CLUBZAAL 5E VERDIEPING

GEBOUW STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING ARCHITECT SVEN MARKELIUS

GEBOUW STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING
ARCHITECT SVEN MARKELIUS

in hoofdzaak gepleisterd en geschilderd; de betimmering in de eerste is van mahoniehout, in de tweede van cederhout. De inrichting en aankleeding der verschillende vertrekken is sterk op het behaaglijke gericht.

* * *

Zoo kreeg dus dit gebouw het karakter van zijn tijd.
Op zichzelf is er niets tegen om op zolder te wonen, maar aan de glorie van het eigen huis wordt toch tekort gedaan als men zijn beste vertrekken verhuren moet en zelf op de bovenste étage huist. De kantoren en het postkantoor moeten de rendabiliteit van het gebouw verzekeren; dat zal zakelijk wel in orde wezen, maar ideëel is er aan zoo'n vereenigingsgebouw wat loos.
En het gebouw zelf? Zeker is alles er keurig ingepakt, geen hoekje of gaatje ging verloren, binnen de begrenzing werd de ruimte volledig uitgebuit en met talent!
Doch het bouwen is een royale daad, een manifestatie van menschelijken durf en menschelijk handelen, behoort dat althans te wezen. Wat in dit vereenigingsgebouw niet voldoende tot zijn recht komt: het is te berekend en daardoor eigenlijk benepen; de structuur is met veel vernuft bedacht, maar laat niet voldoende ruimte aan het initiatief van de vaklieden.
Men kan tegenwerpen dat de realiteit ons dwingt om onze huizen op deze basis te bouwen en zoo te construeeren. Maar dan bedenke men dat de realiteit niet alleen in de economische verhoudingen, alias de duiten, schuilt, doch in menschelijke en uiteindelijk bovenmenschelijke verhoudingen.
Sven Markelius ontwierp dit gebouw als product van zijn tijd; men kan groote bewondering koesteren voor zijn vernuft, toewijding en artisticiteit.
Toch vergat hij één ding en dat is, dat wij slechts kinderen van den tijd zijn, in zooverre wij gevormd, dus opgevoed, werden. En dat aan ons de taak is om, al vormend, onzen tijd te maken.
Dat dus wij het zijn, die den geest van den tijd bepalen en niet omgekeerd.

J. F. BERGHOEF.

GEBOUW STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING
SERRE OP DE 5E VERDIEPING ARCHITECT SVEN MARKELIUS

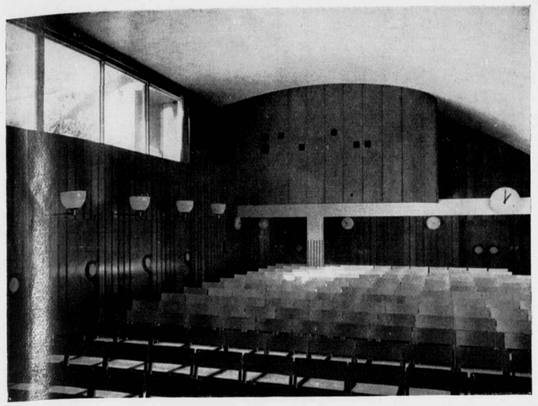

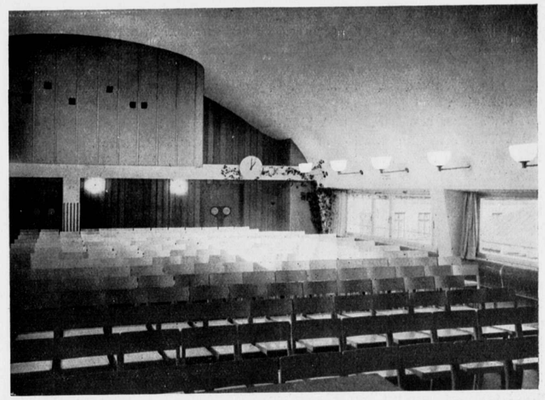

GEBOUW STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING VOORDRACHTZAAL 5E VERDIEPING ARCHITECT SVEN MARKELIUS

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

BYGGEKUNST. 1937-1 (Noorwegen).
Prijsvraagontwerpen voor een bioscoop, waarboven kantoren, in Drammen. Fabriek, villa's met behagelijke interieurs, een tehuis voor ouden van dagen en een silo.

IDEM 2.
Dit nummer is geheel gewijd aan diverse landhuizen, waaronder een prachtig jachthuis (slot) in hout van Magnus Poulsson. (Zie afb.). Tot slot een eenvoudig tehuis voor ouden van dagen.

IDEM 3.
Feestnummer ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de Noorsche rijksgebouwendienst, met foto's van de werken door het bureau in dien tijd gebouwd; tot op heden rustig en tam klassiek van stijl, met af en toe een kleine concessie aan de mode van den dag.

IDEM 4.
Artikelen betreffende het woningvraagstuk in Noorwegen en in Engeland. Prijsvraagontwerpen voor herverkaveling en bebouwing van de stadswijk Piperviken te Oslo. Twee landhuizen.

IDEM 5.
Technische artikelen. Prijsvraagontwerpen voor een Crematorium te Stavanger.

IDEM 6.
Dit nummer is gewijd aan het hotel en bevat vele artikelen, die elk een aspect van het hotelprobleem belichten. Verschillende hotelplannen werden afgebeeld.

IDEM 7.
Prijsvraagontwerpen voor een gerechtsgebouw te Stavanger. Het met den eersten prijs bekroonde ontwerp voor een Spaarbank te Frederikshald. Prijsvraagontwerpen voor het postkantoor te Bergen. Prijsvraagontwerpen voor de Pooltentoonstelling te Bergen. (Het schijnt dat in 't Noorden geen werk van eenige importantie tot stand komt zonder openbare of besloten prijsvragen).

IDEM 8.
Een artikel over wandluizen en woningbouw. Analyse van een woningblok met standaard- en schakelwoningen (naar analogie van schakelmeubelen. B.). Woningbehoefte in Drontheim.

IDEM 9.
Plan voor een internationaal wintersportcentrum nabij Oslo. Prijsvraagontwerpen voor een bioscoopcomplex (!) te Drontheim. Zomerhuis. Een kantoor- en revuetheatergebouw te Oslo. Flatwoningblok met café en winkels.

IDEM 10.
Drie woonhuizen. (Zie afb.) Tehuis voor ouden van dagen. Prijsvraagontwerpen voor verkaveling van en woningtypen op een terrein in de buurt van Oslo. Technische artikelen.

B.

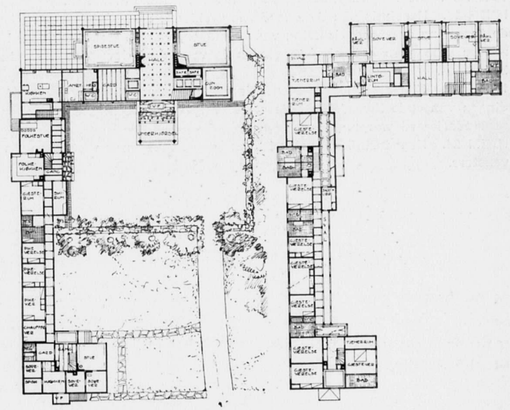

JACHTHUIS ARCHITECT MAGNUS POULSSON
(UIT BYGGEKUNST 1937 NO. 2)

BYGGMÄSTAREN, 1937—1 (Zweden). Een artikel van Poul Henningsen, Kopenhagen, tegen het aanpassen aan en restaureeren in oude stijlen. Prijsvraag-ontwerpen voor een raadhuis in Kristianstad.
IDEM 2. Plattegrond en foto's van een zeer simpele kunsthal (klein museum) te Falun van Hakon Ahlberg. Prijsvraag-ontwerpen voor een museum te Jönköping.
IDEM 3. Een melkbar(!) met kinderspeelplaats en speelbassin in Stockholm. Verder een automatiek in Stockholm van Sven Markelius.
IDEM 4, 5 en 6. Industriegebouwen: krachtwerk, bakkerij en diverse fabrieken.
IDEM 7. Technische artikelen.
IDEM 8 en 9. Twee plannen voor de wijziging van Nedre Norrmalm (een stadswijk van Stockholm), beide met interessante verkeersoplossingen voor de knoop ten zuiden van het station.
IDEM 10. Gestandariseerde optrekjes en huizen, waarbij een merkwaardig zomerhuis, deels op pooten.
IDEM 11. Een uitvoerig artikel over de tuindorpen bij Stockholm; plattegronden van de wijken Bromma en Ärsta; woonhuisplattegronden.
IDEM 12. Artikel over de constructie van woningblokken in Duitschland, Holland en Engeland. Technische artikelen.
IDEM 13. Prijsvraagontwerpen voor het Karolinska Institut, een zeer groot complex van medische klinieken, laboratoria, leslokalen en administratiegebouw op een geaccidenteerd terrein.
IDEM 14 en 15. Fundeeringsproblemen.
IDEM 16. Een uitvoerig artikel met illustraties, gewijd aan Bellevue te Klampenborg (bij Kopenhagen). Dit is een woningcomplex met manege, theater, café-restaurant en strandbad, gebouwd door Arne Jacobsen.
IDEM 17. Ontwerpen voor een fontein op het plein te Varberg. Een artikel over Engelschen stedebouw.
IDEM 18. Vervolg Engelsche stedebouw. Technische artikelen.
IDEM 19. Resolutie van de Zweedsche architecten vereeniging betreffende de typeering en standariseering van woningen, waarin wordt verklaard dat zonder deze geen oplossing te vinden is voor de huisvesting der minder bedeelden.
IDEM 20. Een artikel over standariseering vroeger en thans, met afbeeldingen van oude Zweedsche huizen, die volgens den schrijver min of meer gestandariseerd waren.
IDEM 21. Een technisch artikel over segmentbogen en stukken boven vensters.
IDEM 22. Foto's en teekeningen van het Räsunda voetbalstadion, met klaar geconstrueerde betonnen tribunes, van Birger Borgström en Sven Ivar Lind. (Zie afb.).
IDEM 23. Twee bioscopen, beide onder kantoorgebouwen te Stockholm.
IDEM 24. Technische artikelen.
IDEM 25. Vele bioscopen te Stokholm en elders, te beginnen met de bekende van Asplund.
IDEM 26. Een interessant vereenigingsgebouw te Stockholm van Sven Markelius.
IDEM 27. Technische artikelen, enz.
IDEM 28. Prijsvraagontwerpen voor een vereenigingsgebouw te Hälsingborg. Prijsvraagontwerpen voor bebouwing van een blok te Stockholm met flatwoningen.
IDEM 29. Luchtverversching en luchtverwarming.
IDEM 30. Stadssaneering.
IDEM 31 en 32. Het Zweedsche paviljoen op de Parijsche tentoonstelling: plattegronden, foto's, constructie, inrichting en etaleering.
IDEM 33 en 34. Een uitvoerig geïllustreerd artikel over Amerikaansche landhuizen.

B.

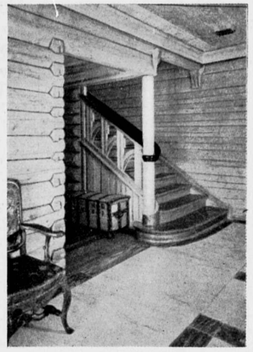

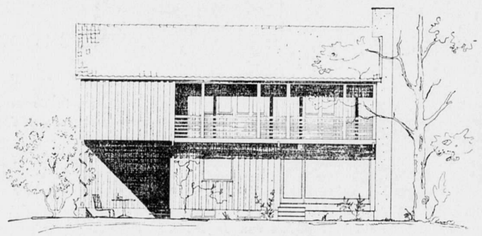

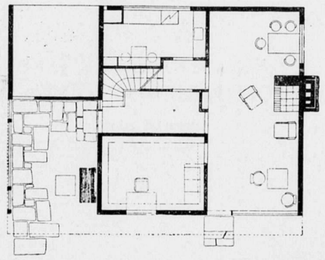

WOONHUIS TE BROMBÖR ARCHITECT OSCAR SKJELLESTAD
(UIT BYGGEKUNST 1937 NO. 10)

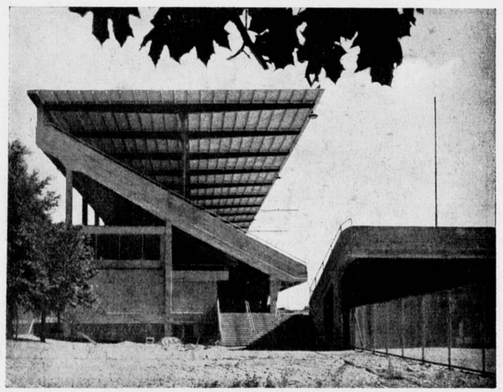

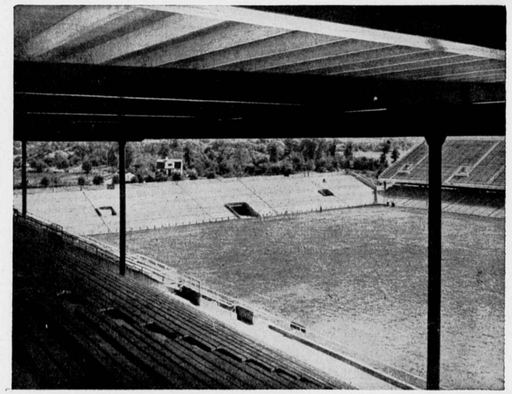

RÄSUNDA VOETBALSTADION. ARCHITECTEN BIRGER BORGSTRÖM EN SVEN IVAR LIND
(UIT BYGGMÄSTAREN 1937 NO. 22)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

8 JANUARI 1938

NR 2

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

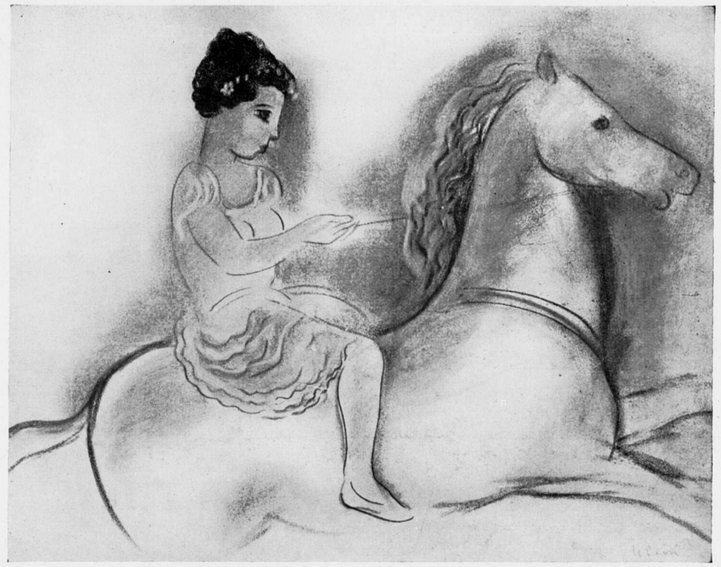

„CIRCUS". PASTEL DOOR FRITS KLEIN

VERANDERINGEN IN DE COMMISSIE VAN REDACTIE.

In den kop van het blad is wederom een wijziging ingetreden. De heer Ir. A. J. van der Steur heeft wegens drukke werkzaamheden voor het lidmaatschap en Voorzitterschap van de Commissie van Redactie bedankt. Het is niet noodig hier de verdiensten van den heer Ir. van der Steur uit te meten. Naast zijn leiding, publiceerde hij vele uitnemende artikelen, zoodat de Redactie hem noode ziet gaan.
In zijn plaats is voor 1938 gekozen de heer G. Westerhout.
Tot Voorzitter van de Redactie is gekozen de heer A. Eibink, terwijl in de plaats van den heer Th. Haakma Wagenaar, de heer J. W. H. C. Pot is gekozen, aangewezen door het Genootschap A. et A.
Ook de heer Th. Haakma Wagenaar heeft ons door zijn toewijding aan het Redactiewerk zeer verplicht, en het is ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat van den heer Wagenaar binnenkort nog enkele artikelen met beschouwingen over Middeleeuwsche Kerkgebouwen te wachten zijn.
De Redactie bestaat nu in haar nieuwe samenstelling uit de heeren: J. P. L. Hendriks, Ir. H. G. J. Schelling en G. Westerhout, aangewezen door den B.N.A. en J. F. Berghoef, A. Eibink en J. W. H. C. Pot, aangewezen door het Genootschap A. et A.

KANTOORGEBOUW KEIZERSGRACHT HOEK BERENSTRAAT .

ARCHITECT A. A. KOK B.N.A.

KANTOORGEBOUW KEIZERSGRACHT HOEK BERENSTRAAT, AMSTERDAM.

Het is voor den architect, die houdt van de schoonheid van Amsterdam, een moeilijke opgaaf een schilderachtigen hoek — en nog wel aan de Keizersgracht — te moeten afbreken en daar iets nieuws te maken. De firma William Koch & Co. — importeurs van rijwieltorpedonaven en dergelijke artikelen — kon echter in de versleten woonhuizen niet gehuisvest blijven.

Om mij rekenschap te geven van wat het voorgeslacht, dat toch de schoonheid der oude steden schiep, in zulk een geval deed, maakte ik een opmeting van de huizen met de omgeving en legde dit naast de afbeelding van Caspar Philips' Grachtenboek en zag daaruit dat zulk een stadsgezicht nooit stilgestaan heeft, zich steeds gewijzigd heeft om naar den stijl of de mode van den tijd veranderd te worden. Dit hielp mij over de moeilijkheid de oude huizen af te breken. Hoe nu 't nieuwe te maken? De ervaring bij de restauratie van oude bouwwerken leerde dat deze netjes verdeeld en gevormd zijn op een verhoudingsstelsel. Dat heb ik vervolgd. Ook het nieuwe gebouw werd op een overeenkomend stelsel ontworpen, in plattegrond, hoofdvorm en onderverdeeling. De eigenaars wilden eigenlijk twee beganegrondverdiepingen, één voor magazijn en winkel, één voor kantoren. Zoo ontstond vanzelf het onderhuis en de stoep naar oud gebruik. De vormen en materialen werden verder zoo gekozen dat dit niemands namaak en derhalve ook geen stijlnamaak werd. Gestreefd is verder het gebouw deugdelijk te maken.

Hout komt — behoudens de buitendeuren — aan de gevels niet voor. De onderbouw en de vensteromlijstingen en de goten en topbegrenzing zijn van natuursteen, de vensters zijn van brons die, om den gevel niet te somber te maken, wit geschilderd werden. Binnen is getracht met sobere middelen een goed en liefst sierlijk gebouw te maken zonder de prutserij van hangende plafonds, steengaas om ijzeren balken, kalkzandsteen, vurenhout en dergelijke. Men ziet binnen het gebouw zooals het is, vrijwel zonder bekleedingsmateriaal.

Op deze wijze heb ik getracht een modern bouwwerk te maken dat de goede eigenschappen heeft der oude bouwwerken en dat zich voegt in de oude stad. De aannemer G. Boon voerde het bouwwerk tot ieders tevredenheid uit.

A. A. KOK.

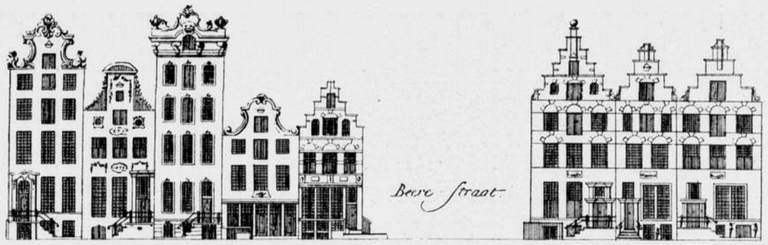

GEDEELTE UIT HET GRACHTENBOEK VAN CASPAR PHILIPS
HET GEDEELTE KEIZERSGRACHT BIJ DE BERENSTRAAT, ZOOALS HET WAS IN 1770

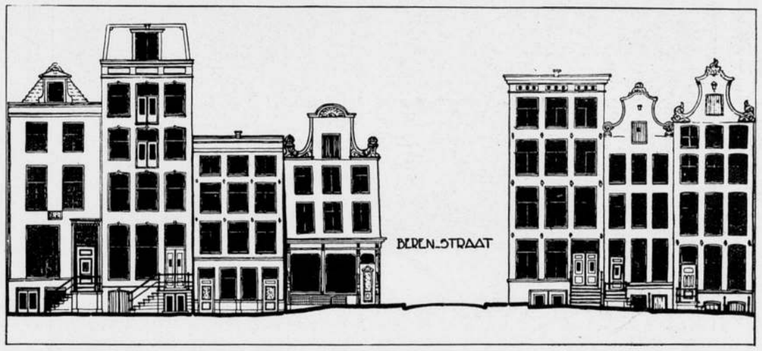

OPMETINGSTEEKENING VAN DE KEIZERSGRACHT BIJ DE BERENSTRAAT IN 1934

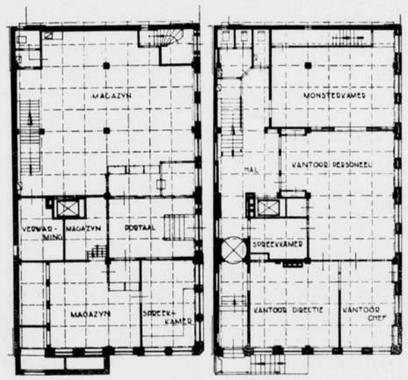

PLATTEGRONDEN VAN HET KANTOORGEBOUW VAN DE FIRMA WILLIAM KOCH EN Co. AAN DE KEIZERSGRACHT, HOEK BERENSTRAAT TE AMSTERDAM
SCHAAL 1 A 300

OUDE TOESTAND VAN DEN HOEK KEIZERSGRACHT EN BERENSTRAAT TE AMSTERDAM

GEGEVENS BEHOORENDE BIJ HET BOUWWERK KEIZERSGRACHT HOEK BERENSTRAAT ARCH. A. A. KOK B.N.A.

BOVENVERDIEPING MET ZOLDERTRAP
AMBACHTELIJK WERKSTUK VAN JAVA TEAKHOUT

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

ARS BELGICA VII. De oude Kerken van Gent, Sint Niklaas en Sint Baafs, door Prof. Dr. Ir. Stan Leurs. Uitgave „de Sikkel" te Antwerpen.

De bouwkunstige schoonheid van Gent verdient ongetwijfeld grootere belangstelling, dan haar, naar ons wil voorkomen, ten deel valt. Voor ons, Nederlanders, ligt Gent wat te veel verscholen achter het zoo machtige Antwerpen en deze stad ontwijkend langs de „Zeeuwsche lijn", vangt Brugge ons op en houdt ons vast. Gent heeft ontegenzeggelijk een eigen karakter, dat in hoofdzaak door de architectuur wordt bepaald. Gent heeft in zijn straten een prachtig, zeer opvallend rhythme. Daar zou nog veel van te leeren zijn. En van den overkant van de Schelde heeft Gent een rijk silhouet, waaruit drie verschillende torens oprijzen. Twee daarvan bekronen de kerkgebouwen waaraan dit boek is gewijd, de Sint Niklaas en de Sint Baafs, daartusschen staat de Belfort.

De hartader van Gent is aldus gemarkeerd door drie van zijn grootste torens. Dat daaraan in 1910 nog een nieuwe Gothische toren op het Postkantoor aan de Graslei moest worden toegevoegd, is niet direct verklaarbaar, maar de toren staat er inmiddels.

Dat Prof. Stan Leurs in de serie „Ars Belgica" zich gewijd heeft aan de St. Niklaas en de St. Baafs, kan niet anders dan hoogelijk op prijs gesteld worden. Het pronkjuweel van Gent, de Aanbidding van het Lam, eischt zooveel belangstelling op, dat de aandacht op de verdere schoonheden dezer kerken vaak vervlogen is. Uit deze monographie leeren we den rijken inhoud dezer kerkgebouwen goed beseffen.

Van den bouw der huidige St. Niklaaskerk is geen enkel historisch document bekend. Vermoedelijk werd aan het gebouw begonnen omstreeks 1200 van uit het westen. In de tweede helft der 13e eeuw ondergaat de St. Niklaaskerk een grondige verbouwing en verkrijgt zij haar tegenwoordigen ruimtevorm. De kerk is in den loop der eeuwen danig toegetakeld, maar Prof. Leurs merkt op dat zij gelukkig gespaard bleef voor de dwaze restauraties, zooals de XIXe eeuw er zoovele op haar actief heeft. Omstreeks 1910 werd tot restauratie besloten volgens ontwerp van architect Geirnaert. De oorlog verhinderde de verwezenlijking der plannen, waarmede men reeds begonnen was. Thans is er een vereeniging „De vrienden van de St. Niklaaskerk", die de restauratie tot een goed einde hoopt te brengen.

INTÉRIEUR ST. NIKLAASKERK TE GENT
(UIT ARS BELGICA VII)

De Gentsche kathedrale hoofdkerk St. Baafs was tot 1540 niet meer dan een gewone parochiekerk, met als titelheilige Sint Jan. Toen vestigde zich het St. Baafskapittel, dat op last van Keizer Karel V zijn abdijkerk moest ontruimen, zich in de St. Jan. In 1559 ontstond het Bisdom Gent met de St. Baafs als kathedraal. Van het begin van den bouw van de St. Janskerk in 1274 tot op heden doorloopt het gebouw de gebruikelijke veranderingen, overleeft het de gebruikelijke vernielingen etc. etc., en bezit Gent zijn St. Baafs, met zijn wereldberoemden schat, zijn prachtige Rubens, voorstellende de Intrede van St. Baafs in het klooster (in 1624 voltooid en op het hoofdaltaar geplaatst, verhuisd naar een kapel, in 1794 gestolen door de Franschen, tot 1811 te Parijs, tot 1817 te Brussel, tot 1825 te Gent in het Museum te Gent en vanaf dien weer in de St. Baafs. Zoo komt alles weer op zijn pootjes terecht al heeft het oorspronkelijke stuk een „ietsje" geleden!) en de overweldigende barokke weelde van zijn interieur.

Prof. Leurs geeft een zoo volledig mogelijke beschrijving van dit, door zijn over meer dan 4 eeuwen durende bouwgeschiedenis wat ingewikkelde, bouwwerk, zonder op de overigens wetenschappelijke vraagstukken in te gaan en noemt verder de hoofdlitteratuur.

De prachtige platenverzameling van dit boek bevat 37 platen van de St. Niklaaskerk en 72 van de St. Baafs.

Van elke kerk nemen wij er hier twee over, waardoor men van de fraaie ruimtewerking van de interieurs een indruk krijgt.

J. P. M.

INTÉRIEUR ST. BAAFSKERK TE GENT
(UIT ARS BELGICA VII)

ADVIESCOMMISSIE DER NOORDHOLLANDSCHE GEMEENTEN VOOR BOUWONTWERPEN EN UITBREIDINGSPLANNEN.

Van deze commissie ontvingen we een verslag over de jaren 1931 tot en met 1936 in de vorm van een typographisch goed verzorgd boekje, geïllustreerd met foto's en tekeningen. Tekst en statistische gegevens, geven een duidelijk beeld van de verrichte arbeid terwijl de foto's en de tekeningen de heilzame invloed van die arbeid laten zien. In het voorwoord wordt verklaard dat, door het ontbreken van de daarvoor nodige subsidies in de afgelopen jaren, het niet mogelijk was jaarlijks verslag uit te brengen.

Hoewel het een voordeel heeft dat men thans een overzicht krijgt van de arbeid en de resultaten van een zestal jaren, lijkt het ons toch van belang dat de middelen gevonden worden om jaarlijks een goed en geïllustreerd verslag te doen verschijnen omdat daardoor de verkregen resultaten meer onder het oog van belanghebbenden komen en de belangstelling levendig wordt gehouden.

A. E.

PRIJSVRAAG STADHUISBOUW TE EINDHOVEN.

Het Gemeentebestuur van Eindhoven heeft een openbare prijsvraag uitgeschreven voor den bouw van een nieuw Stadhuis.
Mededinging staat open voor alle in Nederland gedomicilieerde architecten van Nederlandsche nationaliteit.
Het Prijsvraagprogramma wordt vanaf medio Januari aanstaande gratis ter beschikking gesteld.
Verzoeken om toezending behooren tot uiterlijk 15 Maart 1938 schriftelijk met vermelding van naam, kwaliteit en woonplaats van den aanvrager te worden gericht tot het Gemeentebestuur van Eindhoven ofwel tot het Secretariaat van de Jury te Eindhoven (Kamer 14, Bureau van Publieke Werken).
Inlichtingen over het Programma kunnen tot 15 Maart 1938 worden gevraagd.
De inzendingen moeten 15 September 1938 ingeleverd zijn.

MONUMENTEN: EEN CULTUURBELANG.

In het einde van het vorige jaar heeft het hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal een adres gezonden, waarin het zegt met belangstelling te hebben kennis genomen van de mededeeling in de Memorie van Antwoord van de begrooting van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat voor restauratie van onze cultuurmonumenten thans ook het Werkfonds zal worden ingeschakeld.
Het hoofdbestuur vindt hierin aanleiding de aandacht van de Kamer te vestigen op het groote belang dat, niet slechts in ideëel, maar ook in economisch opzicht, gelegen is in een restauratie op groote schaal en in dezen tijd, van de groote en kleine monumenten, die ons volk bezit als getuigen van een voorbijgegaan cultuurtijdperk en als bouwwerken van historische waarde.
Het geldt hier een volksbelang. Niet het particuliere karakter, niet de particuliere functie van vele gebouwen is in dit verband hoofdzaak, doch hun monumentaal karakter, de plaats die zij in onze steden en in ons landschap innemen.
Het is, wanneer particuliere eigenaren dit niet uit eigen middelen vermogen, taak van het volk, taak van de overheid, deze monumenten voor ondergang te behoeden en als sieraad van ons land te behouden. Een volk, dat de monumenten uit zijn verleden niet eert, doet zijn eigenwaarde tekort.
Het belang dezer restauratie heeft echter ook een economische en een sociale zijde, die het gewenscht doen zijn dat thans — en juist thans — op grootere schaal dan reeds geschiedt, deze restauratie, zoowel van de grootere als van de kleinere monumenten, wordt mogelijk gemaakt en met kracht aangepakt.
Van het economisch belang, hiermede verbonden, is vooral het vreemdelingenverkeer een element van beteekenis. Nederland is in het buitenland, behalve door de schilderijen zijner musea, vooral beroemd door de schoonheid zijner steden.
De oude gebouwen en gevels van woningen, de schoonheid van oude stadsbuurten, straten en grachten, vormen daarin het voornaamste element. Door een behoorlijke restauratie, die ouden luister en bekoring herstelt, zou de aantrekkelijkheid voor vreemdelingen aanzienlijk verhoogd kunnen worden. Vooral wanneer tevens een intensieve propaganda meer bekendheid zou geven aan wat ons land biedt. Het bedrag dat buitenlandsche reizigers in ons land uitgaven — voor 1936 geschat op ƒ 4 millioen — zou hierdoor niet onaanzienlijk verhoogd kunnen worden. De bate, die dit in breeden kring zou afwerpen, zou op den duur kunnen opwegen tegen de hoogere kosten, besteed aan restauratie. Ook het reizen in eigen land zou door het doen herleven van oude schoonheid bevorderd worden.
Bovendien wordt door afdoende restauratie een blijvend bezit bewaard, wordt het „kapitaalbezit" van ons volk — in ruimen zin genomen — hierdoor behouden en wordt kostbaarder restauratie later voorkomen.
Met een dergelijke restauratie op grooter schaal wordt in dezen tijd ook een sociaal belang gediend: het belang van werkverruiming. Met deze werkverruiming zijn andere categorieën gediend dan diegene die arbeid vinden bij den bouw van bruggen en wegen, zij komt vooral ten goede aan geschoolde bouwarbeiders, aan kunstenaars en architecten. Weliswaar kan het resultaat op dit gebied slechts bescheiden zijn, in vergelijking met de werkverruiming verkregen door aanleg van wegen, den bouw van bruggen, enz., doch ook de kosten die restauratie vereischt, zijn daarmede vergeleken slechts gering. Uit den steun, verleend door het werkfonds, spreekt reeds de erkenning van de beteekenis, die restauratie in dit opzicht heeft.
Het hoofdbestuur der maatschappij verzoekt de Kamer er bij de regeering op aan te dringen, dat het bedrag, uitgetrokken voor herstel van monumenten, eventueel voor subsidies om deze mogelijk te maken, verhoogd zal worden.
Mocht onverhoopt een dergelijke verhooging niet mogelijk blijken te zijn, dan zal toch zeker, naar de meening van het hoofdbestuur, voorkomen moeten worden, dat de inschakeling van het Werkfonds er toe leidt, dat in volgende jaren een deel van het op den gewonen dienst voor monumentenzorg uitgetrokken bedrag bestemd moet worden voor terugbetaling van door het werkfonds voorgeschoten bedragen. In dat geval toch zou niet alleen tenslotte weinig bereikt zijn, maar zou een op zichzelf toe te juichen maatregel het gevolg hebben, dat de zoo uiterst noodzakelijke regelmatige verzorging van onze monumenten in gevaar zou worden gebracht.

151. LUCKY 1ε PRIJS

102. VEER
227. O. T. O.
112. CONNEX
226. AA X AC
3ε PRIJS EN PREMIES

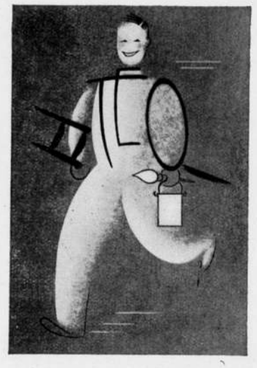

44. G. P. M. Z. 2ε PRIJS

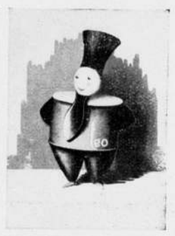

101. ADINE
171. POURQUOI PAS
51. B. Z. A.
66. T.
9. PAUL
14. EEN JAAR
11. NOMMER ZOOVEEL
81. HARZ
148. FILM
172. WIE WAAGT ...
159. D
190. TINTERA 37

(CLICHÉ'S UIT HET JURYRAPPORT ONS WELWILLEND DOOR DE PRIJSVRAAGUITSCHRIJFSTER AFGESTAAN)

JURYRAPPORT, BETREFFENDE DE „T. E. O." MASCOTTE-PRIJSVRAAG IN 1936 UITGESCHREVEN DOOR DE N.V. VERNIS EN VERFWARENFABRIEK V/H. J. WAGEMAKERS EN ZONEN, BREDA.

Wij ontvingen bovengemeld Juryrapport, waarvan de prijsvraaguitschrijfster een goed verzorgd en instructief boekje heeft doen vervaardigen. De Jury ging openhartig te werk en heeft haar geheele beleid verklaard. Aan de hand van verschillende afbeeldingen kan men haar beschouwingen over de ontwerpen volgen. Aan het rapport ontleenen wij voorts het volgende:
Het totaal aantal inzendingen bedroeg 243.
Alvorens tot de beoordeeling over te gaan, wandelde de Jury eerst eenige malen rond in de zaal, waar de ontwerpen waren opgehangen. Men was het er over eens, dat het gehalte der inzendingen over het algemeen goed was, en dat er vele inzendingen waren, welke getuigden van bijzondere bekwaamheid en kunstgevoel. Daarentegen waren er ook vele inzendingen, waarbij een goede gedachte op ontoereikende wijze was uitgewerkt tengevolge van een gebrek aan technische vaardigheid.
Het resultaat van den eersten rondgang was, dat er 71 ontwerpen uitvielen. Van deze 71 inzendingen, welke dus unaniem ongeschikt waren bevonden, waren er echter nog verschillende, welke aardige ideeën be-

vatten, die echter practisch niet uitvoerbaar zouden zijn, en andere, welke bijzonder mooi van uitvoering waren, doch waarvan de reclame-waarde zeer gering werd geacht, ofwel, ongeschikt als reclame voor verfwaren.
Bij den volgenden rondgang werd ieder ontwerp afzonderlijk besproken. De voor- en nadeelen werden door de verschillende Juryleden naar voren gebracht. Die ontwerpen, welke na deze bespreking toch nog minstens één stem „vóór" behielden, bleven hangen, teneinde nog eens bekeken en besproken te worden.

Voor de derde schifting bleven over de volgende inzendingen:
Motto No. 3, Spaarnestad; 4, Dubo; 7, Mihi; 9, Paul; 11, Nommer Zooveel; 14, Een jaar; 21, H.Z. 25; 24, M.; 43, 1113; 44, G.P.M.Z.; 46, Bovi; 47, Geeha; 51, b.z.a.; 54, W.; 64, Globetrotter; 66, T.; 81, Harz; 83, Dim; 91, Brime; 99, Wiede; 101, Adine; 102, Veer; 112, Connex; 116, Luctor; 121, T.O.; 127, 21 x 7; 148, Film; 151, Lucky; 159, D; 163, P.P.; 171, Pourquoi pas?; 172, Wie waagt ...; 173, Plan 2; 176, Teekenklankfilm; 178, Bearer; 181, Ha, die Teo; 187, Haastige spoed, voor Teo goed; 190, Tintera 37; 207, Teo palet; 217, O.T.E.; 211, Actie; 226, aa x ac; 227, O.T.O.; 228, Kwast.

De Jury merkte nog op, alvorens met de derde schifting te beginnen, dat er bij de ontwerpen, welke in de tweede ronde waren uitgevallen, wederom vele waren, welke goed van uitvoering waren. Over het algemeen was bij deze inzendingen, die opvielen door uitmuntend teekenwerk, te weinig rekening gehouden met de taak, welke de gevraagde mascotte zal moeten vervullen. In verschillende gevallen zou het onmogelijk zijn, de uitgebeelde figuur actief te maken, ofwel, de voorgestelde „TEO" was te uitsluitend schildersgezel of alleen verkooper. Ook waren er gevallen, waarbij de figuur meer deed denken aan andere artikelen of beroepen, ofwel waren zij te heerachtig of te demonisch. De hierboven genoemde overgebleven inzendingen werden nu aan een nog uitvoeriger onderzoek onderworpen. Elk ontwerp werd door de Jury besproken en de verschillende redenen, welke het meer of minder geschikt maakten, om in de laatste groep te komen, werden zorgvuldig gewikt en gewogen. In sommige gevallen werd een ontwerp na de discussie terzijde gezet, om later opnieuw besproken te worden.

Bij deze derde schifting vielen de volgende inzendingen uit:
9. Paul. De Jury was van oordeel, dat dit ontwerp te weinig suggestief en karakteristiek is, om een universeele bekendheid aan Wagemakers' producten te kunnen geven. De sympathieke opvatting en vlotte teekenwijze moesten het tegen deze nuttigheidsoverwegingen afleggen.
190. Tintera 37. Een zeer interessante compositie. In de verkleining blijkt dit ontwerp echter veel te onduidelijk te worden, terwijl het ook bij toepassing, b.v. voor etalage-materiaal, groote moeilijkheden zou opleveren.
172. Wie waagt... In dit ontwerp is juist het product verf op alleraardigste wijze in toepassing gebracht. Het ontwerp leent zich echter niet voor plastische toepassingen en is voor de mentaliteit van den schilder te geraffineerd eenvoudig.
148. Film. Een buitengewoon aardig en geestig opgevat ontwerp, waarvan de verschillende onderdeelen helaas niet tot een eenheid zijn verwerkt.
159. D. Deze ontwerper creëerde een aardig figuurtje, knap geteekend. De Jury voelde het echter als een bezwaar, dat deze figuur voor veel verschillende producten gebruikt zou kunnen worden, m.a.w., dat de associatie met verf te zwak is.
81. Harz. Hetzelfde geldt in groote mate voor het werk van dezen ontwerper. Zijn ontwerp, dat op zichzelf zeer aardig is, zou het karakter van een mascotte verliezen, zoodra men het in andere standen zou gaan reproduceeren.
14. Een jaar. Het tegenovergestelde vond de Jury in het werk van dezen ontwerper. Deze figuur, zeer goed geteekend, is bijzonder interessant door de plastische mogelijkheden, maar als reclame-figuur te weinig levend en te onduidelijk.
11. Nommer zooveel. Nommer zooveel is niet zooveel nummers achter de winnaars. Hij zond een bijzonder knap geteekende figuur, een ontwerp, dat, qua ontwerp, zeer geslaagd is te noemen. Helaas is het niet zeer geschikt als reclame voor verf.
Voorts de nummers 46, 47, 121, 116, 217, 176, 83, 91, 99, 7, 4, 21, 24, 228, 211, 178, 207, 127, 187, 3, 54, 64, 181, 43, 163 en 173.

Tenslotte bleven over de volgende tien ontwerpen:
44, G.P.M.Z.; 51, b.z.a.; 66, T.; 101, Adine; 102, Veer; 112, Connex; 151, Lucky; 171, Pourquoi Pas?; 226, aa x ac; 227, O.T.O.
De Jury besloot, de eind-beslissing uit te stellen tot na het onderzoek van het merkenbureau naar de al of niet deponeerbaarheid van deze ontwerpen. De tien hierboven genoemde ontwerpen vormen zonder eenigen twijfel een klasse apart. Ze bezitten stuk voor stuk zooveel uitmuntende eigenschappen, dat de keuze uiterst moeilijk genoemd kan worden.

Er werd daarom besloten, dat elk der Jury-leden een stel foto's van deze tien ontwerpen zou ontvangen, teneinde gedurende de periode van het onderzoek te kunnen nagaan, met welke van deze ontwerpen men eenige weken lang kan leven, zonder er verveling van te ondervinden of er gebreken in te gaan zien.

De tien ontwerpen, welke naar het merkenbureau gezonden waren, werden nu nogmaals uitvoerig besproken. Het spreekt vanzelf, dat hierbij het rapport van het merkenbureau bij de beoordeeling in aanmerking is genomen. Dit rapport kwam in groote trekken hierop neer, dat, hoewel geen der figuren, althans gescheiden van den naam TEO, ondeponeerbaar bleek te zijn, het deponeeren van een poppetje toch in de praktijk bezwaren zou kunnen meebrengen. Het merkenbureau was namelijk van oordeel, dat dergelijke reclamefiguren dikwijls door het groote publiek verward worden en dat het zeer moeilijk zou vallen b.v. een merk te doen verbieden, dat eenige gelijkenis zou vertoonen met een door de Jury gekozen menschelijk figuurtje.
Nadat deze kwestie besproken was, werd overgegaan tot de beoordeeling der overgebleven ontwerpen. De volgende ontwerpen vielen toen nog af:
51. b. z. a. Dit ontwerp, dat vele goede eigenschappen bezit, dat aardig van kleur is en waarbij de letter T op origineele wijze is verwerkt in de kleurige das, werd toch te caricaturaal bevonden en te weinig karakteristiek, om als mascotte te kunnen dienen voor de producten der firma.
171. Pourquoi Pas? Een ontwerp, dat prachtig van opzet is en dat er zich buitengewoon goed toe leent, om in plastische standen te worden verwerkt. Ook de kleur is uitmuntend, maar het geheele ontwerp wekt te veel herinneringen op aan andere schildersmerken en is ook niet voldoende karakteristiek, om als reclame-figuur in het geheugen te blijven hangen.
101. Adine. Dit is een goed geteekend ontwerp met bijzondere kwaliteiten, zoowel wat betreft de compositie, de teekening als de toegepaste techniek. Het is jammer, dat de reclame-waarde niet in overeenstemming is met de artistieke hoedanigheden. Dit ontwerp maakt meer reclame voor de jas dan voor verfproducten.
66. T. Een eenvoudig ontwerp, streng gestyleerd, met sterk sprekende kleuren. Het ontwerp wekt suggesties op aan metalen letters en de reclamewaarde zou dan ook grooter zijn voor een fabriek van metalen letters dan voor een verffabriek.

Van de zes overgebleven ontwerpen kende de Jury de prijzen toe als volgt:
1ste prijs: 151. Lucky (ontw. A. Molenaar te Baarn).
De inzender onder dit motto heeft een gelukkige vondst gedaan door dit geestige hondje de reclame te laten schrijven met zijn staart. Teekening, kleur en compositie zijn voortreffelijk. Het ontwerp blijft duidelijk bij verkleining en is op grooten afstand te herkennen. Het heeft een eigen karakter en is direct van andere reclame-figuren te onderscheiden, terwijl het ook een groote geheugenwaarde bezit.
2de prijs: 44. G. P. M. Z. (ontw. A. Beeftink, Arnhem).
Een zeer vlot opgezet ontwerp, levensblij en van goede reclamewaarde. Het ontwerp is in allerlei standen te gebruiken en kan ook in andere technieken worden toegepast.
3de prijs: 102. Veer (ontw. W. F. Verschildt, Arnhem).
Een bescheiden ontwerp, dat zijn groote verdienste ontleent aan het feit, dat het duidelijk is, reclame kan maken voor de producten in kwestie, in allerlei standen kan worden toegepast en, éénmaal gezien, lang in het geheugen blijft hangen.

De premies werden toegekend aan:
226. aa x ac (ontw. F. Stapel, Den Haag).
Van de letter T heeft de ontwerper een typisch figuurtje gemaakt. Het is goed van kleur en kan ook in allerlei houdingen verwerkt worden.
112. Connex (ontw. W. Klijn, Amsterdam).
Dit meesterlijk geteekende ontwerp, dat een groote kleurenkennis verraadt, geeft een karakteristiek figuurtje, waarvan het hoofd gevormd wordt door de letter E. Het is jammer, dat, door deze compositie, het ontwerp zich minder goed leent om in allerlei standen als reclame dienst te doen.
227. O. T. O. (ontw. Haja Rose, Amsterdam).
Op karakteristieke wijze heeft de ontwerper een verfvlek laten uitvloeien tot een reclame-figuurtje. Het leent zich goed tot allerlei reclame-toepassingen, maar wekt te veel herinneringen op aan de kleverige eigenschappen van verfmateriaal, om voor meer dan een premie in aanmerking te komen.

De Jury bestond uit de Heeren: 1. Ph. van Alfen, Directeur van het Adviesbureau van Alfen; 2. H. F. C. T. Jacometti, Directeur van de N.V. Vernis- en Verfwarenfabriek v/h J. Wagemakers & Zonen; 3. Elka Schrijver, Reclame-chef der N.V. Vernis- en Verfwarenfabriek v/h J. Wagemakers & Zonen; 4. Jhr. W. J. H. B. Sandberg, Bestuurslid v. h. Genootschap voor Reclame; 5. Ir. H. J. W. Thunnissen, Architect B.N.A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

15 JANUARI 1938 NR 3

LANDHUIS „BERKENGAERDE" TE CRAILOO.

Architecten A. P. Smits en C. van de Linde.

In de boschrijke omgeving van het voormalig landgoed Crailoo ligt aan den nieuwen Bussummergrintweg, met de Zuidzijde van den weg afgekeerd, het landhuis „Berkengaerde".
Door deze ligging en den gekozen „langen" grondvorm van het huis, werd het mogelijk de voor bezonning in aanmerking komende vertrekken aan de Zuidzijde te groepeeren. Hierdoor kon tevens de noodige vrijheid en intimiteit voor het woon- en tuingedeelte met aansluitende terrassen worden verkregen.
Aanleiding tot de opdracht was het door ondergeteekende in 1926 ontworpen zomerhuis „De Witte Hoeve" te Aerdenhout. De groote woonruimte vormde een uitgangspunt, alleen moest deze in dit geval nog wat grooter worden en een afzonderlijke trap voor den dienst worden ingelascht.
Aanvankelijk als een week-end huis gedacht, kreeg het plan door uitbreiding van wenschen en eischen een omvang, die verder ging dan de oorspronkelijke gedachte: een zomerhuisje te willen bouwen. Het plan werd omgewerkt maar nu met de bedoeling van permanente bewoning. Het gevolg hiervan was uitbreiding met een werkkamer en plantenkas en ruimer gegroepeerde vertrekken op de verdieping. Het geheel kon echter op die wijze laag gehouden worden, waardoor het huis zich prettiger in de omgeving voegt.
Het metselwerk is aan de buitenzijde met bondex behandeld. De kleur van de kozijnen iets donkerder dan die van de muren, de stalen ramen zijn blauw geschilderd. Binnenshuis zijn de muren in hoofdzaak geschuurd en alle in lichte kleur gehouden. In de woonruimte en de werkkamer is eikenhout gebruikt, ten deele met toepassing van antieke fragmenten.
In het voorjaar 1937 werd het huis betrokken. Het wachten was nu nog op het ingroeien van den tuin, aflevering van handgeknoopte tapijten, gordijnen, bekleedingsstoffen en enkele meubels, alvorens foto's gemaakt konden worden.

A. P. SMITS.

OOST- EN ZUIDZIJDE

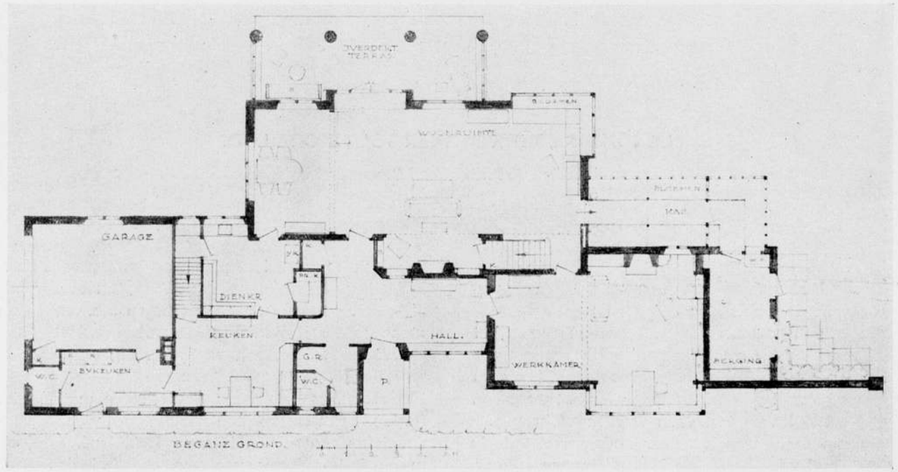

PLAN BEGANEGROND. SCHAAL 1 À 200

ZUIDZIJDE

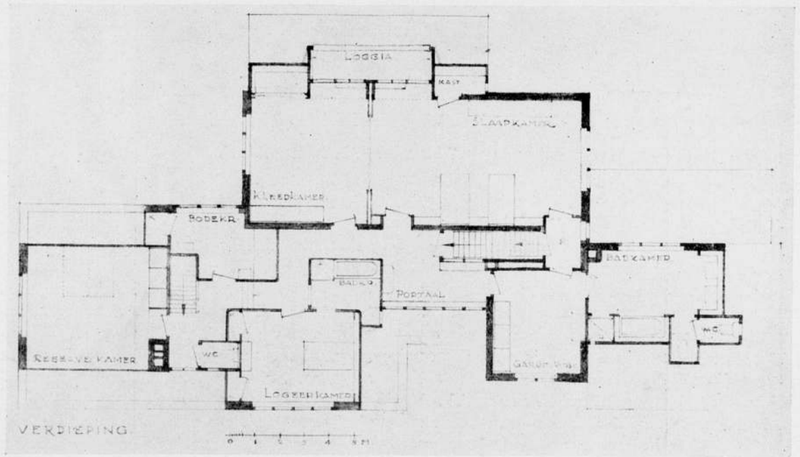

PLAN VERDIEPING, SCHAAL 1 À 200

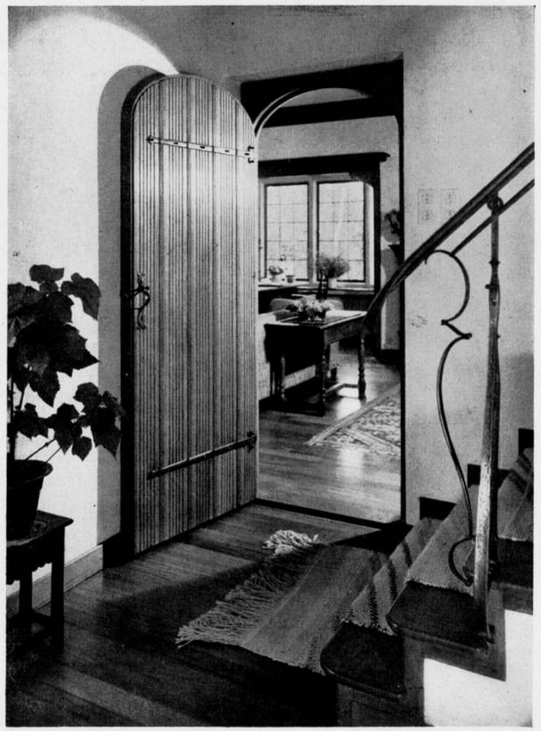

LANDHUIS „BERKENGAERDE" TE CRAILOO ARCHITECTEN A. P. SMITS EN C. VAN DE LINDE

LANDHUIS „BERKENGAERDE" TE CRAILOO WOONKAMER ARCHITECTEN A. P. SMITS EN C. VAN DE LINDE

ROOSEVELT'S PLAN VOOR DE WONINGVOORZIENING IN DE VEREENIGDE STATEN.

President Roosevelt heeft een plan ontworpen om in de woningbehoefte in de Vereenigde Staten te voorzien. Over dit belangrijke plan lazen wij een en ander in „Life".

De Amerikanen geven meer uit voor radio en voor auto's dan voor huizen. Een derde der bevolking van de Vereenigde Staten is, naar Roosevelt herhaaldelijk heeft verklaard, onvoldoende gehuisvest, tot groote schade voor de volksgezondheid.

Hij wil hieraan een einde maken en de geweldige kosten voor ziekenhuisverpleging, het steeds meer om zich heengrijpen van ziekten als kanker, tering en longontsteking o.a. ook bestrijden door den Amerikanen woningen te geven, waarin ze volgens de moderne eischen kunnen leven.

Hiertoe ontwierp hij een geweldig plan, tot welks uitvoering hij de United States Housing Authority stichtte, een instituut, dat tot taak heeft gekregen, een enquête naar de woningtoestanden in te stellen en na te gaan, waar de bouw van volkswoningen het eerst ter hand dient te worden genomen.

Elke Amerikaansche stad, groot of klein, van het „oude" New York tot het „jonge" Los Angeles, houdt er groote en vervuilde achterbuurten op na. Hier en daar is men reeds begonnen deze buurten op te ruimen, alhoewel er nog veel overbleef. New York verving enkele „slums", zooals de Amerikanen hun achterbuurten noemen, door nieuwbouw. Het particuliere initiatief is hier voorgegaan. Zoo bouwde Rockefeller Jr. reeds in 1930 nieuwe huizen voor negers, welke nieuwbouw echter gedeeltelijk een kwestie van liefdadigheid was en een zuiver incidenteel karakter had.

Wat Roosevelt wil, is een systematische opruiming. En de Wagner Housing Act stelde hem hiertoe in staat. Tot dusver heeft de federale regeering te Washington bouwplannen in verschillende steden gesubsidieerd. Aldus ontving de millioenenstad Philadelphia 12 millioen dollar, het zooveel kleinere Annapolis 400.000 dollar. In totaal droeg de regeering tot dusver in den bouw van volkswoningen 72 millioen dollar bij.

Roosevelt's plan omvat echter zooals gezegd een systematische opruiming der „slums". Hij wil den nieuwbouw over het geheele land aanmoedigen en dien niet laten afhangen van de gemoedsgesteldheid der locale bestuurderen. Zijn plan houdt den bouw in van niet minder dan drie millioen woningen (eventueel ook z.g. apartments), die in een periode van vijf jaar gereed moeten komen. Elk jaar wil hij zes à acht honderdduizend nieuwe woningen zien verrijzen.

Hij beschikt hiertoe over een fonds van 500.000.000 dollar. En dit wenscht hij te gebruiken als basis voor een project, waarbij een kapitaal van twaalf tot zestien milliard gemoeid zal zijn. Dit kapitaal kan hij zelf niet bijeenbrengen, maar hij is er op uit, hier het grootkapitaal te hulp te roepen en wel in den vorm van samenwerking met de groote maatschappijen, die de Amerikaansche electrische industrie vormen en tevens met de groote leveranciers van bouwmaterialen.

Deze particuliere ondernemingen zouden het leeuwendeel der benoodigde gelden bijeen moeten brengen. Hoe ze dit doen, is haar zaak, maar de aanwending ervan zal onder directe regeeringscontrôle geschieden. Nu staat de z.g. power industry (electriciteitswerken, fabrieken van electrische apparaten en benoodigdheden) lang niet afkeerig tegenover het plan en haar woordvoerder, president Willkie van de Commonwealth and Southern Corporation, verklaarde zich in principe bereid, mede te werken. En mondeling werd er een voorloopig accoord gesloten, waarmede tevens de vrede tusschen Roosevelt en de groote electriciteitsmaatschappijen zoo ongeveer beklonken werd. De verstandhouding was in de laatste jaren niet zoo best

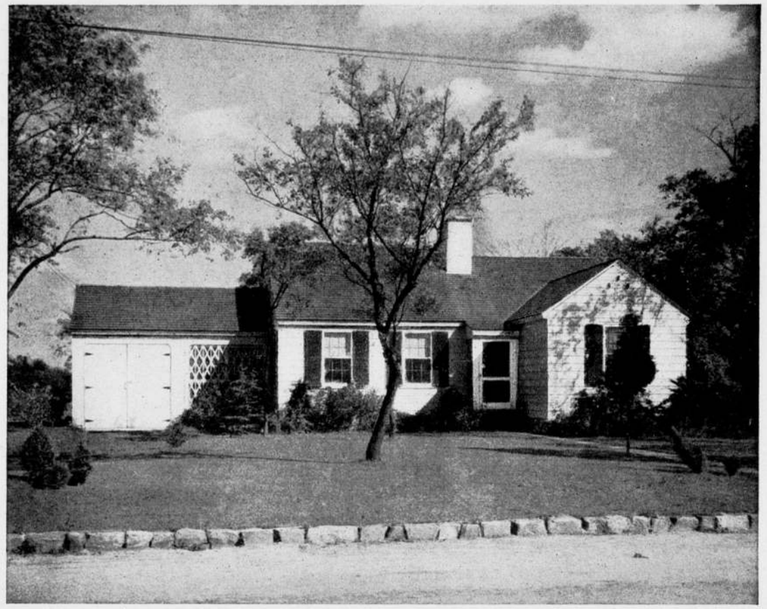

5000 DOLLAR. DREAM HOUSE ARCHITECT RANDOLPH EVANS (UIT „LIFE")

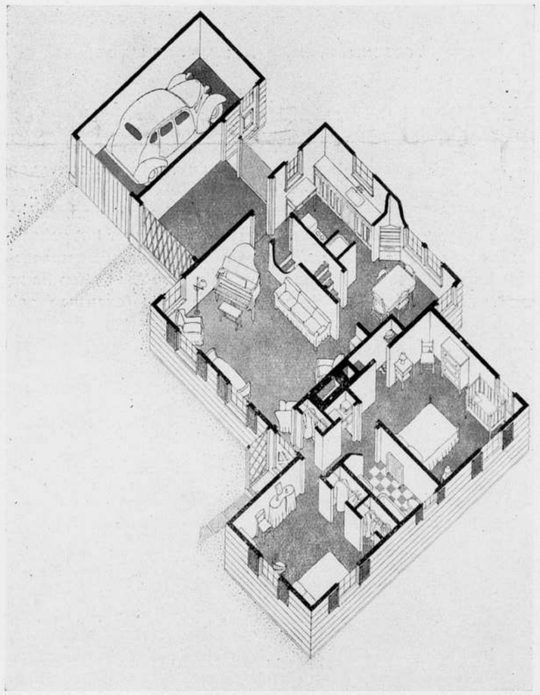

PLANINDEELING VAN BOVENSTAAND HUIS (UIT „LIFE")

geweest, sinds Roosevelt de power industry met regeeringsgeld concurrentie was gaan aandoen en zelf centrales had laten bouwen, met het doel, het monopolie der groote maatschappijen te breken. Momenteel is tien procent der stroomlevering in handen van de regeering. Thans is overeengekomen, dat deze haar aandeel tot niet meer dan twintig procent zal vergrooten en de rest aan de maatschappijen zal overlaten.

Hiertegenover zijn die bereid, het noodige kapitaal bijeen te brengen. Tevoren hadden ze verklaard, dit niet te kunnen, omdat het beleggende publiek bevreesd was voor de steeds toenemende concurrentie der regeerings-centrales en in de meening verkeerde, dat hierdoor aan de expansiemogelijkheden der groote maatschappijen een einde was gekomen.

Nu er een soort wapenstilstand gesloten werd, wil men z'n geld weer graag in de floreerende maatschappijen beleggen en die zullen thans geen vergeefsch beroep op de beleggers doen, zoodat Roosevelt binnen afzienbaren tijd zijn plannen ten uitvoer zal zien gebracht. De details worden door de U.S.H.A. vastgesteld.

Deze heeft voorloopig bepaald, dat de regeering tien procent wil zien bijgedragen door de gemeenten, waarin gebouwd zal worden. Deze tien procent kan in contanten of in land betaald worden en eventueel kunnen de gemeenten hiertoe leenen, mits de afbetaling binnen tien jaar geschiedt.

De U.S.H.A. liet een aantal standaardtypen ontwerpen voor de nieuwe woningen, die in de practijk niet zoozeer volkswoningen, dan wel woningen voor ambtenaren, kleine middenstanders en goed betaalde arbeiders zullen blijken, zulks vooral, omdat het verwerven ervan een zekere mate van welvaart vereischt, immers de bewoners zullen zelf een directe storting van twintig procent moeten fourneeren.

Deze standaardtypen zijn ontworpen volgens de verschillende stijlen, welke Amerika kent, die echter in hoofdzaak zijn terug te voeren tot den bekenden kolonialen stijl, waarvan Thomas Jefferson de promotor was en het rustieke Engelsche landhuis. De prijzen varieeren al naar gelang van het gedeelte van het land, waar zal worden gebouwd. In het Zuiden, waar door negerarbeid de loonen veel lager zijn dan b.v. in New York, kost een

3000 DOLLAR HUIZEN IN DEN KRING „NEW YORK".
ARCHITECT R. EVANS

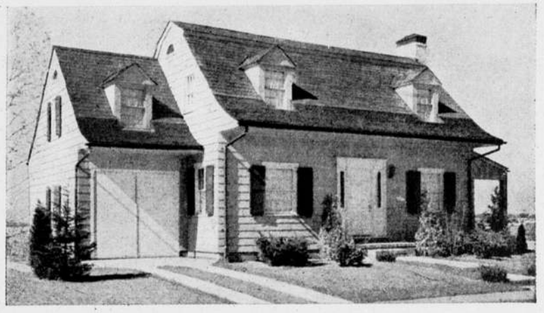

6000 DOLLAR HUIS IN DEN KRING „NEW YORK"
DUTCH COLONIAL HOUSE ARCH. BENJAMIN DRIESLER

4150 DOLLAR HUIS IN ALEXANDRIA
ARCHITECT R. EVANS

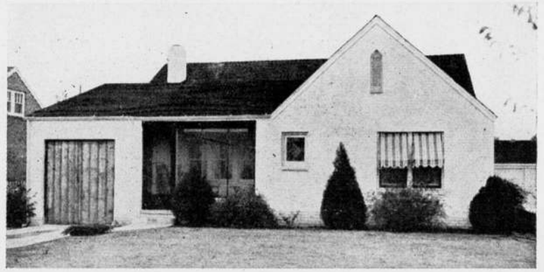

5000 DOLLAR HUIS IN TULSA. OAKLAND
WITGEPLEISTERD BAKSTEENHUIS ARCH. LEON SCHROEDER

6000 DOLLAR HUIS IN DEN KRING „NEW YORK". ARCH. R. EVANS

6000 DOLLAR COTTAGE BIJ NEW YORK. ARCH. R. EVANS

ILLUSTRATIES UIT „LIFE"

woning duizend dollar minder. Toch zijn er ook voor steden als New York duurdere en goedkoopere typen, zoodat er keuze te over is. Zoo zal een bewoner van Grooter New York eventueel een keuze kunnen doen tusschen een „cottage" van 3000 dollar en een in Hollandsch-kolonialen stijl gebouwd villaatje van twee verdiepingen ad zes duizend dollar.

Roosevelt leent niet aan bouwers. De USHA, zooals zijn instituut zich gemakkelijkheidshalve noemt, stelt zich echter borg voor leeningen, die door banken en woningbouwmaatschappijen ten behoeve van woningbouw worden verstrekt of aangegaan. Onder deze verhoudingen betaalt de kooper van een huis direct z'n twintig procent (nadat zijn solvabiliteit is vastgesteld) terwijl de rest over twintig jaar moet worden afbetaald, in maandelijksche afbetalingen. Dergelijke financieringen komen ook thans voor, maar het gaat dan om veel grootere bedragen. Onder Roosevelt's plan mogen huis en grond niet meer dan zes duizend dollar kosten, de regeering blijft, zooals gezegd, borg. Wie kooper wordt van een huis van 6000 dollar, betaalt contant zes honderd dollar en 46.10 dollar per maand, welk bedrag vermindert naarmate de totaalsom vermindert.

Bij dit bedrag dient in aanmerking genomen te worden, dat de huren in de Vereenigde Staten hoog zijn, de kosten van het levensonderhoud beduidend lager dan hier.

Door den massabouw, zooals Roosevelt dien wenscht, worden de productiekosten vermindert. Zoo lanceert een groote bouwmaatschappij op Long Island een standaardtype dat uit 30.000 onderdeelen is samengesteld, ongerekend spijkers, schroeven etc. De bouw van drie millioen van dergelijke huisjes zou de werkgelegenheid enorm stimuleeren, aangezien deze onderdeelen uit alle oorden van het land komen.

Speciaal de groote electriciteitsmaatschappijen interesseeren zich voor dezen nieuwbouw, aangezien die electrische verlichting en eventueel verwarming eischt en de levering van tal van apparaten en snufjes. Reeds hebben de technici een serie snufjes ontdekt. Wanneer men zich er rekenschap van geeft, dat Amerika steeds specialiteit geweest is in het uitvinden van dingen, die

het gemak van den mensch dienen, wacht men zich wel, die snufjes als humbug te beschouwen. Men mag bovendien niet vergeten, dat men in Amerika weet, wat reclame is en hoe men zijn waar aan den man moet brengen.
Enkele dingen, die het gemak van den mensch dienen, zijn b.v. een electrisch signaal, dat waarschuwt, wanneer de baby probeert uit z'n wieg of bedje te klimmen, een electrische wekker en een apparaat, dat het venster openschuift of dicht doet, wanneer de slaper opstaat. Dan zijn er electrische apparaten voor de ontbijttafel, waar nog nauwelijks naar om behoeft te worden gekeken, want de eieren koken of bakken zich zelf en de toast komt automatisch gereed, electrische vatenspoelers, verlichte huisnummers, lichtgevende traproeden enz. enz.
Het stroomverbruik door particulieren is in de laatste negen jaren verdubbeld en kan nog beduidend worden opgevoerd en is voor de groote maatschappijen, ofschoon het slechts een vijfde is van de totale productie, van groot belang, omdat de particulier vier maal zooveel betaalt als de industrieel.
Zooveel vertrouwen toonde reeds bij voorbaat de groote Consolidated Edison and Niagara Huson Power electriciteits-maatschappij, dat ze het voornemen heeft, voor de komende twee jaren zich voor 112 millioen in den nieuwbouw volgens Roosevelt's plan te interesseeren.
Deze heeft een beroep gedaan op de architecten, aannemers en bouwvakarbeiders (welke laatste groep tot de best betaalde behoort), om hun eischen wat lager te stellen en aldus den geweldigen nieuwbouw te bespoedigen.
De bouw van drie of vier millioen huizen moet in vijf jaar achter *den rug zijn en voor Roosevelt beteekent hij een reusachtige* steun, thans een indirecte, voor zijn New Deal, die hij niet langer meer met belastinggeld kan ten uitvoer brengen. Hij mag dit jaar al meer dan een half milliard minder uitgeven dan verleden jaar, ten behoeve van werkverschaffing etc., die in de practijk trouwens onvoldoende is gebleken en hoopt nu, dat het particuliere initiatief een deel van zijn taak zal overnemen. De power industry is bereid in haar geheel drie milliard in den nieuwbouw te steken.
Het grootsche plan heeft Amerika belangstellend doen schouwen naar hetgeen in de Oude Wereld op het gebied van den woningbouw reeds is gepresteerd. Het spreekt van zelf, dat onder de voorbeelden behalve Duitschland en Scandinavië ook Nederland met eere wordt genoemd. Een groot blad als „The New York Times" zond zelfs zijn Londenschen redacteur naar Amsterdam, om een overzicht samen te stellen. Uit wat hij schreef en uit de foto's, die hij opzond, bleek inmiddels, dat men den man nu juist niet het nieuwste en het beste heeft laten zien.
Maar de Amerikanen hebben toch met de grootste belangstelling kennis genomen van de cijfers en met een zekere verbazing vastgesteld, dat hier te lande reeds in 1901 een woningwet werd afgekondigd.

C. P. M. HAZELZET.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG VOOR DE STAD WEENEN, TER VERKRIJGING VAN ONTWERPEN VOOR DE ARCHITECTUUR VAN EEN TENTOONSTELLINGS- EN JAARBEURSTERREIN TE WEENEN, II PRATER

De stad Weenen heeft een internationale prijsvraag uitgeschreven ter verkrijging van ontwerpen voor de architectonische behandeling van een tentoonstellings- en jaarbeursterrein. Naast deze internationale prijsvraag zijn eenige architecten uitgenoodigd om hun plannen voor zulk een ontwerp in te dienen.
De deelname aan deze prijsvraag staat voor een ieder in het bouwvak werkzaam, ook niet-Oostenrijkers, open.
De Jury bestaat uit de Heeren:
Burgemeester met de drie vice-Burgemeesters.
Voorzitter van de Weensche Jaarbeurs.
Stadtbaudirektor Ing. Dr. Musil.
Bestuur der M.abt 23 (Stadtregulierung).
Oberstadtbaurat Ing. Mazal.
Bestuur der M.Abt 24 (Architectuur).
Senatsrat Arch. Ing. Bittner.
Arch. Prof. Schweizer, Karlsruhe.
Arch. Prof. Salvisberg, Zürich.
Arch. Prof. Theiss, Weenen.
Plaatsvervangende leden:
Directeur der Weensche Jaarbeurs.
Senatsrat Ing. G. A. Fuchs.
Oberstadtbaurat Ing. Benedikter.
Oberstadtbaurat Arch. Ing. Stöckl.
Arch. Prof. Dr. Holey, Wien.
Arch. Prof. W. Deininger, Graz.

De beoordeeling van de ontwerpen zal geschieden aan de hand van de door de Oostenrijksche Ingenieurs- en Architectenvereeniging opgestelde prijsvraagregelen.
Gevraagd worden:
Een plattegrondteekening op ± 1 à 3000.
Een vogelvluchtteekening.
Een schetsmatige teekening van de belangrijkste punten.
Een beschrijving enz.
Termijn van inzending: 5 Februari 1938 des nam. om 12 uur.

Prijzen:
Toegekend worden een eerste prijs van S 4000,—.
Twee derde prijzen van . . . . . S 3000,—.
Drie derde prijzen van . . . . . S 2000,—.
De Jury behoudt zich het recht voor het totaalbedrag aan prijzen van S 16000,— zoo noodig op een andere wijze te verdeelen.
Bovendien is er een bedrag van S 8000,— beschikbaar gesteld voor den aankoop van goede ontwerpen.
Inlichtingen over het programma kunnen worden gevraagd aan de Magistrats-Abteilung 23, Wien I. Rathaus II Stock, van 7-24 Januari 1938.

Het volledige programma van deze prijsvraag, met de bijbehoorende kaarten, ligt voor belangstellenden ter inzage op het Bureau van den B. N. A., Weteringschans 102, Amsterdam.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

RASSEGNA DI ARCHITETTURA. 10. (Oct. 1937).
Deze aflevering is geheel gewijd aan de behandeling van bibliotheekgebouwen. Architect Raimondo Campanini behandelt bij uitstekende afbeeldingen o.a. de bibliotheken van Stockholm (Asplund), Moskou (ontw. Vesnine), Weenen (Teiss), Bern (Oeschger, Kaufmann, Hostettler), projecten voor Frankfort am Main, Viipuri (Aalto).
JOURNAL R.I.B.A. No. 3 (6.12.'37).
C. J. Morreau over geluidsisolatie in gebouwen. De Amerikaan Talbot Hamlin schrijft indrukken over een reis naar Europa. Hij is erg tevreden over de nieuwere architectuur in Italië, het interieur van het station te Florence en het nieuwe postkantoor te Napels noemt hij als uitstekende voorbeelden.
THE ARCHITECTS' JOURNAL No. 2234 (11.11.'37).
Scholen voor voorbereidend onderwijs in het goed gedocumenteerde vervolgartikel. Verder geen nieuws.

IDEM No. 2235 (18.11.'37).
Jellicoe and Partners geven een fraaie garage te zien, Maxwell Fry een modern landhuis. Voortzetting behandeling scholen.

IDEM No. 2236 (25.11.'37).
Geen nieuws.

IDEM No. 2237 (2.12.'37).
Gewijd aan fabrieksbouw. Allerlei interessante foto's, maar hier en daar nog veel te veel architectuur. Twee artikelen over ontwerp en inrichting, daarna een dertigtal voorbeelden van fabrieksgebouwen, gerangschikt naar de gemaakte producten.
Voorts geeft dit nummer den tekst van de Architects' Registration Bill (wet tot beperking van het gebruik van den naam architect).

H. G. J. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

22 JANUARI 1938 NR 4

1 W. J. ROZENDAAL

HOUTGRAVURE 1938 VOOR Ir. EUGÈNE STRENS

2

3

IETS OVER NIEUWERE GELEGENHEIDSGRAFIEK. (NIEUWJAARSWENSCHEN)

Voor de vijfde maal heeft Picus met de jaarwisseling de architecten verblijd met een nieuwjaarswensch, die verlucht is door een houtgravure van den begaafden kunstenaar J. Buckland Wright. Het is thans een kijkje op de machine die het hout schilt, prachtig gegraveerd in het harde kopsche hout.

Ik ben benieuwd hoevelen onder ons ook de andere vier nog zullen bezitten, even gave kunstwerkjes als dit, maar betrekkelijk onopvallend. Ik neem aan, dat er veel van verloren zullen zijn gegaan. Ten onrechte. Want deze kaartjes waren in alle opzichten waard, verzameld te worden. Het is van belang, er eens de aandacht op te vestigen, dat deze gelegenheidsgrafiek een gebied is dat waard is onze aandacht op te eischen. Te weinig is de grafische kunst een kunst die de belangstelling van den architect heeft, en te weinig is de architect zelf grafisch kunstenaar. Van De Bazel is een groot aantal uitstekende houtsneden bekend; waar is de moderne architect die dit werk beheerscht zooals hij? En zelfs zou men kunnen vragen, waar is de architect die belang stelt en op de hoogte is van wat er op dit terrein in ons land en daarbuiten gebeurt?

Helaas moet worden erkend, dat in dit opzicht het buitenland ons ver voor is. En het wordt tijd dat wij wat verder zien dan ons kleine landje en niet meer het idee hebben, dat alleen het hier te lande gemaakte werk op een hoog peil staat.

Zeker, er zijn eenige zeer knappe kunstenaars in ons land die zich op dit terrein bewegen, en die hun sporen verdiend hebben, zooals o.m. W. J. Rozendaal, Fokko Mees, Nico Bulder. Maar ik geloof, dat buiten onze landsgrenzen werk gemaakt wordt, dat hier niet voor onder doet. Speciaal wat de ets en de kopergravure aangaat vinden wij hier te lande maar zeer weinigen, die zich bij de gelegenheidsgrafiek in deze techniek uiten.

Het nieuwe jaar geeft ons aanleiding, eens enkele voorbeelden van deze grafische kunst te laten zien. Het is de groote verdienste van den Nederlandschen Exlibris-Kring, een vereeniging die thans vijf jaar bestaat, de belangstelling hiervoor in die jaren sterk te hebben verlevendigd. Een steeds grooter kring van belangstellenden heeft zich hier omheen gevormd.

Wel spreekt het vanzelf, dat het in de eerste plaats de kunstenaars zijn, die bij gelegenheid van het nieuwe jaar zich geroepen voelen, op grafische wijze hunne gevoelens ten opzichte van hunne kunstbroeders en hunne opdrachtgevers te uiten. Op die wijze zijn talrijke fraaie werken ontstaan, dikwijls kleine bladen, maar toch van een groote bekoring.

Kunstliefhebbers zijn gevolgd, zij brengen op kunstzinnige wijze hunne gelukwenschen over, en het is niet alleen het nieuwe jaar, maar Kerstmis, Paschen, Pinkster-feest kunnen aanleiding zijn tot een grafisch kunstwerk. Ook de groote gebeurtenissen in het leven, geboorte van een kind, verloving, huwelijk, zijn aanleidingen voor den houtsnijder of den graveur om de vreugdevolle tijding op kunstzinnige wijze aan het papier toe te vertrouwen.

2. J. BUCKLAND WRIGHT
HOUTGRAVURE 1935 VOOR N.V. HOUTINDUSTRIE PICUS
3. NICO BULDER
HOUTGRAVURE 1937 VOOR HEMZELF

Langzamerhand zal de oude traditie weer worden verlevendigd en zullen meer en meer belangrijke grafische werken op dit gebied ontstaan. Zij zullen in de samenleving een taak vervullen door de verhooging van het geestelijk peil, en zij zullen de grafische kunstenaars aan goede opdrachten helpen.

Van de nieuwjaarswenschen die in de laatste jaren hier en in het buitenland zijn ontstaan, zullen wij er hier eenige reproduceeren.

Allereerst een van de vijf in den aanhef genoemde houtgravures door J. Buckland Wright voor Picus gemaakt, de nieuwjaarswensch voor 1935, no. 2 uit de reeks. Hierop is verbeeld, hoe de boomen uit het oerwoud worden omgehakt, gezaagd, getransporteerd en op den spoorweg gebracht. Het geheele blok is nog geen 6 bij 7,5 centimeter groot, en toch is alles er met feillooze zekerheid op aangebracht. Ook in zijn wit-en-zwart-verdeeling is het beeld van een prachtig evenwicht. De decoratieve behandeling der boomen, de lichtinval, de rook uit de machine, alles werkt mede hiervan een klein kunstwerkje te maken.

Bezien wij hierna het blad, dat W. J. Rozendaal dit jaar voor Ir. E. Strens maakte, dan zien wij hier den vogel die nu eens niet uit zijn asch, maar met een groote kracht uit zijn ei verrijst. Maar wat voor vogel, een groote kop die enkel oog is, vreemde vlerken opgeheven, grijpende pooten. Het heele beeld is vol ingehouden kracht, vol prachtige overgangen van licht naar donker, vol geheimzinnige beweging. Een lichte aanduiding is onderaan gegeven van de aardsche weerstanden van den dreigenden oorlog, die de macht van den geest moet overwinnen. Dit is ook uitgedrukt in de zeer knap op het blok aangebrachte spreuk:

„Alsdann er wieder lebend wurd
Durch seine ewge Geistsgeburt."

Dit werk staat op een zeer hoog peil, het is technisch volkomen beheerscht en van een diepen ernst.

Het werk van Nico Bulder voor 1937 is geheel anders van aard. Hier blijft alles meer in de sfeer der realiteit. De bedenkelijke situatie van de in brand staande wereld met haar felle bajonetten is goed gegeven, en daarop staat de dansende figuur met den doedelzak in een prachtige houding temidden van de onweersbui van het noodlot. Toch moed houden! Minder nerveus bewogen dan bij Rozendaal, maar toch ook van een groote spanning.

Leggen wij nu eens het werk van Jean Chièze hiernaast, zijn nieuwjaarswensch voor 1938, dan is daarin weer een geheel andere sfeer. De Franschman uit Marseille, die Chièze is, laat hier een zeeman zien die bezig is, zijn boot op te schilderen. „Vers l'avenir" is de boot genoemd. Hij zit er met zijn opgestroopte mouwen op zijn lage bankje met een volmaakte rust bij. En de toeschouwers zien dat gebeuren aan, een echtpaar, een neger, een matroos, en een opgeschoten jongen, allen uitstekend gekarakteriseerd zonder nog tot caricaturen geworden te zijn. En met een typischen humor ligt er een paling vooraan, die even naar het tafereel omziet, en waarop het opschrift van den nieuwjaarswensch bescheiden is aangeduid. Is het geen voorrecht, een dergelijk frisch werk onder de oogen te krijgen?

Stefan Mrozewski
1 9 3 5

4

5

4. STEFAN MROZEWSKI
HOUTGRAVURE 1935 VOOR HEMZELF
5. JEAN CHIEZE
HOUTGRAVURE 1938 VOOR HEMZELF

6

7

Ook Hongarije kent op dit gebied zeer begaafde kunstenaars. Onder de minder bekenden bevindt zich F. Bordás, waarvan hier een tweetal houtgravures worden getoond, die een zeer bijzonderen geest ademen. Zijn eigen nieuwjaarswensch 1938 is een meesterlijk werk vol humor in het nieuwjaarwenschende paar met de typisch gestyleerde boomen. Geestig zijn de koppen met den slordigen haardos. Het geheel maakt een zeer bijzonderen indruk door zijn eigen stijl.

Duidelijker nog is dit te zien in het voor Dr. Nemedy gesneden werk, waar het nieuwe jaar is afgebeeld als een naar voren springend jong hert, begroet door een vrouwenfiguur met een bebladerden tak in de hand. Dit kleine werk heeft een sterke sfeer, de behandeling door middel van het toonburijn geeft aan het dier een prachtig levend oppervlak.

Beide werken getuigen van een groot kunstenaarschap en een sterk technisch kunnen.

Zij toonen eenige verwantschap met het werk van den Poolschen kunstenaar Stefan Mrozewski, waarvan wij hier zijn nieuwjaarswensch 1935 reproduceeren, en die wel tot de knapste houtsnijders kan worden gerekend. Ook hier een zeer ruime toepassing van het toonburijn. Een volmaakt meesterwerk!

Van Duitschland geven wij één typeerend werk in den wensch van Peter Wolbrand 1937, goed van zwart en witverdeeling, volkomen beheerscht in de lettervormen. Bij al dit grafisch gelegenheidswerk is dit een factor van groote beteekenis, steeds moeten letters in het beeld en bij het beeld worden opgenomen, en geen serieus kunstenaar zal deze letters als van minder belang verwaarloozen. Zij zijn een levend en beweeglijk deel van het blad, zij verfraaien het en moeten het ook tegen de behandeling van het beeld uithouden.

Bij Bordás b.v. (wensch 1938) hangen zij onder aan het beeld en is de zwaarte van de letter en het tusschen de letters gelaten wit volmaakt in overeenstemming met de verhoudingen tusschen zwart en wit op de houtsnede. Bij Wolbrand doorkruist de gelukwensch het eenvoudige beeld met harmonisch gevormde kleine letters.

Oostenrijk geeft weer een anderen stijl te zien. Dit is het land waar Von Larisch het ornamentale schrijven doceerde, waar talrijke kunstenaars, voornamelijk in Weenen, zich op de gelegenheidsgrafiek hebben toegelegd. Niet alleen met de teekening, de houtsnede en de houtgravure, maar op onnavolgbare wijze met de kopergravure.

Professor Alfred Cossmann, de nestor, maakt nog steeds prachtig werk, en vele graveurs van naam werken op dit terrein. Namen als Hans Ranzoni, Teubel, Richard Lux, Herbert Schimek, Hubert Woyty-Wimmer zijn aan vele kunstliefhebbers bekend. En daarbij voegt zich een groot aantal uiterst bekwame houtsnijders, waarvan Prof. S. Lobisser, Rose Reinhold, Karl Haselböck, Rudolf Köhl, Otto Feil, Toni Hofer, Emil Bröckl er enkelen zijn die naast onze allerbeste houtsnijders kunnen worden genoemd.

Het hier getoonde blad van Otto Feil (in linoleum gesneden) verbaast door de uiterst fijne behandeling van de als randschrift toegepaste oude spreuk van 1765. Ook de kan met los daarin geschikte bloemen en takken is goed gegeven. De met de hand even op den afdruk aangegeven kleuren moesten op de reproductie helaas vervallen. Zij geven aan de kaart een speciale bekoring.

Leopold Hofmann behandelt zijn kaart op min of meer overeenkomstige wijze. De fraaie gothische letters geven weliswaar grootere mogelijkheden om tot een gesloten geheel van boeiend letterschrift te komen, toch is ook hier tekst en schrift op een zoo eigen wijze met elkaar verbonden, dat wij een dergelijk werk niet zonder bewondering kunnen beschouwen.

Van den knappen H. Woyty-Wimmer wordt een tweetal werken afgebeeld, zijn heilwensch 1937 en de wensch van den heer F. Slatner voor 1938. Als pregnante uitdrukking van het gevoelen, dat de menschheid moeilijke tijden doorleeft, staat op den wensch 1937 de met doornen omkranste wereld, in de ruimte zwevend. Een bede: verlos ons van den booze, vergezelt den wensch om geluk.

Even meesterlijk is zijn werk voor Slatner. Hierin klinkt een minder sombere toon. Het geeft een zanger die met een vroolijk lied het nieuwe jaar tegemoet treedt. Technisch een volmaakt werk, een waarop men zien kan, dat met de uiterste spanning gewerkt is om uit het stugge hout te halen wat mogelijk was. Het is Wimmers honderdste gelegenheidsgrafiek!

Tot slot een vijftal werken uit Tsjechoslowakije. Ook hier is een betrekkelijk groot aantal goede kunstenaars aan het werk op dit grafisch gebied. Een van hen, Antonin Burka, geeft voor mijn gevoelen vrij duidelijk de sfeer, waarin deze werken zijn ontstaan. Eenvoud en zuiverheid zijn twee typische kenmerken van zijn werk. In zijn wensch voor 1930 is de kop van den clown met feillooze zekerheid uit het hout gesneden, de geverfde neus, de streepoogen, de merkwaardige vorm van den open mond zijn uitstekend getroffen. Geen lijn is er naast. Ook in de letters en cijfers is een beheerschte kracht.

Het blad voor 1935 geeft ook op geheel eigen wijze uitdrukking aan een heilwensch, vergezeld van een sierlijke witte roos. Goed van vlakverdeeling, evenwichtig van zwart en grijs, en met een zeer beschaafde letter! Op uitstekend papier gedrukt als deze bladen in den regel zijn, maken zij een zeer goed verzorgden indruk.

Van eenigszins andere behandeling getuigen de beide bladen voor Ingenieur Hradecny gemaakt door A. Morávec, eveneens uit Praag. Beide zijn houtsneden. Het P.F. 1935 geeft de gereedschappen van den ingenieur, teekenbord, haak, driehoek, passer, potlood en opgespannen papier; de duif als bode van het nieuwe jaar verjaagt de duisternis van het oude. Op speelsche wijze zijn de letters van den naam aan den rand aangebracht. Een blad vol fraaie vondsten, verrassend frisch van ontwerp.

Even verrassend is zijn P.F. 1938, waarbij de stad Praag opdoemt uit de duisternis, en de telegraaflijnen het bericht van de goede wenschen naar heinde en ver moeten overbrengen. Ook hier goed verzorgde, eenvoudige, zeer goed leesbare letters, en een typische uitvloeiende behandeling der twee deelen van het beeld.

Dat ook van de zijde der architecten fraai werk kan worden verwacht toont de laatste afbeelding, die het werk laat zien van den vroeggestorven Praagschen architect Robert Herrmann, die ook talrijke zeer fraaie exlibris heeft ontworpen. Zijn gelukwensch voor 1936 geeft op een zwart veld al de kansen die het nieuwe jaar biedt, de emblemen van den architect rechts en van zijn vrouw als medica links, terwijl de dunne levensdraad boven het vol beloften aanbrekende jaar waarschuwt, dat het leven broos is en vergankelijk.

Mogen er in de toekomst ook onder de architecten hier te lande grafische werken ontstaan van een zelfde kracht als de hier afgebeelde, eerst door daarvoor gereedstaande begaafde kunstenaars, later ook door diegenen die in deze richting werk van blijvende waarde zullen kunnen geven.

En moge het kunstzinnige gebaar van Picus eerlang gevolgd worden door anderen, die ons met een klein grafisch kunstwerk verheugen inplaats van met een afgezaagden kalender.

H. G. J. S.

8

9

6. FERENC BORDÁS
HOUTGRAVURE 1938 VOOR HEMZELF
7. FERENC BORDÁS
HOUTGRAVURE 1938 VOOR Dr. NEMEDY

8. ANTONIN BURKA
HOUTGRAVURE 1935 VOOR HEMZELF
9. PETER WOLBRAND
HOUTSNEDE 1937 VOOR HEMZELF

10

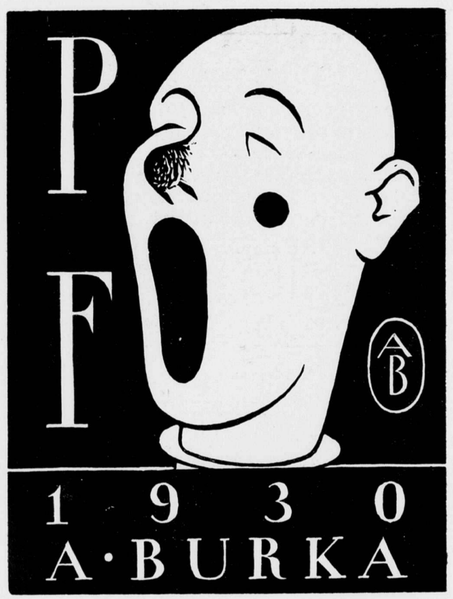

11

12

13

14

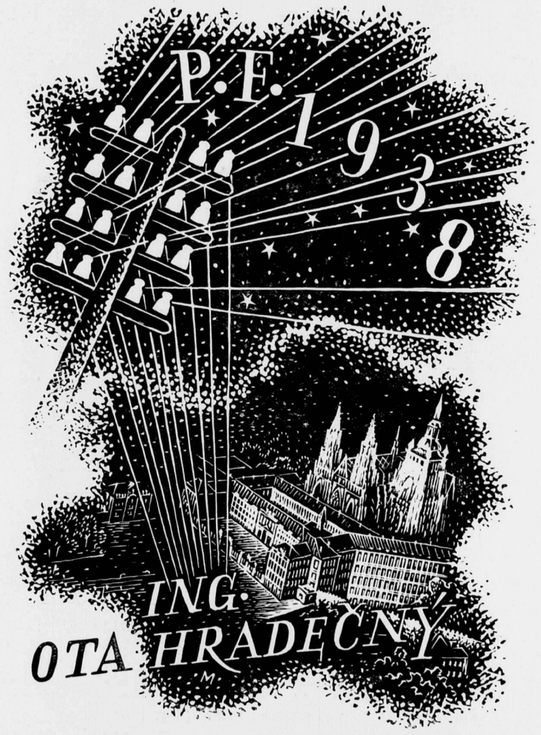

15

16

17

10. HUBERT WOYTY-WIMMER. HOUTGRAVURE 1937 VOOR HEMZELF
11. ANTONIN BURKA. HOUTSNEDE 1930 VOOR HEMZELF

12. LEOPOLD HOFMANN. HOUTSNEDE 1938 VOOR HEMZELF
13. ANT. MORAVEC. HOUTGRAVURE 1935 VOOR ING. O. HRADECNY

14. OTTO FEIL. LINOLEUMSNEDE 1938 VOOR HEMZELF
15. ANT. MORAVEC. HOUTGRAVURE 1938 VOOR ING. O. HRADECNY

16. H. WOYTY-WIMMER. HOUTGRAVURE 1938 VOOR FRANZ SLATNER
17. ROBERT HERRMANN †. TEEKENING 1936 VOOR HEMZELF

EEN ONGEPASTE PUBLICATIE.

De Telegraaf heeft in zijn avondblad van 12 Januari jl. zijn lezers vergast op eenige situatieteekeningen, behoorende bij het stadhuisplan te Amsrdam van die vier architecten, die hun schetsplan nader zullen moeten uitwerken, benevens de gevelteekening van een der projecten.
De Telegraaf schrijft: „Als resultaat van de openbare prijsvraag zijn vier ontwerpen gekozen. Gaarne zouden wij ze aan onze lezers ter beoordeeling voorleggen, maar alle deelnemers aan de prijsvraag hebben zich tot geheimhouding verplicht. Niettemin zijn wij in staat een tip van den sluier op te lichten. Wij publiceeren vandaag vier situatieteekeningen die betrekking hebben op de bekroonde ontwerpen. Het zijn geen copieën van de origineele teekeningen, maar zij geven in hoofdlijnen de bedoelingen van de uitverkoren meesters weer."
Wij vragen ons af of deze journalistieke heldendaad nu voor iemand ter wereld van eenig belang kan zijn. Het zal het publiek toch geen aasje kunnen schelen thans te weten of het gebouw zus of zoo gelegen zal zijn.
De vier architecten zien hun werk op de meest stumperige en knoeierige wijze weergegeven, terwijl zij èn de leden van de Jury, door de delicate herinnering aan de geheimhouding, bij het publiek onder de verdenking komen te staan hun plicht tot geheimhouding te hebben geschonden. Waarvoor deze reporterbravour, die een mystificatie is? Waarop het publiek door het optillen van die sluiertip geheimzinnigheid gesuggereerd, die er heelemaal niet is?
Het gaat met de prijsvraag niet geheimzinnig. Wij hebben eenvoudig af te wachten, totdat de zaak klaar is, en dan is het voor iedereen openbaar.
De Telegraaf heeft op deze wijze, zonder zich voor een atoom in te laten met de moeilijkheden van de prijsvraag, het prijsvraagprogramma geschonden.
De Telegraaf heeft met deze publicatie de prijsvraag van het stadhuis, de Jury èn de daarbij betrokken architecten, geen dienst bewezen.

A. EIBINK.
J. P. L. HENDRIKS.
J. W. H. C. POT.
Ir. H. G. J. SCHELLING.
G. WESTERHOUT.

OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR HET NIEUWE STADHUIS TE EINDHOVEN.

Het programma voor deze belangrijke openbare prijsvraag is thans uitgegaan. De ontwerpen moeten uiterlijk 15 September a.s. zijn ingezonden. Uitgeloofd worden een eerste prijs van ƒ 6500, een tweede prijs van ƒ 4750 en een derde prijs van ƒ 3750.
De bouwsom van het nieuwe stadhuis is bepaald op een maximaal bedrag van ƒ 1.250.000, waaronder niet zijn begrepen bedragen voor de meubileering, de stoffeering, de versiering, de technische installaties, terreinwerkzaamheden, enz.
Het prijsvraagprogramma, met de daarbij behoorende stukken, wordt door het Gemeentebestuur gratis ter beschikking gesteld van alle in Nederland gedomicilieerde architecten van Nederlandsche nationaliteit, tot uiterlijk 15 Maart a.s. Verzoeken om toezending van het prijsvraagprogramma c.a. behooren schriftelijk, met vermelding van naam, kwaliteit en woonplaats van den aanvrager, te worden gericht tot den Secretaris van de Jury, adres: Kamer 14, Bureau van Gemeentewerken te Eindhoven.
Inlichtingen kunnen tot 15 Maart 1938 slechts schriftelijk worden gevraagd bij den Secretaris aan het bovengenoemde adres.
De antwoorden op binnengekomen vragen zullen worden bekend gemaakt in het Bouwkundig Weekblad Architectura en in het R.K. Bouwblad.
Het programma met de bijlagen ligt op het Bureau voor belangstellenden ter inzage.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Ontwerpstudie no. 10.

Opgave van de ontvangen tekeningen voor een verkeersbureau. De volgorde van de ontwerpen is willekeurig. De doorlopende nummering dient voor de telling en voor het onderkennen van de ontwerpen met hetzelfde motto.

De Jury

A. P. SMITS.
JOH. H. GROENEWEGEN.
D. C. ENGEL.

No.	Motto	No.	Motto	No.	Motto	No.	Motto	No.	Motto	No.	Motto
1	2782	13	2222	25	1515	37	1000	49	3138	61	1203
2	4243	14	2992	26	1207	38	8138	50	2024	62	3568
3	3555	15	1937	27	1138	39	3129	51	4462	63	9035
4	4444	16	1938	28	2222	40	3443	52	98765	64	4325
5	7434	17	4444	29	6437	41	1811	53	8391	65	0001
6	1118	18	3333	30	1848	42	0202	54	0001	66	2525
7	100 m²	19	8005	31	3162	43	0445	55	1638	67	3738
8	1235	20	1010	32	5352	44	2000	56	2321	68	0003
9	6191	21	2470	33	9999	45	7777	57	Water	69	4477
10	9461	22	2137	34	1945	46	0100	58	4545		
11	18 PP	23	9710	35	7212	47	0000	59	3693		
12	3735	24	2968	36	2222	48	1938	60	1111		

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

29 JANUARI 1938 NR 5

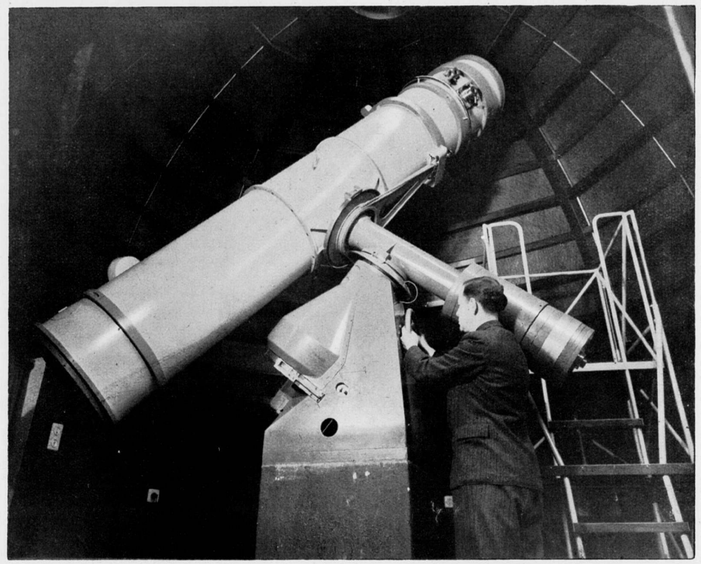

DR. A. F. PHILIPS OBSERVATORIUM TE EINDHOVEN. ARCHITECT IR. L.C. KALFF, B.N.A.

HET DR. A. F. PHILIPS OBSERVATORIUM TE EINDHOVEN.

Door de milde gift van Dr. A. F. Philips is de afdeeling Eindhoven van de Nederlandsche Vereeniging voor Meteorologie en Sterrenkunde in staat gesteld een bijzonder compleet observatorium te bouwen.
Het instrument, dat door de amateurs zelf geheel is berekend en geconstrueerd, werd in de Philips fabrieken gebouwd, terwijl de spiegel door de leden zelf geslepen werd.
De bouw van de toren werd aan ondergeteekende opgedragen. Het betrof hier een voor hem geheel nieuw object dat eenige interessante eischen aan de bouw stelde.
Op het door de Gemeente Eindhoven ter beschikking gestelde stuk grond in het Wandelpark moest een toren gebouwd worden, hoog genoeg om met de kijker over de boomen heen te kunnen waarnemen. Daartoe was een hoogte van de bovenste vloer van ongeveer 12 m noodig. Een aparte fundeering van de kijker was daardoor uitgesloten, zoodat het geheel als een massieve bouw is opgevat, die op een groote betonplaat werd gefundeerd.
Hoofdzaak is de koepelkamer, waarin het instrument is opgesteld. Een speciale zware balkconstructie draagt de betonnen vloer, waarop het fundeeringsblok van de kijker is gegoten. Een houten vloer voor de waarnemers ligt op vilt, op een uitmetseling van de muur, waardoor directe trillingen door loopen op die vloer niet op de kijker worden overgebracht.
Het draaien van de ongeveer 3 ton zware koepel was een moeilijk vraagstuk. Wij geven van de constructie, die door de firma de Vries Robbé zeer nauwkeurig is uitgevoerd, een detail. De draaikoepel is gefundeerd op een rond U-ijzer, dat op 15 rollen op kogellagers over een vaste ijzeren ring loopt. Om zijdelingsche uitwijking bij het draaien te vermijden, zijn acht horizontale kogelrollen aangebracht, die naar buiten tegen een opstaande rand van de rails drukken. Tegen eventueel opwaaien bij een windvlaag, vooral als de kijkerspleet geopend is, zijn beugels aangebracht, die onder de in de muur verankerde rails grijpen.
De koepel zelf is uitgevoerd in hout met dun dakbeschot, aan de binnenzijde betimmerd met Dona Cona plaat en afgedekt met kleine, in leivorm gesneden stukken Icopal, die naderhand aluminium zijn geschilderd. Aan het ronddraaiende cirkelvormige U-ijzer is, met een andere straal, een hoekijzer bevestigd, waarin de rollen loopen, waarop de beide helften van het luik, dat de kijkerspleet moet afdekken, loopen. De andere einden van deze luiken draaien om een vertikale as, die op de koepel is bevestigd.

De geheele constructie is zoo nauwkeurig uitgevoerd, dat de koepel vrij gemakkelijk met de hand kan worden gedraaid. Ten overvloede is nog een liertje aangebracht, waarmee men de koepel ook langzaam kan rondtrekken.
Ter vermijding van hinderlijke luchttrillingen bij het waarnemen, is het geheele gebouw in een zeer lichte kleur geschilderd en de koepel aluminiumkleurig, waardoor absorptie van warmte zooveel mogelijk wordt vermeden.
Onder de koepelruimte bevindt zich een werkkamer, waarin zich het bewegingsmechanisme met tijdregeling voor de kijker bevindt.
Hieronder is een ontvanghal, waarin een lichtkroon met de teekens van de Dierenriem in gesmeed ijzer, als geschenk van de vereeniging, is opgenomen.
Op de beganegrond is een ruimte ingericht voor het slijpen van een grootere spiegel voor de kijker. Daartoe zijn wanden, plafond en vloer stofvrij afgewerkt, waardoor krassen bij het slijpen worden vermeden.
Inwendig zijn de muren van het trappenhuis licht stroogeel en van de ontvanghal en de werkkamer pastelblauw, in reliefverf uitgevoerd.
De koepelkamer D is nachtblauw, om hinderlijke reflectie te voorkomen.
Uitwendig heeft het gebouw een trasraam van bruine ijzerklinkers, terwijl het muurwerk lichtblauw is geschilderd.
Het groote raam, dat door de drie verdiepingen heengaat, is bezet met massieve glazen bouwsteenen in een omlijsting van Oberkirchener zandsteen. De buitentrap is van graniet.

Ir. L. C. KALLF, B.N.A.

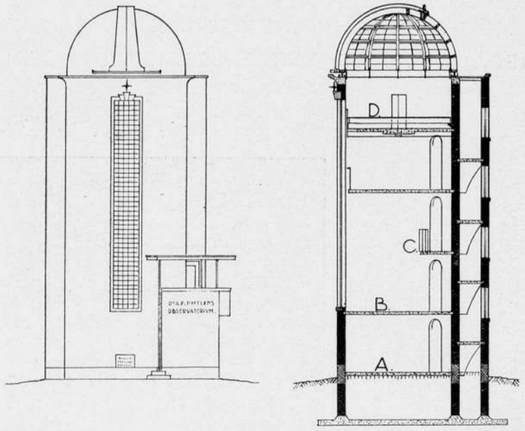

DR. A. F. PHILIPS OBSERVATORIUM TE EINDHOVEN.
ARCHITECT IR. L. C. KALFF, B. N. A.

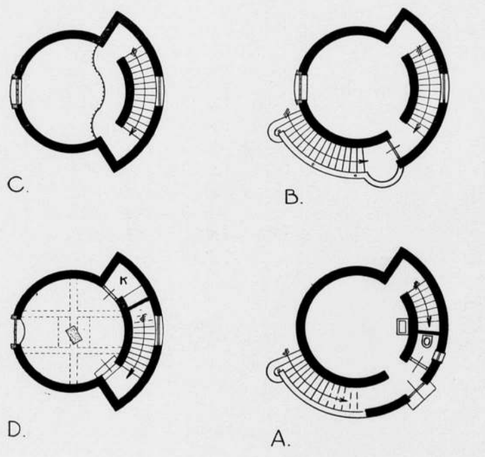

DR. A. F. PHILIPS OBSERVATORIUM TE EINDHOVEN.
PLATTEGRONDEN, GEVEL EN DOORSNEDE, SCHAAL 1 À 200.

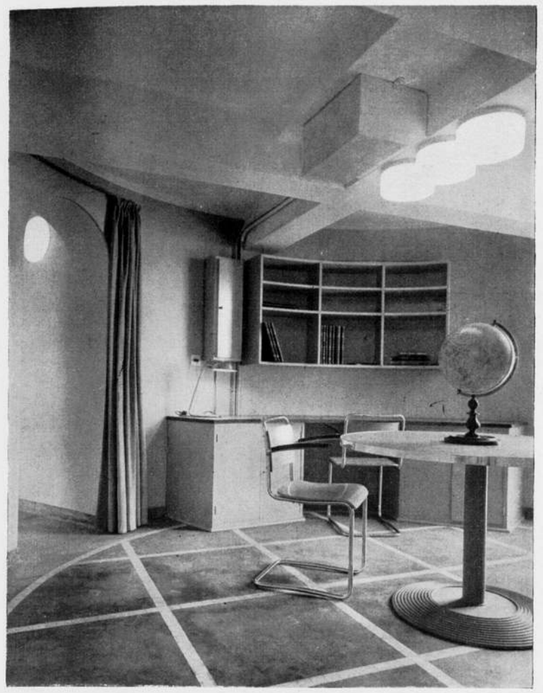

WERKRUIMTE ONDER DE KOEPEL.

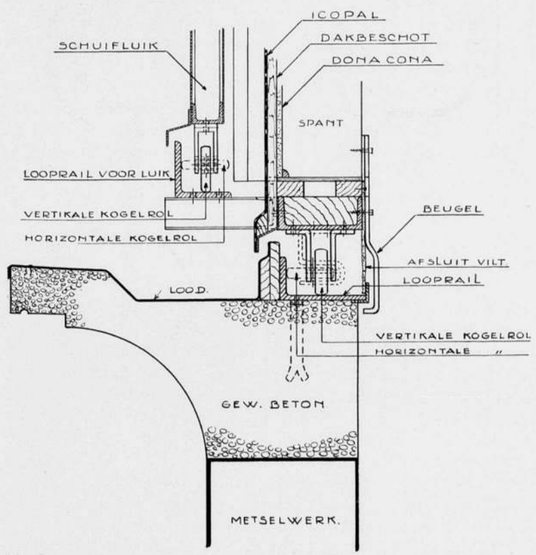

CONSTRUCTIE VAN DE DRAAIBARE KOEPEL.
DR. A. F. PHILIPS OBSERVATORIUM TE EINDHOVEN.

ONTVANGHAL, ARCHITECT IR. L. C. KALFF, B. N. A.

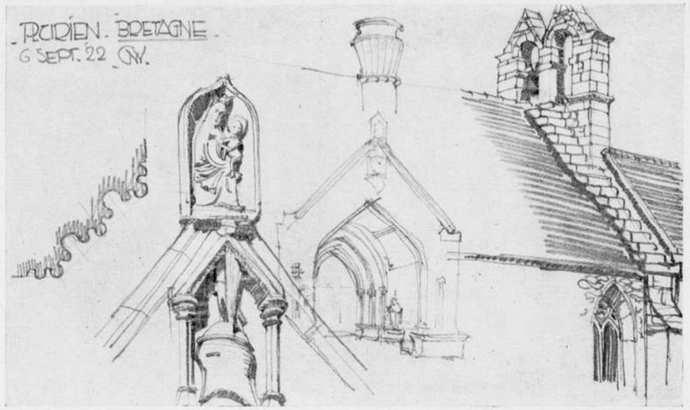

ALS DE GANZEN TREKKEN.

Uit mijn kamer zie ik over een stukje grasveld, dat eens een plein zal worden, met op den achtergrond een bosch en een heel groot stuk lucht.
Lucht is mooi, beweeglijk en ruimtescheppend; is eindeloos ver of heel nabij; is klaar of droomerig en is dat steeds wondere wisselende plafond van onze wereld.
In die lucht roeien de vogels: de kraaien, de krijschende meeuwen, de lawaaiende spreeuwen, de kwetterende musschen.
Eenige weken geleden trok hoog en ver in lange slingerlijn een koppel wilde ganzen langs de kust naar het Zuiden en die steeds slingerende lijn van zich reppende vogels maakte de verre lucht oneindig ver.
Bij het stil aanschouwen van dit gebeuren, dat aan tijd gebonden tijdeloos is, nemen die vliegende vogels iets van je mee, en los van alles rept het zich voort, voort, al verder vliegend in die eindelooze verte van herinnering en verlangen.
Vergeef mij deze wellicht wat zonderlinge inleiding tot een artikel, dat van reizen spreekt. Maar dit beeld was het toch wel, dat mij de reis met de ganzen deed voortzetten in de genoeg'lijke sfeer van een avondlichte kamer en waar ik hangen bleef aan een reis door Normandië en Bretagne.
Eén onzer collega's zei daar eens van, dat het „een bedevaart voor den architect" was, maar eerst toen ik de reis maakte, heb ik de waarheid van deze woorden leeren kennen.
De zwerftocht strekte zich uit van Amiens tot Brest, het was prachtig. Het is een reis, waarop men weer heel andere gezichten van Frankrijk ziet dan in midden-Oost en Zuid; en in Bretagne wel zelfs een ander volk. Ik herinner me, hoe ik op een avond binnenviel in een klein Bretonsch stadje, waar ik mee aanzat in een hotel aan een groote tafel vol kakelende en etende en drinkende Franschen. Er werd bediend door Bretonsche meisjes; de Franschen schatte ik op een stel opgehoopte handelsreizigers. De meisjes converseerden onder het bedienen met elkander en waar ik met groote moeite nog een en ander had kunnen opvangen van het gesprek van de etende menigte, daar bleef de taal der jeugdige schoonen Grieksch voor mij. Plotseling wendt één der tafelgasten zich tot mij en vraagt of ik iets van het gesprek der jonge dames snap; op mijn ontkennend antwoord zegt hij „troost U, wij ook niet".
Het is mij op het land daar dan ook nog wel eens moeilijk geweest iets van de lieden te begrijpen, en ik ben er nu eigenlijk nog niet achter, of dat aan mij of aan hen gelegen heeft. Ik heb het maar geweten aan die oude relatie met Engeland, toen het kanaal het kanaal nog niet was.

Zoo heb ik ook eens staan tobben om wijs te worden uit een vrouw, die een hotelletje dreef. Het was laat geworden (ik maakte die reis op de fiets), ik was doodmoe en zocht onderdak in een dorp in de buurt van Paimpol. Er was maar één gelegenheid en daar heb ik een half uur onderhandeld om te weten te komen, dat de vrouw, die mij te woord stond, mij wel gastvrijheid wilde verleenen, maar dat ik den volgenden morgen om 6 uur op straat zou staan, want dan ging ze naar de kerk en sloot de zaak. En aldus geschiedde, om vijf uur werd ik gewekt en om zes uur stond ik op straat in een guren noordenwind, die me een verkoudheid bezorgde, die ik in Holland nog niet kwijt was.
Dat zijn de charmante nadeelen van een zwerftocht op de fiets over weinig betreden paden.

Amiens en Beauvais. Bergen van architectuur, een Stadkrone, zooals Bruno Taut eens schreef. Ze zijn ontzagwekkend, maar meer dan Amiens trof mij Beauvais. Dat is gigantesk, speelsch en licht en van een ongeloofelijke charme, durf en fantasie. Een 63 m hooge berg zonder zichtbaar gewicht, met voortreffelijke ruimtewerking.
Als ik daar plotseling tegenover stel de dorpskerken in Bretagne bijv. Kemaria-an-Isquit met de aandoenlijke aandachtigheid van het bedehuis, dat nog zoo heel dicht bij de menschen staat en evenzeer aangrijpend is, dan is het begrijpelijk dat het bijna onmenschelijke hoogtepunt van geestelijke spanning dat ik in Beauvais zie, tevens de toren van Babel voor de techniek en kunst werd, hoe ontroerend de aanschouwing daarvan ook is. De bijna krankzinnige rijkdom van Louviers is daarvan wel het bewijs.
Van Louviers uit, waarvan ik mij herinner een allemachtig aardig middeleeuwsch hotel met een binnenplaats en galerijen, zakte ik af over Pont-de-l'arche naar Rouen.
Rouen moet je nu juist niet op de fiets binnenkomen, dat is afgrijselijk. Maar wat er in Rouen aan oude kunst is, is een afzonderlijke tocht waard; laat ik er alleen van noemen den gevel van de cathedraal met den charmanten rechtertoren en de schatten die binnen te zien zijn, o.a. de tombe van de cardinalen van Amboise.
De Seine langs tot Caudebec-en-Caux. Dat is nog prachtig gaaf en vakwerkbouw uit de 15e, 16e en 17e eeuw, waar de straten nog de namen hebben van de bedrijven.
Bij Caudebec-en-Caux de Seine over en dwars door Normandië. In Pont-Audemer interessante resten van een laat Gothische

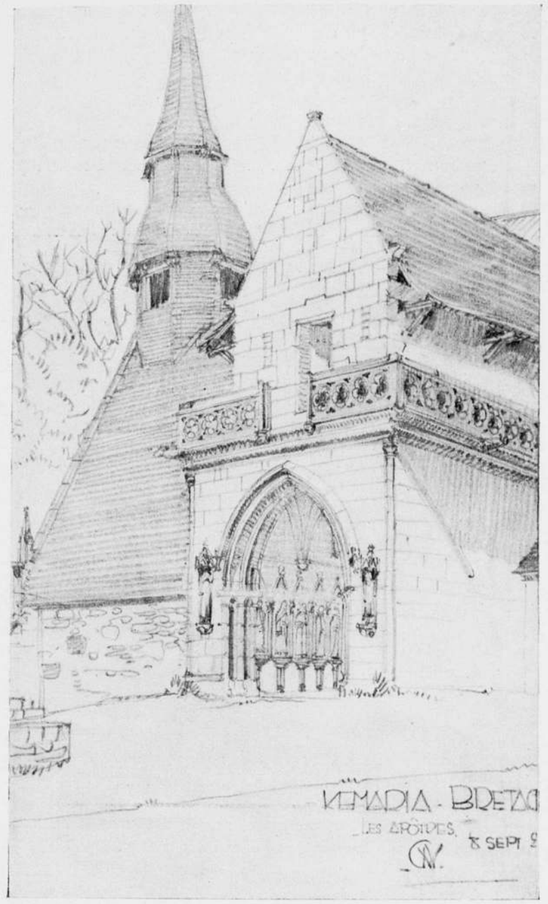

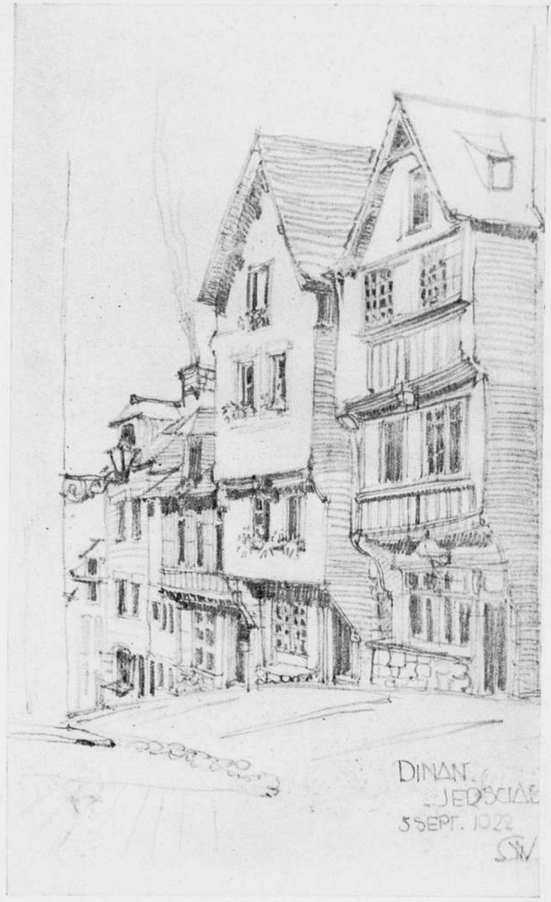

REISSCHETSEN. G. WESTERHOUT.

kerk, de St.-Ouen, met François Premier details, maar waarvan wel het meest interessant was de wijze, waarop de noodbekapping kerk en rechtertoren dekte; de luchtbogen ontbraken, de contreforts eindigden onder het dak, hetgeen een andere eigen bekoring opleverde.
Lisieux is beter, en heeft nog zeer veel mooie vakwerkbouwgevels, zoowel aan de Place-Victor-Hugo als langs verschillende grappig hellende en kronkelende straten. Zij dateeren zoo van 14e tot 16e eeuw.
Tusschen Caen en Bayeux het bijna vlakke land met nog prachtige boerderijen, stug, stoer en zeker.
In Bayeux, waar behalve de zwaar geteisterde, ik bedoel gerestaureerde cathedraal, weinig fraais meer over was, trof mij toch de „tapisserie de la reine Mathilde" een lang geschiedenisverhaal in gekleurde kant met de verdienste van zeer opmerkelijke en fraaie composities.
Meer naar de westkust toe wordt het land geaccidenteerd en vooral de groote wadden, waar je dan heel in de verte Yersey ziet liggen, zijn van een zeer bijzondere werking, grootsch, verlaten en bar.
Als ik Avranches bereik, zie ik van een uitzichtplateau boven de stad, le Mont St. Michel als een scherp silhouet in den schemer. Een zeer merkwaardig, maar tevens zeer schoon geheel, waar thans gelukkig de dijk weer weg is, die het, om der wille van het publiek, met den vasten wal verbond. Overigens een kermistent voor de bezoekers. De moeite van een bezoek echter zeer zeker waard.
Vandaar ben ik langs de noord-kust van Bretagne tot Brest gereden en dat is toch inderdaad anders dan Normandië.
Dinan ligt hoog en heeft hellende straatjes naar het beneden liggende riviertje. De Rue du Jerzual met deszelfs stadspoort is daarvan een zeer charmant specimen.
Maar dan zoo achter St. Brieuc komt het, het ruige Bretagne tegen de zee, met verweerde graniet. Steen, eigenlijk te hard voor Gothische verbeelding, maar daardoor van een vormgeving wordende, die niet hoog staat op zichzelf, maar aan innigheid wint. Ik denk daarbij ook aan die merkwaardige calvaires, prachtig dikwijls door steenmos gekleurd, maar, hoe onbeholpen ook, toch altijd devoot. Veelal staan er kromme, moeizaam gegroeide eiken omheen, die kennelijk het harde graniet in uitdrukkingswijze evenaren. Bij de kerken, die laag zijn met breuksteen met behakte vensters, portalen en kolommen, is de klokketoren of klokkestoel zeer markant. Les minarets de France en zeer specifiek „clochers-Bretons". Ze zijn er in alle

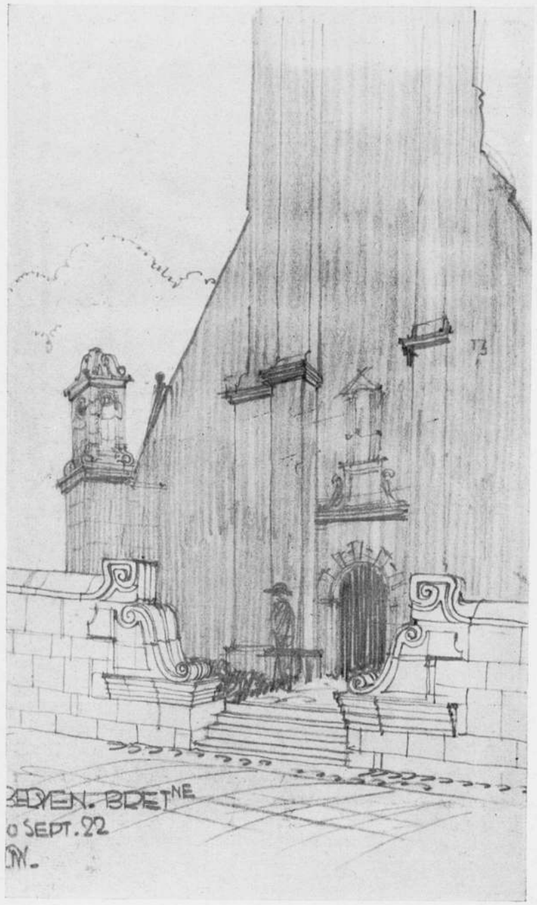

denkbare vorm en variatie, gothiek en renaissance: als drievoudige klokkestoel op doorgetrokken frontmuur en als halve of heele toren met één en zelfs twee omgangen.
Gemaakt en geboren uit de traditie van een grauw verleden, zijn ze er nog en vormen in die dorpen het natuurlijk aanzijn, zooiets waaraan je als mensch je heele leven de herinnering meedraagt, omdat het je iets te vertellen heeft gehad, onbewust, natuurlijk en het behoort bij je, alsof het iets van je moeder was.
Wij zijn op 't oogenblik zóóver, dat ook wij weer monumenten scheppen, Raadhuizen bij de gratie van het werkfonds, zinledig en futloos.
Van die clochers Bretons zou ik willen noemen Lautic, Coatreven, Locquénolé, Plouézoc'h, Locquierec, Lanloup, Gouesnou, Lannion, maar bovenal Berven-Plouzévédé. Bij de laatste is ook de tegenstelling tot de Kerk bijzonder fraai; het dak was nog oud met ruwe grove bemoste leien.
Men treft aan die kerkjes die grappige kleine portalen, waar in het halve duister, ter weerszijden de apostelen zijn opgesteld. Een zeer merkwaardig geval is Kemaria-an-Isquit bij Plouka, een 20 km van Paimpol. De kerk heeft te veel geleden en daardoor aan gaafheid nogal wat ingeboet. Behalve het kerkportaal, waarvan een krabbel is afgebeeld, treft men binnen een geschilderde danse macabre, in bruin fries boven de bogen van het langsschip. De kolommen zijn laag, de bogen sterk gespannen, de wand verder gesloten, waarop de donkere houten dakstoel. Iedere generatie had er wat aan gedaan of nagelaten, maar niemand had het zijn innerlijke waarde ontnomen, noch zij, die hadden nagelaten, noch zij, die hadden bijgebracht. De apostelen zijn van een aandoenlijke simpelheid en geen, die door dit kerkportaal de kerk betreedt, zal kunnen ontkomen aan wat zij elk voor zich en tezamen te zeggen hebben. Een prachtige inleiding.
En dan kom ik tenslotte nog even terug op de bij Beauvais gemaakte vergelijking. Hier is niet minder gebouwd, eigenlijk dieper naar geestelijken inhoud. Gebouwd met aandacht, ruimtelijk innig en toch grootsch; prachtig menschelijk, waarop van de 13e eeuw af geslacht op geslacht heeft kunnen teren.
Ik beaam het, „een bedevaart voor den architect".

G. WESTERHOUT.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Dr. H. E. v. Gelder. „Kunstgeschiedenis der Nederlanden."
Uitg. Mij. W. de Haan, Utrecht.
Een boek in de pers te willen beoordeelen, dat zijn recht van bestaan reeds heeft bewezen, is een hachelijke onderneming. Immers, hoe kan men intervenieeren tusschen den „publieken smaak" en den auteur van een werk, dat reeds de sanctie van zijn lezers heeft ontvangen? Het is dan ook allerminst onze bedoeling, met de beoordeeling van deze „Kunstgeschiedenis der Nederlanden" een dergelijke interventie tot stand te brengen. Veeleer is deze bespreking een vrucht van overpeinzing over het boek, dat volgens de woorden van den redacteur, Dr. H. E. van Gelder, „niet is bestemd voor de weinige koks. maar voor de vele gasten". Onszelf rekenen wij hierbij tot de gasten, al zal het ons moeilijk vallen, aangeboren koks-allures geheel af te leggen.
Hier heeft de Nederlandsche „ontwikkelde leek" een boek ontvangen, waar reeds zoolang behoefte aan bestond: een werk, populair in den goeden zin; geschreven door mannen van het vak, elk op het terrein, waar hij bij uitstek deskundig mag heeten; gecomponeerd in weldoordachten samenhang; bestemd voor allen, die de eigen cultuur willen leeren kennen, zonder zich te willen vermoeien met de eindelooze discussies tusschen de lieden der wetenschap.
Een boek van zulk karakter kan volmaakt zijn. Maar wat nu te beginnen, indien de „hoofdstukken" niets anders blijken te zijn dan een aantal door elken auteur geheel zelfstandig geschreven opstellen, indien m.a.w. het onderling verbinden van die hoofdstukken in hoofdzaak het werk van den boekbinder is geweest! Immers, met deze woorden kunnen wij alles samenvatten, wat naar onze meening in deze „Kunstgeschiedenis der Nederlanden" ontbreekt: de innerlijke eenheid, de sterke gedachte, die in elk voortbrengsel der Nederlandsche kunst zich manifesteert, wordt door de individueele schrijvers der hoofdstukken op zoo geheel verschillende wijze belicht, dat voor den leek het boek als zoodanig meer het accent draagt op kunstgeschiedenis dan op Nederlanden. Hoe schoon ook de stelregel moge klinken, dat de beste kenners der onderdeelen tezamen het geheele terrein op de beste wijze kunnen overzien, in werkelijkheid is het o.i. de hoofdzaak, dat een sterke hand zich boven de vele krachten doet gelden. De wetenschap is zoo democratisch niet, als het gaat om samenwerking. Wij hebben ons op het standpunt van de gasten geplaatst. Wat een leek vraagt, die belangstelt in de geschiedenis der kunst, is in de eerste plaats een duidelijke en snelle orienteering op een (voor hem) uiterst moeilijk begaanbaar terrein. Hij wil weten, en dit weten is er hoofdzakelijk op gericht, dat hij zich in de musea en in de oude steden van zijn land niet voelt als een kat in een vreemd pakhuis. Dit zijn de elementaire feiten, die een leek vraagt, en die hij denkt te vinden in tabellen, in lijsten en indices. Dergelijke aanhangsels misten wij in dit werk noode; de achterin geplaatste index, hoe zorgvuldig ook bewerkt, kan dit gemis niet vergoeden.
Zoo is naar onze opvatting het algemeene karakter van dit boek, dat meer aandacht en tijd vraagt van zijn lezers, dan zij er uit den aard van hun „leekebroederschap" aan kunnen besteden. Genoeg echter van deze algemeene beschouwing; wij laten thans de hoofdstukken, die in het bijzonder op de architectuur betrekking hebben, de revue passeeren.
Twee leden van het Rijksbureau voor Monumentenzorg, F. A. J. Vermeulen en Dr. M. D. Ozinga, waren de welgekozen beschrijvers van de bouwkunst vóór 1800.

Dr. F. J. van Thienen geeft een overzicht van de ontwikkeling der moderne architectuur.
Het laatstgenoemde hoofdstuk begint met een karakteristiek van de Nederlandsche kunst, die niet afwijkt van hetgeen men reeds zoo dikwijls heeft kunnen lezen. De Hollanders zijn schilderachtig, zij schilderen schilderachtig, zij beeldhouwen schilderachtig, zij bouwen schilderachtig. De 19de eeuw komt er begrijpelijkerwijs kaal af. Cuypers en Berlage, als antipoden genoemd, krijgen desalniettemin tezamen vele pluimen. „Werkelijke allure" wordt hun door den schrijver toegemeten. Na het gebruikelijke compliment aan de beweging van '80 volgt een inderdaad minutieuze beschrijving van Berlage's ontwikkeling; ook hierin echter onttrekt de auteur zich niet aan de conventioneele verheerlijking van den bouwer van de Amsterdamsche Beurs. Zelfs als stedebouwkundige ontkomt Berlage niet aan den hem toegemeten lof: „Voor het eerst in de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunde was daarbij sprake van een grootsche, als eenheid gedachte aanleg", heet het van Plan Zuid. Wee de anonyme gravers van 17de eeuwsche grachten!
Dan volgt een indeeling in klassen. Eerst komen de Rationalisten, waarbij men in een adem genoemd de namen van De Bazel, Van Heukelom, Limburg en Oud te hooren krijgt. Vervolgens de Fantasten: Kromhout, Van der Mey (met een bijzonder etiket van „Late Gotiek", vanwege de verticale lijn); tenslotte in dezelfde rubriek het onvermijdelijke: De Amsterdamsche School van 1914, beginnend in de Spaarndammerbuurt en eindigend bij de Haagsche Bijenkorf. Kubisten vindt men in de Nederlandsche bouwkunst blijkbaar ook. Dudok komt in dit vakje „zij het niet tot in de uiterste consequentie, want daarvoor is hij toch te schilderachtig van aanleg"; Wils en Van der Kloot Meyburg volgen in bonte rij, tezamen met Greiner en Baanders. Het slot vormen de Zakelijken, met de bekende namen van Duiker, Van der Vlugt, enz. Achter dezen stoet echter komt nog een kleine troep, de troep der (wij citeeren letterlijk) „Bouwmeesters Zonder Uitgesproken Richting". In dit gezelschap van bohémiens worden slechts Van der Steur, de ontwerper van Boymans, en Roosenburg genoemd.
Zoo ziet Nederland's Moderne Bouwkunst er blijkbaar uit. Wij vragen echter, of het noodig was, in zooveel vakjes in te deelen, wat toch zoo sterke verwantschap heeft. Is hier misschien te zeer de bedoeling van de kunstenaars zelf in acht genomen, waarvan in den verleden tijd elk zijn eigen rijk en zijn eigen stijl wilde beheerschen? Wij weten het niet, maar toch zouden wij een verdeeling in perioden boven een verdeeling in groepen prefereeren. Slechts bij een dergelijke beschouwing van de jongste architectuurgeschiedenis komt o.i. een figuur gelijk De Klerk tot zijn recht.

De bouwkunst der Middeleeuwen is, wat de Middeleeuwen betreft, door F. A. J. Vermeulen beschreven. Wij behoeven niet uiteen te zetten, met hoeveel zorg deze schrijver zijn materie heeft behandeld in een zoo klein bestek. Daartoe staat zijn naam borg. Een historische inleiding plaatst het prille begin der Nederlandsche bouwkunst in de politieke en economische entourage, zonder welke de artistieke ontwikkeling moeilijk te begrijpen zou zijn. De strategische beteekenis der ronde kerken, het ontstaan der steenen gewelven in Nederland, alles vindt zijn plaats. In de indeeling in Romaansch en Gotisch vindt de schrijver de gelegenheid, parallellen met gelijktijdige bouwwerken in het buitenland te trekken. Het accent van zijn betoog valt echter op het eigen, ingewortelde karakter van de Nederlandsche architectuur in al haar territoriale gebondenheid, in al haar schakeeringen naar de streken des lands; en toch in alle bontheid van het materiaal is dit hoofdstuk klaar en overzichtelijk. Hetzelfde karakter van overzichtelijkheid bezitten de hoofdstukken, die Dr. M. D. Ozinga wijdt aan de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst „Van het ontstaan der Republiek tot den tijd van Prins Willem III" en het vervolg op dit tijdperk tot het eind der Republiek. Beginnend met Lieven de Key en zijn volgelingen, na een inleiding over den gewestelijken woonhuisbouw, geeft de schrijver een beknopt overzicht van hetgeen in de Nederlanden is gebouwd, totdat de 18de eeuw in een wonderlijk mengsel van verbrokkeling door het verloren gaan van de eenheid en tamme rust door het verloren gaan van het uitgesproken karakter haar einde vindt. Ozinga schreef hier bladzijden, die niet slechts de Nederlandsche architectuur van de 17de en 18de eeuw uitmuntend karakteriseeren, maar welker practische bruikbaarheid voor hen, die in de feiten geörienteerd willen worden, bijzonder groot is.

Het zou te ver voeren, uit deze hoofdstukken ook maar iets te citeeren. Genoeg zij echter, wanneer wij opmerken, dat hij de aandacht vraagt voor enkele tot heden stiefmoederlijk behandelde deelen der Nederlandsche kunstgeschiedenis: zoo bij voorbeeld voor de architectuur van de 18de eeuw, de gesmade „Lodewijkstijlen", die toch zooveel sterker „nationaal" zijn dan velen wenschen te gelooven. Marot staat hier in het middelpunt, die met zoovele andere vreemdelingen toch zoozeer het eigen Nederlandsche karakter in de kunst dienen en tot ontwikkeling brengen.
Zoo kon deze bespreking, somber begonnen, een verheugd besluit krijgen. De „Kunstgeschiedenis der Nederlanden", hoe ongelijkmatig van karakter en opzet zij ook is, bevat hoofdstukken, die het boek een groote waarde geven.

Dr. A. NOACH.

ADAM

EVA

DE SLANG

DE UITDRIJVING
UIT HET PARADIJS.

BEELDHOUWWERK AAN HET PAVILLON DE L'ÉLÉGANCE. EXPO 1937, PARIJS.

ENGELSCHE KONINKLIJKE MEDAILLE 1938 AANIVAR TENGBOM VERLEEND.

Het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten (R. I. B. A.) heeft aan den Koning voorgedragen voor het ontvangen van de gouden medaille voor architectuur voor het jaar 1938 den Zweedschen architect Ivar Tengbom.
Tengbom is geboren in 1878, heeft gestudeerd te Gothenborg en te Stockholm (waar hij een gouden medaille verwierf), en heeft daarna te Parijs zijn studie voltooid. Hij oefende met Ernst Tomef vijf jaar lang in Gothenborg de architectenpraktijk uit, en begon daarna zelfstandig in Stockholm. In 1917 werd hij tot lid van de Zweedsche Koninklijke Academie benoemd, en van 1916-1920 doceerde hij de architectuur aan de Stockholmsche Academie. Onder de door hem uitgevoerde werken noemen wij de Stockholmsche Concertzaal, waarvoor hij in een prijsvraag bekroond werd. Voorts de Hogalid Kerk, stedelijke gebouwen in Stockholm, o.a. de hoofdbureaux van de Zweedsche Lucifersfabrieken (waarin de Diana-fontein van Carl Milles prijkt), talrijke bankgebouwen en kantoren. Hij heeft veel met den beeldhouwer Milles samengewerkt.

KUNSTGLAS.

De eenige fout die het glas als bouwmateriaal bezit is zijn breekbaarheid. Niettemin blijft het volkomen onmisbaar en kunnen wij ons geen architectuur meer denken zonder de toepassing van glas. Toch stelt de broosheid van het glas grenzen aan de vormgeving onzer ruiten.
Inderdaad zal getracht moeten worden, een materiaal te vinden, dat den architect in staat stelt, een opening in een doorzichtige wand op te nemen zonder gebonden te zijn aan bepaalde roedeverdeelingen, en zullen ruiten met ingewikkelde en inspringende vormen mogelijk gemaakt moeten worden.
Hoopvol stemmen in dit verband de proefnemingen, die men thans verricht met het zoogenaamde kunstglas, waarvan men zegt, dat het van aardappelmeel zou worden gemaakt.
Reeds schijnt het mogelijk, een zeer bruikbaar kunstglas te fabriceeren, dat even helder is als het spiegelglas, maar dat nog eenige malen duurder is dan dat prachtige materiaal. Toch biedt dit kunstglas weer nieuwe mogelijkheden, ik denk b.v. aan de ruiten van autobussen, waarbij de onbreekbaarheid een groote factor is.
Behalve dit mooie, heldere kunstglas bestaat er nog een ander kunstglas, dat thans in Nederland wordt gemaakt, maar dat niet geheel helder is, en dat dus als „ondoorzichtig" glas toepassing zou kunnen vinden.
Belangrijk schijnen mij deze proefnemingen ook nog in een ander opzicht. Namelijk als vervangingsmiddel voor het draadglas. Misschien niet als brandwerend materiaal, maar wel op die plaatsen waar eventueel brekend glas gevaar voor personen zou kunnen opleveren. Kunnen wij hiervoor een kunstglas kiezen, dat onbreekbaar, onontvlambaar, en vrijwel even helder doorzichtig is als het draadglas, dan is veel gewonnen. Want het draadglas heeft juist door zijn bewapening het nadeel, dat het eerder breken zal op die plaatsen, waar het draad buiten het glas komt. Bij daklicht-ruiten kan men drie draadvrije randen voorschrijven, en bij een groot project kan men zelfs vier draadvrije randen toepassen als men over een binnen redelijke grenzen liggende prijsverhooging heen kan stappen. Bij schuin afgesneden ruiten van wolfeinden echter, zal het niet mogelijk zijn, die eisch door te voeren. Daar zou kunstglas een uitkomst zijn.
Voorloopig schijnt het nog niet mogelijk te zijn, ruiten van grootere afmetingen dan ongeveer 30 bij 40 centimeter in dit materiaal te krijgen. Men is nog in het stadium van proefneming. Maar als die proeven slagen, zullen wij waarschijnlijk met een nieuw, waardevol materiaal worden verrijkt, dat in allerlei dikten kan worden vervaardigd.
Al is het a priori duidelijk, dat het kunstglas andere eigenschappen zal vertoonen dan het gewone glas, het zal b.v. zeker gemakkelijker krassen krijgen, dit alles neemt niet weg, dat het belangrijke nieuwe mogelijkheden in uitzicht stelt, waarom wij het met belangstelling tegemoet zien. H. G. J. S.

AANVULLING VAN HET VORIGE NUMMER.

In het artikel over nieuwere gelegenheidsgrafiek op pag. 26, is alleen gesproken over den architect de Bazel, van wien een groot aantal houtsneden bekend is. Het is de bedoeling geweest mèt de Bazel ook Lauweriks te noemen. Zij beiden behooren in dit verband immers bij elkaar. H. G. J. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 6 — 5 FEBRUARI 1938

RAGNAR ÖSTBERG

AANTEEKENINGEN NAAR AANLEIDING VAN HET CREMATORIUM TE HÄLSINGBORG VAN PROF. RAGNAR ÖSTBERG.

In een vorig artikel schreven wij dat de Zweedsche architectuur vóór 1930 zich kenmerkte door een virtuoos eclecticisme, waarbij de architecten, van het eene bouwwerk op het volgende, zonder wroeging van stijl veranderden.
In zekeren zin geldt dit ook voor het werk van Östberg, maar met dien verstande, dat deze in een en hetzelfde bouwwerk motieven uit diverse stijlperioden aanwendt, zoo die hem te pas komen. Die stijlmotieven blijven in zijn werk veelal beperkt tot de onderdeelen en worden dan nog „vrij vertaald", al naar den aard of den eisch van het werk.
't Is daarmee zoo gesteld: eenerzijds leenen die vrijmoedig bewerkte motieven zich tot groote verfijning en waar die gevraagd werd, wist Östberg die te bereiken; anderzijds spreken de stijlmotieven door hun bekende, zij 't ietwat hoofsche, taal makkelijk aan en leiden snel tot het beoogde effect. Hierin schuilt evenwel het gevaar dat het effectvolle gaat vóór het innerlijk verantwoorde en dat de vormen zonder zin zijn. Beide euvelen zijn in het Stockholmsche raadhuis aan te wijzen: zie maar eens naar de twee binnenplaatsgevels, waaraan de pilasters met Korinthische kapiteelen tevergeefs den adel van den derden „onbewerkten" gevel trachten te verleenen. Al deze dingen blijven evenwel detailkwesties, die de groote kwaliteiten van Östberg's werk ten slotte niet kunnen verdoezelen. Ten eerste is daar het spel van massa en ruimte, nergens wellicht vervoerender voorgedragen dan in 't Stockholmsche raadhuis: de ligging van 't gebouw aan den zeearm, de ligging van het gebouw ten opzichte van de stad, de plaatsing van den toren, de bouwblokken tegenover de binnenplaats en de omringende terrassen, de galerijen met hun zuilenreeksen, de niveauverschillen met hun trappen en treden. Ook in het inwendige, in de ruimte en hun plastische omsluiting, de doorbrekingen bij deuren en ramen, overal spreekt de primaire tegenstelling, waaruit de architectuur leeft: massa tegenover ruimte.
Uit vele bronnen, die de essentie van de bouwkunst inhouden, werd hier geput; zie bij het gaan door de reeksen van vertrekken hoe er een schoon spel gespeeld wordt met het licht en

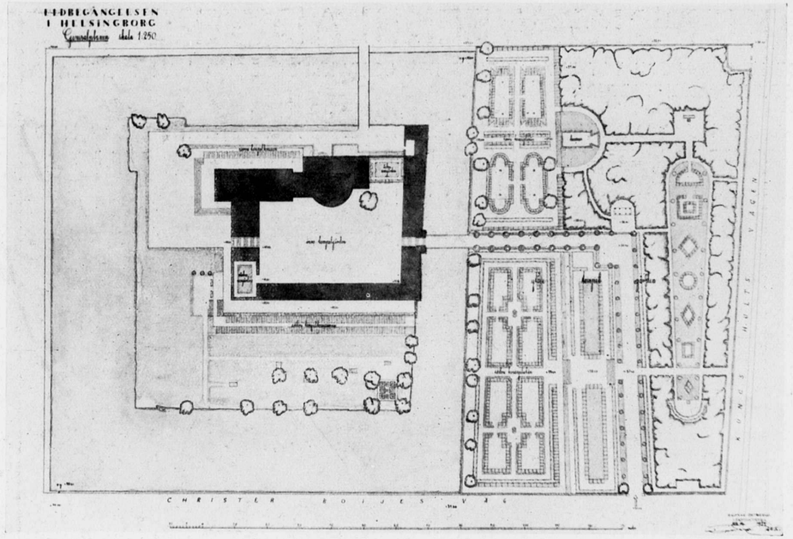

ONTWERP VAN HET CREMATORIUMCOMPLEX VAN 1925

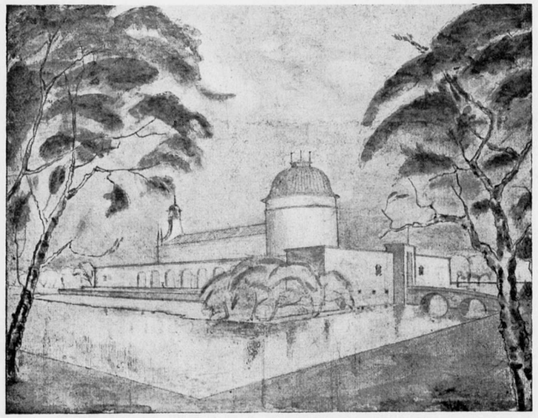

PERSPECTIEFTEEKENING VAN HET COMPLEX 1925
CREMATORIUM TE HÄLSINGBORG. PROF. RAGNAR ÖSTBERG ARCHITECT

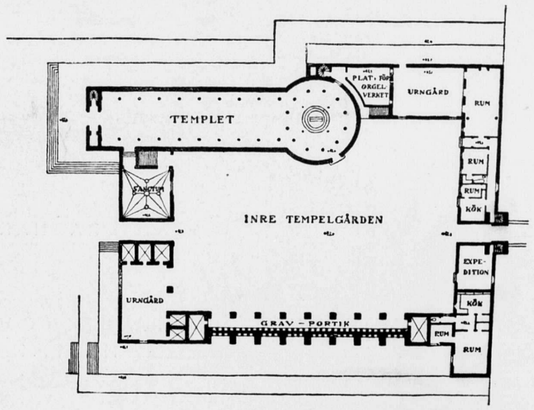

PLATTEGROND VAN HET GEBOUWENCOMPLEX. SCHAAL 1 À 750

het donker, zie binnen en buiten de tegenstelling tusschen zwaar en licht, massief en ijl, tusschen de actieve en de passieve deelen, zie hoe hier met volmaakt meesterschap de materialen toegepast en bewerkt werden.

Er wordt wel beweerd dat vele fragmenten van Östberg's raadhuis reminiscenties zijn van illustere voorbeelden uit de Europeesche architectuur: zoo zou de gevel aan het water geïnspireerd wezen op het Venetiaansche Dogenpaleis en de binnenplaatsgevels op die van de oude Zweedsche kasteelen. Het wil mij evenwel voorkomen dat men daarbij te oppervlakkig oordeelt; de vergelijking met Venetië gaat slechts op in zooverre dat beide gevels aan het water en op zuilen staan. Men moet evenwel de heele ontwikkeling te Stockholm van hoofdingang, via de naar den wijden doorgang afloopende binnenplaats, naar de terrassen aan het water ervaren en het zich daarbij steeds hooger en wijder uitstrekkend vergezicht genoten hebben, om het scheppend vermogen van dezen architect eenigermate te beseffen. De zuilengalerij te Venetië is daarbij niet meer dan een overdekte wandelgang langs een kade.

En de gelijkenis met de Zweedsche kasteelen? Östberg is een Zweed en zijn land kent een monumentale eigenlandsche architectuur eigenlijk alleen in de middeleeuwsche en zeer vroegrenaissancistische kasteelen; geen wonder dat de verwantschap hier evident is.

Gaat men in en om het Stockholmsche raadhuis rond, dan raakt men licht overweldigd door den rijkdom van architectonische

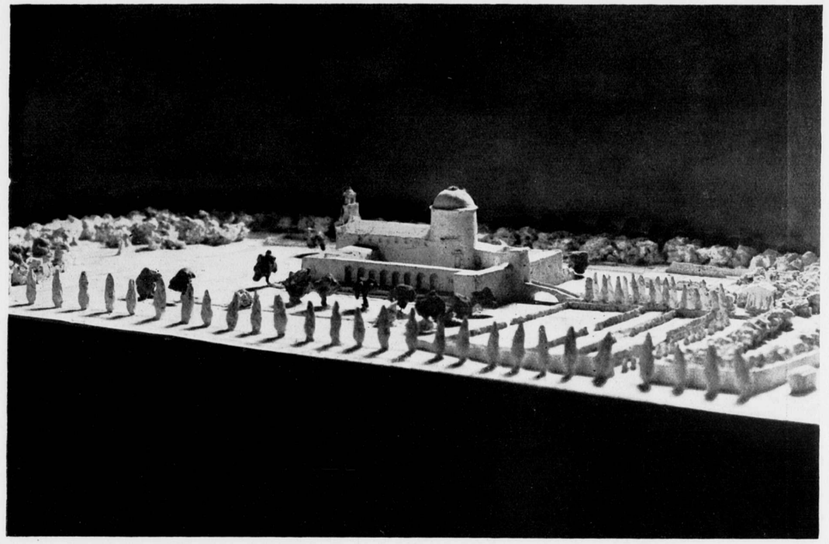

MAQUETTE VAN HET PLAN VAN 1925

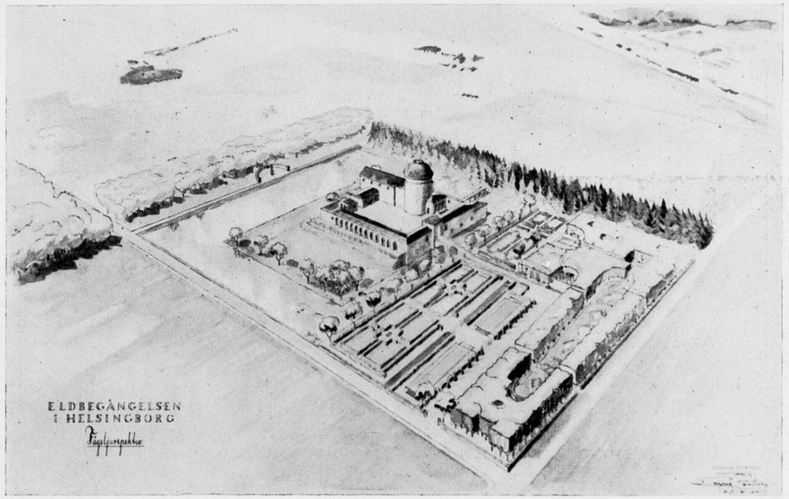

HERZIEN PLAN VAN 1925

ideeën, die hier verwerkelijkt werden en men vraagt zich af of er in dit alles nog eenige orde te onderkennen valt. 't Is op kleine schaal als met de Schepping, waarvan de orde voor ons menschen feitelijk verborgen blijft. Bestudeert men het gebouw evenwel nader, dan blijkt hoe dit rijke kleed op een zeer strak stramien geborduurd werd.

Eerstens is de geleding uiterst eenvoudig: rondom de groote binnenplaats liggen achtereenvolgens één vleugel voor het dagelijksch bestuur van de stad, één voor den raad en wat daarbij hoort, één voor de feestelijke ontvangsten, de burgerzaal verbindt de laatste weer met de eerste. Het administratief gedeelte werd in U-vorm daartegen gelegd, om de tweede, overdekte binnenplaats. Elke vleugel van het gebouw kreeg dus een eigen bestemming. Dan is er de opbouw van de gevels, steeds in variaties op het thema: begin, midden, eind — basement, lichaam, bekroning. Zoo ook werden in de vertrekken en zalen vloeren, wanden en plafonds klaar onderscheiden; bij den grootsten rijkdom blijft de duidelijkheid in de ruimten en ook in de structuur, bewaard; of de bovenafsluiting een balken- of stucplafond is, een overkapping of een gewelf en of de wanden deels door zuilenreeksen vervangen worden, de elementen raken nooit verward, de overgangen nimmer verdoezeld.

Misschien gaat het raffinement in Östberg's werk ons af en toe te ver, de pracht van de gouden zaal mag ons, nuchtere Hollanders, haast oostersch-barbaarsch schijnen. Men bedenke dan dat Zweden het land is van fantastische verhalen en oude

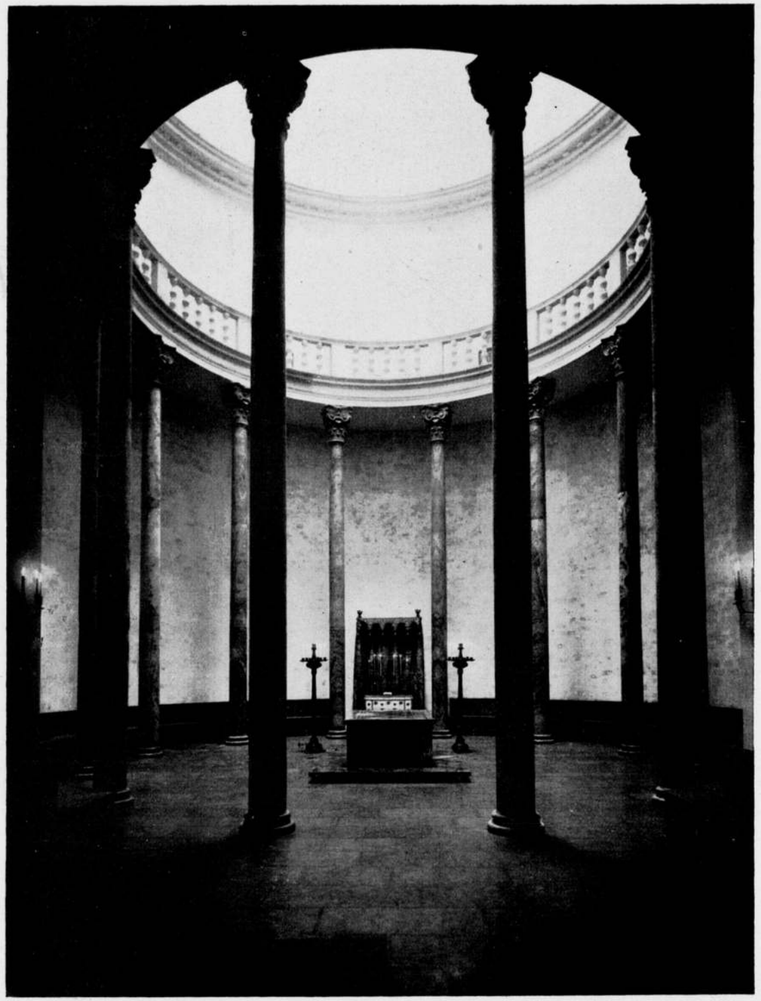

ROTONDE IN DE AULA
CREMATORIUM TE HÄLSINGBORG. PROF. RAGNAR ÖSTBERG ARCH.

sagen, die gedurende de lange winters van geslacht op geslacht oververteld worden, dat Zweden naast lieflijke landstreken woeste natuurbrokken bezit, dat het een uitgestrekt land is met groote contrasten en ook het land van Gösta Berling.
Dan zal dit epos in steen ons immer boeien als voortgekomen uit de ziel van dit volk, wonende in eindelooze donkere wouden, langs dichte meren, aan brokkelige kusten.

* *
*

Het hierbij afgebeelde complex te Hälsingborg is bedoeld als modelaanleg van crematorium en urnbewaarplaatsen. De plannen werden door Östberg in 1925 ontworpen, een deel der gebouwen is sedertdien uitgevoerd. In 1937 werd het geheele plan grondig herzien.
De eerste bladzijden geven een beeld van de ontwikkeling van het project.
Het geheel is ontworpen als een burcht, door water omgeven, die slechts via bruggen toegankelijk is, een doodenburcht dus, waarvan de verschillende elementen beheerscht worden door den koepel van de aula.
Deze laatste zal nog met een schip uitgebreid worden; uiteindelijk zal het complex daarbij verschillende urnenhoven en particuliere grafkelders omvatten, waarvan er reeds enkele zijn uitgevoerd. Verder komen er nog werkruimten, een poortgebouw en een paar woningen bij. Behalve in de urnenhoven kunnen de urnen ook ondergebracht worden in den tuin.

* *
*

Östberg's raadhuis en dit crematorium zijn min of meer antipoden. Het één vroeg door zijn bestemming een imposante vormgeving en werd uit vrijwel ongelimiteerde middelen en met de uitgezochtste materialen gebouwd. Het ander vereischt de grootste ingetogenheid, gepaard aan uiterste soberheid in de materiaalkeus.
De vormen van het complex zijn zoo stil mogelijk gehouden, de koepel van de aula is de eenige niet-geometrische vorm. De bekronende elementen, die aan een bouwwerk steeds eenige uitbundigheid verleenen, werden hier gereduceerd tot een eenvoudig zadeldak op het aula-schip en verder tot een enkele lijst. De tegenstelling massa—ruimte bleef, doch verstilde tot een abstract spel van elementair geometrische vormen. Uit de verschillende details en vooral uit den tuin, spreekt een milde aandacht voor het menschelijke.
Het valt te betreuren dat de architectuur van het exterieur in het inwendige van de aula niet is volgehouden; de slanke kolommen wekken herinneringen aan een luchthartiger en minder ernstige architectuur dan hier vereischt was. Of bedoelde de ontwerper te zeggen dat deze stijlvormen uiteindelijk minder vergankelijk zijn dan de mensch?.....

J. F. BERGHOEF.

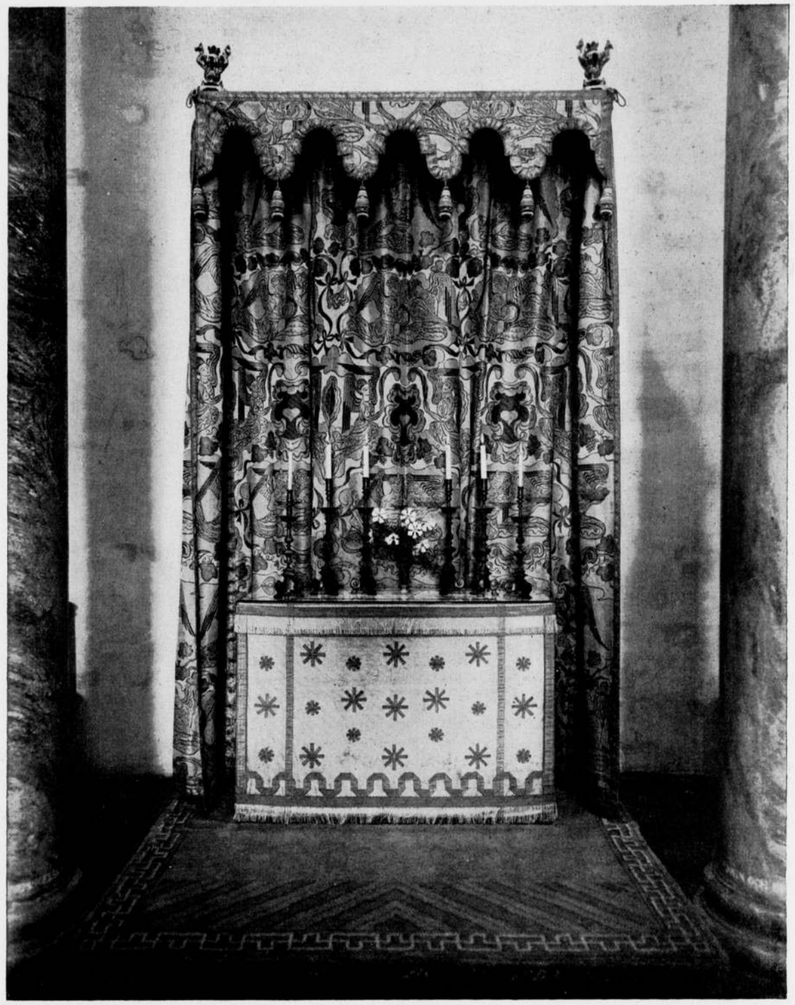

ALTAAR IN DE AULA
CREMATORIUM TE HÄLSINGBORG. PROF. RAGNAR ÖSTBERG ARCH.

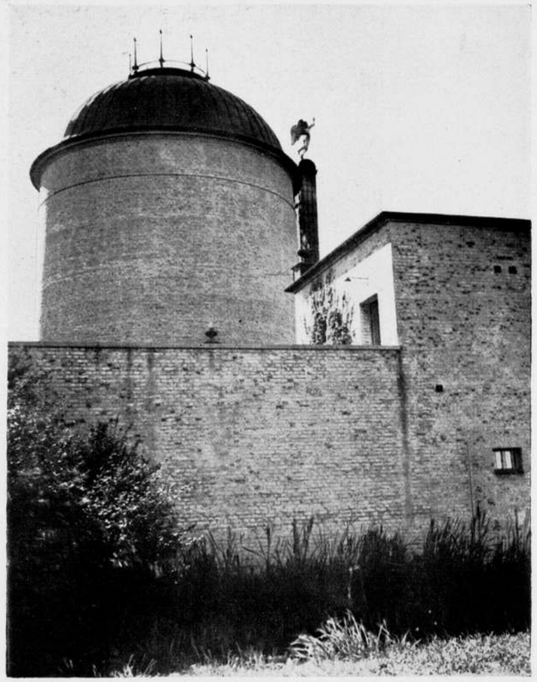

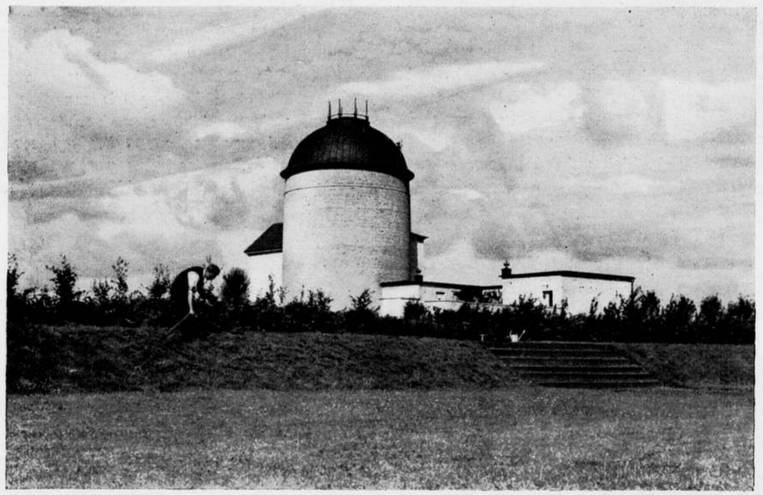

CREMATORIUM TE HÄLSINGBORG. PROF. RAGNAR ÖSTBERG ARCHITECT

TERRAS VAN HET URNENKERKHOF

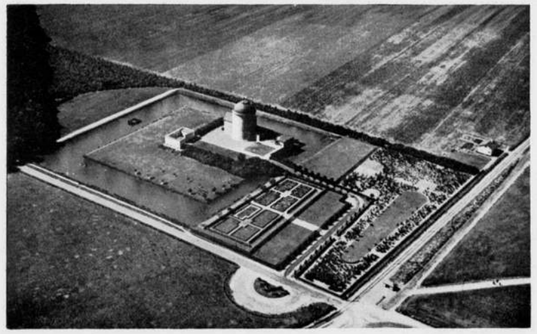

VOGELVLUCHT

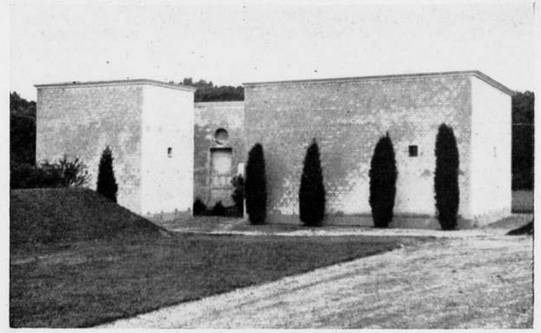

URNENHAL

CREMATORIUM. PROF. RAGNAR ÖSTBERG ARCHITECT

ALUMINIUM ALS BOUWMATERIAAL.

Steeds meer vindt in het buitenland aluminium toepassing voor het vervaardigen van voorwerpen en constructies, waar voorheen ijzermessing en koper werden toegepast. Zijn lichtheid en eenvoudige bewerking hebben er toe bijgedragen dit materiaal voor vele doeleinden populair te maken, jammer genoeg zal ook zijn kleur als imitatie van de duurdere verchroomde en vernikkelde voorwerpen van invloed zijn geweest. In het buitenland heeft de toepassing via de auto-, vliegtuig-, spoorweg- en scheepsbouw ook de bouwvakken over hun geheele linie bereikt; zoo wordt het in de buiten-architectuur voor kozijnen en gevelbekleedingen gebruikt, waarbij het vaak door zijn snelle opkomst en gemakkelijke methode van bewerking, tot een protserige vormgeving heeft geleid, welke juist bij de architecten die het ernstig met hun vak meenen een zekere antipathie tegen aluminium heeft doen opwekken.

Hetzelfde is op te merken voor de toepassing in de binnenarchitectuur, waar het b.v. in Amerika gebruikt is van de deurknop af tot de tafels en de stoelen toe en b.v. de blikkerige Caféteria-inrichtingen heeft doen ontstaan.

Doch al deze toepassingen, hoe dan ook geschied, geven te denken en bewijzen dat aluminium vele mogelijkheden bezit.

Toepassing van Aluminium was voor Nederland practisch onmogelijk door het hier heerschende zeeklimaat, waar regen, mist en damp een hoog zoutgehalte bezitten.

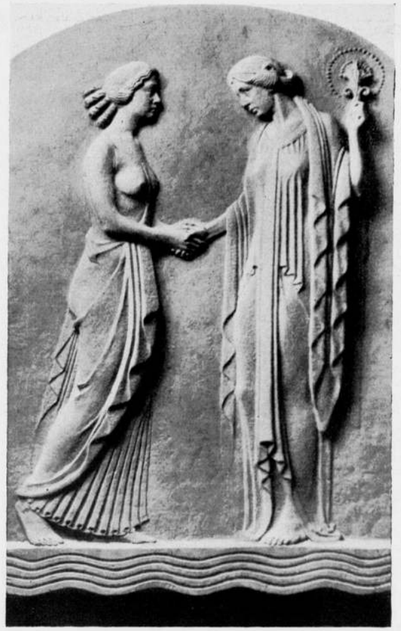

„HET AFSCHEID". BEELDHOUWWERK IN ZANDSTEEN BOVEN DEN HOOFDINGANG VAN DE KAPEL OP HET CREMATORIUM TE HÄLSINGBORG. BEELDHOUWSTER FRAU RAGNHILD SCHLYTER

Aluminium aan de buitenlucht blootgesteld, vertoont na korten tijd witte vlekken, welke plaats maken voor een witte invretende laag welke het materiaal verwoest. Naast dat de fabrikanten er steeds op uit waren de corrosie-bestendigheid op te voeren, is er een behandelingswijze mogelijk geworden, die juist oorzaak zou kunnen zijn dat hier te lande meer tot toepassing van aluminium zal worden overgegaan. De betreffende methode, welke ook hier te lande wordt uitgevoerd, bestaat in principe uit het aanbrengen van een naar binnen groeiende oxydelaag, welke een geheel vormt met het materiaal en die tot zeer groote hardheid is op te voeren, zoodat tevens een zeer harde slijtlaag wordt verkregen.
Het belangrijkste is echter, dat deze laag ook in verfkleur is aan te brengen, zoodat nu dit materiaal ook onafhankelijk van zijn kleur kan worden toegepast en men toch van zijn goede eigenschappen kan profiteeren.

Hier mogen eenige gegevens omtrent materiaal en verwerking volgen.

Aluminium wordt door de fabrikanten geleverd in verschillende legeeringen, iedere legeering weer in verschillende hardheidsgraden, zoodat voor iedere toepassing de geschiktste soort is te kiezen. De trek-vastheid, rek, elasticiteits-modules enz. zijn zeer nauwkeurig voor iedere legeering en hardheid in tabellen vastgelegd. Naast de legeeringen voor smeed- en constructiewerk zijn ook verschillende gietlegeeringen te verkrijgen.
De reeds hierboven genoemde eenvoudige bewerkings-mogelijkheid kenmerkt zich doordat platen koud vervormd kunnen worden, waarvoor door de fabrikanten tabellen worden verstrekt waarbij de grootste buigings-kromming voor de verschillende plaatdikten is aangegeven. Door het verhitten van het materiaal is een grootere vormverandering te verkrijgen dan bij koude bewerking mogelijk is. Voor het smeden, waarbij voor eenvoudige werkstukken en niet te zwaar materiaal de koude methode kan worden toegepast, maakt men van dezelfde gereedschappen gebruik als bij het bewerken van ijzer. Deze kunnen ook toegepast worden bij de machinale verwerking, zooals het fraisen, doch het verdient aanbeveling hiervoor speciaal gereedschap te nemen. Zoo moet de lossings-hoek van snijgereedschap vrij groot en moeten de snijkanten en snijvlakken zeer glad zijn zonder oneffenheden.
Aluminium laat zich zeer eenvoudig knippen en zagen, (het laatste met lint- of cirkelzaag) zich zeer goed lasschen, (ook electrisch is mogelijk). Gelascht wordt met waterstof-zuurstof bij een dikte beneden de 10 mm, voor zwaardere platen met zuurstof-acetyleen, waarbij zij opgemerkt, dat de laschdraad die gebruikt wordt van dezelfde dikte ongeveer moet zijn als de te lasschen plaat. Nadeel van het lasschen is het eenigszins bol gaan staan der platen, hetgeen door hameren der oppervlakte weer is te corrigeeren.
Het directe contact van aluminium met metalen als koper, ijzer, staal, lood en brons moet voorkomen en door isolatie vermeden worden, deze isolatie kan uit teerhoudende stof bestaan. Aluminium kan in aanraking komen met cement en kalk, mocht het materiaal minder dan 3 mm dik zijn, dan is het aanbrengen van een teerhoudende laag aan te bevelen. Het spreekt vanzelf, dat bij toepassing in groote lengten of vlakken, er gelegenheid moet zijn voor uitzetting zooals bij andere materialen gebruikelijk is.

P.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 7 — 12 FEBRUARI 1938

WONINGBOUW VAN SAANE „LANDLUST" TE AMSTERDAM-WEST.

INLEIDING.

Bovengenoemde bouw neemt een bijzondere plaats in in de ontwikkeling der woningvoorziening door eigenbouwers.
De gebreken, welke kleefden aan dien eigenbouw, zijn ook in dit blad voldoende en uitvoerig besproken. Uit hetgeen omtrent den woningbouw Van Saane nader wordt meegedeeld, blijkt dat in vele opzichten bij dezen bouw die gebreken zijn ontweken. Bij de woningcomplexen Van Saane is uitgegaan van de eischen, dat voor de woningen, bestemd voor de middenstanders en arbeiders, een goed bestudeerde plattegrond, een goede afwerking van de woning en het geven van gerieven bij de bewoning noodzakelijk zijn. Dat dergelijke eischen geen belemmering zijn om goede en rendabele woningen te bouwen kan als belangrijk resultaat hier worden medegedeeld. Zelfs kan hieraan worden toegevoegd dat door architecten, die in den laatsten tijd in Amsterdam voor woningbouwvereenigingen nieuwe complexen hebben tot stand gebracht, met de door den woningbouw van Saane behaalde resultaten rekening is gehouden. Door van Saane werd het blok Tugelaweg, bestaande uit ongeveer 100 woningen, als een proefblok beschouwd en reeds voor dit complex werd overgegaan tot het stichten van een eigen bouwbureau.
Of hierbij als oorzaak heeft gegolden een te oppervlakkige uitwerking van de bouwplannen door architectenbureaux die als regel het eigenbouw-teekenwerk verrichten, weet ik niet. Wel kan worden aangenomen, dat indien de eischen van den opdrachtgever volledig op een architecten-bureau zouden zijn uitgewerkt, dit een goeden invloed zou hebben gehad. Door het eigen bouwbureau behoudt de bouwondernemer te veel van het werk van den architect in eigen handen.
Voor beide complexen waren alleen de gevels in handen van een architect. De architecten waren voor het blok Tugelaweg: Westerman en voor het complex „Landlust" Dunnebier.
Nadat de proef met het woningblok Tugelaweg was geslaagd heeft van Saane voor het woningcomplex „Landlust" hetzelfde bouwprincipe toegepast.

TOELICHTING. ;

a. Situatie.
Het complex bevat 484 woningen en 4 winkels en is gelegen aan de Willem de Zwijgerlaan bij den Admiraal de Ruyterweg. De voortreffelijke ligging maakt het mogelijk zich per tram binnen eenige minuten naar het centrum der stad te begeven.
De situatie toont aan dat het woningtype in nauw verband met het beschikbare terrein is ontstaan. Men ziet de eenvoudige indeeling met steeds hetzelfde „perceelstype" ieder bestaande uit 8 woningen, waarbij bekrompen hoekoplossingen geheel zijn vermeden. Aan de korte zijden van het plusminus 250 × 55 m groote bouwblok bevinden zich de vier toegangspoorten naar het binnenterrein. De rooilijnen maakten het mogelijk aan de Geuzenkade—Geuzenstraat nog een vijfde toegangspoort te maken. In het midden van het groote blok is het ketelhuis gebouwd.

e. Het woning-type.
Het verplaatsen van de gebruikelijke zolderruimte naar de parterre is aan den Tugelaweg voor het eerst in Holland toegepast. De voordeelen hierdoor ontstaan, komen dan ook direct naar voren. Onafhankelijk van de etage welke men bewoont, heeft men een bergplaats ter beschikking uit het trappenhuis of direct van de straat via den gemeenschappelijken tuin bereikbaar, waar rijwielen, kinderwagens enz. kunnen worden geborgen. Deze bergplaatsen brachten de mogelijkheid voor het maken van een galerij mede, waar de kinderen beschut tegen regen en wind, veilig buiten kunnen spelen. Ook geeft deze galerij een nieuw element voor de woningbouw-architectuur. Het losmaken van de steenmassa van den grond geeft met den aangrenzenden tuin een zeer aangename werking en een verwijding van den tuin. De bergplaatsen zijn tot zekere minimum maten teruggebracht om te voorkomen dat deze bergplaatsen als slaapplaatsen worden gebruikt. Hiervoor zijn ook de onderlinge afscheidingen van gaas vervaardigd. In de praktijk is gebleken, dat men in deze bergplaatsen de rijwielen en kinderwagens stalt en daardoor minder ruimte heeft voor waardeloozen rommel. Dit brengt een ordelijk gebruik dezer bergplaatsen mede.
Ieder type bestaat uit 2 perceelen met 8 woningen. De breedte van zoo'n dubbel perceel is 11.50 m, dus per woning 5.75 m, hetgeen een zeer geringe breedte genoemd mag worden. Door dit smalle woningtype werd bereikt dat de erfpachtskosten per woning zoo gering mogelijk zijn. Deze versmalling van het woningtype mag mijns inziens niet worden toegejuicht. Het zou zeer zijn te betreuren wanneer deze woningen, al is een gelijkwaardige plattegrond bereikt als bij het normale 6.10 m type, een der oorzaken waren dat in „Bosch en Lommer" een te geringe bouwbreedte van 5.50 m zal worden toegelaten.
In de erfpachtsacte was vastgesteld dat van het totaal aantal woningen 50 % 4 kamer-, 45 % 3 kamer-, 5 % uit 2 kamerwoningen moest bestaan. Dit is bereikt door de bajonet-gewijsliggende kamer (zie plattegronden) bij de rechter woning te voegen, zoodat een 2 en een 4 kamer-woning ontstaat of 2 ×

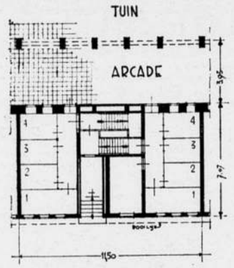

PLAN BEGANE GROND MET BERGPLAATSEN SCHAAL 1 À 300

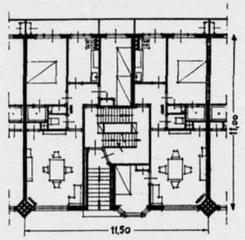

PLAN BEL-ETAGE SCHAAL 1 À 300

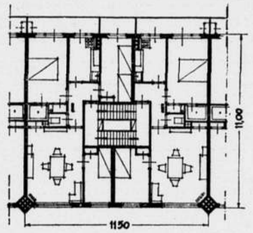

PLAN 1E, 2E EN 3E VERDIEPING SCHAAL 1 À 300

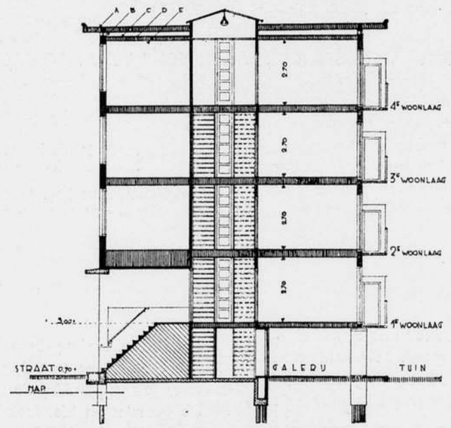

BREEDTEDOORSNEDE OVER HET TRAPPENHUIS. SCHAAL 1 À 200

een 3 kamer-woning, door deze kamer bij de linkerwoning te voegen. Iedere 1e, 2e en 3e verdieping van een dubbel perceel bevat een 3 en een 4 kamer-woning. Door de plaatsing der 2 kamer-woningen op de belétages zijn deze woningen wegens de lage ligging uitermate geschikt voor het bewonen door ouden van dagen.
Bij het bezien van de platte gronden zal blijken, dat ondanks de te geringe breedte per perceel een goede plattegrond is ontstaan. Van de traditioneele kamer en suite is hier afgestapt, daar in dit soort woningen toch steeds een der suite kamers als slaapkamer dienst doet. In de plaats van de ruimte innemende suite-deuren is de douche en W.C.-groep geplaatst. Het halletje is zonder groot te zijn, prettig van maat met zijn verwijding bij de toegangen naar keuken, W.C., slaapkamer en trapportaal. In deze hall is ook een radiator geplaatst welke er op is berekend deze vertrekken op temperatuur te houden. Verder is de woonkamer van een radiator voorzien die deze ruimte en de aangrenzende kamer verwarmt.
Tusschen slaap- en woonkamer bevinden zich de douche-cel en W.C., zoo geordend dat naast de plaatsing van leidingen en ventilatiekokers in ieder der genoemde kamers een kast overblijft. De douche-cel is direct uit de slaapkamer voor de ouders toegankelijk gemaakt, zoodat deze als kleedruimte kan dienen.
De maten van de vertrekken zijn:
Woonkamer 16 m²; min. B. W. T.
Slaapkamer ouders 2.50 × 4.20; in de breedte wreekt zich het smalle type, deze kamer had zeker 2.75 m breed moeten zijn.
Midden-slaapkamer achter 1.95 × 4.15 m.

Slaapkamer voor 1.75 × 3.50 m of 2.10 × 3.50 m.
Keuken 1.90 × 2.80 m.

c. Het trappenhuis.

Het versmallen van het woningtype maakte een bijzondere oplossing voor het trappenhuis noodzakelijk. De twee naast elkaar gelegen trappenhuizen bleken te veel oppervlakte te verslinden. Het toepassen van het systeem van 6 gezinnen over één trap, waarbij het trappenhuis dan direct aan de buitenlucht moest grenzen, bleek voor dit soort woningen ontoelaatbaar.
De oplossing is gevonden door over een gemeenschappelijke stoep voor twee perceelen, twee toegangsdeuren te bereiken. Door elke deur bereikt men een van de twee trappen die in tegengestelde richting de verdiepingen verbinden. Deze trappen en portalen zijn onderling gescheiden door een licht-schacht, bestaande uit ijzeren raamwerk met gefigureerd draadglas bezet. De korte wanden van deze licht-schachten bevatten de meterkasten voor iedere woning, toegankelijk van af het portaal. Duidelijk zal het zijn dat de linkerdeur toegang geeft naar belétage links, 1 hoog rechts, 2 hoog links, 3 hoog rechts en de rechterdeur naar de tegenovergestelde verdiepingen. Als bijvoorbeeld de bewoonster van 1 hoog wil spreken met haar buurvrouw 2 hoog, zal zij haar eerst via de buitenstoep door de andere deur kunnen bereiken. Overdag wordt het trappenhuis door de lantaarn boven de lichtschacht verlicht; des avonds geschiedt dit door een lamp boven in deze schacht geplaatst welke den geheelen avond blijft branden.

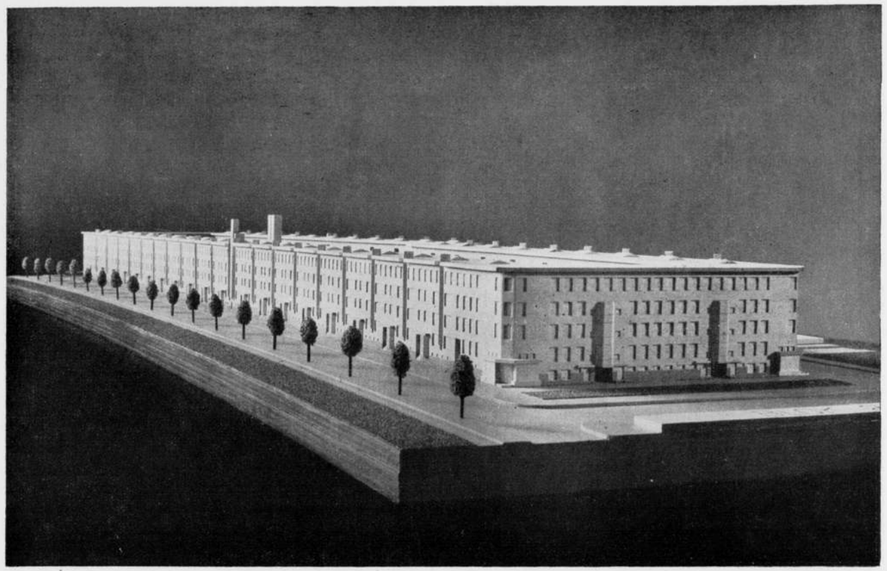

MAQUETTE WONINGCOMPLEX VAN SAANE „LANDLUST", GEZIEN VAN DE WILLEM DE ZWIJGERLAAN

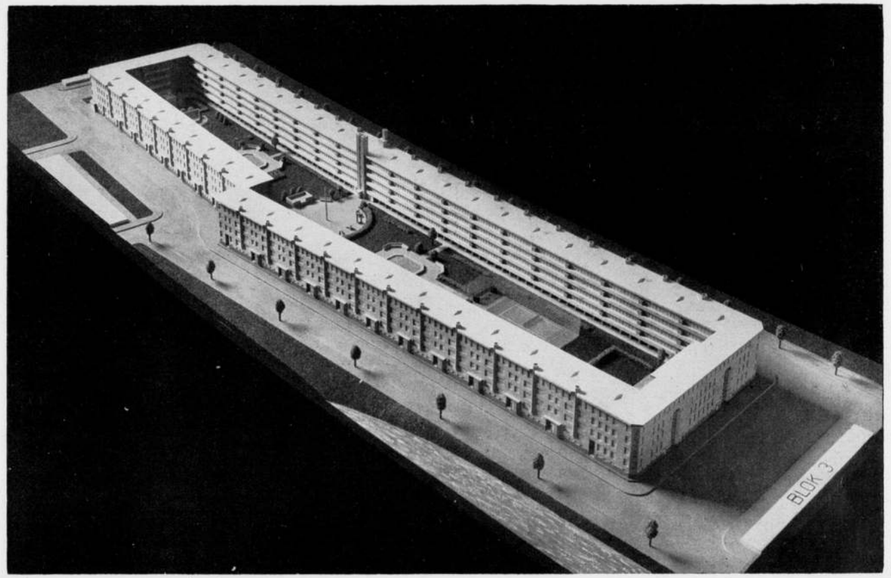

MAQUETTE WONINGCOMPLEX VAN SAANE „LANDLUST", GEZIEN VAN DE GEUZENKADE

OVERZICHT BLOK I EN II. GEVELS ARCH. J. DUNNEBIER

PORTIEK MET ERKER. GEVELS ARCHITECT J. DUNNEBIER

d. Gemeenschappelijke tuin, enz.

De gemeenschapszin welke bij de bewoners van dit complex bestaat, is zeker niet het minst door den gemeenschappelijken tuin ontstaan. Voor de bewoners is een vereeniging gesticht met eigen maandblad „Wonen en Werken". De Bouwondernemer profiteert hiervan door in dit blad allerlei raad de bewoning betreffende te laten opnemen. Deze vereeniging heeft haar verschillende commissies en clubs, waar zang, bewegingsoefeningen, dans, het schaakspel enz. worden beoefend. Voor de jeugd zijn er verschillende clubs, zondagsschool en bibliotheek. Voor al dit vereenigingswerk is in het blok een vergaderzaaltje opgenomen.

De tuin is aangelegd door Moerheim, onder leiding van de tuinarchitecte Mej. Ruys. Op zeer gelukkige wijze is opgenomen een podium voor het uitvoeren van zang en spel op zomeravonden, waaraan verbonden een z.g. „kijkvijver" met visschen en waterplanten. Verder zijn opgenomen 2 speelplaatsen met modern turngereedschap, zandbakken enz. In het centrum van den tuin bevindt zich het kantoor der woning-opzichteres in directe verbinding met haar woning; hier vinden de huurders gelegenheid in de eerste dagen der maand hun verschuldigde huurpenningen af te dragen. Deze opzichteres heeft haar vorming gehad aan de „C.I.C.S.A.", welke haar bij de Clubs en de jeugdleiding zeer ten goede komt.

Bij het kantoortje is een publieke telefooncel voor de bewoners van het complex. Aan de noordzijde van den tuin is een volière opgenomen waarin de meest uiteenloopende pluimvee-soorten, welke van de zijde der jeugd zeer veel belangstelling ondervinden. Deze tuin heeft in aansluiting met de er zich omheen bevindende galerij een zeer prettige werking.

e. Centrale verwarming, warmwater en verdere voorzieningen.

Het bij de situatie genoemde ketelhuis bevindt zich onder de woningen en is toegankelijk van af den binnentuin, vloer ketelhuis ligt 3.10 ÷ A.P., straat 0.70 ÷ A.P., eerste woonvloer 3.00 + A.P. De kolensilo, welke zich boven deze ruimte bevindt, is tusschen twee perceelen gebouwd en is van hoogte en diepte gelijk aan deze perceelen. Hierin is een kolenvoorraad van ca. 200 ton op te nemen. De kolen worden van de straat af automatisch naar boven gevoerd en in de verschillende stortgaten van de silo gestort. De ketels worden door middel van mondstukken direct uit deze silo gevuld. Kolen worden alleen voor de centrale verwarmingsketels gebruikt. Voor het stoken van de warmwatervoorziening wordt om economische redenen olie gebruikt. De groote transportafstand voor verwarmings-water en warmwater maakte het noodzakelijk 5 resp. 4 pompen in te schakelen. De hoogte der schoorsteenen voor afvoer der rookgassen is 24 m; deze zijn langs de kolen-silo opgetrokken.

Bij het projecteeren der leidingen deed zich het probleem voor dat ieder perceel onafhankelijk van de C. V. en W. W. voorzieningen der overige perceelen afgekoppeld moest kunnen worden. Tevens moest het breekwerk bij eventueele reparatie tot het minimum worden terug gebracht. Hiertoe werden de perceelen 40 cm binnen de rooilijn geplaatst en is in deze strook een leiding-koker geplaatst met afneembare betonplaten. Deze koker werkt als plint en bevindt zich ca. 12 cm boven de straat. In deze koker loopen de hoofdleidingen. Ieder perceel heeft een leiding met afsluitkraan langs den binnenkant van den gevel, waarop de verwarmingstoestellen zijn aangesloten.

De verlichting van trappenhuizen, galerijen, poorten en stoepen geschiedt met klokken-systeem door den verhuurder.

De waranda's zijn voorzien van kasten, waarin ook plaats is gemaakt voor de veel ruimte innemende vuilnisemmers, verstrekt door de Gemeente Amsterdam. Deze kasten zijn ook als vliegenkast ingericht en hebben een vak voor het wegzetten van

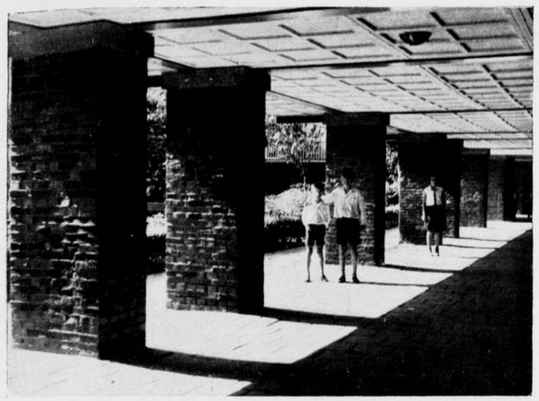

SPEELGALERIJ TUGELAWEG AMSTERDAM-O.

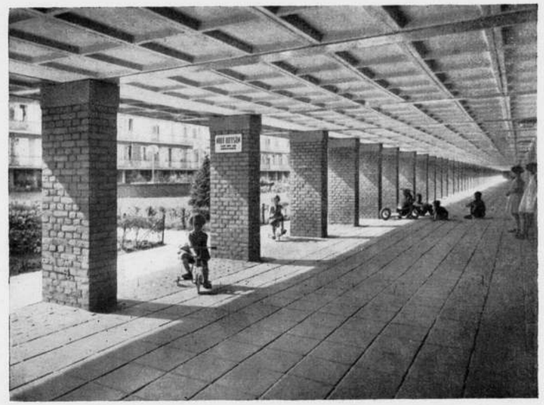

GALERIJ MET BINNENTUIN „LANDLUST" AMSTERDAM-W.

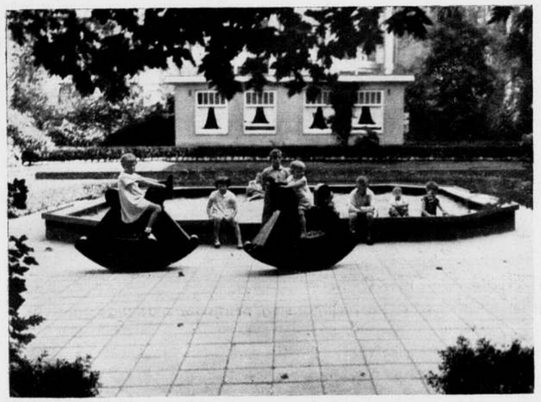

TUIN MET ZANDBAK TUGELAWEG AMSTERDAM-O.

GEMEENSCHAPPELIJKE TUIN MET PODIUM EN VIJVER „LANDLUST" AMSTERDAM-W.

KLEUTERSPEELPLAATS MET SPEELWERKTUIGEN EN ZANDBAK „LANDLUST" AMSTERDAM-W.

VIJVER „LANDLUST" AMSTERDAM-W.

WONINGBOUW VAN SAANE „LANDLUST" TE AMSTERDAM-WEST.

bezems, trappen enz. hetgeen een rommelig aanzien van de waranda's zooveel mogelijk voorkomt. Aan den achtergevel zijn waschlijnen tijdens den bouw aangebracht. Hiervoor zijn vrij uitstekende ingemetselde gaspijpen, voorzien van gaatjes aangebracht, waardoor de lijnen kunnen worden gespannen. De zonneschermen aan den voorgevel zijn eenvormig, evenals de naamplaatjes aan voordeuren. De naamplaatjes werden in verband met de toegepaste metalen kozijnen tegelijk met de schelplaten op de deuren geplaatst, hetgeen zeer goed voldoet.
Radiodistributie-aansluitingen en centraal antenne-systeem zijn in den bouw opgenomen. Al de woningen zijn van een centraal sleutel-systeem voorzien. De huurders openen met dezelfde sleutel de straatdeur, huisdeur, bergplaatsdeur en deur van de meterkast. De meteropnemers der gemeente zijn weer voorzien van loopers waarmede zij alleen de straatdeuren en meter-kastdeuren kunnen openen en dus onafhankelijk van het aanwezig zijn der bewoners hun werk kunnen verrichten.
Badcellen zijn geheel geinstalleerd. De trapportalen zijn van linoleum voorzien.

f. Constructie.

Badcel en W.C.-vloeren bestaan uit in de fabriek gereedgemaakte beton-onderdeelen voorzien van gaten voor leidingen enz.
Vloeren en wanden van badcel en W.C. zijn betegeld evenals de wanden van de keuken. De waranda-vloer bestaat uit betonplaten, rustende in ijzeren uithouders met voorbalk, bovenzijde afgepleisterd. Plafonds van de galerij en poorten zijn ook van betonplaten vervaardigd en evenals de warandaplaten aan de onderzijde van kassetten voorzien en in lichte kleur gesausd.

Over de plafondplaten is een ribben-vloer aangebracht. Al de betonplaten zijn volgens teekening in de fabriek klaar gemaakt, evenals de ijzeren deurkozijnen en betonramen van de bergplaatsen, ventilatie-kokers, draagsteenen, stoeptreden, gevelstukken enz. De dakconstructie was een ernstig probleem, omdat door het vervallen der zolderverdieping hieronder direct een woonlaag was. Het dak bestaat uit:

dakbeschot met 3 cm mastiek en grind.	A.
ventileerende luchtlaag.	B.
isolatieplaten op plafondhangers.	C.
stilstaande luchtlaag.	D.
plafond op tengels van riet en specie	E.

(zie doorsnede.)

Bouwkosten enz.

De totale stichtingskosten waren ƒ 2766.— per woning en wel ƒ 1.350.000.— voor het geheele complex. De centrale verwarming en warmwater-installatie zijn bij bovengenoemde som inbegrepen en bedroegen rond ƒ 300.— per woning. Aan loon werd van de totale bouwkosten ca. 26.5 % besteed.

Huurprijzen.

Aan huur inclusief bijdragen wordt ƒ 212.000.— per jaar ontvangen, aan erfpachtscanon ƒ 32.000.— betaald.
De huren zijn als volgt:
Twee kamers ƒ 26.— tot ƒ 28.50 per maand.
Drie „ „ 26.50 „ „ 31.50 „ „
Vier „ „ 28.— „ „ 34.— „ „
Per maand moet voor centrale voorzieningen ƒ 6.50 per woning boven den huurprijs worden betaald. J. W. H. C. POT.

P. P. C. PRIJSVRAAG RAADHUIS AMSTERDAM.

Over de publicatie betreffende de Prijsvraag: Raadhuis voor Amsterdam, in de Telegraaf van 12 Januari j.l. (avondblad) acht de Permanente Prijsvraag Commissie zich verplicht haar inzicht openbaar te maken.
In het belang van het Prijsvraag-wezen in ons land zijn door de voornaamste Vereenigingen van architecten, beeldhouwers en kunstnijveren, Prijsvraag Regelen ontworpen, voor de juiste samenstelling van Prijsvraag Programma's, opdat zooveel mogelijk in overeenstemming daarmede elk Prijsvraag Program wordt samengesteld en daardoor zoowel de Prijsvraaguitschrijvers als de mededingende kunstenaars beschermd worden tegen willekeur en misbruiken, hun rechten gewaarborgd en een zuivere beoordeeling verzekerd is. De P.P.C. heeft te waken voor de naleving van deze Regelen, waardoor in ons land de Prijsvragen op voorbeeldige wijze kunnen worden afgewikkeld. Dat daardoor de toestanden op het gebied van Kunst-prijsvragen in belangrijke mate zijn verbeterd, dat men bij Prijsvragen van beteekenis blijk geeft zich de opgedane ervaring ten nutte te willen maken en de Algemeene Nederlandsche Prijsvraag Regelen aanvaard als grondslag, is verblijdend, omdat de kunst van ons land daarmee in hooge mate is gediend.
Daarom is een ernstig beroep onzerzijds op de pers om medewerking door protest tegen verkeerde programma's, door het vermelden van de resultaten van goede prijsvragen enz., gerechtvaardigd, en wij mogen met voldoening en erkentelijkheid constateeren dat deze medewerking ons in het algemeen gaarne wordt verleend.
Met dergelijke medewerking ten behoeve van het zuiverhouden van onze Prijsvraag-grondslagen en -usancen, ten bate dus van ons kunst-leven, is bovengenoemde publicatie o.i. niet te rijmen, en de P.P.C. betreurt die uitermate. Hier was gedurende het uitwerken der plannen de grootste geheimhouding omtrent de projecten in het Prijsvraag-programma voorgeschreven.
Ieder begrijpt dat deze geheimhouding een onmisbare factor is voor een zuivere beoordeeling. Het kan, dunkt ons, de taak der pers niet zijn in deze omstandigheden „sluiertippen" op te lichten, alsof hier iets ten onrechte aan het publiek was onthouden. Integendeel, de Kunst, de publieke zaak, zij allen hebben er belang bij dat de regelen van den hoogen wedstrijd worden gerespecteerd, hun werking niet wordt belemmerd of te voren vernietigd.
Dit toch zijn de gevolgen van de indiscreties en ontijdige publicaties, die nog bovendien een onverdiende blaam kunnen doen werpen op de uitverkoren architecten, al zal de niet oppervlakkig-belangstellende onmiddellijk overtuigd zijn dat onder hen de dader niet te zoeken is.
De P.P.C. hoopt, door zich hier uit te spreken, te bereiken, dat nog eens terdege aandacht wordt gewijd aan de beteekenis van de zuivere, gave Prijsvraagafwikkeling in de kunst, en aan de wenschelijkheid dat de pers het publiek in deze opvoedt en niet sterkt in verkeerde nieuwsgierigheid. Het verkeerde voorbeeld der publicatie in onzen aanhef genoemd, moge de betreurde uitzondering blijven, voor herhaling waarvan in onze Nederlandsche pers geen kolommen te vinden zijn.

Namens de P.P.C.,

F. GOUWE, Voorzitter.
H. THUNNISSEN, Secretaris.

PRIJSVRAAG BOUW NIEUW GEMEENTEHUIS TE HUIZEN N.-H.

Burgemeester en Wethouders van Huizen (Nh.) brengen ter kennis van belanghebbenden, dat voor de verkrijging van een nieuw gemeentehuis een openbare prijsvraag wordt uitgeschreven, waaraan iedere in Nederland gedomicilieerde architect van Nederlandsche nationaliteit, mits niet in vasten overheidsdienst werkzaam, kan deelnemen.
Het programma voor deze prijsvraag verkreeg de goedkeuring der Permanente Prijsvraag-Commissie.
Deskundige leden der jury zijn de heeren:
1. H. van der Kloot Meijburg, architect te Scheveningen;
2. Prof. Ir. R. L. A. Schoemaker, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;
3. W. Verschoor, architect te Rijswijk.

Verzoeken om toezending van het prijsvraag-programma, hetwelk gratis verkrijgbaar is, behooren schriftelijk te geschieden bij het gemeentebestuur van Huizen met vermelding van naam, kwaliteit en woonplaats van den aanvrager.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

EGBERTS.

De Secretaris,

J. GROENESTEIN.

Huizen, 24 Januari 1938.

CATALOGUS VOOR DE BOUWWERELD 1938.

Binnenkort, nog vóór de Jaarbeurs, zal de Catalogus voor de Bouwwereld voor 1938 verschijnen. De Catalogus zal wederom een uitbreiding vertoonen, niet alleen van het redactioneele gedeelte, maar hoofdzakelijk van het aantal bladzijden, gewijd aan de gegevens omtrent materialen en fabrikaten, die dit jaar een aanmerkelijke vermeerdering vertoonen. Verwacht mag dan ook worden dat de Catalogus nog meer aan zijn doel zal kunnen beantwoorden dan tot nu, en dat hij, in navolging van de landen waar zulk een Catalogus tot een onmisbare vraagbaak is geworden voor de architecten en ingenieurs, ook hier te lande zal uitgroeien tot een degelijk en nuttig boekwerk.
Uiteraard zal het noodig blijven den groei te stimuleeren door zoowel van de behoefte aan het praktische gebruik als van het praktische gebruik zelf zooveel mogelijk te doen blijken door middel van de sluitzegels, in elken Catalogus voorhanden.

J. P. M.

GROOTE HAUSSE IN KLEINE RAADHUIZEN.

Lezen wij in „Publieke Werken":
Het Gemeentebestuur van Dwingelo heeft plannen tot den bouw van een nieuw Gemeentehuis.
De Raad van Eethen heeft besloten tot den bouw van een nieuw Gemeentehuis, waarvan de kosten op ƒ 18.000 worden geraamd.
De Raad van Maassluis besloot panden aan te koopen voor den bouw van een nieuw Raadhuis.
De Raad van Ossendrecht verleende een crediet van ƒ 19.000 voor den bouw van een nieuw Raadhuis.
B. en W. van Brummen zullen aan den Raad het plan voor den bouw van een nieuw Raadhuis voorleggen.
De Raad van Wateringen besloot tot het bouwen van een nieuw Gemeentehuis.
De Raad van Heesch besloot aan het Werkfonds een voorschot te vragen voor den bouw van een nieuw Raadhuis.
De Gemeente Vlijmen is voornemens over te gaan tot het doen bouwen van een nieuw Gemeentehuis.
Het bouwen van een nieuw Gemeentehuis te Nistelrode is opgedragen aan A. J. van Alphen te Maastricht.

Lezen wij voorts in „De Aannemer":
B. en W. van Baarderadeel stellen voor te besluiten tot het bouwen van een nieuw raadhuis, waarvoor de bouwkosten op ƒ 35.000 zijn geraamd.
De Raad te Mook heeft besloten tot het bouwen van een nieuw gemeentehuis, waarvoor de kosten op ƒ 1700 zijn geraamd. (Blijkens de raming wordt dit een bescheiden gemeentehuisje).
B. en W. van Doetinchem stellen den Raad voor op grond van ingewonnen adviezen te besluiten tot het bouwen van een nieuw raadhuis. (Dat is verstandig).
De Raad van Eelde heeft besloten tot den bouw van een nieuw gemeentehuis te Paterswolde.
De Raad van Horn heeft besloten tot den bouw van een nieuw raadhuis.
De Raad van Susteren heeft besloten tot verbouwing van het raadhuis. (Hoe is 't mogelijk).
De Gemeenteraad te Swalmen heeft besloten tot belangrijke verbouwing van het raadhuis. ('t Is bijna niet te gelooven).
De eenige hoop is dat deze hausse in raadhuisjes geen baisse in architectuur moge worden.

275 JAHRE STAEDTLER—STIFTE. 1662—1937.

De Neurenberger potloodenfabriek van J. S. Staedtler heeft een met veel aardige plaatjes geïllustreerd boekje laten verschijnen als jubileum-uitgave bij haar 275-jarig bestaan. Het beschrijft de geheele ontwikkeling van de teekenstift vanaf het begin onzer jaartelling tot op den huidigen dag. Het vertelt daarna de geschiedenis van het totstandkomen van het bekende in hout gevatte potlood, de toebereiding van het hout, de zuivering van het grafiet, het fijnmalen, het toevoegen van klei, het vormen van de fijne stiften, het drogen, het branden in de ovens, het lijmen van de stiften in de plankjes, het freezen, slijpen, politoeren, een heele serie van bewerkingen dus. Als men denkt, dat één lijmmachine b.v. 1000 gros potlooden per dag kan behandelen, dan ziet men, welke enorme mogelijkheden zoo'n fabriek biedt.

Het product is zeer sterk gedifferentieerd. In de zwarte potlooden bestaan 17 graden van hardheid, die van B tot 6 B naar Ex B en Ex Ex B loopen, en van H naar 7 H. Daar liggen dan de bekende HB en F nog tusschen in.
Ook in de kleurenpotlooden, die in 24 kleuren worden gemaakt, is heel wat verscheidenheid.
Wat er mee bereikt kan worden toonen eenige goed in kleuren gereproduceerde voorbeelden, waarbij het opgebrachte kleurpotlood naderhand met het natte penseel bewerkt is.
Een heele lijst van speciale producten zijn naar de beroepen der gebruikers geordend. Er komen b.v. speciale stiften in voor, voor het teekenen op de huid, op glas, op zink. Men ziet: aan alle eischen kan worden voldaan.

H. G. J. S.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

DAS WERK 1937-10 (Zwitserland).
Ter herinnering aan August Babberger werden van hem een krachtig sgraffito en vele kostelijke penteekeningen afgebeeld. Een overzicht van wandschilderingen enz. die, in opdracht van den Staat, in Bazel tot stand kwamen. Verder nog diverse wandschilderingen en sgraffito's.

IDEM 11.
Vele foto's van en beschouwingen over verschillende paviljoens op de Parijsche tentoonstelling. Over het Nederlandsche paviljoen het volgende: „Dit paviljoen voldoet niet geheel aan de verwachtingen der bezoekers. De moderne Hollandsche architectuur b.v. komt nauwelijks tot haar recht. De lage ingang, die den indruk der daaropvolgende hallen verhoogt, is goed, de volgende ruimten echter worden gecompliceerd en hebben iets onbepaalds tusschen gang en zaal — ruimtelijk eer functioneel, meer gang, zoo leidt de representatieve opstelling van het getoonde eer naar de zijde van de zaal. Geklots van golven in de buurt van scheepsmodellen trekt den bezoeker magnetisch aan: hij voelt zich evenwel bedrogen, daar er verder op deze plaats toch niets meer vertoond wordt. Als men ons nu zoo handig lokt, moet men ons toch ook wat bieden. Veel kerkelijke kunst, goed geexposeerd, bijv. een groot gebrandschilderd raam en een plafondschildering, slechts met blauwe contouren op wit. Het bescheiden-gedegen meubilair van een arbeiderswoning doet naast de luxe, die vrijwel uitsluitend vertoond wordt, sympathiek aan. Van de bloemkweekerij, die men nu eenmaal met den naam Holland verbindt, valt bijna niets te zien, het paviljoen heeft bij alle kwaliteiten naar onzen smaak te weinig typeerends, specifiek Hollandsch".

IDEM 12.
Gedreven tin, koper, zilver en goud. Wandtapijten. Alleraardigst beschilderd aardewerk (zie afbeelding). Woonhuis voor een fotograaf. Een lezenswaard artikel, in schertsenden toon, over de Parijsche tentoonstelling, van de hand van Hans Bernouilli. Conclusies uit de Expo 1937 ten bate van de a.s. tentoonstelling te Zürich. Fraaie foto's uit twee deelen van het „Bürgerhaus in der Schweiz". B.

L'ARCHITETTURA ITALIANA No. 11 (November 1937) geeft den uitslag van een prijsvraag voor een nieuwe kliniek in Padua en publiceert de ontwerpen van de vijf bekroonden (zie afbeelding).
IDEM No. 12 (December 1937).
Merkwaardig ontwerp voor een kerkje van arch. Manlio Costa.

RASSEGNA DI ARCHITETTURA No. 11 (November 1937).
In de advertenties een deur van glas zonder omlijsting. Een drietal projecten voor doorbraken in de stad Milaan. Verder eenige voorbeelden van kerkhof-architectuur.

JOURNAL ARCH. ASSOCIATION, 609 (November 1937).
L. H. Bucknell over utiliteitswerken, met goede voorbeelden.

IDEM, 610 (December 1937).
Indrukken uit Parijs. Hij is vol lof over de wijze waarop in het Nederlandsch paviljoen de stedenbouw voor den leek begrijpelijk was gemaakt.

JOURNAL R.I.B.A., 1 (8 November 1937).
H. W. Burckett schrijft over het ontwerpen van scholen.

IDEM, 2 (22 November 1937).
Prof. C. R. Knight geeft een overzicht van de mogelijkheden voor de opleiding tot architect in het Britsche rijk.
Kleine huisjes van de „Land Settlement Association".

IDEM, 4 (20 December 1937).
Denis Winston schrijft over parken. Verder geen nieuws.

THE ARCHITECTS' JOURNAL, 2238 (9 December 1937).
Vervolgartikel over de scholen geeft waardevolle gegevens. Leelijke bioscoop in Londen.

IDEM, 2239 (16 December 1937).
Bezwaren van de Incorporated Association of Architects and Surveyors tegen den tekst van de Architects (Registration) Bill, en antwoorden op die bezwaren. Het is daar dus ook niet alles pais en vree.

IDEM, 2240 (23 December 1937).
Mitchell en Bridgwater laten hunne bureaux zien. Geen verticale teekentafels.

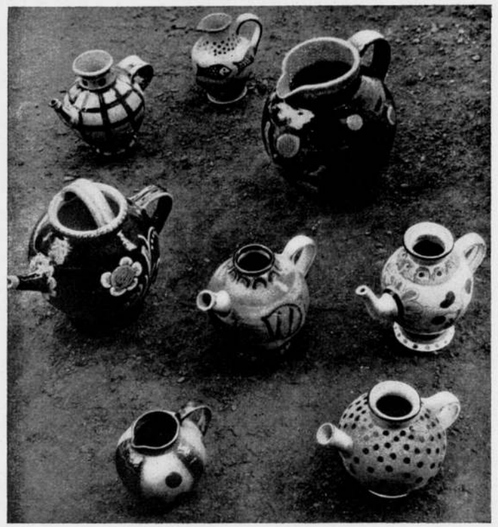

BESCHILDERD AARDEWERK (OVERGENOMEN UIT „DAS WERK")

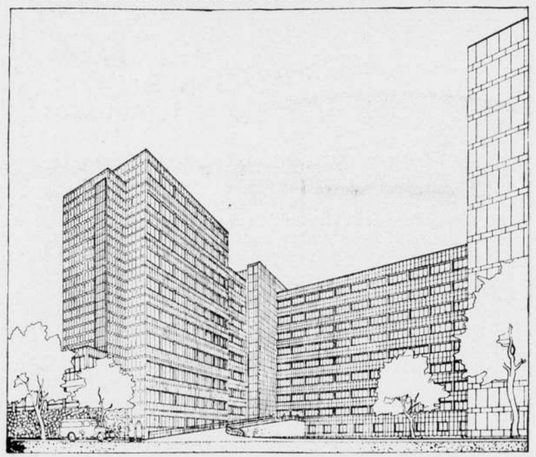

KLINIEK TE PADUA. (OVERGEN. UIT „L'ARCHITETTURA ITALIANA")

Volledige discussie over het ontwerp architecten-wet in het Lagerhuis. Resultaat was, dat het Huis de wet aannam met 225 stemmen voor en 50 tegen. In Mei of Juni van dit jaar komt de wet in het Hoogerhuis. De wet zal voor één ding zorgen. Er zullen geen architecten meer komen die niet vooraf praktijk hebben opgedaan. Avonturiers (beunhazen) zullen zich niet meer als architect kunnen opwerpen, en hierdoor zullen langzamerhand de toestanden beter worden. De wet voorziet ook in de mogelijkheid, den titel te kunnen verliezen, hetgeen ook van groot belang is. Nadat de wet twee jaren in werking is, is onbevoegd gebruik van den titel architect strafbaar. De titel wordt beperkt tot 3 categorieën: 1. de thans ingeschreven architecten; 2. zij die zich binnen 2 jaar na totstandkoming van de wet laten inschrijven; 3. zij die, na die 2-jarige periode, een bepaald examen hebben afgelegd.

IDEM, 2241 (30 December 1937). Geen nieuws. H. G. J. S.

RECTIFICATIE.

De situatieteekening van het crematorium te Hälsingborg, gepubliceerd in het vorige nummer van het B.W.A., bldz. 42 en de vogelvluchtperspectief op bldz. 43, behooren tot het in 1937 herziene project; maquette, perspectief en plattegrond dateeren van 1925.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

19 FEBRUARI 1938

NR 8

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

KRUISAFNAME DOOR HARRY KOOLEN

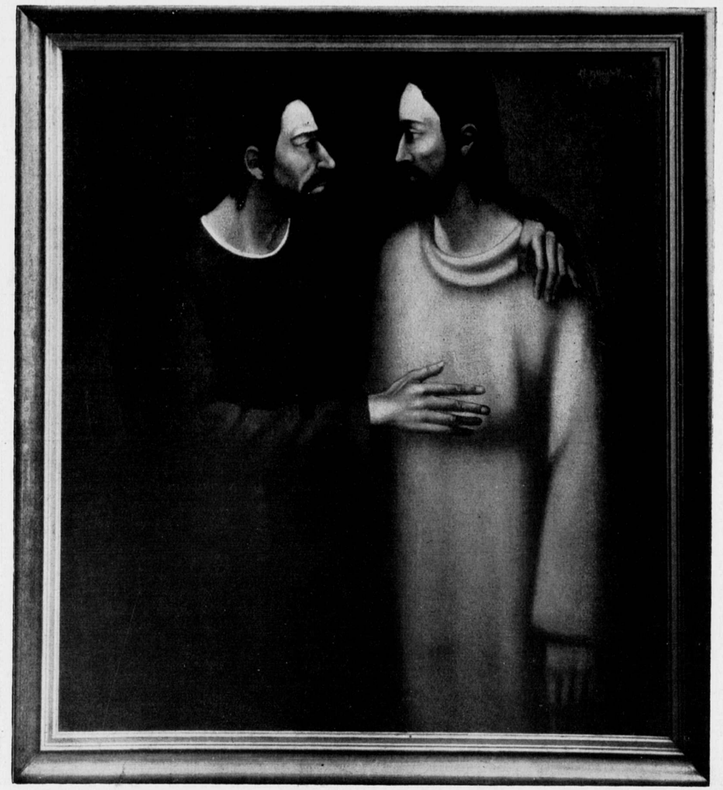

HET VERRAAD

HARRY KOOLEN FEC.

DE SCHILDER HARRY KOOLEN.

Niet de uiterlijke verschijning van een kunstwerk bepaalt zijn waarde, niet de keuze van uitdrukkingsmiddelen en vormgeving verlenen het product zijn betekenis en stijl, doch veeleer de geest, die het werk deed ontstaan, het doelbewuste streven dat de uiterlijke verschijningsvorm bepaalde en waarin die vorm zijn rechtvaardiging behoort te vinden. In het kunstwerk schept zich de kunstenaar een sfeer van objectiviteit; door het werken zelf, het vormgeven, concretiseert en bevrijdt hij de eigen geest, die in het kunstwerk uit de sfeer van het toevallige gerukt in een staat van zelfbegrip aan den dag treedt. Juist hierin ligt het verschil tussen originaliteit en epigonendom, dat bij het laatste de verschijningsvorm het product is van tot louter techniek geworden uitdrukkingsmiddelen en zo het eindproduct van middel tot doel is geworden, de scheppingsdaad zelve tot middel verlaagd.

Als kunstenaar is Harry Koolen belangrijk, omdat zijn werk gedragen wordt door één Idee, primair zowel t.a.v. de sujetten en onderwerpen als t.a.v. het voltooide product. Nimmer zal hij dulden, dat het toeval, dat een gelukkige greep hem bij de groei van zijn werk helpt. Liever zal hij een werk vernietigen om het dan in vaak maandenlange arbeid weer op te bouwen, ook al was het „goed", dan te dulden dat de problemen, die zich voordoen bij zijn streven naar innerlijke zuiverheid en tot oplossing waarvan het worstelen met zijn werk hem het middel is, ontweken blijken te zijn.

Harry Koolen werd geboren 22 Juni 1904 te Meersen bij Maastricht. Enige tijd werkte hij bij Charles Eyck en bezocht daarna de Rijksacademie van beeldende kunsten te Amsterdam (destijds onder Derkinderen). Met de Limburgse kunst verbindt hem een zekere bodemverwantschap, de piëteit, de religieuze geesteshouding. Religieus is zijn werk, niet door de keuze van gewijde onderwerpen (hiertoe is hij eerst de laatste jaren overgegaan); veeleer is de verhouding omgekeerd, is hij tot het schilderen van religieuze onderwerpen overgegaan omdat die gegevens hem de gelegenheid bieden, in niet-subjectieve vorm het grondprobleem van het leven, gelijk hij dat ziet, uit te beelden, nl. als een voortdurend offer ter bereiking van de opperste zuiverheid. In zijn schilderij „Het Verraad" is Judas dan ook gezien als de beklagenswaardige, die in zijn onzekerheid zijn beste Zelf verliest.

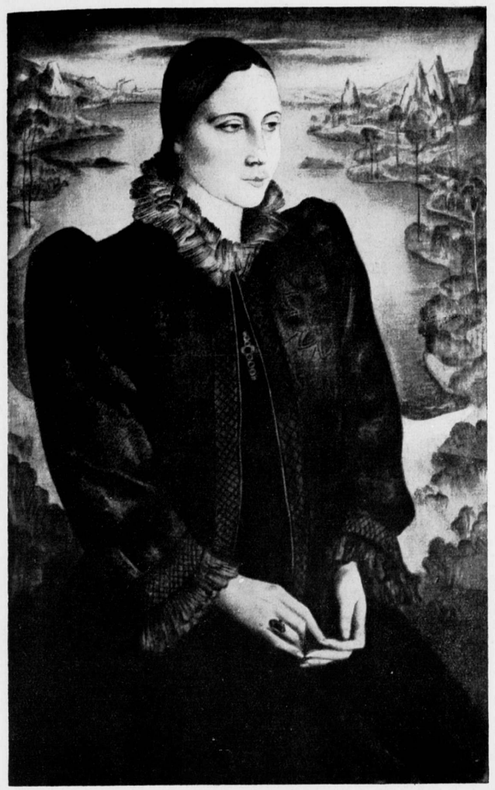

PORTRET

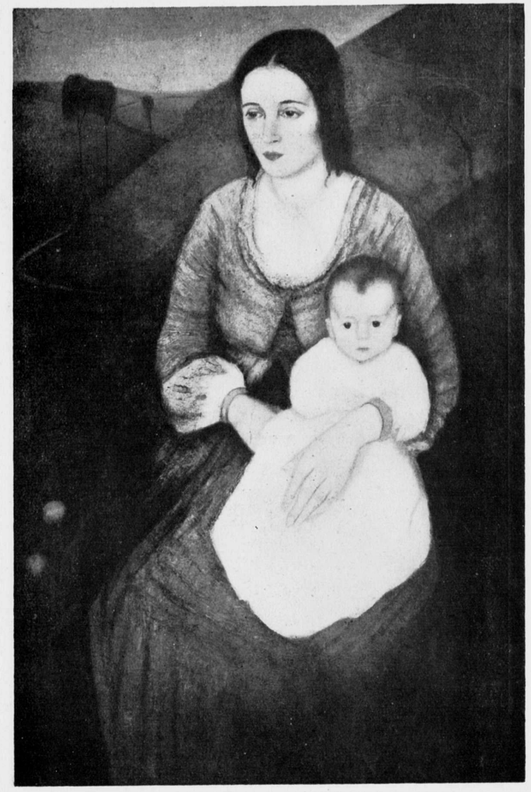

MOEDER EN KIND

HARRY KOOLEN FEC.

In zijn talrijke portretten geeft Koolen niet allereerst psychologische karakteristieken van de afgebeelde personen, doch in de gegeven persoon zoekt hij de Mens, dat wat den schilder met zijn sujet verbindt, beide als delen van het Ene.

Koolens ontwikkelingsgang is bepaald door zijn streven, de warme innigheid die het wezenlijke karakter van zijn werk uitmaakt, in steeds groter klaarheid tot uiting te brengen. Zijn aanvankelijke schilderwijze met Rembrandtiek licht en doezelige bruinen heeft hij dan ook verlaten. Met zijn „Moeder en Kind" (1932) begint een nieuwe periode, waarin klare kleur en zuivere lijn het vroegere donker steeds meer zijn gaan verdringen. De tekening is een àl belangrijker plaats in zijn werk gaan innemen, vele grote getekende portretten leggen hiervan getuigenis af. Toch kan men niet spreken van een innerlijke breuk; wie het oudere werk kent en met het latere vergelijkt, zal ook in het eerste dezelfde geest herkennen, die echter, in het latere werk tot groter zelfbewustheid gekomen, met grotere zuiverheid tot uitdrukking is gebracht. Koolens streven is, kleur en lijn tot een harmonisch geheel te verenigen. De achtergrond wordt thans veelal doorbroken, de mens geplaatst in en meer naar voren gebracht door een weids landschap (een landschap intussen, dat meestal niet aan de werkelijkheid ontleend, doch zuiver phantasieproduct is).

Het karakter van Koolens werk roept soms herinneringen op aan 15e en 16e eeuwse primitieven. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de „Kruisafname" (1935). Geen sprake is hier echter van bewuste aansluiting, nog minder van ontlening, veeleer is het een uiting van wezensverwantschap, voortspruitend uit een gelijk gerichte, positieve levenshouding.

Felle dramatiek, heftige bewogenheid is Koolens werk vreemd; de innerlijke bewogenheid is tot een simpel gebaar verstild. „Het Verraad" (1936), hierboven reeds genoemd, dat met zijn bezonken kleur en zijn voorname lijn wellicht als zijn beste werk tot dusver mag gelden, vertoont dit duidelijk.

Niet alleen op het gebied van de vrije schilderkunst heeft Koolen zich bewogen, doch ook op dat der toegepaste. Zo heeft hij in de zomer van 1937 te Wylre (L.) „het Kelderke" (proeflokaal van een brouwerij) versierd met taferelen uit het Limburgse volksleven.

Mr. A. N. KOTTING.

PORTRET MEVR. S.

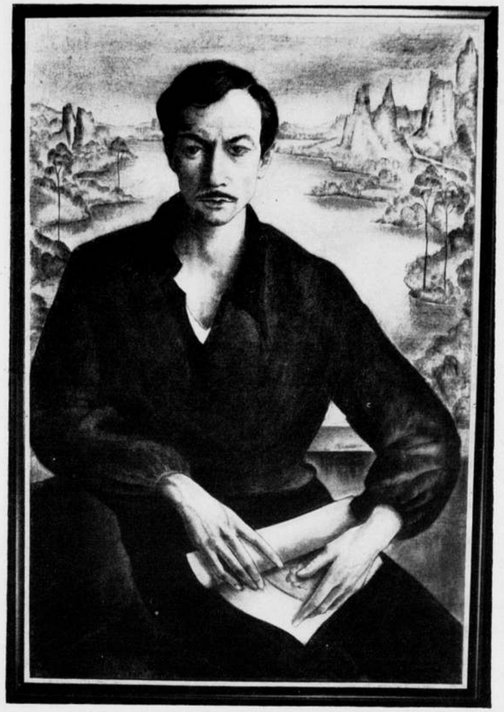

PORTRET VAN DEN SCHILDER LEVIGNE

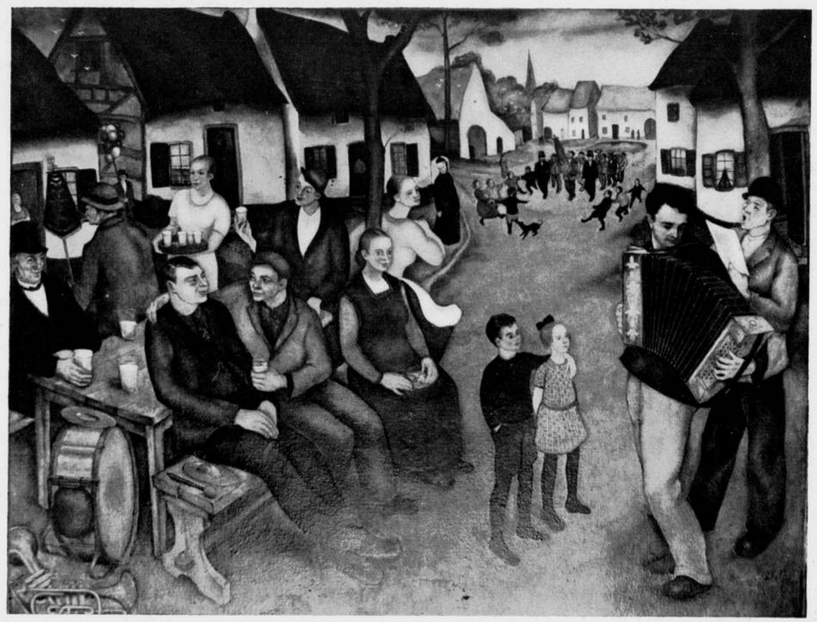

MUURSCHILDERIJ IN „HET KELDERKE" TE WIJLRE — HARRY KOOLEN FEC.

PLAFONDS TEGEN HOUTEN BALKLAGEN.

In het hier volgend artikel zal getracht worden een beknopt overzicht te geven van normale plafonds in normale bouw.
Buiten beschouwing blijven dus de plafonds aan steen- of ijzerconstructie, de betimmerde plafonds en ook de isolatie, daar vooral dit laatste een afzonderlijk vraagstuk is.
De gewone, vlakke plafonds zijn te splitsen in twee groepen:
1e Samengesteld uit plaatmateriaal
2e Naadlooze plafond.
P l a t e n. Veelal uit Amerika geïmporteerde, uit hout- of suikerrietvezel samengestelde platen, onder velerlei benaming, diverse kleuren (crème, grijs en bruin) en verschillende oppervlaktebehandeling aan de markt gebracht. Groote afmetingen, dik 12 mm en voor de zeer harde platen van 3 tot 5 mm.
Niettegenstaande de groote verscheidenheid waaronder deze platen verkocht worden, is de toepassing nog lang niet algemeen, waarschijnlijk als gevolg van het feit dat het gewone stucplafond op rietmat het zoowel in prijs, als in aanzien nog steeds schijnt te winnen. Het verschil zit hoofdzakelijk in de plaats van de scheuren. Deze zijn n.l. bij gestucadoorde plafonds zonder meer, steeds te verwachten en dan op een plaats die men tevoren niet weet, terwijl bij plaatmateriaal de indeeling van een plafond tevoren vastgelegd wordt. Het zijn juist de naden en veelal ook de spijkergaten, die een groot bezwaar voor toepassing van plaatmateriaal vormen.
Wel is door de fabrikanten naar oplossingen gezocht, doch gevonden zijn die niet. Er kunnen latjes op de naden gespijkerd worden, de platen kunnen voorzien worden van V-vormige insnijdingen, er bestaan metalen klemlijstjes waardoor elke schroef of draadnagel aan het gezicht onttrokken wordt en de naden kunnen beplakt worden met doek waarna ze weggeschilderd worden.
Alle zijn echter hulpmiddelen waardoor van de oorspronkelijke opzet: een goedkoop en doelmatig plafond, niet veel overblijft. Immers het aanbrengen, materiaalverlies, uittimmering achter de platen om doorzakken te voorkomen en eventueele latjes over de naden of het schilderen kost zóóveel, dat de vierkante meterprijs der platen daardoor zeer beduidend verhoogd wordt. Zou nog overblijven het isoleerend vermogen. Daar dit laatste direct verband houdt met de beschikbare materiaaldikte, is dit voor de platen ter dikte van 12 mm maar zeer gering. Weliswaar zijn de vastgestelde isolatiewaarden op zichzelf beschouwd buitengewoon gunstig, doch het practisch effect gaat, tengevolge van de onvoldoende hoeveelheid materiaal, grootendeels teloor.
Bovengenoemde plafonds zijn niet brandvrij. Brandvrije plafonds vallen onder de volgende groep.
N a a d l o o z e p l a f o n d s. Heeft men inderdaad bezwaar tegen de zichtbare naden in de plaatplafonds, dan komen o.a. de navolgende in aanmerking:
a. G e s t u c a d o o r d e p l a f o n d s o p r i e t m a t. Het bezwaar hiervan is dat ze meestal scheuren. De oorzaken hiervan zijn het krimpen van het balkhout, trillen van balken ook tengevolge van een te gering traagheidsmoment, betengeling te dun bij grootere balkafstand, onjuiste samenstelling der specie.
b. G e s t u c a d o o r d e p l a f o n d s o p s t e e n g a a s. Direct tegen de balken gespijkerd met op zekere afstanden een stukje rondijzer waaraan het steengaas is verbonden, mits goed uitgevoerd een uitstekend plafond, echter met kans op scheuren. Deze kans wordt geringer als het steengaas enkele centimeters vrij van de balken en dan beweegbaar wordt opgehangen. Tegenwoordig zijn er firma's die zich belasten met het aanbrengen van steengaas. Hierdoor vervalt het bezwaar van het onbekend zijn met de bewerking, wat veelal een belemmering voor de toepassing van eenig materiaal geweest is.
c. G e s t u c a d o o r d e p l a f o n d s o p g a a s. Hieronder vallen diverse geperste staalplaten die tot openingen zijn uiteengereten, al of niet versterkt met ruggen. Veelal is het metaal te dun, tengevolge waarvan doorbuiging ontstaat met kans op scheuren. Tengevolge van de nogal groote openingen is voor het uitrapen meer specie noodig dan voor andere plafonds.
d. P l a t e n m e t h o u t k r u l l e n. Oorspronkelijk in Oostenrijk en thans ook in Nederland gefabriceerde platen van houtwolkrullen en kleine spaanders, gedrenkt in cement en met toevoeging van een bindmiddel tot hanteerbare platen samengeperst, dikte van 2.5 cm. Een zeer bruikbaar materiaal waaraan de plafondspecie zeer goed hecht. Echter eenigszins gevoelig voor weersinvloeden en daarom niet absoluut krimpvrij. Aanbeveling verdient het, minstens over de naden een strookje kippengaas te spijkeren waardoor, mits ook de uittimmering behoorlijk verzorgd wordt, een scheurvrij plafond verkregen wordt.
e. G i p s p l a t e n. De dikke gipsplaten, hetzij met hout gewapend of voorzien van cocos of houtvezels, worden verdrongen door de veel dunnere n.l. 0.5 en 1.0 cm. Deze platen zijn aan beide zijden van stevig grauw papier voorzien, dat zich goed aan de gips heeft vastgehecht. In sommige gevallen kunnen deze platen goede diensten bewijzen, waarbij het euvel der naden wordt opgelost door hierover smalle strookjes kaasdoek te plakken. Daar het wegplamuren van de dikte dezer strookjes nogal bezwaar oplevert, is het beter de geheele oppervlakte met doek te beplakken. Dit gaat op de volgende wijze: Het doek, dat in zeer groote afmetingen te verkrijgen is, wordt in de vier hoeken van het plafond tijdelijk vastgespijkerd. Het plakken met roggebloem en Venetiaansche terpentijn, begint uit het midden, door het plakmiddel dóór het dunne doek tegen het plafond te strijken. Men werkt uit het midden naar de vier hoeken, waarna het overtollige doek langs de wand wordt afgesneden.
Na droging kan het plafond met olie- of koudwaterverf verder behandeld worden. Alleen indien de platen onder zeer ongunstige omstandigheden (vochtig) zijn aangebracht, zullen zich op de naden kleine oneffenheden voordoen. Overigens is het plafond scheurvrij en het wordt in de meeste Gemeenten als brandvrij beschouwd.
f. Tenslotte een brandvrij, niet naadloos plafond is een der vele producten van asbestcement. Nu niet in de bekende steenharde grijze uitvoering doch gemaakt van witte cement in celvorming en lange witte asbestvezel, kleur crème. Het is (zooals dat heet) inderdaad zaag- en spijkerbaar en vooral voor industrieele doeleinden een zeer bruikbaar plafond.

J. P. L. H.

OVERDEKTE ZWEMINRICHTINGEN.

Op 5 Januari 1938 hield de afdeeling voor gezondheidstechniek van het Kon. Inst. v. Ingenieurs een dag gewijd aan de overdekte zweminrichtingen, waarbij ondergeteekende den B.N.A. vertegenwoordigde. De heer A. H. v. d. Velde, Inspecteur van de Volksgezondheid in algemeenen dienst, hield een korte voordracht over „de Hygiëne en de overdekte zweminrichting" en de heer Ir. H. Sangster over „Bouwtechnische Problemen". Des middags werd het debat ingeleid door Dr. J. Idzerda over de hygiënische zijde van de waterzuivering; door Mevr. Dr. N. L. Wibaut—Isebree Moens over de Biologische waterzuivering; door Ir. G. H. Hellendoorn over de bedrijfstechnische en commercieele zijde; Dr. Ir. N. A. Halbertsma over de verlichting en Ir. P. W. Deerns over verwarming, ventilatie en klimaatregeling.
De heer v. d. Velde noemde als voordeelen van de overdekte zweminrichting, dat deze den geheelen dag en het geheele jaar geopend was en niet aan seizoenen gebonden; bovendien, dat men voor de plaats een gunstig

gelegen punt te midden van een voldoende bevolking kon kiezen, waardoor de afstanden voor het gebruik gunstig werden en het gebruik intensiever. Het eenige nadeel dat feitelijk gekend werd, was dat van het ontbreken van de heilzame werking van de directe bestraling door de zon en de prikkeling van de huid door de buitenlucht. Men heeft hieraan reeds tegemoet willen komen door het wegschuifbare dak. Een belangrijk voordeel is ook, dat men vrij is van den wisselenden toestand waarin het open water kan verkeeren door verontreiniging enz.

Noodzakelijk is het betrachten van pijnlijke zindelijkheid in de inrichting; scheiding van met schoenen en met bloote voeten te betreden ruimten; lichaamsreiniging vóór het bad; voorkoming van verontreiniging van het zwemwater.

De kans op het overbrengen van ziekten door het zwemwater is in overdekte inrichtingen zeer gering. Het water toch wordt voortdurend ontsmet, waartoe men kent de chloorbehandeling, die met choramine, en die met zilverionen. De ervaringen daarmede zijn gunstig en de hoeveelheid bacteriën welke schadelijk kunnen zijn voor de gezondheid, is uiterst gering en niet meer van veel belang. Er is nog de voetschimmel, maar ook hiervan kan de verbreiding door het gebruik van desinfectantia worden voorkomen. Wanneer men met de voeten 15 seconden in dat desinfectiemiddel staat, zijn alle sporen dood.

Men schakelt dan ook heden dergelijke inrichtingen, als deze voortdurend onder contrôle staan, voor verspreiding van epidemiologische ziekten uit, een meening, die 's middags in het debat door Prof. van Lochem uit Amsterdam nog eens werd bevestigd.

Een gezonde sport, waarbij alle spierfuncties worden benut.

In de laatste tien jaren zijn er evenzooveel inrichtingen bij gekomen, als in de 45 daaraan voorafgaande jaren. Er zijn er thans hier te lande 45.

De heer Ir. Sangster vervolgde met bouwtechnische problemen. De kern van zijn voordracht lag feitelijk hierin, dat in 't algemeen de bedoeling van elk bouwsel is onzen erfvijand het water uit te sluiten, maar dat men hem juist in een overdekte zweminrichting op zeer geconcentreerde wijze binnen de vesting wil laten huizen. Dat schept problemen, waarvan dat van het evenwicht tusschen het vochtigheidsgehalte van de lucht en de temperatuur zeker niet het minste is. Men kan daarbij zeggen, dat de aard van het gebruik en de verwoestende invloed van het water rechtvaardigen dat men naar de meest deugdelijke materialen omziet, zonder van luxe te kunnen spreken.

Aan de hand van lantaarnplaatjes van baden uit Parijs, Genua, Milaan (de Italianen hebben de laatste jaren op zeer kostbare wijze nieuwe baden gebruikt), Berlijn, Frankfort, en Den Haag passeerden aan het oog verschillende plattegronden en opzet. Er zijn daarbij nog onopgeloste vraagpunten. Zoo bijv. de kleedkabines rondom het bassin, waarbij men tot galerijbouw komt, of wel deze hokjes in afzonderlijke van de zwemzaal gescheiden ruimten. In het eerste geval is er langer contact tusschen den bezoeker en het zwemmen ten koste van orde, in het tweede geval is het bedrijf ordelijker al gaat er ook iets van dat begeerde contact verloren (gezelligheid). Voorts geldt nog altijd als probleem of continue het bassinwater door de filters wordt gepompt en ontsmet of wel, dat dit alleen gedurende den nacht wordt gedaan. Voor 't laatste bouwt men dan een kelder, waarin de geheele bassininhoud 's avonds wordt leeggestort en dan uit dien kelder in den loop van den nacht via de filters, ontsmetting en verwarming het bassin weer bereikt.

Er bestaat over deze problemen geen eenstemmige meening, al spreekt het vanzelf, dat het beschikbare terrein dikwijls den doorslag bij de keuze geeft.

Voorts kwamen nog ter sprake de problemen bij de verwarming, ventilatie en watervoorziening. Het water van de waterleidingmaatschappijen blijkt daarbij bijna overal te duur, zoodat elke inrichting bij voorkeur eigen watervoorziening heeft.

De akustiek in de zwemzaal vormt een apart hoofdstuk, omdat het water op zichzelf veel harde materialen doet gebruiken en het watervlak een eigen factor is.

In de middagzitting besprak Dr. Idzerda het vraagstuk van de waterzuivering in hygiënisch en medisch opzicht, waarin hij betrokken was geworden, doordat in Utrecht de vraag gesteld was of het verantwoord was, schoolkinderen in overdekte zweminrichtingen te brengen om daar zwemmen te leeren. Hij vond daar aanvankelijk water dat om de veertien dagen werd ververscht, zonder dat er iets aan gebeurde. Zoowel bacteriologisch, als wat het uiterlijk aanzien betreft met zeer slecht resultaat. De studie van de verschillende ook elders bestaande methoden brachten resultaat in de filtering in open filters (er zijn ook gesloten systemen) voor het achterhouden van drijvend vuil en gebonden stoffen; middelen om anorganische kleurende stoffen te binden en door filtering uit het water te verwijderen; middelen om de bacteriologische gesteldheid van het water tot het peil te brengen en daar te houden waar het voor de gezondheid onschadelijk kan worden geacht.

Mevr. Dr. Wibaut—Isebree Moens stelt daartegenover, dat naar hare meening het water zooveel mogelijk zijn natuurlijke gesteldheid moet behouden, hetgeen dit door toevoeging van desinfectantia verliest en wijst op de ervaring van een open trappenfilter aan den Heiligeweg, dat naar hare meening voldoende resultaat levert, al blijkt uit de genomen proeven lang niet altijd, dat, ten aanzien van de aanwezigheid van bacteriën, het water negatief is. Zij wenscht wel eens belicht te zien, welke bezwaren er aan de naar hare meening in dit proces plaats vindende biologische reiniging kleven tegenover het chemische proces van de behandeling met desinfectantia. Zij spreekt ervan, dat bacteriënvrees de eischen ten aanzien van het water te sterk beïnvloeden.

Ir. Hellendoorn belicht, dat van de omringende landen Nederland het eenige is, waar de overdekte zweminrichting uitsluitend particulier initiatief is en overheidssteun bij deze voorzieningen in de volksgezondheid niet bestaat, integendeel, dat de fiscus deze bedrijven uitstekend weet te treffen en dat ook de waterleidingmaatschappijen in 't algemeen ten aanzien van de tarieven geen vermindering kennen. Aan de hand van een tabel geeft hij aan hoe de verschillende kosten van loonen, verwarming, verlichting enz. in procenten uitgedrukt de exploitatierekening belasten, waarbij zeer verschillende uitkomsten van de kosten per bad naar voren komen.

Dr. Ir. Halbertsma bespreekt de kunstverlichting en brengt daarbij naar voren, dat de reflex van het water een zeer hinderlijke factor kan zijn voor de controleerbare doorzichtigheid van het water, wanneer nl. directe verlichting wordt toegepast. Bij indirecte verlichting valt dat bezwaar weg, al geeft hij toe, dat deze meestal uit hoofde van de kosten niet wordt toegepast. Hij brengt nog naar voren het attractieve van onderwaterverlichting, die, mits niet te diep geplaatst, uitstekende resultaten kan geven. Het water moet daarbij (dit wordt hem tegengeworpen) in onberispelijke conditie zijn.

De rij wordt gesloten door Ir. Deerns, die het zeer kort heeft over de directa, de lucht en de stralingswarmte (plafondverwarming).

Hij acht deze laatste een factor van beteekenis bij het weren van condensaat, omdat de muren etc. door de stralingswarmte getroffen een hoogere temperatuur krijgen, tegenover de directe verwarming, waarbij de lucht verwarmd en de muren koud blijven.

Verschillende aanwezigen treden in debat, waarbij de drinkwatermenschen speciaal op het vraagstuk van de biologische reiniging terugkomen, waarvoor nog nadere gegevens worden toegezegd.

Deze dag werd op 27 Januari nog gevolgd door een excursie naar twee inrichtingen in Den Haag, de Mauritskade en het Bosbad.

G. W.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADHUIS TE EINDHOVEN.

INGEKOMEN VRAGEN.

Vraag 1. Welke overwegingen hebben ertoe geleid om het Stadhuisplein met niet minder dan 5 straten (bestaande en geprojecteerde) te verbinden met de overige stadskern? Vreest de Jury niet, dat de verkeersdistributie daardoor onnoodig ingewikkeld wordt?

Vraag 2. Heeft de geprojecteerde verbindingsweg van den Wal naar den Zwembadweg eigenlijk wel zin, evenals twee verbindingen van het Stadhuisplein met het Stratumseind zoo kort bij elkaar?

Vraag 3. Mag er op gerekend worden, dat de bestaande bebouwing aan den Wal tegenover den „Volksbond", welk complex een leelijke hap neemt uit het gemeentelijk eigendom na onteigening, eveneens zal worden onteigend, waardoor het totale beschikbare terrein meer regelmatig rechthoekig van vorm wordt?

Vraag 4. Wanneer inderdaad de geprojecteerde verbindingsweg van den Wal naar den Zwembadweg, als rechtstreeksche verbinding van het Frederik van Edenplein naar het toekomstige Stadhuisplein, noodzakelijk wordt geacht, mag dan de monding van deze verbindingsweg op den Wal overbouwd worden, teneinde hier een gesloten pleinwand te bevorderen?

Vraag 5. Mag de thans doodloopende Molenstraat worden doorgetrokken naar het Stadhuisplein, b.v. overbouwd en slechts bestemd voor het voetgangersverkeer?

Vraag 6. Verwacht de Jury aan de Stadhuisplein-wanden niet veel eerder een bebouwing met zaken- en kantoorpanden dan een bebouwing met ééngezins-heerenhuizen? Woont men niet veel liever in de villaparken dan in het centrum van de stad, welk laatste meer geschikt is voor het zakenleven?

Vraag 7. Beschikt het Gemeentebestuur over luchtfoto's van het terrein en omgeving en kunnen deze beschikbaar worden gesteld voor de aanvragers?

Vraag 8. Is het geoorloofd de twee situatieteekeningen genoemd onder C. II. a. en b. op blz. 6 en 7 te combineeren tot één situatieteekening, waarop zoowel het onder a. als het onder b. gevraagde is aangegeven?

Vraag 9. Is het geoorloofd voor de twee situatieteekeningen geen gebruik te maken van de verstrekte stadsplannen, maar nieuwe teekeningen te maken van een afmeting, welke dezelfde is als voor de overige teekeningen, zulks in overeenstemming met de suggestie, genoemd onder C. II. h. op blz. 8 bovenaan?

Vraag 10. Is het geoorloofd alléén de detailteekeningen van den hoofdgevel en van de burgerzaal op schaal 1 à 50 in kleur op te werken, teneinde beter de toepassing van materiaal en kleur te kunnen aangeven?

Vraag 11. Moet het gedeelte van een evt. toren boven de aansluitende zoldervloeren gerekend worden tegen fl. 18.— per M^3?

Vraag 12. Op blz. 15 wordt toegestaan de leuningen van de aanwezige Dommelbrug te wijzigen. Sluit dit een verlegging of verbreeding van deze brug uit, of slaat het bepaalde onder C. II. sub a blz. 6 (wijzigingen in den bestaanden toestand) ook evt. op de aanwezige Dommelbrug?

Vraag 13. Onder C. II. „in te leveren stukken" wordt onder a. een completeering verlangd van het verstrekte stadsplan op schaal 1 : 500, ten aanzien van de stedebouwkundige ligging van het raadhuis, met de eventueele wijzigingen in den bestaanden toestand. Onder b. wordt feitelijk nog eens hetzelfde gevraagd, echter met de verschillende verkeersregelingen daarbij aangegeven. Is het de bedoeling der Jury dus twee situatieteekeningen te ontvangen, waarvan een met en een zonder aangegeven verkeersregelingen? Zoo ja, waartoe dient dan de onder a. gevraagde teekening?

Vraag 14. Mag aangenomen worden, dat het Begijnenhof als toegang vanuit het oude stadscentrum naar het stadhuisplein, ± even belangrijk is als die vanaf de Wal, niettegenstaande de grootere breedte van den Wal?
De aangifte van „stadhuisterrein" op de situatie, aan de Z.O.-zijde van het plein tegenover de toegang van den Wal èn het *Begijnenhof tot het plein, doet zulks vermoeden.*

Vraag 15. Mag de toegang vanaf het plein tot den geprojecteerden weg naar het Stratumseind (langs de Stadsgracht loopend) overbouwd worden?

Vraag 16. Is het toegestaan het „werkgedeelte" in tweeën te splitsen b.v. rechts en links gelegen van het „vertegenwoordigend gedeelte" (waarbij dit laatste dan als communicatie dient), mits de in nauw contact met elkaar staande diensten in dezelfde vleugel worden ondergebracht?

Vraag 17. Wanneer de feestzaal niet op dezelfde verdieping wordt geprojecteerd als de raadszaal, acht de Jury het dan onoverkomelijk, dat de Raadsleden gebruik moeten maken van de b.v. een verdieping lager gelegen garderobe van de feestzaal?

Vraag 18. Onder „onmiddellijke nabijheid" t.a.v. verschillende ruimten (als leeskamer raadsleden, afd. Registratuur en bibliotheek, Kabinet Burgemeester en Burgemeesterskamer) wordt toch niet verstaan, dat dergelijke ruimten in aansluiting met elkaar moeten liggen? Mogen zij ook op verschillende verdiepingen geprojecteerd worden?

Vraag 19. Wat wordt verstaan onder het Kabinet van den Burgemeester? Moet dit Kabinet op dezelfde verdieping liggen als de Burgemeesterskamer?

Vraag 20. Op blz. 15 staat „Een scheiding in twee afzonderlijke gebouwen, verbonden door een of meer verbindingsgangen wordt niet geëischt". Deze bepaling houdt de suggestie in dat de Jury een dergelijke scheiding evenwel wenschelijk acht. Men zou er ook uit kunnen opmaken dat een dergelijke oplossing door de Jury niet gewenscht wordt.

Vraag 21. Wat is het Peil van het Westelijke deel van de Molenstraat?

Vraag 22. Wat is het normale of gemiddelde Dommelpeil?

ANTWOORDEN OP INGEKOMEN VRAGEN.

1. De bedoelde straten passen in het stadsplan. Het zal geheel van de situatie van het stadhuis afhangen of de verkeersdistributie ingewikkeld wordt.
2. De geprojecteerde verbindingswegen worden noodzakelijk geacht.
3. Neen.
4. Hierin wordt de architect vrijgelaten. Het zal van het geheele ontwerp afhangen of het gewenscht is een open doorkijk op het stadhuis te houden, dan wel deze door een overbouwing af te sluiten.
5. De Molenstraat wordt als doodloopende straat gehandhaafd.
6. Vestiging van zakenpanden (winkels) aan het stadhuisplein wordt niet verwacht, daar het plein juist naast de drukke verkeersstraten is gelegen. Naast heerenhuizen zullen zeer zeker ook kantoor- of bankgebouwen gesticht kunnen worden.
7. Een luchtfoto van het terrein wordt toegezonden na storting van fl. 1.25 op girorekening No. 212225 ten name van Gemeentewerken Eindhoven. Op het stortingsformulier te vermelden: „voor luchtfoto".
8. Neen.
9. Neen.
10. In afwijking van het bepaalde onder letter h op blz. 7 wordt de architect vrij gelaten in de wijze van opwerken der beide onder letter e. op blz. 7 genoemde detailteekeningen.
11. Ja.
12. Verlegging of verbreeding van de Dommelbrug is niet toegestaan. Het bepaalde onder C. II sub a op blz. 6 is niet op den onderbouw van deze brug van toepassing.
13. Het is de bedoeling twee situatieteekeningen te ontvangen overeenkomstig de omschrijving.
14. De Wal is een onderdeel van de zgn. „Binnenringbaan", welke als locale en interlocale verbindingsweg een zeer drukke verkeersweg is. De Begijnenhof kan als verbindingsweg van de oude stadskern (voornaamste winkelcentrum) met het stadhuis een straat van beteekenis worden. Te verwachten is echter dat het rijverkeer bij feestelijke gelegenheden en trouwpartijen zich langs den Wal bewegen zal. Het rijverkeer op het Stratumseind is ook thans éénrichtingverkeer en wel van N.W. naar Z.O. in de Kerkstraat van Z.W. naar N.O.
15. Zie antwoord op vraag 4.
16. Splitsing van het werkgedeelte, voor zoover het de Secretarieafdeelingen betreft, is niet gewenscht. Toegestaan is de dienst van Gemeentewerken, die zeer weinig contact heeft met de Secretarieafdeelingen als één geheel elders in het gebouw onder te brengen, echter zoo dat bij voorkeur het vertegenwoordigend gedeelte niet gebruikt wordt voor verbinding van de Secretarieafdeelingen met dezen Dienst.
17. Combinatie van Garderobe-Raadzaal en Garderobe-Feestzaal is toegestaan (zie blz. 20 bovenaan). Wijdloopigheid is hierbij echter te vermijden.
18. Onder „onmiddellijke nabijheid" is voor de Secretarieafdeelingen te verstaan:
„zoodanig ten opzichte van elkaar gelegen om gemakkelijk onderling contact mogelijk te maken". Het projecteeren op verschillende verdiepingen van ruimten die in elkaars onmiddellijke ~~nabijheid moeten zijn~~ gelegen, is niet gewenscht.
19. Zie omschrijving op blz. 38.
Deze afdeeling op dezelfde verdieping te projecteeren als de Burgemeesterskamer.
20. Een dergelijke oplossing wordt niet geëischt en wordt evenmin gewenscht.
21. Peil Westelijk gedeelte van de Molenstraat 15.95 M. + N.A.P.
22. Het normale of gemiddelde Dommelpeil bedraagt 14.80 M. à 15.— M. + N.A.P.

RAAMUITZETTERS.

Er *is zoo langzamerhand een groot aantal uitzetters voor naar buiten* draaiende ramen gekomen, van den gewonen uitzethaak, die feitelijk maar één stand toelaat, tot de meer geperfectioneerde, die èlken varieerenden open stand van het raam toelaat.

Men kent de uitvoeringen in ijzer, koper, brons en witmetaal; men kent de uitzetstangen met gaatjes, met glijdsleden en stelknelmoer en alle tusschenphasen. Bij eenigszins groote raamvlakken zijn zij geen van alle ideaal, omdat het raam in het algemeen dicht bij de hangzijde en slechts onderaan wordt vastgehouden, waardoor bij eenigen wind het raam steeds scheluw gedrukt wordt met het nadeel daarvan op de bevestiging van het hangwerk.

Aan den uitzetter met de gaatjesstelling kleeft het nadeel, dat hij gewoonlijk en vooral bij gebruik in meer openbare gebouwen, doorgedrukt wordt omdat het gat een zwak punt vormt en de gebruiker gewoonlijk te vroeg denkt dat hij er is, waardoor een ongewenscht moment ontstaat.

Aan den uitzetter met knelmoeren kleeft het nadeel, dat men gewoonlijk vergeet, hoe hij vaststaat en dan aan het raam rukt, of wel dat men hem onvoldoende vastzet, waardoor bij opstekenden wind het raam losschiet met de dikwijls kwade gevolgen van dien.

Zooals gezegd is de constructie nog niet gevonden, die, voldoende gebaseerd op de gebruikelijke slordigheid, onachtzaamheid van den mensch, binnen het raam van de daarvoor gebruikelijke uitgave in den bouw, ons afdoende helpt. In dit opzicht kunnen wij jaloersch zijn op hetgeen op het punt van hang- en sluitwerk wordt gepresteerd bij de spoor- en tramwegen en op de schepen, terwijl ook in de autoindustrie zeer interessante constructies worden toegepast.

Hier moge daarom vermeld worden een ervaring, die nog geleid heeft tot een verbetering van den gaatjesuitzetter, al ondervangt deze de reeds hierboven genoemde algemeene bezwaren nog niet. In het algemeen behoort men bij het openen van het raam beide handen te gebruiken, nl. één hand voor het bedienen van de raamgrendeling en de andere voor den uitzetter. Bij grootere ramen moet de eerste al gauw worden losgelaten en vat het raam nu plotseling veel wind, dan is het nogal eens voorgekomen, dat men den uitzetter liet schieten en het raam werd stukgeslagen tegen den neggekant of andere uitsteeksels. De heer J. C. Spek te Groningen vond daarop de hierbij afgebeelde constructie, waardoor het raam slechts tot een bepaalden maximalen stand kan worden opengezet of kan openslaan. De constructie voldoet bij ons goed, de kosten zijn niet noemenswaard hooger. Zij zijn thans in den handel.

G. W.

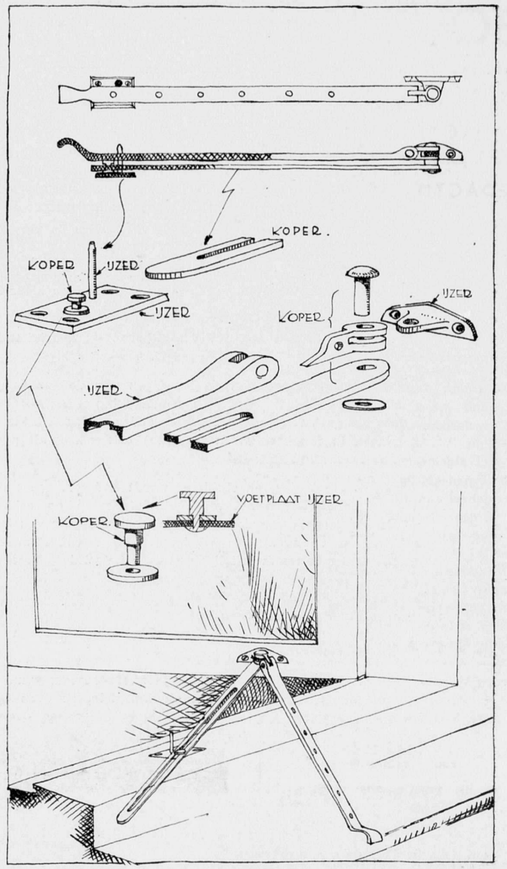

EEN MERKWAARDIG MEUBELSTUK.

De te Parijs werkende Roemeensche meubelarchitect M. Zinouis heeft een zeer merkwaardig tafelblad gemaakt, resultaat van door jarenlange studie van het onderwerp bereikt meesterschap.

Het tafelblad behoort tot een z.g. bureau-ministre, waarvan echter het onderstuk met de laadjes enz. vervangen is door den statisch slechts hoogst noodzakelijken stangenveelhoek. Maar het gaat om het blad.

Om zich hiervan een idee te vormen, volge men den gedachtengang van den ontwerper en stelle zich een gewoon eiken schrijfbureaublad voor, bestaande uit een effen middenblad van ongeveer 1.30 × 0.90 m, met een vlakken rand van 10 cm breedte daarom heen. M. Zinouis heeft nu eerst het blad binnen den rand vervangen door een dikke doorschijnende glazen plaat, zoodat het blad bestaat uit een glazen plaat met een eikenhouten, in het verstek rondloopenden rand. Daarna heeft hij ook den rand vervangen door glas, in dien zin, dat niet de rand afzonderlijk aan het dekblad zichtbaar zou zijn, maar het glazen dekblad met den glazen rand vormen tenslotte één vlak geheel, dus één spiegelend vlak geheel. Begrijpelijkerwijze was het tafelblad hiermede niet voltooid. Wèl maakt de glanzend gladde plaat een effect van zindelijkheid, zuiverheid, van etherische moderne reinheid om zoo te zeggen. Een nog op te lossen moeilijkheid bleven de hinderlijke reflexies van alle voorwerpen, op het tafelblad te plaatsen. M. Zinouis heeft dit nu als volgt gedaan.

Hij heeft daartoe een stuk fineer genomen, ter grootte van het glazen tafelblad en uit dit stuk fineer in den vorm en grootte en op de plaats van ieder voorwerp, op het tafelblad te plaatsen, vloeiblad, telefoon, standaardje portret, enz., stukken uitgesneden. Deze stukken nu heeft hij met groote technische nauwgezetheid op het glazen tafelblad geplakt. Vastgehecht. Door deze waarlijk zeer bijzondere oplossing waren de hinderlijke reflexies weggenomen en was het glazen tafelblad een technisch geperfectioneerd en praktisch een zeer bruikbaar voorwerp van kunstnijverheid. Eén ding bleef echter nog over. Uit den aard der zaak gaven de opgeplakte stukken fineer, zoo op het glas geplakt, en weliswaar zuiver gericht op het gebruik, niet so wie so direct een harmonisch aesthetisch effect.

Zie nu eens de groote greep van M. Zinouis. Want tenslotte heeft hij het overgebleven fineerblad, waaruit dus de verschillende stukken waren uitgesneden, op het overgebleven glazen vlak geplakt, daarmede de ruimten tusschen de opgeplakte stukken geheel aanvullend.

Een meesterstuk van meubelmakers- i.c. van fineerkunst!

De spiegel en de nerf van het fineer immers, zijn nu weer intact, en het is zelfs voor deskundigen moeilijk de deelen waaruit de fineer bestaat, te onderscheiden.

Aan den kant bleef echter de zichtbare dikte van het glazen blad met dat kriebelige kantje van het fineer!! En de lezers zullen den gedachtengang van M. Zinouis natuurlijk al reeds geraden hebben. Eerst werd de rand weer van eikenhout gemaakt, waarna natuurlijk het binnenblad moest volgen, zoodat ten slotte de fineer weer overbodig en verwijderd werd.

Het tafelblad is nu zeer modern en iets geheel nieuws. Wie dat niet inziet, begrijpt van moderne kunst werkelijk ook geen bottine. Aangezien het meubel in particulier bezit is, vermochten wij er geen afbeelding van te krijgen. Wij vernamen dat M. Zinouis straks ook op de tentoonstelling te New-York uitkomt. Hij staat nog in dubio, of hij met een toilettafel dan wel met het lits-jumeaux zèlf zal uitkomen.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 9 — 26 FEBRUARI 1938

ARCHITECTURA ET AMICITIA. ONTWERPSTUDIE No. 10.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE VAN BEOORDELING:

Het groot aantal inzendingen, 69 stuks, was voor de Commissie een verheugend verschijnsel. De beoordeling van zoveel tekeningen vergde veel tijd, waardoor het geduld van de deelnemers wel even op de proef gesteld is.

In het algemeen is er veel zorg aan de tekeningen besteed en de meeste ontwerpen getuigen van ernstig werk. Niettemin is er geen enkel ontwerp, dat geheel aan de verwachtingen van de Commissie beantwoordt. Te weinig is er door de deelnemers gebruik gemaakt van de vooruitspringende hoek in het water, vanwaar een prachtig uitzicht op het vaarwater te maken was, en van de ligging ten opzichte van de zon. Veelal liggen de toiletten, de rijwielstalling en centrale verwarmingsruimte op het Zuiden en de wachtkamers op het Noorden. Als regel is niet voldoende aandacht besteed aan de wering van tocht. De ligging van de toiletten beneden de begane grond is in de meeste gevallen niet aanbevelenswaardig met het oog op de lastige contrôle en in verband met de gelegenheid tot aansluiting op de gemeenteriolering. De stookplaats voor de centrale verwarming is dikwijls te klein en op gelijke hoogte met de begane grond gelegen, hetgeen niet wenselijk is. De in- en uitritten voor de autobussen zijn soms rechthoekig op de rijweg, wat veel hinder zou veroorzaken aan het verkeer, of de inrij-bochten zijn veel te klein aangegeven. De programma-eis, dat de buspassagiers, ongehinderd door het publiek op de openbare weg, moeten in en uit kunnen stappen, is herhaaldelijk uit het oog verloren. Het voetpad is in die gevallen direct langs het verkeersbureau geprojecteerd. Enkele inzenders hebben lange perrons gemaakt bij de standplaats voor de bussen en langs de steigers, met het doel een soort overstapplaats te verkrijgen. Deze was niet gevraagd en zou ook in de practijk niet worden gebruikt. De wachtkamers en de hall zijn dikwijls wat onoverzichtelijk; uit sommige ontwerpen blijkt, dat samenvoeging van deze ruimten tot een simpele en klare oplossing kan leiden. Van de eisen, welke aan een steiger gesteld worden, hebben vele inzenders geen juiste voorstelling.

Aan de constructie is in sommige gevallen wel wat weinig aandacht geschonken. De constructiemogelijkheid moet in grote trekken zijn aangegeven, daar deze op het ontwerp van invloed is. Als voorbeeld diene het, veelal slechts als een zeer dun plaatje aangegeven, dak van beton. Het daarmede beoogde „luchtige" effect zal in belangrijke mate worden beinvloed door de noodzakelijke isolatie tegen condensatie, door balken en consoles.

In veel gevallen maken de gevels een min of meer gemaniëreerde indruk; tal van inzenders dienen te bedenken, dat de architectonische belangrijkheid van een ontwerp niet recht evenredig is met daarbij toegepaste hoeveelheden glas en beton. Maar weinig ontwerpen vertoonden een eigen karakter. Het was voor de Commissie niet gemakkelijk een keuze te doen. Na een tweetal schiftingen bleven er tenslotte een negental ontwerpen over, welke voor een nadere beoordeling in aanmerking kwamen en wel de nummers: 3333—18, 2000—44, 1811—41, 98765—52, 8138—38, 0202—42, 1138—27 en 1118—6.

De beloning meende de Commissie te moeten toekennen aan den ontwerper van no. 98765—52.

Voor de beoordeling van ieder ontwerp afzonderlijk wordt verwezen naar het hierbij behorende rapport.

Voor publicatie heeft de Commissie voorgedragen de ontwerpen no. 1118—6, 1138—27 en 1811—41.

Bij opening van de naambrieven bleek het beloonde ontwerp no. 98765—52 te zijn van A. Bodon te Amsterdam en de voor publicatie voorgedragen nummers respectievelijk van J. J. van Voorst Jbzn te Bussum, Jac. van der Linden te Rotterdam en Herm. van Dam te Amsterdam.

Voor het Bestuur:
WIEGER BRUIN, voorzitter.
A. EIBINK, secretaris.

De volgorde van onderstaande beoordelingen is dezelfde als in de opgave van ontvangst in het B.W.A. van 22 Januari no. 4. Het nummer naast het motto geeft deze volgorde aan en dient tevens ter onderscheiding van de inzendingen met hetzelfde motto.

2782—1. Het voorrijden van de autobussen is goed begrepen hoewel de inritten wel erg hoekig zijn gehouden. Ligging van wachtruimte t.o.z. van kantoor en hal niet gunstig. Bootpassagiers hebben vanuit wachtruimte geen uitzicht op de steiger. Van de ligging op het zuiden is niet voldoende profijt getrokken. Het stationeren van de watertaxi's kon beter om de hoek geschieden. Architectuur vraagt nog wel enige oefening.

4243—2. Het ontwerp heeft veel aantrekkelijks. Het verkeer door het gebouw is goed. De wachtkamer voor de boot- en buspassagiers is op prettige wijze gecombineerd. Het gebruik van hellingen op goede wijze toegepast, het voorrijden van de autobussen is goed begrepen. Een ernstige fout is het veel te kleine kantoor, waardoor tevens nog de c.v. schoorsteen gevoerd wordt, met daarnaast de telefooncellen van te geringe afmeting. De totale oppervlakte van het gebouwtje is evenwel circa 30 % te groot. Ligging van de toiletten is goed. De rijwielbergplaats ligt wat ver weg en te gemakkelijk bereikbaar voor het straatpubliek. De architectuur is eenvoudig, de constructie behoorlijk doordacht. Het tekenwerk is goed.

3555—3. Door de toiletten onder de begane grond te plaatsen voldoet het plan juist aan de gevraagde afmetingen. De plattegrond is vrij goed. De rijwielbergplaats is gunstig gelegen, het voorrijden van de bussen goed. Het betondak is wat zwaar voor zo'n licht gebouwtje. Architectuur sober, hetgeen te prijzen is.

4444—4. Aan dit ontwerp zijn vele onvolkomenheden. Situatie, platte grond en gevels zijn niet fraai en de ontwerper zal nog heel wat oefening nodig hebben om tot een beter ontwerp te komen. De scheve opstelling van de autobussen is niet best, het overdekte perron is te groot en veel te hoog. De plattegrond is wel bruikbaar, de ligging van de rijwielbergplaats en van de toiletten onder het gebouw is erg ongunstig. De architectuur is zeer zwak. Het tekenwerk is met zorg gedaan.

7434—5. Het voorrijden van de autobussen is goed hoewel de rijweg wel wat smal is, vooral in de bochten. De hoofdingang is erg klein, het weder door deze ingang naar buiten moeten van de buspassagiers niet aanbevelenswaardig. De plaatsing van de telefooncellen verdelen het gebouw te veel in stukken hoewel de doorzichtigheid dit bezwaar wel enigszins opheft. De verkoopruimten zijn voor de binnenverkoop niet gunstig gelegen. De verlaagde wachtruimte voor bootpassagiers is een aardig idee. Bank langs het raam niet aangenaam. Ligging toiletten goed. Ligging rijwielstalling goed. Architectuur wat geforceerd vooral wat de daken betreft.

1118—6. De plaatsing van het gebouwtje op de gegeven terreinstrook is aannemelijk, hoewel plaatsing naar het Oosten beter was geweest, daar thans de linker inrit van de autobussen te dicht bij de ronding van de weg komt. De mogelijkheid van voorrijden van de bussen is in principe goed. De inrit is echter te stug. Van het uitzicht op de hoek van het terrein is niet voldoende partij getrokken. De plattegrond is in het algemeen groot gehouden. Jammer is dat de plaatsing van de telefooncellen en het portaal van de trap de ruimte te veel onderbreken. De mogelijkheid van ventileren van de toiletten is niet gunstig. Het gebruik van het gebouw als afdekking van de steiger is wel nuttig. De toegang van de straat en van de wachtruimte van de overdekte steiger is goed. De vormgeving is in het algemeen te modieus. De plaatsing van de luifel is te hoog! Geeft geen voldoende beschutting. De trap van de steiger voor de fietsenberging is een te belangrijk element geworden. De banken op de steiger zijn te dicht bij de trappen.

100 m²—7. Voetpad voor straatverkeer ontbreekt, hetgeen een bezwaar is. Trottoir voor de buspassagiers is wat smal. Plattegrond van het gebouw voldoet wel aan de eis, maar de wachtkamers zijn weinig overzichtelijk vanuit het kantoor. Kelderruimte veel te groot. Rijwielstalling goed gelegen maar wat royaal. Trap op de steiger versmalt deze op hinderlijke wijze.

ontwerpstudie no. 10 VERKEERSBUREAU motto: 9876.

A: 100

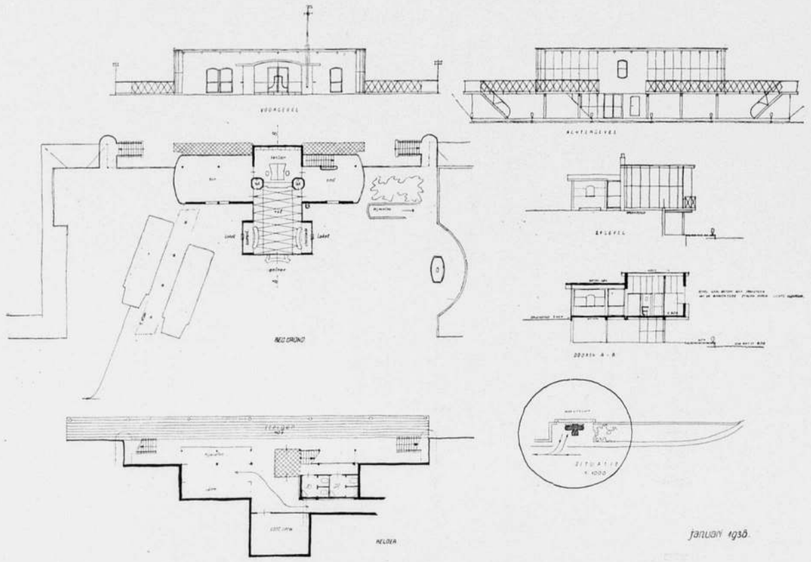

ONTWERPER: A. BODON TE AMSTERDAM

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA ONTWERPSTUDIE № 10 № 1118.

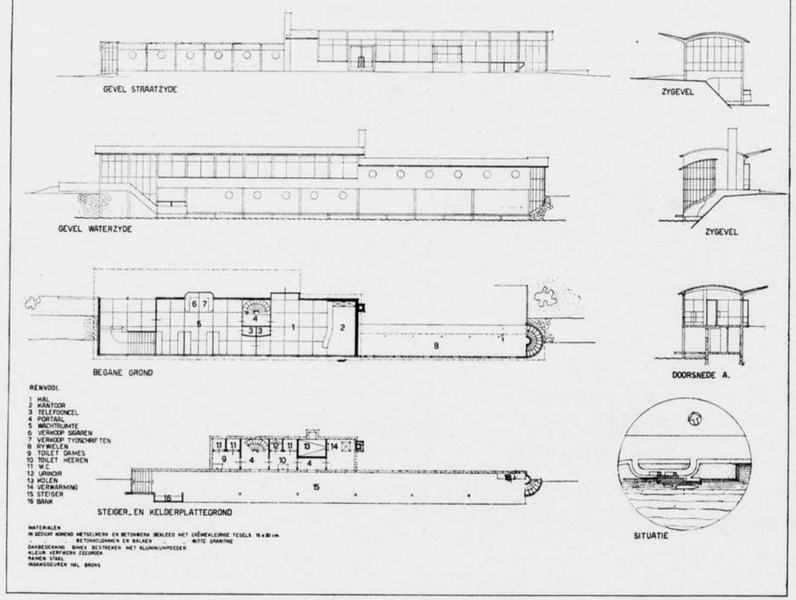

ONTWERPER: J. J. VAN VOORST JBZN. TE BUSSUM

1158

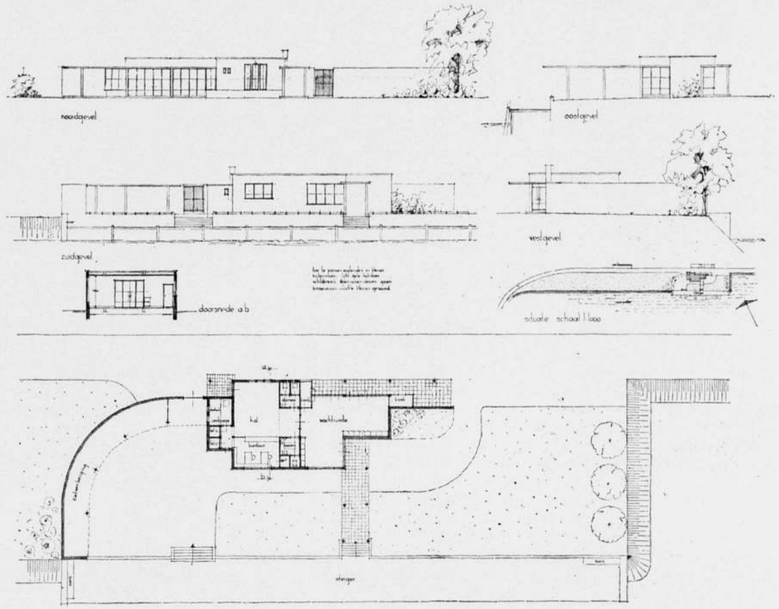

genootschap architectura et amicitia ontwerpstudie nr 10 verkeersbureau in een grote stad plattegrond doorsnede en gevels schaal 1:100.

ONTWERPER: JAC. VAN DER LINDEN TE ROTTERDAM

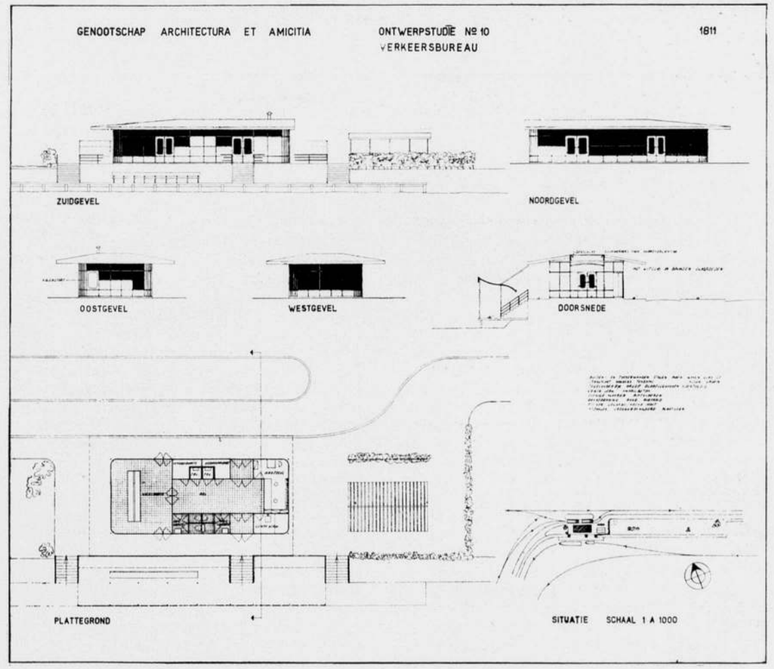

ONTWERPER: HERMAN VAN DAM TE AMSTERDAM

Architectuur van de gevels is nog niet voldoende beheerst. Waarom is het motto niet in overeenstemming met de eis in het programma?

1235—8. De plattegrond van dit plan heeft goede eigenschappen. De situatie is goed. De overdekte loopplank is niet practisch. De gecombineerde terrassen gescheiden door een glazen tochtwand kunnen een voordeel hebben. Het gebouwtje is door de geringe verdiepinghoogte wel wat gedrukt.

6191—9. Inrit bussen in principe wel goed maar knikje is hinderlijk. Voetpad voor straatverkeer te veel versmald. Rijwielstalling te klein. Onderbreking looppad door kantoor langs bovenkant steigerwerk is verkeerd en is te smal. Ligging watertaxi's goed. De trap naar de steiger is te monumentaal voor het gebouwtje dat door de behandeling gedacht is van tijdelijke aard te zijn. De architectuur is aanvaardbaar.

9461—10. De opstelling van de autobussen is niet goed, de ligging van het gebouw op het einde van de beschikbare straat zou voor het aanleggen der boten gunstiger zijn. De plattegrond is wel bruikbaar. De gevel vrij matig van indeling, de overdekking van de steiger ligt te hoog.

18PP—11. Inrit voor autobussen wel gemakkelijk, maar vrij lang. Steiger te veel in de hoek. Rijwielbergplaats goed gelegen. Plattegrond heeft wel verdiensten. De ligging t.o.z. van de zon zou veel gunstiger zijn als alles wat thans Oost ligt West kwam te liggen (spiegelbeeld). C.V. ruimte moet verdiept zijn, tenzij pomp geplaatst wordt. Afdekking steiger doet wat primitief aan. Een ernstige fout is het overbouwen van het gebouw boven het water zonder voorziening tegen aanvaring. Het karakter van het gebouwtje is wel in overeenstemming met het doel. Het motto is niet in overeenstemming met de eis in het programma.

3735—12. Inrit voor autobussen veel te lang en te breed, terwijl het straatpubliek als het ware over het perron voor de autobuspassagiers gevoerd wordt. De steiger voor de boten welke uit de vaart zijn is een goede gedachte maar de ronde vorm is niet de meest geschikte. De vorm van de plattegrond is gezocht. Aan de toiletten is een te voorname plaats toegekend. De gevel is buitengewoon onrustig en in het geheel niet in overeenstemming met de plattegrond. Het geheel is onbeheerst.

2222—13. Het parkeren van de autobussen is niet nodig, het voorrijden wat benauwd. Het plan zelf is wel wat groot; de toiletten te klein, de verkoopruimte van binnen uit niet te bereiken. Het wachtlokaal goed overzichtelijk. De C.V. kelder is groot. De vrijdragende steiger is constructief onjuist daar de boten hieronder klem varen. Hij is tevens te smal, vooral bij de bank. Een trap naar de rijwielbergplaats was wel gewenst. De gevels zijn wel aanvaardbaar maar voor een dergelijk geval te monumentaal.

2992—14. Inrit autobussen is veel groter dan nodig is. Het voetgangersverkeer te veel onderbroken, terwijl voor de passagiers geen voetpad langs het verkeersbureau is. De plattegrond is erg gesloten gehouden zodat overzicht naar diverse ruimten ontbreekt. Balie is te klein. Verkoopruimten liggen ongunstig. De toegang tot de steiger door de hal is niet ideaal. De constructie is wel bekeken, maar de fondering op staal van de muur langs de waterkant doet wel wat gek aan. Waar meren de boten? Het uiterlijk van het gebouwtje is niet geslaagd.

1937—15. De opzet van dit plan is wel wat gezocht, waardoor vreemde ruimten zijn ontstaan. De wachtruimte van de hal uit weinig overzichtelijk. De rijwielstalling is te veel op de voorgrond geschoven. Van het mooiste uitzicht op het water is niet geprofiteerd. De luifel met de vlaggestokken welke buiten de steiger steken kunnen in verband met de scheepvaart bezwaar opleveren. De oplossing van de glazen middenbouw met de daarbij aansluitende vleugels is niet geslaagd. Aan de waterzijde wordt dit bezwaar niet gevoeld.

1938—16. Dit plan is beter van opzet dan het vorige. De inrit van de bussen is goed evenals de plaats voor de rijwielstalling. Jammer is dat hal en wachtruimte door de gang van elkander zijn gescheiden. De trap voor de steiger van de wachtkamer uit is wat smal en verspert de steiger. De luifels op de steiger en bij de hoofdingang zitten wel erg hoog. De architectuur bezit een zekere verdienste.

4444—17. De situatie van dit plan is wijdlopig. De autobussen staan te ver van het gebouw, de inrit is te stug. De vorm van de rijwielstalling is ondoelmatig. De plattegrond is niet beknopt. Van zon en uitzicht is goed gebruik gemaakt, het geval in zijn soort wel een eenheid, maar de ontwerper is er niet uitgekomen.

3333—18. De plattegrond van dit plan is wel aardig. Het kantoor in de hal ligt ook goed hoewel wat koud in den winter bij de ingang. De drie smalle toegangsdeuren kort voor de trap zijn onbruikbaar. Afscherming rijwielstalling is een goede gedachte. Van de ligging t.o.z. van de zon kon wat meer geprofiteerd zijn. De situatie is goed. De ligging van de watertaxi's best. De vorm van het dak boven de wachtkamer is niet gelukkig gekozen evenals de afdekking boven de fietsenberging en de steiger waardoor de architectuur van de gevels ongunstig beïnvloed wordt.

8005—19. De plaats van de autobussen, van de rijwielstalling en daardoor van het verkeersbureau is niet geslaagd. De plattegrond is wat de ligging der ruimten betreft goed. Waarom de wand tussen hal en wachtruimte niet doorzichtig gehouden? De bank langs het raam in de wachtkamer is niet prettig. Het perron is onnodig groot. De twee verschillende hoogten van de steigers is overbodig, terwijl ze beide nog te hoog liggen. De gekozen vorm van dak en luifel leent zich minder voor betonconstructie. Het overdekte gedeelte neemt een te belangrijke plaats in ten opzichte van het gebouw.

1010—20. De situatie van het geheel is niet gunstig. De rijwielstalling te groot en ligt op de mooiste plek van het terrein. De inrit voor de bussen is wel goed bruikbaar maar groter dan nodig is. Parkeerterrein is overbodig en verkeerstechnisch onjuist. De plattegrond is te opzettelijk. De ingang te bescheiden. Hal en wachtzaal slechts door een nauwe gang verbonden. De Westelijke trap voor de steiger loopt niet prettig. De ligging van de watertaxi's is goed. De gevels zijn niet beheerst.

2470—21. Opstelling autobussen voor wachtkamer C niet goed in verband met verkeer. De overdekking van de steiger wel erg royaal. Oversteken boven het water beslist af te keuren. De plattegrond is niet onverdeeld gunstig. De toiletten liggen op de mooiste plaats van het terrein. De ingang er rechttegenover ligt niet fraai. De poging om één grote ruimte te scheppen is prijzenswaard maar niet geslaagd. In de gevels is weinig eenheid en deze doen hierdoor erg onrustig aan.

2137—22. Dit ontwerp maakt een rommelige indruk. De vormgeving is niet mooi. Van beton is wel wat onpractisch gebruik gemaakt. De plattegrond is niet gelukkig van indeling. Ligging toiletten en toegang wachtkamer niet mooi behandeld. Het parkeerterrein overbodig, de inrit voor de autobussen wel goed bruikbaar, maar onnodig lang. Het terugleggen van de steiger geeft ongewenschte kosten.

9710—23. Dit ontwerp is vrij eenvoudig gehouden. De telefooncellen en de W.C.'s liggen te veel afgezonderd. De kiosken liggen verkeerd. De wachtkamer heeft een goed uitzicht, maar de banken langs het raam zijn niet aangenaam. Het lager houden van de toiletten bij de symmetrische opzet van de hoofdvorm doet schade aan het geheel. De architectuur is matig.

2968—24. Inrit autobussen goed hoewel wat stug. Gezamenlijk overdekt perron voor bus- en bootpassagiers doet denken aan een overstapstation hetgeen hier niet bedoeld is. Kiosken zijn ongunstig gelegen voor het wachtende publiek. Wachtruimte is goed gelegen t.o.z. van de zon en het uitzicht op het water en perron, hoewel het gezicht op de rijwielstalling niet fraai is. C.V.-vloer beter iets verdiept. Architectuur is matig. Het tekenwerk is goed.

1515—25. Dit ontwerp doet wat zijn afmetingen betreft wat grof en groot aan. Het is dan ook ± 30 m² te groot. De opstelling van de autobussen op de rijweg is niet goed. De voetgangers worden direct langs het gebouw gevoerd, hetgeen vermeden had moeten worden. Voor de boten was de ligging voor de hoek beter geweest. De gevels zijn niet opgelost.

1207—26. Dit ontwerp geeft de indruk van goed te zijn bekeken. Het voorrijden van de autobussen is uitstekend, de rijwielstalling ligt best, de plattegrond is goed van indeling en overzichtelijk. Het is goed op het Zuiden georiënteerd. De vormgeving van het gebouwtje is eenvoudig gehouden, hetgeen goed is. De gevel aan de waterzijde heeft wel verdienste.

1138—27. Dit ontwerp heeft in zijn pretentieloze opzet veel aantrekkelijks. Het gebouwtje mist evenwel het karakter voor een verkeersbureau in een grote stad. De opstelling van de autobussen aan de rand van de openbare weg is niet juist De buspassagiers worden bij het in- en uitstappen gehinderd door het voetgangersverkeer. De opzet van de plattegrond is goed. De toegangen tot de hal en van de wachtruimten voor de steiger liggen niet gunstig.

2222—28. De ronde plattegrond maakt dat de toegangen tot de diverse ruimte wat op elkaar gedrongen zijn geworden. Ook de lengte van de balie is hiervan de dupe, hoewel de in het kantoor gebouwde telefooncel hier ook schuld aan heeft. De toegangen tot de toiletten zijn werkelijk benauwd. De inrit voor de autobussen is overbodig lang. De rijwielberging is wel aardig bedacht, de afdekking is echter een uitlokking voor de schooljeugd om er op te spelen. De ligging van het bureau op de hoek is goed evenals het uitzicht uit de wachtkamer. De luifel is wel erg groot. De architectuur in opzet wel aanvaardbaar doch niet fraai verwerkt.

6437—29. Dit ontwerp maakt meer de indruk van een vrij groot de aandacht trekkend café-restaurant dan van een bescheiden verkeersbureau. De plattegrond is wat onrustig van vorm. De toiletten in de wachtkamer liggen onvrij. De steiger ligt veel te hoog. De inrit voor de autobussen groter dan nodig.

1848—30. De afmeting van de plattegrond is wel wat groot (± 30 %) evenals de afmeting van de tekening. De plattegrond is zeer onvoldoende. Telefooncellen, winkels en toiletten zijn moeilijk bereikbaar evenals de wachtkamer vaartuigen. De ligging van het terras bij de wachtkamer autobussen op het Noorden is niet gunstig en wel wat gezocht. De gevels zijn evenmin geslaagd. Ligplaats watertaxi's op de hoek is goed. Inrit autobussen in principe goed maar wat stug.

3162—31. De situatie van het verkeersbureau is slecht evenals de opstelling en de inritten voor de bussen en de ligplaats voor de boten. De plattegrond is ontzettend verbrokkeld en ingewikkeld. Balie in kantoor ontbreekt, verkoopruimten zijn slecht bereikbaar; één van binnen uit voor het publiek in 't geheel niet. De vele trapjes maken het gebruik van het gebouw niet gemakkelijk. Het gebouw is te groot. De gevels zijn bepaald slecht. De rijwielstalling is veel te klein.

5352—32. De plattegrond van het gebouwtje is niet direct slecht maar

er is te weinig geprofiteerd van de ligging t.o.z. van het water en van het Zuiden, hoewel de ligging op de uiterste hoek hier zo mooi gelegenheid toe gaf. De toegangen tot de steiger en de steiger zelf zijn veel te smal. De in- en uitrit voor de autobussen is lastig. De overdekking is wel wat groot. Stalling fietsen op 3 plaatsen slecht. De architectuur is nog zwak.

9999—33. De situatie van het plan is niet mooi. Het uitzicht op het water en de ligging t.o.z. van de zon is verwaarloosd. Standplaats bussen voldoet niet aan het programma. De afloop naar de steiger veel te lang. De plattegrond is te gezocht al is het verwerken van hal en wachtkamer tot een grote ruimte een goede gedachte. Een leuning langs de steiger is overbodig en lastig. De architectuur is te gewild.

1945—34. De situatie van dit ontwerp is niet best. De in- en uitrit voor de bussen is te rechthoekig, een zo groot perron is niet gewenst, de rijwielstalling staat op de mooiste hoek van het terrein. Het perron met kademuur is onbruikbaar voor de boten, daar de kade veel te hoog ligt. De plattegrond is niet ondoelmatig, hoewel de verkoopruimten beter bij de wachtkamer gelegen konden zijn. Van de ligging t.o.z. van de Z.O.-hoek is niet geprofiteerd. Er is te weinig verband tussen wachtkamer en steiger. De architectuur voor de gevels is niet geslaagd.

7212—35. Dit ontwerp ademt een landelijke geest, en zou slecht passen in het stadsbeeld. De situatie is goed maar niet uitgebuit. De steiger is te hoog. De plattegrond is niet fraai. De toegang tot de toiletten buiten niet gunstig. De ruimten zijn maar spaarzaam van ramen voorzien. Waar is de C.V.-kelder?

2222—36. De plattegrond heeft zich aangepast aan de vorm van de voorrit voor de bussen welker holle vorm practisch niet deugt. De achterste bus moet over het trottoir rijden om weg te komen. De inrit voor de bussen is veel te lang. De plattegrond is hierdoor te willekeurig geworden. De plaats voor de toiletten langs het voetpad niet juist. De rijwielstalling ligt op een goede plaats. De steiger om de hoek doorlopend is practisch. De loze ruimte boven hal en kantoor is niet gemotiveerd. De inzending is een afdruk van een potloodtekening, hetgeen niet de bedoeling was.

1000—37. Dit is een van de weinige ontwerpen waarbij een goed gebruik is gemaakt van de uitkijk op het water, terwijl ook geen banken langs de ramen zijn geplaatst. Verder is de plattegrond nog wat onregelmatig. De rijwielstalling is goed gelegen. De opstelling van de autobussen verkeerd, omdat buspassagiers niet ongehinderd kunnen instappen. De kelders zijn te groot en de ketel is in een te klein hoekje gedrongen. De architectuur is nog onrijp.

8138—38. De plattegrond van dit ontwerp is goed bruikbaar. De wachtkamer voor de bootpassagiers een aardige ruimte. De ligplaats voor de boten en de opstelling voor de bussen is goed. De gevels zijn rustig maar wat star. De overbouwing van de hoek bij de vlaggestok is ongemotiveerd.

3129—39. Dit ontwerp is wat gewild van vorm. Het voorrijden voor de autobussen is niet gemakkelijk, terwijl lang niet alle autobussen van achteren hun ingang hebben. De rijwielbergplaats ligt te ver van het bureau en te veel bereikbaar voor het straatpubliek en neemt voor het straatbeeld een te belangrijke plaats in. Door de ronde vorm van de plattegrond zijn de ingangen tot de diverse ruimten veelal te klein. Het afstapje in het kantoor is lastig voor het bedienend personeel. Op de ligging t.o.z. van de zon is niet voldoende gelet. De architectuur is te gemaniëreerd.

3443—40. De inrit voor de autobussen maakt dat het voetgangersverkeer vlak langs het verkeersbureau wordt gevoerd, hetgeen niet gewenst is. De plattegrond is vrij goed. Een stel deuren kon in elk der wachtruimten wel gemist worden. De rijwielbergplaats staat ongunstig; deze beneemt een groot deel van het uitzicht voor de buspassagiers. De gevels zijn niet geslaagd. Het tekenwerk is goed.

1811—41. De plattegrond van dit ontwerp heeft door zijn eenvoud en indeling een grote bekoring. Helaas staan de gevels niet op hetzelfde peil. De vorm van het dak is te zwaar. Er is geen reden om bij deze plattegrond het dak ongelijk te maken. De lantaarn in het midden is weinig gelukkig. De ligging van het gebouwtje t.o.z. van de boten en de bussen is goed. Verkeerstechnisch had het gebouwtje meer naar het Oosten moeten liggen. De luifels zijn te willekeurig van vorm.

0202—42. Dit plan is sober van opzet, goed gelegen en goed van plattegrond. De oplossing voor de gecombineerde wachtkamers is aardig. De rijwielberging is lastig in het gebruik, het talud veel te steil. De constructie van het gebouw is niet te best verantwoord. De gevels hebben enige verdienste maar de raamindeling bij de entree is niet in overeenstemming met de plattegrond.

0445—43. Dit plan is beknopt maar toch niet onverdeeld gunstig. Het kantoor heeft te veel ramen, de hal te weinig, zodat het licht slecht verdeeld is. Toepassing lantaarns hier ongewenst. De rijwielberging heeft een te belanrijke plaats gekregen. Voor de tourniquets behoort nog een afsluitbare deur te zijn. De gevels zijn meer decoratief dan architectonisch juist. De vorm van de tourniquetdeuren passen niet in het geheel.

2000—44. De plattegrond is wel aanvaardbaar, hoewel aanmerkelijk groter dan de programma-eis vermeldt. De opstelling van de bussen en de ligplaats voor de boten is goed. De glastoren met de schoorsteen in het midden is een gezocht element.

7777—45. Uit de wachtkamer heeft men rondom een prachtig uitzicht, hoewel de afzonderlijke ligging een nadeel kan zijn. De doorgang is n.l. een trekgat en de passagiers zijn gauwer geneigd in de hal te blijven wachten. De inrit voor de autobussen is goed. De steiger te hoog, de verstelbare gedeelten overbodig. De vorm van het gebouwtje is bescheiden en heeft een zekere verdienste.

0100—46. De ligging van het bureau op de hoek van het terrein is goed, de inrit van de bussen in principe ook maar opstelling wat meer voor het gebouw ware beter. Afdekking luifels met draadglas is onaangenaam. De rijwielstalling is moeilijk te vinden. C.V. kelder erg groot. De balie is te gewild van vorm. De onderverdelingen 7, 8 en 9 zijn niet mooi in de ruimte gevoegd. Combinatie wachtkamer bootpassagiers met trap en daarboven gelegen ruimten is in idee wel aardig. De architectuur is nog niet sterk.

0000—47. De architectuur van dit ontwerp is nog niet geslaagd. Het overdekte gedeelte van de steiger is te belangrijk. De inrit van de autobussen is goed. De plattegrond in vorm wel bruikbaar, hoewel de ligging van de toiletten toegankelijk uit de wachtkamer niet prettig is. Van de ligging t.o.z. van de zon is weinig geprofiteerd. De indeling van de steiger is onpractisch.

1938—48. De situatie niet doelmatig evenals de vorm van de steiger. De plattegrond is niet fraai, de wachtkamer van de hal uit wat verstopt en geïsoleerd. De hoofdingang is te ondergeschikt, de toiletten beneden niet practisch, de ligging van de verkoopruimten te ver van elkaar en niet gunstig. Het uitzicht uit de wachtkamer is goed. De vorm van het gebouw is als die van de plattegrond. De maat van de tekening voldoet niet aan de eis.

3138—49. De beganegrond is erg gesloten en hoewel het bebouwd oppervlak de maat niet overschrijdt is door gebruikmaking van 2 verdiepingen de oppervlakte toch aanmerkelijk groter dan nodig was. Wachtkamer beneden en de toiletten liggen in dit plan niet gunstig. Inrit autobussen is goed. Een zo lang overdekt perron is niet nodig. Wachtkamerhoogte van ± 2 m is wel wat krap. De architectuur is nog onbeheerst.

2024—50. De ligging van het geheel is te dicht bij de bocht, en daardoor lastig voor de boten. De vorm van het gebouw met toebehoren is gezocht en zonder enige redelijke zin. Het grote perron maakt het ontwerp wijdlopig. De trappen op de steiger zijn hinderlijk. Verschil in hoogte van de steigers is niet nodig terwijl de hoogte boven het water te groot is. Van de ligging t.o.z. van de zon is maar weinig partij getrokken. Damestoilet op het Zuiden is niet gunstig. Een verdienste van het ontwerp is dat het er in aanzicht nog eenvoudig uit ziet.

4462—51. Het parkeerterrein is ondoelmatig, aanleg watertaxi's goed, steiger rondvaartboot wat klein. De plattegrond wel bruikbaar maar niet mooi van indeling, telefooncellen te smal, toilet dames boven onpractisch. De gevels hebben door de vele sprongen in de plattegrond en de ongemotiveerde hoogteverschillen, een geforceerd karakter gekregen.

98765—52. Dit ontwerp heeft een eigen karakter. De ligging van het gebouw op de hoek is gunstig. De wijze van voorrijden is verkeerstechnisch onjuist. De ontwikkeling van de plattegrond is gunstig. De verbindingstrap van de wachtruimte voor de steiger met het daaraan verbonden portaal is te bekrompen en onvoldoende op drukke dagen. Het daarvoor liggend balcon is slecht bereikbaar. De vorm van de rijwielberging onpractisch. De buitentrappen zijn te steil. De tegenstelling tussen de gesloten straatwand en de glaswand aan de waterzijde is in beginsel juist. Zonbescherming of minder glas zou in dit geval overweging verdienen.

8391—53. De inrit met parkeerruimte is veel groter dan nodig is. De plattegrond is niet ondoelmatig van indeling. De toe- en uitgangen echter te klein, evenals de toiletten. Het urinoir is onbruikbaar. De gevels en de constructie doen nog wat primitief aan.

0001—54. De situatie is verre van mooi, de opstelling van de bussen beantwoordt niet aan het programma. Van het uitzicht op het water is niet geprofiteerd. De aaneenschakeling van de hall met de wachtkamers met daarin de kiosken, is een goede gedachte. Toilets heren beneden onpractisch. Rijwielberging neemt een te voorname plaats in. De gevels zijn rommelig. De schoorsteen te hoog. Het geheel is nog zwak.

1638—55. De inrit en opstelling van de autobussen is ondoelmatig. De plattegrond is niet best. Het kantoor te lang, de toegang tot de wachtruimte te smal, de toiletten welke n.b. gelegen zijn in de uitgang hebben geen voorportaal en zijn mitsdien ontoelaatbaar. De binnendeuren zijn te hoog. De gevels hebben architectonisch geen verdienste. De kelder is veel te groot. De schoorsteen ontbreekt in de gevel. Het ontwerp in zijn geheel is nog zeer zwak.

2321—56. Het geheel is wat zwaar en groot geworden. De ongewenste geslotenheid in de plattegrond heeft tot gevolg dat de gevels niet het voor dit doel geschikte karakter hebben gekregen. De architectuur op zichzelf, vooral van de waterkant gezien, heeft wel een zekere verdienste. Van de mooie ligging aan het water is echter niet voldoende geprofiteerd. De balie van het kantoor is te klein. De rijwielberging (rijwielen boven elkaar) ondoelmatig. De inrit voor de autobussen is in principe goed maar het voetgangersverkeer wel wat sterk onderbroken.

Motto water—57. De inrit van de autobussen is goed, parkeerplaats voor

auto's niet nodig. De steiger is over het geheel te hoog, terwijl één hoogte van ± 0.60 m boven het water voor de gehele steiger voldoende was. De entree is te klein, het trapje in het kantoor wat benauwd, toegang tot de toiletten in de wachtkamers onvrij. Overigens is de plattegrond wel bruikbaar. De gevels zijn niet mooi. De luifels constructief niet verantwoord. Het motto niet volgens het programma.

4545—58. De opstelling van de bussen en het aanleggen van de boten is niet doelmatig, evenmin als de plaats van de rijwielen op de steiger. De vorm van de plattegrond is wat gezocht hoewel niet direct ongunstig. De trap naar de kelder is onbruikbaar. De toegangen tot diverse ruimten zijn wel wat benepen. De w.c.'s liggen op een ongunstige plaats. De architectuur is te gewichtig. Het tekenwerk weinig verzorgd.

3693—59. De opstelling van de bussen is goed maar de in- en uitritten nog wel wat stug, het trottoir voor het gebouw te smal. De plattegrond is goed bruikbaar. De gevels zijn wel rustig maar wat droog. De rijwielstalling staat op de mooiste plek van het terrein en trekt wat te veel de aandacht. Het tekenwerk is met zorg gedaan.

1111—60. De vorm van de plattegrond is niet organisch, is ietwat gezocht. De hal is te lang, de telefooncellen te smal, de w.c.'s te klein, de koppeling van de wachtruimten is wel aardig, de vorm niet onverdeeld gunstig. De constructie is niet verantwoord omdat alléén van beton geen behoorlijke muur van die dikte te maken is (condensatie). De ligging van het gebouw bij de bocht is niet prettig. De in- en uitrit van de autobussen te stug. De architectuur is niet belangrijk. De vlaggestokken staan hinderlijk.

1203—61. De vluchtheuvel bij de bussen is te smal, opstelling bussen in principe goed. De plattegrond is niet fraai van indeling. Tegen tochtverschijnselen is goed gewaakt. Telefooncellen staan ongunstig. De minder mooie hoofdvorm van de plattegrond beïnvloedt de gevels ongunstig. De rijwielstalling is onpractisch. Dakconstructie niet verantwoord (condensatie).

3568—62. De situatie is in hoofdzaak aanvaardbaar. De indeling van de plattegrond is zwak. Het complex toiletten en trappen is bepaald slecht. De verwerking van de renaissance motieven heeft hier niet geleid tot een voor een dergelijk verkeersgebouwtje geschikt karakter. Het tekenwerk is met smaak gedaan.

9035—63. Het lange perron voor de autobussen is niet nodig, opstelling bussen is goed, in- en uitrit onpractisch. De plattegrond is niet geheel geslaagd. Hij is te opzettelijk onregelmatig geworden. De vorm van het dak is niet fraai.

4325—64. De situatie is niet gelukkig. Hieruit is de te gezochte hoofdvorm van het gebouw ontstaan, waarbij de nevenruimten in de verdrukking zijn gekomen. De boten liggen te veel in de bocht, opstelling autobussen is te lastig. De rijwielberging staat te veel aan de straat. De wachtruimte ligt te ver van het water, de lantaarn op het terras is overbodig. Het geheel is nog te onbeheerst.

0001—65. De ligging van het gebouw midden op het terrein is wat willekeurig. Opstelling autobussen ondoelmatig. De plattegrond is goed overzichtelijk. Het kantoor is wat klein. De toilets zonder afzonderlijk voorportaal ontoelaatbaar. Het trapje naar de c.v. kelder onbruikbaar. Van het uitzicht over het water is goed partij getrokken. De vorm van de wachtkamer is echter niet mooi. De rijwielstalling is te klein. De verlichting van de hal is niet gelukkig. De gevels zijn zwak.

2525—66. Situatie is in principe wel goed. Voor de gekozen hoofdvorm bestaat geen aanleiding. Dit wreekt zich ook in de onderverdeling van de plattegrond. De rijwielstalling is te belangrijk in de voorgevel.

3738—67. De opstelling van de bussen en de ligplaats van de watertaxi's is ondoelmatig. Plattegrond is wel bruikbaar, wachtkamer bootpassagiers idee wel aardig maar ruimtelijk niet mooi opgelost, ten gevolge plaats kolensilo. Balie is te klein. Kasten zitten verkeerd. Plaatsing vitrines goede gedachte. Tourniquetruimte moet afsluitbaar zijn; overhoekse opstelling maakt deze onbruikbaar. De architectuur is te gewild.

0003—68. Het karakter van een dergelijk gebouwtje is niet goed begrepen. Het geheel is te zwaar. De situatie is niet mooi. Het gebouwtje ligt te ver van het water, opstelling autobussen is lastig, perron overbodig lang. De plattegrond is niet best. De verkoopruimte, de telefooncellen, de toiletten en de fietsenbergplaats in de kelder liggen ongunstig. De balie is te klein. De banken langs de ramen in de wachtkamer staan onaangenaam. Het tekenwerk is met veel zorg gedaan.

4477—69. Opstelling autobussen is goed evenals de ligging van de vaartuigen. Rijwielstalling ligt op de mooiste plek van het terrein, zij kon beter aan de andere kant van het gebouw liggen evenals de toiletten. De vorm van het dak en van de luifel is verre van mooi. De ramen zijn te ver onderverdeeld.

De Commissie van Beoordeling,

A. P. SMITS.
JOH. H. GROENEWEGEN.
D. C. ENGEL.

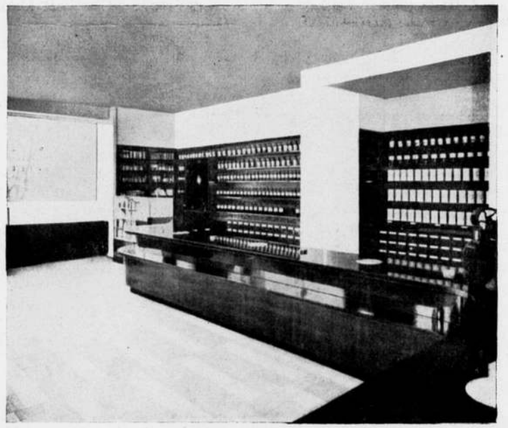

APOTHEEK TE HELSINKI. ARCH. YRJÖ LAINE (UIT ARKITEKTI)

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

BYGGMÄSTAREN 1937—36 (Zweden).
Afbeeldingen van diverse sanatoria, uit Zwitserland, Frankrijk, Tsjecho-Slowakije en Weenen, begeleiden een uitvoerige publicatie van het nieuwe Sanatorium te Uppsala.

IDEM 37.
Keurig verzorgde verwarmings- en ventilatieaanleg in kantoor- en verkoopgebouwen van een chocoladefabriek.
Overzicht van bouwaanvragen gedurende 1936 te Stockholm door bouw- en woningtoezicht goedgekeurd; er wordt daar druk gebouwd!

IDEM 38.
Een charmante tennisster op de omslag leidt een nummer over tennishallen in. Artikels over tennissen op overdekte banen en de verlichting van tennishallen, daarna plannen en foto's van verschillende uitgevoerde hallen.
Curieus is de hal te Östersund van architect Cyrillus Johansson met het in de lengterichting van de baan gebogen dak. Deze vorm past zich uitstekend aan bij de baan van de ballen; bovendien wordt zoo'n hal op eenvoudige wijze staand verlicht. De houten vollewand spanten werden weggetimmerd.
Geweldige afmetingen kreeg het gebouw van de Stockholmsche algemeene lawntennis club. De oefenbanen liggen hier eveneens in de richting der

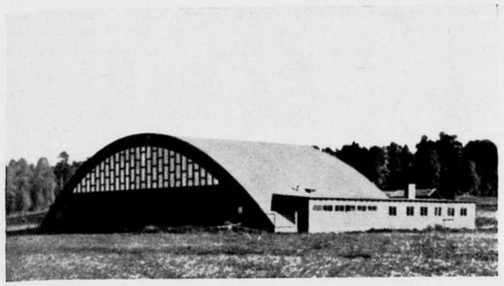

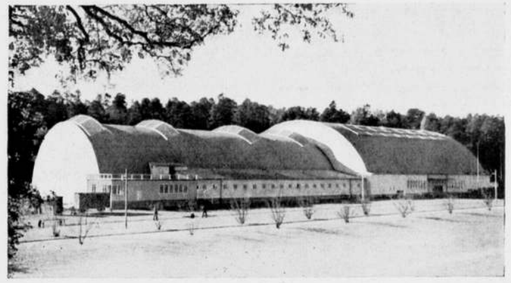

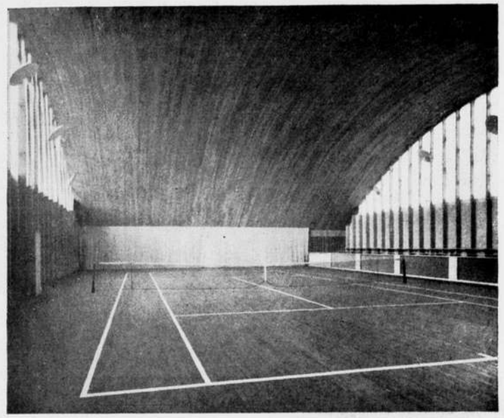

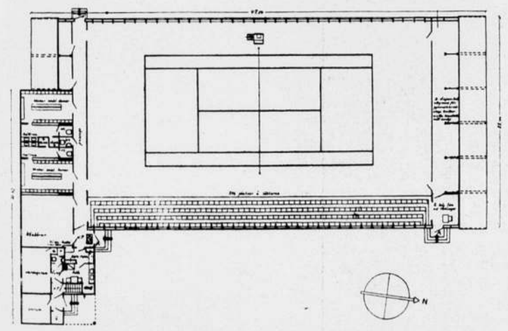

TENNISHAL TE ÖSTERSUND. ARCHITECT CYRILLUS JOHANSSON (UIT BYGGMÄSTAREN)

spanten, doch de verlichting geschiedt via daklichten, daar er drie banen naast elkaar geprojecteerd werden. De wedstrijdhal kreeg respectabele maten! De boogspanten zijn 45 meter wijd en 15,50 meter hoog. Er zijn 1800 zitplaatsen en 600 staanplaatsen; bij boxmatches e.d. kunnen 3400 toeschouwers er een plaats vinden. De spanten werden uitgevoerd in hout, zij zijn volwandig en staan 5 meter h. o. h. De gordingen zijn eveneens van hout, ter makkelijke bevestiging van dakbeschot en binnenbeschieting; zij werden evenwel met U-ijzers verstijfd. Architecten van het gebouw zijn Wolter Gahn en Erick Faut.

B.

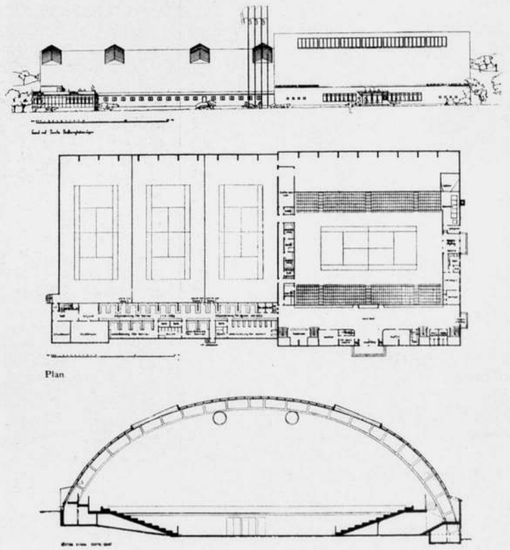

Plan

TENNISHAL TE ALVIK (BIJ STOCKHOLM). ARCHITECT WOLTER GAHN EN ERICK FAUT (UIT BYGGMÄSTAREN)

ARKITEKTI 1937-9 (Finland).
Le Corbusier's plan voor de Parijsche tentoonstelling, die ten Oosten buiten de stad zou liggen en later een woonwijk met ettelijke woonlagen en veel groen zou vormen.
Foto's van diverse buitenlandsche paviljoens op de Expo 1937; vele foto's en platte gronden van het Finsche paviljoen door Alvar Aalto.

IDEM 10.
Veel foto's, plannen en voorbeelden van le Corbusier's paviljoen bij de Porte Maillot; het was een enorme tent van 31 × 35 meter, hoog 15 meter; buiten krioelde het van de spandraden, binnen van de stalen steigers.
Een woning- en kantoorcomplex te Helsinki, waar ten overvloede nog een vereenigingszaal in paste; het „hoekaccent" bevat twee atelier-woningen, tout comme chez nous, alleen liggen ze wat hooger, nl. op de 9e en 10e etage.

Gelijkstraats ligt een groote apotheek, die er perfect ingericht en volkomen doorwerkt uitziet.
Een villa.
B.

ARKITEKTEN 1937-7 (Denemarken).
Fraaie foto's, plattegronden, gevels en doorsneden van de St. Andreaskirke. Deze werd omstreeks 1900 gebouwd door Martin Borch, in baksteen, eenigszins traditioneel, prachtig van massa en ruimte.

IDEM 8.
Plannen en foto's van het Radium-instituut te Kopenhagen, van de architecten Kay Fisker en C. F. Møller, een wat erg strakke en zakelijke kliniek.
B.

PRIJSVRAAG VOOR HET GEMEENTEHUIS TE HUIZEN (N.-H.).

INGEKOMEN VRAGEN MET DE BEANTWOORDING DAARVAN.

VRAAG 1. Wordt er in Huizen niet getrouwd? In het programma wordt in het geheel niet van een trouwzaal gesproken. Waar heeft die plechtigheid plaats?

ANTWOORD. Ook in Huizen wordt getrouwd. In het programma stond daaromtrent niets vermeld, omdat het in de bedoeling ligt het trouwen, evenals tot dusverre in het oude gemeentehuis geschiedt, te doen plaats vinden in de raadzaal.

VRAAG 2. Wanneer het raadhuis op het laagste gedeelte van het terrein geplaatst wordt, moeten dan de kosten van eventueele terreinophooging en bestrating gerekend worden als te behooren tot „plantsoenwerken", welke niet onder de beschikbare bouwsom vallen?

ANTWOORD. De kosten van eventueele terreinophooging en bestrating, indien het gemeentehuis wordt geplaatst op het laagste gedeelte van het terrein, dienen te worden gerekend tot „plantsoenwerken".

VRAAG 3. Is het gewenscht een aparten ingang te maken voor het werkgedeelte (secretarie e.d.) en zoo ja, moet daar dan een bodevertrek bij ontworpen worden?

ANTWOORD. Indien de in het programma aangewezen plaats van een bodekamer bezwaar mocht opleveren met het oog op de noodzakelijke contrôle over het werkgedeelte, kan dit vertrek, in afwijking van het bepaalde, bij den ingang van het werkgedeelte worden ontworpen.

VRAAG 4. Is het gewenscht een aparten toegang met trap te maken voor de publieke tribune van de raadzaal?

ANTWOORD. Het maken van een aparten toegang met trap voor de publieke tribune van de raadzaal wordt wel wenschelijk geacht, doch indien dit met zich brengt een verhooging van de geraamde bouwkosten, moet zoodanige toegang achterwege blijven.

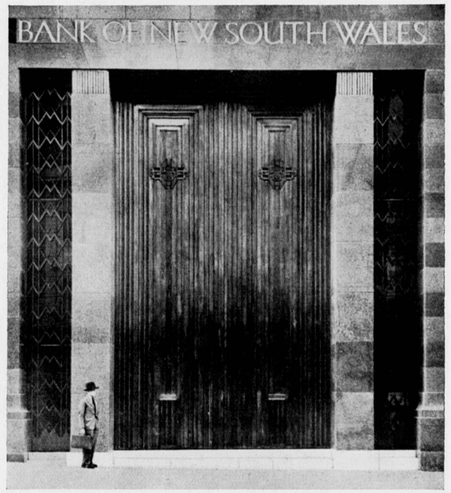

MAL-GEVAL. No. 43

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

NR 10 5 MAART 1938

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

CURSUS VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERRICHT.

Op Zaterdag 19 Februari l.l. werd in de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam het diploma van den Cursus uitgereikt aan de heeren:
W. H. H. de Groot te Amsterdam; F. J. M. Korteweg te Eindhoven; C. Nielsen te Amsterdam; J. M. Stevens te Helmond; D. Zuiderhoek te 's Graveland.
Tevens werd de tentoonstelling geopend van de door die heeren in hun laatste studiejaar (cursus 1936—1937) gemaakte ontwerpen voor een Raadhuis-complex, onder leiding van den docent Ir. H. T. Zwiers.
Onder de vele belangstellenden en genoodigden waren ook aanwezig de heeren Ir. G. Hofstede, Inspecteur-Generaal van het Nijverheids Onderwijs, W. H. Cool, Inspecteur bij dit Onderwijs, onder wien de Cursus ressorteert, Dr. W. L. Hendriks, Directeur van de afd. Onderwijs van de Gemeente Amsterdam.
De voorzitter van het dagelijksch bestuur van den Cursus, de heer Ir. A. J. van der Steur, hield, alvorens aan de afgestudeerden het diploma ter hand te stellen, een toespraak waaraan wij het volgende ontleenen:

Vijf oud-leerlingen van onzen cursus hebben dit jaar het eindiploma verworven en staan gereed het te ontvangen. Wat ontvangen zij, wat hopen zij ervan?
Het is wellicht goed, over den aard van onzen cursus op dit moment nog eens te zeggen, wat ons Bestuur zoo doorloopend op het hart ligt, wat het telkenmale opnieuw, nu in den eenen, dan in den anderen vorm, naar buiten brengt, als het daartoe de gelegenheid ziet:
Onze cursus is een ontwikkelingscursus voor toekomstige architecten of assistenten van architecten. Het is de ontwikkelingsgelegenheid voor architectonisch begaafden, die zich door hun maatschappelijke omstandigheden den pas zien afgesneden om de opleiding voor bouwkundig ingenieur te Delft te volgen, die — hoe men over details van het leerplan of de opvattingen in het onderwijs persoonlijk moge denken — de eenige volledige architectenopleiding in Nederland is.
Ik zeg dit met grooten nadruk, omdat er een tijd was, waarin men meende, dat H.B.O. een concurreerende instelling was van de Technische Hoogeschool. En het is goed, dat men dingen rechtzet, die onjuist zijn, zelfs als men daarmede misschien voor sommigen een dierbaar gekoesterden wensch zou om hals brengen.
Onze cursus is géén volledige architectenopleiding.
Als ik dit zeg, en nogmaals met nadruk zeg, dat het geen volledige architectenopleiding is, zooals Delft er wèl een is, doe ik nòch aan H.B.O., nòch aan Delft onrecht. Wie zich het verschil realiseert tusschen een volledigen vijfjarigen dag-leergang op de basis van volledig middelbaar of voorbereidend Hooger Onderwijs, en een vierjarigen avondcursus op den grondslag van de technische ontwikkeling van een Middelbare Technische School en een algemeene ontwikkeling van drie jaar H.B.S., kàn omtrent de gelijkwaardigheid der diploma's geen illusies koesteren. Als de statuten van H.B.O. dan ook spreken van ontwikkeling van architectonisch begaafden in de richting van het architectenberoep in een cursus, die volgens het streven der vereeniging, zal worden ontwikkeld tot een volledige en officieel erkende architectenopleiding, dan getuigt dat van zuiver inzicht in de realiteit.
Nu ben ik er zeker van, dat er onder mijn gehoor enkelen zijn, die mij verwijten dat ik het diploma deprecieer. Ik werp dit verwijt van mij, en héél ver. Geen enkel diploma kan gedeprecieerd worden, als degene, die het uitreikt, precies zegt, wàt hij uitreikt. En als ik begin te zeggen, dat het geen architectendiploma is, ben ik, na deze negatieve omschrijving, verplicht daarop een positieve kenschetsing te laten volgen.
Ik zou het willen omschrijven als: „een positief bewijs van voldoende architectonische begaafdheid om zich in de praktijk tot een architect te kunnen ontwikkelen". Dàt is ons diploma naar onze meening zeker — en ik wil daar bijvoegen: het is tot heden, naast Delft, het eenige diploma, dat den houder ervan in ons land stempelt tot iemand van ontwikkeld architectonisch kunnen.
Moge dit dan nog, wegens het noodzakelijk karakter van onvolledigheid, dat de cursus nog bezit, geen volledig architectendiploma zijn, het is er dan toch dichter bij dan welk ander diploma, dat in ons land wordt uitgereikt, door welke instelling dan ook.
En daarmede is de waarde van H.B.O. en zijn diploma in de bouwkundige wereld van vandaag vastgesteld en zijn bestaansrecht, als het nog noodig was, dat na zooveel jaren te bewijzen, buiten allen twijfel gesteld.
Ik wil hier eens een ander aspect van de zaak voor U belichten, want H.B.O. heeft meer dan één facet. H.B.O. is ook een instelling van Nijverheidsonderwijs krachtens de Nijverheidsonderwijswet! En dat heeft, zooals U weet, zijn eigenaardige bezwaren.
Het belangrijkste bezwaar is wel dit, dat het karakter van den cursus door de ambtenaren, die ten departemente de zaken van den cursus te behartigen hebben, niet altijd zoo wordt begrepen als het Bestuur wel zou willen. Eén van de bewijzen van dat verschillend begrip wil ik U vertellen, omdat het met de strekking van het begin van mijn betoog samenhangt en het typisch illustreert.
Een van de hooge ambtenaren, met wien ons Bestuur nu reeds sinds jaren een in het algemeen zeer aangenaam contact onderhoudt (want hij is een aangenaam en zeer achtenswaardig man) zeide eens bij een bespreking, die ons Bestuur over verschillende punten, die de toepassing van de Nijverheidsonderwijswet op onzen cursus had doen rijzen, dat het een bezwaar was tegen H.B.O. „dat H.B.O. alleen maar de „sterren" diplomeerde". Naar zijn meening zou — en dat was toch de algemeene opvatting bij het heele Nijverheidsonderwijs — het Bestuur aan alle cursisten, die den cursus geheel hadden afgeloopen, een gewoon diploma moeten uitreiken, waarin te lezen stond, dat de heer Die-en-Die den cursus met goed gevolg had volbracht. Het Bestuur had dan daarnaast natuurlijk de vrijheid om aan diegenen, die in het bijzonder uitmunten, een bijzonder bewijs van dat bijzondere uit-

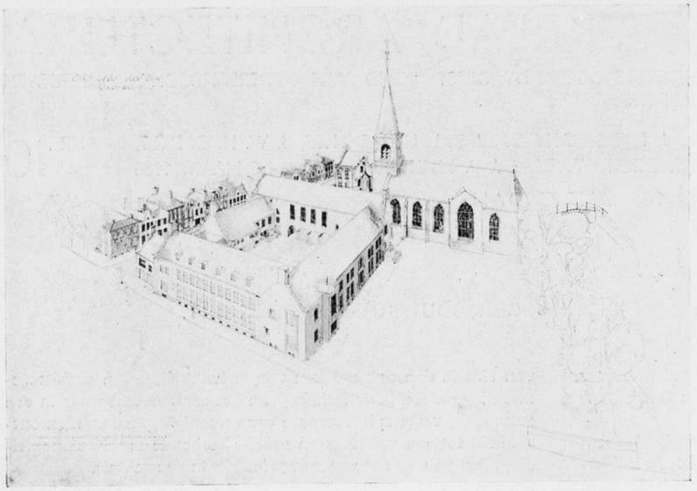

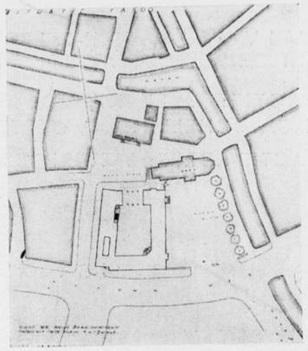

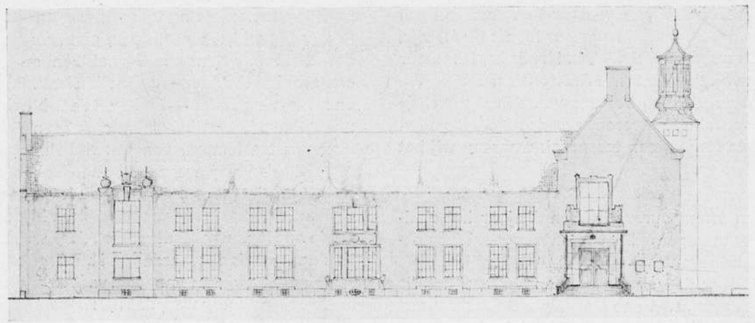

ONTWERP RAADHUIS VOOR EEN PROVINCIEPLAATS ONTWERPER: C. NIELSEN

munten uit te reiken. Dat recht werd niet betwist, maar het bezwaar was, dat wij alléén die bewijzen van uitmuntendheid gaven, en eigenlijk géén diploma ....

Nu meen ik, dat wij hierop maar één antwoord hebben, en dat is dit:

„Als het juist is, dat ons diploma is: een positief bewijs van voldoende architectonische begaafdheid om zich in de praktijk tot architect te kunnen ontwikkelen, is het eenige criterium, dat wij kunnen laten gelden voor de toekenning van dat diploma, het al-of-niet aanwezig zijn van voldoende architectonische begaafdheid. Wie die begaafdheid naar de meening van het Bestuur bezit, verdient het diploma en krijgt het. Wie die begaafdheid niet bezit, of niet in zoodanige mate, dat het Bestuur de overtuiging bezit, dat de candidaat zich in de praktijk zal kunnen ontwikkelen tot een volwaardig architect, krijgt het diploma n i e t. Er is géén tusschenweg, en er kan dus ook niet bestaan een soort tweederangsdiploma, zooals men in den Haag hier en daar schijnt te wenschen.

Nu zou men de vraag kunnen stellen, of het dan niet een onjuistheid is, dat men cursisten tot in het 4e jaar den cursus laat meemaken en hun dan, op grond van niet voldoende gebleken architectonische begaafdheid, het diploma onthoudt. Er zijn er, die het meermalen in het 4e jaar probeerden, en het diploma niet konden verwerven. Kòn men in den cursus niet eerder constateeren, dat bij deze candidaten de mate van architectonische begaafdheid niet voldoende was?

Daarop antwoord ik: zeer moeilijk. En dit wordt des te moeilijker, naarmate de hoogere toelatingseischen van den cursus langer doorwerken. Wie den gang der cursisten door onzen cursus observeert, bemerkt hoogst merkwaardige verschijnselen, zoowel van veelbelovende krachten, die in de latere studiejaren niet blijken te verwezenlijken, wat zij in de eerste jaren schenen te beloven, alsook van figuren, die in de eerste jaren twijfelachtig zijn, maar in het derde en soms pas in het vierde jaar op volle kracht komen.

Bij de thans gediplomeerden, dames en heeren, is er één, dien ik zelf indertijd als tweedejaarscursist onder mijn leerlingen had en dien ik toen beschouwde als een goedwillenden knaap, maar van wien ik het twijfelachtig vond, of hij het einddoel zou bereiken. Ik mag dat vandaag hier openlijk zeggen, omdat het gebleken is,

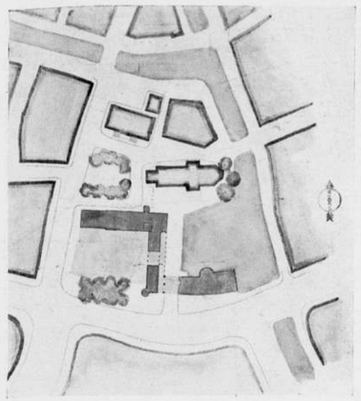

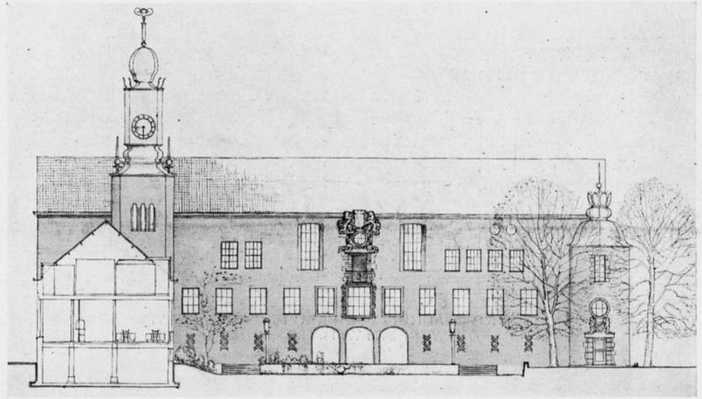

ONTWERP RAADHUIS VOOR EEN PROVINCIEPLAATS ONTWERPER: D. ZUIDERHOEK

dat ik mij vergist heb. Hij heeft niet alleen den eindpaal bereikt, maar hij was bovendien naar de eenstemmige meening van Bestuur en docenten de eerste van zijn klas. Bravo, Nielsen!

Ik wil het niet lang meer maken: het aanhooren van redevoeringen is een bezigheid, die spoedig vermoeit. Maar een enkel woord tot de jonge gediplomeerden, die straks uit mijn handen het diploma van den cursus zullen ontvangen, wil ik nog zeggen. En dat is het volgende:

Ik zal U, na datgene, wat ik zooeven over het karakter van ons diploma heb gezegd, niet vermoeien met vele vermaningen over titels, die U voeren mag of niet voeren mag, of liever niet moet voeren, of liever wèl. Ik hoop, dat U de strekking van ons betoog begrepen hebt: en dat zult U begrijpen, als U goede oud-cursisten van H.B.O. bent, die den geest van cursus en onderwijs niet alleen hebt ondergaan, maar hem U ook hebt eigen gemaakt. Er zijn alleen twee schoone woorden, die ik U wil meegeven ter overdenking: zij zijn beide van gelijke strekking, maar van zeer uiteenloopenden vorm.

Het eerste woord, dat U misschien heelemaal niet zoo schoon vindt, is een uitspraak van den Engelschen architect Philip Webb: den vriend en medestander van William Morris, die indertijd de eerste was, die de Engelsche kunstnijverheid en het handwerk tot nieuw leven bracht en kan worden beschouwd als de voorlooper van de geheele moderne kunstbeweging, die omstreeks het begin van deze eeuw zoo overweldigend doorbrak. Philip Webb dan, die een degelijk architect was, heeft eens gezegd: „No man ought to be allowed to build a house until he is forty". Niemand zou eigenlijk een huis mogen bouwen vóór hij veertig is. Ziet U, nu kijkt U scheef, en U vindt dit schoone woord, dat ik U meegeef, heelemaal zoo mooi niet. U begrijpt heelemaal niet, wat is dáár nu aan vind ....

Als U het niet begrijpt, en het niet mooi vindt, neem ik het U niet kwalijk. Misschien moet men de veertig gepasseerd zijn, om er de waarheid van te kunnen beseffen. Het is zelfs wel vrij zeker, dat dat noodig is. Maar ik zou toch U even willen wijzen, zelfs als U onwillig staat tegenover de strekking en den vorm van deze, m.i. geestige en zuivere boutade van een ernstig man, die het architectenvak kende van binnen en van buiten, dat er één ding is, dat U als jong architect ervaren zult en, naar ik hoop, met de jaren steeds duidelijker en sterker, dat het architectonische ver-

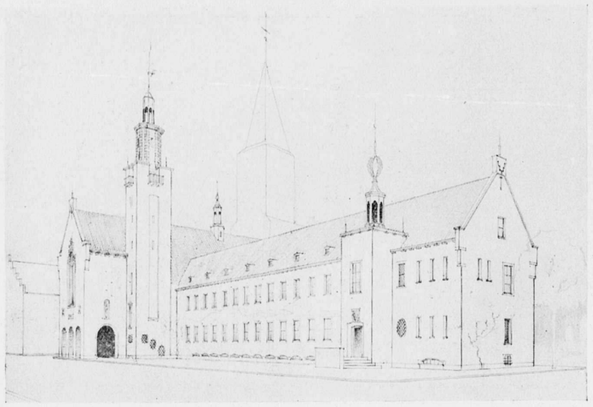

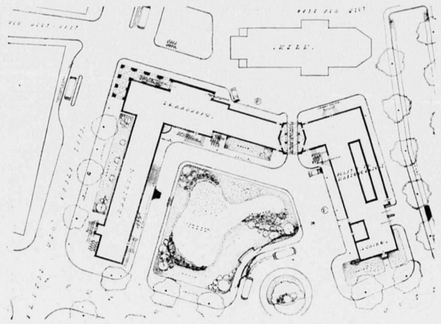

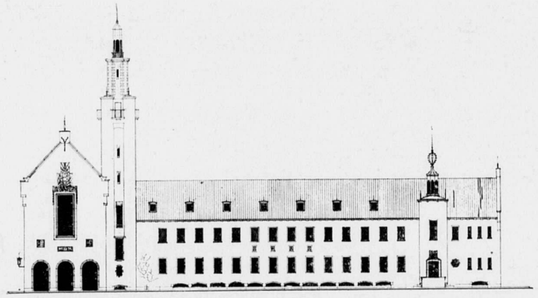

ONTWERP RAADHUIS VOOR EEN PROVINCIEPLAATS
ONTWERPER : W. H. H. DE GROOT

mogen parallel gaat met den groei van Uw persoonlijkheid. Ik bedoel niet, dat ik U zou willen verbieden, vóór Uw veertigste jaar een architectonische opdracht te aanvaarden. Ik ben overtuigd — al ken ik 's mans levensgeschiedenis niet — dat Philip Webb vóór zijn veertigste levensjaar verschillende bouwwerken heeft uitgevoerd. Maar één ding hoop ik, dat U, àls U de veertig gepasseerd bent, eens een keer zult erkennen, dat de boutade van Philip Webb in haar diepste kern juist is. Want àls U dat zult kunnen doen, zal dat het bewijs zijn van het feit, dat U in Uw persoonlijkheid bent blijven groeien. En alleen als Uw persoonlijkheid groeit tot waarachtige volwassenheid, zullen ook Uw bouwerken kunnen groeien tot bouwkunst.

En het tweede woord, dat ik U wil meegeven, is van een anderen vorm. Het is een oud woord, en, zooals dat met meer van die heel oude woorden gaat, het is niet toevallig zoo oud geworden. Een uitspraak van een grooten geest heeft een levensduur, die waarschijnlijk recht-evenredig is aan zijn diepte en zijn wijsheid. Dit is het woord: „Zij die gelooven, haasten niet." En ik wensch U dit, dat U in U zult dragen een diep geloof in Uw eigen kracht, zelfs daar, waar U voor het oogenblik twijfelt aan Uw vermogen om die kracht om te zetten in daden, of in werk van blijvende waarde. Onthoudt, dat Uw werkelijke leertijd nu pas begint, op het oogenblik, waarop U, met Uw diploma in Uw zak, Uw weg zoekt om U te gaan ontwikkelen tot een volwaardig en onafhankelijk architect. Onthoudt, dat wie in zichzelf gelooft, in zichzelf een onwrikbare zekerheid bezit, die geen steun van anderen noodig heeft. Mits met die onwrikbare zekerheid gepaard gaat het even diepe inzicht, dat er geen haast is, voor wie het ernst is met de ontwikkeling van zijn innerlijke kracht en zijn werkelijk architectonisch kunnen. De werkelijk grooten onder ons waren tot in hun hoogsten ouderdom nederig. En dat is niet in strijd met de innerlijke kracht, die hen droeg; hoogmoed en zwakte zijn wellicht even goed gepaard als nederigheid en kracht. Onze tijd vergeet dat snel; laten wij even, vóór wij van elkaar in onze verhouding als Bestuur van H.B.O. en cursist van H.B.O. afscheid nemen, afspreken dat wij het niet vergeten zullen, U niet, en ik niet. Ik heb gezegd.

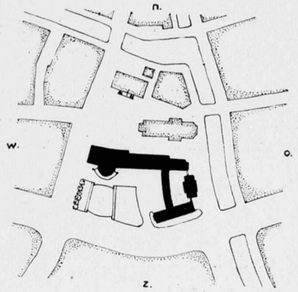

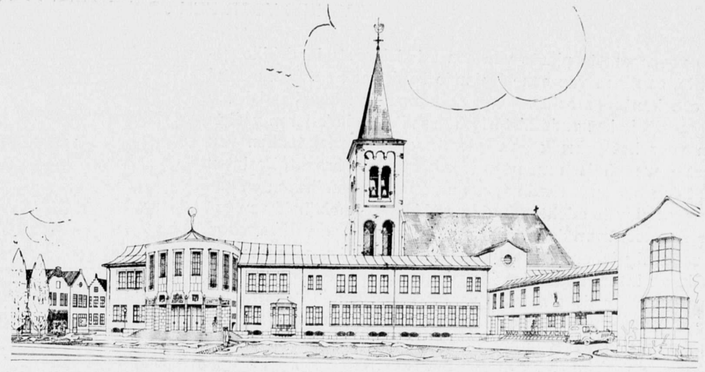

ONTWERP RAADHUIS VOOR EEN PROVINCIEPLAATS
ONTWERPER : J. M. STEVENS

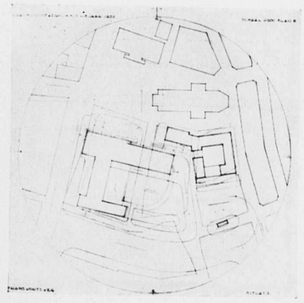

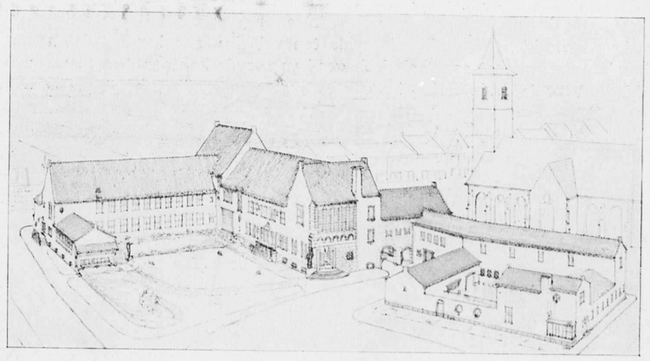

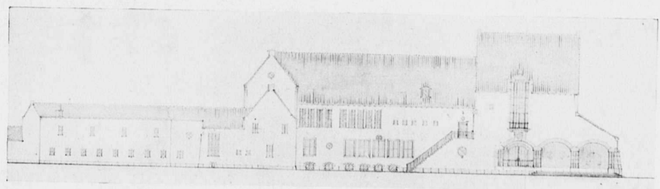

ONTWERP RAADHUIS VOOR EEN PROVINCIEPLAATS
ONTWERPER : F. J. M. KORTEWEG

RAADHUIS VOOR EEN PROVINCIEPLAATS.

In de voornaamste plaats van een middelgroote landelijke gemeente, centrum van een bloeiende landstreek en tevens zetel van een kantongerecht en van de kamer van koophandel van het gewest, is het oude historische raadhuis sinds jaren véél te klein voor het gebruik geworden, zoodat allerlei takken van dienst in woonhuizen moesten worden ondergebracht. Besloten wordt dan het oude raadhuis als museum te handhaven en een nieuw gebouw te stichten in de onmiddellijke nabijheid van het oude dorpscentrum doch tevens aan een nieuwen verkeersweg, die zoodanig is ontworpen, dat het oude dorpscentrum in hoofdzaak intact blijft. Het voor de noodige verkeersdoorbraak en verder voor de plaatsing van het gevraagde gebouw(en-complex) aangewezen terrein is op de hierbijbehoorende situatieteekening aangegeven en omvat dat gedeelte van het dorpscentrum, dat dringend saneering behoeft. (Zie bijgevoegde situatieteekening schaal 1 à 4000).

Van de gelegenheid wordt gebruik gemaakt om in het nieuwe gebouw tevens de zetels van het kantongerecht en voor de kamer van koophandel te vestigen, waardoor met betrekkelijk weinig kosten een belangrijker gebouw of gebouwencomplex tot stand kan worden gebracht. Ook het aantal benoodigde ruimten kan daardoor worden beperkt; zoo kunnen b.v. de vergaderingen van de kamer van koophandel plaats vinden in de Raadzaal. Uit den aard der zaak is het in het gebruik niet mogelijk met slechts één ruimte voor raadzaal, kantongerechtzaal en vergaderkamer van de K. v. K. te volstaan. Een, zij het minder belangrijk, voordeel van de combinatie is verder nog het contact tusschen de politiechefs en het kantongerecht; wel kunnen door de combinatie eenige ruimten van het kantongerecht vervallen.

Het gebouw of gebouwencomplex moet zonder pompeus te zijn of in onnoodige wijdloopigheid te vervallen zoowel in- als uitwendig op waardige wijze van zijn representatief karakter doen blijken, ongevraagde ruimten als burgerzaal of groote ontvangstruimten zijn dus niet gewenscht. Bij de inrichting der administratieve vertrekken moet in alle opzichten volledig rekening gehouden worden met een technisch goed verzorgde kantooroutillage. Wat de oriënteering betreft kan, voor zooveel zulks mogelijk en noodig is, onderscheid worden gemaakt tusschen vertrekken, bestemd voor continu en niet-continu gebruik.

Hierna volgt een opsomming van de gevraagde ruimten voor:

A. Raadhuiscomplex, verdeeld in een (min of meer) representatief gedeelte en een administratief gedeelte.
B. Gemeentewerken.
C. Politie.
D. Kantongerecht.
E. Kamer van Koophandel.
F. Dienstwoning voor den bode.

Bij de „Algemeene opmerkingen" wordt o.m. gezegd:
De dienst voor Maatschappelijk hulpbetoon is gedacht niet in het raadhuiscomplex te zijn opgenomen. Deze dienst is elders in de gemeente in de nabijheid van de opslagplaatsen der bedrijven gedacht.
De archieven zijn brandvrij uit te voeren en moeten met de desbetreffende afdeelingen in behoorlijke verbinding staan.
Eenige reserve-ruimte is gewenscht.
Indien en voorzoover de ontwerper gedeeltelijke bebouwing van den beschikbaren grond met andere bouwwerken uit een oogpunt van bebouwingsindeeling wenschelijk acht, ware daarbij b.v. op een klein gebouwtje voor openbare leeszaal en bibliotheek te rekenen, op eenige dienstwoningen voor politiepersoneel of op verderen, in aansluiting met het raadhuiscomplex ontworpen woningbouw. Wenschelijk is het, in de onmiddellijke nabijheid van het gebouwencomplex een ruime autoparkeerplaats en een autobusstation voor tenminste 4 interlokale buslijnen te ontwerpen.
Verder zij opgemerkt, dat het gebouwencomplex wordt gesticht in een voortvarende gemeente, dat het gemeentebestuur prijs stelt op een waardig Nederlandsch karakter en bereid is — zoo de ontwerper zulks gewenscht acht — op ruime schaal de totstandkoming van beeldhouw- en schilderwerk en van plein- en plantsoenaanleg te bevorderen.

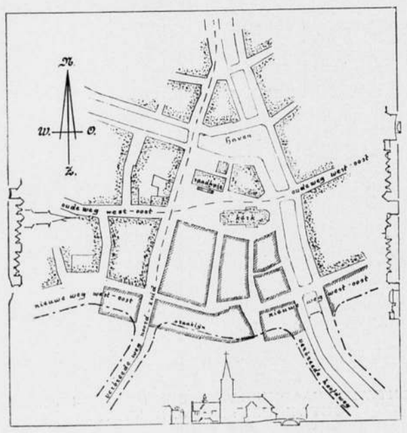

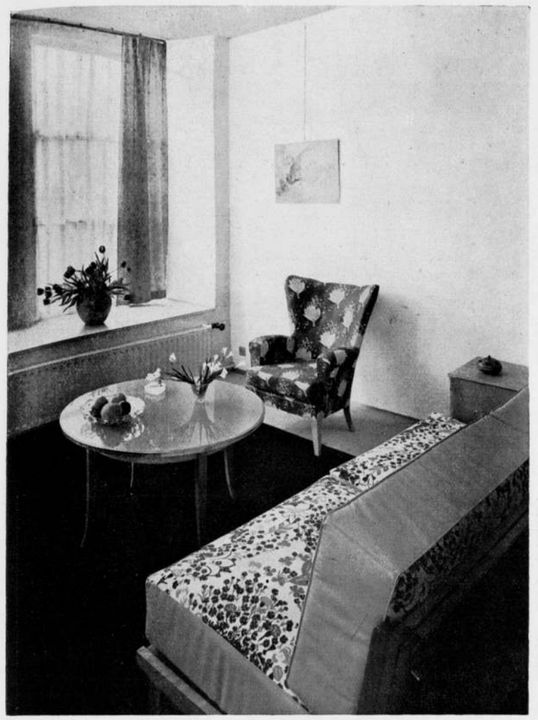

MEUBELEN ONTWERP IDA FALKENBERG-LIEFRINCK

STUDEERKAMER ONTWERP G. RIETVELD

„MEUBELEN" BIJ LIBERTY.

„De stoel, de letters en het menschelijk lichaam zijn de moeilijkste zaken des kunstenaars."
Lauweriks.

Wanneer men ondanks de vlodderige uitnoodiging de tentoonstelling „nieuwe meubels" gaat bezoeken, zal men voldaan terugkeeren.
Rietveld heeft voor de nieuwe meubelafdeeling perceel Keizersgracht 449 verbouwd, twee perceelen verwijderd van het bestaande hoofdgebouw. Deze ruimten zijn belangrijker dan de door hem gemaakte ruimte „op het dak". Zij zijn menschelijker, de meubels verdrinken hier niet in het licht. Zonder „toonkamers" te zijn, toonen deze ruimten ons de meubelen in hun juiste verhoudingen zooals zij ons zullen dienen wanneer men ze heeft aangeschaft voor eigen interieur. Er is weinig verbouwd, alleen uitgebroken en een nieuwe voorpui geplaatst bestaande uit een etalageraam met roedeverdeeling.
Niet het zijn van „nieuwe meubels" zooals Liberty als commercieele onderneming deze betitelt is het belangrijkste, maar wel dat bij het meerendeel der getoonde meubelen de meubelmaker z'n plaats weer aan het heroveren is. De buizenlasscher, timmerman, en verfspuiter zijn aan het wijken.
Dat men voor het meerendeel de moeilijke opgave dorst te aanvaarden de aesthetische vorm te paren aan de functioneele moet worden gewaardeerd en ook het daaruit sprekende begrip, dat in het meubelvak rationeel voor 90 % vakkundig is. Een invloed van Aalto bij al het geëxposeerde is niet te ontkennen.

Ida Falkenberg-Liefrinck toont, dat de vrouw in het meubelvak op haar plaats is en zeker zooals hier voor het ontwerpen van meubelen voor een sexegenoote. Zij maakt het meubel in zijn juiste verhoudingen en iedere gewilde architectuur is hieraan vreemd. Haar gestoffeerde fauteuil is nog niet geheel juist van schaal en verhouding. Deze is te groot, de rug loopt te breed uit; een wijder plaatsen der leuningen zal dit meubel zeker veredelen. Hoe komt deze architecte ertoe de leelijke Aalto-stoel voor het charmante en doordachte bureautje te plaatsen?
Sören Hansen, de eenige buitenlandsche gast, toont perfect afgewerkte en geconstrueerde meubelen; toch zijn ze te zwaar uitgevoerd. Er zijn wel eens betere Scandinavische meubelen getoond.
De vroegere meubelen van W. Penaat met hun goede verhoudingen had ik in deze ruimten liever gezien, dan deze bank en fauteuils. Doch waardeering voor z'n muurmeubel, hetgeen door kleur en vormgeving één met de wand is gebleven.
Van Tongerloo toont een bar-tje, goed bedacht, maar geen meubel; zal een bar-tje ooit een meubel worden?
Rietveld heeft plezier gehad toen hij de meubelen van Aalto zag, hij als functionalist zag nu hoe hij z'n zigzag stoel constructief juist kon verwezenlijken, door een plaat multiplex in deze vorm te buigen. Deze stoel heeft mij altijd getroffen door de kernachtige vorm, maar dit mag nooit de uiteindelijke vorm zijn.
De boekenstelling — van boekenkast kan men hier niet meer spreken — is gaaf zonder dat het rondijzer, hier het essentieele, armelijk werkt.
De kinderkamer-meubelen van Komter zijn speeltuig geworden. Laden, bij de grond aangebracht, zijn van wielen voorzien, het worden treinen en auto's. Bankjes en tafels zijn tot allerlei te vereenigen. Er is met liefde aan deze opdracht gewerkt en een kind zal zich tusschen dit meubel-speeltuig zeker thuis voelen.
De slaapkamer van Berkovich is een meesterlijk geregisseerde show. Men voelt in z'n werk het dagelijksch contact met verwende clientèle, hij zal aan al hun wenschen op charmante wijze voldoen.
Z'n garderobe-kasten zijn perfect van inrichting, met de vele

ONTWERP IDA FALKENBERG-LIEFRINCK

INTERIEUR. ONTWERP G. RIETVELD

INTERIEUR. ONTWERP SÖREN HANSEN

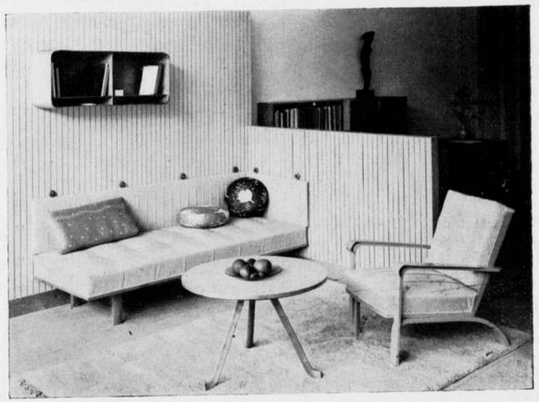

INTERIEUR. ONTWERP MART STAM

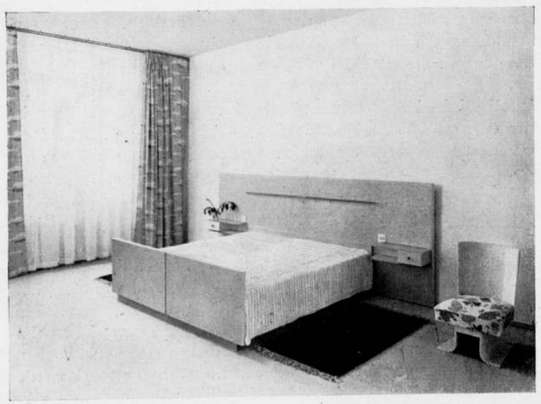

SLAAPKAMER. ONTWERP E. BERKOVICH

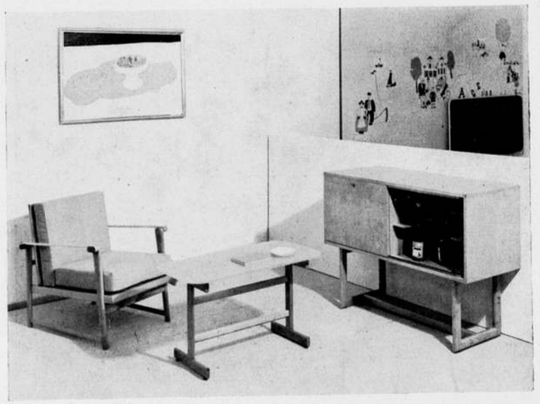

ONTWERP HEIN SALOMONSON

MEUBELEN BIJ LIBERTY

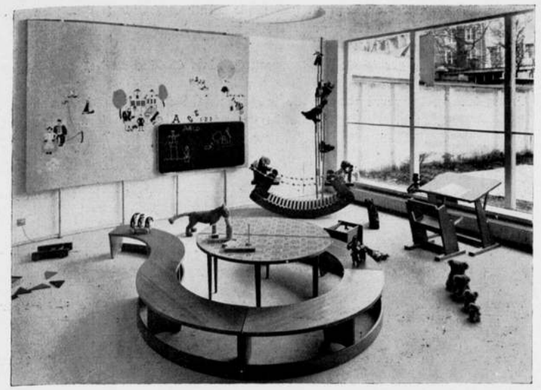

KINDERKAMER. ONTWERP A. KOMTER

MEISJES STUDEER-ZITKAMER. ONTWERP A. BODON

laden en vakken, de uittrekbare schoenenplank en de juist geplaatste spiegels op de deuren.
De plinten onder zijn kasten zijn zeer vakkundig aangebracht, hetgeen van al de details van zijn meubelen moet worden erkend.
Doch al de meubelen zijn te glad, gaarne zouden wij eens ongelakte meubelen van hem zien en iets minder decoratief.
De meubelen van Stam zijn intellectueel. De toepassing van triplex, als een huid gespannen, is consequent doorgevoerd en wel het sterkst in het ladenmeubel.
De bank met achterhangend leuningvlak en kleine tafel zijn mooi. Stam heeft in z'n interieur altijd goede eenvoudige meubelen toegepast. Is het hem niet moeilijk gevallen deze „clubs" te maken en hoe is het met hun afmetingen in onze soms te benepen interieurs?
De bekleeding der wanden met strooken geschilderd triplex is decoratief, doch valt geheel buiten het kader van het hier getoonde.

Het oude Amsterdamsche tuinhuis is door Bodon ingericht. De door mij genoemde meubelmaker is door Bodon wel het minst in z'n werk aanvaard. Alles is te veel getimmerd, iets wat wel het laatst van hem werd verwacht. De zijschotten van de schrijftafel, haast verdekt verbonden met verchroomde stangen, zijn lomp, ook het geschraagde theetafeltje is niet geslaagd.
Hein Salomonson probeert ernstig, maar het gelukt hem niet geheel. De hier door hem getoonde stoel, in principe die van Le Corbusier, is geen in hout geconstrueerd meubel.
Beter zijn z'n kastmeubelen, waarvan hij hier een charmant voorbeeld geeft.
Voor al de gordijnen en stoelbekleedingen der interieuren is „Sunfirm Percole" toegepast, een veredelde soort cretonne, in fleurige uitvoering naar ontwerpen van Paule Marrot.
De tentoonstelling zal na de sluiting te Amsterdam naar Den Haag worden overgeplaatst.

J. W. H. C. POT.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADHUIS TE EINDHOVEN.

INGEKOMEN VRAGEN 2e SERIE.

Vraag 23. Komt Eindhoven binnen afzienbaren tijd wellicht in aanmerking voor een nieuw P.T.T. gebouw, waarop dan eventueel kan worden gerekend bij de ombouwing van het nieuwe Raadhuisplein?

Vraag 24. Mag op de beide situatieteekeningen in kleur worden aangegeven:
de Dommel . . . . . in blauw?
plantsoen . . . . . in lichtgroen?
geboomte . . . . . in donkergroen?
trottoirs . . . . . in lichtgeel?
verkeer . . . . . in roode lijnen?
bestaande rooilijnen . . . . . in dikke zwarte lijnen?
geprojecteerde rooilijnen . . . . . in dikke oranje lijnen?
geprojecteerde gebouwen . . . . . in lichtrood?

Vraag 25. Mag op het Raadhuisplein een breede toegang gemaakt worden naar een ondergrondschen tunnel, welke het Raadhuisplein verbindt met het Raadhuisterrein en tevens den toegang vormt tot den vluchtkelder?

Vraag 26. Moet bij het op blz. 19 genoemde stenografenvertrek een aparte garderobe en toilet komen of is het stenografenvertrek zelf bedoeld als garderobe en toilet voor de stenografen?

Vraag 27. Wat is het verschil tusschen „het in loketkamertjes te woord worden gestaan" en „het door loketten te woord worden gestaan"? (zie blz. 21)

Vraag 28. Met afdeeling „Bevolking" en „Bevolkingsregister" wordt zeker hetzelfde bedoeld?

Vraag 29. Bij de afdeeling „Bevolking" wordt het publiek „aan loketten" te woord gestaan, bij de afdeeling „Burgerlijke Stand" wordt het publiek „in loketkamertjes" te woord gestaan. Vervalt de eisch van „in loketkamertjes" voor den Burgerlijken Stand wanneer de publieke ruimten voor beide bovengenoemde afdeelingen gecombineerd worden tot één groote ruimte?

Vraag 30. Volgens de algemeene eischen voor het werkgedeelte zijn de kamer van den afdeelingschef (25 M²) en een archiefkamer (25 M²) begrepen in de oppervlakte van elke Secretarie-afdeeling, tenzij anders is vermeld (zie blz. 20). Dan blijft er van de afdeeling „Militaire Zaken" van 100 M² nog maar de helft over. Is dat de bedoeling?

Vraag 31. Wil het onmiddellijk aan de Burgerzaal aansluiten van de eerste klas trouwzaal zeggen, dat beide ruimten per sé „en suite" moeten liggen? of mogen beide ruimten liggen aan een gezamenlijke feesthal, terwijl ze onderling n i e t tegen elkaar aan liggen?

Vraag 32. Wanneer de eisch van werkruimten n i e t op het Noorden dwingend is, zijn oplossingen met noordoost-zuidwest loopende gangen (in de lengterichting van het terrein) met aan weerszijden werkruimten dus verboden en wordt dus dwingend het zeer oneconomische systeem voorgeschreven van gangen met slechts langs één zijde (de Zuid-Oostzijde) werkruimten. Is dat zoo?

Vraag 33. Is het geoorloofd het terreingedeelte, gelegen achter den met een dikke lijn aangegeven Noord-Oostpleinwand vanaf de monding Begijnhof—Raadhuisplein tot geprojecteerde weg van Plein naar Stratumseind, geheel of gedeeltelijk voor den Raadhuisbouw te gebruiken?

Vraag 34. Wanneer bovenstaande vraag toestemmend beantwoord wordt, mag dan de Geprojecteerde Weg van Plein naar Stratumseind bij het plein overbouwd worden?

Vraag 35. Mogen de onder 4 D genoemde Secretarie-afdeelingen, die zeer veel publiek ontvangen, worden ondergebracht in kantoren dieper dan 6 M., eventueel met bovenlicht?

Vraag 36. Is het mogelijk ongeveer aan te geven hoe lang de loketwanden voor elk dezer afdeelingen moeten zijn?

Vraag 37. Is het gewenscht dat de koffiekamer voor de raadsleden op dezelfde verdieping wordt geprojecteerd als de raadszaal?

Vraag 38. Als deze koffiekamer tevens dient als beambtencantine, vervalt dan de eisch dat deze cantine op de bovenste verdieping moet liggen?

Vraag 39. Is het noodig dat de ambtenaren der groote afdeelingen de toiletten en garderobe kunnen bereiken zonder de ruimte voor het publiek (evt. gangen) te betreden?

Vraag 40. Het programma wenscht de afdeeling Gemeentewerken zoo mogelijk op één verdieping ondergebracht te zien. Mag deze afdeeling ook in een afzonderlijke vleugel van het gebouw over drie of vier verdiepingen worden ondergebracht?

Vraag 41. Wordt de onderbrenging op één verdieping als een voordeel beschouwd?

Vraag 42. In het programma wordt een limiet gesteld een bouwsom van 12½ ton. Gezien de in het programma gevraagde oppervlakten, circa 3500 M² b.v. eerste étage, zonder gangen, trappen, hal en dienstruimten kom ik tot een globale taxatie die nogal belangrijk boven dit bedrag uitgaat. Is de genoemde prijs bindend zoodat overschrijding uitsluiting tengevolge heeft?

Vraag 43. Is het toelaatbaar dat het fabrieksgebouw bij de Molenstraat afgebroken wordt?

Vraag 44. Welke weg wordt door B. en W. na het totstandkomen van het nieuwe raadhuis als de belangrijkste beschouwd als verbinding met het Centrum: de Wal of Stratumseind?

Vraag 45. Is het de bedoeling dat na de omlegging van de Stadsgracht, verbinding voor verkeer blijft langs Noordzijde Dommel tusschen Wal en Stratumseind?

Vraag 46. Na bezichtiging van het terrein en de omgeving komt de vraag bij mij op, hoe ooit hier een waardig raadhuiscentrum kan komen, wanneer de beide fabrieken aan de Wal en de fabriek aan de Molenstraat in de toekomst blijven bestaan. Met wegwerken achter groen of achter schijngevels komt men er niet. Mag er dus op gerekend worden, dat deze en andere onooglijke bebouwing, welke nog niet binnen de onteigening valt ten slotte toch zal verdwijnen?

Vraag 47. Wanneer onverhoopt de fabrieken aan de Wal blijven bestaan, mag dan het terrein A vergroot worden door verschuiving van de Wal naar het Oosten toe, opdat op dit terrein A geen schijngevels, maar inderdaad gebouwen kunnen worden opgetrokken?

Vraag 48. Met welke hoogste Dommelstand moet rekening gehouden worden?

Vraag 49. Geschiedt de onteigening ten behoeve van den stadhuisbouw na keuze van een definitief ontwerp? Zoo ja, welk gedeelte van het op de situatie geel gekleurde terrein moet onteigend worden?

Vraag 50. Bestaat de mogelijkheid eventueel andere terreinen aldaar te onteigenen?

Vraag 51. Is de opbrengst van den grond bestemd voor heerenhuizen en kantoorgebouw noodzakelijk voor financiering van den stadhuisbouw? (Mag ook minder terrein bebouwd worden?)

Vraag 52. Hecht de Commissie aan den „geprojecteerden weg" tusschen stadhuisplein en Stratumseind bijzondere beteekenis en zoo ja, welke?

Vraag 53. Mag het op pag. 14 genoemde kantoorgebouw (A) ook op een andere plaats geprojecteerd worden?

Vraag 54. Waar geschiedt het trouwen 3e klas, 4e klas en het kostelooze?

Vraag 55. In hoeverre moeten de toegangen tot de trouwkamers van den openbaren weg gescheiden zijn en in hoeverre kunnen ze met den hoofdingang (naar Burgerzaal, raadszaal etc.) gecombineerd worden?

Vraag 56. Voor wie is de afzonderlijke ingang naar de typekamer, is deze afzonderlijk vanaf den openbaren weg?

Vraag 57. Voor wie zijn de afzonderlijke loketten van de typekamer, behoort er een loketkamer achter?

Vraag 58. Is de afzonderlijke ingang voor dienst Gemeentewerken voor publiek of personeel?

Vraag 59. Heeft de Jury voorkeur voor de ligging der teekenkamers t.o.v. de windstreken (N)?

Vraag 60. Krijgt de afdeeling Financiën veel publiek?

Vraag 61. Moet de muziekgalerij vanaf den openbaren weg bereikbaar zijn?

Vraag 62. Toiletten en garderobe voor de Feestzalen, mogen deze op den beganen grond liggen of moeten deze in de onmiddellijke nabijheid van genoemde zalen liggen?

Vraag 63. Moet voor de vergaderkamer van B. en W. gerekend worden op een bodekamer of kan de bodekamer van de kamer Burgemeester daarvoor dienen?

Vraag 64. Bodekamer bij den ingang van de raadszaal?

Vraag 65. Waarvoor dient de gereserveerde tribune?

Vraag 66. Trouwkamer 3e klasse, wachtkamer, toiletten en bodekamer?

Vraag 67. Alg. trouwkamer, wachtkamer, toiletten en bodekamer?

Vraag 68. De onder D 1, 2, 4 en 5 genoemde ruimten, mogen deze als een groote ruimte beschouwd worden, dus niet onderverdeeld in kamers van 25 M² en mogen deze dieper worden dan ± 6 M.?

Vraag 69. Moet bij iedere Secretarie-afdeeling geprojecteerd worden 1 wachtkamer, 1 bodekamer en een spreekkamer?

Vraag 70. Mogen de aangegeven publieke toiletten bij de verschillende Secretarie-afdeelingen gecombineerd worden?

Vraag 71. Hoeveel ambtenaren zullen er worden te werk gesteld in het raadhuis?

Vraag 72. Hoeveel maken er gebruik van de rijwielbergplaats?

Vraag 73. Moet op alle afdeelingen op toiletten voor ambtenaressen gerekend worden?

Vraag 74. Voor de diensttrappen moet er op een lift gerekend worden?

Vraag 75. Moet er voor de publieke trappen op een lift gerekend worden?

Vraag 76. Moet er bij de ingangen op een portier tevens zaalwachtloge gerekend worden, of mag een bode welke bij een Secretarieafdeeling is aangebracht als zoodanig dienst doen?

Vraag 77. De kleine archieven, welke bij de Secretarieafdeelingen omschreven zijn, vallen deze onder dezelfde voorwaarden, als in het programma omschreven?

Vraag 78. Hoe is de grondslag?

Vraag 79. De kademuur langs de Dommel mag deze vernieuwd worden of in overeenstemming met het plan gebracht worden?

Vraag 80. Hoe groot moeten de trouwzalen worden voor de 3e en 4e klas en voor kosteloos te sluiten huwelijken? Zijn voor de ligging dezer zalen ook aanwijzingen?
Moeten zij in of in aansluiting komen aan het representatieve gedeelte?

ANTWOORDEN TWEEDE SERIE VRAGEN.

Vraag 23. Hieromtrent is nog niets met zekerheid te zeggen. Het ligt evenwel in de bedoeling om nabij of tegenover het nieuwe stadhuis een plaats te bestemmen voor de stichting van een kantoor voor de geldzaken van het postkantoor, zie overigens vraag 6.

Vraag 24. Een bescheiden gebruik van enkele lichte kleuren ter verduidelijking van de beide situatieteekeningen wordt toegestaan.

Vraag 25. De vluchtkelder is alleen ten behoeve van de in het stadhuis werkzame ambtenaren.

Vraag 26. Bij het stenografenvertrek een afzonderlijke kleine garderobe met toilet te projecteeren.

Vraag 27. Een „loketkamertje" is een kleine afgesloten ruimte waarin men via een loket met den ambtenaar kan spreken, zonder dat men door het overige wachtende publiek gehoord wordt. Dit in tegenstelling met „door loketten te woord worden gestaan", waarbij alle omstanders het gesprek met den ambtenaar kunnen volgen.

Vraag 28. Ja.

Vraag 29. Neen, bij het combineeren van de ruimten voor het publiek voor de afdeeling Bevolking en Burgerl. Stand blijft de eisch van loketkamertjes voor de afd. Burgerl. Stand gehandhaafd.

Vraag 30. Ja.

Vraag 31. Volgens de omschrijving op blz. 18 moet de eerste klas trouwzaal onmiddellijk aansluitend aan de Burgerzaal gelegen zijn. Dit houdt echter niet in de eisch dat deze zalen „en suite" gelegen moeten zijn. Een oplossing, als in de vraag bedoeld is in strijd met de eisch dat zij als één geheel vereenigd moeten kunnen worden.

Vraag 32. Ten aanzien van de ligging der werklokalen wordt niets dwingend voorgeschreven, doch wordt slechts vermeld dat zij bij voorkeur niet op het Noorden zijn te ontwerpen.

Vraag 33. Zie hiervoor de laatste alinea van het hoofdstuk „terrein en omgeving" in het Prijsvraagprogramma.

Vraag 34. Zie antwoord op vraag 4.

Vraag 35. Men houde zich zooveel mogelijk aan de omschrijving.

Vraag 36. Hiervoor kunnen geen juiste maten opgegeven worden. Dit zal afhangen van de vorm en de indeeling van iedere afdeeling.

Vraag 37. Ja, dit is niet alleen gewenscht doch noodzakelijk.

Vraag 38. Dit hangt af van de ligging van de koffiekamer voor de Raadsleden ten opzichte van het werkgedeelte.

Vraag 39. Voor de garderobe voor ambtenaren op de Secretarieafdeelingen wordt verwezen naar de eerste alinea op blz. 21.

Vraag 40. De dienst van Gemeentewerken bij voorkeur over niet meer dan twee verdiepingen te verdeelen. Zie overigens het antwoord van vraag 16.

Vraag 41. Ja, met het oog op het onderling contact, maar wordt niet als eisch gesteld.

Vraag 42. Het gestelde bedrag is niet bindend, doch is bedoeld als een aanwijzing. Evenwel zullen de kosten niet noemenswaard boven dit bedrag uit mogen gaan.

Vraag 43. Neen.

Vraag 44. Beide wegen zijn belangrijk. De Wal als verkeersweg voor locaal en interlocaal verkeer, het Stratumseind als winkelstraat (dus met voetgangers- en rijwielverkeer). Zie ook vraag 14.

Vraag 45. Deze verbinding, die er thans niet is, moet gemaakt worden.

Vraag 46. Deze panden vallen momenteel buiten de onteigening. Aan de toekomst zal overgelaten worden of zij uit zichzelf zullen verdwijnen dan wel onteigend zullen worden.

Vraag 47. Neen, zie ook antwoord op vraag 12.

Vraag 48. Wanneer het afwateringskanaal tot stand komt (waarschijnlijk binnen afzienbaren tijd) wordt geen hoogere Dommelstand verwacht dan max. 15.85 + N.A.P.

Vraag 49. De onteigeningsprocedure is begonnen.

Vraag 50. Neen.

Vraag 51. Dit doet niet terzake.

Vraag 52. Deze weg moet er komen.

Vraag 53. Neen.

Vraag 54. Hiervoor wordt de in het programma omschreven „2e klasse" trouwkamer gebruikt.

Vraag 55. Dit wordt den ontwerper overgelaten.

Vraag 56. Ten behoeve van de ambtenaren. Is niet vanaf openbaren weg te ontwerpen.

Vraag 57. De loketten zijn ten behoeve van de ambtenaren om stukken aan te reiken. Een loketkamer is hierbij niet noodig.

Vraag 58. Voor beiden.

Vraag 59. Het ontwerpen der teekenkamers op het Noorden is wenschelijk.

Vraag 60. Zie blz. 35 en 36 van het Programma.

Vraag 61. Neen.

Vraag 62. Zeer nabij de Feestzalen.

Vraag 63. De bodekamer van de Burgemeesterskamer kan hiervoor dienen.

Vraag 64. Hiervoor kan het dienstvertrek benut worden.

Vraag 65. Voor personen door het Gemeentebestuur uitgenoodigd.

Vraag 66. / Vraag 67. Het ligt in de bedoeling de omschreven „eerste klas" trouwkamer te gebruiken voor 1e en 2e klas huwelijken en de omschreven „2e klas" trouwkamer voor 3e klas en kostelooze huwelijken.

Vraag 68. Neen.

Vraag 69. Neen.

Vraag 70. Ja.

Vraag 71. 150 à 200.

Vraag 72. Bijna allen.

Vraag 73. Eenige toiletten voor ambtenaressen zijn gewenscht. Deze zouden gelegen kunnen zijn nabij de afdeeling Registratuur en nabij de administratie van Gemeentewerken.

Vraag 74. Zie omschrijving op blz. 16.

Vraag 75. Een of meer liften moeten door het publiek benut kunnen worden.

Vraag 76. De uiterste beperking van het aantal boden is noodig.

Vraag 77. Neen.

Vraag 78. De wijze van fundeeren valt buiten de opgave van het Prijsvraagprogramma.

Vraag 79. Een kademuur is momenteel niet aanwezig.

Vraag 80. Zie vragen 54, 66 en 67.

PRIJSVRAAG VOOR HET GEMEENTEHUIS TE HUIZEN (N.-H.).

INGEKOMEN VRAGEN MET DE BEANTWOORDING DAARVAN, 2e Serie.

Vraag 5. Op het gedeeltelijke uitbreidingsplan, gevoegd bij het programma, is het terrein als volgt aangegeven:
Is de westelijke helft van het terrein voor plaatsing van het gebouw disponibel of dient dit in het plan voor plantsoen te worden gereserveerd, zoodat alleen plaatsing van het gebouw op de oostelijke helft in aanmerking komt?

Antwoord. Hiervoor zij verwezen naar het programma blz. sub 2a. De ontwerper is dus vrij in dit opzicht, mits er bijzondere voordeelen mede worden bereikt.

Vraag 6. Is in de raming van ƒ 75.000.— de verlichting begrepen?

Antwoord. In de raming zijn alleen begrepen de kosten van het aanleggen van de binnenleidingen, dus niet van de ornamenten.

Vraag 7. Hoeveel M² bergruimte wordt geeischt in de onderverdieping, behalve genoemde vluchtkelder en verwarmingskelder?

Antwoord. 25 à 30 M². De bergruimte is deels bedoeld voor fietsenbergplaats, deels voor pakhuisruimte.

Vraag 8. Moet gerekend worden op 4 één-persoons arrestantenlokalen of op 2 één en 1 twee-persoonscellen?

Antwoord. Er moet gerekend worden op 4 één-persoonscellen.

Vraag 9. Hoeveel toiletten worden verlangd voor de raadsleden (sub c pag. 15)?

Antwoord. Voor de raadsleden worden verlangd twee urinoirs en één w.c.

Vraag 10. Bij het doorlezen van de voorwaarden betreffende den Raadhuisbouw heb ik gemerkt, dat er niet over de trouwzaal gesproken wordt. Berust dit op abuis of is deze er bewust uit gelaten?
Tevens wilde ik gaarne van U vernemen of de centr. verw. uitgewerkt of in schets op de teekeningen moet worden aangegeven.

Antwoord. Inzake de trouwzaal zij verwezen naar de beantwoording van vraag 1.
De centrale verwarming behoeft niet op de teekeningen te worden aangegeven.

Vraag 11. Op blz. 8 van het programma, onder e, wordt vermeld, dat de inhoud van de eventueel aan te brengen vluchtkelder buiten beschouwing kan blijven. Moet hieruit worden afgeleid, dat de bouwkosten van deze kelder buiten het gestelde bedrag van ƒ 75.000.— vallen?

Antwoord. De bouwkosten voor den vluchtkelder vallen buiten het gestelde bedrag van ƒ 75.000.—.

Vraag 12. Kan worden medegedeeld, waar de huwelijksvoltrekkingen zullen plaats vinden, nu een trouwkamer niet wordt gevraagd?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 1.

Vraag 13. Kan worden medegedeeld, waarom de vergaderkamer, tevens wachtkamer voor de pers, n i e t mag grenzen aan de raadszaal? En wat is overigens de beteekenis van deze aanwijzing?

Antwoord. Deze aanwijzing heeft zijn ontstaan te danken aan den eisch, dat bedoelde kamer geïsoleerd moet zijn van de raadzaal.

PROF. HENRY VAN DE VELDE. SCHOONHEIDS-DICTATOR VAN BELGIE.

We lezen in „de Ingenieur":
Enkele jaren geleden (ongeveer 1936) op bescheiden schaal begonnen en allengs steeds sterkere uitbreiding verkrijgend met het mogelijke vooruitzicht van een zeer algemeene toepassing, verstrekt op uitnoodiging van de Belgische Regeering Prof. Henry van de Velde zijn advies over alle schoonheidsaangelegenheden betrokken bij officieele en officieuze bouwwerken, in den ruimsten zin genomen.
Er kan thans geen ontwerp voor een school, voor een kerk, voor een raadhuis, voor een kazerne, voor een station, voor een brug, voor een sluis, voor wegenaanleg, voor stadsuitbreiding, voor deelneming aan buitenlandsche tentoonstelling enz. bij één der Ministeries te Brussel binnenkomen, zij het als object voor werkverschaffing, voor subsidie of staatsuitvoering, zonder dat aan Henry van de Velde het oordeel wordt gevraagd omtrent de uiterlijke schoonheid c.a., in welke materie hij feitelijk de beslissende stem bezit.
De oudere bouwmeesters hebben nogal eens bezwaar tegen hetgeen de sterke 74-jarige dictator voorschrijft, doch de jongeren trekken vaak met hun schetsen, vóórdat zij het plan inleveren, naar van de Velde om zijn voorlichtingen te genieten en ook om later minder kans van afkeuring te loopen.
Over het algemeen genomen werkt deze concentreering van beoordeeling vlot en nuttig. C.

SLUITING VAN LUIKEN BIJ NAAR BUITEN DRAAIENDE RAMEN.

Voor kleine landhuizen en week-end-huisjes is het dikwijls noodig luiken toe te passen. Tegelijk voldoen daar de naar buiten draaiende ramen het meest, om hun eenvoudige constructie, om het feit dat ze binnen geen ruimte in beslag nemen in geopenden stand en daarenboven meer waarborg geven tegen tocht dan naar binnen draaiende ramen.
Hoe evenwel die luiken af te sluiten?
Hang- en sluitwerkspecialisten wisten geen raad of verzonnen ingewikkelde constructies. Wij deden het toen met omgezette stripijzertjes, op de wijze als hierbij aangegeven is. In de practijk voldoen ze goed, de luiken worden tegelijk met de ramen gesloten en zijn van buiten niet los te peuteren. Plaatst men de windwervels van de luiken niet te ver weg, zoodat men die onder het open ram door te pakken kan krijgen, dan is het geheele geval van binnen uit te bedienen. B.

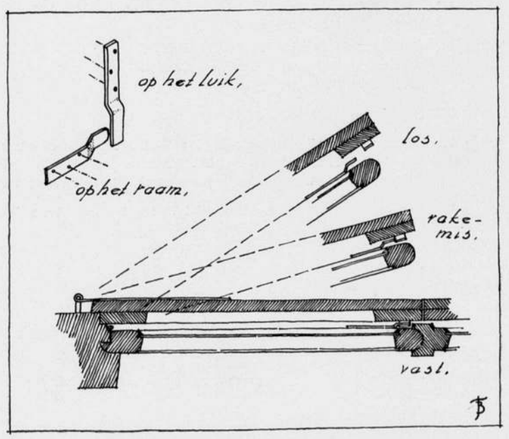

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 11 — 12 MAART 1938

HET „BOSBAD" TE 'S-GRAVENHAGE — ARCHITECT G. WESTERHOUT B. N. A.

HET „BOSBAD" TE DEN HAAG.

Zwemmen! Wie van de heeren der schepping heeft niet op de debetzijde van z'n levenslei staan, dat hij ééns bezweek voor de verleiding van het water en op een warmen zomerdag in adamscostuum rondplaste, hetzij in zee aan een eenzaam strand of in afgelegen sloot of plas? Dat ligt echter waarschijnlijk reeds alles ver achter ons en inmiddels is het zwemmen om ons heen tot een sport geworden, waarvan niemand, excessen daargelaten, de gezonde beteekenis voor ons volksleven zal willen ontkennen. Het aantal zwemgelegenheden is dan ook met de jaren zeer sterk toegenomen.
Hoewel het bad in de open lucht alle voordeelen heeft van de vrije inwerking van zon en lucht, blijft de gebruiksmogelijkheid beperkt tot hoogstens 5 maanden per jaar, waarvan slechts 3 seizoen zijn. Het overdekte bad mist weliswaar het voordeel van directe bezonning, maar heeft overigens ten opzichte van de open baden eigenlijk alleen voordeelen te boeken.
Men heeft de kwaliteit van het zwemwater in de hand; het toezicht op de hygiëne en het gebruik is beter mogelijk; de klimaatregeling van de lucht in de zwemzaal, zoowel als de temperatuur van zwem- en douchewater is constant te houden; het gebruik van de inrichting staat practisch open van 's morgens half acht tot 's avonds 11 uur het geheele jaar door.
In medische kringen is men ervan overtuigd, dat het zwemmen in behoorlijk gedreven en gecontroleerde overdekte inrichtingen geen gevaren voor het overbrengen van ziekten medebrengt.
Het eenige, dat daaruit is overgebleven, is de voetschimmel, een verschijnsel, waarmede meer menschen zijn behept, dan men zou vermoeden, doch waartegen een eenvoudig desinfectiemiddel afdoende helpt en dat voor ieder ter beschikking in de zwemzaal aanwezig is.
Men heeft het bezwaar van gebrek aan directe bezonning in sommige baden trachten te ondervangen door kunstmatige hoogtezon, welke het geheele jaar dienst kan doen; ook wel door een wegschuifbare overkapping te maken, welke echter alleen des zomers in ons klimaat van nut kan zijn.
Hoewel Nederland op het oogenblik een 33-tal overdekte zwem-

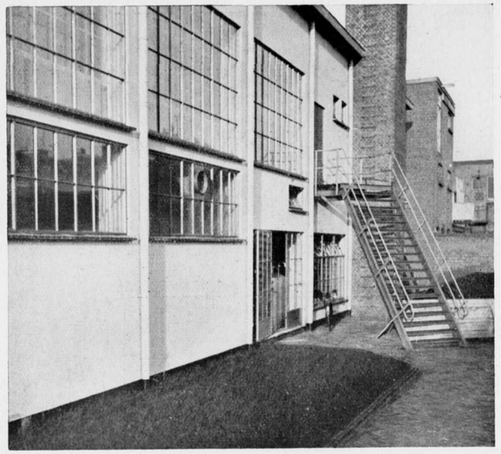

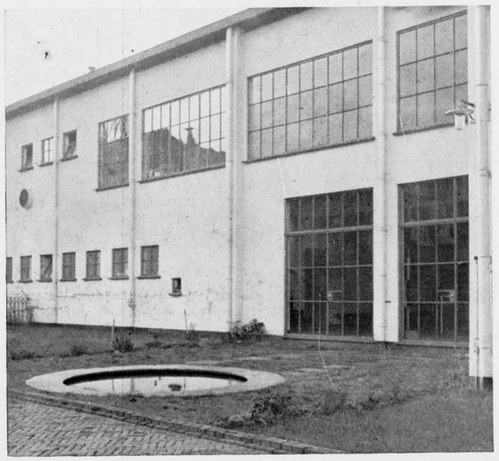

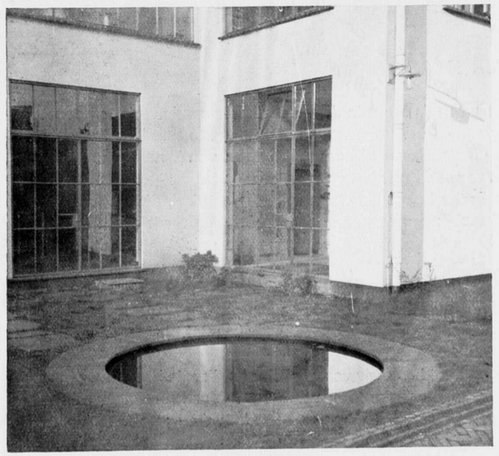

FRAGMENTEN VAN DEN ACHTERGEVEL
HET „BOSBAD" TE DEN HAAG ARCH. G. WESTERHOUT B.N.A.

inrichtingen rijk is, spreekt het wel vanzelf, dat bij een ervaring van een 20 tot 50 jaar nog tal van desiderata overblijven, welke eenerzijds met het gebruik van de inrichting, anderzijds met de stage vorderingen op medisch- en technisch terrein van doen hebben.

Men is wel zoo langzamerhand tot een geijkte lengtemaat voor het bassin gekomen, nl. 25 m, zoodat veelvouden daarvan voor elken wedstrijd tot gangbare maten leiden. De breedte varieert daarbij, al naar de beschikbare plaatsruimte, van 11 tot 13 meter, waarin vier zwembanen mogelijk zijn. Buiten de wedstrijden moet een deel van dit bassin geschikt zijn voor ongeoefenden, waartoe men het water op lager peil brengt en het afgevoerde water in een afzonderlijken kelder bewaart. Laten de ruimte, de middelen en de exploitatiemogelijkheden zulks toe, dan is een zwembassin van de aangegeven maten uitsluitend voor zwemmen en voortdurend op voldoende peil, met daarnaast een afzonderlijk ondiep bassin voor ongeoefenden een verkieslijker oplossing. De maten van dat oefenbassin kunnen ongeveer zijn 12 × 15 m.

Het inzicht hierover verschilt niet veel; een vraagstuk, dat zijn beslissende beantwoording nog niet gevonden heeft, is, of de kleedkamertjes rondom het bassin moeten gelegen zijn en met open gezicht op de zwemzaal, of wel of deze in een van de zwemzaal gescheiden ruimte moeten liggen. Het spreekt wel vanzelf, dat in de meeste gevallen de vorm van het beschikbare terrein ook een woordje meespreekt, waarbij dan de keuze door het terrein wordt bepaald. Bij vrijheid in keuze evenwel stelt men tegenover „kamertjes in de zwemzaal maakt minder toezicht noodig, maar geeft ook mindere ordelijkheid", dat „kamertjes buiten de zaal meer toezicht noodig, maar grooter ordelijkheid" meebrengen. Men acht het eerste ook wel „gezelliger" voor het publiek.

Het is een eigenaardigheid van het „homo sapiens", dat, wanneer men het in pleizierige stemming in bosjes bijeenbrengt, het die pleizierige stemming ook door luidruchtigheid wil kenbaar maken; het is een bekend feit, dat iemand onder een douche graag luidkeels zingt of fluit en zoo gaat druk bezoek aan een zwembad gewoonlijk gepaard met een helsch lawaai; het komt mij dan ook persoonlijk voor, dat men zwemzaal en kleedgelegenheid beter definitief kan scheiden.

Daarvoor pleit trouwens meer.

Met het oog op het gebruik en de seksen is bij het groote aantal bezoekers, dat op spitsuren een overdekte zweminrichting kan bezoeken, een geordend en gedwongen beloop van het gebruik der inrichting dringend noodzakelijk. Ook moet belet worden, dat bijv. bezoekers van een publieke tribune, waarvoor de toegangsprijs belangrijk lager is, dan die voor het zwembad, een gratis bad kunnen nemen; de practijk wijst maar al te zeer uit, dat ook hier de verleiding van het water den mensch parten speelt, zij het ook (gelukkig) andere dan in den aanvang van dit artikel vermeld.

Het schema voor een plattegrond is in de afbeeldingen vermeld. De bezoekers moeten gedwongen een weg doorloopen en passeeren achtereenvolgens tochtportaal, kassa, badgoedafgifte, wachthal, kleedzaal, verplichte douche, zwemzaal. Op dien weg liggen toilets voor gekleeden en ontkleeden; scheiding wordt daarbij gemaakt tusschen vloeren, welke met schoenen mogen worden betreden en die voor bloote voeten, waarbij voor de zwemzaal geldt, dat op de perrons daaromheen slechts gereinigde bloote voeten toelaatbaar zijn. De terugweg voert niet meer door de douches. Voor hen, die bij het verlaten van het bad nog een koude douche wenschen, is deze op dien terugweg opgesteld, evenals bakken met desinfectantia tegen voetschimmel. Vijftien tellen daarin de voeten houden beteekent reeds, dat men gevrijwaard is; denkt men er bovendien aan, vóór het kleeden de voeten ook tusschen de teenen goed droog te wrijven, dan kan men wel zeker zijn ook deze ziekte niet in een zweminrichting te zullen oploopen.

Met dit algemeene schema is tevens de planindeeling van het „Bosbad" verklaard.

Voor de bezoekers van het terras, waar buffet wordt gehouden, is een afzonderlijke trap, welke tegelijk toegang geeft tot de Directiekamer.

Wijl de wijk, waarin het bad gelegen is, niet beschikt over een badhuis, is aan de inrichting een afzonderlijke douchebadafdeeling verbonden, welke direct van uit de hal toegankelijk is. Kuipbaden zijn niet voldoende gewild en te duur in exploitatie.

Een ander vraagpunt, dat betrekking heeft op de kleedkamertjes, is het aantal en de verdeeling daarvan over de seksen.

Het gaat er nl. om, min of meer nauwkeurig op te vangen den stroom vrouwelijke en mannelijke bezoekers, hetgeen van belang wordt bij gemengd zwemmen, wisseltijden bij vereenigingszwemmen, spitsuren enz.

Wenscht men de ruimten zooveel mogelijk te beperken dan stelle men zich in op tusschengebruik en make een buffer om de spits op te vangen. Kan men ook daar weinig ruimte voor beschikbaar stellen, dan komt men tot wisselcabines met lade- of kastjessysteem. Beide zijn noodmaatregelen, lastig voor het publiek en minder hygiënisch.

Zoowel bij deze vraag als bij alle andere vraagstukken bij overdekte zweminrichtingen zou een grondstelling moeten gelden.

Uitgaande van de exorbitant hooge eischen, die het gebruik van zoo'n inrichting aan materiaal, uitvoering en kwaliteit stelt, kan men zeggen „het beste is nog niet goed genoeg". Maar er is een grens, die getrokken wordt op de evenwichtslijn tusschen geïnvesteerd kapitaal plus exploitatiekosten en inkomsten. Want het is een merkwaardig verschijnsel in ons land, dat hier, in tegenstelling met onze buren aan allen kant, de overdekte zweminrichting particulier initiatief is en het zonder overheidssteun moet doen, zoodat zij zonder pardon naar een sluitende exploitatie moet trachten, welke slechts kan worden verkregen door druk bezoek tegen minimalen prijs.

Hoewel dus de stelling, het beste is nog niet goed genoeg, onveranderd geldt, kan, en tot schade, deze niet altijd in practijk worden gebracht. En dit niet alleen voor te kiezen materialen, doch ook voor afmetingen van de zwemkuip, aantal kamertjes en verdere outillage.

Een overdekte zweminrichting is nu eenmaal een duur apparaat. Daar vormen kosten en baten een labiel evenwicht bij overigens knappe bedrijfsvoering. En bij die bedrijfsvoering is één van de scherpste eischen de kwaliteit van het water voor wat betreft helderheid en bacteriën-gehalte.

De tijd ligt niet zoo ver achter ons, dat men zich behielp met leidingwater, dat eens in de veertien dagen werd vernieuwd, zonder er verder veel aan te doen. Het behoeft geen betoog, dat de toestand van het zwemwater voor wat betreft doorzichtigheid en bacteriëngehalte toen ook zeer slecht was.

De helderheid is een factor van aanzien, doch bovenal van veiligheid, omdat de contrôle op de zwemmers daardoor eenvoudig en zeker wordt.

Het omlaagbrengen en houden van het bacteriëngehalte is van belang voor de gezondheid van de bezoekers.

Men moest daarom naar middelen uitzien om beide te bereiken, wilde men de overdekte zweminrichting haar bestaansrecht doen behouden en men kwam er toe het water te filtreeren en door het toevoegen van chemische middelen te desinfecteeren.

De biologische methode vond en vindt daarbij weinig aftrek en vertrouwen.

Het leidingwater werd in de bedrijfsvoering bijna overal te duur; waar mogelijk sloeg men eigen bronnen en bond den strijd met het water aan.

Men is zelfs tegenover den prijs van leidingwater gebaat bij het opstellen van een ontijzeringsinstallatie en verdere toestellen tot bereidmaking van het water.

Het water wordt thans gefilterd in open of gesloten filters, door

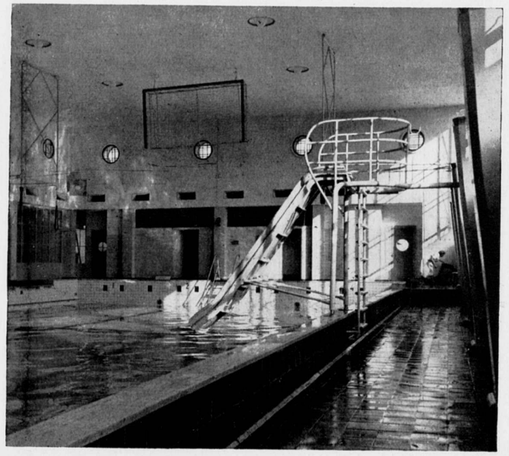

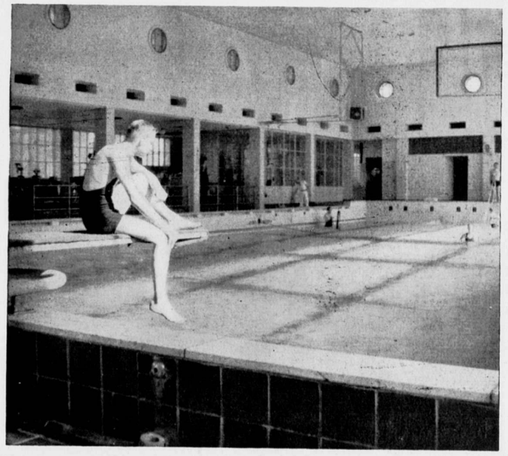

ZWEMZAAL
HET „BOSBAD" TE DEN HAAG ARCH. G. WESTERHOUT B.N.A.

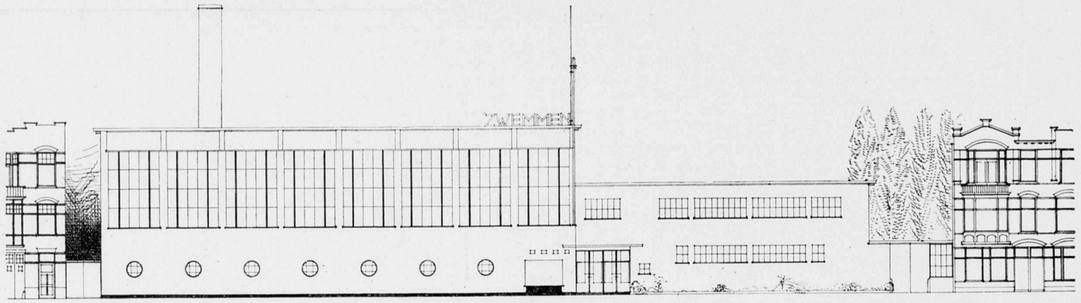

VOORGEVEL

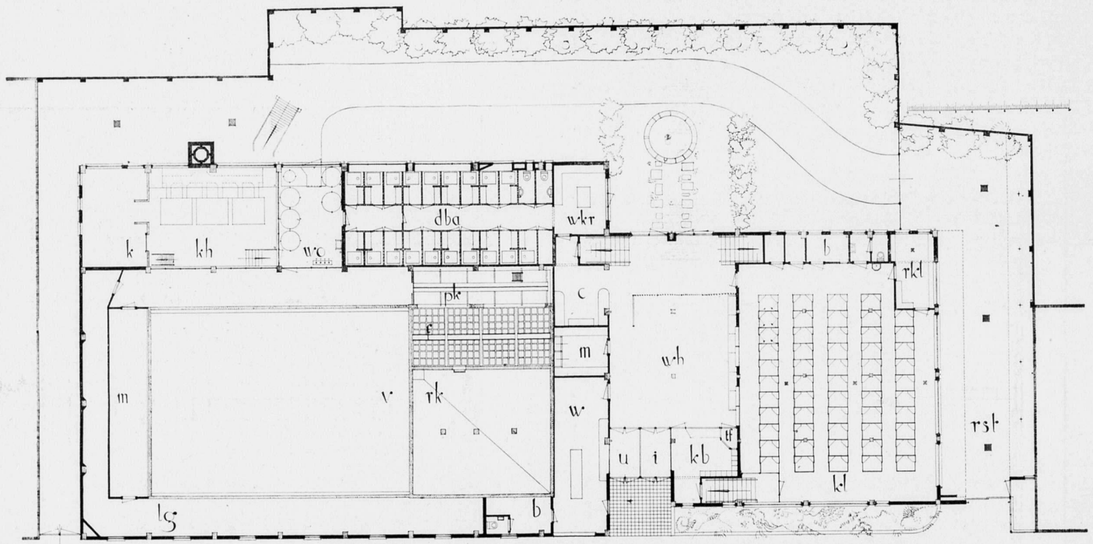

PLAN BEGANE GROND

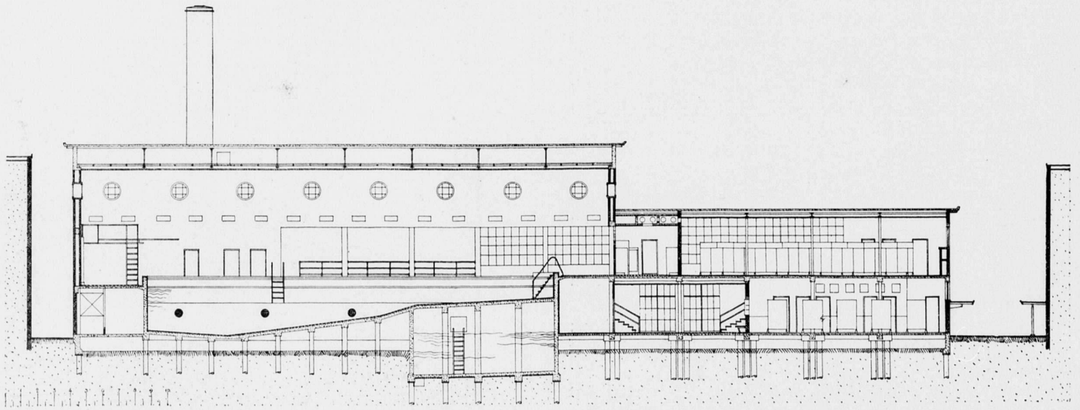

LENGTE DOORSNEDE

HET „BOSBAD" TE 'S-GRAVENHAGE
ARCHITECT G. WESTERHOUT B.N.A.

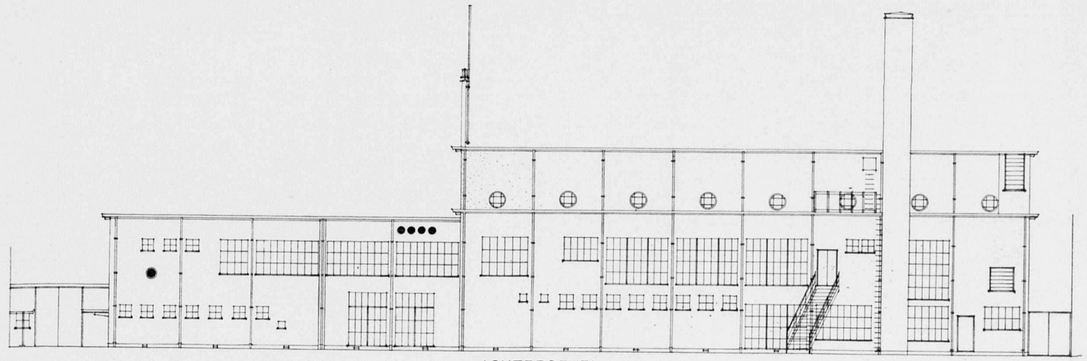

ACHTERGEVEL

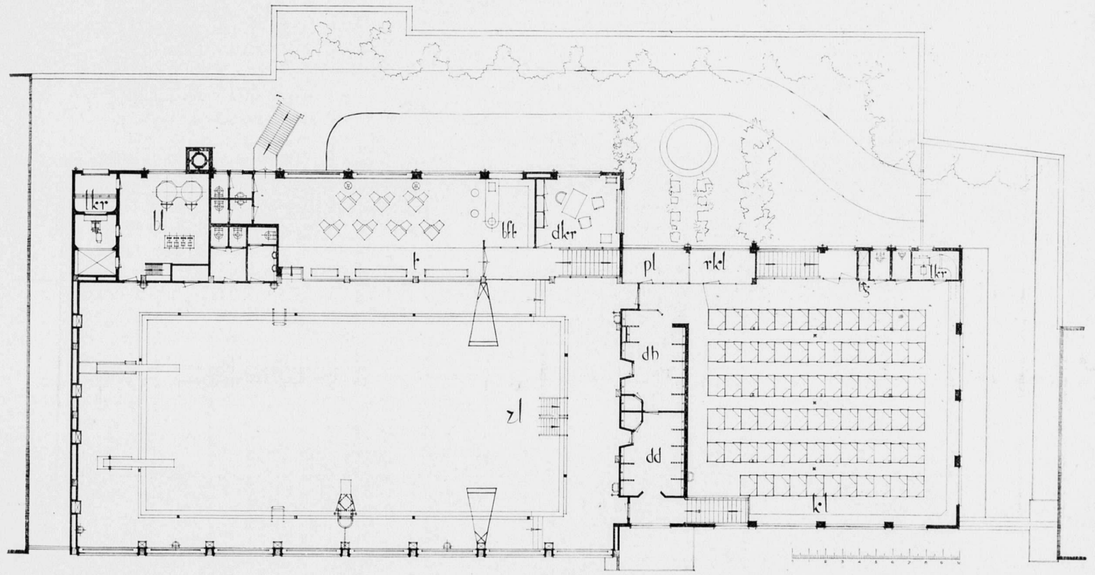

PLAN VERDIEPING

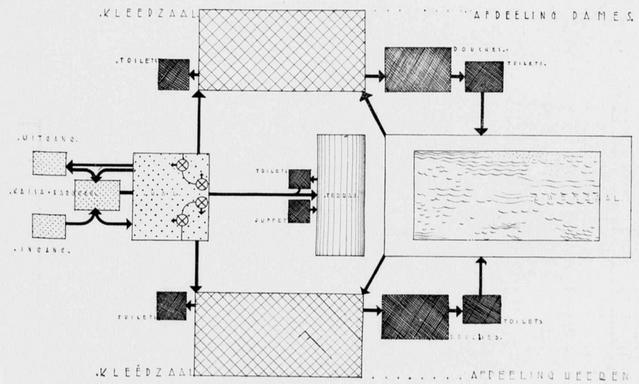

INDEELINGSSCHEMA
HET „BOSBAD" TE 'S-GRAVENHAGE

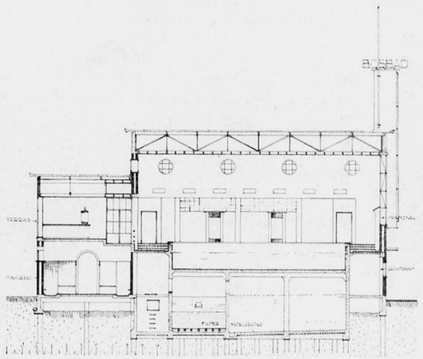

DWARSDOORSNEDE
ARCHITECT G. WESTERHOUT B.N.A.

DOUCHEBADAFDEELING

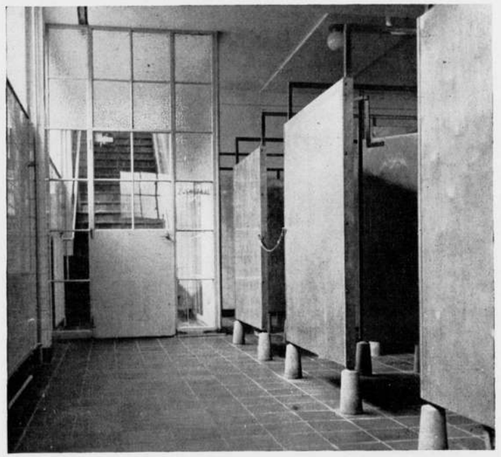

KLEEDHOKJES DAMESKLEEDZAAL

TERRAS MET BUFFET
HET „BOSBAD" TE DEN HAAG ARCH. G. WESTERHOUT B.N.A.

ruim een meterdikke grove zandlaag gezogen en er wordt aluminiumsulfaat toegevoegd om anorganische bestanddeelen in het water te stremmen (coaguleeren) en in het filter achter te houden, waardoor het water aan helderheid wint.
Voor ontsmetting wordt gebruik gemaakt van chloramine, vloeibaar chloor en de methode van ontsmetten tengevolge van oligodynamische metaalwerking (katadynprocedé).
Waar noodig, wordt soda toegevoegd om de door het ontsmettingsmiddel en het aluminiumsulfaat veroorzaakte verschuiving van de samenstelling van het water naar den zuren kant tegen te gaan.
En nu is het merkwaardige resultaat geweest, dat men net als in een goed onderhouden aquarium den toestand kreeg, dat, hoe ouder het water, hoe beter; het water staat wel een jaar en langer in het bassin en is uitstekend zwemwater.
Na deze algemeene beschouwing over vraagstukken rondom de overdekte zweminrichting mogen nog enkele toelichtingen volgen op het „Bosbad".

Ligging. Het beschikbare terrein aan de Amalia van Solmsstraat werd ingenomen door een buiten gebruik zijnde school, welke gesloopt werd. Deze stond op de achterzijde van het terrein. Om de noodige ruimte achter het gebouw over te houden, werd in verband met de hoogte van de bebouwing, de zwemzaal in de rooilijn geplaatst en het kleedgebouw even terug om gelegenheid te hebben nog iets van groen langs het gebouw te kunnen doen planten.

Plan. Om niet meer dan strikt noodig met het gebouw onder het maaiveld te geraken, werd de zwemzaalvloer op 3 m boven de hal gelegd. De beschikbare terreindiepte liet slechts één richting van de zwemzaal toe, evenwijdig aan de straat, even door de lijn Noord-Zuid gedraaid, zoodat de lange wand een groot deel van den dag zonlicht kan ontvangen. Zoo ruim mogelijke toetreding werd verlangd, er ontstond een glaswand. Overigens is de opzet van het plan als reeds eerder vermeld. Op den beganen grond dameskleedzaal met 54, op de verdieping de heerenkleedzaal met 76 kleedhokjes. In beide reservekleedkamer voor groepjes.
De tusschen kleedzalen en zwemzaal gelegen douches zijn 19 in getal, te combineeren en te scheiden.
De technische installatie is gedeeltelijk op beganen grond, gedeeltelijk op de verdieping (boilers, tegenstroomapparaat, pompjes) en gedeeltelijk 2.5 m onder den beganen grond, waar zich de zwemwatervoorziening en tevens de filters en reinwaterreservekelder bevinden.
Een afzonderlijk te gebruiken douchebadafdeeling voor dames en heeren met totaal 19 douchekamers, ligt op den beganen grond.
Bij den ingang vindt men de kassa, aan de tegenovergestelde zijde een snoepwinkel, van waaruit tevens het buffet op het terras naast de zwemzaal wordt verzorgd.

Constructie. Er zit veen, dies werd op palen gefundeerd; schokbeton-vleugelpaaltjes onder een rondgaanden randbalk, onder het bassin direct onder de bassinbalken.
Zwemkuip met in den vloer ingeklemden wand, kelders en vloeren met balken en kolommen gewapend beton; muren Bendorsteen, aan de buitenzijde afgecement en lichtgrijs gekleurd. Op de verdieping in de heerenkleedzaal ijzeren kolommen, waarover ijzeren balken, boven het terras c.a. ijzeren onderslagen, boven de zwemzaal geconstrueerde ijzeren liggers.
Daken van cassetten-platen, gedekt door direct daarop gekleefde Ruberoid bedekking, met koperen boordafdekking.
Dubbele plafonds van celotex-platen.
Zwemzaal alles dubbele ramen met verwarming ertusschen.
IJzeren ramen. Houten deuren.
Het bassin is geheel bezet met lichtgroene oververglaasde dubbelhardgebakken tegels V en B. Wanden in alle ruimten, waar publiek komt, ruim betegeld met zeer lichtkleurige vuurklei-

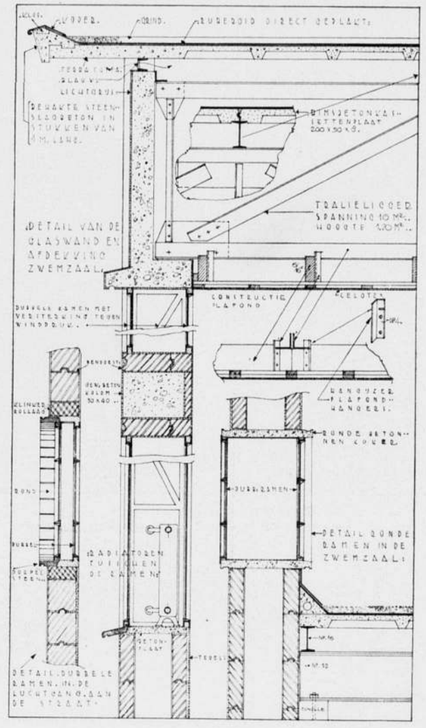

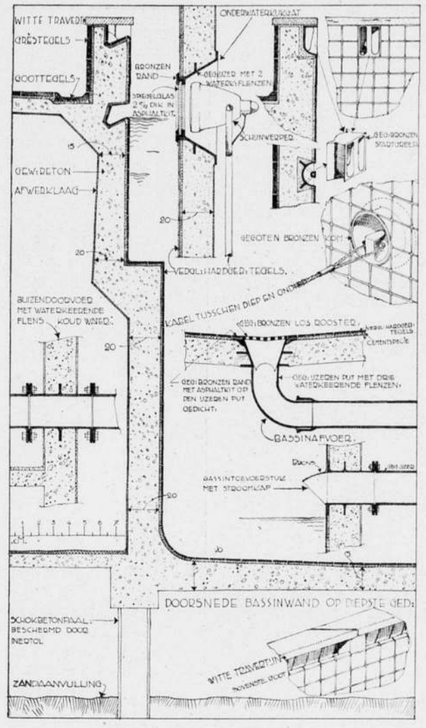

HET „BOSBAD" TE 'S-GRAVENHAGE — VERSCHILLENDE TECHNISCHE DETAILS — ARCHITECT G. WESTERHOUT B.N.A.

achtige tegels, vloeren met zeer donkerbruine grestegels. Directiekamer en kassa linoleum. Gebruiksruimten cement met carborundum en muren gewit. Douchebadafdeeling grijze badcelsteen met lichte granitovloer.

Technische installaties. Ontijzerings- en pompinstallatie voor eigen water met een uurcapaciteit van 15 m³ in een batterij van drie filters met hydrophoorketel, beluchtings- en terugspoelketels.
Verwarming zwemzaal en kleedkamers met verwarmde lucht, de laatste met bijverwarming door radiatoren. Overige vertrekken warmwaterverwarming.
Verwarming zwemwater door tegenstroom-lagedruk-stoom.
Verwarming lucht door stoom. Verwarming warmwaterverwarming tegenstroomapparaat; circulatiesysteem met pompen.
Warmwater voor douches, staande boilers met horizontale spiraal en pompcirculatie.
Ketelinstallatie 3 keteleenheden met 2 vuren, worden gestookt met magere nootjes V, lagedruk stoom.
Voor de circulatie van het zwemwater zijn er twee electrisch gedreven centrifugaalpompen, met een gezamenlijke capaciteit van 150 m³ p. u. De inhoud van het bassin is normaal 550 m³, zoodat het water binnen de 4 uren de filters voor het zwemwater passeert. Deze filters hebben een oppervlakte van ca. 29 m²; de filtersnelheid is daarbij ca. 5 m.

Aan het water wordt, al naar de drukte van het gebruik, tot 0.3 milligram/liter chloor toegevoegd voor ontsmetting.
De filters worden eens per week teruggespoeld, waartoe lucht en water het vuil losmaakt en in het riool doet afloopen.
Een afzonderlijk electrisch gedreven compressor is daartoe opgesteld bij de filters.
Adviseur voor electriciteit was de Adviseerend ingenieur H. A. Blom te Oegstgeest en voor het warmtevraagstuk de heeren Ploeg & de Zwart te Den Haag, de installaties werden uitgevoerd door Rietschoten & Houwens te Rotterdam en A.T.I.B.A. te Amsterdam.
De heer Cornelissen was belast met het dagelijksch toezicht.

G. WESTERHOUT, Arch. B.N.A.

VERKLARING VAN DE LETTERS IN DE PLATTE GRONDEN.

i = ingang; u = uitgang; k. b. = kassa badgoed; t.f. = telefoon; w. = winkel; w. h. = wachthal; c. = contrôle; k. l. = kleedkamers; rkl. reserve kleedkamers; b. = bergplaats; wkr. = wachtkamer douchebadafdeeling; dba. = douchebadafdeeling; wo. = waterontijzering; kh. = ketelhuis; k. = kolen; lg. = warme luchtgang; v. = kruipruimte onder bassin; r. k. = reinwaterkelder; f. = filters; p. k. = pompenkelder; bg. = badgoed; stortkoker; lkr. = luchtkamer; dd. = douche dames; dh. = douche heeren; zl. = zwemzaal; dkr. = directeurskamer; bft. = buffet; t. = terras; bl. = boilerruimte.

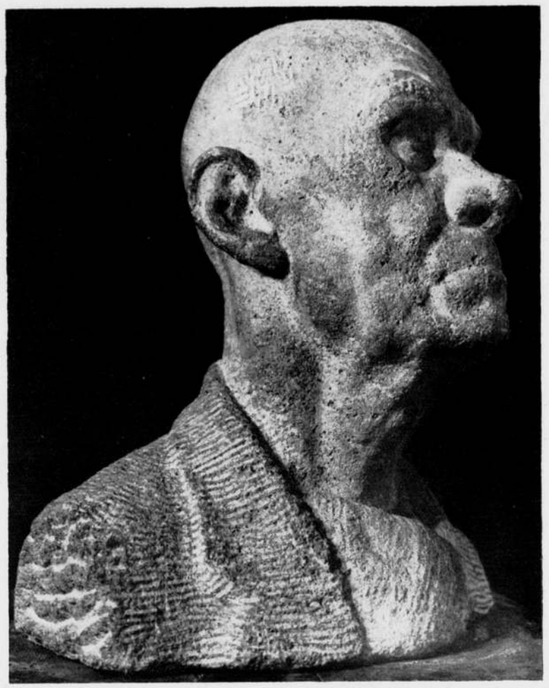

BLINDE MAN PIETER STARREVELD SCULP.

HET WERK VAN DEN BEELDHOUWER PIETER STARREVELD.

Toen in September van het jaar 1936 de Nederlandsche Kring van Beeldhouwers te Den Haag een uitgebreide tentoonstelling in Pulchri had georganiseerd, vond men daar in het midden van de groote zaal een tafel met wat „kleingoed en allerhanden". Het vormde een pièce de milieu, dat ondanks de plaats toch niet direct de aandacht trok, omringd als het was door een breede rij van statuen en kolossen. Maar wanneer men al rondbeenend tenslotte toch voor deze groep kwam te staan, dan maakte men ook voor langeren tijd halt, want er was werk bij, dat op een bijzondere belangstelling aanspraak kon maken. Wij voor ons kozen er met snel gedecideerde voorkeur de ranke beeldjes van den Amsterdamschen inzender Starreveld uit; en dat ook anderen hetzelfde hadden gedaan, bleek toen deze tot nog toe onbekende naam daarna herhaaldelijk genoemd werd bij het vergeven van officieele opdrachten, o.a. voor de „Nieuw-Amsterdam". Nu deze jonge beeldhouwer wat meer op den voorgrond treedt, lijkt daarom het oogenblik gekomen om zijn werk eens wat nader te beschouwen. Groot is dit oeuvre uit den aard der zaak nog niet; het omvat niet veel, maar wel velerlei. Want naast zijn hout- en steensculptures rijst reeds de oogst van zijn grafische kunst: een schelfje penteekeningen en een bussel linoleumsneden. Een ingewikkelde of bewogen historie weerspiegelt dit alles zeker niet. Starrevelds ontwikkeling voltrekt zich rustig en rechtlijnig, in een zekeren en zelfbewusten gang. Ongeveer twee jaar heeft hij aan de Amsterdamsche Academie bij Prof. Bronner gestudeerd; daarna gaat hij zijn eigen weg en van directe leermeesters hoort men niet meer. Alleen voor het modelteekenen blijft de band met de oude school nog eenige jaren bestaan.

Het is met hardnekkigheid en strenge tucht, dat Starreveld zich oefent in dit onderdeel van zijn vak. De beheersching der verhoudingen in het platte vlak is noodzakelijk voor de verovering der ruimte. En zoo ontstaat een lange reeks penteekeningen, die na vijfjarigen geconcentreerden arbeid eerst voor kort beeindigd werd. Met reden verkoos Starreveld — evenals zoo vele andere teekenende beeldhouwers — de pen boven het potlood. De scherpe inktlijn verdoezelt niets; ze kent de corruptie van het potlood niet, weet van geen compromis, maar legt iedere fout onerbarmelijk bloot. Dit grafische werk streeft niet naar een zelfstandig bestaan, maar is als een examen, dat de waarde van het kunnen zoo nauwkeurig mogelijk moet definieeren en toetsen tevens. Naar gelang deze waarde grooter wordt, groeit het werk evenwel toch uit boven louter studiemateriaal.

Starreveld bepaalt zich in deze teekeningen uitsluitend tot de lijn. Zij alleen moet het volumen, zonder hulp van schaduwing of nevengesteld accessoir, omvatten. Vandaar haar sterk gespannen karakter. Ze is niet geschreven, maar afbakenend neergezet. En toch ontbreekt het haar niet aan beweging en lenigheid. Vooral wanneer de tors de hoofdzaak blijft. De gestalte als zoodanig geeft meer moeite, speciaal in haar rijzing en stand. Maar als de lineatuur scherper en dunner wordt, groeit daarmee haar opstuwend vermogen en verdwijnen de oneffenheden. In zachte vast aaneengesloten glooiingen stijgt dan de contour van de voeten opwaarts naar de schouders, gaat snel om langs den kop en daalt daarop soms in denzelfden rustigen gang, vaak evenwel in een meer bewogen en daardoor contrasteerend verloop.

Met zijn linoleumsneden treedt Starreveld de ruimte een stap

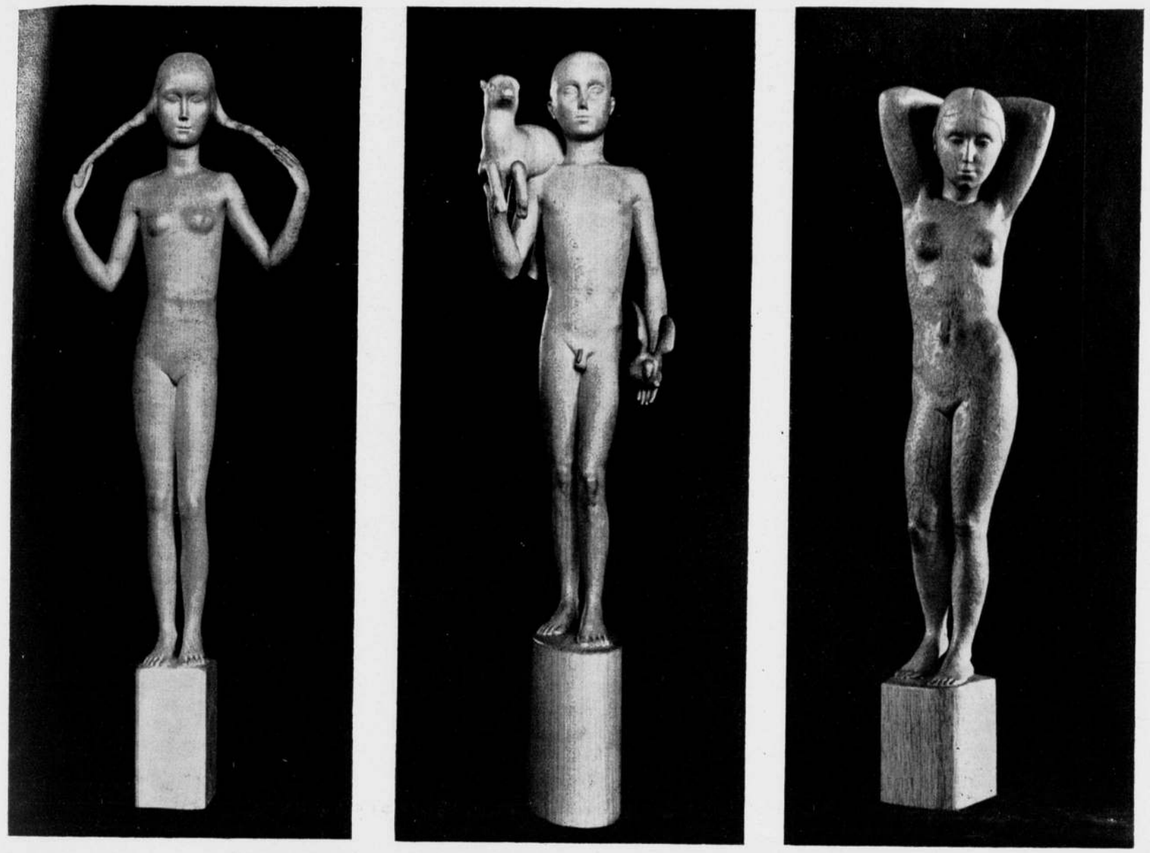

MEISJE JONGEN MET DUIF EN LAM MEISJE

dieper in. Door zijn groote technische vaardigheid en minutieuze aandacht gaat er van de soepele, teere teekening niets verloren, zoodat het werk zelve het procédé nauwelijks doet vermoeden. Men zie slechts met welk een fijnheid hier een knielende vrouwfiguur even schroomvallig als evenwichtig in het blanke vlak werd neer....gedrukt! Het sujet verandert nu. Het zijn meest veulens en koekalfjes, die als onderwerp dienst doen, jonge dieren in de wei, jong pril lenteleven. Hun bekoorlijke hulpbehoevendheid of hun dartele gratie heeft Starreveld gevat in een poëtischen, decoratieven vorm. De plasticiteit dezer lijnen is bijzonder expressief dank zij de verhooging met een enkele kleur, die eerst wordt opgerold en daarna met de vingers nogmaals aangedrukt. Zoo ontstaat een geleidelijke verdieping van de tint, aangenaam als nuanceering, maar uiterst belangrijk voor de welving in deze stevig geronde lichamen. Van een „horror vacui" heeft Starreveld ook hier geen last; hij schuwt het ruime, leege kader niet. En het karakteriseert hem tenslotte als beeldhouwer. Hier in zijn eigenlijke werk onderscheidt men duidelijker dan elders de twee phasen van zijn groei. Eerst de periode, waarin het leven op hem af schijnt te komen; waarin hij door alles wat hem bestormt, behoefte heeft aan de hartstochtelijke uiting, het nadrukkelijk gebaar, den zwaardramatischen strijd. Dan ontstaan er naast toornende teekeningen koppen als de stoer gebeitelde „Blinde man", een hartstochtelijk beklag om wreede moeilijk verkropte ellende. Daarop de stilte na den orkaan. Het leven bestormt den mensch niet meer van buiten af; stil aan begint het nu binnen in hem zelf te groeien. En als hij zich bewust wordt van dit nieuwe, ziet hij datzelfde opbloeien in het kind, het veulen, het kalfje; in alles wat jeugd heeft, maar er zich niet van bewust is. Zoo vereenigt hij in zijn sculptures den ernst van het weten met de blijheid van het jonge leven tot een subtiele verbeelding van de Jeugd.

Dat zijn uitgebreide teekenstudies sporen op zijn beeldhouwwerk moesten nalaten, spreekt wel vanzelf. Dit manifesteert zich zeer duidelijk bij de twee figuurtjes: het Meisje met de vlechten en het Jongetje met duif en lam. De lijn is er belangrijker dan de plastiek, maar het stoort niet. Integendeel; de broze gratie, het ongerepte wezen dezer onbevangen kinderen werd hier even sober als subliem gebeeld. En het ruimtelijke krijgt ook spoedig volop wat het toekomt: eerst in de slanke ronding en het vloeiende rhythme bij het vrouwenbeeldje, later in de kinderportretten. Het is of de trots van den steen, het marmer, waarin ze gehouwen zijn, deze kopjes heeft ge-infiltreerd. Als een Italiaansche condottiere, onverschrokken en vitaal kijkt het knaapje de wereld in, en vastberaden heerscht naast hem het meisjes-krullekopje over haar koninkrijk. Er zit ras in deze kinderen, omdat er ras is in dezen kunstenaar, die hun jeugd vermocht te duiden en met opmerkelijk talent hen in hun menschelijke totaliteit heeft weten uit te beelden.

Dr. B. HUNNINGHER.

De foto's bij dit artikel zijn van den Heer Jan Kan te Amsterdam.

MEISJESKOPJE

LINOLEUMSNEDE

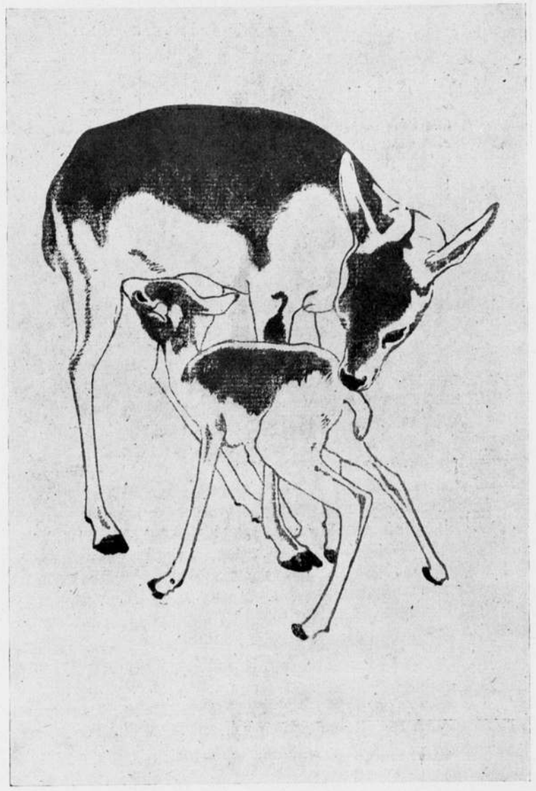

LINOLEUMSNEDE

WERK VAN PIETER STARREVELD

PRIJSVRAAG VOOR HET GEMEENTEHUIS TE HUIZEN (N.-H.)

INGEKOMEN VRAGEN MET DE BEANTWOORDING DAARVAN (3e serie).

Vraag 14. In Hoofdstuk III van het prijsvraagprogramma, betreffende n.a. onderwerp, komt voor:
Het te ontwerpen gemeentehuis getuige daarom in (hare) zijn afwerking van de soberheid, welke de omstandigheden van dezen tijd noodig maken. (Het vervolg van deze alinea omvat een eisch, welke door alle eeuwen een der voornaamste voorwaarden voor de Bouwkunst geweest is; hier slaat dus deze vraag niet op.)
Verder: „Het gemeentehuis getuige van het landelijk karakter der gemeente eenerzijds en anderzijds worde de voornaamheid ervan als bestuurszetel juist getypeerd. Naast degelijkheid van constructie wordt gehecht aan eenvoud van opzet."
Destijds werd door den Hoogedelachtbaren Heer Burgemeester van Amsterdam, in een overeenkomstig geval, de bedoeling van het Stadsbestuur uitgedrukt als: een grootsche manifestatie van hetgeen onze twintigste eeuwsche Bouwkunst vermag.
Dergelijke formuleeringen werken in groote mate misleidend en het is zeker, dat verschillende wèl bekwame krachten nutteloos hun kennis en energie verspild hebben. Daarom het volgende:
Het typeeren van de voornaamheid als bestuurszetel beteekende vroeger „de Stijl", de „karakteristieke Gestalte" welke, door een houding van voornaamheid en representatie, de functie van het bouwwerk uitdrukt.
Tot het bereiken van een vormbeheersching als hiervoor geëischt is een studie noodig, zoo ingespannen en langdurig, dat deze slechts bij zéér hooge uitzondering wordt volbracht. Ook na het volbrengen van bedoelde studie is het ontwerpen van een representatief object nog niet: een uit de mouw schudden, uit de lucht grijpen, of z.g. inspiratie verwerken, maar een gewetensvol nauwkeurig voldoen aan allerlei wetten hiervoor gesteld, onverschillig van welken omvang het object moge zijn.
Hierom zou ik U in allen ernst willen vragen: is het nu werkelijk de bedoeling van het Gemeentebestuur van Huizen (en is deze bedoeling leidinggevend voor het oordeel der jury) om te komen tot een raadhuis, waar eenige voornaamheid typeert, of meent het Gemeentebestuur ook „modern" te moeten doen door zich een soort glazen doodkist te laten aanmeten, waardoor ook de ambachtsschoolleerlingen een kansje krijgen? Is het nu niet eens mogelijk, dat ronduit de wensch wordt uitgesproken: een Raadhuis in fabrieksstijl, z.g. kantoorgebouw, of in géén geval fabrieksstijl (de laatste jaren meer genoemd: nieuwere Zakelijkheid)?
Bij een duidelijk uitgesproken wensch zullen in het éène geval reeds bij voorbaat veel prullen worden uitgeschakeld, terwijl in het andere geval door hen, wien het knoeien tegen de borst stuit, hieraan geen kostbare tijd behoeft te worden verspild.
In elk geval zal minstens de taak van de jury hierdoor worden verlicht.

Antwoord. Dat het gemeentebestuur een raadhuis wenscht, dat voornaamheid typeert, staat in het programma. De jury is van oordeel, dat de wenschen van het gemeentebestuur inzake het uitwendige aspect verder duidelijk in het programma zijn uitgedrukt en geen aanvulling behoeven.

Vraag 15. Op de groote situatie welke gevoegd is bij het programma zijn ter plaatse van het raadhuis aan de Noordzijde enkele wegen aangegeven en door de circulatie, die daar dan mogelijk is, een aanwijzing geeft, dat aan de Noordzijde de verschillende ingangen gewenscht zijn.
Gaarne zou ik dan ook beantwoord zien de vraag, of aan de Noordzijde de verschillende entrée's moeten komen en of dit een bijzondere wensch is.

Antwoord. Aan de ontwerpers is volledige vrijheid gelaten de entrée's te maken aan die zijde, welke hun gewenscht voorkomt.
De aanwezigheid van de tramrails aan de Noordzijde van het te stichten gebouw leidt er wellicht toe, dat die zijde bij voorkeur niet als entrée zal worden gekozen. Een bijzondere wensch is het zeker niet.

Vraag 16. Is het juist, dat als verbinding van het dorp en de buitenwijken met het Gemeentehuis-terrein, de Parkstraat primair en de, ten Noorden van het terrein gelegen, Naarderstraat secondair is?

Antwoord. Als verbinding van de buitenwijken met het gemeentehuis-terrein, zal wellicht de Groen van Prinstererlaan met haar geprojecteerde dubbele wegen en de in de toekomst westwaarts door te trekken Parkstraat worden gekozen.
Als verbinding van het dorp met het gemeentehuis-terrein is voor het noordelijke gedeelte de Parkstraat meer aangewezen en voor de zuidelijke helft de Nieuwe Bussumerweg en de Groen van Prinstererlaan.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADHUIS TE EINDHOVEN

INGEKOMEN VRAGEN (3e serie).

Vraag 81. Op blz. 19 van het Programma wordt als eisch gesteld, dat de tribunes b en d afzonderlijk toegankelijk moeten zijn vanaf den openbaren weg of het Raadhuisterrein. Indien nu de Raadzaal op een verdieping komt te liggen, wordt dan voor elk der tribunes een afzonderlijk trappenhuis geëischt?

Vraag 82. Zijn alle 8 stenografen tegelijkertijd bij de Raadszitting aanwezig?

Vraag 83. Waaruit bestaat het gebruik van een bodekamertje?

Vraag 84. Hoe groot moeten de loketkamertjes ongeveer zijn?

Vraag 85. In het door mij gemaakte schetsontwerp, waarin alle gevraagde zalen en lokalen met bijbehoorende hallen, trappen enz. zoo beknopt mogelijk zijn gegroepeerd, is het mij niet mogelijk gebleken tot een bedrag van ƒ 1.250.000.— te komen. Dit bedrag wordt belangrijk overschreden. Reeds voor het representatieve gedeelte kom ik op ± ƒ 750.000.—. De vraag is nu, moeten voor dit gedeelte de vestibules, hallen, de monumentale trap, garderobes enz. ook tegen den prijs van ƒ 25.— per M³ berekend worden of kan daarvoor ƒ 18.— per M³ gerekend worden?

Vraag 86. Is het geoorloofd de eerste klas trouwzaal zoodanig te projecteeren, dat deze alléén via de burgerzaal bereikbaar is, mits voor goede ligging dien-kamer gezorgd wordt?

Vraag 87. (betreffende pag. 20 en 32 van het programma). Dient de tweede klas trouwkamer tevens voor derde en vierde klas of heeft men voor derde en vierde klas en „kosteloos" ieder één trouwkamer en wachtkamer-vestiaire noodig? Of is één gezamenlijke wachtkamer-vestiaire voor derde-vierde klas en „kosteloos" voldoende? Hoeveel trouwkamers worden totaal verlangd?

Vraag 88. Hoe wordt de mogelijkheid geopend om tusschen het te stichten stadhuis en het naburige kerkgebouw een plein aan te leggen? Op de situatieteekening is dit m.i. niet te zien. De mogelijkheid, de hiervoor benoodigde panden te sloopen is niet aangegeven. Ook een rooilijn voor een dergelijk plein met de toegangswegen aan de kerkzijde is niet aangegeven.

Vraag 89. Mogen een of meer teekenzalen bovenlicht krijgen?

Vraag 90. Wanneer gunstige ligging zulks mogelijk maakt, mogen dan de toiletten voor de afdeeling „Officieele ontvangsten" (Burgerzaal en trouwzaal) tevens dienen voor raadzaal?

Vraag 91. Is het gewenscht dat bezoekers die den Burgemeester wenschen te spreken, van hoofdingang en hoofdtrap gebruik maken?

Vraag 92. Bij welke afdeelingen moeten bodekamers worden geprojecteerd?

Vraag 93. Moeten loketkamertjes door deuren afgesloten zijn? Of wordt onder loketkamertjes verstaan afscheidingen tusschen de loketten?
Indien afgesloten, hoe groot moeten dan de loketkamertjes zijn?

Vraag 94. Mogen de archiefruimten bij belastingen (50 M²), de archiefruimte bij Gemeente-Ontvanger (50 M²) en de brandvrije kluis bij Gemt. Ontvanger (25 M²) ook in de onderverdieping worden ondergebracht? Eventueel ook de archiefruimte bij de afdeeling Registratuur (150 M²)?

Vraag 95. Wordt met de „onmiddellijke aansluiting" tusschen Burgerzaal en 1e klas trouwzaal bedoeld dat geen tusschengeleding is toegestaan?

Vraag 96. Verdient het aanbeveling de geprojecteerde wegen ten O. en W. van het Stadhuisplein, daarover in rechte lijn door te trekken, m.a.w. wordt daar veel verkeer verwacht?

Vraag 97. Mag voor toegang ondertrouwkamer gebruik worden gemaakt van den Hoofdingang?

Vraag 98. Kan de wachtkamer voor de Kamer Burgemeester ook dienen voor de kamer Burgemeester en Wethouders?

Vraag 99. Mag de gereserveerde tribune op 3 M. + vloer achter de voorzitterstafel gelegen zijn?

Vraag 100. Mag de trap naar de publieke tribune of evt. perstribune gebruikt worden voor toegang naar de gereserveerde tribune?

Vraag 101. De bibliotheek groot 80 M² genoemd op blz. 24 is toch dezelfde als die op blz. 27 groot 90 M² of worden twee bibliotheken gevraagd?

Vraag 102. De oppervlakten der vertrekken worden aangegeven ±. Hoeveel percent verschil is toelaatbaar?

Vraag 103. Wat wordt verstaan door afzonderlijke ingang Typekamer?

Vraag 104. Reserveruimten voor D en E, moeten deze bereikbaar zijn direct van uit deze afdeelingen op den beganen grond?

Vraag 105. Mogen de ramen op de gevelteekeningen met een tint worden ingevuld?

Vraag 106. Moet het geheele gebouw onderkelderd worden, al wordt een gedeelte niet als kelder gebruikt?

Vraag 107. Mogen de wachtkamers verlicht worden met kunstlicht?

Vraag 108. Mogen enkele Secretarie-afdeelingen, welke weinig publiek ontvangen, in het vertegenwoordigend gedeelte op den beganen grond worden geprojecteerd?

Vraag 109. Moeten de binnenplaatsgevels ook in teekening worden gebracht?

Vraag 110. Is het de bedoeling dat de tweede klas trouwkamer ook van den hoofdingang gebruik maakt?

Vraag 111. Bij de 2e klasse trouwkamer staat omschreven een wachtkamer die tevens als vestiaire is te benutten. Is het de bedoeling dat deze kamer dan tevens als vestiaire voor de Burgerzaal en Raadzaal zal kunnen dienen?

ANTWOORDEN DERDE SERIE VRAGEN.

Vraag 81. Deze ingangen zijn te combineeren.

Vraag 82. Het komt voor dat alle 8 stenografen tegelijk in de Raadzaal aanwezig zijn.

Vraag 83. Een bodekamertje is een vertrek waarin een bode zich kan ophouden en waar hij tevens gelegenheid heeft de stukken te sorteeren, die hij over de afdeelingen moet distribueeren.

Vraag 84. Voldoende voor ten hoogste twee personen, dus b.v. 1,5 × 1,5 M.

Vraag 85. Zie antwoord op vraag 42. Vestibules, trappen, hallen, enz. voor het vertegenwoordigend gedeelte te berekenen naar den maatstaf van ƒ 25.—.

Vraag 86. Het is zeer gewenscht de eerste klasse trouwzaal te kunnen betreden ook zonder de Burgerzaal te doorschrijden.

Vraag 87. Er worden slechts twee trouwkamers verlangd, zie overigens vragen 66 en 67.

Vraag 88. De omschrijving op blz. 14 moet niet opgevat worden alsof er een plein ontworpen moet worden waaraan zoowel het stadhuis als de St. Catharinakerk gelegen zijn.

Vraag 89. Dit is minder wenschelijk.

Vraag 90. Ja.

Vraag 91. Ja.

Vraag 92. B.v. op iedere verdieping een bodekamer. Deze is zoodanig te projecteeren dat deze nabij de wachtkamers en trappen is gelegen zoodat gemakkelijke contrôle mogelijk is en het publiek de bodekamers gemakkelijk kan vinden voor het verkrijgen van inlichtingen.

Vraag 93. Ja, zie overigens vraag no. 27 en no. 84.

Vraag 94. Neen, direct in aansluiting te ontwerpen met de betreffende afdeelingen.

Vraag 95. Een tusschengeleding behoeft een „onmiddellijke aansluiting" niet in den weg te staan, zie overigens vraag 73.

Vraag 96. Neen. Het verkeer beweegt zich in hoofdzaak langs de Wal en het Stratumseind. Zie ook vragen 14 en 44.

Vraag 97. Ja.

Vraag 98. Ja, wanneer echter deze wachtkamer in de onmiddellijke nabijheid van de Burgemeesterskamer en de kamer van B en W is gelegen.

Vraag 99. Zeer ongewenscht en slechts in uiterste noodzaak te aanvaarden.

Vraag 100. Ja, mits voldaan wordt aan den eisch dat de publieke- en perstribunes vanaf de straat toegankelijk blijven en de gereserveerde tribune vanuit het stadhuis. Overigens is het noodzakelijk dat de publieke en perstribune vanaf den Voorzitterszetel goed zichtbaar zijn.

Vraag 101. Er wordt slechts één bibliotheek bedoeld.

Vraag 102. Dit is niet op te geven, zie overigens de derde alinea van Hoofdstuk III (blz. 31).

Vraag 103. Een ingang vanuit de naastliggende gang, zoodat de typekamer bereikbaar is zonder dat men zich door andere bureaulokaliteiten behoeft te begeven.

Vraag 104. De reserveruimten dienen om er zoo noodig nieuwe Secretarieafdeelingen in onder te brengen, zij hebben dus geen directe gemeenschap met de omschreven afd.

Vraag 105. Neen, zie ook vraag 10.

Vraag 106. Men houde zich aan de gevraagde ruimten uit het programma.

Vraag 107. Bij voorkeur te verlichten met daglicht.

Vraag 108. Men houde zich zooveel mogelijk aan de omschrijving op blz. 15.

Vraag 109. Aangezien binnenplaats-gevels ook gevels zijn, behooren deze ook tot de gevraagde gevels.

Vraag 110. Ja.

Vraag 111. Neen.

TENTOONSTELLING VAN WERK VAN W. COUZIJN

In de Rijksakademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam is geëxposeerd het werk door den Heer W. Couzijn, bekroonde in den wedstrijd voor de monumentale en versierende beeldhouwkunst 1936, gedurende zijn eerste stipendiumjaar vervaardigd. De tentoonstelling is kosteloos toegankelijk van Zondag 6 Maart tot en met Zondag 13 Maart (op werkdagen van 10—3 uur, des Zondags van 1—3 uur).

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
TENTOONSTELLING 10E ONTWERPSTUDIE

De ontwerpen van de 10e ontwerpstudie zullen ter bezichtiging worden gesteld op Vrijdag en Zaterdag 18 en 19 Maart a.s. van 9½ tot 4 uur in het gebouw van de Rijks Academie van Beeldende Kunsten, Stadhouderskade 86, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 12 — 19 MAART 1938

BOERDERIJBOUW IN HET „BUITENVELD" ONDER VEENWOUDEN.

De opdracht voor den bouw van een tweetal gelijke boerderijen elk voor ruim 60 stuks vee, werd mij in Augustus 1936 verstrekt door den heer H. P. Doodeheefver te Hilversum, een der firmanten van de bekende behangselfirma.
Met den bouw werd begonnen begin December 1936, deze werd voltooid in Juli 1937.
Het bouwterrein is het vlakke Friesche veld met ruime vergezichten. Het bouwtype is de Friesche „stelp", met hooge opgetrokken voorgevel, waardoor op de zolderverdieping een betere gelegenheid ontstaat voor het daar onderbrengen van het meerendeel der slaapvertrekken, het beganegrondplan kan daardoor worden beperkt en de zolderruimte is hierdoor meer productief te maken.
De gebezigde materialen zijn de volgende: voor de buitenmuren genuanceerde Friesche gele steen (Hilversums form.) op lage plint van donkere dito roode steen.
Het schuurdak is gedekt met riet, dat voor dergelijke objecten voordeelen heeft (ventileerend en lichte bedekking), het woongedeelte is gedekt met Friesche holle roode pannen, mede om in de behoefte van drinkwater te kunnen voorzien.
De ramen van koehuizen en schuur zijn van ijzer, overige kozijnen, deuren en ramen alle van hout. De schuur is van binnen geheel als z.g. schoonwerk behandeld en gemetseld van middelbonte fr. handvormsteen vlak vol gevoegd, de koehuizen zijn met cementpleisterwerk afgewerkt. Het bintwerk is origon grenen, het spantwerk van jufferhout.
De kleuren zijn voor kozijnen en ramen met goten gebroken wit, met helder groen voor deuren en luiken en zwart voor het ankerwerk; deze op traditie steunende kleuren „doen" het in het vlakke veld nog steeds het beste.
De bijschuren voor machines en veestallen (jongvee) zijn in de zelfde materialen voor muren en dak (pannen) uitgevoerd en in de zelfde kleuren geverfd en vormen dan ook met de boerderijen een geheel.
De geheele bouw had een vlot verloop en is tot aller tevredenheid uitgevoerd; de bouwkosten van beide boerderijen met bijschuren, gierkelders, hekken, honorarium toezicht enz. hebben rond ƒ 50.000 bedragen, waarbij in aanmerking dient te worden genomen dat een vrij kostbare gewapend betonfundeering noodig was.

L. REINALDA, Architect B.N.A.

Leeuwarden, Februari 1938.

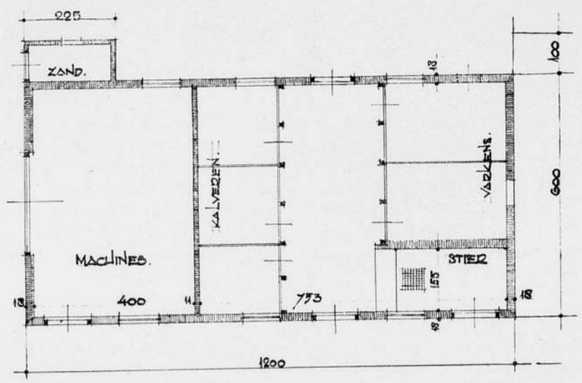

PLAN BEGANEGROND. BIJSCHUUR

BOERDERIJ IN HET „BUITENVELD" ONDER VEENWOUDEN

ARCHITECT L. REINALDA. B.N.A.

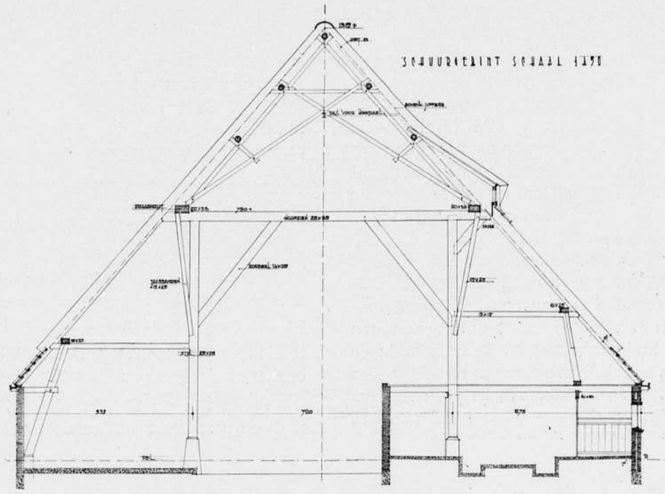

DWARSDOORSNEDE MET SCHUURGEBINT. SCHAAL 1 À 150

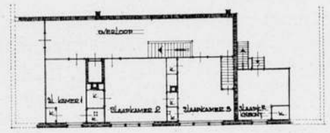

PLAN VERDIEPING BOVEN HET WOONHUIS. SCHAAL 1 À 300

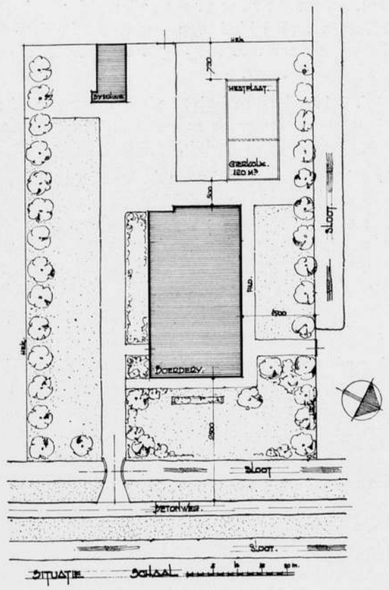

SITUATIE. 1 À 1000

BOERDERIJ IN HET „BUITENVELD" ONDER VEENWOUDEN

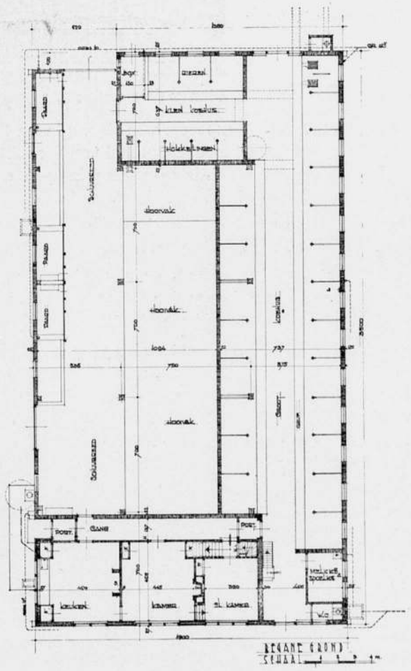

PLATTEGROND. SCHAAL 1 À 300

ARCHITECT L. REINALDA. B.N.A.

OPENINGSDAG VAN DE JAARBEURS.

Misschien is het verbeelding, maar het leek ons bij het vertrek uit Amsterdam al merkbaar dat de Jaarbeurs open ging. De mensen uit de bouwwereld hebben een bepaald karakter, dat gedifferentieerd is naar hun functie of hun beroep. Men herkent den aannemer, den architect, den handelaar en den fabrikant aan het type. Ook verbeelding? Misschien, maar we meenden althans in de auto's, welke ons voorbij reden of die wij inhaalden, slechts mensen uit de bouwwereld te zien zitten.
In het Jaarbeursgebouw viel de drukte ons mee, een gezellige drukte .... voor ons en dat wil zeggen dat het niet druk was voor de exposanten. Deze toonden daarover wel enige verwondering, te meer daar Z.K.H. Prins Bernhard op dat moment een rondgang langs de stands had aangevangen. De mensen in de stands, vertegenwoordigers en fabrikanten, zagen er echter deze eerste Jaarbeursdag nog fris en monter uit, hetgeen na tien dagen Jaarbeurs waarschijnlijk niet meer het geval zal zijn, tenzij de zaken zó goed gaan dat dit hun ondanks de vermoeidheid nog zal doen glunderen.
Uiteraard hebben we voor dit verslag slechts tijd kunnen vinden voor een bezoek aan de afdeling bouwmaterialen op de begane grond van het Jaarbeursgebouw en in het daaraan grenzende paviljoen.
Enige rangschikking van de stands naar de geëxposeerde materialen hebben we niet kunnen ontdekken, waarom we dan ook hieronder een en ander zullen memoreren zoals we het op onze weg langs de stands opmerkten.
In het algemeen kan gezegd worden dat de stands van bouwmaterialen rustig en beschaafd zijn en de opstelling van de materialen goed overzichtelijk is geschied. Blijkbaar zijn echter de meeste stands zonder medewerking van daartoe bekwame kunstenaars tot stand gekomen, waardoor alles met alles een beetje karakterloos is geworden. Dit is te betreuren, omdat de bewijzen aanwezig zijn, dat zonder hogere kosten of het gebruiken van dure materialen geestiger resultaten te bereiken zijn, zie b.v. de stand van „Vredestein", welke ontworpen werd door P. Zwart.
Vangen we thans onze tocht langs de stands aan:

Philips (1, 2, 3 en 4) exposeert, in door glazen buizen gevormde nissen, een grote verscheidenheid van verlichtingsornamenten en als nieuwtje luchtbeschermingslampen en speciale lampen voor koofverlichting „cornalux", welke laatste ons een grote verbetering op het gebied van koofverlichting lijken.

RET triplexhandel (31) laat op overzichtelijke wijze een groot aantal triplexsoorten zien, waaronder zeer mooie fijne houtsoorten. Verder aan de wanden „Treetexplaten" en „Wonderwood", een mooie gladde harde plaat.

N.V. Wernink's Betonmaatschappij (37) toont ondermeer „Colcret" traptreden, dorpels, neuten enz. met het uiterlijk van verschillende natuursteensoorten. Verder de onderdelen en de wijze van inbrengen van de Witboorpalen.

Teeuwen's Kleiwaren-Industrie (41) laat onder meer materiaal voor gevelbekleding zien, dat in grote afme-
Een mooie grote tuinvaas, versierd door Charl. Eyck laat zien
dat men in staat is, stukken van grote afmetingen te bakken.
tingen leverbaar is, benevens de Nieuwe Italiaanse pan.

N.V. Pieter Schoen & Zoon (65) is behalve met verschillende lak- en verfsoorten en de bekende „Stopstara", vertegenwoordigd met mooie stalen van schilderwerk met de chloorrubberverf „Tornol".
N.V. de Ridder & Co. (79) toont verschillende metselwerken en monsters van de door hen vervaardigde baksteensoorten, traptreden enz.

A. N. de Lint's Industrie- en Handelmij (75) laat mooie producten van „de Porceleyne Fles" zien, wandtegels, raamdorpels, enz., verder vloerbedekking Tiletex, asphaltplaten voor bedrijfsvloeren, „Aerocrete" dakplaten enz.

W. F. Stuart (67) exposeert „Baustahlgewebe", de gepuntlaste kruiswapening gereed voor het gebruik, in verschillende maaswijdten en staafdikte. Foto's laten verschillende toepassingsmogelijkheden zien.

Muurtegelfabriek „Mosa" (53) is vertegenwoordigd met een grote sortering wandtegels welke in verschillende dessins langs de wanden van de stand zijn aangebracht.

Philips (81) toont hier het „Philite" bouwbeslag en de closetbrillen en deksels van hetzelfde materiaal.

De firma J. en G. Stroband (83) demonsteert horizontaal- en verticaal schuifbare garagedeuren, waarbij weer enige verbeteringen in het hang- en sluitwerk zijn aangebracht.

De Dordrechtsche Asphaltfabriek (87) toont „Cubile"- een „Tecula" koperdakbedekking. Beide bedekkingen bestaande uit dun koper op een onderlaag van dakleer. Eerstgenoemde in leivorm, de tweede in platen. Verder de acoustische pleisters Acboma, Vo-boma en I-boma, rubbertegels enz.

De Heveafabrieken (88) laten verschillende dessins en kleuren van rubbervloerbedekkingen zien.

De N.V. Ramondt & Co's Handelmij. (78) demonstreert op verschillende manieren de resultaten van het gebruik van „Pudlo" als middel om beton waterdicht en anticapillair te maken.

De N.V. Continental Radiatorenfabriek (70) toont de verschillende modellen van de „Karbo" gelaste plaatradiatoren, zowel de ledenradiatoren als de platte wandradiatoren.

Eternit (48) exposeert met emaille behandelde asbestplaten in gladde uitvoering en wel mooi van kleur.

De N.V. Vernis- en Verfwarenfabriek v/h J. Wagemakers & Zonen (42) biedt een grote verscheidenheid van lak- en verfsoorten voor alle mogelijke doeleinden als muurverven, autolakken enz. enz.

De N.V. Ned. Linoleumfabriek Krommenie (30) geeft op rustige wijze een grote collectie linoleum te zien, o.a. een nieuw soort met mat oppervlak.

De N.V. Producten- en Grondstoffen Mij „Celotex" (54) demonstreert de geluiddempende en isolerende eigenschappen van „celotex" en „acousticelotex". Verder het nieuwe „Texbord", een vezelplaat in de vorm van delen, welke met fineer van verschillende houtsoorten beplakt zijn en voorzien zijn van een sponning, waardoor ze verdekt genageld kunnen worden, een aardig materiaal dat geen „goedkope" indruk maakt.

De N.V. Verkoopassociatie „Enci-Cemij" (56) laat verschillende bepleisteringen zien als afwerking van betonbouw met daarnaast de gevolgen wanneer het aanbrengen van deze pleisters niet met de nodige zorg geschiedt.

De N.V. Betonfabriek „De Meteoor" (62) laat toepassingen van „Articon" zien, zijnde dorpels, banden en platen van beton met een afwerklaag van natuursteenslag in verschillende kleuren. Verder de bekende „Stelcon" vloerplaten en de z.g. „Havenplaten", de met hoekijzer omrande betonplaten met een afwerklaag van staalbeton.

De N.V. Holl. Handel & Agentuur Mij. (74) geeft gevelbepleisteringsmateriaal te zien in diverse kleuren en structuren, „Cullamix", „Snowcrete" en witte cement, verder „Torex" houtboard.

De N.V. Duintjer & Zn. (76) toont in een goed ingerichte stand geperforeerde platen in een grote verscheidenheid van dessins, benevens een aardige toepassing van geperforeerde platen in een wand, waarbij twee platen t.o.z. van elkaar verschoven kunnen worden, waardoor beurtelings een open en een dichte wand ontstaat.

De N.V. Ned. Bouwindustrie Mij. „Nebima" (72 B) geeft voorbeelden en monsters van glasdakroeden in verschillende uitvoeringen. Onder andere geheel van aluminium vervaardigde roeden, welke er solide uitzien. Verder de bekende ventilatiekappen met verbeterde inrichting voor het stellen van de kleppen.

De N.V. Canoy Herfkens Steenfabrieken (72 A) tonen hun verschillende producten op het gebied van vuurvaste steen voor industrie-doeleinden.

De N.V. Rubberfabriek „Vredestein" (40) laat, zooals ik reeds opmerkte, in een aardige stand verschillende rubberproducten zien.

De N.V. De Vries Robbé & Co. (32 en 36) laat onder meer bekends, ook platte plaatradiatoren zien.

De N.V. Board Import (234) toont bekledingsmaterialen van verschillende kleuren, oppervlakken en hoedanigheden in de vorm van verscheidene boardsoorten.

De N.V. Hollandsche Bouwstoffen Groothandel (242 en 231) toont alle mogelijke toepassingen van asbestcement, als buizen, kokers, ventilatiekappen, de gewone gegolfde platen en de nieuwe „Veluwe plaat", welke een vlak middenstuk heeft met aan beide zijden een golf. Verder de „Viking" houtvezelcementplaat en de „Nobranda-plaat", welke laatste, beter den de gewone asbestcementplaat, tegen hoge temperaturen bestand is.

De N.V. Lak- en Verffabriek „Premier" (225) toont toepassingen van verschillende lakken, van de meest eenvoudig te verwerken lakken tot de prachtigste stalen van politoer.

Reppel's Agentuur in Bouwmaterialen (221) laat iets nieuws zien n.l. „Oceana"-platen voor wandbetimmeringen. Dit zijn triplex- of multiplexplaten belijmd met fineer van fijne houtsoorten en waarin profielen geperst zijn. Het lijkt ons een zeer goed materiaal, er zijn een paar wanden en deuren in de stand aangebracht, die mooi van kleur en oppervlak zijn.

Wij eindigen hiermede onze opsomming van hetgeen er alzo te zien is. Er is natuurlijk belangrijk meer, hoewel we verscheidene goede bekenden misten.

A. E.

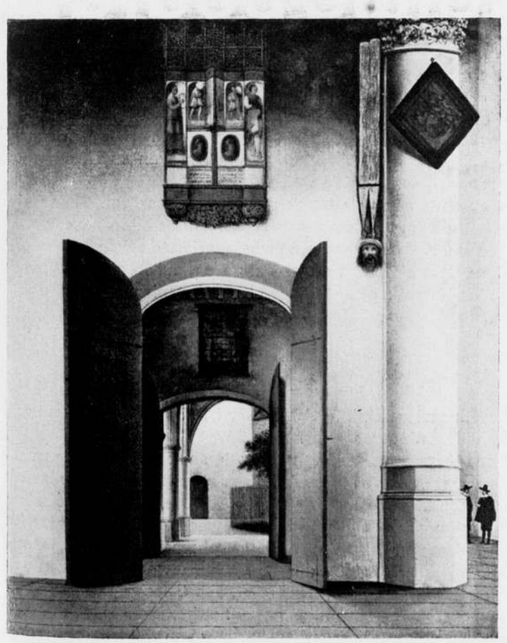

ST. LAURENSKERK TE ALKMAAR
UIT: PIETER JANSZ. SAENREDAM DOOR H. P. BREMMER

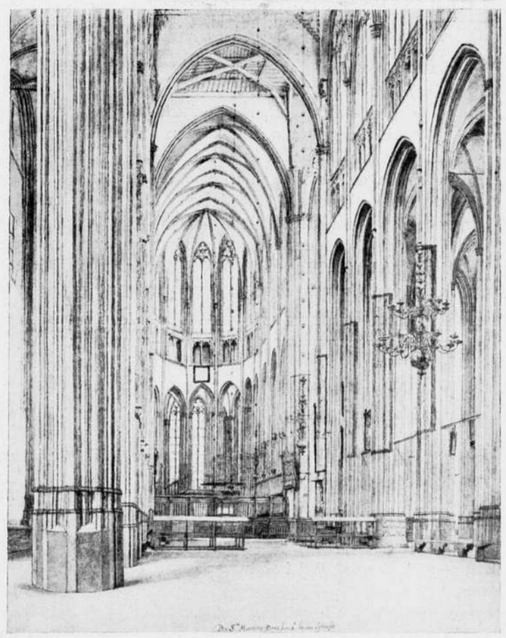

ST. MAARTENSDOM TE UTRECHT
UITGAVE KUNSTHANDEL G. J. NIEUWENHUIZEN SEGAAR

BOEKBESPREKING.

PIETER JANSZ. SAENREDAM. 18 reproducties in lichtdruk, naar zijn voornaamste werken, met een inleiding door H. P. Bremmer. Uitgave Kunsthandel G. J. Nieuwenhuizen Segaar.
We leven in een tijd, die aan de oude kunstenaars meer recht doet wedervaren dan hun in voorgaande eeuwen is geschied, afgescheiden dan van het schenken van een straatnaam, waardoor, hoe men overigens over de posthume hulde denkt, in ieder geval hun naam voortleeft.
Iedere kunstenaar, waarvan de niet-ingewijde nauwelijks een werk kent, krijgt thans à tour de rôle zijn beurt met een speciale tentoonstelling en het publiek (voor zoover vatbaar voor deze demonstraties) leert langzamerhand de beteekenis kennen van deze kunstenaars van het 2e plan, die niettemin werken van buitengewone schoonheid en waarde hebben nagelaten. Konden wij het vorig jaar te Amsterdam genieten van het werk van Jan v. d. Heyden, thans vinden wij in Museum Fodor (Keizersgracht *bij de Vijzelgracht*) *de schilderijen en teekeningen* bijeen van Pieter Saenredam.
Ter gelegenheid van deze tentoonstelling, die voorafgegaan is door een (allereerste) tentoonstelling van Saenredams werken in Museum Boymans op initiatief van den heer D. Hannema, heeft een voortreffelijke bundel afbeeldingen het licht gezien in bovengenoemde uitgaaf.
De heer Bremmer heeft bij de platen een zeer goede inleiding geschreven, die ruimte laat voor eigen gevoelens, doch zoonoodig een gebrek aan affectie als gevolg van de „bedaardheid" van deze kunstwerken, tegemoet komt.
De Kunsthandel Nieuwenhuizen Segaar heeft met deze uitgaaf velen aan zich verplicht en daaronder in de eerste plaats wel de architecten.

J. P. M.

DE NEDERL. ISRAELIETISCHE GEMEENTE EN HARE OUDE SYNAGOGE TE ROTTERDAM, door J. Verheul Dzn.

Het is een klein boekje, waarin de heer Verheul de geschiedenis beschrijft van de Synagoge aan de Boompjes, een bouwwerk, dat gerekend wordt tot de schoonste Joodsche Bedehuizen van West-Europa, doch dat, door de verplaatsing van de Joodsche bevolking van Rotterdam, eerlang wellicht buiten gebruik zal moeten worden gesteld. Het is daarom verheugend, dat de heer Verheul, in den hem eigen duidelijken stijl, een beschrijving van het bouwwerk en zijn geschiedenis heeft gegeven. Het bouwwerk dagteekent van 1724, en beslaat een bebouwd oppervlak van 12 × 22 m. Aan de Boompjes is een 13 m diep voorplein.
Het boekje bevat eenige afbeeldingen van aquarellen door den schrijver vervaardigd en duidelijke plattegronden.
Moge het geschrift van den heer Verheul er toe bijdragen de belangstelling voor dit kleine plekje kunst, cultuur en historie van Rotterdam, levendig te houden.

J. P. M.

WONINGBOUW VAN SAANE.

„Bij het bezien van de plattegronden zal blijken, dat ondanks de te geringe breedte per perceel een goede plattegrond is ontstaan", schrijft de Heer J. W. H. C. Pot in het B.W.A. van 12-2-38 no. 7.
Blijken zal:
1. een (te) smalle woonkamer.
2. bij twee en drie slaapkamer-type foutieve ligging der keuken naast de kinderslaapkamer (lawaai van afwasschen en dergel., terwijl de kinderen trachten in te slapen).
3. bij twee en drie slaapkamer-type kinderslaapkamer naast woonkamer en uitsluitend daardoor te bereiken (lawaai door deur, w.c. niet anders te bereiken dan door de woonkamer).
4. willekeurige maat der kinderslaapkamers van het gebruik uit gezien, (1.75 × 3.50 m en 2.10 × 3.50 m, anderhalf bed lang? Op de maat van kinderbedjes rekenen is onjuist, daar dat slechts een zeer tijdelijke maat is).
5. De douche is slechts uit de ouderslaapkamer te bereiken en niet ingericht met waschtafel of waschbak, zoodat men zich 's morgens onder de gootsteen moet wasschen.
Zoo zou men kunnen doorgaan, om van het wasschen en het waschdrogen nog maar te zwijgen.
Allerminst wil ik de pogingen van den Heer van Saane kleineeren. Ik heb alle waardeering voor dezen volkshuisvester onder de eigenbouwers.
Maar als architecten en vooral jonge architecten er over schrijven, dan is een duidelijk onderscheiden van kwaliteiten en tekortkomen een eerste vereischte.
De kwaliteiten van de blokken van den Heer van Saane zijn vele, het woningtype staat echter ten achter bij het overige.
En het woningtype is een van de belangrijkste zaken.
Zoolang de architecten dit niet beseffen, zullen zij weinig voor de volkshuisvesting kunnen doen en dit is toch zoo hoogst noodzakelijk.

B. MERKELBACH.

Geachte Heer Merkelbach,

Architecten, die het ernstg met hun vak meenen, zijn het in principe eens of ze jong of oud zijn, zoo ook wij.
Wij beiden waardeeren het streven van dezen witten raaf onder de eigenbouwers en beiden zouden wij door kunnen gaan de tekortkomingen van zijn woningbouw op te noemen, ofschoon ik had gedacht dat wij het in dit geval nu eens niet zouden doen.
Het was mijn bedoeling dit werk als schakel in de ontwikkeling van het woningbouwvraagstuk in ons blad te toonen en dit houdt dus zeker niet in, dat ik het besef zou missen, dat de plattegrond een der belangrijkste onderdeelen van het volkshuisvestingsvraagstuk is. Zeer zeker heb ik dan ook op het m.i. te smalle woningtype gewezen!
De door U genoemde grieven wil ik dan ook beantwoorden vanuit bovenaangegeven waardeeringsoogpunt en zeker niet als zou dit een ideaal complex gelden.
1. Woonkamer te smal! Vindt U een woonkamer, met hetzelfde oppervlak als v. Saane bij een kamerbreedte van 3.90 m met een vooruitspringenden schoorsteen, waar voor bovendien nog een kachel moet worden geplaatst, zoo belangrijk veel beter? Wanneer men dan bovendien nog uitgetimmerde kasten maakt, wordt de vorm van de kamer zeker niet aantrekkelijker. Ik doel hier op het door Uzelf uitgevoerde woningtype.
2. Dit bezwaar lijkt mij overdreven, ten eerste is de afscheiding tusschen keuken en kleine slaapkamer overal 11 cm, en niet een drijfsteenwand van 5 cm zooals veelal gebruikelijk, en ten tweede zal een moeder die haar kinderen te slapen legt, in de keuken niet met „lawaai" gaan afwasschen.
3 en 4. De praktijk heeft bewezen dat deze kleine kamer meest voor studeer- of zitkamer gebruikt wordt. De maat en de ligging zijn ontstaan door het door mij genoemde te smalle woningtype, ofschoon het niet noodzakelijk is in iedere kamer van een woning 2 bedden te plaatsen.
5. In de onderhavige woningen zijn voor bewoners die dit wenschten, vaste waschtafels in de groote slaapkamer geplaatst hetgeen, gezien de aanwezigheid van een afvoerleiding, zeer eenvoudig kan geschieden. Vele bewoners hebben hiervan gebruik gemaakt.
Wat het aanbrengen van waschtafels betreft mag de heer Merkelbach niet vergeten, dat ook alle vereenigings-bouw van vóór 1935 vrijwel geen andere waschgelegenheid heeft dan aan den keukengootsteen.

J. W. H. C. POT.

Naar aanleiding van het artikel in B.W.A. no 7, 1938, deelde de Heer Westerman mij het volgende mede:
Voor het woningcomplex Tugelaweg werden naast de ontwerpen der gevels ook de plannen en de detailteekeningen door het bureau van den Heer Westerman vervaardigd. Al deze in overleg en volgens het principe van den bouwondernemer den Heer van Saane.
Ter completeering van het artikel wordt het bovenstaande onder lezers aandacht gebracht.

J. W. H. C. POT.

PRIJSVRAAG VOOR HET GEMEENTEHUIS TE HUIZEN (N.-H.).

INGEKOMEN VRAGEN MET DE BEANTWOORDING DAARVAN

(4e serie).

Vraag 17. Mag men er op rekenen, dat in de (verre) toekomst het station en de trambaan verlegd worden?
Bijv. naar de overzijde van de Naarderstraat of om het plantsoen heen naar de Parkstraat?

Antwoord. Op rekenen, neen. In verband met de voortschrijding der techniek is de mogelijkheid ervan echter niet uitgesloten te achten. Aan verlegging van de trambaan behoeft niet te worden gedacht.

Vraag 18. Mag de wachtkamer voor het publiek te bereiken zijn door de wachtkamer van de veldwachters of moet deze in rechtstreeksche verbinding staan met den buitentoegang?

Antwoord. Ze moet in rechtstreeksche verbinding met den buitentoegang staan.

Vraag 19. Door wien wordt de vluchtkelder gebruikt, uitsluitend door de ambtenaren, die in het gebouw aanwezig zijn of door de inwoners van de gemeente?

Antwoord. Voor zooveel ruimte beschikbaar, door alle inwoners van de gemeente.

Vraag 20. Mag de vluchtkelder aangebracht worden in de onderverdieping gelijk met het maaiveld of moet deze ondergronds aangebracht worden? Moet de vluchtkelder dagverlichting hebben?

Antwoord. De vluchtkelder is ondergronds te projecteeren; dagverlichting mag hij niet hebben.

Vraag 21. Op hoeveel rijwielen moet gerekend worden.

Antwoord. Op 25.

(5e serie).

Vraag 22. In het programma wordt gevraagd een nauwkeurige berekening van de werkelijke buitenwerks gemeten inhoud van het gebouw met vermelding van de aangehouden eenheidsprijzen per M³, waarbij onderscheid kan worden gemaakt tusschen kap, kelder en overige ruimten.
Is het niet wenschelijk, dat de jury, om de juiste vergelijkende maatstaf voor de verschillende projecten te hebben, de aan te houden eenheidsprijzen opgeeft?

Antwoord. „De jury zal uit de wijze, waarop het gebouw is ontworpen, de meerdere of mindere gecompliceerdheid daarvan en de materialen, die zijn toegepast, moeten afleiden, of de bouw voor het bepaalde bedrag kan worden verwezenlijkt. Een vaste eenheidsprijs per M³ zou tot een niet juiste vergelijkende maatstaf kunnen leiden.

Vraag 23. Mag het kantoor voor den Gemeenteontvanger op de 1e verdieping worden geprojecteerd?

Antwoord. Met het oog op het vele publiek, dat op dit kantoor, waarop ook de financieele administratie van het bedrijf voor Openbare Werken en die van den belastingophaal- en stortingsdienst worden gevoerd, komt, is het niet wenschelijk het op de 1e verdieping te projecteeren.

Vraag 24. Moeten de loketten bij de kantoren van Soc. Zaken, Gemeenteontvanger en Secretaris in afgescheiden ruimten (z.g. Loketkamertjes) worden geplaatst, of mogen deze direct in een gang worden aangebracht?

Antwoord. Ze mogen direct, zij het eventueel ook in nisjes, in een gang worden aangebracht. Het maken van één loketkamertje ten behoeve van den Burgerlijken Stand zou intusschen wel aanbeveling verdienen.

Vraag 25. Mag de ontwerper meerdere ontwerpen indienen?

Antwoord. Ja, doch van één inzender kan slechts één project voor een prijs in aanmerking komen (zie C 1, onder b op blz. 6 van het programma).

Vraag 26. Uit wegenaanleg op situatie blijkt, dat ingang Raadhuis aan noordzijde is gedacht. Is dit gewenscht of noodzakelijk met het oog op belangrijkheid van wegen (Naarderstraat)?

Antwoord. Aan de ontwerpers is volledige vrijheid gelaten, de ingangen te maken aan die zijde, welke hun gewenscht voorkomt. De aanwezigheid van de tramrails aan de noordzijde van het te stichten gebouw leidt er welicht toe, dat aan die zijde bij voorkeur niet de ingang wordt geprojecteerd. (Zie voorts nog bij 2 onder a op blz. 7 van het programma.)

Vraag 27. Is het stationsterrein vrij toegankelijk of aan de zijde van het raadhuisterrein omgeven door afrastering (verbinding Naarderstraat—Gemeentehuis)?

Antwoord. Beide vragen moeten ontkennend worden beantwoord.

Vraag 28. Voor den dienst van Openbare Werken wordt een afzonderlijke toegang geeischt. Mag hiervan worden afgeweken?

Antwoord. Aan de eischen van het programma dient te worden vastgehouden. Intusschen ontmoet het geen bezwaar, dien toegang te combineeren met een anderen diensttoegang. (Zie op blz. 14 van het programma.)

ONTWERPEN DER RIJKSBOUWMEESTERS VAN DE PRUISISCHE KONINGEN IN DE ACHTTIENDE EEUW.

In het „Zentralblatt der Bauverwaltung" vinden we een interessant artikel over het bovengenoemde onderwerp.

„In het enorme programma van het vierjarenplan, neemt „het vernieuwen van Duitsche steden", naast het bouwen van Autowegen en opvoeren der industrie, een belangrijke plaats in. De tentoonstelling „Aus dem schaffen altpreussischer Landbaumeister im Deutschen Osten unter vier preussischen Königen" dankt hieraan haar ontstaan en wel omdat den architecten, die hun aandeel zullen krijgen in de te stichten gebouwen en dorpen op het platte land, het hier tentoongestelde wel niet direct als voorbeeld, dan toch als richtlijn zal moeten dienen. Evenals voor meer dan 200 jaar tot in de 19e eeuw het door oorlogen verarmde land zich in het Oosten begon te ontginnen, zal ook nu in dit landsgedeelte het grootste aantal nieuwe bouwwerken worden gesticht. Niet dit Duitsche probleem is aanleiding eenige afbeeldingen uit het betreffende tijdschrift over te nemen, doch meer de te waardeeren eenvoudige constructiewijze en vormgeving in gevels en plattegronden, welke door dezen bouwmeester werd toegepast voor de vaak moeilijke opgaven."

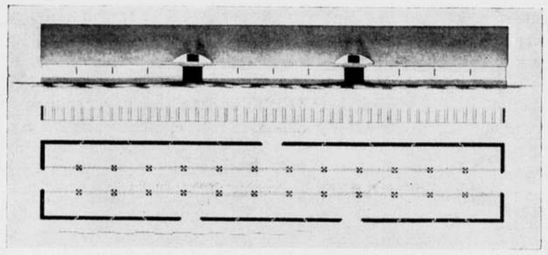

Afb. 1. Schaapsstal op pachthoeve. 1805.
De bouw in zwerfsteenen werd evenals de verschillende leembouwwijze door het bouwdepartement te Berlijn op grond van frontbesparing geëischt.

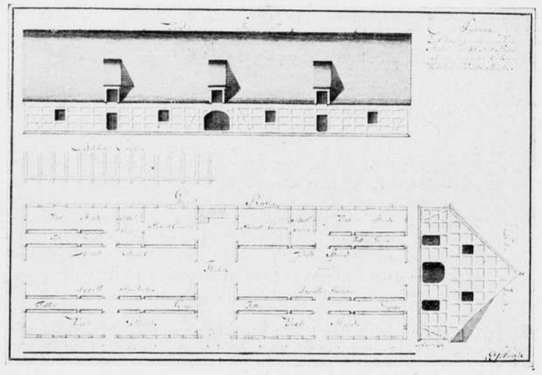

Afb. 2. Koeienstal voor pachthoeve.
De gevels met hun uitstekende verhouding zijn ontworpen met een zuiver begrip der constructie.

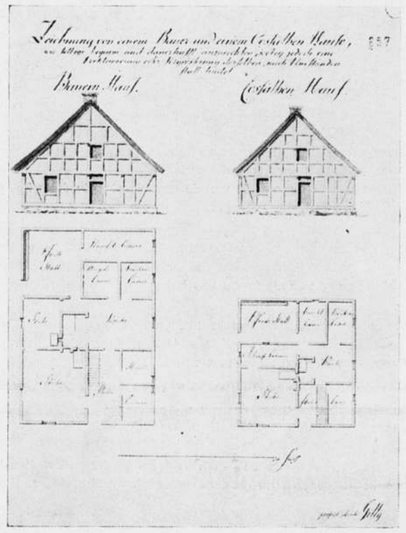

Afb. 3. Modelboerderij voor kleine boerenhofstede. Architect David Gilly. 19e Eeuw.
Gilly stelde de volgende punten op, waaraan zijns inziens een boerderij moet voldoen.
1e. De keuken ruim, schouw naar het venster gekeerd, zoodat men voldoende licht bij het bereiden der maaltijden heeft.
2e. De paardenstal opgenomen in het huis, zoodat de boer zijn knechts bij het voeren kan controleeren.
3e. Ingang bevindt zich in den gevelwand met topgevel, zoodat bij brand het huis verlaten kan worden zonder dat neerstortend brandend stroo het vluchten kan beletten.
4e. De woonkamer moet twee vensters hebben, één naar het erf, en één naar den inrit, zoodat beide zijn te overzien.
5e. De slaapkamer één venster naar het erf en één naar de paardenstal, zoodat het tijdig opstaan van het personeel is te controleeren.

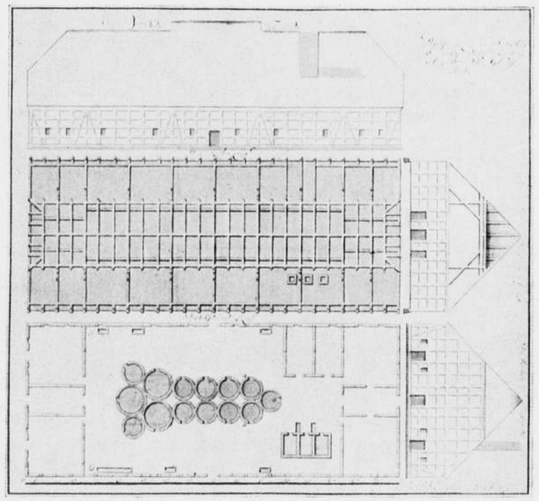

Afb. 4. Glasfabriek. 1773.
De ongewoon kleine vensters, die nog geen halve breedte van een vak innemen, toonen dat men bij de glasfabricatie weinig waarde hechtte aan daglicht.
Interessant is de systematische indeeling van den plattegrond.

J. W. H. C. POT.

OUDE ONTWERPEN. OVERGENOMEN UIT HET „ZENTRALBLATT DER BAUVERWALTUNG"

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

26 MAART 1938 NR 13

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

AVONDMAAL. GEBORDUURD LINNEN. HALVE WARE GROOTTE JOANNA WICHMANN. FEC.

HET GEBORDUURDE WANDKLEED IN HET B.W.A.

DOOR ERNA VAN OSSELEN.

De redactie meende, dat eenmaal in de 60 jaar der architecten vrouwen wel eens iets gegeven mocht worden, dat hare bijzondere belangstelling zal hebben. Deze vrouwen zullen ongetwijfeld begrip en waardeering hebben voor dit echt vrouwelijke handwerk; zij kunnen beseffen hoeveel kundigheid en toewijding er noodig zijn om zoo'n werkstuk tot stand te brengen en voor zoover het op de foto's valt te onderscheiden, zullen zij verbaasd staan over de rijke afwisseling, die er in borduursteekjes gebracht kan worden.

Maar de architecten zullen bij het bezien der foto's wel eens gaarne bepeinzen, welk een aardige plaats het geborduurde wandkleed in de architectuur kan innemen.

De geborduurde wandkleeden, die wij hier laten zien, staan op het zelfde plan als de wandschildering en het gobelin, in dien zin, dat het ook hier allereerst om de voorstelling gaat, in tegenstelling met het geweven kleed of een wandlap, waarop een zich herhalend motief is gewerkt.

Deze geborduurde voorstelling kan aan een interieur een zekere sfeer geven, die wat luchtiger en dikwijls intiemer is, dan over het algemeen het gobelin teweeg brengt. Het onverwoestbare materiaal van het gobelin, dat voor de eeuwigheid gemaakt schijnt, heeft iets plechtigs; wij denken het ons onwillekeurig in een raadzaal, waar gedurende vele eeuwen wijze mannen zullen beraadslagen, of in een burgerzaal voor plechtige ontvangsten en officieele feesten.

Het geborduurde kleed is teerder, even vergankelijk als een mensch; het past dan ook beter in een ruimte, waarin menschen leven, temeer omdat het de bijzonder aantrekkelijke eigenschap bezit, dat men het gemakkelijk kan verhangen of zelfs eens „weg"-hangen, waaraan een waarlijk levend mensch behoefte gevoelt.

Dit gaat dikwijls met een gobelin al bezwaarlijker om van de onverbiddelijkheid van een wandschildering niet te spreken! Hiermede willen we niet zeggen, dat het geborduurde wandkleed nooit blijvend gedacht kan zijn op een bepaald gedeelte in den wand; het kleed, dat Mevrouw Brom—Fischer voor de Kerkmuziekschool te Utrecht vervaardigde, is op duurzaam materiaal gewerkt en vervult daar volkomen de functie van een gobelin of wandschildering.

Aangezien voor de borduurster een schier onbeperkte materiaalkeuze openstaat, vermag zij, niet alleen met de voorstelling, doch in zeker niet mindere mate met de materiaalkeuze, de sfeer van een bepaalde ruimte te versterken in elke richting, die architect en bewoner zich wenschen. Zoo kan zij op kostbare goudkleurige stof werkend, de ontvangkamer verrijken en met een nobel blank linnen, op vrome wijze, een gewijde ruimte verlevendigen.

In één woord, een rijkdom van mogelijkheden, die het voor den architect wel zeer aantrekkelijk moet maken, zich met een borduurster te verstaan, juist omdat haar werk er zich bij uitstek toe leent, zijn conceptie op dienende wijze te verwezenlijken.

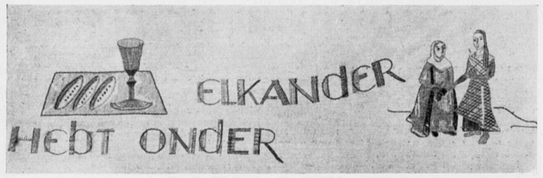

DETAIL VAN HET WANDKLEED VOOR DE AFDEELING RELIGIEUSE KUNST IN HET NED. PAVILJOEN TE PARIJS. ECRU LINNEN. 7 X 1.30 M. ERNEE 't HOOFT. FEC.

VAANDEL OP LINNEN GEBORDUURD. 150 X 95 cM. ERNEE 'T HOOFT FEC.

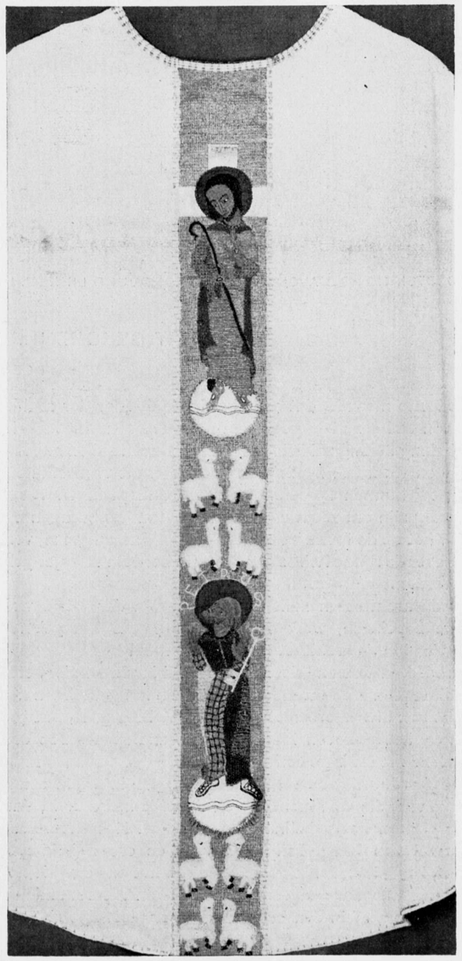

KAZUIFEL. JOANNA WICHMANN. FEC.

Maar voor een vruchtbare samenwerking moet er dan ook contact tusschen architect en borduurster bestaan en dit contact moet niet eerst gezocht worden op het moment dat de architect „iets van dien aard" noodig heeft; neen zijn onderscheidingsvermogen op dit gebied dient reeds ontwikkeld te zijn vóór hij de opdracht kan geven. Heeft hij niet zelf maar al te vaak te lijden onder cliënten, die op het moment, dat zij een huis laten bouwen, zich voor architectuur gaan interesseeren?
Op het oogenblik zijn er slechts enkelen op dit gebied werkzaam, die waarlijk een behoorlijk niveau bereiken. Wij behoeven ons niet te geneeren te erkennen, dat deze borduurkunst, die boven het peil van een genoegelijk handwerkje uitgaat, uit West-Duitschland tot ons is gekomen. Zoowel Mevr. Brom—Fischer als Joanna Wichmann hebben in deze streek haar opleiding genoten. Misschien heeft Thorn Prikker daar ook een zaadje voor gelegd, laten wij nu tenminste openstaan voor het goede, dat daar gegroeid is.
Dat onze kunstnijverheidsscholen geen enkele goede kracht hebben voortgebracht, ligt zeer zeker aan het bedroevende feit, dat daar steeds alle aandacht aan de borduurkunde en geheel geen aandacht aan het teekenen wordt geschonken, terwijl de voorstelling op het wandkleed, zooals wij hier bedoelen, toch van het allereerste belang is.

Ernee 't Hooft, die nog maar kort op dit gebied werkzaam is, bewijst ons, dat de opleiding op de Rijksacademie te Amsterdam haar de noodige teekenvaardigheid gegeven heeft. Het is echter in haar eerste grootere werk — een wandkleed voor de afdeeling religieuze kunst in het Ned. Paviljoen te Parijs — nog wel zichtbaar, dat haar een doelmatige vakopleiding ontbroken heeft. Het is een geheel nieuwe gewaarwording met de naald in plaats van met het potlood den figuren de gewenschte expressie te geven! Tevens kwam zij hier voor het probleem te staan, een text op bevredigende wijze tusschen de voorstelling te moeten aanbrengen. Schoone letters zoo te plaatsen, dat zij waarlijk een woord vormen, is op zichzelf reeds een moeilijke opgave; deze letters met steekjes zoo te schrijven dat haar karakteristieke vormen bewaard blijven en tevens in harmonie met de bewerking der figuren, is haar krachten nog eenigszins te boven gegaan.
Maar het is verheugend te zien hoe zeer haar borduurkunstige bedrevenheid is toegenomen in het vaandel, in opdracht vervaardigd voor een verzameling te Edinburg. De figuren hebben dank zij deze vaardigheid zeer veel aan expressiviteit gewonnen; de gevarieerdheid van bewerking is hier zoo sprekend, dat het werkstuk in reproductie, ondanks het gemis aan kleuren, niet eens zoo zeer verliest.
Bij het kleine lapje, waarop de werkende vrouwtjes te Lugano

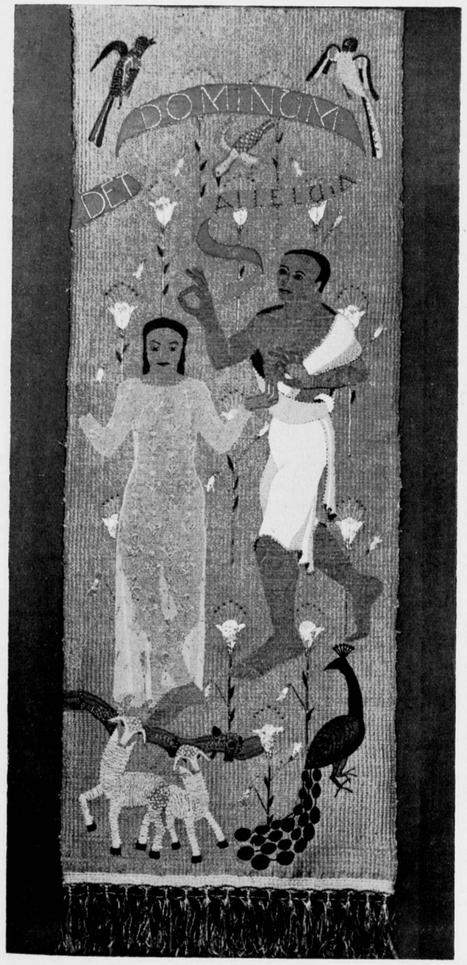

DETAIL VAN HET WANDKLEED VOOR DE AFDEELING RELIGIEUSE KUNST IN HET NED. PAVILJOEN TE PARIJS. ECRU LINNEN. 7 X 1.30 M. ERNEE 'T HOOFT. FEC.

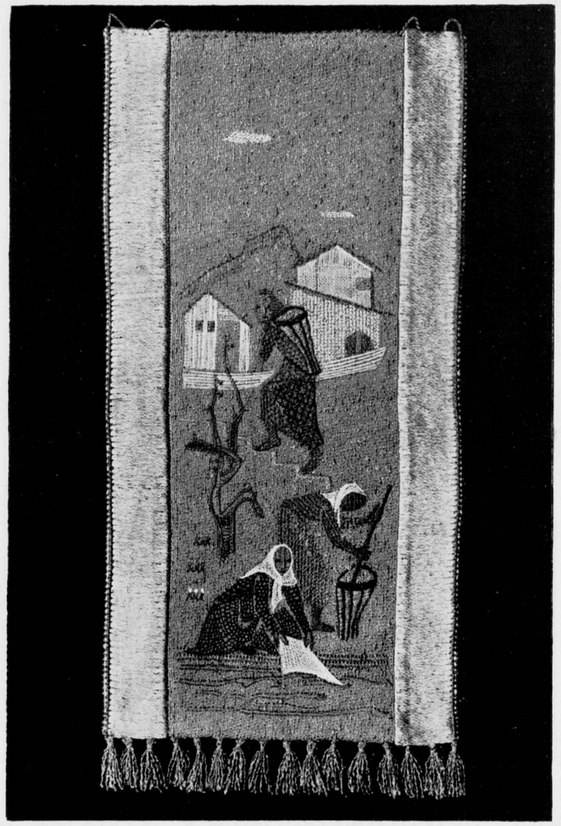

WANDLAPJE. WERKENDE VROUWEN TE LUGANO. 40 X 20 cM. ERNEE 'T HOOFT. FEC.

WANDKLEEDVOOR DE AFDEELING RELIGIEUSE KUNST IN HET NED. PAVILJOEN TE PARIJS. MIDDENDEEL. 160 X 50 cM. JOANNA WICHMANN. FEC.

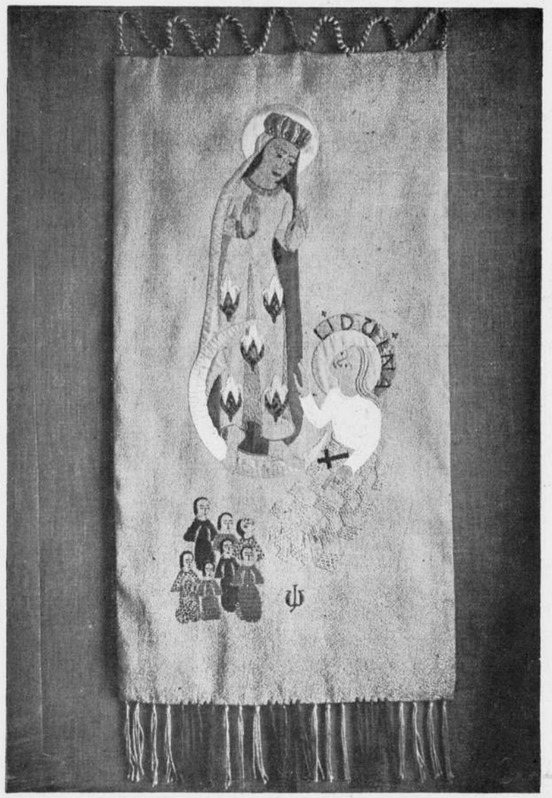

WANDKLEED. ST. LIDUINA.

VAANDEL ST. CHRISTOFORUS.

JOANNA WICHMANN. FEC.

verbeeld zijn, spreekt het materiaal van den ondergrond even in de compositie mee, maar overigens heeft zij de voorstelling weer geheel geborduurd en daarin alle middelen gezocht om de voorstelling te verwezenlijken. Het is misschien heel goed gevoeld voorloopig te trachten, zuiver bordurend de gewenschte expressie te bereiken; de applicatietechniek biedt wel zeer aanlokkelijke mogelijkheden, maar het gevaar dreigt, zich in die overstelpende keuze van materialen en kleuren te verliezen.

Joanna Wichmann paart over het algemeen een prettige teekenvaardigheid aan een groote borduurkunstige bedrevenheid; haar werk toont meer borduurtechnische ervaring dan dat harer jongere Hollandsche collega Ernee 't Hooft. Zij verwezenlijkt gaarne de voorstelling in applicatietechniek, dat wil zeggen, zij hecht met duizenderlei steekjes kleurige lapjes op een ondergrond, waarvoor zij steeds een zeer bijzondere stof weet te kiezen, dikwijls in samenwerking met de weefster mevrouw Neter—Kähler. Zij schildert met lapjes en teekent met de naald, waarvan wij het verrassende resultaat op menigen wandlap en vaandel hebben mogen bewonderen.

Zeer gaaf in de uiterst verfijnde uitvoering is het wandlapje „Louée soit la joie et louée douleur, l'une et l'autre sont saintes, toutes deux sont soeurs", hetgeen door het Stedelijk Museum te Amsterdam werd aangekocht. Hier zijn teekening, kleur en werkwijze tot een zeer overtuigende eenheid gegroeid. Niet in al haar werk werd deze eenheid zoo goed bewaard, soms krijgt het virtuose kleurenspel met lapjes en sierlijke steekjes te zeer de overhand, waardoor het geheel wat leeg aandoet omdat aan de teekening niet in gelijke mate aandacht schijnt besteed te zijn. Zoo voldoet de gelaatsuitdrukking der Heiligen figuren op het wandkleed van Liduina ons niet geheel en dat Joanna Wichmann meer vermag te geven, toont zij ons in de prachtige figuurtjes van Christus en Petrus op de kazuifel.

Mevrouw Brom—Fischer heeft wel haar talenten op de meest harmonische wijze ontwikkeld, want wij zien, dat in den loop der jaren zoowel haar teekenkunst als haar borduurkunst nog rijper zijn geworden; zij heeft onze verwachtingen niet teleurgesteld. Bij haar opleiding te Münster in Westfalen is het teekenen en borduren steeds hand in hand gegaan. Daar zij dit teekenen voor haar borduurwerk een onmisbaren factor achtte, heeft zij het volgehouden telkens weer bloemen en planten te bestudeeren. In verband met bepaalde opdrachten heeft zij allerlei vogels, vlinders en visschen naar de natuur geteekend, voordat zij deze in de compositie verwerkte. Ook het modelteekenen heeft zij voortgezet, opdat de figuren op vaandels en kazuifels geen schablonewerk worden, waarin men bij deze eenigszins primitieve wijze van voorstellen zoo gauw kan vervallen.

Het wandkleed „Zomer" is een harer eerste werken; het is nog altijd een pleizierig geval, erg vroolijk van kleur; maar teekening en compositie laten nog wel iets te wenschen over — wenschen, die zij in haar latere werk heeft vervuld.

In de beide wandtapijten voor de H. Hartkerk te Breda, treffen ons de ongedwongen compositie en de levendige gebaren en

WANDLAPJE. „LOUÉE SOIT LA JOIE ET LOUÉE DOULEUR, L'UNE ET L'AUTRE SONT SAINTES, TOUTES DEUX SONT SOEURS". 45 X 25 cM. STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM. JOANNA WICHMANN. FEC.

expressies der figuren. Het detail met de Madonna met Kind geeft ons een indruk van het prachtige materiaal, dat in dergelijke voorstellingen verwerkt wordt en van de rijke fantasie, waarmee de borduurster de voorstelling heeft uitgewerkt.

Het wandkleed voor het gebouw van den Octrooiraad te 's-Gravenhage voldoet minder; het gegeven lag Mevrouw Brom niet; zij heeft zich nog op zeer verdienstelijke wijze uit de moeilijke opgave weten te redden, maar het is duidelijk dat al deze technische zaken haar weinig inspireerden.

Een harer laatste en schoonste werken is het wandkleed voor de R.K. Kerkmuziekschool te Utrecht, Plompetorengracht 3, hetgeen de concierge gaarne aan belangstellenden laat zien. Wij zien dat Mevrouw Brom hier in haar element was; dit onderwerp lag haar bijzonder goed en haar blijheid deze „Lof der natuur aan den Schepper" te mogen maken, jubelt ons, in koor met de vogeltjes, uit ieder steekje tegemoet!

Zoo zien wij, dat deze borduursters veel schoons in haar mars hebben. Moge de architect zich in haar werk verdiepen, want hoe meer begrip hij van teekening en werkwijze heeft, hoe hooger eischen hij haar zal kunnen stellen. Eerst dan zal de borduurster hare talenten ten volle kunnen ontplooien, en dan zal de samenwerking voor beide partijen eerst recht verblijdend zijn.

Moge deze publicatie er toe bijdragen, dat menige architect zich nu verheugt eens met haar te mogen samenwerken!

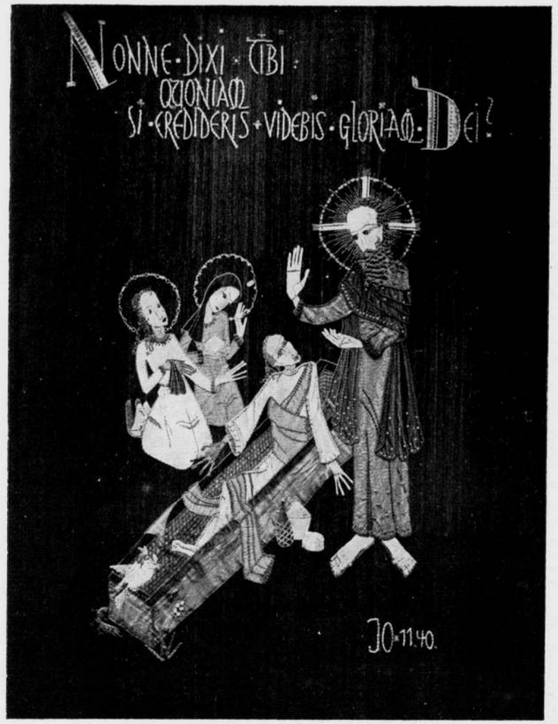

WANDTAPIJTEN VOOR DE H. HARTKERK TE BREDA. APPLICATIE EN BORDUURWERK

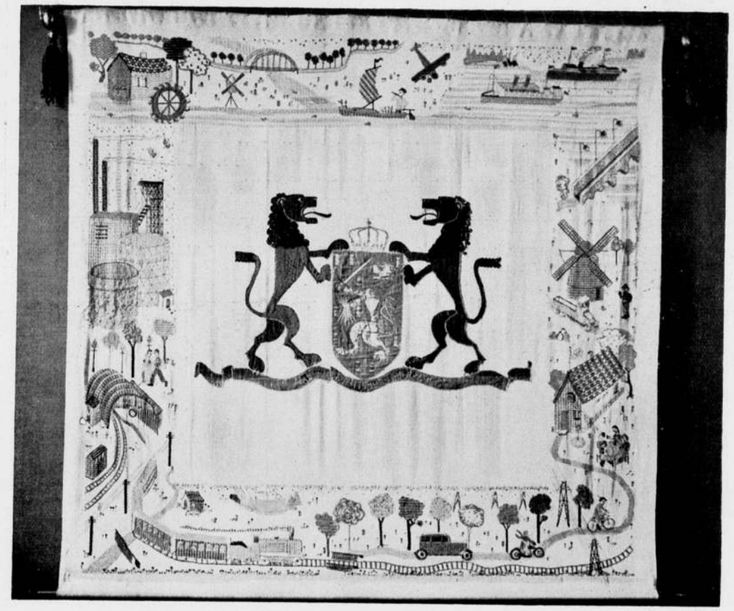

WANDKLEED VOOR HET GEBOUW VAN DEN OCTROOIRAAD.
GEHEEL GEBORDUURD OP HANDGEWEVEN STOF.
WANDTAPIJTEN EN WANDKLEED. HILDEGARD BROM-FISCHER. FEC.

DETAIL VAN EEN VAANDEL

HILDEGARD BROM-FISCHER. FEC.

WANDKLEED „LOF DER NATUUR AAN DEN SCHEPPER". APPLICATIE EN BORDUURWERK. TE ZIEN IN DE KAPEL VAN DE R.K. KERKMUZIEKSCHOOL, UTRECHT
HILDEGARD BROM-FISCHER· FEC.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM
NR 14 2 APRIL 1938

DE MANNEN VAN DE PEN EN DE MANNEN VAN DE TEEKENTAFEL.

De Theorie der Architectuur van Leon Battista Alberti tot Le Corbusier.

DOOR DR. ARNOLDUS NOACH.

V.

HET ONTWAKEN VAN HET CRITISCH VERNUFT.

Twee richtingen beheerschten de Europeesche architectuur, sinds de Oudheid opnieuw tot een algemeen ideaal was geworden. Het is de strenge richting tegenover de vrije. Het zijn de strakke banden van wetten en regels tegenover levensvreugde en ongebreidelden scheppingsdrang. Het is Klassicisme tegenover Barok.
Er zijn landen, die bij uitstek voorbestemd schijnen om een bepaalde richting te volgen: aldus N e d e r l a n d, bakermat van Klassicistische tendenties. De theorie had daarom bij ons nooit veel te zoeken: de practijk van het bouwen was reeds doctrinair genoeg. Er zijn echter enkele landen in Europa, waar met het wisselen der generaties een toenemen of afnemen van de „strenge richting" in de architectuur te bespeuren. Het zuiverste voorbeeld van zulk een land is F r a n k r i j k. Frankrijk ondergaat den invloed van de theorie der architectuur het meest in tijden, waarin de versterking van de Klassicistische tendenties zich openbaart.

Het Fransche Klassicisme is niet uit het karakter van het volk zelf voortgekomen. Het is van boven af in de bouwkunst gebracht. Wie de bouwwerken kent, die tot in de tweede helft van de 17de eeuw in Frankrijk zijn gesticht, kan zich moeilijk voorstellen, dat dit hetzelfde land is, dat in latere perioden de oplossing van de problemen der architectuur zou zoeken in ceremonieele koelheid en welberedeneerden smaak; even moeilijk als men zich kan voorstellen, dat de dragers van den „esprit français" de kinderen waren van menschen als Madame de Brinvilliers en haar fantastisch-wreede tijdgenooten.
De verandering, die zich in de tweede helft van de 17e eeuw in Frankrijk voltrekt, wordt uit vele oorzaken verklaard. Het w a a r o m is hier echter van geringer belang dan het h o e; het meest interesseert het feit, hoe de verandering zich met name in de bouwkunst heeft voltrokken; welke factoren daarbij den grootsten invloed hebben gehad. H i s t o r i s c h is de wisseling van de stijlbegrippen in Frankrijk omstreeks het midden van de 17de eeuw te zien als een overgang van vrijheid naar gebondenheid, ontstaan onder invloed van hen, die hun land naast de militaire hegemonie ook de oppermacht in het rijk der kunst wilden verschaffen. Reeds Philibert Delorme had zich moeite gegeven om aan te toonen, dat Frankrijk geroepen was naast Italië de idealen der Klassieke Oudheid verder te dragen.
Delorme zou echter de laatste zijn geweest om een „Maszregelung" van de kunst voor te staan; toch zou alleen een van boven af opgelegde drang (niet: dwang!) in staat zijn, Frankrijk in de architectuur een leidende plaats te geven. Die „Maszregelung" had tweeërlei inhoud: in de eerste plaats, dat de s t a a t, het Hof (L'état, c'est Moi!) uitdrukkelijk de kunstvormen propageert door het geven van opdrachten aan die meesters, die in het programma passen; in de tweede plaats de inhoud van het programma zelf: regelmaat en orde, strenge keus in de toepassing der vormen, alleenheerschappij van zuil en modul.
Een dergelijke revolutie zou echter niet mogelijk zijn geweest, indien niet in de tweede helft van de 17de eeuw in Frankrijk tevens de p s y c h o l o g i s c h e f a c t o r was ontwaakt, die het proces bevorderde: het c r i t i s c h e v e r n u f t.
Bewuste verstandelijkheid en verstandelijke bewustheid houden haar intrede in de Fransche architectuur. Elk schoonheidbrengend element wordt nauwkeurig gewikt en gewogen, eer het zijn plaats krijgt in het geheel. Ook hun voorbeelden zoeken deze kunstenaars van Frankrijks grooten tijd niet meer lukraak in het geheele veld van de Klassieke Oudheid en in de werken van de grooten der Italiaansche Renaissance, maar er ontstaat een gansche leer betreffende hetgeen wel en niet past in den Franschen geest. Zorgvuldig schiftend, aannemend en verwerpend, s t i c h t men zijn kunst, maar het vrije scheppen raakt verloren en versmoord in het keurslijf van de regelmaat. Dit is de weg van het critische vernuft: vruchtdragend in het eerst, doodend op het eind.
Niet iedere generatie in de tweede helft van de 17de eeuw en in de 18de eeuw bouwde even gehoorzaam naar de regels van het Klassicisme. Het is dan ook onze bedoeling de kracht van dit eclecticisme aan de hand van de theorie na te gaan en te zien, hoe het vrije scheppen zich door alle regels van de strenge theorie heen af en toe manifesteert. Eerst echter komt het tijdstip, waarop Frankrijk en zijn Klassicisme overwinnen in den strijd tegen de Italiaansche Barok; een strijd, die met alle middelen is gevoerd.
Het jaar der beslissing is 1665, waarin de eerste steen wordt gelegd voor een der roemruchtigste gebouwen in de Europeesche architectuurgeschiedenis: de C o l o n n a d e v a n h e t L o u v r e. Lodewijk XIV wilde zijn stadpaleis tot de meest grandiooze schepping van Europa maken; hij zocht hiervoor een kunstenaar, voor wien de woorden g r o o t en g r o o t s c h synoniem waren. Dien kunstenaar vond hij in B e r n i n i, den onbeperkten heerscher van het Vaticaan.
Lodewijk XIV haalde Bernini naar Frankrijk en ontving hem als een vorst. Weldra was het ontwerp gemaakt: het oude Louvre zou bijna geheel verdwijnen. Een nieuw, reusachtig gebouw zou er voor in de plaats komen, dat alles in de schaduw zou stellen, wat tot dien tijd toe was gepresteerd. Bernini en zijn koninklijke opdrachtgever hadden echter gerekend buiten de critiek.
C o l b e r t, dictator in de Fransche hofkunst, was met Bernini weinig ingenomen. Hij noemde het ontwerp log en den ontwer-

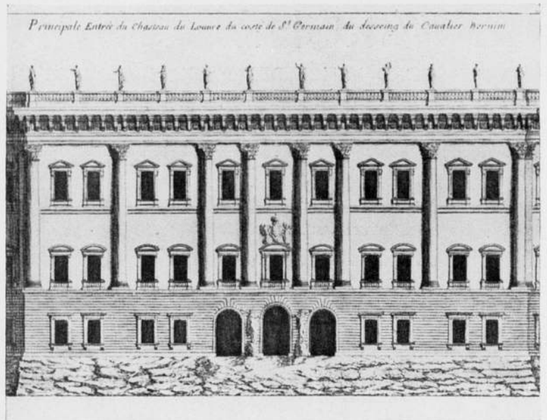

LOUVRE COLONNADE ONTWERP L. BERNINI

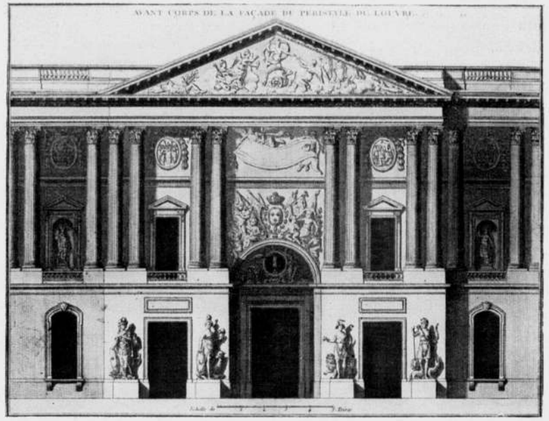

LOUVRE COLONNADE ONTWERP C. PERRAULT

per ingebeeld. De eerste overwinning voor Colbert is de weigering aan Bernini om het Louvre geheel te mogen afbreken. Bernini mag nog slechts een gordijn-architectuur ontwerpen, waarvan de gigantische afmetingen uiteraard nog slechter bij de oorspronkelijke deelen van het Louvre passen.
De grootste overwinning voor Colbert breekt echter aan, wanneer hij den koning geheel tegen Bernini's ontwerp weet in te nemen, wanneer hij weet aan te toonen, dat de regels der Antieke schoonheid in Frankrijk zelf veel beter in acht worden genomen dan in Italië. Het middel, waarmee hij den koning weet te overtuigen, is een eigen, Fransch ontwerp; niet van de hand van een architect, maar van een dilettant: den medicus Claude Perrault.
Het is voldoende het definitieve ontwerp van Perrault voor den Oostgevel van het Louvre te vergelijken met Bernini's project, om te zien, hoe sterk hier het critische vernuft heeft gewerkt. Bij Bernini een vrije behandeling van het gevelrelief, zuiver sculpturaal opgevat. Volgens zijn eigen woorden had hij een gebouw ontworpen, dat met zijn galerijen „als een reus de armen uitstrekte naar de Tuilerieën". Zoo concipieerde de beeldhouwer zijn architectonische werken. Hoe geheel anders is de geest van Perraults plan.
Een verfijnd rhythme beheerscht de zuilenrijen. De paviljoenen, die de Fransche architectuur vóór zijn tijd hadden beheerscht, zijn tot rudimenten verschrompeld om vrije plaats te laten aan de horizontale accenten van sokkel en architraaf. Koel en nuchter, maar met al het raffinement van deze eigenschappen, wisselen zuilen en halfzuilen af met vensters, deuren en reliefs. Het verstand heeft hier overwonnen; in Frankrijk is een werk ontstaan naar Vitruvius' geest. Het zal dan ook niemand verwonderen te weten, dat Perrault aan het eind van zijn leven de werken van dezen eersten theoreticus in het Fransch vertaalt en annoteert.
Bernini verliet Frankrijk om er nimmer terug te keeren. Met Bernini verdwenen uit Frankrijk het vrije scheppen en de bewogenheid, die tot diep in de 17de eeuw de Fransche architectuur hadden gekenmerkt. De fundamenten van Bernini's Louvre werden ongebruikt gelaten; de invloed van het Barok in Frankrijk werd ongedaan gemaakt. Met het jaar 1665 ontwikkelden zich in dit land de tendenties, die de Fransche architectuur zouden maken tot het toppunt van verfijning, maar die desondanks, (of misschien juist daardoor) de verveling uit de kunst niet konden weren. In de tweede helft van de 17de eeuw begint eveneens die stroom van theorie te groeien, die Frankrijk en de wereld zal overtuigen van de superioriteit van den Franschen geest en den Franschen smaak en die tot aan het eind van de 18de eeuw de bouwende wereld onder zijn druk zal houden.
Proportie, welgeordend en welberedeneerd, wordt thans het Leitmotiv der Fransche bouwkunst. Proportie wordt een leer; niet de ingewortelde en bijna onbewuste zin voor de verhoudingen tusschen venster en gevel, tusschen deur en raam, tusschen lengte en breedte, zooals de Hollandsche 17de eeuwsche timmerman die kent, maar een bewuste theorie van de proportie is thans het onderwerp van hen, die met de pen de teekentafel willen beheerschen.
De eerste, die aldus een nieuwe wending geeft aan de theorie der architectuur, is een vrijwel onbekende dilettant. Zijn werk is nooit uitgegeven, maar slechts in handschrift bewaard in het Berlijnsche prentenkabinet: St. Hilarion, die omstreeks 1680 de laatste hand legt aan zijn werk: „Application de la proportion Géometrique aux parties de l'Architecture".
Bij St. Hilarion beheerschen getallen het wezen der architectuur. Het vlak wordt hoofdzaak; lengte, breedte en diameter zijn voor hem de voornaamste elementen der architectuur. Hij schept een „normaaltype", dat als een zuiver theoretisch begrip geldt bij de beoordeeling van ontwerpen van grootere afmeting. De hoogten der verdiepingen krijgen een proportie van 3 : 2. Het dak wordt in de proportie eveneens betrokken. Zoo vindt St. Hilarion getal na getal. Voor ons, Nederlanders, het zij nogmaals gezegd, is de practijk van zulk een wijze van ontwerpen niets bijzonders. Het bijzondere ligt echter in het feit, dat het noodig geacht wordt de practijk door leerregels vooraf te doen gaan.
St. Hilarion laat het niet bij het propageeren van zijn leer voor hetgeen na hem gebouwd zal worden. Hij richt zijn begeerigen critischen blik ook naar hetgeen reeds tot stand is gekomen: hij corrigeert op papier de werken van Louis Levau, den genialen architect uit het midden van de 17de eeuw. Aan de hand van St. Hilarions verbeteringen van Levau's Vaux-le-Vicomte is het duidelijkst te zien, hoe sterk de geest van de Fransche bouwkunst in korten tijd is veranderd.
Deze wending in de geschiedenis van de Fransche architectuur was reeds aangekondigd door een werk, dat een eeuw lang een grooten invloed zou blijven uitoefenen: Fréart de Chambray's „Parallèle de l'Architecture antique avec la moderne". (1650). De strekking van dit boek ligt in den titel reeds besloten: ontevredenheid met hetgeen in Frankrijk in antieken zin was gebouwd, bewondering voor de Oudheid, hoe slecht men die ook kende, het zoeken naar maat-

staf en proportie, pogingen om dit rationalisme tot den leiddraad van het bouwen te maken, al deze eigenschappen van het critische vernuft belichaamt Fréarts geschrift. Maar dit alles is nog slechts voorbereiding van hetgeen zal komen.
De jaren omstreeks 1700 in Frankrijk, worden jaren van een ongebreidelden bouwlust. De „grande architecture" vindt haar voorbeelden niet meer in Italië, maar in het land zelf. Het Louvre, Versailles, de Porte St. Denis van François Blondel, al deze grootsche opgaven, die Lodewijk XIV liet uitvoeren, luiden een nieuw tijdperk in voor de Fransche bouwkunst. Die bouwwerken laten zien, hoe sterk de zuil en de modul de ruimte-idee gaan overwoekeren. De woonhuis-architectuur wint nieuwe terreinen: de machtige adel, de opkomende rijke burgerij willen verheven worden op een voetstuk, waar slechts de kunst ze op verheffen kan. Het scheppen van een woning wordt de taak, die ieder wil vervullen. Zoo wordt opdracht na opdracht den architecten gegeven, en kan naast de „grande architecture" het huis de belangrijkste opgave worden.
Thans komt de tijd, dat leer en schoolmeesterij elkaar de hand reiken. Vignola en Scamozzi zijn niet meer voldoende om den aankomenden architect vasten grond onder de voeten te geven. Hun leer beantwoordt niet meer aan den Franschen geest en aan het Fransche Klassicisme. Een nieuwe Vignola staat op, strenger en vaster omlijnd, minder vrijheid latend aan den kunstenaar; weldra beheerscht hij het terrein.
Daviler geeft in 1691 voor het eerst zijn „Cours d'Architecture" uit, waarin hij Vignola verduidelijkt en naar de eischen des tijds verbetert. Ook hier proportie-systemen zonder tal. Ook hier het critisch met elkander vergelijken, het vijlen en schaven aan bouwwerken, die tot vóór zijn tijd het middelpunt van onvermengde bewondering vormden en een bron van inspiratie. De bouwkunst in Frankrijk heeft echter voor de onmiddellijke inspiratie geen plaats meer. Het critische vernuft heeft zijn werk gedaan.
Davilers boek wordt herdrukt tot 1737 toe. Het wordt vertaald in vele talen en helpt aldus mee om den invloed van de Fransche architectuur in het 18de eeuwsche Europa te versterken en uit te breiden. In Duitschland wordt het vertaald door Sturm, hardnekkig strijder voor het Klassicisme en tegen de Barokke tendenties in de Duitsche bouwkunst. Sturm was tevens de man, die een reis door Holland maakte en zich in zijn geschriften en herinneringen zoo sterk bleek te interesseeren voor Van Campen en zijn navolgers.
Daviler laat het echter niet alleen bij de theorie pur-sang. Zijn voornaamste terrein namelijk ligt halfweg in de practijk: Hij maakt den werkman vertrouwd met het streven der groote bouwmeesters en geeft in een woordenboek van architectonische termen een duidelijke uiteenzetting van hetgeen de nieuwe strooming, die in zijn tijd reeds vasten voet had gekregen, voor alle takken der bouwkunst beoogt.
De dilettanten blijven in Frankrijk een belangrijke rol spelen. Zij beheerschen weldra het terrein van de critiek-om-zich-zelven. Decordemoy, een priester, geeft in het jaar 1714 een verhandeling uit, die blijkens den titel niet meer of minder dan „de geheele architectuur ten dienste van bouwers en werklieden", compleet met woordenboek en al, in een deel van 290 pagina's behandelt. Dat dit werk niet geheel en al bevredigt, behoeft geen betoog. Wij vermelden het hier echter, omdat het een vrij groote populariteit heeft gekregen, en bovendien, omdat het zinsneden bevat, die teekenend zijn voor de stemming onder de Fransche architecten tegenover de bouwwerken der Klassieke Oudheid en hetgeen daarmee gelijk werd gesteld.
St. Pieter te Rome namelijk kan in de oogen van Decordemoy geen genade vinden. Wel is hij enthousiast voor de zuilen van Bernini's voorplein, maar de aanleg daarvan is hem te bizar en te weinig regelmatig. Wat de basiliek zelf betreft, zou hij het liefst alles tegen den grond willen gooien en opbouwen volgens

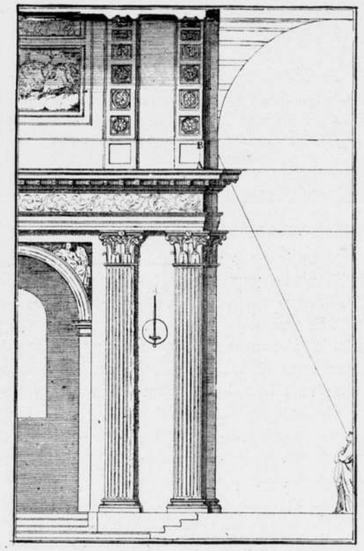

UIT: SÉBASTIEN LECLERC. TRAITÉ D'ARCHITECTURE

zijn ideeën. Decordemoy kent eigenlijk maar één element in de bouwkunst: de zuil. Zoo zou hij alle pijlers in St. Pieter door zuilenrijen willen vervangen. De ruimten en hun doorsnijdingen ziet hij niet; voor hem is architectuur geen ruimtekunst, maar slechts een versterkte en verhevigde vorm van sculptuur en constructie.
Hij is niet de eenige, die in de architectuur slechts een middel ziet tot het verzamelen van zuilen en frontons, van architraven en pilasters, in welberekende maat bijeengevoegd. Zoo zijn er meer onder de theoretici, ook onder hen, die hun werken schrijven met een scherpere visie op de practijk van het bouwen. Wij noemen slechts Sébastien Leclerc, die in hetzelfde jaar 1714 een klein werk over de vijf zuilorden het licht doet zien, een werk, dat weldra populair werd en vaak is herdrukt.
Leclerc geeft in zijn werk nauwelijks meer dan een samenvatting van hetgeen zijn voorgangers reeds hadden gebracht. Ook hij behandelt de bouwkunst als een plastische kunst; maar er zijn enkele elementen in te vinden, die op een nieuwen tijd wijzen. Het zijn deze elementen die weliswaar de zuivere consequentie vormen van hetgeen de tweede helft van de 17de eeuw in Frankrijk hadden gebracht, maar die in hun effect op de bouwkunst geheel nieuw zijn.
In het werkje van Leclerc komt een teekening voor, waarop het gewelf van een gebouw in doorsnede is weergegeven. Voor het eerst legt hier een theoreticus nadrukkelijk het verband vast tusschen den toeschouwer en het kunstwerk. Leclerc gebruikt de afbeelding om aan te toonen, dat een tongewelf op groote hoogte aangebracht, gestelt moet worden, aangezien anders de architraaf het gezicht op de geboorte van den boog zou benemen. Dit nu is een regel, die in Italië reeds lang werd toegepast. Het was echter nog nimmer voorgekomen, dat in de theorie zoo sterk de nadruk werd gelegd op de objectiviteit en het rekening houden met de menschelijke maat in het kunstwerk. Leclercs navolgers zouden dit thema verder uitwerken, totdat aan het eind van de 18de eeuw de grens van de objectiviteit zou worden bereikt en bouwmeester en opdrachtgever zich vol walging zouden afwenden van de koele gebondenheid in Frankrijks klassieke opvattingen.
Zoover was de architectuur in 1714 echter nog niet. Er zou nog heel wat objectiviteit, nog heel wat rationalisme uit de gemoederen van theoretici en practici opwellen, eer de grens bereikt

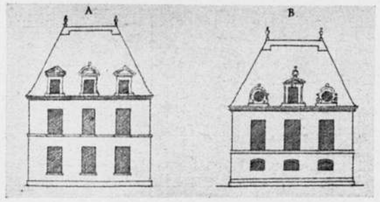

ST. HILARION'S „NORMAALTYPEN"

was. Frankrijk was tegen het eind van den regeeringstijd van Lodewijk XIV langzamerhand verzadigd geraakt aan de „grande architecture". Er waren genoeg kerken en koninklijke paleizen; genoeg gedenkteekens en pompeuze hospitalen; intusschen kromp men van koude ineen in plechtige antichambres en statige salons, in theatrale slaapkamers en eetzalen vol keukenlucht, om van vertrekken van den allerintiemsten aard maar te zwijgen. Comfort was onbekend gebleven, vooral voor hen, die het dichtst om den Zonnekoning heen leefden. Men kent de legenden, die tezamen met andere geuren rondom Versailles zweven. Lodewijk XIV hield niet van behagelijkheid. In de eerste jaren van de 18de eeuw begint het verlangen naar hetgeen men in onzen tijd noemt: wooncultuur.

Men stelt drie eischen op, zuiver theoretisch in het eerst, en reeds bij schrijvers van het begin der 17de eeuw te vinden: Commodité, Utilité et Bienséance.

Nu heeft het wonderlijke verschijnsel plaats, dat de groote architectuur zich meer en meer van de ruimte als zoodanig afwendt en zich hoofdzakelijk nog slechts tot de plastische deelen bepaalt. De woonhuis-architectuur echter gaat juist den anderen kant uit: zij gaat zich aan de hand van de „drie eischen" in de eerste plaats bepalen tot een goeden plattegrond. Het nut dwingt den architect ertoe, het eenmaal vastgestelde terrein zoo goed mogelijk uit te buiten. Het comfort laat ze de verschillende vertrekken van het woonhuis zoodanig met elkander in verbinding brengen, dat de heer des huizes in zijn dagelijksch leven niet door de bedienden wordt gehinderd. De „bienséance" tenslotte brengt maat in de toepassing der versieringen: gansche programma's worden opgesteld, waarin de architect gebonden wordt aan bepaalde kleuren, aan een bepaalden graad van rijkdom in de versiering, naar gelang een vertrek zijn bestemming krijgt.

Het is de generatie, die omstreeks 1720 volwassen wordt; zij legt in groote lijnen de richting vast, waarin de Fransche architectuur zich in den loop der 18de eeuw zal bewegen. Talrijk zijn de boeken, die thans verschijnen. Voor zoover zij op de woonhuis-architectuur zijn gericht, kan men ze niet tot de eigenlijke theorie rekenen. Het zijn veeleer voorbeeldenboeken, die in voortreffelijke plattegronden toonen, hoe men bouwen kan en moet. Het bekendste van deze voorbeeldenboeken is de „Architecture Moderne" van 1728, een anoniem werk, dat grootendeels gevuld is met ontwerpen van den overigens vrijwel onbekenden architect Courtonne.

Het merkwaardigste bij deze theoretische werken is het feit, dat de gevels thans geheel verwaarloosd worden, tegenover de plattegronden. Het is alsof men allen pronk van zuilen (voor de woonhuis-architectuur althans) beu begint te worden. Zoo kort na het ontwaken van het critische vernuft, dat met de overheersching van de zuil gepaard ging, stond een generatie op, die zich van de strengheid van het Klassicisme wilde losmaken. Gelijktijdig met deze strooming in de bouwkunst komt een verandering in de ornamentiek op, die zich eveneens vrij wil gedragen tegenover regel en gebondenheid van al te koele proporties: de „style Louis XV" met zijn schuimend ornament, met zijn ongebondenheid en vrijheid, is de weerkaatsing van denzelfden geest. Het is deze generatie, die in latere tijden de geheele 18de eeuw een slechten naam zal bezorgen ten opzichte van de goede zeden in leven en in kunst. Zoo duur wordt de vrijheid betaald!

De kunst van het Louis Quinze leent zich niet in de eerste plaats voor beschouwingen van theoretischen aard. Talrijk zijn dan ook de voorbeeldenboeken en ornamentprenten uit deze periode, veel talrijker althans dan de geschriften over architectuur. Toch is er een theoreticus geweest, die deze periode wist vast te leggen in een boek. Ondanks het feit, dat de generatie van het Louis Quinze zoo sterk verschilde van de laatste generatie onder de regeering van Lodewijk XIV gaat hij als theoreticus voort op den weg, dien St. Hilarion en zijn navolgers reeds hadden ingeslagen.

Het is Briseux, die een werk schrijft over de „Essentieele schoonheid in de kunst", een werk, dat als een voorbeeld mag gelden van theorie in reincultuur, maar dat toch voor de practijk van het bouwen van groot nut is geweest. Het is echter beter Briseux's werk in een volgend artikel te behandelen, omdat wij daarin gelegenheid zullen hebben tegenover hem de jongeren te plaatsen, die zich opnieuw wilden binden aan de wetten der klassieke regelmaat en aldus de duurgekochte vrijheid van het Roccoco willens en wetens prijsgaven.

CATALOGUS VOOR DE BOUWWERELD 1938.

Uitgegeven door de N.V. Boek- en Kunstdrukkerij v.h. Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. Samengesteld met medewerking van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A.

Met de voorjaarsbeurs is de nieuwe Catalogus voor de Bouwwereld weer verschenen. In een frisch kleed, „als van ouds". Het boek is alleen wat dikker geworden. En daar moet het ook heen, want op den duur zullen wij er alles in moeten kunnen vinden. Technische gegevens die we bij ons werk noodig hebben. En liefst zoo volledig mogelijk. Stel, ik ga stalen ramen bestellen; welnu, de Catalogus geeft de namen van de bekende firma's met hun adressen; als ze er allemaal in staan, sla je er geen over (wat nu helaas nog niet het geval is). — Eterniet: wat waren ook weer de fabrieksmaten, het gewicht, de maat van de golven? Al die folders en al dat reclamedrukwerk kun je onmogelijk systematisch bij de hand hebben om het als het zoo ver is, te raadplegen. Hier in den Catalogus staat al heel wat goed geordend bijeen.

Of ik erg blij ben met de „artikelen"? De bedoeling is goed, er zal ook wel allerlei goeds in staan, maar of ze in het boek hooren, geloof ik eigenlijk niet. 't Is ook m.i. minder goed, ze tusschen de gegevens omtrent de materialen en fabrikaten in te binden; zooals 't vroeger was, bij elkaar, en op ander papier gedrukt, waren ze beter te vinden.

De z.g. normaalbladen zijn wel op hun plaats in dit boek. Misschien kunnen enkele er van gemist worden, maar dat hangt af van de draagwijdte van het begrip bouw-wereld. Ik zou het wel erg mooi vinden als ze te raadplegen waren zonder het boek om te draaien, dus één op één bladzijde en recht-op! Maar dat kost heel wat meer plaatsruimte.

Ook achter in het boekje staan nog maten, die bij het werk te pas kunnen komen. Door de verschillende auteurs, die elk een bepaald onderdeel verwerkt hebben, is daar nog weinig systeem in, waardoor het motorrijwiel b.v. andere maten heeft dan de motorfiets. De gegevens voor het indienen van teekeningen bij bouwaanvragen staan daar wat willekeurig tusschen in.

Dat alles neemt niet weg, dat de Catalogus langzamerhand een werkelijk onmisbare hulp wordt! Ir. H. G. J. SCHELLING.

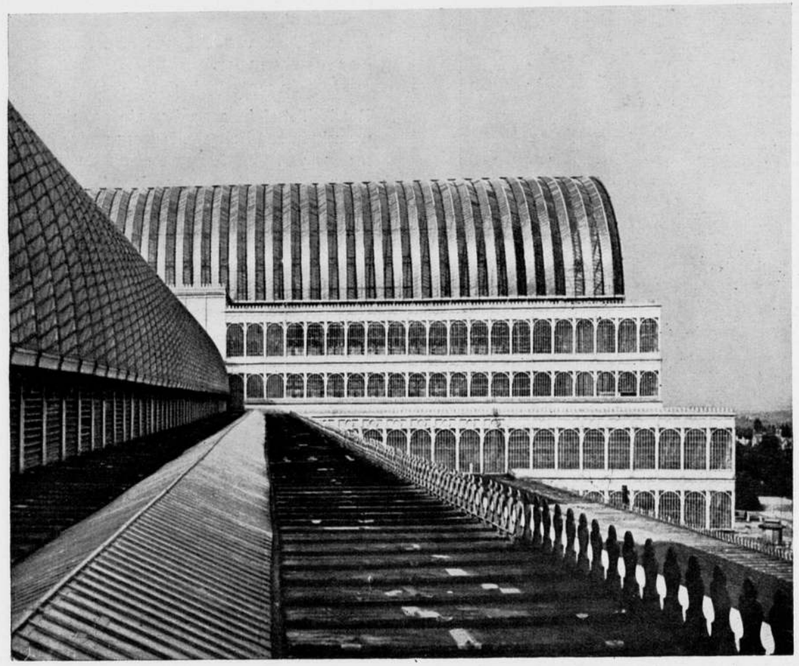

VOORMALIG CRYSTAL PALACE TE LONDEN ARCH. J. PAXTON

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

GLASS in architecture and decoration, by Raymond McGrath and A. C. Frost. 1937. The Architectural Press. London, S.W. 1.

Het is geen wonder, dat het een architect van beslist moderne richting zijn moest, die ons een zoo doorwrochte monografie over het glas zou geven. Hierin ligt een zeer groote verdienste. Want het is dubbel moeilijk om naast de zware taak die het werk van den in de praktijk staanden bouwmeester meebrengt nog een boek te schrijven, en dit dan zoo degelijk, zoo volledig, en zoo uitstekend te volbrengen, als hier door den Heer Mc Grath en zijn medewerkers is gedaan.

Het glas heeft voor ons, die maar al te gauw geneigd zijn ons niet meer over dingen te verbazen, toch altijd nog wel wat wonderlijks. Het woord glas heeft ten allen tijde gesproken tot de dichterlijke verbeelding; is niet zelfs van het hemelsche Jeruzalem verhaald, dat die stad zuiver goud was, zijnde zuiver glas gelijk?

Le Corbusier heeft gezegd, dat de geschiedenis der bouwkunst ons door alle eeuwen heen toont, dat er een nimmer aflatende strijd in wordt gestreden voor de overwinning van het licht op al de moeilijkheden, die de wetten van de zwaartekracht aan het bouwen stellen, zoodat de historie der architectuur de historie is geworden van het raam, of, met andere woorden, de historie van het glas. Moeizaam overwint het het muurvlak; in de gothiek komt al het steenskelet naar voren, waartusschen de nog uit kleine stukken glas opgebouwde ramen zijn gevat; in onzen tijd is het staalskelet het middel om het geheele buitenmuurvlak op te lossen als één groot doorzichtig vlak.

Eerst iets over den opbouw van het boek. Het bestaat uit vier gedeelten, die achtereenvolgens de fabricage van het glas, het glas in de architectuur, het glas in de decoratieve kunst, en de eigenschappen van het materiaal behandelen. Een aanhangsel houdt zich nog bezig met eenige technische details.

Bij de behandeling der vier genoemde onderdeelen is het nog weer typeerend voor het goede inzicht van de schrijvers, dat eerst de tekst het onderwerp behandelt en daarna een groot aantal foto's het geschrevene verduidelijkt, en dit wel op zoo onderhoudende en deugdelijke wijze, dat alleen de bestudeering der platen met hunne kernachtige bijschriften reeds een goed inzicht geeft in het behandelde onderwerp. Hoe het glas gemaakt wordt, wordt als in een film met deze foto's toegelicht, en hetzelfde is het geval bij de behandeling van de toepassing van het glas in architectuur en toegepaste kunst. Menig fraai

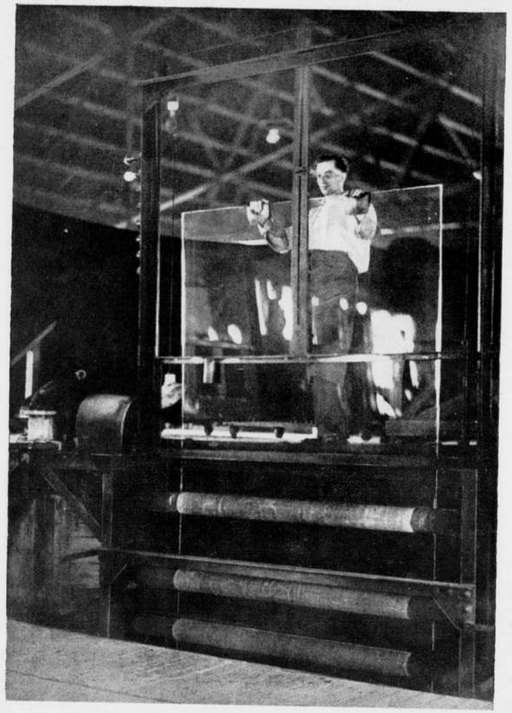

HET VLAKTREKKEN VAN EEN GLASPLAAT
(FOURCAULT METHODE)

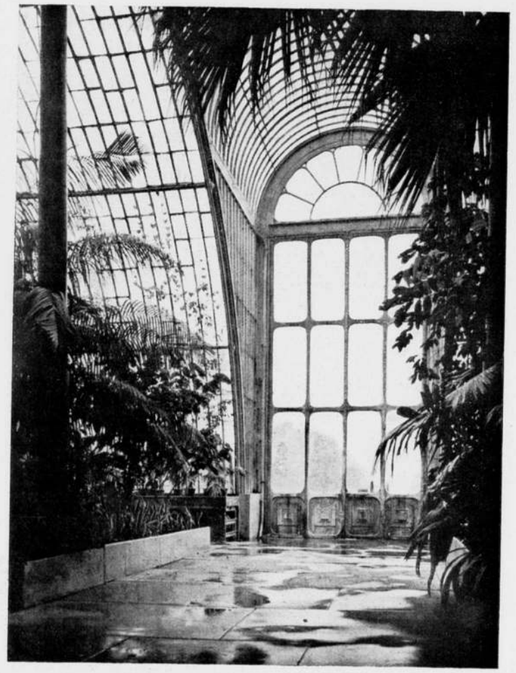

INTERIEUR VAN HET PALMENHUIS IN KEW GARDENS
(AFB. UIT GLASS IN ARCHITECTURE AND DECORATION)

bouwwerk, goed interieur, sierlijk decoratief werk is daarbij afgebeeld en verschillende Nederlandsche voorbeelden komen hier tusschen voor.

Reeds Tel-el-Amarna leverde gepolychromeerd glaswerk, dat nu nog in het Britsche Museum onze bewondering opwekt. Het maken van glas is zoo oud als de wereld. Maar slechts langzaam is men gekomen tot de volledige doorzichtigheid. Al vroeg is Venetië een centrum voor de geheele middeleeuwsche wereld. Zij maakten vensterglas en spiegels. Van Italië verspreidt het geheim van de fabricage zich naar Frankrijk en naar Engeland, waar Fransche glasindustrie wordt gevestigd. Toch blijft het glas-maken langen tijd een werk, dat door generaties van dezelfde families wordt uitgeoefend. Tot eindelijk moeizaam bewaarde fabricage-geheimen door het overbrengen van grootere groepen geschoolde arbeiders van het vasteland naar Engeland, ophielden het eigendom van enkelen te zijn.
Het is de laatste eeuw geweest, waarin de techniek van het glasmaken zich op grootsche wijze heeft ontwikkeld. Toch moet hier vermeld worden, dat b.v. draadglas niet vóór 1898 in Engeland geproduceerd werd. En zoo zijn in de laatste halve eeuw nog talrijke nieuwigheden in de glasindustrie ontstaan, en moeten wij aannemen, dat ook daaraan nog geen eind is gekomen. Glastegels, holle glassteenen, en de combinatie van glas en gewapend beton b.v., openen nog talrijke nieuwe perspectieven.

De practische toepassing van het glas, dat thans volmaakt onmisbaar is geworden in de architectuur, dateert in Engeland uit de regeering van Hendrik III, toen glas voor vensters nog een luxe-artikel was. De Koning gaf b.v. opdracht, de kleedkamer van de Koningin te voorzien van een glazen venster „opdat de kamer niet zoo winderig zou zijn als gewoonlijk". Wij kunnen ons iets dergelijks niet meer voorstellen.
Een mijlpaal in de geschiedenis van het glas in Engeland is de hal voor de wereldtentoonstelling van 1851, waarmede Paxton na de sluiting van de prijsvraag het publiek verraste. Hij wist door publicatie van zijn plan in de Illustrated London News de belangstelling op te wekken, en zoo ontstond het prachtige Crystal Palace, dat tot voor kort de trots van Engeland was. Als constructie van glas en ijzer was het onovertroffen, en het is dan ook zeer te betreuren, dat de brand van November 1936 dit tentoonstellingswonder totaal heeft vernield.
De schrijver verwijt de architecten, dat dit voorbeeld geen invloed heeft gehad. En het heeft inderdaad lang geduurd voor de principes van Paxton vrij algemeen ingang hebben gevonden. Thans echter heeft Engeland voorbeelden te over van goede glas-architectuur, zooals b.v. het gebouw van de Daily Express (Ellis & Clarke), waarvan ook de buitenbekleeding der wanden van glas is.

In het derde deel krijgen het mozaiek, het glas in lood, de spiegels, de toepassing van den glaswand in het interieur, het geëtste glas en de bewerking van glas uitvoerige behandeling. Mooie voorbeelden worden gegeven van met den zandstraal in het glas gespoten figurale voorstellingen, van „gegraveerd glas", van in het glas geslepen figuren, en van gecombineerde technieken. Ook hierin is het boek van Mc Grath zeer volledig.

Bij het vierde hoofdstuk komt H. E. Beckett, van het „Building Research Station" aan het woord. Dit wetenschappelijke deel bevat zeer veel wetenswaardigs over het glas. Glas wordt hier vergeleken met een vloeistof, waarin de atomen bepaalde tijdelijke groepeeringen vertoonen. Bij het glas is die tijdelijke groepeering dan „bevroren".
Er is een groot verschil in de mechanische eigenschappen van gewoon enkel of dubbel dik glas en spiegelglas. Proeven hebben doen zien, dat zeer ver uiteenloopende cijfers ten aanzien van de sterkte werden verkregen. Griffith heeft hierover een theorie opgesteld, die aanneemt, dat in het glasoppervlak bepaalde zônes van meerdere en mindere sterkte voorkomen. Bovendien hebben buigproeven uitgemaakt, dat de cijfers vrij sterk afhankelijk waren van de afmetingen der proefstukken, en dat vooral bij de beproeving van glas van kleine afmetingen geen betrouwbare uitkomsten konden worden verkregen. Met de theorie van Griffith overeenstemmend bleek, dat gewoon glas met zijn door het vuur gevormd oppervlak sterker was dan spiegelglas, waarbij de huid door polijsten is „beschadigd". Bij gelijke afmetingen bleek gewoon glas tweemaal zoo sterk als spiegelglas.
Het schijnt ook van belang te zijn, er op te letten, dat het niet onverschillig is, aan welken kant de ruit door den diamant is afgesneden. Deze kant is de sterker beschadigde kant, die daardoor beter geschikt is druk dan trek op te nemen. Gebruikt men glasplaten dus b.v. in etalages, dan moet de snijkant boven komen te liggen.
Grafieken worden gegeven voor de te gebruiken dikte voor spiegelglas en voor gewoon glas bij bepaalde maximale belasting, berekend voor lengten der korte zijde gelegen tusschen 0 en 100 inch, en voor bepaalde verhoudingen van korte zijde tot lange zijde, gelegen tusschen 0.1 en 1.0.
Warmte- en geluid-transmissie door glas worden in afzonderlijke onderafdeelingen van dit hoofdstuk behandeld.
Met foto's wordt de mate van doorschijnendheid van verschillende glassoorten toegelicht (spiegelglas, draadspiegel-, geribd, cathedraal, gefigureerd, gehamerd, geëtst glas) door een bepaalde figuur door het glas heen te fotografeeren. De resultaten geven een goed inzicht in de bruikbaarheid der verschillende glassoorten, wanneer deze al of niet „ondoorzichtig" moeten zijn.
Aan het eind van het boek worden alle glassoorten, die Engeland oplevert, en die voor bouwdoeleinden worden gebruikt, door prachtige foto's afgebeeld, terwijl een overzicht van alle eigenschappen is bijgevoegd. Een algemeene omschrijving, kwaliteit en diktematen, licht-transmissie, fabrieksmaten, handels-verpakking, toepassing. Deze serie alleen beslaat reeds ruim 60 bladzijden en geeft veel waardevolle gegevens.

Versterking van het glas is gezocht en gevonden in het triplex-glas, bestaande uit eenige lagen op elkander; dit glas mag als onbreekbaar worden aangemerkt.
„Thermolux"-glas, bestaande uit twee lagen gewoon glas, waartusschen een laag glaswol, heeft speciale isoleerende eigenschappen.
Draad-glas heeft de deugd, heel te blijven als het breekt.
Zelfs is een poging gedaan om — analoog aan het gasbeton — een glassoort te maken met talrijke kleine gasbellen, en met een structuur als van puimsteen. Deze poging schijnt gelukt te zijn en geleid te hebben tot een materiaal met een soortelijk gewicht van 0.3 en met goeden drukweerstand. Aangezien glas niet aantastbaar is door water, weinig afhankelijk is van warmte-invloeden, en z.g. „rot-proof", is van een dergelijk materiaal nog heel wat te verwachten. („Multicellular glass.")

Vatten wij ons oordeel samen, dan moet worden getuigd, dat het besproken boek nagenoeg volledig het geheele gebied van het glas in de architectuur en in de decoratieve kunsten behandelt, en door zijn degelijke behandeling niemand zal teleurstellen, die er de beantwoording van een vraag in zoekt. Hiermede is veel gezegd, want hoeveel malen komt het niet voor, dat een boek juist niet geeft wat wij er, als we bepaalde gegevens eens dringend noodig hebben, in zoeken.

Ir. H. G. J. SCHELLING.

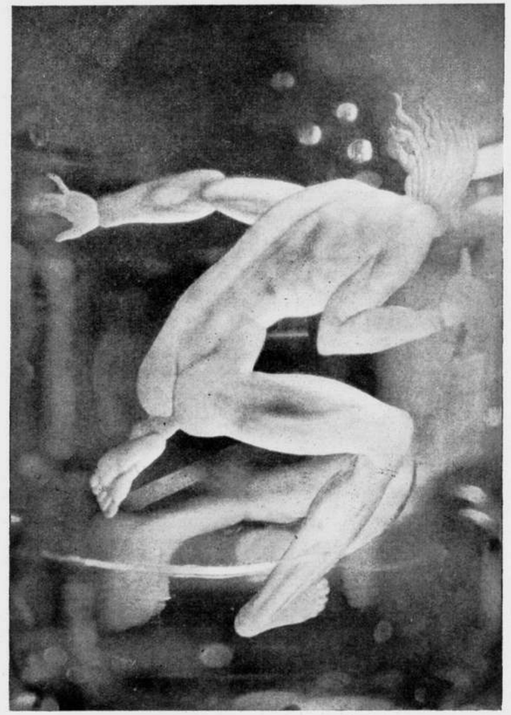

DETAIL VAN GEËTST GLAS, DOOR VIKTOR LINDSTRAND

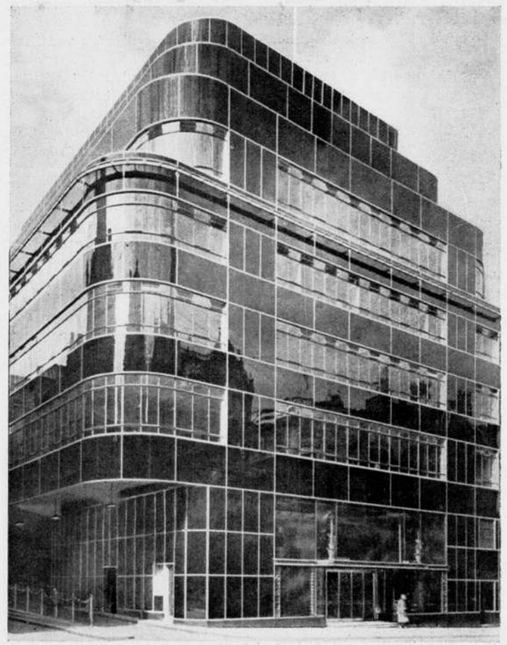

HET GEBOUW VAN DE DAILY EXPRESS TE LONDEN
(AFB. UIT GLASS IN ARCHITECTURE AND DECORATION)

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADHUIS TE EINDHOVEN.

INGEKOMEN VRAGEN. (4e Serie).

Vraag 112 Mag de hoofdingang van het Raadhuis ook gebruikt worden door publiek, dat de Secretarie-afdeelingen bezoekt, gelegen op de verdieping gelijkstraats?

Vraag 113 Mag, indien dit gunstig blijkt, de trap van het publiek voor de op de verdieping gelegen afdeelingen tevens dienen voor de bezoekers van Gemeentewerken?

Vraag 114 Mag, indien dit gunstig blijkt, de trap van de ambtenaren tevens dienen voor de ambtenaren van Gemeentewerken?

Vraag 115 De onder § 3 blz. 20 genoemde trouwkamer 2e klasse met wachtkamer een afzonderlijk entrée te geven? Deze dus niet te combineeren met de entrée naar de secretarie-afdeelingen, daar door deze laatste toch al veel bezoekers passeeren volgens de gegevens in programma genoemd.

Vraag 116 De reserveruimten genoemd in § 4 blz. 23 en 24 elk groot ± 200 M² deze in het plan te projecteeren als 1 zaal elk groot ± 200 M² of deze oppervlakten te verdeelen over de verschillende secretarie afdeelingen, zoodat elke afdeeling een reserveruimte ontvangt van ± 50 en ± 25 M² resp. voor de afdeelingen onder D. en E. genoemd.

Vraag 117 Welke is de bestemming voor kabinet Burgemeester. Is deze bestemd b.v. voor het houden van conferenties met de verschillende hoofdambtenaren?

Vraag 118 De archiefruimte genoemd onder F. blz. 24 groot ± 600 M², is deze bestemd voor de secretarie afdeelingen, bevolking en burgerlijke stand. Alle andere genoemde archiefruimten zijn niet in deze oppervlakte begrepen?

Vraag 119 Deze ruimte bij voorkeur in de onderverdieping?

Vraag 120 Op blz. 27 onder politiepost wordt genoemd een arrestantenlokaal, blijven enkele cellen hier dan achterwege?

Vraag 121 Gaan de 3e en 4e klasse en kostelooze trouwstoeten door den hoofdingang binnen, of is een speciale ingang gewenscht? Dit in verband met het mogelijk samenvallen met groote ontvangsten ten stadhuize.

Vraag 122 Moet het trouwen in de eerste klasse bij voorkeur door den hoofdingang geschieden? Mag in dit geval de toegang gaan door de feestzaal?

Vraag 123 Moet de afzonderlijke toegang van de muziekgalerij reeds op den beganen grond beginnen?

Vraag 124 Wat is de functie van het dienstvertrek grenzend aan de raadszaal?

Vraag 125 Moeten de onder a, b, c, d, genoemde ruimten der Registratuur persé op één verdieping gelegen zijn?

Vraag 126 Mag de koffiekamer der raadsleden eenigszins verwijderd liggen van de raadszaal?

Vraag 127 Moeten de onder D. 1, 2, 3 en 4 genoemde ruimten bestaan uit eenheden van ± 25 M² en dus een diepte hebben van ± 6 M.

Vraag 128 Moet de vluchtkelder dagverlichting hebben.

Vraag 129 Mag de dienkamer voor de burgerzaal tevens benut worden voor dienkamer of koffiekamer ten behoeve van de koffiekamer raadsleden?

Vraag 130 Is het geoorloofd om raamopeningen en schaduwpartijen op de gevelteekeningen op schaal 1 à 200 met een vlakke fond of een arceering aan te geven?

Vraag 131 Dient het kabinet-typekamer voor collationneeren? Is het dan niet verkieselijk eenige kleinere kabinetten te projecteeren?

Vraag 132 Uit ervaring met administratieve ruimten voor de behandeling van uitgebreide kaartsystemen is steller dezes bij herhaling gebleken, dat bovenlicht uit practische overwegingen te prefereeren is. Gevraagd wordt of de Prijsvraaguitschrijfster deze opvatting deelt en de gemotiveerde toepassing van bovenlicht aan ontwerper overlaat.

Vraag 133 Mag de Wal worden overbouwd aan de Noordzijde van de brug over den Dommel?

Vraag 134 Volgens het programma moeten de navolgende vertrekken als volgt t.o. van elkander gelegen zijn:
de leeskamer raadsleden: in onmiddellijke nabijheid van Afd. registratie (blz. 20); aansluitend aan bibliotheek (24) gemakkelijk bereikbaar vanuit kamer B. en W. en Raadzaal (24); event. te gebruiken voor het inzien van archiefstukken (25);
de bibliotheek: gemakkelijk bereikbaar vanuit vertegenwoordigend gedeelte (27); in onmiddellijke nabijheid van Afd. Registratie (27); aansluitend aan kamer Archivaris (25);
vertrek voor inzage archiefstukken: aansluitend aan archief (25); hiervoor event. leeskamer bovengenoemd te gebruiken;
sorteerkamer: aansluitend aan archief (25) in gemakkelijke verbinding met Afd. Registratie;
Is het nu de bedoeling dat alle genoemde vertrekken op één en dezelfde verdieping komen te liggen? Zoo neen, kan dan de Jury mededeelen welke vertrekken op een andere verdieping als die van leeskamer-Bibliotheek gelegen mogen zijn?

Vraag 135 Kan bij inbouwen van galerij(en) een geringere oppervlakte voor het archief aangehouden worden?

Vraag 136 Is het antwoord op vraag 45 niet in tegenspraak met de situatie teekening, waarop het bouwterrein voor het stadhuis gearceerd is aangegeven tot aan den oever van den Dommel. Moet nu langs deze oever een verkeersweg komen of niet?

ANTWOORDEN VIERDE SERIE VRAGEN.

Vraag 112 Neen. De hoofdingang is hoofdzakelijk te bestemmen als toegang tot het vertegenwoordigend gedeelte van het stadhuis.

Vraag 113 Dit is moeilijk in overeenstemming te brengen met den eisch uit het Programma dat Gemeentewerken een afzonderlijke ingang moet hebben.

Vraag 114 Er wordt in het Programma nergens gerept over een trap voor ambtenaren of een trap voor ambtenaren van Gemeentewerken.

Vraag 115 De tweede klasse trouwkamer moet volgens het prijsvraagprogramma in het vertegenwoordigend gedeelte zijn gelegen en kan dus toegankelijk zijn via den hoofdingang hoewel het wenschelijk is, dat voor de z.g. kostelooze huwelijken deze trouwkamer via een anderen ingang bereikbaar is.

Vraag 116 De 2 reserveruimten te ontwerpen als 2 afzonderlijke ruimten.

Vraag 117 De afdeeling kabinet van den Burgemeester is een Secretarie-afdeeling, die de kabinetzaken (dit is geheime en/of bijzondere zaken) behandelt. In deze afdeeling werken eenige ambtenaren onder leiding van een chef. Zie omschrijving op blz. 38.

Vraag 118 In het archief (blz. 24) worden bescheiden van de Secretarie-afdeelingen opgeborgen, ouder dan 2 jaar. Andere omschreven archiefruimten zijn niet in de oppervlakte van 600 M² begrepen.

Vraag 119 Hierin wordt de ontwerper vrij gelaten.

Vraag 120 In de politiepost geen cellen te ontwerpen.

Vraag 121 Het is gewenscht dat trouwstoeten van den hoofdingang gebruik maken. Zie ook vraag 115.

Vraag 122 Zie antwoord op vorige vraag en vraag No. 86.

Vraag 123 Neen.

Vraag 124 Ten behoeve van den dienst voor de Raadzaal. Hier kan zich o.a. een Bode ophouden of kunnen kleine conferenties plaats hebben.

Vraag 125 Het is wenschelijk deze ruimten op 1 verdieping onder te brengen.

Vraag 126 Het is ongewenscht, dat de koffiekamer te ver van de Raadzaal verwijderd is, daar het voortdurend voorkomt, dat de Raadsleden tijdens de vergaderingen in de koffiekamer besprekingen voeren.

Vraag 127 Ja.

Vraag 128 Met het oog op de scherf-vrijheid is dagverlichting ongewenscht.

Vraag 129 Deze vraag is niet duidelijk. Wanneer het de bedoeling is te vragen of de dienkamer voor de Burgerzaal tevens te benutten is als dienkamer voor de Raadsleden-koffiekamer, dan kan geantwoord worden dat dit toegelaten wordt.

Vraag 130 Neen.

Vraag 131 Kabinet-typekamer is een kamer waar kabinetstukken of geheime stukken getypt worden. Dient dus niet voor collationneeren.

Vraag 132 Voor de afdeel. waar in hoofdzaak met kaartsystemen gewerkt wordt (Bevolking) wordt dit aan den ontwerper overgelaten.

Vraag 133 Neen.

Vraag 134 De bedoelde vertrekken behoeven niet op een verdieping gelegen te zijn. Zij kunnen te samen een complex vormen over meer dan een verdieping verdeeld, zoo noodig door een of meer dienst-trappen onderling verbonden. De Jury onthoudt zich echter van het aangeven van een nadere groepeering dezer ruimten, doch laat aan de ontwerpers over deze op de meest effectieve manier in verband met den opzet van het plan te rangschikken.

Vraag 135 Het inbouwen van een galerij in de archiefbewaarplaats is ongewenscht. Het vloeroppervlak is niet te verminderen door het archief hooger te maken, daar de bovenste planken der stelling bereikbaar moeten zijn zonder trappen of bankjes te gebruiken.

Vraag 136 Het antwoord op vraag 45 slaat op den geprojecteerden weg tusschen het Stratumseind en het stadhuisterrein(plein) die derhalve via het stadhuisplein een verbinding vormt van het Stratumseind naar den Wal.
Waar overigens in het Programma uitdrukkelijk vermeld wordt (laatste alinea van Hoofdstuk I op blz. 15), dat de ontwerper geheel vrij is in de situeering van stadhuisterrein en stadhuisplein kan het geval zich voordoen, dat het den ontwerper gewenscht voorkomt om bij een bepaalde situatie van het stadhuis op de ter beschikking staande terreinen een weg langs de Noordzijde van den Dommel te ontwerpen, die aansluiting geeft met de hierboven genoemde geprojecteerde straat.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, R. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

9 APRIL 1938 NR 15

DE MANNEN VAN DE PEN EN DE MANNEN VAN DE TEEKENTAFEL.

De Theorie der Architectuur van Leon Battista Alberti tot Le Corbusier.

DOOR DR. ARNOLDUS NOACH.

VI.

DE STRIJD DER GENERATIES IN DE 18DE EEUW.

In het vorige artikel hebben wij aangetoond, hoe sterk omstreeks 1700 in Frankrijk de gedachte had veldgewonnen, dat architectuur in de eerste plaats een zaak van het verstand is. Tegelijk met het veldwinnen van deze gedachte had het Klassicisme nieuw en voorloopig onbestreden terrein veroverd. De dragers van deze ideeën brachten echter zelf weer de veranderingen voort, die spoedig in de nimmer rustende ontwikkeling van de kunst zouden plaats grijpen. De Style Louis Quinze mag dan ook gelden als een reactie op de al te groote plechtigheid van hetgeen onder Lodewijk XIV in de kunst was gepresteerd; deze reactie was echter voorbereid door de theorie zelf, die toch juist de heerschappij van het Klassicisme had ingevoerd.

Wij noemden reeds een naam: Charles Etienne Briseux. Wij gaven reeds de richting aan, waarin Briseux werkte: Het is de uiterste consequentie van de zuiver theoretisch geworden proportieleer, die bij dezen schrijver tot uiting komt. Briseux stelt een leer op, zoover doorgevoerd, zoo geheel theoretisch geworden, dat zij voor de practijk nauwelijks te gebruiken was. Deze leer hier volledig uiteen te zetten, zou onmogelijk zijn: men zou zijn gansche geschreven oeuvre hier nog eens moeten afdrukken. Wel is deze algemeene gedachte uit de theorieën van Briseux te halen: hij tracht elk onderdeel, elke lijst en elk profieltje in zijn verhouding tot het geheel te benaderen langs den weg van de redeneering. Hij wil elk niet-beredeneerd gevoel uit de werkwijze van den architect verbannen. Hiertoe dienen eindelooze hoofdstukken: in twee deelen geeft hij zijn „Traité du beau essentiel dans les arts", (Parijs 1752), dat bijna geheel op het ontwerpen van gevels en interieurs betrekking heeft.

De zuilorden volgens de theorieën der voornaamste schrijvers worden naast elkaar gelegd en vergeleken. De wijze, waarop de auteur ze zelf construeert, wordt natuurlijk veel belangrijker geacht. In het algemeen kan men zeggen, dat Briseux als kunstenaar in de eerste plaats zoekt naar slanke verhoudingen, naar die lichtheid en sierlijkheid, die inhaerent is aan de 18de eeuw in Frankrijk. Wanneer men echter zijn werk doorworstelt, dan vraagt men zich af, waarvoor zooveel redenatie noodig was, indien de schrijver had kunnen volstaan met het geven van ontwerpen, zonder eindelooze teksten. Briseux komt met zijn redeneering achter het ontwerp aan. Zijn geschrift heeft iets van l'esprit de l'escalier, die nog sterker tot uiting komt, wanneer men bedenkt, dat de vormen, die hij propageert, ten tijde van het verschijnen van zijn „Traité" reeds lang bij kunstenaars en publiek uit de gratie waren.

Het is nauwelijks te gelooven, dat achter de vrije manier van teekenen van dezen architect zooveel moeizame berekening ligt. De moeizame berekening heeft dan ook eigenlijk alleen de bedoeling van geleerden schijn. Briseux' groote beteekenis ligt niet in zijn proportieleer, maar op een ander terrein, dat reeds van het begin der 18de eeuw af de grootste aandacht van de architecten heeft gehad: de goede en zakelijke plattegrond. Plattegronden kan Briseux verdeelen totdat er geen vierkante centimeter meer ongebruikt blijft. Hij weet zijn vertrekken zoo met elkander in verbinding te brengen, dat wij moderne menschen met ons voortdurend ruimtegebrek en onze groote ruimtevrees er verbaasd van staan. Indien men Briseux' plaats in de architectuurgeschiedenis wil definieeren, kan men hem dan ook noemen: een zuiver practisch architect, die in de theorie verward is geraakt. Zijn practische beteekenis is vastgelegd in een werk, dat zelfs voor onzen tijd zijn belangrijkheid niet heeft verloren: L'Art de bâtir des maisons de campagne" (1743).

In dit werk over buitenhuizen stelt Briseux zich de opgave, met behoud van denzelfden gevel, volkomen van elkander verschillende oplossingen van een plattegrond te geven. Op zuiver rationeele wijze legt hij het verband tusschen binnenarchitectuur en buitenarchitectuur. Toch speelt hij het klaar om al zijn oplossingen tot in de finesses uit te werken. De begane-grondverdiepingen zijn alle aan het eenigszins ceremonieele gezelschapsleven gewijd. Hier zijn dus groote ruimten vereischt. Zijn kracht toont hij echter pas in de bovenverdiepingen, waarin series „appartements d'amis" zijn ondergebracht; elk van deze appartementen bestaat uit een antichambre, een slaapkamer, een kabinet en een kleedkamer. Lange en goedverlichte gangen vormen de verbinding. Zulke oplossingen waren tot nu toe in Frankrijk niet gevonden; te zeer hield men er van, kwistig met de ruimte om te gaan.

In dit werk pas komt de groote beteekenis van Briseux tot uiting. Zijn interieurs behooren bovendien tot het meest verfijnde, dat Frankrijk in de 18de eeuw heeft gebracht. De generatie van Briseux wist wèl, hoe de intimiteit en de verfijnde weelde in de kunst tot uiting te brengen; meer dan de kunstenaars van de „grand siècle" en zij, die leefden in de tweede helft van de 18de eeuw.

Op een zoo groote verfijning moest echter een reactie volgen. De ceremonieele schoonheid van het eind der 17de eeuw herleefde, maar onder geheel andere omstandigheden, dan in haar eerste periode.

Immers, in de Europeesche architectuur waren intusschen nieuwe krachten opgestaan. Engeland had aan beteekenis gewonnen; de adellijke beschermers van de architectuur hadden naar hun smaak, los van Frankrijk, een eigen weg in de bouwkunst gebaand. Het Engelsche Klassicisme, plechtiger nog dan het Fransche, had zich geheel ontplooid onder de leiding van kunstenaars zooals Wrenn en Vanbrugh. De groote kunstbeschermers, Burlington en zijn kring, hadden actief in

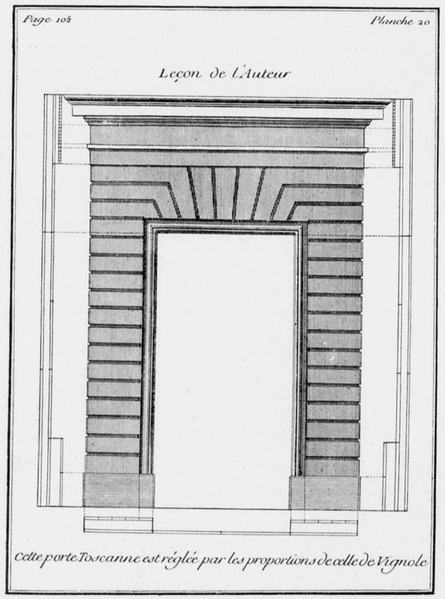

BRISEUX: PROEVE VAN PROPORTIE

de architectuur meegewerkt. De dilettanten bewogen zich niet meer alleen op het gebied der theorie, maar begaven zich ook in de practijk van het bouwen.

Engeland kende geheel andere omstandigheden dan Frankrijk. Het gezelschapsleven was er minder aan ceremonieel onderworpen. Dit uitte zich in de eerste plaats daarin, dat de traditie minder streng den aanleg der gebouwen bepaalde. In Engeland geen voorgeschreven aantal antichambres, geen nauwkeurige vastlegging van de wijze, waarop men zijn huis bewoonde. Ook in den tuin- en parkaanleg uitte zich dit verschijnsel: het „Engelsche park" en de „stijve Fransche tuin" zijn begrippen, die geen nadere uiteenzetting behoeven.

Er is nog een andere omstandigheid, die in den loop der geschiedenis ingrijpt: in Engeland heeft nooit de afkeer bestaan van de bouwkunst in vroegere eeuwen, die men in Frankrijk tot diep in de 18e eeuw vindt; in Engeland is de Gotiek nooit gestorven; zij bleef door alle tijden heen haar actieve bewonderaars vinden.

Zoo kon het gebeuren, dat Engeland, ondanks zijn ingewortelden zin voor klassicistische vormgeving, toch de beteekenis van de anti-klassicistische schoonheid nooit uit het oog had verloren. De vrije vorm kon naast de strenge gebondenheid in leven blijven. In het begin der 18de eeuw werpt men zich dan ook met typisch Engelsche verzamelwoede op de kunst van een land, dat, buiten Europa om, in vrije vormen zijn heil zag: China. De beteekenis der Chineesche kunst voor het 18de eeuwsche Europa is vaak belicht. Genoeg zij hier slechts te vermelden, dat de „chinoiserie" het eerste begin vormt van een minder gebonden kunst in Franrijk en dat de Chineesche kunst, of wat men daarvoor houdt, voor het Roccoco een bron van inspiratie is. De decoratieve paneelen met Chineesche motieven zijn in de eerste helft van de 18de eeuw in Frankrijk legio. De sterkste propaganda voor deze vormen waren de ornamentprenten van Gilot, van Watteau en vele anderen. De theorie der architectuur had zich hiermee echter niet beziggehouden, tenminste wat Frankrijk betrof. Het zou voor een Engelschman zijn weggelegd om in deze materie een werk te schrijven.

William Chambers gaf in 1757 een boekje uit, getiteld: Designs of Chinese Buildings. Hier was een kunstenaar aan het woord, die niet slechts over de Chineesche kunst schreef, maar die de uitingen van die kunst zelfs met eigen oogen had gezien. Chambers had als jong koopman een zakenreis naar China gemaakt en zich den tijd gegund om aanteekeningen en opmetingen mee terug te brengen. De lichte en ranke bouw van Chineesche paviljoenen trok hem aan; toen hij zich naderhand geheel op de architectuur had geworpen, bracht hij zijn liefde voor zulke vormen tot uiting. Die staken wel heel scherp af tegen de zuiver Klassicistische tendenties, die men, hoe wonderlijk het ook klinkt, eveneens in de kunst van dezen bouwmeester vindt. Naast elkaar huldigt Chambers twee stijlen. Het is het begin van het eclecticisme, dat de 19de eeuw tot een architectonische gruwelkamer zou maken.

Het Palladianisme en de Neo-Gotiek zijn ondanks hun tegengesteld karakter uit één tijd en in één land geboren. Engeland kent het eerst de splitsing tusschen vrijen en gebonden vorm, die gelijkwaardig naast elkander voortleven. Campbell's „Vitruvius Britannicus" (1717) propageert de theorieën van Palladio, op zoo droge wijze als Palladio zelf nooit heeft gewild. Chambers' Chinese Buildings vormt van dit werk den Neo-Gotischen tegenhanger. Naast elkaar blijven beide hun beteekenis behouden. Het Chineesche zomerverblijf en de Engelsche tuin beginnen hun triomftocht door Europa.

In Frankrijk kregen de nieuwe Engelsche opvattingen grooten invloed. De generatie van Louis XV had de vreugde van den vrijen vorm reeds gekend en bovendien een groote liefde voor exotische kunst bezeten. Langzaam aan begint men het park in landschapsstijl een plaats te geven naast den stijven Franschen

tuin. Chineesche buitenhuizen versieren de tuinen in Engelschen smaak; en, wat het verschijnsel voor ons interessant maakt, in dezelfde categorie als de Chineesche bouwkunst gaat men ook den Gotischen stijl rangschikken. De eerste herleving der Gotiek op het continent is voortgekomen uit de zucht naar grootere vrijheid in de versiering van tuinen en parken.

Dit zijn de veranderde omstandigheden, waaronder opnieuw de zin voor strengheid in de Fransche architectuur ontwaakt: thans komt hier dezelfde splitsing, die Engeland reeds kent, de splitsing, die naast elkaar de vrije en de strenge vormgeving tolereert. De theorie bezit in Frankrijk geen beoefenaar, die na Briseux zich keert tegen de heerschappij van de zuil. Slechts het meest doctrinaire wordt in Frankrijk geprogageerd. Van de vele schrijvers over architectuur noemen wij slechts één, Jacques François Blondel, den man, die wat Klassicistische theorieën betreft het laatste woord zegt, en tegelijkertijd de eerste is, die de architectuur zuiver als leervak, wij zouden haast zeggen als schoolvak behandelt.

Jacques François Blondel, volgens de woorden van een van zijn leerlingen „eerder geneigd tot het vormen van theoretici, dan tot het vormen van architecten", had in het Louvre met toestemming en steun van den koning een school gesticht tot het onderwijzen van architectuur. Een uitgebreid leerplan, dat alle vakken met betrekking tot de moeilijke kunst omvatte, was systematisch door hem ingedeeld. Zijn geheime en af en toe openlijk geuite bedoeling was, de architectuur te propageeren in de kringen, die het meest tot de ontwikkeling van de kunst konden bijdragen: de aristocratie. Vandaar, dat bij het leerplan eveneens dansen en schermen behoorden. Zoo sterk was Blondel er van overtuigd, dat alleen de aristocratie het bouwen kon bevorderen, dat hij ook in zijn voorbeelden slechts weinig anders geeft, dan paleizen en kasteelen.

In 1771 maakte Blondel het begin met de uitgave van zijn lessen in boekvorm. Men kan zich aan de hand van dit werk een denkbeeld vormen van de kracht en het uithoudingsvermogen van Blondels leerlingen, want droger en schoolmeesterachtiger dan deze leermeester kan niemand iets doceren; twee woorden zijn Blondel voor één begrip niet genoeg, het moeten er minstens twintig zijn.

De architectuur wordt van den grond af opgebouwd. Het begint met speculaties omtrent het ontstaan van de bouwkunst, het eindigt met lange uiteenzettingen van bouwmethoden en voorschriften voor de versiering. Elk deel van het werk (er zijn er 6) begint met een voorrede, vervolgens historische bespiegelingen, dan een inhoudsopgave, die de noodige bladzijden beslaat, leef- en leerregels voor den architect, en tenslotte de eigenlijke inhoud. Maar alle critiek ten spijt is Blondel belangrijk voor de ontwikkeling der architectuur. Zijn werken op papier hebben op het practische bouwen een grooten invloed gehad. Bovendien kan hij als de eerste gelden, die getracht heeft, de geschiedenis der architectuur samen te vatten, geschiedenis, die in de eerste plaats als bron van inspiratie een practische beteekenis had. Blondel is de propagandist van de bouwkunst der 17de eeuw. Voor hem geldt in de eerste plaats het voorbeeld van Perrault, van zijn naamgenoot François Blondel, kortom van allen, die den strengen ceremonieelen stijl van Lodewijk XIV hadden gebracht. Blondels afkeer geldt in de eerste plaats den Style Louis XV. Hij kent geen grooteren gruwel, dan de vrijheden van het Roccoco. Briseux heeft voor hem alleen beteekenis (gelijk hij zelf zegt) om zijn plattegronden. Het vrije leven van zijn ornamentiek is voor Blondel slechts een afschrikwekkend voorbeeld.

Blondel kent niets schooners dan de zuil. Toch waarschuwt hij voortdurend voor een te overvloedige toepassing van de Klassieke vormen. Hij kiest met groote zorg den aard van zijn versiering. De door hem gepropageerde kunst moge ons tam lijken in haar afkeer van verwildering, leelijk zijn die ontwerpen nooit te noemen.

Inmiddels vindt de Gotiek genade in zijn oogen. Zijn blik op dezen stijl is zelfs zoo modern, dat hij haar in de eerste plaats waardeert om de constructie. „Kerken", zegt hij, „zouden eigenlijk alle volgens de principes der Gotiek gebouwd moeten worden, met toepassing van de zuilen en de versieringen, die de Klassieke Oudheid ons heeft geschonken". En inderdaad, de ontwerpen voor kerkgebouwen, die van Blondels hand bewaard zijn gebleven, zijn constructief op de principes van de late Gotiek en de vroege Renaissance gegrond.

Zoo is Blondel volkomen in de macht van het critische vernuft. Hij vergelijkt en zoekt uit. Hij vat de schoonheid samen in een leer en schat het vrije scheppen alleen hoog bij de grootste meesters der architectuur „die de regels der aesthetiek volkomen in hun macht hebben". Op deze wijze kan de bouwkunst nooit een leelijk woord zeggen. Bij het doorwerken van Blondels oeuvre krijgt men echter een haast misdadig verlangen naar onbehoorlijke taal.

Een samenvatting van Blondels leer verscheen in 1774. Het is wonderlijk genoeg geen theoretisch werk, maar een roman in brieven, getiteld: „L'Homme du monde, éclairé par les arts". De geschiedenis is als volgt: Een edelman heeft zich verloofd met een gravin, even edel van wapen en van ziel. Naast het tellen van voorouders interesseert hen beiden evenzeer het dienen van de kunst. De edelman, de Comte Saleran, geldt in zijn kringen als een rechter over het werk der kunstenaars; hij hoeft, gelijk de Romeinsche keizers, slechts den duim omhoog of omlaag te steken, om een ontwerp te doen aannemen of te doen vallen. Zijn amoureuze hart doet hem echter hartstochtelijker brieven schrijven, dan zijn edele geliefde welgevallig zijn. Zij verzoekt hem daarom vriendelijk maar dringend, in zijn brieven de liefde liefde te laten en zich alleen op het gebied van de kunst te bewegen. Zoo krijgt de lezer een aantal meeningen onder de oogen, die sterk het Klassicistische schoonheidsverlangen van de tweede helft van de 18de eeuw tot uiting brengen.

De graaf echter, tegen zooveel koelheid niet bestand, zoekt zijn heil elders. Hij bezwijkt dan ook voor de avances van een kunstliefhebster, die minder edel is van ziel, en minder geneigd tot klassicistisch schoonheidsverlangen. Zij houdt van afwisseling in het leven en in de kunst; wat het laatste betreft, ligt haar voorkeur in de toen reeds ouderwetsche richting van het Louis XV.

De edele schoonheid bemerkt de ontrouw en krijgt spijt van haar wel wat al te klassieke koelheid. Zij smeekt den graaf, toch eindelijk op te houden met zijn eeuwige brieven over kunst. Maar ach, de held weet niet meer, waarover hij anders met haar zou moeten correspondeeren: het terrein waar zijn ontvlambaarheid zich kan uiten, ligt thans elders. Een nieuwe stroom van kunstbeschouwingen volgt dus op de eerste. De intrige begint gecompliceerd te worden, wanneer schoonheid no. 2 tot inkeer komt van haar Louis XV-dwaling en zich eveneens tot Klassicistische idealen in kunst en leven laat bekeeren. Het resultaat is, dat de graaf, tusschen twee bekoelde vuren, met geen van beiden trouwt, maar de rest van den hem toegemeten tijd doodt met beschouwingen-à-trois, natuurlijk over.... kunst.

Een vraag, die bij het lezen van dit boek onmiddellijk rijst, is: wanneer komen Slothouwer en Wattjes nu eens met een roman in brieven? Wij stellen ons voor, hoe aangenaam de propaganda van onze aan richtingen zoo rijke moderne architectuur kan worden. Jaloersche geliefden spelen voor luistervink achter Celotex. Ook kan een gesprek, op den zolder van een flatgebouw gevoerd, in den kelder worden afgeluisterd. De catastrofe van den roman wordt vermeden, doordat op het psychologische oogenblik het stalen raam vastgeroest blijkt te zijn, waar een aspirant-zelfmoordenaar uit wil springen. Het aantal mogelijkheden is inderdaad onbegrensd!

Blondels roman, „L'Homme du Monde, éclairé par

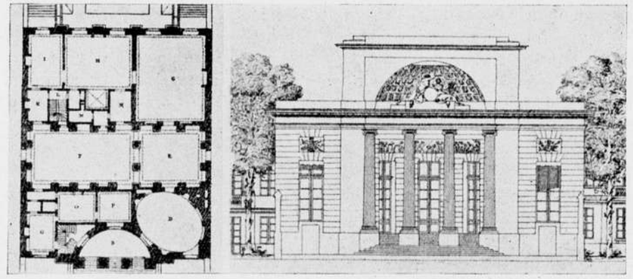

LEDOUX: HUIS VAN MELLE GUIMARD

les Arts", geeft in zijn beknoptheid een duidelijker beeld van de bedoelingen van dezen meester, dan in zijn al te uitvoerige lessen merkbaar is. Wij laten er daarom enkele citaten uit volgen, die duidelijk genoeg zijn om commentaar overbodig te maken. Teekenend voor den eclectischen geest van Blondels tijd zijn de woorden „Men moet ongetwijfeld weten te kiezen, „wat men overneemt, en zich van tevoren nauwkeurig rekenschap geven van het effect. In ieder geval moet men niet bang „zijn na te volgen, en zijn geestelijk bezit te vermeerderen door „middel van zijn goeden smaak".

Die „goede smaak" speelt bij Blondel een groote rol. Smaak is volgens hem een belangrijker element dan kunstzin. Hij verdeelt de architecten in drie klassen: de middelmatige talenten, de groote talenten en de „talenten van goeden smaak". De laatste groep „weet het goede van het slechte te onderscheiden en het goede van alle tijden en alle landen na te volgen en te veredelen". De navolging van kunst uit den vreemde namelijk, krijgt eveneens zijn plaats in Blondels opvattingen. Toch waarschuwt hij, zooals trouwens geheel in zijn lijn ligt, tegen een al te overdadige bewondering van de exotische kunst: „Peking „krijgt ook zijn beurt; op het oogenblik zijn we zelfs zoo ver, „dat de droomen van de Arabieren weer worden opgewekt. Ik „wanhoop er niet aan, dat als deze inconsequente wijze van „werken voortduurt, men vóór het eind van deze eeuw navolgingen zal vinden van de extravagante kunstwerken uit de „11de en de 12de eeuw". Blondel had wel een vooruitzienden blik wat betreft de steeds verdergaande imitatie van historische stijlen, die de 19de eeuw zoo veelvuldig heeft toegepast.

Er komt in dezen roman het relaas van een gesprek voor, waarin de held zijn theorieën over de kunst van zijn tijd en van de voorafgaande periode uiteenzet: „Op een dag was ik in een „mooi huis, dat vroeger is gebouwd naar het ontwerp van wijlen „D....; twintig jaar geleden heeft men het interieur gerestau„reerd, in den tijd dat Pinault en Meissonier hun ornamenten „bedachten, die langen tijd en vogue zijn gebleven. Ornamenten, „die zonder orde elkaar verdringen; draken en vleermuizen en „alle andere wangedrochten, die niet eens de magerheid en „onbenulligheid van de structuur kunnen bedekken".

Maar ziet, hoe een tegenstander zich over den graaf en zijn kunstsmaak uit. Het is iemand, die tegelijk met hem het bewuste huis heeft gezien en nog altijd vol bewondering staat tegenover de kunst van het Louis XV: „Enkele dagen geleden was ik in „het Hotel de T. Ik herinnerde mij, dat de graaf in ons bijzijn „het interieur en de meubileering van dit huis had belachelijk „gemaakt. Het is echter het aardigste en meest gevarieerde, „dat ik ooit heb gezien. Er is geen rechte lijn, in den platte„grond, noch in den opbouw. Symmetrie is er niet te vinden. „Wij moeten dankbaarheid en bewondering koesteren voor zulke „mooie dingen, waarmee wij onze huizen versierden, totdat een „stel origineele menschen de genoegens van onze fantasie gin„gen kritiseeren. Vooral de vorm der stoelen sleept de verbeel„ding mee. Het is een emotie, er in te gaan zitten; een emotie, „die men nooit ondervond bij de ouderwetsche kanapee's en „fauteuils, die het lichaam, de geest en de ziel opslokten. Ik „geef de voorkeur aan de moderne stoelen, waarin men zijn „houding tot in het oneindige kan varieeren en zich zelf steeds „kan vernieuwen voor die menschen, die niet houden van steeds „dezelfde ceremonieele beweging". In deze woorden ligt een belangrijk stuk geschiedenis van de bouwkunst en van de cultuur besloten. Zij bewijzen, evenals de geheele roman, hoe bewust reeds de 18de eeuw het verband voelde tusschen kunstbeschouwing en levensbeschouwing.

Nauwkeurige voorschriften worden opgesomd betreffende de bestemming en de afmetingen van de verschillende vertrekken in de huizen der voornamen. Het aantal en de plaats van de bediendenkamers wordt eveneens vermeld. Zelfs de verlichting der vertrekken, hun oriëntatie en het minimum en maximum aantal vensters, vindt in Blondels bouwregels een plaats. Duidelijk is te zien, hoe sterk hier reeds de „moderne tijd" wordt voorbereid, of beter, hoe sterk de band is tusschen onzen tijd en de 18de eeuw, veel sterker althans dan velen durven erkennen. Het belangrijke verschil is en blijft echter, dat Blondel en de Franschen van zijn tijd slechts bouwden voor een bepaalden kring, zonder te bouwen voor een volk. Het sociale element in de architectuur is nog niet tot Blondel doorgedrongen. Zijn comfort, zijn „zakelijkheid" hebben slechts een beperkt doel. Onder zijn tijdgenooten is dit sociale gevoel echter wel reeds te vinden. Wij zullen later aantoonen, hoe ook dit bij uitstek „moderne" element in de 18de eeuw zijn oorsprong vond. Blondel kan hierin niet als de onmiddellijke voorganger gelden: zelfs wanneer hij zich schoorvoetend op het terrein van den stedebouw waagt, vat hij een plein op als een zaal. De regeling van het verkeer, de gezondheidstoestand van een stad, factoren, die reeds voor velen van zijn tijdgenooten gelden, laten hem koud. Al met al zijn Blondels theorieën voor de architectuurgeschiedenis van bijzonder groot belang. Zij vormen een hoogtepunt in de ontwikkeling van het critische denken. Zijn wijze van werken en beschouwen moge koud en cerebraal zijn, ook daarin vervult hij een historische functie: men kan Blondel persoonlijk niet aanrekenen, wat de loop der geschiedenis als een logisch eindpunt moet bereiken.

Bij het zien van achttiende eeuwsche bouwwerken, en bij het lezen van theoretische boeken uit dien tijd krijgt men voortdurend het gevoel, dat hier op een of andere wijze het laatste woord in de ontwikkeling van den schoonheidszin is gesproken. Het eind van de 18de eeuw zal nog één kunstenaar voortbrengen, die bezeten is van den hartstocht der ruimte-idee. Blondel leidt hem in, want deze kunstenaar behoorde tot zijn begaafdste leerlingen. Weliswaar heeft Blondel vele discipelen gehad (onder hen Pieter de Swart, de bouwer van de Delftsche Poort te Rotterdam), maar één slechts heeft de groote hoogte der kunst bereikt: Claude-Nicolas Ledoux. Over is hem is meer te vertellen dan in dit artikel nog mogelijk is; zijn oeuvre omvat den schoonheidszin van de 18de eeuw, zonder het teveel aan redeneering en verstand, maar bovendien bevat het alle elementen, die in onzen tijd opnieuw zijn ontdekt. Wij laten hier dan ook slechts de woorden volgen, die een van Blondels romanfiguren spreekt over een huis, dat Ledoux heeft gebouwd voor de danseres Mlle Guimard: „Het lijkt wel of de „schoonheid van deze vertrekken ontstaan is door magische „invloeden. Het is de gelukkigste vereeniging van alle kunsten. „De eenheid in dit bouwwerk is zoo groot, dat het lijkt, alsof „alles door een en dezelfde hand is uitgevoerd. Een dergelijke „harmonie is de grootste lof voor den architect".

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADHUIS TE EINDHOVEN

INGEKOMEN VRAGEN (Laatste serie).

Vraag 137. Waarvoor worden de op blz. 28 genoemde werkplaatsen gebruikt, wordt er b.v. getimmerd?

Vraag 138. Wordt met de op blz. 27 onder H genoemde bibliotheek hetzelfde bedoeld als op blz. 24 is vermeld, zoo ja, welke van de twee genoemde oppervlakten dient te worden aangehouden?

Vraag 139. Wordt de op blz. 24 en 25 genoemde Archiefruimte meer door Bevolking dan door Burgerlijke Stand gebruikt, of omgekeerd?

Vraag 140. Moet de op blz. 26 genoemde Archiefruimte voor den Dienst van Gemeentewerken gerekend worden te behooren onder de op blz. 24 en 25 vermelde Archiefruimte, groot 600 M² of moet deze extra worden aangenomen, zoodat de totale archiefruimte wordt 900 M²?

Vraag 141. Blz. 25 regel 9 van onderen staat: Bij voorkeur is de geheele dienst op één verdieping te projecteeren enz. Indien evenwel afd. Bouw- en Woningtoezicht en Boekhouding één verdieping lager komen, is voor de overige dienst nog benoodigd ± 1500 M² werkruimte.
Kan derhalve niet worden toegestaan dat afd. e. 3. Landmeetkundige dienst en f. waterbouwkundige afdeeling één verdieping hooger worden gelegd?

Vraag 142. Ligt het in de bedoeling, dat de vloer der zgn. onderverdiepinggelijkstraats komt te liggen, of dat deze onderverdieping gedeeltelijk onder den grond komt?

Vraag 143. In het programma op blz. 7 onder f. wordt aangegeven „Perspectivische schetsen mogen niet ingezonden worden". Moet men hieruit concludeeren dat men geen enkele perspectief- of vogelvluchtteekening wenscht en daarom ook niet ingezonden mag worden.

Vraag 144. Wanneer er een eventueele toren wordt geprojecteerd voor een Beiaard, op hoeveel klokken moet dan gerekend worden?

Vraag 145. Blz. 17 geeft aan, dat de inwendige dienst per vrachtauto bereikbaar moet zijn. Is de bedoeling dat hier een inrijpoort voor geprojecteerd wordt om onder den hoofdbouw door te rijden of kunnen en mogen de vrachtauto's buiten den bouw blijven staan en door een verbindingsgang met den inwendigen dienst verbonden?

Vraag 146. Wat wordt onder nauwkeurige berekening der kosten, berekend naar een maatstaf van fl. 25.— en fl. 18.— verstaan; is de bedoeling als volgt:
a. nauwkeurig te cubiceeren tegen fl. 25.— en fl. 18.— per M³ of wordt
b. een uittrekking der materialen met prijzen verlangd en tot een begrooting verwerkt?

Vraag 147. Zou er bezwaar tegen bestaan om de Dommelarm (stadsgracht) geheel te dempen en zoonoodig het Dommelbed te vergrooten?

Vraag 148. Worden of zijn de grijze stukken in geel gebied ook Gemeente-eigendom?

Vraag 149. De suggestie van het plein tusschen St. Catharinakerk en Stadhuis op blz. 14 moet berusten op bekendheid met een bestaand of vast te stellen bouwschema of bouwverbod op de bestaande bebouwing tusschen deze kerk en het stadhuisplein. Hoe is dat? Wordt daardoor gesuggereerd dat aan de N.W.-zijde van het Raadhuis geen hoogere bebouwing dan b.v. alleen tot beganegrond-hoogte toelaatbaar is.

Vraag 150. Volgens blz. 27 is het gewenscht dat de Politiepost op den beganen grond komt, volgens de bladzijden 28 en 29 dat werkplaatsen, aanrechtkamer en vluchtkelder in de onderverdieping komen. Wat is hier de beteekenis van de onderverdieping?

Vraag 151. Waarom wenscht de Jury volgens antwoord 59 zonlooze vertrekken voor teekenaars? Hoe denkt zij over bovenlicht?

Vraag 152. Moet de kantoorruimte voor de afdeeling Bevolking één vertrek zijn of mag deze ruimte bestaan uit ongeveer twee even-groote vertrekken gescheiden door een korte, niet voor het publiek toegankelijke, dienstgang?

Vraag 153. Moet uit de beantwoording van vraag 68 met „neen" worden afgeleid, dat de onder D 1, 2, 4 en 5 genoemde ruimten moeten worden onderverdeeld in kamers van ± 25 M.?

Vraag 154. Is niet voor de afd. Bevolking, waar de ambtenaren werken naast het kaartenmateriaal, een ruimte van b.v. 20 × 25 M. te verkiezen boven een ruimte van 6 × 85 M., vnl. met het oog op de kortere afstanden, welke de ambtenaren in het eerste geval af te leggen hebben bij het opzoeken van gegevens uit de kaartenkasten?

Vraag 155. Is de reserveruimte bij de afdeelingen onder D evenals die onder E één ruimte, of moet de verlangde 200 M² verdeeld worden over de verschillende afdeelingen?

Vraag 156. Is, bij berekening van de kosten overeenkomstig het bepaalde bij C. II. g. overschrijding van het onder B. 2. genoemde bedrag reden voor de Jury het desbetreffende ontwerp op grond van het bepaalde bij C. II. e. buiten beschouwing te doen blijven?

Vraag 157. Moet, bij het ontwerpen van den straatwand langs de Wal (A), er rekening mee worden gehouden dat voor bebouwing van den hoek ten Noorden van den geprojecteerden verbindingsweg tusschen Zwembadweg en Wal niet meer terrein beschikbaar is dan de smalle geel gekleurde strook?

Vraag 158. Moet het hoofd-trappenhuis in het representatieve gedeelte van een of meer liften worden voorzien?

Vraag 159. Moeten de onder I (blz. 28) genoemde keuken en spoelkeuken direct bij de cantine op de bovenste verdieping aansluiten dan wel bij de op blz. 29 genoemde aanrechtkamer in de onderverdieping?

Vraag 160. Worden onder loketkamertjes verstaan door twee wanden en een deur omsloten ruimten (zonder plafond), ter grootte ongeveer van een telefooncel en aansluitend bij de loketten in de ruimten voor de ambtenaren?

Vraag 161. Op blz. 15 van het programma staat o.a. dat demping van „de geheele stadsgracht" is toegestaan. Is hieronder ook begrepen het gedeelte stadsgracht, dat op de situatieteekening is aangeduid met de woorden „geprojecteerde omlegging stadsgracht"? Zoo dit laatste niet gedempt mag worden, mag het dan worden overkluisd?

Vraag 162. Door het verbindend verklaren van de bouwsom eenerzijds en de prijzen per M³ à fl. 18.— en fl. 25.— anderzijds is de maximum grootte van het bouwwerk in M³ vrij nauwkeurig bepaald. De materiaalkeuze en de meer of mindere gecompliceerdheid der bouwvormen zijn factoren die de bouwsom bij een gelijke inhoud in kubieke meters sterk doen varieeren. Een ontwerp, dat grooter is dan de „feitelijk" vastgestelde maximum inhoud, kan in bepaalde gevallen wel voor de beschikbare bouwsom worden gebouwd, doch zal volgens de kostenberekening aan de hand van de eenheidsprijzen van het programma „schijnbaar" te kostbaar zijn.

Vraag 163. Concierge-bodewoning.
Is de ligging hiervan geheel vrij, zoodat het wonen van den bode-concierge moet worden beschouwd als een functie, welke onafhankelijk is van diens werkkring, behoudens dan de eisch, dat de woning in- of aansluitend aan het gebouw moet zijn. Of is b.v. een centrale ligging of een ligging nabij den hoofdingang om bepaalde redenen gewenscht?

Vraag 164. Ingangen. Er zijn 8 ingangen.
1. Hoofdingang voor ontvangsten en huwelijk; 2. ingang publiek voor secretarieafd. met veel bezoekers; 3. idem met weinig bezoekers; 4. ingang voor den dienst van publieke werken; 5. ingang voor ambtenaren; 6. ingang voor publieke tribune; 7. ingang perstribune; 8. ingang vluchtkelder.
Op blz. 17 wordt de wenschelijkheid betoogd het aantal ingangen te beperken.
Mogen de ingangen sub 2 en 3 gecombineerd worden.
Mogen de ingangen sub 3 en 4 gecombineerd worden.
Mag ingang sub 5 gecombineerd worden met sub 2, met sub 3, met sub 4 of met sub 2 en 3, sub 3 en 4, sub 2 en 4 of sub 2, 3 en 4. De ingangen sub 1, 6, 7 en 8 mogen zeker onder geen beding op een of andere wijze gecombineerd worden?

Vraag 165. Moeten op alle in te zenden teekeningen de woorden „Wedstrijd Stadhuisplan" voorkomen of mogen deze alleen op de emballage worden aangebracht?

Vraag 166. Hoe luiden de Normalisatievoorschriften N 379.

Vraag 167. Welke zijn de bouwhoogten aan den Wal, voor wat betreft de bovenkant gootlijst en bovenkant nok in verband met de bouwverordening of met het uitbreidingsplan. Mag hiervan voor het Raadhuis belangrijk of weinig worden afgeweken?

Vraag 168. Hoe is het bebouwingsvoorschrift (hoogte goten en nokken) aan den hoek van 2 straten (plein met straat); is hier ook van af te wijken? Hoe zijn de bebouwingsvoorschriften (hoogten van goten en nokken) voor de andere omliggende straten?

Vraag 169. Kan een overkluizing toegestaan worden van een gedeelte van de stadsgracht b.v. naast de geprojecteerde straat bij het Stratumseind en op de plaats, waar nu aangegeven is „geprojecteerde omlegging stadsgracht". Het stadhuis valt dan buiten deze overkluizing.

Vraag 170. Uit vraag 14 maak ik op, dat dus éénrichting-verkeer ook aan de Wal, Begijnenhof en de 2 geprojecteerde straten bedoeld wordt, zoo ja, hoe denkt men zich dan de richting?

Vraag 171. Behooren de „kamers chef" vermeld bij de afdeelingen Burgerl. Stand en Belastingen, alsook de kamer Gemeente-Ontvanger in de betreffende afdeelingen te liggen met toezicht op het personeel, dan wel rustig en besloten? Moeten genoemde kamers bereikbaar zijn voor het publiek?

Vraag 172. Is het gewenscht de wachtkamer 2e klasse, welke immers gebruikt wordt voor trouwerijen 3e, 4e en algemeene klasse, onder te verdeelen, of ligt het in de bedoeling de verschillende klassen trouwerijen afzonderlijke dagen en tijden aan te wijzen?

Vraag 173. Wordt voor alle trouwerijen het gebruik van den hoofdingang wenschelijk geacht?

Vraag 174. Maken de afdeelingen Bevolking en Burg. Stand gebruik van het archief genoemd onder F, pag. 24?

Vraag 175. Is het mogelijk dat een plattegrond van Eindhoven wordt verstrekt waarop de huidige verkeerstoestand van deze stad is aangegeven.

Vraag 176. Is het toelaatbaar bij den dienst van Gemeentewerken alleen afdeeling Boekhouding of de afdeeling Bouw- en Woningtoezicht een verdieping lager te ontwerpen met inachtneming van een goede verbinding voor ambtenaren en publiek?

Vraag 177. Mogen telefonistenkamer en apparatenkamer boven elkaar gelegen zijn?

Vraag 178. Is het bewaarlijk:

a. dat de toiletten voor Raad- en Ontvangzalen vereenigd worden, b.v. Raadzaal, heeren-, damestoiletten en dan de Ontvangzalen;
dat de wachtkamer Burgemeester ook dient voor de wachtkamer vergaderzaal B. en W., b.v. kamer Burgemeester, boden-wachtkamer 25 M² en dan vergaderzaal B. en W.;

b. dat het archief onder F groot 600 M² geheel op de zonzijde in het sous-terrain wordt ondergebracht;

c. de ruimte Bevolking groot 500 M² en voornoemd archief, hetzij geheel of gedeeltelijk, meer dan 6 M. diep zijn;

d. wanneer de vergaderkamers onder c in het officieele gedeelte vallen, deze door een neveningang voor het publiek bereikbaar zijn;

e. indien de Raadzaal de lichttoetreding op het Noorden heeft en deze aan de pleinzijde ligt?

Vraag 179. In het programma staat donkere lijnen op lichten grond, wil dit zeggen dat het plan geteekend mag worden b.v. op lichtgeel of lichtgrijs papier enz?

Vraag 180. Mogen de teekeningen met schaduw kruisarceering worden opgewerkt?

Vraag 181 Wat is de bedoeling van een wind- en regenvrije hoofdingang? Vooral w i n d v r ij speelt een voorname rol?

Vraag 182. Mogen de archieven van belastingen en kantoorruimte Gemeente-Ontvanger in de onderverdieping geprojecteerd worden?

Vraag 183. Hoe hoog ligt bovenkant rioleering onder het maaiveld, dit in verband met het archief enz. in de onderverdieping?

Vraag 184. Mogen deelen van het Raadhuis in de bovenverdiepingen etagewoningen (flats) of te verhuren bureauruimten, zooals vanzelf spreekt met eigen ingang en bijbehoorend trappenhuis bevatten, indien daardoor bereikt wordt dat leelijke complexen, o.a. fabrieksgebouwen enz. aan het oog onttrokken worden?

Vraag 185. Waaraan wordt de voorkeur gegeven:

a. een stadhuis te ontwerpen, dat het karakter van een stadhuis tot uitdrukking brengt en de leelijke omgeving b.v. fabriek Molenstraat handhaaft of

b. een gebouw te ontwerpen, dat aan de practische eischen voldoet en bovendien dient voor camouflage van leelijke begrenzende perceelen en medewerkt tot een goede pleinoplossing?

Vraag 186. Is het de bedoeling dat alle vier zijden van het raadhuisplein bebouwd worden om de onteigeningskosten te dekken?

Vraag 187. Of is het geoorloofd het terrein Dommelzijde onbebouwd te laten om het op te nemen in het plein als plein of grasveld met lage beplanting?

Vraag 188. Blijft de domineerende gashouder met reclame Persil?

Vraag 189. Mag de geprojecteerde verbindingsweg van het Stadhuisterrein naar Stratumseind overbouwd worden?

Vraag 190. Kan voor bij elkaar gelegen kamers (b.v. van Gemt. Secretaris en Wethouder) met een gemeenschappelijke wachtkamer worden volstaan?

Vraag 191. Wordt behoud van het omgelegde gedeelte Stadsgracht, vanaf Raadhuisterrein tot Stratumseind op prijs gesteld?

Vraag 192. Mag de reserveruimte onder D genoemd ook uit twee gedeelten bestaan?

Vraag 193. Mogen, bij tijdsgebrek, de ontwerpen meer schetsmatig worden ingezonden, zonder beoordeeling ca uit te sluiten?

Vraag 194. Hoeveel M¹ loketten en/of loketkamertjes behoeft elke afdeeling onder D genoemd?

Vraag 195. Mag archief Belastingen in onderverdieding geprojecteerd worden?
Mag bij gunstige ligging de dienkamer Feestzaal ook benut worden voor dienkamer koffiekamer?

Vraag 196. Mogen garderobes Feest- en Raadzaal op beganegrond worden geprojecteerd?

Vraag 197. Zijn balcons in Raadzaal toegestaan, dus begrepen in de 220 M²., of moeten deze hierbuiten geprojecteerd worden?

Vraag 198. De reserveruimte onder D genoemd, als alle afdeelingen hiervan op beganen grond worden ontworpen, in welker nabijheid of aangrenzing is het meest gewenscht dat deze ruimte wordt geprojecteerd.

Vraag 199. Aangezien wel gesproken wordt over de mogelijkheid van een plein te vormen tusschen het Stadhuis en de St. Catharinakerk, is daarmede de as van het gebouw (bij symmetrische vorm) vastgelegd, n.l. Noord-West Zuid-Oost en gelegen tusschen Wal en Stratumseind. Dus komt dan de ingang niet direct aan de wegen, maar t.o.v. de wegen zijdelings aan het plein. Is dit geen bezwaar?

Vraag 200. Aangezien het Begijnenhof met een dikke lijn staat aangegeven meen ik dat het de bedoeling is, dit tusschen de nieuwe hoogere straatwanden weer te maken. Is dit de bedoeling?

Vraag 201. Naast de dunne stippellijn van de Stadsgracht is een dikkere golvende stippellijn aangegeven, is hiermede de grens der bebouwing bedoeld?

Vraag 202. Kan, buiten datgene wat in het programma vermeld is, mededeeling worden gedaan van den zin der geprojecteerde wegen op het stadshuisterrein uitkomend en nauwkeurig hun functie aangegeven worden?

Vraag 203. Kan, indien de Gemeente in de omgeving verdere saneering nastreeft, daarvan mededeeling worden gedaan?

Vraag 204. Is het de bedoeling dat de ingang inwendige dienst bedoeld op bovenzijde pag. 29, slechts van het stadshuisterrein toegankelijk is, kan hier voor „stadhuisterrein" ook „openbare weg" gelezen worden?

Vraag 205. Zijn of worden deze waterwegen (Dommel en Stadsgracht) geschikt voor kleine vaartuigen, b.v. cano's, modderschuiten?

Vraag 206. Is het over 't algemeen noodzakelijk dat een portier of bode één of meer gangen e.d. kan overzien, zoo ja zijn dan (doodloopende) korte dwarsgangen ongewenscht?

Vraag 207. Mag een gang die tusschen twee rijen zuilen loopt terplaatse van twee zuilen, waarvan de één tot de linker en de andere tot de rechter rij behoorend, dus slechts op een aantal vaste punten, smaller zijn dan 2.50 M., b.v. 2.20 M.?

Vraag 208. Om de juiste beteekenis te beseffen van den tusschen Raadhuisplein en Stratumseind ontworpen weg vraag ik bevestiging van mijn vermoeden dat deze misschien eens de verlenging zal vormen van den Vestdijk tot den Wal hoek verl. Zwembadweg.

Vraag 209. Verlangd worden gevelteekeningen onder meer van de hoeken Begijnenhof met Stratumseind. Er mag dus zeker aangenomen worden dat die panden ook Gemeentelijk eigendom worden, want hetgeen zich achter deze straatwanden bevindt, blijkt immers niet uit de bij het programma gevoegde teekeningen.

Vraag 210. Mogen kleedruimten en closets Burgemeesterskamer en Vergaderlokaal B en W vereenigd worden?

Vraag 211. Mogen vorengenoemde kleedruimte(n) en closet(s) gelegen zijn in of althans rechtstreeks bereikbaar vanuit een aan beide kanten met deuren afgesloten portaal tusschen de gang en kamer(s), zoodat men niet genoodzaakt is eerst deze laatste(n) door te gaan.

Vraag 212. Met het oog op een passende vormgeving wordt tot het voorkomen van veelvuldig misverstand gevraagd mede te deelen of hier misschien een ellipsvormige tafel bedoeld is.

Vraag 213. Om de juiste afmetingen vast te stellen gaarne bekend gemaakt met hetgeen in een bodekamer geplaatst moet worden.

Vraag 214. Wat gebeurt er in Kabinet van Typekamer en teekenkamer?

Vraag 215. Betreffende Raadzaal. Mag de werktafel voor die twee ambtenaren met die der 8 stenographen (indien ze B en W en verdere Raadsleden goed kunnen waarnemen) evenals de tribune voor de hoofd ambtenaren achter B en W komen. En is het dan toegestaan dat tweetal te plaatsen vóór, tusschen of achter de hoofdambtenaren.

Vraag 216. De voor het inzien der archiefstukken bestemde kamer is toch zeker ook toegankelijk voor publiek. Vereeniging met leeskamer raadsleden lijkt me dan niet juist als er iets ter inzage ligt dat niet openbaar gemaakt worden mag.

Vraag 217. Moet de aanrechtkamer misschien in de onderverdieping zijn wegens leveranciers?

Vraag 218. Is de dienkamer toegankelijk voor gasten?

Vraag 219. Maakt de gevangenenkamer deel uit van die 60 M²? Op hoeveel menschen dient deze berekend te zijn, wat zijn althans de afmetingen? In hoeverre is hier toepasselijk de ministrieele beschikking van 10/1/27?

Vraag 220. Op pag. 17 van het programma wordt gezegd, dat de kantoorlokalen in het algemeen een diepte dienen te hebben van ± 6 M., terwijl van een oppervlakteeenheid van 25 M² moet uitgegaan worden. Het is toch n i e t de bedoeling, dat dit ook geldt voor de groote Secretarieafdeelingen, die onder D en E (blz. 22, 23 en 24) genoemd worden?

Vraag 221. Mag het terrein A, speciaal het deel ten Noorden van den geprojecteerden weg geheel bebouwd worden of moet de door de Gemeentelijke bouwverordening voorgeschreven ruimte tusschen achtergevel en terreinscheiding in acht genomen worden?

Vraag 222. Zoo men op grond van het aantal kubieke meters boven de bouwsom uitgaat maar aan de hand van een gedetailleerde begrooting aantoont dat dit niet het geval is, is dan deze overschrijding geoorloofd?

Vraag 223. Moeten de teekeningen met haak en driehoek gemaakt zijn, of is een meer schetsmatige behandeling en het trekken der lijnen uit de hand geoorloofd?

Vraag 224. Zoo men meent door het projecteeren van nieuwe straten (afwijkend van die welke op de situatieteekening aangegeven zijn) of het doen vervallen van een der aangegeven toegangswegen een betere oplossing te kunnen krijgen, mag deze dan b.v. als variant bijgevoegd worden?

Vraag 225. Zijn de twee geprojecteerde nieuwe straten uitsluitend bedoeld als toegang tot het raadhuiscomplex of krijgen ze ook nog een bijzondere functie in het locale verkeer?

Vraag 226. Wat beteekent de zinsnede onderaan pag. 6 „zoomede welke wijzigingen hij in den bestaanden toestand wenscht aangebracht te zien?" Deze vraag wordt gesteld in verband met de onder aan pag. 14 gestelde voorwaarde „mits de bestaande bebouwing hierdoor niet getroffen wordt" en die boven aan pag. 15 „mits deze omlegging geheel op Gemeente-eigendom wordt ontworpen".

Vraag 227. Wat is de hoogte van de noklijn van het dak van de St. Catharinakerk? Wat is de hoogte van den top van den toren dezer kerk?

Vraag 228. Zijn de opgegeven maten van de ruimten D 1 tot en met 5 op pag. 22 e x c l u s i e f de ruimten voor het publiek?

ANTWOORDEN LAATSTE SERIE VRAGEN.

Vraag 137. Deze ruimten kunnen voor allerhande werkzaamheden benut worden (b.v. o.a. onderhoudswerkzaamheden). Voorzoover het noodig is daarbij te timmeren, zal dit ook hier kunnen geschieden.

Vraag 138. Er wordt slechts één Bibliotheek bedoeld. Een der beide gegeven maten kan aangehouden worden.

Vraag 139. Het „Archief" is bestemd voor het opbergen van bescheiden van a l l e Secretarie-Afdeelingen, voor zoover zij ouder dan twee jaar zijn.

Vraag 140. In het „Archief" op blz. 24 genoemd is niet begrepen het Archief van Gemeentewerken. Deze twee archieven staan geheel los van elkaar.

Vraag 141. Hoewel bij voorkeur een indeeling gewenscht wordt als in het programma is omschreven, kan het worden toegestaan de Landmeetkundige dienst en de afd. Waterbouwkunde één verdieping hooger te ontwerpen.

Vraag 142. Hierin wordt de ontwerper vrij gelaten.

Vraag 143. Deze conclusies zijn juist. Zie C. II. l. op blz. 8.

Vraag 144. 30 à 40 klokken.

Vraag 145. Het is niet de bedoeling dat vrachtauto's het gebouw binnenrijden. Deze moeten echter bij den ingang voor den inwendigen dienst kunnen voorrijden.

Vraag 146. De bedoeling is een begrooting te maken door den inhoud te kubiceeren en te vermenigvuldigen met fl. 25.— resp. fl. 18.— per M³. Een andere wijze van begrooten wordt in het programma niet beschreven en is dus verboden.

Vraag 147. Volgens IIa. (blz. 6) kunnen de Architecten aangeven welke wijzigingen zij in den bestaanden toestand wenschen aangebracht te zien. Demping van de geheele „Stadsgracht" is toegestaan.
Plaatselijke verbreeding van het Dommelbed zal spoedig leiden tot aanslibbing of verzanding, vooral wanneer na gereedkoming van het afwateringskanaal (zie vraag no. 48) de hoeveelheid af te voeren water door de Dommel belangrijk zal verminderen.

Vraag 148. De grijze stukken in geel gebied zijn bestaande gebouwtjes, die n i e t bij de onteigening betrokken worden. Uitgezonderd hiervan is een klein hoekje, op het terrein gemerkt „A", aan de Westzijde van de Wal.

Vraag 149. Er bestaat geen bouwschema of bouwverbod. De wijze waarop deze vraag gesteld is geeft geen inzicht in de kwestie waarover inzender inlichtingen wenscht.

Vraag 150. De onderverdieping kan geheel of gedeeltelijk onder het peil van de aanliggende straten (of plein) komen te liggen.

Vraag 151. Hoewel niet gewenscht is bovenlicht niet verboden.

Vraag 152. De afdeeling Bevolking in één ruimte onder te brengen.

Vraag 153. Deze ruimten moeten ieder beschouwd worden als één groot lokaal, dus niet onderverdeeld in kamers van 25 M².

Vraag 154. Men houde zich aan het Programma.

Vraag 155. Is beantwoord onder 104 en 116.

Vraag 156. Neen, zie ook vraag 42 en 162.

Vraag 157. Meer terrein zal daar terplaatse vooralsnog niet beschikbaar gesteld kunnen worden.

Vraag 158. Dit wordt den ontwerper overgelaten. Een lift voor de bezoezoekers van het vertegenwoordigend gedeelte is zeer gewenscht.

Vraag 159. De keuken en spoelkeuken zijn ten behoeve van de Cantine. Deze kunnen dus moeilijk in de onderverdieping geprojecteerd worden.

Vraag 160. Zie antwoord op vraag 27, 84 en 93.

Vraag 161. De bedoeling van de zinsnede: „Demping van de geheele Stadsgracht is toegestaan" is, dat ook het gedeelte van de Stadsgracht vanaf het punt waar de „geprojecteerde omlegging" in deze gracht mondt tot aan de brug aan het Stratumseind en verder gedempt kan worden. In dit geval behoeft er natuurlijk geen omlegging gegraven te worden.

Vraag 162. Zie antwoord op vraag 42. Het programma geeft een wijze van begrooten aan, die door de Jury voor de beoordeeling der plannen aangehouden wordt. Een overschrijding van de gestelde bouwsom zal voor de Jury geen aanleiding zijn een plan zonder meer te verwerpen, tenzij het prijsverschil te groote afmetingen gaat aannemen.

Vraag 163. De ligging van de concierge-bode-woning is geheel vrij. Een centrale ligging nabij den hoofdingang is niet gewenscht.

Vraag 164. Aan de ontwerpers wordt overgelaten hoe in verband met hun plan en de daarin voorkomende distributie der lokaliteiten de ingangen zijn de combineeren, om zooveel mogelijk het gestelde in het Programma te verwezenlijken.

Vraag 165. Men gelieve iedere teekening te voorzien van het opschrift „Wedstrijd Stadhuisplan".

Vraag 166. De Normalisatievoorschriften zijn verkrijgbaar bij het Secretariaat van de Hoofdcommissie voor Normalisatie in Nederland, W. Witsenplein 6, Den Haag.

Vraag 167. Er is geen maximum of een minimum hoogte voorgeschreven voor het Stadhuisgebouw.

Vraag 168. De bebouwingsschema's die gevraagd worden moeten uitwijzen welke bebouwingseischen de ontwerpers meenen te moeten aangeven in verband met het door hen ontworpen Stadhuis. Zie ook voorlaatste alinea op blz. 14.

Vraag 169. Ja. Ook is het toegestaan volgens het Programma (blz. 15 bovenaan) dit gedeelte van de Stadsgracht, dus ook de geprojecteerde omlegging geheel te dempen.

Vraag 170. In het antwoord op vraag 14 wordt medegedeeld, hoe het eenrichtingsverkeer op het Stratumseind is. Momenteel is alle verkeer verboden op het Begijnenhof vanaf „Stadhuisplein" naar Stratumseind. Op de Wal is tweerichtingsverkeer. Hoe het verkeer zich bewegen zal over de geprojecteerde straten, is thans niet aan te geven.

Vraag 171. De chefs-kamers van de Secretarieafdeelingen moeten door een doorzichtige wand van de overige ruimte van de Afdeelingen worden afgescheiden. De chefs moeten dus hun afdeeling kunnen overzien. Ook het publiek moet zich, na aangediend

te zijn, vanuit de ruimte voor publiek (gangen en dergelijke) rechtstreeks in de kamer-chef kunnen begeven.

Vraag 172. Onderverdeeling van de wachtkamer tweede klasse trouwkamer wordt niet geëisch, daar voor de verschillende klassen van trouwen afzonderlijke dagen (en/of uren) worden vastgesteld.

Vraag 173. Zie antwoord op vraag 115 en 121.

Vraag 174. Ja, zie antwoord op vraag 139.

Vraag 175. Een plattegrond van Eindhoven (wandelkaart) is verkrijgbaar bij den Boekhandel N.V. v. Piere, Rechtestraat, Eindhoven, à fl. 1.—. Hierop is echter geen verkeersindeeling aangegeven.

Vraag 176. Dit is toelaatbaar, zie ook vraag 141.

Vraag 177. Ja.

Vraag 178. a. Geen bezwaar mits hierdoor geen wijdloopigheid ontstaat.
b. In het programma worden aan de oriënteering van het archief geen bijzondere eischen gesteld.
c. Geen breedte-afmetingen zijn in het programma genoemd voor het archief, wel voor Bureau-ruimten zooals o.a. Bevolking.
d. Het publiek behoeft geen toegang te hebben tot vergaderkamers.
e. In het programma is evenmin een bepaalde eisch gesteld aan de ligging en oriënteering van de Raadzaal.

Vraag 179. Er staat in het programma op „lichten" grond. Lichtgeel of lichtgrijs papier is dus toegestaan.

Vraag 180. Neen.

Vraag 181. Wat bedoeld wordt met de woorden „beschermd tegen regen en wind" is zoo overduidelijk, dat hiervoor geen nadere aanduiding gegeven behoeft te worden.

Vraag 182. Dit is niet gewenscht, daar de in deze archiefruimten opgeborgen bescheiden herhaaldelijk geraadpleegd moeten worden.

Vraag 183. De ontwerpers behoeven geen rekening te houden met bovenkant rioleering.

Vraag 184. In het programma worden geen flats of te verhuren bureauruimten in het stadhuis beschreven, dus ook niet verlangd. De overige vragen door inzender met betrekking tot de in het stadhuis onder te brengen flats of te verhuren bureaux blijven derhalve onbeantwoord.

Vraag 185. De voorkeur wordt gegeven aan een ontwerp dat het karakter van een stadhuis tot uitdrukking brengt en dat aan practische eischen voldoet en medewerkt tot een goede oplossing in het Stadsbeeld.

Vraag 186. De kosten van de onteigening hebben niets uitstaande met deze prijsvraag.

Vraag 187. Zie laatste alinea van Hoofdstuk Terrein en Omgeving op blz. 15.

Vraag 188. Ten behoeve van den Stadhuisbouw zal de gashouder niet verplaatst worden.

Vraag 189. Zie antwoord op vraag no. 15.

Vraag 190. Ja, zie ook vraag 98.

Vraag 191. Men wordt er geheel in vrij gelaten de Stadsgracht vanaf het begin van de omlegging tot aan de brug aan het Stratumseind (en verder) al of niet te dempen.
Zie ook vraag 169.

Vraag 192. Neen.

Vraag 193. Men houde zich aan de in het algemeen gebruikelijke gebruikelijke normen.

Vraag 194. Zie antwoord op vraag 36.

Vraag 195. Zie antwoord op vraag 182.

Vraag 196. Zie antwoord op vraag 17.

Vraag 197. Voor den dienst van de Raadzaal is ± 220 M² noodig. De oppervlakten van de tribunes zijn hierbij niet inbegrepen.

Vraag 198. Zie 104 en 116.

Vraag 199. De in het programma gegeven suggestie van een pleinaanleg houdt niet in, dat daarmede een as van het stadhuis vastgelegd wordt.
De vraag vloeit blijkbaar voort uit een bepaalde opzet van de situatie, waarop moeilijk ingegaan kan worden.

Vraag 200. De dikke lijnen op de situatie geven aan welke straatwanden op schaal 1 à 500 verlangd worden, zie C. II. d. blz. 7 en de nadere omschrijving daarvan op blz. 14. Dit geldt dus ook voor de Begijnenhof.

Vraag 201. Met deze lijn is aangegeven de grens tusschen de geprojecteerde verbindingsweg en de (al of niet te dempen) Stadsgracht.

Vraag 202. In voorgaande antwoorden is deze vraag herhaaldelijk onder het oog gezien.

Vraag 203. Verdere saneering wordt vooralsnog niet overwogen.

Vraag 204. Voor het woord „Stadhuisterrein" kan in dit verband ook „Openbare weg" gelezen worden.

Vraag 205. In de Dommel en Stadsgracht is geen scheepvaart. Beide zijn tamelijk snelstroomende ondiepe beken, waarin des zomers kanosport beoefend wordt.

Vraag 206. De contrôle door de boden moet gemakkelijk kunnen plaats vinden. Dit zegt echter niet, dat vanuit de bodekamers ieder hoekje van iedere gang te overzien moet zijn. Doodloopende dwarsgangen zijn niet zeer gewenscht.

Vraag 207. Hiertegen bestaat geen bezwaar.

Vraag 208. De totstandkoming van dezen weg is in de toekomst practisch uitgesloten.

Vraag 209. Het doet niet terzake of bedoelde panden gemeentelijk eigendom zijn of zullen worden.

Vraag 210. Dit hangt ten nauwste samen met de ligging van de Burgemeesterskamer ten opzichte van de kamer van B. en W.

Vraag 211. Het is zeer gewenscht deze garderobes en toiletten te kunnen betreden vanuit ieder der beide in vorige vraag bedoelde vertrekken.

Vraag 212. Bedoeld is waarschijnlijk de tafel in de kamer van B. en W. Aan de ontwerpers wordt overgelaten hiervoor een geschikte vorm aan te geven.

Vraag 213. Zie antwoord op vraag 83.

Vraag 214. In de Kabinet-typekamer of Kabinet-teekenkamer worden geheime stukken getypt of geteekend.

Vraag 215. Het is gewenscht, dat de Voorzitter een goed overzicht heeft op alles wat er in de Raadzaal gebeurt. Het is derhalve niet gewenscht deze twee ambtenaren achter het College van B. en W. te plaatsen.

Vraag 216. Het is in Eindhoven gewoonte, dat de geheime (kabinet) stukken niet op de leeskamer ter inzage worden gelegd, doch in bewaring blijven bij den bode, waar de Raadsleden ze kunnen opvragen ter inzage.

Vraag 217. Dit is een van de redenen waarom de aanrechtkamer in de onderverdieping is onder te brengen.

Vraag 218. De dienkamer is niet toegankelijk voor gasten.

Vraag 219. Het Politiebureau is in de nabijheid van het nieuwe stadhuis gelegen. Er behoeven dus geen cellen gemaakt te worden. De omschreven arrestanten-bewaarplaats is dus alleen bedoeld om tijdelijk een of meer arrestanten te huisvesten, in afwachting van de overbrenging naar het Politiebureau.

Vraag 220. Dit is wel de bedoeling.

Vraag 221. Dit terrein kan geheel bebouwd worden.

Vraag 222. Een gedetailleerde begrooting wordt niet in het Programma verlangd. Zie antwoord op vraag 162.

Vraag 223. Het gebruik van middeltjes om het uiterlijk effect van de teekeningen te vergrooten is te vermijden.

Vraag 224. Hiertegen is geen bezwaar.

Vraag 225. Deze wegen zijn zoowel ten behoeve van het lokale verkeer als ten behoeve van het verkeer van en naar het Stadhuiscomplex.

Vraag 226. Voorstellen tot wijziging kunnen gedaan worden, doch deze moeten zoo zijn, dat het niet noodig is om nog meer terrein (al of niet bebouwd) bij de onteigening te betrekken.

Vraag 227. Nokhoogte 30 M. Hoogte der beide torens 68 M.

Vraag 228. Deze maten zijn exclusief de ruimten voor het publiek.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA. ONTWERPSTUDIE No. 10.

De ingezonden tekeningen voor de ontwerpstudie kunnen worden teruggehaald bij D. C. Engel, Agamemnonstraat 59 II te Amsterdam Zuid, op Maandag 11 en Dinsdag 12 April a.s. des middags van 3 tot 5 en des avonds van 7 tot 9 uur. De tekeningen waarbij voor terugzending porto was gevoegd, zijn reeds teruggezonden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 16

16 APRIL 1938

PROF. IR. J. A. G. VAN DER STEUR, DR. JAN KALF EN PROF. R. N. ROLAND HOLST EERELEDEN VAN DEN B.N.A.

De Ledenvergadering van den B.N.A. heeft op 9 April 1938, op voorstel van het Bestuur, benoemd tot Eerelid van den B.N.A.:
Prof. Ir. J. A. G. van der Steur, Oud-Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en Voorzitter van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg,
Dr. J. Kalf, Directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg en
Prof. R. N. Roland Holst, Oud-Hoogleeraar-Directeur van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten.

De bijzondere verdiensten van de nieuwe Eereleden, zoowel op het algemeene gebied van de bouwkunst, als op het terrein, dat zij door hun bijzondere belangstelling met recht het hunne mogen noemen, zijn te overbekend, dan dat het noodig zou zijn op deze plaats, vóórdat de Voorzitter van den B.N.A. hen zal installeeren, daarop omstandig te wijzen.

Prof. van der Steur, de docent van hoog karakter en daardoor van hooge karaktervorming aan ons hoogste opleidingsinstituut voor architect, en daarnaast in het openbaar slechts zichtbaar als eerste onderteekenaar van de wat plechtstatige publicaties van het voornaamste orgaan voor de instandhouding van onze monumenten. De ingewijde kent hem als den rusteloozen, onvermoeiden leider van dat geweldige stuk cultuurarbeid, dat monumentenzorg heet.

Dr. Jan Kalf, de schepper van het apparaat van onze monumentenzorg, dat hij als zijn levensarbeid van een schamel bureeltje heeft opgebouwd tot een dienst, welke tegen de zware eischen, die de documentatie en restauratie van onze oude gebouwen stellen, opgewassen is.
Dr. Jan Kalf, die in de ontwikkelingsphase van het „moderne" restaureeren, tusschen de vele en velerlei meeningen, een rustig en betrouwbaar baken bleef.

Prof. Roland Holst, die de monumentale versierende kunsten van een levenloos begrip door de daad opwekte tot nieuwe kracht en niet schroomde een deel van zijn levensarbeid weg te geven, om door deze nieuwe kracht een jongere generatie op te wekken zich te wijden aan de edelste kunst naast de bouwkunst.
Rustig heeft hij de bespotting, die de monumentale kunsten sinds jaar en dag ondervonden, langs zich heen laten gaan.
Dáárin zou zijn grootste beteekenis gelegen kunnen hebben, ware het niet dat hij als rusteloos kunstenaar ons indrukwekkendste kerkgebouw met zijn werk had verrijkt.

Eerelidmaatschappen geven wederkeerige affecties. Moge de B.N.A. lang de eer genieten zijn nieuwe Eereleden in zijn midden te zien.

J. P. M.

Eenige dagen geleden verscheen onderstaand stukje van Mr. C. A. J. Hartzfeld te Amsterdam in het Algemeen Handelsblad. Daarin werd tegelijkertijd het onderschrift van het Bestuur opgenomen.

DE ARBITRAGE, INGESTELD DOOR DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN (B.N.A.).

De Rechtspraak door scheidslieden, georganiseerd door den Bond van Nederlandsche Architecten, is zoo weinig geschikt om ook aan de belangen van den opdrachtgever recht te doen wedervaren, dat daarop in het algemeen belang mag worden gewezen. Wie aan een architect een opdracht verstrekt, zal goed doen, die arbitrage uitdrukkelijk uit te sluiten.

De bezwaren tegen de gewone wijze van procedeeren hebben er toe geleid, dat vele Vereenigingen haar eigen vaste scheidsrechtelijke rechtspleging hebben ingesteld. De Bond van Nederlandsche Architecten heeft dit voorbeeld gevolgd, en eerst in het jaar 1922 en vervolgens in het jaar 1932 Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen opdrachtgever en architect vastgesteld. Daarbij is onder meer bepaald, dat alle geschillen tusschen opdrachtgever en architect in hoogste instantie zullen worden beslist door een scheidsgerecht. In stede dat nu echter, gelijk in dergelijke gevallen algemeen gebruikelijk is, het scheidsgerecht zóó werd samengesteld, dat daarin ook de belangen van den opdrachtgever behoorlijk werden vertegenwoordigd, is daarvan vrijwel afgezien. Slechts één niet-architect maakt van de desbetreffende commissie deel uit, hij kan zich echter door een architect doen vervangen, in welk geval het scheidsgerecht uit 3 architecten bestaat. En als in de plaats van 3 scheidsrechters een enkele scheidsman wordt verkozen, zal dit steeds een architect moeten zijn.

Hierbij komt dan nog, dat de vaste Secretaris van het Scheidsgerecht tevens als advocaat practiseert en in laatstgemelde qualiteit voor architecten optreedt. Zoo kan de opdrachtgever in de onaangename positie komen, dat hij bij de behandeling zijner zaak door het scheidsgerecht den vasten secretaris van dat gerecht als advocaat tegenover zich vindt.

De vraag is van belang of een dergelijke eenzijdige regeling der architecten voor den opdrachtgever bindend is. Die vraag dient ontkennend te worden beantwoord. Niemand kan van zijn gewonen rechter worden afgetrokken, tenzij hij daarin zelf heeft toegestemd. Volgens de regeling van het jaar 1922 was de architect verplicht, vóór of bij de aanvaarding der opdracht aan den opdrachtgever een exemplaar van de hier bedoelde Algemeene Regelen ter hand te stellen. Deze bepaling is in het jaar 1932 geschrapt zoodat de architect een beroep op scheidslieden kan doen, zonder den opdrachtgever van de desbetreffende bepalingen van te voren op de hoogte te hebben gebracht.

De opdrachtgever kan zich zijnerzijds op de onbevoegdheid der scheidslieden beroepen. Maar als de scheidslieden zich toch bevoegd verklaren, kan hij genoodzaakt zijn, hierover nog eens een lang en kostbaar proces bij den gewonen rechter te voeren. Menig opdrachtgever, die voor deze scheidslieden wordt geroepen, zal er dus toe kunnen komen, liever aan eventueele overdreven vorderingen van den architect toe te geven, dan onder dergelijke omstandigheden een scheidsrechterlijke procedure te voeren.

Tegen dit risico kan hij zich het beste dekken door bij het verstrekken der opdracht de bevoegdheid van het scheidsgerecht uitdrukkelijk uit te sluiten. Het is niet te begrijpen, dat een groot en aanzienlijk lichaam als deze Bond van Architecten aanleiding heeft gevonden, op een dergelijke wijze voor de belangen zijner leden op te komen. Van dien Bond mag worden verwacht, dat hij zulk een regeling niet zal handhaven. Het kan niet in het werkelijk belang van dien Bond worden geacht, zijn arbitrage zóó te regelen, dat daaruit allerlei nieuwe geschillen en conflicten kunnen ontstaan.

Mr. HARTZFELD.

ONDERSCHRIFT.

De Bond van Nederlandsche Architecten (B.N.A.) heeft bij het herzien van de bepalingen omtrent het beslissen van geschillen de algemeen in de bouwvakken gangbare arbitrage gevolgd, omdat geschillen tusschen opdrachtgever en architect meestal zaken betreffen, bij de beoordeeling waarvan een meer bijzondere deskundigheid wordt vereischt dan die, welke gemeenlijk des rechters is. Hij stuitte daarbij op de moeilijkheid, dat er geen instelling bestaat, die als deskundige vertegenwoordiging van het opdrachtgevende publiek kan worden beschouwd.

De aanwijzing van een hoogstaand man, niet-architect, als Voorzitter van het College, waaruit door hem de scheidslieden voor elk geval worden aangewezen, biedt naar de meening van het Bestuur van den B.N.A. voldoende waarborgen, dat de rechtspraak niet partijdig geschiedt.

De vaste secretaris van het scheidsgerecht is tevens practiseerend advocaat. Hij treedt als zoodanig dan ook wel voor architecten op. Overeenkomstig de hem door het Bestuur van den B.N.A. verstrekte instructies fungeert hij echter niet in dezelfde zaak als advocaat èn als secretaris voor het scheidsgerecht. Het is dus niet mogelijk, dat de opdrachtgever bij de behandeling van zijn zaak door eenig scheidsgerecht den vasten secretaris als advocaat tegenover zich vindt. Sinds 1932 is het nimmer voorgekomen, dat de vaste secretaris als secretaris fungeerde in een zaak, waarbij hij adviseerend was opgetreden noch ook, dat de secretaris als advocaat voor het scheidsgerecht verscheen.

Wat het uitschakelen van den gewonen rechter betreft, kan worden opgemerkt, dat het gebruikelijk is, dat òf op het briefpapier van den architect verwezen wordt naar de Algemeene Regelen 1932, die ter Griffie van de Arrondissements Rechtbank te Amsterdam zijn gedeponeerd, dan wel, dat een exemplaar van de Regelen door den architect aan den opdrachtgever wordt overgelegd.

Is nòch het ééne, nòch het andere geschied, dan zal de opdrachtgever zich, zooals vanzelf spreekt, tot den gewonen rechter kunnen wenden.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A.

Amsterdam, 6 April 1938.

VERBOUWING VAN PERCEEL J. D. MEYERPLEIN 16, AMSTERDAM. ARCHITECT JAC. BOT. B.N.A.

In z'n goede dagen heeft dit huis, dat vele voorname Amsterdamse burgers eenmaal tot woonstede heeft gediend, stellig op waardige wijze zijn plaats in de noord-oostelijke wand van het eertijds belangrijke plein ingenomen.

Toen ik het, verleden jaar, nader leerde kennen, scheen het een hopeloos geval te zijn geworden. Voorgevel en linker-zijmuur waren danig verzakt en zaten vol scheuren. De sterk hellende vloeren dreven de spot met het waterpas. Een oppervlakkig onderzoek bracht alras aan het licht, dat de patiënt een sterk bewogen leven achter de rug moest hebben. Blijkbaar hadden ettelijke, niet altijd oordeelkundig uitgevoerde verbouwingen het lichaam danig aangetast en ook veel schade aan het uiterlijk berokkend. Ongetwijfeld heeft eenmaal een behoorlijk dak het huis gesierd. Thans wordt het bekroond door een lelijke gebroken kap, met zink bedekt. Aan de voorgevel waren eigenlijk alleen nog de sterk verzakte stoep, de ingang en de kroonlijst prettig om te zien.

Het aanvankelijk uitgebrachte advies luidde dan ook: Slopen en een nieuw huis bouwen. Doch goede raad is duur en dikwijls te duur. Zo ook hier. Toch moest raad worden geschaft, want

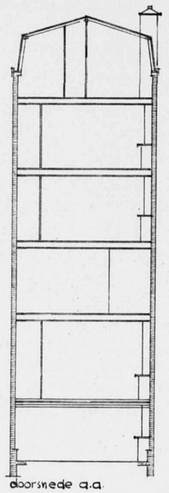

doorsnede a.a.

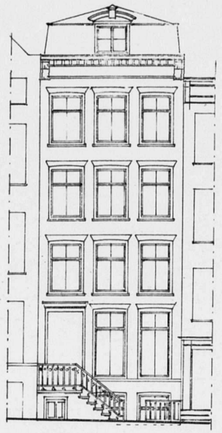

voorgevel

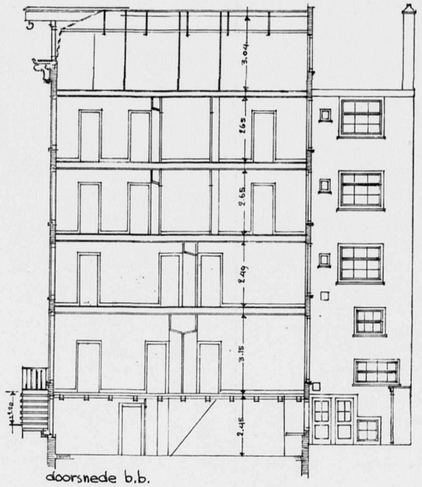

doorsnede b.b.

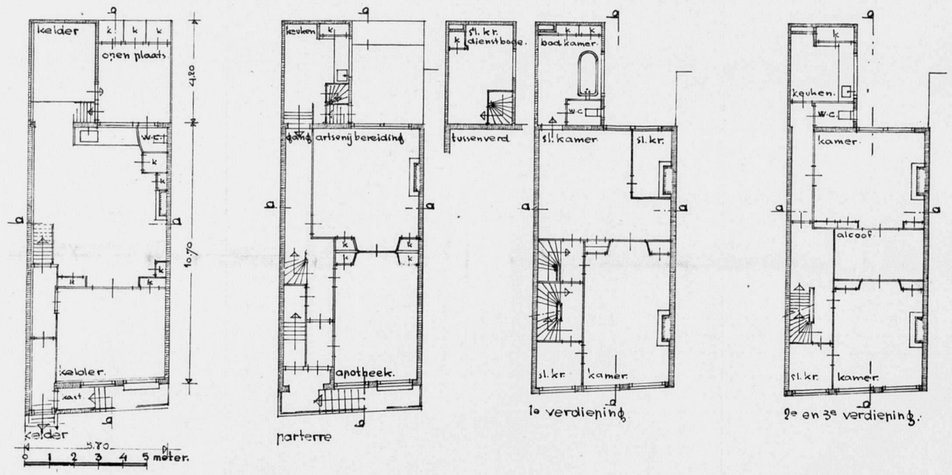

OUDE TOESTAND PERCEEL J. D. MEYERPLEIN TE AMSTERDAM
SCHAAL 1 À 200

de verzakking nam hand over hand toe en het huis was, mede door de grote verwaarlozing, voor den tegenwoordigen eigenaar, die de onderste verdiepingen als apotheek en woning gebruiken moest, vrijwel onbruikbaar geworden.

Toen werd besloten eerst na te gaan of het huis nog te redden zou zijn door de fundering te verbeteren. Een onderzoek wees uit dat de palen nog geheel gezond waren en in voldoende aantal aanwezig. De oorzaak van de verzakking moest dan ook gezocht worden in het afschuiven van de fundeerplaten en het vergaan van het onderste deel van het funderingsmetselwerk. Merkwaardig genoeg beperkte deze narigheid zich tot de fundering van de linkerzijmuur en een groot deel van de voorgevel. Van de wijze waarop het funderingseuvel verholpen werd, geeft het getekende detail een voorbeeld.

Nadat de patiënt aldus weer stevig op de benen was gezet,

diende overwogen te worden hoe het perceel, met zo gering mogelijke kosten, weer behoorlijk bewoonbaar gemaakt zou kunnen worden. Besloten werd de kelder, de parterre en de eerste verdieping zodanig te verbouwen, dat in deze ruimten zowel het apothekersbedrijf als een goede woning voor een klein gezin ondergebracht zouden kunnen worden. De beide afzonderlijk verhuurde bovenwoningen zouden voorlopig, behoudens enige restauratie, in hun oude toestand gelaten worden. De sterk ontzette voorgevel diende echter geheel vernieuwd te worden, doch om kosten te sparen werd toch besloten de oude kroonlijst, welke weliswaar verzakt was, maar overigens nog in goede staat verkeerde en de nog vrij nieuwe bekapping te sparen. De geringe afmetingen van het perceel maakten het niet gemakkelijk aan de vele eisen die aan de indeling der verdiepingen werden gesteld te voldoen, temeer niet, nu een deel van de oude

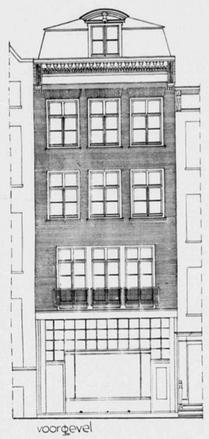

voorgevel

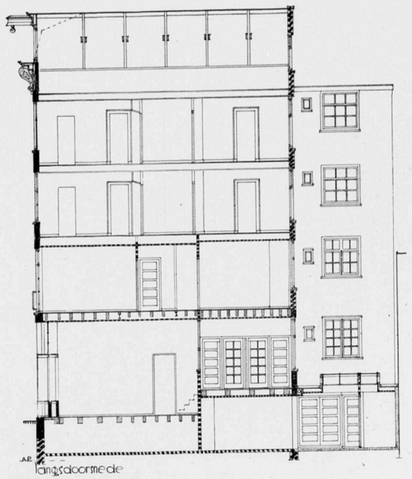

langsdoorsnede

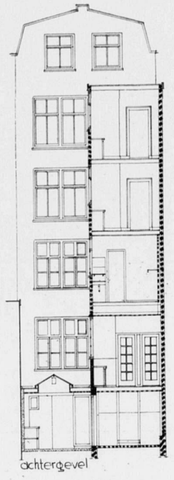

achtergevel

NIEUWE TOESTAND PERCEEL J. D. MEYERPLEIN TE AMSTERDAM
SCHAAL 1 À 200. ARCHITECT JAC. BOT B.N.A.

kelder moest vervallen wegens het verlangen de apotheek gelijkstraats te maken. Het verlangen de genoemde oude elementen van de gevel te behouden en het onveranderd blijven van de indeling van de beide bovenste verdiepingen, brachten eigenaardige moeilijkheden met zich bij het ontwerpen van de nieuwe gevel. In hoeverre ondergetekende erin geslaagd is deze moeilijkheden op te lossen en het huis weer een enigszins behoorlijke plaats in de oude pleinwand te doen innemen, blijve ter beoordeling van de lezers.

Bij de materiaalkeuze en de materiaalbewerking werd, zowel bij het in- als bij het uitwendige, naar de grootst mogelijke soberheid gestreefd. Omtrent de voornaamste, aan de gevel verwerkte materialen zij nog medegedeeld, dat de puibalk en de beide ronde kolommen werden afgepleisterd met terranova-grana in grijswitte kleur; de zijwanden van de portieken en de borstwering onder het bronzen puiraam werden met hetzelfde materiaal behandeld, doch in grijs-zwarte kleur. Het opgaande gevelwerk werd gemetseld van dunne gele steen, waarbij voor de lintvoegen een brede en voor de stootvoegen een zeer dunne voeg werd toegepast. Al het verfwerk werd in lichte kleuren uitgevoerd.

Ondanks de betrachte soberheid beliepen de totale bouwkosten, met inbegrip van het herstel der fundering en van de centrale verwarming en de warmwatervoorziening, enz. toch nog ruim elf mille. Het werk werd uitgevoerd door de aannemersfirma Witziërs en Hooning.

Het interieur van de apotheek is niet van mijn hand. Dit te doen ontwerpen en verzorgen door een architect werd te duur geacht!

JAC. BOT.

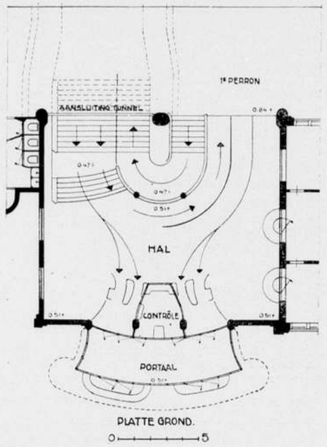

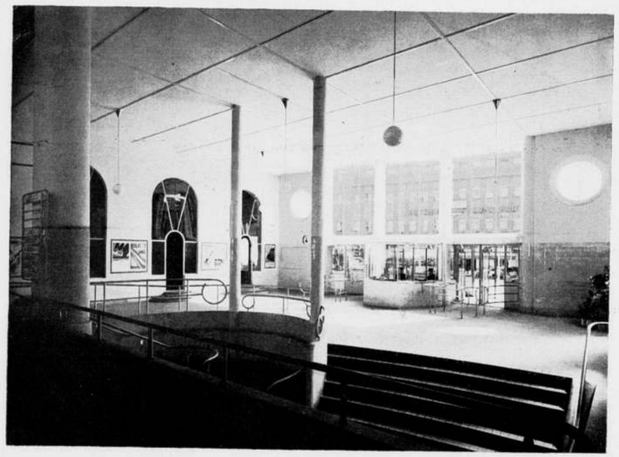

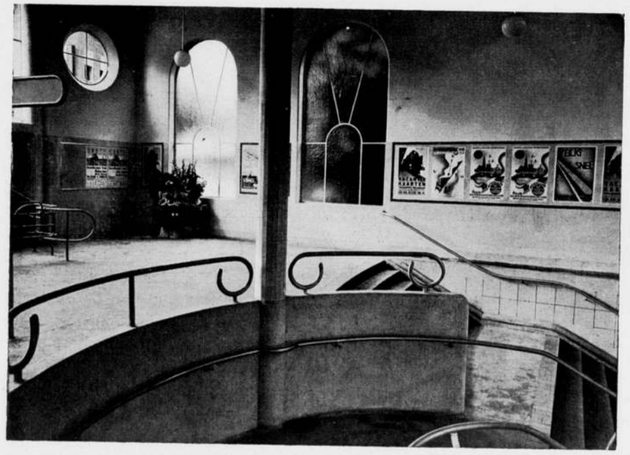

DE NIEUWE TUNNEL MET UITGANG TE STATION ARNHEM

Met de a.s. invoering van de electrificatie op de lijn Amsterdam-Eindhoven en Rotterdam/Den Haag-Arnhem werd het noodig geoordeeld om de nauwe tunnel van het 1e naar het 2e perron te Station Arnhem door een nieuwe, 5 m breede te vervangen, die om bepaalde redenen wat westelijker moest worden geprojecteerd, dan de bestaande.

Vloer en wanden van de tunnel werden, evenals de toegangstrappen, bekleed met lichtkleurige tegels. In de langswanden werden ingebouwde vitrines voor lichtreclames ontworpen en boven en tusschen de beide trappen op het 2e perron een wachtkamer-restauratiegebouwtje, dat totdusver ontbrak.

De tunnel brengt de reizigers, aangekomen op het 2e perron, in een uitgangsruimte, eveneens in verbinding staand met het 1e perron, waar zij de contrôle passeeren.

Ir. S. VAN RAVESTEIJN.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE HUIZEN (N.-H.).

INGEKOMEN VRAGEN MET DE BEANTWOORDING DAARVAN.

Vraag 30. Waar wordt de arbeidsbeurs ondergebracht? Moet daarvoor geen ruimte gereserveerd worden? En zoo ja, van welke afmetingen en in welk gedeelte?

Antwoord. Huizen heeft geen arbeidsbeurs, wel een agentschap voor de arbeidsbemiddeling. De werkzaamheden worden verricht op het kantoor voor sociale zaken (zie blz. 17 onder d.).

Vraag 31. Is het niet wenschelijk in het politiebureau een kleine ruimte in te richten tot donkere kamer?

Antwoord. Neen.

Vraag 32. Zijn op het terrein reeds grondboringen verricht? Zoo neen, moeten de kosten van het eventueel doen der boringen ook in de raming van de bouwkosten opgenomen worden?

Antwoord. Neen.

Vraag 33. Hoe is het gesteld met het recht van overgang ter plaatse van het emplacement der Gooische Tram? Mag daar een oversteekplaats voor voetgangers ontworpen worden?

Antwoord. Neen.

Vraag 34. Bestaat er geen voorkeur voor een bepaalde ligging van het Raadhuis? Dit naar aanleiding van de bij het programma gevoegde teekening, waarop een grondplan voorkomt. Onwillekeurig zou men door die schets beïnvloed worden.

Antwoord. De ontwerper is vrij de ligging anders te bepalen dan op de situatieschets is aangegeven, indien daarmede bijzondere voordeelen worden bereikt.

Vraag 35. Mag de perspectiefteekening ook niet van schaduw (in den vorm van arceering) voorzien worden?

Antwoord. Neen.

Vraag 36. Waar moet voor het raadhuis de hoofdingang worden geprojecteerd? Aan de Naarderstraat, naast het tramstation of aan de Parkstraat? Volgens het kaartje van het uitbreidingsplan zoo de hoofdingang voor het nieuwe raadhuis kunnen komen westelijk van het terrein over het Plantsoen, bij de Crailoscheweg. Volgens het gedeelte uitbreidingsplan, schaal 1 : 2500 zou de hoofdingang kunnen komen in de Parkstraat, tegenover de nieuw geprojecteerde weg.

Antwoord. Zie de beantwoording van de vragen 15 en 26.

Vraag 37. In hoofdstuk II, art. 1 wordt gevraagd aan te geven op welke wijze een waardig geheel (van de gemeentehuisbouw) met de omgeving kan worden verkregen.
Welke beteekenis hecht de jury in dit verband aan de, op de bij het programma gevoegde situatieschets 1 à 2500, aangegeven aanduiding „plantsoen"?
Mag bij het projecteeren van het gemeentehuis op het terrein, behalve met dit plantsoen, ook rekening worden gehouden met een eventueel te ontwerpen omringende bebouwing?

Antwoord. Gedacht is aan een grasgazon met lage beplanting.
Met een eventueel omringende bebouwing behoeft geen rekening te worden gehouden.

Vraag 38. Mag de ingang van het vertegenwoordigend gedeelte ook toegang geven tot het werkgedeelte of tot enkele afdeelingen daarvan?

Antwoord. Ja, mits dit niet de eenige toegang is tot het werkgedeelte of tot enkele afdeelingen daarvan.

Vraag 39. Indien men het vertegenwoordigend en het werkgedeelte ieder een eigen ingang geeft, bij welken ingang moet dan de bodekamer geprojecteerd worden?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 3.

Vraag 40. Indien bij sociale zaken door werkloozen gestempeld en steun in ontvangst genomen wordt, is dan een eigen ingang voor deze afdeeling niet wenschelijk?

Antwoord. De ontwerper blijft hierin vrij. Aangezien echter sociale zaken en gemeente-ontvanger in elkaars nabijheid moeten zijn gelegen, is het wenschelijk voor beide afdeelingen tezamen één ingang te ontwerpen.

Vraag 41. Zal een ligging van de arrestantenlokalen, waarbij deze ramen hebben aan den openbaren weg, als een bezwaar gelden?

Antwoord. Ja. Elk contact met buiten moet onmogelijk zijn.

Vraag 42. De jury geeft in het antwoord op vraag 16 te kennen, dat de verbinding van het oude dorp met het raadhuisterrein plaats dient te vinden resp. langs Parkstraat en N. Bussumerweg—Gr. v. Prinstererlaan en van de buitenwijken langs de Gr. v. Prinstererlaan en het westgedeelte van de Parkstraat; in dit verband zou de vragensteller gaarne van de jury vernemen, welke beteekenis zij hecht aan het op het uitbreidingsplan als belangrijke dubbele verkeersweg ontworpen verlengde deel van de Crailoscheweg, ten Noorden van de Naarderstraat met het daaraan grenzende deel van het oude dorp en het nieuwe uitbreidingsplan — en het westelijk gedeelte van de Naarderstraat met het daaraan gelegen voltooide deel van het uitbreidingsplan — zoomede het aan het raadhuisterrein gelegen knooppunt van deze beide hoofdwegen.

Antwoord. Het op het uitbreidingsplan ontworpen verlengde deel van den Crailoschen weg in noordelijke richting is alleen bedoeld als groote verkeersweg naar de haven buiten de kom van het dorp om. Aan de Naarderstraat is niet de beteekenis van hoofdweg toe te kennen. Voor die richting is als zoodanig aan te merken de Nieuwe Bussumerweg. Hieruit volgt dus, dat aan het knooppunt van deze beide wegen ten opzichte van het raadhuisterrein geen bijzondere beteekenis moet worden gehecht.

Vraag 43. Is de ruimte voor publieke tribune begrepen in de 100 M² voor de raadzaal?

Antwoord. Ja.

Vraag 44. Moet bij de kamer voor burgemeester en wethouders gerekend worden op garderobe en toilet?

Antwoord. Neen.

Vraag 45. Moet voor het publiek, dat de loketten der afdeelingen secretarie, sociale zaken en ontvanger bezoekt, een afzonderlijke ingang worden geprojecteerd en mag in dit geval die ingang tevens dienen voor ingang openbare werken?

Antwoord. Zie antwoord op vragen 28 en 40.

Vraag 46. Mag er meer dan één perspectief worden ingezonden, zoodat het geval van alle kanten kan worden bekeken?

Antwoord. Neen.

Vraag 47. Mag de kamer van den secretaris in het vertegenwoordigend gedeelte worden geprojecteerd?

Antwoord. Aan de eischen van het programma dient te worden vastgehouden.

Vraag 48. In het programma wordt gevraagd een rijwielenbergplaats en een bergplaats voor goederen, terwijl uit het antwoord op vraag 7 kan worden opgemaakt, dat voor die ruimten een bergplaats van 30 M² voldoende is; wat is nu de juiste opvatting?

Antwoord. 30 M² voor rijwiel- èn goederenbergplaats.

Vraag 49. Is het mogelijk dat er, eventueel tegen betaling, een situatieteekening schaal 1 à 500 wordt verstrekt?

Antwoord. Neen.

Vraag 50. Moeten de tribunes in de raadzaal als extra ruimten boven de 100 M² geprojecteerd worden, of is deze oppervlakte in de 100 M² begrepen?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 43.

Vraag 51. Moet er scheiding gemaakt worden bij de garderobes en toiletten tusschen de verschillende seriën, genoemd onder c bladz. 16, i bladz. 18, bij de eischen van het werkgedeelte en onder c bladz. 15 bij de eischen van het vertegenwoordigend gedeelte?

Antwoord. De garderobes en toiletten moeten in de nabijheid van de betrokken afdeelingen worden geprojecteerd.

Vraag 52. Op blz. 20, 3e alinea staat: Op de beganegrond alsmede op de eerste verdieping is een kleine theekeuken te projecteeren. Hoe worden deze in het bedrijf opgenomen? Wordt hier de thee gezet en verdeeld over de verschillende afdeelingen of worden deze bedoeld als cantines?

Antwoord. Vanuit de theekeuken wordt de thee verdeeld over de afdeelingen. Van cantine kan dus niet worden gesproken.

Vraag 53. Worden de woningen van concierge en veldwachter en het politiebureau ook centraal verwarmd?

Antwoord. Ja.

Vraag 54. Mogen de twee genoemde woningen bovenwoningen zijn? Dit komt voor de bouwkosten n.l. voordeeliger uit.

Antwoord. Neen.

Vraag 55. Moet er een verbindingsdeur zijn tusschen kamer secretaris en hoofdcommies?

Antwoord. Niet noodzakelijk, wordt vrijgelaten.

Vraag 56. Is de ligging van de secretarie op de 1e verdieping foutief? Hierbij staat n.l. niet vermeld, dat er veel publiek komt. Wel staat vermeld, dat de secretaris gemakkelijk bereikbaar moet zijn vanuit de burgemeesterskamer en de secretaris zonder veel moeite toezicht moet kunnen uitoefenen op het werken ter secretarie.

Antwoord. Het secretarie moet op den beganegrond zijn gelegen.

Vraag 57. Worden er met beschermde gaatjes aan 2 zijden bedoeld: bescherming aan vóór- en achterkant of gaatjes aan 1 lange en korte zijde?

Antwoord. Bedoeld worden beschermde gaatjes aan één zijde.

Vraag 58. Er staat op blz. 19, dat de bodekamer gelegen moet zijn bij den hoofdingang en onder meer bij burgemeesterskamer. Beteekent

dit, dat deze kamer evenals een aantal andere dus niet op een bovenverdieping mag komen?

Antwoord. De bodekamer moet op den beganen grond geprojecteerd worden.

Vraag 59. Voor raadsleden mis ik den eisch van lees- en kleedkamers.

Antwoord. Voor leeskamer zal worden gebruikt de vergaderkamer, bedoeld op pagina 18, letter g; voor kleedkamers wordt verwezen naar letter c op pagina 15.

Vraag 60. Voor tribunes in raadzaal worden geen afzonderlijke verbindingen met de straat verlangd. Mogen nu bezoekers hiervan wachten in een hal, die met het overige deel van het gebouw in open verbinding staat?

Antwoord. Ja.

Vraag 61. Wordt het niet bezwaarlijk gevonden als de raadzaal op een andere verdieping ligt dan de kamers van burgemeester, secretaris, enz.

Antwoord. Neen.

Vraag 62. Is bibliotheek en archief ook ten dienste van niet-ambtelijk bezoek? Is een vrij toegankelijke kamer voor deze menschen noodig?

Antwoord. Alleen het archief is toegankelijk voor niet-ambtelijke personen. Een vrij toegankelijke kamer is niet gewenscht.

Vraag 63. Hoeveel ambtenaren zullen er in het raadhuis werken als het in gebruik genomen wordt en welk aantal na de beoogde uitbreiding? In verband hiermede zou ik gaarne het aantal fietsen weten. Hoeveel fietsen worden er van de bezoekers verwacht; mogen deze geplaatst worden bij die van de ambtenaren?

Antwoord. Bij ingebruikneming van het gemeentehuis werken daarin ca. 20 ambtenaren. Hoe groot dit aantal zijn zal na de beoogde uitbreiding is niet te bepalen. Voor het aantal fietsen wordt verwezen naar het antwoord op vraag 21. De fietsenbergplaats is uitsluitend bestemd voor het personeel.

Vraag 64. Zijn de arrestantenlokalen elk voor één persoon bestemd?

Antwoord. Ja.

Vraag 65. Dient de verhoorkamer tevens tot werkruimte van den inspecteur of andere „hoogere"?

Antwoord. Ja.

Vraag 66. Is het gemeenteterrein aan de zijde van het stationsemplacement van de Gooische stoomtram afgesloten? Of mag er rekening mede gehouden worden, dat het voetgangersverkeer over het stationsterrein het gemeenteterrein kan bereiken?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 27.

Vraag 67. Mag met de mogelijkheid rekening worden gehouden, dat door verdwijnen van de tram of anderszins een verbinding vanaf het gemeenteterrein rechtstreeks naar de Naarderstraat zal kunnen worden gemaakt?

Antwoord. Neen.

Vraag 68. Ten zuiden van de begraafplaats ligt een terreintje, eveneens door boomen omgeven. Is dit als uitbreiding van de begraafplaats aangewezen? Is het ook door een betonwand afgesloten? Zoo niet, welke bestemming heeft dan dit terrein?

Antwoord. Bedoeld terrein wordt gebezigd als gemeente-kweekerij.

Vraag 69. Moet niet gerekend worden op een rijwielenbergplaats voor het publiek? In het programma wordt hiervan niet gesproken. Moet dus worden aangenomen, dat de onder J op blz. 19 bedoelde fietsenbergplaats alleen voor personeel wordt bestemd?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 63.

Vraag 70. Mag ingang technischen dienst tevens ingang zijn voor het overige personeel?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 28.

Vraag 71. Mag of moet een afzonderlijke toegang gemaakt worden voor het *publiek*? Zoo ja, is het dan wenschelijk of noodig, dat deze toegang gecontroleerd wordt door een bode?

Antwoord. Zulks is niet noodzakelijk. Zie voorts ook antwoord op vraag 3.

Vraag 72. Voor de onder b blz. 15 genoemde tribunes staat vermeld „tribunes in de raadzaal"; zijn deze dus in de 100 M² begrepen?

Antwoord. Ja.

Vraag 73. Moet de archiefbewaarplaats gemakkelijk bereikbaar zijn vanuit de secretarie of is dit archief ook bestemd voor andere diensten?

Antwoord. De archiefruimte is bestemd voor alle gemeentelijke diensten, welke in het gemeentehuis zullen worden ondergebracht. Het verdient aanbeveling haar gemakkelijk bereikbaar te maken voor de secretarie.

Vraag 74. Indien ontwerper dit gewenscht acht, mag hij dan één of meer toegangswegen (geen rijverkeer) projecteeren op het voor plantsoen bestemde gedeelte?

Antwoord. De ontwerper wordt hierin vrijgelaten.

Vraag 75. De ruimte voor sociale zaken moet op den beganegrond gelegen zijn in onmiddellijke nabijheid van bureau ontvanger. Moet dus het laatstgenoemde bureau eveneens op den beganegrond gelegen zijn?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 23.

Vraag 76. Mag vergaderkamer B. en W. op verdieping liggen, met inachtneming dat deze kamer gemakkelijk van burgemeesterskamer te bereiken is?

Antwoord. Ja.

Vraag 77. Wat wordt bedoeld met onmiddellijke nabijheid (aangrenzend)?

Antwoord. Onmiddellijke nabijheid wil zeggen zoo dicht bij mogelijk.

Vraag 78. Is de strook grond tusschen Naarderstraat en terrein gemeentehuis en begraafplaats eigendom van de tramwegmaatschappij? Zoo ja, is de mogelijkheid dan uitgesloten op recht van uitweg over dezen grond?

Antwoord. Ja. Zie antwoord op vraag 27.

Vraag 79. Is de strook grond ten zuiden der begraafplaats en ten noorden van de Parkstraat bestemd voor uitbreiding der begraafplaats of mag hiervan een strookje worden afgenomen ter verbreeding van de Parkstraat?

Antwoord. Ten opzichte van de verbreeding van de Parkstraat wordt de ontwerper vrijgelaten.

Vraag 80. Wat wordt bedoeld met een inhoudschema? Is het de bedoeling het gebouw in hoofdlijnen buitenwerks op te zetten op schaal met ingeschreven maten, aan de hand waarvan een inhoudsberekening kan worden opgezet?

Antwoord. Zulks is inderdaad de bedoeling.

Vraag 81. Op blz. 8, onder f, staat vermeld gewone lijnteekeningen in potlood, krijt of inkt. Mogen bij deze teekeningen de glas- en dakvlakken met een licht tint of arceering worden aangegeven? Mogen ook de schaduwen worden aangegeven?

Antwoord. Neen. De wijze van behandeling, omschreven in het programma, moet worden aangehouden.

Vraag 82. Is het geoorloofd kap of kappen te bedekken met riet?

Antwoord. Neen.

VACANTIE-LEERGANG VOOR VERWARMINGSTECHNIEK 1938

Het Dagelijksch Bestuur van de Warmte-Stichting stelt zich voor evenals het vorige jaar ook dit jaar weder te Utrecht een Vacantie-Leergang voor verwarmingstechniek te organiseeren. De data, waarop de cursus zal worden gehouden, zijn voorloopig vastgesteld op Donderdag 25 en Vrijdag 26 Augustus 1938. In de cursus zullen behandeld worden o.m. Ventilatieproblemen, de warmteafgifte van warmteoppervlakken, zoowel in geisoleerde als in ongeisoleeerde toestand, en iets omtrent plafond- en vloerverwarming, omvattende ook de zoogenaamde stralende verwarming.
Nadere mededeelingen omtrent de te behandelen onderwerpen en sprekers, welke hun medewerking aan de leergang zullen verleenen, verschijnen in één der volgende nummers van dit blad.

Het Dagelijksch Bestuur van de Warmte-Stichting

PRIJSVRAAG VOOR EEN FEESTVERSIERING VAN HET LANGE VOORHOUT TE 'S-GRAVENHAGE.

Door het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage wordt een prijsvraag uitgeschreven voor een feestversiering van het Lange Voorhout te 's-Gravenhage, waarvan de mededinging open staat voor personen, wonende binnen de Gemeente 's-Gravenhage.
Uitgeloofd worden een 1ste prijs van ƒ 300.—, een 2de prijs van ƒ 150.— en een 3de prijs van ƒ 75.—.

De Jury is als volgt samengesteld:
Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect B.N.A.
W. F. Gouwe, Directeur v. h. Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst.
Frans ter Gast, Decorateur.
Ir. P. Dekker, Adjunct-Directeur der Gemeentewerken.
A. Pet, Hoofdarchitect bij Gemeentewerken.
De mededingers moeten hun ontwerpen inzenden vóór 25 Mei 1938, 12 uur 's middags.
Het programma is kosteloos verkrijgbaar van Maandag 28 Maart 1938 af bij den dienst der Gemeentewerken, Groenewegje 171 (Afd. I kamer 12), op alle werkdagen tusschen 9—12 en 14—17 uur behalve des Zaterdags.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 17 — 23 APRIL 1938

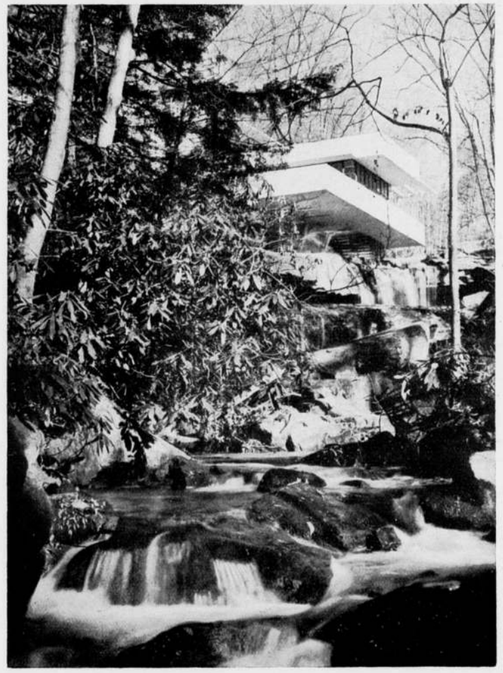

FALLINGWATER, EEN LANDHUIS VAN FRANK LLOYD WRIGHT

FALLINGWATER, EEN LANDHUIS VAN FRANK LLOYD WRIGHT.

In een uitgaafje van het „Museum of Modern Art" te New York, een Instituut, dat ook een afdeeling voor moderne bouwkunst onder zich heeft, is een der laatste werken van Frank Lloyd Wright gepubliceerd. Het is het landhuis „Fallingwater", het buitenverblijf van den Heer Edgar Kaufmann, gebouwd te Bear Run in Pennsylvania. Uit eenige zeldzaam fraaie foto's, waarvan enkele met een perspectivische werking, krijgen we een duidelijk beeld van dit bijzondere huis, dat de bewoners over een bruisenden waterval gebouwd wilden zien. Frank Lloyd Wright schrijft zelf de inleiding. Wij citeeren hieruit:
„Het buitenverblijf van Edgar Kaufmann, gebouwd te Bear Run in Pennsylvania, is een zoo zuiver mogelijke constructie. Voor de eerste maal in mijn praktijk, waarin ik in de laatste jaren vele dergelijke woonhuizen bouwde, was het gewapend beton werkelijk en uitsluitend noodig, om de overkragingen te construeeren voor de vergrooting van de rots naast een bergstroom, ten einde woonruimte te maken boven en over den stroom op verschillende terrassen, waarin iemand, die zeer gehecht was aan deze plek en die graag naar den waterval luisterde, goed zou kunnen wonen. In dit ontwerp ten dienste van een woning in een zeer nauw dal, in een uitgestrekt bosch, werd toevlucht genomen tot een bepaalden vorm van metselwerk, terwijl daar bovenop een uitgestrekt glasoppervlak beschutting moest bieden. De breede overkappingen voorzien het interieur van een zacht diffuus licht, waarvoor de bewoners zeer dankbaar zijn.

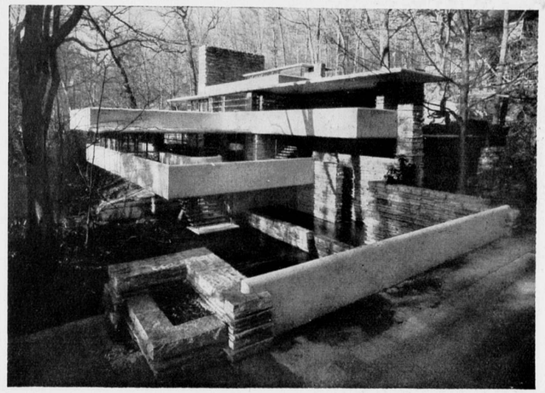

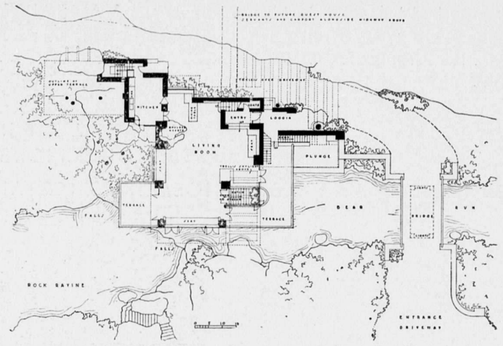

FALLINGWATER, EEN LANDHUIS VAN FRANK LLOYD WRIGHT

De interieurs zouden een en ander zelf beter kunnen vertellen, maar zij waren nog niet gemeubeld op het tijdstip, toen de foto's werden genomen.
Dit bouwwerk is een voorbeeld van de inspiratie, die uitgaat van de omgeving, waarin het werk zal komen, van de samenwerking met een begrijpenden en waardeerenden opdrachtgever en van het algeheele gebruik van metselwerk (op enkele ondergeschikte onderdeelen na), terwijl door de toepassing van het staal voor de beschuttingen, de vorm van het bouwwerk uiteindelijk werd bepaald.
Dit bouwwerk moge dienen om aan te toonen, dat het begrip „beschutting" — in dit geval ook beschutting tegen het geluid — onbegrensd in een architectonischen vorm kan worden verwerkelijkt, slechts beperkt door de te gebruiken materialen en de aan die materialen eigen constructiemethoden.
De hier belichaamde ideeën zijn in wezen geen andere dan die in vroeger werk van mij.
De materialen en de constructiemethoden komen uit de ideeën. Dat is alles."
Het boekje is met groote zorg uitgevoerd en bevat ook de plattegronden van dit merkwaardige huis.

J. P. M.

WERK VAN W. COUZIJN, PRIX DE ROME.

Enkele weken geleden exposeerde de Heer W. Couzijn, bekroonde in den wedstrijd in de Monumentale Beeldhouwkunst, het werk dat hij in zijn eerste stipendiumjaar, waarin hij ook een deel van Italië bereisde, vervaardigde.
De Heer Couzijn geeft over de opgaaf, die hem werd gesteld en zooals hij die uitwerkte, zelf een toelichting.
Te waardeeren valt vooral de poging van dezen beeldhouwer om te trachten zich in te leven in de architectuur en om (zooals in dit geval) bij gebrek daaraan, zich zelf een beeld daarvan te vormen.
Hij schroomde niet den schijn van dilettantisme op zich te laden, door zich op architectonisch terrein te wagen, teneinde met die poging als monumentaal beeldhouwer fundamenteeler te kunnen werken.
Wellicht zou de Heer Couzijn zonder aldus te werken, een boeiender staal van zijn kunnen hebben kunnen geven, een ernstiger bewijs van zijn wil de monumentale beeldhouwkunst naar haar wezen te beoefenen, kon hij echter niet schenken.
In het tweede stipendiumjaar werkt de Heer Couzijn een opgaaf hier te lande uit.
Met belangstelling zien we daar het resultaat van tegemoet.

J. P. M.

TOELICHTING.

1. De opgave.

De opgave voor mijn eerste stipendiumjaar was het maken van een bronzen deur met steenen omlijsting, bestemd (fictief) voor een astronomisch instituut. Ter versiering van de omlijsting was gekozen de figuur van Phaëton (uit de Metamorphose van Ovidius), die met den zonnewagen door de hemelruimte rijdt. Een detail van de omlijsting zou gehakt worden op ware grootte, ongeveer 1,20 m. Het geheel moest worden uitgevoerd op halve ware grootte.

2. Wijzigingen bij de uitwerking.

Eenmaal aan het werk begonnen, leek het mij noodzakelijk althans een vage voorstelling te hebben van het geheele gebouw, van hetwelk het portaal onderdeel is. Daartoe maakte ik op 1/60 van de ware grootte een maquette met — op dezelfde schaal — de noodige plattegronden.
Ten grondslag aan de structuur van het geheele gebouw ligt een draaibare koepel, zonder denwelke een astronomisch instituut ondenkbaar is.

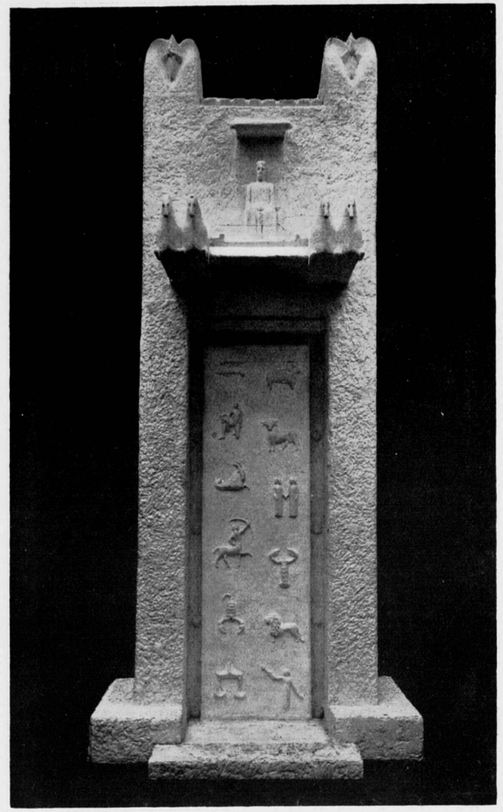

BRONZEN DEUR MET STEENEN OMLIJSTING VOOR EEN ASTRONOMISCH INSTITUUT. W. COUZIJN FEC.

Onder den koepel bevinden zich op één verdieping collegezaal en bibliotheek. Daaronder — gelijkvloers — liggen de voorhal (onder de collegezaal) en de directeurskamer (onder de bibliotheek), benevens het portiersvertrek (onder het trappenhuis), alsmede de toiletten. In- en uitgang liggen in één rechte lijn.
De koepel — symbool van de hemelruimte —, die op een rand van grijs graniet rust, is uit groen koper gevormd, en wordt gedragen door zes eveneens uit grijs graniet bestaande beelden, die de planeten Jupiter, Venus, Mars, Saturnus, Neptunus en Mercurius voorstellen. (De planeet Uranus, uit groen koper bestaand, staat boven op den koepel.)
Het overige gedeelte van het gebouw is gedacht in donker ongepolijst travertine, behalve de steunbeeren, die weer uit grijs graniet zijn.

3. De hoofdingang.

Bij de uitwerking van de opgave, de versiering van den hoofdingang betreffende, zijn twee voorstellingen met elkaar vergroeid. Daar Phaëton zijn tocht door de hemelruimte niet heeft kunnen volbrengen, heb ik in den met vier gevleugelde paarden bespannen zonnewagen Celo, in zijn handen een scepter voerend, geplaatst, welke figuur ontleend is aan de Iconografie van Riepen, en die de meest verheven wetenschap symboliseert. In mijn voorstelling wordt Celo tot een figuur, die bewogen wordt door het mysterie der hemelen, en in contemplatie verzonken is, terwijl de paarden hem door de ruimten voeren, waar de twaalf teekens van den dierenriem oprijzen. Deze zijn in relief aangebracht op de groen-bronzen deur. De hoofdingang wordt bekroond door twee sterren.

4. Nadere omschrijving.

De versiering op de steenen omlijsting is gepolychromeerd gedacht met uitzondering van het gelaat en de handen van Celo en van de paarden, die de kleur van het materiaal behouden. In den rug van den wagen wordt mozaïek ingelegd, een krans van sterren vormend rond het hoofd van Celo. Zoowel architectonisch als plastisch heb ik getracht het geheel en ieder detail te scheppen uit één idee: een gebouw in dienst van de astronomie. Zoover het in mijn vermogen lag heb ik ook wat de constructie betreft (men zie de plattegronden) geprobeerd een gebouw te maken, hetwelk voor uitvoering vatbaar is.

W. COUZIJN.

HENRI DANIËL GUYOT
BUSTE IN OBERNKIRCHNERZANDSTEEN DOOR WILLEM VALK
GEPLAATST BIJ HET DOOFSTOMMEN-INSTITUUT TE GRONINGEN

ONTVANGEN BOEKWERKEN

A. VOORDRACHTEN VAN DE VACANTIE-LEERGANG VOOR VERWARMINGSTECHNIEK, gehouden op 26 en 27 Augustus 1937. Uitgave van de Warmtestichting te Utrecht.
In de voorrede lezen wij: „In dit boekje zijn de voordrachten, gehouden op de Vacantieleergang voor Verwarmingstechniek 1937, tezamen gebracht met het doel om eenerzijds degenen, die de leergang volgden, ten allen tijde het op de cursus gehoorde weer ter beschikking te stellen, anderzijds om dengenen, die niet in de gelegenheid waren de cursus persoonlijk te volgen, toch de mogelijkheid te geven, zich thans nog op de hoogte te stellen van de inhoud der gehouden voordrachten".

Gehouden werden de volgende voordrachten:

1. Algemeene beschouwingen over brandstoffen in verband met de toepassing voor haard- en centrale verwarming, door Ing. D. J. W. Kreulen.
2. De werking en het onderzoek van haarden en kachels, door Ir. L. L. Mulder.
3. Eenige elementaire beschouwingen over de warmteverliezen van woningen door Drs. H. J. Hamaker, ing.
4. Rendementsbepaling en controle van ketels voor centrale verwarming, door Ir. S. de Waard.
5. Hoofdgezichtspunten bij de beoordeeling van ketels voor centrale verwarming, door Dr. Ir. F. C. Huygen.
6. De grondslagen voor beproeving van centrale verwarmingsinstallaties onder willekeurige weersomstandigheden, door Dr. E. F. M. van der Held.
7. Beschouwingen over de ventilatie, afkoeling en opwarming van gebouwen of lokalen, door Drs. H. J. Hamaker.

B. VOORDRACHTEN OVER VERLICHTINGSKUNDE. Uitgaaf Martinus Nijhoff, 1937.
Verschenen is een bundel voordrachten, gehouden over verlichtingskunde in Augustus 1936 in een vacantieleergang, onder auspiciën van het Curatorium van den Bijzonderen Leerstoel voor Verlichtingskunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Deze voordrachten werden gevolgd door een aantal demonstraties in het Natuurkundig Laboratorium der N.V. Philips Gloeilampenfabrieken te Eindhoven, aansluitend aan de te Utrecht behandelde stof.
In dezen leergang werden zeven voordrachten gehouden.
1. Lichtgrootheden en tot dusver gebruikelijke lichteenheden, door G. B. van de Werfhorst.
2. Methodes voor spectraalfotometrie en het probleem der lichteenheid, door D. Vermeulen.
3. Verschijnselen in gasontladingen, door H. Brinkman.
4. Gasontladingslampen met „lage druk", door W. Uyterhoeven.
5. Ontladingen in kwikdamp van hoogen druk, door W. Elenbaas.
6. Toegepaste lichtmeting, door J. H. J. de Jong.
7. Kleurwaardeering, door G. B. van de Werfhorst.

Uit de voorrede nemen wij het volgende over: „Enkele voordrachten werden, met het oog op de beschikbare plaatsruimte in verkorten vorm weergegeven, terwijl om dezelfde reden de voordrachten over contrastgevoeligheid en helderheid moesten vervallen.
Moge deze uitgave beantwoorden aan het doel, dat ook aan den vacantieleergang werd gesteld, nl. om „de menschen in de practijk", die destijds uit den aard der zaak tijdens hun opleiding voor physicus, chemicus, ingenieur, enz. weinig over deze onderwerpen vernamen, nader met het gebied der verlichtingskunde in kennis te brengen."

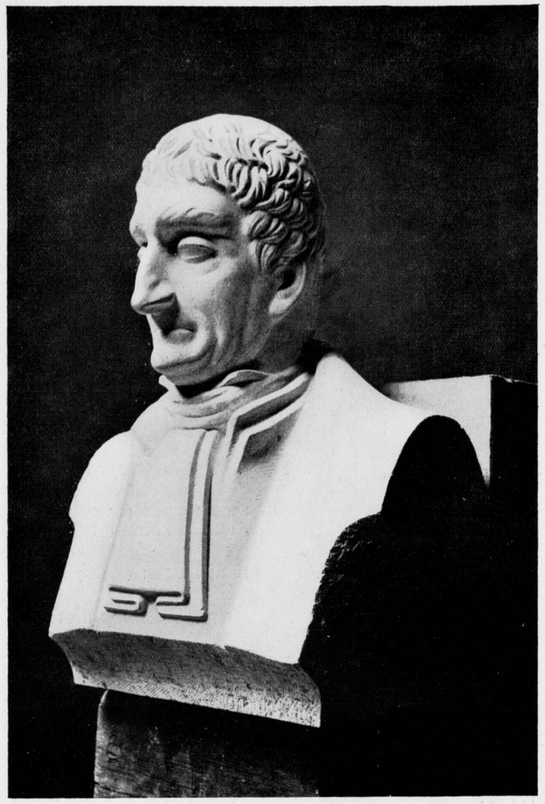

HENRI DANIËL GUYOT
BUSTE IN OBERNKIRCHNERZANDSTEEN DOOR WILLEM VALK
GEPLAATST BIJ HET DOOFSTOMMEN-INSTITUUT TE GRONINGEN

C. CENTRALE VERWARMINGSINSTALLATEUR EN BEDRIJFSORGANISATIE.

De Heer Ir. G. J. Braat hield op 4 November 1937 te den Haag een voordracht voor de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmingsindustrie over de bedrijfsorganisatie van den centralen verwarmingsinstallateur.
In deze voordracht, welke de Heer Ir. G. J. Braat naar aanleiding van de publicatie van het Economisch Instituut voor den Middenstand over een door dat instituut ingesteld onderzoek naar het centrale verwarmingsbedrijf over 1935 heeft gehouden, geeft schrijver een interessante beschouwing over de organisatie van een verwarmingsbedrijf, dat hij wil vergelijken met een zeilschip. „Ook daar moet vaak in gevaarlijke tijden het hoofd geboden worden aan groote moeilijkheden en het hangt dan van de zeewaardigheid van het schip en de bekwaamheid van kapitein, bemanning en van de organisatie af of het einddoel bereikt dan wel schipbreuk geleden wordt". In een beknopt overzicht geeft de Heer Braat aan hoe naar zijn meening de organisatie van een verwarmingsbedrijf zou kunnen zijn. Het geheel verdeelt hij over 15 hoofdstukken, met de volgende titels:
1. Doel van de reis (het doel van werken). 2. Scheepvaart (het doel der bedrijfsorganisatie in het algemeen). 3. Reeder- en kapiteinskeuze (de eischen aan ondernemer en aan den idealen bedrijfsleider te stellen). 4. De zeewaardigheidseischen (de financiering van het bedrijf). 5. De tuigage (de algemeene inrichting). 6. Het kompas (de boekhouding). 7. De weerstand van het schip (de onkosten). 8. De meetinstrumenten (de nacalculatie). 9. De strijd om den blauwen wimpel (de expansiedrang). 10. De besomming (de winst). 11. De assuradeuren (de risico's). 12. Concurreerende lijnen (verkoop en concurrentie). 13. Scheepvaartkundige bureaux (adviseurs). 14. Scheepvaartinspectie (de vestigingswet). 15. Sextant en barometer (statistiek en contrôlemiddelen).
Het boekje, omvattende 46 pagina's met eenige figuren, is verkrijgbaar bij de Warmtestichting te Utrecht.

DE NEDERLANDSCHE MUSEA, uitgegeven vanwege het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.
Dit boekje beoogt een vraagbaak te zijn op het uitgebreide gebied van het Museumwezen in Nederland.
Er zijn talrijke plaatselijke museumpjes, waarvan het groote publiek het bestaan nauwelijks kent. Wie kent in Amsterdam het Natuur-Historisch en Folkloristisch Museum „De Tonijn" en de Occo-verzameling? Het boekje geeft van alle een beschrijving.
Maar het boekje geeft ook antwoord op de vraag: wáár kan ik iets van folklore vinden of van munt- en penningkunde, e.d.?
Voor bouwkunst en bouwfragmenten kan men, blijkt nu, in ons land 86 verzamelingen raadplegen.
Verder verschaft het boekje inlichtingen over de Directie, de belangrijkste litteratuur over het museum, de geschiedenis der verzamelingen, de bibliotheek, de catalogi en gidsen etc.
Een handig praktisch boekje, met nog 2 kaartjes en eenige amusante afbeeldingen, die de Heer Hans Basart teekende. J. P. M.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

THE ARCHITECTS' JOURNAL, No. 2242 (6-1-'38).
Yorke en Marcel Breuer laten een huis zien te Lee-on-Solent en schrijven er een artikel over, dat als voorbeeld gesteld kan worden voor een stuk „waar men wat aan heeft". Analyse van een gebouw staat er boven. Een 20-tal foto's, plattegronden, situatie, en een 25-tal handschetsen van allerlei aardige onderdeelen. Een model-artikel, waarvan wij twee van die schetsjes reproduceeren.

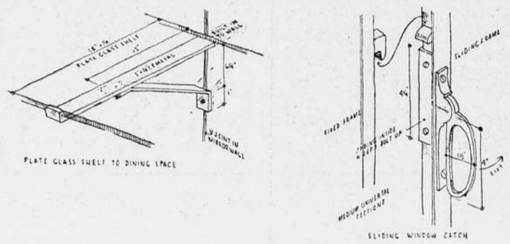

SCHETSJES UIT THE ARCHITECTS' JOURNAL No. 2242

IDEM. No. 2243 (13-1-'38).
Het Nieuwjaarnummer, met overzichten over de architectuur in binnen- en buitenland. Als voorbeeldig werk wordt genoemd een gebouwtje voor de Aero Club te Ramsgate door D. Pleydell Bouverie, de dierentuin te Dudley van het architectenbureau Tecton, en de scheepsbetimmering van de „Orcades" door Bryan O'Rorke.
Bij het buitenlandsche overzicht wordt uitvoerig stil gestaan bij de architectuur in de landen der dictatuur. De schrijver, Philip Scholberg, noemt Italië nadrukkelijk modern. Hiertoe gaf Mussolini den stoot door zijn meening over de architectuur aldus te formuleeren: „Doode beenderen behooren tot het verleden en wij leven in het heden: bouw daarom met de hedendaagsche materialen in een stijl, aangepast aan een ontwakend volk". Het gaat zoo ver, dat het werk van enkele vertegenwoordigers gelijkstaande met, zoo niet beter, genoemd wordt dan alles wat in de rest van Europa tot stand komt. Zeker zijn hier allerlei goede dingen te waardeeren, maar toch maken naar mijne meening veel zoogenaamd moderne gebouwen een armzaligen indruk door hun plompverloren gebrek aan schaal.
Scholberg wijst ook op de merkwaardigheid, dat in Italië veel werk tot stand komt door samenwerkende architecten-groepen, en daardoor de individualistische plaats maakt voor een meer collectivistische uiting. Inderdaad kunnen hier fundamenteele beginselen wellicht tot grootere resultaten leiden. Duitschland. Daar mag je geen flats maken, omdat die tegen den arischen geest in gaan. Hier geen modernisme, maar traditie. In het begin trachtte men modern en traditioneel te zijn tegelijkertijd, zoowel den Führer als het Bauhaus dienend. Maar thans schijnt men den strijd opgegeven te hebben en sluit men zich aan bij een somtijds goed gevoelde aanpassing aan de omgeving. In de monumentale uitingen der regeerings- en overheidsopdrachten is men pompeus en zelden zoo luchtig als men zou wenschen. Van grooten invloed zal de van overheidswege opgelegde materiaalbeperking voor de verdere ontwikkeling zijn.
Rusland. Hier is modernisme identiek met burgerlijkheid en daarom verwerpelijk. Met weemoed denkt men aan het Russische paviljoen op de voorlaatste Parijsche tentoonstelling. Scholberg maakt de opmerking, dat het moderne gebouw in Rusland ook al daarom niet gemakkelijk mogelijk is, omdat men over zeer weinig geschoolde werkkrachten beschikt. En dat men in de nieuwe gebouwen een overdreven luxe tentoon spreidt is in wezen alleen van politieke beteekenis. De arme boeren moeten naar hun haardsteden terugkeeren met de vaste overtuiging dat zij inwoners zijn van een groot en zeer welvarend land. Men is op die wijze vervallen in een „voos klassicisme, te goedkoop om ergens in Europa zijn weerga te vinden".

IDEM No. 2244 (20-1-'38).
Allerlei over de Mars-tentoonstelling. Dit is de Engelsche groep van het Nieuwe Bouwen. In de naam: „Modern architectural Research" groep zit een typisch wetenschappelijk tintje. Het is in Engeland een thans 5 jaar bestaande groep jongere architecten, aangesloten aan de Congrès Internationaux d'architecture Moderne, en daardoor internationaal georienteerd. Zij hebben in Engeland een 60-tal leden en kwamen in Januari in Londen uit met een tentoonstelling, die door duizenden is bezocht (7000 man in 3 weken!).
Voorts een leeszaal te Liverpool, arch. L. H. Keay.

IDEM. No. 2245 (27-1-'38).
Nog steeds wordt de fraaie serie gegevens over de scholen voortgezet. Nu komen de „Senior Schools" aan de beurt.

IDEM. No. 2246 (3-2-'38).
E. Maxwell Fry publiceert een goed ontwerp voor Christ's College, Cambridge.

IDEM. No. 2247 (10-2-'38).
Dit nummer publiceert een brief van een werkman, een anti-militarist, die een dringend beroep doet op de architecten om zich met de luchtbescherming bezig te houden. Hij zegt: dit zijn in alle opzichten problemen voor den architect, geen militaire. Het gaat om de groote groep der arbeiders, 90 percent van de bevolking, die geholpen moet worden aan meer zekerheid tegenover een dreigend gevaar als de lucht-oorlog. Ik ben overtuigd, dat hij gelijk heeft. Wil men den vrede bevorderen, dan moet in de eerste plaats dit probleem onder de oogen worden gezien!

IDEM No. 2248 (17.2.38) geen nieuws.

IDEM No. 2249 (24.2.38), idem.

IDEM No. 2250 (3.3.38). Het lange, en belangwekkende, vervolgartikel over scholen is aan de huishoudscholen toe.

IDEM No. 2251 (10.3.38) geeft uitvoerige inlichtingen over koelkasten.

JOURNAL ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS No. 5 (10-1-'38).
In een uitstekende lezing door E. J. Carter (The Case for a learned society) zegt hij, dat de architect, die volgens Philibert de l'Orme een wijs man met drie oogen, vier ooren, vier handen en gevleugelde voeten zijn moet, veel meer dan thans nog het geval is, een wetenschappelijk man moet zijn. Hij vraagt zich af, waarom b.v. het werk van het Building Research Station maar aan de helft der architecten bekend is en maar wordt toegepast door één percent van hen.

IDEM No. 6 (24-1-'38).
Behalve een huis in Surrey van arch. Raymond Mc Grath, dat door zijn halfcirkelvormige plattegrond eerst wat vreemd aandoet, maar voortreffelijk in het groen is geplaatst, geeft het tijdschrift een en ander over de „Mars"-tentoonstelling, Mars = Modern Architectural Research.

IDEM. No. 7 (7-2-'38). Geen nieuws.

IDEM No. 8 (21.2.38) geeft een studie over zuivelfabrieken door I. M. Williams.

IDEM No. 9 (7.3.38). Aardig architectonisch werk van The Miners' Welfare Committee. Laboratorium voor chemisch onderzoek, door arch. Serge Chermayeff.

JOURNAL ARCH. ASSOCIATION No. 611 (Jan. 1938).
Prof. T. Borenius over schilderkunst in Finland, met plaatjes.

JOURNAL ARCH. ASSOCIATION. No. 612 (Febr. '38).
Arnold Silcock over Chineesche Kunst.

JOURNAL ARCH. ASSOCIATION No. 613 (Maart '38) geeft een restaurant bij het Shakespeare Memorial theater, een verhaal over architectuur in Lapland (met internationale accenten), en een modern huis te Edgware van de architecten Percy Tubbs Son en Duncan.

RASSEGNA DI ARCHITETTURA. No. 12 (Dec. 1937).
beschrijft een nieuw ziekenhuistype met tweezijdige oriënteering (Bordoni), waarbij de ziekenzalen tusschen twee gangen in liggen. Naar willekeur kan de eene of de andere gang als veranda worden benut.
Artikel over de bebouwing der Riva dell'Impero in Venetië.

L'ARCHITETTURA ITALIANA No. 1 (Jan. 1938). Allerlei projecten voor fascistische ontspanningsgebouwen.

H. G. J. S.

EEN CALIFORNISCH HUIS.
Het Zweedsche blad Byggmästaren (No. 34, 1937) wijdde twee nummers van de vorige jaargang aan Amerikaansche landhuizen. Een Californisch huis, dat door zijn schoone ligging en geleding opvalt, reproduceeren wij hierbij.
Het hoofdblok bevat de ingang en de woonvertrekken, de vleugels herbergen respectievelijk de slaapkamers en de dienst. De dienstvleugel wordt geflankeerd door een hooger blok, waarin de bibliotheek en, daarboven, nog een slaapkamer ondergebracht zijn.
Door de gelukkige groepeering van de verschillende vleugels en de garage en door toevoeging van enkele tuinmuren, ontstonden allerlei fraaie ruimten om het huis. De binnenhof, met een simpel galerijtje, ziet uit op de oceaan; in de voorhof bleven een paar vorstelijke eiken behouden. De woonkamer heeft, via een zijraam, nog uitzicht op een ravijn.
Van een Californische, pseudo Spaansche, stijl kan men hier bezwaarlijk spreken; eer wekken deuren en vensters herinneringen aan Engelsch-klassieke voorbeelden. Zeker is dat hier met zuiver bouwkunstige middelen: geleding, groepeering, ruimtelijk rhythme en verlichting, een woning geschapen werd voor alle tijden. Men wandele aan de hand van de plattegronden door en om dit huis, om de boeiende aspecten van deze kleine wereld te beleven.
De architect was William Wilson Wurster. B.

BYGGEKUNST. 1937—11 (Noorwegen).
Een uitvoerig artikel over verkeerswegen, bouwblokken, verkaveling en groenstrooken in en bij steden. Prijsvraagontwerpen voor het binnenvoeren van de rijksweg in het stadje Helden. Een landhuis en een heel complex van landhuizen.

IDEM. 1937—12.
Een artikel over de organisatie van architectenbureaux (als waren het fabrieken!) Resultaten met verschillende proefgebouwtjes bij de T. H. te Drontheim. Huurhuizen te Oslo. Een school, drie landhuizen en een klein sanatorium. B.

ARKKITEKTI. 1937—11 (Finland).
Een monster-gebouw te Helsinki, als de Scandinaviërs ze tegenwoordig plegen in te richten. Men bouwt daar nl. geen kantoorgebouwen, of kerken, of bioscopen, of weet ik wat, maar stopt dat alles in één enorm geval, dat dus een gebouwenpakhuis wordt. Het onderhavige bevat ettelijke kantoren, winkels, een bioscooppaleis voor 845 bezoekers, op de bovenste etage een restaurant met dakterras en onder de grond o.a. vluchtkelders. De technische installaties van zoo'n instituut zijn niet voor de poes. Dit complex stamt uit het architectenbureau Jung & Jung. Alvar Aalto richtte het restaurant in en bedreef daarbij weer allerlei grapjes met multiplex.

IDEM. 1937—12.
Hoe zoo'n schaars bevolkt land zulke enorme gebouwen kan zetten is ons een raadsel; in ieder geval komen die er, getuige de publicaties in dit blad. — Dit nummer brengt een ziekenhuis te Turka voor 520 patiënten, met alles wat daarbij behoort. Vervolgens een flatgebouw, behoorend bij een schoenfabriek te Tampere.
Voor de stijl van de nieuwe Finsche complexen is bijgaande gevel van het ziekenhuis karakteristiek. B.

BYGGMÄSTAREN, 1938—1.
Technisch artikel. Een verzoeningspoging van Uno Ahrén in den strijd tusschen grondeigendom en stedebouw.

IDEM. 1938—2.
Het zeer interessante museum te Malmö. Dit werd nieuw gebouwd binnen een oud fort, dat weer om een nog ouder slot gebouwd was. Het laatste werd gerestaureerd en herbergt een deel van de historische verzameling. Het museum is omvangrijk en bevat ruimten voor een groote natuurhistorische en een kunsthistorische verzameling, een aquarium, een voordracht- en concertzaal, ateliers, kantoorlokalen, benevens een paar woningen, terwijl er nog zalen zijn voor tentoonstellingen. Voor de verlichting der zalen zijn merkwaardige oplossingen gevonden (één ervan wordt hierbij afgebeeld). Het museum is zeer sober gehouden, in overeenstemming met het fort zelf; de oude slotgevels met de markante topgevels blijven daardoor tot hun recht komen. De voor een dergelijk complex eenvoudige plattegronden zijn de bestudeering waard.

IDEM. 1938—3.
Technische artikelen.

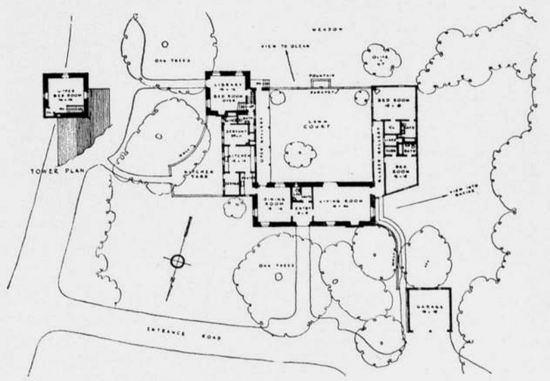

EEN CALIFORNISCH HUIS ARCH. WURSTER

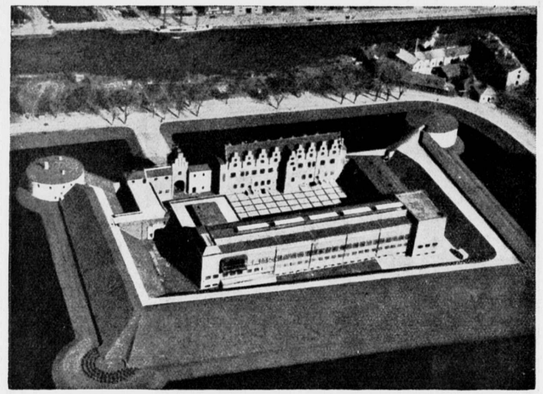

HET NIEUWE MUSEUM TE MALMÖ (UIT BYGGMÄSTAREN)

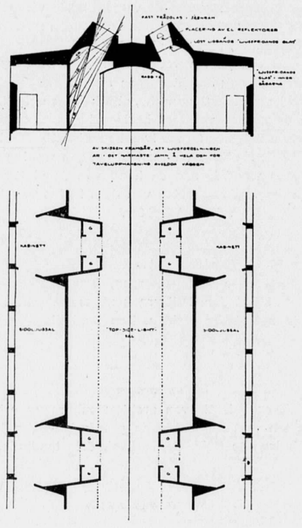

ARCHITECT CARL-AXEL-STOLTZ

(UIT THE ARCHITECTS' JOURNAL)

GEBOUW TE HELSINKI (UIT ARKKITEKTI) ARCH. JUNG EN JUNG

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

NR 18

30 APRIL 1938

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

J. W. FRANKEN Jzn.

ARCHITECT B.N.A.

Op den 18en April, den 2en Paaschdag, overleed te Velp plotseling collega Franken. Ruim een week tevoren nam hij nog deel aan de ledenvergadering te Rotterdam. Hij vertelde mij toen van een „waarschuwing" die hij één dezer dagen gekregen had. Niets deed echter vermoeden dat dit de bode was geweest van een plotseling einde.

In den Haag geboren, behaalde hij, na zijn eindexamen van de 3-jarige H.B.S. aldaar, diploma's aan ambachtsschool en Academie voor Beeldende Kunsten. Hij studeerde als toehoorder aan de Technische Hoogeschool te Delft bij Evers, Klinkhamer, Sluyterman, van der Kloes en Odé; werkte op het bureau van de architecten van Nieukerken voor den bouw van Duin en

Kruidberg te Velzen en het Koloniaal Instituut te Amsterdam en ging daarna voor de Koninklijke Petroleum Maatschappij naar Oost-Indië, waar hij te Balik-Papan (Borneo) werkzaam was.
Na zijn terugkeer werd hij verbonden aan de afdeeling Hydrografie van het Departement van Marine. Later vestigde hij zich als particulier architect te Arnhem, in 1931 te Velp, in welk jaar hij tevens lid werd van onzen bond en al gauw als kringsecretaris een werkzaam aandeel nam in het leven van den B.N.A.
Van dit oogenblik af nam Franken onder zijn collega's de eigenaardige plaats in die hij ook gemakkelijk heeft kunnen behouden. Een onbevangen tegemoetkomendheid die men vooral niet moet verwarren met oppervlakkige bonhomie, deed hem den verbindenden schakel vormen tusschen belangen die soms te los van elkander staan.
Hij was een sociaal mensch in den zeer goeden zin. Het tekort op dit gebied, eigen aan velen onzer en onlangs nog aangewezen als een der oorzaken van een sociaal isolement van den geheelen architectenstand, was bij hem allerminst aanwezig. Op gelukkige wijze wist hij zijn krachten in dienst van het algemeen te stellen, in velerlei kringen en vereenigingen waarvan het schilderkunstig genootschap Artibus Sacrum te Arnhem wel de meest naar buiten tredende was. Een dertigtal schilderijententoonstellingen van den meest uiteenloopenden aard wist hij, in de 10 jaren van zijn bestuurs-lidmaatschap, naar Arnhem te brengen, in 1938 o.a. werken van Alfred Ost (België) en Einar Norelius (Zweden). Hij had een sterke neiging tot het picturale. In 1934 exposeerde hij in Velp een groot aantal van zijn vlotte schetsen van oude architectuur in Holland, bij voorkeur Zeeland en België waaruit, naast voorkeur voor het architectonische, een fijn kleurgevoel treft.
In verschillende nummers van het B.W.A. publiceerde collega Franken zijn werk als architect. Moge de hierbij gereproduceerde teekening van zijn geliefd Veere de herinnering aan een sympathiek collega levend houden.
Arnhem, 22 April 1938. WILLEM GERRETSEN.

AFFICHE AART VAN DOBBENBURGH FEC.

FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST, AMSTERDAM.

Het Kerkgebouw is gelegen op een driehoekig terrein met open bebouwing van eengezins Heerenhuizen, begrensd door de Richard Wagnerstraat, de Schubertstraat en den Stadionweg.
De toegangen bevinden zich aan de Richard Wagnerstraat, die ter plaatse tot een met boomen beplant voorplein is verbreed. Een voetpad verbindt dit plein rechtstreeks met de Schubertstraat, zoodat kerkgangers ook van deze zijde het gebouw kunnen bereiken.
De as van het Hoofdgebouw staat rechthoekig op die van de Richard Wagnerstraat en valt samen met die van de Rossinistraat, welke korte straat een verbinding vormt tusschen de Bernard Zweerskade en het voorplein.
De betrekkelijk geringe diepte van het terrein legde beperkingen op in de lengte-ontwikkeling van het hoofdgebouw en was daarmede van invloed op de verhoudingen tot breedte en hoogte. De omgevende lage, open bebouwing vormde een gunstigen factor om economisch de hoogte van het gebouw binnen verantwoorde grenzen te houden zonder het als domineerend element te kort te doen.
Het hoofdgebouw omvat de eigenlijke Kerkruimte; rechthoekig daarop ligt de Zondagsschool.
Aangezien in de Kerk en de Zondagsschool gelijktijdig diensten worden gehouden, was een eenigszins afzijdige ligging gewenscht, ter vermijding van onderlinge storing tijdens den zang.
Beide gebouwen zijn verbonden door een lage bebouwing, die het hoofdgebouw geheel omsluit. Deze bevat een bestuurskamer, garderobes, toegangen, toiletten en verdere dienstruimten, zoomede een zestiental leskamers, die rondom de Kerkzaal zijn gegroepeerd en bereikbaar zijn van een rondgaande gang uit. Deze gang wordt van boven uit verlicht door een reeks staande raampjes in het lage dak.
Gelijk met het begin van den eersten Zondagsdienst wordt de jeugd in de Zondagsschool verzameld en na gemeenschappelijk gebed en gezang in groepjes van ongeveer gelijken leeftijd van ten hoogste 12 personen, naar de leskamers geleid tot het ontvangen van onderricht. Kort voor het eindigen van den Kerkdienst begeven zij zich weder naar de Zondagsschool om, na zang en gebed, dit gebouw gelijktijdig met de volwassenen te verlaten.
In het uiterlijk van het gebouw zijn de afzonderlijke elementen, Kerk, Zondagsschool en Leskamers, architectonisch tot uitdrukking gebracht.
De situatie heeft aanleiding gegeven om de Zondagsschool ter zijde en het Kerkgebouw zelf symmetrisch ten opzichte van de omgeving te leggen. Om deze groepeering tot haar recht te doen komen en de aswerking van het hoofdgebouw te accentueeren, zijn verschillende kleuren baksteen gebruikt. De ter zijde gelegen Zondagsschool in roodbruin, aansluitend bij de kleur van

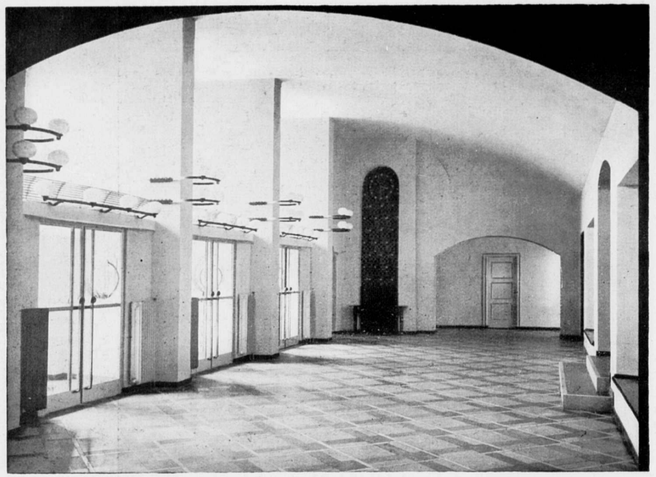

VESTIBULE. LICHTORNAMENTEN: FRITS LENSVELT

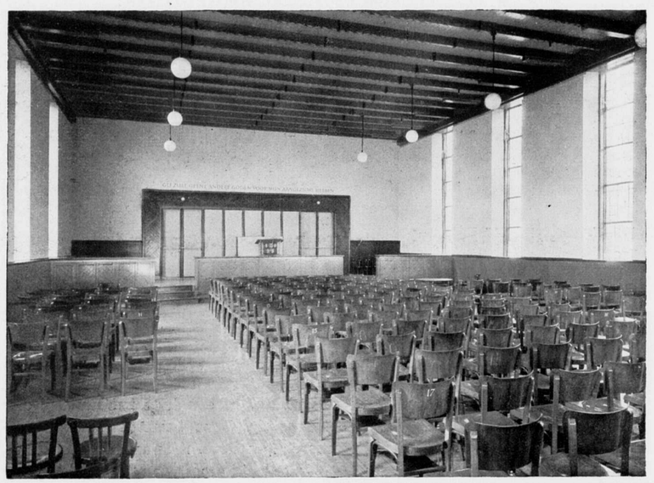

KINDERZAAL. GLAS IN LOOD : A. J. GROOTENS

FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST, AMSTERDAM

ARCHITECT Ir. G. FRIEDHOFF B.N.A.

de belendende woningen, de Kerk zelf in geelgrijs als het lichtste element boven alles uitrijzend, en deze twee verschillende uiteenloopende kleurgroepen zijn verbonden door de lage leslokaaltjes waarin de beide baksteensoorten laag om laag verwerkt zijn als bindend element.
De daken van Kerk en Zondagsschool zijn gedekt met door koperoxyde glazuur groen gekleurde pannen, de flauw hellende dakvlakken van de lage bouwdeelen met roodkoper. Met den tijd zal het langzamerhand groen wordend koperen dak harmonisch kleuren bij het matgeglazuurde pannendak.
Drie portalen aan den voorgevel geven toegang tot een ruime hal. De omstandigheid dat buiten Amerika, Engeland en andere Engelsch sprekende landen, direct na elkaar een Dienst in de landstaal en een Engelsche Dienst wordt gehouden, is oorzaak dat in een Christian Science Kerk in die gevallen meer dan normale ruimte vereischt wordt voor de halruimte.
De hal is gelegen onder het balcon en staat links en rechts in verbinding met garderobes en gangen. In het midden voeren trappen naar het balcon en via twee portalen ter weerszijden wordt het parterre van de Kerkzaal betreden.
Deze biedt plaats aan ca. 600 personen, waarvan ca. 200 plaatsen op het balcon. De opgaaf luidde, dat het Kerkgebouw geen stemmige of mystieke sfeer mocht hebben, doch licht en opgewekt doch wijdingsvol van karakter moest zijn.
De zijpaden worden gevormd door poortopeningen in de 5 steunbeeren van de langswanden.

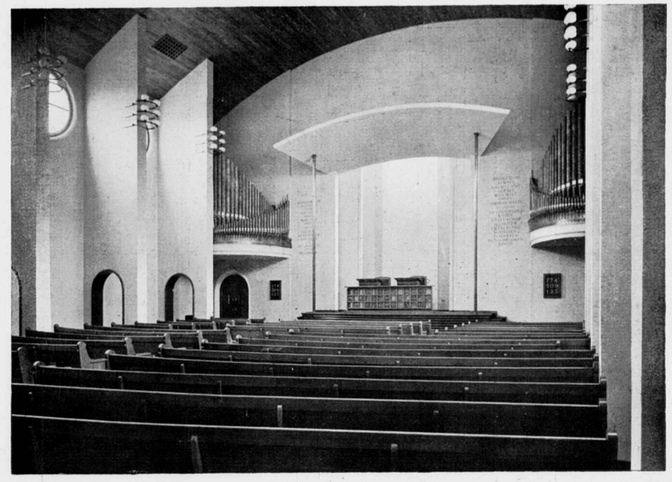

KERKRUIMTE. OPSCHRIFTEN: J. VAN TRICHT

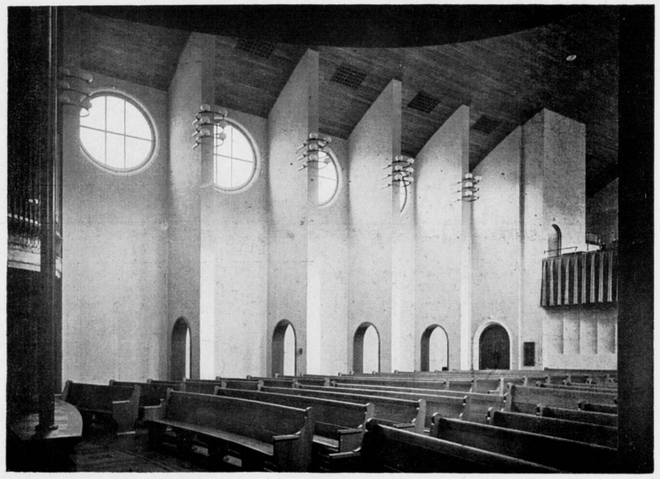

KERKRUIMTE. LICHTORNAMENTEN: FRITS LENSVELT

FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST, AMSTERDAM

ARCHITECT Ir. G. FRIEDHOFF B.N.A.

De korte wand tegenover het balcon vormt den achtergrond voor het sprekerspodium, dat eenigszins in de zaal uitgebouwd is en afgedekt is met een hoog baldakijn, steunend op slanke bronzen colonetten. De spreekplaats bestaat uit een balustrade met twee lessenaars voor de beide Readers. De paneelen ervan zijn deels bezet met à jour bewerkt houtsnijwerk volgens ontwerp en van de hand van de beeldhouwster Mej. E. Thoden van Velzen, deels met bronzen cirkel- of stermotief.
In de hoeken der zaal links en rechts van het podium heeft het orgel een plaats gevonden op een niveau van 4 m boven den vloer. De fronten worden gevormd door dubbele rijen van sprekende labiaalpijpen van roodkoper in de natuurlijke walskleuren.
De speeltafel bevindt zich rechts achter den podiumwand, onzichtbaar voor het auditorium.
De bediening van het orgel geschiedt electro-pneumatisch; het is gebouwd door de firma Flentrop te Zaandam.
Het daglicht vindt zijn weg door 12 hooggeplaatste ronde lichtramen in de zijwanden en 5 getoogde lichtramen in den voorgevel.
Deze laatste zijn bezet met gebrandschilderde glas-in-loodramen met voorstellingen ontleend aan de Openbaring van Johannes, volgens ontwerp van Professor H. Campendonk.
De ramen, die op het Zuid-Zuid-Oosten gericht zijn, moesten voldoen aan den eisch, dat voldoende licht op het balcon toetreedt zonder nochtans verblindend te zijn voor de Readers, ter-

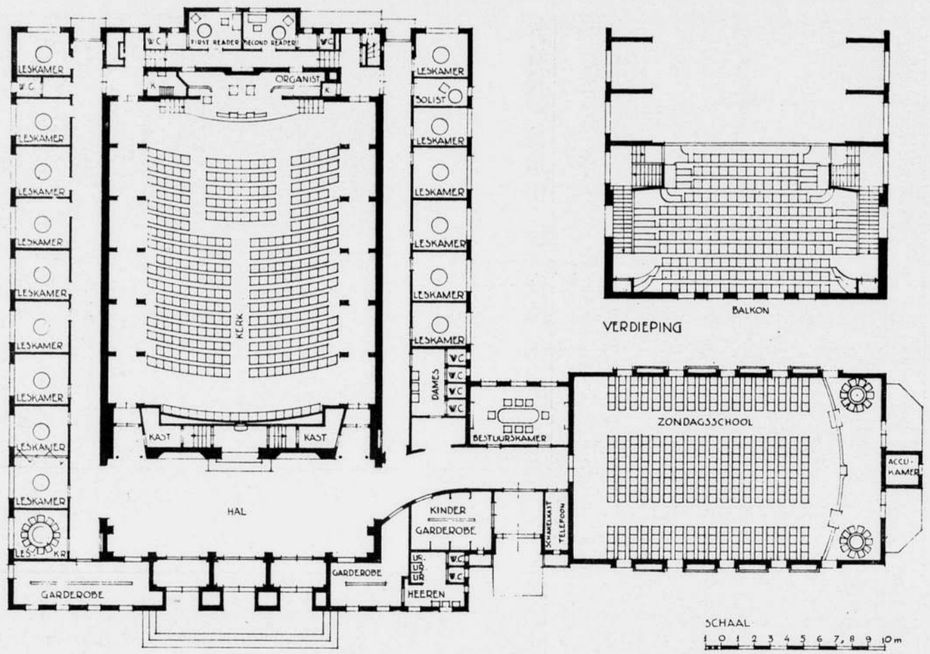

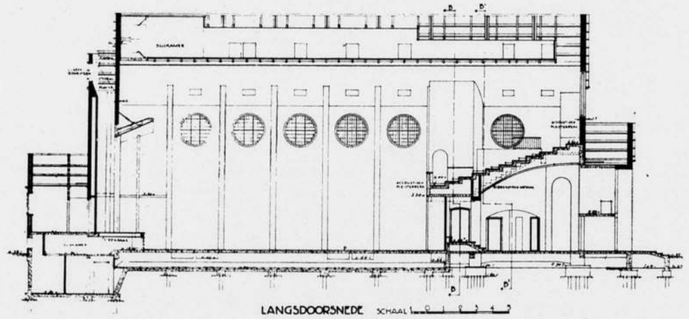

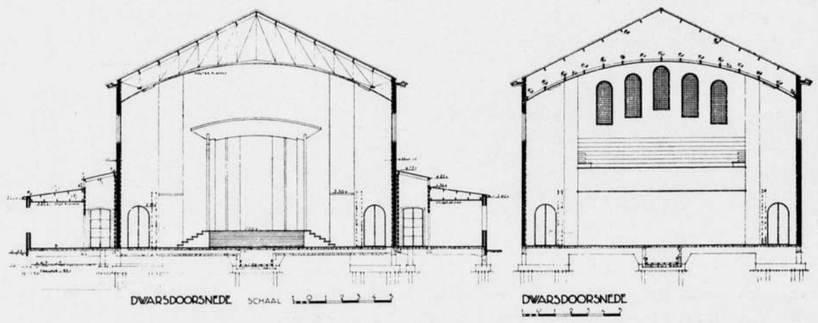

FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST, AMSTERDAM — ARCHITECT Ir. G. FRIEDHOFF B.N.A.

PLAN EN DOORSNEDEN. SCHAAL 1 : 300

GANGPAD IN DE KERKRUIMTE
FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST, AMSTERDAM

GANG TUSSCHEN KERKRUIMTE EN LESKAMERS
ARCHITECT Ir. G. FRIEDHOFF B.N.A.

GANGPAD IN DE KERKRUIMTE
FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST, AMSTERDAM

GANG TUSSCHEN KERKRUIMTE EN LESKAMERS
ARCHITECT Ir. G. FRIEDHOFF B.N.A.

wijl deze evenmin door felle kleuren mochten worden afgeleid. Meubileering, betimmeringen en het gewelfde plafond zijn uitgevoerd in eikenhout.
De paden in de linoleumvloerbedekking zijn uitgevoerd in figuratie van tegellinoleum.
Het vraagstuk der kunstverlichting van het gebouw is ter verzorging opgedragen aan den Heer Frits Lensvelt. Voor de Kerkzaal- en de halverlichting zijn de armaturen volgens zijn ontwerp vervaardigd.
De Zondagsschool bestaat uit een eenvoudige rechthoekige ruimte, plaats biedende aan ruim 300 personen. Het plafond wordt gevormd door de zichtbare trekplaten van de hangkap en daartusschen aangebrachte plafondhangers, waarover een houten beschieting is aangebracht. De wanden en het verhoogde podium zijn betimmerd met een rondgaande lambriseering van groen geglaceerd en gelakt oregonpine. In de 10 groote glas-in-lood-vensters zijn motieven verwerkt van planten en dieren, waarvan in den Bijbel sprake is: lelie, olijf, korenaar, druif en roos; lam, leeuw, arend, duif en visschen.
Als glas is uitsluitend benut blank of slechts even gekleurd handelsglas van diverse figuratie.
Deze ramen zijn ontworpen door den kunstschilder A. J. Grootens te Bloemendaal.

Technische gegevens.

Bij den opzet van het gebouw is uitgegaan van de overweging dat een Kerkgebouw moet worden samengesteld van duurzame materialen volgens beproefde constructies.
De onderbouw bestaat uit gewapend beton op houten paalfundeering, de bovenbouw deels uit gewapend beton (balcon constructie) en voor het overige uit baksteen en hout. De kapspanten van de Kerkruimte zijn van geklonken staal.
Het samenvallen van diensten met het onderricht in de Leskamers maakte het noodzakelijk, dat bijzondere aandacht is besteed aan het vraagstuk der geluidisolatie. Afzonderlijke fundatie van bouwdeelen, scheiding door middel van geluidisoleerende spouwen en voegen c.s. en toepassing van geluiddempende materialen hebben op bevredigende wijze in dit vraagstuk voorzien.
Daar aan het gebouw geen woning verbonden is, zorgt een volautomatisch werkende oliestookinrichting voor de verwarming en het vorst-vrij houden van het gebouw.
De groote Kerkzaal wordt verwarmd door een luchtverwarmingsinstallatie, de overige ruimten door middel van warmwater met geforceerde circulatie; aldus ontworpen en aangelegd door de Kon. Fabriek F. W. Braat te Delft.
Aannemers van den bouw waren Gebr. de Vries te Purmerend.

Data.

Met den bouw werd een aanvang genomen op 5 Januari 1937 en na 10½ maand bouwtijd werden de eerste diensten gehouden. Na gedurende méér dan 25 jaren hare Godsdienstoefeningen in gehuurde lokaliteiten te hebben gehouden, werd het eerste eigen Kerkgebouw te Amsterdam betrokken door de Christian Science Gemeente, welke genaamd is First Church of Christ, Scientist, Amsterdam.

Ir. G. FRIEDHOFF.

GLAS IN LOOD IN KINDERZAAL
A. J. GROOTENS FEC.

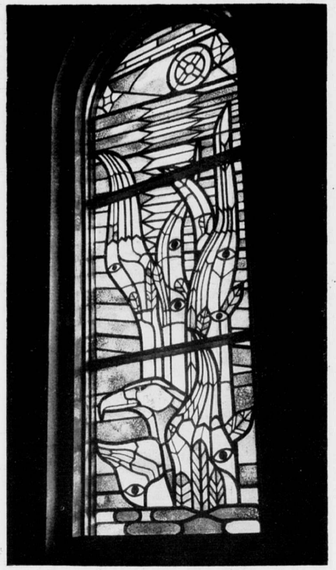

GLAS IN LOOD IN DE KERKRUIMTE
PROF. H. CAMPENDONK FEC.

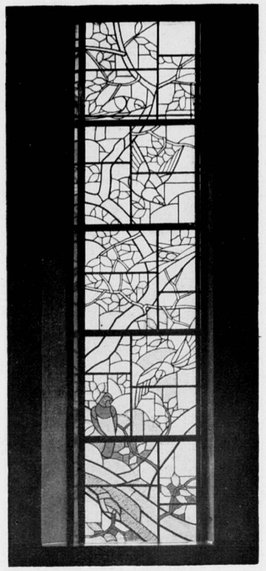

GLAS IN LOOD IN KINDERZAAL
A. J. GROOTENS FEC.

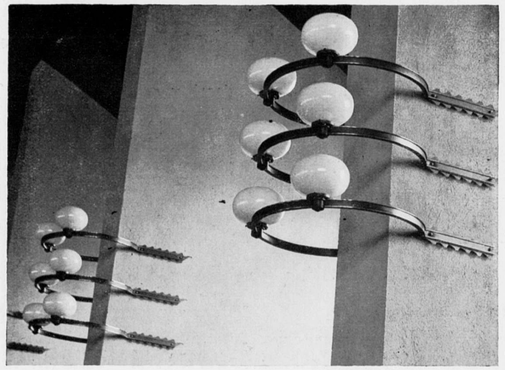

LICHTORNAMENTEN IN DE KERKRUIMTE
ONTW. FRITS LENSVELT

FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST, AMSTERDAM — ARCHITECT IR. G. FRIEDHOFF B.N.A.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA. ONTWERPSTUDIE NO. 11

Mededeling van het Bestuur.

Voor deze ontwerpstudie is van belangstellende zijde een prijs van f 100 beschikbaar gesteld, waarnaast het Genootschap een premie van f 25 stelt.

Programma.

In het volgende nummer van het Bouwkundig Weekblad Architectura zal het programma van de 11de Ontwerpstudie worden bekend gemaakt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 19 — 7 MEI 1938

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA. ONTWERPSTUDIE No. 11.

Mededeling van het Bestuur.

Voor deze ontwerpstudie heeft het Genootschap de zeer gewaardeerde medewerking verkregen van de Centrale Vereniging van Openbare Leeszalen en Bibliotheken en van de Ned. Vereniging van Bibliothecarissen. Behalve de geldelijke bijdragen door deze verenigingen ons toegezegd, (resp. 75 en 25 gulden), heeft het Genootschap den vertegenwoordiger van beide verenigingen, Dr. H. E. Greve, Directeur van de Openbare Leeszaal te 's-Gravenhage, bereid gevonden zitting te nemen in de Commissie van Beoordeling voor deze prijsvraag.

Programma. Deelneming staat voor een ieder open.

Onderwerp:

Gevraagd wordt een ontwerp voor een gebouw, bestemd tot Openbare Leeszaal en Bibliotheek in een plaats van ruim 30.000 inwoners.

Situatie:

Deze wordt aangegeven in bijgaande afbeelding. Het bouwterrein ligt in een stadswijk, welke nog in aanbouw is. De bebouwing bestaat (en zal bestaan) uit eengezinshuizen, omvattende: begane grond, verdieping en zolder.

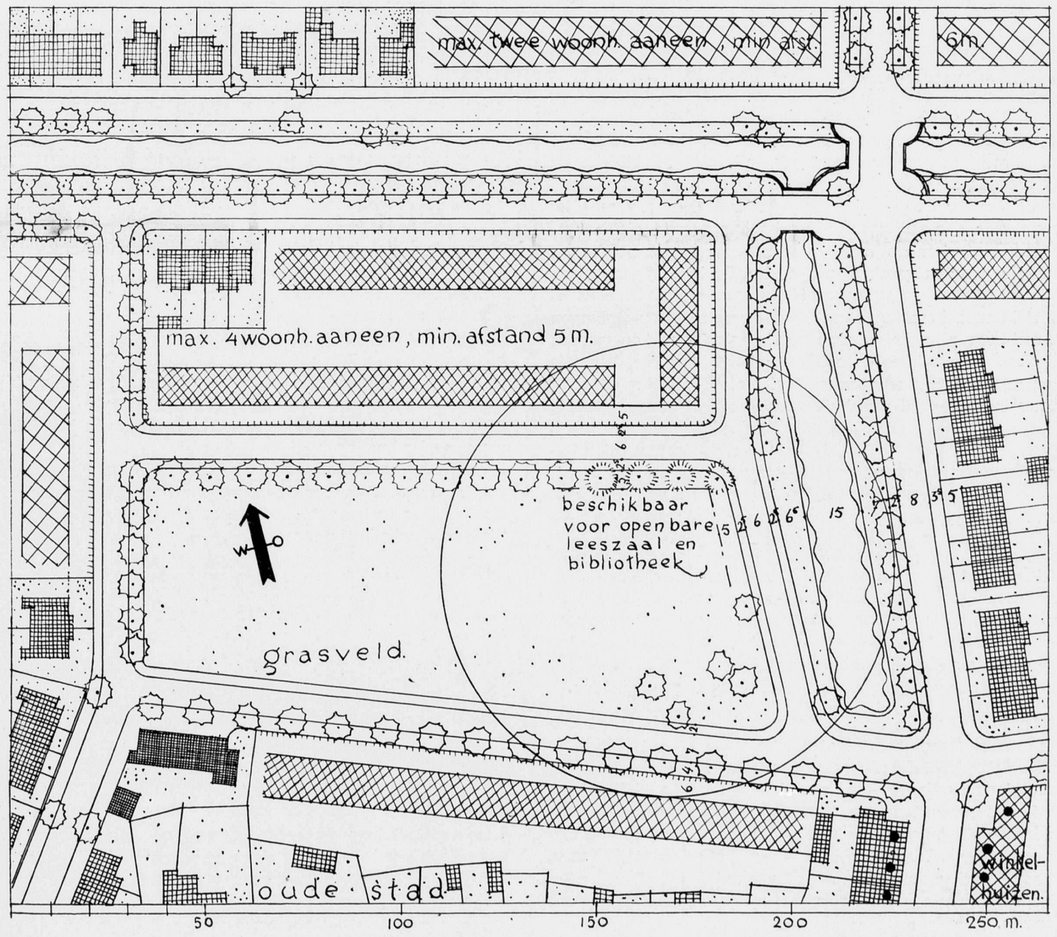

Gevraagde ruimten:
Het gebouw moet omvatten:

1. Een boekenmagazijn.
2. Een uitleenbureau.
3. Een leeszaal, tevens studiezaal.
4. Een kinderleeszaal, tevens kinderbibliotheek, met uitlening.
5. Een kamer voor de Directie.
6. Een kamer voor assistenten.
7. Een ruimte voor onderhoud van de boeken.
8. Garderobe en toiletten.
9. Entree.
10. Centrale verwarmingsruimte.
11. Een conciergewoning.
12. Rijwielbergplaatsen.

Het bedrijf:
Het personeel bestaat uit een directeur(trice), enige assistenten en een concierge.
De assistenten lenen uit en houden toezicht; één in het uitleenbureau bij de leeszaal en het boekenmagazijn en één in de kinderleeszaal.
De concierge houdt met zijn vrouw het gebouw schoon, zorgt voor de centrale verwarming en onderhoudt de boeken.
Met het oog op exploitatiemogelijkheid moet het plan zodanig zijn, dat bediening en contrôle van het publiek geschieden kan door zo weinig mogelijk personeel.
De openbare leeszaal geeft gelegenheid tot studie en het lezen van lectuur in het gebouw en tot het betrekken van boeken uit de bibliotheek voor studie en lectuur thuis.

Toelichting op de gevraagde localiteiten:
1 en 2. Boekenmagazijn en uitleenbureau.
Deze ruimten moeten bij elkaar aansluiten. Het publiek heeft vrije toegang tot het boekenmagazijn en de boeken via het uitleenbureau, waar de assisent(e) zetelt. Deze moet vanuit het bureau zowel alle stellingen in het boekenmagazijn, als de leeszaal kunnen overzien. Ingang en uitgang langs dit bureau (contrôle) moeten gescheiden zijn. Aan dit bureau worden de boeken uitgeleend en ingeleverd. Het magazijn dient 30.000 boeken te kunnen bevatten. Deze worden geplaatst op stellingen van zes hoog planken, waarop maximaal 200 boeken worden geborgen, per strekkende meter enkele stelling. De diepte is 20 cm, de afdekplank (deze zevende plank blijft ongebruikt) mag niet hoger zijn dan 225 cm uit de vloer. De diepte van een dubbele stelling, dus één die aan twee zijden gebruikt wordt, is 40 cm. Indien dubbele stellingen in rijen met tussenlopen worden geplaatst, staan zij minstens h.o.h. op een afstand van 200 cm.
Ruime daglichttoetreding is vereiste, bij voorkeur van de Noordkant. Bovenlicht is voor het boekenmagazijn niet gewenst.
In beide ruimten moet plaats zijn voor cataloguskasten.

3. Leeszaal.
In de leeszaal moet plaats zijn voor ten hoogste 40 personen (aan elke leestafel niet meer dan 8 zitplaatsen, schikking vrij), plaats voor een naslagbibliotheek van 1000 à 1200 boeken (deze bij voorkeur in wandstellingen), een cataloguskastje, afleveringen van 150 lopende jaargangen van tijdschriften en 25 dagbladen.

4. Kinderleeszaal.
In de kinderleeszaal moet plaats zijn voor ten hoogste 40 kinderen. Aan elke leestafel niet meer dan 4 zitplaatsen. In deze zaal een cataloguskastje, een handwaschbak en een uitleenbibliotheek voor kinderen, van ten hoogste 3000 delen, bij voorkeur langs de wanden op stellingen welke niet hoger dan 155 cm mogen zijn en een diepte van 20 cm moeten hebben. Voor deze stellingen te rekenen 4 boekenplanken en een afdekplank.
Enige stellingen in de kinderleeszaal mogen zo nodig een plank lager zijn.

Ook hier moet een plaats voor toezicht zijn, tevens dienend voor uitleenbureau, waarlangs binnenkomen en uitgaan gescheiden plaats vinden.

5. Kamer voor de directie.
Hier worden tevens de bestuursvergaderingen gehouden. Oppervlak ten hoogste 25 m².

6. Administratiekamer voor assistenten.
Oppervlakte ten hoogste 35 m².

7. Ruimte voor onderhoud en inbinding van boeken.
Oppervlakte ten hoogste 25 m².

8. Garderobes en toiletten.
In drie groepen, bij de leeszaal voor volwassenen, bij de kinderleeszaal en voor het personeel. Op de garderobes is geen afzonderlijk toezicht.

9. Entree.
Deze moet toegang geven tot garderobe en toiletten, boekenmagazijn en leeszaal. Direct achter de entree moet het publiek voor leeszaal-boekenmagazijn en dat voor de kinderleeszaal volledig worden gescheiden. Toegelaten is het maken van een afzonderlijke entree voor de kinderzaal.

11. Conciergewoning.
Deze moet omvatten: een ingang, woonkamer, drie slaapkamers, keuken, toilet- en doucheruimte en een bergzolder.

12. Rijwielbergplaatsen.
Eén open rijwielbergplaats voor 50 rijwielen en één afsluitbare bergplaats voor 5 rijwielen van het personeel.

Tekening:
Gevraagd wordt een inkttekening, of een witdruk daarvan.
Deze moet omvatten:
1e. een situatie op schaal: 1 à 1250 (is gelijk aan de schaal van bijgaande afbeelding) van het gebouw met naaste omgeving.
2e. Plattegrond(en), de gevels en een of meer doorsneden op schaal: 1 à 100. De meubilering der voor het publiek toegankelijke ruimten aan te geven.
De constructie van het gebouw moet voldoende uit de tekening blijken.
De toe te passen materialen en kleuren op de tekening bij te schrijven.
De tekening moet op karton geplakt zijn en van gaatjes of ringen zijn voorzien om ze te kunnen ophangen.
De afmeting van het karton moet 70 × 100 cm zijn. Meer dan één karton voor één ontwerp mogen niet ingeleverd worden.
Op de tekening mogen geen perspectieven, scheve projecties, kleuren of schaduwen voorkomen.

Inzending:
De inzending geschiedt anoniem.
Het handschrift van den inzender mag op de inzending niet voorkomen.
Ongevraagde stukken of stukken van andere afmeting dan de gevraagde, blijven buiten beoordeling.
De tekening in de rechterbovenhoek te voorzien van een teken, bestaande uit twee letters en vier cijfers, 1 cm hoog.
Bij de inzending moeten twee gesloten enveloppen gevoegd worden, voorzien van datzelfde kenteken.
Op de ene te vermelden: „Naambrief" — in deze sluit de inzender zijn naam en adres — op de andere „Correspondentie-adres" — in deze geeft de inzender een adres op, door middel waarvan de commissie van beoordeling zich met hem in verbinding kan stellen —. In de laatste enveloppe moet worden ingesloten een adresstrook van het correspondentie-adres waarop postzegels zijn geplakt voor de terugzending.

Bovengenoemde stukken moeten ingeleverd worden of gezonden aan het genootschap „Architectura et Amicitia" p/a J. A. Snellebrand, Overtoom 249b, Amsterdam W., uiterlijk Dinsdag 7 Juni 1938 met de laatste postbestelling.

Beoordeling:
De inzendingen, welke voldoen aan de bepalingen van dit programma, worden alle beoordeeld door de onderstaande commissie. De uitslag van deze beoordeling wordt gepubliceerd in het B.W.A., eventueel voorzien van afbeeldingen van enige der ontwerpen. De commissie heeft het recht de naambrieven van die inzendingen te openen, waarvan zij de namen der ontwerpers wil publiceren. Ter beloning van de beste of twee beste inzendingen wordt een bedrag van ƒ 125.— ter beschikking van de commissie gesteld.
Aan de ontwerpers, van wie de inzending gepubliceerd wordt in het B.W.A., zal een exemplaar van dat nummer gratis worden toegezonden. Alle ontwerpen worden op een genootschapsvergadering en in het openbaar tentoongesteld.

Voor het Bestuur:
WIEGER BRUIN, Voorzitter.
A. EIBINK, Secretaris.

De commissie van Beoordeling:
Dr. H. E. GREVE.
G. WESTERHOUT.
J. W. H. C. POT.
J. A. SNELLEBRAND.

DE B.S.B.-REGELING.

De naoorlogsche tijd — daarmede bedoeld de jaren na 1918 — heeft vele moeilijke problemen gebracht. Niet slechts internationaal, doch ook nationaal.
De historische toonaangevende rol van Europa schijnt uitgespeeld. Ons werelddeel zal met een bescheidener plaats genoegen moeten nemen en ongetwijfeld zal dit zijn stempel drukken op den welvaartstoestand. En alsof dit nog niet genoeg ware is welhaast elk land erop uit om het den anderen volkeren door autarkische, protectionistische en financiëele maatregelen of anderszins nog moeilijker te maken.
Zoo behoeft het niet te verwonderen, dat Nederland en dus ook het Nederlandsche bedrijfsleven zich in een impasse bevinden.
Dat het bouwbedrijf daaraan niet ontkomt, spreekt vanzelf. Het bouwbedrijf wordt in ander verband wel eens een beschut bedrijf genoemd. Zou er echter één bedrijf zijn, hetwelk meer open is dan het bouwbedrijf?
Wie kan aan ondeskundigen of onvoldoende opgeleiden beletten zich architect te noemen en als zoodanig op te treden? Het niet tot oordeelen in staat zijnde publiek kan de schapen niet van de bokken onderscheiden, dat wil zeggen niet vóóraf. Wel na een opdracht achteraf. Maar dan is het te laat en is de desbetreffende opdracht ontgaan aan een bona-fide architect, terwijl de opdrachtgever en dikwijls ook degene, die het werk moest uitvoeren, gedupeerd zijn.
Slaat men hiernevens het oog op de aannemers- of patroonswereld, dan lijkt het bouwbedrijf welhaast een asyl voor dakloozen, die nergens anders terecht konden of elders mislukt zijn. Iedereen, die zich patroon gelieft te noemen, treedt het bedrijf binnen, schrijft in naar werk, biedt zich aan per advertentie of circulaire voor klantenwerk of treedt op als bouwondernemer.
Een diamantbewerker, die op groote schaal als bouwondernemer optreedt; kolensjouwers, die van een gemeente een belangrijk rioleeringswerk aannemen; arbeiders, die met een spaarbankboekje van ƒ 250.— inschrijven naar een woningbouw van ƒ 200.000.—, het zijn geen legendarische doch historische figuren. Elke ingewijde is in staat deze voorbeelden ongelimiteerd aan te vullen.
Op vakkennis, credietwaardigheid en andere vereischten voor een normalen bedrijfsgang wordt in vele gevallen niet gelet.
Het aantal bouwpatroons is niet nauwkeurig bekend. Aan de hand van de statistieken van de Rijksverzekeringsbank en uit de gegevens welke verkregen zijn bij de laatste bedrijfstelling is een schatting van ongeveer 35.000 vermoedelijk niet ver van de werkelijkheid. Dat zijn niet allen patroons met personeel, er bevinden zich ook onder de zoogenaamde zelfwerkende patroons, die dit veelal doen zonder anderen in hun dienst te hebben. Wel geldt deze calculatie alleen voor het zoogenaamde hoofdbedrijf. Schilders, stucadoors, loodgieters, steenhouwers en granitopatroons vallen er dus buiten.
De toename is vooral in de laatste jaren geweldig geweest.
De hoeveelheid werk is niet dienovereenkomstig gestegen. Men zie de cijfers der bekend geworden aanbestedingen:

1930	185.066.650	1935	81.115.135
1931	151.893.063	1936	84.447.763
1932	89.324.951	1937	130.184.891 (Zuiderzee, Maastunnel)
1933	109.009.475		
1934	92.963.225		

Bij voorbaat wordt erkend, dat rectificaties noodig zijn, wil men tot een zuivere vergelijking komen. Men denke aan den loonfactor, welke wisselend is geweest met in 't algemeen een dalende tendenz en aan de materialenprijzen. Ook moet worden toegegeven, dat er veel werk wordt uitgevoerd zonder dat de bestedingen bekend worden. Een globaal beeld van de bedrijvigheid geven de cijfers echter wel.
Ten aanzien van het kleinere werk, vroeger door de burgerzaken verricht, is de toestand nog belangrijk slechter, omdat dit soort werk practisch in handen gekomen is van personen, die geen patroon zijn en ook weer niet (of niet regelmatig) arbeider. Het is een nieuwe categorie menschen, waarvan men niet weet waar hen precies in te deelen. Economisch hebben ze het gemiddeld slechter dan een arbeider. Bovendien bewegen zich op dit terrein vele werkloozen, vooral wanneer zij — zooals de term luidt — zijn uitgetrokken of dubbel-uitgetrokken.
Alles bijeengenomen is er een wanverhouding ontstaan tusschen de hoeveelheid werk, welke aan de markt is, en het aantal gegadigden. Een ontzettende onderlinge concurrentie is ontstaan, zóó fel, dat deze spot met alle normale begrippen, welke op dit punt bestaan. Loonende opdrachten zijn voor de aannemers vrijwel niet te krijgen. Van de grooteren hebben velen hun reserves geheel of gedeeltelijk opgeteerd. De middengroep telt talrijke bedrijfsbeoefenaren, die om en nabij de grenzen van een bankroet leven. De kleineren zijn veelal aan bittere armoede ten prooi.
Doordat het bedrijf zoo open is, is het gehalte van hen, die als bouwpatroon optreden of zich aldus noemen, zeer achteruitgegaan. Een test op vakbekwaamheid, credietwaardigheid en administratieve scholing zou ongetwijfeld verrassende resultaten opleveren ....
Dat er op die manier een noodtoestand ontstaan is, zal niemand verwonderen.
Het zijn niet alleen de bouwpatroons zelf, die daarvan de slachtoffers zijn.
Wat wordt er niet een slecht werk afgeleverd door ondeskundige aannemers of bouwondernemers? Daarvan zijn de dupe de prin-

cipalen en de koopers mitsgaders de bewoners van onroerende goederen.
Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat directies genoodzaakt zijn te werken met aannemers, die niet voor een werk berekend zijn? Passeer inschrijvers welke niet voor 100% vertrouwen geven, is dikwijls gemakkelijker gezegd dan gedaan. Hoe dikwijls zijn principalen niet geneigd op het lokaas van een lagere prijs in te gaan tegen het advies van hun eigen architect in? De architect moet dan dikwijls naast zijn eigenlijke taak zich nog talrijke bemoeiïngen getroosten met de uitvoering en financiering van het werk of een anderen aannemer trachten te vinden als de boel is vastgeloopen.
De handelaren in hout en bouwmaterialen en de fabrikanten zien bij herhaling hun rekeningen onbetaald. Zij leveren toch weer ten behoeve van een volgend werk in de veelal niet vervulde hoop om van het verlorene nog iets te redden. Enzoovoort, enzoovoort.
Het zou inderdaad een uitkomst zijn indien door samengaan van de verschillende belanghebbenden verdere ontwrichting zou kunnen worden voorkomen om zoo mogelijk tevens den grondslag te leggen voor een betere toekomst.
Samengaan is noodzakelijk, want ieder der groepen afzonderlijk is er niet toe in staat.
En dan zal deze saneering in niet te kleine stijl moeten worden aangepakt, dat wil o.m. zeggen landelijk. Hetgeen mogelijk is, want zoowel architecten en raadgevende ingenieurs als aannemers, als ook handelaren en fabrikanten zijn landelijk georganiseerd, al is het dan eenigermate versnipperd.

Het bestek dezer verhandeling brengt mede, dat daarin alleen behandeld wordt op welke wijze de patroons en de leveranciers elkander gevonden hebben.
Het initiatief is uitgegaan van de patroons. Aanvankelijk geschiedde zulks plaatselijk of gewestelijk. De patroons wendden zich tot de hun bekende handelaren met het betoog: „Er wordt nog wel gebouwd in onze streek, maar practisch alleen door beunhazen. Wij, die voorheen uw geregelde klanten waren, hebben geen bestaansmogelijkheid meer. Waarom bevordert gij deze dingen door aan iedereen maar te leveren? Geleverd zal er toch moeten worden ten behoeve van hetgeen gebouwd wordt. Gelieve het echter aan niet bona-fide patroons niet meer te doen."
De aangezochte handelaren bleken voor dergelijke vragen van de hun bekende aannemers in 't algemeen wel gevoelig. Er was evenwel een groot bezwaar: in een aangrenzende gemeente kreeg de beunhaas het materiaal toch wel, vooral als hij contant geld kon toonen.
Een ander bezwaar was, dat deze overal opduikende regelingetjes dikwijls zeer verschillend waren, zoodat vooral handelaren en fabrikanten, die leveringen plegen te doen in vele deelen des lands, telkens weer met andere voorschriften te doen kregen en zoodoende veelal niet meer wisten waaraan zij toe waren.

In die omstandigheden hebben de landelijke organisaties de handen ineengeslagen.
Van de zijde der werkgevers in het bouwbedrijf waren het de Nederlandsche Aannemersbond en Patroonsbond voor de Bouwbedrijven N.A.P.B. en de confessioneele patroonsbonden; voor handel en fabrikanten traden op de Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland en de Nederlandsche Houtbond. Later kwam daarbij nog een nieuwe groepeering van bouwondernemers.
Het lag in de lijn van het vak, dat eerst de peilers werden opgericht en wel de volgende:

1. De regeling zou gelden voor het geheele land (zij is tenslotte niet bindend voor het geheele land voorgeschreven, maar practisch geldt ze toch voor geheel Nederland). De bezwaren van het beperkte territoir waren daardoor vervallen.
2. Zij zou uniform zijn, hetgeen noodig was om lijn in de zaak te houden en ook met het oog op handelaren en aannemers, die in meer dan één landstreek leveren of werken uitvoeren.
3. Iedere patroon of handelaar zou om als zoodanig te kunnen optreden een „erkenning" noodig hebben.
4. Erkende handelaren (waaronder ook de fabrikanten vallen) zullen slechts leveren aan erkende patroons en deze zullen slechts materialen betrekken van erkende handelaren.

Dit alles ziet er zeer eenvoudig uit. De uitvoering in de praktijk is natuurlijk gecompliceerder.
Allereerst is van belang te weten wie een erkenning kan krijgen.
Daartoe zijn vastgesteld een aantal normen. Voor bestaande zaken zijn deze anders en lichter dan voor nieuwelingen.
Wie aan die normen voldoet, wordt in het corps opgenomen.
Van handelaren en fabrikanten kan in 't algemeen gezegd worden, dat vakkundigheid naast een behoorlijke outillage noodig zijn.
Ten aanzien van de patroons zijn de normen als volgt:

A. Voor reeds gevestigde patroons.

1. Het bezit van een bedrijfsnummer. Aangezien elke onderneming, die personeel in dienst heeft, krachtens de ongevallenwet een bedrijfsnummer moet aanvragen, kan dit voor deze categorie als absolute eisch gelden.
2. Inschrijving in het Handelsregister. Deze eisch zal facultatief moeten worden gesteld, omdat niet overal die inschrijving volle practijk is en omdat kleine patroons daartoe ook niet door de wet zijn verplicht.
3. Bedrijfsleiding. Om erkend te worden zal moeten worden aangetoond dat men tot een behoorlijke bedrijfsleiding in staat is. Dit zal o.m. moeten blijken uit een opgave der uitgevoerde werken, terwijl het bewijs kan worden gevorderd, dat men daarbij zijn verplichtingen tegenover derden is nagekomen. Mocht in het verleden aan het bovengenoemde iets hebben ontbroken, dan moeten waarborgen worden gegeven, dat men in de toekomst zijn verplichtingen ten deze zal nakomen. Deze waarborgen kunnen voor elk geval of in elk gewest verschillend zijn.
4. Credietwaardigheid. De financieele toestand moet zoodanig zijn, dat de betrokkene kan worden geacht zijn bedrijf op normale wijze te kunnen uitoefenen.
5. Materieel. Het zal ook noodig zijn, dat de patroon voor de uitvoering van bouwwerken beschikt over hulpmaterieel van een aanschaffingswaarde van pl.m. ƒ 500.— en dat hij een werk- en/of bergplaats ter beschikking heeft. Hierdoor kan een patroon, die zijn geheele werk in onderdeelen pleegt uit te besteden, in gedrang komen, doch waar deze voorwaarde tot onbillijkheid zou leiden, kan hiervoor dispensatie worden gegeven.
6. Bij de beoordeeling zal ook rekening kunnen worden gehouden met de wijze van zakendoen van den aanvrager, terwijl rekening kan worden gehouden met het advies van één of meer der vier in de B.S.B.-regeling genoemde, landelijke patroonsorganisaties, dat hierover door de Landelijke Commissie kan worden ingewonnen.

B. Voor nieuw te vestigen ondernemingen.
(Voor de z.g. burgerpatroons (verbouwingen en nieuwbouw), aannemers van burgerlijke bouwkundige werken en voor particuliere woningbouwers.)

Vakbekwaamheid.

1. Technische bekwaamheid en voldoende geschiktheid om een werk uit te voeren en te beheeren.
2. Boekhoudkundige kennis, noodig voor het voeren van eenvoudige bedrijfsadministratie.

3. Practische werkzaamheid in het burgerlijk bouwbedrijf met succes gedurende ten minste 7 jaren vanaf het 16e levensjaar.
   Indien deze periode door werkloosheid of anderszins is onderbroken, moet aanvrager in ieder geval minstens 1500 werkdagen in het burgerlijk bouwbedrijf hebben gewerkt. Wanneer dit getal niet bereikt wordt, zal de periode van 7 jaren worden verlengd totdat het getal 1500 is bereikt.
4. Gedurende de laatste drie jaren vóór de aanvraag moet de betrokkene minsten 24 maanden in een leidende positie in het burgerlijk bouwbedrijf werkzaam zijn geweest; bij onderbreking door werkloosheid of anderszins eventueel te verlengen totdat de 24 maanden zijn bereikt.
5. Een aanvrager moet bewijzen door vakopleiding of door practische ervaring een eenvoudig burgerlijk bouwkundig bestek met teekeningen voldoende te kunnen beoordeelen.
6. De aanvrager moet in staat zijn een goed gespecificeerde begrooting van een eenvoudig burgerlijk bouwwerk met het daarbij het meest voorkomende ijzer- en betonwerk op te maken.
7. Kennis van den voornaamsten inhoud van wetten, verordeningen, voorschriften en handelsuitdrukkingen, welke van belang kunnen zijn bij de uitoefening van het burgerlijk bouwbedrijf (Burgerlijk Wetboek, Algemeene Voorschriften van Waterstaat (A.V.) en Algemeene Administratieve Voorschriften (A.A.V.), Collectieve Arbeidsovereenkomst en regeling van arbeidsvoorwaarden in het algemeen, Ziektewet, Ongevallenwet, Arbeidswet, bouwverordeningen, enz.).
8. Een aanvrager, die in het bezit is van een diploma Middelbaar Technische School voor burgerlijke- of waterbouwkunde of minstens daarmede gelijk te stellen diploma, is vrijgesteld van het bepaalde onder 3, 5 en 6, terwijl bezitters van een einddiploma bouwkunde of weg- en waterbouwkunde der Technische Hoogeschool te Delft of daarmede gelijk te stellen onderwijsinrichting bovendien zijn vrijgesteld van het vereischte onder 1, terwijl bij deze laatste categorie het bekleeden eener leidende functie gedurende 12 maanden voldoende is.

Credietwaardigheid.
De aanvrager moet de onverkorte beschikking hebben over zoodanige geldmiddelen, dat hij een werk van twintig duizend gulden (bij gemeenten beneden 20.000 inwoners te stellen op tien duizend) zonder cessie of verpanding van termijnen en dergelijke, zelfstandig kan financieren.
Indien de aanvrager geen eigenaar is van een eigen werk- en/of bergplaats, benevens een woning, zal hij moeten bewijzen over zoodanige geldmiddelen te beschikken, dat hij op den dag der aanvraag de huur daarvan gedurende minstens een half jaar vooruit zal kunnen betalen. De aanvrager zal moeten beschikken of kunnen beschikken over materieel van een aanschaffingswaarde van duizend gulden (in plaatsen beneden 20.000 inwoners van zeven honderd gulden).
Alg. Opm. Bij overlijden van een patroon met daarop volgende voortzetting door of voor rekening van weduwe en/of kinderen kan een reeds verleende erkenning van kracht blijven, mits waarborgen aanwezig zijn, dat het bedrijf ook verder op een bona fide wijze zal worden gevoerd.

Er is een categorie personen, welke niet aan de normen getoetst behoeven te worden. Dat zijn de leden der landelijke organisaties. Deze worden automatisch erkend. Het uitgangspunt is de vriendelijke veronderstelling, dat die organisaties geen leden zullen hebben aangenomen, die niet aan die normen voldoen. Onder dit voorrecht vallen aldus 6 à 7000 patroons en pl.m. 700 handelaren.
Ten aanzien van de erkenning geldt niet: „eens gegeven blijft gegeven".

Allereerst wordt men in een aantal gevallen zonder meer afgevoerd: door op te houden het bedrijf uit te oefenen; door faillissement; door in dienstbetrekking te gaan; lid worden van een arbeidersbond; een samenwerking aangaan met anderen dan erkende patroons of erkende handelaren.
Facultatief kan afvoering geschieden bij verlies van credietwaardigheid, door ondersteuning te genieten of (tijdelijk) in werkverschaffing te geraken.

Wat moet een erkende handelaar of patroon in acht nemen?
Hier zijn 3 hoofdrubrieken te maken:

1. De erkende handelaar levert slechts aan erkende patroons en omgekeerd (zie boven).

Uitzonderingen zijn op practische gronden toegelaten moeten worden:

a). Aan overheidslichamen mag geleverd worden in dezelfde mate als dit totdusver geschiedde. Handhaving van de „status quo ante". Een gemeente, welke vroeger materialen betrok voor onderhoudswerk, kan deze ook in de toekomst vrijelijk krijgen. Dat wil zeggen: voor dat onderhoudswerk en niet bijvoorbeeld voor nieuwbouw, als zij daarvoor totnutoe geen materialen placht te betrekken.
Hier is de handel tegemoetgekomen aan een klemmenden wensch van den aannemersstand, welke sedert vele jaren uit lijfsbehoud strijd moet voeren tegen een aantal gemeentelijke overheden.
Voor den lezerskring van dit tijdschrift is het volkomen overbodig uiteen te zetten hoe fataal voor het bedrijfsleven niet alleen, maar ook voor de overheidsfinanciën, het zoogenaamde eigenbeheersysteem is. Ieder die het algemeene belang objectief weet te zien zal zich dan ook verheugen over den dam, welken de B.S.B.-regeling aldus heeft getracht te leggen.
Wel mag aan een overheidsinstelling geleverd worden, indien het materiaal verwerkt wordt door een erkenden patroon en dan met toekenning van de gebruikelijke provisie voor den aannemer, die het geleverde verwerken moet.

b). Aan fabrieken en andere particuliere inrichtingen of instellingen mag geleverd worden voorzoover dit noodig is voor de uitoefening van haar bedrijf. Bovendien is de zoogenaamde Kring-Commissie (waarover straks nader) bevoegd ten deze meer vrijheid toe te staan.

c). Levering aan polders en waterschappen mag geschieden in dezelfde mate als totdusver, met dien verstande, dat van leveringen tot ƒ 50.— per maand minstens 20% meer in rekening zal worden gebracht dan aan een erkend patroon.

d). Levering aan particulieren mag in elk kwantum geschieden, indien dezen de gekochte materialen laten verwerken door erkende patroons, met inachtneming van de usantieele voorwaarden ten opzichte van den aannemer, die dezelve verwerkt.

e). „Winkelverkoop", dat is de levering van geringe hoeveelheden aan particulieren, kan geschieden, maar dan met een prijsverhooging van 20%.

f). Alle leveringen voor doeleinden, welke geen bouwpatroonsarbeid betreffen, zijn vrij.

g). Zand en grint, houtafval en schaaldeelen mogen vrijelijk worden geleverd.

2. De erkende patroon en dito handelaar mogen geen dingen doen, welke niet goed zijn.

Op 't eerste gezicht lijkt dit een zonderling voorschrift, hetwelk meer bij de moraal dan in een zakelijke regeling thuishoort. Edoch, er zijn nu eenmaal een aantal dingen, welke moeilijk te detailleeren zijn. Zij behooren gezamenlijk tot het domein van de collegialiteit en goede trouw. Het niet inachtnemen van hetgeen van een bona-fide bedrijfsbeoefenaar mag worden verwacht, schaadt het streven om geleidelijk betere toestanden in

het bouwbedrijf te verkrijgen. En dus kunnen de betrokkenen getroffen worden door de sanctie der B.S.B.-regeling.

3. Er zijn sommige dingen verboden, waarop qua talis geen aanmerking is te maken, doch welke niettemin schadelijk zijn.
Hier is te denken aan cessie. Een middel om patroons in de gelegenheid te stellen zich te wagen aan objecten, waarvoor ze niet berekend zijn. Heel dikwijls loopt dit uit op teleurstellingen, behalve voor dien éénen leverancier, die zich door cessie gedekt heeft. Er zijn gevallen waarin cessie een alleszins reëelen ondergrond heeft, bijvoorbeeld wanneer een aannemer door een langdurig geschil heel lang op de betaling van zijn termijnen moet wachten. Dat alsdan het vacuum overbrugd wordt door een cessie is niet erg. Verboden is dan ook slechts cessie tusschen handel en aannemersstand onderling en dan alleen als het geschiedt bij het begin van het werk.

Hoe is de inrichting van het apparaat?
De naam van het apparaat is: B.S.B.-Regeling. Achter deze letters schuilen de woorden: „Behartiging der Samenwerking in het Bouwbedrijf".
Er zijn voor de uitvoering een aantal kringen gevormd. Sommige zijn groot en omvatten een geheele provincie. Er zijn ook kleinere. De kleinste is het eiland Goeree en Overflakkee, hetgeen verband houdt met de geïsoleerde positie.
In totaal zijn er momenteel 35 kringen, welke ongeveer 9/10 van Nederlands grondgebied omvatten. Het totaal aantal erkende patroons is omstreeks 22.000, dat der handelaren (en fabrikanten) ongeveer 1600.
Ten behoeve van de uitvoering is in elken kring een Kring-Commissie gevormd. De samenstelling is paritair: de helft handelaren, de andere helft patroons. En de handelaren behooren half om half tot den houthandel en tot den bouwmaterialenhandel.
Zoo'n Kring-Commissie stelt allereerst de lijsten van erkenden samen. Verder treedt zij regelend en zoo noodig bestraffend op. Wie zich misdraagt kan worden beboet of worden geplaatst op een lijst van personen met wie geen zaken meer mogen worden gedaan totdat hij zijn leven betert.
In feite wordt de sanctie alleen gehanteerd door de Landelijke Commissie, bestaande uit 8 personen, aangewezen door de wederzijdsche hoofdbesturen. Deze L.C. is in alles hoogerberoep-college om eenheid van uitvoering te bevorderen. Wie meent ten onrechte niet-erkend te zijn of onschuldig gestraft te zijn, heeft vrij toegang bij de L.C. Ook geeft deze Landelijke Commissie regelmatig algemeene instructies over de dingen, welke zich in de praktijk voordoen.
Aan de uitvoering der regeling is een enorm werk verbonden. Ook brengt zij kosten mede. Vandaar, dat elke erkende patroon of handelaar een bescheiden bedrag als inschrijfgeld moet betalen. Wie weigerachtig blijft om te betalen, komt met den B.S.B.-rechter in aanraking.

Zoo is een bescheiden begin gemaakt met saneering.
Het werk is zeer moeilijk. De groote aantallen, de vrijgevochtenheid en vrijbuitersneigingen, waaraan velen gewoon zijn geraakt, zijn moeilijke factoren. Toch is het reeds gelukt om een aantal verkeerde dingen te voorkomen. Het doel, een grondige verbetering van de bedrijfsverhoudingen en een selectie van de bedrijfsbeoefenaren, zal slechts stapje voor stapje kunnen worden benaderd. Allen, die aan de Regeling meewerken, zijn ervan overtuigd, dat nog vele teleurstellingen hun wachten. Voorloopig echter is er medewerking van vele zijden en een welwillende beoordeeling van hen, die zich voor het bouwbedrijf interesseeren.

Mr. B. BOUMAN.

FIRST CHURCH OF CHRIST, SCIENTIST TE AMSTERDAM.

In de publicatie van dit werk van Arch. Ir. G. Friedhoff B.N.A. in ons vorig nummer was geen gelegenheid de situatieteekening op te nemen. Aangezien deze situatie voor de beoordeeling van de architectuur van veel belang is, plaatsen wij haar hieronder.

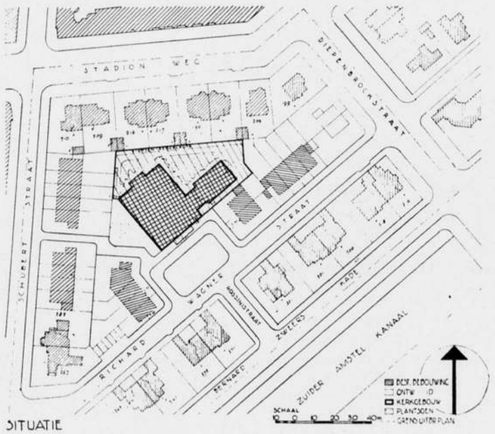

SITUATIE

DAKPLATEN VAN BIMSBETON.

Op bladzijde 341 en 342 van den jaargang 1936 van het Bouwkundig Weekblad Architectura is door mij een en ander medegedeeld over proefnemingen met gewapende gasbetonplaten. Daarbij is aangetoond dat een plaat van dit materiaal van de afmetingen 100 × 33 cm. bij een dikte van 5 cm. een bruikbare brandvrije dakbedekking oplevert. Door het lage soortelijk gewicht van 0,7 weegt deze bedekking slechts 40 kg. per m². dakvlak.
Het is duidelijk, dat van platen van bimsbeton, dat een soortelijk gewicht van 1,28 heeft, en waarbij de wapening het plaatgewicht aanzienlijk verhoogt, geen beter resultaat is te verwachten, als men den eisch stelt, dat de plaat aan beide zijden vlak moet zijn.
Het wordt iets anders als men tot den cassettenvorm overgaat. Inderdaad is het mogelijk gebleken, cassettenplaten van bimsbeton te maken in dikten van 4 en van 5 cm., bij plaatoppervlakken van 100 × 33 en van 100 × 50 cm.
Belastingproeven hebben aangetoond, dat de breukbelastingen van deze platen zeer bevredigend kunnen worden genoemd.

Voor de proeven werden een 4-tal plaattypen gereedgemaakt, nl. platen A van 100 × 33 × 4 cm.,
platen B van 100 × 33 × 5 cm.,
platen C van 100 × 50 × 4 cm., en
platen D van 100 × 50 × 5 cm.
De wapeningen bestonden voor alle platen uit twee hoofdwapeningen van 2 Ø 6 mm, twee transportwapeningen van 2 Ø 5 mm., en twee verdeelwapeningen Ø 5 mm.
De gewichten der platen waren respectievelijk 43,7 kg/m², 48,0 kg/m², 38,3 kg/m² en 48,3 kg/m².
Bij de platen van 40 mm. dikte bedroeg de randdikte 40 en de casset-diepte 22 mm.; bij de platen van 50 mm was de randdikte 50 en de casset-diepte 28 mm.

De beproevingen werden aldus uitgevoerd:
Allereerst werden afzonderlijke platen, aan de uiteinden gelijkmatig op zand dragend opgelegd, in het midden aan een geleidelijk aangroeiende belasting onderworpen. De proeven werden tot de breuk voortgezet. (Proeven van 10-2-1938.)
De breukbelastingen bedroegen voor de platen:
A: resp. 254,1 kg. en 278,7 kg., hetgeen overeenkomt met gelijkmatig verdeelde belastingen van resp. 1524,6 en 1670,2 kg/m². (Gemiddeld 1597 kg/m².)
B: resp. 299,5 kg., 287,2 kg. en 324,1 kg., oveenkomende met gelijkmatig verdeelde belastingen van resp. 1800, 1723,2 en 1944,6 kg/m². (Gemiddeld 1822 kg/m².)
C: resp. 201,1 kg., 201,1 kg. en 225,7 kg., overeenkomende met gelijkmatig verdeelde belastingen van resp. 804, 804 en 900 kg/m². (Gemiddeld 836 kg/m².)
D: resp. 299,5 kg., 324,1 kg. en 299,5 kg., overeenkomende met gelijkmatig verdeelde belastingen van resp. 1200, 1296 en 1200 kg/m². (Gemiddeld 1232 kg/m².)
Bij de beproeving waren de platen ongeveer 5 weken oud.
Evenals destijds voor de gasbetonplaten werd ook thans voor de bimsbetonplaten nagegaan, welke invloed de bevestiging op het dak en de onderlinge specieverbinding der platen op het breukcijfer had.
Daartoe werden van de hierboven genoemde platen A, B, C en D er telkens 3 naast elkaar op ijzeren balkjes gemetseld. Dit geschiedde met een specie, bestaande uit 1 cement, 3½ zand, waarmede ook de voegen tusschen de platen over ½ cm. werden vol gezet.
De beproevingen geschiedden door belasting in het midden van de middelste plaat van drie. (Proefnemingen van 17-3-1938.)
De platen waren bij de proef ongeveer vier weken oud.
De breukbelastingen bedroegen voor de platen:
A: 711,7 en 682,9 kg., overeenkomende met 4270,2, en 4097,4 kg/m².; gemiddeld . . . . . 4183,8 kg/m².
B: 870,7 en 867,7 kg., overeenkomende met 5224,2 en 5206,2 kg/m².; gemiddeld . . . . . 5215,2 kg/m².
C: 687,7 en 681,7 kg., overeenkomende met 2750,8 en 2726,8 kg/m².; gemiddeld . . . . . 2738,8 kg/m².
D: 921,7 en 846,7 kg., overeenkomende met 3686,8 en 3386,8 kg/m².; gemiddeld . . . . . 3536,8 kg/m².

Conclusies.
1. Cassetten-platen als boven beschreven zijn niet belangrijk zwaarder dan massieve gasbetonplaten van dezelfde afmetingen.
2. Niet-gemetselde platen, aan de einden opgelegd, kunnen bij de beschreven constructie met vier- tot achtvoudige zekerheid de gebruikelijke dakbelasting dragen.
3. Gemetselde platen kunnen bij de beschreven constructie een nog ongeveer drie maal grootere belasting verdragen.

Ir. H. G. J. SCHELLING, B.N.A.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

JOURNAL A. ASSOCIATION 614 (Apr. '38) geeft een Amerikaansch Interludium door Brian Peake, dat zeer de moeite van het lezen waard is.

JOURNAL R.I.B.A. No. 11 (11.4.38).
Toespraken bij de huldiging van Ivar Tengbom, met enkele afbeeldingen van zijn beroemde werk (Högalid kerk en Concertgebouw te Stockholm).

THE ARCHITECTS' JOURNAL No. 2255 (7.4.38).
Mitchell en Bridgwater geven een klooster te Southwold, R. C. White-Cooper en Sydney R. Turner een klein methodistenkerkje te Friern Barnet. Philip Scholberg vertelt over een nieuwe toepassing van Thermoluxglas, waarbij tusschen de twee glasplaten geen glaswol van één kleur wordt aangebracht, maar kleuren als op een schilderspalet gemengd, een soort glas in lood maar dan zonder lood. Je kan ook gekleurde letters op een of ander fond er tusschen aanbrengen. Geen onderhoud meer. Maximum afmetingen 10 × 6 voet.
Het vervolg-artikel over scholen sluit in dit nummer.

L'ARCHITETTURA ITALIANA, 2 (Febr. '38) geeft ontwerpen voor een café-restaurant in de Italiaansche koloniën.

RASSEGNA DI ARCHITETTURA, 1 (Jan. '38) geeft talrijke voorbeelden van recente Italiaansche gewijde bouwkunst.
In een artikel over de kerken van Milaan komt een groot aantal situatieteekeningetjes voor van de ligging dier kerken in de stad. Vooral de oude kerken liggen aan mooie pleintjes.

H. G. J. S.

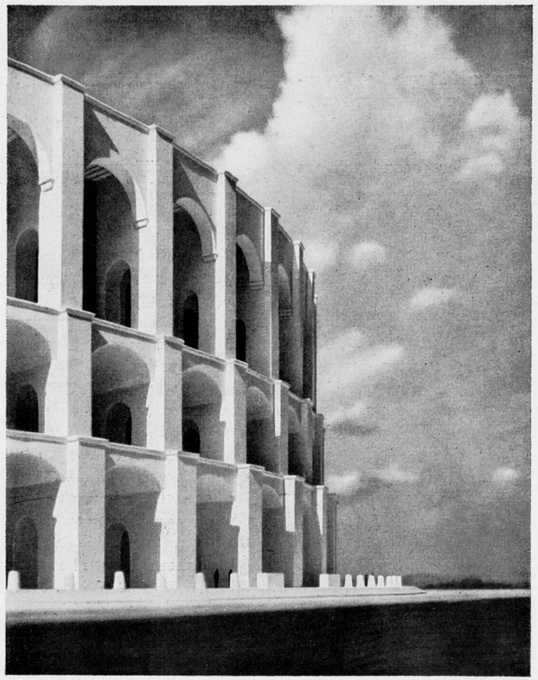

MODELL ZU EINEM OFFENEN RUNDBAU.
PAUL BONATZ, ARCHITECT.
UIT MODERNE BAUFORMEN JAN. 1938.

MODERNE BAUFORMEN.

Januari 1938.

Een overzicht van de werkzaamheid van Paul Bonatz, van 1907—1937, zulks ter gelegenheid van zijn 60en verjaardag. Afbeeldingen van zijn projecten voor de bruggen over den Rijn en de Elbe. De hierboven afgebeelde studie geeft een „Modell zu einem offenen Rundbau".
Voorts een groot landhuis in den Taunus, Arch. Kurt Dübbers te Stuttgart. Sommige vertrekken in dit landhuis hebben een paleisachtige statie en munten uit door goede verhoudingen. Minder goed van verhouding lijkt mij een „Haus am Hang" van Fritz Breuhaus. Verder nog interieurs en meubelen.

IDEM Februari 1938.

In de serie „Gartenplanung und Bepflanzung" een artikel over „Verlegenheitsgrundstücke", terreintjes, waar de tuinarchitecten Hinz en Wiesner blijkbaar toch niet erg verlegen mee hebben gezeten en interessante oplossingen voor hebben gevonden. Verder van arch. Bartmann te Keulen een 5-tal woonhuizen, die niet alle zoo'n royale publicatie ten volle wettigen. Voorts een publicatie over „Tankstelle, Parkplätze und Garagen", met teekeningen van een ondergrondsche garage. Voorbeelden uit Engeland, Zwitserland, enz.

IDEM Maart 1938.

Werk van architect Alfred Kicherev te Stuttgart, zooals de ontvangstzaal in het Raadhuis te Stuttgart, waarin je wel voelen zult, dat je ontvangen wordt, en een woonhuis in Oberbayern; van buiten klein en wat rommelig, van binnen groot en rustig. Och, och, wat een landhuizen allemaal. Weer twee van Karl Wach en Heinrich Roszkotten te Düsseldorf. Tenslotte werk van het „Verband Deutsche Wohnungskunst" in Dresden.

IDEM April 1938.

Gewijd aan de Eerste Duitsche architectuur- en kunsthandwerktentoonstelling te München. Een overzicht met 80 afbeeldingen. Voor de beoordeeling van den ontwikkelingsgang van de nieuwe architecteur en het kunsthandwerk in Duitschland zullen dergelijke overzichten, met zeer goed en zorgvuldig gekozen afbeeldingen, van veel waarde zijn.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

14 MEI 1938 NR 20

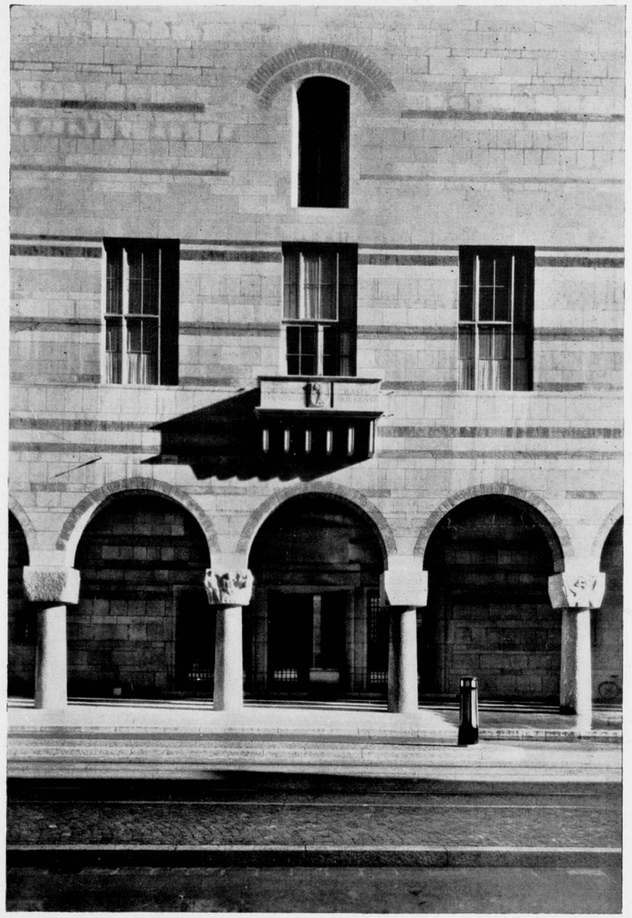

HET NIEUWE KUNSTMUSEUM TE BASEL

ARCHITECT RUDOLF CHRIST TE BASEL MET MEDEWERKING VAN PROF. PAUL BONATZ TE STUTTGART.

Tot voor korten tijd bewaarde de stad Basel haar belangrijke schilderijen-collecties op de eerste verdieping van het oude museumgebouw in de Augustinergasse, een smal hellend straatje in het oude stadsgedeelte tusschen de Münsterplatz en de Mittlere Rheinbrücke.
Zoo goed en zoo kwaad als het ging waren er de Holbeins, Böcklins en Hodlers, de Dürers, de Hollanders, Vlamingen en Italianen, het trotsche bezit van de Baseler gemeenschap, tentoongesteld.
Al sedert jaren en steeds dringender werd de behoefte gevoeld aan een nieuwe behuizing, die van kostbaren inhoud en trotschen burgerzin een waardiger uitdrukking zou zijn. En onlangs, na een lange en bewogen vóórgeschiedenis, kon, op de grens van de oude en minder oude stad, het nieuwe kunst-

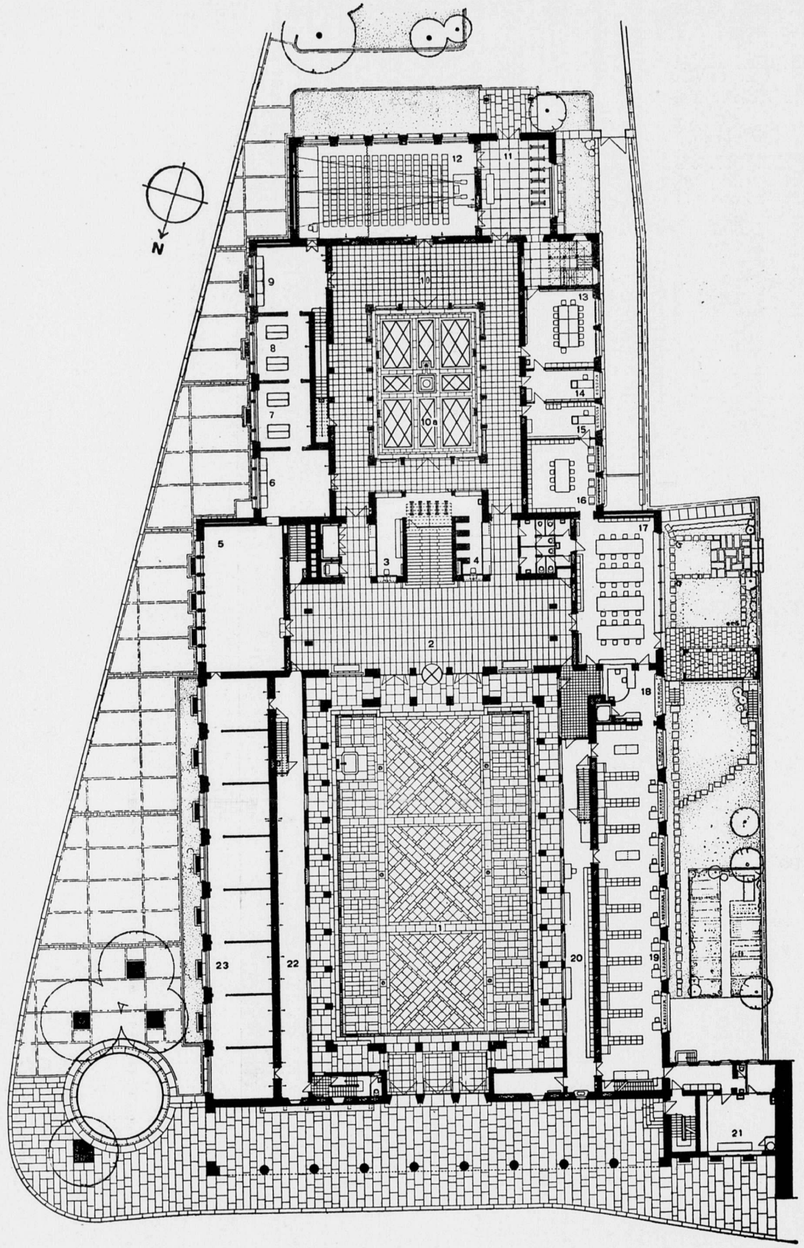

PLAN BEGANE GROND VAN HET NIEUWE KUNSTMUSEUM TE BASEL
ARCHITECT RUDOLF CHRIST TE BASEL MET MEDEWERKING VAN PROF. PAUL BONATZ TE STUTTGART

SCHAAL 1 À 500

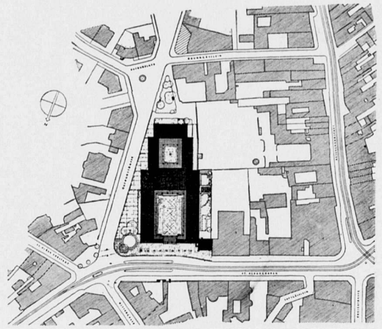

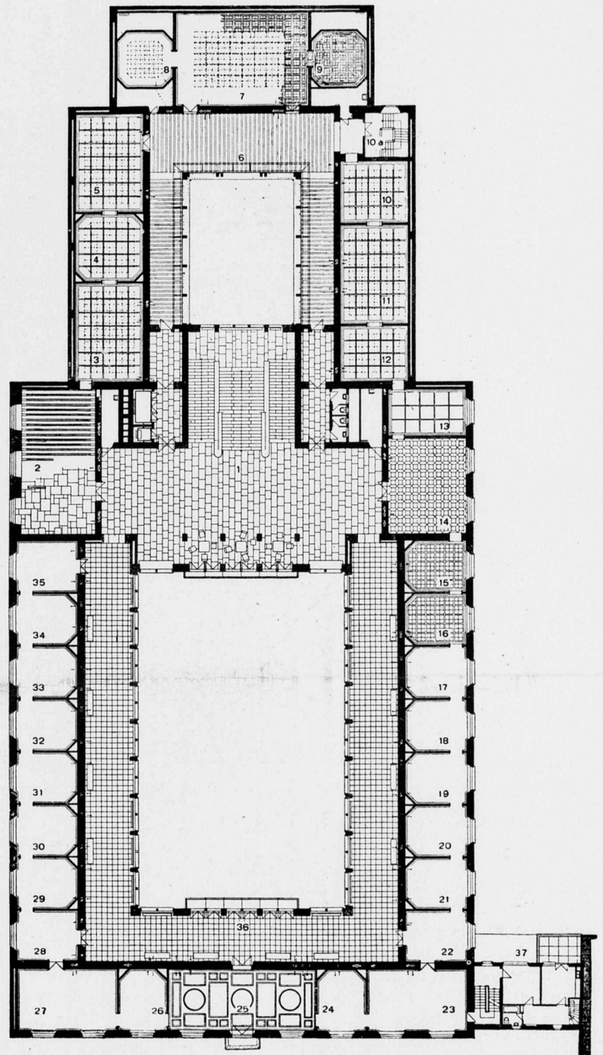

PLAN VAN DE HOOFDVERDIEPING VAN HET NIEUWE KUNSTMUSEUM TE BASEL
ARCHITECT RUDOLF CHRIST TE BASEL MET MEDEWERKING VAN PROF. PAUL BONATZ TE STUTTGART

SCHAAL 1 À 500

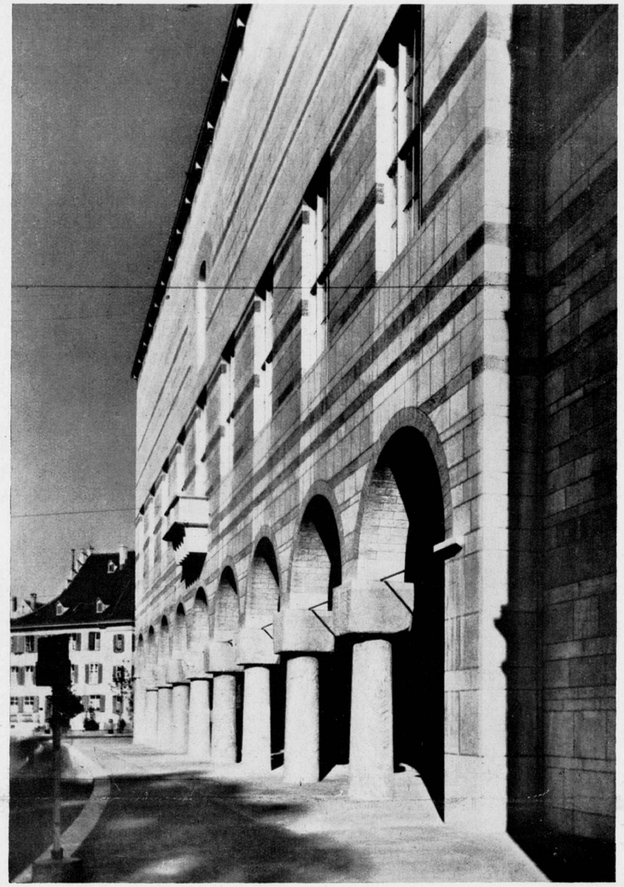

HET NIEUWE KUNSTMUSEUM TE BASEL
GEVEL AAN DE ST. ALBANGRABEN

museum van Rudolf Christ te Basel, met medewerking van Professor Paul Bonatz te Stuttgart, in gebruik gesteld worden. Dit museum nu, is geen vrijstaand gebouw geworden maar vormt den hoek van een bijna geheel gesloten bouwblok. De korte voorgevel op het Noorden staat aan de St. Albansgraben; de lange Oostgevel aan de Dufourstrasse. De Zuidgevel wendt zich naar de Dufourplatz.

Stedebouwkundig is verband gezocht met eerstgenoemde straat en het veelhoekige pleintje van waar men vóór- en zijgevel in één blik samenvatten kan. Van samenhang met de, het doorgaande verkeer dienende, Dufourstrasse is blijkbaar bewust afgezien.

Omtrent de gedachte die aan dezen bouw ten grondslag ligt zegt Rudolf Christ o.m. („der Baumeister", Aug. '37):

„Door de keuze van het bouwterrein op het scheefhoekige, door verkeersstraten begrensde perceel ..... en het omvangrijke museum-programma dat door de bevoegde instanties werd vastgesteld, was de opgave voor den architect vast omlijnd. Misschien anders omlijnd dan, na kennisname en bestudeering daarvan, de architect zelf zou hebben gedaan.

Als de steen in een ring sluit het museumgebouw het, door 4 straten begrensde bouwblok àf en toont zich vrijuit naar de zijde van het Munsterkwartier, de Wettsteinbrücke en de Albanvorstadt. Het kostbare gebouw met den kostbaren inhoud moet door de gemeenschap in bezit worden genomen evenals het raadhuis en de Signoria in de Italiaansche steden."

Het is mijn indruk dat deze laatste gedachte consequent is volgehouden en met doeltreffende middelen tot uitdrukking gebracht.

De 7 m diepe, over het trottoir gebouwde arcadengang, beide met dezelfde grijsroode kalksteenplaten belegd, verbindt al dadelijk dit vóórportaal met de openbare straat. Een zitbank onder de arcade noodigt den meest schuchteren burger reeds tot een voorloopige kennismaking.

Een blik door de smeedijzeren hekken over den zonbelichten, grooten voorhof met, in een hoek, een oud, gebeeldbouwd bronbekken waarin een bronzen slang van beeldhouwer Knöl een dun straaltje water laat klateren, ontneemt iemand het laatste restje museumvrees en noodigt hem uit om over den, in fraai patroon belegden vloer van kalksteen uit Solothurn en Neuenberg en Castione-graniet den hoofdingang, achter in den hof, te naderen. En wie eenmaal zóóver is gekomen en boven, op den omgang rond den hof, dien bloeienden Oleander ontdekt die in Fransch-groen en vieux-rose precies den sleutel vormt op die

HET NIEUWE KUNSTMUSEUM TE BASEL
SCHILDERIJENGALERIJ OP DE HOOFDVERDIEPING

16 verschillende soorten zand- en kalksteen en granieten banden en vlakken waaruit de gevels zijn opgebouwd en die van gelig, grijzig, rossig tot groenig verloopen, die is eigenlijk al in die onwerkelijke sfeer waarin het binnengaan van een museum geen schrille overgang meer is.

In dien hof staande kan men zich even afvragen waarom deze natuursteenweelde, die uit alle streken van Zwitserland is samengebracht, bij den omgang boven de eerste verdieping moet eindigen en waarom de muren van de tweede verdieping gepleisterd zijn, overigens sierlijk afgedekt met nonnen en moniken. Men denkt aan toekomstig monumentaal schilderwerk waarvan het land zooveel oude en nieuwe voorbeelden bezit en dat, mogelijk, dit beeld zijn laatsten toets zou kunnen geven. Men vraagt ernaar, domweg aan de juffrouw van de kassa, aan een suppoost, ook aan een willekeurigen, kennelijk einheimischen bezoeker. De laatste vindt het gebouw „überhaupt schön" maar niemand weet iets van dat pleisterwerk of van die schilderingen die er niet zijn.

In de groote ingangshal kan men zijn natuursteendroom alleen nog maar vervolgen aan de, voorloopig misschien, nog niet in het kleurgeheel passende rose marmerbekleeding van de 2 kolommen aan de korte wanden. Maar men wordt er weer geheel in opgenomen, neen men zweeft ermee de Solothurner-kalksteenen trappen op en zit, eigenlijk vóór men het weet, in een clubfauteuil in de hal van de eerste verdieping.

Dan lokken echter, gezien langs een paar plastieken, de opschriften: Schweizer, Italiëner, Holländer en ongemerkt is men niet meer het museum maar de schilderijen aan het bezien en loopt een 30 zalen en kabinetten door, rondom op de eerste verdieping.

Er is een energiek besluit toe noodig om zich daarvan weer los te maken. Maar dan waardeert men ook oprecht den ruimtelijk waarlijk prachtigen omgang, rondom den grooten hof, op die verdieping: wanden, kolommen en plafond, heel grof geschuurd en licht grijs gekleurd; een vloer van gespleten Solnhofener platen; donker notenhouten banken met rieten zittingen en lampen van zwart smeedwerk. In de zalen treffen vloeren en plafonds van ongekleurd hout: vuren, eiken, noten en de wandbespanningen van koele tot warme kleuren.

Men ziet dat de lichtinval overal goed is, niet te veel, niet te weinig. Men speurt naar òver- of ònderbelichte vlakken, naar te sterk of te zwak zijdelingsch licht waarvan Professor Ornstein de vermoeiende en verteekenende werking heeft aangewezen. Maar alles is prettig en goed op dezen mooien, zonnigen

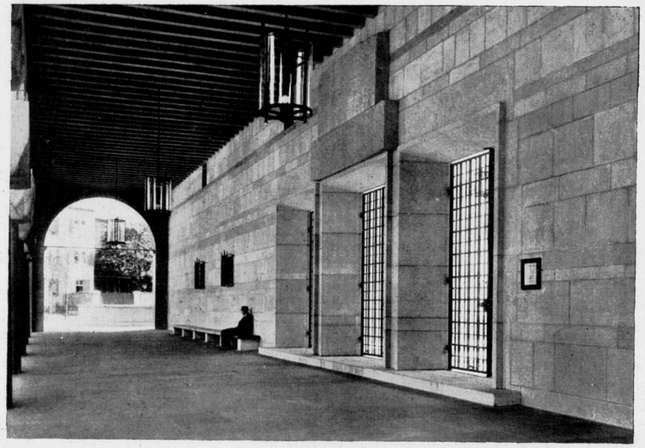

ARCADE AAN DE ST. ALBANGRABEN

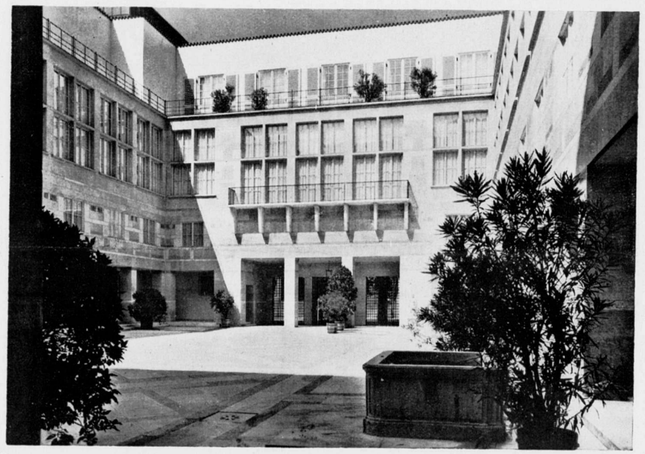

GROOTE BINNENPLAATS

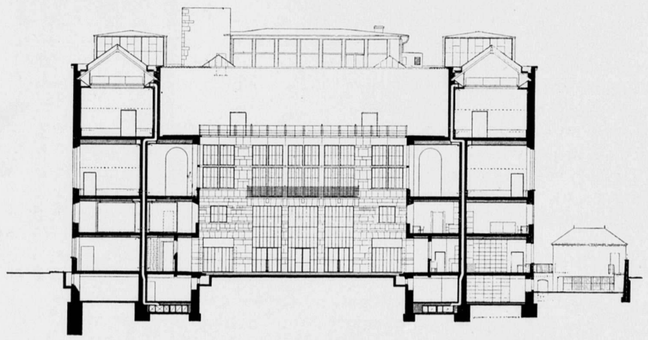

DWARSDOORSNEDE OVER DE GROOTE BINNENPLAATS

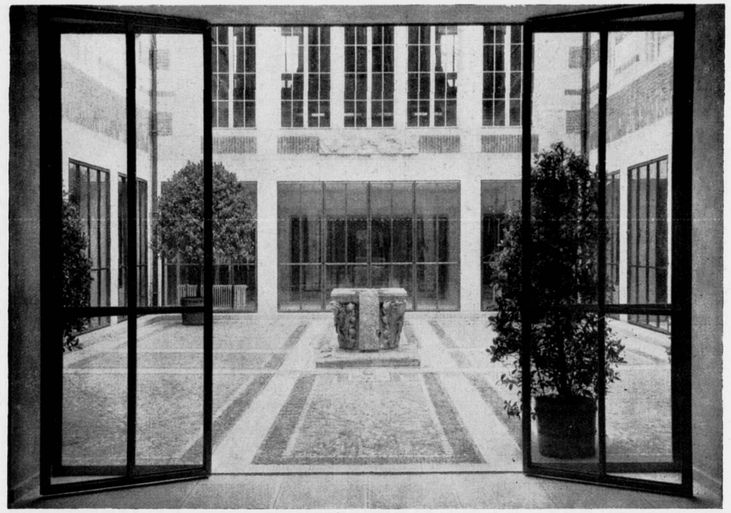

HET NIEUWE KUNSTMUSEUM TE BASEL

KLEINE BINNENPLAATS

dag en hoe het op een donkeren dag is dat kun je niet beoordeelen.
Dan is de kleine binnenplaats achter de hoofdtrap nog een nieuwe verrassing. De kleinere afmetingen dan die van den grooten hof waren aanleiding tot een kleinere schaal en ander materiaal. Hier, tusschen de natuursteen, een spaarzame toepassing van inheemsche roode baksteen en een vloer van gespleten Rijnkiezel: een mozaïek van verschillend-kleurige ovaaltjes, opgesloten tusschen vlakke banden die er weer een voorname rust aan geven.
Het komt mij voor dat deze kleine binnenplaats de juiste sfeer bezit als centrum van een afzonderlijk te gebruiken deel van het museum, bestaande uit een omgang met aangrenzende zalen voor wisselende tentoonstellingen en een afzonderlijke ingangshal die uitkomt in den Zuidgevel aan de Dufourplatz. Naast deze ingangshal ligt tevens de voordrachtszaal die alzoo, tezamen en in verband met wisselende tentoonstellingen kan worden gebruikt, ook wanneer het overige museum gesloten is.
Een listig geplaatst trapje naast de zalen voor wisselende tentoonstellingen opent de mogelijkheid om de afdeeling grafische kunst in het entresol daarin te betrekken.
Op den beganegrond wordt de geheele langszijde, op het Westen, ingenomen door de bibliotheek, uitgifte van boeken en leeszalen c.a.; in het entresol door depots van grafiek, teekeningen en foto's; op de eerste verdieping door kabinetten met zijlicht. De zalen op de bovenste, tweede verdieping, zijn alle bovenlichtzalen met velums van Thermolux-glas en daardoor losgemaakt van de oriënteering.
Om te beginnen aan de zijde van het veelhoekige Rittergassareal: met het fraaie ronde bronbekken op den hoek van het trottoir toont het gebouw, zonder in al te traditioneele vormgeving te vervallen, een monumentale verschijning. Ik moet wel aannemen dat het uitdrukking geeft aan den te rechtvaardigen trots op haar kunstbezit van de Baseler bevolking en dat deze, met Zwitsersch gevoel voor eenvoudigen, innerlijken rijkdom en technische perfectie, dezen schat waardig daarin geborgen weet. Het met zóóveel liefde en kennis toepassen van de vele verschillende goede inheemsche bouwstoffen moet den Zwitser treffen en hem tot het hart spreken.
Aan de St. Albangraben, dáár waar het gebouw aansluit aan de bestaande bebouwing, zelfs de conciergewoning nog bij den hoofdgevel terugspringt, vraagt men zich af of dat opgenomen worden in en dóór de gemeenschap ook reeds stedebouwkundig zijn volledige uitdrukking heeft gevonden. Daar rijst de vraag naar een mogelijk voor later bewaarde terugplaatsing van de rooilijn der belendingen en zoo niet, of dan niet juist deze woning als overgangs- en tegenstellingselement, bij andere plaatsing, aan beide de juiste waarde had kunnen geven.
Daarvan afgezien biedt deze gevel een nog groeienden rijkdom aan détails. De 8 granieten monolieten zijn alle van verschillende steensoort en bewerking. De kapiteelen zijn voor een deel gereed, voor een deel nog onder beeldhouwers-handen en verkondigen, niet op onmetelijke hoogten, den lof der architectuur aan de hemelingen, maar toonen, op iets meer dan oogshoogte den Baseler burger zinrijke beelden, betrekking hebbende op de stad en de bouwgeschiedenis van het museum.
Een blijde noot aan het geheel geeft nog de blank eiken luifel boven den neveningang aan de Dufourplatz. Twee fabeldieren dragen, als basementen, de twee kolommen van licht Castionegraniet op den rug en één van beide is de caricatuur van den architect. De beeldhouwers Paul en Franz Wilde toonen hem, sphinxachtig onder de klep van zijn petje uitkijkend naar den naderenden bezoeker. Nederig gebogen draagt hij zijn last maar in dat ééne oog zit ook iets van dàt wat men nu eenmaal niet zegt, vooral niet tegen zijn opdrachtgever.

Arnhem, Mei 1938. W. J. GERRETSEN, B.N.A.

(De afbeeldingen op de pagina's 162, 163, 165 en 167 zijn overgenomen uit publicaties van dit bouwwerk in „Das Werk" en in „Baugilde".)

BETONNEN PARAPLU TE STOCKHOLM. (UIT BYGGMÄSTAREN)

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

DAS WERK 1938—1 (Zwitserland):
Beeldhouwwerk; een uitvoerig artikel over de Fransche meesterwerken in het Musée de l'Art Moderne op de Parijsche tentoonstelling; over de nieuwe wijze van tentoonstellen, naar aanleiding van de van Gogh-tentoonstelling te Parijs; een museum-ontwerp van le Corbusier; reclameplaten.

IDEM 2. Dit nummer, gewijd aan het hout als bouwstof, brengt vele afbeeldingen van houten huizen, scholen, een kerkje, loodsen enz., alsmede het project voor het paviljoen „Unser Holz" op de tentoonstelling te Zürich, in 1939 te houden.

IDEM 3. Schilderijen; maskers; de allernieuwste, modernste kunst in Zwitserland, o.a. een plastiek, voorstellend de formule $xy2 = k^3 (x + y + x - 1)^3$, nogal ongewoon; vervolgens een doodgewoon, alleraardigst schoolgebouw en twee charmante landhuizen.

IDEM 4. Schilderijen; een fraai landhuis van Moser en Kopp; boekbesprekingen, o.a. van een prachtig geïllustreerd werk over de kunstwerken in 't kanton Graubünden; tot slot een principieel debat over de monumentaliteit. B.

ARKITEKTEN 1937 9—10 (Denemarken):
Dit dubbele nummer is geheel gewijd aan bibliotheekgebouwen en leeszalen, die tot in details behandeld worden. Interessant zijn vooral de plannen van de openbare leeszalen in tal van kleine plaatsen. Men krijgt den indruk dat de Denen veel lezen en veel over hebben voor goed geoutilleerde leeszalen en uitleenbibliotheken. Tot slot vele schema's van grootere bibliotheken.

IDEM 11—12. In dit nummer worden verschillende nieuwe bankgebouwen tot in details behandeld, alles toegelicht door plattegronden en vele foto's. Het is opvallend hoe minutieus alles verzorgd is, hoe zorgvuldig de materialen gekozen zijn en hoe, bij een uiterst sobere detailleering, alles pijnlijk nauwkeurig afgewerkt wordt.

IDEM 1938—1. In dit nummer wordt de toepassing van gewapend beton bij den bouw van vrijstaande woonhuizen tot probleem verheven. Vele woonhuizen, geheel of ten deele in beton gebouwd, worden er bij gereproduceerd; sommige vertoonen interssante plattegronden, doch de vormgeving is bij alle griezelig steriel.

IDEM 1938—2. 3 Architectenhuizen, van Steen Eiler Rasmussen, Aage Rafn en Paul Henningsen. De uiterlijke vormgeving is zakelijker dan de planindeeling en de opbouw. De eerste is de vrindelijkste, de tweede in plan en opbouw zeer uitzonderlijk, de derde de meest consequente. Paul Henningsen laat zijn vertrekken meeklimmen met de helling van het terrein. B.

BYGGMÄSTAREN 1938—4 (Zweden):
Prijsvraagontwerpen voor volksscholen te Goteborg en te Hagalund.

IDEM 5. Interessante prijsvraagontwerpen voor de uitbreiding van het raadhuis te Malmö. Vervolgens ontwerpen voor de ideeën-prijsvraag voor een raadhuis te Västeras.

IDEM 6. Technische artikelen.

IDEM 7. Verschillende lezingen oper Stockholms stadsplan en terreinen voor openbare gebouwen.

IDEM 8. Een enorme betonnen paraplui te Stockholm, ten bate van de voorbijgangers en een krantenverkooper; de constructie vergt heel wat ijzer. Daarna hyperlichte ijzeren kopspanten. B.

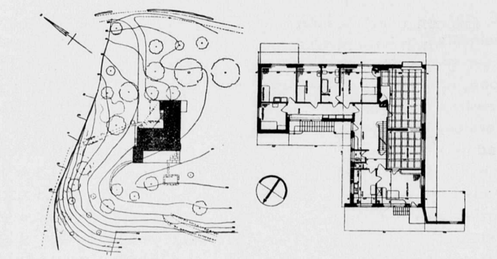

LANDHUIS TE ZÜRICH. ARCHITECTEN MOSER EN KOPP (UIT „DAS WERK")

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 21 — 21 MEI 1938

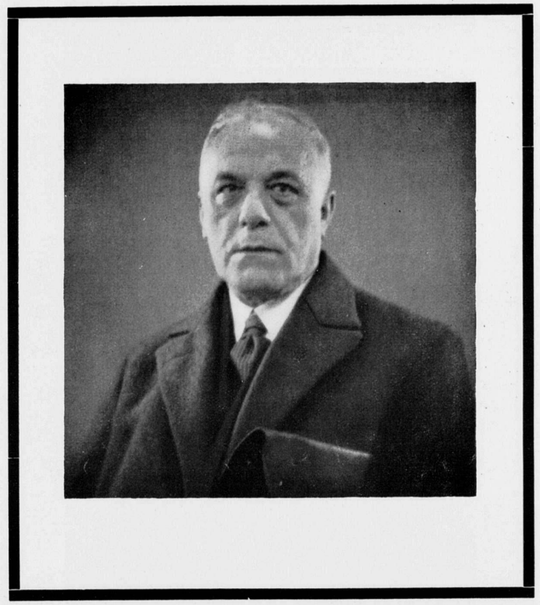

G. VERSTEEG †

66 jaar oud, is Versteeg vrij onverwacht heengegaan uit een welbesteed leven. De laatste jaren kon hij helaas zijn werk niet meer behartigen en moest hij het overlaten aan zijn oudsten zoon, maar voordien heeft hij lange jaren hard en met vrucht gewerkt.
Versteeg had als vakman een solide basis. Al op zijn 21ste jaar had hij zooveel in zijn mars, dat zijn oom, de Delftsche architect van der Kaaden, hem zelfstandig een groot woonhuis aan het Oude Delft liet ontwerpen, teekenen en uitvoeren. Het mag nog gezien worden. We mogen even glimlachen om den goedigen renaissance-opschik van den gevel, maar zien dan met respect dat dat heerenhuis met zekerheid en vormbeheersching is geconcipieerd en knap is uitgevoerd.

Na verscheiden jaren assisteeren van de hoogleeraren Sluyterman en Gugel, werd hij in 1900 adjunct-directeur van Gemeentewerken — in feite gemeentearchitect — van Arnhem. Daar bouwde hij velerlei: scholen, een slachthuis, een groenteveiling, een electrische centrale.
In 1916 vestigde hij zich als particulier architect in Amsterdam. Hij bewoog zich daarna vooral op het gebied van den volkswoningbouw. Dat is verklaarbaar uit zijn sterk sociale instelling. De arbeidersbeweging had al jong zijn hart en zoo heeft hij vele complexen arbeiderswoningen gebouwd, die geslaagd zijn doordat hij er niet alleen zijn kunde aan gaf, maar ook zijn hart. Dat warm-menschelijke idealisme van Versteeg komt uit in zijn werk en deed bijv. zijn tuindorp Watergraafsmeer —

WONINGCOMPLEX IN WATERGRAAFSMEER TE AMSTERDAM G. VERSTEEG †, ARCHITECT

waarvan hier enkele afbeeldingen herdrukt worden — een waarachtige woonwijk worden. Het licht er uit, onaanwijsbaar en ook in woorden onvatbaar, als uit de beurs en het gebouw van den A.N.D.B. van Berlage, geinspireerd door dezelfde ideologie, een zelfde geloof en vertrouwen in een betere wereld. Een nieuwlichter was Versteeg echter niet; hij bouwde op traditioneelen grondslag, immer strevend naar verbetering. Zijn werk spreekt noch van een drang naar vernieuwing, noch van een hang naar het oude; we zien een rustig handhaven van het oude en een onbevangen toepassen van het nieuwe. Versteeg was karaktervast en dat blijkt ook uit zijn werk: hij onderging wel invloeden, maar hij verwerkte ze. Van modieuze elementen bleef zijn werk vrij.

Zeker meer dan 2000 vereenigingswoningen heeft hij gebouwd, in Arnhem, Zutphen en Boxmeer, in Delft, Landsmeer en Amsterdam, en daarnaast heeft hij misschien evenveel woningen ontworpen voor bouwondernemers. Dat deed hij volledig; met het ontwerpen van gevelarchitectuur hield hij zich niet op.

Het spreekt vanzelf dat Versteeg ook in den B.N.A. op den voorgrond trad. Een zekere eigengereidheid en een sarcasme, dat niet steeds begrepen werd als defensieve humor, mochten niet ieder voor hem innemen, maar men wist dat men te doen had met een waschecht architect en een zuivere en collegiale persoonlijkheid. Zij, die onder hem en met hem werkten, kenden het best zijn goede hart.

Onze architecten-wereld is een nobele en markante figuur armer.

W. B.

WONINGCOMPLEX IN WATERGRAAFSMEER TE AMSTERDAM

HEERENHUIS TE DELFT

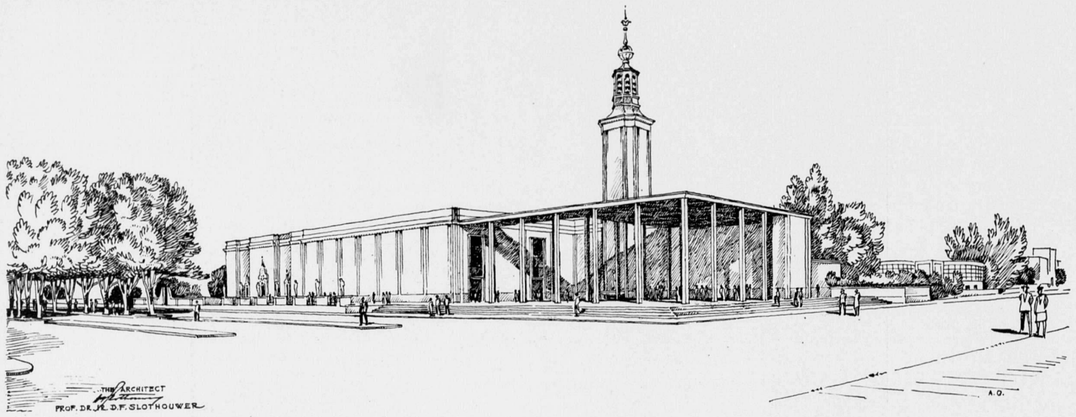

HET NEDERLANDSCHE PAVILJOEN OP DE WERELDTENTOONSTELLING TE NEW YORK IN 1939.

Architect Prof. Dr. Ir. D. F. SLOTHOUWER, B.N.A.

Het voor de Nederlandsche deelneming gereserveerde terrein vormt een rechthoek van ongeveer 150 bij 60 M. met gebogen achterzijde en is gelegen in den N.W. hoek direct achter de door Amerika te stichten gebouwen, die het centrale feestterrein omringen. In een dier voorgebouwen, recht tegenover ons terrein gelegen, is bovendien voor ons land een ruimte van 15 bij 30 M. beschikbaar.

Het terrein is in vele opzichten bijzonder gunstig te noemen, door de ligging aan de Noordzijde van de 30 M. breede allee, als eerste van het middenterrein af te zien. De lengte langs de allee is 150 M.; aan de Westzijde, dus links als men in de allee naar ons gebouw kijkt, sluiten wij aan bij Polen, dat volgens verkregen inlichtingen uit twee gedeelten zal bestaan, een van 8 M. en een van 10 M. hoog, verbonden door een toren van 30 M. Naar het Oosten toe vormt ons terrein den hoek van ongeveer 90° tusschen de hoofdallee en de 15 M. breede zijallee.

De situatie is beslissend geworden voor de formatie van het plan van het gebouw. De ligging n.l. op den hoek van twee wegen, juist naar de zijde van het groote middenterrein, brengt mede dat de toegangen tot het gebouw in dat hoekcomplex gelegen moeten zijn. Hierbij sluiten, langs de hoofdallee, aan eerst het Nederlandsche en daarna het Indische gedeelte. Uitgaande van de gelukkige omstandigheid, dat onze voorgevel geheel op het Zuidwesten ligt — tegenover ons aan de andere zijde der allee zal het Italiaansche paviljoen een voorgevel op het Noordoosten moeten krijgen — is hier een zeer dankbare architectonische compositie ontstaan n.l. een geheel gesloten voorgevel van gelijke hoogte, ongeveer 12 M., versierd door sterk belichte plastiek, al of niet vrijstaand, en een galerijachtig voorgedeelte, waarmede tevens aan zekere tradities van de Colonial style wordt aangesloten.

Dit voorgedeelte is onderverdeeld in een overdekte hal van 16 bij 26 M. en een open cour van 16 bij 16 M. Het is de bedoeling achter in de overdekte hal een mogelijkheid te scheppen tot het opstellen in een waardig centrum van de symbolen van onze Rijkseenheid en de herinneringen aan onze historische banden met Amerika.

In den open cour ziet men den 25 M. hoogen toren oprijzen, die bekroond zal worden met een voor ons land karakteristieken torenhelm, waarin een klokkenspel van 35 klokken zal worden aangebracht door de Firma van Bergen te Heiligerlee, en welk klokkenspel niet alleen met de uurslagen onze bekende vaderlandsche liederen over het terrein zal doen weerklinken, maar waarbij ook een klavier zal worden aangebracht, zoodat op bijzondere feestdagen, bijv. de Holland Day, die op 31 Augustus is vastgesteld, ons volkslied en bijzondere muziek als Valerius e.d. gehoord zal kunnen worden.

Wat nu de eigenlijke tentoonstellingsruimten betreft is getracht deze zoo te differentieeren dat een aangename afwisseling bereikt wordt. Bij het betreden van de Nederlandsche afdeeling komt men in een zaal van 16 bij 40 M. en 9 M. hoog, die bovenlicht heeft. Hierbij sluit aan een lager gedeelte van ongeveer 5 M. hoogte, dat verlicht is door een geheel glazen gebogen achterwand aan de Noordzijde. Aan dit lagere gedeelte is een hoogere ruimte van 16 bij 16 M. verbonden, die den overgang vormt naar de afdeeling Suriname en Curaçao. In dit zalencomplex van ongeveer 1650 M². is geen verdieping aangebracht. De verbinding met het Indische gedeelte, aan de Westzijde gelegen, geschiedt door een lichtsluis, waarin diorama's worden aangebracht. In deze sluis stijgt men door een helling van één M. en betreedt dan het bordes van de groote Indische zaal, dat 3 M. hooger gelegen is dan het zaalniveau. Dit denkbeeld, dat van den aanvang af een wensch is geweest van de Indische Commissie, kan tot een zeer fraai effect leiden: de Indische zaal die 20 bij 30 M. meet en 11 M. hoog wordt, bevat tegenover het bordes een diorama van 14 M. breed, dat, terwijl de zaal geheel door wisselend kunstlicht wordt verlicht, met verschillende lichteffecten de indrukken van een Indisch landschap op verschillende uren zal doen zien. Het bordes is direct verbonden met

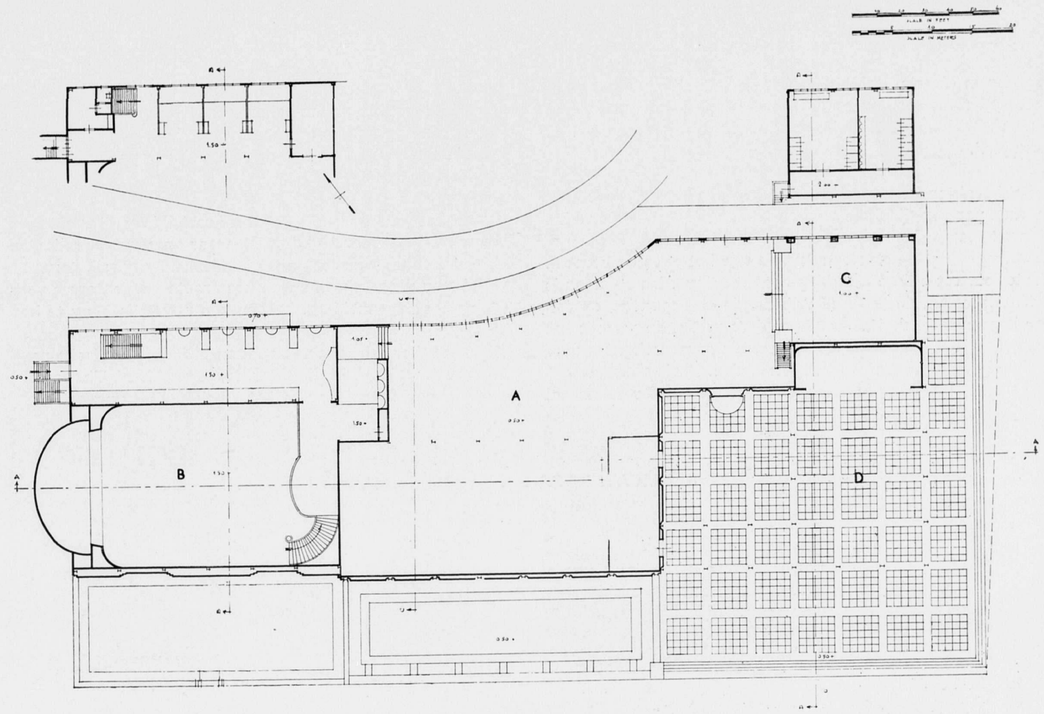

A = NEDERLAND. B = INDIË. C = SURINAME EN CURAÇAO. D = OPEN EEREHAL

PLATTEGROND SCHAAL 1 À 600

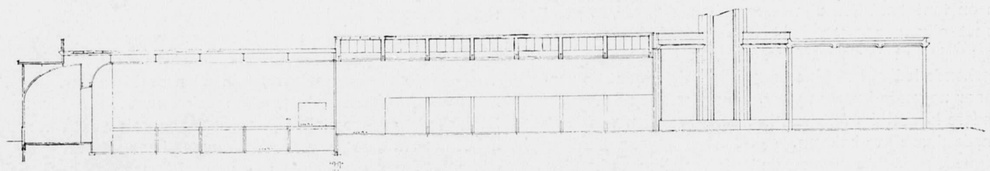

DOORSNEDE A-A. SCHAAL 1 À 600

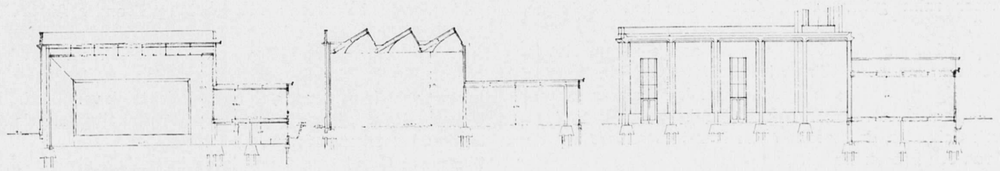

DOORSNEDE B-B C-C D-D SCHAAL 1 À 600

een tentoonstellingsruimte van 30 bij 9 M. aan de Noordzijde en door daglicht verlicht.

Hieronder in directe verbinding met de zaal zijn eenige kleine ruimten geprojecteerd, waar Inheemschen aan het werk zullen zijn met verschillende technieken als batikken, koperdrijven en houtsnijden.

Wat het karakter der uitwendige architectuur betreft is getracht het wezen van een tijdelijke constructie uit te drukken, in plaats van deze te camoufleeren met een aangeplakte quasi 17de eeuwsche vormgeving. De staalconstructie van het gebouw komt in het exterieur tot uiting, waarbij getracht zal worden de staande constructiedeelen, dus ook de vrijstaande steunpunten, op een bijzondere wijze te verlichten. Door deze verlichting wordt het floodlight effect, dat op de Tentoonstelling waarschijnlijk zeer overvloedig vertoond zal worden, vermeden. Dit is alleen toegepast voor de Indische afdeeling, waarvan de gevel versierd zal worden met afgietsels van tempelingangen en waarvoor een Balineesche tuin gedacht is.

Het gebouw, zoowel in- als uitwendig, van gepleisterde wanden gemaakt met bijzondere behandeling van verschillende vakken, zal zoo mogelijk ons nationale materiaal, den baksteen, doen zien in een hoog plint en in de vloeren en trappen der zeer uitgebreide terrassen.

Naast het gebouw is aan de Noordwestzijde een terrein beschikbaar van ongeveer 35 bij 60 M. waar onze zuivelproducten getoond kunnen worden in Hollandsche boerderij, terwijl onze tuinbouw daaromheen en op het groote middenterras voor het gebouw gelegenheid zal hebben zijn reputatie hoog te houden.

Zooals bekend, is de architect van het Nederlandsche paviljoen Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, terwijl Ir. J. W. Th. van Erp als adviseerend ingenieur van het Werkcomité fungeert.

PUBLICATIE DER SCHETSPLANNEN.

Voor de goede orde zullen wij in het nummer van de volgende week de ideeënweergaven van de 7 uitgenoodigde architecten aan bovenstaande publicatie toevoegen.

Het Werkcomité heeft bij meerderheid van stemmen ten slotte de opdracht verleend aan Prof. Slothouwer.

De Redactie.

JUBILEUMTENTOONSTELLING VAN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING IN HET GEMEENTEMUSEUM TE DEN HAAG VAN 7 MEI TOT 19 JUNI 1938.

Jubileeren en tentoonstellen zijn twee zaken, die, als ze goed zijn, dit met elkaar gemeen hebben, dat ze beide vreugde geven. En nu is het te verwachten dat een Kunstkring met zoovele werkende leden, het ééne heugelijke feit, nl. dat de vereeniging haar negende lustrum viert, aangrijpt om de vreugde van het andere heugelijke feit, van het tentoonstellen van haar kunnen, mede daarbij te beleven.

Het is een goede gedachte geweest de tentoonstelling te houden in het door Berlage gebouwde museum, in een reeks van goed verlichte, frissche zalen, waarin het tentoongestelde door de omgeving zich beter presenteert. Ook is de veelzijdigheid van de tentoonstelling nl. schilderkunst en grafiek, beeldhouwkunst, en sierkunst, een omstandigheid, die haar, wellicht ongewild, onderhoudender maakt en meer bij de menschen brengt.

De tentoonstelling is goed verzorgd en een uitstekende catalogus, zeer ruim geïllustreerd, draagt aan het feestelijke cachet bij.

De schilders hebben een 100-tal werken aangedragen. Het is zeer uiteenloopend werk. Winter in Kitzbühel van Jan Boon is teer en prettig om te zien; de acrobate van Jan Franken is aandoenlijk, maar triste. De satraap van Konijnenburg, het naakt van Sierk Schröder, de moestuin van Haas, en andere zijn de moeite van een bezoek waard.

Er is een goede statue van een jonge vrouw van Corry Franzen-Heslenfeld en er zijn enkele uitstekende portretten.

Van J. P. Hooft een plaatgesmede vrouwenfiguur en een hert. Meubelkunst was er in natura van Gispen en Bas van Pelt. Van den laatste houten meubelen, waarvan de groote stoelen zwierig en goed waren, de tafel te zwak van onderstel. Wel prettig weer eens een houten meubel te zien, waar zoo maar je oog op valt.

Voorts foto's van interieurs, tuinen en architectuur. De foto's zijn behoorlijk verzorgd, sommige trekken wat krom (dat lamme triplex ook) andere stellen je voor een raadsel; want een raadsel is het voor mij, dat men een keukenwand zoo uitermate belangrijk vindt, dat men naar een bijna levensgroot conterfeitsel streeft.

Van van der Kloot Meijburg een drietal goede boerderijen, van Jan Piets een aangenaam landhuisje „de Pal" te Schaveren, van Roose o.a. een goed interieur voor cinema-tooneel, van Wouda luxe hutten van de Nieuw-Amsterdam. Zeer fijn en aangenaam geteekende studies voor zeeschepen, van Wegerif o.a. een uitstekende foto van een urnentuin op Eik en Duinen en verder ons bekenden als Roosenburg, Brandes, Abspoel, Wils, van Rood e.a.

Aan 't slot ontwaart het speurend oog een meer dan levensgroote foto door Ziegler genomen van den rustelooze doch daar in rust, zelfs in peinzende, zij het ook lichtelijk verraste houding, Mr. van Royen, broederlijk naast het rimpelig aangelaat van Buziau. Uitstekende foto's.

Maar wat Ge niet ontwaart is de inzending, die ons nog zal worden onthuld en der tentoonstelling toegevoegd, het gereedgekomen ontwerp van het stadhuis van den Haag door Luthmann, waarop wij zeer gespannen zijn.

De jubilaresse verdient Uw bezoek.

G. WESTERHOUT.

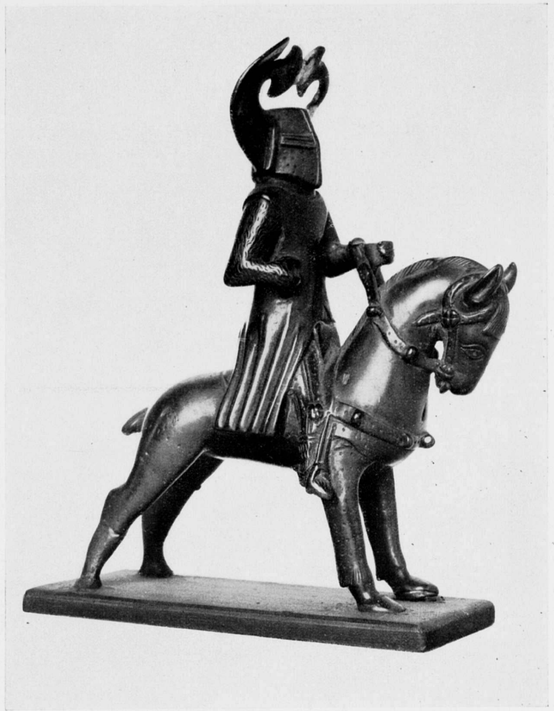

ST. JORIS TE PAARD, MET LANGEN WAPENROK, GEVLEUGELDEN POTHELM, GEHEEL IN MALIËNKOLDER MET DIJ- EN KNIESTUKKEN BRONS. BEGIN 14E EEUW. HOOG 12.7 CM, BREED 13.4 CM
RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM

De hierboven afgebeelde bronzen ridder te paard, een meesterstukje van beeldhouwkunst, waarin het anecdotische geval van den licht veerenden ruiter op het zich schrap zettende paard, opgeheven is tot een begripsverbeelding van de kracht, den moed, de fierheid en den adel van het ridderwezen, bevindt zich niet in een der vele gerenommeerde buitenlandsche musea, maar het staat (ik zou bijna zeggen „heel nuchter") in ons eigen Rijksmuseum. Het is een van de vele precieuse kunstnijverheidsvoorwerpen, die ons nationaal museum rijk is, en die helaas te weinig bekend zijn. Het is waar, dergelijk „klein goed" gaat tusschen de enorme hoeveelheid uitgestalde kunst teloor voor den normalen bezoeker, en wie is niet oprecht verheugd te vernemen, dat de aanduiding „normale bezoeker" hier niet nader zal worden gedefinieerd.

Welnu, voor dien normalen bezoeker hoopt de Redactie in een serie van afbeeldingen op precieuse voorwerpen de aandacht te vestigen. Het is maar een kleine keuze uit den rijken schat van schoonheden op kunstnijverheidgebied, dien het Rijksmuseum bevat.

Er is geen instelling, die méér het centrum van belangstelling van de kunstenaars moest zijn dan ons Rijksmuseum, dat vaak door hen maar al te vlug en te nonchalant (behalve dan voor zijn schilderijenverzameling van 17e eeuwsche Hollandsche meesters) ten achter wordt gesteld bij buitenlandsche verzamelingen.

Een klein oogenblik van geconcentreerde aandacht is echter voldoende om te ervaren, hoe rijk we zelf al zijn aan kunstvoorwerpen, die, te midden van de golven van heen en weer slingerende tendenzen, die onze hedendaagsche kunstnijverheid beinvloeden, rustige bakens blijven.

Want meesterlijk werkmanschap, schoone vorm en rijke inspiratie zullen, in welke avontuurlijke richtingen de kunstnijverheid zich ook zou begeven, de tradities blijven, waarop de kunstenaar van het schoone voorwerp zijn aandacht zal moeten gericht blijven houden. Zelfs al betreurt hij dit, 't is toch onvermijdelijk! Mogen volgende afbeeldingen in dezen jaargang tot veler geconcentreerde aandacht aansporen.

J. P. M.

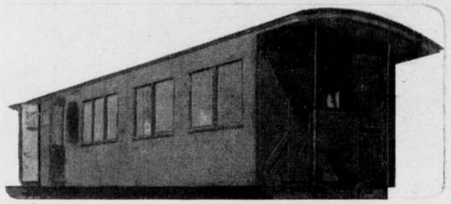

Het laatste werk van een architect die „viel bij" is

en Z.O.Z.

Uit de verzameling afbeeldingen van „Moderne Bouwvormen" van Th. Y. Rammers

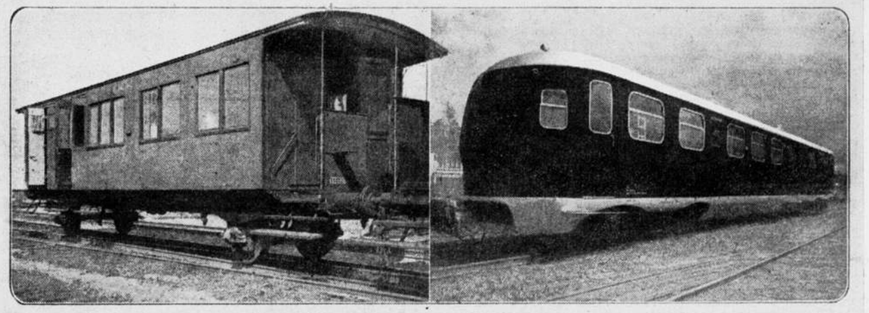

ZOOALS HET WAS EN ZOOALS HET WORDT. — Uiterlijk zit het verschil vooral in de lijn: vroeger de vierkante hoek en het platte vlak; straks, met het moderne postrijtuig, de ronding en de slanke vorm. Van primitief boemeltje tot modernen bliksemtrein.

AFB. UIT ALG. HANDELSBLAD

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

BYGGMÄSTAREN No. 9. Het authentieke theeceremoniehuis in den tuin van het Ethnografisch museum te Stockholm, waarvan vooral de fijne silhouet, de simpele interieurs en het exquise materiaalgebruik opvallen.

IDEM 10. Interessante prijsvraagontwerpen voor de uitbreiding van de stadsbibliotheek te Malmö, een 19e eeuwsch geval in baksteengothiek.

B.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GRISAILLE SCHILDERING, uitgeschreven door het Instituut voor Religieuse en Kerkelijke Kunst.

Het curatorium van bovengenoemd Instituut verzoekt ons opname van een aankondiging van deze prijsvraag; de programma's zijn reeds verkrijgbaar.

Bij informatie bij de Permanente Prijsvraag Commissie bleek ons, dat de P. P. C. bezwaren heeft tegen het programma voor deze prijsvraag, welke bezwaren nog niet zijn weggeruimd, zoodat de P. P. C. deze prijsvraag nog niet kon goedkeuren.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

NR 22

28 MEI 1938

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

WERELDTENTOONSTELLING TE NEW YORK 1939.

Daartoe in staat gesteld door het Werkcomité, geven wij in dit nummer een overzicht van de ideeën-weergaven, welke door de 7 daartoe uitgenoodigde architecten bij het Werkcomité voor het Nederlandsche Paviljoen zijn ingezonden.

Vooraf drukken wij den uitnoodigingsbrief van het Werkcomité aan de architecten af. Wij hebben alleen de in den uitnoodigingsbrief gevraagde teekeningen en de toelichting van elk der deelnemers opgenomen. Na de schetsen van Prof. Dr. Ir. Slothouwer zijn de ideeën-weergaven door ons in de alphabetische volgorde van de namen der uitgenoodigde architecten geplaatst.

De Redactie.

UITNOODIGINGSBRIEF AAN DE ARCHITECTEN.

Ik heb de eer U te berichten, dat het Werkcomité voor de Nederlandsche deelneming aan de Wereldtentoonstelling te New York in 1939 in zijn 7 dezer gehouden vergadering heeft beraadslaagd over het vraagstuk van de aanwijzing van een architect, aan wien de opdracht ware te verstrekken voor het ontwerpen van een paviljoen voor de deelneming van het Koninkrijk der Nederlanden aan genoemde tentoonstelling.

Het Werkcomité overwoog, dat het — alvorens tot die aanwijzing te kunnen overgaan — noodzakelijk is te beschikken over een inzicht in de architectonische opvattingen van enkele, met name genoemde, Nederlandsche architecten. Dit schrijven wordt derhalve gericht tot de heeren Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, M. Stam, W. M. Dudok, Ir. S. van Ravesteyn, J. P. L. Hendriks, Ir. D. Roosenburg en H. Th. Wijdeveld.

Een dergelijk inzicht, als grondslag voor de uiteindelijk tot één architect te richten uitnoodiging, zou, naar de meening van het Werkcomité voornoemd, kunnen worden bevorderd, indien het zou kunnen beschikken over een ideeën-weergave door U en Uwe hierbedoelde collega's, die in staat stelt een indruk te verkrijgen van het inzicht en de opvattingen die gij hebt met betrekking tot tentoonstellingsbouw als hier aan de orde is. Verlangd wordt daarvoor:

1. een plattegrond, schaal 1 : 200;
2. een perspectief-schets (niet grooter dan ½ m² oppervlakte);
3. een korte toelichting met aanduiding van toe te passen constructies en materialen.

De teekeningen moeten in zwarte lijnen worden uitgevoerd.

Naast deze weergave zou het nuttig zijn, indien het Comité zich in het algemeen een denkbeeld van Uw werk zou kunnen vormen door het kennisnemen van foto's en/of teekeningen van door U uitgevoerde bouwwerken. Deze foto's en/of teekeningen kunnen desgewenscht worden teruggezonden. Namens het Werkcomité voornoemd heb ik de eer tot U de vraag te richten of U bereid zoudt zijn aan het in de beide vorige alinea's ontwikkelde denkbeeld gevolg te geven, waardoor het Comité zich een oordeel zou kunnen vormen, hetwelk uiteindelijk zou leiden tot de uitnoodiging aan één Uwer tot het ontwerpen van een project voor de Nederlandsche deelneming. Het gevolg geven aan deze uitnoodiging zou uiteraard alleen dan zin hebben, indien U gelegenheid zoudt hebben en bereid zoudt zijn, als de keuze op U mocht vallen, te zijner tijd een definitief project te maken.

Teneinde — voor het geval Uw antwoord bevestigend luidt — U allen een gelijken grondslag voor Uw werk te geven, laat ik hieronder eenige gegevens volgen, waarmede ieder Uwer rekening zal moeten houden. Zij zijn uiteraard zoo veel mogelijk ontleend aan de situatie te New York, ofschoon deze gegevens niet beslissend zijn voor het uiteindelijk project.

Zij bestaan uit een situatie-schets en terrein-teekening, waarvan een afdruk hierbij gevoegd wordt, en uit de volgende punten:

1. Het thema der tentoonstelling is „Building the world of to-morrow". Dit thema omvat „past, present and future activity in science, arts, administration, industry, transportation, education, housing etc."

De oppervlakte van het geheele tentoonstellingsterrein is 1216½ acres.

2. De fondsen, welke ter beschikking staan, veroorloven geen royaal bouwwerk; er zal rekening mede moeten worden gehouden, dat daarbij groote zuinigheid geboden zal blijken te zijn.
3. De eisch van het tentoonstellingsbestuur is, dat minstens de helft van het voor Nederland beschikbare terrein, dat 8361,31 m² beslaat, bebouwd zal worden. Uit finantieel oogpunt laat het zich aanzien, dat de helft van dit terrein tevens het maximum zal moeten zijn.
4. Naast dit onoverdekte terrein, waarop het paviljoen zal worden gebouwd, beschikt de Nederlandsche deelneming over een overdekt gedeelte in een gebouw, dat door het tentoonstellingsbestuur ter beschikking wordt gesteld (op de situatie-schets aangegeven), welk gedeelte 6.000 tot 10.000 vierkante voet beslaat. Voorloopig wordt aangenomen, dat dit overdekte gedeelte benut zal worden als ontvangzaal. Dit gedeelte kan in dit stadium buiten het veld Uwer beschouwingen blijven.
5. Het overige gedeelte van het onoverdekte terrein, waarop het paviljoen gebouwd zal worden, zal benut worden om den Nederlandschen tuinbouw goed te doen uitkomen. Ook dit valt buiten Uw bemoeienis.
6. De inzending van het Rijk zal globaal gesproken moeten omvatten een inzending van Nederland en een inzending van de Nederlandsche Overzeesche Gewesten. Uitgaande van een te bebouwen oppervlakte van ± 4180 m², zal de verdeeling daarvan over deze beide gedeelten globaal moeten geschieden in verhouding van 2380 m² bruto voor de Nederlandsche, en 1800 m² bruto voor de Indische inzending. Hoewel het geheel in één gebouw dient te worden ondergebracht, zal aan laatstgenoemde inzending een zekere zelfstandigheid moeten worden toegekend, zoodat zij in een eigen sfeer zal kunnen blijven. De inzendingen van Nederland zoowel als van de Overzeesche Gewesten zullen een economische en een cultureele strekking moeten hebben. Bij het Indische gedeelte zal het eene aspect vermoedelijk op eenvoudige wijze in het andere kunnen overgaan; bij het Nederlandsche daarentegen zullen beide aspecten min of meer afzonderlijk moeten worden uitgebeeld. Het economische gedeelte van de Nederlandsche inzending zal ongeveer ²/₃ van het totaal der voor Nederland beschikbare oppervlakte in beslag nemen, en een beeld moeten geven van handel, verkeer, industrie, landbouw, veeteelt, visscherij, waterstaatswerken en dergelijke. Het cultureele gedeelte zou het overige ¹/₃ gedeelte innemen, en hoofdzakelijk bestaan uit afbeeldingen van architectuur, kunstnijverheid, beeldhouwwerk, moderne schilderkunst, sociale aangelegenheden, onderwijs en dergelijke. Deze aanwijzingen worden U slechts gegeven te Uwer oriënteering.

Het gebouw zal zich eenerzijds moeten leenen tot een efficiënte en kunstzinnige wijze van uitstallen der inzendingen, en anderzijds als bouwwerk een waardige uiting moeten zijn van hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst, waarbij rekening zal moeten worden gehouden met de strekking van de tentoonstelling, zooals onder punt 1 aangegeven.

Ik kan hieraan toevoegen, dat het Werkcomité U voor het door U in te zenden werk een vergoeding van ƒ 500.— (vijfhonderd gulden) kan toekennen, welke vergoeding uiteraard in mindering zal worden gebracht van het honorarium van den architect, aan wien uiteindelijk de opdracht zal worden verleend.

Tenslotte deel ik U mede, dat de inzending uiterlijk Woensdag 23 Februari a.s. te 12 uur n.m. in het bezit moet zijn van den ondergeteekende, p/a Economische Voorlichtingsdienst, Rijnstraat 24 te 's-Gravenhage.

Ik zal het op hoogen prijs stellen omgaand van U te mogen vernemen of U bereid bent aan het hoogerbedoeld verzoek te voldoen.

De Secretaris van het Werkcomité,
Mr. J. J. OYEVAAR.

8 Februari 1938.

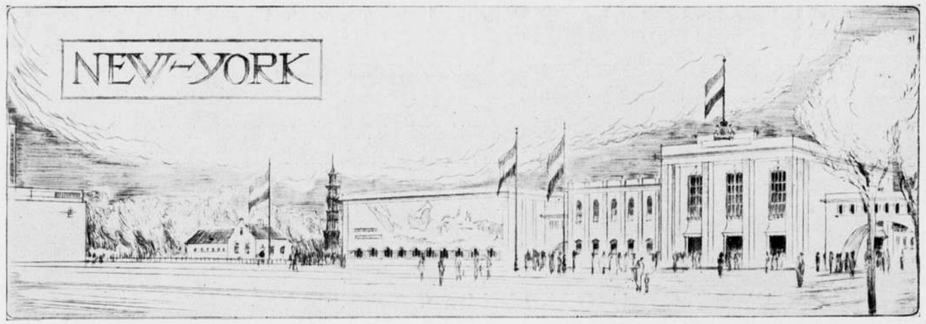

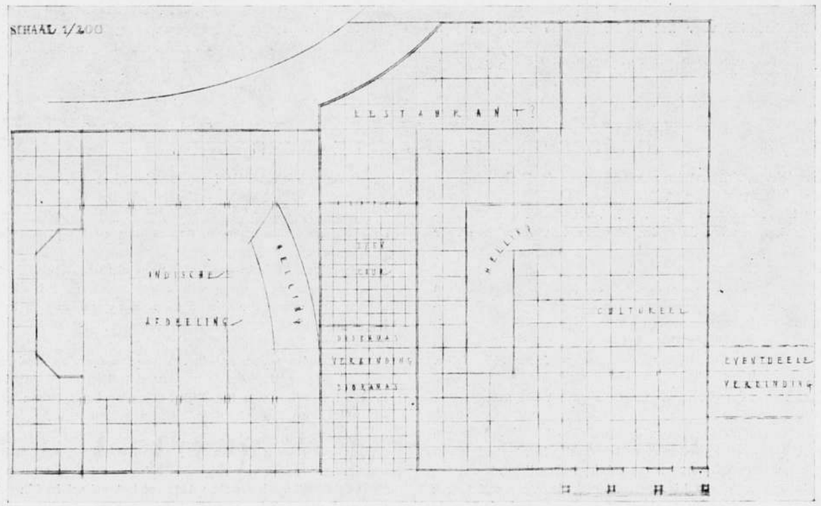

SCHAAL 1 À 600.
ONTWERP: PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER, ARCHITECT B:N.A.

TOELICHTING.

Bijgaande schets heeft ingevolge de alsnog onvoldoende gegevens geenerlei pretentie een oplossing te geven voor het geboden vraagstuk. De indeeling van den plattegrond kon niet anders dan veronderstellend zijn; voor den opbouw dienen de hoogtematen nader overwogen te worden.

Het plan sluit zich aan bij de, inzake het terrein verstrekte gegevens, waarbij niveauverschillen, als onbekend, buiten beschouwing moesten blijven. Wat de vlaktematen betreft kunnen eerst beslissingen genomen worden, nadat omtrent de indeeling der verdieping nadere gegevens verzameld zijn.

Voorop heeft gestaan de verdeeling in een afdeeling Nederland en een der Overzeesche Gewesten, die hier door een brug verbonden zijn, zoodat men bij het betreden van de Indische Afdeeling daarvan een overzicht krijgt. Deze afdeeling bestaat uit een middenhal over de geheele hoogte met bovenlicht en zijgalerijen. Naast den verdiepten achterwand zijn dienstruimten gedacht.

De indeeling van het Nederlandsche gedeelte is zonder verdere gegevens niet nader te bepalen, het plan voorziet in een hoog gehouden cultureel en een over beganegrond en verdieping verdeeld economisch gedeelte. Eventueel kan een verbinding met het vaste voorgebouw gemaakt worden.

Het geheel is een staalskeletconstructie, bekleed met verschillende materialen als steengaas met pleister, onbrandbaar plaatmateriaal, een en ander te kiezen naar verhouding van de beschikbare middelen en in overeenstemming met de Building Code.

Voor het plint en voor steunpunten en lisenen ware het gebruik van ons bij uitstek nationale materiaal, de baksteen, te kiezen.

De open cour en het restaurant zouden fijner gedetailleerd kunnen worden, waarbij typisch Nederlandsche materialen als tegels e.d. toegepast zouden kunnen worden.

Het Indische gedeelte kan langs den breeden verkeersweg een groote kaart van den Archipel vertoonen, uitgevoerd in fraaie materialen, waarbij de mogelijkheid van een bijzondere avondverlichting te overwegen is.

Bij de detailleering van venstervormen, omlijstingen en bekroningen zijn enkele traditioneele profielen en motieven toe te passen, zoodat de Amerikaan zich spoedig zal kunnen oriënteeren.

In aansluiting aan het Indische gedeelte kunnen in den aan te leggen tuin Indische versierende motieven worden opgesteld, bijv. een Balineesche verbrandingstoren en karakteristieke poortfragmenten, beelden enz.

Hiernaast zou dan, als interessante tegenstelling, in een verzorgden Hollandschen tuin een eenvoudige karakteristieke boerenwoning opgesteld kunnen worden. Ons terrein is daarvoor van voldoende afmetingen.

Den Haag, 23/2/'38.

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP W. M. DUDOK ARCHITECT B.N.A.

Beteekenis van plaats en doel; materiaal.
Tweeërlei gebondenheid bepaalde den vorm van mijn ontwerp: gebondenheid aan plaats en aan doel.

Plaats. Op een beknopt terrein moet een gebouw verrijzen; de overblijvende tuin moet mede dienstbaar zijn aan het tentoonstellen. Het is dan logisch het gebouw zooveel mogelijk nabij de noordelijke (gebogen) terreingrens te plaatsen, waardoor de tuin zoo groot mogelijk blijft en zooveel mogelijk van de zon profiteert. Een stijlvol geheel is niet denkbaar zonder vormverwantschap tusschen gebouw en tuin; ik heb dus óók een aanduiding voor den tuinaanleg gegeven al werd dit niet direct verlangd. Deze strakke siertuin, herinnerend aan datgene wat voor Nederland zoo karakteristiek is: onze bollenvelden, biedt met zijn waterpartij overvloedig gelegenheid tot het tentoonstellen van onzen bloemenschat.

Doel. In een tentoonstellingsgebouw moet het tijdelijke karakter tot uitdrukking komen: wij moeten niet bouwen maar monteeren. Met luchtige middelen moet een

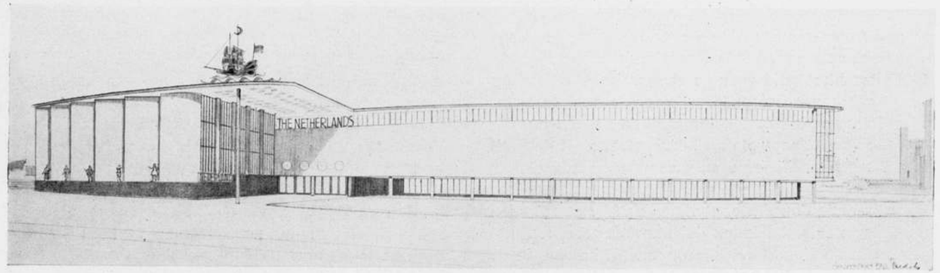

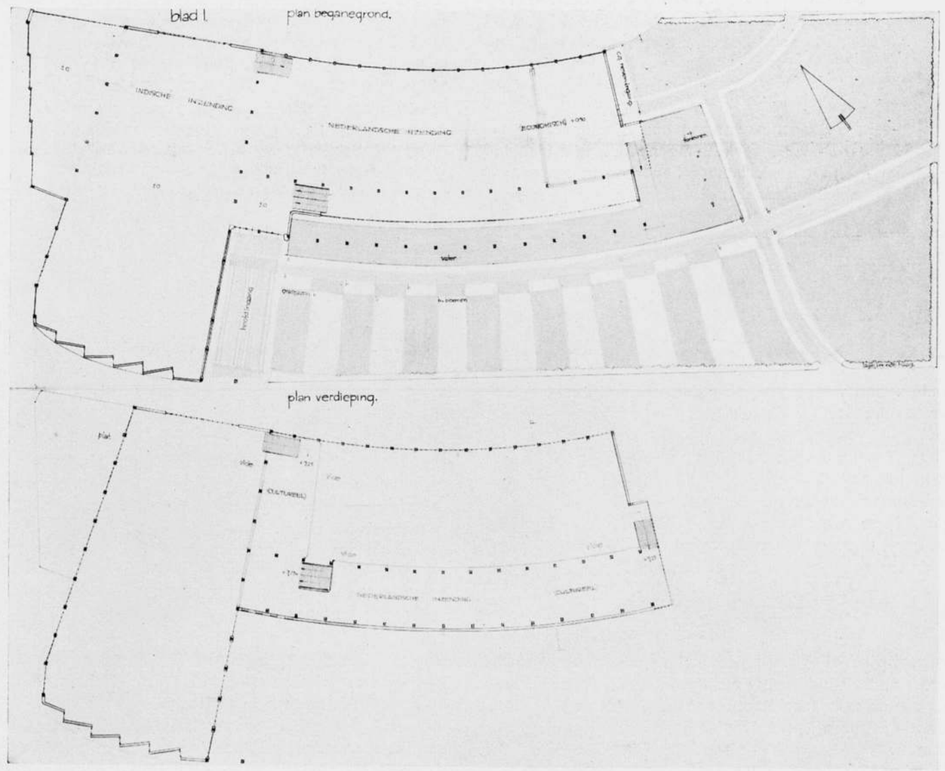

SCHAAL 1 À 800.
ONTWERP W. M. DUDOK, ARCHITECT B.N.A.

groote ruimte worden omsloten, dit is m.i. het best te bereiken door een ijl staalskelet te omkleeden met glas en met een der zeer vele soorten lichte bouwplaten (een definitieve keuze is alsnog vast te stellen in verband met de kosten, enz.). De platen dienen in zeer lichte kleur te worden bespoten (bijv. dambordsgewijze zacht stroogeel en roomkleurig; een nuance verschil derhalve) op een dof zwart plint. Indien voor het plint, dat uiteraard meer weerstand tegen beschadiging moet bieden, geen geschikte bouwplaten kunnen worden gevonden, kan dit desnoods uit dof zwart verglaasde baksteen worden gemaakt.

Algemeene vorm.

De teekening der planindeeling geeft aan dat het paviljoen in hoofdzaak uit twee loodrecht op elkaar staande groote zalen, resp. voor de Nederlandsche en de Indische inzending, bestaat, welke dus beide haar eigen sfeer kunnen verkrijgen. In nauwe aansluiting aan den terreinvorm is de grondvorm van het geheele complex licht gebogen. In de Nederlandsche zaal is het grondvlak uitsluitend bestemd voor de economische afdeeling; het in deze zaal gebouwde balcon dient voor de cultureele inzending. De hoofdingang is geprojecteerd bij de aansluiting der beide groote zalen zoodat zoowel de Nederlandsche als de Indische afdeeling direct bereikbaar zijn, maar tevens zóó dat de bezoekers het gebouw betreden onder het balcon; daardoor ervaren zij een climax in de ruimteontwikkeling bij het betreden der zalen. In elk dezer zalen bevinden zich naast de groote ruimte lagere gedeelten: in de Nederlandsche onder het balcon, in de Indische doordat zich aan de noordwestzijde aan deze zaal een lager afgedekt gedeelte aansluit. Deze eenvoudige verscheidenheid in ruimtelijken vorm (welke het geheele bouwwerk in- en uitwendig verrijkt en de constructie vereenvoudigt) zal het uitstallen ten goede komen, omdat het voor verschillende objecten verschillende omgeving biedt.

Versiering, enz.

De architectonische beteekenis van een bouwwerk wordt bepaald door de schoonheid der verhoudingen, men kan zich in den regel zonder architecturale schade beperken in het ornament indien de financieele middelen dit gebieden. Toch meende ik dat in dit luchtige, blijmoedige tentoonstellingswerk wel een enkele uitwendige versiering van onze nationale sierkunst zou kunnen getuigen. Ik koos daartoe — natuurlijk is ook een andere keuze denkbaar — een ingangsversiering als dakbekroning van de luifel in den vorm van ons scheepje „De Halve Maen", waarmede in 1607 Henry Hudson in dienst van de Oost-Indische Compagnie uitvoer en de „Hudson"rivier ontdekte hetgeen aanleiding werd tot de stichting van Nieuw Amsterdam (het latere New York). Het is de bedoeling deze, m.i. zinvolle, versiering als zwierige smeedijzerkunst, als een vergulde bekroning op een blauw golfmotief op te vatten. In de plooien van den zuidwestelijken gevel der Indische zaal (aldus voor zonwering) kunnen de beeltenissen van die nationale figuren een plaats krijgen, die in de gemeenschappelijke geschiedenis van Amerika en Nederland van beteekenis zijn geweest; aldus illustreerende den gemeenschappelijken band, die immers ook in Amerika nog zoozeer wordt gewaardeerd. De uit het water oprijzende zuilen (onder het overgebouwde gedeelte der Nederlandsche zaal) kunnen tevens als lichtende zuilen worden gedetailleerd; zoo zijn er bijna eindelooze mogelijkheden. Ik denk er tevens aan een kleine cabine in den voortuin te bouwen (grootendeels ondergronds, althans vrijwel onzichtbaar) van waaruit op het gesloten voorvlak van het gebouw 's avonds Nederlandsche propagandistische films kunnen worden vertoond.

Ten slotte een enkele opmerking over het specifiek nationale karakter dat sommigen in dergelijke architectuur wenschen te herkennen. Een tijdelijk tentoonstellingsgebouw — 'n zoo typisch moderne opgave — is allerminst geschikt om drager te zijn van die traditioneele vormen die de leek aanstonds als karakteristiek nationaal herkent, vormen die hier nochtans zinloos zouden zijn. In de manier waarop bouwmeesters van verschillende landen een dergelijke moderne opgave aanvaarden en tot oplossing brengen is trouwens, ondanks overeenkomst, toch veel meer nationale zin dan meestal wordt gemeend. Ik hoop dat Uw commissie zich zal kunnen vereenigen met de wijze waarop ik bovenomschreven gedachten in mijn ontwerp tot uiting bracht.

Ik heb erover gedacht los van het gebouw, maar in aansluiting daarmee, een hooge geconstrueerde, 's avonds te verlichten siermast (vanenmast) op te richten.

Maar daartoe dien ik bekend te zijn met de overige architectuur: in den regel ontstaan er bij zulke tentoonstellingen al genoeg van dergelijke sierelementen en te veel is verwarrend.

W. M. DUDOK.

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP J. P. L. HENDRIKS ARCHITECT B.N.A.

Ontwerp.

Hierbij is uitgegaan van de gedachte dat een paviljoen een tijdelijk karakter behoort te dragen, zonder dat echter aan de waardigheid tekort wordt gedaan.

Het is n.l. gewenscht dat de uiterlijke vormgeving reeds aangeeft, dat in het gebouw een belangrijke en bezienswaardige collectie tentoongesteld wordt.

Protserigheid is vermeden, terwijl door de groote vormgeving getracht is mede te kunnen concurreeren met de andere bouwsels die in de omgeving opgericht zullen worden.

Indeeling.

Deze is als zeer globaal te beschouwen. De vier groepen Nederland en Nederlandsch-Indië, elk gesplitst in cultureel en economie, zijn ook in de buitenarchitectuur tot uitdrukking gebracht.

Van de situatie is geprofiteerd door de hoofdingang op de hoek te projecteeren.

Voor verlichting is in het algemeen aan bovenlicht gedacht.

De Indische afdeeling zou in inheemsche bouwstijl kunnen worden uitgevoerd.

Constructie en materiaal.

Deze is gedacht in skeletbouw en afhankelijk van de bodemgesteldheid. Het schijnt n.l. dat het tentoonstellingsterrein een slappe bodemstructuur heeft, waardoor licht construeeren gewenscht wordt.

Indien dit inderdaad het geval blijkt, zal een houten skelet met de noodige dito portaalspanten en vakwerkliggers de aangewezen oplossing zijn, mits goedkeuring van tentoonstellingsbestuur en bouwtoezicht.

In het andere geval zou een licht staalskelet gemaakt moeten worden.

De buitenbekleeding van het skelet in metaalgaas en afgepleisterd met b.v. Snowcrete, een Amerikaansche cement, kleur crème.

De sokkels, waarvan de hoogte 2 M. bedraagt, en de terrassen, kunnen worden uitgevoerd in Nederlandsche materialen, waarbij gedacht is aan roode plavuizen, gewone en verglaasde baksteen, diverse gebakken tegels al of niet verglaasd, waarvan een interessant geheel is samen te stellen wat tevens een propaganda voor bovengenoemde materialen kan beteekenen.

Op verschillende plaatsen is gelegenheid beeldhouwwerk en andere versieringen aan te brengen.

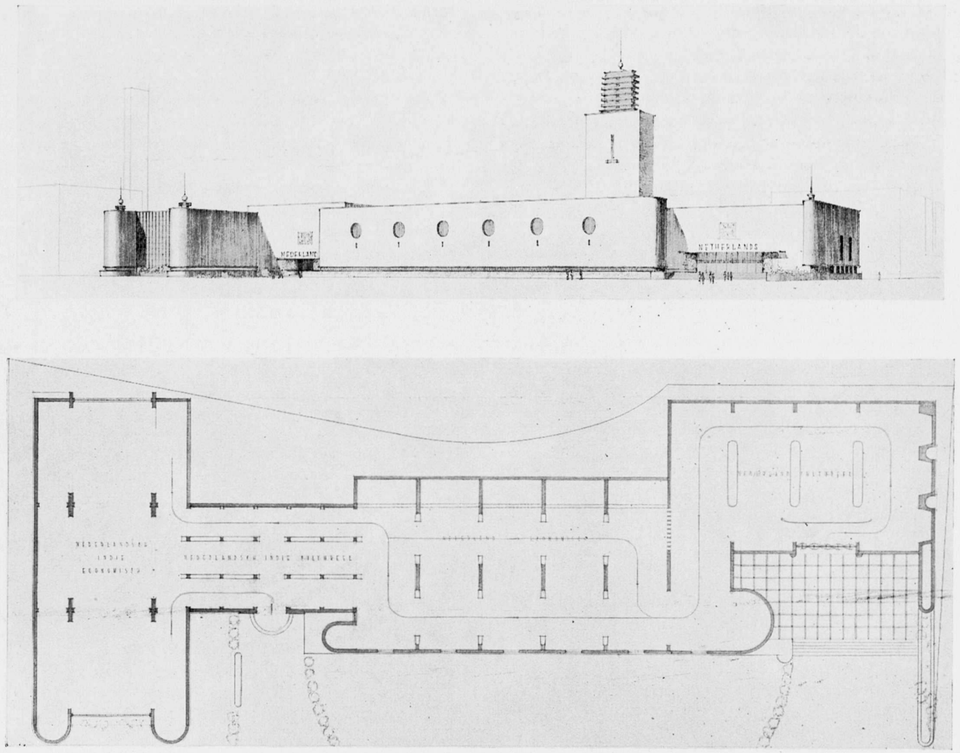

SCHAAL 1 À 800.
ONTWERP J. P. L. HENDRIKS, ARCHITECT B.N.A.

TOELICHTING TOT ONTWERP VAN IR. S. VAN RAVESTEYN, ARCHITECT B.N.A.

Situatie.

De ligging tegenover Italië, dat aan de noordzijde van zijn terrein waarschijnlijk een hooge monumentale gevel zal doen verrijzen, noopt tot plaatsing van het Ned. Paviljoen zooveel mogelijk naar de noordzijde van ons terrein, hetgeen gelegenheid geeft om onze tuinbouw op gunstige wijze te toonen, goed gelegen ten opzichte van de zonbestraling, op de lange strook grond tusschen de Avenue en de zuidgevel van ons Paviljoen.

In de noordgevel, zoo dicht mogelijk nabij de noordzijde van ons terrein ontworpen, kunnen vanaf de Intramuralbusroad het Secretariaat en de service-ruimten van het café worden bereikt en desgewenscht andere dienstingangen worden geprojecteerd, zoo deze noodig blijken.

De hoofdingang is niet in het zuid-oost-punt van ons terrein gedacht, doch op eenigen afstand daarvan in n.w. richting, teneinde de bezoekers meer nabij de tuinaanleg te brengen, waardoor zij b.v. bij het verlaten van de hoofdtoegang geneigd zullen zijn door de tuinen te wandelen, waarbij hun volle aandacht wordt getroffen door het in de n-w-hoek ontworpen caféterras met café.

Uitwendige vormgeving.

De hierboven uiteengezette redenen leidden mede wegens het gevraagde bebouwd oppervlak, tot een zeer langgerekt gebouw. Om eentonigheid te ontgaan, werd een gebogen zuidgevel ontworpen, die aan de n.w. zijde door de café-partij wordt afgesloten en aan de z.o. zijde haar belangrijkste accent krijgt door de hoofdmassa van de ronde hal, waarin Nederland-economisch wordt gebouwd. Uit deze hoofdmassa rijst centraal een ronde witte zuil, waartegen verspreid figurale voorstellingen van Neerlandsch leven in de meest uitgebreide zin kunnen worden gesteld en welke bekroond wordt door een aardbol waarop Nederland, zijn Overzeesche Gewesten en hunne verbindingen met Amerika kunnen worden gebouwd. De hiergenoemde zuil is vanaf de omliggende pleinen en avenue's door de doorkijken tusschen de bouwblokken zichtbaar en kan vandaar de aandacht naar ons Paviljoen trekken. Des avonds kan zij door floodlight sterk beschenen worden.

Uit de noordgevel rijzen drie hooge witte masten op, waarvan twee met vlaggen en één met het wapen, die de massawerking ook tegenover het hooge gebouw van Italië naar de meening van den ontwerper gunstig zullen beïnvloeden, en ook des avonds vanaf het dak sterk met floodlight worden beschenen. Voorts is als n-w-accent op het dak, geplaatst op het uiteinde van de boven het dak gelegen moerbalk, een oud-Hollandsch schip gedacht (Halve Maen?), dat door zijn silhouet ook dat gedeelte verlevendigt.

Duidelijk is aan de n.w. zijde de bouwmassa vanaf de Avenue afgesloten door het, met kleurige vanen omgeven, caféterras met café waardoor een mogelijk ongunstige bouwmassa van het ten n.w. van ons terrein te bouwen paviljoen van een ander land wordt afgeschermd.

In het kernpunt van de tuinaanleg is een groote plastiek gedacht, waardoor de dieptewerking gunstig wordt beïnvloed; om deze laatste reden ook een plastiek in de as van de groote toegang, dat zoo gecomponeerd moet worden dat zij vanaf de weg, vanaf de tuin en vanaf de ingang interessant is.
De zuidgevel tusschen café en ronde hal heeft een hooge borstwering opdat de tuinaanleg een rustige achtergrond verkrijge en de zonnestraling in het inwendige van het Paviljoen niet hinderlijk worde, terwijl immers gelegenheid bestaat dit van de noordzijde voldoende te verlichten.
Onder het caféterras bestaat gelegenheid tot het maken in de z.w.gevel van de afdeeling Overz. Gewesten van een in- of uitgang, al of niet voor speciale doeleinden.

Inwendige vormgeving.

Uiteraard is het niet mogelijk, daar de inzendingen nog niet bekend zijn, een inrichting van het inwendige aan te geven. Wel is getracht door vorm en afmetingen de verschillende afdeelingen naar haar aard en doel geschikt te doen zijn.
In de groote rotonde, 15 m hoog, is o.a. langs de buitenwand gelegenheid voor expositie in stands van dezelfde diepte doch verschillende lengten. De gevelvlakken, die met de raamvlakken afwisselen, geven gelegenheid tot het aanbrengen van beeldstatistieken, figurale voorstellingen enz.

In het centrum, tusschen de kolommenrij, is een expositie van de diamantindustrie gedacht met een hoog in het middelpunt flonkerend symbool, vanuit alle deelen van de rotonde zichtbaar en bij het binnenkomen dadelijk de aandacht trekkend.
Het cultureele gedeelte van Nederland, volgend op het economische, leent zich door de smallere vorm tot het beschouwen van de uitgestalde kunstwerken. De gebogen zuidwand kan een interessante ontwikkeling van, op gelijke afstanden, hoog opgestelde wandplastieken toelaten. Aan de noordzijde kan een bordes voor een speciaal onderwerp worden gedacht dat als plafond van de te exposeeren interieurs kan dienen en waaronder zich ook het seecretariaat bevindt.
Voortgaande naar het n.w. treft men eerst een smallere, daarna een wijdere en centraal gevormde ruimte, die aan de z.w.-zijde in een lager, meer intiem gedeelte, onder het café gelegen, over gaat, vanwaaruit men eventueel weer op de Avenue kan komen.

Materialen.

Het Paviljoen is gedacht van tijdelijke materialen, in lichte kleur (echter niet wit) getint. In de tuinaanleg bestaat de mogelijkheid voor het toonen in lage muurtjes van fraaie Hollandsche baksteen.

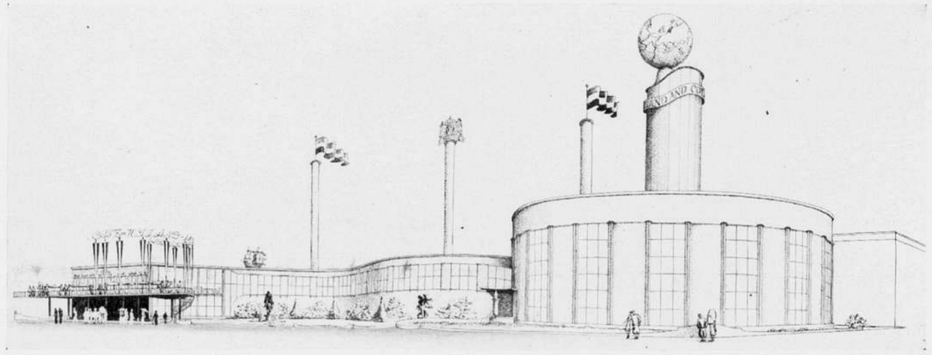

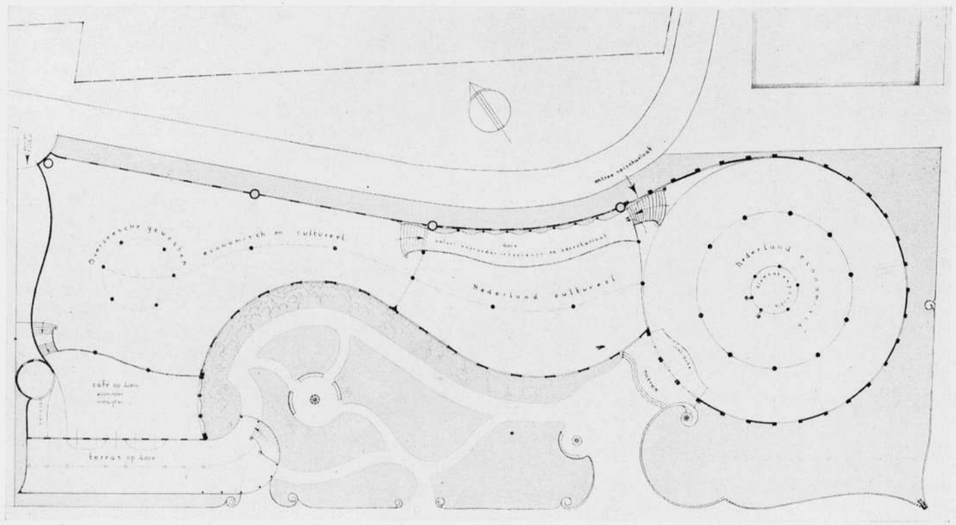

SCHAAL 1 À 800.
ONTWERP IR. S. VAN RAVESTEYN, ARCHITECT B.N.A.

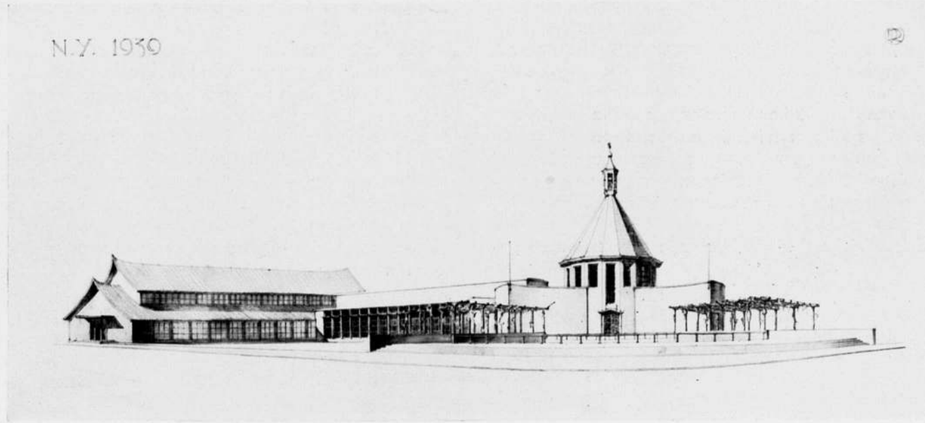

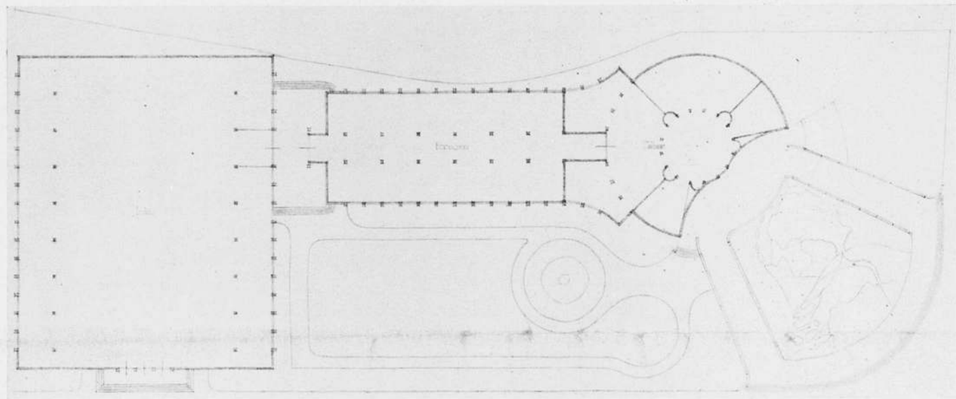

SCHAAL 1 À 800.
ONTWERP IR. D. ROOSENBURG, ARCHITECT B.N.A.

TOELICHTING.

Het thema dezer tentoonstelling „Building the world of tomorrow" gaf aanleiding tot de vraag of het voor Nederland mogelijk zou zijn op dit gebied te voorschijn te komen met een motief, dat in de Vereenigde Staten niet bekend en voor den op technisch gebied verwenden Amerikaan nieuw en belangwekkend zou zijn.
In de rij der staten is er bijna geen enkele, die zoo door het „Building the world of to-morrow" in beslag is genomen als Nederland. Het indijken van de Zuiderzee is hiervan de meest sprekende uiting en daar deze arbeid zoo nauw samenhangt met den waterstaat van het geheele staatsgebied, is hierop in de eerste plaats de aandacht te vestigen.
Daartoe is vóór de hoofdentrée een verdiept gedeelte aangebracht, geflankeerd door twee pergola's, die als inleiding tot den hoofdingang dienen. In dezen bak, 3 m diep en ± 600² m groot, is een reliefkaart van Nederland aangebracht. De schaal er van zal ± 1 : 10.000 zijn, maar de afmetingen der watergangen zullen vergroot zijn b.v. op 1 : 1000 en de vertikale maten zullen zelfs b.v. 1 : 100 kunnen zijn. In dit relief zullen de voornaamste rivieren en delta-armen, de Zuiderzee, afsluitdijk en waddeneilanden goed uitkomen. Er zullen de belangrijkste polders en kanalen in aan te geven zijn.
Wanneer nu een periode van 15 minuten als tijd tusschen eb en vloed wordt aangenomen, dan kan door een zeer eenvoudige, verdekt opgestelde, combinatie van eenige pompjes een alleraardigst beeld van het afvoeren en oploopen van het water van Nederland worden gegeven. Rijn en Maas kunnen hun aanvoer van water geven, de vloed kan rivieren en waddenzee instroomen, terwijl door waterverstuivers, aangebracht aan de pergola, ook de regen als een factor kan worden aangeduid. Windmolens, de eerste stoomgemalen en de moderne diesel en electrische gemalen kunnen, in het landschap opgesteld, hun functies zichtbaar verrichten; sluizen kunnen open en dicht gaan, al naar gelang van eb en vloed, voor uitwateren of tot het doorlaten

van schepen. De groote verbindingen onzer belangrijke havens en industriecentra kunnen goed uitkomen, maar vooral de aanbouw van den N.O.polder en de interessante werken van den Afsluitdijk en de werken, die nog moeten worden volvoerd, kunnen werkelijk en bewegend worden gedemonstreerd.
Door de diepte van den bak kan men aan alle zijden er om heen in de pergola's, door klimrozen beschaduwd en heerlijk verkoeld door den verstuivenden regenval, van een interessant en boeiend beeld van de „lage landen bij de zee" genieten om, na deze verkwikking opgefrischt, zich in het gebouw te begeven en aldaar zich te verdiepen in de cultuur en verdere activiteit van dit landje, zoowel op eigen gebied als op zijn rijke koloniale gebieden.
Door den hoofdingang treedt men in een rotonde, waarin eenige belangrijke beeldhouwwerken en een middengroep plaats kunnen vinden; in de omringende ruimten kunnen verder Schilderkunst, Architectuur en Kunstnijverheid plaats vinden. Twee groote zalen in overgangsvormen zouden voor Onderwijs en Sociale aangelegenheden dienst kunnen doen. In het langgestrekte gebouw kan een beeld van de economische beteekenis van Nederland worden gegeven. Hierbij zou in overweging zijn te nemen of een expositie der beide diensten van Stadsontwikkeling onzer groote steden Amsterdam en Rotterdam daarbij niet een, voor den Amerikaan boeiend, punt zou kunnen vormen. Te Rotterdam is in December juist een alleraardigste expositie „Ken Uw Stad" gehouden, welke zeer illustratief materiaal gaf, terwijl het uitbreidingsplan van Amsterdam een belangrijk project op dit gebied is. Deze afdeeling kan eindigen in verkeer en zoodoende de verbinding met de koloniën illustreeren.

Een zeer groot dwarsgebouw is bestemd voor de koloniale afdeeling. Dit gebouw zou ook te maken zijn met een kleine besloten binnenplaats, zoodat in het binnenste er van een koloniale markt zou te exposeeren zijn; dit is echter een overweging die bij de uitwerking ter sprake zou komen.
In de uitwendige architectuur is gezocht een belangrijk moment te maken van den hoofdingang met de direct aansluitende cultuur. Het hoofdmotief, de overkoepeling van de rotonde, is nog niet tot het gewenschte resultaat gekomen; hiervoor is langer studie noodig. De groote ronde torenbouw is modern en sterk als motief, doet echter te veel aan een watertoren denken en is te zwaarmoedig. De elegantere oplossing van een dak met klokketoren heeft als voordeel, dat zij absoluut Hollandsch is, doet misschien te veel aan vervlogen tijden denken. Te midden van de onmiskenbaar zware hedendaagsche tentoonstellingsarchitectuur zal zij echter zeer uitzonderlijk aandoen.
Het geheel is gedacht van baksteen met een pannendak en koperen spitsje.
Het dak van de Indische zaal in materiaal uit de koloniën.
Voor de constructie is een lichte ijzerconstructie het meest gewenscht. Hiertegen kunnen buitenmuren van een halfsteen geplaatst worden, terwijl de binnenwanden van een of ander plaatmateriaal kunnen worden gemaakt.
De pergola's zijn bedoeld in zeer lichte ijzeren spanten, waarop balkjes van hout en volop te begroeien met klimrozen of andere in den zomer bloeiende planten van Hollandschen bodem in aansluiting aan den tuin.

Ir. D. ROOSENBURG.

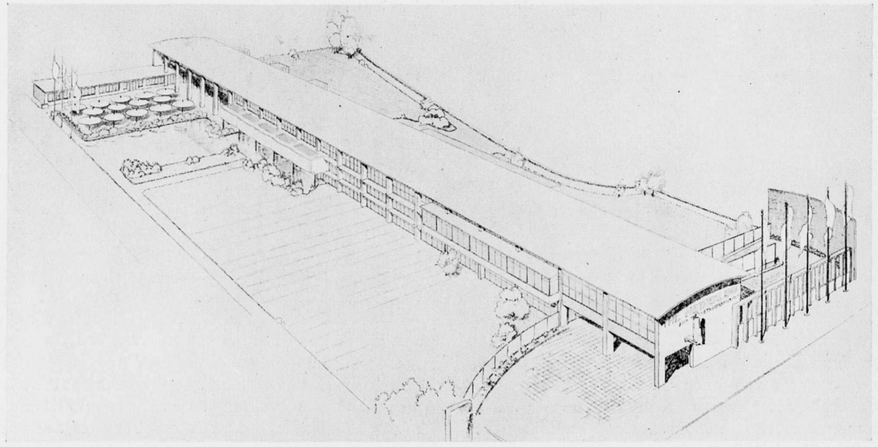

ONTWERP M. STAM, ARCHITECT.

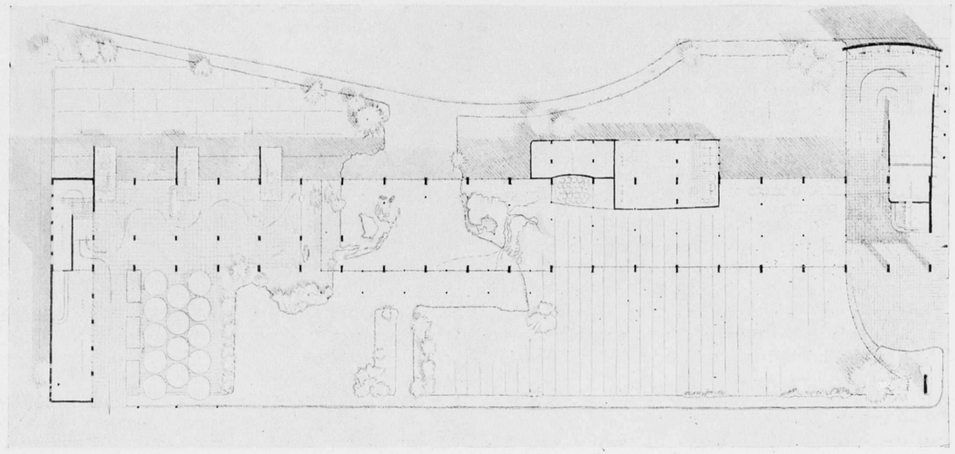

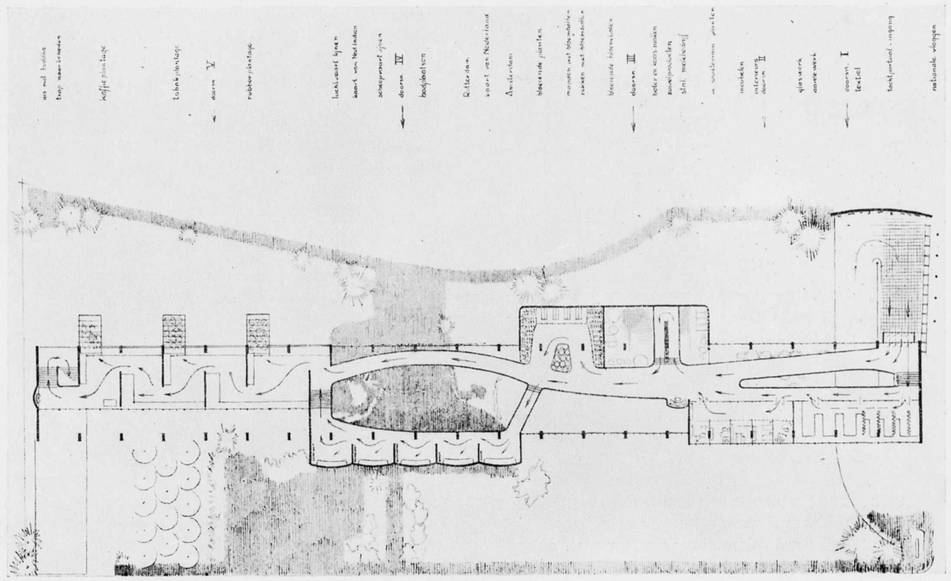

SCHAAL 1 À 800.
ONTWERP M. STAM, ARCHITECT.

TOELICHTING.

Opvatting.
Bij het bezoeken van deze tentoonstelling moet een duidelijke en bewust georganiseerde indruk bij den bezoeker achtergelaten worden. Het is daarom noodzakelijk bij het ontwerpen van het paviljoen voor deze tentoonstelling uit te gaan van de gevoelens van den gemiddelden bezoeker, van de manier van bezichtigen van de tentoonstelling, daar de bezoeker van alle kanten en door alle mogelijke zaken overladen pleegt te worden. Men moet zich rekenschap geven (psychologisch) van „hoe men binnen komt", „welke eerste indruk en welke indruk zich gaandeweg bij den bezoeker zal vastzetten", „welke totaal indruk tenslotte zal blijven" enz. enz.

Het is daarom noodzakelijk dat de ontwerper zich een duidelijk beeld vormt van het gezicht dat de tentoonstelling moet hebben. Anders gezegd, het is noodzakelijk vooruit te weten en te formuleeren welke grondgedachten Nederland als exposant de bezoekers wenscht mede te geven en welke gedachten de bezoekers meer in het bizonder in de gedachten moeten worden gegrifd.
Wanneer de vraag „welk gezicht" is opgehelderd dan is daarmede de opgave gesteld en het thema gegeven waarop het ten-toon-te-stellen materiaal verzameld kan worden en tot een expositie georganiseerd en gegroepeerd kan worden.
Uitgaande van het gestelde thema, zal het vervolgens noodza-

kelijk zijn om een tentoonstellingsprogramma op te stellen. Dit tentoonstellingsprogram zal reeds in principe moeten bevatten het idee waarop de tentoonstellingsbezoeker zal worden rondgeleid en de volgorde waarin het ten-toon-te-stellen materiaal aan hem zal worden voorgelegd.
Eerst dan wanneer een duidelijke en overtuigende volgorde in een program tot stand is gekomen, welke de bezoekers (vanaf de ingang, langs alle belangrijke groepen en tot daar waar hij het gebouw zal verlaten,) leidt, eerst dan kan de architect, die tot taak heeft voor deze reeks van programpunten de ruimtelijke omstandigheden te scheppen, met zijn plan beginnen, of met andere woorden een reeks van ruimten componeeren die het ontworpen program ondersteunt en helpt verduidelijken. Eerst dan zal het bouwwerk de gedachte die van de tentoonstelling moet uitgaan, volkomen dienen en, indien het program van een groote leidende gedachte vervuld is, ook een architectonisch duidelijk, overtuigend en schoon uiterlijk kunnen hebben.
Bij de groepeering is er steeds vanuit gegaan dat de bezoeker aan a l l e s voorbijgeleid moet kunnen worden.
Hij moet zich niet radeloos gaan gevoelen en niet weten waar hij moet beginnen en waar eindigen en hij mag ook niet het onaangename gevoel krijgen van veel te hebben moeten overslaan.
Om dit te bereiken is het systeem vermeden waarbij links en rechts van den bezoeker bezienswaardige zaken zijn opgesteld en is de voorkeur gegeven aan een groepeering waarbij de bezichtiging zich meer vanzelfsprekend kan ontwikkelen.

Vervolgens kwam het ontwerper als wenschelijk voor, om niet steeds de geheele stroom van bezoekers door de verschillende stands heen te voeren maar slechts diegenen die daarvoor belangstelling mochten hebben de mogelijkheid te geven om de stands van zeer nabij te bezichtigen, terwijl een ander gedeelte der bezoekers deze stands bewust zal kunnen voorbijloopen of slechts een vluchtige indruk daarvan zal kunnen krijgen.

O p b o u w.

Het gebouw is gedacht in het bij uitstek Hollandsche materiaal g e l e i j s e l s t e e n. Op de gevel bij de hoofdingang zal het opschrift aangebracht worden „The Netherlands and the Netherlands Indies".
Op een der hoeken van het terrein (links van de hoofdingang) is een groote monumentale plastiek gedacht.
Van hier loopt de hoofdtoegangsweg, langs een gebogen glaswand bestaande uit baksteenkolommen waartusschen spiegelruiten, welke vervolgens onder het tentoonstellingsgebouw doorloopt en met een gemakkelijk bestijgbare breede helling opklimt tot het royale tochtportaal dat toegang geeft tot de groote hal. Deze door een hoog opgaande muur afgesloten hal biedt gelegenheid om met vroolijke kleurige motieven te vertellen van:
De democratische wereldbeschouwing die de beide landen vereenigt;
De voortbrengselen van techniek die de nieuwe wereld ons levert;
Van de oude cultuur van het kleine moederland en van de grondstoffen enzoovoorts die aan Amerika geleverd worden.
Terzijde van de hoofdingang is een rij feestelijk opgestelde vlaggen gedacht, die de nationale kleuren aldaar zullen doen vertegenwoordigen.
Binnengekomen acht ontwerper het gewenscht te laten zien welke producten Nederland en daarna Nederlandsch-Indië maakt en hoe het cultureele niveau is waarop deze producten staan b.v. als volgt:

1. afdeeling met industrieele producten.
textiel: a. kunsthandwerk 1. borduurkunst,
2. kerkelijke kunst,
3. weefkunst.
b. machinale producten 1. geweven stoffen,
a. japonstoffen,
b. meubelstoffen enz.,
2. bedrukte stoffen.

2. afdeeling met landbouwproducten.
Zuivel. Een groot rek met Hollandsche kaas zal den bezoeker opmerkzaam moeten maken op de verschillende soorten en de wijze van verpakking daarvan. In een eenige meters onder het niveau van de hal gelegen gedeelte zal de bezoeker een blik kunnen werpen op een volledig ingerichte koestal met koeien, terwijl daarnaast een melkcentrifuge en aan de andere kant een boterfabriek en een kaasmakerij de bezoekers ook met deze bij uitstek Hollandsche waren in kennis kan stellen.
De ontwerper stelt zich voor de bovengenoemde ruimten in open verbinding te brengen met een groene grasweide met zoo mogelijk eenige slootjes met knotwilgen waarin eenige koeien.

Planten en bloembollencultuur. In deze onderafdeeling van landbouwproducten valt allereerst op een zeer groote opening in de vloer van de hal waardoorheen men een groot aantal manden met bloembollen ziet staan, ter verzending gereed, terwijl zich daarachter op de begane grond een bloembollenveld met bloeiende bollen kan uitstrekken waarvan een keurcollectie door den bezoeker van dichtbij moet kunnen worden aanschouwd. Tusschen deze keurcollectie kunnen eenige bloembollenrekken worden opgesteld die laten zien hoe deze honderden soorten bollen gesorteerd worden.

3. (zoo gewenscht) afdeeling scheepsbouw en visscherij.
Het is hier misschien mogelijk één der prachtige oude Hollandsche scheepsmodellen (Rijksmuseum) te laten zien naast een model van de Nieuw-Amsterdam. Ook zou het mogelijk zijn om op aanschouwelijke wijze te laten zien welke gedeelten van de Oceaan door de Hollandsche visschersvloot bezocht worden en naar welke deelen der wereld de visch uit Nederland verzonden wordt.

4. Op deze afdeeling zal den bezoeker een indruk van ons land moeten worden gegeven en het ligt in de bedoeling van ontwerper om een groote maquette (b.v. plm. 14 m groot) te doen vervaardigen welke vanaf de gaanderij door den bezoeker zal kunnen worden bezichtigd en waarop duidelijk zullen moeten worden aangegeven:
1. de havencomplexen
2. de industrie-gebieden (textiel)
3. de waterwegen (groote rivieren)
4. de badplaatsen
5. de Wieringermeerpolder.
Deze gebieden moeten door den bezoeker gemakkelijk op de maquette te vinden zijn en de ontwerper stelt zich dan ook voor deze gebieden met lampjes aan te geven welke door middel van een drukknopsysteem door de bezoekers in werking kunnen worden gesteld.
Op deze afdeeling sluit aan een gedetailleerde expositie van de steden
a. Amsterdam, met maquette van de havens, modellen en foto's van oude grachtenhuizen, nieuwe woonwijken en architectuur in Zuid en West Amsterdam.
b. Rotterdam, met een expositie als van Amsterdam.
c. Diverse badplaatsen als Scheveningen, Zandvoort, Bergen aan Zee, Oostvoorne, enz. met foto's van strandleven en natuurschoon.

5. Scheep- en luchtvaart.
Op deze afdeeling zullen op duidelijke wijze de verbindingen moeten worden getoond welke Nederland met zijn koloniën en met alle wereldddeelen onderhoudt.

Vervolgens gaat de bezoeker binnen in het gedeelte van het paviljoen dat gewijd zal zijn aan overzeesche gewesten. Dit gedeelte bestaat uit een reeks van ruimten welke op de verdieping gelegen zijn en bovendien uit een groote open hal op de begane grond, welke in verbinding met de aangrenzende tuin zeer geschikt zal zijn om de voorbeelden van de oude Indische cultuur te exposeeren. Een slechts schematische indeeling van de Indische afdeeling is aangegeven, daar over het daar tentoongestelde materiaal te weinig gegevens aanwezig zijn. Ontwerper denkt echter aan een expositie van de grondstoffen die door Indië geleverd worden.
1. tin met foto's van de mijngebieden en van de bouwwerken.
2. ijzererts ???
3. notenolie met foto's van de cultuur.
4. zonnebloemolie met foto's van de cultuur.
5. rijst met foto's van de rijstvelden en achter het gebouw een gedeelte van de tuin ingericht als rijstveld.
6. tabak met foto's van tabaksplantage en verder ingericht als de afdeeling voor rijst.
7. rubber met foto's van een rubberplantage en verder als boven.
8. koffie met foto's van koffieplantages en verder als boven.
De expositie van deze laatste drie producten heeft ontwerwerper gedacht in glazen kassen, waar een aantal planten volgens de gebruikelijke groepeering kan worden tentoongesteld.
Tenslotte komt de bezoeker in een restaurant, waar hij kan genieten van de Indische koffie- en rijsttafel en welk restaurant grenst aan een terras op het Zuid-Oosten, waar de bezoeker in de schaduw van zijn rondwandeling kan uitrusten.
Bij de geheele opzet van het paviljoen is er van uitgegaan dat de schilder- en beeldhouwkunst bij de aankleeding van het gebouw zullen betrokken worden.
De architectuur zal bij de afdeeling van Amsterdam en Rotterdam tot uitdrukking kunnen komen, terwijl een verdere demonstratie der bouwkunst zou kunnen plaats vinden door het tegen het licht opstellen van groote doorzichtige foto's op de groote ruiten in de middenhal langs de hooger gelegen loopbrug. Het komt den ontwerper gewenscht voor door middel van geluidsversterkers een kalme uitzending van de muziek der bekende Nederlandsche componisten in het tentoonstellingspaviljoen mogelijk te maken.

M. STAM.

TOELICHTING BIJ HET PROJECT VAN H. TH. WIJDEVELD, ARCHITECT B N.A.

De door de Commissie verstrekte gegevens waren zeer onvolledig. Daardoor moet het hierbij behoorende project als een zeer voorloopig plan dienen. Het is niet meer dan een eerste Idee.
De verscholen ligging van het aan Nederland afgestane terrein bracht mij er toe door twee hooge pylonen de aandacht van de bezoekers te trekken.
Door het naderen van deze „aandachtvragende" pylonen, bereikt men tevens de Hoofdingang. Het plan geeft twee toegangsmogelijkheden. Hier komt men onmiddellijk in de algemeene entreehal (Toerisme en Verkeer).
Een langzaam oploopende vloer (helling) voert tot de eigenlijke (op verdiepinghoogte gelegen) expositie-ruimten. De ruimten onder de hellende vloer zijn gereserveerd voor auto's, electriciteit, kamers voor de suppoosten, W.C.'s enz.
Zoodra men de helling is opgegaan, komt men in een ronde overgangs-zaal, die een eenheid vormt met de groote ontvangzaal. (Zie plan verdieping).
De ontvangzaal dient tevens als expositieruimte (afdeeling Handel).
Dan volgt een als corridor gehouden straatoverloop, waardoor men het eigenlijke hoofdgebouw bereikt. (Zie plan verdieping).
De ruimte die volgt, is de eerste groote expositiehall (afdeeling Industrie).
De daarna volgende zalen liggen op lager niveau (afdeeling Onderwijs). Hier ontstaan verrassende kijkjes op de tuin en het restaurant, welke op de beg.grond zijn gelegen.
Men passeert (begin van lange gebogen zaal) een trap die toegang geeft tot een open filmzaaltje. Daar ligt tevens het terras-restaurant. (Zie plan beg.grond).
Vervolgt men echter den weg door de gebogen zaal (afdeeling

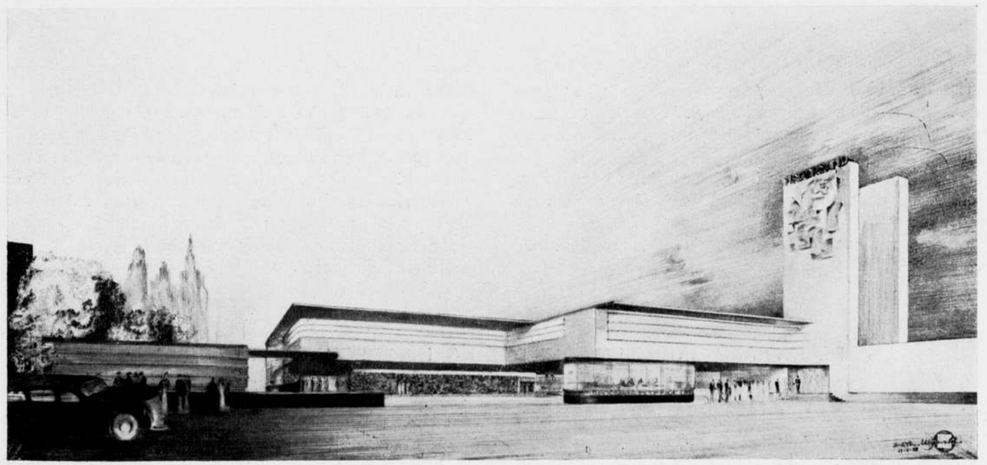

ONTWERP H. TH. WIJDEVELD, ARCHITECT B.N.A.

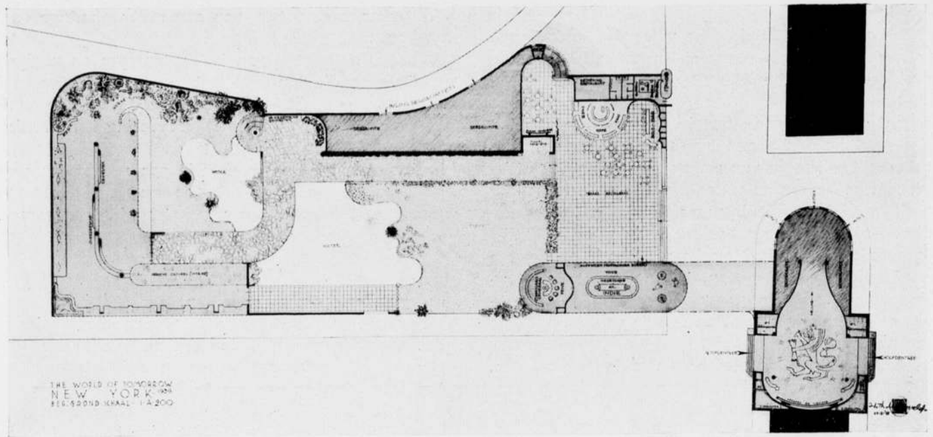

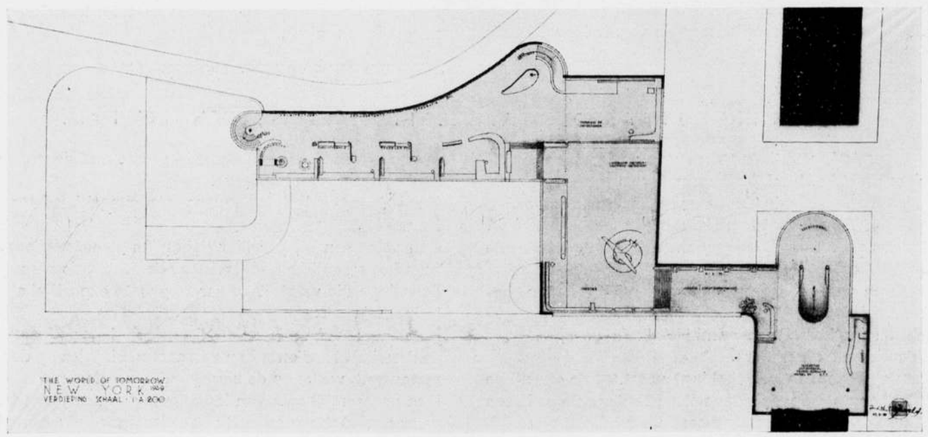

SCHAAL 1 À 1200.
ONTWERP H. TH. WIJDEVELD, ARCHITECT B.N.A.

Cultuur en Kunst) dan komt aan het einde een sterk verlichte glazen trap. Deze voert naar de beganegrond (tuin en waterpartijen) . . . . en zoo door een overdekte, vrije overloop, naar de Indische afdeeling. In tuin en overloop zijn fragmenten uit onze Koloniën gedacht.
Van hier uit kan men eveneens het Restaurant en het Informatie- en Propagandabureau bereiken (geheel van glas, zie beg.grond).
De tuinaanleg is een onverbrekelijk geheel met de architecturale opzet!

Hoewel het gebouw van tijdelijke aard moet zijn, heb ik mij de hoofdconstructie als ijzeren-framewerk gedacht, de wanden (binnen en buiten) lichtkleurige alluminiumplaten, de vloeren beton (met rubber bedekt), de trappen met treden geheel van glas. Een gedetailleerde uiteenzetting van de te gebruiken materialen is nog niet te geven, maar de geheele toonaard van constructie en uitvoering, van vorm en atmospheer, zal moeten aanpassen aan de opvatting die de Amerikaansche Regeering aan haar Wereldtentoonstelling wenscht te geven: „Building the world of to-morrow".

PRIJSVRAAG GRISAILLE SCHILDERING, UITGESCHREVEN DOOR HET INSTITUUT VAN RELIGIEUSE EN KERKELIJKE KUNST.

Wij ontvingen van de P.P.C. bericht dat overeenstemming is verkregen inzake de prijsvraag, uitgeschreven door bovengemeld Instituut, waarover wij in ons vorig nummer een bericht opnamen.

De prijsvraag is dus goedgekeurd door de P.P.C.
Voor het programma wende men zich tot:

Ir. Daan Jansen, Pieter Breughelstraat 18, Utrecht.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 23 — 4 JUNI 1938

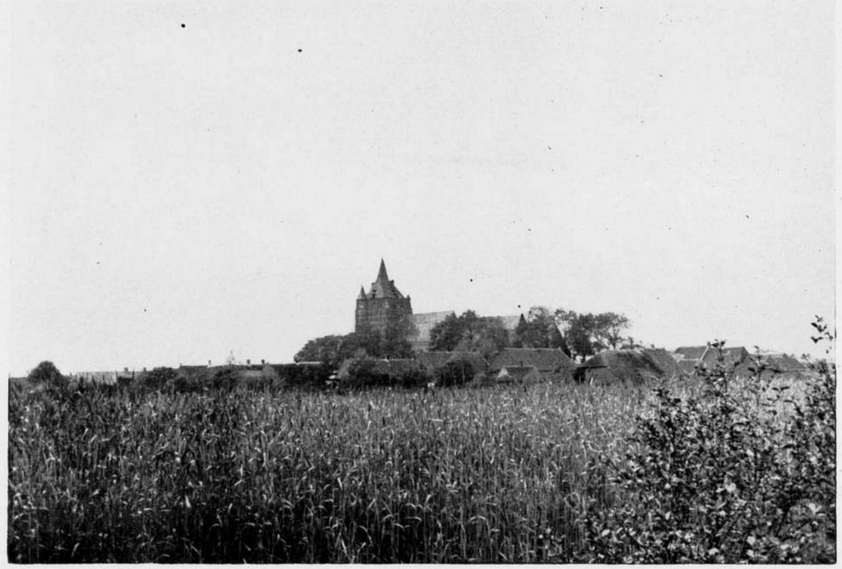

SPRANG

ARCHITECTEN GAAN NAAR BRABANT.

In Brabant is nog overvloed van ongeschonden oude dorps- en landelijke bouwkunst. In meer in het centrum des lands gelegen streken treft men op het platteland en in de dorpen nog veel gaaf gebleven woningen en boerderijen, maar ze zijn meest op zich zelf staand. In Brabant zijn nog dorpen, die ongerept hun oude schoonheid bewaard hebben. In vele dorpen treft men gedeelten aan, waar tot op heden geen enkele nouveauteit de stemming heeft bedorven. Men wandelt daar nog langs heele rijtjes boerenhuisjes, alle zoo'n beetje scheef op den weg staand, prachtig van kleur, ingetogen van vorm. Ze zijn niet eens allemaal zoo oud. Een van die huisjes te Udenhout draagt in de ankers het jaartal 1861. Dat werd in het z.g. diepste vervaltijdperk van onze architectuur daar toch nog maar kalm neergezet. Het had dus nog altijd dieper gekund.

De architecten gaan naar Brabant. Ze gaan die eenvoudige bouwwerkjes zien, die daar in de dorpskommen en langs de landelijke wegen zonder de minste pretentie staan. Ze verlaten hun teekentafels met ingenieuse details van ramen en deuren, die tientallen functies moeten vervullen, ze verlaten hun dossiers met statische berekeningen van balken en spanten, ze verlaten heel die wereld van gespannenheid, waarin ze leven in die houding van scherp staan tegenover dat veeleischende, gecompliceerde moderne leven, dat hun de vraagstukken voorlegt, welke ze architectonisch moeten oplossen.
Zij verlaten een wijle hun werk, dat, omdat het tectonisch is, altijd vechten beteekent, heerlijk vechten wel is waar, maar toch maar op leven en dood. Met de materie! Wat heeft Michel Angelo gevochten met de materie. Maar hij heeft haar er ook behoorlijk onder weten te krijgen.
Dus, de architecten gaan naar Brabant en ze staan daar tegenover die dorpskerkjes en dorpswoninkjes.
Hier ligt Helvoirt. Naast den grooten weg. Het kerkje heeft een fraaien toren met een ingesnoerde leien spits.

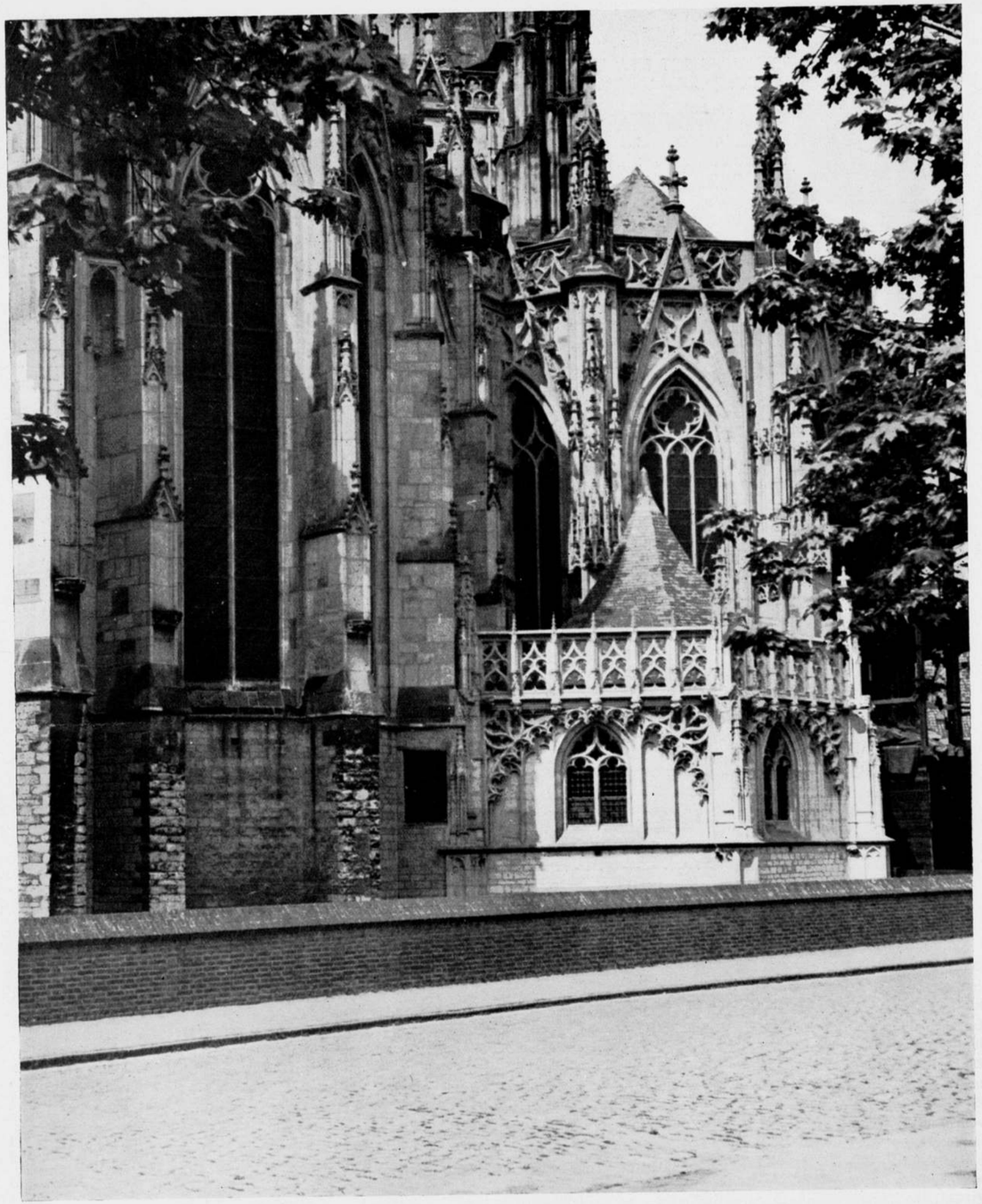

ST. JANS BASILIEK TE 'S-HERTOGENBOSCH, MET DE IN 1937 GERESTAUREERDE „GERFKAMER"

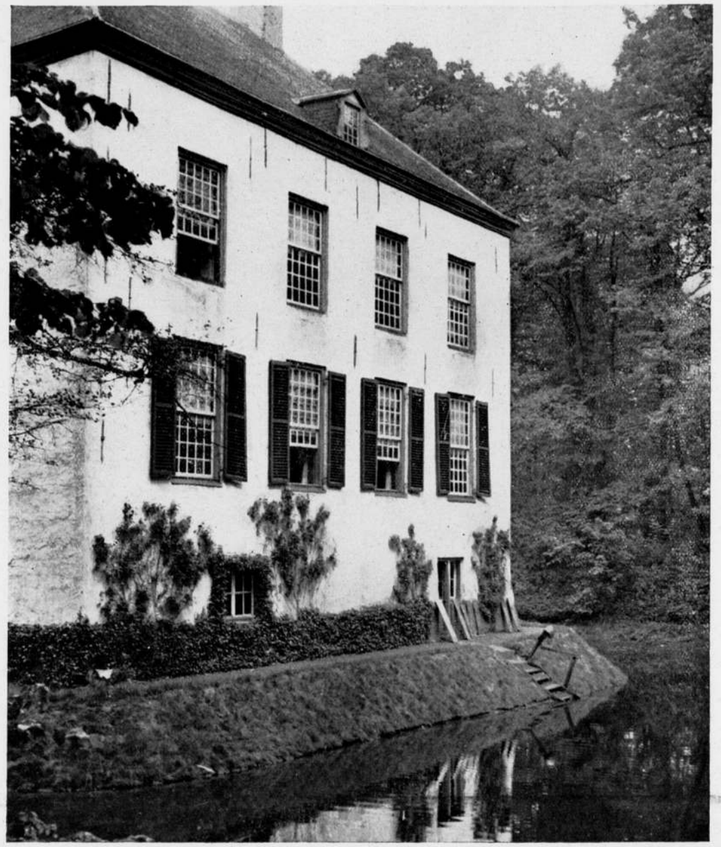

HET HUIS TE LOON OP ZAND

Daar ligt Sprang. Tusschen de korenvelden. Dat liggen van Sprang tusschen de korenvelden! Men moet dat eens gaan bekijken.
En de architecten staan tegenover die mooie oude boerenhuisjes, waarvoor nooit één ronde gevochten werd.
Zij vinden hier tegenover hun tectonisch-vechtende-manier-van-doen, een eenvoud en grootheid, die op slag ontwapent.
Zij staan hier tegenover het bouwen „an sich", tegenover bouwen als verschijnsel. Want dit is de hoofdeigenschap van „oude landelijke bouwkunst" (iedereen begrijpt precies wat we ermee bedoelen), wáár ook ter wereld: ze is de objectiveering van het bouwen.
Zij is onbestreden: „bouwen", een punt dat bij het Pantheon, zelfs bij het Parthenon, nog altijd discutabel blijft.
Landelijke bouwkunst staat feitelijk buiten de bouwkunst, waarvan de voortbrengselen als producten van den scheppenden geest in de betrekkelijkheid van de waardebepalingen van den beschouwenden geest opgenomen worden.

De landelijke bouwkunst treedt door haar objectiviteit buiten de bouwkunst, ze vormt er een aparte dimensie van, zonder aan de bouwkunst zelf een bepaalde wezenlijke waarde toe te voegen. Het boerenhuis, dat wij zoo bewonderen, staat naast de geschiedenis der bouwkunst, hetgeen maar heel goed is, want vele scheppingen der bouwkunst zouden het, naast het boerenhuis bezien, kwaad te verantwoorden krijgen. Het boerenhuis gunt de bouwkunst overigens graag het pretje van haar geschiedenis.
In de objectiveering van het bouwen schuilt de aantrekkingskracht, die van de landelijke architectuur op de architecten uitgaat.

In de landelijke bouwkunst vindt de architect het eenige rustpunt voor de problemen, die zijn geest architectonisch bezig houden. De bouwwerken geven hem geen basis voor het geestelijke stelsel, waarin hij leeft en werkt, zij geven hem geen voorbeelden ter copie, zij geven hem den oorsprong van het coördi-

BOERDERIJ TE BEST

natiestelsel voor zijn werken. Oude landelijke bouwkunst is geen theorie, die in de praktijk van het jachtende leven in de moderne maatschappij niet meer past. Het is het praktische punt 0, dat, hoever men er van verwijderd raakt, steeds terug te vinden is.
De landelijke bouwkunst, die de recente vroegere eeuwen ons hebben nagelaten, is geen onvergankelijk bezit. Er zal met groote zorg en extra maatregelen gewaakt moeten worden, dat onze landelijke bouwkunst, en dat geldt natuurlijk niet alleen voor Brabant, maar voor ons geheele land, niet over korten tijd, relatief gesproken, verdwenen is. Het klinkt schoon er voor te zorgen, dat zich vóór dien tijd een traditie vormt, welke de bouwkunst op het land weer de objectiveering van het bouwen doet zijn, maar intusschen is die traditie er nog niet en zal het niet zoo gauw lukken die traditie te vormen. Vraagt U dat maar eens aan de schoonheidscommissies op het platteland. Daarbij komt, dat de boeren voor die objectiveering van het bouwen minder voelen dan architecten, die op excursie gaan. Een fijne nieuwe schuur voor weinig geld en een erkertje voor

HOEFSMEDERIJ TE OIRSCHOT

BOERDERIJ TE NEDERHEMERT

DETAIL BOERDERIJ BIJ SPOORDONK

BOERDERIJ BIJ SPOORDONK TUSSCHEN OIRSCHOT EN MOERGESTEL

de vrouw toe, vormen een ideaal dat ook moeilijk is medemenschen botweg te misgunnen.
Cultuur verplaatst nu eenmaal cultuur. De wet van het behoud der stof schijnt ook voor de cultuur te gelden.
Maar waar de 20ste eeuwsche bouwkunst haar kinderstuipjes te boven schijnt te raken en er zich teekenen voordoen, dat op fantasie steunende „beginselen" gaan plaats maken voor beginselen zonder fantasieën en zonder aanhalingsteekens, waar de Heemschutgedachte ruim een kwart eeuw doorgewerkt heeft, en het behoud van monumenten en natuurschoon in steeds grooter kring aandacht heeft, is de tijd niet ongunstig om het zoo lang mogelijke behoud van oude landelijke bouwkunst op een of andere manier verzekerd te krijgen.
Want, behalve als coördinaten-oorsprong, heeft de goede landelijke bouwkunst ook haar ongemeene bekoorlijkheid. En deze trekt, vooral in het ongekend schoone landschap, waarvan het oude 's-Hertogenbosch het stralende middelpunt is, natuurlijk het meest. In ieder geval mij. J. P. M.

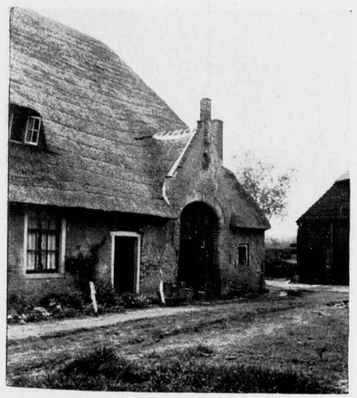

BOERDERIJ TE SPRANG

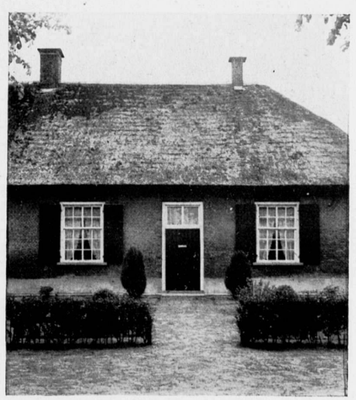

BOERDERIJ TE UDENHOUT

SECRETARIE TE NEDERHEMERT

KERK TE HELVOIRT

KASTEEL ZWIJNSBERGEN TE HELVOIRT

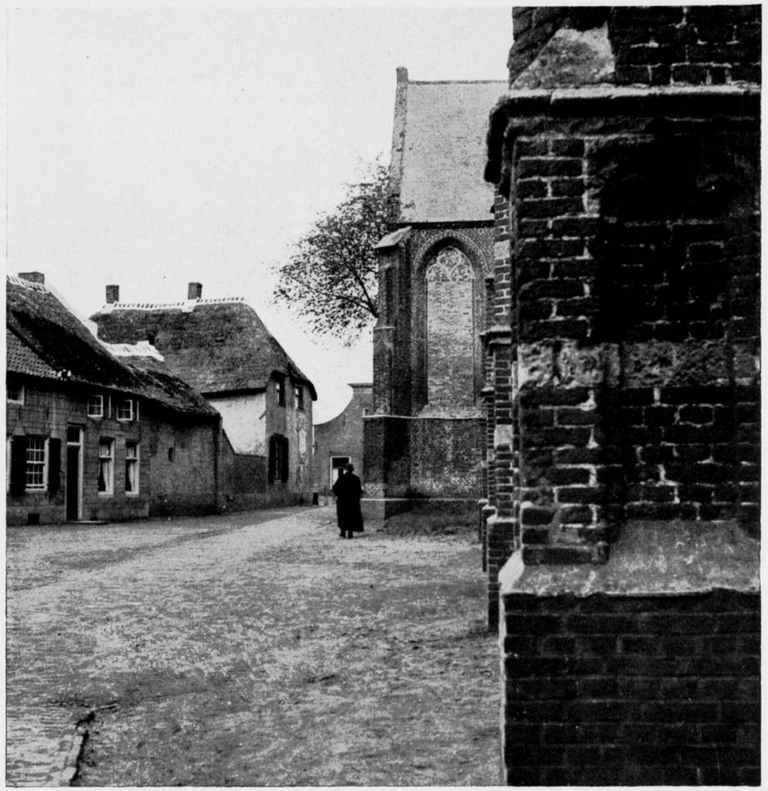

KERKPLEIN TE SPRANG

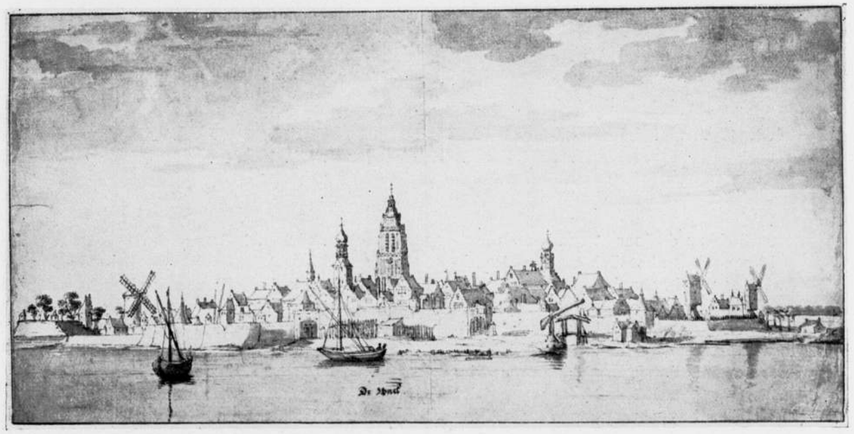

GEZICHT OP ZALT-BOMMEL UIT HET NOORDEN OMSTREEKS 1680
NAAR EEN TEEKENING VAN VALENTIJN CLOTZ IN 'S RIJKSPRENTENKABINET

Over de totstandkoming van de opdracht voor het ontwerp van het Nederlandsche paviljoen op de tentoonstelling te New York achtte het Bestuur van den B.N.A. het noodig om, ter vermijding van misverstand, te worden voorgelicht door den Commissaris-Generaal van de Nederlandsche deelneming, den Heer Jhr. Mr. A. C. D. de Graeff, die, op een desbetreffend verzoek, gaarne de zaak wilde bespreken.
In deze bespreking, waarin Jhr. de Graeff ons Bestuur volkomen openhartig wenschte in te lichten en ook heeft ingelicht, is komen vast te staan:
1°. dat in de op 7 Februari j.l. gehouden en door de pers bijgewoonde vergadering van het uit ± 80 leden bestaand Algemeen Comité de Commissaris-Generaal heeft voorgesteld Prof. Slothouwer, die hem daartoe van z.i. volkomen bevoegde zijde was aanbevolen, en over wien hij van verschillende zijden zeer bevredigende informaties had gekregen, tot architect van het Nederlandsche paviljoen aan te wijzen;
2°. dat in die vergadering werd besloten de benoeming van een architect over te dragen aan een uit het Algemeen Comité gevormd Werkcomité van ± 20 leden, aan welk laatste Comité in dit opzicht door het Algemeen Comité volledige volmacht werd verleend;
3°. dat in de denzelfden dag gehouden vergadering van dat Werkcomité door den Commissaris-Generaal opnieuw de candidatuur aan Prof. Slothouwer werd gesteld;
4°. dat in die vergadering echter werd besloten eerst een aantal architecten uit te noodigen ideeën-schetsen in te dienen, met de uitdrukkelijke bedoeling intusschen, dat het oordeel over die schetsen wel één factor doch niet de eenige beslissende factor zou zijn bij de keuze van den architect. Ook andere kwaliteiten toch, waarvan uiteraard uit ideeën-schetsen niet zou kunnen blijken, zouden bij de keuze van den architect in beschouwing moeten worden genomen;
5°. dat tot uitvoering van deze beslissing aan zeven architecten een uitnoodiging als evenbedoeld werd gezonden en wel aan vier architecten, die door Mr. J. F. van Royen naar voren waren gebracht naar aanleiding van een door hem, op eigen verantwoordelijkheid, zij het met medeweten van den Commissaris-Generaal, uitgelokte voordracht van het College van Advies, en aan drie andere architecten, staande de vergadering van het Werkcomité aanbevolen;
6°. dat de ingekomen schetsen besproken zijn in een vergadering van de uit het Werkcomité gevormde sub-commissie voor Gebouwen en Werken, in welke vergadering slechts in zooverre overeenstemming werd bereikt, dat een deel der inzenders al aanstonds werd terzijde gesteld, en dat besloten werd over de overige inzenders, mede in verband met hun schetsen, het oordeel te vragen van een buiten alle partijen staanden deskundige;
7°. dat in een volgende vergadering van evengenoemde subcommissie, welke door den deskundige werd bijgewoond, deze o.m. verklaarde, dat geen der ontwerpen hem had kunnen bevredigen, doch dat hij Prof. Slothouwer alleszins in staat achtte iets zeer goeds tot stand te brengen;
8°. dat de keuze van den architect daarna in stemming is gebracht in de vergadering van de sub-commissie van Gebouwen en Werken met het resultaat, dat op Prof. Slothouwer 1 stem, op een anderen architect drie stemmen en verder drie blanco stemmen werden uitgebracht;
9°. dat van dit prae-advies van de sub-commissie en van de beschouwingen van den deskundige mededeeling is gedaan in een vergadering van het Werkcomité, waarin ten slotte tot stemmen werd overgegaan, waarbij Prof. Slothouwer 10 stemmen op zich vereenigde, tegen 5 en 1 op twee andere candidaten en 2 stemmen in blanco.
10°. dat de zending naar New York van Ir. van Erp met Ir. Utermark buiten elk verband stond met de aanwijzing van den architect; weliswaar was op Ir. van Erp door Prof. Slothouwer de aandacht gevestigd als een door hem gewenschten medewerker, doch èn aan Ir. van Erp èn aan Prof. Slothouwer was nadrukkelijk medegedeeld, dat de tijdelijke zending van eerstgenoemde in geen enkel opzicht zou kunnen en mogen prejudicieeren, noch op de toekomstige positie van Ir. van Erp, tegen wien trouwens door niemand eenig bezwaar werd geopperd, noch op de uiteindelijke benoeming van een architect.

In het bovenstaande hebben wij de inlichtingen van den Commissaris-Generaal weergegeven, waardoor wij meenen, dat de Nederlandsche architecten thans een voldoenden kijk hebben op het verloop van deze aangelegenheid, en dat onjuiste veronderstellingen daardoor verder worden voorkomen.

HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

UITSLAG VAN HET EXAMEN TER VERKRIJGING VAN HET DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER B.N.A. 1938.

Aan bovengenoemd examen hebben dit jaar 21 candidaten deelgenomen, waarvan door 12 candidaten het diploma van „Bouwkundig Opzichter B.N.A. 1938" werd behaald. Deze candidaten zijn de Heeren: no. 300, H. J. W. Bergman te Vught; no. 301, A. J. Boomhouwer te Hilversum; no. 302, M. Breebaart te Leiderdorp; no. 303, G. Burger te Ouderkerk a. d. IJssel; no. 304, Kl. Dubbeldam te Leiden; no. 305, J. Th. van Dijk te Gouda; no. 306, H. J. Hebly te Apeldoorn; no. 310, J. W. P. Poggemeier te Amsterdam; no. 311, H. W. Poggemeier te Amsterdam; no. 312, J. Rijnja te Amsterdam; no. 316, B. Vermeulen te Deventer; no. 318, A. M. de Vries te Helmond.

Voorbereidend Examen.

Aan het eerste gedeelte van het Voorbereidend Examen namen deel 203 candidaten, waarvan 71 candidaten tot het tweede gedeelte daarvan konden worden toegelaten.
Aan 42 candidaten van deze laatste groep kon worden medegedeeld, dat zij, behoudens verdere bepalingen, vermeld in het programma van eischen, toegelaten zijn tot het afleggen van het Definitief Examen.

Amsterdam, 23 Mei 1938.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 24 — 11 JUNI 1938

STADHUISPLAN 'S-GRAVENHAGE, ARCHITECT J. LUTHMANN, B. N. A.

TOELICHTING.

Algemeene opmerkingen.
De karakteristiek van het prijsvraagontwerp was als volgt: In de as van de doorbraak in de Javastraat, in het verlengde van de Alexanderstraat, lag het vertegenwoordigend gedeelte met den toren. Hierbij sloot rechts aan het secretariegebouw en rechthoekig op het laatste het gebouw der Technische Diensten. Het zuidelijk gedeelte van het secretariegebouw was lager gehouden dan het noordelijk gedeelte, met het tweeledige doel het vertegenwoordigend gedeelte een domineerende werking te verzekeren en anderzijds om de van bovenlicht voorziene afdeelingen op het binnenterrein niet rondom door hooge bouwmassa's in te sluiten. Er was verder toegang tot het stadhuisterrein door een doorbraak op het Nassauplein.
Aan deze karakteristiek is bij de verdere uitwerking van het plan niets veranderd.
De uitwerking van het prijsvraag-ontwerp heeft plaats gehad na ampele bespreking met de z.g. kleine Stadhuiscommissie en met de hoofden der secretarie-afdeelingen en de directeuren der te huisvesten diensten. Eveneens is overleg gepleegd met de volledige stadhuiscommissie, terwijl aan de door de Jury op het bedoelde ontwerp geleverde critiek aandacht werd geschonken. De resultaten, neergelegd in het nu aangeboden plan, zijn als volgt te omschrijven.

Situatie.
De pleinvorming is verbeterd door de bestaande Zuidwestelijke bebouwing van het Alexanderveld niet meer de begrenzing te laten vormen van het stadhuisplein, doch aldaar een nieuw bouwblok te projecteeren, waartoe genoeg diepte voorhanden is.
Voorts is het vertegenwoordigend gedeelte (met het secretariegebouw) eenigszins naar voren verplaatst, waardoor het eerste een duidelijker scheidend motief vormt tusschen de beide pleingedeelten. Door deze verschuiving ontstaat tevens een verruiming aan de Laan Copes van Cattenburch, welke het gebouw aldaar ten goede komt. De bebouwing van de vrijkomende terreinen is, ook in het nieuwe plan, in hoofdzaak gedacht zooals deze oorspronkelijk was ontworpen. De doorbraak in de Javastraat is vóór het Stadhuis pleinvormig verwijd, waardoor meer samenhang ontstaat tusschen deze doorbraak en het representatief gedeelte. Uiteraard kan de definitieve vorming der bouwblokken eerst geschieden in verband met bestemming en indeeling.
Het verkeer kan uiterst eenvoudig geregeld worden. Trouwstoeten komen voor den hoofdingang, die geheel buiten het normale stadsverkeer is gelegen; zij rijden vervolgens op, om aan den zijingang, aan de Zuid-Westzijde, de getrouwde paren weer af te halen. De weg van hoofdingang tot zijingang is lang genoeg om voor een behoorlijke file plaats te bieden. Ook de plaats voor deze file, alsmede de genoemde zijingang, zijn geheel buiten het normale stadsverkeer gelegen. Voor parkeerende auto's is er plaats te over op het oostelijk plein. Een permanente parkeerruimte is gedacht tegenover het gebouw der Technische Diensten, terwijl bij bijzondere ontvangsten langs de lange zijde van den vijver auto's van bezoekers kunnen parkeeren.
Omdat de Hoofdcommissaris van Politie gewezen had op den ongewenschten toestand, welke zou ontstaan, indien de vijver onmiddellijk tegen het gebouw zou liggen (ontoegankelijk voor brandweermateriaal), is er thans voldoende ruimte tusschen vijver en gebouw gelaten.
De rijwielstalling voor het publiek lag eerst niet zeer geriefelijk in het onderhuis van het dienstgebouw. De stalling is thans naar buiten gebracht en strekt zich uit langs den vijver, even onder straatpeil, waarbij de mogelijkheid ontstond een geleding aan het gebouw toe te voegen. Dit gaat nu terrasvormig over naar den vijver. Aan den voet van den muur, welke de rijwielbergplaats (met een openbare toiletgelegenheid annex) aan het gezicht onttrekt, is een plantenborder gedacht. De muur eindigt in een sculpturale groen. De vijver is voorts omgeven door een terras, eenige treden lager dan de begane grond, welk terras zal worden beplant met lage geschoren haagjes, waartusschen gazon kan worden aangebracht.

Vertegenwoordigend gedeelte.
De oorspronkelijk ontworpen binnenplaats vormde een beletsel om tot een voorname ruimteontwikkeling te komen, alsook om de verschillende zalen op fraaie wijze onderling te groepeeren. Ze is vervangen door een groote hal, waaromheen nu de representatie-ruimten zijn gelegen.
Was bij het prijsvraagontwerp de Raadzaal met annexen als een afzonderlijke groep opgevat, geheel afgescheiden van het complex van feestzalen, het nieuwe gegeven is een groote centrale ruimte met een duidelijke lengte-as. De plaats van de Raadzaal is in deze as en daardoor tevens in de hoofdmassa van het vertegenwoordigend gedeelte.
Het onbevredigende in de buitenarchitectuur van het oorspronkelijke ontwerp, dat ontstond door het tegen elkaar concurreeren van twee bijna even groote massa's, gevormd door feestzaal met hal eenerzijds en de Raadzaal anderzijds, kon hierdoor worden opgeheven. Uiterlijk valt nu duidelijk te onderscheiden de hoofdmassa, gevormd door groote receptiezaal — hal — Raadzaal en de duidelijke secundaire massa's van kleine receptiezalen en koffiekamer voor de Raadsleden.
In de vergaderingen van de z.g. kleine Stadhuiscommissie kwam de algemeene wensch naar voren om de kamer van den Burgemeester eveneens in het vertegenwoordigend gedeelte een plaats te geven. Bijgevolg vormt ze met het vertrek voor den kamerbewaarder (tevens wachtkamer) en met een ontvang- en een werkvertrek, den rechtervleugel van het vertegenwoordigend gedeelte. Het ontvangvertrek kan in verbinding worden ge-

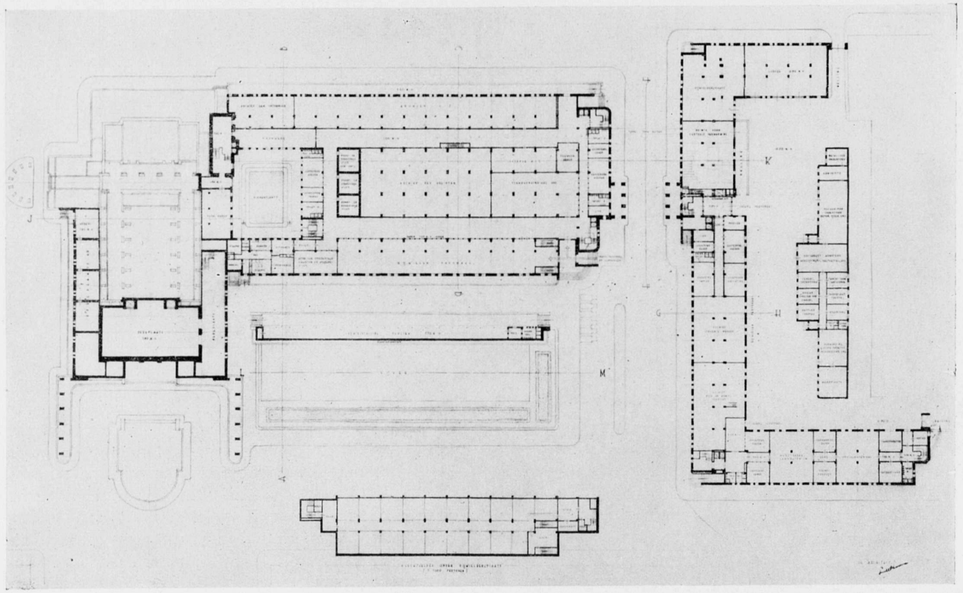

PLATTEGROND ONDERHUIS.

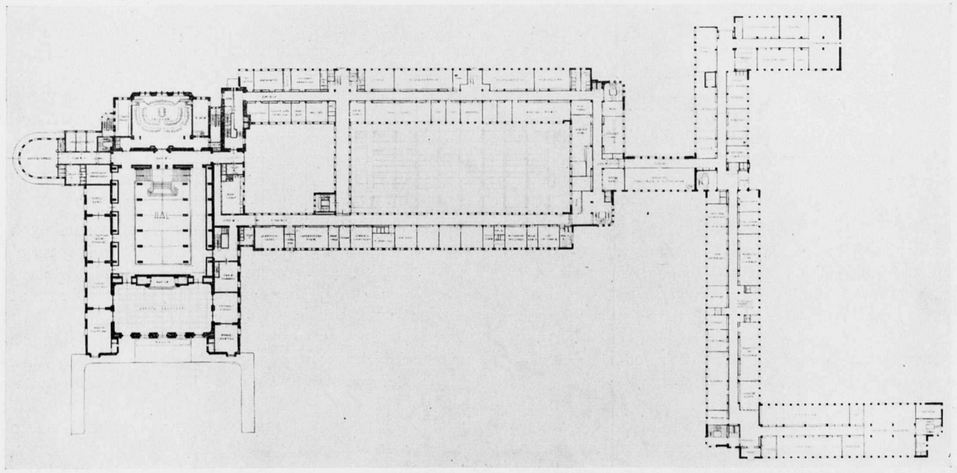

PLATTEGROND 1E VERDIEPING
UITGEWERKT PLAN VOOR HET STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.
(DE AFBEELDINGEN – BEHALVE DE DOORSNEDE OP PAG. 201 – ZIJN EEN 7-MALIGE VERKLEINING VAN DE TEEKENINGEN OP SCHAAL 1 A 200)

bracht met de groote receptiezaal. Aldus bestaat de receptieruimte uit een groote zaal met podium en muziekgalerij en 4 kleine zalen, welke alle onderling in verbinding kunnen worden gebracht.

De ruimte op den beganen grond is geheel in beslag genomen door de traphal, de 3 trouwzalen met haar wachtruimten, garderobes, wachtkamers voor de tribunes, enz.

De interieurs zijn door het plan, de verdiepinghoogte en de raamverdeeling in hun elementairen vorm bepaald. Hierbij is, even-

als bij het exterieur, de noodige aandacht besteed aan de verhoudingen, als zijnde van primaire beteekenis.

In de groote hal zijn de kolommen, de wanden onder de galerijen en de balustraden bekleed gedacht met gepolijste witte travertin. Ook de traptreden en de vloeren zijn in dit materiaal gedacht, de laatste in afwisseling met groen marmer. Boven de galerijen zijn de wanden geschuurd, aldus een rustigen achtergrond biedend voor plaatselijke decoratieve behandeling in den vorm van wandbeschildering of mozaïkbezetting, en verder voor beeldhouwwerk. De Raadzaal heeft tot ± 2.50 m uit den vloer

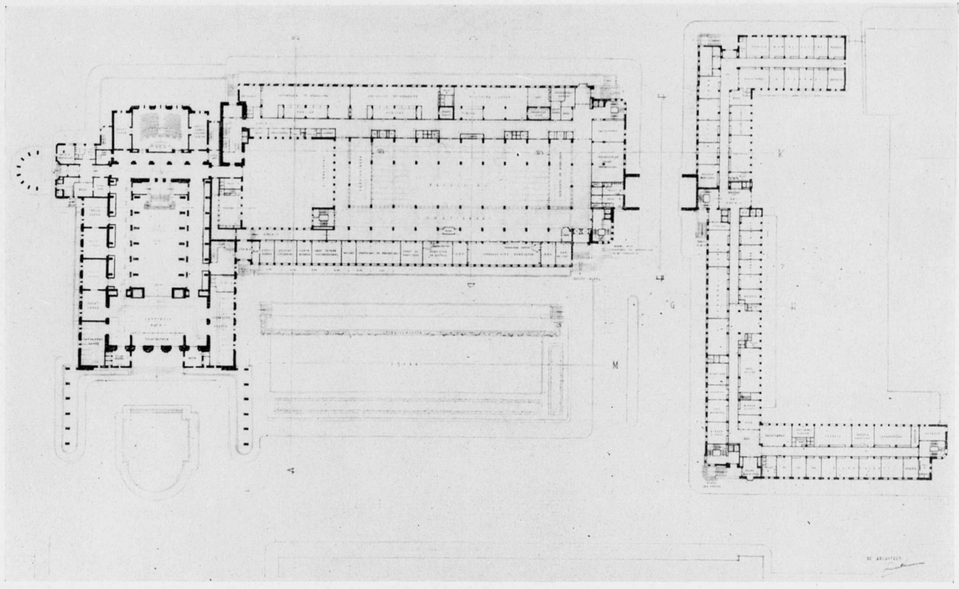

PLAN BEGANE GROND.

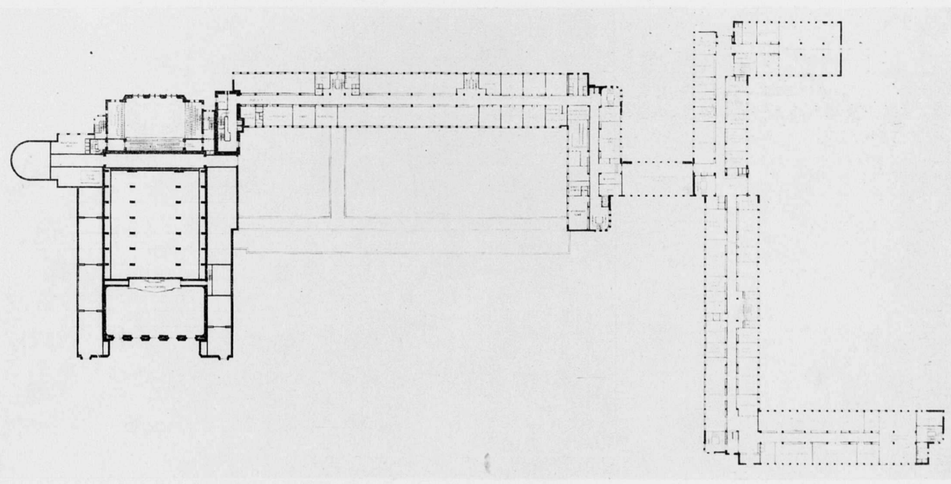

PLATTEGROND 2E VERDIEPING.
UITGEWERKT PLAN VOOR HET STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

een eiken betimmering. Voor de verdere wandbekleeding komen materialen in aanmerking, die een goede acoustiek waarborgen. Mede uit deze overweging zal het plafond bestaan uit cassetten. Als vloerbedekking is een tapijt hier aangewezen.

Voor de feestzalen is aan betimmering met houtsoorten van lichte kleur gedacht in combinatie met bespannen of geschilderde wanden. Voor avondverlichting komt een algemeene verlichting door plafondbestraling in aanmerking, met bijverlichting door kronen en wandappliqués.

Werkgedeelte.

De veranderingen in de indeeling, zoowel als in de architectuur kunnen niet alle genoemd worden. Zooals bij uitwerking van schetsplannen gebruikelijk is, werden alle onderdeelen van het plan nagegaan en gecorrigeerd.

Enkele voorname punten worden hier genoemd:

Secretarie.

In het onderhuis werden archieven voor de Afdeeling Bevolking en voor den Gemeente-ontvanger opgenomen, alsmede

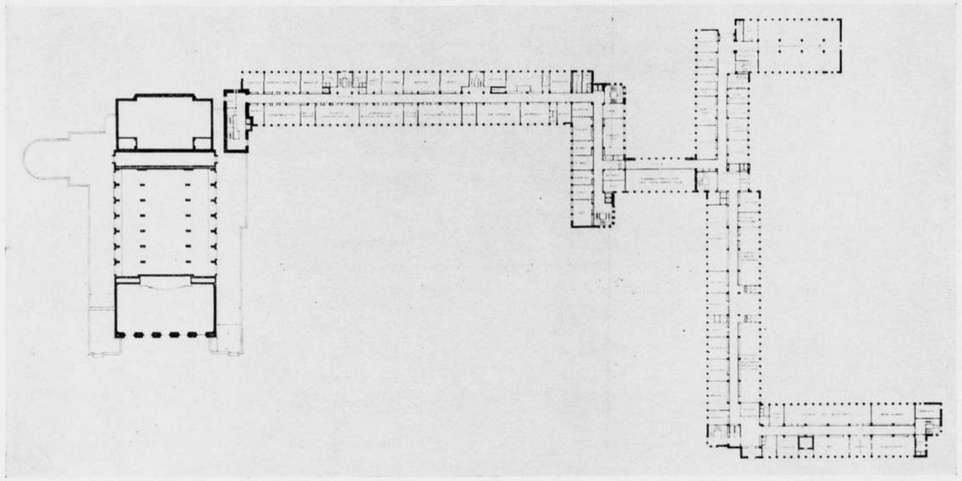

PLATTEGROND 3E VERDIEPING

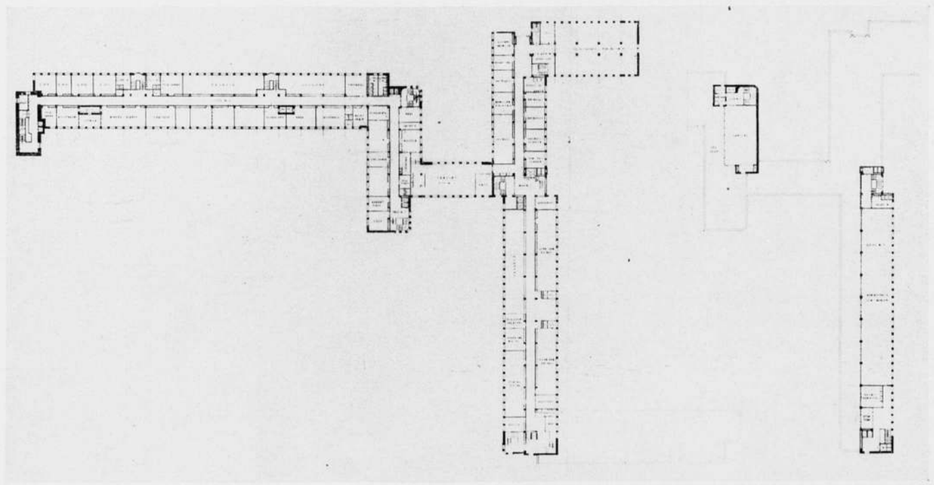

PLATTEGROND 4E EN 5E VERDIEPING.
UITGEWERKT PLAN VOOR HET STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

drie brand- en braakvrije kluizen. Toegevoegd werden voorts een conciergewoning en een vluchtkelder voor plm. 1000 personen. Op den beganen grond bestaat de voornaamste verandering hierin, dat de Afdeeling van den Gemeente-ontvanger niet meer in het centrum van het gebouw is gelegen naast de Afdeeling Bevolking, doch naar den buitenkant is verhuisd. Hierdoor wordt het publiek, dat beide Afdeelingen in grooten getale pleegt te bezoeken, gescheiden gehouden. Op de verdiepingen zijn verschillende Afdeelingen verschoven, samengetrokken of geheel verplaatst. In het programma voor de prijsvraag was slechts de benoodigde oppervlakte voor elke Afdeeling genoemd. In het uitgewerkte ontwerp zijn de Afdeelingen in overleg met de betrokken chefs nader ingedeeld, waarbij de grootst mogelijke ruimte-economie in acht werd genomen.

Gebouw voor de Technische Diensten.
Hier zijn de wijzigingen van ingrijpender aard. In het oorspronkelijke ontwerp was het gebouw zoodanig ingedeeld, dat een doelmatige scheiding, zoowel van het publiek, als van het personeel van de verschillende diensten, niet mogelijk was, wat tot minder gewenschte toestanden aanleiding zou kunnen geven. Hierin is verbetering gebracht door de indeeling te wijzigen. Met name zijn o.a. de ingangen met trappenhuizen en liften, welke ook in het oorspronkelijke plan reeds aanwezig waren,

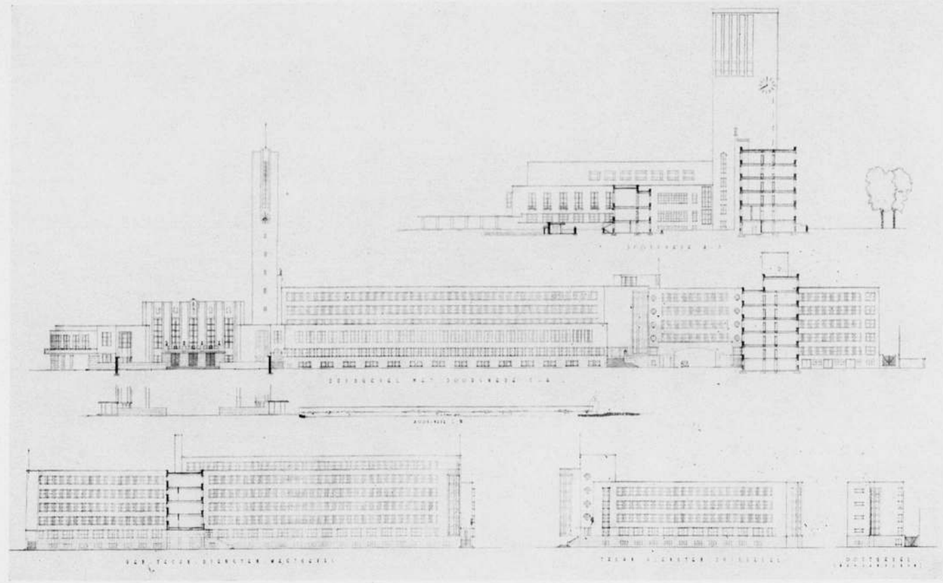

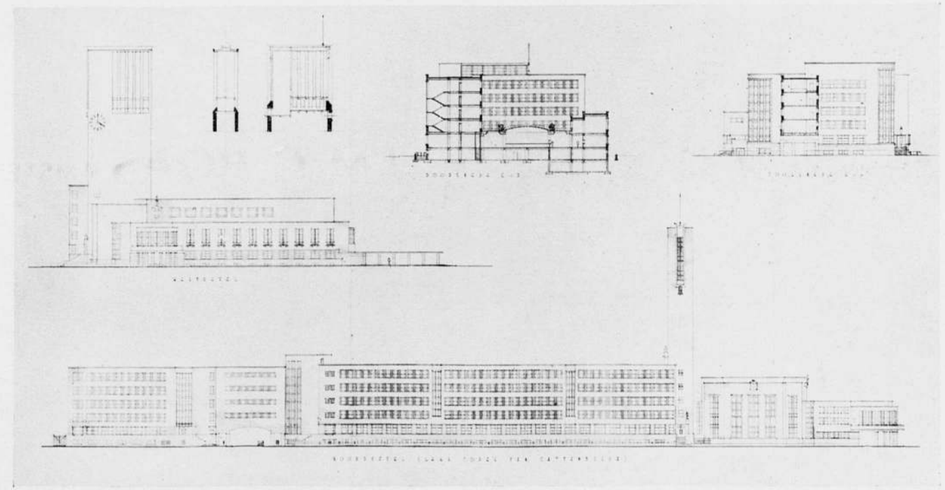

GEVELS.
UITGEWERKT PLAN VOOR HET STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE, ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

maar dan voor algemeen gebruik, nu voor de verschillende diensten afzonderlijk bestemd, zoodat het publiek reeds van den buiteningang af gescheiden wordt gehouden. Ook voor het personeel, dat per rijwiel komt en van het binnenterrein af het gebouw betreedt, is deze scheiding doorgevoerd. De hoofdindeeling van diensten is gebleven, zooals in het oorspronkelijke plan, n.l. Bouw- en Woningtoezicht op den beganen grond, Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting op de 1e en 2e verdieping en Gemeentewerken op de 3e, 4e en 5e verdieping. Ook deze diensten met hun verschillende Afdeelingen zijn naar aanwijzing van de betrokken Directeuren nader ingedeeld.
Het laboratorium voor Bouw- en Woningtoezicht bleek bij nadere studie niet wel onder te brengen in het onderhuis. De beschikbare ruimte was te bekrompen, ruime toetreding van licht was niet mogelijk, terwijl hier ook kostbare voorzorgen genomen moesten worden om verschillende werktuigen, die hinderlijk geluid en trillingen veroorzaken, van het gebouw te isoleeren. Doelmatiger bleek het om op het binnenterrein hiervoor een afzonderlijk gebouwtje te maken, dat in uitvoering zeer eenvoudig kan zijn. Deze oplossing is met volledige instemming van den Directeur van Bouw- en Woningtoezicht gekozen.
In het gebouw der Technische diensten bevindt zich voorts de kelder van de centrale verwarming. Door een oliestookinrich-

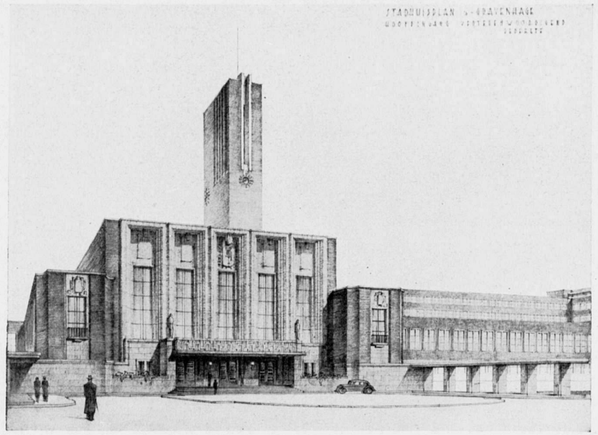

VOORGEVEL VERTEGENWOORDIGEND GEDEELTE.

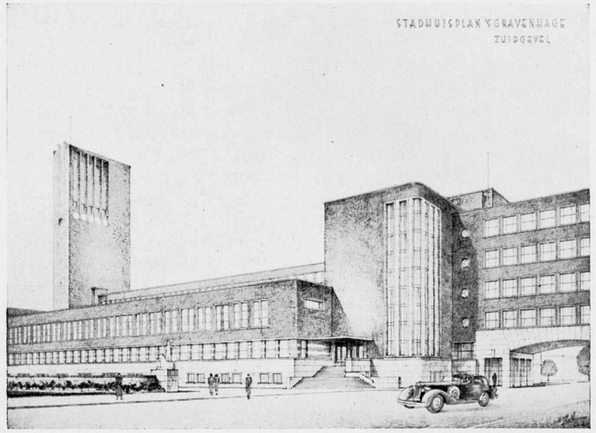

ZUIDGEVEL. HIERONDER GEVEL AAN DE LAAN COPES VAN C.

PERSPECTIEFTEEKENINGEN VAN HET STADHUISPLAN TE 'S-GRAVENHAGE, ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

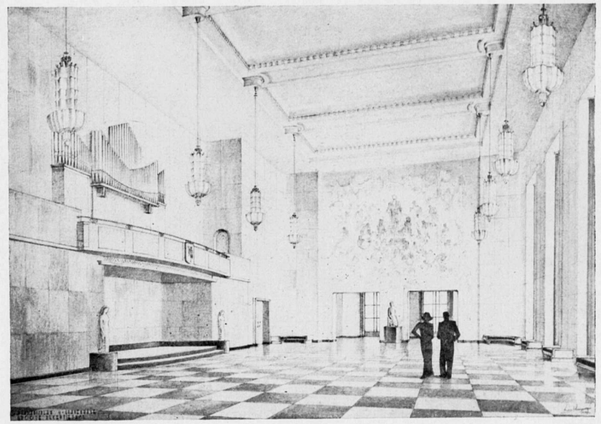

GROOTE RECEPTIEZAAL.

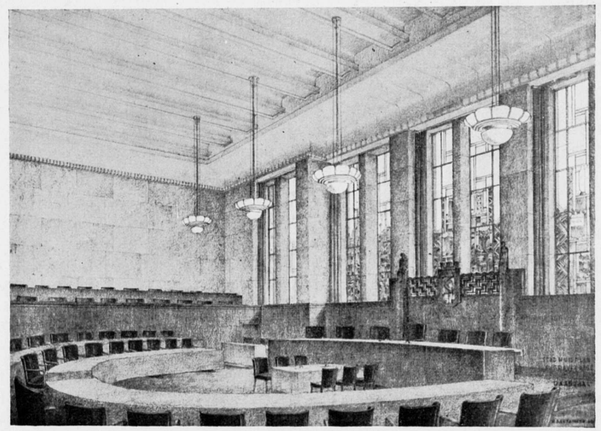

RAADZAAL EN HIERONDER STADHUISHAL.

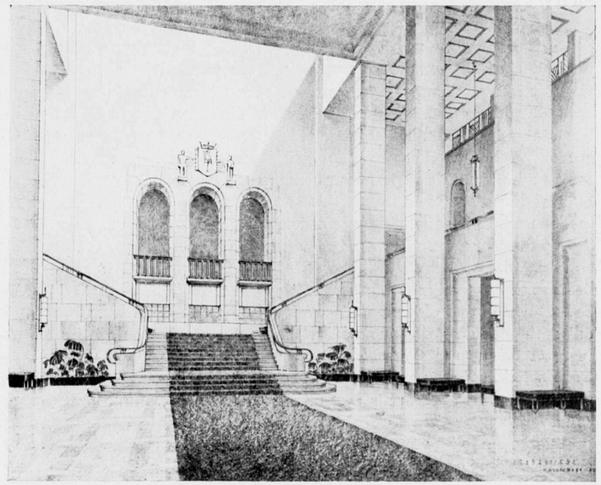

PERSPECTIEFTEEKENINGEN VAN HET STADHUISPLAN TE 'S-GRAVENHAGE, ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

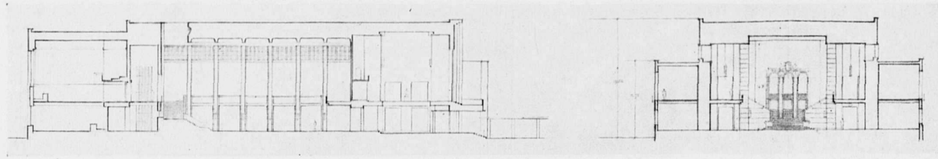

DOORSNEDE OVER HET VERTEGENWOORDIGEND GEDEELTE.

4-MALIGE VERKLEINING VAN DE TEEKENING SCHAAL 1 A 200.

UITGEWERKT PLAN VOOR HET STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE, ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

ting kon de omvangrijke opslagplaats voor brandstoffen in het onderhuis vervallen. Hiervoor in de plaats is een zeer noodige uitbreiding van de rijwielstalling tot stand kunnen komen en kon tevens een garage voor auto's een plaats vinden. In het oorspronkelijke ontwerp bestond het gebouw over de geheele oppervlakte uit beganegrond en de in het programma als minimum genoemde vier verdiepingen. Dit bleek bij nadere uitwerking al zeer weinig mogelijkheden in te houden om aan eentonigheid in het silhouet te ontkomen. Is overigens hooge bebouwing op het stadhuisplein op zijn plaats, voor den zuidelijken vleugel, vormende een wand van de doorbraak op het Nassauplein, kwam het den ontwerper ongewenscht voor deze hoogte te handhaven. Daarom is van dit gedeelte een verdieping afgenomen en de hierin gevestigde administratie van Gemeentewerken naar een 5e verdieping gebracht, welke een gedeelte van den vleugel aan het stadhuisplein in beslag neemt. Tevens ontstond hierdoor de mogelijkheid om verschillende, anders geisoleerd staande elementen (rollenkamers voor de liften, schoorsteen voor de centrale verwarming) in architectonisch verband op te nemen. Om dezelfde redenen is de cantine voor het personeel van het Secretariegebouw naar een vijfde verdieping gebracht, welke cantine daardoor tevens een dakterras rijker wordt.

Algemeene opmerkingen over de architectuur.

Zoowel in sommige vak- als in leekenkringen wordt het recht der moderne architectuuropvatting, om zich in gebouwen als het onderhavige te manifesteeren, aangevochten. Zulks op grond van het feit, dat de moderne bouwkunst het hechte fundament eener traditie mist. Aldus redeneerende ziet men voorbij, dat het stadhuis in zijn hedendaagschen vorm geen traditie van beteekenis heeft. Nimmer in de geschiedenis heeft de gemeentelijke administratie vormen aangenomen als in dezen tijd. Haar huisvesting dient te beantwoorden aan de eischen, die aan elk modern administratiegebouw worden gesteld. Dit kan, volgens den ontwerper, niet volledig worden bereikt, indien geen organische scheiding tusschen representatief en administratief gedeelte van het stadhuis tot stand wordt gebracht. (Bij het verder doordringen in de eischen is de overtuiging van den ontwerper, dat deze scheiding uit organisatorisch oogpunt noodzakelijk is, in niet geringe mate versterkt).

Deze scheiding mag evenwel een architectonische eenheid niet verhinderen. In het kort is met dit laatste het programma omschreven, zooals de ontwerper zich dit van het begin af heeft gesteld: een organische scheiding, doch een architectonische eenheid, welke gedachte in haar uitwerking tegemoet dient te komen aan het rechtmatig verlangen naar waardigheid en monumentaliteit voor een dergelijk gebouw.

Resumeerende, heeft bij planvorming en opbouw, die één zijn, geen ander doel voorgezeten dan, recht doende aan de gebruikseischen, die verhoudingen te zoeken, welke het gebouw, boven de nuttigheidsgedachte uit, stempelen tot architectuur. Deze moge geen directe aanknoopingspunten vertoonen met de architectuur van een bepaald tijdperk uit het verleden, ze steunt niettemin op een traditie die voor ale tijden de grondslagen inhield voor de architectuur: verhouding, schaal.

Constructie en materialen.

Overgaande tot meer concrete onderwerpen, volgt hier een korte uiteenzetting van structuur en materiaal.

Het gebouw is gedacht als een skelet van gewapend beton. Of ook de vloeren van dit materiaal worden vervaardigd, dan wel of zij uit los opgelegde betonbalken moeten worden samengesteld, waardoor een betere geluidsisolatie te bereiken is, zal een punt van nader overleg uitmaken. De scheidingswanden worden gedeeltelijk gemetseld, gedeeltelijk zal een verplaatsbare standaardwant moeten worden vervaardigd, die de noodige soepelheid bij de indeeling waarborgt. De raamafstanden van het administratief gedeelte zijn zoodanig gekozen dat, uitgaande van een eenheid van plm. 12 m², gemakkelijk kamers of zalen van diverse grootten zijn te vormen, waarbij een gelijkmatige verlichting is gewaarborgd.

De buitenwanden worden gemetseld van lichtbruin genuanceerde baksteen op een basement van natuursteen. Ook de afdekbanden worden van dit materiaal.

De ramen in het representatieve gedeelte zijn gedacht in brons in omlijstingen van natuursteen. De ramen van het administratieve gedeelte in staal.

De bovenlichten in de Afdeeling Bevolking worden van kristaltegels in beton. Hierdoor kan voor deze bovenlichten met een minimumdikte worden volstaan, hetgeen wenschelijk is met het oog op de, op de 1e verdieping gelegen, kantoorruimten.

De toren is bestemd een carillon te dragen en verder te worden dienstbaar gemaakt voor tijdaanwijzing.

Wat het inwendige betreft zijn reeds eenige aanduidingen gegeven omtrent het representatieve gedeelte. Het administratieve gedeelte zal uiteraard een eenvoudiger karakter dragen, hetgeen evenwel een aangename sfeer niet behoeft uit te sluiten.

Als vloerbedekking zal over het algemeen geluiddempend materiaal worden toegepast, rubber, kurklinoleum of geperste kruk. De ramen op het Zuiden en Westen worden voorzien van oprolbare marquisettes.

De architect,
LUTHMANN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 25 — 18 JUNI 1938

NIEUWE STATIONS TE AMSTERDAM.

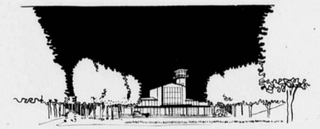

Inleiding.

In 1934 is een aanvang gemaakt met een voor de Nederlandsche Spoorwegen en voor de stad Amsterdam belangrijke wijziging van de spoorlijnen aan de Oostzijde van de stad, welke wijziging het bouwen van twee nieuwe stations noodig heeft gemaakt (zie afb. 1).

Aan de Oostzijde van Amsterdam bestaat van ouds een voormalige H.IJ.S.M.-lijn, die van het Centraalstation langs de halte Muiderpoort in de richting Amersfoort loopt en een voormalige S.S.-lijn van het kopstation Weesperpoort in de richting Utrecht. Het Weesperpoortstation is met het Centraalstation verbonden door een verbindingsbaan. Tusschen het Muiderpoort- en het Centraalstation berijden de treinen richting Amersfoort en Utrecht dezelfde sporen.

De verbetering, die door de in uitvoering zijnde plannen beoogd wordt, is: de beide lijnen Amsterdam C.S.—Amersfoort en Amsterdam C.S.—Utrecht van elkander onafhankelijk te maken.

Het nadeel, dat de treinen, die aan het station Amsterdam W.P. aankomen, in dat kopstation van locomotief moeten verwisselen en daarna in tegengestelde richting naar C.S. moeten doorgaan (hetgeen bij de electrische treinen neerkomt op de noodzakelijkheid voor den wagenbestuurder, naar de bestuurdersafdeeling aan den anderen kant van den trein te gaan), zal worden opgeheven door het bouwen van een nieuw doorgangsstation, ongeveer 1500 m Zuidelijker in de richting Utrecht. Als dat station, dat den naam Amsterdam Amstelstation zal dragen, gereed is, zal het bestaande kopstation afgebroken worden.

Op de plaats, waar de lijnen van Utrecht en Amersfoort samenkomen, wordt een nieuwe halte M.P. gebouwd, ongeveer 200 m Zuidelijker dan de oude halte en voorzien van perrons aan de beide spoorlijnen.

De goederenbanen zullen van de genoemde personenbanen geheel gescheiden worden. De goederentreinen van Utrecht en van Amersfoort zullen eerlang via verbindingsbanen vrij van de hoofdsporen het rangeeremplacement Watergraafsmeer kunnen bereiken. Dit rangeeremplacement zal, zonder kruisingen à niveau met de hoofdsporen, behalve met het Centraalstation eveneens worden verbonden met de goederenemplacementen Rietlanden, Oostenburgergracht (Nieuwe Vaart) en Doklaan.

De goederentreinen komende van de richting Amersfoort zullen nabij de Israëlietische begraafplaats in de gemeente Diemen van de bestaande hoofdsporen aftakken naar het emplacement Watergraafsmeer.

De goederentreinen, die van de richting Utrecht komen, zullen bij Duivendrecht in Noordwestelijke richting van de bestaande hoofdsporen aftakken, langs het terrein van de Amsterdamsche Golfclub ombuigen, onder den spoorweg Utrecht—Amsterdam doorgaan en de goederenringbaan in Noordoostelijke richting volgen.

Van de om Amsterdam geprojecteerde ringbaan zal hiermede het gedeelte tusschen de spoorlijn Amsterdam—Utrecht en het rangeerterrein Watergraafsmeer in gebruik worden gesteld.

Aan de Oostzijde van het C.S. ontstaan inplaats van de bestaande enkele dubbelsporige baan op deze wijze drie naast elkander gelegen dubbelsporige banen: richting Utrecht, richting Amersfoort en een goederenbaan naar het emplacement Watergraafsmeer.

Een andere, niet minder belangrijke verbetering, wordt verkregen door het opheffen van de belemmeringen, die de spoorwegen in het Oosten van de stad aan het wegverkeer veroorzaken.

Hier waren de gelijkvloersche kruisingen van den spoorweg met talrijke drukke verkeerswegen reeds langen tijd zeer hinderlijk. Daarom zullen de banen Duivendrecht—Amsterdam C.S. (richting Utrecht) en Watergraafsmeer—Amsterdam C.S. (richting Amersfoort) zóóveel hooger worden gelegd, dat alle kruisingen door viaducten met ongeveer 4 m doorrijdhoogte kunnen worden vervangen. Van deze gelegenheid wordt tevens gebruik gemaakt om een aantal viaducten te bouwen op plaatsen, waar behoefte aan nieuwe wegverbindingen bestaat.

Bovengenoemde omvangrijke werken worden uitgevoerd op grond van een tusschen het Rijk, de Gemeente Amsterdam en de Nederlandsche Spoorwegen gesloten overeenkomst, die op 2 Januari 1934 werd onderteekend.

Op dat tijdstip is de uitvoering onmiddellijk ter hand genomen. Een bedrag van 28.000.000 gulden is ermede gemoeid.

De kosten worden over de drie belanghebbende partijen verdeeld. Het ligt in de bedoeling bij de invoering van den winterdienst in 1939 de personenlijnen met de beide nieuwe stations in gebruik te nemen. Dit is juist vijftig jaar na de opening van het Centraalstation.

Alvorens over te gaan tot de beschrijving van de plannen van de beide stations vermelden wij in het kort eenige richtlijnen en omstandigheden, welke bij het ontstaan der plannen van doorslaggevende beteekenis zijn geweest.

Bij het ontwerpen van de stationsgebouwen, de straten en pleinen, waaraan zij zijn gelegen, is er van uitgegaan, dat zij in aanleg en opbouw te zamen een eenheid dienen te vormen, zoowel ten opzichte van het gebruik als ten aanzien van de vormgeving.

Een vlotte, vloeiende afwikkeling van het af- en aanrijdend verkeer, benevens korte en overzichtelijke wegen voor de verschillende categorieën van reizigers van en naar de treinen, zijn

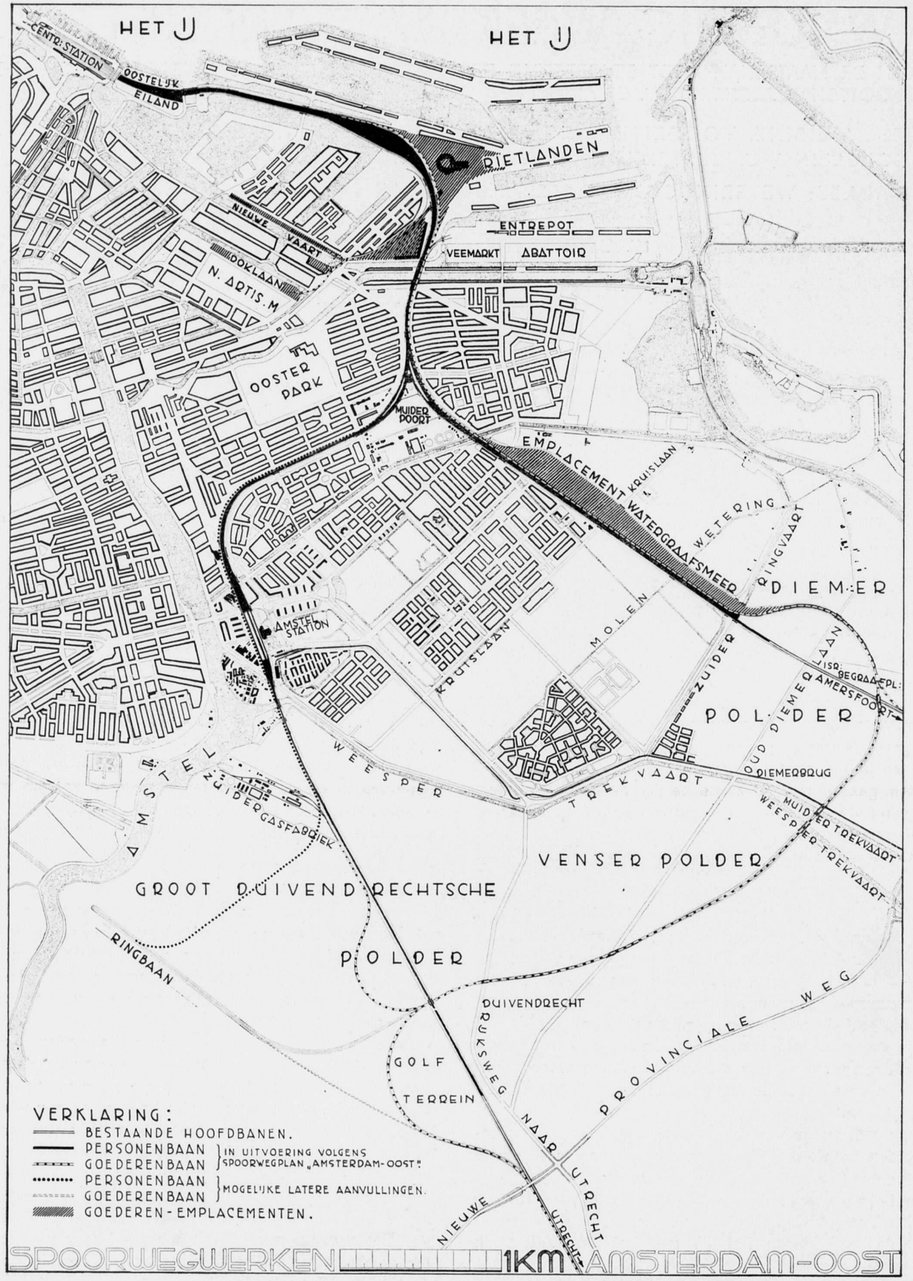

FIG. 1. OVERZICHT VAN HET SPOORWEGPLAN „AMSTERDAM OOST" SCHAAL 1 À 30.000

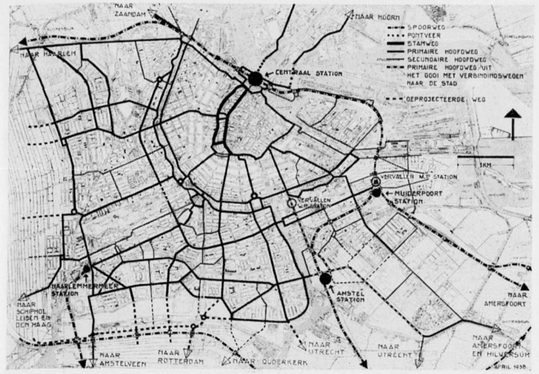

FIG. 2. LIGGING VAN DE STATIONS IN HET STADSPLAN

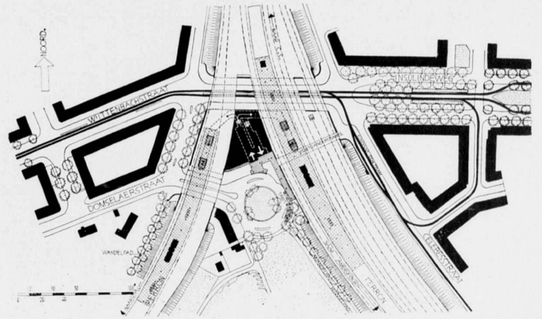

FIG. 3. SITUATIE VAN HET M.P. STATION MET INDEELING VAN HET PLEIN EN DE OMRINGENDE WEGEN

noodzakelijk. Ingedeeld ten opzichte van het stedelijk verkeer worden de verschillende categorieën gevormd: door reizigers, die te voet naar het station komen; door hen, die per fiets komen en deze willen stallen; door degenen, die per tram worden aangevoerd en door hen, die per auto worden gebracht. Omgekeerd worden op dezelfde wijze de aan het station van elders aankomende reizigers door de stad weer opgenomen. Voor al deze categorieën reizigers moeten het plein en het stationsgebouw een zoo kort mogelijken doorgang bieden naar en van de treinen. Bij de in- en uitgangen van het gebouw aan het stationsplein vindt de overgang van en naar het stedelijk verkeersmiddel plaats. De aan- en afvoer zal overzichtelijk en snel en als het voorkomt „en masse" moeten kunnen geschieden. Aan de volgende voorwaarden moet daartoe worden voldaan: De voetgangers moeten vrij van het voorrijdend verkeer den ingang kunnen bereiken of het station kunnen verlaten. Wielrijders moeten, gaande naar of komende van de stalling zonder verkeerskruising vloeiend den verkeersstroom kunnen verlaten of erin worden opgenomen.
De weg tusschen de stalling en den trein dient kort te zijn, mag geen rijverkeer meer kruisen en moet langs de loketten voeren.
Tram- en buspassagiers moeten het station zonder kruising van rijwegen kunnen bereiken of verlaten.
De auto's zullen, indien aan deze eischen is voldaan, vlot kunnen af- en aanrijden, zonder door de voetgangers en fietsers te worden gehinderd.
Standplaatsen voor taxi's en eventueel voor autobussen moeten dicht bij de uitgangen aanwezig zijn.
Hiermede is in groote trekken aangeduid, wat men heeft willen bereiken.
Aangezien het Muiderpoortstation minder belangrijk is dan het Amstelstation is de toepassing der verschillende verkeersbeginselen bij het Muiderpoortstation minder streng doorgevoerd.
Het stond bij voorbaat vast, dat een bevredigend resultaat slechts mogelijk zou zijn, indien stadsaanleg en opzet van de stations in gezamenlijk overleg tusschen de Nederlandsche Spoorwegen en de gemeente Amsterdam zouden worden ontworpen. Hiermede waren de voorwaarden aanwezig, om tot een organisch geheel van stationsaanleg en de omgeving te kunnen komen.

Ligging van het station Amsterdam M.P. in de stad.

Het station Amsterdam Muiderpoort is gelegen aan den ringweg Insulindeweg-Wyttenbachstraat-Eerste Oosterparkstraat-Ceintuurbaan, die als de Vondelpark-overbrugging zal zijn tot stand gekomen, ononderbroken zal doorloopen tot aan het Fred. Hendrikplantsoen in het Noordwesten der stad (zie afb. 2). Het Oostelijk deel van dezen ringweg ontstaat door den bouw van het spoorwegviaduct tusschen de Wyttenbachstraat en den Insulindeweg bij het nieuwe station Muiderpoort en het vervallen van den spoorwegovergang in de Eerste Oosterparkstraat. Door de ligging aan dezen ringweg, welke alle belangrijke radiaalwegen kruist, is een goede aansluiting van het station op het stadsverkeer tot stand gekomen. Tevens wordt een goede ligging van het station aan het ter plaatse gewijzigde en uitgebreide stedelijke tramnet verkregen. Op afb. 2 zijn de hoofdverkeerswegen, die voor dit station van belang zijn, aangegeven.
Voor reizigers, komende van de Watergraafsmeer uit de woonwijken tusschen de spoorbaan naar Amersfoort en den Middenweg, wordt een voetgangersverbinding met het station tot stand gebracht via den onderdoorgang in het verlengde van de Linnaeuskade, een bestaande voetbrug over de ringvaart van de Watergraafsmeer en de Celebesstraat.

Beschrijving van het plein bij het Muiderpoortstation.

Het plein, behoorende bij het Muiderpoortstation (zie afb. 3) is met opzet naast den hoofdverkeersweg Wyttenbachstraat—Insulindeweg gelegd. Over het plein beweegt zich geen doorgaand rijverkeer. De aansluiting van het rijverkeer met de Wyttenbachstraat vindt plaats via Pontanusstraat en Domselaerstraat—Dapperstraat. Aan de Oostzijde bevindt zich een voetgangerstunnel in den spoordijk, welke de tramreizigers op straatniveau van het station naar de gereedstaande tramwagens in de Celebesstraat brengt.
Deze voetgangerstunnel biedt tevens een korten weg voor de reizigers, te voet komende van of gaande naar de Indischebuurt.
De eenzijdige toegang voor het rijverkeer heeft ten gevolge, dat een verkeerslus ontstaat, waaraan de in- en uitgangen van het gebouw en de standplaatsen der taxi's en eventueele particuliere auto's gelegen zijn. Diameter van het middeneiland is 30.50 m. Door de combinatie van een luifel voor de stationsin- en uitgangen met den voetgangerstunnel naar de tramlus in de Celebesstraat en een luifel langs den Oostelijken spoordijkmuur kunnen voorrijdende reizigers bij regenweer droog uitstappen en kan men, uit het station komende, de gereedstaande tram en taxi's eveneens droog bereiken.
Het aspect van het plein wordt bepaald: aan de Noordzijde

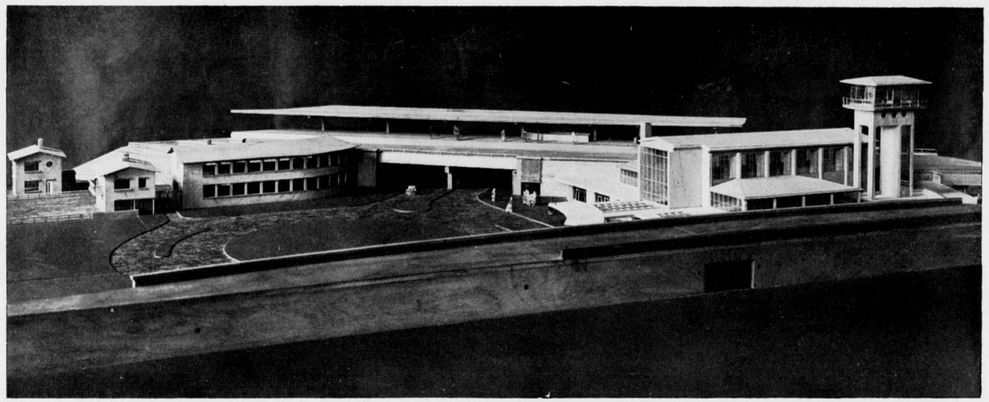

FIG. 4. FOTO VAN DE MAQUETTE VAN HET MUIDER POORTSTATION

door het Stationsgebouw, aan de Oostzijde door den spoordijkmuur met luifel, aan de Westzijde door het viaduct, een eenigszins gestrekt dienstgebouw en een woning van den stationschef, en aan de Zuidzijde door twee domineerende boomgroepen bij den Oostelijken spoordijk en de chefswoning, waartusschen zich een opening in de richting van den Polderweg bevindt. Het ligt in de bedoeling, dat de verschillende hierbovengenoemde verkeersverbindingen bij de indienststelling van het station in gebruik zullen worden gesteld.

Beschrijving van het station Amsterdam M.P. (zie afbeeldingen 6, 7, 8).

Daar het stationsgebouw de beide hoofdlijnen moet bedienen, spreekt het vanzelf, dat naar een zoodanige ligging tusschen deze beide lijnen is gezocht, dat zoo kort mogelijke tunnelverbindingen met de perrons zouden ontstaan. Het gebouw is daarom zoo dicht mogelijk bij de ontmoeting der beide hoofdlijnen ontworpen. Het is gelegen in een trapeziumvormige ruimte aan de Noordzijde van het Stationsplein, tusschen dit plein en den onderdoorgang Insulindeweg—Wyttenbachstraat.

In hoofdzaak bestaat het uit een hal, waarin de plaatskaartenverkoop plaats vindt, een bagage- en rijwielenruimte, een uitgang en een rijwielenbewaarplaats. Er moet verbinding zijn tusschen de ingangshal en de beide perrons, tusschen den uitgang en de perrons, en tusschen de bagageruimte en de perrons. Om met een minimum personeel-bezetting het station te kunnen bedienen zijn de tunnels voor in- en uitgaande reizigers boven elkaar ontworpen en liggen de uitmondingen bij den contrôlepost naast elkaar. De benedentunnel dient voor de aankomende, de boventunnel voor de vertrekkende reizigers. De benedentunnel neemt tevens de bagage op, die door liften vanuit den tunnel naar de perrons wordt vervoerd.

De contrôlepost ligt tusschen de in- en uitgangshal, zoodat op stille uren één controleur het af kan.

Door de tunnels boven elkaar te ontwerpen, kon de distributie van de in- en uitgangshal, die normaal met het oog op het gebruikelijke rechtshouden een vaste plaats ten opzichte van elkander hebben, nl.: uitgang links, ingang rechts, worden omgewisseld, zoodat de beste ligging aan het voorplein werd verkregen. De uitgang ligt nu zoo dicht mogelijk bij de standplaatsen van de tram en de taxi's. De hoofdingang van het station ligt ongeveer in het midden van den voorgevel. Men nadert het gebouw onder de luifel, die over een lengte van ongeveer 12 m den trottoirrand volgt. Deze luifel is gedeeltelijk van bovenlicht voorzien.

Door een drietal deuren treedt men door een diep portaal de hal binnen. Met opzet zijn de deuren der portalen niet als dubbele deuren uitgevoerd; voor iemand, die niet beide handen vrij heeft, is de enkele deur gemakkelijker te openen.

Links vindt men zes loketten en vervolgens een kamer voor den chef.

Rechts een groep telefooncellen, eenige winkeltjes en het contrôlehuisje. Een trap met acht treden leidt naar den boventunnel.

Links van den ingang bevindt zich de bagage- en rijwielbehandeling, die door een ruim portaal met twee stel deuren met het voorplein in verbinding staat, en door een helling 1 : 14 naar den benedentunnel voert.

De uitgangshal op straatniveau ligt negen treden boven den benedentunnel. Na bij het verlaten van den tunnel de contrôle gepasseerd te zijn, vindt men rechts de winkeltjes en de telefooncellen, die tusschen de in- en uitgangshal zijn gelegen.

Door een portaal met drie stel deuren wordt het voorplein bereikt. De reeds beschreven luifel maakt het mogelijk zoowel de trams in de Celebesstraat als de gereed staande taxi's beschut te bereiken.

In- en uitgangshal staan nabij de portalen met elkaar in open verbinding. In dien doorgang zijn de dienstregelingsborden opgesteld.

Naast de uitgangshal bevindt zich een bewaarplaats voor rijwielen, die aan de achterzijde rechtstreeks met den benedentunnel verbonden is om de aangekomen, niet direct aan den trein afgehaalde rijwielen, in ontvangst te kunnen nemen. Aan het voorplein zijn ruimten voor een kapper en voor eventueelen bloemenverkoop gereserveerd.

De kern van het gebouw — de plaatskaartenhal — verheft zich als afzonderlijke bouwmassa in het midden. Daarnaast ligt met een vrij uitzicht naar drie richtingen een hoog seinhuis. Plaatskaartenkantoor en uitgangshal liggen aan weerszijden tegen de middenhal aan en ontvangen daglicht door staande bovenlichten. De rest van het gebouw blijft ongeveer op luifelhoogte beneden den bovenkant der keermuren, die het plein omsluiten. De dubbele tunnel naar en van de perrons ontvangt aan den Insulindeweg—Wyttenbachstraat-onderdoorgang daglicht.

De buitengevels van het gebouw worden opgetrokken van een kantige handvormsteen. Het seinhuis wordt in onbekleed gewapend beton uitgevoerd. De platte daken zullen met tegels worden belegd. Zij vormen voor het personeel den toegang vanaf de perrons naar het seinhuis. De flauw hellende daken worden beplakt met asphaltleien, die met dun koper zijn bekleed. De vloeren en wanden van het interieur worden met kwartsiet-

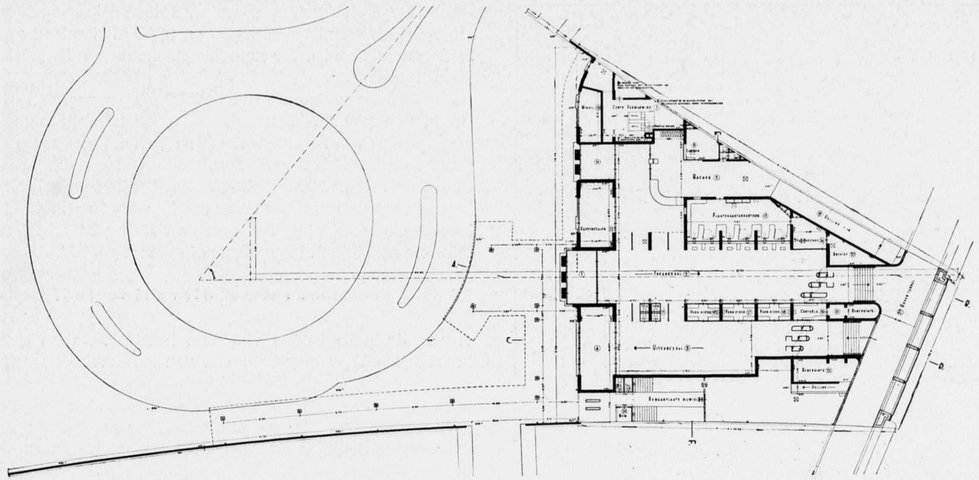

FIG. 6

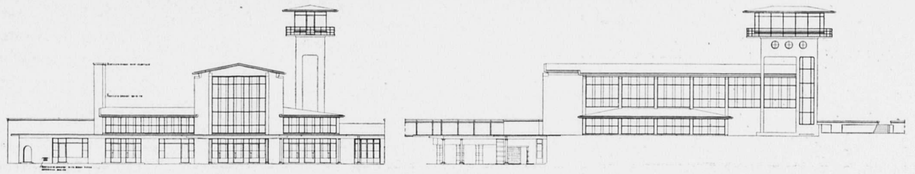

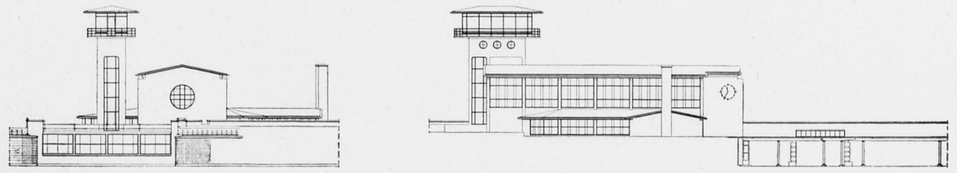

FIG. 7

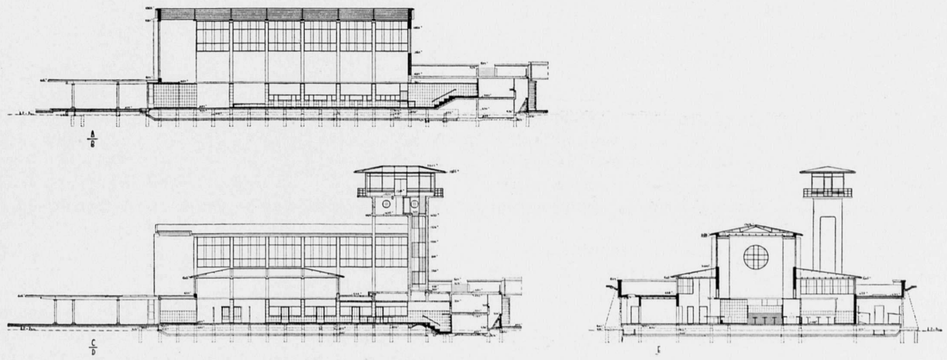

FIG. 8

PLATTEGROND, GEVELS EN DOORSNEDEN VAN HET MUIDERPOORTSTATION. SCHAAL 1 À 600

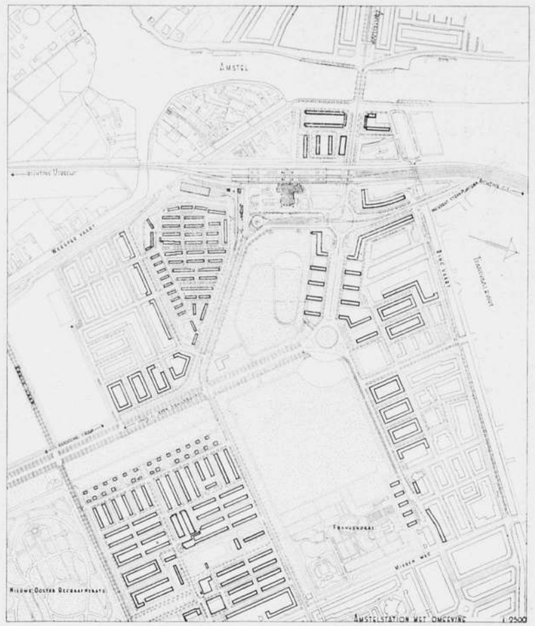

FIG. 9. SITUATIE VAN HET AMSTELSTATION MET OMGEVING

tegels belegd en bezet, op den vloer komen grijze tegels 60 × 60 cm, aan den wand tegels 30/30 en 30/7, afwisselend zwart en bruin. Ook de treden der tunneltrappen zullen in kwartsiet worden uitgevoerd.
De beide perrons worden van overkappingen voorzien over een lengte van 200 m, bestaande uit electrisch gelaschte ijzeren spanten met 10 m steunpuntsafstand, waarover ijzeren gordingen en een houten beschieting.
Onder de kap komen wachtruimten, banken en toiletten. Het perron voor de richting Hilversum is gereed en in 1937 in gebruik genomen. Het perron voor de richting Utrecht wordt gelijktijdig met het stationsgebouw in dienst gesteld.

Ligging van het Amstelstation in de stad.

Het reeds in de beschrijving van het M.P.-station genoemde kaartje (afb. 2), waarop het stelsel van hoofdverkeerswegen voorkomt, zooals dit na het gereed komen van de Spoorwegwerken Oost zijn zal, geeft duidelijk de ligging aan van het Amstelstation. Een hoofdverkeersweg in het verlengde van de Amstellaan en de Berlagebrug raakt het Stationsplein aan de Noordzijde. Door dezen weg is de verbinding met de Zuidelijke wijken en via deze ook met de Westelijke stadswijken tot stand te brengen. Een hoofdverkeersweg in het verlengde van de Weesperstraat over het emplacement van het bestaande Weesperpoortstation zal het stationsplein verbinden met de Sarphatistraat bij het Weesperplein. Van daar zullen op dezelfde wijze als dit nu geschiedt alle deelen van de binnenstad bereikbaar zijn. De genoemde hoofdverkeersweg wordt bij het President Steynplantsoen onder de hooggelegen spoorbaan doorgevoerd. Op het President Steynplantsoen zullen de Transvaalbuurt en de daarachtergelegen wijken op dezen hoofdweg worden aangesloten. De bestaande en nieuw geprojecteerde wijken in de Watergraafsmeer zullen met het stationsplein worden verbonden door een ontworpen

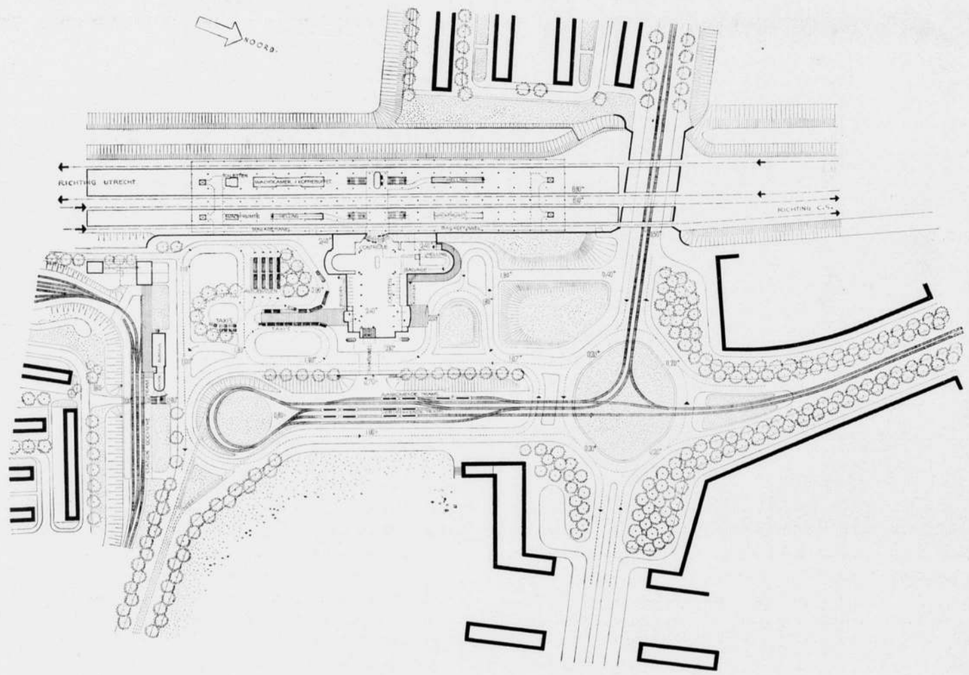

FIG. 10. SITUATIE VAN HET AMSTELSTATION MET INDEELING VAN HET STATIONSPLEIN. SCHAAL 1 À 3000

weg tusschen den Hoogeweg en de reeds beschreven verbinding in het verlengde van de Berlagebrug en voorts door een weg in het verlengde van het Galileïplantsoen en den Nieuweweg, welke aan de Zuidzijde op het plein uitmondt. Deze beide wegen zullen door het viaduct Molukkenstraat in de spoorbaan Amsterdam—Amersfoort een onderdeel vormen van een ringweg door Zuid (Amstellanen—Berlagebrug), Watergraafsmeer en Indischebuurt. De in voorbereiding zijnde nieuwe uitvalsweg naar het Gooi door de Watergraafsmeer, langs de Zuidwestzijde van het Tuindorp-Watergraafsmeer, welke de bij automobilisten en fietsrijders beruchte Weesperzijde zal vervangen, zal ongeveer 350 meter ten Oosten van het Stationsplein aansluiten op den genoemden ringweg, over de Berlagebrug en via dezen weg worden verbonden met den beschreven nieuwen hoofdverkeersweg op de terreinen van het Weesperpoortstation.
De wijzigingen in het stadsplan en de verplaatsing van het W.P.-station hadden tot gevolg, dat een ander tracé voor de baan en een nieuw eindpunt voor de Gooische Tram moesten worden bepaald. De tracéwijziging begint bij de Hartveldschebrug. De tegenwoordige baan ligt in de rijwegen van den Middenweg en de Linnaeusstraat tot aan den spoorwegovergang in de laatstgenoemde straat. Vandaar volgt zij de spoorbaan tot aan het W.P.-station.
De nieuwe baan zal vanaf de Hartveldschebrug de Weesperzijde volgen tot aan de Duivendrechtschebrug. Bij deze brug zal zij onder den uitvalsweg naar het Gooi worden doorgevoerd en vandaar dezen weg en den weg in het verlengde van het Galileïplantsoen volgend het stationsplein aan de zuidzijde raken.
Aldaar zal ten behoeve van de Gooische Tram een stationsemplacement worden aangelegd en een stationsgebouw en een wagenremise worden opgericht.
Ter bevordering van de verkeersveiligheid zal de Gooische Tram op Amsterdamsch gebied een eigen baan berijden en zal het aantal kruisingen met rijwegen tot een tweetal van ondergeschikten aard worden beperkt.
Op het Zuidelijk gedeelte van het stationsplein is opstelruimte gereserveerd voor eenige eindpunten van autobusdiensten op omliggende dorpen, welke eindpunten nu in de omgeving van den Amstel verspreid liggen. De keuze van het stationsplein als eindpunt van de Gooische Tram en de autobusdiensten werd in

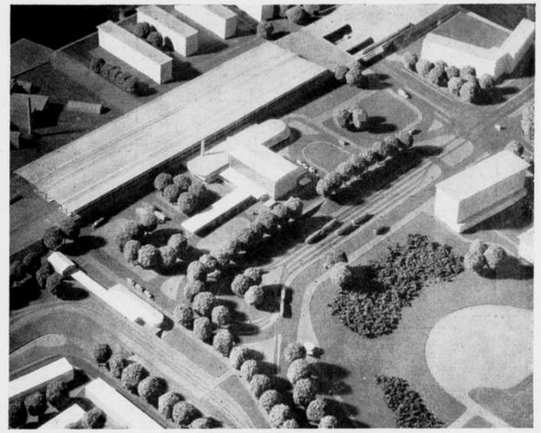

FOTO VAN DE MAQUETTE VAN HET STATIONSPLEIN, VAN UIT HET ZUIDEN GEZIEN

hoofdzaak bepaald door de overweging, dat een stationsplein van nature de plaats is, waar door de concentratie van openbare vervoermiddelen overstappen van het eene vervoermiddel op het andere het beste kan plaats vinden.
De Gemeentetram zal het station bedienen vanuit de richting Amstellaan over de Berlagebrug en vanuit de richting Centrum over den genoemden hoofdverkeersweg op de W.P.-terreinen.
In de richting van de Indischebuurt en het Tuindorp-Watergraafsmeer zullen in de toekomst eveneens verbindingen door middel van openbare vervoermiddelen mogelijk zijn.
Voor de lezers, die zich nader omtrent de ligging van het station en zijn verband met de stad en haar uitbreidingsplannen wenschen te oriënteeren zij verwezen naar het Algemeen Uitbreidingsplan, het Uitbreidingsplan Watergraafsmeer (plan in onderdeelen) en het Voorloopig Schema van Verkeersverbeteringen in de Binnenstad. *)

*) Verkrijgbaar: Stadsdrukkerij Amsterdam.

Beschrijving van het plein bij het Amstelstation.

De reeds beschreven algemeene richtlijnen zijn bij het belangrijkere Amstelstation vollediger toegepast dan bij het M.P.-station. Het eerste, dat vasten vorm ging aannemen, was het schema van hoofdwegen (zie afb. 2), dus verlengde Amstellaan—Berlagebrug, de hoofdweg op de verlaten W.P.-terreinen via President Steynplantsoen, de aansluitende verkeersweg voor snelverkeer in de richting van Utrecht en het Gooi en de beschreven ringwegen. Het plein kreeg zijn definitieven vorm door een streven naar harmonie tusschen de eischen van het stations-, stads- en het ter plaatse zeer belangrijke intercommunale verkeer en de overige programmapunten voor het betreffende stadsdeel. Deze laatste hebben een even belangrijke rol gespeeld bij de voorbereiding der plannen, maar zullen hier niet uitvoerig behandeld worden. Wij noemen in dit verband slechts de belangen van de omliggende bestaande en geprojecteerde woonwijken, der verschillende werkgebieden en den onderlingen samenhang der genoemde elementen met de ruimten der in de Watergraafsmeer ontworpen ontspanningsgebieden.
De breede weg in Oostelijke richting in het verlengde van de Berlagebrug zal een waardige voortzetting van de Amstellaan kunnen worden. Het hooge woongebouw aan het Daniël Willinkplein zal reeds vanuit de Watergraafsmeer richtinggevend in het stadsbeeld werken. In dezen weg ontstaat bij het ontmoetingspunt met den hoofdweg naar de binnenstad in de richting van de Weesperstraat een belangrijk verkeersknooppunt (zie afbeeldingen 9 en 10).
Ten einde het verkeersbeeld zoo eenvoudig mogelijk te maken is het gewenscht de verkeersrichting Amstelstation—binnenstad loodrecht over dit kruispunt te leiden. Hiermede was de ligging van dit kruispunt bepaald. De verkeersafwikkeling bij het stationsgebouw eischt een bepaalden afstand tusschen het kruispunt en het stationsgebouw. Hierdoor werd de ligging van de stationshal bepaald, waarvan de as loodrecht staat op de spoorbaan. Zooals bij de beschrijving van het gebouw nader zal worden uiteengezet, wordt door de hal loodrecht op de spoorbaan te plaatsen de kortst mogelijke afstand verkregen tusschen de stedelijke vervoersmiddelen en de treinen.
Deze ligging van de hal is dankbaar aanvaard, omdat zij de pleinruimte in Zuidelijke richting stedebouwkundig bepaalt. Zij doet dit vooral, gezien uit de binnenstad komende van den beschreven hoofdweg over de W.P.-terreinen en van den beschreven ringweg over de Berlagebrug, in zijdelingsche richting.
De straat rondom de stationshal ligt 2.20 m boven het genoemde kruispunt. Dit hoogteverschil wordt door flauwe hellingen overwonnen, waardoor het 6.60 m groote hoogteverschil tusschen dit kruispunt en de perrons voor een groot deel der reizigers tot 4.40 wordt verkleind.
Het aanrijden van fietsers voor de stalling en van auto's ge-

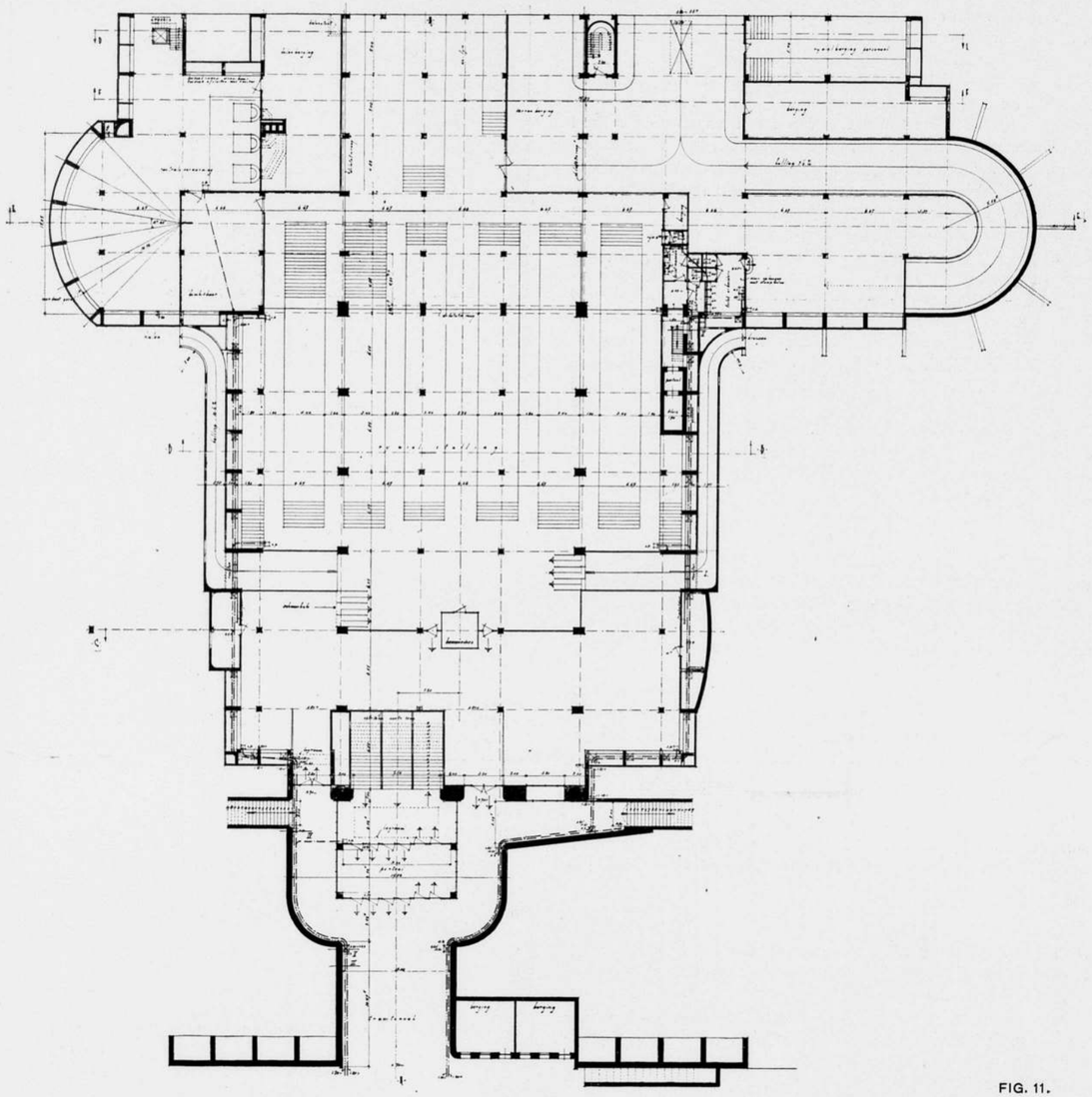

FIG. 11.

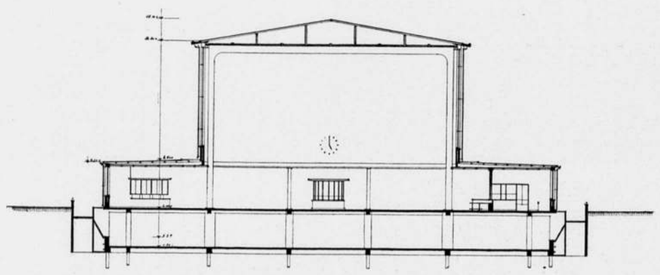

FIG. 12.

KELDERPLAN EN DWARSDOORSNEDE OVER DE HAL VAN HET AMSTELSTATION.
SCHAAL 1 À 400.

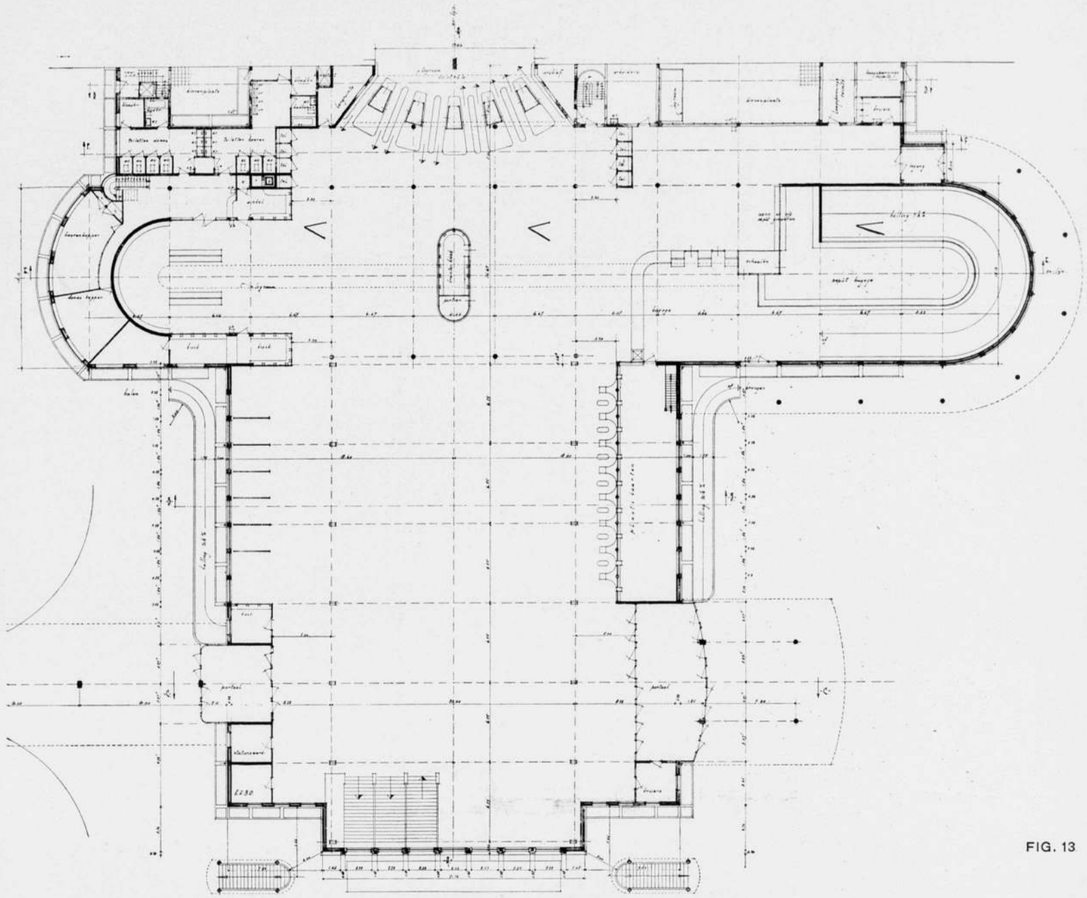

FIG. 13

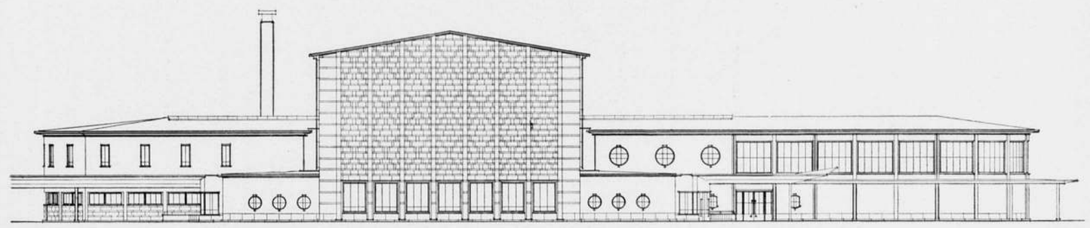

PLAN BEGANE GROND EN OOSTGEVEL VAN HET AMSTELSTATION. SCHAAL 1 À 400

FIG. 14

schiedt aan de Noordzijde van de hal, alwaar zich ook de toegang naar de bagage-afdeeling bevindt. Het afrijden van alle voertuigen, behalve de tram, ten dienste van de met de treinen aankomende reizigers vindt aan de Zuidzijde van het gebouw plaats. De taxi-standplaats, de standplaatsen voor autobussen der intercommunale diensten e.a., de particuliere en de wachtende hotel-auto's en de uitgang van de fietsenstalling bevinden zich aldaar.

De taxi's, de particuliere auto's en de hotelauto's staan aan een overdekt schiereilandtrottoir. De reizigers kunnen deze dus bereiken zonder genoodzaakt te zijn den rijweg over te steken. Eveneens zijn de standplaats der autobusdiensten en het station van de Gooische Tram veilig bereikbaar.

Door de verhoogde ligging van de stationshal was het mogelijk, voor de gemeente-tram een emplacement te ontwerpen, dat de reiziger uit de stationshal via een trap en een tunnel onder den rijweg rechtstreeks bereikt.

Het af- en aanrijdende voertuigverkeer kan zoonoodig in één richting om dit emplacement heen worden geleid. In deze richting wordt het verkeer gaande naar en komende van den beschreven weg in het verlengde van het Galileïplantsoen evenwijdig aan de baan van de Gooische Tram tevens opgenomen.

De reiziger, die zich naar de treinen begeeft, wordt, komende van de straat, van de fietsenstalling, het tramemplacement, de taxi's, autobussen of Gooische Tram, automatisch langs de loketten en contrôle gevoerd en wel langs den kortst mogelijken

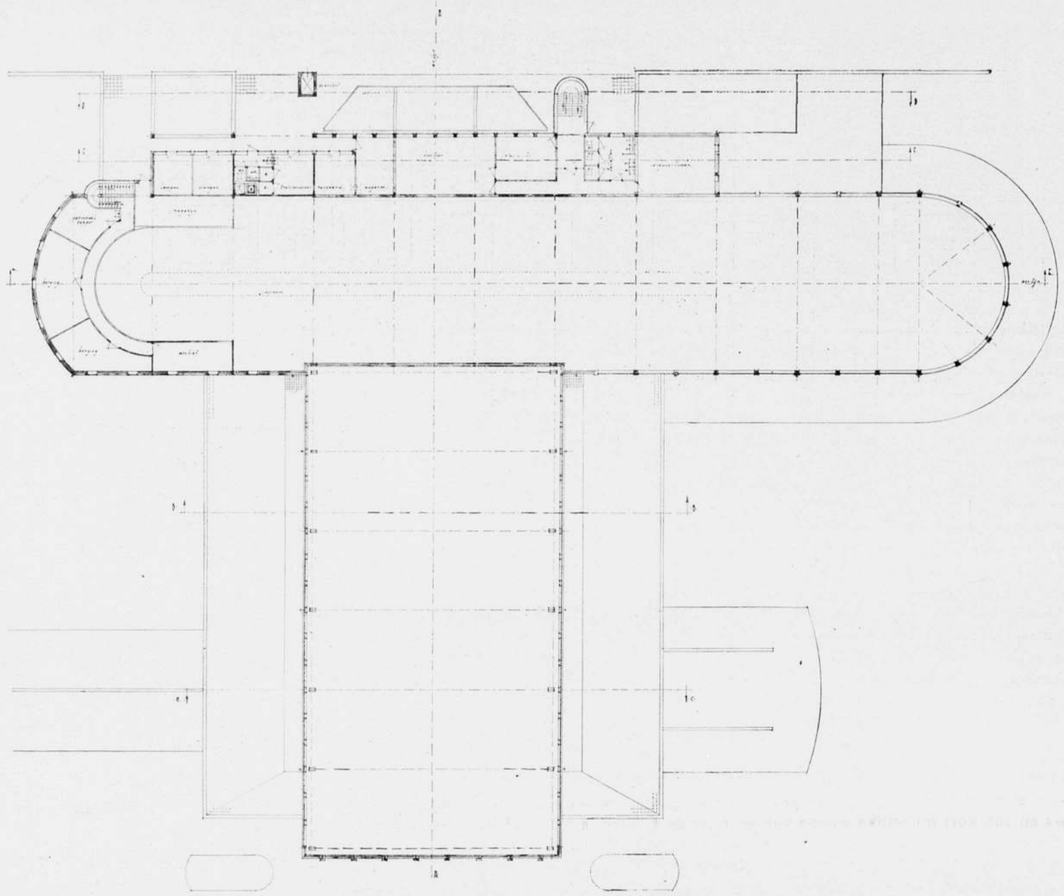

VERDIEPINGPLAN VAN HET AMSTELSTATION. SCHAAL 1À 400 FIG. 15

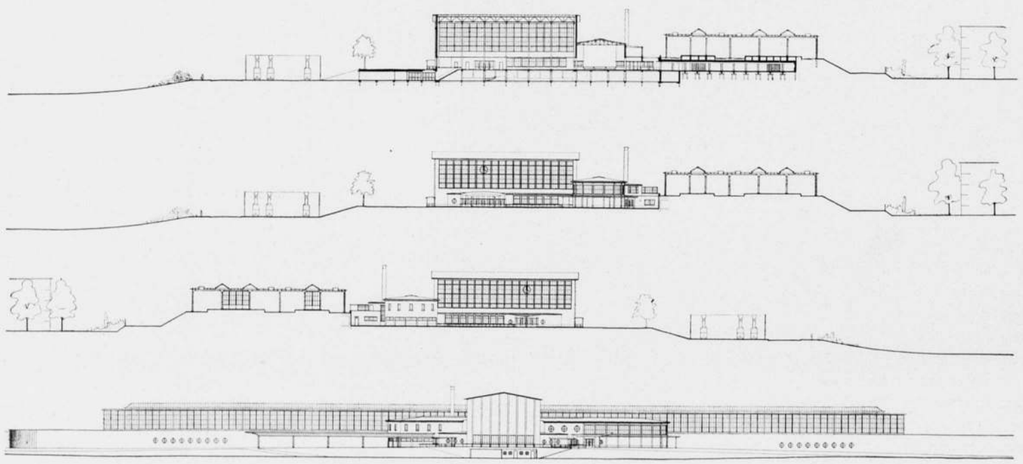

GEVELS EN DOORSNEDE VAN HET AMSTELSTATION MET DE PERRONOVERKAPPING FIG. 16
7-MALIGE VERKLEINING VAN DE TEEKENINGEN SCHAAL 1 À 200

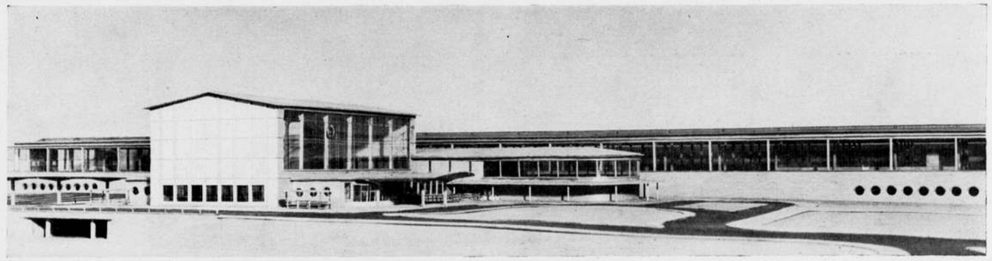

FIG. 17. FOTO VAN DE MAQUETTE VAN HET AMSTELSTATION. NOORDELIJK PLEINDEEL

weg. Komende van de treinen bepaalt hij in de hal zijn keuze op eenig verkeersmiddel. Ten einde deze keuze te vergemakkelijken is de trap, welke naar de standplaats der Gemeentetram en naar de rijwielstalling voert, recht voor de uitgangscontrôle in den kopwand tusschen de beide uit- en ingangsportalen ontworpen en bieden de ramen in den Zuidelijken gevel uitzicht op het plein. Betreedt men bij het verlaten van het station het plein te voet aan de Noordzijde, dan ziet men recht voor zich hooge stedelijke bebouwing, links den glaswand van de perronoverkapping boven den hoogen keermuur van den spoordijk en rechts ten deele hooge stedelijke bebouwing en overigens de openheid van de diepliggende Watergraafsmeer met in het verschiet het geboomte van Frankendael. De reiziger, die aan de Zuidzijde het stationsgebouw te voet verlaat, vindt voor zich aan den pleinrand het station van de Gooische Tram, rechts den glaswand van de perronoverkapping boven den hoogen keermuur van den spoordijk en ziet links het wijkende geboomte op den weg, langs de baan van de Gooische Tram en verder boomgroepen in den polder, waarachter de lage bebouwing van de Watergraafsmeer verscholen ligt.

Dit pleingedeelte zal door de drukke beweging van taxi's, particuliere auto's en interlocale autobusdiensten evenals het Noordelijke pleingedeelte een levendig aspect vertoonen.

Om de gedachten te bepalen omtrent de belangrijkheid van het Amstelstation zij vermeld, dat het reizigersverkeer van dit station op den duur wellicht zal zijn te vergelijken met een station van de beteekenis van Haarlem.

Bij de indienststelling van het station zal de aansluiting op de Berlagebrug en de Weesperzijde eveneens worden opengesteld. Het ligt in de bedoeling den nieuwen weg naar het Gooi op dat tijdstip in gebruik te nemen. De weg over het oude W.P.-terrein zal natuurlijk pas gemaakt kunnen worden na het afbreken van het oude W.P.-station. De overige beschreven wegen zullen tot stand komen, naarmate het uitbreidingsplan Watergraafsmeer zal worden gerealiseerd.

Beschrijving van het Amstelstation. (Zie afbeeldingen 11, 12, 13, 14, 15, 16).

Het reeds bij het beschrijven van de ligging van het station vermelde streven naar een gemakkelijke oriënteering door de reizigers en zoo kort mogelijke wegen van en naar de treinen is bij het ontwerpen van het stationsgebouw eveneens doorgevoerd. Het stationscomplex bestaat in hoofdzaak uit het stationsgebouw en de beide perrons, welke voor het grootste gedeelte overkapt zijn. Onder de perrons bevindt zich een breede personentunnel, welke de verbinding tusschen de hal en de perrons vormt. Deze tunnel, waarvan de richting loodrecht staat op die der perrons, neemt zoowel de vertrekkende als de aankomende reizigers op. In- en uitgang zijn hierin gecombineerd. Dit in tegenstelling met de meeste bestaande doorgangsstations, waar de wegen naar en van de treinen geheel gescheiden zijn. Men denke hierbij aan het Centraal-Station te Amsterdam, aan Haarlem, aan de Hollandsche Spoor te 's-Gravenhage e.a. met hun gescheiden in- en uitgangen.

In de richting van dezen tunnel, dus eveneens loodrecht op de richting der perrons, is het stationsgebouw ontworpen.

Rechts van de aslijn van dezen personentunnel bevinden zich ten dienste van de vertrekkende reizigers de loketten, de bagagebehandeling en het voor ingang bestemde contrôledeel.

Links van de aslijn liggen het voor uitgang bestemde contrôledeel, de toiletten, de winkeltjes en de dienstregelingen.

Het groote lange bouwlichaam, gevormd door de perronoverkapping op den hoogen spoordijk en de loodrecht daarop staande stationshal met haar nevenruimten bepalen in hoofdzaak den vorm van het stationscomplex.

Het gebouw bevat een beganegrond, een kelderverdieping en enkele vertrekken op de eerste verdieping.

De beganegrond van het gebouw en de personentunnel liggen op hetzelfde niveau als het plein om het gebouw, zijnde 2.40 m + N.A.P.

De keldervloer ligt 3.20 m beneden het niveau van de hal op dezelfde hoogte als de tramtunnel en het emplacement van de Gemeentetram (0.80 m — N.A.P.). De perrons liggen 4.40 m boven den beganegrond, op 6.80 m + N.A.P.

De beganegrond bevat de plaatskaartenhal, groot ongeveer 20 bij 40 meter. Deze heeft twee lage zijbeuken. In den langen wand aan de Noordzijde bevinden zich de hoofdtoegang en de loketten met het plaatskaartenbureau; in den langen wand aan de Zuidzijde de dienstregelingen en het portaal naar de Zuidelijke pleinhelft. Omdat de stad zich aan de Noordzijde bevindt, zal de Noordelijke hoofdtoegang tevens als uitgang dienst doen in de richting Centrum en Berlagebrug. Door de aanwezigheid van de Gooische Stoomtram en de intercommunale bussen op de Zuidelijke pleinhelft, zullen van dien kant ook reizigers verwacht kunnen worden, die dit portaal als toegang zullen gebruiken.

Aan den kop is het gebouw gesloten. De aanvoer en afvoer van reizigers vindt zijn uitdrukking in een breede luifel aan het Noordelijke portaal en een smalle lange overkapping aan het Zuidelijke portaal, waaronder de taxi's en particuliere auto's gereed staan.

Een dwarshal, tusschen de plaatskaartenhal en den personentunnel gelegen, breed 15 meter, bevat aan de Noordzijde in aansluiting met het plaatskaartenbureau de bagage-afdeeling met bagagebank, fietsenafgifte, depôt, en helling 1 : 14 naar den kelder.

In de Zuidzijde van de dwarshal zijn om een verruiming van de hal een kapperszaak, toiletten en diverse kiosken gegroepeerd. Deze verruiming dient tevens als wachtruimte voor degenen, die familie of kennissen van den trein komen afhalen. In het midden van deze dwarshal komt een courantenkiosk, terwijl ter weerszijden van de 10 contrôledoorgangen publieke telefooncellen ontworpen zijn.

In de verlichting van de ruimten, welke de aankomende reiziger

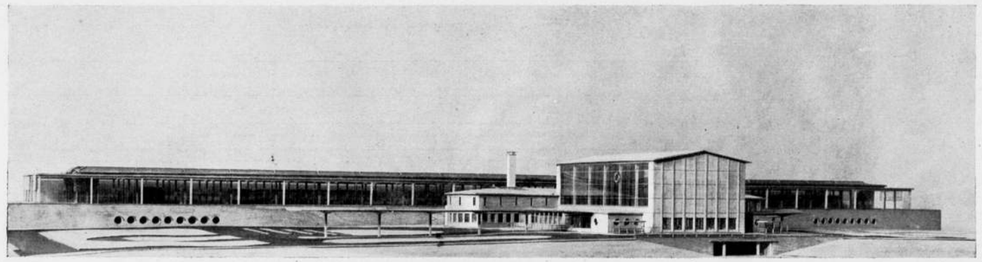

FIG. 18. FOTO VAN DE MAQUETTE VAN HET AMSTELSTATION. ZUIDELIJK PLEINDEEL

achtereenvolgens passeert, is een zekere climax gezocht. In den tunnel is het nog vrij donker. Hij wordt dan aangetrokken door het licht, dat in het plafond boven de contrôlehuisjes is aangebracht. Komt hij daarna in de dwarshal, dan is daar de verlichting nog weer sterker. En ten slotte in de plaatskaartenhal komend, geven de groote ramen in de beide zijgevels een verlichting, die bijna gelijk is aan het volle daglicht. Een reeks lage ramen in den kopgevel geeft contact met het plein, de rest van dit vlak is gesloten.

De kelder, die zich onder het geheele gebouw uitstrekt, bevat in hoofdzaak de rijwielenbewaarplaats, waar ongeveer 2500 fietsen zullen kunnen worden geborgen. De bewaarplaats is aan de achterzijde rechtstreeks met den, op hetzelfde niveau liggenden, bagagetunnel verbonden. Niet direct aan den trein afgehaalde rijwielen worden door dezen tunnel naar de bewaarplaats getransporteerd. De bewaarplaats is door hellingen 1 : 10 met de trottoirs aan weerszijden van de hal verbonden.

Voorts bevinden zich in den kelder de ruimten voor de centrale verwarming, de helling tusschen bagagetunnel en bagage-ontvangst, de kluis, privaten voor personeel en toiletten voor het plaatskaartenbureau.

Op de verdieping bevinden zich ongeveer op spoorstaafhoogte (n.l. op 6.15 + N.A.P.), een aantal dienstruimten. Om op de perrons het aantal gebouwen zooveel mogelijk te beperken, zijn deze dienstruimten in het stationsgebouw ondergebracht.

De perrons zijn 330 m lang. Zij liggen op 0.70 m boven spoorstaafhoogte op 6.80 m + N.A.P. Het eerste perron, breed 10 meter, dient voor de richting C.S., het tweede perron, breed 16.60 meter voor de richting Utrecht. Trappen van 4 meter breedte verbinden de perrons met den personentunnel. Bovendien leidt naar elk perron een helling 1 : 12.5 ten dienste van gebrekkigen, ouden van dagen, en aankomende reizigers, die hun fiets aan den trein in ontvangst hebben genomen.

Nabij de einden van de overkapping bevinden zich de bagageliften, die door een bagagetunnel met de bagageruimte in het gebouw zijn verbonden. Deze bagagetunnel is evenwijdig aan de sporen achter den keermuur van den spoordijk gelegen en wordt onder den personentunnel door gevoerd, zoodat deze tunnels elkaar niet à niveau kruisen, zooals in het Centraalstation.

Op de perrons komen ruime wachtkamers, toiletten en banken.

Over een lengte van 210 m worden deze perrons van een eenvoudige overkapping voorzien, die, nu er nagenoeg geen stoomtractie meer is, laag kan zijn en maar weinig boven den rijdraad der electrische bovenleiding behoeft te liggen. De zijwanden worden met glas gesloten. De verlichting der perrons geschiedt door glazen bovenlichten, het smallere eerste perron krijgt er één, het breedere tweede perron twee.

De wachtkamers op het tweede perron zullen van een ruime restauratie-inrichting worden voorzien.

Het stationsgebouw zal op een betonnen kelder worden uitgevoerd als staalskelet, waarvan de stalen onderdeelen in het muurwerk worden opgenomen. De plaatskaartenhal krijgt gelaschte stalen portaalspanten, die binnen in het gezicht blijven; de groote glasvlakken der zijwanden blijven vrij van deze spanten.

De gevels zullen worden uitgevoerd als spouwmuren. Zij staan op een natuursteenen plint, waarboven een bemetseling komt van dunne baksteen. De plaatskaartenhal ontvangt aan den kop een rijkere behandeling door toepassing van natuursteen in een ornamentaal verband, waar banden van natuursteen op zullen aansluiten.

De overstekende daken zullen door betonnen goten worden afgesloten en met platen van licht beton worden bedekt, waarover een met dun koper bekleede asfaltvilt-lei wordt geplakt.

Voor de binnenbehandeling der wanden is voor het benedengedeelte een grijsverglaasde dunne strip gekozen, waarboven ivoorkleurig schuurwerk komt. De vloer wordt gemaakt van kwartsiet-leisteenplaten van groot formaat. Ramen en deuren zijn van staal.

Aan het tot standkomen van de hier beschreven plannen hebben medegewerkt: van de zijde van den Dienst der Publieke Werken der Gemeente Amsterdam, de architect-stedebouwkundige C. van Eesteren en de architect Ir. J. Leupen, van de zijde van de Nederlandsche Spoorwegen de architect-ingenieur Ir. H. G. J. Schelling, die eveneens gezamenlijk deze publicatie hebben voorbereid.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

ONTWERPSTUDIE No. 11.

Er zijn 34 antwoorden ingekomen op de Ontwerpstudie No. 11 (Een Openbare Leeszaal en Bibliotheek in een plaats van ruim 30.000 inwoners).

Hiernaast zijn de motto's der inzendingen vermeld.

De Commissie van beoordeeling,
Dr. H. E. GREVE.
G. WESTERHOUT.
J. W. H. C. POT.
J. A. SNELLEBRAND.

19 A.A. 38 — A.S. 1497 — D.B. 5509 — Z.D. 4321 —
T.C. 5103 — D.D. 6638 — B.W. 2212 — J.P. 1938 —
M.N. 0735 — A.S. 2819 — B.B. 3456 — M.J. 2359 —
A.C. 1600 — A.B. 3434 — K.V. 1312 — T.O. 1923 —
C. 1515 B. — U.N. 5225 — N.A. 1255 — C.D. 1357 —
J.O. 3395 — H.L. 1916 — E. 7424 E. — F. 2715 W. —
E.N. 3229 — P.R. 7538 — H.B. 1938 — Z.Z. 4711 —
Q.R. 5326 — B.J. 2219 — A.A. 2116 — A.B. 1000 —
A.N. 1938 — L. 3333 H. —

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

25 JUNI 1938 NR 26

DUBBEL WOONHUIS TE MAARSSEN. ARCHITECT W. WYMSTRA B.N.A.

Het afgebeelde dubbele woonhuis is in 1935 gebouwd. Het plan om een eigen woonhuis met kantoor te verwezenlijken, bleek in de Vechtstreek niet zoo eenvoudig te zijn. Aan de oevers van de Vecht was geen bouwgrond te verkrijgen. De beschikbare bouwgrond was — door de overigens prijzenswaardige omstandigheid, dat de gemeente veel open ruimte om de huizen eischt — vrij duur.

Het feit, dat de ter plaatse gevestigde tandarts ook voor zichzelf wilde bouwen, was aanleiding tot het ontwerpen van een dubbel huis, dat, doordat de eischen van de beide belanghebbenden niet zoo heel veel van elkaar verschilden, nagenoeg symmetrisch kon zijn.

Om een in de Vechtstreek passend gesloten geheel te verkrijgen, werden de voor de praktijk van den tandarts benoodigde ruimten en het architectenbureau in het onderhuis geprojecteerd. Op deze wijze zijn de werk- en woongedeelten in beide huizen gescheiden. De werkgedeelten verkrijgen daardoor een aangename beslotenheid, terwijl de woongedeelten door hunne verhoogde ligging ten volle profiteeren van het mooie uitzicht over de weilanden.

De „begane grond" ligt daardoor 2 meter boven het maaiveld. De woonverdieping is door breede terrassen, in directe aansluiting aan de woonkamers, nog aanmerkelijk verruimd.

Door deze terrassen werd de dagverlichting van de daar onder liggende werkruimten wel verminderd, maar door het aanbrengen van groote glaswanden en door lichte beschildering van de ruimten binnen en buiten is toch een zeer goed resultaat verkregen. Wanneer men bedenkt, dat in de maand Februari bij gunstige weersgesteldheid, doch zonder zon, des middags om 3 uur in het kantoor nog een lichtsterkte van 350 Lux werd gemeten, zal men moeten toegeven, dat het uitsluiten van de

TERRAS

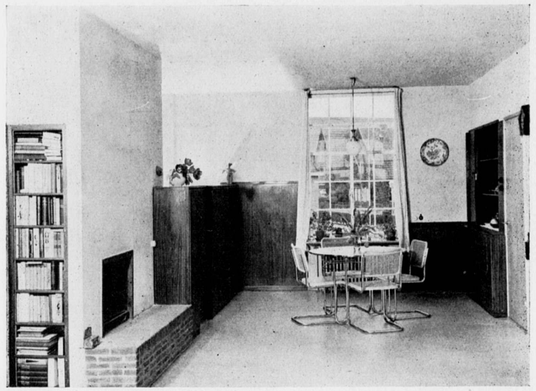

WOONKAMER

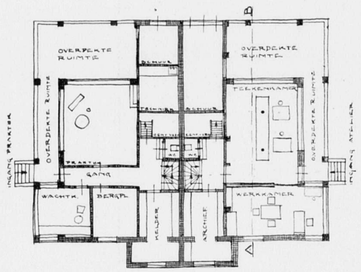

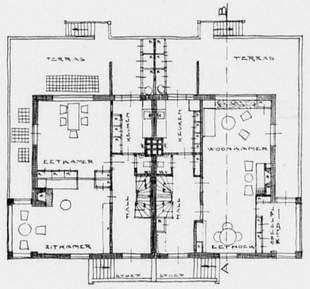

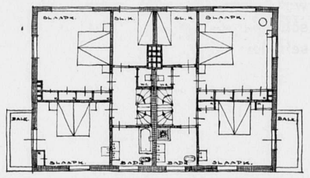

PLATTEGRONDEN. SCHAAL 1 À 300

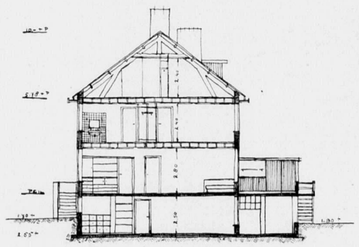

DOORSNEDE. SCHAAL 1 À 300

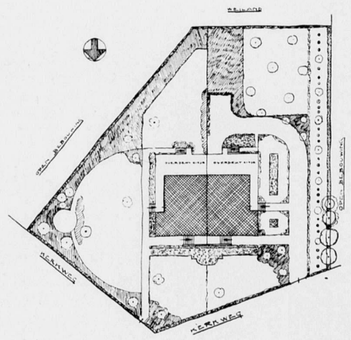

SITUATIE

WERKKAMER
DUBBEL WOONHUIS TE MAARSSEN

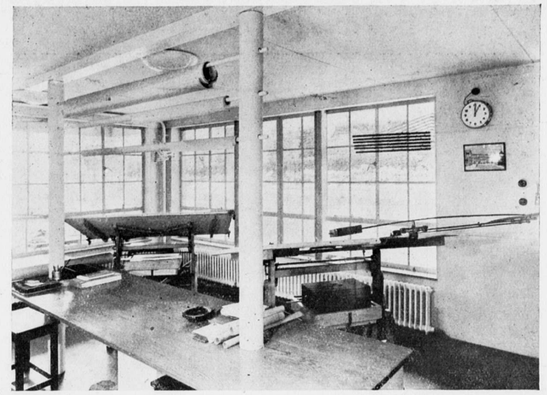

TEEKENKAMER
ARCHITECT W. WYMSTRA B.N.A.

directe zonnestralen voor de praktijkruimten en voor het architectenbureau eerder een voor- dan een nadeel moet worden genoemd.

De constructie en de afwerking blijken in hoofdzaak uit de bijgevoegde afbeeldingen. De buitengevels werden éénmaal met witte Ocay-cement bestreken. Het dak werd met roode Hollandsche pannen gedekt. De stalen ramen werden lichtgroen geschilderd.

De tuin om mijn huis is in overleg met en door de kweekerij „Moerheim" te Dedemsvaart aangelegd. Daarbij zijn zooveel mogelijk vruchtboomen toegepast, en is getracht, een goede aansluiting aan de cultuurgronden van de Vechtstreek te bereiken.
De kosten van het aan mij toebehoorende gedeelte van het huis hebben met inbegrip van den grond en met verlichting en centrale verwarming ongeveer ƒ 18.000.— bedragen.

W. WYMSTRA.

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM

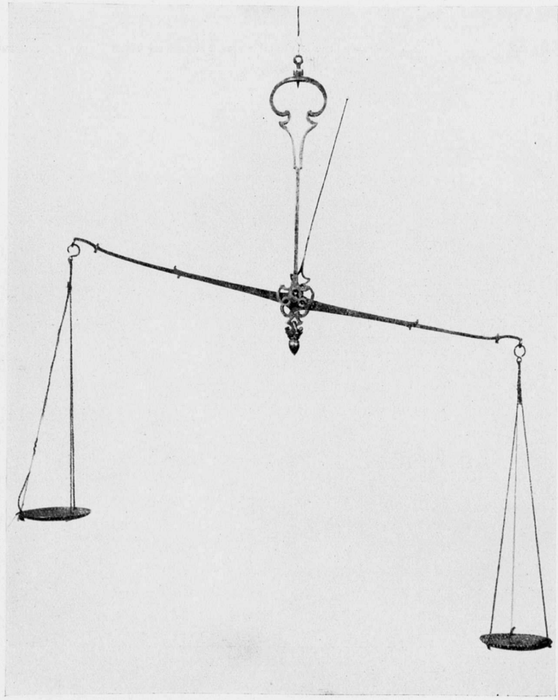

GEORNEERDE GOUDBALANS (IJZER) MET ZILVEREN SCHAALTJES
DE LENGTE VAN DEN ARM IS 21 CM

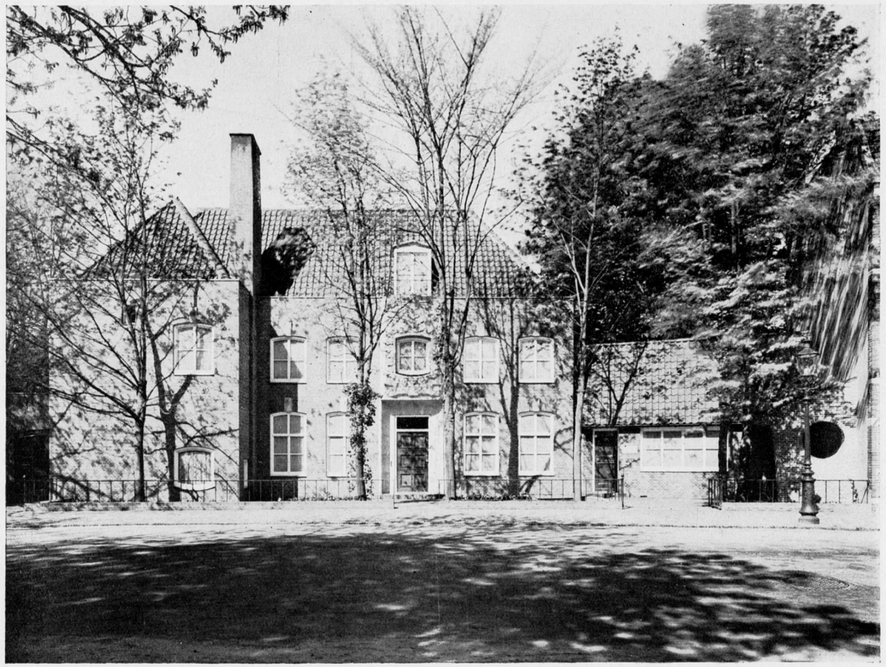

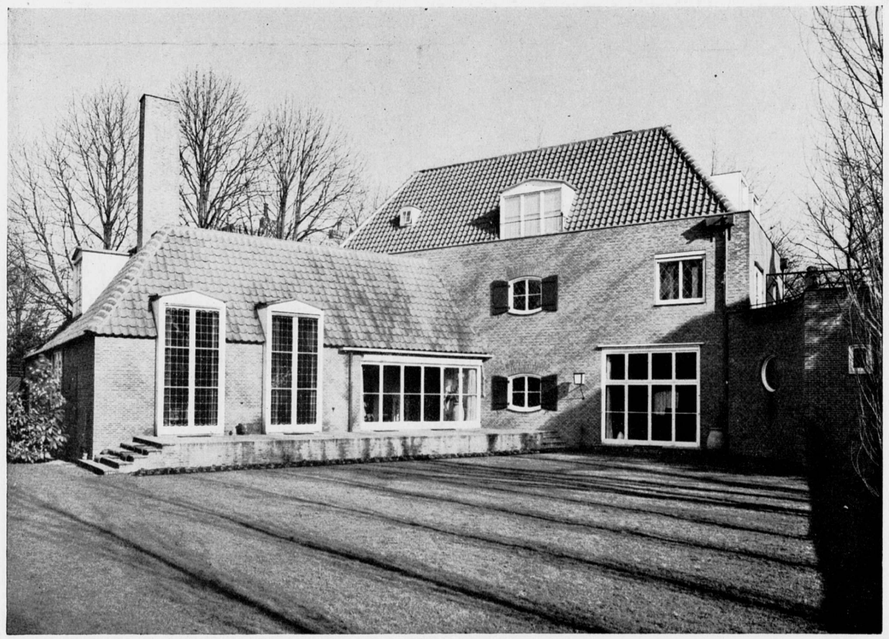

WOONHUIS VOOR DEN HEER E. TE BREDA

ARCHITECT F. A. ESCHAUZIER B.N.A.

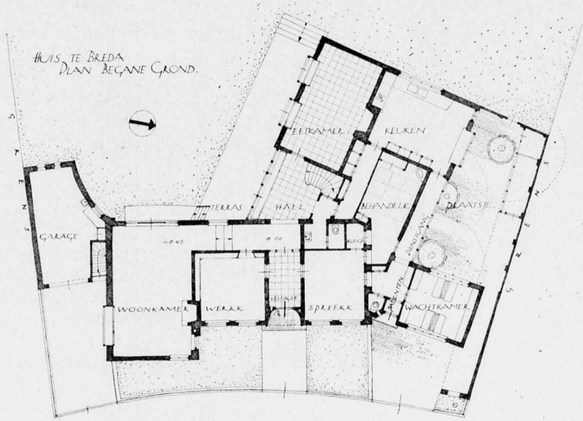

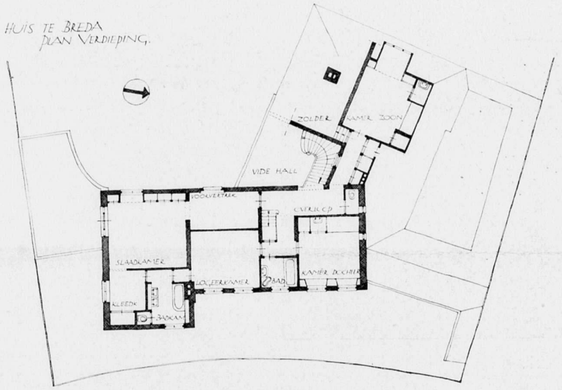

PLATTEGRONDEN. SCHAAL 1 À 300

WOONHUIS VOOR DEN HEER B. TE BREDA

ARCHITECT F. A. ESCHAUZIER B.N.A.

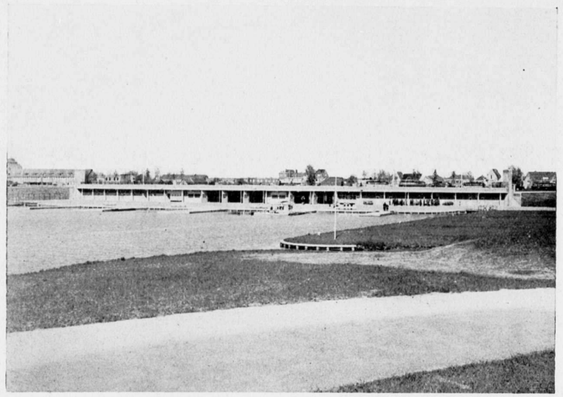

START VAN DE ROEIBAAN. GEZICHT A *)

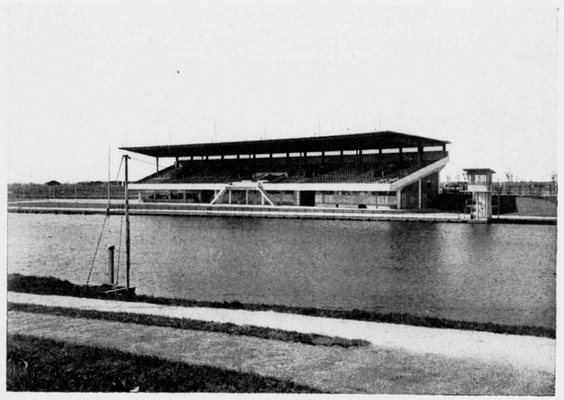

TRIBUNE AAN DE ROEIBAAN. GEZICHT B

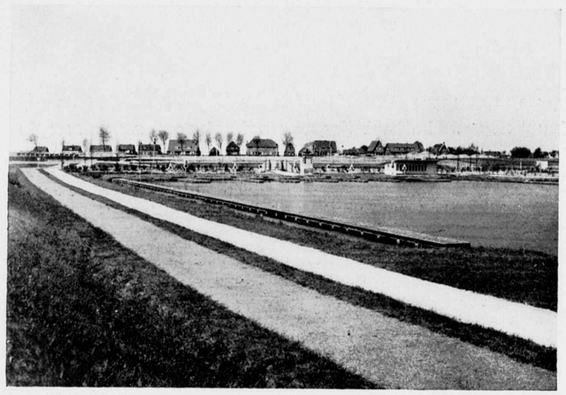

FINISH VAN DE ROEIBAAN. GEZICHT C

„Boompje groot, mannetje dood", zegt het spreekwoord. Echter schuilt hierin wel een beetje generaliserend pessimisme, want er is enig verschil of het „mannetje" dat het „boompje" plant jong dan wel oud is. Het is waar, bomen groeien langzaam. Maar wanneer we ons daarop zodanig ingesteld hebben, dat we naar een jonge aanplant niet omkijken omdat we menen dat we er toch niets meer aan te beleven zullen krijgen, dan valt die groeisnelheid weer mee. Het kan dan gebeuren dat we op de plaats, waarvan we voor een jaar of tien, vijftien vernamen dat er een park aangelegd werd en waar we sinds dien niet meer geweest zijn, nu tot onze grote verwondering een heus park met bomen en heesters te aanschouwen krijgen. Zó althans is het ons gegaan met het Vliegenbos en het Volenwijkspark te Amsterdam. Daar moet het thans reeds goed vrijen zijn, hetgeen beter dan maten in centimeters, de afmetingen en de dichtheid van de beplanting voor een ieder duidelijk maakt.

Nu hebben we in het nummer van 6 Februari 1937, Nr. 6, een publicatie gegeven van het Amsterdamse bosplan. Dit plan is in uitvoering en er wordt hard aan gewerkt. Het haastig verlangen naar resultaten zal ook hier velen beletten zo af en toe eens poolshoogte van de stand van zaken te gaan nemen. Echter leek ons de uitvoering van dit bosplan belangrijk genoeg om eens iets te laten zien van het stadium waartoe men gevorderd is. Veel graafwerk voor vijvers, glooiingen en wegenaanleg is reeds verricht, verscheidene elementen uit het plan zijn gereed of in aanleg zichtbaar en er is ook al geplant! Er zijn nog geen bomen en over de bomen die er moeten komen zal misschien nog geboomd moeten worden (zie het interessante artikel in Het Handelsblad van 8 Mei). Maar iets belangrijks in wording te kunnen zien is een voorrecht dat niet achter staat bij het kunnen genieten van hetgeen vorige geslachten nalieten. Het leven van elke generatie is slechts volledig wanneer het beide voorrechten in ruime mate geniet.

A. E.

*) Zie het gedeeltelijke plan op blz. 224

OPENLUCHTTHEATER. GEZICHT D

UITGEGRAVEN VIJVER. GEZICHT E

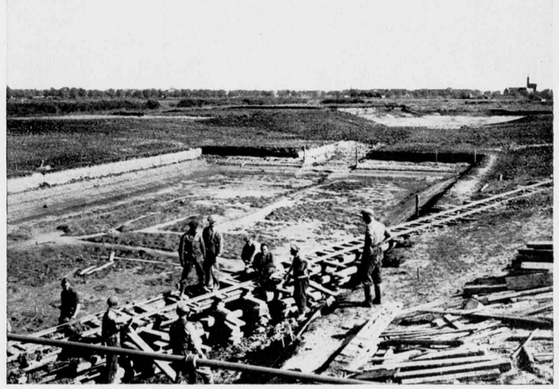

UITGEGRAVEN VIJVER. GEZICHT F

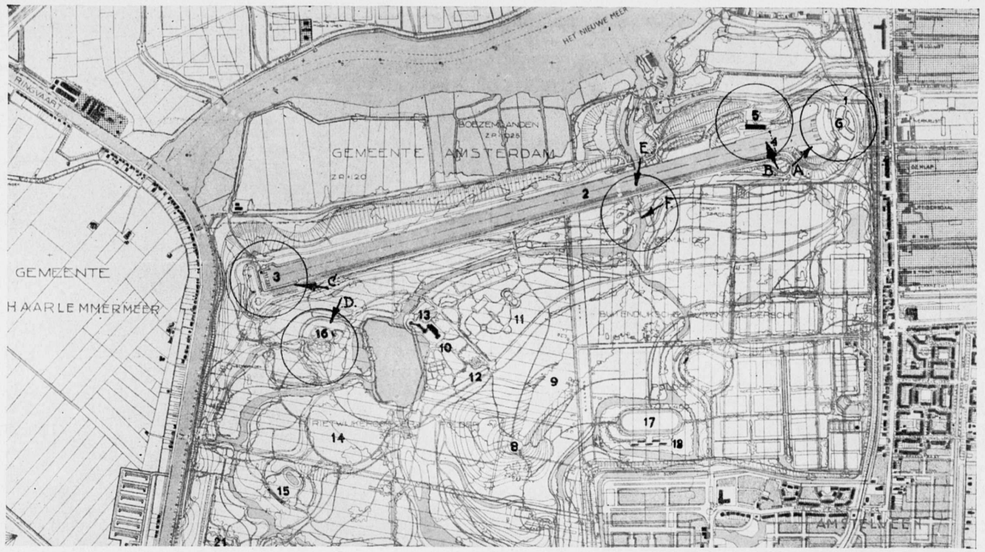

FRAGMENT VAN HET BOSCHPLAN TE AMSTERDAM, THANS IN UITVOERING, MET AANGIFTE VAN DE PLAATSEN, WAARUIT DE FOTO'S ZIJN GENOMEN

ONTVANGEN BOEKWERKEN

Ir. W. VAN DER SCHRIER c.i., BOUWEN IN GEWAPEND BETON.
Uitgaaf N.V. Wed. J. Ahrend en Zoon, A'dam.

Dit boek werd door den schrijver bestemd voor gebruik bij het onderwijs aan de M.T.S., als leerboek bij de studie voor Bouwkundig-Opzichter en voor enkele Nijverheids-Onderwijsacten, alsmede voor gebruik bij zelfstudie en bij het ontwerpen van eenvoudige gewapend-betonconstructies in de practijk.

In ruim 400 bladzijden worden besproken de samenstellende materialen en de eigenschappen van beton en gewapend beton, de vervaardiging en uitvoering van betonwerken, de berekening van gewapend-betonconstructies en de toepassingen van gewapend beton, een en ander onder verwijzing naar de hierop betrekking hebbende artikelen van de G.B.V.; eenige foto's en een groot aantal uitstekend geteekende figuren verduidelijken den geschreven tekst. Voorts is aan het boek een, volgens de hoofdstukken gerangschikte, lijst van vragen en opgaven toegevoegd, welke een zelfcontrôle voor den studeerende mogelijk maakt.

Ir. van der Schrier gaat in dit boek soms zeer ver in theoretische richting; hij bespreekt o.m. de bepaling van de spanningen met behulp van den spanningscirkel van Mohr, terwijl een veel voorkomende constructie — balklooze vloeren — zelfs niet wordt genoemd. Ook valt op het ontbreken van een hoofdstuk over de prijsberekening, een voor middelbare technici en opzichters zeer belangrijk onderwerp.

Door een minder fraaie woordenkeuze komt de bedoeling van den schrijver vaak niet scherp naar voren, bijv. „Het afbrokkelen van scherpe randen aan betonvlakken kan bij het ontcenteren voorkomen worden, door het aanbrengen van kleine driehoekige latjes in de bekisting".

Ook vergeet Ir. van der Schrier de goede eigenschappen van het staalskelet wanneer hij schrijft: „Constructies in gewapend beton kunnen uitstekend schokken en trillingen verdragen b.v. tengevolge van ontploffingen, aardbevingen, snelloopende machines, e.d. Een gebouw uit een ander materiaal geconstrueerd, zal eerder in elkaar vallen dan een gewapend-betonbouwwerk, daar de fundeering, vloeren, kolommen en wanden één stijf geheel vormen (monoliet). Op plaatsen, waar men verzakkingen vreest (bij slechte bouwgrond, in mijnstreken of in aardbevingsgebieden), zal men bij voorkeur gewapend beton toepassen, evenzoo voor verdedigingswerken".

Voorts moet ernstig worden betwijfeld of het economisch verantwoord is te adviseeren tot verbetering van toeslagmaterialen, waarin verschillende korrelgrootten ontbreken, door menging met één, waarin de ontbrekende korrels wel aanwezig zijn.

Het boek, dat verder een uiterst verzorgden indruk maakt, zal zeker zijn weg wel vinden.

Ir. P. C. TIRION.

PRIJSVRAAG AANPLAKBILJET,
uitgeschreven door de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden en de Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent

Het aanplakbiljet moet de aandacht vestigen op de uitgave van een reeks meesterwerken der Nederlandsche Letterkunde van den vroegsten tijd tot heden, welke uitgave verzorgd wordt door de N.V. Uitgevers-Maatschappij „Elsevier" te Amsterdam. De opzet van deze uitgave is, in een 100-tal deelen een typeerend beeld van de Nederlandsche Letteren van alle tijden te geven (dus Jacob van Maerlant, Hooft, Vondel, Gezelle, Couperus enz.). Daartoe is een commissie, waarin vertegenwoordigers van de voornaamste universiteiten zitting hebben, benoemd, die een voorloopige keuze gedaan heeft en een 24-tal deelen heeft vastgesteld. Deze 24 deelen zullen in vier jaar tijds door „Elsevier" worden uitgegeven. Zij zullen, in bok-saffiaan lederen band, ƒ 2.50 per deel kosten. Deel I verschijnt begin 1939.

Gevraagd wordt een ontwerp voor een affiche, circa 70 × 100 cm, hetwelk geschikt is om in steendruk (2 kleuren, behalve de papierkleur) te worden uitgevoerd. Vermeld moet worden de volgende tekst:

„De Taal is gansch het volk". De Nederlandsche Literatuur in 100 deelen. 1ste reeks, 24 deelen, uitgegeven onder leiding van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde en de Kon. Vlaamsche Academie door „Elsevier", Amsterdam en Standaard-Boekhandel, Brussel.

Aan dezen tekst kan door den ontwerper een slagzin naar eigen keuze worden toegevoegd; vereischt is dit niet.

De mededingers zenden hun ontwerpen in voor 1 September 1938, aan het adres: N.V. Uitgevers-Maatschappij „Elsevier", Spuistraat 118b, Amsterdam.

De Jury is als volgt samengesteld: Prof. R. N. Roland Holst, Dr. G. van de Woestijne, Dr. J. J. de Gelder, J. P. Klautz en M. de Meyer.

Uitgeloofd worden: Een eerste prijs van ƒ 300.— en een premie van ƒ 50.—. Den ontwerper van de met den eersten prijs bekroonde inzending kan de uitvoering van het teekenen op steen worden opgedragen. In de toestemming en medewerking tot uitvoering is begrepen, dat de ontwerper bereid is tot overleg betreffende medewerking aan eventueel verlangde, niet ingrijpende wijzigingen in het ontwerp.

Vragen om nadere verklaring van programma-punten kan men tot 1 Juli 1938 schriftelijk zenden aan de N.V. Uitgevers-Mij. „Elsevier". Op het adres: „betreft prijsvraag". Antwoorden op vragen, die de Jury van voldoende belang acht daarvoor, worden bekend gemaakt aan de inzenders via hun correspondentie-adres.

Voor zoover dit niet reeds uit bovenstaande bepalingen blijkt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Nederlandsche prijsvraag-regelen. Geschillen kunnen derhalve aan de Permanente Prijsvraagcommissie ter beslechting worden voorgelegd. Het programma is kosteloos verkrijgbaar bij de N.V. Uitgevers-Mij. „Elsevier", Spuistraat 118b, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 27 — 2 JULI 1938

Prof. Ir. G. DIEHL †

Wij ontvingen met groot leedwezen het bericht van het overlijden van Prof. Ir. G. Diehl, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, Architect B.N.A. en Oud-Vice-Voorzitter van den B.N.A.

Wij zullen in ons volgende nummer de woorden ter nagedachtenis opnemen van hen, die Prof. Diehl in zijn verschillende kwaliteiten hebben leeren kennen en daarmee deze sympathieke en belangrijke figuur in de architectenwereld willen eeren.

De Redactie van het Bouwkundig Weekblad Architectura.

DE TENTOONSTELLINGSRAAD VERBIEDT DEN NEDERLANDSCHEN KUNSTENAARS ELKE MEDEWERKING AAN DE WERELDTENTOONSTELLING NEW YORK 1939.

Op Zaterdagmiddag 25 Juni heeft de Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten de vertegenwoordigers der Besturen van de aangesloten vereenigingen bijeengeroepen.

In deze vergadering gaf de waarnemend voorzitter een uitvoerig overzicht van de handelingen van den Raad inzake een medewerking der Nederlandsche kunstenaars aan de Wereldtentoonstelling New York 1939.

Ter inleiding diene het volgende: bij schrijven van 7 December 1937 noodigde Z.E. de Minister van Economische Zaken den voorzitter van den Raad uit om zitting te nemen in het Comité ter voorbereiding van bovengenoemde tentoonstelling. Deze uitnoodiging werd aanvaard met het voorbehoud, dat een duidelijke bevoegdheidsregeling ten opzichte van het aesthetische deel der tentoonstelling bij de uiteindelijke samenstelling van het Comité zou verzekerd zijn, op grond van de ervaring van vele internationale tentoonstellingen, waaraan de Tentoonstellingsraad heeft medegewerkt.

Vanaf den inzet van de werkzaamheid der Stichting „De Nederlandsche Deelneming aan de Wereldtentoonstelling te New York in 1939" heeft de Raad, zoowel bij monde van zijnen voorzitter in de vergaderingen van het Werkcomité New York en van de Subcommissie voor Cultureele Aangelegenheden als in schriftelijke uiteenzettingen, dit hem door zijne Statuten voorgeschreven standpunt voorgestaan en getracht de verschillende instanties te overtuigen, dat eene medewerking van Nederlandsche kunstenaars slechts mogelijk zou zijn indien, door het toekennen van een juiste bevoegdheidsregeling aan een deskundige instantie, de aesthetische conceptie der deelneming en de rechten der kunstenaars zouden worden gewaarborgd. Als een der voornaamste rechten beschouwt de Raad de keuze der te werk te stellen kunstenaars en in verband daarmede de beoordeeling van het werk der kunstenaars door een deskundige commissie.

Uitvoerig werd uiteengezet: het verloop der onderhandelingen leidend tot het verzoek der Subcommissie voor Cultureele Aangelegenheden aan den Tentoonstellingsraad tot samenstelling eener deskundige commissie van voorlichting, evenwel zonder eenige verdere bevoegdheidsregeling; het antwoord van den Raad, welke het aanvaarden van die opdracht afhankelijk stelde van een bevoegdheidsregeling en tenslotte het abrupt beëindigen der gedachtenwisseling door de afwijzende beslissing der Coördinatie Commissie New York (samengesteld uit de voorzitters van 6 Subcommissies) op grond van beweegredenen, die de Raad weigert te accepteeren.

Op deze wijze werd aan alle pogingen van den Raad om de rechten der medewerkende kunstenaars te waarborgen ruwweg een einde gemaakt.

Het beleid van den Tentoonstellingsraad werd door de vertegenwoordigers van de Besturen der aangesloten vereenigingen volledig goedgekeurd en den Raad en zijnen voorzitter werd hulde gebracht voor zijne gestie in dezen. Bij overgroote meerderheid adviseerden zij den Raad gebruik te maken van zijne bevoegdheid en den leden der Constitueerende en Toegetreden Vereenigingen te verbieden op eenigerlei wijze direct of indirect aan de Nederlandsche deelneming ter Wereldtentoonstelling New York 1939 mede te werken.

In de terstond daarop volgende afzonderlijke vergadering van den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten heeft de Raad, volkomen bewust van zijne verantwoordelijkheid en van de consequenties zijner beslissing voor de vele kunstenaars die in moeilijke omstandigheden verkeeren, besloten het verbod tot deelname aan de Wereldtentoonstelling New York 1939 uit te vaardigen en dit besluit ter kennis te brengen van de Besturen der aangesloten vereenigingen, met name:

Bond van Nederlandsche Architecten (B.N.A.).
Genootschap „Architectura et Amicitia" (A. et A.).
Nederl. Vereen. voor Ambachts- en Nijverheidskunst (VANK).
Nederl. Kring van Beeldhouwers.
Algemeene Katholieke Kunstenaars Vereeniging (AKKV).
Vereeniging Architectengroep „de 8".

Alle leden van bovengenoemde vereenigingen, vooraanstaande kunstenaars op het gebied van bouwkunst, beeldhouwkunst en toegepaste kunsten als wandschildering, mozaiek, ceramiek,

glas, metaal, textiel, boekbinden, grafiek, reclame enz. zullen dus niet aan de Nederlandsche inzending te New York mogen meewerken.
De verwachting werd uitgesproken, dat ook die kunstenaars, die geen lid zijn van bovengenoemde vereenigingen, zich eveneens van medewerking zullen onthouden, daar dit besluit door den Raad werd genomen in het belang van alle Nederlandsche kunstenaars.

ONDERSCHRIFT VAN DEN RAAD.

Voor de leden der aangesloten vereenigingen, die reeds voor de uitvaardiging van het verbod een verbintenis met de Stichting „De Nederlandsche Deelneming aan de Wereldtentoonstelling te New York 1939" hebben aangegaan, is het verbod niet van kracht.

Ter verduidelijking van het standpunt van den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten diene het eerste gedeelte van zijn antwoord op het verzoek der Culturele Commissie dato 27 Mei en gericht aan haren Voorzitter, hetwelk hieronder volgt:

Amsterdam, 30 Mei 1938.

Van Uw schrijven van 27 Mei, waarin Uwe Commissie een beroep doet op de medewerking van den Tentoonstellingsraad voor het aesthetische deel van het aan haar zorgen toevertrouwde cultureele gebied, namen wij met belangstelling kennis. En dit te meer, waar Uwe Commissie van oordeel blijkt te zijn dat ter bereiking van een ook uit aesthetisch oogpunt verantwoord geheel het wenschelijk is, dat ook voor het verdere gedeelte van de Nederlandsche afdeeling van het Paviljoen, bestemd voor de economische inzendingen, dezelfde aesthetisch-deskundigen medewerking zouden verleenen. De Tentoonstellingsraad deelt het oordeel van Uwe Commissie in zoo sterke mate, dat hij een medewerking, als door U bedoeld, van de vervulling dier wenschelijkheid afhankelijk moet stellen. Waar de Raad met ingenomenheid heeft gelezen, dat de Commissaris-Generaal bereid is de door U bedoelde vraag aan de Economische Commissies voor te leggen, zou hij er prijs op stellen dat U den Heer De Graeff tijdig van den inhoud van dit schrijven op de hoogte zoudt willen stellen. (Afschrift bijgevoegd).
Daarnevens meenen wij, dat voor een vruchtdragende medewerking voorafgaande overeenstemming over enkele punten noodzakelijk zal zijn.
Het is den Raad meermalen gebleken, dat doel en functie van den Tentoonstellingsraad niet of onvolledig bekend zijn. Daarom vinde eerst nog de volgende inlichting hier haar plaats:
De Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten dient op tentoonstellingsgebied alleen het algemeen belang van kunst en kunstenaars, zonder eenige voorkeur voor vereenigingsverband of individueel belang. Hij verricht zijn werkzaamheden kosteloos. Hij maakt voor het aanwijzen van kunstenaars en het verleenen van opdrachten, waar noodig, gebruik van de bestaande adviescolleges der vereenigingen en van in te stellen jury's van deskundigen, welker oordeelen het vertrouwen der kunstenaars hebben, en wat die der jury's betreft bindend zijn ook voor den Tentoonstellingsraad, in dien zin, dat wat door een jury is afgewezen nimmer kan worden aangenomen, terwijl het goedgekeurde uit hoofde van plaatsgebrek of van andere dwingende redenen, ondanks goedkeuring, toch buiten deelneming aan een tentoonstelling kan blijven. Medewerking aan een tentoonstelling, welke niet van den Tentoonstellingsraad uitgaat, kan alleen worden verleend indien vaststaat, dat de aesthetische zaken zijn toevertrouwd aan een instantie van deskundigen die het vertrouwen der kunstenaars heeft. Aan den anderen kant wordt ook begrepen, dat zulk een instantie volledig rekening moet houden met hetgeen uit hoofde van het tentoonstellingsdoel (economische propaganda, reclame etc.) door de daarvoor aangewezen instantie op dat gebied naar aard, hoeveelheid en hoedanigheid der tentoonstellingsobjecten wordt gewenscht, met hetgeen deze instantie uit zakelijke overwegingen ten opzichte van de plastische uitbeelding — ook voorzoover daarbij het aesthetische element is betrokken — heeft op te merken, en met hetgeen de door de tentoonstellingsleiding goedgekeurde begrooting beschikbaar heeft gesteld. Maar deze instantie van deskundigen moet, door een duidelijke bevoegdheidsregeling, er ook van verzekerd zijn, dat door derden in positieven zin geen beslissingen op aesthetisch gebied worden genomen en tot uitvoering gebracht, buiten instemming dezer instantie. Alles, welte verstaan, behoudens goedkeuring van het hoogste tentoonstellingsgezag, zooals i.c. in het K.B. ter regeling der Nederlandsche deelneming en in de Stichtingsacte is voorzien.
Uw schrijven thans op den voet volgende moeten wij nog deze nadere opmerkingen maken:
al. 1. Het is ons opgevallen, dat de Heer Bromberg is aangewezen als aesthetisch en technisch adviseur. Voor deze tentoonstelling is het noodzakelijk, dat voor de geheele inrichting (het eigenlijke „tentoon" stellen) in de beide in elkander overgaande zalen een ontwerper wordt aangesteld met opdracht, in overleg met den architect van het gebouw, de diverse tentoonstellingscommissies en de instantie der deskundigen op aesthetisch gebied, daarvoor een ontwerp samen te stellen en zorg te dragen, namens zijn opdrachtgever, voor de uitvoering daarvan. „Adviseur" is naar de gangbare opvattingen in dezen een andere functie. Voor het welslagen van een zoo omvangrijk en kostbaar ondernemen als deze tentoonstelling, heeft de binnenarchitect evenals de architect voor het gebouw, aanspraak op een opdracht als hier omschreven, waardoor hij de verantwoordelijkheid van zijn arbeid kan dragen.
Is hij slechts adviseur (in den gebruikelijken zin), dan kunnen derden zijn ontwerp doorkruisen, wat in een zakelijk juiste regeling ontoelaatbaar is.
Medewerking van den Tentoonstellingsraad sluit in zich een samenwerking met den Heer Bromberg in daadwerkelijke functie als hierboven bedoeld. Meent men van tentoonstellingszijde dat deze functie met „Adviseur" kan worden betiteld, dan zal hieruit voor de medewerking van den Raad geen moeilijkheid zijn te duchten.

PROF. IR. J. A. G. VAN DER STEUR, EERELID VAN DEN B.N.A., EEN HALVE EEUW BOUWKUNDIG INGENIEUR

Donderdag 30 Juni was het 50 jaren geleden, dat Prof. Ir. J. A. G. van der Steur aan de toenmalige Polytechnische School te Delft het diploma van Bouwkundig Ingenieur verwierf.
Een deputatie van enkele Heeren uit het Bestuur van den B.N.A. en het Bestuur van de Afdeeling B.I.'s van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs heeft den jubilaris met dit zeldzame en gedenkwaardige feit gecomplimenteerd en bloemen aangeboden.
Volgens de mededeeling over het examen in het Bouwkundig Weekblad van 1888 zijn in dat jaar 4 candidaten geslaagd, te weten de Heeren J. A. G. van der Steur, J. Limburg, G. N. Itz en W. H. Kam, waarvan de twee laatsten zijn overleden.

HERDENKING VAN HET 25-JARIG BESTAAN VAN DE EERSTE WELSTANDSBEPALING IN DE BOUWVERORDENING VAN ONS LAND.

Op 18 Mei j.l. werd te Laren (N.H.) het feit herdacht, dat voor 25 jaren in de bouwverordening de zgn. welstandsbepaling werd opgenomen. Laren was de eerste gemeente in ons land, waar, op grond van een daartoe strekkende bepaling in de bouwverordening, eischen aan het uiterlijk schoon van te stichten bouwwerken werden gesteld.
Ter bevordering van het aesthetisch bouwen had de gemeenteraad van Laren in 1933 besloten, dat na verloop van vijf jaren, dus in 1938, een beoordeeling zou worden gehouden van de in dat tijdvak tot stand gekomen bouwwerken. Mocht blijken, dat één of meer gebouwen door architectonische waarde of door weloverwogen aansluiting aan de omgeving bijzondere verdiensten zouden bezitten, dan zou aan den architect en den eigenaar een onderscheiding worden uitgereikt. Zoo is dan in het voorjaar 1938 op initiatief van de Plaatselijke Schoonheidscommissie van Laren door het Gemeentebestuur een commissie benoemd bestaande uit de Heeren Prof. H. J. Wolter, A. P. Smits, architect B.N.A. en F. A. Eschauzier, architect B.N.A., welke de opdracht kreeg het College van Burgemeester en Wethouders advies uit te brengen over de in het tijdvak 1933—1938 opgerichte bouwwerken.
De bouwwerken werden in vier groepen verdeeld t.w.:
1. landhuizen en villa's; 2. middenstandswoningen; 3. arbeiderswoningen; 4. utiliteitsgebouwen.
Bij de beoordeeling zijn twee normen gesteld:
1e. dat het bouwwerk op zichzelf architectonisch zoo gaaf mogelijk is;
2e. dat het zich harmonisch voegt in de omgeving.
De Commissie bezichtigde een aantal bouwwerken in de gemeente en bracht daarna haar advies aan Burgemeester en Wethouders uit. Het resultaat was, dat de gebouwen, welke hierbij fotografisch zijn weergegeven, werden geacht in hun genre het meest aan de eischen te beantwoorden.
In de herdenkingsbijeenkomst werden de namen bekend gemaakt van de architecten, welke voor een onderscheiding in aanmerking waren gekomen. Aan hen werd een oorkonde uitgereikt, terwijl in het bouwwerk een gevelsteen met opschrift zal worden geplaatst.
De Oud-Commissaris der Koningin in de provincie Groningen Mr. Dr. J. P. Fockema Andreæ had zich op verzoek van het Gemeentebestuur bereid verklaard in de herdenkingsbijeenkomst een rede te houden met als onderwerp de ideëele beteekenis van de welstandsbepaling.
Uit deze herdenkingsrede, waaraan het volgende is ontleend, is gebleken dat er ook op dit gebied niets nieuws onder de zon is. Immers Keizer Zeno vaardigde reeds voorschriften uit voor een stadsgedeelte van Konstantinopel opdat een schoon aanzien van de stad zou worden verkregen, dat den wandelaars genoegen zou kunnen verschaffen. In de 17e, 18e en 19e eeuw werden wel voorschriften gemaakt met betrekking tot hoogte van huizen, rooilijnen e.d.. De uitbreiding der steden omstreeks het eind 19e en begin 20e eeuw getuigt meestentijds sterk van de onmacht om iets met eigen karakter te bouwen.
De in 1911 te Amsterdam gehouden conferentie over het bouwkundige element bij de bescherming der schoonheid van Nederland is dan ook te beschouwen als een reveille om te geraken tot betere inzichten in de ontwikkeling van stad- en landbebouwing.
In Laren (N.H.) nam de Burgemeester, Jhr. H. L. M. van Nispen van Sevenaer, in 1912 het initiatief om een bepaling tot stand te brengen op grond waarvan paal en perk zou kunnen worden gesteld aan de vrijheden welke eigenbouwers zich veroorloofden. Dit had tot resultaat dat het in den lande alom bekende artikel 13a in Larens bouwverordening werd opgenomen. Thans komt practisch in elke bouwverordening een welstandsbepaling voor, maar alleen ingewijden weten welke groote moeilijkheden moesten worden overwonnen voor en aleer dit doel was bereikt. Op grond van deze bepaling kan natuurlijk geen schoonheid geschapen worden, doch wel leelijke bebouwing geweerd en daarmede heeft de bepaling dan aan haar doel beantwoord.
Het vroeg instellen van deze bepaling in de gemeente Laren (N.H.) heeft er zeer toe bijgedragen, dat de bestaande typische dorpsaspecten werden behouden en bouwwerken welke het gave karakter der gemeente zouden kunnen aantasten geweerd konden worden.
Zoo is het prachtig initiatief, dat de Burgemeester van Laren heeft genomen, voor ons land van verstrekkende beteekenis geweest en ik moge dit artikeltje eindigen met de slotpassage uit de rede van Mr. Dr. Fockema Andreæ „Laat het ditmaal eens niet een burger van Laren zijn, die de loftrompet van het zilveren voorschrift en zijn scheppers steekt, doch een belangstellende buitenstaander. Staat mij toe, dat ik Laren plaats in de eererij van die Nederlandsche gemeenten, van welke op een terrein, dat de schoonheid, den welstand en den bloei van ons Vaderland raakt, de victorie is gekomen.

P. SCHILO,
Directeur van Gem. werken,
Secretaris van de Schoonheidscommissie.

LANDHUIS AAN DE GRINDBANK TE LAREN N.H. ARCH. C. W. ROYAARDS. GROEP 1.

MIDDENSTANDSWONING AAN DEN HERDERSWEG TE LAREN N.H. ARCH. D. KORN. GROEP 2.

ONDERSCHEIDINGEN IN DE BOUWKUNSTBEOORDEELING 1938 TE LAREN.

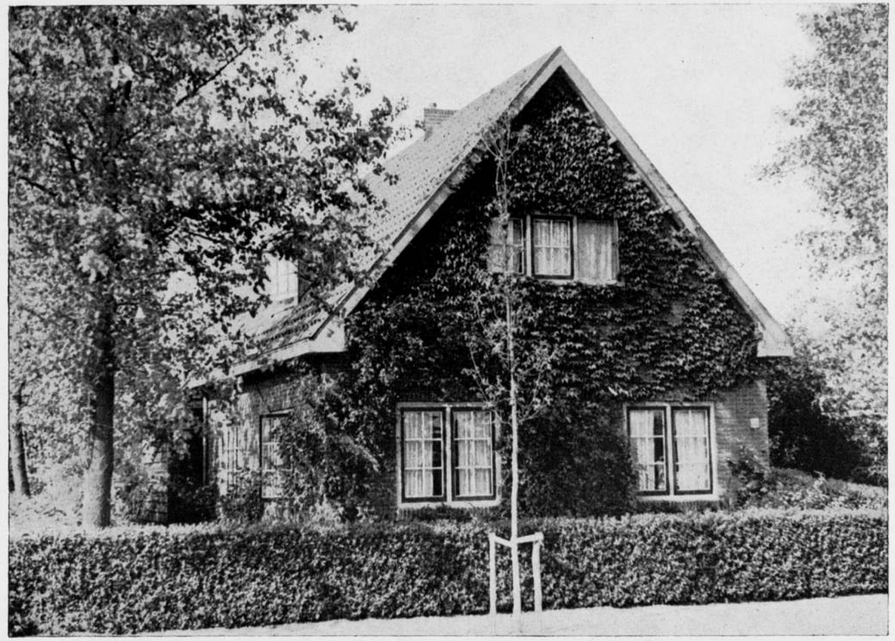

ARBEIDERSWONING AAN DEN HEIDEVELDWEG TE LAREN N.H. ARCH. G. H. HOFSTEE. GROEP 3.

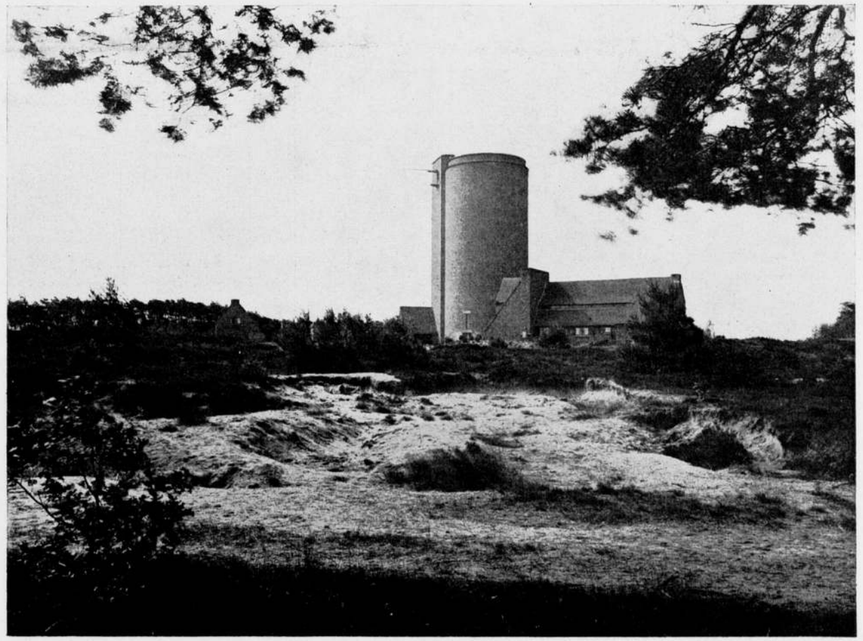

BEDRIJFSGEBOUW MET WATERTOREN VAN HET PROV. WATERL. BEDRIJF VAN N. HOLLAND AAN DEN RIJKSWEG TE LAREN N.H. ARCH. W. HAMDORF. GROEP 4.

ONDERSCHEIDINGEN IN DE BOUWKUNSTBEOORDEELING 1938 TE LAREN.

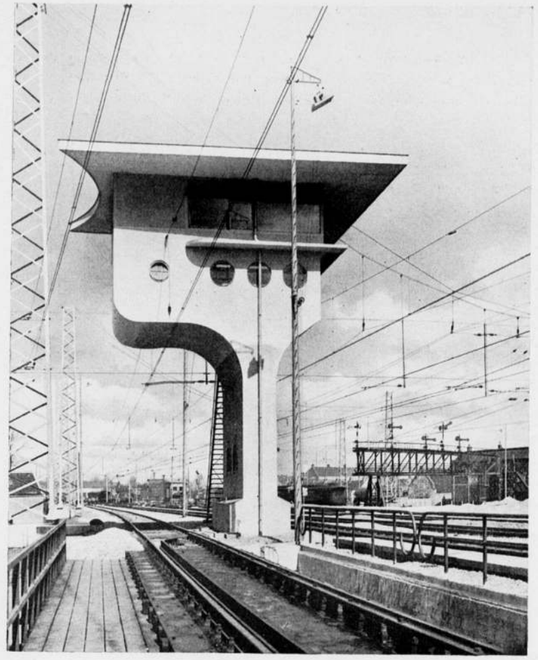

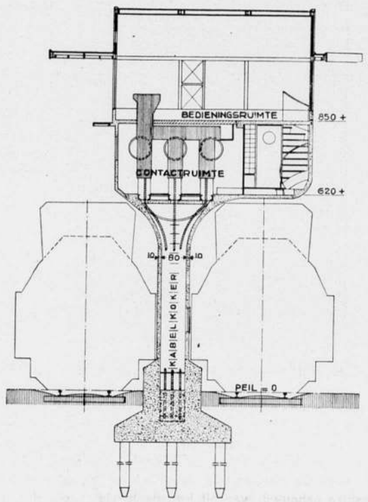

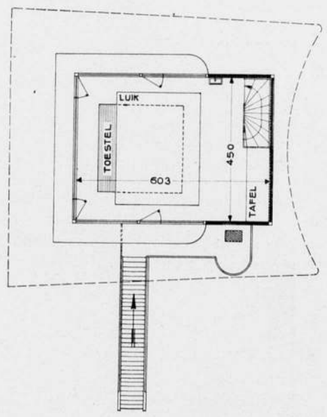

SEINHUIS TE UTRECHT.
230

ARCHITECT IR. S. v. RAVESTEYN B.N.A.

SEINHUIS TE UTRECHT.

Onmiddellijk nabij de Westelijke ingang van de in uitvoering zijnde tunnel voor rijverkeer en voetgangers, onder het spoorwegemplacement in het verlengde van de Kanaalstraat is onlangs een seinhuis gebouwd. Hierin staat het nieuw systeem bedieningstoestel, waarvan slechts de kleine bedieningstafel in de z.g. bedieningsruimte komt, terwijl onder deze zich het grootste deel van het 8000 kg wegende toestel zich bevindt. Vandaar dat een betrekkelijk hooge, gesloten bak rust op een — wegens de aan weerszijden loopende sporen — slechts dunne steel, die benut wordt om de kabels omhoog te voeren. Gekozen is als materiaal gewapend beton, dat eindigt met de borstwering der bedieningsruimte, toegepast als doosconstructie met wanden van 0.10 m dikte; wegens omstandigheden moest deze in zes weken tijds opgetrokken worden op de reeds eerder geslagen Arkel gewapend betonpalen.

Op de borstwering werd, terwijl de sporen reeds in gebruik genomen waren, het staalskelet opgericht en afgewerkt.
Gezorgd werd voor de grootst mogelijke bereikbare stijfheid van de steel, door onderverdeeling met dwars en langsschotten van gewapend beton, daar volume en gewichtsverhoudingen optreden deden vreezen van trillingen, die door de gewone voorzieningen bleken achterwege te blijven.
De steel is bepleisterd met Articon; daarboven zijn de gewapend betonvlakken afgepleisterd met cementmortel en bestreken met Ocay cement; onderkant luifel is bezet met board platen.
Rijdt men later in de tunnel, dan zal men ongeveer het seinhuis zien als de onderste afbeelding op pag. 230 aangeeft.

Ir. S. VAN RAVESTEYN.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS HUIZEN.

In verband met een dienstreis van Prof. Ir. R. L. A. Schoemaker zal in diens plaats deel van de jury uitmaken de heer H. A. Pothoven, architect te Amersfoort.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

JOURNAL ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS, No. 10 (21.3.'38).
Edwin Gunn bespreekt de problemen die de architect op het platteland ontmoet. Constable en Morreau schrijven over geluidsisolatie door wanden. Voor een 90-tal soorten van scheidingswanden worden beproevings-cijfers gepubliceerd voor vier verschillende frequentie-groepen.
In dit nummer komt de beschrijving voor van een groep van 380 huizen, in Buckinghamshire gebouwd, waarbij het staalskelet toepassing vond. Het staalskelet woog per huis 1 à 1½ ton (niet erg nauwkeurig), en voor het dubbele huis (het waren nagenoeg alle dubbele woningen) werd het skelet door twee man en een paardekop in 8½ uur gemonteerd.

IDEM, No. 12 (25.4.'38).
Het R.I.B.A. jaarverslag met de verslagen van 24 commissies.

IDEM, No. 13 (9.5.'38).
Charles Holden schrijft over de nieuwe Londensche Universiteit, een van Londens grootste nieuwe bouwwerken, waarmede iedereen nogal opgetogen schijnt te zijn. Een streng symmetrische opzet, twee rechthoekige blokken, elk met twee gelijke binnenplaatsen, zijn verbonden door een langwerpig blok, dat als een groote breede toren het geheel bekroont. In den toren is de bibliotheek ondergebracht.

Idem, No. 14 (23-5-'38) geeft met allerlei aardige, geestige teekeningetjes van Ruscha Wijdeveld, een zeer uitvoerige behandeling met foto's van het Amsterdamsche Boschplan. Men is vol bewondering voor dit zeldzame ontwerp.

THE ARCHITECTS' JOURNAL, No. 2252 (17.3.'38).
Een door E. Owen Williams ontworpen restaurant voor het stadion te Wembley, dat, zoo noodig, kan worden verzet.

IDEM, No. 2253 (24.3.'38).
Van den zelfden architect een Synagoge in Middlesex. Interessante kapperswinkel in North Cheam, architect W. H. Marmorek. Van Serge Chermayeff mooie laboratoria te Blackley.

IDEM, No. 2254 (31.3.'38).
Flatgebouw in Southgate, arch. F. Gibberd, in extenso behandeld.

IDEM, No. 2257 (21.4.'38).
Ziekenhuis te Canterbury, door Cecil Burns, voor ongeveer 200 bedden, met ongewone plattegronden.
E. Maxwell Fry publiceert toonkamers voor de Electriciteitsfabrieken met allerlei verrassende details. Ook aardige lampen van Maxwell Fry, ontworpen voor Heal.

IDEM, No. 2258 (28.4.'38).
Hoofdbureau voor de luchtbescherming, arch. W. G. Newton en zijn medewerkers.

IDEM, No. 2259 (5.5.'38).
Een en ander over de tentoonstelling te Glasgow. Flatgebouw te Budapest van A. en G. Farkas. Nieuw slot met verticalen handgreep, waarbij door druk op den knop bovenaan den handgreep, de schoot bewogen wordt.

IDEM. No. 2260 (12-5-'38). De tentoonstelling te Glasgow geldt als „de best ontworpen tentoonstelling, die ooit in Engeland werd gehouden".
Veel foto's en enkele kleine plattegrondjes van de paviljoens.

IDEM. No. 2261 (19-5-'38) is gewijd aan de stilte. Een dik nummer met goede, wetenschappelijke artikelen over het lawaai-vraagstuk en de vraag, hoe isolatie het best kan worden behandeld. Artikel van Serge Chermayeff over verschillende toepassingen bij een door hem ontworpen kantoorgebouw. — De architectenwet „in derde lezing" is aangenomen met 166 stemmen tegen 32. De wet gaat nu naar het Heerenhuis. H. G. J. S.

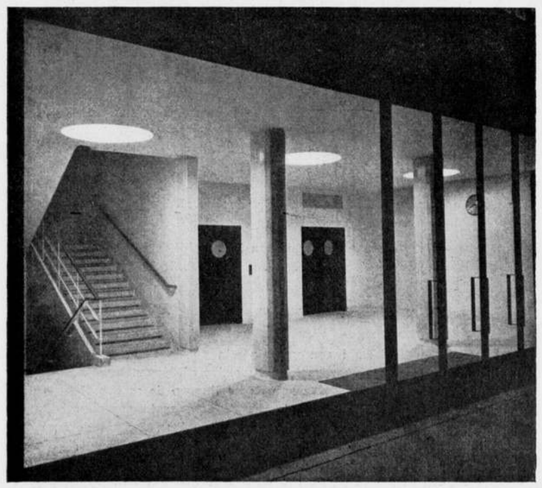

RESEARCH LABORATORIUM TE BLACKLEY,
ARCH. SERGE CHERMAYEFF (THE ARCH. JOURNAL).
231

STICHTING „FONDS VOOR DE NORMALISATIE IN NEDERLAND". JAARVERSLAG 1937.

In het jaarverslag over het jaar 1937 maakt de Hoofdcommissie melding van de gunstige wending in de inkomsten van de Stichting „Fonds voor de Normalisatie" ten gevolge van de verbeterde economische omstandigheden, waardoor het evenwicht tusschen uitgaven en inkomsten bij onverminderde bedrijvigheid tijdens de crisisjaren grootendeels kon worden hersteld. Dit is te meer verheugend omdat voortdurend blijkt, dat de belangstelling in de behoefte aan normalisatie toeneemt. De toeneming van de belangstelling mag worden toegeschreven aan meer besef bij de gebruikers van genormaliseerde waren van de velerlei voordeelen, die hun bedrijven ervan ondervinden. Dat de behoefte toeneemt, is een direct gevolg van de nog steeds in snelheid toenemende vooruitgang van de natuurwetenschap en van de toepassing ervan in de techniek, gepaard gaande met het streven naar rationalisatie op elk gebied, welke dwingt tot het toepassen in de concurrentiestrijd van steeds fijnere middelen om in kwaliteit en prijs het beste figuur te maken.

Overtuigender nog dan de vrijwilligheid, waarmede de geldmiddelen voor het grootste deel worden bijeengebracht, is voor de meening, dat normalisatie een groot algemeen belang dient, de onbegrensde toewijding en offervaardigheid, waarmede de leden der normalisatie-commissies en sub-commissies belangeloos hun hoogwaardige arbeid in dienst van de normalisatie stellen.

Nog altijd staat daarnaast het feit, dat zeer vele belanghebbende ondernemingen, die, wellicht onbewust, dagelijks de voordeelen plukken van het gebruik van genormaliseerde artikelen, materialen of arbeidsmethoden, zich onthouden van een geldelijke bijdrage, die ongetwijfeld slechts een kleine fractie zou vertegenwoordigen van de geïncasseerde besparingen.

Mededeeling wordt gedaan van de instelling gedurende het verslagjaar van een 3-tal nieuwe normalisatie-commissies, n.l. voor onderwerpen op cinematografisch en fotografisch gebied, voor de nomenclatuur en onderzoekingsmethoden op textielgebied en voor de normalisatie van rijwielbanden en -velgen. Aan het einde van het verslagjaar waren ingesteld 3 groepsen 70 normalisatie-commissies met tezamen ruim 750 leden. Verschillende onderwerpen, welke ter behandeling werden aanbevolen, konden aan het arbeidsveld van bestaande normalisatie-commissies worden toegevoegd, terwijl over andere onderwerpen besprekingen met belanghebbende kringen gaande zijn.

De werkzaamheid der verschillende normalisatie-commissies en subcommissies blijkt o.a. uit het aantal (182) vergaderingen, welke in het afgeloopen jaar hebben plaats gevonden. Er werden door de Technische Raad der Hoofdcommissie 58 nieuwe normaalbladen vastgesteld en 51 ontwerpnormaalbladen goedgekeurd voor publicatie ter critiek. Tot deze laatste verdienen in het bijzonder vermelding de voorschriften voor bliksemafleiderinstallaties, keuringsvoorschriften voor stopcontacten, veiligheidsvoorschriften voor centrale verwarmingsinstallaties, voorschriften voor het onderzoek van vaste brandstoffen, van vuurvaste bouwmaterialen en voor de indeeling en benaming van grondsoorten. Van de definitief vastgestelde normalen worden o.a. genoemd die betreffende het onderzoek van minerale oliën, gereedschap, gietijzeren hulpstukken en technische tuinteekeningen.

Mededeeling wordt gedaan van de ontwikkeling van de internationale normalisatie-arbeid. Het arbeidsveld der International Standards Association (I.S.A.) breidde zich uit door de instelling van nieuwe technische commissies voor acoustiek, voorschriften voor laschwerk, rubberonderzoek, documentatie en bibliografie. Aan de van 16—24 Juni 1937 te Parijs gehouden jaarlijksche ISA-vergaderingen, gedurende welke 15 technische commissies bijeenkwamen, werd door 21 Nederlandsche gedelegeerden deelgenomen.

De toepassing van de gedeponeerde handelsaanduiding NENORM voor genormaliseerde waren onderging wederom uitbreiding. Het doel van dit merkteeken is bevordering van de normalisatie-gedachte, verschaffing van een eenvoudig middel voor de industrie om aan te duiden, dat waren in overeenstemming zijn met de normalen en vergemakkelijking van keuring en contrôle voor den verbruiker. Aan het einde van het verslagjaar waren door de Hoofdcommissie 70 machtigingen verleend. Overwegend is de toepassing voor waterleidingsartikelen, begunstigd door de verplichtstelling van het merkteeken door een aantal waterleiding-directies.

Wat de geldmiddelen betreft wordt melding gemaakt van de stijging van het aantal leden van 439 tot 476 en van het totaal der bijdragen met ruim ƒ 3500,— waardoor het aanvankelijk geraamde tekort aanmerkelijk kon worden teruggebracht.

Aan het Jaarverslag is toegevoegd een lijst van de aan het Fonds contribueerende ondernemingen en lichamen, en een opgave van de in 1937 vastgestelde normaalbladen en goedgekeurde ontwerp-normaalbladen.

VACANTIELEERGANG VOOR VERWARMINGSTECHNIEK 1938, TE UTRECHT.

Zooals in April reeds in dit blad werd aangekondigd, zal de Warmte-Stichting, aangemoedigd door het succes van het vorig jaar, dezen zomer wederom een Vacantie-Leergang voor Verwarmingstechniek organiseeren. De leergang zal worden gehouden op Donderdag 25 en Vrijdag 26 Augustus in de groote collegezaal van het Botanisch Laboratorium der Rijksuniversiteit, Lange Nieuwstraat 106, vanaf den Leidscheweg (bij het Centraal Station) te bereiken met buslijn 4. In verband met een verbouwing van het Physisch Laboratorium werd voor dit jaar uitgezien naar een andere zaal, welke dank zij de medewerking van het Curatorium der Rijksuniversiteit en van den Hoogleeraar-Directeur van het Botanisch Laboratorium werd gevonden in dit Laboratorium.

Aangezien het gezamenlijk gebied der warmtetechniek zeer uitgebreid is en het vorig jaar uitsluitend verwarmingstechnische problemen werden behandeld, heeft het Bestuur gemeend dit jaar gedeeltelijk voor andere kringen van belangstellenden eenige belangrijke onderwerpen te moeten behandelen. Daarom zijn thans ook onderwerpen betreffende ventilatie en koeling op het programma gezet.

Het programma luidt als volgt:
Donderdag 25 Augustus:

10.30 uur Openingswoord door een der Bestuursleden van de Warmte-Stichting.

11.— tot 12.— uur Het conserveeren van bederfelijke levensmiddelen door koeling, door Ir. G. Ferguson, koeltechnisch adviseerend ingenieur te Zeist.

14.— tot 15.— uur Het inrichten van gekoelde ruimten door Ir. G. Ferguson.

Deze tweede voordracht zal een vervolg zijn op de eerste voordracht in dien zin, dat in de eerste voordracht zal worden uitéengezet, welke eischen de te conserveeren levensmiddelen aan de koeling en de omstandigheden in de gekoelde ruimte stellen, terwijl de tweede voordracht een overzicht zal geven omtrent de maatregelen, die voor het bereiken van de gewenschte omstandigheden dienen te worden genomen.

15.15 tot 16.30 uur De warmteafgifte van warmteoppervlakken, het beperken van deze en de constructie en werking van isolaties door Drs. H. J. Hamaker, ing. physicus van den thermotechnischen Dienst der Warmte-Stichting.

Vrijdag 26 Augustus:

9.30 tot 10.30 uur Over de verliezen en het drukverloop in Ventilatiekanalen, o.a. in verband met de juiste verdeeling der toe- en af te voeren lucht, over reeksen van openingen door Ir. A. Blok c.i. medewerker van Prof. Dr. M. J. Burgers, Directeur van het Laboratorium voor Aero- en Hydrodynamica der Technische Hoogeschool te Delft.

10.45 tot 12.— uur Het onderzoek naar de werking van verschillende systemen van natuurlijke ventilatie in de veestallen van de boerderijen in den Wieringermeerpolder, door Ir. L. L. Mulder, ingenieur van den Thermotechnischen Dienst der Warmte-Stichting.

14.— tot 15.30 uur Warmteoverdracht door straling en de temperatuurverdeeling in en warmteafgifte van vloeren en plafonds voorzien van een verwarmd buizennet, door Dr. E. F. M. van der Held, Leider van den Thermotechnischen Dienst der Warmte-Stichting.

15.45 tot 16.30 uur Het meten van temperaturen en de daarvoor onder verschillende omstandigheden meest geschikte instrumenten door Ir. L. L. Mulder.

Na elke voordracht zal gelegenheid worden gegeven voor discussie over het behandelde.

Evenals het vorige jaar is het inschrijvingsgeld per cursusdag vastgesteld op ƒ 1.—, dienende ter dekking der te maken administratieve en andere kosten.

Een prospectus van den cursus met inliggende kaart zal binnenkort verschijnen en zal op aanvraag gaarne worden toegezonden.

In verband met de verbouwing van het Physisch Laboratorium en het houden van den cursus in een ander gebouw is het niet mogelijk dit jaar aan het eind van elken dag thee aan te bieden.

Evenals het vorige jaar zal op beide dagen gelegenheid zijn voor het gezamenlijk gebruiken van een eenvoudigen koffiemaaltijd, waaraan ook de docenten zullen deelnemen. De kosten hiervan bedragen wederom ƒ 0.75 per persoon en per maaltijd en komen voor rekening der cursisten en moeten op de dagen zelf contant worden afgerekend.

Bijlhouwerstraat 6
Utrecht.

Het Dagelijksch Bestuur der
Warmte-Stichting.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 28 — 9 JULI 1938

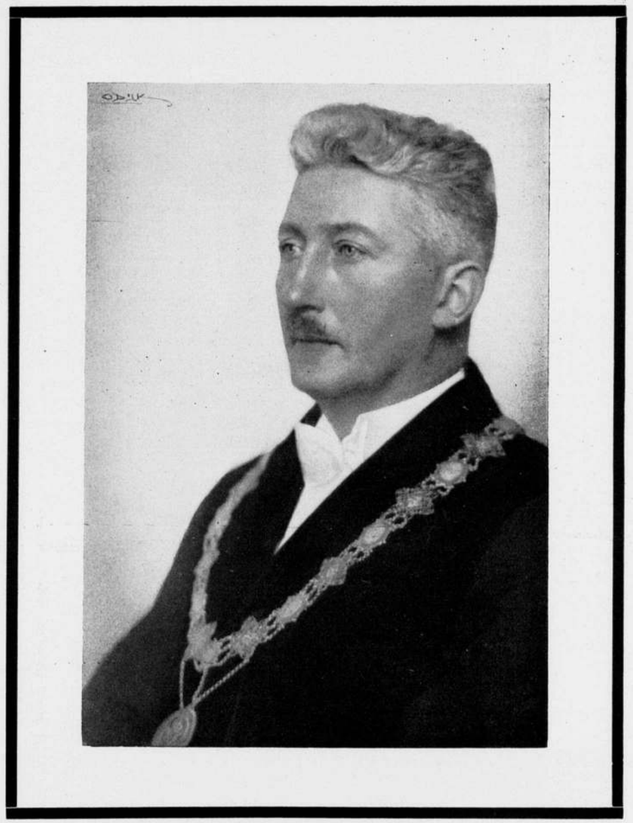

PROF. IR. G. DIEHL, ARCHITECT B.N.A. †.

Bij de zoo droevige gedachte, dat wij onzen vriend Diehl ook in den B.N.A. voor altijd moeten missen, behoort een woord van groote waardeering en erkentelijkheid wanneer, zooals in deze korte regelen, in herinnering wordt gebracht, hetgeen hij voor onzen Bond heeft gedaan.

Ik ben er zeker van dat allen, die het voorrecht hadden gedurende de vier jaren van zijn vice-voorzitterschap met hem in het bestuur te zitten, van meening zijn dat zijn woord in de besprekingen van grooten invloed was. Zijn scherp verstand dat hem in staat stelde elk onderwerp in zijn vollen omvang en in zijn consequenties te overzien, gaf dikwijls aan de discussies de juiste wending en menige beslissing zou waarschijnlijk anders zijn genomen, wanneer wij het zonder zijn helder inzicht hadden moeten doen. Heel duidelijk is bij mij de indruk achtergebleven, dat de enkele keeren dat hij onze maandelijksche bijeenkomsten niet kon bijwonen, zijn afwezigheid sterk werd gevoeld. Hij kwam altijd rond voor zijn meening uit en wist dat zóó te doen, dat hij niemand kwetste. Wel kon hij fel zijn tegen de eerzuchtigen, omdat die eigenschap bij zijn karakter in het geheel niet paste.

Van de onderwerpen die in het bijzonder zijn aandacht hadden in onze bestuursvergaderingen, noem ik allereerst dat van de bescherming van den architectentitel. Als voorzitter van de commissie, die het eerste rapport daarover opstelde, alsmede van die welke de opleiding van den architect bestudeerde, heeft hij uiteraard een belangrijken invloed op den inhoud van deze rapporten gehad. Maar ook daarna was hij een groote stuwkracht om tot een wettelijke regeling te komen. Veel, heel veel uren namen de discussies in beslag, waarbij het zeker niet het minst aan Diehl te danken was, dat de meeningen niet te scherp tegenover elkander werden gesteld en ten slotte een voorstel werd verkregen, waarmede de leden zich vrijwel unaniem konden vereenigen. Het is een groote illusie van hem geweest, dat de titel van architect wettelijk zou worden beschermd; hij heeft dat niet mogen beleven.

Wanneer over onderwijs of over arbitrage gesproken werd, had zijn woord zeer groot gezag; wanneer de beroepsuitoefening ter sprake kwam wisten wij, dat hij slechts één en wel een zeer hooge norm stelde. Wat heeft hij zich niet krachtig gekant tegen de pogingen om die norm lager te stellen, hoe sterk kon hij niet argumenteeren, dat alles wat de B.N.A. in jaren had opgebouwd, niet vernietigd moest worden.

Als hoogleeraar aan onze hoogste instelling voor architectuuronderwijs was het hem een eer de initialen B.N.A. te voeren.

Bij het besturen van een vakvereeniging van kunstenaars komt nu eenmaal een bonte schakeering van vraagstukken naar voren. Zijn rechtschapenheid, die hem tot zulk een uitnemend arbiter maakte, was er borg voor, dat elke suggestie die aan het Bestuur werd voorgelegd, de aandacht kreeg, welke zij verdiende. Hij kwam daarbij wel eens met de vermaning om niet te veel onderwerpen in behandeling te nemen; dat typeerde zoo duidelijk zijn opvatting, dat grondige bestudeering voorop moest staan. Aan halfslachtig werk had hij een hekel; alles wat hij aanpakte deed hij serieus, met volle aandacht. Door die karaktereigenschap heeft hij zijn eigen krachten misschien wel overschat.

Wij zullen dus in dankbare herinnering houden zijn weloverwogen, strikt onpartijdige medewerking, waarop wij altijd konden rekenen, maar daarbij gedenken wij ook, welk een goed en gezellig kameraad Diehl was. Als de voorzittershamer was gevallen en de ernstigste discussie moest plaats maken voor luchtigen kout, dan merkten wij dat al zijn colleges en teekenoefeningen over steenverband, pen- en gatverbindingen, hoekkepers en kilkepers, over raam- en deurconstructies en al wat er in het bouwvak te construeeren valt, hem jeugdig en frisch van geest hadden gehouden. Dan wisten wij bij voorbaat dat hij er wel voor zou zorgen, dat er een genoeglijke stemming was, dan kon hij mede genieten van den humor, die ook dank zij de aanwezigheid van een tweetal hier niet bij name te noemen bestuurderen dikwijls los kwam.

Diehl is veel te vroeg van ons heengegaan; wij blijven hem dankbaar voor zijn vriendschap en alles wat hij heeft gedaan in het belang van hetgeen de B.N.A. voorstaat.

Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Zoo is dan na een bangen tijd van hoop en vreeze de zware slag gevallen. Professor Diehl is heengegaan.

Nu wij, na de diepe verslagenheid waarin wij de laatste dagen verkeerden, ons trachten te realiseeren wat wij in hem verliezen, beseffen wij eerst goed wat hij voor ons en voor het onderwijs aan de Technische Hoogeschool heeft beteekend.

Op den 29sten October 1924 aanvaardde Professor Diehl het ambt van Hoogleeraar in de Architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft, om onderwijs te geven in het vak Bouwkunde Constructie, waarbij hij een rede uitsprak welke was getiteld: „Het nut van kennis der constructie voor den Bouwkundig-Ingenieur".

Het zij mij vergund uit deze rede de volgende zinsnede aan te halen:

„Het meerendeel Uwer, de niet-vakgenooten incluis, zal wel zoo
„overtuigd zijn, dat het vak „Bouwkunde Constructie" als een
„onderlegger voor de studie der Architectuur moet worden aan-
„gemerkt, — omdat een schrijver toch moet leeren lezen en
„schrijven, voor aleer hij als auteur optreedt —, dat de vraag
„bij U zal rijzen, voor wie het dienstig kan zijn, het nut er van
„nog aan te toonen. Vreemd zal het U dan wellicht ook voor-
„komen, dat ik op die vraag moet antwoorden „Voor de be-
„oefenaars der Bouwkunst."

Uit deze enkele woorden spreekt wel heel duidelijk, hoe sterk Professor Diehl de groote noodzaak voelde van de kennis der constructie voor den toekomstigen Architect en hij is het dan ook geweest die, bij alles wat hij voor het onderwijs in de Bouwkunde Constructie deed, steeds voorop stelde, dat bij de ontwikkeling van den Bouwkundig-Ingenieur, in de eerste plaats, het logisch constructief denken zou moeten worden aangekweekt.

Zijn colleges werden dan ook altijd en uitsluitend met dit vooropgezette doel gegeven, waarbij hij steeds naar voren bracht, dat niet in de eerste plaats de constructie opzichzelf belangrijk is, doch meer de logische gedachtengang welke aan het tot stand komen van deze constructie ten grondslag ligt.

Het was een genot een college van Professor Diehl bij te wonen. Zijn wijze van voordragen muntte uit door de groote helderheid waarmede hij zijn onderwerp behandelde. Nimmer verloor hij de groote lijn uit het oog en zijn betoog bouwde hij op tot een gaaf geheel, waarbij hij zijn auditorium steeds wist te boeien, niet in het minst door de vlotte manier van schetsen op het zwarte bord, waarmede hij het te behandelen onderwerp op duidelijke wijze wist te illustreeren.

Uit heel zijn arbeid sprak een oprechte liefde voor het vak en het is dan ook niet te verwonderen, dat naast de omvangrijke kennis welke Professor Diehl op dit gebied bezat, hem ook het bouwambacht allerminst vreemd was. Weinigen zullen vermoeden, dat hij het gereedschap van den timmerman op zoo uiterst kranige wijze wist te hanteeren en menig werkstuk is dan ook door zijn vaardige hand tot stand gekomen.

Gedurende zijn hoogleeraarschap heeft Professor Diehl de Technische Hoogeschool, behalve als Voorzitter van de afdeeling der Bouwkunde, tevens nog in twee zeer belangrijke functies gediend. De eerste maal was dit toen hij gedurende het leerjaar 1934-1935 optrad als secretaris van den Senaat en vervolgens gedurende het leerjaar 1935-1936, toen hij de Technische Hoogeschool naar buiten vertegenwoordigde als Rector Magnificus. Beide functies heeft hij op de hem eigen nauwgezette wijze waargenomen en zeer veel belangrijk werk werd gedurende deze ambtsperioden door hem tot stand gebracht. Vooral in zijn ambt als Rector heeft hij velen aan zich verplicht, door hen met raad en daad terzijde te staan en niet in het minst de studenten, die ook in dien tijd in hem vonden een vaderlijken vriend, die een open oog en oor had voor hunne belangen en wier vertrouwen hij dan ook geheel wist te winnen.

Zij, die het geluk hebben gehad vele jaren met hem en onder zijn directe leiding te mogen arbeiden, hebben hem dikwijls bewonderd om zijn scherpen geest. Hoe vaak waren zij steeds opnieuw verrast als hij met onfeilbare zekerheid zijn beslissingen nam ten aanzien van personen en zaken, maar bovenal, hoe groot was de vereering voor hem, om de diep-menschelijke eigenschappen, welke Professor Diehl in zoo groote mate bezat. De prettige, eenvoudige wijze waarop hij een ieder, die met hem in contact kwam, tegemoet trad, was wel het klare bewijs, dat in hem leefde een groot gemeenschapsgevoel, geboren uit en gedragen door een edelen geest.

Voor het eerst in dit voorjaar miste de Bestuursvergadering van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland Uwe degelijke, meestal principieele en toch zoo practische, adviezen, en hebt Gij partijen, die het over alles oneens waren behalve hierover, dat zij hun zaak aan U w oordeel wilden onderwerpen, moeten teleurstellen.

Uw gezondheidstoestand veroorloofde U niet meer Bestuursvergaderingen en arbitragezittingen bij te wonen.

Nu een dezer dagen hebt Gij mij voor het eerst alléén laten gaan, toen ik via Delft naar het Zuiden spoorde en ik Uw sympathieke verschijning niet meer op het perron zag als zoovele vroegere malen, dat ik met U naar Rotterdam, naar Dordt of naar Noord-Brabant ging, waar de arbitragezitting was uitgeschreven.

Gij had de Groote Reis toen reeds aanvaard.

Hoe kwam het toch, dat Uw medeleden van den Raad van Arbitrage U boven vele anderen waardeerden, dat zoovele strijdende partijen, i n g e m e e n s c h a p p e l i j k o v e r l e g, hun keuze op U als arbiter uitbrachten en dat het voor mij zoo'n genot was onder Uw leiding werkzaam te zijn?

Het was niet alléén om Uwe omvangrijke en diepgaande kennis van Uw eigen en van aanverwante vakken, welke ons in moeilijke omstandigheden op streek hielp en de problemen en kwesties vakkundig deed doorzien.

Het was ook niet zoozeer omdat Gij, Uw belangstelling niet beperkend tot Uw eigen vak, daarnaast wist door te dringen tot het Recht — zoo nauw verwant met en ondergrond van de arbitrage — en niet rustet vóór Gij U ook in algemeene juridische vraagstukken had ingewerkt.

Het was niet omdat Gij, voorzitter der arbitragecommissies, met tact en humaniteit de bijeenkomsten wist te leiden en met een enkele blik of een lichte hamerslag de woorden van partijen binnen parlementaire grenzen wist te houden, of omdat Gij die prachtige gave bezat om de tegenstrijdige standpunten van partijen of arbiters met weinige goedgekozen woorden te recapituleeren, zoodat het stellen van de kwestie, zonder dat Gij Uw persoonlijke meening gaaft, al reeds bijna de meest juiste oplossing inhield.

De algemeene waardeering, die men in de kringen der arbitrage in de bouwbedrijven voor U voelde, vond, naar mijn gevoelen, h i e r i n haar oorsprong, dat Gij zoo thuis waart in de regelen, die door geen wetgever en geen vakvereeniging zijn opgeteekend, die noch in het Wetboek, noch in Algemeene Voorschriften te vinden zijn en die tezamen vormen de niet-geschreven code van gewoonten en gebruiken, van plichten van den een en rechten van den ander. Ik bedoel de code van de verplichtingen, die de eene mensch heeft te vervullen jegens den anderen en die in het Wetboek hun uiting vinden in de woorden „billijkheid, gebruik en goede trouw".

Deze begrippen te interpreteeren, vast te stellen wat zij in ieder speciaal geval beteekenen en welke rechten en verplichtingen men er voor de verhouding tusschen aannemer en directie, of, algemeener, tusschen aannemer en aanbesteder, uit behoort af te leiden, is niet iedereen gegeven. De meest grondige kennis en wetenschap, de meest lange practijk is niet voldoende om de rechten en belangen van partijen ook uit dezen gezichtshoek tegen elkaar af te wegen en, als eenmaal de groote lijnen der beslissing zijn getrokken, de fijnere nuances der details op de meest bevredigende wijze aan te brengen.

Dit alles kondt Gij bereiken, omdat Gij, eenvoudig en beminnelijk in den omgang, de hoogste innerlijke beschaving bezat van den aristocraat van den geest.

Gelukkig hij, die zooals Gij, die zoo moeilijk definiëerbare begrippen van billijkheid en goede trouw op zoodanige wijze weet toe te passen, dat meermalen beide partijen — was bij haar, na den dikwijls scherpen arbitralen strijd, eenmaal de tijd van rustig overdenken aangebroken —, zich gaarne bij Uw beslissing nederlegden, ja, die b e i d e n konden appreciëeren.

En dit resultaat gaf U dan ook de hoogste voldoening.

M. A. VAN BOOVEN.

Van een mijner collega's ontving ik no. 27 van uw blad met de vraag of ik er niets voor voelde iets over wijlen mijn vriend Diehl te schrijven. Als oudste vriend van Prof. Ir. G. D i e h l ben ik misschien het meest bevoegd een korte bijdrage te leveren over hem als mensch, daar anderen zeker het licht zullen laten vallen op den overledene als B.I., Hoogleeraar als anderszins.

Tien jaren lang (1914-1924) was hij met mij werkzaam, gedurende dien tijd ontstond tusschen ons en ons beider gezinnen een hechte vriendschapsband, die gedurende de daarop volgende jaren onafgebroken bleef bestaan, vandaar deze schets.

Diehl was een eenvoudig, eerlijk en beminnelijk man met een scherp verstand, in zaken ernstig en weldoordacht, daarbuiten gewoonlijk opgewekt, bereid mede te doen aan malle invallen en des avonds moeilijk scheidend — wat kon hij volop genieten van een dollen avond op kegelclub of in den huiselijken kring.

In zijn vacanties was hij moeilijk van huis te krijgen — het liefst

ondernam hij het maken van een meubelstuk of betimmering en bracht zijn dagen innig gelukkig op zijn timmerzolder door — of hij toog, alleen, naar polder of rivier, dwalend langs de oevers en trachtend enkele visschen te verschalken.
Vooral in de laatste jaren toen hij om zijn veelzijdige capaciteiten vaak werd aangezocht om belangrijke functies te vervullen, was het niet gemakkelijk hem eens voor een namiddag en avond hier te krijgen en moest zijn aanteekenboekje worden geraadpleegd ten einde een opening te vinden tusschen de afspraken voor vergaderingen van verschillenden aard. En gaarne kwam hij, steeds verheugd zich weder eens buiten de dagelijksche beslommeringen te bevinden.
Zijn vrienden verliezen aan hem een oprechten, trouwen vriend — de T.H.S. een voorbeeldig Hoogleeraar — zijn gezin een voortreffelijk echtgenoot en vader.
Zij allen zullen hem blijven gedenken, dankbaar voor hetgeen hij hun heeft geschonken.

J. P. STOK Wzn.

HERZIENING VAN DE WONINGWET.

Op verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft het Bestuur van den B.N.A. aan de Staatscommissie voor de Herziening van de Woningwet zijn wenschen kenbaar gemaakt met betrekking tot die herziening. Het rapport, waarin de Woningwet wordt besproken en waarin de voorstellen tot herziening zijn aangeduid, is opgesteld door een commissie, bestaande uit de Heeren Ir. G. L. van Straaten, W. J. Sandhövel en Ir. H. T. Zwiers, rapporteur. Dit rapport drukken wij hieronder af.

Hoewel het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten het blijft betreuren, dat in de Commissie, belast met het uitbrengen van een advies betreffende een nieuwe herziening van de Woningwet, zelfs geen enkele vertegenwoordiger zitting heeft van hen, wier dagelijksch arbeidsgebied vrijwel geheel samenvalt met het door de Woningwet bestreken terrein, wil het toch gaarne gebruik maken van de geboden gelegenheid, de met het uitbrengen van dat advies belaste Commissie mededeeling te doen van de algemeene ervaringen der bouwende instanties zelve en van de uit die ervaring gegroeide inzichten der architecten, een en ander voorzoover deze bij de aanhangige herziening van de Woningwet van belang zullen kunnen zijn.
Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten heeft derhalve de eer Uwe Commissie te doen weten, dat, naar zijne meening, bij een herziening van de Woningwet een drietal aspecten dienen te worden bestudeerd en wel:

1e. De algemeene strekking van de Woningwet.

2e. De algemeene uitvoering van de Woningwet.

3e. De artikelen van de Woningwet, welker bestudeering voor de onder 1 en 2 genoemde aspecten van overwegend belang is.

Het Bestuur is van oordeel, dat deze drie aspecten in de aangegeven rangorde ook naar belangrijkheid onderscheiden zijn en neemt dientengevolge de vrijheid allereerst de aandacht van Uwe Commissie te vragen voor:
1e. De algemeene strekking van de Woningwet.
Blijkens de considerans is de Woningwet allereerst gegrond geweest op de overweging „dat het wenschelijk is bepalingen vast te stellen betreffende de volkshuisvesting". Zoowel uit de nadere detailleering van de Wet als uit de later aangebrachte principieele wijzigingen en aanvullingen blijkt wel duidelijk, dat daarbij het begrip „volkshuisvesting" niet in engeren zin moet worden opgevat, maar dat daaronder ook het bouwen in het algemeen en in zijn vollen omvang verstaan moet worden. Zoo is dus de Woningwet niet beperkt gebleven tot het vaststellen van „bepalingen betreffende de volkshuisvesting", maar vertoont zij een duidelijke tendenz in de richting van een bevordering van betere bebouwingswijze en betere bebouwing in het algemeen.
Ook echter al ware de strekking van de Woningwet beperkt gebleven tot het meer bepaalde gebied van het „wonen", dan nog kan worden opgemerkt, dat alleen reeds in de artikelen handelende over verplichte plannen van uitbreiding en over de verplichting tot het vaststellen van de voorschriften, als o.m. bedoeld in artikel 4 (Bouwverordeningen), eenzelfde duidelijke tendenz kenbaar wordt in de richting van een bevordering van betere bebouwing, zoowel stedebouwkundig als bouwtechnisch.
De wijze waarop aan die tendenz — welke wij in het kort de bevordering van het goede bouwen zouden willen noemen — in de Woningwet vorm wordt gegeven, beperkt zich echter in hoofdzaak tot een tweetal groepen van overigens ten nauwste met elkaar samenhangende voorschriften en wel:
a. voorschriften betreffende de eischen, waaraan de bebouwing, zoowel stedebouwkundig als bouwtechnisch moet voldoen;
b. voorschriften betreffende de controle op de voldoening aan die eischen en (dus) betreffende de procedure van totstandkoming.
Het spreekt daarbij wel vanzelf, dat de onder a bedoelde voorschriften wel niet anders kunnen zijn dan minima, waaraan de bouwproductie zal moeten voldoen en dat de onder b bedoelde controle geen andere taak kan hebben dan het toetsen van de totstandkoming van de bouwproductie aan die minima.
Evenzeer spreekt het vanzelf, dat — in de praktijk — de bij de voorschriften gestelde minima tot „norm" worden en zeer zeker zal dit het geval zijn, en het geval moeten zijn, in een land als Nederland, waar — en zulks in tegenstelling tot het overgroote deel der beschaafde landen — het bouwen aan een ieder vrij staat en waar, voor de uitoefening van de bouwpraktijk, aan geenerlei eischen van vakbekwaamheid en vakgeschiktheid behoeft te worden voldaan.

Het is niet zonder gerechtvaardigde vrees voor de toekomst van onze volkseigendommen en onze volkscultuur, dat èn de architecten èn vele anderen met hen, na een meer dan 30-jarige ervaring van de toepassing der Woningwet moeten vaststellen, dat, ondanks verplichte uitbreidingsplannen, ondanks uitgebreide bouwvoorschriften en ondanks een vaak zeer ver doorgevoerd toezicht op den welstand, het bouwen in ons land zich — in het algemeen — nòch in technischen zin, nòch in den zin van de verhooging van stads-, dorps- en landschapsschoon, weet te verheffen boven de gestelde minima.
Automatisch stellen de grondprijzen zich in op de grootste bij uitbreidingsplan of bebouwingsvoorschriften toegelaten bebouwingsdichtheid, automatisch beweegt zich het bouwen in technisch opzicht op den rand van het toelaatbare minimum en automatisch beweegt zich ook het algemeene peil van den welstand onzer nieuwe bebouwingen op den rand van een norm, die bepaald wordt door den eisch van het niet geven van „aanstoot".
Waar — in tegenstelling met de meeste, in het algemeen roerende, voortbrengselen van menschelijken arbeid — de onroerende producten van het bouwen voor langeren tijd, soms zelfs voor zeer langen tijd bepalend zijn èn voor de waarde van een aanzienlijk deel van ons volksvermogen èn voor het cultuurgoed dat wij in onze dorpen en steden bezitten, zal het — naar de meening van de architecten en van vele anderen — noodig blijken andere maatregelen te treffen dan alleen het stellen van minimum-eischen, waaraan de bouwproducten dienen te voldoen en het uitoefenen van controle op die producten.
Het is naar onze meening onontkoombaar, dat het achterwege laten van die andere maatregelen zal moeten leiden òf tot een steeds verdergaande en steeds meer in details afdalende omschrijving van de te stellen minimumeischen òf tot een toekenning van steeds grootere bevoegdheden aan de controleerende instanties.
En het staat voor ons vast, dat noch in het eene geval, dat van de papieren dictatuur, noch in het andere geval, dat der machtstoekenning aan controleerende instanties, het goede bouwen gediend zal zijn.
Het is op deze gronden, dat wij Uwe Commissie dringend willen aanbevelen, bij een herziening van de Woningwet als eerste en voornaamste te overwegen de vraag, of voor het bevorderen van het goede bouwen in het algemeen en van de volkshuisvesting in het bijzonder wel kan worden volstaan met de beide onder a en b genoemde algemeene groepen van voorschriften, n.l. die betreffende de aan bebouwing te stellen eischen en die betreffende controle en procedure.
Naar onze vaste overtuiging zal daarmee niet kunnen worden volstaan en zal het noodig zijn — en wel zoo spoedig mogelijk — om een geheel andere groep van voorschriften vast te stellen, regelende èn de bevoegdheid tot het uitoefenen van de bouwpraktijk èn de aan die bevoegdheid verbonden verantwoordelijkheid.
Wij behoeven slechts te verwijzen naar de regelingen op het gebied van de geneeskunde, de tandheelkunde, de rechtspraak en de advocatuur en van het notariaat, om aan te toonen hoe op velerlei gebied de uitoefening van een bepaald maatschappelijk-verantwoordelijk beroep gebonden is èn aan voor de toelating tòt dat beroep gestelde bekwaamheidseischen èn aan voor uitoefening vàn dat beroep gestelde algemeene normen. Daarnaast zij het ons vergund Uw aandacht te vragen voor het feit, dat voor alle verantwoordelijke functies bij Lager-, Middelbaar- en Hooger Onderwijs bevoegdheden worden vereischt, evenzeer als voor de vervulling van tal van andere verantwoordelijke ambten, zoowel in de civiele als in de militaire maatschappij.
Wij zijn er ons van bewust, dat er naast deze voor zichzelf sprekende voorbeelden, andere gevallen zijn aan te wijzen, waarin inderdaad met het stellen van minimum-eischen alleen aan de voortbrengselen wordt volstaan; zonder daarbij te treden in de merites van dergelijke minimum-eischen zij echter dezerzijds nog eens met klem de aandacht gevestigd op het feit, dat de producten van het bouwen niet als de meeste roerende industrieele producten vervoerbaar, gemakkelijk vervangbaar of in voorraad op te slaan zijn, dat zij niet, als vele roerende voortbrengselen in korten tijd geconsumeerd worden of in den kringloop van producent tot consument nauwelijks aan de openbaarheid komen. Integendeel, de producten van het bouwen zijn, gelijk gezegd, voor langen tijd bepalend èn voor de waarde van ons volksvermogen èn voor het cultuurbeeld van onze steden en dorpen. En het is daarom, dat, zeker óók voor het bouwen dringend behoefte bestaat aan tweeërlei voorschriften, en wel: voorschriften betreffende de eischen van toelating tot de uitoefening van de bouwpraktijk en voorschriften regelende de wijze van uitoefening van die bouwpraktijk zelve.
Wij houden ons overtuigd, dat het tot stand komen van dergelijke voorschriften, die dus beoogen een principieele gezondmaking van een belangrijk deel der bouwende instanties, géén verdere detailleering van minimum-eischen en evenmin een verdergaande ontwikkeling van de controleerende instanties zal vergen en dat alleen voorschriften van een strekking als door ons hier bedoeld, ook voor de toekomst van het goede bouwen in het algemeen en van de volkshuisvesting in het bijzonder bevorderlijk zullen blijken.
Het zou naar onze meening buiten het kader van dit advies vallen, hierbij in details in te gaan op de vraag hoe wij ons de uitwerking van dergelijke voorschriften denken. Wij zijn echter steeds en gaarne bereid U desgewenscht nader in te lichten omtrent onze inzichten in dezen, welke neergelegd zijn in een omvangrijk rapport, opgesteld door een commissie voor de vaksaneering uit onzen Bond, in samenwerking met de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de Orde van Nederlandsche Raadgevende Ingenieurs, den Beton-Aannemersbond, den Nederlandschen Aannemersbond en Patroonsbond voor de bouwbedrijven in Nederland, den Nederlandschen Roomsch Katholieken Bond van Bouwpatroons en den Nederlandschen Christelijken Aannemers- en Bouwpatroonsbond, aan welke samenwerking tevens de Directie van Waterstaat en een vertegenwoordiger van een der groot-industrieele bouwbedrijven als toehoorder hebben deelgenomen.
Het zij hier nog eens nadrukkelijk vastgesteld, dat geen der hiervoor genoemde organisaties het standpunt heeft ingenomen, van alleen een streven naar een verbetering der maatschappelijke positie door middel van een aantalsbeperking. Uit het door alle bestuursvertegenwoordigers van de hiervoor genoemde organisaties goedgekeurde rapport blijkt integendeel, dat allen zich op het standpunt hebben gesteld, dat het algemeen belang alleen gediend kan zijn met een selectie, gericht op het goede bouwen, een selectie dus naar vakbekwaamheid en vakgeschiktheid en niet op grond van een willekeurige aantalsbeperking.
Wij meenen in het voorgaande voldoende duidelijk uiteengezet te hebben op welke gronden, ontleend aan de considerans van de Woningwet en aan haar strekking in het algemeen, het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten van oordeel is, dat bij een herziening van de Woningwet in de eerste plaats de aandacht gevraagd dient te worden voor voorschriften betreffende de toelating tot en de uitoefening van de bouwpraktijk, daarbij onder bouwpraktijk begrijpende zoowel het technische als het vormgevende deel daarvan en evenzeer de bouwkundige als de stedebouwkundige vak-uitoefening.
2e. De algemeene uitvoering van de Woningwet.
Voor een goed deel is de uitvoering van de Woningwet opgedragen aan de Gemeentelijke overheden. De ervaring, door de ar-

chitecten met deze wijze van uitvoering van de Wet opgedaan, doet ons allereerst wijzen op tweeërlei gevolgen daarvan; ten eerste zij hier gewezen op het feit, dat daardoor in veel opzichten bij het bouwen met plaatselijke toestanden kan worden rekening gehouden, wat, ook door de architecten, als een voordeel wordt gevoeld. Daarnaast echter achten wij ons verplicht er Uwe Commissie op te wijzen, dat door de veelal zeer ver in details afdalende voorschriften der bouwverordeningen zelfs voor de aan elkaar grenzende deelen van twee gemeenten soms zoodanige verschillen konden ontstaan, dat de redelijkheid daarvan volkomen onbegrijpelijk gaat worden. Wij zullen hierna, bij de bespreking van verschillende artikelen der Wet, nog gelegenheid hebben met enkele voorbeelden te wijzen op de bezwaren aan de interpretatie van tal van voorschriften verbonden, maar meenen toch, zonder daarmee te willen aandringen op een naar onze ervaring niet wel uitvoerbare normalisatie van bouwverordeningen, goed te doen hier afzonderlijk de aandacht te vragen voor meer uniformiteit:

a. in de definities en interpretaties der hoofdbegrippen;
b. in de voorschriften van overeenkomstigen aard;
c. in de procedure van en de termijnregelingen voor vergunningverleening, vergunning-weigering en beroep op die weigering.

Met betrekking tot het onder b hiervoor gestelde, dient voorts nog te worden opgemerkt, dat er in de verschillende gemeentelijke bouwverordeningen groote verschillen zijn te constateeren, niet alleen in de voorschriften van overeenkomstigen aard zelve, maar ook in de mate, waarin verschillende voorschriften al dan niet in bijzonderheden afdalen. Blijkbaar heeft het in ons land hand over hand toenemende verschijnsel van het bouwen door onbevoegden sommige gemeenten zelfs genoodzaakt bij verschillende voorschriften zoover in vak-details af te dalen, dat meer of minder starre en blijkbaar geheel op het bouwen door onbevoegden ingestelde bepalingen zijn ontstaan, die veelal een belemmering vormen voor een gezonde ontwikkeling van de bouwtechniek onder bevoegde en verantwoordelijke deskundige leiding.

Met betrekking tot de uitoefening van de controle door het bouwtoezicht meenen wij verder nog onder de aandacht van Uwe Commissie te moeten brengen, dat in zeer vele gemeenten de controle en het toezicht op de constructie en de uitvoering van bouwwerken is opgedragen aan ambtenaren, die — veelal uit den aard van hun vooropleiding — feitelijk niet tot deze controle bevoegd zijn.

Wij meenen er Uwe Commissie duidelijk op te moeten wijzen, dat herhaaldelijk blijkt, hoe b.v. de berekening van door bekwame architecten en ingenieurs ontworpen constructies door de betrokken ambtenaren niet kan worden gevolgd en hoe tengevolge daarvan in sommige gemeenten controleerende ambtenaren buiten de bouwverordeningen om bepaalde constructie- en berekeningswijzen meenen te moeten voorschrijven. Het moge Uwe Commissie ook in dezen overtuigen van de noodzaak om tot een betere regeling van de bouwbevoegdheid te komen, wanneer wij U op grond van onze ervaring mededeelen, dat meermalen juist bij uitstek bevoegde constructeurs moeilijkheden hebben ondervonden bij het verkrijgen van bouwvergunning, omdat zij zich op het standpunt stelden, dat het alleen de taak kan zijn van de controleerende instantie na te gaan of een geprojecteerde constructie al dan niet aan de gestelde eischen voldoet en niet om een bepaalde — haar bekende — wijze van construeeren of berekenen voor te schrijven. Het zij ons vergund in dit verband nog de aandacht te vragen van Uwe Commissie voor het bepaalde in artikel 13 van de Woningwet, welk artikel blijkbaar de strekking heeft het ook aan kleinere en middelgroote gemeenten mogelijk te maken haar controle geheel of gedeeltelijk door technisch voldoend bekwame krachten te doen uitoefenen. Wij verzoeken Uwe Commissie dringend wel te willen overwegen, op welke wijze op grond van dit artikel een grootere deskundigheid van de controleerende instanties zou kunnen worden bevorderd.

3e. Enkele artikelen van de Woningwet, welker bestudeering van overwegend belang is.

Ons Bestuur meent, mede in verband met de hiervoor kenbaar gemaakte inzichten betreffende de algemeene strekking van de Woningwet, een volledige artikelsgewijze bespreking overbodig te mogen achten; het wil zich beperken tot enkele artikelen en daarbij beginnen met de opmerking, dat vele artikelen van de Woningwet, zooals deze thans geredigeerd zijn, reeds voorzien in bepaalde mogelijkheden van uitvoering, die dezerzijds van belang geacht worden voor de bevordering van het goede bouwen.

Wanneer dan aan de zijde van de architecten bezwaren bestaan tegen den gang van zaken in het bouwbedrijf, dan zijn die bezwaren, voorzoover ze niet de algemeene strekking van de Wet betreffen, vooral gebaseerd op het feit, dat van vele mogelijkheden, die de Woningwet inhoudt, in de praktijk niet steeds dàt gebruik gemaakt wordt, dat voor de bevordering van het goede bouwen gewenscht zou zijn.

Wij hebben hiervoor reeds gewezen op de mogelijkheid voor deskundige controle, ook in kleinere gemeenten, welke door art. 13 van de Wet wordt geopend, maar waarvan in de praktijk naar onze meening al te weinig gebruik wordt gemaakt.

Zoo willen wij er ook op wijzen, dat weliswaar art. 36 2e lid voorziet in de mogelijkheid van het verplichte plan van uitbreiding voor gemeenten onder 10.000 zielen, of niet voldoende aan eenig ander in het eerste lid van dat artikel gestelde criterium, maar dat de toepassing van dié mogelijkheid blijkbaar toch nog zoozeer beperkt wordt, dat voor vele bebouwde kommen van kleinere dorpen geen deugdelijk plan van uitbreiding bestaat, terwijl daar evenmin plotselinge vestigingen, zooals deze b.v. in industrieele centra voorkomen, op stedebouwkundig juiste en verantwoordelijke wijze kunnen worden opgevangen.

Ook met betrekking tot het bepaalde in de artikelen 44 en 45 meent ons Bestuur te mogen aandringen op een zoodanige redactie van deze artikelen, dat de erin gestelde mogelijkheden met betrekking tot de plannen van uitbreiding voor aansluitende deelen van verschillende gemeenten beter dan tot dusverre tot haar recht komen.

In verband met het bepaalde in artikel 36 zij het ons verder vergund op te merken, dat plannen van uitbreiding in het algemeen nog meer aspecten hebben, dan alleen die van volkshuisvesting, zoodat het raadzaam lijkt bepalingen op te nemen, waarbij, behalve de bestemming voor bebouwing, ook andere bestemmingen in een plan van uitbreiding mogen worden aangewezen. Wij denken daarbij aan de bestemming van gronden tot „natuurruimte", tot „terreinen voor land- en tuinbouw", tot „recreatie-oord" en dergelijke en voorts aan te dringen op het algemeen instellen van adviseerende instanties, welke zoodanig samengesteld zouden dienen te zijn, dat zij bevoegd geacht moeten worden de plannen op alle merites daarvan te beoordeelen, in den zin van de reeds bestaande advies-commissies in Noord- en Zuid-Holland.

Tenslotte meenen wij nog onder Uwe aandacht te moeten brengen, dat het, naar het inzicht van de architecten, wenschelijk zou zijn, dat van het bepaalde in artikel 55 derde lid en in art. 56 vierde lid met betrekking tot het niet van toepassing zijn van plaatselijke verordeningen op voorzieningen in de volkshuisvesting, welke aan een gemeente zijn opgelegd ingevolge artikel 55 eerste lid, zouden worden uitgezonderd de bepalingen voor de plaatselijke bouw-verordening voorzoover deze handelen over afmetingen, hechtheid e.d. Tenminste wordt het uitzondering maken voor de bepalingen betreffende de hechtheid c.a. dezerzijds noodzakelijk geacht.

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM.

Wellicht past naar sommiger meening het adjectief „precieus" in zijn engeren zin niet meer bij deze kaarsenkroon, die de niet geringe afmetingen heeft van 1.45 m hoog en 1.20 m middellijn. In onze serie zullen wij echter het precieuse hoofdzakelijk moeten opvatten als het waardevolle, en vooral uit kunstzinnig oogpunt.

Over deze prachtige Hollandsche kaarsenkroon lezen wij in het verslag van den Hoofd-Directeur van het Rijksmuseum over het jaar 1937:

„Een aanzienlijke verrijking onderging de afdeeling koper door de schenking van den anonymen gever, waaronder allereerst is te noemen: een kaarsenkroon, bestaande uit vier en twintig armen, in drie kransen boven elkaar; zij herhalen het ongewone motief van kronkelende slang; de schacht is gevormd door peervormige geledingen en een groote bol; deze kroon van het edelste geelkoper, oorspronkelijk afkomstig uit de Kerk te Naaldwijk, is thans een sieraad van de Eeregalerij, een schitterend voorbeeld van dit vermaarde Noord-Nederlandsche Kunstnijverheidsproduct uit het midden der XVIIde eeuw."

VOGELVLUCHTPERSPECTIEF LANDESAUSSTELLUNG TE ZÜRICH 1939 UIT „DAS WERK"

RAADHUISBOUW TE 'S-GRAVENHAGE

Op Maandag 4 Juli heeft de Gemeenteraad van 's-Gravenhage zich met 30 tegen 11 stemmen vereenigd met het voorstel van Burgemeester en Wethouders, om het uitgewerkte ontwerp voor het Nieuwe Raadhuis van den Heer J. Luthmann, Architect B.N.A., voor uitvoering te bestemmen.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

DAS WERK 1938—5 (Zwitserland).
Dit nummer geeft afbeeldingen van zeer veel plastieken, prijsvraagstudies voor werk dat op de tentoonstelling te Zürich in 1939 geëxposeerd zal worden. Daarna vele fraaie foto's van een bad- en roostergelegenheid te Lausanne, van een clubgebouw voor een roeivereeniging te Zürich en van een overdekten aanlegsteiger te Luzern. Tot slot een reeks foto's en plattegronden van land- en vacantiehuizen in nieuw zakelijken trant, waarvan de vormgeving en aankleeding over 't algemeen wat menschelijker is, dan die in onze contreien plegen te zijn.

IDEM 6.
Een historische en stedebouwkundige beschouwing over Luzern, geïllustreerd met vele foto's en plannen; ook hier hebben de bouwers tusschen 1850 en 1915 veel op hun geweten. Beeldhouwwerk. Daarna foto's van vele bouwwerken, huizen, een kerk, een restaurant, enz. te Luzern en uitvoerige plattegronden en foto's van een nieuw schoolgebouw aldaar. Het nummer eindigt met een vogelvluchtperspectief van de Landesausstellung te Zürich 1939.

RECTIFICATIES.

1°. Door de uitgever erop opmerkzaam gemaakt dat Ir. W. van der Schrier c.i. in zijn boekwerk „Bouwen in Gewapend Beton" de balklooze vloeren wel bespreekt, wil ik gaarne mijn recensie, voorkomend in No. 26 van het Bouwkundig Weekblad Architectura, in dit opzicht rectificeeren.

Ir. P. C. TIRION.

2°. De naam van den architect van de bij de Larensche bouwkunstbeoordeeling onderscheiden middenstandswoning, onder de afbeelding op pag. 228 vermeld, is niet D. Korn, maar D. Horn.

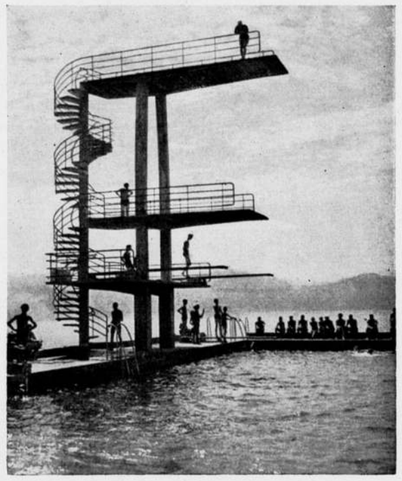

SPRINGTOREN TE VIDY BIJ LAUSANNE
ARCHITECT VIRIEUX

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

NR 29
16 JULI 1938

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

WOONHUIS MET BUREAU TE AALSMEER.

Voorzitter en Secretaris der redactie, immer ijverig wervend om copy, verzochten mij dit huis in ons blad te publiceeren. — Aan hun verzoek zij met schroom voldaan.

*

Meen niet collega, zoo je bleeft aarzelen zulks te ondernemen, dat het bouwen van een eigen huis gemakkelijk is.
Uit ervaring kent ge de zorgen die een programma van eischen, door principaal of principale verstrekt, U baart. Ge weet hoe de bijkomstigheden de hoofdzaken dreigen te overwoekeren en ge kent de moeilijkheid om aan alle wenschen en verlangens naar de maat van hun wezenlijk belang te voldoen. Hoe schoon zouden hun werken geworden zijn, had men U „vrijer" gelaten en had ge inderdaad datgene, wat volgens U het zwaarst weegt, het zwaarst kunnen doen gelden. En ge meent het falen ten aanzien van het ideaal te mogen wijten aan een te scrupulente gebondenheid aan 's principalen eischen.
Daar komt dan het oogenblik dat ge inderdaad Uw opvatting van wat een huis behoort te zijn, meent te kunnen verwezenlijken: ge gaat Uw eigen huis bouwen.
En nauwelijks zet ge U tot het eerste stadium der materialisatie van Uw droombeeld, of ge ontdekt dat de afwezigheid van wat als belemmering zoo dikwijls ervaren werd, thans een beletsel vormt om tot een redelijk resultaat te geraken. Wel trekt een gansche stoeterij van stokpaarden op, lang gekoesterde denkbeelden en allengs gegroeide ideaalvoorstellingen, die nu gestald willen worden. Doch dat alles mist juist de dwingende kracht van een programma van eischen, dat ge U eigen moet maken en waarmee ge, vaak genoeg, den strijd moet aanbinden. De strijd met het gegevene, met de materie, wekt de idee, de weerstand roept de energieën op, die onder Uw handen het bezielde werkstuk doen groeien.
Wilt ge Uw eigen huis bouwen, dan dient ge eerst met Uzelf den strijd tusschen ideaal en werkelijkheid te beslechten. Gelukkig zijn er, om U op weg te helpen, de wenschen van die U het liefst zijn, welke wenschen dwingender kunnen wezen dan die der principalen.

*

Wij bouwden ons huis achter den dijk, een goed eind buiten het dorp. Vóór ligt het water tot aan de kim, opzij en achter polders met de torens der omliggende dorpen aan den horizon. In 't najaar stormen de golven tegen de glooiing en dan loopt ge kans, voor een bezoek, op natte voeten, wat vergoed wordt door het uitzicht, als je eenmaal binnen bent.

WOONHUIS MET BUREAU TE AALSMEER,
ARCHITECT J. F. BERGHOEF
PLATTEGRONDEN EN DOORSNEDE OP SCHAAL 1 À 400

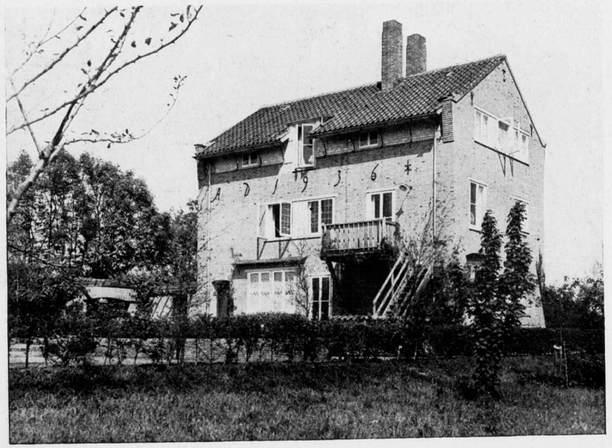

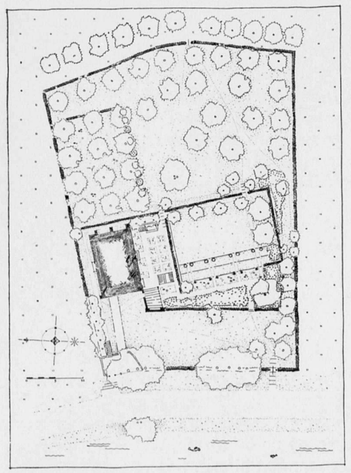

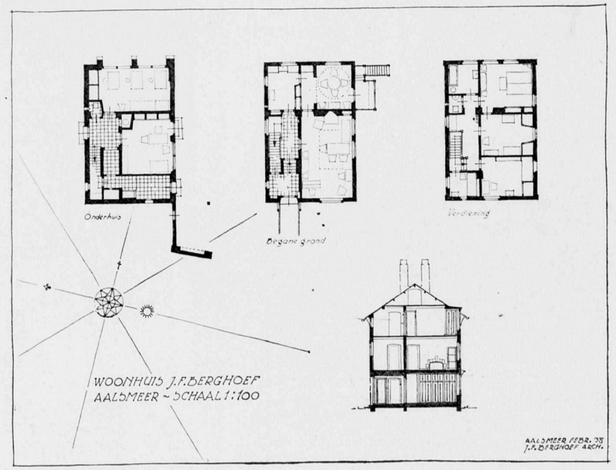

WOONHUIS MET BUREAU TE AALSMEER,
ARCHITECT J. F. BERGHOEF
GEVELS

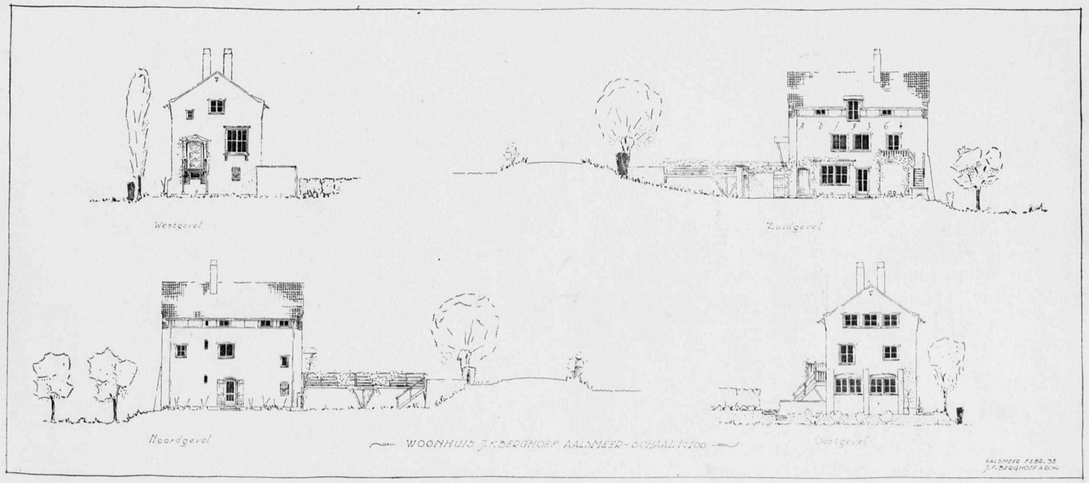

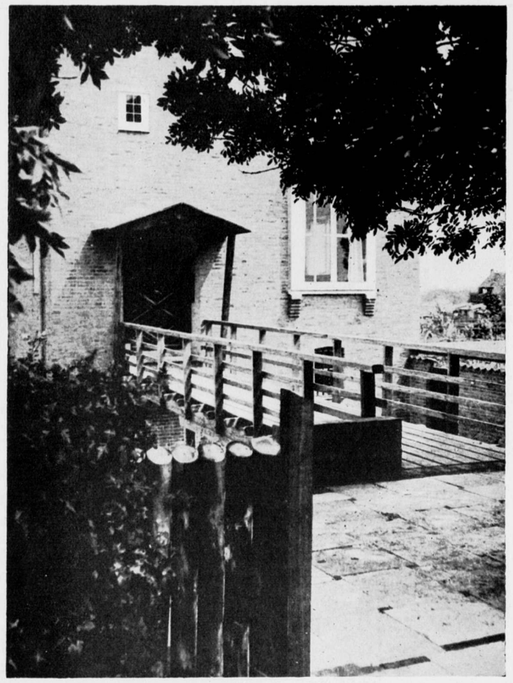

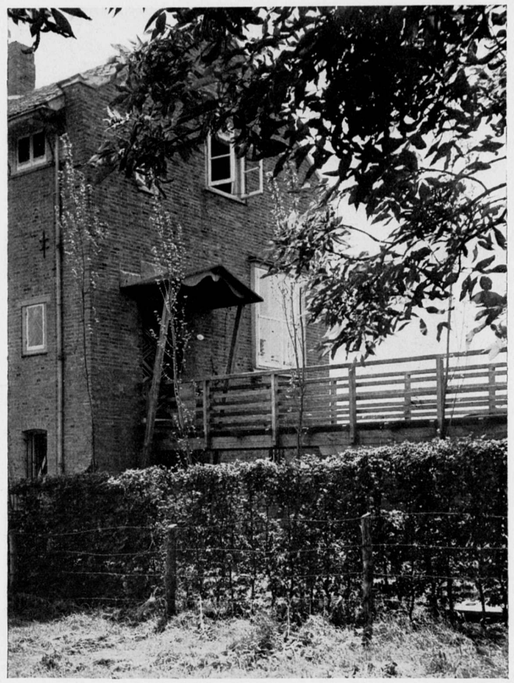

INGANG WOONHUIS TE AALSMEER, ARCHITECT J. F. BERGHOEF

't Is hier een wijd land, waar een stug blok op z'n plaats is; tegenover het trage dijktalud en de wisselvallige vormen van boomen en heggen werd het huis kant en recht gesteld. Dikwijls is de lucht wat donzig van nevel en om de stille dagen, als het licht traag glijdt, werd het huis in vele nuancen van grijs gekleurd.
De plannen doen de indeeling zien. Aanvankelijk dachten we over wonen zoowel in het onderhuis, terwille van een nauw contact met den tuin, als op de „bel-etage", om het uitzicht. Maar dat zou in het huis nogal wat te loopen hebben gegeven en we beperkten het wonen tot de hoofdverdieping; een trapje zorgt nu voor het verband tusschen huis en hof. Het onderhuis is voor het werk, de verdieping voor den nacht.
De rooilijn vergde een ruimen afstand tot den weg, waardoor de toegang nogal hoofdbreken kostte. Ten slotte werd de moeilijkheid letterlijk overbrugd en ge kunt nu ons huis niet binnen, alvorens over de brug te komen. Het dijktalud werd zooveel mogelijk intact gelaten, alleen in den bloementuin maakten we een paar horizontale treden en op 't Zuiden een terras, dat als rozentuintje werd ingericht. Het laagste deel van het terrein werd een paar jaar voor den bouw beplant met vruchtboomen, die in den afgeloopen herfst al rijkelijk droegen.
Interieur en inrichting werden geleidelijk verzorgd; af en toe komt er wat bij en wordt er wat verschikt.
Zoo vullen zich huis en hof met wat ons eigen is; zij vragen verzorging, en worden ons daardoor des te liever.

*

Vermeld zij nog dat de officieele instanties toestonden om vele zaken eerst tijdens de uitvoering definitief vorm te geven. Een bestekteekening is er nooit geweest.
Toen huis en tuin al ruim gereed waren, maakte een vriend deze teekeningen, opdat tenminste een enkele prent met de werkelijkheid zou overeenstemmen.

J. F. BERGHOEF.

DE NIEUWE BOUWVERORDENING VAN NEW YORK. *)

Deze nieuwe verordening is op 1 Januari 1938 in werking getreden.
In 1928 werd met de voorbereiding aangevangen, niet minder dan 19 commissies met totaal 125 leden werkten hieraan.
De commissies bestonden uit vertegenwoordigers van architecten-, ingenieurs- en aannemersorganisaties en van alle bij het bouwvak betrokken ondernemingen, o.a. handelaren in bouwmaterialen en verzekeringsmaatschappijen.
De oude verordening van 1915, het voorbeeld voor meer dan 100 andere groote Amerikaansche steden, in al die jaren ongewijzigd gebleven, heeft hiermede afgedaan.
De verordening zal gelden voor New York, Manhattan, Bronx, Brooklyn, Queens en Richmond, een uitgestrekt gebied met meer dan 7.000.000 inwoners.
Een algeheele reorganisatie van het bouwtoezicht gaat met de invoering gepaard; in de plaats van het plaatselijk toezicht in elk der vijf districten komt nu één centraal toezicht dat, gelet op de algemeen gestelde bepalingen omtrent de naleving, een zware taak krijgt toebedeeld.
Na een 150-tal duidelijk omschreven definities volgen de administratieve bepalingen.
Een onderverdeeling van gebouwen, ingedeeld naar de bestemming, volgt hierop:
Openbare gebouwen. Woongebouwen.
Bedrijfsgebouwen, gebouwen met gemengde bestemming en overige gebouwen.
Een onderverdeeling van meer belang is die naar den graad van brandgevaar en naar de constructiewijze.
Hier te lande bestaat aan een dergelijke indeeling geen behoefte, doch het is duidelijk dat voor een millioenenstad een algemeene indeeling in dit opzicht niet kan worden gemist.
Als norm voor de indeeling werden genomen tijdproeven, gehouden door de Normalisatie-Commissie, betreffende weerstand bij brand.
Een indeeling in 6 klassen is het resultaat.

Klasse I.
Brandvrij.
Weerstand van de buitenmuren tegen brand: 4 uur.
Weerstand van de vloeren en daken: 3 uur.

Klasse II.
Moeilijk brandbaar.
Weerstand van de buitenmuren: 3 uur.
Weerstand van vloeren en daken: 1½ uur.

Klasse III.
Niet-brandvrij.
Weerstand van de buitenmuren: 3 uur.
Inwendige constructie brandbaar.

Klasse IV.
Houtbouw (frame).
Kolommen en steunpunten t/m 1e verdieping brandvrij materiaal. Overigens hout of ander brandbaar materiaal.

Klasse V.
IJzerconstructie met wanden van staal of onbrandbaar materiaal (ander dan metselwerk).

Klasse VI.
Zware houtbouw.
Buitenmuren met weerstand van 3 uur.
Vloeren en daken van moeilijk brandbaar materiaal.
Welke gebouwen in de verschillende bouwklasse toegelaten worden hangt, behalve van de bestemming, bovendien af van de hoogte, de oppervlakte en de ligging aan één, twee of drie straten.
Als voorbeeld klasse II.
Toegelaten:
Openbare gebouwen hoog max. 12 m.
opp. 700 m² aan één straat.
opp. 1150 m² aan twee straten.
opp. 1400 m² aan drie straten.
Bedrijfsgebouwen (met uitzondering van garages) hoog max. 22.5 m (6 verdiepingen).
opp. resp. 700 m², 1150 m² en 1400 m².
Is de hoogte slechts 4 verdiepingen, dan mag de opp. stijgen tot resp. 900 m², 1350 m² en 1600 m².
Garages max. twee verdiepingen.
opp. resp. 700 m², 1150 m² en 1400 m².
Woongebouwen: hoog max. 30 m (9 verdiepingen)
opp. resp. 1150 m², 1400 m² en 1800 m².
Als „onbrandbaar" wordt beschouwd een materiaal, dat niet beschadigd wordt en zijn samenstelling behoudt als het gedurende vijf minuten aan een temperatuur van 1200 graden blootgesteld wordt.
Gewapend beton is als brandvrij materiaal ingedeeld.
Bij niet-brandvrije gebouwen moet aandacht worden geschonkan aan de brandbeperking; brandbelemmerende (moeilijk brandbare) vloeren en dakbedekkingsmateriaal is hierbij eisch.
Veiligheidsvoorschriften.
Aangezien de doelmatigheid van de voorschriften uit de oude verordening was gebleken, zijn de beginselen niet gewijzigd.
In overeenstemming met het bestaande voorschrift, dat in pakhuizen op iedere verdieping moet zijn vermeld hoe groot de toelaatbare nuttige belasting is, moet thans in ieder gebouw, voor het publiek bestemd (bijv. een theater of vermakelijkheidsinrichting), nabij den hoofdingang zijn aangegeven het maximum toegelaten aantal bezoekers.
Voor deze gebouwen is een kunstmatige ventilatie voorgeschreven met vaststelling van de hoeveelheid versche lucht, die per minuut moet worden ingevoerd. De hoeveelheid is afhankelijk van het vloeroppervlak.

Materialen. Toe te laten spanningen.
Belastingen.
Het systeem van zekerheidscoëfficiënten is, op een enkele uitzondering na, verlaten.
De toelaatbare spanning wordt uitgedrukt in procenten van de breukspanning.
De voorschriften voor bouwmaterialen zijn gebaseerd op de voorschriften van de American Society for Testing Materials.
De nuttige belasting komt geheel overeen met de hier te lande gebruikelijke.
Toe te laten spanning in:
metselwerk (p.c. mortel) ..... 23—35 kg/cm².
„ (kalk en cement-mortel 17⅝—28 kg/cm².
„ (kalkmortel) ..... 7 kg/cm².
Deze spanningen lijken erg hoog en de praktijk zal hier wel uitwijzen, of dit inderdaad het geval is.
De buigspanning in staal is verhoogd van 1120 kg/cm² tot 1260 kg/cm², ook voor betonijzer. Bij kolommen omstort met beton mag deze verhoogd worden tot 1400 kg/cm².
In Amerika zijn verschillende soorten staal in den handel, waarvan de vloeigrens ligt bij 1800—2000 kg/cm².
Lichte gebouwen, die op bestelling waren geleverd, hebben aanleiding gegeven tot verschillende ongelukken, die vermoedelijk aan de toepassing van dit handelsstaal zijn toe te schrijven.

*) Met welwillende toestemming van de Redactie van „De Ingenieur" en den schrijver overgenomen uit „De Ingenieur" van 11 Febr. 1938 No. 6.

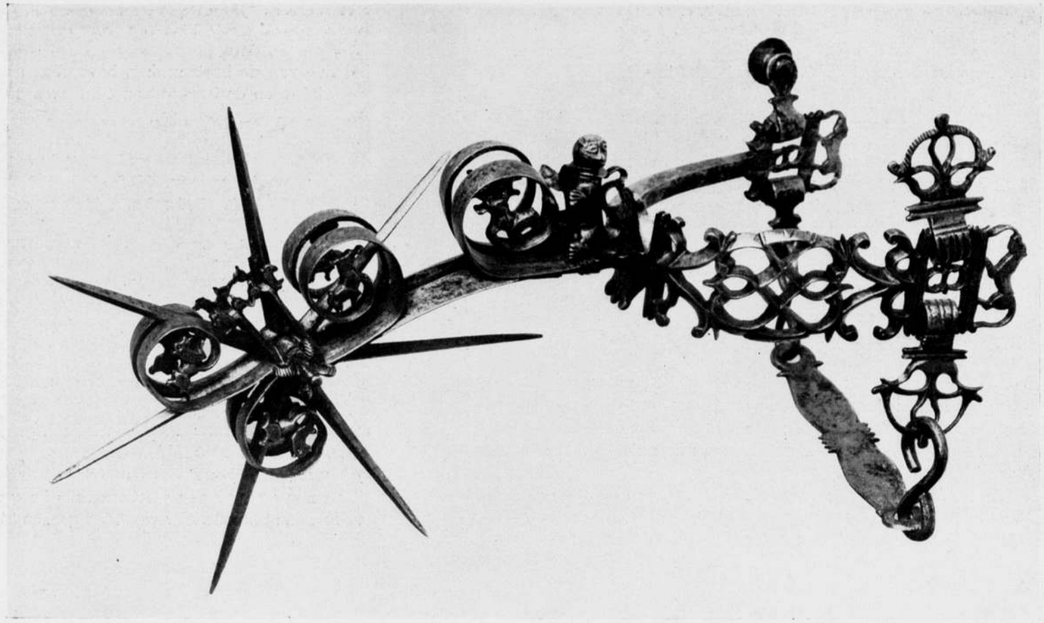

RUITERSPOOR. GESMEED IJZER. FRANSCH WERK 17e EEUW
PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM

Nauwkeurig uitgevoerde proeven met centrische belasting toonden een zekerheid van 1¾ of nog minder aan, zoodat voorzichtigheid, ten aanzien van het toe te passen materiaal wel geraden is. Bij nauwkeurig berekende constructies, uitgevoerd onder deskundig toezicht, dat zoowel in de werkplaats als op het bouwwerk moet worden uitgeoefend, bestaat geen bezwaar tegen de spanningsverhooging als het materiaal tevens aan keuring is onderworpen.
Ambtelijke contrôle kan hier niet baten.
Bij de berekening van skeletbouw mogen de liggers als doorgaande over verscheidene steunpunten worden beschouwd, mits de excentriciteit volledig in rekening wordt gebracht.
Kolommen moeten op buiging en druk worden berekend.
Alle constructiedeelen moeten worden gedimensioneerd voor het belastingsgeval, dat de grootste spanning opwekt.
Voor de berekeningen geldt als grondslag de algemeen aanvaarde leer van de vormverandering. In afwijking hiervan mag bij de betonconstructies ook het buigend moment met coëfficiënten worden berekend.
Wat de betonspanning betreft, wordt er onderscheid gemaakt tusschen „ongecontroleerd" en „gecontroleerd" beton.
Voor het eerst worden twee mengsels opgegeven, nml. 1 : 5½ en 1 : 4½ met een toegelaten buigspanning van respectievelijk 45 en 56 kg/cm². Bij „gecontroleerd" beton worden de samenstelling en de vastheid geval voor geval door proefneming bepaald.
De toelaatbare buigspanning is 40 % en de toelaatbare drukspanning 25 % van de vastheid. De schuifspanning 2 %.
Door de invoering van dit onderscheid is voor den gewapend betonbouw een nieuw tijdperk ingeluid en de wetenschappelijke bestudeering van de betontechniek krijgt hiermede terecht haar belooning ten volle uitgekeerd.

Laschwerk.

Mits uitgevoerd door bekwame arbeiders, is dit toegestaan. Een bewijs van bekwaamheid wordt vereischt; de eischen zijn bijzonder zwaar.
De voorschriften zijn zeer algemeen gehouden en verwijzen naar die van de Normalisatie.

Algemeen.

De instelling van één centraal Bouwtoezicht voor geheel grooter New York werd reeds vermeld.
Aan dezen dienst is bovendien opgedragen de contrôle op de naleving van de Woningwet, de Arbeidswet en het Zone-besluit.
De aanvrage om bouwvergunning moet worden ingediend door den eigenaar, een gevolmachtigden bevoegden architect of een gevolmachtigden gediplomeerden ingenieur.
Voor een gebouw, waaraan eischen zijn gesteld ten aanzien van de veiligheid of de gezondheid, moet worden overgelegd een verklaring van een gediplomeerd architect of adviseerend ingenieur, dat hij de plannen heeft nagezien en dat het gebouw, als het in overeenstemming met de plannen wordt uitgevoerd, voldoet aan de wettelijke voorschriften, voor deze gebouwen geldend.
Bij ieder verzoek tot ingebruikneming moet zijn gevoegd een verklaring van een bevoegd architect of van een gediplomeerd ingenieur dat het gebouw, voor zoover hem bekend, gebouwd is overeenkomstig de plannen en aan de wettelijke voorschriften voldoet.
De hoeveelheid woorden toont de zwakheid van deze bepaling voldoende aan.
Hoe dit in de practijk gaat en welke waarde men er aan kan toekennen, blijft een open vraag.
De bedoeling van de herziening, om een technisch document te verkrijgen, waardoor het veilig bouwen wordt verzekerd, is in het algemeen bereikt en enkele onjuistheden en onvolkomenheden zullen in de praktijk spoedig worden gewijzigd en aangevuld; misschien heeft dit al voor de inwerkingtreding plaats gehad.

Ir. K. DEES.

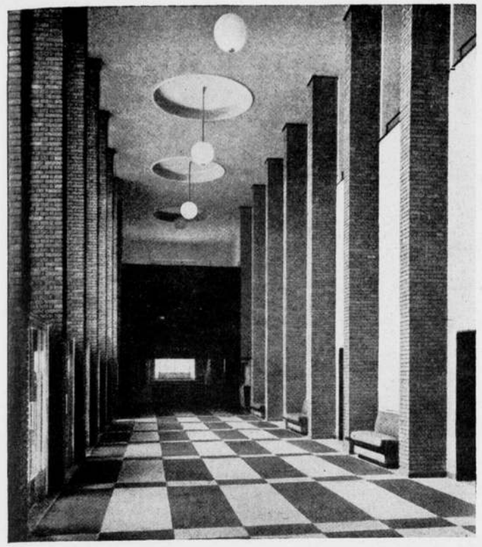

INGANGSHAL IN HET NIEUWE RAADHUIS TE WOLVERHAMPTON
UIT „THE ARCHITECTS' JOURNAL"

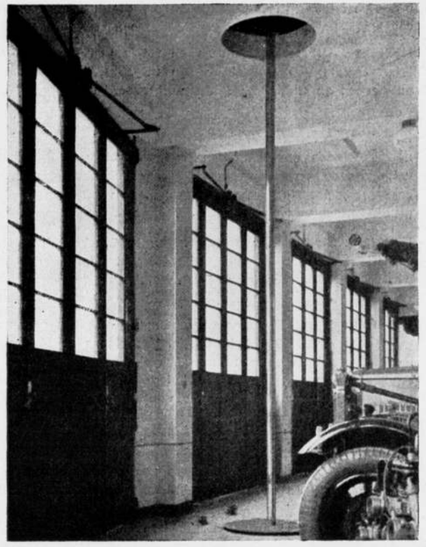

BRANDWEERKAZERNE TE BRIGHTON
UIT „JOURNAL ARCH. ASS."

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

THE ARCHITECTS' JOURNAL No. 2262 (26-5-'38). Een en ander omtrent de hoofdwegen om Londen. Beschrijving van flatgebouw te Surbiton, door Ronald Ward, en van een zusterhuis in een ziekenhuis, arch. Burnet, Tait en Lorne.

IDEM. No. 2263 (2-6-'38). Op 31 Mei passeerde de architectenwet zonder een enkel bezwaar het Heerenhuis.
Het blad begint een serie artikelen over architectuur door officieele instanties en behandelt als eerste de L. C. C.
E. D. Lyons en L. Israel publiceeren een Town Hall te Wolverhampton met een zaal voor 1800 en een voor 700 personen. Goede interieurbehandeling. Welch en Lander geven een aardig kerkje te Watford, Hertfordshire.

JOURNAL ARCH. ASS. No. 615 (Mei '38) bespreekt het woningvraagstuk in Leeds. Brandweerkazerne te Brighton. Verbinding tusschen de verdieping en den beganegrond geschiedt door een viertal verticale gladde stangen. Elke stang staat in het middelpunt van een ronde opening in den verdiepingvloer. Men laat zich langs de stang naar beneden zakken.

L'ARCHITETTURA ITALIANA. No. 4 (April '38).
Het nieuwe spoorwegstation van Trento, arch. A. Mazzoni. Kloek van opvatting, maar met te weinig menschelijke schaal. Een geest, die al het werk trouwens kenmerkt.

BYGGMÄSTAREN 1938—11.
In dit nummer staan drie bekroonde plannen uit een prijsvraag voor een complex flatwoningen; de typen met één kamer, twee kamers met keuken en vier kamers met keuken, van den tweeden prijswinnaar, reproduceeren wij hierbij.

IDEM 12. Verschillende schetsen voor een wandschildering in het crematorium te Stockholm, waarvoor een prijsvraag uitgeschreven was. Daarna een houten gymnastiekgebouw en tot slot een geïllustreerd artikel waarin de voordracht over een reis naar Ankara, door Prof. Tengbom, werd samengevat.

IDEM 13. Twee kantoorgebouwen in Göteborg. Daarna nieuwe seriemeubelen, waarbij verschillende aardige typen.

IDEM 14. Een beschouwing over de nieuwe woningwet van 1 Sept. 1937 in de Vereenigde Staten.

IDEM 15. De bekroonde prijsvraagontwerpen voor een merkwaardige bouwerij in Gefle. Op één en hetzelfde bouwblok moet een concert- en voordrachtzaal met toebehooren, een stadsbibliotheek en een zwemhal gebouwd worden. Het op dat terrein reeds aanwezige badhuis moet zoo goed en goedkoop mogelijk in het complex verwerkt worden. Behalve in het ont-

INTERIEUR MET SERIEMEUBELEN
UIT „BYGGMÄSTAREN" NO. 13

werp van den tweeden prijswinnaar, die het bestaande geval belangrijk verbouwt, levert dit nogal een heterogeen stel gebouwen.

IDEM 16. Uitvoerige plannen en foto's van het nieuwe bacteriologische laboratorium van den staat, een uitgebreid complex, dat door Asplund ontworpen en onder zijn leiding uitgevoerd werd.

IDEM 17. De eerste schrede op het pad der rationalisatie van de bouwindustrie; inventarisatie. Het eerste artikel gaat over archiefproblemen, normaalbladen enz. Dan een inventarisatie van de bouwmaterialen, vervolgens over een speciaal archief voor ziekenhuizen. Tot slot een overzicht en systematiseering van stadsplannen en woningtypen, de laatste met vele plattegronden van flats.

IDEM 18. Studies over woningtypen in Göteborg, met vele plattegronden toegelicht. Tot slot een voorstel voor gestandariseerde trappen (waaronder een spiltrap!) en badkamers, voor flats. B.

MODERNE BAUFORMEN, Mei 1938.
Een rijk gevarieerd nummer, beginnend met het gebouw van de D. A. F. (Deutsche Arbeitsfront) te Essen. Vervolgens de Volksschule Wersten bij Düsseldorf. Het resultaat van een besloten prijsvraag. Architect Prof. Fritz Becker. Het wordt langzamerhand gewoonte bij deze publicatie de namen te vermelden van al degenen, die bij de staf betrokken zijn geweest. We laten deze medewerkers, zonder aan hun verdiensten te kort te willen doen, in deze korte overzichten maar weg. Voorts van Prof. Becker nog een Landhuis bij Kaiserswerth. In de hal een dikke zuiver cylindrische kolom, die er wat onbehouwen staat te midden van allerlei verfijnde dingen. De tegenstellingen in het leven zijn soms schril, maar daarom behoeven ze niet in de bouwelementen, bijv. van een landhuishal, tot uiting te komen. Vervolgens 2 landhuisjes van Theodor Merrill te Keulen.
Fraaie teekeningen van details van smeedwerk enz. J. P. M.

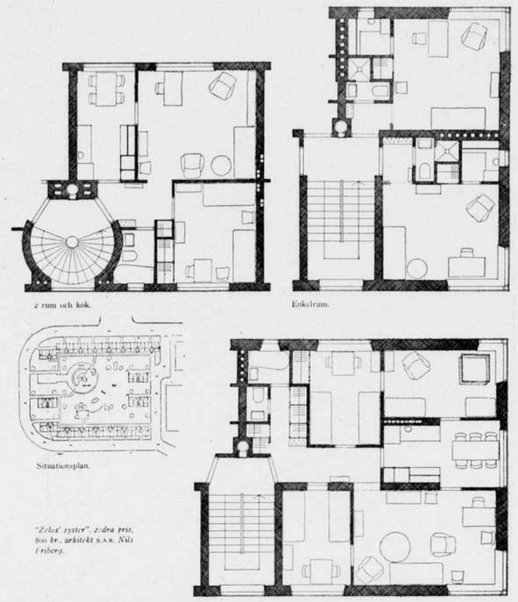

ONTWERP FLATWONING

UIT „BYGGMÄSTAREN" NO. 11
ARCHITECT NILS FRIBERG

PRIJSVRAAG VEILIGHEIDSPLATEN

De Platencommissie schrijft een prijsvraag uit, ten einde te geraken tot uitgifte van een zestal veiligheidsplaten, te gebruiken als middel bij het voorkomen van bedrijfsongevallen, door verspreiding in fabrieken, werkplaatsen en elders. De deelneming aan de prijsvraag staat open voor in Nederland wonende ontwerpers onder de volgende voorwaarden:

Het gevraagde:
Gevraagd wordt een ontwerp van een veiligheidsplaat voor één of meer der zes navolgende onderwerpen, waarin op duidelijke wijze wordt gewezen op en gewaarschuwd voor de gevaren voor de veiligheid en/of de gezondheid, waaraan arbeiders, werkzaam in fabrieken, werkplaatsen of elders, zijn blootgesteld.
1e. Algemeene Veiligheidsplaat.
2e. Verbinden van kleine verwondingen.
3e. Slordige werkplaats.
4e. Electrisch lasschen.
5e. Veilige bouwsteiger.
6e. Koolmonoxyde in garages.

In een bijlage A wordt op de gevraagde onderwerpen nog een korte toelichting gegeven, teneinde den ontwerpers nader uiteen te zetten wat de bedoelingen van de Commissie zijn. (Aan te vragen bij het secretariaat).

De onderwerpen moeten aan de volgende eischen voldoen:
1e. De ontwerpen moeten in de allereerste plaats voor het beoogde doel geschikt zijn. Elke technische onjuistheid of onwaarschijnlijkheid in de voorstelling dient te worden vermeden.
2e. De voorstellingen mogen niet humoristisch zijn.
3e. De ontwerpen moeten een groote suggestieve kracht bezitten.
4e. Details, die den totaalindruk van het ontwerp kunnen schaden, dienen te worden weggelaten.
5e. Elk ontwerp moet voorzien zijn van een korten, kernachtigen slagzin, die één geheel met het ontwerp moet uitmaken.
6e. Het papierformaat moet 47 × 66 cm groot zijn.
7e. Het ontwerp moet op niet-kromtrekkend stroo- of houtbord worden opgeplakt, zonder randen, doch voorzien van lusjes of ringetjes voor ophanging.
8e. Het ontwerp dient in kleur of zwart en wit te worden ingezonden. De ontwerper is vrij in de keuze van de techniek van zijn ontwerp; ook het gebruik van foto's is toegestaan. Het aantal kleuren wordt tot 3 beperkt, de kleur van het papier niet medegerekend, terwijl zwart als een der kleuren wordt beschouwd.

De mededingers zenden hun ontwerpen in vóór 1 October 1938.

Beoordeeling.
De Jury is als volgt samengesteld:
1. Ph. van Alfen, Directeur van het Adviesbureau voor reclame Van Alfen.
2. Prof. Huib Luns, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.
3. Fr. ter Gast, Decorateur.
4. Ir. J. H. J. Huygens, Hoofdinspecteur van den Arbeid.
5. Ir. R. A. Gorter, Directeur van het Veiligheidsmuseum.

Aan de Jury zal als Secretaris worden toegevoegd Dr. Ir. J. H. Copius Peereboom, ingenieur der Rijksverzekeringsbank.

Prijzen, honorarium, schadeloosstelling.
Uitgeloofd wordt voor elk onderwerp één prijs van ƒ 125.—. Indien de Jury overwegende bezwaren heeft tegen het toekennen van een prijs ad ƒ 125.— voor één der onderwerpen, heeft zij het recht om in plaats van den prijs een premie als schadeloosstelling toe te kennen.

Inlichtingen.
Vragen om inlichtingen kan men tot 1 September a.s. schriftelijk zenden aan het secretariaat der Platencommissie, Pieter de Hoochstraat 55, Amsterdam Zuid, tel. 21433, aan welk adres ook het volledige programma op aanvraag gratis verkrijgbaar is.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 30 — 23 JULI 1938

IN MEMORIAM G. DE ZEEUW ARCHITECT B.N.A.

77 jaar oud, overleed op Vrijdag 15 Juli plotseling ons medelid, de heer G. de Zeeuw.
De Zeeuw was oud-leerling van de Rotterdamsche Academie welke hij, bekroond met de groote zilveren medaille, in 1883 verliet.
Van 1883 tot 1891 werkte hij op het bureau van J. Verheul Dzn.
In 1891 won Verheul de prijsvraag voor den bouw van de nieuwe „Loolaan" kerk te Apeldoorn. Bij den bouw van deze kerk werd de Zeeuw met de leiding belast.
Na beëindiging van deze werkzaamheden volgde zijn benoeming tot leeraar in de Bouwkunde aan de Academie te Rotterdam; eenige dagen na deze benoeming werd hij door den Raad van de Gemeente Apeldoorn benoemd tot Gemeentearchitect met het recht om ook particuliere werken te mogen uitvoeren.
De Zeeuw koos van deze beide benoemingen de laatste en in zijn langdurige loopbaan als architect, later directeur van Gemeentewerken, heeft hij tal van werken uitgevoerd zoowel op het gebied van burgerbouw, als op dat van waterbouw, van beplanting en van stedebouw.
Vijftien jaar lang was de Zeeuw bovendien lid van de zgnd. Geldersche Schoonheidscommissie.
Zijn ambtelijke loopbaan werd gevolgd door nog elf rustige jaren met zoo nu en dan nog eens een opdracht, midden in de drukte van zijn laatste werk werd hij weggenomen.

Dat is in het kort de geschiedenis van „architect" G. de Zeeuw.
De Zeeuw als mensch was te benijden. Oolijk en menschlievend van aard, genoot hij de sympathie van bijna allen die hem kenden, niet in het minst van de kinderen; vandaar ook zijn plaats in de besturen van vele plaatselijke vereenigingen werkzaam op velerlei gebied.
Met een meer dan gewone belangstelling leefde de Zeeuw mede in onzen Bond. Geen bonds- of kringvergadering werd door hem gemist, mocht hij dan bij die bijeenkomsten al niet actief naar voren treden, daarvoor was hij te bescheiden van aard, terwijl in latere jaren een begin van doofheid hem hiervan weerhield. Die doofheid dreef hem steeds tot onder den lezenaar van een spreker om daar, met de hand aan het oor, aandachtig en rustig te luisteren. Zóó zullen velen van ons hem nog herinneren.

Een goed collega die tegen al zijn vakbroeders „vriend" mocht zeggen ..... en met recht.

Laat de herinnering aan de Zeeuw als collega en vriend nog lang in ons voortleven.

JAN VAN DONGEN Jr.
B.N.A.

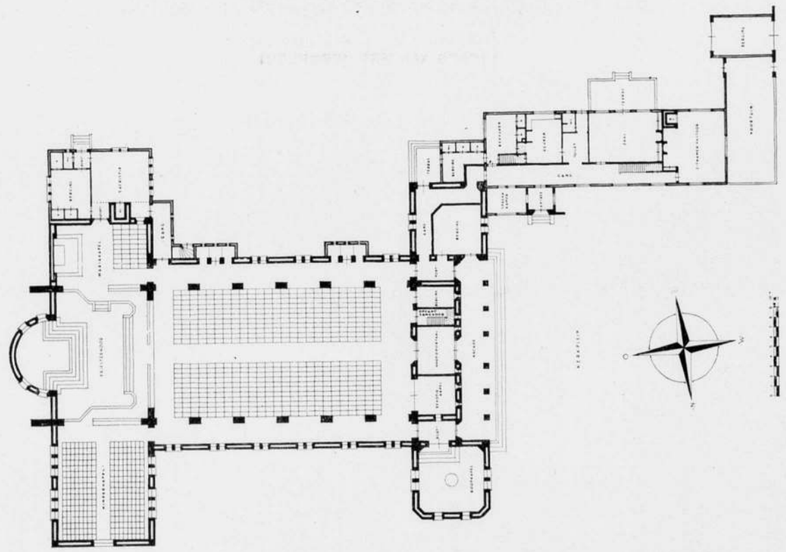

PLATTEGROND. SCHAAL 1 A 500

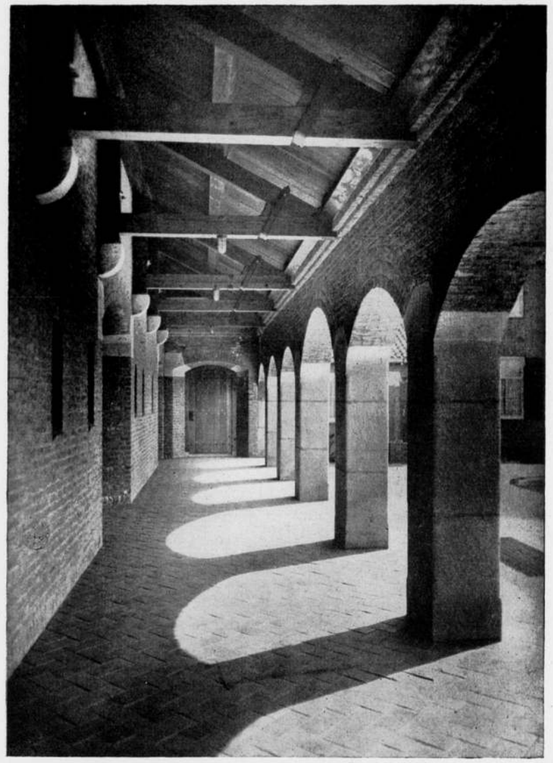

ST. JOSEPHKERK TE KAATSHEUVEL
ARCADE AAN HET KERKPLEIN

ST. JOSEPHKERK TE KAATSHEUVEL, ARCHITECT C. H. DE BEVER B.N.A.

De St. Josephkerk te Kaatsheuvel werd gebouwd in de jaren 1935 en 1936 in een der nieuwe wijken van deze gemeente.
Het uitbreidingsplan gaf de mogelijkheid aan tot het maken van een Parochiëel centrum, waarmede door den bouw van deze kerk een begin is gemaakt.
De situatie geeft aan wat hier in de toekomst zal kunnen verrijzen; op het kerkterrein Kerk, Pastorie en Parochiehuis waarachter Kerkhof met knekelhuis en kosterswoning.
Verder naar achteren dan bewaar- en meisjesscholen met Zusterklooster, de jongensschool bestond reeds.
Om het kerkplein een goede ruimtewerking te geven, is de kerk met een vrij breeden gevel ontworpen, en direct aansluitende bebouwing. (Pastorie en Parochiehuis).
Er zijn in de kerk 600 zitplaatsen voor volwassenen en 250 voor kinderen.
De Kinderkapel is aan de Evangeliezijde; heeft men deze aan beide zijden van het Altaar, dan geeft dit wel eens storing bij het gezamenlijk zingen en bidden.
De Kerk is van buiten en binnen gemetseld van genuanceerde handvormsteen, waalformaat en in vrij verband.
Bij aanzetten van bogen en voor het afdekken van gevels werd tufsteen gebruikt. Het kerkruim is afgedekt met een open kap boven het priesterkoor met een vlakke zoldering op kinder- en moerbinten, uitgevoerd in oregonpine.
De vloeren zijn met Solnhofertegels belegd, voor de kerk natuurglad, in het priesterkoor half geslepen.
Lode Sengers maakte vier gebrandschilderde ramen in het priesterkoor en een wandschildering in de Mariakapel direct op de baksteen. Marie Andriessen hakte het groote Altaarkruis en Kriege dreef de kandelaars op het altaar, in tombak.
Aannemers waren Wortel en Buissing te Tilburg.

C. H. DE BEVER. Arch. B.N.A.

ST. JOSEPHKERK TE KAATSHEUVEL
ARCHITECT C. H. DE BEVER B.N.A.

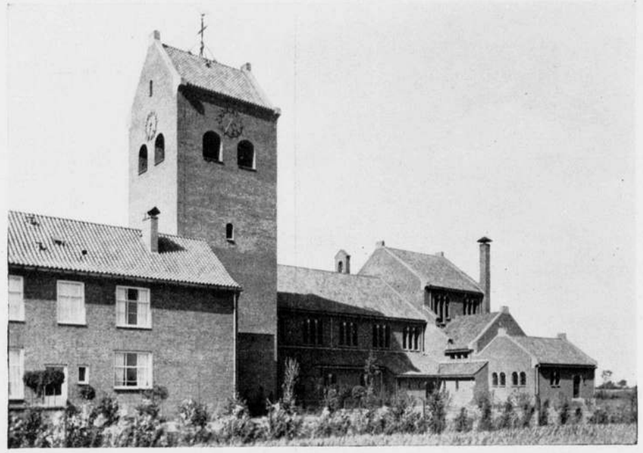

KERK VAN UIT HET NOORDWESTEN

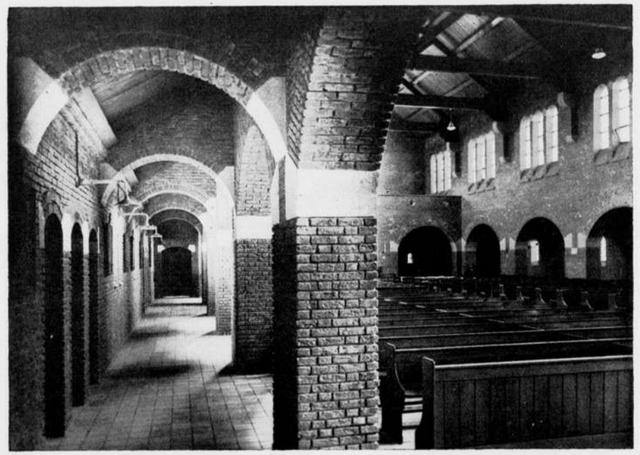

INTERIEUR

MARIA-ALTAAR

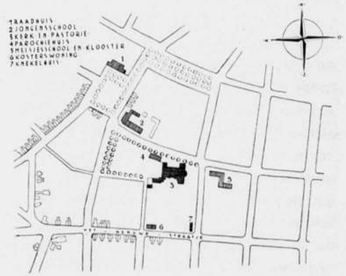

SITUATIE

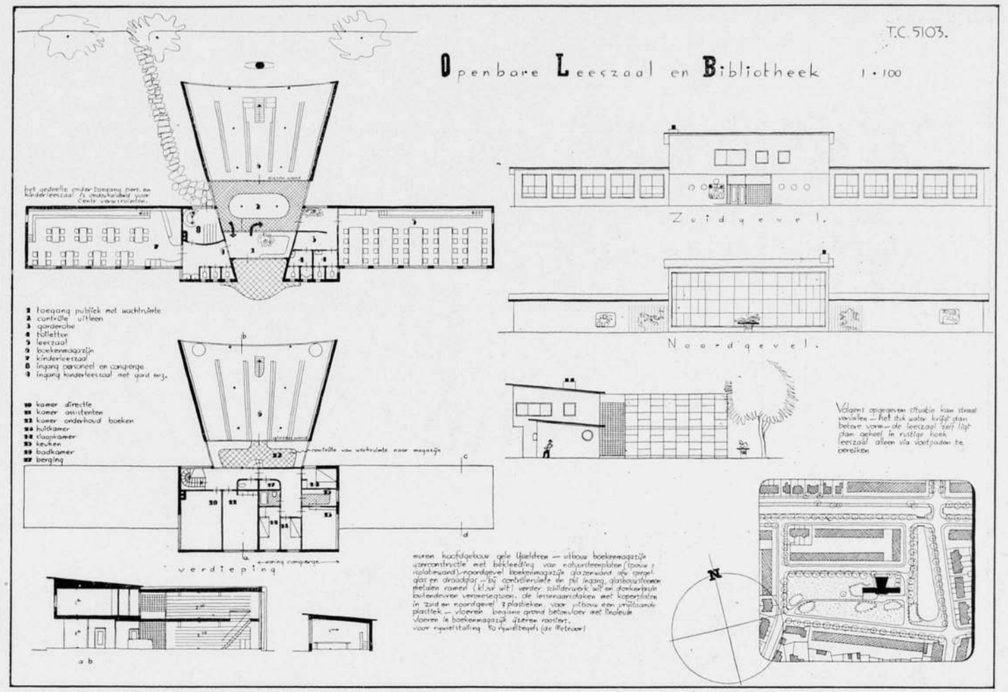

ONTWERPSTUDIE No. 11. MOTTO TC 5103
ONTWERP VOOR EEN OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK.

ONTWERPER W. LA CROIX
SCHAAL 1 A 500

ARCHITECTURA ET AMICITIA.
ONTWERPSTUDIE NO. 11

RAPPORT VAN DE COMMISSIE VAN BEOORDEELING:

Met waardeering voor de moeite en zorg (naar wij hopen ook genoegen) heeft de beoordeelingscommissie kennis genomen van de vier en dertig ingezonden ontwerpen.
Het onderwerp was niet eenvoudig, al liet het zich zoo bij eerste lezing niet als zoodanig aanzien en de indruk, dien de beoordeeling bij de commissie achterlaat, doet de vraag rijzen, of dit programma voor een studieontwerp niet te veel moeilijkheden heeft geboden.
Geen der inzenders heeft het vraagstuk geheel kunnen beheerschen en de grootste moeilijkheid lag wel in de gevraagde combinatie boekenmagazijn, uitleenbureau en studiezaal, waar volledige overzichtelijkheid en daardoor gewaarborgd toezicht als bedrijfs-eisch gelden moest.
Er zijn dan ook weinig concepties onder de ontwerpen, er is meer gecompileerd dan gecomponeerd. Architectuur blijft nu eenmaal (en gelukkig) product van scheppend vermogen, dat aan de ordening van factoren toevoegt die geurende essence, waarmede Kunst onze gemeenschap verrijkt.
Architectuur is nog steeds niet alleen plattegronden en niet alleen decor; maar de prachtige mogelijkheid tot streven naar vorming van ruimten, die door het verblijf van den mensch complete schaal ontvangen en tezamen een bouwsel geven.
En de plannen lijden over het algemeen hieraan, dat de ontwerpers nog niet toe zijn aan het op de juiste wijze ordenen van de factoren van het gestelde programma, hetgeen de verdere ontwikkeling van hun ontwerpen in den weg heeft gestaan.
Maar daar is het dan ook een ontwerpstudie voor.

Hieronder volgt thans de bespreking der ingekomen ontwerpen in volgorde van waardeering:

AB 3434 Teekening, in afwijking van het gevraagde, niet in inkt gezet waartegen ernstig bezwaar moet worden gemaakt. Het plan mist overzichtelijke beknoptheid en eenvoud, ook het plaatsen van de toilets direct in de leeszalen, direct in de kamers van de assistenten en van den Directeur is ontoelaatbaar.
Het complex boekerij-uitleenbureau-leeszaal is te wijdloopig en mist daarbij het directe contact van uitleenbureau met leeszaal en met boekerij, zoodanig dat contrôle illusoir wordt. Leeszaal te lang en te veel regeling van verkeer met balustraden. Ligging Directeurskamer en assistenten goed. Kinderleeszaal (behoudens toiletten) goed. De situatie is niet benut. De architectuur is als het plan.

NA 1255 Een plan met goede gedachten, dat echter iedere verdere beoordeeling missen moet, omdat het boekenmagazijn niet voor 30.000, doch voor slechts 5000 boeken geschikt is. De ontwerper heeft zich hierbij blijkbaar geheel vergist. Bij 30.000 boeken ontstaan geheel andere eischen.
Bovenstaande plannen konden niet aan mededinging deelnemen, daar zij niet voldeden aan de programma-eischen.

AB 1000 De verhouding in het plan is zoek. De studieleeszalen zijn veel te klein, daardoor de plaatsing der meubelen veel te dicht opeen. Boekenmagazijn oncontroleerbaar; uitleenbureau en toe- en uitgangen zoodanig bekrompen, dat het bedrijf onmogelijk is; de studieleeszaal is door de plaatsing van de contrôle niet te overzien. De kinderleeszaal mist eigen toiletten en garderobe. Geen rijwielberging voor publiek. Directeur en administratie te ver van het bedrijf. Onduidelijk door elkaar geschoven ruimten geven slechte opbouw en onbevredigend architectonisch beeld.

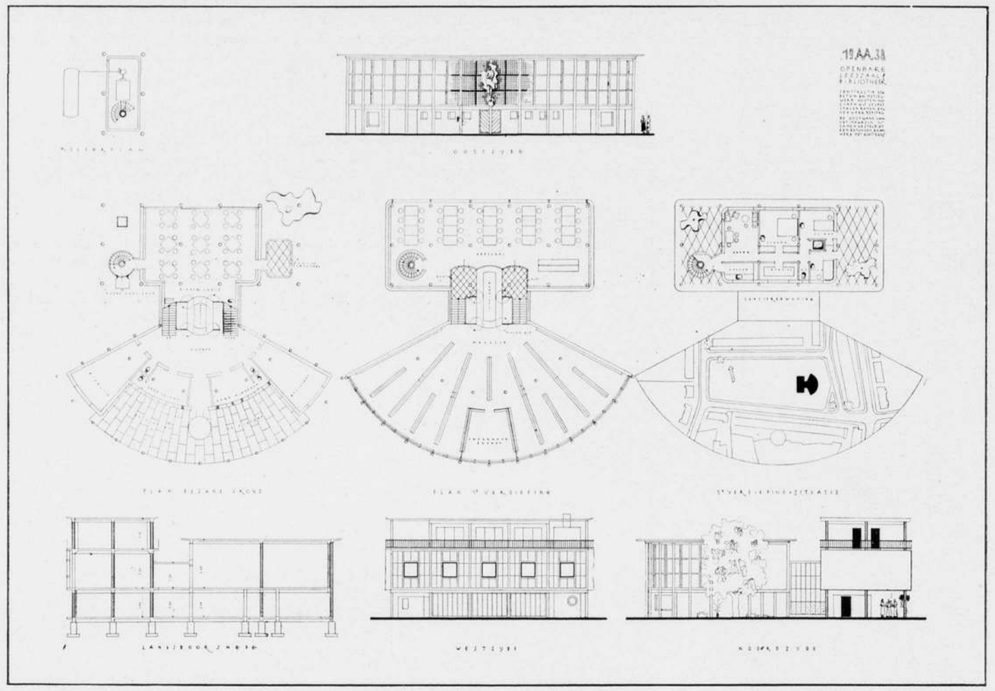

ONTWERPSTUDIE No. 11. MOTTO 19 AA 13
ONTWERP VOOR EEN OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK.

ONTWERPER A. ELZAS
SCHAAL 1 À 500

TO 1923 Algemeene planconceptie meer compilatie dan compositie, onvoldoende dagverlichting van de leeszalen en onprettige vorm. Verhouding tusschen weidsche trappenopgang en de nauwe gangvormige toe- en uitgangsportalen zoek. Plaats uitleen- en toezichtbureau niet juist, te ver verwijderd en gescheiden van de leeszaal en het boekenmagazijn. Boekenmagazijn overigens goed. Spelonk- en labyrintachtige gangen naar de Directiekamer, die tevens te ver van het bedrijf ligt. Plaats van de rijwielstalling goed, echter onpractisch ingedeeld voor het gebruik. De woning is te veel ingebouwd. De situatie is goed doch zonder charme. Architectuur slecht.

KV 1312 De algemeene opzet van het plan is op veel te groote maten voor leeszalen en boekerij gebaseerd. (Boekerij ± 8000 boeken te veel). Leeszalen met gedeeltelijk boven- en gedeeltelijk daglicht geven een minder aangename sfeer. In het boekenmagazijn zijn de kasten zóó geplaatst, dat contrôle daarop vanuit het bureau niet mogelijk is. De ontwerper laat voorts raden op welke wijze de toegang en circulatie tot de boekerij en leeszaal plaats vindt. Concierge overbodig in het bedrijf. Ligging Directie èn boekerij èn assistenten te ver van het bedrijf. Rijwielberging wel bij de hand doch meer als noodoplossing gezien. Situatie slecht benut, architectonische opbouw zwak.

CD 1357 De plaatsing van de kinderleeszaal op de verdieping in het gebruik bezwaarlijk, hoewel op zichzelf goed. Directie en assistenten te ver van het dagelijksche bedrijf. Het uitleenbureau is goed geplaatst, hoewel glas tusschen dit bureau, hal en toegang leeszaal gewenscht is. Boekerij goed verlicht, plaatsing boeken echter zoo dat de contrôle onmogelijk is. Leeszaal goed. Situatie goed. Opbouw zonderling, vooral door de twee met hellende daken afgedekte gebouwen door een plat afgedekte tusschengeleding verbonden, terwijl het geheel overigens wat droog en schoolsch is.

ZD 4321 Onduidelijk, buitensporig wijdloopig, oncontroleerbaar, onbestuurbaar plan. Alle programmapunten zijn vrijwel onontwarbare problemen geworden. Het plan is onbruikbaar door veel te lange gangen en door de vorm van zalen en boekenmagazijn. ± 7500 boeken te weinig.

L 3333 H Het plan is het slachtoffer geworden van een vooropgezette idee, daardoor veel te gecompliceerd geworden met buiten verhouding groote toilets en garderobes en een veel te ingewikkeld trappenstelsel. Het boekenmagazijn en de kinderleeszaal zijn op zichzelf goed. Het meubileeren is volgens ontwerper het werk van een binnenhuisarchitect, waardoor volkomen verwaarloosd wordt: dat de wijze waarop men zich in een ruimte beweegt of zit in dit geval de grondslag vormt van het geheele ontwerp en geheel des architects is. Situatie geheel onbestemd.

AC 1600 Ernstig bezwaar is de ligging van de kinderleeszaal op de verdieping, te rumoerig en de toegangsweg te lang. Directiekamer te ver van het bedrijf. De combinatie boekenmagazijn-uitleenbureau-leeszaal is bijna geslaagd doch het toe- en overzicht naar beide zijden is onvoldoende. De situatie is onbegrijpelijk, terwijl de architectuur geen eenheid is geworden, en toch is alles op zich zelf niet onverdienstelijk.

JO 3395 De ontwerper is er niet uitgekomen. Zijn er eendeels goede begrippen in, zooals de combinatie uitleenbureau met boekenmagazijn en de ligging van de kinderzaal, anderdeels zijn er onbegrijpelijke dingen, als te weinig licht in de groote leeszaal, de toiletten in het boekenmagazijn en slechte gangen. De congiergewoning is slecht van indeeling terwijl de combinatie ingang woning en toegang leeszaal niet gelukkig is. De situatie is goed doch de architectuur is slecht.

F 2715 W Hoewel er van goede gedachten is uitgegaan is het ontwerp toch niet geslaagd. De entree is benauwd. Door het voeren van de bezoekers langs de uitleenbureaux ontstaat een volledige scheiding tusschen deze ruimten, de leeszalen en de boekerij, waardoor het contact is verbroken en het toezicht onvoldoende wordt. Toegang tot de leeszalen in de garderobes is weinig fraai, de directiekamer ligt geheel buiten het bedrijf. De situatie is goed, doch de architectuur is nog onvoldragen.

JP 1938 De algemeene indruk van dit plan is, dat de ontwerper niet tot de derde dimensie is gekomen. Hoogten van de verschillende ruimten slecht, zooals W.C.'s van 6 m hoogte, de centrale hal 10 m terwijl de groote leeszaal en de boekerij slechts 4,5 m hoog zijn. Combinatie boekerij-uitleenbureau-leeszaal in de goede richting, doch onvoldoende direct contact tusschen de ruimten. Situatie onbestemd en niet voldoende bestudeerd, terwijl de architectuur slecht is.

C 1515 B Bij goede gedachten tenslotte onbevredigend. Het uitleenbureau is door de vele verkeersvoorschriften wel wat erg uitgerangeerd en mist

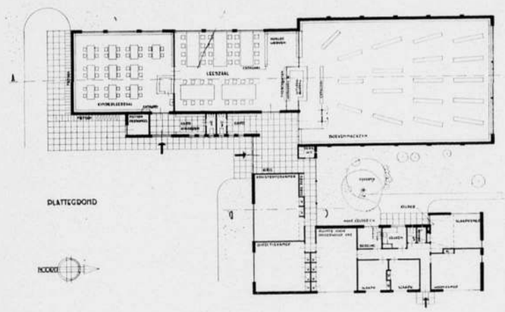

MOTTO DD 6638

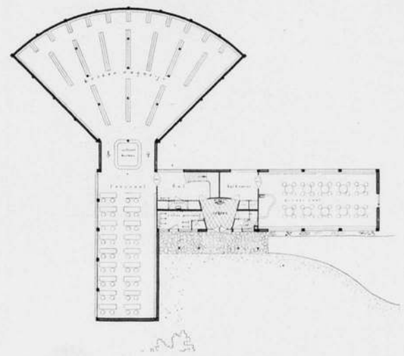

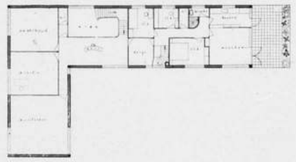

MOTTO UN 5225
ONTWERPSTUDIE No. 11. SCHAAL 1 À 500

het controleerend contact met de leeszaal, welke laatste evenals de boekerij overigens goed is. Situatie is goed terwijl de architectuur onbegrepen is.

AS 1479 Het knooppunt hal, uitleenbureau, leeszaal te bekrompen en niet fraai van verkeersregeling. Plaatsing meubilair in de leeszaal weinig gelukkig en te bekrompen. De kinderen zitten zelfs gedeeltelijk met hun rug naar het licht, dat helaas zelfs noorderlicht is. De architectuur matig en droog. De situatie is niet slecht, alhoewel de plaatsing van de ingangen verwarrend werkt.

AA 2116 Meer een merkwaardig ornament dan een plan. Directie, administratie en onderhoud liggen aan den verkeerden kant van het bedrijf. Aan de beide leeszalen is een volkomen gelijke functie toebedeeld ook ten aanzien van de boekerij en de contrôle, hetgeen onjuist is. Contrôle boekerij geheel onvoldoende. Situatie geheel willekeurig. Architectuurbeoordeeling als die van het plan.

BB 3456 De inzender heeft niet eenvoudig genoeg gedacht en daardoor mist het plan klaarheid. Door de symmetrie zijn ongelijkwaardige dingen gelijk behandeld. Het boekenmagazijn in drie étages ontmoet bezwaar in het gebruik. De situatie is onbestemd. Hoewel de architectuur tot een betrekkelijk gaaf geheel is gebracht is deze niet sterk, waardoor de plattegronden zijn verminkt.

ZZ 4711 De ligging wettigt niet de gemaakte planopzet, rond een aan een zijde open binnenplaats. Driedimensionaal is de opzet ook tot een mislukking gedoemd. Toegang toilets van de leeszalen uit is ontoelaatbaar. Onvoldoende contact tusschen uitleenbureaux en leeszaal. Entree in het plan weinig fraai. Situatie te willekeurig en stedebouwkundig slecht. Architectuur slecht, woning belangrijker dan het gebouw.

E 7424 E Overzichtelijk plan, al zijn ook de kamers van de Directie, assistenten en onderhoud boeken te veel gescheiden van het bedrijf. De uitleenbureaux behooren meer direct contact te hebben met de bijbehoorende zalen. De open verbinding van de centrale hal met het boekenmagazijn is onjuist. Te veel toiletten. Situatie goed. Architectuur slecht, weinig logische opbouw, slechte massawerking.

DB 5509 Combinatie leeszaal-uitleenbureau-boekenmagazijn is niet slecht, al mist het laatste overzichtelijkheid door de te groote lengte. Administratie en assistenten te ver van het bedrijf. Kinderzaal goed, hoewel tafels wat te schoolsch van opstelling. Situatie aanvaardbaar. Architectuur onduidelijk en tweeslachtig.

AS 2819 Eenvoudige planopzet, eenvoudig bedacht en overzichtelijk. Ligging van de ruimten, onderlinge verdeeling en ruimtewerking goed. Kinderleeszaalcomplex zeer goed. Uitgifte niet voldoende contact met de leeszaal. Het boekenmagazijn is oncontroleerbaar. Situatie acceptabel, hoewel niet is geprofiteerd van de terreinvorm. Architectuur onrijp.

QR 5326 Plan vreemdsoortig en buiten verhouding van vorm. De ingangshal veel te groot en te theatraal van opzet. Oriënteering van de kinderleeszaal te waardeeren, hoewel te groot, met te veel en te verstopte toiletten. Groote leeszaal en boekenmagazijn goed. Uitleenbureau daartusschen goed geplaatst, doch te lang en te groot waardoor toezicht op leeszaal en boekerij denkbeeldig wordt. Architectuur slecht.

BW 2212 Plan met goede begrippen, die echter meer intellectueel dan architectonisch zijn en in de opbouw geheel stranden en tot een zonderlinge tent leiden. Desondanks prettige kinderzaal, goede lees- en studiezaal; evenwel een te gerekt boekenmagazijn, terwijl in het gebruik het uitleenbureau niet geheel aan het doel zal beantwoorden, omdat het direct contact met de leeszaal ontbreekt en het boekenmagazijn niet afsluitbaar is.

HL 1916 Situatie goed en eenvoudig van opbouw. Boekenmagazijn door de plaatsing der stellingen en hun groote lengte oncontroleerbaar. Ook de verlichting der middenstelling onvoldoende. Het uitleenbureau mist direct contact met leeszaal en boekerij, is daardoor als contrôle ongeschikt. Leeszaal goed hoewel de meubels wat ruimer moeten worden geplaatst, waartoe hier gelegenheid is. Entree op de beg. grond te benauwd. Kinderleeszaal goed, mits het uitleenbureau in de zaal wordt geplaatst en de meubels wat minder schoolsch worden opgesteld. Woning goed. Fietsen niet afgedekt. Architectuur te waardeeren, ofschoon wat droog.

BJ 2219 Het ontwerp getuigt van een merkwaardige visie op het vraagstuk waarin veel te waardeeren valt. Er is evenwel overwegend bezwaar tegen de kinderzaal boven, welke bovendien licht ontvangen moet door de groote leeszaal heen, hetgeen geheel onvoldoende is. Het niet afsluitbare boekenmagazijn, dat bovendien door de daarin geplaatste leeszaal in tweeën wordt geknipt, is onbruikbaar. De leeszaal (op zichzelf van grappige vorm) en de administratiekamer te ver uiteen. De trappen te steil. Architectonisch is getracht naar een plastisch gave vorm, waarin de ontwerper echter niet tot een bevredigend resultaat is gekomen. De woning is een hinderlijk aanhangsel geworden waar nogeens een fietsenbergplaats aan vast zit. De situatie is onbestemd.

MN 0735 Onevenwichtig plan, waarin de woning en het boekenmagazijn om de voorrang vechten ten nadeele van beide, n.l. woning veel te belangrijk en boekenmagazijn veel te lang. Dit laatste is tevens oncontroleerbaar, niet goed verlicht en niet afsluitbaar. Uitleenbureau goed geplaatst. Administratie te ver van het boekenmagazijn. Leeszaal wat leeg, meubelen niet prettig geplaatst ten opzichte van de open ruimte. Rijwielen te ver van de ingangen. Situatie aanvaardbaar. Architectuur niet sterk en nog te veel van decoratie en niet van bouwen doortrokken.

PR 7538 Het is jammer dat de ontwerper nog de kwaliteiten mist het gegeven tot architectuur te brengen. Het plan is eenvoudig en zonder complicaties. Boekenmagazijn en leeszaal goed ten opzichte van elkaar al is volledig toezicht door het liggen op verschillend niveau wel wat bezwaarlijk, en ook de plaatsing van de kasten in de boekerij niet gunstig. Het uitleenbureau moet in contact gebracht worden met de leeszaal. Het meubilair in de leeszaal moet anders worden ingedeeld, hetgeen kan, omdat ruimte daarvoor aanwezig is. Kinderzaal te klein en de tafels en stoelen slecht geplaatst. Situatie stedebouwkundig onjuist. Architectuur onmachtig.

EN 3229 Het ontwerp is vlot, hetgeen zich uit in de eenheid in plan en plastiek. Het lijdt echter sterk aan een wijdloopigheid van leeszaal en boekenmagazijn, die elke overzichtelijke eenvoudige contrôle onmogelijk

maakt. In dat verband is ook de ligging van Directie en assistentenkamer en onderhoud boeken onjuist, omdat tusschen de vertrekken en het eigenlijke dagelijksche bedrijf de geheele kinderzaal ligt. De situatie is te aanvaarden, evenals de architectuur, hoewel deze wat grof van detail is. De geheele leeszaalwand op het zuiden eischt zonneschermen, ook al is de wand betrekkelijk laag.

AN 1938 Algemeene planopzet eenvoudig. Distributie van de ruimten t.o.v. elkaar goed en met zeer weinig verlies van onnoodige ruimte. Kinderleeszaal goed, de ontwerper heeft de gevraagde eigen toiletten etc. daarbij niet opgevat in den zin, dat deze ook gescheiden moeten zijn van die voor volwassenen, hetgeen bezwaar ontmoet. Onderhoud boeken op ongeschikte plaats. Combinatie boekenmagazijn-uitleenbureau-leeszaal niet geheel juist; het toezicht moet onmiddellijk grenzen zoowel aan boekenmagazijn als aan leeszaal. Het boekenmagazijn is niet te overzien en heeft bovendien direct uitgang zonder contrôle, de leeszaal is voor het gebruik veel te lang en daardoor eveneens zonder voldoende toezicht. De toiletten direct aan de leeszaal ontoelaatbaar. Onvoldoende licht in het centrum. Goede woning. Situatie zoowel als architectuur onbestemd.

HB 1938 Begrip entree ten opzichte van de beide leeszalen goed. Kinderzaal goed hoewel wat klein, garderobe te groot en W.C.'s te veel. Geen verband tusschen groote leeszaal (die te klein is) met uitleenbureau en boekerij. Boekerij oncontroleerbaar en onvoldoende verlicht. Administratie en Directie te ver van het bedrijf. Veel te groote woning. Rijwielberging te ver van de ingang. Situatie niet prettig in de toekomstige bebouwing, grasveld had onbebouwd moeten blijven, architectuur beneden de middelmaat.

MJ 2359 Plan van eenvoudige gedachte. Rijwielberging niet overdekt en te ver van de beide toegangen. De gang tusschen boekerij en kinderleeszaal is overbodig; het contact en verkeer tusschen boekerij en leeszaal is te omslachtig, terwijl bovendien het toezicht op de leeszaal onvoldoende is. Plaats boekenonderhoud onjuist, omdat het niet anders dan door het magazijn is te bereiken. Plaats kamer Directie en assistenten goed. Kinderzaal op zichzelf goed, plaatsing van de meubelen te veel een school. Hal wat groot in vergelijking met de leeszaal. Beide halruimten te donker. Situatie aanvaardbaar. Architectuur nog te weinig persoonlijk.

DD 6638 Combinatie leeszaal, uitleenbureau, boekenmagazijn goed. De kasten in het boekenmagazijn onbegrijpelijk geplaatst. De meubelen in de leeszaal staan te benauwd. Het uitleenbureau heeft nog geen juiste circulatie. Kinderleeszaal goed maar meubelen niet fraai geplaatst. De woning blokkeert het gebouw en neemt ten opzichte daarvan stedebouwkundig en architectonisch een te belangrijke plaats in. De architectuur is nog niet rijp, doch te waardeeren is de eerlijke opzet. Door de verkeerde plaats van de woning is ook de situatie fout en niet tot een oplossing gekomen.

UN 5225 Beschaafd plan; ingang, waar volwassenen en kinderen onmiddellijk en goed worden gesplitst; de kinderzaal is te waardeeren, evenals de combinatie van leeszaal, boekerij en uitleenbureau. Een bezwaar is echter dat de leeszaal te lang is en het verkeer naar de boekerij de leeszaal passeert. Directieverblijf te ver van het bedrijf. Architectuur stug en onbeholpen. In de situatie is het gebouw zonder noodzaak te ruim op het terrein geplaatst.

19 AA 38 Een plan vol geestige en beschaafde gedachten èn fouten. Het is gaaf van opzet, goed doordacht. De leeszalen zijn prettig. Het circulatieverkeer langs het uitleenbureau op de verdieping is te benauwd. Onderhoud boeken te ver van de dienst en van de woning verwijderd. Aardige oplossing voor de woning, hoewel plaatsing op de verdieping met trap dwars door de leeszaal (tevens communicatiemiddel) wel aan bedenkingen onderhevig is. Is 't niet echter meer directeurs- dan wel conciergewoning? De kamers van de Directie en van de assistenten zijn gewrongen van vorm met onjuiste plaats van de kolommen. Entree met rijwielenberging uitstekend. Situatie onbestemd, toegangswegen niet aangegeven. Architectuur te decoratief. Constructie niet geheel verantwoord.

TC 5103 Vlot, geestig plan, waarin de als een wig tusschen de vleugels ingedreven boekerij met de flauw naar binnen gebogen, gespannen glaswand uitstekend is opgenomen. De groote leeszaal is wat eng van tafelplaatsing. Overigens is voor beide leeszalen de vondst van de verhoogde kasten aardig. Kinderzaal uitstekend. Verband tusschen boekerij en groote leeszaal kon inniger zijn. Een denkfout is een gedeelte van de boekerij op de verdieping te brengen en dan te veronderstellen dat het toezicht ook vanuit het „onderhoud boeken" zal kunnen plaats vinden. Directie en assistenten te ver van het bedrijf. Woning alleen bereikbaar door het gebouw, hetgeen niet toelaatbaar is. De situatiewijziging geeft een nieuwe visie, maar is in het programma niet gevraagd. Architectuur met goede vondsten en beloften.

EINDCONCLUSIE.

De commissie acht geen der ontwerpen op zoodanig peil gebracht, dat zij de door de centrale vereeniging voor openbare leeszalen en bibliotheken beschikbaar gestelde prijs ongedeeld kan toekennen.

Zij wenscht echter haar waardeering uit te spreken voor de gedachten neergelegd in de ontwerpen motto QR 5326, BW 2212, UN 5225, DD6638 door deze hier eervol te vermelden.

Zij acht, ondanks alle gebreken, de ontwerpen motto TC 5103 en 19AA38 op zoodanig peil, dat zij de beloften inhouden, dat de ontwerpers na bekomen aanwijzing en te houden bespreking het tot resultaat zouden kunnen brengen, waarom zij de prijs onder deze beide ontwerpers wenscht te verdeelen.

Bij opening van de naambrieven bleek het ontwerp TC 5103 te zijn van den heer W. la Croix en 19AA38 van den heer A. Elzas, die hierbij wel de gelukwenschen van de commissie in ontvangst willen nemen.

De Commissie van Beoordeeling:
Dr. H. E. GREVE.
J. A. SNELLEBRAND.
J. W. H. C. POT.
J. WESTERHOUT.

Nog nader zal in het B.W.A. bekend gemaakt worden, waar en wanneer de ingezonden antwoorden zullen worden tentoongesteld.

CATALOGUS VOOR DE BOUWWERELD EN SLUITZEGELS.

Welk een sieraad des gemoeds bescheidenheid ook is, zonder haar komt men verder. Het is aan de bescheidenheid van de uitgeefster te wijten, dat een hoofdbedoeling, welke bij de uitgeefster met de verspreiding van den Catalogus voor de Bouwwereld voorzit, niet direct en duidelijk tot haar recht komt.

Daarom vestigen wij eens speciaal de aandacht op de ongepagineerde pagina 15, volgend op pag. 14A, na den alphabetischen index van de namen der inschrijvers.

Ons medelid G. Reymerswaal, afstammeling uit een roemrucht geslacht van fijne lui en kunstenaars, en uit hoofde daarvan lid van den Gewestelijken Kring Rotterdam, geeft daar het voorbeeld van dat treffend is als een Lied ohne Worte en lyrisch als het Frühlingslied van Mendelssohn.

Teneinde misverstand te voorkomen, diene dat het voorbeeld natuurlijk niet alleen slaat op Norma-betonbalken, maar ook op andere lyrische producten: creosootolie, rijwielstanders, berande strangperssteenen, asbestona, weefsels, acoustische mortel — denk aan Le Chanson du printemps de Félix Mendelssohn Bartholdy — en nagalmcorrectie, frequentie $\frac{2000}{0.80}$ (Rapport Nat. Phys. Lab. Teddington), boards, harmonicadeuren (tri, tralalali, tri tra la la), rubbervloeren, ontnevelingsinstallaties, milkbars, gasmaskers, en meer zulke poëzie.

En behalve voor deze, geldt het voorbeeld óók voor alle verdere in den Catalogus behandelde materialen, constructies, gereedschappen, apparaten, installaties, en bovendien voor alle niet in den Catalogus genoemde zaken. Want al is de Catalogus voor de bouwvakken zelf nog niet universeel, zijn sluitzegels dragen het stempel van universaliteit wis en waarachtig wel degelijk.

Dus pag. 15 A, volgend op 14 A. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

30 JULI 1938 NR 31

„ELCKERLYC" LAGE VUURSCHE. ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

Bij publicatie van de architectuur-foto's van Elckerlyc behoort de volgende verklaring betreffende bestemming, ligging en constructie.

Bestemming: Elckerlyc is Bureau en Woning van den architect, tevens Opleiding van jongeren in architectuur en Beeldende Kunsten (in hoofdzaak een kleine groep „internen").

De op het Oosten en Zuiden gelegen vertrekken zijn slaapstudeerkamers (met douche) voor een tiental medewerkende leerlingen.

Het gebouw is sinds korten tijd bewoond. De opleiding neemt in September een aanvang. Voor belangstellenden geeft een geïllustreerd studieprogramma een uitvoerig en duidelijk overzicht van de opleiding.

Ligging: Het bij Elckerlyc behoorende terrein is 3 ha groot (half bosch, half weiland). Het is deel van het uitgestrekte landgoed van Jhr. Bosch van Drakestein en grenst aan het natuurreservaat Eyckenstein.

De vogelvluchtperspectief (eerste ontwerp-schets voor de bouw) geeft aan, dat Elckerlyc op grooten afstand van den openbaren weg is gelegen en bereikt wordt via de bij het terrein behoorende oprijlaan van 500 m.

Hoewel Elckerlyc is gebouwd in de stilte van de natuur, is de ligging echter zoodanig gekozen, dat zij die er werken in vol contact blijven met het stedelijke- en zakelijke leven. (Amsterdam 36 km, Hilversum 8 km, Amersfoort 15 km, Utrecht 12 km).

Constructie: De fundeering ligt op een zandlaag, 0.70—1.00 m onder het maaiveld. De muren (3.50 m hoog) zijn twee maal halve-steens spouwmuren. Het plint is ongelijkvormige Belvédère steen. Hier en daar gaat dit goudgele metselwerk tot op grootere hoogte naar boven. Alle buitenmuren zijn in specie afgeschuurd en met witte cement-olieverf geschilderd. De buitenramen en binnendeurkozijnen zijn van staal. Alle binnenmuren en plafonds zijn afgeschuurd met grijs-witte specie. De centrale verwarming (cokes) is, gecombineerd met een 800 L. tank voor warmwatervoorziening. De watervoorziening geschiedt door middel van een hydrophoorpomp welke een 50 meter diepe wel aanzuigt.

H. TH. W.

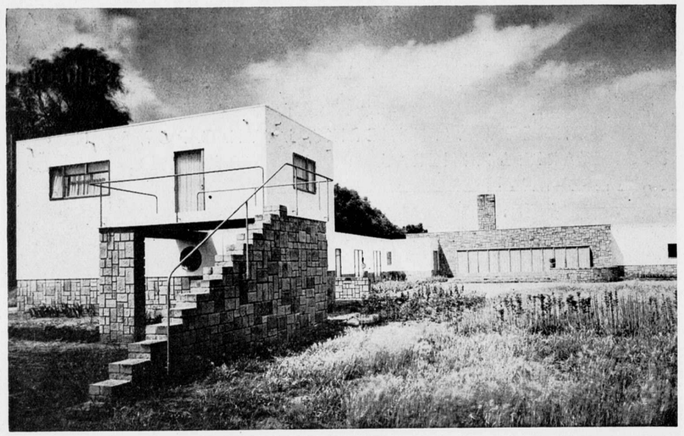

GEZIEN UIT HET Z.O.

HAL

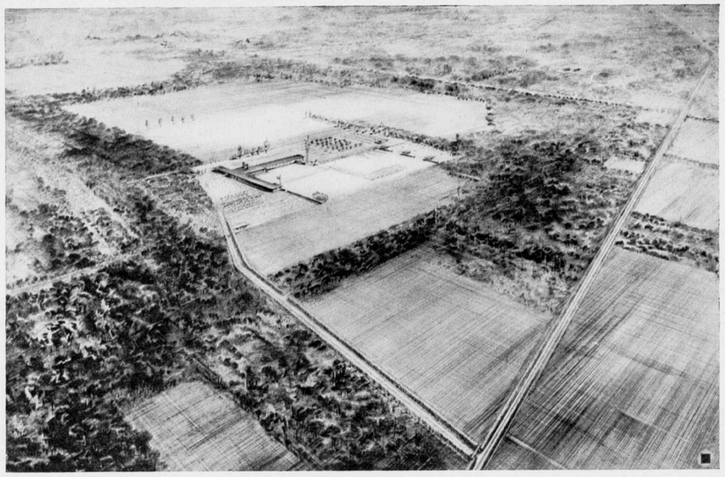

„ELCKERLYC", LAGE VUURSCHE
ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

WESTVLEUGEL. GEZIEN UIT HET N.O.

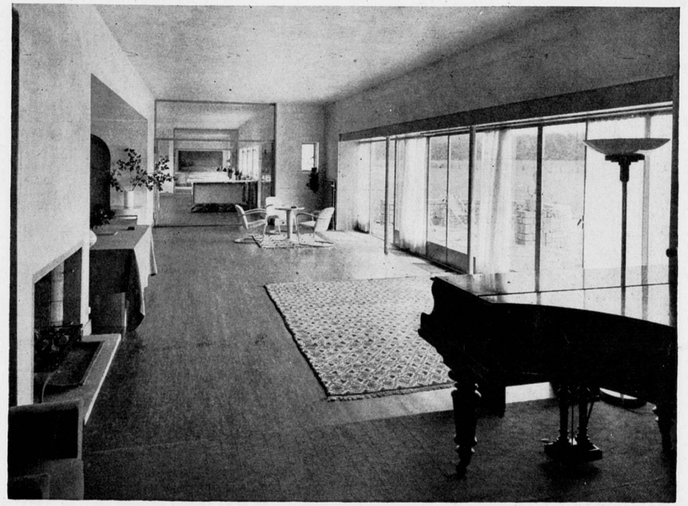

GEZELSCHAPSZAAL

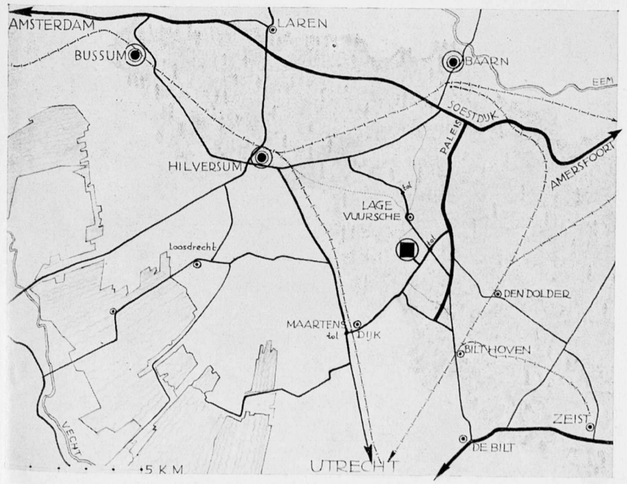

„ELCKERLYC", LAGE VUURSCHE
ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

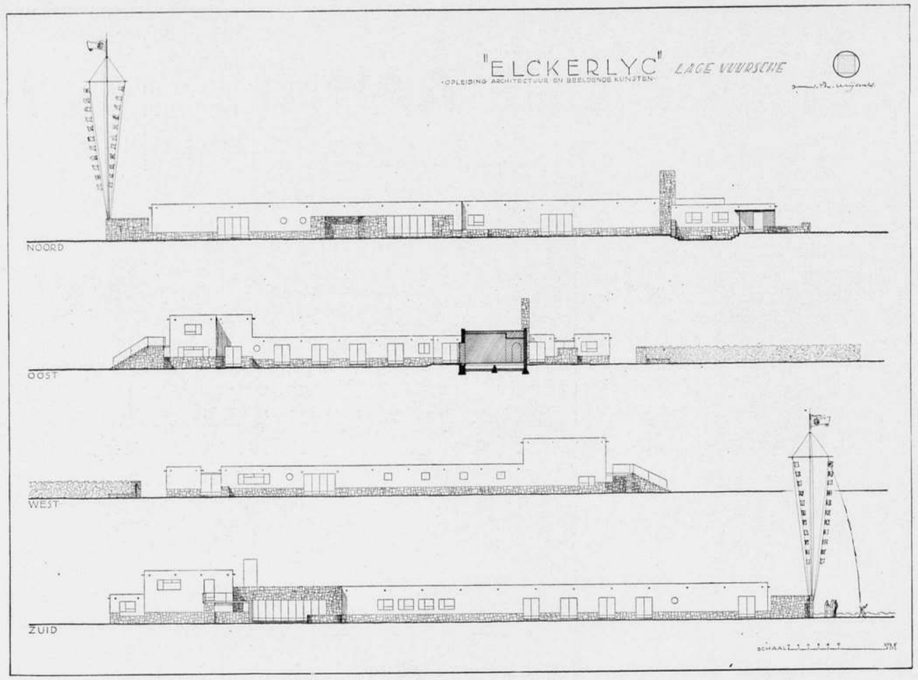

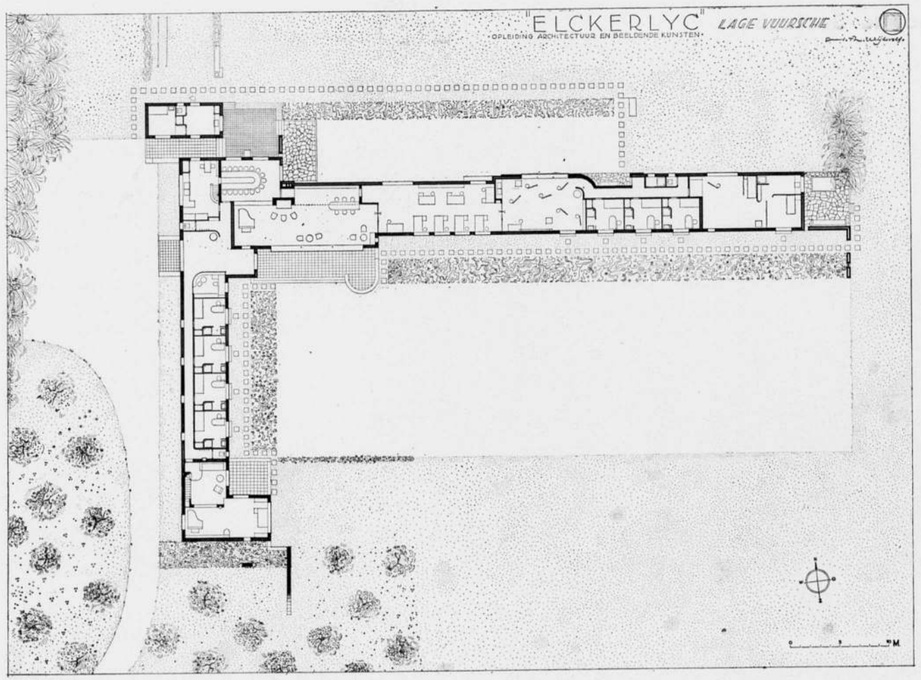

„ELCKERLYC", LAGE VUURSCHE SCHAAL 1 : 500 ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

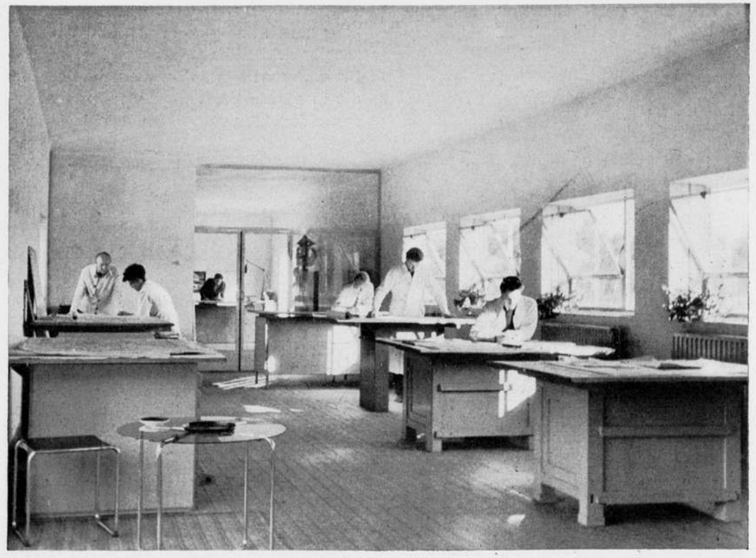

BUREAU OP „ELCKERLYC" ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

De Redactie hoopt te zijner tijd in de gelegenheid te zijn op Elckerlyc, dat zooals de inleiding van den architect aanduidt, meer omvat dan zijn bureau en woning, nader terug te komen.
RED.

OVER DE VEREISCHTE DIKTE VAN GLASRUITEN.

In het eenigen tijd geleden door mij besproken boek van architect Raymond Mc. Grath, B. Arch., A.R.I.B.A. en A. C. Frost, B.A., Cantab., getiteld „Glass in Architecture and Decoration" (zie B.W.A. No. 14 van 2 April '38) komt een aanhangsel voor over de eigenschappen van het glas, van de hand van H. E. Beckett, B.Sc. van het „Building Research Station", waaraan ik met toestemming van de schrijvers iets wil ontleenen over de sterkte van glasruiten. Dit is een onderwerp, waarmede alle architecten te maken hebben, en waarmede het gaat als met zooveel dingen in ons vak: de bepaling van de dikte van de toe te passen ruiten is een kwestie van ervaring. In de volgende regelen zal een en ander worden medegedeeld over de sterkte van glas en zullen enkele grafieken worden gegeven, die aan bovengenoemd boek zijn ontleend, met dien verstande, dat de voor ons ongebruikelijke eenheden lb., sq. in., ft., herleid zijn tot de c.g.s. eenheden.

Bij het glas bestaat een belangrijk verschil tusschen de trekvastheid en de drukvastheid. Deze drukvastheid is acht tot tien maal grooter dan de trekvastheid. Daardoor is dus de trekvastheid voor een bepaalde glassoort voor de sterkte maatgevend. Volgens de theorie van Griffith komen in glas bepaalde zônes voor op het oppervlak, die „zwakke plekken" zijn. Bij metingen, die tot breuk worden voortgezet, komt derhalve niet de sterkte van het glas aan het licht, maar feitelijk de zwakheid van zijn oppervlak.
Een tweede factor is het snijden van het glas, waardoor aan de randen zekere veranderingen optreden.

Dit heeft tengevolge, dat bij buigproeven zéér verschillende uitkomsten worden gevonden. De gevonden breukvastheid varieert zelfs van 210 tot 1050 kg per cm². Men is bij die metingen afhankelijk van de toevallige omstandigheid of de maximale trekspanning al of niet samenvalt met een „zwakke plek".
Een andere factor, die op het resultaat van invloed is, is de maat van het proefstuk. Het is namelijk gebleken, dat kleinere proefstukken hoogere cijfers geven dan grootere. De verklaring is: dat men minder kans heeft er een „zwakke plek" in aan te treffen.
Bij berekeningen zal men daardoor een zeer hoogen zekerheidscoëfficient moeten invoeren, men zal zelfs niet verder mogen gaan, dan het honderdste deel van de breukvastheid als maatgevende toe te laten spanning aan te nemen.
De gevonden buigingsvastheid was bij eenige onderzoekers als volgt:

		kg/cm².		kg/cm².	
Graf:	dubbel dik	445	bij 10 cm.	602	bij 20 cm.
	spiegel	379	breed	453	breed
	draadglas	312	proefstuk	406	proefstuk

				kg/cm².	
Williams vond:	dubbel dik	428-894,	gemiddeld	661	bij 5 cm.
	spiegel	422-490,	„	456	breed
	draadglas	395-553,	„	474	proefstuk

Een merkwaardige en onverwachte factor bij deze proeven is de tijd. Het is n.l. gebleken, dat ook de duur van de proef van groote beteekenis was op het eindresultaat.

Grenet vond bij proeven met spiegelglas het volgende verband tusschen den duur van de proef en de breukvastheid in kg per cm².

duur 1 seconde	714 kg/cm².
40 minuten	469
2 uur	420
40 uren	329

Ook Preston vond een dergelijk verband:

	spiegelglas	dubbeldik.
duur 5 seconde	883 kg/cm².	920 kg/cm².
1 minuut	602	679
30 minuten	420	560
4 uur	379	—

Langzaam toenemende belastingen, zooals b.v. het vallen van sneeuw op daklichten, zijn met een dergelijke langdurige proef te vergelijken. Het bedenkelijke is, dat de breukvastheid sterk afneemt naarmate de belasting langzamer toeneemt!
Men kan dus bij de langzaam aangroeiende belasting slechts op de halve sterkte rekenen van die, welke bij snel aangrijpende belastingsgevallen zou worden gevonden.

Theoretische buigproeven hebben echter, als men in aanmerking neemt hoe glas in den bouw wordt gebruikt, slechts een zeer betrekkelijke waarde.
Proeven met aan de twee lange zijden opgelegde ruiten, zooals die in glazen daklichten worden toegepast, zijn weinig genomen. Van Graf zijn de volgende cijfers bekend:

buigvastheid

spiegelglas . . . 172 kg/cm²
draadglas . . . 148 kg/cm²

Hierbij waren de ruiten 1.50—2.25 m lang, en 0.60 tot 0.85 m breed.
Proeven met aan vier zijden opgelegde ruiten gaven bij Graf eenigszins hoogere cijfers dan voor twee zijden.
Men ziet, hoe ingewikkeld het probleem langzamerhand wordt als men de uitkomsten der verschillende proeven eens met elkander vergelijkt!
Interessant is in dit verband de tabel van breukvastheden, die het Building Research Station heeft samengesteld voor ruiten van verschillende maten, waarvan de herleiding eenigszins afgerond hieronder volgt:

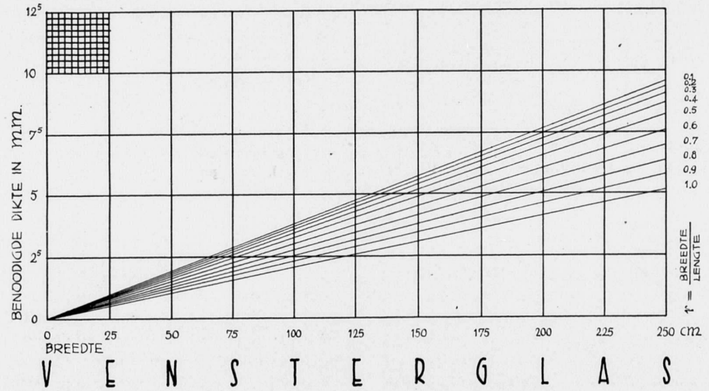

Breukvastheden van glas bij gelijkmatig verdeelde belasting.
(het glas is met stopverf in de sponningen bevestigd).

Glassoort	Afmetingen v/h. proefstuk cm.	Dagmaten cm.	Aantal proeven	Dikte v/h glas mm.	Buigvastheid gemiddeld kg/cm².
vensterglas ± 2 mm. dik. . .	38 × 25	34 × 22	5	2.05-2.21	545
	76 × 51	68 × 43	3	2.16	476
	114 × 76	103 × 65	4	1.75-2.16	635
	152 × 102	137 × 86	4	2.13-2.18	1016
	gemiddelde voor alle proeven:				677
vensterglas ± 3 mm. dik. . .	38 × 25	34 × 22	4	2.72-2.84	718
	76 × 51	68 × 43	2	2.62-2.69	523
	114 × 76	103 × 65	5	2.69-2.77	700
	152 × 102	137 × 86	3	2.69-2.74	1204
	gemiddelde voor alle proeven:				788
spiegelglas ¼" dik .	38 × 25	34 × 22	5	6.45-6.50	355
	76 × 51	68 × 43	5	6.55-6.65	400
	114 × 76	103 × 65	4	6.35-6.73	282
	152 × 102	137 × 86	5	6.45-6.58	330
	gemiddelde voor alle proeven:				345

Uit bovenstaande tabel is de gevolgtrekking te maken, dat spiegelglas slechts half zoo sterk is als vensterglas van de zelfde dikte.

Door zeer uitvoerige buigproeven heeft Williams getracht het verband te vinden tusschen de breukvastheid door buiging en de breukvastheid door schok. Het bleek, dat de laatste hooger was dan de eerste. Hij vond:

$$\frac{\text{breukvastheid bij schok}}{\text{breukvastheid bij buiging}} = 1.47$$

Ten slotte is nagegaan hoe de sterkte van ruiten van dezelfde oppervlakte varieert met den vorm van de ruit. Smalle, lange ruiten bleken daarbij het sterkst. Het minimum lag bij

$$r = \frac{\text{breedte}}{\text{lengte}} = 0.6$$

Ter berekening van de benoodigde ruitdikte voor in gebouwen toe te passen ramen neemt de Heer H. E. Beckett onderstaande formule van Marcus [1]) als grondslag.

$$f = \frac{3}{4} \cdot \frac{wb^2}{t^2} \left[1 - \frac{5}{6} \frac{r^2}{1+r^4} \right] \left[\frac{1}{1+r^4} \right].$$

Hierin is f de buigvastheid in kg/cm²
w de belasting in kg/cm²
b de breedte van de ruit in cm
t de dikte van de ruit in cm
r $\frac{\text{breedte}}{\text{lengte}}$

Uit deze formule volgt een rechtlijnig verband tusschen de benoodigde dikte van de ruit en de breedte daarvan.
Dit verband is grafisch voorgesteld in de beide gereproduceerde grafieken, waarbij als breukvastheid voor spiegelglas is aangenomen 187.5 kg/cm² en voor vensterglas 375 kg/cm², terwijl aan de berekening een 100-voudige zekerheid ten grondslag is gelegd, en de maximale belasting op 75 kg/m² is gesteld.

Ir. H. G. J. SCHELLING.

[1]) Zie H. Marcus. Die Theorie elastischer Gewebe. Vol. I. Berlijn. 1932. J. Springer.

PRIJSVRAAG VOOR EEN EMBLEEM.

DE VRIES ROBBÉ & CO. N.V. te Gorinchem schrijft een prijsvraag uit voor een embleem, dat als fabrieksmerk is te gebruiken.
Er wordt uitgeloofd: een eerste prijs van ƒ 500.—, een tweede van ƒ 300.— en een derde van ƒ 150.—.
De ontwerpen, die uiterlijk 20 October a.s. bij de Firma worden ingewacht, zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit: de Heeren W. F. Gouwe, Directeur van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, den Haag; Ir. L. C. Kalff, b.i. architect B.N.A. te Eindhoven en Mevrouw J. A. M. de Vries Robbé-de Josselin de Jong, te Gorinchem.
Het programma, dat verder onder goedkeuring van de Permanente Prijsvraag-Commissie is vastgesteld, is op aanvrage kosteloos verkrijgbaar bij de Vries Robbé & Co. N.V. te Gorinchem.

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM.

Ditmaal een Gothische houtsculptuur, een der nieuwste aanwinsten. In het Verslag van het Rijksmuseum over 1937, vinden we het volgende genoteerd:
Twee episodes van het Opstandingsverhaal zijn in deze groep samengevat. Op den voorgrond het hoofdmoment, de Verrijzenis te midden der slapende wachters, op den achtergrond de drie vrouwen, die met specerijen naderen; een Engel op het ledige graf gezeten, spreekt haar aan met de woorden: „Weest niet bevreesd! Gij zoekt Jezus, die gekruisigd is? Hij is niet hier! Hij is opgestaan!"
De groep is ongeschonden bewaard; slechts ontbreken de handen en de zegevaan van Christus en het hoofd van één der Heilige Vrouwen. Een later aangebrachte polychromic kon weer verwijderd worden.
De gelaatsuitdrukkingen bleken in het harde grofgenerfde eikenhout gevoelig weergegeven. De slaapdronken tronies der soldaten getuigen, evenals het natuurlijk golvende hoofdhaar en de zwellende aderen op hand en voet, van sterken werkelijkheidszin.
Edel is het gelaat des Heeren, waarvan de oogen nog gesloten zijn. Het vrouwe-type herinnert aan figuren op de schilderijen van Geertgen tot St. Jans. Tusschen de rijke verzameling Nederlandsche Gothische houtsculpturen neemt deze groep een eereplaats in.

GOTHISCHE HOUTSCULPTUUR (HOOG ± 60 cm) LAATSTE KWART 15e EEUW. NOORD-NEDERLANDSCH (WAARSCHIJNLIJK UTRECHTSCH) WERK

Ook in de Mededeelingen van O.K.W. IV Deel 1937, wordt deze beeldgroep zeer uitvoerig besproken en in het bijzonder wordt daarbij de perspectief ervan toegelicht.

„Voor de juiste waardeering der voorstelling moeten wij nl. verschillende, eigenlijk tegenstrijdige tendenties der uitbeelding onderscheiden.

Objectief beschouwd is er nl. het volgende gebeurd: 1e. de episodes van het verhaal zijn als het ware in elkaar geschoven; 2e ook met de plastiek van de uitbeelding is dit min of meer het geval, in zoover ter zake van de overzichtelijkheid van het terrein, de bodem, waarop het tooneel zich afspeelt, als het ware is opgeklapt.

Dit hangt zeker samen met de economie van het houtblok, dat slechts een beperkte diepte had. Als gevolg daarvan zien wij, voor 't moment nuchter-objectief beschouwende, een als het ware ineengedrukt graf in zeer stijl oploopend bovenaanzicht. Hier moet de welwillende fantasie ons helpen om niet de feitelijke, maar de bedoelde perspectief te „zien". Overigens valt hier de stoutmoedigheid te bewonderen, waarmee de beeldhouwer de krasse, diagonaalsgewijs de heele beeldgroep doorkruisende vlakken van open graf en dekplaat heeft geconcipieerd en uit zijn ééne houtblok heeft vrijgemaakt, waarbij hij zelfs de details der uitvoering, nl. de consequent doorgevoerde stompe en scherpe hoeken, welke door de vlakke kanten van deze toch feitelijk rechthoekige lichamen worden gevormd, in gothischen zin zeer stijlvol heeft uitgebeeld. Geeft men zich nu rekenschap van den aard van sommige plastische details aan onze groep, bijv. van het feit, dat de linker elleboog van den soldaat op den voorgrond welbeschouwd door den steenen zijwand van de sarcophaag schijnt te zijn heengestoken, dan lijdt het geen twijfel meer, of dit perspectivisch effect berustte niet origineel in een beeldhouwersbrein, maar is afkomstig van een tweedimensioneele graphische voorstelling in miniatuur, schilderij of prent. Onze beeldhouwer heeft dus 3e eigenlijk een tweedimensioneele voorstelling met illusoire perspectief vertaald in een driedimensioneele vlakke reëele perspectief, echter niet geheel en al, doch slechts halverwege. Terwijl het verhaal ineengeschoven is, is de graphische voorstelling tot een halfplastische uiteengezet. Tenslotte drukt de photografische reproductie voor den lezer van dit artikel de voorstelling weer tot een tweedimensioneele in elkaar, niet slechts feitelijk, maar ook virtueel, want de photographie boet ook in aan diepte-suggestie."

Verder bespreekt de auteur van dit artikel, C. M. A. A. L., uitvoerig de vraag, waaraan de beeldhouwer dezen hier te lande ongewonen grafvorm van de sarcophaag heeft ontleend. Hij veronderstelt, dat de tondo's op de sarcophaag sedert lang niet meer begrepen restanten van het overigens vergeten oud Christelijk grafsymbool, het Christusmonogram gevat in den overwinningskrans, zijn.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 32

6 AUGUSTUS 1938

NEW-YORK.

Het bekende conflict tusschen den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten en de Tentoonstellingscommissie, dat geleid heeft tot een door den Tentoonstellingsraad uitgevaardigd verbod van medewerking aan de leden van alle constitueerende en toegetreden vereenigingen, heeft in de weken, die sinds de uitvaardiging van het verbod zijn verloopen, nog niet tot een oplossing geleid. Alhoewel de Tentoonstellingsraad onmiddellijk na het verbod duidelijk heeft te kennen gegeven, tot overleg steeds bereid te zijn en te blijven, is de Tentoonstellingscommissie nog niet tot het inzicht gekomen dat er hier van haar zijde iets moet worden ondernomen. Het Bestuur van den B.N.A., dat zich tot heden onthield van het geven van commentaar op de gevallen beslissing van den Tentoonstellingsraad, omdat het van meening was, dat dit na de omstandige toelichting, door den Raad zelf gegeven, overbodig mocht heeten, en toespitsing van dit betreurenswaardig conflict tot elken prijs moest worden vermeden, voelt zich, nu het conflict, naar het schijnt, blijft slepen, meer en meer gedrongen tot een duidelijke uiteenzetting van zijn standpunt.

Voorop moge gesteld worden, dat het Bestuur van den B.N.A. het ontstaan van dit conflict betreurt. Maar dit beteekent allerminst, dat het meent, dat de Tentoonstellingsraad in deze zaak niet het goed recht aan zijn zijde zou hebben, en dat het de door den Raad getroffen maatregel niet van harte steunt. Het is te zeer overtuigd (een overtuiging, die steunt op jarenlange en vaak zeer innige samenwerking), dat de voorzitter van den Raad, Mr. J. F. van Royen, al zijn niet gering onderhandelingstalent en al zijn vasthoudende energie zal hebben in het veld gebracht om de Tentoonstellingscommissie te doordringen van de wezenlijke beteekenis, die een redelijke medezeggingschap van de kunstenaars bij den opbouw der New-Yorksche tentoonstelling voor het slagen van deze nationale manifestatie bezitten zou. Dat al deze pogingen, met volharding en tact ondernomen, zijn gestrand op een volkomen gebrek aan begrip van de situatie en van het wezen van datgene, wat van Royen, namens de kunstenaars, redelijkerwijs, vroeg, valt in hooge mate te betreuren, te meer omdat als gevolg daarvan onze Nederlandsche inzending te New-York, wat het kunstzinnige betreft, wel eens een peil zou kunnen gaan vertoonen, dat niet in overeenstemming is met de waardigheid en de tradities van ons land.

Er is in sommige bladen gesuggereerd, dat onze kunstenaars op zichzelf den blaam zouden laden, wanneer inderdaad als gevolg van hun „staking" de Nederlandsche inzending te New-York in kunstzinnig opzicht zou mislukken. De Tentoonstellingsraad heeft in zijn overleg met de Besturen van de aangesloten vereenigingen ook dit aspect van de zaak, vooraf, ernstig onder het oog gezien. Maar hij heeft tenslotte gemeend, dat dit verwijt niet den Raad, noch de door het verbod getroffen kunstenaars kon treffen, maar uitsluitend de Tentoonstellingscommissie. En om dit toe te lichten, mogen wij trachten, de zaak hier nog eens duidelijk en kort te omschrijven.

Toen de Tentoonstellingscommissie werd gevormd, werd door de Regeering daarin als lid de heer van Royen benoemd. Hij heeft deze benoeming aanvaard onder het voorbehoud, dat een regeling zou worden getroffen, waardoor een redelijke invloed van de zijde der kunstenaars gewaarborgd zou zijn. De Tentoonstellingscommissie bleek echter niet van zins, ook maar één greintje van haar bevoegdheid, aan welke instantie ook, te delegeeren. Zij wilde wel eens advies vragen, zij wilde b.v. den Tentoonstellingsraad wel eens als adviseerend lichaam aanhooren, maar zij bedankte ervoor, zijn bevoegdheid te omlijnen. Er is gezegd, dat de Tentoonstellingscommissie en de Commissaris-generaal daaraan gelijk hadden, omdat tenslotte zij tegenover de Regeering de verantwoordelijkheid dragen; zij k u n n e n hun bevoegdheden niet delegeeren, en de verlangens van den Tentoonstellingsraad zouden d u s onredelijk zijn en zijn actie een relletje van eigengereide lieden, die, ten koste van het nationale belang, den baas willen spelen ....

Voor wie in de zaken van den Tentoonstellingsraad niet thuis is, heeft deze redeneering een oppervlakkige schijn van juistheid. Maar wij zijn van meening, dat deze schijn bedriegelijk blijkt te zijn voor ieder, die zich goed realiseert, wàt de Tentoonstellingsraad eigenlijk wil.

Wil hij den baas spelen? Geenszins. Hij weet zeer goed, dat de Commissaris-generaal en de Tentoonstellingscommissie formeel tegenover de Regeering, en dus tegenover het Nederlandsche volk, verantwoordelijk zijn voor het peil van de Nederlandsche inzending te New-York. Maar hij weet ook, dat met uitzondering van den heer van Royen in de heele talrijke Tentoonstellingscommissie geen enkel lid zitting heeft, die als vertegenwoordiger van de Nederlandsche kunstenaarswereld kan worden beschouwd. Niettemin zal te New-York een groot deel van onze inzending direct of indirect betrekking moeten hebben op de Nederlandsche kunst. Het is niet goed denkbaar, hoe men een dergelijke manifestatie (waarbij wij toch het beste zullen moeten toonen, waartoe ons volk op den huidigen dag in staat is) zal kunnen opbouwen, wanneer men daarin de georganiseerde Nederlandsche kunstenaars niet op de eene of andere wijze, duidelijk gereglementeerd, betrekt. Er zijn er wel, die aanvoeren, dat in sommige gevallen de niet-kunstenaar een onbevangener en zuiverder kijk kan hebben op de waarde van verschillende kunstuitingen en de waarde van verschillende kunstenaars dan de kunstenaars zelf, die vaak te zeer gescheiden worden door strijd over richtingen. Maar deze redeneering is in haar algemeenheid stellig f o u t, zij gaat alleen op in sporadische gevallen, waarin een bepaalde kunstrichting eens door toevallige omstandigheden weerklank vindt bij bepaalde beperkte groepen van de samenleving. In het algemeen zal men zeker kunnen volhouden, dat de kunstenaars zelf, n a t u u r l ij k, het meest bevoegd zijn om te beoordeelen, welke onder hen het meeste beteekenen en welke van hen voor bepaalde opdrachten het meest geschikt zijn. Het is merkwaardig, telkens te moeten constateeren, dat de bevoegdheid tot oordeelen in het eigen vak in onzen tijd door sommigen alleen aan den kunstenaar ontzegd wordt, terwijl

niemand eraan denkt, den leek grootere bevoegdheid dan den vakman toe te kennen op het gebied van wetenschap, techniek of handel.
Beteekent dit, dat bij den opbouw van een tentoonstellingsinzending de vertegenwoordigers van wetenschap, techniek, handel en .... kunst dus maar den baas moeten spelen? Geenszins: niemand denkt eraan, den Commissaris-generaal of de Tentoonstellingscommissie den eisch te stellen, dat zij zich bukken zullen voor de eigengereidheid van deskundige subcommissies, die slechts op een beperkt gebied ageeren. Ook de Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten heeft dit van de Tentoonstellingscommissie niet geëischt. Hij heeft alleen verlangd, dat in de organisatie van de voorbereiding van de Nederlandsche inzending de deskundigen op kunstgebied op zoodanige wijze zouden worden ingeschakeld, dat men te New-York straks in de cultureele afdeeling een werkelijke afspiegeling van ons Nederlandsche cultureele leven zou kunnen aantreffen. Hij heeft het vanzelfsprekend geacht, dat voor de totstandkoming van een zoodanige manifestatie de Nederlandsche kunstenaars hun redelijk deel in de voorbereiding van de inzending, in de aanwijzing van de kunstenaars voor opdrachten, in de jurybeoordeeling van het kunstzinnig peil der inzendingen, zou ontvangen, daarbij als vanzelfsprekend vooropstellend, dat de groote lijnen door Commissaris-generaal en Tentoonstellingscommissie zouden worden getrokken en dat deze in alle gevallen het laatste woord zouden hebben.
Het Bestuur van den B.N.A. meent de vraag te mogen stellen aan het Nederlandsche volk, of dit verlangen onzinnig en onredelijk is, en of dit beteekent, dat de Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten den Commissaris-generaal de wet zou willen voorschrijven. Het is er volkomen van overtuigd, dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord. Het kan niet anders aannemen, dan dat Commissaris-generaal en Tentoonstellingscommissie, door vele besognes en moeilijkheden zwaar belast, zich niet voldoende in de verlangens van den Tentoonstellingsraad hebben kunnen verdiepen en zich onvoldoende hebben gerealiseerd, dat deze verlangens redelijk zijn en dat zij feitelijk, volkomen duidelijk omschreven, te vinden zijn in de reglementen van de Tentoonstellingscommissie voor de Tentoonstelling-Parijs 1937. Deze regeling is inderdtijd zonder één enkel bezwaar door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen goedgekeurd en vastgesteld. Het valt moeilijk in te zien, waarom in 1939 te New-York onmogelijk en onredelijk zou zijn, wat in 1937 te Parijs (en analoog in 1936 te Brussel en in 1928 te Antwerpen) deugdelijk werd geacht en in de praktijk tot geen moeilijkheden heeft geleid.

Als gevolg van deze situatie weigeren thans de meest vooraanstaande Nederlandsche kunstenaars opdrachten van belang, die zij wellicht financieel brood- en broodnoodig hebben. Zegt dit de Regeering ook iets?
Wil het misschien zeggen, dat de kunstenaars, die voor het groote publiek zoo vaak den naam hebben, dat zij het nooit eens zijn, en elkaar het licht in de oogen niet gunnen, geen ander middel meer hebben geweten om het aan het Nederlandsche volk duidelijk te maken, dat het in New-York met onze inzending scheef gaat? Zegt deze zeldzame eenstemmigheid van alle Nederlandsche kunstenaarsorganisaties waarin zoovele vogels van diverse pluimage voorkomen, niet, dat er iets gebeuren moet?

De Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten is en blijft bereid tot elke soort van redelijk overleg. Mits men begrijpt, dat hij hier strijdt voor een eenvoudig en redelijk verlangen, welks voldoening, bij zuiver inzicht, aan geen enkele bevoegdheid van de leidende instantie te kort kan doen, en dat, wat hij verlangt, in het belang van het resultaat der tentoonstelling is.
Hij is bereid, het verbod onmiddellijk op te heffen op den dag zelf, waarop onmiskenbaar duidelijk blijkt, dat dit begrip er is.

Het Bestuur van den B.N.A. zal dezen dag met oprechte vreugde begroeten.

Namens het Bestuur van den B.N.A.

Ir. A. J. VAN DER STEUR,
Secretaris.

STATIONSPOSTGEBOUW TE UTRECHT ARCHITECT J. CROUWEL B.N.A.

De verbouwing van het Centraal Station en de daarmede samenhangende spoorwegwerken bij den Leidscheweg maakten het noodzakelijk het bestaande Stationspostgebouw te sloopen. Men stond dus voor de taak een nieuw gebouw te stichten, waarvoor een vrijliggend terrein werd aangewezen vlak tegen de uitloopers der perrons aan de Zuidzijde van het Centraal-Station bij den voormaligen tunnel „Uit en In".
De inrichting van dit nieuwe gebouw, als centraal gelegen Stationspostkantoor, heeft een hoofdfunctie te vervullen in het Nederlandsche expeditie-systeem.

Deze expeditie zal hier uiterst gemakkelijk kunnen worden geregeld, ook voor verzending naar andere plaatsen; de distributie van de stukken in de plaats zelf zal tevens vanuit dit gebouw plaats vinden.
Een sorteermachine van Nederlandsche vinding, de z.g. „Transorma", die in dit gebouw is geplaatst (1e verdieping) zal daar een deel van den arbeid, die tot dusver geheel door ambtenaren wordt verricht, langs mechanischen weg overnemen.
Alle gebruikelijke stukken als brieven, briefkaarten, drukwerken, visitekaartjes, omslagen, girobiljetten, chèques, postwissels

STATIONSPOSTGEBOUW TE UTRECHT. ARCHITECT J. CROUWEL B.N.A

etc. etc. kunnen zoowel op naam als op nummer worden gesorteerd, waarbij de machine direct de oorspronkelijke stukken verwerkt zonder dat vooraf op deze bescheiden eenig merk of teeken behoeft te worden aangebracht.
Deze „Transorma" kan door een aantal ambtenaren tegelijk worden bediend en sorteert de bescheiden zonder vóórsorteering in een 250-tal loketten, die van de namen der bestemmingen en nummers zijn voorzien.
Rotterdam is tot dusver de eenige gemeente in ons land, die zoo'n machine heeft, maar het ligt in de bedoeling nog enkele steden van een dergelijk apparaat te voorzien.
Deze „Transorma" is ± 25 m lang en beslaat bijna den geheelen lengtewand van één der zalen op de eerste verdieping. De distributie komt aan den raamkant; de expeditie aan den zaalkant, voor de opstelling van de vóórsorteering, de fijnsorteering en alle andere postale verrichtingen heeft men gezocht naar de doelmatigste plaatsen, opdat alles zoo snel en handig mogelijk tot stand kan komen.
De post uit de Postkantoorbrievenbus (beg. grond) wordt via een „transportband", de stukken aan het loket via een „schommeltransporteur" en de postzakken via een lift op verschillende verdiepingen gebracht. Verder is er nog een personenlift en een goederenlift die speciaal voor vervoer van de perronwagens is ingericht.
Het gebouw wordt verwarmd door stoom, warm water en warme lucht; deze installaties zijn ondergebracht in den kelder en aldaar aangesloten aan de stoomleiding van de stadsverwarming „Pegus". Verder is in den kelder o.m. de zakken-klopmachine voor het reinigen van de postzakken.
De werkruimten in dit gebouw worden rondom door reeksen raamlichten en in 't midden door een groot lantaarnlicht met lichthof vanaf het dak, voorzien van veel daglicht, alleen het trappenhuis kan meer „gesloten" worden gehouden. Hierdoor en met de betonnen liftschacht der goederenlift verkreeg deze beton-skeletbouw de vereischte stijfheid.
De borstweringen onder de ramen en het trappenhuis zijn gemetseld van geelgrijze gevelsteen; het plint van zwarte klinkers met toepassing van Basaltlava voor afdekbanden, buitentrappen, e.d.
De penanten tusschen de ramen, de lateien hierboven met de afdekking boven de zonneschermen, alsmede de goot rondom het plattedak zijn van „Schokbeton". De raamdorpels van Fransche kalksteen, z.g. „Rocville". Verder is dit gebouw voorzien van stalen ramen en deuren, welke met aluminiumverf zijn behandeld, de stalen binnendeuren en glasfronten zijn behandeld met lakbrons. Wanden en plafonds ivoorkleurig geverfd; borstweringen langs de trappen, bordessen en in diverse zalen zijn uitgevoerd in muurglazuur. In de meeste zalen zijn naadlooze dekvloeren aangebracht; dubbel hard gebakken tegels in alle toiletten en garderobes. In den doorrit en op het laadperron buiten (oostzijde) geperste asphalttegels.

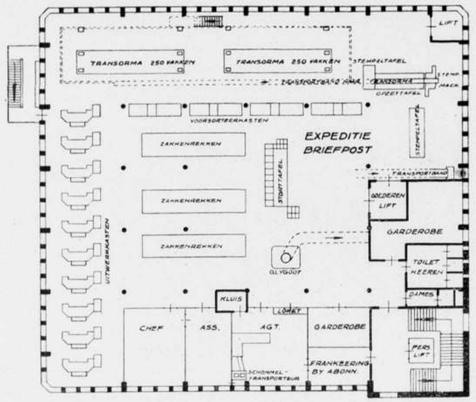

1ste VERDIEPING

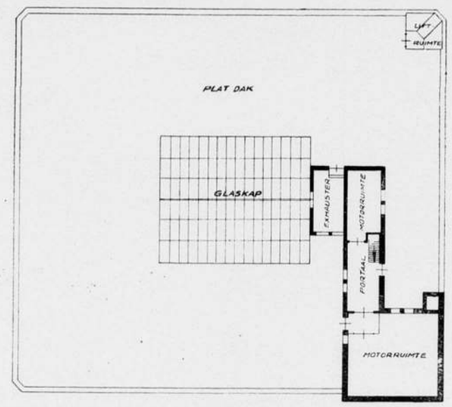

DAK MET MOTORRUIMTEN

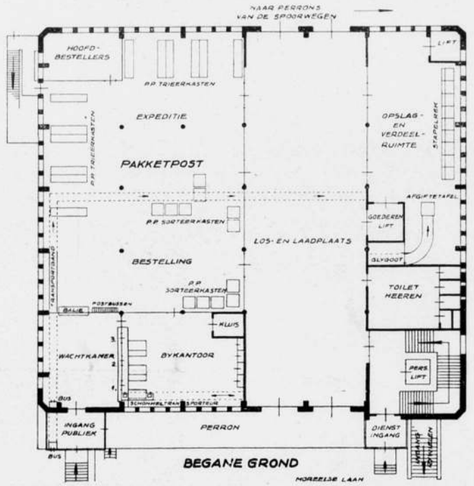

BEGANE GROND

3de VERDIEPING

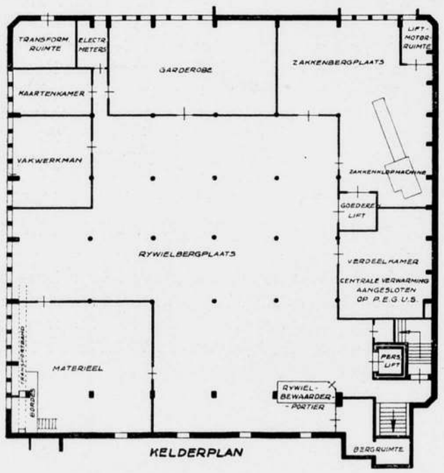

KELDERPLAN

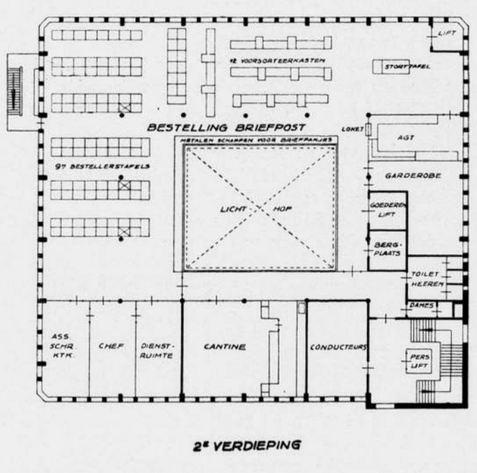

2de VERDIEPING

PLATTEGRONDEN SCHAAL 1 À 400. STATIONSPOSTGEBOUW TE UTRECHT. ARCH. J. CROUWEL B.N.A.

STATIONSPOSTGEBOUW TE UTRECHT. ARCHITECT J. CROUWEL B.N.A.

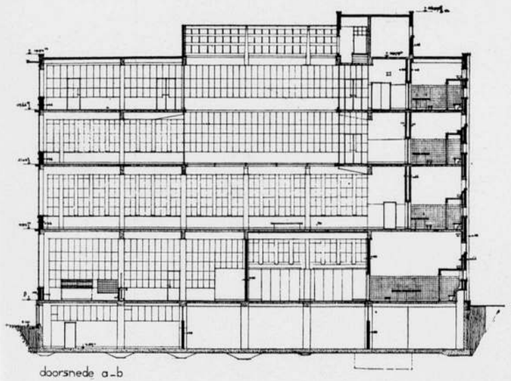

doorsnede a-b

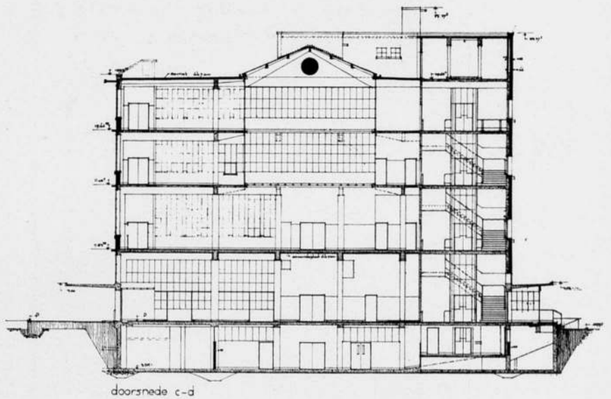

doorsnede c-d

DOORSNEDEN STATIONSPOSTGEBOUW TE UTRECHT. SCHAAL 1 À 400. ARCHITECT J. CROUWEL B.N.A.

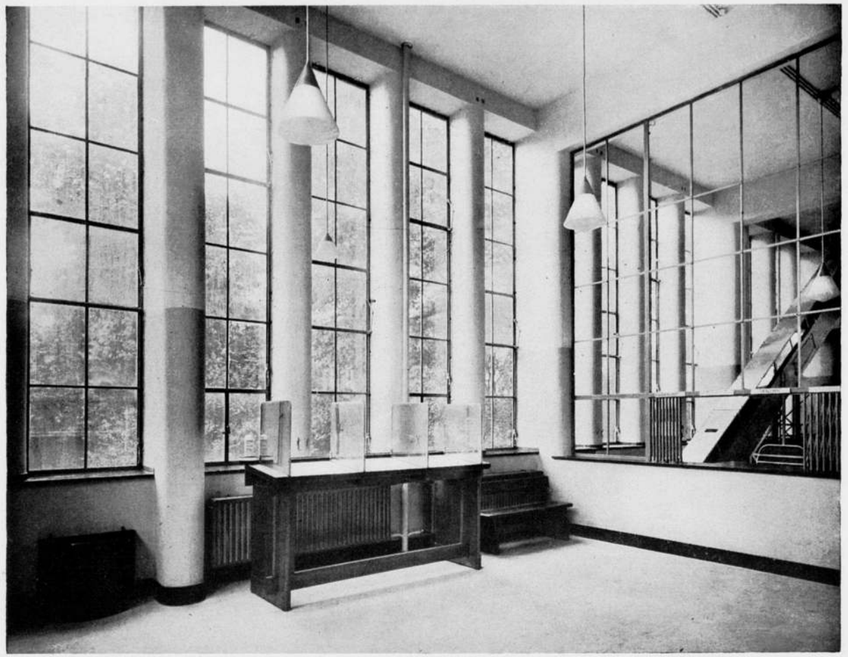

WACHTKAMER PUBLIEK. BEGANE GROND.

PAKKETPOSTBESTELLING. BEGANE GROND.
STATIONSPOSTGEBOUW TE UTRECHT. ARCHITECT J. CROUWEL B.N.A.

HET NATIONALE MUSEUM TE KOPENHAGEN

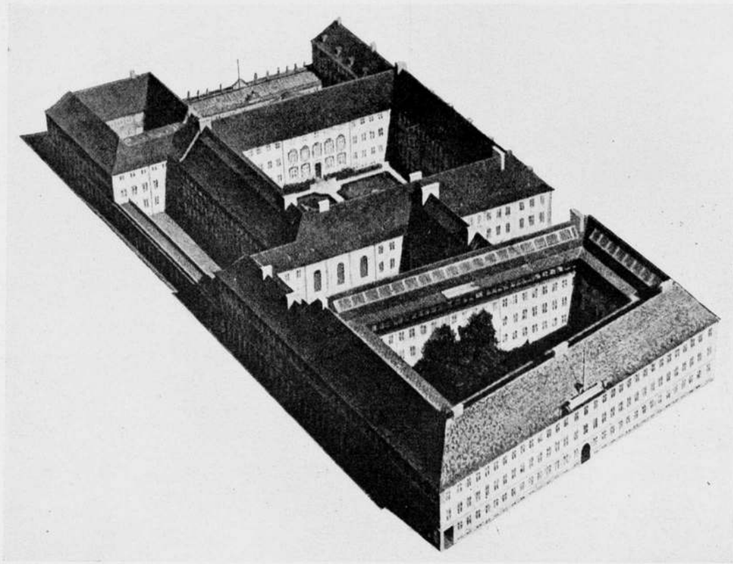

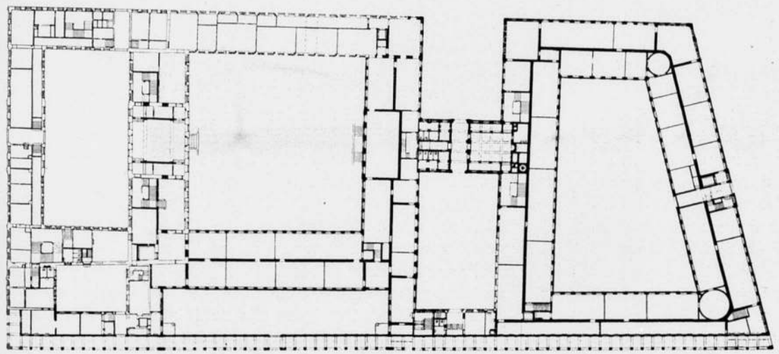

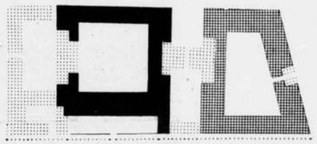

ZWART: MUSEUM VAN DEENSCHE OUDHEDEN, STEEN-, BRONS- EN IJZERTIJDPERK.

DONKERE ARCEERING: ETNOGRAPHISCH MUSEUM.

LICHTE ARCEERING: VESTIBULES, TRAPPEN, RESTAURANT, BUREAUX, ENZ.

HET NATIONALE MUSEUM TE KOPENHAGEN. ARCHITECT MOGENS CLEMMENSEN.

(AFBEELDINGEN UIT ARKITEKTEN NO. 3, 1938).

Het derde nummer van Arkitekten 1938 is geheel gewijd aan het nieuwe Nationale museum te Kopenhagen, dat onder directie van den architect Mogens Clemmensen tusschen 1929 en 1936 werd uitgevoerd. De inrichting en de opstelling van de museumstukken vergden daarna nog zooveel tijd, dat de opening pas plaats kon vinden in Mei van dit jaar.

Het museum beslaat een geheel bouwblok van 80 bij 177,50 m. Als voorwaarde werd gesteld dat een rococo paleis, Prinsens Palae genaamd, alsmede enkele waardevolle patriciërshuizen, in het complex opgenomen zouden worden; het grootste deel is evenwel nieuw.

Het museum bevat hoofdzakelijk twee verzamelingen, te weten de z.g. Deensche, die voorwerpen en kunstwerken bevat uit vóór-historische en historische tijden tot op heden en een zeer groote etnografische collectie. Voorts werd het muntencabinet er ondergebracht, terwijl verscheidene voordrachtzalen, kantoren en een restaurant er een plaats vonden.

De hoofdindeeling laat zich uit het hierbij gereproduceerde plan gemakkelijk lezen: twee kleine hoven, waarvan er één aan de straat ligt, deelen het complex in het etnografische en het Deensche museum; het paleis werd grootendeels benut voor voordrachtzalen en kantoren, terwijl daarin tevens het muntencabinet gehuisvest werd.

Het plan van het geheel werd sterk beïnvloed door den eisch dat de representatieve ruimten van het paleis zoo goed mogelijk opgenomen werden in de reeks van historische vertrekken, die het museum huisvest. De fraaie en bruikbare ruimten van de patriciërshuizen moesten eveneens in de reeks van museumzalen opgenomen worden.

Eén der belendende straten moest noodig verbreed worden, wat tot den arcade-aanleg aan die zijde leidde. Zoo oefenden allerlei factoren invloed uit op het plan.

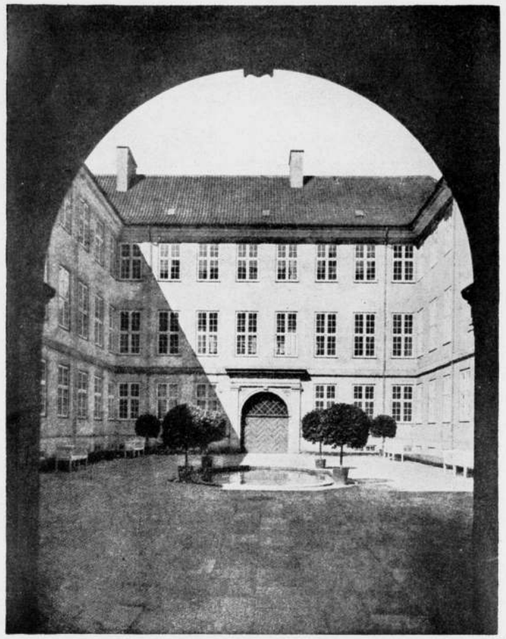

BINNENPLAATS MET INGANG ETNOGRAPHISCH MUSEUM NATIONAAL MUSEUM TE KOPENHAGEN.

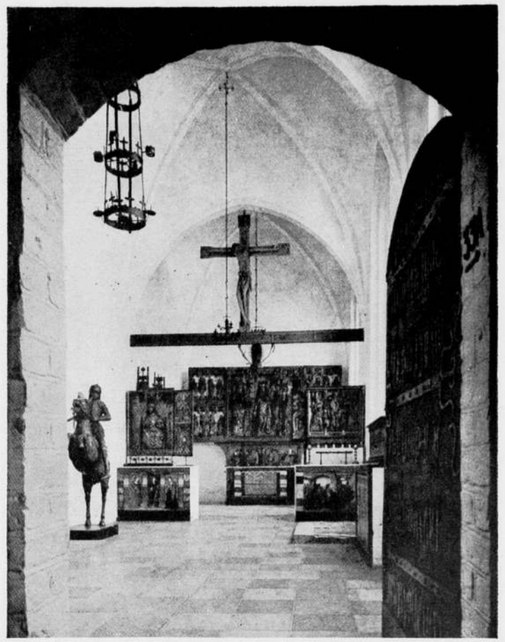

GOTHISCH KERKRUIM MET MIDDELEEUWSCHE KUNST ARCHITECT MOGENS CLEMMENSEN

In de uiterlijke verschijning zocht de architect zoo nauw mogelijk aan te sluiten bij het rococo paleis, hetgeen, gezien de omgeving, begrijpelijk is. Prinsens Palae ligt namelijk tegenover Christiansborg, in het oude gedeelte van de stad. De architectuur van de omringende gebouwen is over 't algemeen zeer ingetogen, vlak en uiterst eenvoudig. Het museum kon in dit stadsdeel, dat al geheel beheerscht wordt door de enorme plastiek van Christiansborg, bezwaarlijk een daarmee concurreerende massa gaan vormen. Derhalve doet het zich nu voor als een strikt neutraal bouwblok, grijs van kleur en uiterst ingetogen van vorm.

De vensters van het paleis zijn zoodanig van afmetingen dat, voor het in het museum geëxposeerde, met soortgelijke ramen een alleszins voldoende verlichting te verkrijgen viel. Daar bovendien in dit stadsgedeelte nagenoeg hetzelfde type raam inheemsch is, schroomde de architect niet om voor het geheele complex diezelfde vensters toe te passen.

Gevelbanden en kroonlijsten, als van het paleis, werden langs alle gevels rondgevoerd, waardoor de verschillende vleugels sterk gebonden worden. De detailleering van de ingangen werd grootendeels ontleend aan de mooiste exemplaren uit de afgebroken panden, waardoor dit werk voor het nageslacht een voorbeeld kan blijven.

De architect rechtvaardigt zijn vormgeving met het volgende: „Ik wenschte, noch meende dat het juist zou zijn om op dit gebouw het stijlstempel van 1928 te drukken, noch om persoonlijke architectuur te scheppen in den „stijl van onzen tijd". Respect voor het paleis en de overige bewaarde gevelpartijen en vooral de gaafheid van het complex, gaven den doorslag bij de uiterlijke vormgeving van de oude en nieuwe bestanddeelen van het nationale museum. In den loop der 10 jaren, die er verliepen sedert het project werd uitgewerkt, is de moderne architectuur gekomen tot de uiterste versobering, die vermoedelijk moeilijk te combineeren zou wezen met het exterieur van het oude paleis."

Zeker is, dat op deze wijze een ingetogen, lichtelijk classiceerend bouwwerk ontstond, dat voor de Deensche architectuur representatief genoemd mag worden.

Binnen werd gestreefd naar ruimten met schoone verhoudingen en fraaie verlichting. Overigens zijn de details, betimmeringen en vitrines rustig en onopvallend gehouden, opdat de aandacht der bezoekers zoo min mogelijk afgeleid wordt van de museumstukken. In de opstelling streefde men naar zoodanige harmonie, dat de gevreesde museumvermoeidheid den bezoeker niet zou bevangen. De voor het publiek toegankelijke museumzalen en kleinere vertrekken bereiken overigens het niet geringe aantal van 260 stuks.

In dit nummer komen verder artikelen voor over de gewapend betonconstructies en de technische installaties van het nieuwe museum.

Vermeld zij nog dat de bouwsom ca. 6.000.000 kronen bedroeg, de inventaris vergde ca. 1.000.000 kronen en de kosten van onteigening bedroegen 2.300.000 kronen.

J. F. BERGHOEF.

ARCHITECTURA ET AMICITIA. RECTIFICATIE.

Ontwerpstudie No. 11.

In het rapport van de commisie van beoordeeling (B.W.A. no. 30 pag. 253), is abusievelijk een gedeelte van den eersten zin van de eindconclusie weggevallen.

Deze zin had als volgt moeten luiden:

„De commissie acht geen der ontwerpen op zoodanig peil gebracht, dat zij de, door de Centrale Vereeniging van Openbare Leeszalen en Bibliotheken, de Nederlandsche Vereeniging van Bibliothecarissen en het Genootschap Architectura et Amicitia, gestelde bedragen voor een prijs ongedeeld kan toekennen."

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 33

13 AUGUSTUS 1938

DE BUIZENGIETERIJ DER HOOGOVENS TE VELSEN. ARCHITECT IR. A. H. VAN ROOD. B.N.A.

Vroeger.

Toen ik, bijna dertig geleden jaren, als piepjong spoorwegingenieurtje stalen balken moest keuren in Diedenhofen — thans Thionville genaamd — zag ik voor het eerst met mijn eigen oogen die ontzettende verschijning: hoogovens, staalfabrieken en walserijen ontworpen in het begin van de West-Europeesche ontwikkeling der industrie, verbouwd, herbouwd, uitgebreid vele malen vaker en omvattender dan de verwachting in eersten opzet, zonder voldoende rekening-houden met het zich zoo snel ontwikkelend spoorwegverkeer op het bedrijf zelf, en zonder inzicht van eenige beteekenis in het belang van hygiëne, goede verlichting en veiligheid voor den arbeid.

De laaiende hoogovens, de vuur-spuwende Bessemerperen, de gloeiende-slangen spuitende walserijen, de gillende locomotieven, de vonkenregens, de zwoegende Poolsche en Italiaansche arbeiders met van zweet glimmende, naakte bovenlijven, de wegen bedekt met rossig stof, de stank der smeltende smeerketten, de monsterachtige buisleidingen die om gedrochtelijke gebouwen kromden, de donkere hallen afgedekt met stof-beladen slappe Polonceau-kappen, de tot flarden geroeste gegolfdplaatijzeren wanden en daken, de dicht-gestofte bovenlichten, de melaatsche muurbepleisteringen, de vakwerkvullingen van puil metselwerk met open voegen, de vloerbedekkingen van gebroken gegoten ijzeren platen vormden een beeld van die tragische romantiek waarvan Brangwijn alleen het geweldige heeft gezien en Ruskin alleen het wanstaltige.

Ik stelde mij voor dat een waarachtig architect van de twintigste eeuw voor een dergelijk complex een grootsche oplossing moest vinden van ongekende kracht en edelen ernst. Ik dacht daarbij aan „de lichtende Hallen" uit het gedicht van Henriette Roland Holst, waarheen de arbeiders zingend ten werke zouden tijgen.

Thans.

Tien jaren daarna werden de ingenieurs van „Hoogovens" voor die opgave gesteld.

En hoewel het bereikte wel heel ver beneden die verbeelding uit mijn jeugd is gebleven is er toch genoeg te zien van het nieuwe licht dat in onzen tijd over deze objecten schijnt om den moed voor de toekomst niet te verliezen.

Geleid door een eminent ingenieur als Wenckebach, den stichter van het bedrijf te IJmuiden, gesteund door een honderd-jarige ervaring op het gebied der hoogoven-ontwikkeling, de beschikking krijgende over een 200 ha groot maagdelijk terrein van prachtig begroeide duinen, vlak bij de zeehaven van IJmuiden

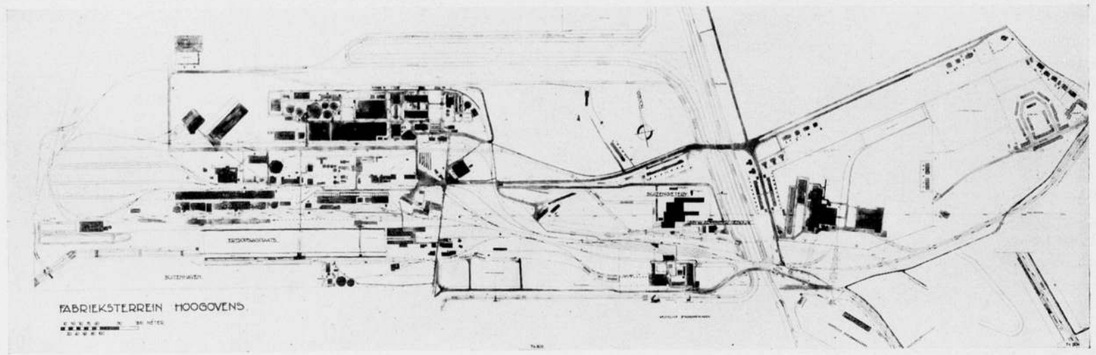

FIG. 1. TERREIN OVERZICHT.

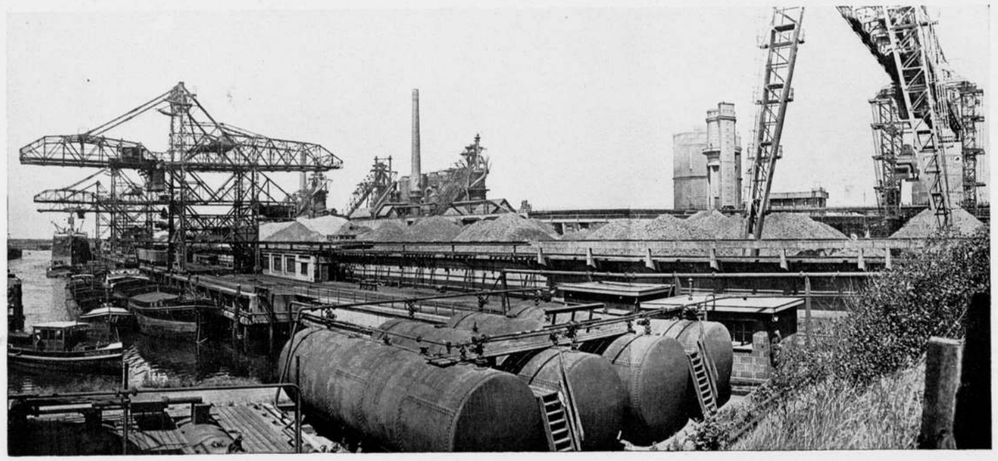

FIG. 2. OVERZICHTSFOTO.

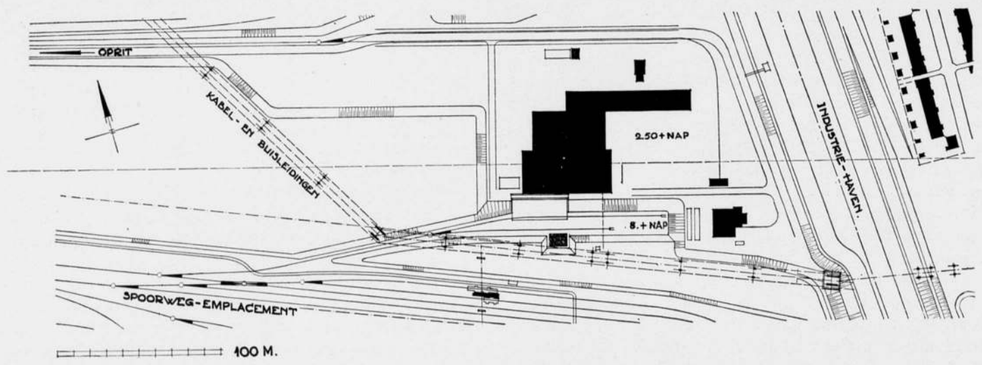

FIG. 3. SITUATIE VAN DE BUIZENGIETERIJ.

en het Noordzeekanaal werd een duidelijke opzet ontworpen voor het geheele bedrijf — met aansluitingen aan open buitenwater zoowel als aan binnenwater, aan het hoofdspoorwegnet en aan het hoofdwegennet — met ruimte voor zeehaven, binnenvaarthaven, spoorwegemplacementen, woningcomplexen, bijproducten-fabrieken en speelterreinen.
Deze opzet, laat ik het ons eerste uitbreidingsplan noemen, is meermalen gewijzigd naargelang nieuwe omstandigheden dit eischten, maar de groote hoofdlijn door onzen stichter getrokken bleef het geheel beheerschen. Ter weerszijden van onze Zuidelijke terreingrens werd de buitenhaven, geschikt voor zeeschepen die uit open zee ten Westen van de IJmuiden sluizen konden binnenkomen, gegraven; die haven kreeg voorloopig een 275 meter langen kademuur voor lossen van grondstof aanvoerende schepen en eventueel het beladen met producten, ten Noorden van dien kademuur strekten zich achtereenvolgens uit: een ertstrog, de erts- en kolenopslag, de bunkers, de rij hoogovens — thans ten getale van 3, zoo noodig uit te breiden tot 6 stuks — met toebehooren en de giethallen.
Bijgaand terrein-overzicht fig. 1 maakt een en ander duidelijk. Ik wil hier niet verder ingaan op de bepalende gegevens van te verwerken hoeveelheden die het plan beheerschten en op de beantwoording van de vraag hoe aanvoer vanaf buitenhaven, binnenhaven en spoorweg op de juiste manier en in de juiste mate tenslotte het doel, den te voeden hoogoven, konden bereiken. Laat ik slechts releveeren dat de opeenvolging, gerekend van Zuid naar Noord, van het havenwater op ongeveer N.A.P., de kademuur op 4.— + N.A.P., de ertsopslagkraanbanen op 8.50 + N.A.P. en de bunkersporen op 16.65 m + N.A.P., tenslotte bekroond door de windverhitters met hun top op 42.90 m + N.A.P. en de hoogovens met hun hoogste punt op 50.— m + N.A.P. een grootsch beeld heeft geschapen: zie fig. 2.
De bovengenoemde reeks van zich evenwijdig naast elkander uitstrekkende inrichtingen heeft zijn begin aan de Oostzijde, zich ontwikkelend uit de uitwaaierende toegangssporen, maar zijn einde aan de Westzijde is slechts tijdelijk want daar kan de eventueel-noodige uitbreiding naar de behoeften worden aangebouwd. Ziehier één der leidende beginsels van den bovengenoemden opzet en van de ontwikkeling aller onderdeelen van het geheele bedrijf.
De thans bestaande nevenbedrijven — kooksovens, centrale, bijproductenfabriek, Mekog, Cemij en Buizengieterij — vertoonen groote verschillen in aanleg en constructie maar ze vertoonen toch eenige gemeenschappelijke trekken: ze zijn bedoeld, en in staat, om zich uit te breiden en ze hebben een richting inplaats van een symmetrie-as.
In het begin maakte ik bij de Centrale de architectonische fout een kwasi-monumentale middenpartij van den hoofdingang te ontwerpen; een spoedig noodige verlenging met één travee strafte me voor die ijdelheid.

Situatie.
De Buizengieterij is ontworpen in den hoek gevormd door het rangeeremplacement met het pas nieuwe industriekanaal: zie fig. 3; en wel met een maaiveldhoogte van 2.50 + N.A.P. Hierdoor is de juiste hoogte boven het kanaalwater ten behoeve van lossen en laden gekregen en ligt het fabrieksterrein 5.50 m beneden het emplacement waarvandaan het grootste gedeelte der grondstoffen komt, die nu op natuurlijke wijze met weinig kosten door de koepelovens heen, getransformeerd, op het lagere niveau aanlanden.
Uit bovengenoemde situatie-teekening kan blijken hoe gunstig het terrein ligt voor aanvoer van grondstoffen èn voor afvoer van product: normaalspoor voor aanvoer ligt ten Zuiden langs het fabrieksgebouw, normaalspoor voor afvoer ligt ten Noorden van de opslagplaatsen, kanaalwater ligt direct ten Oosten van de plek waar het product de fabriek verlaat, en een weg voor autoverkeer loopt van de opslagplaatsen naar het Westen omhoog tot hij het Hoogovenwegennet ontmoet.
De ongeveer 30.000 ton product per jaar beteekent een gemiddelde van 100 ton per dag dus een maximum van, laat ik zeggen, 150 ton aan- en 150 ton afvoer per dag. Dat wordt natuurlijk niet met handkracht verwerkt: een kraan lost de aanvoerende spoorwagens — en later eventueel de aanvoerende schepen — en een andere kraan laadt den afvoerenden spoorwagen, de afvoerende vrachtauto en later eventueel de afvoerende schepen.

Het Bedrijf: zie fig. 4, 5, 6, 7 en 8.
De fabricage geschiedt gelijkvloers, waarvoor een groote oppervlakte van betrekkelijk lage hallen noodig is; maar de lange gietvormen worden staande vervaardigd in een torenachtig gedeelte van het gebouw, met gedeeltelijk zes en gedeeltelijk drie verdiepingen en die toren rijst tusschen die lage hallen omhoog tot nagenoeg 30.— m boven het terrein.
Deze indrukwekkende massa is een direct gevolg van het fabricage-systeem van begin tot eind met alle details van de zeer gecompliceerde apparatuur ontworpen door de technische afdeeling van Hoogovens; in dit geval behoefde door den architect slechts met zorg te worden gefatsoeneerd.
Ik kan hier niet uitvoerig op de fabricage ingaan maar wil in fig. 8 een schema ervan geven: voor het continubedrijf was het noodig de vormen zich in een rondgang te doen bewegen en de pijltjes in dit schema wijzen dit aan. Het begin van dezen rondgang ligt in de vormerij: de beganegrond van bovengenoemde toren; de in een stalen vormbuis van vormzand gemaakte vorm wordt per kraan gebracht naar de gietmachine, vanaf de ovens wordt de horizontaal ingespannen vorm gevuld, de gietijzeren buis wordt centrifugaal gegoten, vorm met gietsel wordt per wagen naar de koelruimte gebracht, het vormzand wordt uit de vormbuis verwijderd, de gietijzeren buis wordt uit de vormen gedrukt om in slijperij, teerderij en wikkelhal afgemaakt te worden en de leege stalen buis komt terug in de vormerij om opnieuw dienst te gaan doen.

De gebouwconstructie is functie van het bovengenoemde: de kraanbanen, groote overspanningen en groote belastingen der vormerij en de groote hoogteverschillen der vele verschillende hallen eischten een skelet. Hiervoor is staal gekozen, op een gewapend beton fundament in Tee-vorm en het skelet is aan den buitenkant bemetseld met baksteen. Die bemetseling is niet te beschouwen als een dragende muur-constructie doch als een regendichte mantel die de stalen actieve elementen beschermt tegen weersinvloeden en een veilige werkruimte schept; het zijn twee half-steens-muren aan elkaar verbonden door rood koperen ankers en van elkaar gescheiden door een doorgaande verticale voeg van sterke mortel.
Langzamerhand heb ik de overtuiging gekregen dat het staalskelet in nagenoeg alle gevallen zich niet, schaamteloos, aan den buitenkant moet vertoonen. En vooral niet als, zooals bij dit object, van regelmatigheid in de samenstelling weinig sprake kan zijn.
In die wanden zijn kozijnen van kanaalstaal opgenomen voor stalen ramen en deuren. De ramen zijn buiten tegen bovengenoemde kozijnen aangebout; ze steken dus buiten het metselwerk uit en beschermen de dagkanten der kozijnen.
De vlakke daken zijn in het algemeen van hout gemaakt, behalve daar waar dit te brandgevaarlijk werd geacht en waar dus bimsbeton cassettenplaten zijn gebruikt; een dakbedekking van teervrij asfaltvilt met ingebrand grind verschaft waterdichtheid.
Detail, zie fig. 9, licht een en ander toe.

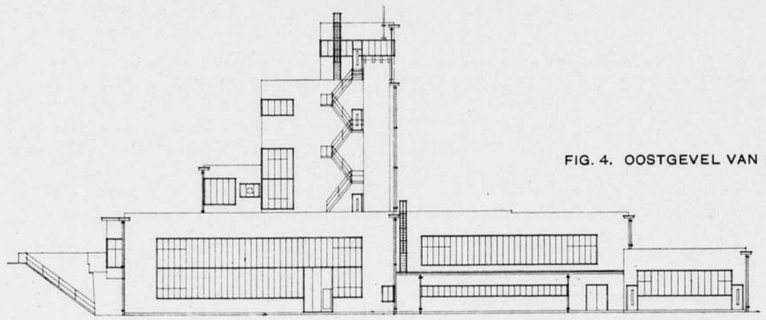

FIG. 4. OOSTGEVEL VAN DE BUIZENGIETERIJ.
SCHAAL 1 À 500.

BUIZENGIETERIJ DER HOOGOVENS TE VELSEN. ARCH. IR. A. H. VAN ROOD B.N.A.

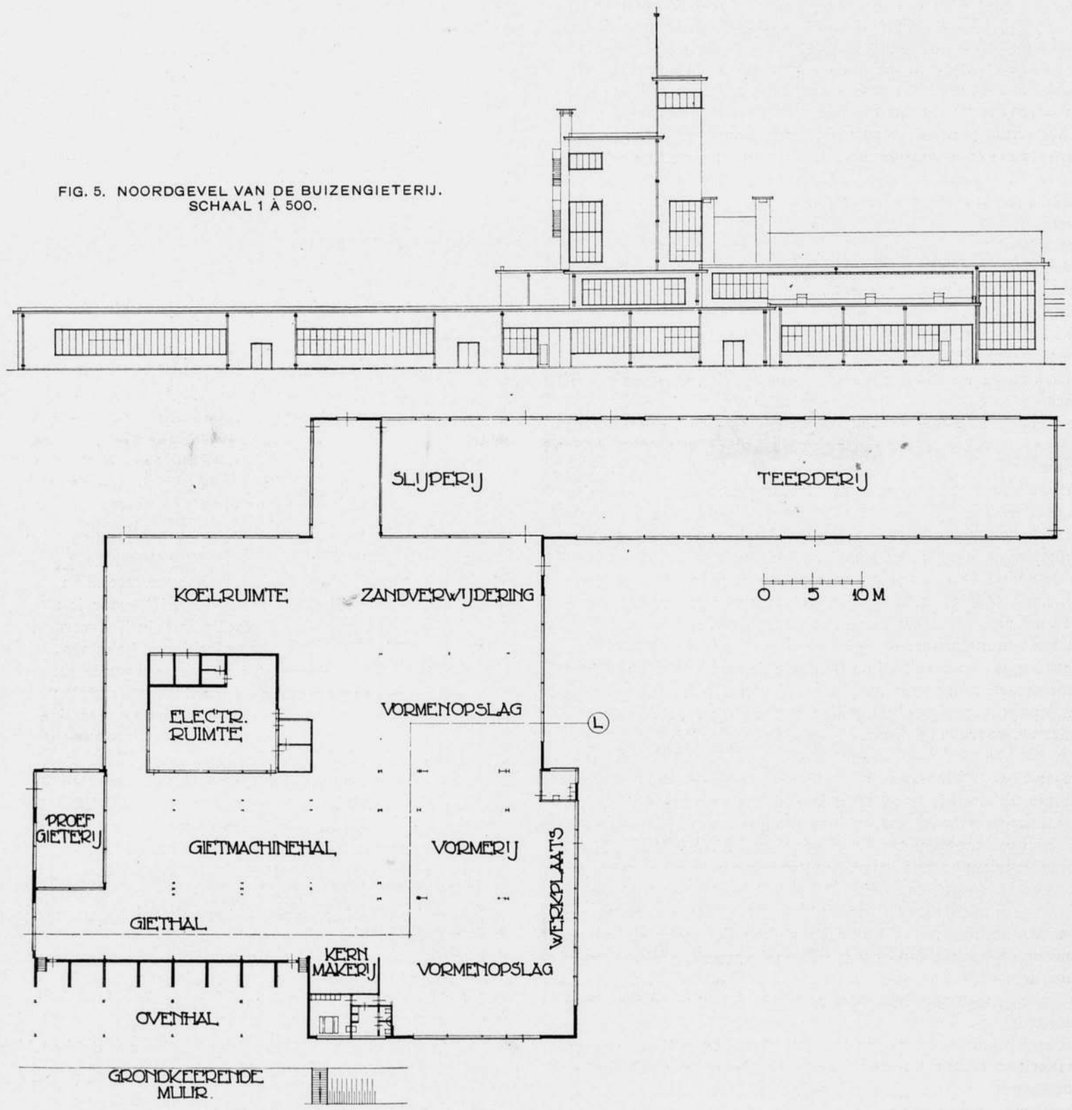

FIG. 5. NOORDGEVEL VAN DE BUIZENGIETERIJ.
SCHAAL 1 À 500.

FIG. 6. BEGANE GROND VAN DE BUIZENGIETERIJ. SCHAAL 1 À 500.

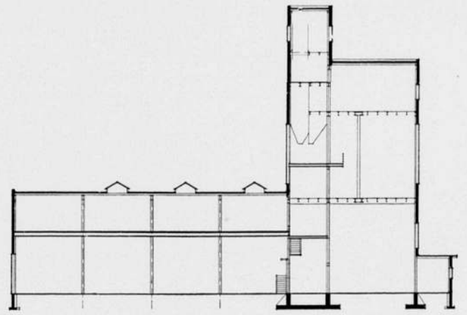

FIG. 7. DOORSNEDE VAN DE BUIZENGIETERIJ. SCHAAL 1 À 500.

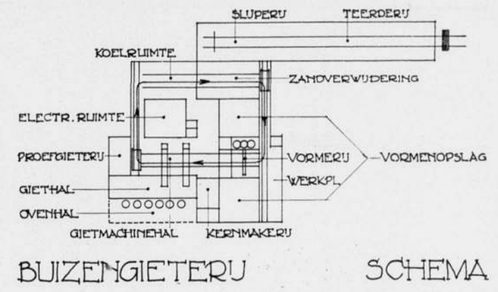

FIG. 8. SCHEMA VAN DE BUIZENGIETERIJ.

De verlichting, door ramen en door bovenlichten waar de betreffende ruimte te zeer was ingebouwd om nog voldoende lichteffect van ramen in de buitenmuren te kunnen verwachten, is ruim maar niet overvloedig: ik acht te veel licht bedenkelijk, glas breekbaar en „leven in een glazen huis" zoowel als „werken in een glazen huis" afschuwelijk.
Het is een klein kunstje om muren zonder oordeel des onderscheids te vervangen door glas, het is niet moeilijk om daarmede een opvallend, een uitzonderlijk bouwkunstig effect te verkrijgen, maar het is geen waarachtige bouwkunst.
De kunst is om het glas precies daar aan te brengen waar het noodzakelijk is en nergens anders.
Bij de buitengewoon gecompliceerde gebouw-indeeling die dit merkwaardige bedrijf eischt moest ik de vrijheid — constructief en architectonisch — hebben om ramen te maken onafhankelijk van kolommen of penanten en van vooropgezette gevel-indeelingen.
Het gekozen systeem voor de gebouwconstructie gaf mij die technische vrijheid.
Het is merkwaardig — en veelbeteekenend — dat het architectonische resultaat niet slechter is geworden.

Kleuren.
De vloer is gemaakt van cementtegels, — zonder schuine kantjes! — gelegd op een betonplaat in de machineruimte en in zand voor de overige vloeren.
De wanden zijn in de machineruimte lichtgeel geverfd, met matoline, direct over het metselwerk heen; de overige wanden zijn van schoon grijs-geel metselwerk met lichte voegen.
De staalconstructie, de ramen, de deuren, de kranen, zijn met aluminium, de apparaten grijs geverfd, buisleidingen geel voor gas, blauw voor lucht en groen voor water.
De houten gordingen en dakbeschieting zijn geolied.
Er heerscht een lichte heldere atmosfeer.

De Ventilatie is ongewoon zorgvuldig bestudeerd. Op velerlei plaatsen komen objecten voor die een hooge temperatuur hebben: de Koepel-ovens waaruit het 1400° C heete ijzer loopt, de gietpannen, de gietmachines, de heete vormen en de asfalteerinrichting.
En er worden vele bedenkelijke luchtjes afgegeven in de kernmakerij en asfalteerderij. Zie verder in fig. 10 de sterk bewogen bouwmassa.
Hoe, waar, hoeveel moet geventileerd worden?

Het leek mij onmogelijk deze vragen langs theoretischen weg op te lossen en daarom is er een houten model gemaakt, zie fig. 11, hetwelk draaibaar geplaatst werd in een eenvoudig-geconstrueerden windtunnel.
In het model werd rook ingeblazen en het effect van langsstrijkenden wind bij verschillende standen der ventilatie-kleppen werd systematisch bestudeerd.
In verband met den noodzakelijken voortgang der stalenskeletconstructie moesten de algemeene gebouwvormen — plattegrond en hoogten — als vaststaande, onveranderlijke gegevens worden aanvaard.
Het onderzoek omvatte dus de mate van luchtverversching bij verschillende groepeeringen en detailleering van de ventilatiekappen; en ze was afhankelijk van windrichting, windsnelheid en temperatuur. Ruim 300 waarnemingen zijn hiervoor verricht.
Van uit een opening in den bodem werd het model volgepompt met een gele rook van met teer begoten brandende turf.
Bij het aanblazen werd de rooktoevoer gestopt. Door het ontwijken van rook en het gelijktijdig binnendringen van lucht en de hierdoor afnemende rookdichtheid werden de wit-rood-blauw geverfde observatiebakjes op den vloer geleidelijk zichtbaar.
Door het maken van onderscheid tusschen het vaag doorschemeren van de genoemde kleuren en het scherp zien van de contouren ontstaat voor de beoordeeling van de rookdichtheid een zevendeelige schaal, te weten:

	doorschemeren	scherp zien
6	—	—
5	wit	—
4	wit/rood	—
3	rood	wit
2	rood/blauw	wit
1	blauw	wit/rood
0	—	wit/rood/blauw

Door het aflezen van tijden en het observeeren van de blokjes kon een denkbeeld worden gevormd omtrent de luchtverversching in de gebouw-ruimten, afhankelijk van de bovengenoemde omstandigheden.
Mijn medewerker Ir. A. J. van Walraven heeft met een assistent gedurende twee maanden de gevraagde gegevens verzameld en toen kon met ontwerpen van dit onderdeel worden begonnen.
Het effect der uitgevoerde koude-lucht-toevoerkanalen en ventilatie-kappen was niet overal voldoende; door het plaatselijk aanbrengen van electrisch-bewogen ventilatoren wordt het tekort bijgewerkt. Deze zaak is thans nog in studie.

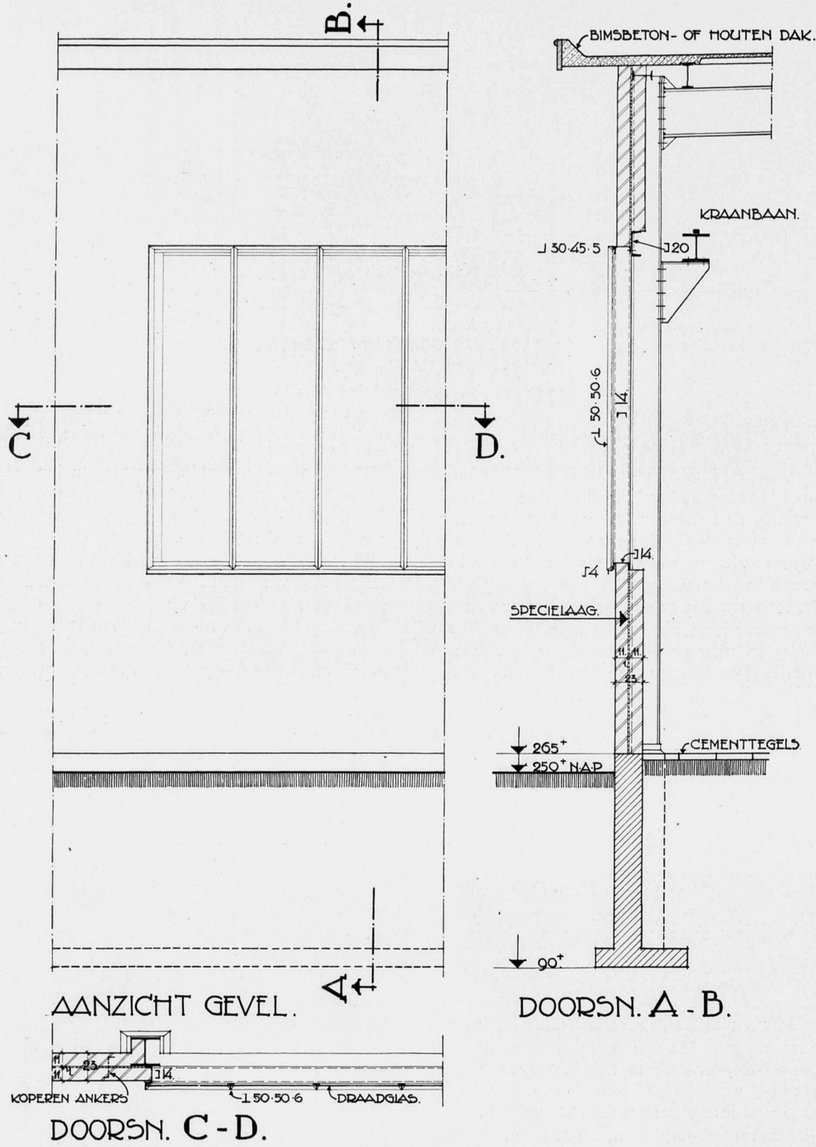

FIG. 9. DETAILS CONSTRUCTIE OP SCHAAL 1 À 40.
BUIZENGIETERIJ HOOGOVENS TE VELSEN. ARCH. IR. A. H. VAN ROOD B.N.A.

Een ruim, licht, frisch schaftlokaal met groote hooge ramen op het Zuiden gelegen en met bijbehoorende toiletten is in de fabriek opgenomen opdat de arbeiders het zonder bedenkelijke temperatuur-wisselingen mede te maken kunnen gebruiken.

Het laboratorium-gebouw, gecombineerd met ruimten voor de administratie, verbandlokaal, kleedkamers, waschlokaal en douches is uiterst sober maar glanzend van blanke tegelwanden, heldere kleuren en zonlicht door de hooge ramen heen. De kern — portier, ingang, verbandlokaal en trappenhuis, zie fig. 12 en fig. 13 — kan ongewijzigd blijven bij uitbreiding der overige ruimten naar het Westen.
Zoonoodig kan er een verdieping op worden gezet.
Het terrein om het laboratorium heen wordt voorzien van beplanting waarvan ik de weldoende psychische werking hoog aansla.

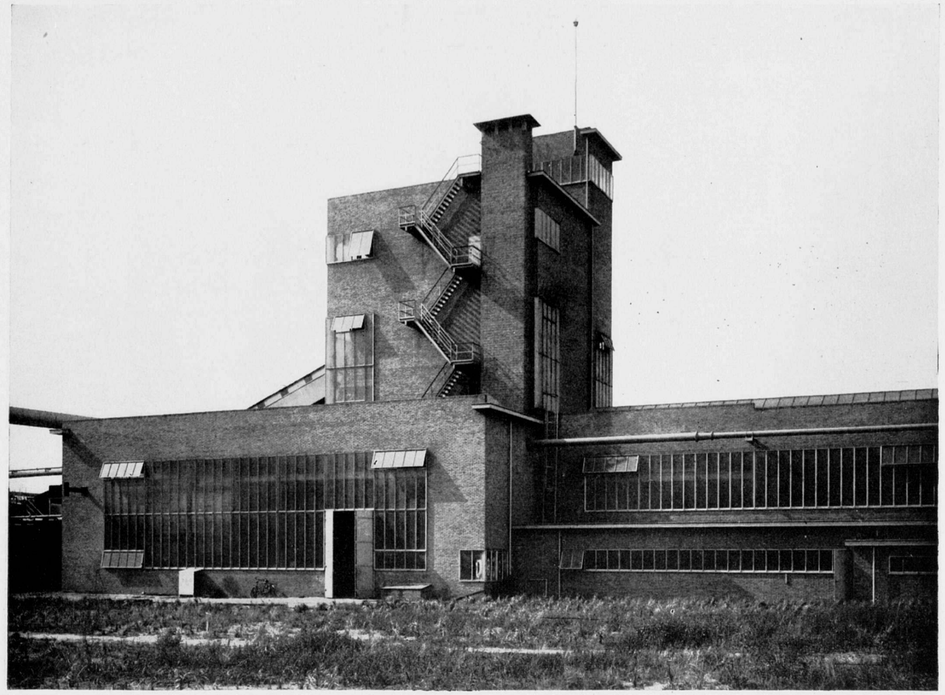

FIG. 10. OOSTGEVEL BUIZENGIETERIJ.

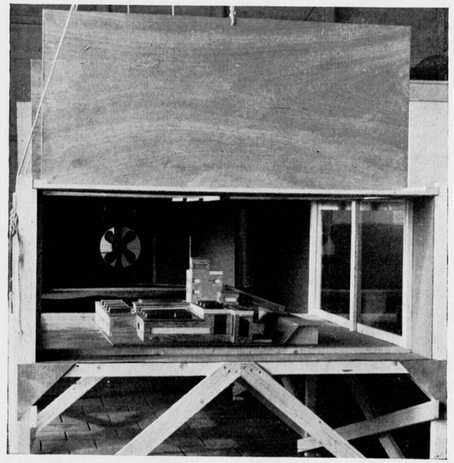

FIG. 11. MODEL IN DE WINDTUNNEL.

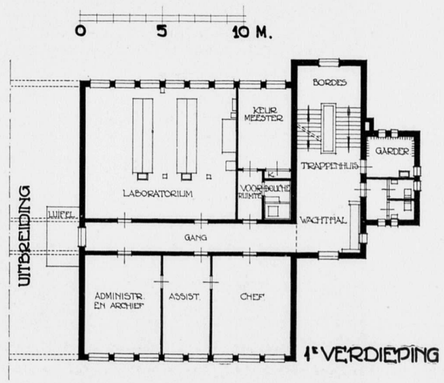

FIG. 12. VERDIEPINGSPLAN LABORATORIUM. SCHAAL 1 À 300.

FIG. 13. HAL IN HET LABORATORIUM. BUIZENGIETERIJ HOOGOVENS TE VELSEN.
ARCHITECT IR. A. H. VAN ROOD B.N.A.

In hoeverre is mijn jeugddroom werkelijkheid geworden?
Upton Sinclair vertelt in „The Jungle" dat in die oude vleeschfabrieken van Chicago een kar met darmen moest worden voortgeduwd door een donkeren vochtigen smerigen gang en de werkman had op een bepaald punt telkens zijn hoofd diep neer te buigen om dit niet tegen een laaghangenden ijzeren balk te stooten: „De architect van den ouden vleeschkoning had wel wat anders te doen dan aan het hoofd van dien werkman te denken", schrijft Sinclair, bitter smalend.
Maar toen Ir. A. H. Ingenhousz, directeur der Hoogovens, een voordracht hield voor het Kon. Inst. van Ingenieurs over de Buizengieterij kon hij naar waarheid getuigen: „Wij hebben ons bij het ontwerp van de fabriek beijverd de werkomstandigheden zoo gunstig mogelijk te doen zijn, zoodat het personeel zijn volle aandacht kan wijden aan de zorgvuldige kwalitatieve behandeling van het fabrikaat."

Ir. A. H. VAN ROOD.

Noot. Een groote maquette van het geheele Hoogovencomplex te Velsen zal te bezichtigen zijn op de Jubileum Tentoonstelling, in het Koloniaal Instituut te Amsterdam, welke op Maandag 15 Aug. a.s. wordt geopend en duurt tot 30 Sept.

PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN GEMEENTEHUIS VOOR DE GEMEENTE HUIZEN (N. H.).

Op bovengenoemde prijsvraag zijn ingekomen 82 ontwerpen onder de volgende motto's, genummerd in volgorde van ontvangst:

1. X; 2. Overheid; 3. Flora; 4. Vrede; 5. Onder 't Juk; 6. Oco; 7. 11.2.85; 8. Mooi Gooi; 9. Farri; 10. 8391; 11. Contact; 12. H.H.; 13. Flevo; 14. L.L.; 15. Potlood; 16. Ora et Labora; 17. 23.53; 18. N.H.T.K.; 19. Largo; 20. De Sijsjesberg; 21. 't Huizer Huis; 22. 1001; 23. Riek; 24. Phika; 25. Pierewiet; 26. Groei; 27. x; 28. H.I.L.; 29. 't Stedehuis; 30. Sijsjesberg; 31. Capricornus; 32. 510; 33. D.K.A.; 34. 368; 35. Magistraat; 36. Rustig; 37. Eenvoud; 38. Overheid; 39. Juco; 40. Zeven; 41. H. 63; 42. L.K.; 43. Noordeloos; 44. H.L.; 45. Klok; 46. Alto; 47. H-G-H; 48. Place de la Concorde; 49. Oogstmaand; 50. 161843; 51. City-hall; 52. Passion; 53. 0909; 54. Vroedschap; 55. Twee; 56. A. 345; 57. S I; 58. Theo; 59. Huizen's Huis; 60. Gezag voor vrijheid; 61. B. & W.; 62. Aan het plein; 63. Schets; 64. Levenskrachtige traditie; 65. Nederland; 66. Fuga; 67. Gedachte; 68. 7; 69. H.Z. 7; 70. Bergmannstaal; 71. Gooiland; 72. Ars Longus Vita brevis; 73. 1838; 74. 4934; 75. 28; 76. G.N.; 77. Lux; 78. Resultaat; 79. N.H.; 80. à vista; 81. Minimax; 82. Heliola.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS. NR 34
20 AUGUSTUS 1938

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

KERKGEBOUW OUD-KATHOLIEKE GEMEENTE TE HAARLEM ARCHITECT IR. H. T. ZWIERS B.N.A.

KERKGEBOUW DER OUD-KATHOLIEKE GEMEENTE TE HAARLEM. ARCHITECT IR. H. T. ZWIERS B.N.A.

Toen mij, tegen het einde van het jaar 1935 gevraagd werd een schetsplan te ontwerpen voor een kerkgebouw met vergaderzaal, leeringlokaal, pastorie, kosterij en een vier- of vijftal behoorlijke woonhuizen, bleek al dadelijk, dat hier veel verlangd werd op een klein oppervlak. Er moest veel verlangd worden op het kleine oppervlak van het bouwterrein, alleen al omdat de grondprijs van dit in het centrum van Haarlem en fraai gelegen terrein een intensieve bebouwing noodig maakte. Het bestudeeren van de bouwopgave, een kerkgebouw van bescheiden omvang, gelegen op een markant punt, deed beseffen dat, behalve het bezwaar, welke een àl te intensieve bebouwing op zichzelf reeds heeft, hier nog bovendien het gevaar zou ontstaan, dat het kleine kerkgebouw in die intensieve bebouwing min of meer zou ondergaan.

Het is het verlangen geweest de kerk kennelijk van de woonhuizen te onderscheiden, de kerk boven de woonhuizen te verheffen en ook, gebruik makende van de gegeven situatie, te maken tot een centrum voor dit stadsgedeelte, dat wel zeer sterk de oplossing van deze bouwopgave heeft beïnvloed, en dat mij er toe gebracht heeft om, bij een van de eerste besprekingen met de besturen van Kerk en Bisschopskas, de vraag te stellen of er ernstig bezwaar tegen zou bestaan om de kerk niet gelijkstraats maar op een verdieping te projecteeren; een vraag, die ik gemotiveerd achtte om drie redenen. Allereerst zou daarin, juist hier in Haarlem, een voortzetting zijn gelegen van een 300-jarige traditie, een overweging, die aantrekkelijk leek, al zou natuurlijk die voortzetting niet zóó ver behoeven te gaan, dat daarbij óók de traditioneel geworden on-gemakkelijkheid

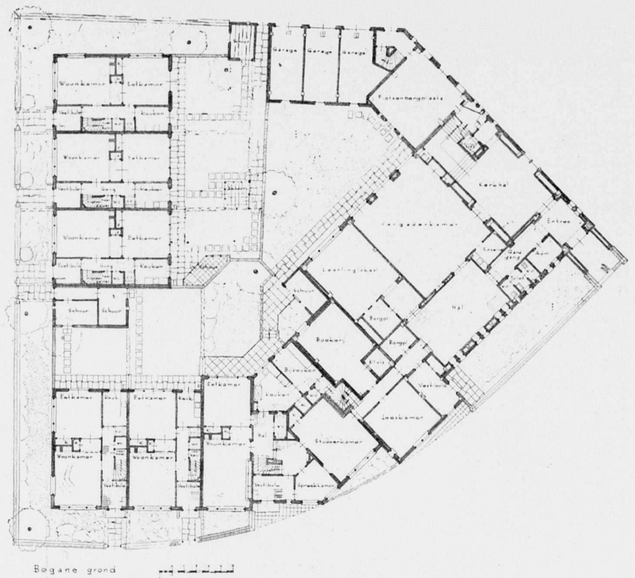

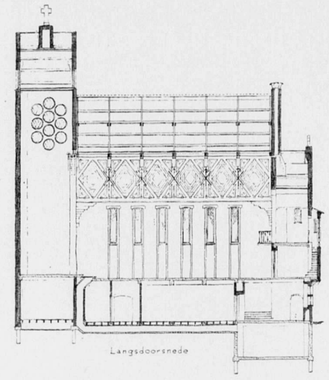

PLAN BEGANEGROND EN LANGSDOORSNEDE VAN HET KERKGEBOUW DER OUD-KATHOLIEKE GEMEENTE TE HAARLEM
ARCHITECT Ir. H. T. ZWIERS B.N.A. SCHAAL 1 À 400

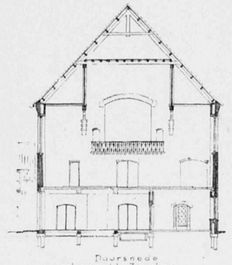

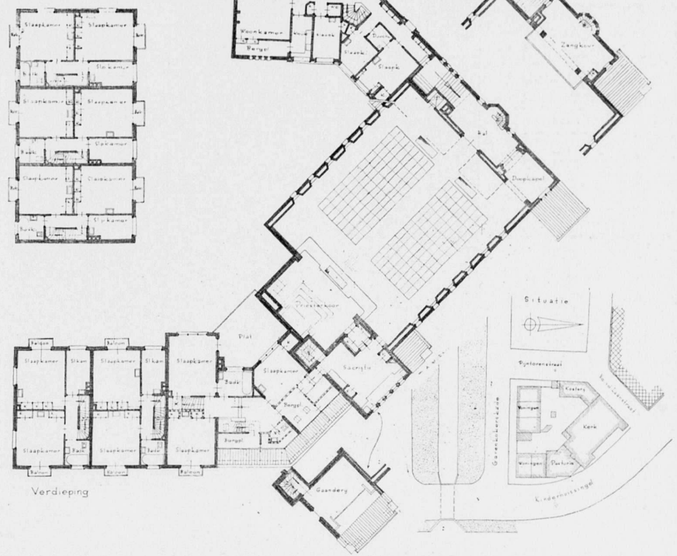

PLAN VERDIEPING, DWARSDOORSNEDE SCHAAL 1 À 400, EN SITUATIE VAN HET KERKGEBOUW DER OUD-KATH. GEMEENTE TE HAARLEM
ARCHITECT Ir.H. T. ZWIERS B.N.A.

van den kerkopgang, zooals die in het gebouw in de Koksteeg bestond, zou worden overgenomen. Een tweede reden om aan te dringen op de kerk-op-de-verdieping was de overweging, dat het daardoor mogelijk zou zijn, vergaderkamer, leeringlokaal, boekerij en verdere annexen onder de kerkzaal, dus beganegronds, te ontwerpen, waardoor ontkomen kon worden aan een zóó intensieve bebouwing van het terrein, dat bij de kerk in het geheel geen open grond meer zou zijn overgebleven. Als derde argument voor de hooge ligging van de kerkruimte zelf mocht dan zeker gelden, dat het dóór die hooge ligging mogelijk werd, ook aan een kerkgebouw van bescheiden omvang te midden van de omringende woonhuizen een duidelijke beteekenis te geven en dat de kerk-op-de-verdieping het mogelijk maakte mèt de natuurlijke middelen van de bouwopgave de kerk te onderscheiden van die woonhuizen en er, ook naar buiten blijkend, boven uit te doen gaan.

De besturen van Kerk en Bisschopskas hebben het, door reeds bij de eerste besprekingen die argumenten voor een hooggelegen kerkruimte te aanvaarden, den ontwerper gemakkelijk gemaakt van de fraaie en markante situatie in het stadsplan ook het gebruik te maken, dat er van gemaakt kòn worden, daarbij steeds uitgaande van den wensch, de natuurlijke elementen van de bouwopgave te gebruiken om de beteekenis van het gebouw en van zijn onderdeelen ook naar buiten te doen spreken en om ook datgene, wat innerlijk het hoogste in rangorde is, naar buiten als zoodanig te doen spreken, en datgene, wat naar zijn wezen lager is in rangorde, ook naar buiten als zoodanig kenbaar te maken. Zoo werd geen „toren" ontworpen bij den kerkingang; van ouds zijn de (westelijke) kerktorens, de ingangtorens gemaakt bij kerken, liggende aan een kleiner of grooter plein en aan dat plein, waaraan veelal noch het dwarsschip noch het koor zich direct kenbaar konden maken, werd(en) de ingangstoren(s) de aanduiding van de hooge functie van het bouwwerk. Bij het ontbreken van een duidelijke pleinvorming vóór het kerkgebouw ontbreekt echter veel van de beteekenis van den ingangstoren en voor een wel vrij en van alle zijden zichtbaar, maar niet aan een toegangsplein gelegen kerkgebouw, kan het dan ook zin hebben n i e t den kerkingang, maar het liturgisch hoogste deel van het kerkgebouw, het priesterkoor als het hoogste bouw-deel kenbaar te maken en met het kruis te bekronen. Het is dit streven geweest, dat bij d e z e kerk in d e z e situatie tot den gekozen opbouw heeft gevoerd en dat dus leidend is geweest bij den vorm-gevenden arbeid, en dat mede geleid heeft tot het levendige silhouet van het geheele bouw-complex, ontstaan door de verschillende bouwmassa's zoo consequent mogelijk te ontleenen aan en te vormen naar de innerlijke functie van de door die bouwmassa's omsloten ruimten. Zoo teekenen zich kerk, priesterkoor, sacristy, zangkoor, doopkapel enz. duidelijk in hun verschillende beteekenis.

Ook in het inwendige is getracht die onderscheiding vol te houden, zoowel in materiaalkeuze en bewerking, als in ruimtevorm en verlichting. Zoo zijn kerk, sacristy en zangkoor gemetseld in gladde gele en witte steen, voor de kerk en doopkapel in een kruisvormig sierverband, voor de sacristy in vlak metselwerk; hallen, ingang en trap zijn eveneens uitgevoerd in zichtbaar metselwerk; vergaderkamer, leeringlokaal e.d. echter hebben gepleisterde muren.

Was het voor de kerkruimte gewenscht den organischen opbouw o.m. tot uiting te brengen in het zichtbare metselwerk van de wanden, ook de overkapping is geschied met een zichtbaar blijvende houten kapconstructie. Deze werd, in verband met den zaalvorm en met de bezwaren, die bij deze hooge ligging van de kerkruimte zouden bestaan tegen de groote zijdelingsche drukken van kapspanten van een meer gebruikelijk type, samengesteld uit twee houten hoofdspantliggers in de l e n g t e r i c h t i n g van de kerkruimte, die daardoor aan de kerk ruimtelijk een geleding geven in twee „zijbeuken" en een middenveld, alle met zichtbare balkzolderingen gedekt. Deze vorm van overkapping verleende aan het betrekkelijk ondiepe kerkgebouw een grootere dieptewerking en maakte tevens een ruimteontwikkeling in de hoogte mogelijk, waardoor het hoog opgaande priesterkoor en de kerkruimte wel duidelijk onderscheiden konden worden, maar niet gescheiden behoefden te worden. De houten bekapping is donker gebeitst, met eenig kleurig schilderwerk op markante constructiepunten, terwijl de kap-ankers den vorm hebben van het Christusmonogram (chi-ro) en de 12 ruitvormige kap-velden gevuld werden met door leden van de gemeente zelf uitgezaagde houten siervullingen, elk met een der 12 teekenen van den dierenriem als middenpunt. Ook de kerkramen zijn 12 in aantal, opdat bij het eventueel later aanbrengen van figurale glasschilderingen ter vervanging van de thans aanwezige eenvoudige loodverdeeling, het aantal in de keuze van een of andere symboliek geen bezwaren zou opleveren. Ook de vier granieten blokken, die de hoofdspantliggers dragen en de beide granieten draagblokken, die als dragers fungeeren van den apostelbalk, den overgang tusschen kerk en priesterkoor, leenen zich voor latere bewerking door beeldhouwwerk en zijn ook in hun aantal van 4 (b.v. de vier Evangelisten) en 2 (b.v. Mozes en Elias, de wet en de profeten, Oud en Nieuw Verbond) niet zonder beteekenis.

Wat de verdere afwerking van het kerkinterieur betreft, de vloer daarvan is belegd met niet-gladde op wit gesorteerde chamotte-tegels, terwijl onder de banken houten vloeren met linoleum zijn aangebracht. De banken zelf zijn uiterst sober gehouden en uitgevoerd in gerookt eikenhout met opklapbare, bekleede knieltreden. Getracht is bij de banken aan de bestemming, zitten en knielen, alle aandacht te besteden.

Verder zijn in het interieur opgenomen de communiebank en de preekstoel uit de oude kerk, de laatste zonder het zware klankbord en ontdaan van een dikke laag verf en lak, die in den loop van de jaren veel van het fraaie snijwerk had bedekt en ten deele ook bedolven. Ook is geen nieuw altaar gebouwd en wel, omdat gebleken is, dat de oude altaarvorm met de fraaie oude antipendia in de nieuwe kerk volkomen tot hun recht komen. Merkwaardig is ook, dat de oude in wit en zwaar verguld uitgevoerde tabernakel, die in de kleine oude kerk wel erg groot en „druk" aandeed, in het grootere nieuwe interieur niet stoort, maar er zelfs een aanzienlijke verrijking in vormt, die mèt preekstoel en communiebank een soort „geheel" vormt, dat tegelijk den band met het verleden handhaaft en de gemeente des te eerder met de nieuwe kerk vertrouwd kan maken. Ook een nieuw orgel kon niet worden aangebracht; het oude orgel werd gedemonteerd en „voorloopig" opnieuw opgesteld; van dit orgel geldt hetzelfde als van het tabernakel, n.l. dat het, zooals het daar thans staat opgesteld, geflankeerd door de oude houten beelden van de patronessen van de kerk, Sint Anna en

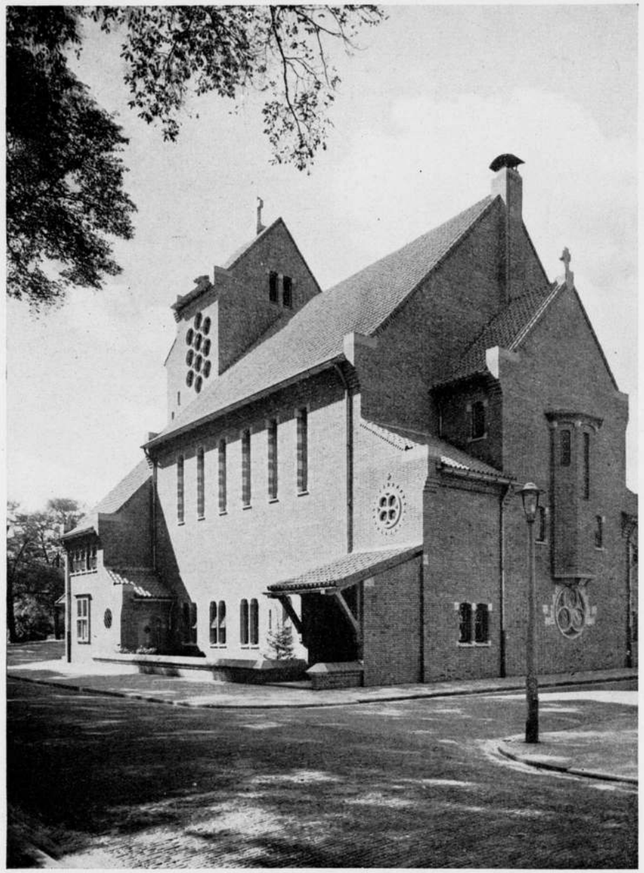

KERKGEBOUW OUD-KATH. GEM. TE HAARLEM. GEZIEN UIT HET NOORDEN
ARCHITECT Ir. H. T. ZWIERS B.N.A.

Maria, niet alleen niet stoort, maar zich volkomen in het interieur voegt. Zoo is ook in het orgel voorloopig althans de traditie gehandhaafd en een band met het oude gebouw blijven bestaan. Wat de verdere ruimte betreft, de kerk bevat een ruim zangkoor, waarop het orgel is opgesteld, een sacristy met vele ingebouwde kasten, laden en bergingen en tevens een ingebouwde galerij, welke voor allerlei neven-doeleinden bruikbaar is. Verder op den beganen grond een ruime vergaderkamer, tevens voor vereenigingsdoeleinden te gebruiken (grootte ongeveer 65 m²) met theekeukentje, een leeringlokaal met ruime bergplaatsen, de bisschopskamer en een nieuwe boekerij en verder de noodige halruimten, toiletten, bergplaatsen en een kleine administratieruimte. Een van de moeilijkheden van den plattegrond vormde nog de keuze van de ruimte onder het priesterkoor, welke bij een kerk-op-de-verdieping m.i. niet kan zijn een ruimte met een willekeurige bestemming. Zoo is tenslotte de boekerij de fundeering van het priesterkoor geworden.
Aansluitend aan priesterkoor en sacristy boven en aan de boekerij, de bisschopskamer en de hal bij leering- en vergaderkamers bevindt zich de pastorie, welke èn via de studeerkamer

KERKGEBOUW OUD-KATH. GEM. TE HAARLEM. GEZIEN UIT HET ZUIDEN
ARCHITECT Ir. H. T. ZWIERS B.N.A.

van den pastoor en uit het dienstgedeelte (bijkeuken) rechtstreeks toegang tot de kerk heeft.
Aan den anderen kant heeft de kosterswoning toegang tot de kerk op zoodanige wijze, dat fietsenstalling, ingang en ingangshal, en verwarmingskelder rechtstreeks toegankelijk zijn. Deze kosterswoning is gebouwd als een lage flat-woning boven de fietsenstalling en de aan deze stalling grenzende drie garages, welke eventueel bij de 5 woonhuizen kunnen worden verhuurd. Tusschen kosterij en pastorie sluit zich dan het ongeveer vijfhoekig bouwterrein met deze 5 woonhuizen, welke, alweer terwille van de „schaal" van de kerk ten opzichte van de omgeving niet als één blok zijn uitgevoerd, maar onderverdeeld in twee blokjes, waartusschen door de kerktoren statig oprijst. Wanneer straks de hemelboom en de Christusdoorn, welke in de tuinen van pastorie en kerk het centrum van den inwendigen tuinaanleg vormen, verder opgegroeid zullen zijn en volop in blad staan, dan zal daarmee ook in het aanzicht der binnenterreinen een geheel zijn ontstaan, waarbij ook daar aan de kerk en aan het kerkterrein weer de voornaamste plaats zal zijn ingeruimd.

H. T. Z.

KERKGEBOUW OUD-KATHOLIEKE GEMEENTE TE HAARLEM. GEZIEN UIT HET OOSTEN

PRIESTERKOOR
KERKGEBOUW OUD-KATHOLIEKE GEMEENTE TE HAARLEM

DETAIL VAN DE KAP
ARCHITECT Ir. H. T. ZWIERS B.N.A.

INTERIEUR KERKGEBOUW OUD-KATHOLIEKE GEMEENTE TE HAARLEM.

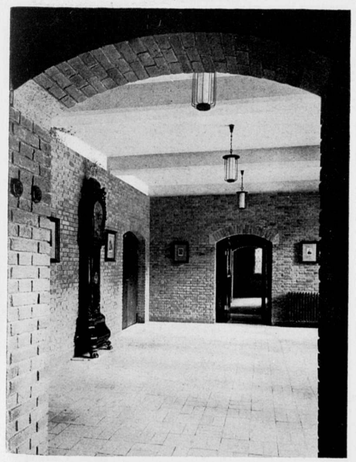

BENEDENHAL

DETAIL WOONHUISGEVEL

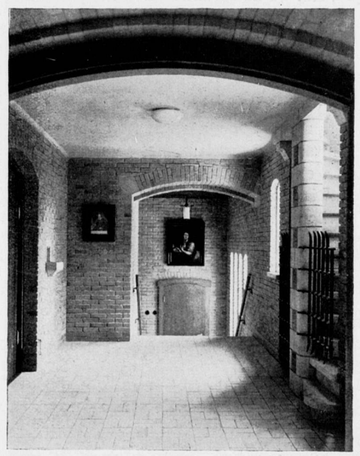

BOVENHAL

KERKGEBOUW OUD-KATHOLIEKE GEMEENTE TE HAARLEM

ARCHITECT Ir. H. T. ZWIERS B.N.A

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Het maken van begrootingen voor de bouwwereld. Door O. Jelsma, Civ. Ing. Uitgave N.V. Mouton en Co., Den Haag.

Dit boekje bevat niet anders dan een aantal tabellen waarin, met uitzondering van materiaalprijzen en arbeidslonen, zijn aangegeven de hoeveelheden materialen, het aantal arbeidsuren en de bijkomende onkosten in procenten, welke nodig zijn per eenheid verwerkt materiaal in de bouw gemeten.
In de inleiding zegt de schrijver:
„Over 't algemeen wordt door de architecten nog met totaalprijzen per eenheid verwerkt materiaal gerekend, n.l. met vaste bedragen, vormende den prijs per eenheid van materiaalsoort of een combinatie van materialen, plus het bedrag aan werkloon, benevens algemeene onkosten, winst enz. Indien zoowel de arbeidsloonen als de materiaalprijzen in Nederland vrijwel constant zouden zijn, konden tegen een dergelijke berekeningswijze geen bezwaren worden ingebracht.
Zoowel de materiaalprijzen als de arbeidsloonen loopen echter beduidend uiteen. De materiaalprijzen wisselen niet alleen als gevolg van marktprijzen, doch hangen tevens af van de transportkosten, welke voor verschillende plaatsen zeer uiteen kunnen loopen.
De verschillen in de arbeidsloonen welke in onderscheidene groote en kleinere steden, benevens in de dorpen worden betaald, spelen een nog grootere rol, terwijl ook de plaatselijke loonen aan wisseling onderhevig zijn. Bovendien moeten de totaalprijzen per eenheid zijn ontstaan uit afzonderlijke prijzen van het materiaal, c.q. van een combinatie van materialen, het arbeidsloon voor het verwerken daarvan, de transportkosten, de algemeene onkosten, de winst en het risico.
Voor het maken van een juiste begrooting dient men derhalve uit te gaan:

1e. van de werkelijke prijzen der materialen;

2e. van de werkelijke transportkosten;

3e. van de zoo nauwkeurig mogelijk te schatten arbeidstijden, welke voor het totstandbrengen van de verschillende onderdeelen van een bouwwerk noodig zijn;

4e. van de juiste algemeene onkosten;

5e. van de winst en het risico.

De prijzen der materialen en de transportkosten zijn bij fabrikanten, leveranciers, transportondernemingen enz. aan te vragen en vormen derhalve geen beletsel voor het verkrijgen van een juisten prijs."
Ik ben het eens, dat theoretisch dit de enige juiste wijze van begroten is. Maar overdenking van hetgeen schrijver in de tweede en de laatste alinea van het boven aangehaalde gedeelte zegt, doet mij sterk twijfelen of practisch het op deze manier begroten, voor de architecten, wel betrouwbaarder is dan het bij hen gebruikelijke begroten met totaalprijzen per eenheid verwerkt materiaal, gebaseerd op die van pas aanbestede —, onderhanden zijnde — of kortgeleden gereedgekomen bouwwerken. Er zijn natuurlijk allerlei factoren die het noodzakelijk maken bij een nieuw werk na te gaan of hiervoor dezelfde eenheidsprijzen kunnen gelden. Maar dit is m.i. voor een architect makkelijker en betrouwbaarder te doen, dan de prijs als door schrijver bedoeld, uit de samenstellende factoren op te bouwen.
Immers, de schrijver erkent in de tweede alinea dat er tegen de gangbare methode geen bezwaren kunnen worden ingebracht indien zowel arbeidslonen als materiaalprijzen in geheel Nederland vrijwel constant zouden zijn.
Die constantheid is er niet, maar hetgeen in de laatste alinea van het aangehaalde gedeelte wordt gezegd, is voor de architecten niet waar.
Van de werkelijk betaalde lonen kunnen zij moeilijk kennis nemen en de prijzen welke de architecten van fabrikanten, leveranciers en transportondernemingen opkrijgen, zijn juist voor een wijze van begroten als door schrijver voorgestaan, volkomen onbetrouwbaar.
Voor de aannemers is het iets anders, zij weten vrij nauwkeurig welke lonen onder bepaalde omstandigheden betaald moeten worden en de materiaalprijzen ontvangen zij direct concurrerend en veelal wetende of er nog „wat in zit".
Met dit alles wil ik echter geenszins zeggen dat dit boekje voor de architecten geen nut heeft. Men vindt er een aantal gegevens in die anders waarschijnlijk uit een viertal werken nog niet volledig op te diepen zijn en waarvan men ongetwijfeld voor een juist inzicht toch kennis moet nemen. A. E.

Carl Friedrich Schinkel. Ein Verzeichnis seiner Denkmalentwürfe door dr. Charlotte Steinbrücker. Nieder-Rheinischer Verlag. Burg an der Wupper.

In haar voorwoord wijst de schrijfster op het groote aantal ontwerpen voor monumenten, dat Schinkel gemaakt heeft. Enkele ervan zijn uitgevoerd en deze liggen nog wijd verspreid. De beteekenis van deze werken voor de waardeering van Schinkel moet dus in hoofdzaak ontleend worden aan de ontwerpen.
De catalogus bevat 250 genummerde en van een korte toelichting voorziene ontwerpen. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 35 — 27 AUGUSTUS 1938

DE RUSTHOEVE, TEHUIS VOOR OUDEN VAN DAGEN TE PURMEREND. ARCHITECT WIEGER BRUIN B.N.A.

Vanouds zijn in ons land tal van stichtingen in het leven geroepen, die beoogen ouden van dagen een betrekkelijk onbezorgden levensavond te verschaffen. Vreemdelingen zeggen met lof, dat er nergens méér zijn. Of dat statistisch te bewijzen valt, weet ik niet, maar vast staat dat er geen stad in ons land is zonder hofjes of gasthuizen, bestedelingenhuis, oude mannen- en vrouwenhuis of hoe ze meer heeten. En op de dorpen vinden we ze ook. Vele.
Op kiesche wijze werden de oudjes niet altijd geholpen. Kent U het opschrift, dat Dordt's Begijnhof op zijn poortje had? Dit:

„Siet hier werden onderhouwen
Oude, koude, swacke vrouwen.
Trotse vrysters, fiere jeugt,
Siet hoe datje werden meugt."

In het oude hofje wonen de oudjes betrekkelijk onverzorgd in een vrije woning; in het oude besjeshuis daarentegen worden zij verzorgd, maar in een maximum van onvrijheid. Is in het hofje vrijwel het eenige gemeenschappelijke de hof, in het besjeshuis is het eenig niet-gemeenschappelijke het bed.
Het moderne tehuis voor ouden van dagen is heel wat humaner van opzet.

Na den oorlog doet zich een aanmerkelijke opleving voor in de zorg voor de ouden van dagen. Die richt zich dan sterk op hen, die financieel aan lager wal zijn geraakt. Pro Senectute en andere instellingen stichten voor hen tehuizen. Maar ook leeft dan de activiteit van kerkelijke genootschappen op.
Vele tehuizen worden uitgebreid, vernieuwd of gesticht, dikwijls tevens ten behoeve van invaliden, die in 't bijzonder goede verzorging behoeven en deze elders bezwaarlijk kunnen verkrijgen. Verscheiden tehuizen strekken hun zorg ook uit over bejaarden, die financieel niet behoeftig zijn. Ook daarmee wordt een goed werk gedaan, aangezien zij nu door centrale verzorging voor betrekkelijk weinig geld comfortabel kunnen leven, bevrijd van tal van dagelijksche zorgen, van eenzaamheid of inwoningswee.
Een dergelijke, samengestelde inrichting is de Rusthoeve, die gesticht werd door de Vereeniging van Hervormde diaconieën in de classis Edam, welke tot dat doel werd opgericht.
Bedoeld werd een tehuis te bouwen, en geen gesticht, — woord dat in een kwaden reuk staat. De Rusthoeve diende behalve aan 8 invaliden, huisvesting en verzorging te bieden aan 26 „bestedelingen" en 86 „meer-betalenden" in zit-slaapkamers en enkele twee-kamer-appartementen, die zij als hun vrije woning zouden kunnen beschouwen. Bovendien echter diende het geheel een gezamenlijk tehuis te worden.
Een mooie opgave.
Het programma stelde velerlei eischen: drie gescheiden en ver-

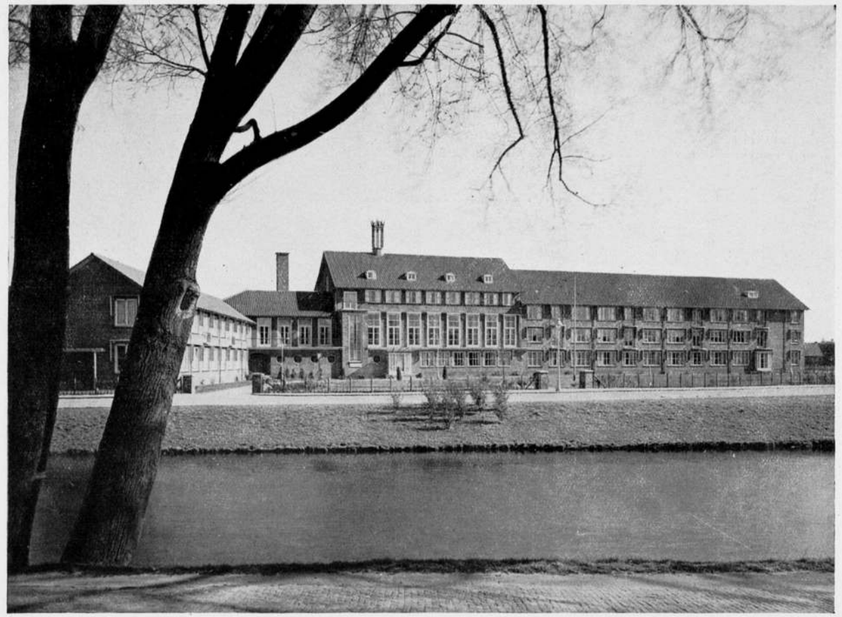

WESTGEVEL

OOSTGEVEL

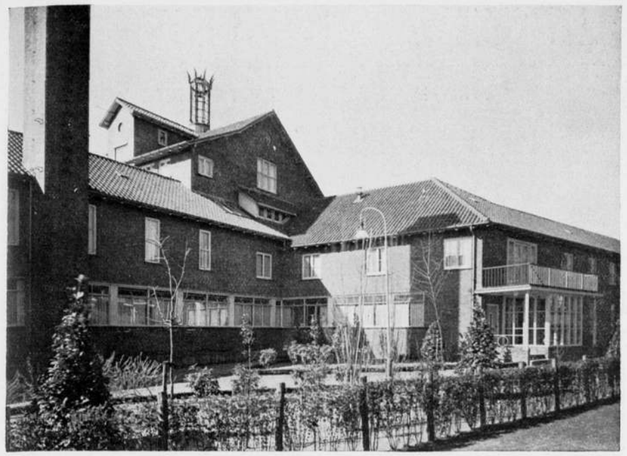

KEUKENHOF

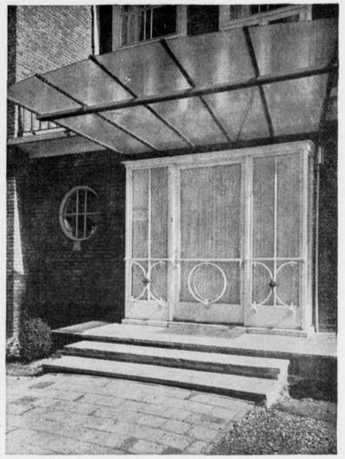

HOOFDINGANG

bonden afdeelingen, de recreatiezalen der twee woonafdeelingen op de verdieping op het Westen met ruime terrassen ervoor en een dienkamer, tevens theekeuken, ertusschen; een groote, omschreven verscheidenheid van kamers, van 14.5—25 m² oppervlak, enz. enz.. Ik voegde er deze aan toe: alle kamers moeten vrijwel onbelemmerd uitzicht hebben over den tuin en de omgeving.

Nu de ouden van dagen in zoo'n gebouw centraal verzorgd, grootendeels vrij wonen, en gezamenlijk slechts voorzoover zij daaraan behoefte hebben, achtte ik het psychologisch juist om allen vrij zicht te geven op de buitenwereld en zoodoende een gevoel van voort-durend contact daarmee. Dat moet m.i. gelukkiger maken en jonger doen blijven dan het wellicht beklemmende uitzicht op het eigen gebouw.

Dit deed mij een anderen weg inslaan dan Stam, Moser en Kramer volgden bij den bouw van het Budgeheim in Frankfort (1930) en Haesler en Völker met het Aschrottheim in Kassel (1931). Beide gebouwen bestaan uit twee vrij lange bouwlichamen met kamers op het Zuiden, en een tusschenlid dat de gemeenschappelijke en dienstruimten omvat. Ter wille van de oriëntatie kijkt daardoor de helft der bewoners op de gangen van de andere helft. Bovendien zou mij een hoofdpartij, bedrukt tusschen woonvleugels, niet voldoende tot haar recht komen.

Ligging der kamers op het Zuiden dacht mij geen eisch. Een medicus-tehuisdirecteur zei, dat hij zijn kamers op het Zuiden wel zou willen missen, eenige kamers op het Noorden niet, — dit met het oog op de normaal vrij hooge bloeddruk van oude menschen, en op gevallen van abnormaal hoogen bloeddruk. In de Rusthoeve zijn echter kamers op het Noorden toch maar niet gemaakt.

Een lage, a.h.w. opengespreide bouw leek het aantrekkelijkst, maar de beschikbare bouwsom en de eisch van bedrijfsoeconomie drongen naar een zekere compactheid.

Gesteund door stedebouwkundige overwegingen kwam ik zoo tot dezen hoofdopzet: een middendeel (M op de situatieteekening) dat de gemeenschappelijke, directie- en dienstruimten omvat, en dat zich manifesteert door zijn hoogte en de dakruiter met luiklokje, — een hoofdvleugel (H) als voortzetting van het middendeel, voor de afdeeling der „meerbetalenden", met kamers op het Oosten en Westen, — een tot die afdeeling behoorende korte, lagere vleugel (Z.O.) met de tweekamerwoningen op het Zuiden, — en aan de Noordzijde twee lage vleugels, voor de diaconale afdeeling (W) en voor de afdeeling voor invaliden en zieken (N.O.). Deze beide vleugels met kamers op het Zuiden en de gangen op het Noorden, onttrekken de achterkant der middenstandswoningen grootendeels aan het zicht en vormen daar een vrije keukenhof voor de keukenafdeeling die op het Noorden ligt, onder de afdeeling voor invaliden en zieken. Een begrafenisstoet kan daar op den dienstweg voor de rouwkamer vrijwel ongezien worden opgesteld.

Nu nog enkele inlichtingen.

De bewoners der diaconale afdeeling gebruiken de maaltijden in hun recreatie- tevens eetzaal. De meer-betalenden — hatelijk woord — worden bediend op hun kamers met behulp van dienwagentjes (welke geparkeerd worden tegenover de loketten van de spoelkeuken). Zij beschikken over een afsluitbare bergruimte op de zolder van de hoofdvleugel, die met de lift te bereiken is.

Alle zit-slaapkamers zijn uitgerust met een of twee opklapbedden, met aansluiting op een radio- en een zusteroproepinstallatie. Zij hebben een waschbak met warm en koud water; de meer-betalenden hebben die in een voorportaal met glasdeur.

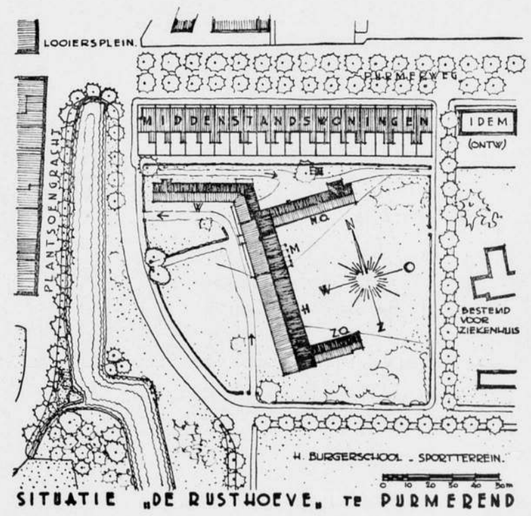

SITUATIE „DE RUSTHOEVE" TE PURMEREND

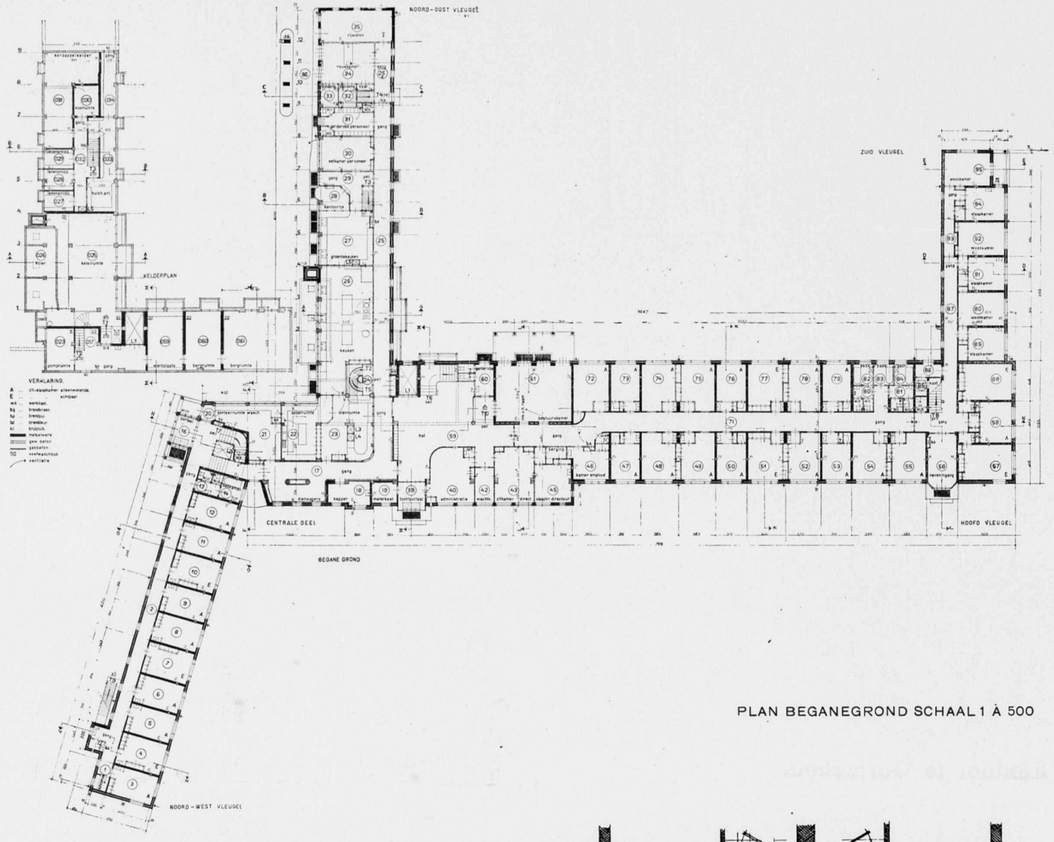

PLAN BEGANEGROND SCHAAL 1 À 500

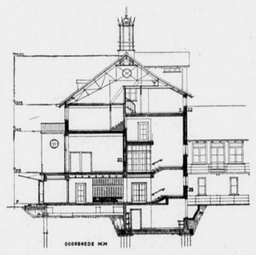

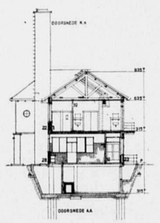

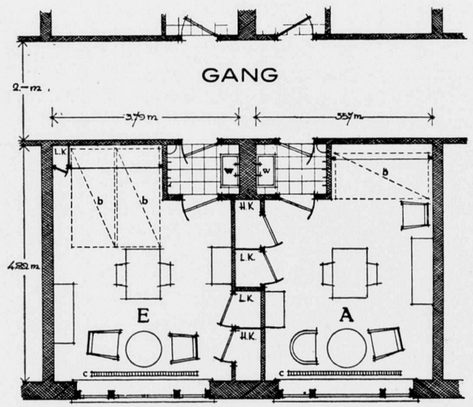

E = voor echtpaar
A = voor alleenwonenden

b = opklapbedden
c = centrale verwarming
HK = hangkast
LK = ligkast
w = waschtafels

DOORSNEDEN VAN MIDDENDEEL EN Z.O. VLEUGEL. SCHAAL 1 À 500

INDEELING DER WONINGEN. SCHAAL 1 À 100

„DE RUSTHOEVE" TE PURMEREND

ARCHITECT WIEGER BRUIN B.N.A.

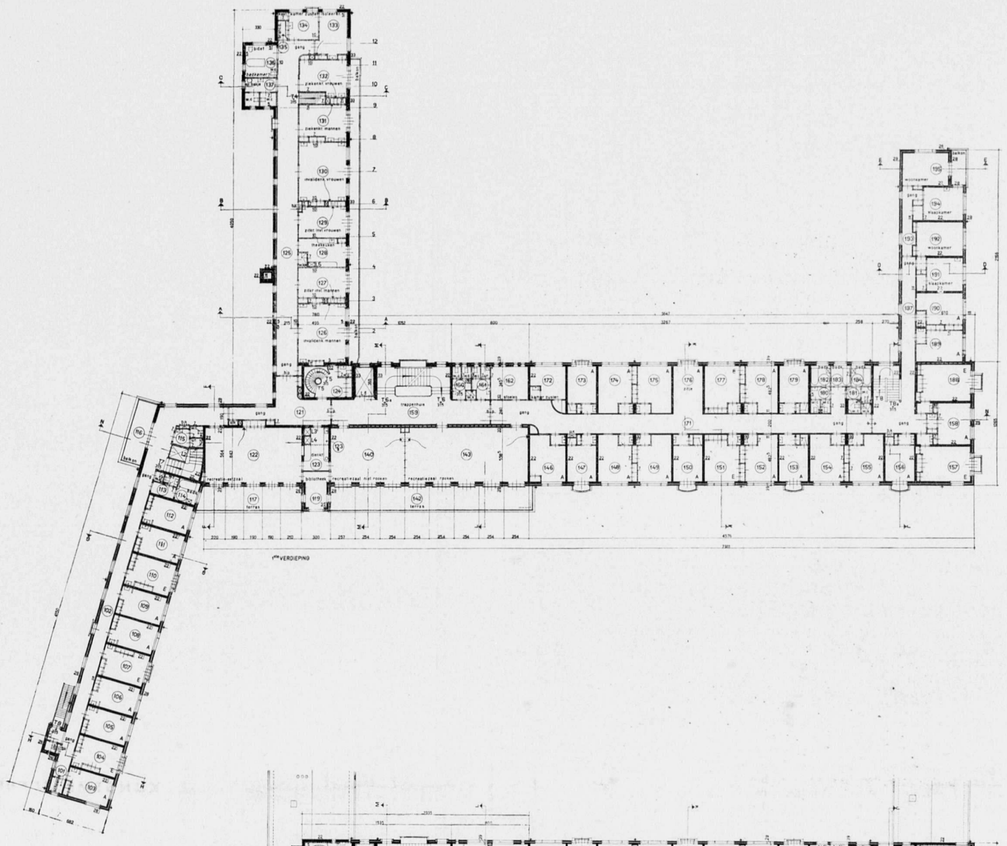

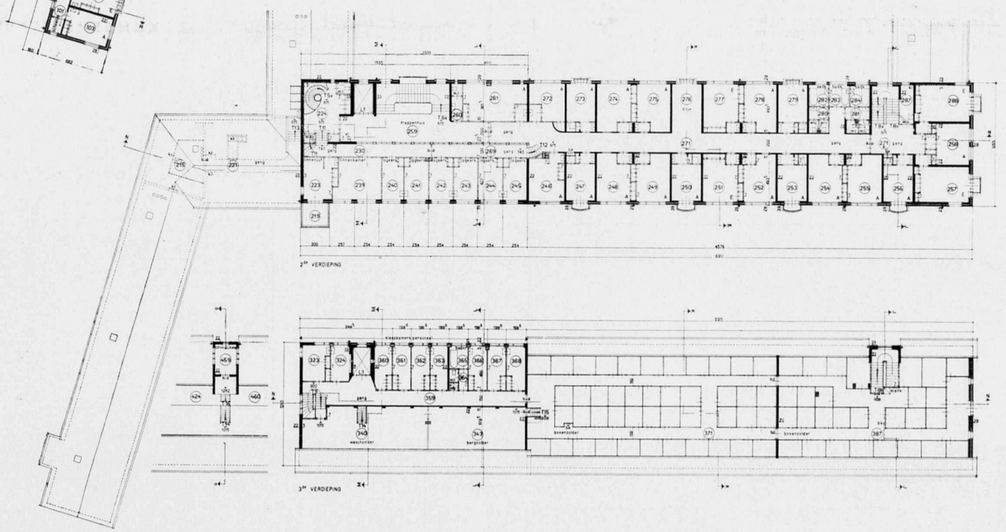

PLATTEGRONDEN 1ε, 2ε EN ZOLDERVERDIEPING. SCHAAL 1 À 500

„DE RUSTHOEVE" TE PURMEREND.

ARCHITECT WIEGER BRUIN B.N.A.

HAL EN HOOFDTRAP. BESTUURSKAMER, GANG HOOFDVLEUGEL EN NEVENTRAP HOOFDVLEUGEL
„DE RUSTHOEVE" TE PURMEREND ARCHITECT WIEGER BRUIN B.N.A.

Er wordt gekookt op gas en op stoom. De centrale verwarming wordt gestookt met kolen, omdat de duurdere „oliestook" een stoker-factotum niet overbodig zou maken.
In gewapend beton zijn uitgevoerd de fundeering en de kelders (op een houten paalfundeering), de drie voornaamste trappen, bijna alle vloeren, constructies in het middendeel en het skelet van de keukenvleugel. Overigens is het gebouw van baksteen opgetrokken. Voor de scheidingswanden en voor isolatie is in hoofdzaak gasbeton gebruikt. De kappen op het middendeel en de hoofdvleugel zijn van staal geconstrueerd; de andere zijn houten kappen. Gevelsteen: een bruinachtige waalsteen. Dakbedekking: roode verb. Hollandsche pannen. Vloerbedekking: in de gangen en kamer-portalen grootendeels Solnhofener tegels, in de kamers linoleum op estrich, in de bestuurskamer teakhouten parket, in de keukens granito. De kamers zijn behangen.
Wie meer wil weten, ga kijken.
Wat den bouw betreft: Eind December 1933 werd drie architecten opdracht gegeven een voorloopig ontwerp te maken volgens een wel-doortimmerd programma. In Maart 1934 werden de ontwerpen ingediend, in April rapporteerden de twee adviseurs, in Mei werd mij opdracht gegeven tot uitwerking en in September kon de bouw worden gegund aan Gebrs. de Vries te Purmerend. In Februari 1936 namen de eerste bewoners in het gebouw hun intrek.
Adviseur voor de gewapend-beton-constructie was Ir. J. Smits c.i., adviseur voor de technische installaties J. Woudhuizen, hoofdopzichter N. Wolthuis. De meubileering der bestuurskamer werd ontworpen door C. Feltkamp. M. Andriessen sneed een relief in teakhout: de levensweg.
Alle lof voor mijn medewerkers. W. B.

VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERRICHT

XXIXste JAARVERSLAG, 1937.

Eerste gedeelte: van den Cursus.

a. Cursus 1936-1937.

Bij het begin van 1937 waren er in totaal 32 deelnemers. Hiervan waren in het 1e leerjaar 8, in het 2e 9, in het 3e 7, en in het vierde 8. Verder waren er nog twee toehoorders, die enkele colleges volgden.
De volgende leervakken werden gedoceerd door de daarachter genoemde Heeren:

Vak 1. Architectonisch ontwerpen. 1e leerjaar J. F. Berghoef, D. Greiner; 2e leerjaar Prof. N. Lansdorp, Ir. S. van Ravesteyn; 3e leerjaar Ir. J. B. van Loghem, M. J. Luthmann; 4e leerjaar Ir. H. T. Zwiers.
Vak 2. Interieur ontwerp. 3e leerjaar F. A. Eschauzier.
Vak 3. Verband huis en tuin. 2e leerjaar A. P. Smits.
Vak 4. Sterkteleer. 1e en 2e leerjaar Ir. G. J. Meyers.
Vak 5. Technische installaties. 2e en 3e leerjaar Verwarming en Ventilatie Ir. P. W. Deerns; 2e en 3e leerjaar Aan- en Afvoerleidingen E. P. Messer.
Vak 6. Karakteristiek der stijlen. 1e en 2e leerjaar J. de Meyer, Prof. W. van der Pluym; 3e en 4e leerjaar Prof. W. van de Pluym.
Vak 7. Verlichtingstechniek. 2e en 3e leerjaar R. Swierstra.
Vak 8. Lichtarchitectuur. 2e en 3e leerjaar C. Feltkamp.
Vak 9. Stedebouw. 2e en 3e leerjaar Ir. P. Verhagen.
Vak 10. De woonwijk. 2e en 3e leerjaar Ir. W. van Tijen.
Vak 11. Acoustiek. 3e en 4e leerjaar Prof. Dr. A. D. Fokker.
Vak 12. Gedachten over bouwkunst. 4e leerjaar Ir. J. B. van Loghem.
Vak 13. Handteekenen. 1e leerjaar N. J. van de Vecht.
Vak 14. Gedachten over bouwkunst. 1e, 2e, 3e en 4e leerjaar F. A. J. Vermeulen.
Vak 15. Handteekenen. 1e leerjaar N. J. van de Vecht.
Vak 16. Architectuur schetsen. 1e, 2e, 3e en 4e leerjaar Ir. W. de Bruyn.

Het diploma van den Cursus kon aan vijf deelnemers worden toegekend, n.l. aan de Heeren W. H. H. de Groot, F. J. M. Korteweg, C. Nielsen, J. M. Stevens en D. Zuiderhoek.

Aan het einde van het Cursusjaar 1936-1937 werden bevorderd:
van het 1e naar het 2e leerjaar 5 deelnemers,
„ „ 2e „ „ 3e „ 6 „ .
„ „ 3e „ „ 4e „ 4 „ .

b. Cursus 1937-1938.

De Cursus 1937-1938 begon met in totaal 32 deelnemers, als volgt over de leerjaren verdeeld: in het 1e leerjaar 16, in het 2e 7, in het 3e 6 en in het 4e 3 deelnemers.
Voor de volgende vakken werden de daarachter genoemde Docenten benoemd:

Vak 1. Architectonisch ontwerpen. 1e leerjaar J. F. Berghoef, J. Roodenburgh; 2e leerjaar M. J. Luthmann, Ir. H. Hoekstra; 3e leerjaar Ir. S. van Ravesteyn en Ir. H. T. Zwiers, 4e leerjaar Ir. J. B. van Loghem.
Vak 2. Verband huis en tuin. 2e en 3e leerjaar A. P. Smits.
Vak 3. Sterkteleer. 1e, 2e, 3e en 4e leerjaar Ir. G. J. Meyers.
Vak 4. Verwarming en ventilatie. 2e en 3e leerjaar Ir. P. W. Deerns.
Vak 5. Aan- en afvoerleidingen. 2e en 3e leerjaar E. P. Messer.
Vak 6. Karakteristiek der stijlen. 1e en 2e leerjaar Prof. W. van der Pluym.
Vak 7. Bouwstelsels. 3e leerjaar F. A. J. Vermeulen.
Vak 8. Steensneden. 4e leerjaar A. L. Oger.
Vak 9. Stedebouw. 2e en 3e leerjaar Ir. P. Verhagen.
Vak 10. De woonwijk. 2e en 3e leerjaar Ir. W. van Tijen.
Vak 11. Verlichtingstechniek. 3e en 4e leerjaar R. Swierstra.
Vak 12. Lichtarchitectuur. 3e en 4e leerjaar C. Feltkamp.
Vak 13. Acoustiek. 2e en 3e leerjaar Prof. Dr. A. D. Fokker.

De Heer A. L. Oger, benoemd als Docent voor het leervak Steensneden, kon om verschillende redenen zijn benoeming niet aanvaarden. Het Bestuur heeft tal van pogingen gedaan, om voor dit leervak een anderen Docent te vinden, doch is daarin niet geslaagd. De colleges voor dit leervak hebben dan ook geen doorgang kunnen vinden.
Voor het leervak Gedachten over Bouwkunst was oorspronkelijk benoemd Prof. Ir. M. J. Granpré Molière. Deze had ook zijn benoeming reeds aanvaard. Door ernstige ziekte was Prof. Granpré Molière echter verhinderd, als Docent op te treden. Het Bestuur vond toen den Heer F. A. J. Vermeulen bereid, om het leervak Gedachten over Bouwkunst te doceeren.
De colleges werden gegeven in de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, de Electrotechnische School, en in het Rijksinstituut tot Opleiding van Teekenleeraren. Voor de colleges Verlichtingstechniek en Lichtarchitectuur werd de demonstratiezaal van Philips welwillend ter beschikking gesteld.
Bij de samenstelling van den rooster voor den Cursus 1937-1938 is het gelukt, bijna alle colleges in de Rijksacademie onder te brengen, zoodat op het oogenblik in het geheel geen gebruik meer wordt gemaakt van de lokalen der Electrotechnische School, die, vooral door hun ligging, voor den Cursus minder geschikt zijn.
In de Rijksacademie van Beeldende Kunsten vond ook op 6 Februari 1937 de uitreiking der diploma's plaats, terwijl op 20 September de Commissie van Toelating daar vergaderde. De vergadering, waarin over de overgangen werd beslist (14 Juni), evenals die, waarin de toekenning der diploma's over den Cursus 1936-1937 geschiedde (20 September), werden gehouden in het Stedelijk Museum. Voor verschillende Docenten- en Ledenvergaderingen werd de vergaderzaal van den B.N.A. wederom op zeer vriendelijke wijze ter beschikking gesteld, terwijl de vergaderingen van het Bestuur en van het dagelijksch Bestuur steeds ten huize van den Secretaris plegen te worden gehouden.
Het Bestuur is er nog steeds niet in geslaagd, om de beschikking te verkrijgen over een eigen lokaal, waarvan Bestuur, Docenten en Cursisten voor verschillende doeleinden gebruik zouden kunnen maken. De noodzakelijkheid hiervan dringt zich echter bij tal van gelegenheden steeds meer op, en dit vraagstuk heeft dan ook de voortdurende aandacht van het Bestuur.
Buiten hetgeen reeds is medegedeeld, valt over den Cursus nog het volgende te melden.
Voor de toelating hebben zich in totaal 22 candidaten aangemeld, van wie er 17 werden toegelaten. Een van deze toegelatenen trok zich vóór den aanvang van den Cursus terug. 15

kwamen in het 1e leerjaar, terwijl één direct tot het 2e leerjaar werd toegelaten. Over het algemeen kan men zeggen, dat aan de eischen betreffende de schoolopleiding tamelijk goed wordt voldaan; dat dit nog geen waarborg is voor goede prestaties op den Cursus, in het bijzonder wat de architectonische vakken betreft, leert de ervaring maar al te duidelijk.

Nog steeds heeft het Bestuur te kampen met het groote aantal der absenties; ditmaal heeft vooral het 1e leerjaar vele verzuimen op zijn rekening staan. Overwogen wordt, het onnoodige wegblijven van de colleges tegen te gaan door strengere maatregelen dan de tot nu toe gebruikelijke.

Tevens moet worden bereikt, dat de Cursisten op elk college voor Architectonisch Ontwerpen nieuwe of verbeterde schetsen medebrengen. Dit laat nog veel te wenschen over. Veelal wordt door de Cursisten in dit verband geklaagd over een te kleine tusschenruimte tusschen de colleges. Voorzoover deze bezwaren gegrond moeten worden geacht, zal gepoogd worden, daaraan bij de samenstelling van den nieuwen lesrooster tegemoet te komen. Hierbij moet echter niet uit het oog worden verloren dat, wanneer een of meer colleges bijv. door ziekte van den Docent moeten worden overgeslagen, aan het einde van den Cursus een betrekkelijk groot aantal colleges binnen een kort tijdsbestek zal moeten worden afgewerkt. Het is zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, om ook hiermede bij het opstellen van den lesrooster rekening te houden.

Bij het einde van den Cursus 1936-1937 en bij het begin van den Cursus 1937-1938 zijn een tweetal samenkomsten gehouden van het Bestuur met de Cursisten. Ook op deze wijze heeft het Bestuur getracht, het contact tusschen de Cursisten onderling te versterken, en een zeker saamhoorigheidsgevoel, een zekeren corpsgeest aan te kweeken. Mede uit dit oogpunt werd ook op 18 Juli een kleine interne expositie georganiseerd van het gedurende den Cursus 1936-1937 vervaardigde werk, waar door de Docenten de verschillende plannen werden toegelicht en besproken. Het Bestuur betreurt het, te moeten constateeren, dat zijn pogingen in deze richting weinig weerklank en waardeering vinden bij de Cursisten. Van eenig streven, om het door het Bestuur genomen initiatief over te nemen, en om te komen tot een eigen organisatie der Cursisten, is althans tot dusverre niets gebleken. Van Bestuurszijde zal nu nogmaals getracht worden, deze zaak aan te vatten, zij het op eenigszins andere wijze.

Het leerplan met de lesprogramma's was ditmaal, dank zij de zeer gewaardeerde medewerking van Heeren Docenten, gereed voor het begin van den nieuwen Cursus. Voor het eerst waren er dezen keer ook eenige literatuuropgaven in opgenomen. Van enkele Docenten werd de literatuuropgave later nog aan de Cursisten verstrekt.

Enkele wijzigingen in de samenstelling van het leerplan verdienen vermelding. Een tweetal nieuwe leervakken werd opgenomen: Bouwstelsels en Steensneden. Zooals reeds werd aangeduid, konden door bijzondere omstandigheden de colleges voor het laatstgenoemde vak niet doorgaan.

De colleges Karakteristiek der Stijlen werden alleen door Prof. van der Pluym gegeven, voor het 1e en 2e leerjaar gezamenlijk. De stof voor dit onderwerp is nu over twee jaren verdeeld.

Verder is ditmaal voor het eerst door den Heer Berghoef in het 1e leerjaar een aantal kleine, in moeilijkheid toenemende, ontwerpen gegeven. Dit nieuwe systeem heeft uitstekend voldaan en zal dan ook in de toekomst worden gehandhaafd.

Zeer belangrijk is ook het invoeren der college-rapporten, die na afloop van ieder college door de Docenten voor Architectonisch Ontwerpen over iederen Cursist afzonderlijk worden ingediend. Eerst hierdoor wordt het mogelijk, inzicht te verkrijgen in de werkmethoden en de gemaakte vorderingen der Cursisten, teneinde te komen tot een objectieve beoordeeling der uiteindelijke prestatie. Aan Heeren Docenten, van wier medewerking het welslagen van deze nieuwe regeling geheel en al afhankelijk was, betuigt het Bestuur zijn groote erkentelijkheid. Het Bestuur verheugt zich ten zeerste over de onverflauwde belangstelling van Heeren Docenten, die behalve uit het voorgaande ook blijkt bijv. uit de steeds groote opkomst op de Docentenvergaderingen, en die vooral bij een Cursus als deze zoo onmisbaar is. Het eerste gedeelte van dit verslag moge dan ook worden besloten met een woord van oprechten dank aan Heeren Docenten, die het Bestuur bij zijn streven naar een hechter en doelmatiger organisatie van den Cursus zoo krachtig en daadwerkelijk steunen en terzijde staan.

Tweede gedeelte: van de Vereeniging.

Vertegenwoordiging Rijk en Gemeente.

Ook gedurende het jaar 1937 bleef vertegenwoordiger van het Rijk de Heer W. H. Cool, Inspecteur van het Nijverheidsonderwijs, terwijl de Gemeente Amsterdam was vertegenwoordigd door den Heer A. Hollaar, Inspecteur van het Gemeentelijk Onderwijs.

Bestuur.

Het Bestuur der Vereeniging was begin 1937 samengesteld als volgt: W. Kromhout Czn., Algemeen Voorzitter; Ir. A. J. van der Steur, Voorzitter dag. Bestuur; B. T. Boeyinga, Secretaris; K. van der Wilk, Penningmeester; G. Westerhout, vertegenwoordiger B.N.A.; A. Eibink, vertegenwoordiger A. et A.; K. J. Mijnarends, vertegenwoordiger Club Gediplomeerden H.B.O.

De Heer B. T. Boeyinga moest, in overeenstemming met de statutaire bepaling, aftreden, doch werd op de Algemeene Vergadering van 7 Juli 1937 herkozen.

In Juni 1937 trad de Heer K. J. Mijnarends af als vertegenwoordiger der Club van Gediplomeerden H.B.O., en werd als zoodanig opgevolgd door den Heer D. Greiner.

Nieuwe Statuten.

Tijdens het eerste jaar, waarin de nieuwe Statuten van kracht waren, hebben hun bepalingen ook in de praktijk goed voldaan. Wellicht zal het echter in het belang van Vereeniging en Cursus blijken, om enkele bepalingen nogmaals te herzien. Hieromtrent is een rechtskundig adviseur geraadpleegd, van wien echter nog geen antwoord mocht worden ontvangen.

Bezoek aan Inspecteur N.O.

Door Voorzitter en Secretaris is in September 1937 een bezoek gebracht aan den Heer W. H. Cool, Inspecteur van het Nijverheidsonderwijs, om enkele moeilijkheden te bespreken, die gerezen waren in verband met de onderbrenging van den Cursus onder de N.O.wet.

Keuring Docenten.

In December 1937 ontving het Bestuur plotseling een aantal oproepingen voor de Docenten, om zich te laten keuren in verband met de wet tot bescherming van leerlingen tegen besmettelijke ziekten. Zij moesten daartoe enkele dagen na ontvangst van deze oproepingen allen tegelijk in het gebouw van den G.G.D. in Amsterdam komen. Het Bestuur heeft zich hierop onmiddellijk in verbinding gesteld met den Geneeskundigen Inspecteur, en hem op de onmogelijkheid gewezen, om de keuring der Docenten op een dergelijke wijze te doen plaats hebben. Als gevolg hiervan is een aanmerkelijk soepeler regeling getroffen, volgens welke de Docenten zelf kunnen bepalen, wanneer zij gekeurd willen worden. Enkele Heeren hebben zich dan ook reeds aan de keuring onderworpen.

Commissie voor Toelating en Overgang.

De volgens het huishoudelijk reglement benoemde Commissie voor Toelating en Overgang bestond voor 1937 uit de Heeren: J. F. Berghoef, Ir. G. J. Meyers, J. Roodenburgh, benevens uit de leden van het Bestuur, de Heeren: W. Kromhout Czn., Ir. A. J. van der Steur, B. T. Boeyinga, K. van der Wilk, G. Westerhout, A. Eibink en D. Greiner.

Verificatie-Commissie.

De Verificatie-Commissie bestond voor 1937 uit de Heeren: C. Feltkamp, Th. J. Lammers en E. P. Messer.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 36 — 3 SEPTEMBER 1938

POMPSTATION DER GEMEENTELIJKE WATERLEIDING TE AMERSFOORT. VOORGEVEL.
ARCHITECT IR. C. B. VAN DER TAK B.N.A.

UITBREIDING POMPSTATION VAN DE GEMEENTELIJKE DRINKWATERLEIDING TE AMERSFOORT.

Ontwerp en Directie: Ir. C. B. van der Tak, B.N.A.
Uitvoering: Aannemer H. v. Keulen; toezicht: J. E. Fisscher.

Doel van het gebouw.

Voor het gebouw bevinden zich de 50 à 80 Meter diepe bronnen waaraan het „ruwe" water wordt onttrokken. Het water wordt in de filtergebouwen (snelfilters) gezuiverd, belucht, ontijzerd, enz.. De „reinwater" kelder dient voor het opslaan van water. In het gebouw bevinden zich de werktuigen voor het watertransport, b.v. van de bronnen naar de filters, van de filters naar de kelder, vandaar naar de watertoren op de Amersfoortsche Berg op ± 4 K.M. afstand, d.w.z. pompen, spoelpompen, luchtpompen enz., electrisch en door Dieselmotoren gedreven.

Ten gevolge van de snelle groei van de bevolking van Amersfoort werd het productievermogen van de bestaande installaties te gering. (1919 ± 27000 inwoners, 1938 ± 48000 inwoners).

Door de uitbreiding is de capaciteit ± 2.000.000 M^3 water per jaar geworden.

Het „waterleidingtechnische" deel is verzorgd door de Directie van de Bedrijven en het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening.

Indeeling van het gebouw.

De nieuwe machinekamer grenst aan de oude. Boven een onder het geheele gebouw doorloopende „buizenkelder" zijn de werktuigen opgesteld. Op Zondagen (Zondagsrust) en „in reserve" kan „volautomatisch-electrisch" gedraaid worden.
„Normaal" drijven de Dieselmotoren de pompen enz. (goedkooper).

Details.

De ijzeren buizen, die de gassen van de Dieselmotoren (600 °C) via knalpotten afvoeren, zijn gelegd in een uitneembaar kanaal bestaande uit 2 duims Dicktorite asbestplaten in ramen van hoekijzer. De door het temperatuurverschil „van zelf" aangezogen koellucht omspoelt de bovengenoemde ijzeren buizen volgens het „tegenstroom principe".

De machinehal wordt verwarmd:

1e. door straling en convectie van de Dieselmotoren en door warme lucht uit het hierboven genoemde kanaal (roosters in machinekamervloer).

2e. door middel van een leidingstelsel met radiatoren waar het koelwater van de Dieselmotoren door afgevoerd wordt. Omdat dit steeds „versch" water is (zuurstof) zouden ijzeren leidingen en radiatoren spoedig doorroesten. Leidingen en radiatoren zijn daarom van koper.

3e. door middel van een warmeluchtverwarming (medium-water, ketel met olie gestookt) als het bedrijf niet draait. Exhausters blazen de warme lucht op twee plaatsen in de machinekamers.

Deze laatste installatie wordt gedirigeerd door thermostaten d.w.z. gaat, ook indien geen personeel aanwezig is, werken als de temperatuur beneden een bepaald minimum daalt en stopt als een vastgesteld maximum bereikt is.
Het gewapend beton plafond is geïsoleerd met 2½ c.M. dikke Vikingplaten (in de bekisting aangebracht vóór het storten van de beton) om condensatie tegen het plafond te voorkomen (druppelregen op vloer en machines door warme vochtige lucht in de hal en koud plafond).
De wanden zijn betegeld (geel), de schakeltafel en de machines geverfd in blauwe en zwarte, de stalen puien, ramen en deuren in alluminium kleur. De gevels zijn van groen-geel genuanceerde Brabantsche steen, de banden en kolommen van groengrijze Articon.
De uitbreiding van het gebouw heeft fl. 28.000.— gekost.
Het werk is aangenomen door H. van Keulen, aannemer te Amersfoort, die in goede samenwerking met den opzichter J. E. Fisscher het moeilijke werk (het bedrijf moest natuurlijk blijven draaien) uitvoerde.

De Dir. Stadsarchitect,

Ir. C. B. VAN DER TAK, B.N.A.

POMPSTATION DER GEMEENTE-WATERLEIDING TE AMERSFOORT SITUATIE SCHAAL 1:600

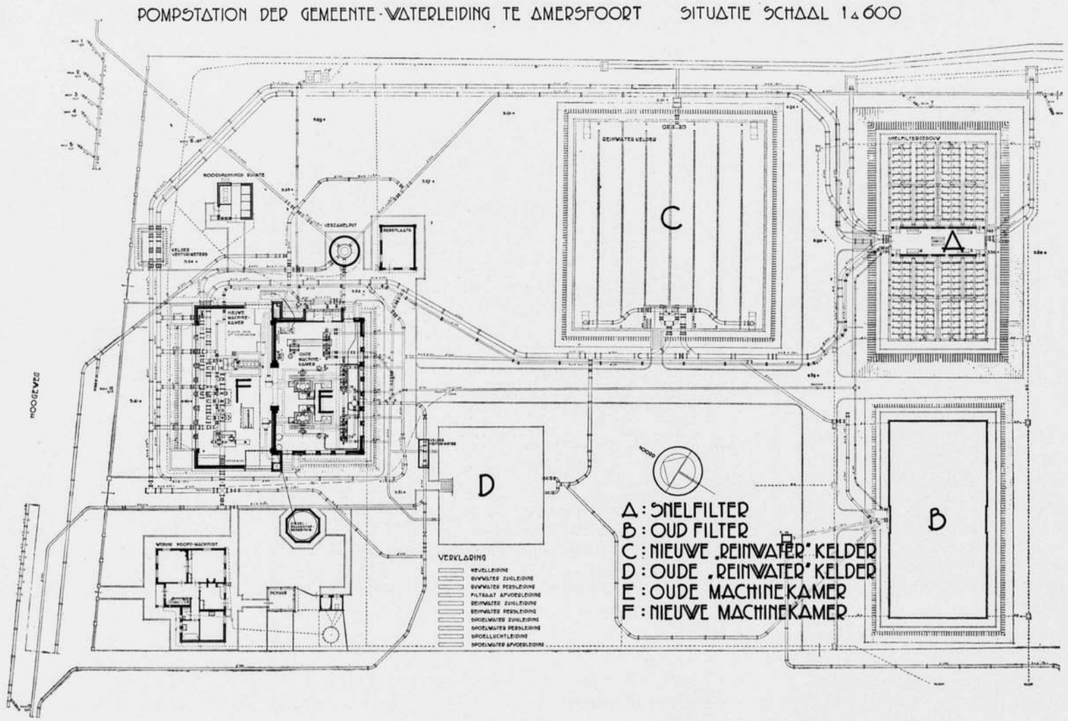

UITBREIDING EN VERBOUWING VAN HET POMPSTATION DER GEMEENTELIJKE WATERLEIDING TE AMERSFOORT
ARCHITECT Ir. C. B. VAN DER TAK B.N.A.

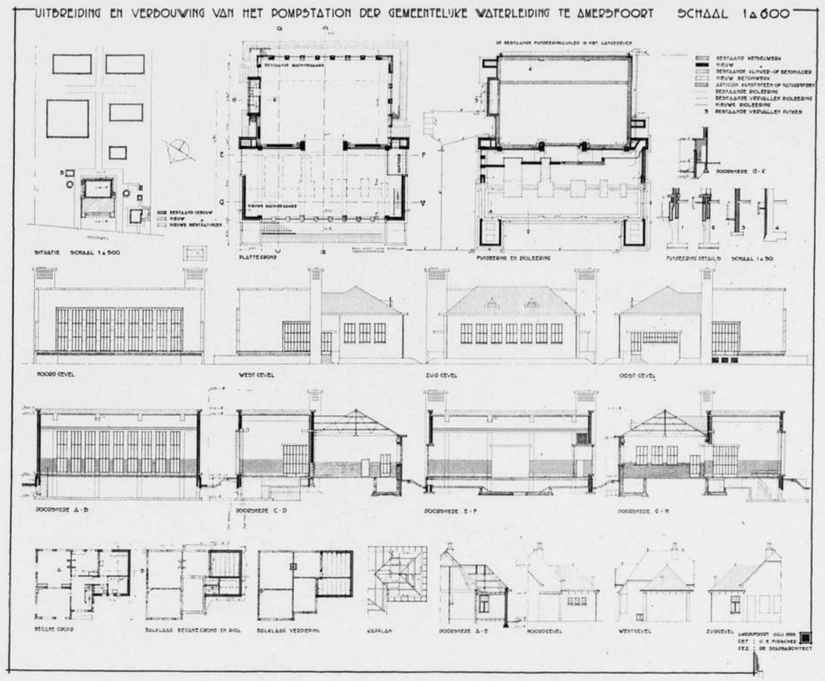

POMPSTATION DER GEMEENTELIJKE WATERLEIDING TE AMERSFOORT
ARCHITECT Ir. C. B. VAN DER TAK B.N.A.

VOET VAN EENIG KERKMEUBEL (BRONS) 12E EEUW. HOOG 7.3 CM
LANG 12.5 CM
PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM

NOORDGEVEL

WOONHUIS TE OIRSCHOT. ARCHITECT J. STEVENS

In een boomgaard aan den drukken verkeersweg Eindhoven—Tilburg troffen wij het hierbij afgebeelde huisje aan. Het is een eerste (uitgevoerde) opdracht van J. Stevens. Wij weten hoe het is met een eerste opdracht, men over- en onderschat prijs, principaal, aannemers, schoonheidscommissies, materialen (vooral nieuwe). Men werpt zich enthousiast op de opgaaf, zullen nu de zijns inziens juiste begrippen van „wonen" v e r w e r k e l i j k e n ? De vrouw van den opdrachtgever belooft men veel geriefelijkheden, doch, oh ramp, het huis wordt te groot en .... te duur. Er moet veel bezuinigd worden, men kan geen afstand doen van een detail en krijgt, als b.v. bij dit huisje, een verdwaald balcon, raar zittend boven de ingangsdeur, een te veel aan erkers en ronde ramen, alle overblijfselen van het eerste veel te groot opgezette landhuis. Daarbij is hier nog een tweestrijd in de architectuur, het is nog niet geheel de eenvoudige vertolking der opgaaf geworden. Doch het is met liefde uitgevoerd en er is zooveel mogelijk bereikt als met de kleine bouwsom mogelijk was en het is een aardig beeld geworden in dit mooie deel van Brabant.

Het terrein, 1 m beneden de kruin van den weg gelegen, is beplant met jonge vruchtboomen, welke gespaard moesten blijven. Door den aan het huis gegeven langgerekten vorm is getracht huis en tuin zooveel mogelijk van den drukken verkeersweg te isoleeren.

Door de hal een plafondhoogte van 2.20 m te geven, is de klimhoogte naar de verdieping bekort.

Het overdekte terras is bestemd voor het drogen van de wasch en het spelen van de kinderen bij slecht weer.

Het huisje is opgetrokken in baksteen, wit gekeimd, met een plint van mondsteen. De binnenspouwmuren van Bendorsteen. Alle binnenwanden zijn bepleisterd en in verschillende kleuren gekeimd. Aftimmering en deuren van blank pitchpine.

J. P.

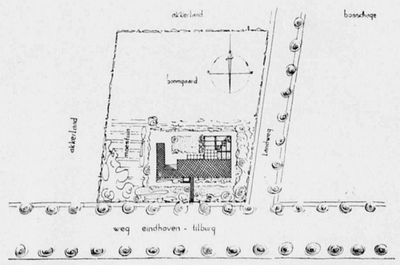

SITUATIE. SCHAAL 1 À 1500

ZUIDGEVEL.

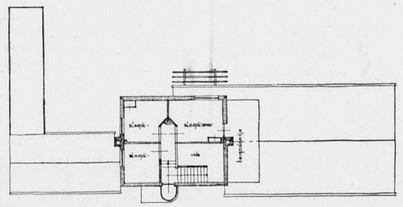

PLAN VERDIEPING SCHAAL 1 À 300.

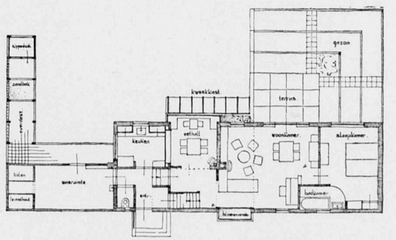

PLAN BEGANE GROND SCHAAL 1 À 300.

WOONHUIS TE OIRSCHOT VAN ARCHITECT J. STEVENS.

ENTRÉE

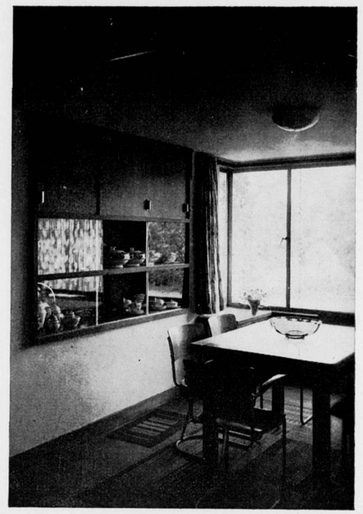

EETHALL GEZIEN UIT PUNT A

DETAIL ZUIDGEVEL

WOONHUIS TE OIRSCHOT VAN ARCHITECT J. STEVENS

UITSLAG PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE HUIZEN (N.H.)

Van de 82 ontwerpen, ingezonden voor de prijsvraag voor een raadhuis te Huizen N.H., werd de eerste prijs toegekend aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „De Klok".
De Jury heeft gebruik gemaakt van haar recht het prijzenbedrag anders te verdeelen, dan aanvankelijk was vastgesteld. De eerste prijs ƒ 1000.—, is thans gesteld op ƒ 900.—; de tweede prijs, oorspronkelijk ƒ 500.—, thans ƒ 400.— en twee derde prijzen van elk ƒ 300.—.
De tweede prijs werd toegekend aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „H.G.H.", de twee derde prijzen aan de ontwerpen, ingezonden onder de motto's „Aan het plein" en „'t Stehuis".
Bij opening der naambrieven bleek het met den eersten prijs bekroonde ontwerp te zijn ingezonden door de architecten E. C. Falkenburg en H. Groeneveld te Utrecht; de tweede prijs werd behaald door den architect Fr. Hulsbosch te Huizen (Motto „H.G.H."). De inzender van het met een derden prijs bekroonde ontwerp, motto „Aan het plein", bleek te zijn de Heer C. M. van Moorsel te Voorburg. De inzender van het ontwerp onder het motto „'t Stehuis" is nog niet bekend.

BOEKBESPREKING.

HET SCHILDERSAMBACHT, I. Verfstoffen, door J. A. P. Meere, tweede druk.

Dit boekje is geschreven voor leerlingen van ambachtsscholen en voor hen, die schilder willen worden. De behandeling van de stof is zeer overzichtelijk en systematisch. De verfstoffen zijn naar de kleuren in 8 groepen verdeeld, terwijl de 9de en laatste groep wordt gevormd door de fabriekmatige organische verfstoffen.
Van iedere verfstof wordt achtereenvolgens behandeld:
de grondstof waaruit de verfstof bereid wordt;
wat uit de geschiedenis over de verfstof bekend is;
de bereiding van de verfstof;
de samenstelling van de verfstof;
de toepassing van de verfstof in verf, met zijn voor- en nadeelen;
het bewaren van de droge verfstof en die in olie gemalen;
het onderzoek van de verfstof, o.m. naar vervalschingen.

Tot slot komt dan veelal een vragenlijst, die goede diensten bewijzen kan om het geleerde te repeteeren.
Iedere verfstof is op bovenstaande wijze grondig en uitvoerig behandeld. M.i. had echter het onderzoek in hoofdzaak kunnen vervallen. Wil men dit goed geven dan behoort daartoe een groote dosis scheikundige kennis en ervaring, die leerlingen van ambachtsscholen en aankomende schilders niet hebben. De schrijver is dit trouwens zelf eens (zie o.m. blz. 77).
Het doorlezen van dit boekje heeft mij nog de volgende opmerkingen doen maken:

Blz. 23. Het afwasschen van door zwavelwaterstof zwart of donker geworden loodwitverflagen met waterstofsuperoxyde, verdund zoutzuur of azijnzuur is niet aan te bevelen. Men doet er eerder kwaad dan goed mee. Beter is voor wit verfwerk in een zwavelwaterstofhoudende atmosfeer geen loodwit te gebruiken.

Blz. 26. Wat hier van het onderzoek van loodwit gezegd is, is niet geheel juist. Loodwit lost zoowel in salpeterzuur als in zoutzuur onder sterke koolzuuropbruising op.

Blz. 48. De titel witte aardverfstoffen dient m.i. beter veranderd te worden in witte hulpstoffen, zooals de schrijver deze stoffen als krijtwit enz. op blz. 52 ook heeft genoemd. De hier behandelde hulpstoffen zijn geen echte verfstoffen, daar ze niet of zeer weinig dekken en practisch niet met het bindmiddel reageeren.

Blz. 70. In tegenstelling met wat hier geschreven staat meen ik, dat in de praktijk voor gele oker een min. gehalte van 17%, voor bruine oker van 30% en voor ijzermenie van 85% ijzeroxyde (F_2O_3) gebruikelijk is.

Blz. 78. Bij herkomst en samenstelling van omber dient m.i. vermeld te worden, dat het in tegenstelling met Terra di Siena mangaan als mangaandioxyde ($Mn\ O_2$) bevat.

Blz. 87. Wat hier over non-hardening enz. wordt gezegd, is m.i. niet geheel duidelijk. Een loodmenie is non-hardening in hoofdzaak door een zeer laag gehalte aan vrij loodoxyde (PbO) Disperge menie, als Tegomenie is zeer fijn en daarom z.g. nonsetting en kan een zeer laag PbO gehalte hebben en is dan tevens non-hardening.

Blz. 95. M.i. wordt in Nederland onder ijzermenie verstaan ijzeroxydeverfstoffen met een min. gehalte aan F_2O_3 van 85% (zie normaalblad N 901).

Blz. 96. De hoeveelheid bindmiddel in ijzermenieverf is niet alleen afhankelijk van het ijzeroxydegehalte maar in belangrijke mate van de fijnheid, aard van het oppervlak der deeltjes en van het soort bindmiddel. Dit geldt voor alle verfstoffen.

Blz. 121. Bremergroen bevat m.i. niet ± 81% koper, doch ± 60%. Genormaliseerd is min. 58% koper in N 901.

Als slotopmerking moge vermeld worden, dat ik de behandeling der verfstoffen aluminiumbrons, ijzerglimmer en ijzerhamerslag gemist heb. Vooral de eerste twee worden in de laatste jaren veel gebruikt.
Bovengeschreven opmerkingen zijn niet gemaakt om den indruk te wekken, dat dit boekje niet serieus geschreven zou zijn en vele fouten bevat.
Integendeel kan gezegd worden, dat „het Schildersambacht" I zeer goed aan zijn doel zal beantwoorden en zijn weg wel zal vinden. De druk en uitvoering zijn keurig verzorgd.

H. L. MATTHIJSEN.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN

MODERNE BAUFORMEN. Mei 1938.

Deze aflevering begint met een afbeelding van het huis van de DAF.-Gauwaltung Essen. DAF. is „Deutsche Arbeidsfront". Bij het bouwen van een openbaar of semi-openbaar werk komen tegenwoordig in Duitschland heel veel bouwinstanties te pas. Er is een hierarchie vanaf de „Oberleitung" tot veel lagere „Leitungen" toe. Hoort hoe het is bij het genoemde bouwwerk. „Entwurf und Oberleitung: Baurat Schulte-Frohlinde, Leiter der Bauabteilung der D.A.F., Mitarbeiter der Bauabteilung: Dipl. Ing. Architekt Graessner und Kahmann. Mitarbeiter und örtlicher Bauleiter: Dipl. Ing. Architekt Becker, Essen."
Voorts een volksschool te Wersten, van architect Prof. Fritz Becker te Düsseldorf. Van dezen zelfden architect een landhuis te Kaiserswerth.
Tenslotte wordt het nummer gevuld met een publicatie van drie villa's van den architect Theodor Merrill te Keulen.

IDEM. Juni 1938.

Bij de opleiding tot architect aan de Technische Hoogeschool te Stuttgart behoort ook het opmeten en in teekening brengen van oude gebouwen. Daaraan wordt veel waarde gehecht. Niet in de eerste plaats om de teekeningen zelf, maar om door het opmeten en het in teekening brengen in directe aanraking te komen met de „stofflichen, handwerklichen, und formalen Grundbedingungen allen baulichen Gestaltens in enge Fühlung bringen". In dit nummer zijn opgenomen eenige reproducties, zeer uitvoerig en met groote zorg en toewijding vervaardigde werkstukken op dit gebied. Hierop volgt werk van architect A. C. Rüdenauer te Stuttgart, een interieurarchitect. Een jachthuis van architect Fritz Hirzbleck, in de buurt van Kleef, doet wel wat te would-be aan. Van architect Josef Hillerbrand zien wij zijn eigen woonhuis te Stuttgart.

IDEM, Juli 1938.
Dit nummer voert ons naar het Duitsche Gezantschap te Londen, ondergebracht in een gebouw van Nash van 1826. De talrijke foto's geven een goed denkbeeld van de sfeer van een dergelijk kostbaar ingericht representatiehuis. Om nu te zeggen dat alles even prachtig is, is weer wat anders. Integendeel, niet alles doet een fijnen smaak vermoeden. Verscheidene kunstenaars zijn hier aan verbonden geweest. In de eerste plaats Prof. Albert Speer, die het gebouw inwendig heeft verbouwd.
Architect Kurt Dübbers heeft aan een „Steilhang" een alleszins grappig huis gemaakt voor een bouwheer, die een kostbare kunstverzameling heeft. Het gebouw staat recht tegen een steile berghelling en Dübbers heeft van deze ligging gebruik weten te maken om het gebouw te voorzien van verschillende terrassen. Zonder dat men iets vermoedt heeft het gebouw vier verdiepingen. Wij geven hier de doorsnede ervan en een afbeelding.
In Tübingen staat een Anatomisch Instituut dat uitgebreid moest worden en waarbij een woning voor den directeur moest komen. De symmetrie van den gevel van dit huis is anatomisch eenigszins zonderling uitgevallen. (Zie afbeelding.)
Verder kleine landhuizen.

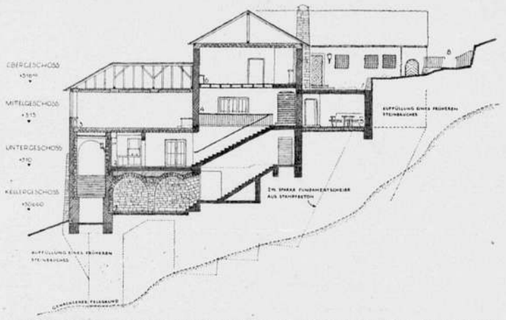

DOORSNEDE HUIS TE STUTTGART. ARCHITECT K. DÜBBERS
(MODERNE BAUFORMEN JULI 1938)

HUIS TE STUTTGART. ARCHITECT K. DÜBBERS
(MODERNE BAUFORMEN JULI 1938)

DIRECTEURSWONING ANATOMISCH INSTITUUT TE TÜBINGEN
ARCHITECT HANS DAIBER (MODERNE BAUFORMEN JULI 1938)

IDEM, Augustus 1938.
Dit nummer opent met het „Verwaltungsbau der NSDAP" te München, van den architect Prof. Paul Ludwig Troost.
Luchtiger is het strandbad in Lausanne-Ouchy van den architect Marc Piccard met een springtoren, hieronder afgebeeld.
Hierna volgt een eigenlijk nog aardiger strandbad te Ingierstrand aan het Oslo fjord van de architecten Eyvind Moestue en Ole Lind Schistad te Oslo. Dan een Thermal Zwembad in Ciechocinek te Polen van de architecten R. Gutt en Ing. A. Szniolis te Warschau, en een badinrichting in Manzanares bij Madrid van den architect L. Gutiérrez Soto te Madrid. Voorts het kleedgebouw van het zwemstadion van de stad Keulen naar het ontwerp van Baurat Otto Bongartz. Tenslotte een plan van dipl. Ing. Dieter Oesterlen te Berlijn voor een zomer- en winterbad.
Het nummer eindigt met meubelkunst van de „Deutschen Werkstätten" en nieuwe Engelsche meubelkunst.
J. P. M.

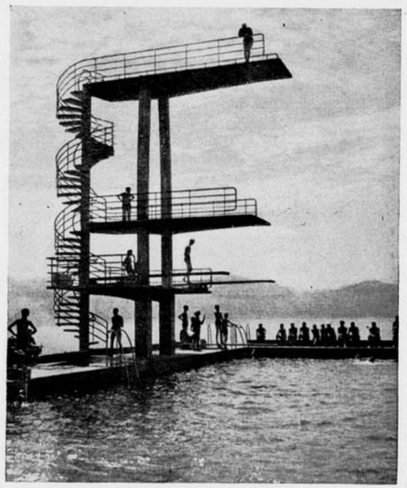

In No. 28 van 9 Juli 1938 werd onder de afbeelding van bovenstaanden springtoren te Vidy bij Lausanne abusievelijk genoemd Architect Virieux. De Redactie werd er opmerkzaam op gemaakt, dat het strandbad en de daarbij behoorende springtoren zijn van Architect Marc Piccard te Lausanne.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

10 SEPTEMBER 1938 NR 37

VRIJZINNIG HERVORMDE KERK EN WOONHUIS AAN DE EMMALAAN TE HAREN

Ir. F. J. GOUWETOR, ARCHITECT

Het gebouwtje is gebouwd in het voorjaar van 1937. De inwijding vond plaats op 4 Juli van dat jaar. Het dak wordt gedragen door 6 gelijmde houten spanten van de Nemaho te Doetinchem. Deze spanten zijn berekend als 3-scharnierboog en brengen de kapbelasting rechtstreeks op de fundering over. De buitenmuren zijn wit gekeimd. Het plint is gesausd in een grijs-blauwe kleur. Het dak is gedekt met geëngobeerde verbeterde Hollandse pannen in een paars-bruine kleur. Het dakruitertje en de dakvensters zijn met lood bekleed. Hoofddeuren blank gelakt eiken. Stalen ramen aluminium geverfd. Houtwerk licht-crème. Het terrein was een oude boomgaard waardoor een pleizierige entourage gewaarborgd was. De ligging van het gebouwtje werd bepaald door de rooilijnvoorschriften en door mijn wens het te oriënteren. Het interieur biedt plaats aan 200 personen waarvan 50 op het balkon. Achter de kansel bevindt zich een met een gordijn afgesloten nis. Bij gebruik van het kerkje als verenigingslokaal (hetgeen elke week geschiedt) wordt de kansel (die op rails loopt) in de nis weggeschoven. Het ruim wordt dan gevuld met klaptafels die normaal achter gordijnen ter weerszijden van de ingang worden geborgen. De wanden in het kerkruim zijn heel licht-grijs gesausd. De spanten en gordingen en de betimmeringen zijn blank gelakt. Het plafond is van wit treetex. De kansel is bekleed met blank gelakt eiken triplex. Het gordijn er achter is bruin-grijs fluweel. De hekjes op het podium en het balkonhekje en de deuren in de westwand zijn blauw. Het raam boven de kansel is vervaardigd door den glazenier Joh. Dijkstra te Groningen en sluit met zijn grijze en blauwe tinten fraai bij het geheel aan. De vloer is geheel bekleed met naturel-cocos. De stoelen zijn van Thonet, blank gelakt. De verwarming geschiedt door middel van gas.
De bouwkosten hebben bedragen, zonder de grond, doch met inbegrip van meubilering, stoffering, verwarming, verlichting en honorarium ca. *f* 12.700.—. De inhoud bedraagt, zonder het fietsenafdak, ca. 1450 m³.

VRIJZINNIG HERVORMDE KERK TE HAREN — Ir. F. J. GOUWETOR, ARCH.

Het woonhuis is deze winter gebouwd met de bedoeling het na voltooiïng te verkopen. Daar de opdrachtgever mij nagenoeg geheel vrij liet, moest ik trachten de gulden middenweg te vinden tussen mijn eigen verlangens en de veronderstelde eisen van een adspirant-koper, die, naar ik mocht aannemen, geheel zijn ingesteld op de in Haren gebruikelijke eigenbouwers-huizen.
De ligging was zeer sterk gebonden aan de rooilijnvoorschriften, terwijl ik mij als eis gesteld had zo mogelijk alle kamers op het Zuiden te leggen. Ook dit huis is gekeimd, en wel op verzoek van den opdrachtgever, ietwat crème. Het plint is van gewone Groningse klinker, donker gevoegd. Dakbedekking: roestkleurige verbeterde Hollandse pannen. Op een enkele uitzondering na, zijn standaard-ramen van Braat toegepast, aluminium geverfd. Het buitenhoutwerk is geheel lichtgrijs geverfd, de garage- en achterdeuren licht grijs-blauw. Het dakje boven de erker is met leien bedekt. Het huis is voorzien van centrale verwarming, warmwater en een volledige sanitaire inrichting. De hal heeft een teakhouten stroken-vloer.
De bouwkosten hebben bedragen ƒ 11.150.—, zonder grond en honorarium, doch verder alles inbegrepen. De inhoud bedraagt ca. 1000 m³.

Ir. F. J. GOUWETOR.

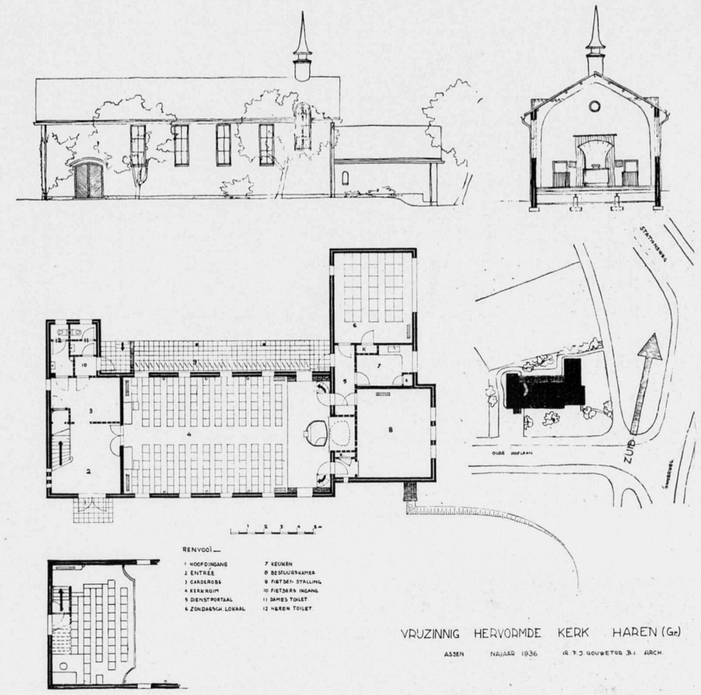

VRIJZINNIG HERVORMDE KERK TE HAREN — SCHAAL 1 À 300

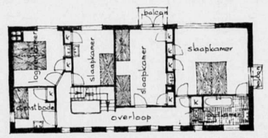

Plan Verdieping

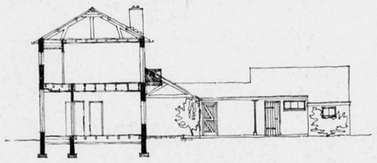

Doorsnede en Westgevel garage

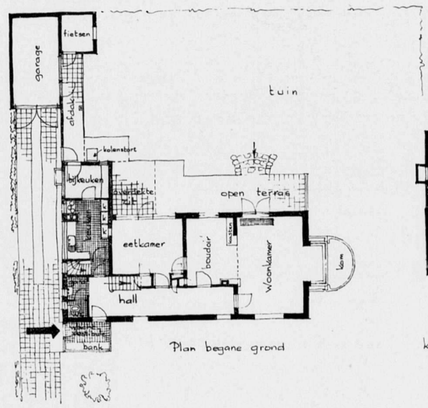

Plan begane grond

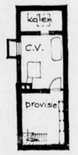

kelderplan

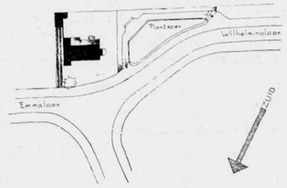

Assen Najaar 193x
Ir. F.J. Gouwetor, Architect

WOONHUIS AAN DE EMMALAAN TE HAREN — SCHAAL 1 À 300

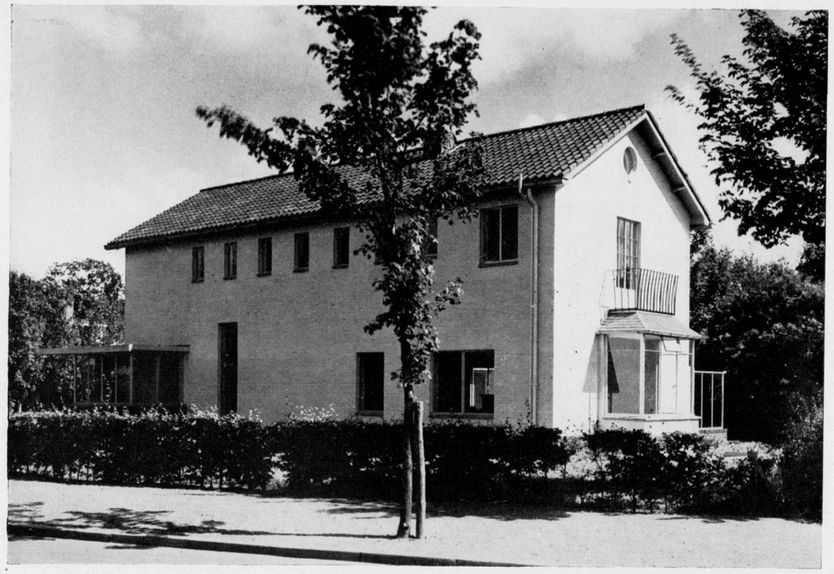

WOONHUIS AAN DE EMMALAAN TE HAREN

Ir. F. J. GOUWETOR, ARCH.

TEEKENINGENARCHIEF VAN Dr. H. P. BERLAGE

Op verzoek van de Familie van wijlen Dr. H. P. Berlage is een groot aantal van diens teekeningen ondergebracht op het Bureau van den B.N.A.. Deze bestemming is slechts als tijdelijk bedoeld. Sedert jaren is de hoop gekoesterd te kunnen komen tot een architectuurmuseum, waarvan de oorspronkelijke vorm zich hoe langer hoe meer gaat wijzigen in den vorm van een voorloopig architectuurarchief. Wanneer zoo'n architectuurarchief zou zijn tot stand gekomen, zouden de vele daarvoor in aanmerking komende teekeningencollecties daarin kunnen worden ondergebracht. Maar zoo ver is het helaas nog niet. Daarom heeft het Bestuur gaarne het verzoek van de Familie Berlage ingewilligd om deze teekeningen voorloopig te bewaren op het Bureau van den B.N.A..

De collectie bevat portefeuilles, waarin de teekeningen, bij de verschillende werken behoorend, zijn samengevoegd.

De teekeningen zijn in hoofdzaak ontwerpschetsen en werkteekeningen. Uit den aard der zaak zijn de werkteekeningen niet alle van Dr. Berlage eigenhandig, hoewel bij deze soort teekeningen er verscheidene van Dr. Berlage zijn. Dr. Berlage heeft met groote zorg alles van zijn hand bewaard. Was het bij hem een neiging tot administratieve ordelijkheid of leefde in hem het onbewuste gevoel van leiderschap? Dit gevoel zou hij reeds vroeg gekend hebben, want reeds bij zijn oudste werken zijn allerlei krabbeltjes, die op vele architectenbureaux doorgaans den weg naar de prullemand vinden, bewaard gebleven.

Wat is de beteekenis van deze teekeningencollectie?

Voor het directe oogenblik niet veel. Berlage is gestorven, de bouwkunst gaat door. Maar er zal een tijd komen, dat het huidige tijdperk van onze architectuur van een grooten afstand historisch zal worden bekeken en in de studies daarvoor zal de figuur van Dr. Berlage een centraal punt zijn. Voor die studies is dan dit archief van buitengewone waarde.

Al is het wellicht moeizaam, men zal den gedachtengang van dezen bouwkunstenaar bij het concipieeren van zijn werk en den ontwikkelingsgang van conceptie tot kunstwerk kunnen volgen, hier en daar in groote étappes, elders echter voet voor voet.

Van het Beursproject zijn de hoofdstadia waarin het project verkeerde, algemeen bekend uit de publicaties die daarvan in het Berlage-gedenkboek van 1916 zijn verschenen. Intusschen blijkt, dat de overgang van het eene plan naar het andere nog veel genuanceerder is dan dat men uit deze publicaties in het algemeen aanneemt. Voor latere Berlage-studies heeft deze collectie dan ook een groote beteekenis.

Verder bevat het archief verschillende opgewerkte teekeningen van werken van Dr. Berlage, zooals die indertijd verschenen zijn in het plaatwerk De Architect. Dergelijke teekeningen met mooie ajourbewerkte randen komen ons merkwaardig altmodisch voor, maar het neemt niet weg, dat zij in haar stijl toch van een karakter getuigen.

De collectie is voor belangstellenden uit den aard te bezichtigen. Met het oog daarop zijn uit de portefeuilles die teekeningen gelicht, die karakteristiek zijn voor den aard van de collectie. Deze zijn in één portefeuille verzameld.

J. P. M.

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM

Wanneer men den Westelijken ingang van het Rijksmuseum binnengaat, heeft men direct aan de linkerhand de zaal met Middeleeuwsche Kunstnijverheid. Aan de zijde van de binnenplaats staat het altaarstuk met het Christusbeeld, dat wij hier afbeelden. De beide stukken behooren niet bij elkaar. Het altaarstuk uit de 2e helft der 14e eeuw, bestaat uit een kast met plat zwart geverfd kruis in het midden en twee deuren; aan weerszijden van het kruis de Moeder-Maagd en de H. Johannes. Op de binnenkanten der deuren, zichtbaar op onze afbeelding, links Maria Magdalena en rechts Maria Cleopas. Het middenstuk is van eikenhout, 1.92 m breed en 2.10 m hoog.

De schildering in lijmverf is grootendeels vergaan en in werkelijkheid spreken de figuren niet zoo sterk tegen de vaal grijsblauwe fond als ze het op de foto doen. De straling van de kleuren is van deze paneelen af en de vervallen staat rechtvaardigt het besluit van de Museumdirectie het stuk in een verloren hoek, wat achteraf, op te stellen. Maar wat gebleven is in dit stuk, is de mooie opstelling van de vier figuren, zóó eenvoudig en zóó voor de hand liggend, dat zelfs een modern veel durvend kunstenaar zich lang zal bezinnen zich aan zóó'n compositie te wagen. En waarschijnlijk moet ik me tegenover den schilder van het werk schamen, van gedurfde compositie te spreken.

Passend in deze altaarkast met zijn grijze door rood verlevendigde tinten, staat het Kruisbeeld van veel ouderen datum (12e eeuw) en Duitsch, wellicht Keulsch werk. Dit kruis is groenig met een geligen rand, de figuur is bruinig met sporen van donker verguldsel. Men moet dit beeld langdurig en aandachtig bekijken. Dan verdwijnt het uit het rijk der kunst, uit het rijk der schoonheid. Dan spreekt het. En om te spreken werd het gemaakt.

J. P. M.

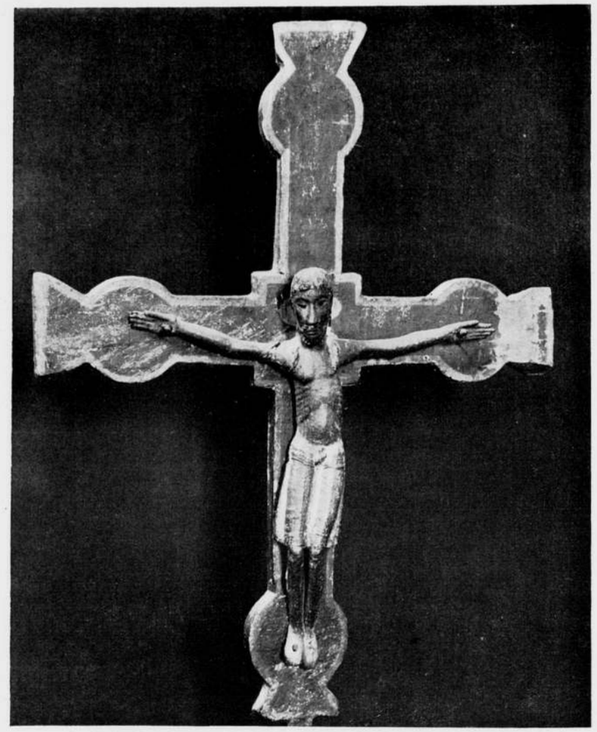

KRUISBEELD EN ALTAARSTUK RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

VRAGEN BETREFFENDE HET PROGRAMMA VAN DE PRIJSVRAAG DE VRIES ROBBÉ & CO. VOOR EEN EMBLEEM.

VRAAG 1. Zijn de ontwerpers aan bepaalde maat voor inzending gebonden?

ANTWOORD. Het probleem zal op de producten der firma in verschillende afmetingen gebruikt worden. De ontwerper dient in zijn ontwerp tekening te houden met gebruik in minimum-afmetingen. Terwijl dus voor de teekening in beginsel geen bepaalde afmeting wordt voorgeschreven, verdient het aanbeveling aandacht te schenken aan het effect bij bevestiging op b.v. 3 cm breed profiel, en bij het ontwerp een teekening of reproductie van een dergelijke grootte in te zenden.

VRAAG 2. a. Mag het ontwerp ingezonden worden als lijnteekening in zwart-wit?
b. Mag het in kleuren worden uitgevoerd?

ANTWOORD. a. Ja.
b. Uitvoering in kleuren kan om practische redenen niet in aanmerking komen.

VRAAG 3. Moet het ontwerp op carton geplakt zijn met of zonder rand?

ANTWOORD. Geen voorschrift.

VRAAG 4. Op pag. 1 van het programma staat: „in de vorm van een ijzeren of koperen plaat op het fabrikaat is te bevestigen." Op koper en ijzer wordt ook wel met emaille gewerkt, waarbij verschillende kleuren worden toegepast. Wat is nu wel of niet geoorloofd?

ANTWOORD. Over kleur — zie onder 2. Het embleem wordt in ijzer of koper uitgevoerd en op de producten bevestigd (of ingeperst). Het is aan den inzender zich hiernaar richtend, mogelijkheden van vormgeving en toepassing te vinden. Uit de teekening moet dus blijken, dat hij uitvoering en gebruik heeft doordacht, zoodat de vormgeving practisch verantwoord is.

DE JURY.

PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN GEMEENTEHUIS VOOR DE GEMEENTE HUIZEN (N.H.).

JURYRAPPORT

De eerste vergadering van de Jury, gehouden op Zaterdag 6 Augustus, werd door den Voorzitter, den Burgemeester van Huizen, geopend met de mededeeling, dat er totaal waren ingekomen 82 ontwerpen, onder de volgende motto's, genummerd in volgorde van ontvangst:

1. X; 2. Overheid; 3. Flora; 4. Vrede; 5. Onder 't Juk; 6. Oco; 7. 11.2.85; 8. Mooi Gooi; 9. Farri; 10. 8391; 11. Contact; 12. H.H.; 13. Flevo; 14. L.L.; 15. Potlood; 16. Ora et Labora; 17. 23.53; 18. N.H.T.K.; 19. Largo; 20. De Sijsjesberg; 21. 't Huizer Huis; 22. 1001; 23. Riek; 24. Phika; 25. Pierewiet; 26. Groei; 27. x; 28. H.I.L.; 29. 't Stehuis; 30. Sijsjesberg; 31. Capricornus; 32. 510; 33. D.K.A.; 34. 368; 35. Magistraat; 36. Rustig; 37. Eenvoud; 38. Overheid; 39. Juco; 40. Zeven; 41. H. 63; 42. L.K.; 43. Noordeloos; 44. H.L.; 45. Klok; 46. Alto; 47. H.G.H.; 48. Place de la Concorde; 49. Oogstmaand; 50. 161843; 51. City-hall; 52. Passion; 53. 0909; 54. Vroedschap; 55. Twee; 56. A 345; 57. S I; 58. Theo; 59. Huizen's Huis; 60. Gezag voor Vrijheid; 61. B. & W.; 62. Aan het plein; 63. Schets; 64. Levenskrachtige traditie; 65. Nederland; 66. Fuga; 67. Gedachte; 68. 7; 69. H.Z. 7; 70. Bergmannstaal; 71. Gooiland; 72. Ars longus Vita brevis; 73. 1838; 74. 4934; 75. 28; 76. G.N.; 77. Lux; 78. Resultaat; 79. N.H.; 80. à vista; 81. Minimax; 82. Helicla.

De eerste bezichtiging vestigde bij de jury de meening, dat over het algemeen goed werk is geleverd en het teekenwerk op een hoog peil staat.
Allereerst werd overgegaan tot het terzijde leggen van ontwerpen, die blijk gaven boven de krachten van den vervaardiger daarvan te gaan, het karakter van een raadhuis voor een landelijke gemeente te zeer misten of ernstige fouten vertoonden in den plattegrond.
Bij deze schifting vielen uit:
1. X; 3. Flora; 6. Oco; 9. Farri; 11. Contact; 12. H.H.; 14. L.L.; 15. Potlood; 16. Ora et Labora; 17. 23.53; 19. Largo; 21. 't Huizer Huis; 22. 1001; 23. Riek; 24. Phika; 25. Pierewiet; 27. x; 28. H.I.L.; 31. Capricornus; 33. D.K.A.; 36. Rustig; 37. Eenvoud; 40. Zeven; 43. Noordeloos; 44. H.L.; 48. Place de la Concorde; 49. Oogstmaand; 52. Passion; 53. 0909; 57. S I; 58. Theo; 59. Huizen's Huis; 63. Schets; 65. Nederland; 66. Fuga; 67. Gedachte; 68. 7; 70. Bergmannstaal; 72. Ars longus Vita brevis; 73. 1838; 74. 4934; 76. G.N.; 78. Resultaat; 80. à Vista.

Bij de hieropvolgende, dus bij de tweede schifting vielen uit de ontwerpen, die weliswaar verdiensten hadden doch volgens het oordeel der jury niet de kwaliteiten bezaten, die deze ontwerpen voor een bekroning in aanmerking zouden doen komen. Hiertoe behooren de ontwerpen:
2. Overheid; 4. Vrede; 7. 11.2.85; 10. 8391; 13. Flevo; 18. N.H.T.K.; 20. De Sijsjesberg; 30. Sijsjesberg; 32. 510; 35. Magistraat; 38. Overheid; 39. Juco: 41. H 63; 42. L.K.; 46. Alto; 50. 161843; 51. City-hall; 54. Vroedschap; 55. Twee; 56. A 345; 60. Gezag voor Vrijheid; 64. Levenskrachtige traditie; 69. H.Z. 7; 71. Gooiland; 75. 28; 77. Lux.
Na deze tweede schifting bleven dus over 12 ontwerpen en wel:
5. Onder 't Juk; 8. Mooi Gooi; 26. Groei; 29. 't Stehuis; 34. 368; 45. Klok; 47. H-G-H; 61. B. & W.; 62. Aan het plein; 79. N.H.; 81. Minimax; 82. Helicla.

Over de in de tweede schifting achtergebleven ontwerpen heeft de jury het volgende op te merken:

No. 2. Motto: Overheid.
Van de situatie kan gezegd worden, dat de woningen ongunstig zijn gelegen ten opzichte van de windstreken. Het vijvertje is veel te klein. De scheiding tusschen vertegenwoordigend- en werkgedeelte is aangehouden. Het toilet in de burgemeesterskamer is slecht geprojecteerd, dat voor de kamer van B. en W. ontbreekt. De bodekamer ligt op de verkeerde plaats. De toegang tot de raadzaal ligt niet gunstig. De secrtearieafdeeling is goed ingedeeld. Toiletten personeel liggen ongunstig. De secretarie is goed van vorm, de daarnaast gelegen gang is echter minder fraai van verhouding. De architectuur heeft een ingetogen karakter, de massaverdeeling is goed, het geheel is echter wat arm, kenmerkt zich althans niet door een vormgeving, die voor een overheidsgebouw gewenscht is. De raadzaal komt in de architectuur niet voldoende tot uitdrukking.

No. 4. Motto: Vrede.
Het terrein is te veel versnipperd, waardoor het geheel mede door de architectuur rust en voornaamheid mist. De plattegrond beslaat een te groot oppervlak en mist niettegenstaande dit een gunstige ruimteontwikkeling, hetgeen in sterke mate geldt voor de hal. De raadzaal is slecht ingedeeld. Evenals het geheele plan, zijn ook de woningen te gecompliceerd ontworpen, de woonkamers liggen niet gunstig. Het contact tusschen kamer secretaris en secretarie ontbreekt. De ontwerper heeft zich blijkbaar geen goed beeld gevormd van de eischen van den inwendigen dienst van een raadhuis. De architectuur is heterogeen, hier en daar pretentieus met conflicten tusschen plat en schuine kap.

No. 7. Motto: 11. 2. 85.
De ontwerper heeft de situatie goed bestudeerd en getracht verband te leggen tusschen het raadhuis en de dorpskern. De goede oriëntatie van de voornaamste vertrekken laat te wenschen over. Er bestaat geen organisch verband tusschen beganen grond en verdieping, hetgeen zich wreekt in de gevels. Een scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte is niet tot uitdrukking gebracht. Het vertrek voor den bode ligt verkeerd, de hal voor het publiek bij sociale zaken is te donker, terwijl meer andere ruimten lijden aan te weinig lichttoetreding. De opbouw is onrustig en gecompliceerd, de architectuur mist het karakter van een raadhuis. De raampartij boven den hoofdingang suggereert de aanwezigheid van een raadzaal, doch verlicht slechts een gang. Zoowel in opbouw als onderhoud een te kostbaar geval.

No. 10. Motto: 8391.
De plaatsing van het gebouw op het terrein is niet onverdienstelijk, een fout is echter, dat de voornaamste vertrekken verstoken zouden blijven van zonlicht. Het vertegenwoordigend gedeelte is goed gescheiden van het werkgedeelte. De indeeling zou, als hiermede rekening was gehouden, niet zonder verdienste zijn, hetgeen echter niet kan worden gezegd van de combinatie van hoofdingang met vestibule en hal en de ruimteontwikkeling van de raadzaal. De massawerking is onrustig en verbrokkeld, terwijl in de vormgeving de gewenschte eenheid wordt gemist.

No. 13. Motto: Flevo.
De situatie wijst erop, dat de ontwerper heeft gerekend met het verdwijnen van de trambaan. Het gebouw komt daardoor met zijn hoofdgevel gedeeltelijk achter het tramstation. Voor den hoofdingang is te weinig ruimte

aanwezig, er is geen pleinvorm ontwikkeld, hetgeen voor demonstraties en feesten toch wel gewenscht is. Scheiding van politieposthuis van het hoofdgebouw is niet gewenscht. De ontwerper heeft een scheiding tusschen representatief en werkgedeelte verwaarloosd. De lokaliteiten zijn goed georiënteerd. De loketruimte van de secretarie is te klein, de ontwikkeling van vestibule en hoofdtrap niet fraai. Contact tusschen kamer secretaris en secretarie ontbreekt geheel, de burgemeesterskamer is te ver van de dienstvertrekken geprojecteerd. In de raadzaal missen B. en W. toezicht op de publieke tribune; B. en W. zullen in het licht moeten kijken. De raadzaal komt in de architectuur niet tot uitdrukking. De voorgevel is met zijn interessante ingangspartij zeer verdienstelijk en heeft een passend karakter voor een raadhuis, is waardig en voornaam. Van de andere gevels kan dit niet worden gezegd.

No. 18. Motto: N. H. T. K.
Het gebouw staat te dicht op de begraafplaats en de indeeling van het terrein is versnipperd. Bereikt is een behoorlijke scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte en tevens een goed onderling verband. Het vertrek voor den bode ligt gunstig. De ontwerper is echter niet geslaagd in het verkrijgen van een goede organische oplossing van het geheel. In het vertegenwoordigend gedeelte bestaat geen organisch verband tusschen beganen grond en verdieping, de lange binnenmuur van de raadzaal bijv., zweeft. De woningen, die het traditioneele karakter van rijenhuizen hebben, zijn wel ongelukkig opgelost. De architectuur vertoont zwakke elementen, de torenpartijen zijn gezocht en slecht van vorm.

No. 20. Motto: De Sijsjesberg.
De situatie is ten opzichte van de oriënteering der lokalen niet gunstig; voor het gebouw wordt pleinruimte gemist. De scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte is niet duidelijk, de hoofdingang is bekrompen, de hal is slecht verlicht. De secretarie heeft geen contact met het archief, de kamer van den secretaris is ongunstig gelegen. De toegangsweg tot de raadzaal is niet in overeenstemming met de belangrijkheid daarvan. De burgemeesterskamer is te ver verwijderd van de dienstvertrekken. De aansluiting van hoofdgebouw en bijgebouwen is gebrekkig. De kap is niet opgelost en wordt op storende wijze doorsneden door de verticaal opgaande gedeelten van voor- en achtergevel, het geheel is daardoor min of meer gewrongen. De ingangspartij springt te veel vooruit.

No. 30. Motto: Sijsjesberg.
De situatie is niet fraai, de gekozen vorm van het bouwlichaam leidt tot een wijdloopigen plattegrond. Voor het gebouw wordt voldoende pleinruimte gemist. De hoofdingang ligt te veel in een hoek. De secretarie heeft een slechten vorm en is ongunstig gelegen, de toiletten liggen te ver daarvan verwijderd. Er is weinig of geen scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte. De indeeling van de raadzaal met de toegang voor B. en W. en publieke tribune is niet geslaagd. De indeeling van de woningen is niet fraai. De architectuur is in sommige opzichten burgerlijk en mist de eenheid en de waardigheid, die voor een raadhuis gewenscht zijn.

No. 32. Motto: 510.
De situatie is aannemelijk. Scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte komt wel tot uitdrukking. De ingangen zijn gunstig geplaatst evenals de bodekamer, terwijl met de eischen van het inwendige verkeer goed rekening is gehouden. De secretariskamer is te ver verwijderd van de secretarie. De raadzaal is niet gunstig verlicht en niet gunstig van indeeling. Tusschen den beganen grond en de verdieping van de woningen bestaat geen organisch verband. De groepeering van de bouwmassa's valt te waardeeren, de architectuur is niet in alle opzichten beheerscht.

No. 35. Motto: Magistraat.
Het gebouw is te dicht bij het kerkhof geprojecteerd. De wijze waarop de Groen van Prinstererlaan is omgeleid is niet bevredigend. Ook pleinruimte voor het raadhuis wordt gemist. De ontwikkeling van hoofdingang tot hal is gebrekkig, de begane grond mist ook hier en daar organisch verband met de verdieping, hetgeen onder meer bij doorsnede C/D tot uitdrukking komt, evenals in de plattegronden van het vertegenwoordigend gedeelte. De kamer voor typisten heeft geen directe verbinding van daglicht. De architectuur is niet verzorgd en vertoont hier en daar slechte verhoudingen.

No. 38. Motto: Overheid.
De situatie is goed. De plattegrond is niet onverdienstelijk, op uitbreiding is gerekend. Combinatie van ingang en bode is wel opgelost. Met de eischen van den dienst is goed rekening gehouden. Het contact tusschen secretarie en archief laat te wenschen over. De raadzaal sluit niet mooi aan bij de andere ruimten. De architectuur is droog en mist het karakter van een raadhuis.

No. 39. Motto: Juco.
Het gebouw ligt te dicht bij het kerkhof. De omleiding van de Groen van Prinstererlaan is niet fraai, de oriënteering der localiteiten laat te wenschen over. De ontwikkeling van de hal is niet geslaagd. De scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte komt goed tot uitdrukking, doch spreekt in het complex wat te sterk door de groote massa van de middenpartij, waardoor de eenheid wordt geschaad. De architectuur heeft wel een voornaam karakter, doch mist hier en daar goede verhoudingen en is in enkele gedeelten te monotoon.

No. 41. Motto: H 69.
De situatie is niet kwaad, hoewel het gebouw te dicht naar het kerkhof is geprojecteerd. De secretarieafdeeling is behoorlijk ingedeeld, hoewel het als een tekortkoming mag gelden, dat de typekamer het contact daarmede mist. De secretarie is voor het publiek te moeilijk te bereiken. De cellen zijn ongunstig gelegen. De architectuur heeft geen sprekend karakter.

No. 42. Motto: L. K.
De situatie met toegang is niet gunstig. Het gebouw heeft een te gecompliceerden plattegrond, die bovendien veel ernstige gebreken vertoont. Er is blijkbaar te veel opgeofferd aan het uiterlijke aspect, dat sterk geïnspireerd is op bekende uitheemsche voorbeelden. Het geheel mist ook eenheid van schaal en vormgeving.

No. 46. Motto: Alto.
De situatie is wel bestudeerd. Er is partij getrokken van het niveauverschil in het terrein. Het plein en de oprit zijn wat bekrompen. De scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte is goed uitgevoerd. De hoofdingang komt niet tot uitdrukking. De hal is onnoodig royaal opgezet. De verbinding van secretarie met archief is wat omslachtig. De secretarie wordt door de kamer voor den hoofdcommies op hinderlijke wijze in tweeën gedeeld. De indeeling van de raadzaal is niet gelukkig, de plaatsing van de ramen daarin evenmin. De architectuur mist het passend karakter voor een raadhuis.

No. 50. Motto: 161843.
Het gebouw is behoorlijk gesitueerd, het voorterrein is te willekeurig verdeeld. De localiteiten zijn goed georiënteerd. De kamer voor den hoofdcommies deelt de secretarie in tweeën. De plattegrond van het sousterrain vertoont een fout bij het archief, de daarboven gelegen cellen en andere muren zweven, de cellen hebben geen direct daglicht. De toegang tot de raadzaal is te bekrompen. In de dienstafdeeling in den rechtervleugel is de verlichting met daglicht in gangen enz. ook onvoldoende. De massaverdeeling is niet gelukkig, de onderlinge samenhang is zoek. De architectuur wijst wel op vormkennis en heeft te waardeeren elementen.

No. 51. Motto: City-hall.
De ligging van het gebouw ten opzichte van de wegen is niet ongunstig, de indeeling van het terrein is conventioneel. Het vertegenwoordigend gedeelte doorsnijdt in het plan het werkgedeelte. De ruimten voor het publiek hebben onvoldoende toetreding van daglicht. De vertrekken op de verdieping zijn voor een deel slecht van proportie. De weg naar de publieke tribune is te lang. De massaverdeeling is onsamenhangend, ten deele geforceerd. In de architectuur is wel gestreefd naar waardigheid, echter is meer het karakter verkregen van een utiliteitsgebouw.

No. 54. Motto: Vroedschap.
De hoofdvorm van den plattegrond is niet fraai. Het streven om alle ruimten op den beganen grond te ontwerpen valt te waardeeren. De ruimte voor het publiek is te klein, aan gangruimte daarentegen wat te veel opgeofferd. De scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte is wel gevonden. De burgemeesterskamer heeft in het plan niet de plaats gekregen, die deze ruimte uit hoofde van haar belangrijkheid toekomt. Het goede verband tusschen secretarie en archief wordt gemist. Ook de typekamer mist directe aansluiting met de secretarie. De raadzaal is goed ingedeeld, hoewel de pers slecht is geplaatst. De hoofdingang is niet daar geprojecteerd, waar men dezen bij den gegeven vorm van het gebouw zou zoeken. De andere ingangen zijn in de architectuur door niets geaccentueerd. In den opbouw treft de minder fraaie onderlinge aansluiting der bouwlichamen, de architectuur van de raadzaal is niet voldoende ontwikkeld. Het geheel heeft niet het voor een raadhuis gewenscht karakter, het prijzenswaardig streven naar soberheid heeft in zekeren zin geleid tot armoede.

(Wordt vervolgd).

CURSUS VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERRICHT

Het Bestuur der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht te Amsterdam maakt aan belanghebbenden bekend, dat de termijn van inschrijving voor den Cursus 1938—1939 sluit op Maandag 12 September a.s. De Commissie van Toelating zal zitting houden op Woensdag 14 September. Voor eischen van toelating etc. wordt verwezen naar de advertentie in het B.W.A. van 20 Augustus j.l.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

17 SEPTEMBER 1938 NR 38

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

LANDHUIS TE EPE, NOORDZIJDE. ARCHITECT J. J. v. d. LINDEN B.N.A.

LANDHUIS TE EPE.

Het hier afgebeelde huis ligt midden op de hei bij de Tongersche bosschen (Epe). De ingang, keuken, badkamer en gangen liggen op het noorden, de driehoekige zitkamer opent zich naar het zuiden. Aan de eetkamer is op verzoek van den opdrachtgever een open veranda aangebouwd. Slaapkamers liggen op het zuiden, oosten en westen.
Er is geprobeerd een beweeglijke oplossing te geven aan de plattegrond van een kleiner landhuis.
Den opdrachtgever moet men dankbaar zijn, dat de gelegenheid gegeven werd een dergelijk experiment te nemen. Het bleek gelukkig, dat met hetzelfde aantal vierkante meters in normale ruimten een kleinere ruimte-indruk ontstaan zou zijn, dan door de driehoekige vorm van de woonkamer.
De ronde binnenwanden zijn tusschen de balkenlaag van de begane grond en verdieping gespannen uit ideaalgaas, hetwelk een vlechtwerk van ijzeren staven en kokosstrengen is, waartegen aan beide zijden de specie geworpen wordt. De woonruimte kan van de eetkamer gescheiden worden door een hercynia harmonicawand.
Daar het huis van de buitenwereld is afgesloten, laadt een Conord benzinemotor Varta batterijen op, welke voor de licht- en watervoorziening (hydrofoor) zorgen.
Daar bij de gebruikte vormen de kleuren belangrijk zijn, moeten deze nog vermeld worden:
wand van af ingebouwde theekast (naast haard) rondloopend over zuidramen tot eetkamer zacht geel; wand van haard en dubbele deuren tot eetkamer licht grijs, deuren blauw. De eetkamer is zacht rood, deuren donker Engelsch rood.

J. J. VAN DER LINDEN
Architect B.N.A.

BUITENAANZICHT ZUIDZIJDE.

WOONKAMER.

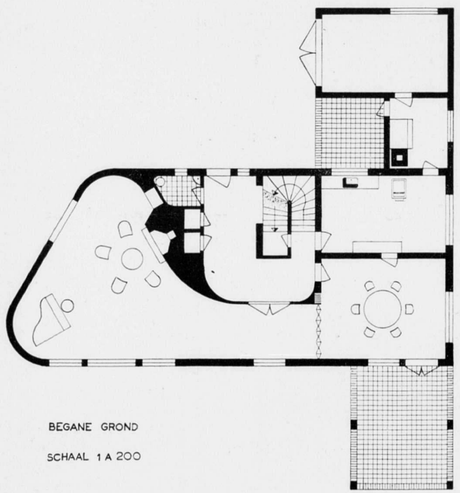

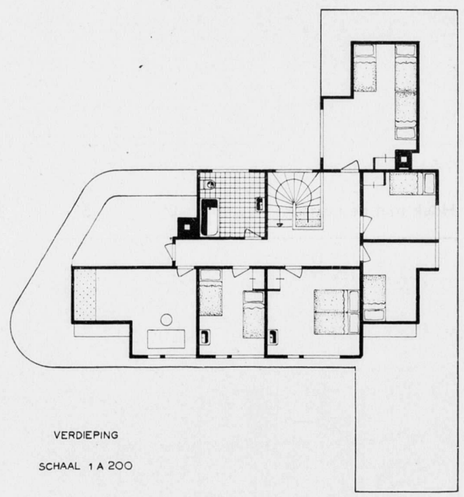

LANDHUIS TE EPE. PLATTEGRONDEN. SCHAAL 1 À 200.

ARCHITECT J. J. v. D. LINDEN B.N.A.

TENTOONSTELLING TE NEW YORK

Prof. Wenckebach deelt ons het volgende mede:

Naar aanleiding van in de bladen verschenen berichten betreffende het aanvaarden mijnerzijds van opdrachten voor bovengenoemde tentoonstelling, zie ik mij genoodzaakt het volgende bekend te maken.
Van 28 Maart tot 26 Augustus was ik buitenslands. Vóór mijn vertrek was officieus sprake van een groote opdracht, die ik toen ook gaarne bereid was te aanvaarden. Tijdens mijn afwezigheid ontstond het bekende conflict tusschen de kunstenaarsvereenigingen en de Tentoonstellings-Commissie, waarop ik besloot niet te reageeren totdat ik in het land teruggekeerd zou zijn. Na dezen terugkeer in het vaderland heb ik mij bij de verschillende instanties van den toestand op de hoogte gesteld en heb ik zeer tot mijn spijt besloten géén opdrachten voor de tentoonstelling New York te aanvaarden, vóór en aleer het bekende conflict tot een oplossing is gebracht, waartoe ik volgaarne bereid ben mede te werken. Dit is in tegenspraak met de berichten, die tijdens mijn afwezigheid in de bladen zijn verschenen, volgens welke ik opdrachten voor beeldhouwwerken reeds zou hebben aanvaard.
Doel van dit schrijven is deze berichten tegen te spreken.
Delft, 7 September 1938.

PROEF OVER LICHTDOORLATING VAN RUITEN VOOR BOVENLICHTEN.

Bij de keuze van draadglas voor de ten behoeve van het Amstelstation te maken perronoverkapping stelde ik mij de vraag of de helling van de glasruiten der in de lengterichting van de perrons op de kap te plaatsen bovenlichten van invloed zou zijn op de verlichtingssterkte daar onder, en vroeg ik mij af, of het soort glas eenige beteekenende invloed zou hebben op die verlichtingssterkte.
Misschien een naïeve vraagstelling. Gegevens over de beantwoording van deze vraag kon ik, ook bij bevoegde bronnen, niet vinden. Onderzoekingen, zooals b.v. gedaan zijn ten behoeve van het verlichtingsvraagstuk der musea, geven op dit punt geen licht.
Te meer scheen mij proefondervindelijk onderzoek gewenscht, omdat van zekere zijde een prisma-draadglas werd aanbevolen, dat het vertrouwen wekte, dat toepassing daarvan belangrijke voordeelen zou bieden door aanzienlijke kunstlichtbesparingen.

Ik bepaalde mij er toe, de proef te nemen voor de halve lichtkap, theoretisch dus beschenen door de halve hemelbol.
De proeven werden als volgt ingericht. In een groote bak van rechthoekige doorsnede werden aan de eene zijde een aantal electrische lampen gemonteerd. Op eenigen afstand daarvóór werd een matglazen ruit opgesteld, die het licht der lampen verspreidde. Aan de andere zijde van de rechthoekige bak werd de proefruit in een sponning geschoven. Dit raam was draaibaar gemaakt ten opzichte van de eerst beschreven matglazen ruit.
De binnenzijde van de koker tusschen beide ruiten werd zwart geschilderd.
Het geheel werd in het donker opgesteld.
Bij ontsteking van de lampen viel dus de diffuse lichtbundel op het met „proef"-glas voorziene raam, en kon, op flinke afstand daar vandaan, op een evenwijdig aan het matglas opgesteld vlak, de verlichtingssterkte gemeten worden.
De Luxmeter werd bij elke meting op vier plaatsen afgelezen. Hierin zijn (door de groote gevoeligheid van het electrische instrument, dat tijdens de proef de invloed onderging van kleine spanningswisselingen in het electrische net) kleine verschillen op te merken.

De proeven werden achtereenvolgens genomen:
1. zonder ruit, om na te kunnen gaan, hoeveel licht door de diverse glassoorten wordt geabsorbeerd.
2. met horizontaal getrokken wit Belgisch vensterglas, merk L.O.B., glasdikte 2-3 mm.
3. met een Belgisch draadglas, mazen van de wapening 7½ × 9 mm, glasdikte 6-8 mm.
4. met een Duitsch draadglas, mazen van de wapening 6½ × 6½ mm, glasdikte 6-8 mm.
5. met een Duitsch draadglas, mazen van de puntgelaschte wapening $12^9 \times 12^7$ mm, glasdikte 6-8 mm.
6. met een prisma-draadglas met zeshoekig gevlochten wapening, de ribben evenwijdig aan de lengterichting van de ruit; ribben naar het licht gekeerd.
7. idem, ribben van het licht af gekeerd.

Noemt men het diffuse licht voor het gemak vertikaal invallend licht, dan komen de hoekverdraaiingen overeen met hellingen van het bovenlicht-glas ten opzichte van de horizon.
Gemeten werd tusschen 0° en 45° om de 5 graden.
De resultaten blijken uit onderstaande tabel.

Verticaal invallend diffuus licht. Hoek met de horizon:	0°	5°	10°	15°	20°	25°	30°	35°	40°	45°
	Lux									
1. Zonder ruit.	150									
	150									
	152									
	152									
Gem.	151									
2. Wit Belgisch vensterglas L.O.B., dikte 2-3 mm.	132									130
	135									130
	136									132
	136									132
Gem.	135									131
3. Belgisch draadglas, wapeningmazen 7½ × 9 mm, dikte 6-8 mm.	112	112	112	110	109	111	110	110	110	108
	112	112	112	110	109	111	110	110	110	108
	113	113	113	110	110	112	111	111	111	110
	113	113	113	110	110	112	111	110	111	110
Gem.	112,5	112,5	112,5	110	109,5	111,5	110,5	110,3	110,5	109
4. Duitsch draadglas, wapeningmazen 6½ × 6½ mm, dikte 6-8 mm.	110	108	108	108	108	108	108	108	106	105
	110	108	108	108	108	108	108	108	106	105
	112	110	110	111	111	111	110	110	109	108
	112	110	110	111	111	111	110	110	109	108
Gem.	111	109	109	109,5	109,5	109,5	109	109	107,5	106,5

Verticaal invallend diffuus licht. Hoek met de horizon:	0°	5°	10°	15°	20°	25°	30°	35°	40°	45°
5. Duitsch draadglas, mazen van de puntgelaschte wapening $12^9 \times 12^7$ mm, dikte 6-8 mm.	110	109	109	109	110	110	108	107	108	105
	110	109	109	109	110	109	108	108	108	105
	110	110	110	110	110	109	109	108	109	110
	110	110	110	110	109	110	109	108	109	110
Gem.	110	109,5	109,5	109,5	109,8	109,5	108,5	107,8	108,5	107,5
6. Prisma-draadglas. Ribben naar het licht gekeerd.	110	110	110	110	110	105	105	105	100	98
	110	110	110	110	108	105	105	102	98	95
	112	112	112	112	111	109	110	108	104	102
	112	112	112	112	110	108	108	105	102	100
Gem.	111	111	111	111	109,8	106,8	107	105	101	98,8
7. Idem. Ribben van het licht af gekeerd.	110	110	111	111	111	110	105	102	100	95
	110	110	111	110	110	110	105	102	100	95
	110	111	112	111	110	111	108	105	102	100
	110	111	112	112	111	110	108	105	102	100
Gem.	110	110,5	111,5	111	110,5	110,3	106,5	103,5	101	97,5

Als resultaat van de proeven kwam ik tot de volgende conclusies:

1. Vensterglas L.O.B. absorbeert ongeveer 10% van het opvallend licht.
2. Draadglas absorbeert in het algemeen tusschen 25 en 27% van het opvallend licht.
3. Het op het oog fraaiste draadglas geeft ten opzichte van de doorvallende lichtstralen geen beter cijfer dan het zeer middelmatige.
4. Prisma-draadglas geeft geen betere cijfers dan gewoon draadglas.
5. Tusschen 0° en 45° zijn geen verschillen van eenige practische beteekenis merkbaar.

Ir. H. G. J. SCHELLING, B.N.A.

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM.

Het lijkt mij mogelijk, dat bezoekers van het Rijksmuseum het museum geheel hebben doorgewandeld, zonder dat de wandtapijten hun bepaaldelijk zullen zijn opvallen. Dit is het gevolg van de door de Museumdirectie gevolgde, juiste, opvatting deze wandtapijten ook in het Museum te behouden als wandversiering. De collectie zou zeker veel meer indruk maken als men haar in haar geheel in eenige aparte zalen daarvoor, werkelijk tentoonstelde, zooals dit plaatsvindt in het Cinquantenaire museum te Brussel en in het Museum Cluny te Parijs. Nu vallen de tapijten, die hoog in de hallen en galerijen zijn opgehangen, eerst op aan degenen, die behalve aan de tentoongestelde museumstukken ook aandacht schenken aan de architectuur van het Museum.

Over het algemeen zijn het Hollandsche, Vlaamsche en Fransche tapijten uit de 16e, 17e en 18e eeuw, met arkadische, bijbelsche, mythologische, allegorische voorstellingen en jachttafereelen. Met hun prachtige grijsblauwgroene donkerten tegen de lichtpartijen van Napels geel, waartusschen de bruine overgangstinten, vormen deze wandtapijten een rijke en voorname wandversiering.

In de zaal van de middeleeuwsche kunst zijn enkele kleinere stukken in chronologische volgorde opgehangen. De meeste zijn „Verdures" (groenwerk) met een fond van min of meer gestyleerd ornament van planten en struiken.

Twee tapijten echter vallen direct door hun rijkere kleur en door figurale behandeling op. Het zijn die, waarop wij waarschijnlijk, overigens niet bekende, voorvallen aan het Bourgondische Hof zien voorgesteld. Het zijn Vlaamsche tapijten van omstreeks 1500. Deze tapijten zijn nog in zeer goeden staat en passen voortreffelijk in de overwelfde ruimte van Dr. Cuypers. Opvallend zijn in deze tapijten de prachtig mat-roode en blauwe tinten van de rijk uitgevoerde gewaden.

De middeleeuwsche wandtapijten behooren tot het kostbaarste bezit uit de kunstnijverheid uit vroeger eeuwen. Ze waren vorstelijk huisraad, vorstelijk ook zoowel in hun technische kwaliteiten als in hun decoratieve teekening.

Sedert de 16e eeuw, toen het schilderijkarakter meer en meer ging overheerschen, ging het met de gobelins (zooals de wandtapijten later werden genoemd), bergafwaarts. De tapijtweverij is echter in den laatsten tijd gelukkig weer in een grootere belangstelling gekomen dan zij voorheen genoot. Dr. van Ysselsteyn heeft in zijn „Geschiedenis der tapijtweverijen in de Noordelijke Nederlanden" dezen tak van kunstnijverheid historisch belicht, terwijl ook weer getracht wordt deze kunst opnieuw in haar edel en monumentaal karakter te gaan beoefenen. Zooals bekend is, wijdt Chris de Moor zich aan dit werk. Van zijn hand is ook een instructief artikel verschenen, opgenomen in Elsevier's Maandblad Dec. 1937, waarnaar wij hier verwijzen.

Ik geloof niet, dat de openbare verzamelingen in ons land veel vroege exemplaren van wandtapijten rijk zijn.

Het hier gereproduceerde tapijt met zijn tegenhanger aan het andere eind van de Gothische zaal van het Rijksmuseum behooren dan ook waarlijk tot de kostbaarheden. Maar zij zouden het blijven, ook al werd ons bezit aan wandtapijten veel grooter.

J. P. M.

WOLLEN WANDTAPIJT. VLAAMSCH WERK ± 1500. HOOG 3.30 X 3.60 M.

JURYRAPPORT VAN DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN GEMEENTEHUIS VOOR HUIZEN (N.H.)

(vervolg van pag. 312).

No. 55. Motto: T w e e.

Een zeer wijdloopig plan, het gebouw is gerekt van vorm en mede daardoor te dicht bij de begraafplaats gekomen. Aan hal, gangen en ruimten voor het publiek gaat te veel oppervlak verloren. Vertegenwoordigend en werkgedeelte zijn goed gescheiden, het eerste is goed ingedeeld, hetgeen ook van het tweede kan worden getuigd. De vraag is gewettigd of de werkruimten niet te veel glasoppervlak hebben, temeer waar ze op het zuiden zijn gelegen; hetzelfde geldt voor de raadzaal. Overigens heeft de architectuur wel kwaliteiten, het representatieve gedeelte vormt daarin de climax. De architectuur mist echter mede in verband met de gekozen materialen voornaamheid en waardigheid. Vooral de noordgevel heeft in sterke mate het karakter van een utiliteitsgebouw.

No. 56. Motto: A 3 4 5.

Het gebouw is goed gesitueerd, doch mist een voorplein. Op den linkervleugel is in het geheel te sterk de nadruk gelegd, waardoor deze vleugel, waarin de politiedienst is ondergebracht, te weinig ondergeschikt is geworden aan het representatieve gedeelte. In den rechtervleugel bestaat geen goed organisch verband tusschen den beganen grond en verdieping. Door het direct in het gebouw opnemen van de ruimte voor uitbreiding, hetgeen niet de bedoeling van het programma was, is het geheel te groot geworden. In de architectuur is gestreefd naar schilderachtigheid, hetgeen echter is geschied door het verzamelen van verschillende motieven, die onderling sterk van karakter verschillen, zoodat geen samenhangend geheel is ontstaan.

No. 60. Motto: G e z a g v o o r v r i j h e i d.

De situatie van het gebouw is goed, de parkaanleg versnippert het terrein. Van den vleugel, waarin de raadzaal is ondergebracht, is de onderverdieping gebrekkig ingedeeld, hetgeen hier een gevolg is van zucht naar monumentaliteit. Tusschen beganen grond en verdieping wordt organisch verband gemist. De kamer voor den secretaris heeft geen contact met de secretarie en kamer hoofdcommies. De portiersloge is slecht geplaatst, de woningen liggen te ver van het hoofdgebouw. In de architectuur komen de afzonderlijke ruimten niet tot uitdrukking en is aan ondergeschikte partijen een accent van belangrijkheid gegeven, die deze niet toekomen.

No. 64. Motto: L e v e n s k r a c h t i g e t r a d i t i e.

De ligging van het gebouw is goed, het terrein is echter hopeloos versnipperd. Tusschen beganen grond en verdieping bestaat geen organisch verband. Verschillende dienstvertrekken zijn te gerekt van vorm en hebben daardoor geen gunstige toetreding van daglicht. De vorm van de raadzaal is niet gelukkig. De secretarieafdeeling is goed ingedeeld, de verbinding met het archief is te omslachtig. De rijwielbergplaats is slecht verlicht. Van de architectuur valt de hoofdpartij van den zuidgevel te loven, de rest is zwak.

No. 69. Motto: H. Z. 7.

Het terrein heeft een te groot oppervlak aan wegen. In den plattegrond gaat te veel ruimte verloren aan hal en gangen, ook de ruimte voor het

publiek is te royaal geprojecteerd; het geheele plan is te grootsch van opzet. Het archief is veel te ver verwijderd van de secretarie. De secretaris heeft geen contact met de secretarie. Uitwendig heeft het gebouw meer het allure van een raadhuis voor een provinciestad dan voor een landelijke gemeente. In hoofdlijnen vertoont deze wel kwaliteiten, doch in de details vallen zwakke punten op te merken.

No. 71. Motto: Gooiland.

De oriënteering laat te wenschen over. Het geheel is onnoodig gecompliceerd. De lichttoetreding tot de raadzaal is matig. Het vertegenwoordigend gedeelte is goed gescheiden van het werkgedeelte en toch hebben beide een goede onderlinge verbinding. Het bodevertrek is gunstig gelegen. De ruimte voor het publiek op den beganen grond en de gangen op de verdieping zijn slecht verlicht. Aan de eischen van den inwendigen dienst is wel gedacht. Het organisch verband tusschen beganen grond en verdieping ontbreekt hier en daar. De massaverdeeling is ten deele verkregen met onzuivere middelen; de architectuur mist rust.

No. 75. Motto: 28.

De linkervleugel ligt te dicht aan den weg. De ingang voor het publiek is bekrompen. Op de verdieping gaat te veel ruimte verloren aan hal en gangen. De toiletruimte voor de raadsleden is te beknopt, garderobe in de nabijheid van de raadzaal ontbreekt. De verbinding tusschen secretarie en archief is onvoldoende, overigens is de secretarie-afdeeling wel goed ingedeeld. De onderlinge aansluiting van de bouwmassa's is niet geslaagd, de raampartijen zijn niet fraai, de details zijn zwak.

No. 77. Motto: Lux.

De scheiding tusschen vertegenwoordigend en werkgedeelte is niet tot uitdrukking gekomen. De secretaris mist direct contact met hoofdcommies. De kamer van den burgemeester ligt te veel geïsoleerd. De raadzaal ligt in het plan niet in overeenstemming met de belangrijkheid van deze ruimte. De poging om de raadzaal in de architectuur tot uitdrukking te brengen is onlogisch en gezocht. In de massaverdeeling heerscht te weinig tegenstelling, de raamvormen zijn minder mooi.
Het oordeel der jury over de 12 na de tweede schifting nog resteerende ontwerpen luidt als volgt:

No. 5. Motto: Onder 't Juk.

De situatie is origineel. De scheiding tusschen het vertegenwoordigend en het werkgedeelte is niet sterk tot uitdrukking gebracht. Een bezwaar is het geïsoleerd bouwen van den politiepost. De indeeling van dezen politiepost is ook niet gelukkig. De kamer van den secretaris heeft geen contact met kamer hoofdcommies en secretarie. De ontwerper heeft zich niet voldoende rekenschap gegeven van de eischen van den inwendigen dienst. Het contact van de woning met het raadhuis is niet opgelost. De vorm van de raadzaal is niet gelukkig. De secretarie is niet gunstig van vorm, het toetreden van licht kan alleen door de korte wanden geschieden. Het geheel vertoont een goede eenvoudig gehouden massaverdeeling en een goed ontwikkeld gevoel voor verhoudingen. De contour van de eindgevels is wat gezocht, overigens vertoont de architectuur een rustig en ingetogen karakter, passend voor een raadhuis van een kleine gemeente. De raadzaal spreekt in de architectuur alleen door grootere ramen, niet als massa.

No. 8. Motto: Mooi Gooi.

Een bruikbare plattegrond, waarin de toegang naar het werkgedeelte te zeer in een hoek is gedrongen en te bekrompen is. Tusschen beganegrond en verdieping wordt het organisch verband gemist. Het werkgedeelte is goed gescheiden van het vertegenwoordigend gedeelte, hetgeen in den opbouw ook goed tot uitdrukking komt. In de architectuur is geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot het bereiken van tegenstellingen, die uit den plattegrond voortkomen. Het glasoppervlak is voor de op het Zuiden gelegen werkruimten bedenkelijk groot.

No. 26. Motto: Groei.

De situatie is slecht. Het vertegenwoordigend gedeelte is goed gescheiden van het werkgedeelte. De verschillende diensten zijn goed gegroepeerd. De raadzaal is niet mooi van vorm. De indeeling van den rechtervleugel is minder geslaagd. In architectonisch opzicht is de Westgevel het best geslaagd in tegenstelling met den Noordgevel, waarin vooral het groote glasvlak een storend element vormt.

No. 29. Motto: 't Stehuis.

De situatie is goed en natuurlijk, het terrein is goed ingedeeld en aan een plein voor het houden van samenkomsten is een goede plaats gegeven, terwijl aan de verhouding met het dorp is gedacht. Van de helling van het terrein heeft de ontwerper partij getrokken. Het vertegenwoordigend gedeelte is goed gescheiden van het werkgedeelte, de ingangen voor het publiek aan het plein spreken niet duidelijk, doch zijn van het dorp gemakkelijk te bereiken. Het plan is wat royaal opgezet, er is te veel opgeofferd aan gang- en halruimten. Het contact van de conciergewoning met het raadhuis is niet bijzonder gunstig. De ingangen zijn van de woning uit moeilijk te controleeren. De bedoeling van de vergaderkamer heeft de ontwerper blijkbaar niet goed begrepen. De bodekamer van het werkgedeelte is zoodanig geplaatst, dat die van het vertegenwoordigende gedeelte betrekkelijk overbodig is. De afdeeling voor sociale zaken is niet gunstig gelegen, evenmin hebben de in het gebouw opgenomen woningen een gunstige ligging. De massaverdeeling is natuurlijk en mag geslaagd worden genoemd en in zijn streven naar het verkrijgen van een eenvoudig karaktervol geheel is de ontwerper wel geslaagd. De Noordgevel is zwakker dan de overige gevels.

No. 34. Motto: 368.

Bij de situatie is uitgegaan van het verdwijnen van de tram, waardoor de toegang naar het dorp zeer ruim is geworden. De ontwerper is wel geslaagd in het maken van een beknopten plattegrond, doch minder juist is, dat hier de ontwikkeling in de hoogte gezocht is in plaats van in de breedte. De vorm van de secretarie is niet goed, de loketruimte is te klein. De gewenschte onderlinge combinatie van de vertrekken der secretarie-afdeeling is niet opgelost. Foutief is het directe contact van perstribune met raadzaal. De wachtkamer voor de pers is van deze tribune af ook moeilijk te bereiken. De opbouw vertoont een te groot verschil in karakter van hoofd- en bijgebouw. De architectuur heeft wel bekoring, het aspect zal in dit geval echter worden geschaad door het in het gezicht blijvende betonskelet.

No. 45. Motto: Klok.

De situatie is zeer verdienstelijk. Het terrein is rustig en breed ingedeeld en het geheel goed afgeschermd tegen het kerkhof. Met de oude dorpskern is een goed contact mogelijk, indien de trambaan verdwijnt en ook indien zulks niet het geval zou zijn, is de totstandkoming daarvan niet onmogelijk. Door den gekozen grondvorm is een mooi omsloten plein ontstaan, dat vrij van de verkeerslijnen ligt en zeer geschikt is voor het houden van massasamenkomsten. De veldwachterswoning is zoodanig gelegen, dat van deze woning uit contrôle op alle ingangen voor het publiek van het complex mogelijk is; ook de conciergewoning ligt gunstig. Het plan is beknopt van indeeling met weinig verlies aan gangen enz. en vertoont aardige oplossingen, alsmede aangename afwisseling in ruimtewerking. Aardig gevonden en van practisch nut is het door een muur afgesloten binnenplaatsje voor de cellen. Een goede vondst is ook het combineeren van ingang vluchtkelder met dien voor personeel. De kamer voor den secretaris ligt te ver verwijderd van die voor den hoofdcommies, terwijl de plattegrond nog enkele gebreken van ondergeschikten aard vertoont. Het gewenschte contact van de perstribune met de wachtkamer voor de pers, tevens vergaderkamer, ontbreekt. De raadzaal is goed ingedeeld en prettig van verhoudingen. De architectuur, die zoowel in de groote lijnen als in de détails misschien iets te veel wordt beheerscht door het streven naar schilderachtigheid, is gevoelig en goed van verhoudingen. Het vertegenwoordigend gedeelte onderscheidt zich van de rest door een waardiger karakter, de kamer van den burgemeester is op karakteristieke wijze aangeduid.

No. 47. Motto: H. G. H.

De situatie is niet bijzonder gelukkig. De open zijde van het complex ligt met zijn onbelangrijke ruimten naar het dorp gekeerd. Een plein voor het houden van samenkomsten enz. wordt gemist. De plattegrond is royaal opgezet, de hal is vooral zeer ruim. De afdeeling secretarie is goed ingedeeld, evenals de verdieping, hoewel de technische dienst te ver verwijderd ligt van de kamer van den gemeente-architect. De woningen zijn gunstig gesitueerd, hoewel van deze woningen uit geen contrôle op de toegangen voor het publiek mogelijk zal zijn. Overigens is de indeeling van het geheel goed bestudeerd. De symmetrie is niet op geheel natuurlijke wijze verkregen. In de architectuur is gestreefd naar monumentaliteit, de massaverdeeling is goed, het geheel heeft ook wel het karakter van een raadhuis, de vormgeving is echter voor deze omgeving wat streng en hier en daar zelfs stug. In een provinciestad zou deze architectuur beter passen dan in de gegeven landelijke omgeving.

No. 61. Motto: B. en W.

De situatie is ongedecideerd, evenwel is aan den toren de juiste plaats op het terrein gegeven. De raadzaal heeft een ongunstige ligging. Er is geen voldoende scheiding gemaakt tusschen toegang raadzaal voor leden en publiek. De middengang is matig verlicht en onpractisch zijn de traptreden in het donkerste gedeelte daarvan. De indeeling van den politiepost kan niet geslaagd worden genoemd. De toegang tot het archief is niet gunstig. Uitwendig doet het geheel meer denken aan een kerk of een evangelisatiegebouw dan aan een raadhuis. De architectuur heeft echter wel aantrekkelijke partijen en détails, doch mist eenheid.

No. 62. Motto: Aan het Plein.

In de situatie is de oriënteering op het oude dorp zoowel als op de buitenwijken bereikt. Het plein is van het verkeer losgemaakt. De ontwerper is blijkbaar van de gedachte uitgegaan, dat het tramemplacement zal verdwijnen. Indien dit niet geschiedt, verliest deze terreinindeeling veel van haar beteekenis. Het vertegenwoordigend gedeelte is goed gescheiden van het werkgedeelte, de onderlinge verbinding van deze gedeelten echter onduidelijk en niet tot uitdrukking gebracht. Het contact tusschen secretarie en archief is te gecompliceerd. De secretariskamer ligt te ver van de secretarie. De woning ligt niet gunstig voor contrôle. De toegangen tot het werkgedeelte en tot den dienst op de verdieping zijn te bekrompen, terwijl de hoofd-entree niet fraai ontwikkeld en de toegang tot de raadzaal te gecompliceerd is. De algemeene opzet van het plan bezit naast groote verdiensten ook verschillende fouten. De massaverdeeling is goed en levendig, de détails laten hier en daar te wenschen over en zijn soms wat gezocht en in technisch opzicht niet onbedenkelijk. De architectuur is overigens wel aantrekkelijk.

No. 79. Motto: N. H.

Het gebouw is goed op het terrein geprojecteerd, dit laatste is echter wat willekeurig versnipperd. Het vertegenwoordigend gedeelte spreekt goed, zoowel in plattegrond als in opbouw. Een zwak punt is hier en daar het slechte organische verband tusschen beganen grond en verdieping. Het plan is niet overzichtelijk, de onzuiverheden in den plattegrond wreken zich in de architectuur, waarin ook de groote lijn ontbreekt, ondanks verdienstelijke partijen. Zwakke punten zijn b.v. de dakvensterreeksen.

No. 81. Motto: Minimax.

Het gebouw ligt te dicht op het kerkhof. Waarschijnlijk om de ombouwde ruimte te beperken is de verdieping terug gezet, hetgeen niet alleen in technisch opzicht bedenkelijk is, doch waardoor ook het organisch verband tusschen beganegrond en verdieping ontbreekt en geen gaaf geheel is ontstaan. De secretarie-afdeeling is goed ingedeeld, hoewel de kamer van den secretaris slecht verlicht is. Hoofdingang, trap en hal zijn niet mooi ontwikkeld. De toegang tot de raadzaal is te bekrompen, de raadzaal zelf te gerekt van vorm. De architectuur heeft wel enkele goede kwaliteiten, doch is in sommige partijen wat saai; de Oostgevel vertoont diverse gebreken.

No. 82. Motto: Helicla.

Het gebouw ligt te dicht op het kerkhof, het voorterrein is te klein. Vertegenwoordigend en werkgedeelte zijn goed gescheiden. De secretarie-afdeeling is goed ingedeeld. Vestibule, hal en trap vormen geen fraaie ruimteontwikkeling. De verbinding van secretarie met archief is niet opgelost. Tusschen beganegrond en verdieping bestaat weinig verband. De conciergewoning heeft geen contrôle op de ingangen voor het publiek. De bekapping is te gecompliceerd, de massa te sterk verdeeld. De architectuur mist de voor een raadhuis gewenschte waardigheid.
Na rijpe overweging en scherpe onderlinge vergelijking meent de jury gebruik te mogen maken van haar recht, om de prijzen op andere wijze te verdeelen dan in het programma is aangegeven en wel, omdat geen der ontwerpen in alle opzichten aan de gestelde eischen voldoet, alle ontwerpen gebreken vertoonen, zij het soms ook van ondergeschikten aard en geen der ontwerpen op dusdanige wijze boven de andere uitsteekt, dat het zonder meer voor een eersten prijs in aanmerking komen kan.
Met algemeene stemmen wordt een prijs van ƒ 900.— toegekend aan het ontwerp No. 45 Motto: Klok, ingezonden door de heeren E. C. Falkenburg en W. M. Groeneveld te Utrecht.
De jury acht de ontwerpers daarvan volkomen in staat, het plan na aanwijzing op enkele punten om te werken en daarvan een bevredigend geheel te maken. Tevens is de jury van oordeel, dat het ontwerp is uit te voeren voor een bedrag, dat de gestelde bouwsom het meest benadert.
Een prijs van ƒ 500.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 47 Motto: H.G.H., ingezonden door den heer Fr. Hulsbosch te Huizen en twee prijzen, elk groot ƒ 300.— aan de ontwerpen No. 29 Motto: 't Stehuis en No. 62 Motto: Aan het Plein, resp. ingezonden door den heer C. M. van Moorsel te Voorburg en de heeren J. J. Brugman, architect te Utrecht en G. J. M. Sarlemijn, architect te Amsterdam.

De jury:

J. W. EGBERTS, Burgemeester-Voorzitter.
J. H. STAALMAN, wethouder-lid.
H. v. d. KLOOT MEIJBURG
W. VERSCHOOR } leden.
H. A. POTHOVEN

CURSUS VOOR GEZONDHEIDSTECHNIEK. 1938—1939.

(ONDER AUSPICIËN VAN HET DELFTSCH HOOGESCHOOLFONDS, KON. INSTITUUT VAN INGENIEURS, INSTITUUT VOOR PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE)

De in het studiejaar 1937—1938 gehouden cursus bleek in een behoefte te voorzien; de ondervonden belangstelling, zoowel van de studenten als van afgestudeerden, is aanleiding, dat de samenwerkende instellingen besloten hebben, ook in het studiejaar 1938—1939 een cursus te doen plaatsvinden.
Werden in het vorige jaar de meer algemeene grondslagen der technische hygiëne behandeld, voor dezen cursus is een meer gespecialiseerd onderwerp gekozen, dat echter ook thans weder voor alle studierichtingen van belang is, al mogen de titels der voordrachten meer naar de bouwkundige en civiele richting wijzen.
De Heer J. P. Bijl, arts, Directeur van het Instituut voor praeventieve geneeskunde, heeft ook thans de leiding van dezen cursus op zich genomen en zal in de eerste les wederom een algemeene inleiding houden. Overigens moge worden verwezen naar het hierachter afgedrukte programma.
De cursus zal ook nuttig kunnen zijn voor jongere-jaars studenten, weshalve aan alle studenten gelegenheid tot inschrijving zal worden geboden. Overigens staat deelneming ook voor niet-studenten gratis open, mits zij lid zijn van één der aan het hoofd genoemde instellingen, of tot deelneming worden uitgenoodigd.
Aan alle deelnemers, die zich tijdig voor het volgen van dezen cursus hebben opgegeven, zal vóór elke les een uitvoerig programma van de te houden voordracht worden toegezonden.
Het ligt in de bedoeling, van de gehouden voordrachten overdrukken tegen betaling beschikbaar te stellen, mits tevoren voldoende aanmeldingen geschieden. De overdrukken zullen in een complete serie na afloop van den cursus ter beschikking van de inteekenaars worden gesteld en wel voor leden van het Delftsch Hoogeschoolfonds tegen ƒ 1,50 per ex., voor niet-leden tegen ƒ 3,— per ex.
Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door het secretariaat van de Afdeeling voor Gezondheidstechniek, Mauritskade 7 te den Haag, telefoon No. 117449. (Het huisadres van den secretaris is telefonisch bereikbaar onder No. 333228, den Haag).

De Secretaris,
C. A. E. VAN LEEUWEN.

PROGRAMMA.

12 Oct. 1938.

1. Korte inleiding tot den Cursus door den Voorzitter van de afdeeling voor Gezondheidstechniek W. F. J. M. Krul, Directeur van het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening te Den Haag.
2. „De hygiëne van de groote stad", door J. P. Bijl, arts, Directeur van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde.

26 Oct. 1938.

1. „De hygiëne van woningen en gebouwen in de groote stad", door J. P. Bijl.
2. „Woningen en gebouwen in de groote stad van technisch-hygiënische zijde bezien", door Ir. J. B. van Loghem, Architect.

9 Nov. 1938.

1. „Hygiënische eischen bij stadsuitbreiding", door J. P. Bijl.
2. „De uitbreiding van de groote stad", door Ir. P. Bakker Schut, Directeur van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting te 's-Gravenhage.

23 Nov. 1938.

1. „Oude stadsdeelen van hygiënisch standpunt bezien", door J. P. Bijl.
2. „De verbetering van oude stadsdeelen van technisch-hygiënisch standpunt bezien", door Jhr. M. J. I. de Jonge van Ellemeet, Voorzitter van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw.

30 Nov. 1938.

1. „Hygiënische eischen te stellen aan gebouwen voor groepen der bevolking, die bijzondere verzorging vereischen", door J. P. Bijl.
2. „Gebouwen voor groepen der bevolking, die bijzondere verzorging vereischen, van technisch-hygiënisch standpunt bezien", door Ir. A. van der Steur, Stadsarchitect van Rotterdam.

25 Jan. 1939.

1. „Gevaren, die fabrieken, werkplaatsen enz. voor de hygiëne van de groote stad kunnen opleveren", door J. B. Bijl.
2. „Technische maatregelen ter voorkoming van het gevaar, dat fabrieken, werkplaatsen enz. uit hygiënisch oogpunt in de groote stad kunnen opleveren", door Ir. W. Valderpoort, Chef van de Afd. Bouwpolitie van den Gemeentelijken Technischen Dienst te Rotterdam.

8 Febr. 1939.

1. „Het hygiënische gevaar, dat afvalstoffen in de groote stad opleveren", door J. P. Bijl.
2. „De verwijdering van afvalstoffen in de groote stad van technisch-hygiënisch standpunt bezien", door Dr. Ir. M. F. de Bruyne, Directeur van den Gemeentelijken Reinigings- en Ontsmettingsdienst te Rotterdam.

15 Febr. 1939.

1. „De hygiënische gevaren bij de voedsel- en watervoorziening van de groote stad", door J. P. Bijl.
2. „De voedsel- en watervoorziening van de groote stad van technisch-hygiënisch standpunt bezien", door A. H. van de Velde, Inspecteur van de Volksgezondheid in Algemeenen Dienst te 's-Gravenhage.

Wijzigingen voorbehouden.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN

RASSEGNA DI ARCHITETTURA, No. 3 (Maart '38). Kantoor-woongebouw te Milaan. Prijsvraagrapport met reproductie van 21 ontwerpen voor woningen in vier verdiepingen op een terrein van 12000 m² te Milaan. Plattegronden 1 : 200 van alle ontwerpen.

IDEM, No. 4 (April '38). Gewestelijk plan van de provincie Aosta, uitgebreide studie.

IDEM, No. 5 (Mei '38). Stationsgebouw van de Vlieghaven Milaan Linate. Eerestation, te Rome gebouwd, voor de ontvangst van Hitler.

VLIEGHAVEN MILAAN LINATE. ARCH. G. L. GIORDANI. (UIT RASSEGNA DI ARCHITETTURA MEI '38).

L'ARCHITETTURA ITALIANA, No. 5 (Mei '38). Bouwen in Addis Abeba. Inheemsche materialen en bouwkosten. Prijsvraag provinciehuis Cuneo.

IDEM, No. 6 (Juni '38). Primitieve bouw in Oost-Afrika. Nieuwe kerk in Rome.

THE ARCHITECTS' JOURNAL, 2264 (9.6.'38). Crematorium bij Oxford, arch. Harold W. R. Orr.

IDEM, 2265 (16.6.'38). Ervaringen met schuilplaatsen opgedaan bij bombardement van Barcelona. (F. Skinner).

IDEM, 2266 (23.6.'38). Tweede artikel van Skinner over luchtbescherming te Barcelona. Architectuur in Bristol.

IDEM, 2267 (30.6.'38). De ambtenaar-architect, als stadsarchitect en als hoofd van gemeentewerken in een kleinere plaats.

IDEM, 2268 (7.7.'38). Uiterst belangrijk rapport van een commissie ter bestudeering van het luchtbeschermingsvraagstuk, met veel interessante en m.i. betrouwbare gegevens.

IDEM, 2269 (14.7.'38). Gewijd aan Birmingham.

IDEM, 2270 (21.7.'38). Opmerkelijk is de kerk te South Harrow van N. F. Cachemaille-Day.

IDEM, 2271 (28.7.'38). Geen nieuws.

IDEM, 2272 (4.8.'38). Idem.

IDEM, 2273 (11.8.'38). Arch. W. C. Clowes toont een „Indoor bowling and exhibition hall" te Bournemouth.

IDEM, 2274 (18.8.'38). Enkele details van een fraai huis van Gropius en Maxwell Fry.

IDEM, 2275 (25.8.'38). Foto van een huis, dat Richard Neutra voor Josef von Sternberg bouwde, geheel van staal.

IDEM, 2276 (1.9.'38). Plattegronden en foto's van het nieuwe theater aan de Place du Trocadéro te Parijs.

JOURNAL R.I.B.A., 15 (13.6.'38). J. H. Harvey over den middeleeuwschen timmerman als architect, met een lijst van meesterwerken in houtbouw tusschen 1100 en 1700. Openluchtschool van hout van Hubert Bennett.

IDEM, 16 (27.6.'38). Uitvoerig verslag over de interessante beraadslagingen op de luchtbeschermingsconferentie, in Juni '38 bij de R.I.B.A. gehouden.

IDEM, 17 (18.7.'38). Geen nieuws.

IDEM, 18 (25.7.'38). Idem.

THE ARCHITECTURAL ASSOCIATION JOURNAL, Juni '38. Sir Raymond Unwin over stedenbouw in Amerika.

IDEM, Juli '38. Ir. C. F. J. Dingemans over de ontwikkeling van de moderne architectuur in Holland.

IDEM, Augustus '38. Bekroningen van de A. A. School of Architecture.

H. G. J. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

NR 39

24 SEPTEMBER 1938

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE HUIZEN. 1E PRIJS MOTTO „KLOK" ONTWERP: E. J. FALKENBURG EN W. M. GROENEVELD TE UTRECHT

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE HUIZEN

In vervolg op het in onze vorige nummers opgenomen Juryrapport publiceeren we in dit nummer de 4 bekroonde ontwerpen. In verband met de situaties, waarop het Noorden boven ligt, hebben wij de plattegronden van het ontwerp onder Motto „Aan het plein" op pag. 325, in de richting geplaatst, overeenstemmend met die op de situatie. De schaal der plattegronden en gevels is 1 à 500.

De Redactie.

GEMEENTEHUIS TE HUIZEN. TOELICHTING OP HET ONTWERP ONDER MOTTO „KLOK" ARCHITECTEN E. J. FALKENBURG EN W. M. GROENEVELD

Uitgegaan werd van het gegevene, dat zoowel Parkstraat als Groen van Prinstererlaan als belangrijke verkeersaders zijn te beschouwen. Zoodoende werd het in vleugelsysteem gedeelde project naar deze hoofdrichtingen georiënteerd.
Vervolgens werd bij streng doorgevoerde scheiding tusschen administratief- en vertegenwoordigend gedeelte het laatste, — als zijnde het meest voornaam in beteekenis —, aan de zijde der begraafplaats geprojecteerd.
Het noodzakelijke gevolg van het boven vermelde was dat de vertrekken van het werkgedeelte op het Zuiden kwamen te liggen; hetgeen bepaalde voorzieningen tegen een teveel aan zonlicht noodig maakt.
Het gekozen vleugelsysteem in de opzet van het plan, zooals op de situatie is aangegeven, bracht het groote voordeel van natuurlijke pleinvorming (voor massa samenkomsten enz.) met zich mede, terwijl hierdoor tevens een uitnoodigend karakter in de geheele groepeering werd bereikt.
Als eventueel toekomstige uitbreiding is gedacht een vleugel, haaks op de Noordzijde van het gebouw aansluitend ter plaatse waar de gang van het vertegenwoordigend gedeelte overgaat in die van het werkgedeelte.
Het ligt in de bedoeling het terrein om het gemeentehuis op te hoogen tot een peil van 225 ÷. De begane grondvloer van het werkgedeelte, op de teekeningen aangeduid met P, komt zoodoende op een niveau van 260 ÷ te liggen.

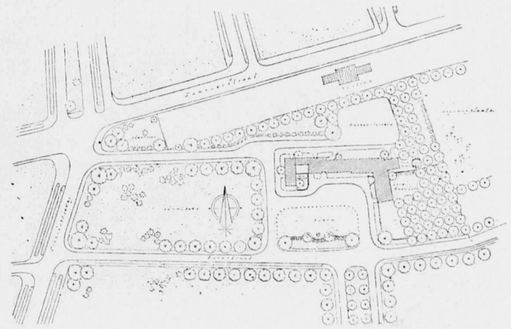

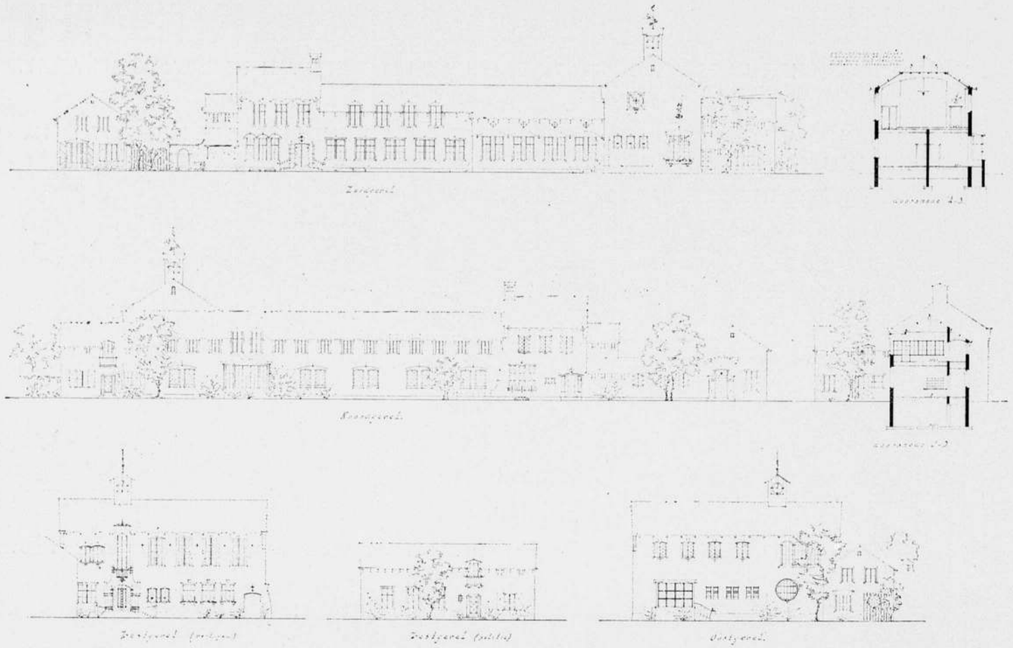

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE HUIZEN. 1E PRIJS MOTTO „KLOK". ONTWERP: E. J. FALKENBURG EN W. M. GROENEVELD TE UTRECHT.

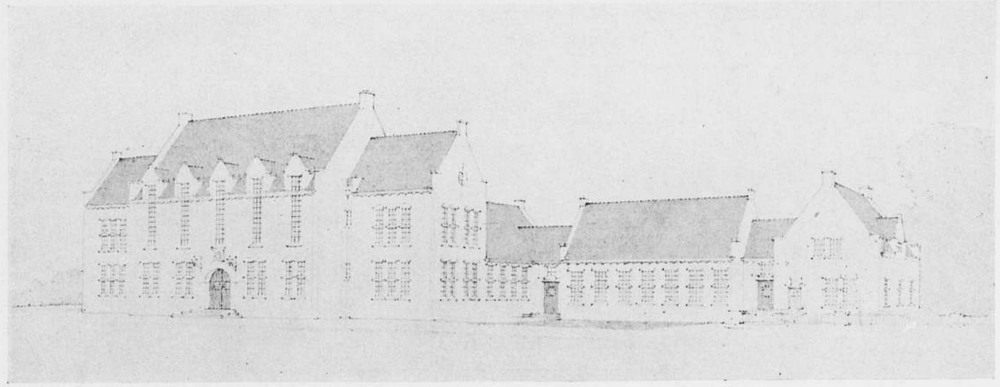

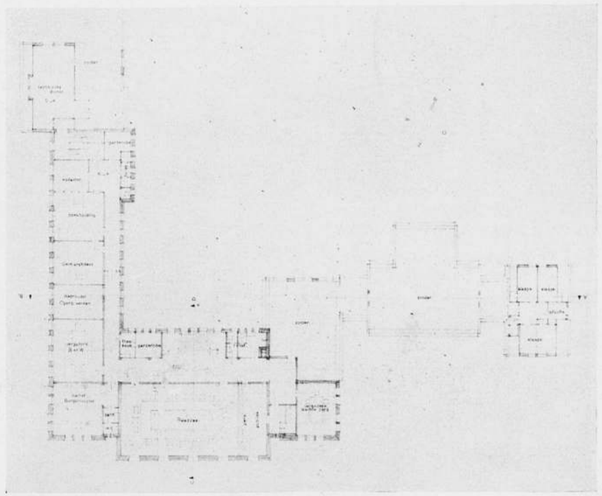

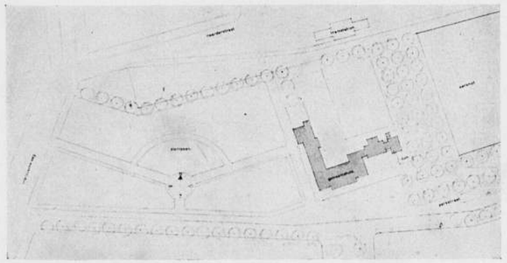

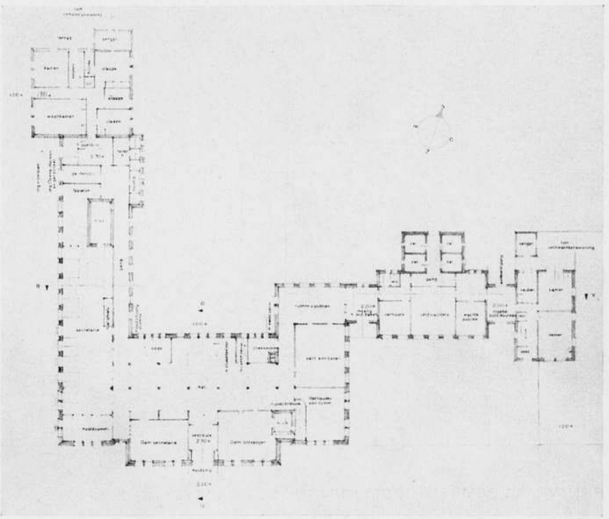

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE HUIZEN. 2E PRIJS. MOTTO: H. G. H.

ONTWERP: FR. HULSBOSCH TE HUIZEN.

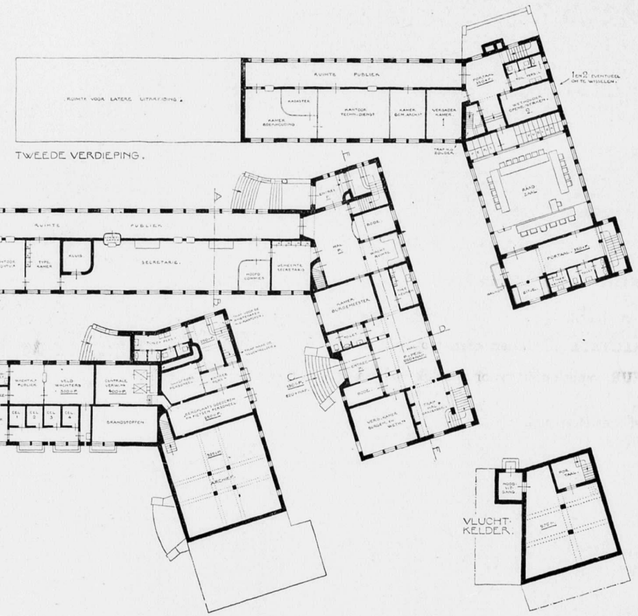

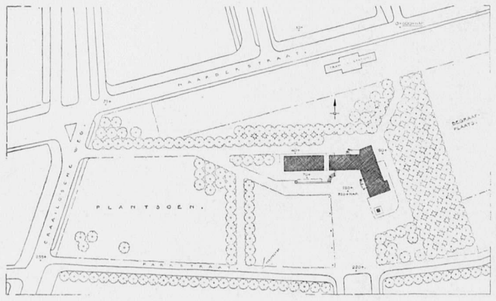

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS HUIZEN. MOTTO: 'T STEHUIS. 3E PRIJS.

ONTWERP: C. M. VAN MOORSEL. ARCHITECT B.N.A.

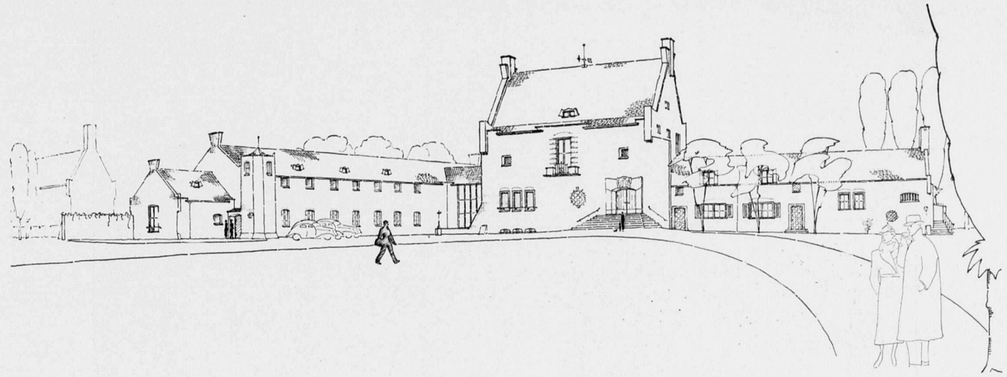

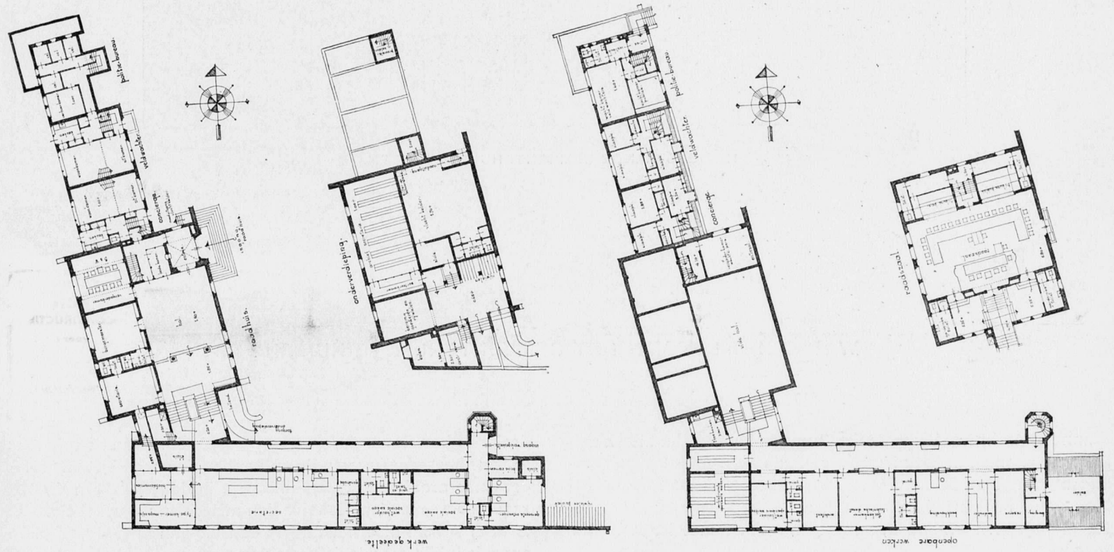

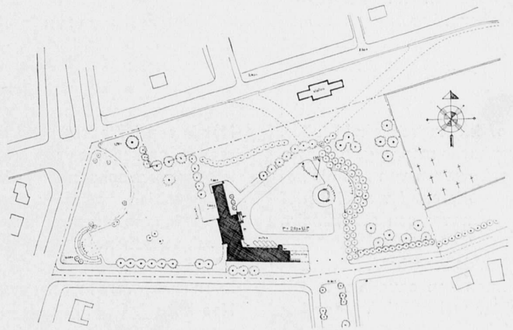

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE HUIZEN.
3E PRIJS. MOTTO: AAN HET PLEIN. ONTWERP: J. J. BRUGMAN TE UTRECHT EN G. J. M. SARLEMIJN TE AMSTERDAM.

HET BESTAANDE GEMEENTEHUIS TE HUIZEN.

WAT IS HET LOT VAN HET GEMEENTEHUIS TE HUIZEN?

Wanneer straks het Gemeentebestuur van Huizen zijn intrek zal hebben genomen in het nieuwe Raadhuis en zijn vertegenwoordigende functie aan de zijde der begraafplaats gaat uitoefenen in al die van helderheid glimmende nieuwe spullen, zal het oude Raadhuisje verlaten liggen, verstooten uit de gunst der gemeenschap.

Deze kan zich rechtvaardigen. Zeg zelf. De toegang van het oude Raadhuis naast dien van het nieuwe is géén vergelijk. En dat is alleen nog maar de toegang, feitelijk één van de twee toegangen, die er toch zijn mogen. Het lot van het oude Raadhuis schijnt bovendien bezegeld. De slooper zal komen en het met een paar mannetjes als een welkom karweitje met den grond gelijk maken.

Sloopen moet een heerlijk vak zijn voor wie het goed doet, d.i. strikt rechtvaardig, zonder reserve of kleingevoeligheid, alles, mooi of leelijk, goed of slecht, een evenharde mep te geven, zoodat het naar beneden tuimelt. Even onbewogen van ziel als bewogen van biceps, de boel stuk te mokeren. Even objectief tegenover een Lodewijk lijstje als tegenover een stankbocht. Dàt is objectiviteit.

Heeren Philosophen: in den slooper ligt de waarheid. Zoek niet langer. Het raadhuisje moet van binnen een cavalje zijn. Dit begrip — het cavaljebegrip — is echter wel relatief. Maar het feit, dat het Gemeentebestuur een prijsvraag heeft uitgeschreven, zegt toch ook wat, spreekt toch ook boekdeelen. Dus van binnen is het niets meer.

Maar van buiten is het raadhuisje nog lang niet slecht. Integendeel, alle karaktertrekken, waarmede de Jury van de prijsvraag in haar beoordeeling van de ontwerpen de goede hier in Huizen passende architectuur aanduidt, zijn in de gevels van dit oude raadhuisje te vinden. Behalve dan misschien waardigheid. Maar is waardigheid niet wat anders dan die van onze Jury, die mij synoniem lijkt met de deftigheid van een zwarte jas, witte manchetten en een attentie-kuch-voor-dat-je-gaat-spreken.

Is dit niet een waardig Raadhuisgeveltje voor Huizen in zijn genoegelijkheid, zijn zuivere toepassing van goede architectonische beginselen en zijn fraaie kleur?

Waarvoor, is mijn vraag, moet dit specimen van goede Hollandsche bouwkunst verdwijnen? Omdat de voorloopige lijst van de Monumentencommissie haar niet vermeldt? Maar dit is toch geen criterium. Dit gebouwtje heeft schoonheidswaarde. Het is een bekoorlijk stukje architectuur. Is dit stukje niet te redden, omdat het geen „monument" is en deswegen, ondanks haar zuivere schoonheid, officieel ten doode opgeschreven is.

Dit geveltje bevat meer „leerzame" architectonische zuiverheid dan vele „monumenten", waarvoor groote sommen worden besteed, te samen.

Of redeneert men: Voor dit raadhuis komt het andere. Wat verloren gaat, wordt weer gewonnen?

Hoe het zij. Gaat het hier niet wat al te gemoedelijk met een gebouwtje dat, met een andere bestemming, zeker ook nog in de toekomst als een gaaf stukje architectuur, zijn vriendelijke bekoorlijke rol van aantrekkelijkheid in Huizen kan blijven vervullen?

J. P. M.

MOTTO'S INZENDINGEN PRIJSVRAAG NIEUW STADHUIS TE EINDHOVEN

1. P.S.E.; 2. N.O.N.; 3. A.G.Z.I.A.G.; 4. Villa Nova; 5. Rostra; 6. Een Huis Dat Staat In Den Stroom Die Gaat; 7. S.E.; 7A. R.E.; 8. 1.5.5.4.; 9. Semper Idem; 10. M.E.G.O.H.M.; 11. Kempen landt; 12. Zeven; 13. Drie Hoorn; 14. Compromis; 15. Beatrix; 16. Edison; 17. Sirius; 18. P.E.; 19. Catharina; 20. De Greep; 21. P.R.E.; 22. 222219; 23. Beffroi; 24. Lichtstad van Philips; 25. Sapere Aude; 26. X IJ Z; 27. Lichtstad 1; 28. Da Pacem; 29. M; 30. Ikar; 31. 34; 32. 38; 33. Christiaan; 34. Boris; 35. 37; 36. 43; 37. Zuid Centra; 38. Eenvoudig Gaafplan; 39. Schema; 40. -N-7"; 41. S; 42. A.W.E.; 43. ?; 44. Saevis Tranquillus in Undis...; 45. „Valeat Quantum Potes"; 46. 60; 47. Andechobina; 48. Dommel 1; 49. Dommel 2; 50. Dommel en Gender; 51. Eindhoven 1940; 52. „7"; 53. T.U.G.T.; 54. H.T.H. 1; 55. 4321; 56. H T H (2); 57. Beiaard; 58. „Burgerzin"; 59. OVO; 60. Confiance; 61. Théra Santorin; 62. De Kempen; 63. 511; 64. Ne Jupiter Quidum Omnibus; 65. Lichtstad 2; 66. „In Knop"; 67. „h'ABBè À Lt Rose"; 68. „Au, Di"; 69. Surcone"; 70. Volharding 1; 71. AZ; 72. (W); 73. „Embryo"; 74. Stadhuis; 75. Per Arduasum; 76. „N 10500"; 77. 110 x 110; 78. B.L.B.; 79. 39; 80. o S B o; 81. Belki; 82. 66; 83. Handen; 84. „Forum" 2; 85. Stadsbestuur; 86. Eindhoven A O 38; 87. „Imo Pectore"; 88. „Midden voor de Burgerij"; 89. Forum 1; 90. „Veilig Verkeer"; 91. G.E.R.; 92. Dietmond; 93. Symmetria; 94. „Boven de Stroom"; 95. „Je Maintiendrai 1"; 96. =Taxandria=; 97. 135; 98. Kern; 99. Urbs Viva; 100. WERE D I; 101. „48"; 102. „Broletto"; 103. „Spes"; 104. „SFEER"; 105. Volharding 2; 106. Ruimte; 107. LUMEN; 108. B.B.B.; 109. 't Geen Gevraagd Werd.

PRIJSVRAAG RAADHUIS EINDHOVEN

NAGEKOMEN VRAGEN.

1113. Op bl. 31 regel 6 komt in het boekwerk „Programma Prijsvraag Stadhuis Gemeente Eindhoven (typografische verzorging door J. P. van Wees, Eindhoven, gedrukt door N.V. Vereenigde Drukkerij en Etikettenfabriek, Eindhoven; Januari 1938) hoofdstuk III de volgende zinsnede voor: „.... eene in de goede overlevering wortelende eigentijdsche architectuur vinde toepassing."
Kan ook worden medegedeeld, aan welke van de beide in aanmerking komende architecturen de jury de voorkeur geeft?

1114. Indien hierover geen eenstemmigheid bestaat, mogen ze dan beide worden toegepast, indien inzender aan de hand van een gedetailleerde begrooting aantoont, dat de bouwsom daarvoor toereikend is?

1115. Mag „het Vrouwtje van Stavoren" ook tot de goede overleveringen worden gerekend?

1116. Kan ook medegedeeld worden, of Berlage, Cuypers, Jakob van Campen, de Gothiek en Claudius Civilus tot de (goede) overlevering behooren of tot de eigentijdsche architectuur moeten worden gerekend?

1117. Mag het tijdperk van de eigentijdsche architectuur ook worden berekend uit den leeftijd van de jury-leden en kan deze daartoe worden opgegeven?

1118. Wordt, indien onverhoopt de jury niet in den haar gestelden tijd met de beoordeeling gereedkomt of de bouw wordt uitgesteld, ook de termijn van de voorgeschreven eigentijdsche architectuur verlengd?

1119. Wordt het als toepassing van de gewenschte architectuur ook voldoende geacht, indien de aardsche materialen beton, staal en glas worden bekleed met een halfsteens appelbloesem? Kan het glas hiervan worden vrijgesteld?

1120. Moeten de wortelen van de voorgeschreven architectuur in de (goede) overlevering ook bij de bouwkosten worden medegerekend, en zoo ja, tegen ƒ 25.— of ƒ 18.— per M³?

1121. Mogen, indien tengevolge van het aantal deelnemers de voorraad wortelen uitgeput is, daarvoor ook bieten worden gebruikt, indien inzender door een nauwkeurige berekening aantoont, dat tengevolge van de belasting der eigentijdsche architectuur op de (goede) overlevering de daarin toe te laten spanning niet wordt overschreden?

MONUMENTENZORG OP DE STAATSBEGROOTING 1939.

Aan het hoofdstuk van de „Afdeeling Kunsten en Wetenschappen", O.K.W. Begrooting 1939, ontleenen wij het volgende:

De bezetting van het rijksbureau voor de monumentenzorg is, in het bijzonder wat het technisch personeel betreft, niet toereikend.
De minister acht het in verband hiermede noodig het technisch personeel uit te breiden met twee bouwkundige ambtenaren 1e klasse en een teekenaar op arbeidsovereenkomst.
Aangezien de instandhouding van monumenten een voortreffelijk middel voor werkverruiming is, wordt dit artikel met ƒ 29.000 verhoogd. Tevens wordt een bedrag van ƒ 2500 hersteld.

Niettegenstaande de goede zorgen, die eigenaresse der Oude en Nieuwe Kerk te Amsterdam, de Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, aan het onderhoud daarvan wijdde en de groote sommen gelds, die zij daaraan ten koste legde (in de jaren 1923 tot 1932 meer dan ƒ 100.000), treden thans zoodanige ouderdomsgebreken aan den dag, dat de kosten der noodzakelijk geworden herstellingen de financieele draagkracht van het kerkgenootschap ver te boven gaan. Buiten hetgeen voor het gewone onderhoud noodig zal zijn, dienen thans voorzieningen te worden getroffen tot een gezamenlijk bedrag van ƒ 70.000, te weten ƒ 40.000 voor de Oude en ƒ 30.000 voor de Nieuwe Kerk. Ten einde de kerkelijke gemeente in deze extra-kosten tegemoet te komen en daardoor het voortbestaan van deze beide monumenten te verzekeren, ware een Rijkssubsidie toe te staan van 40 % tot een maximum van ƒ 28.000. Dit bedrag zal over enkele jaren moeten worden verdeeld. Voor 1939 trekt de minister voor elk der beide kerken een termijn van ƒ 4000 uit.

De laat-Gotische toren te Chaam, dateerend van omstreeks 1500, verkeert sinds geruimen tijd in slechten toestand. Reeds in 1931 werd Rijkssubsidie aangevraagd. Thans bestaat er uitzicht, dat het intusschen nog meer urgent geworden herstel kan worden ter hand genomen, wanneer het Rijk van de op ƒ 20.000 geraamde kosten de helft voor zijn rekening zal willen nemen. De minister acht hiertoe termen aanwezig en trekt derhalve een bedrag van ƒ 10.000 uit.

De Prinsenhof te Delft, dit uit de late middeleeuwen ons overgebleven gebouwencomplex, naast de Middelburgsche Abdij het volledigst bewaarde kloostergeheel van ons land, historisch als verblijf van den Vader des Vaderlands eerbiedwaardig, en door diens tragisch einde een gewijde plek, bevindt zich goeddeels in een toestand van verwaarloozing.
De gemeente als eigenares streeft al geruimen tijd een dringend noodige restauratie na, maar is niet bij machte de kosten hiervan, die voor den grooten omvang van het geheel aanzienlijk moeten zijn, alleen te dragen. Er zal volgens een plan, dat met globale kostenbecijfering inmiddels tot stand kwam, ten minste ƒ 340.000 noodig zijn, waarvan de gemeente rond ƒ 102.000 voor haar rekening zou kunnen nemen, zoodat het ontbrekende ad ƒ 238.000 van andere zijden dient te komen. Gedacht wordt aan Rijk, Provincie, de stichting „Het Princenhof" en door haar tusschenkomst aan steun van particulieren. Inderdaad is de minister overtuigd, dat er alle aanleiding bestaat om voor een waardige verzorging van dit nationale monument niet uitsluitend bij de kas der Overheid aan te kloppen, maar allereerst een ernstig beroep te doen op de offervaardigheid der natie. Reeds verklaarde de stichting „Het Princenhof" op grond van haar gedane toezeggingen, dat zij voor ten minste ƒ 31.750 kan instaan, maar het lijkt den minister niet twijfelachtig dat het historisch besef en de nationale zin van ons volk zich bij een goed geleide actie hier belangrijk krachtiger zullen willen uitspreken. In afwachting hiervan trekt de minister een post van ƒ 1000 uit als aanvangstermijn van een nader vast te stellen Rijkssubsidie, met de bedoeling hiermede in beginsel te doen uitdrukken de bereidheid van het Rijk om mede te werken. Hij stelt zich voor, later meer gepreci-

seerde mededeelingen en voorstellen te doen tot vaststelling van het uiteindelijk billijk en noodig blijkend totaal van het Rijksaandeel.

Het pand perceel Burgstraat 30 te Gorinchem, dagteekenend van 1563, is een belangrijk monument van vroege renaissance bouwkunst. Het is een der rijkste en meest representatieve exemplaren van een soort, dat uitermate zeldzaam is geworden. Het verkeert echter in een bouwvalligen toestand. ƒ 6000 Rijkssubsidie wordt voorgesteld.

Voor 1939 zal, in verband met den voortgang van het werk in de St. Janskerk te Gouda niet kunnen worden volstaan met het voor 1938 uitgetrokken bedrag van ƒ 5000. Verhooging van dezen post tot ƒ 8000 is noodig.

Voor de N. H. kerk met toren te Groenlo wordt nu reeds een rijkssubsidie van ƒ 10.000 uitgetrokken.

Voor den toren te Groot Ammers, een der fraaiste torens uit deze streek, die om zijn architectonische beteekenis ten volle verdient bewaard te worden, wordt een rijkssubsidie voorgesteld van ten hoogste ƒ 10.000, te verdeelen over twee jaar.

Voor de St. Bavokerk te Haarlem wordt de vijfde van twaalf termijnen, elk groot ƒ 2500, uitgetrokken.

Aangevraagd wordt voor de Vleeschhal te Haarlem de tweede van zeven termijnen, elk groot ƒ 5000.

De oude Parochiekerk van Heemstede moet tijdens het beleg van Haarlem in 1573 grootendeels verwoest zijn. Zij werd in 1623 door de zorgen van Adriaan Pauw, den lateren raadpensionaris van Holland, herbouwd. Thans dient zij opnieuw te worden vergroot. Met een rijkssubsidie tot een maximum van ƒ 4800 zal kunnen worden volstaan.

Voor de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch zal eveneens voor het loopend dienstjaar voor 1939 ƒ 20.000 noodig zijn.

Voor de thans onderhanden zijnde étappe van de restauratie van de Leidensche St. Pieterskerk, waarvan de kosten op ƒ 301.000 werden geraamd, zal naar thans blijkt 320.620 gulden noodig zijn. Het rijkssubsidie, dat voor deze étappe op 57 % bepaald werd, zal daardoor stijgen tot ƒ 182.754. De slottermijn van ƒ 2840 zal dus niet voldoende zijn en zal verhoogd moeten worden met ƒ 11.184. Het ligt in de bedoeling om de restauratie van het orgel voorloopig nog uit te stellen. Het daarvoor uitgetrokken bedrag kan gebruikt worden voor gedeeltelijke voldoening van den slottermijn, welke dus gesteld kan worden op ƒ 11.184 — ƒ 3135 = ƒ 8049. De slotétappe, waaromtrent bij de begrooting voor het dienstjaar 1938 nadere voorstellen werden aangekondigd, zal, met inbegrip van de aan het eind daarvan uit te voeren restauratie van het orgel, nog ƒ 201.303 vorderen. Het ligt in de bedoeling dit bedrag in zeven jaren te verwerken. Wanneer het Rijk ook hiervan 57 % bijdraagt, zal jaarlijks ƒ 16.392 noodig zijn.
Voor 1939 wordt alzoo in totaal uitgetrokken ƒ 16.392 + ƒ 8049 = ƒ 24.441.

Voor 1939 wordt voor het Stadhuis te Leiden een slottermijn van ƒ 19.000 aangevraagd.

Voor de herstelling van de Leidensche Marekerk wordt een eerste termijn ad ƒ 18.000 uitgetrokken.

De raming voor den Abdijtoren te Middelburg blijkt, nu de toren besteigerd is en nauwkeurig kan worden onderzocht, te eenenmale onvoldoende te zijn. Het bovengedeelte, dat oogenschijnlijk vrij gaaf was, bleek bij nauwkeurige inspectie op de steigers zoodanig door den tand des tijds aangetast, dat het een wonder genoemd mag worden, dat zich geen ernstige ongelukken hebben voorgedaan. De kosten moeten thans, met inbegrip van die van een brandbluschinstallatie, op ƒ 79.225 geraamd worden. Hiervan ware voor rijksrekening te nemen 41 % tot een maximum van ƒ 32.483. Op vorige dienstjaren is reeds beschikbaar gesteld ƒ 16.650, zoodat nog een bedrag van ƒ 15.833 noodig is.

De restauratie van de Cunerakerk te Rhenen ondergaat, wegens financieele moeilijkheden, vertraging. De oplossing daarvan is nog niet verkregen. In afwachting daarvan, trekt de minister thans een bedrag van ƒ 23.670 uit, in de hoop bij de Memorie van Antwoord nadere mededeelingen te kunnen doen omtrent den juisten stand van zaken.

De toren te Schildwolde, deze 13e-eeuwsche toren met zijn geheel baksteenen spits, levert door het losbrokkelen der steenen gevaar op voor de voorbijgangers. De herstelling, die dus zeer noodzakelijk is, zal een bedrag van ƒ 16.000 vorderen, waarvan de helft als rijkssubsidie wordt gevraagd.

De R.-K. kerk van St. Petrusstoel te Sittard, deze in het eind der 13e eeuw gebouwde kerk, verkeert door ouderdom in staat van verval, zoodat maatregelen tot haar behoud genomen moeten worden. De minister stelt voor een maximum van ƒ 18.200 bij te dragen.

In 1932 werd het kasteel Wijchen aangekocht door de gemeente, die het als haar raadhuis inrichtte en in gebruik nam. De koop beperkt zich tot het hoofdgebouw met gracht en voorplein; de tuin met eikenlanen, benevens de bijgebouwen, hoe onafscheidelijk zij ook bij het hoofdgebouw mochten behooren, kwamen daarvan los te staan. Zij dreigden een bestemming als bouwterrein te krijgen, waardoor het geheele complex onherstelbaar zou zijn verminkt. Gelukkig greep toen de stichting „Het Geldersche landschap" in. Thans zal zij de kroon op haar werk zetten door een waardige restauratie, maar na de groote uitgaven, die zij zich reeds getroostte, behoeft zij tot dekking van de kosten ter zake van die bijgebouwen, die in totaal ƒ 28.000 zullen beloopen, den geldelijken steun van de Overheid. De minister trekt een eersten termijn van ƒ 4000 uit.

Sinds de 17de eeuw is het Ewoutsgasthuis te IJsselstein gevestigd in het van het in 1482 voormalige klooster „Onze Lieve Vrouwenberg" overgebleven refectorium en den daaraan grenzenden arm van de kruisgang. Dit voor ons land zeer zeldzaam en schoon voorbeeld van Middeleeuwsche kloosterarchitectuur vereischt herstelling, waarvan de kosten zijn geraamd op ƒ 29.500. De minister trekt voorloopig een bedrag van ƒ 11.800 uit, zijnde 40 pct. van de kosten.

Voor de Groote Kerk te Zaltbommel trekt de minister alsnog ƒ 20.000 uit.

Perceel Zaadmarkt 109—111 te Zutphen is een der merkwaardigste huizen in deze stad, omdat drie zichtbare gevels alle nog vrijwel in hun oorspronkelijken staat verkeeren. Na een oordeelkundige restauratie zal dit huis, dat blijkens een jaartalsteen in 1549 werd gebouwd, een fraai, gaaf voorbeeld zijn van laat-gotischen woonhuisbouw. De minister trekt voor 1939 een eersten termijn van ƒ 10.000 uit.

ONTWERPSTUDIE No. 11.

De ingekomen ontwerpen van ontwerpstudie no. 11, zullen op Donderdag 20 October a.s. van 's avonds 7 tot 8 uur, ter bezichtiging worden gesteld in het American-Hotel te Amsterdam, ingang Marnixstraat.

RECTIFICATIE.

Van den Heer Ir. F. J. Gouwetor, van wien eenige werken werden gepubliceerd in no. 37 van dezen jaargang, ontving de Redactie het verzoek in het B.W.A. nog te willen vermelden dat de architect, Ir. Gouwetor, voor de kleuren van het Kerkgebouw te Haren (Gr.) dank verschuldigd is aan den Heer H. A. van Anrooy, arch. B.N.A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, R. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 40 — 1 OCTOBER 1938

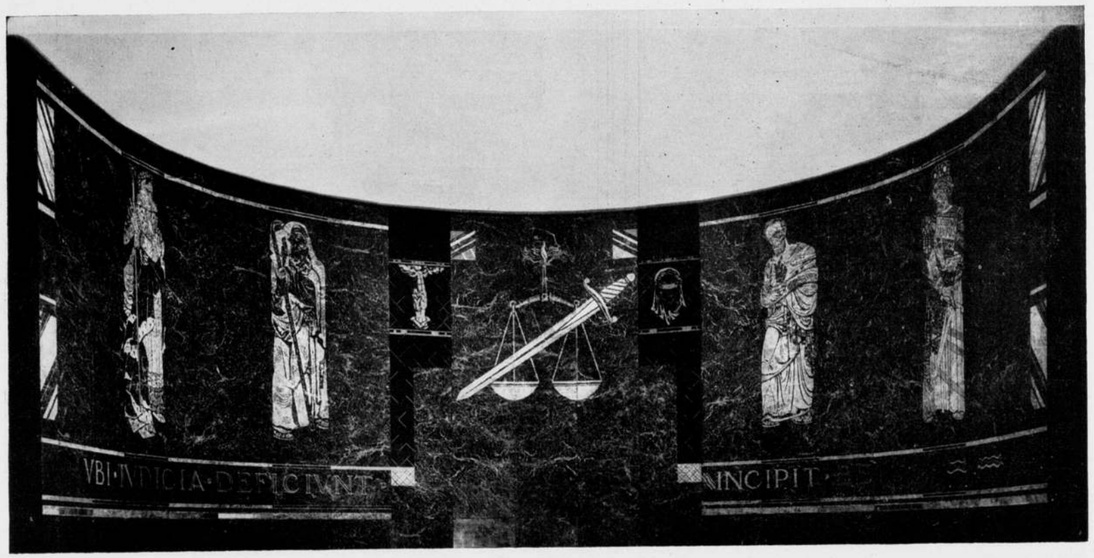

WANDVERSIERING VAN DE GROOTE ZITTINGSZAAL IN HET GEBOUW VAN DEN HOOGEN RAAD

PROF. R. N. ROLAND HOLST, FEC.

Hoeveel malen is Vrouwe Justitia zelve of zijn hare attributen niet afgebeeld in onze rechtsgebouwen. Gevulgariseerd is deze hooge figuur met haar eeuwigen blinddoek, haar weegschaal en haar zwaard. Vooral de 19e eeuw, met haar zucht naar symbolische en allegorische voorstellingen, en tegelijk haar onmacht tot monumentale uitbeelding, heeft de gerechtigheid onbewust gecaricaturiseerd in figuren, die meer van — overigens eerlijk — wegende jongedames weg hebben, dan de handeling der geestelijke, moreele en ethische waardebepalingen symboliseeren.
Bovendien had zich de rechtspraak als afzonderlijke macht in de maatschappij verre verheven boven die van de 17e eeuwsche Vierschaar. Bood deze Quellinus nog gelegenheid Seleucis' grootmoedig gedrag in een meesterlijk relief te beitelen, het vervangen der overigens weinig malsche manieren van strafrecht door rechtswetenschappelijke methoden maakte het overbodig den vaders grootmoedigheid voor te houden tegenover zoons, die van het pad der deugd waren afgegleden. En den kunstenaars ontviel ook het aantrekkelijke gebied der legende om de rechtszalen vrij te houden van de bleeke, onbewogen, hoog in haar grijs stoffige nis tronende maagd.
Zoo werd de erfenis van de 19e eeuw aan den tegenwoordigen tijd het uit den treure herhaalde motief der attributen, in beelden van twijfelachtige kunstwaarde afgegoten of in figuren van weinig minder twijfelachtig gehalte geschilderd.
De jongere generatie van kunstenaars liet — heel wijs — het onderwerp rusten. Niet alleen uit gebrek aan opdrachten, maar

zeker ook uit gebrek aan inspiratieve kracht. Mij is althans geen Justitia van hedendaagsche kunstenaars bekend.
Toen men er voor stond de wanden van de ronde absis van de groote zittingszaal van ons hoogste rechtscollege te doen versieren, zal de vrees voor een triviaal décor, hoogstens wat aantrekkelijker gemaakt door „modern" aspect, den opdrachtgever en den architect beslopen hebben. Hun opdracht aan Prof. Roland Holst gaf echter niet alleen waarborg voor een compositie, die vrij zou blijven van goedkoope gedachten en modieuze manieren, maar waarvan bovendien verwacht kon worden dat ze in austère geestelijke kracht toch menschelijkheid kon laten spreken. Want hoe langer hoe meer blijkt, o.m. uit zijn Domraam, dat Roland Holst een mensch is met even rijke als diepe levenservaringen en dat in deze de ethische factoren te vinden zijn voor een monumentale sierkunst. Geloof niet, dat de beoefening der monumentale kunsten, waarbij aan de uitingsmogelijkheden van den kunstenaar grootere beperkingen zijn opgelegd dan in het algemeen ook zelfs onder kunstenaars wordt aangenomen, het stellen kan zonder de motorische drijfkracht van de kunstscheppende begaafdheid, maar evenmin zonder de remwerking van verworven levensethiek.
Overigens heeft het vervullen van de opdracht voor Prof. Roland Holst zelf ook weer een ontwikkelingsgang gehad. Zijn eerste gedachten gingen niet direct in de richting van het eindresultaat. Daarom is deze ontwikkelingsgang belangrijk genoeg om hem uiteen te zetten.
In den zomer van 1936 vroeg de Rijksbouwmeester aan Roland Holst, of hij voor de volgende opdracht zou gevoelen: den wand te versieren achter het podium in de groote zittingszaal van den te verbouwen Hoogen Raad in den Haag.
Volgens het project zou de wand acht meter hoog, halfcirkelvormig, en 18 meter lang worden, met in het midden de deur, die aan de rechters toegang tot het podium zou geven.
Roland Holst wilde eerst onderzoeken welke compositaire mogelijkheden dit architectonisch gegeven bood.
In den zomer van '37 was de compositie voor Roland Holst komen vast te staan. Zij bevatte de vier figuren der groote wetgevers, Mozes, Solon, Justinianus en Napoleon. Deze figuren zouden drie meter hoog worden. In het midden van den wand, ruim twee meter boven de ingangsdeur der rechters, was het symbool der gerechtigheid gedacht (zwaard en weegschaal). Ter zijde daarvan de geblinddoekte kop der gerechtigheid en de hand die het gebaar van den eed verricht.
Onder dit geheel, doorloopend over het geheele wandvlak, was

een spreuk van Hugo de Groot, luidend: „Ubi Judicia deficiunt, incipit bellum" gedacht.
Aldus de nuchtere opsomming der in de compositie verwerkte gegevens.
In den nazomer van '37 werd het marmer voor de 2.90 hoog geprojecteerde lambrizeering gekozen. De keuze viel op Vert Tinos marmer.
Toen deze beslissing eenmaal genomen was, groeiden bij den ontwerper de bezwaren tegen het verdeelen van het wandvlak in twee deelen, een onderdeel in marmer, een bovendeel in specie, die beschilderd zou worden.
Prof. Roland Holst droomde zich het geheele wandvlak in marmer en nam proeven hoe daarin zijn compositie te griffen zou zijn. Donker gepolijst marmer is veel donkerder dan hetzelfde marmer in ongepolijsten staat.
De vraag bleef nu, of het beeld, door wegkappen van de minimaal dunne laag gepolijst marmer, als vorm duidelijk genoeg zou werken.
Proeven, ook op grooter schaal, gaven het overtuigend bewijs, dat een duidelijke vorm op deze wijze verkregen kon worden.
Dank zij het vertrouwen van den Chef van den Rijksgebouwendienst en van den Rijksbouwmeester in deze proeve van bewerking en in de compositie, werd besloten het wandvlak geheel van Vert Tinos marmer op te trekken, om aldus de uitvoering van het project van Prof. Roland Holst mogelijk te maken.
Thans is het werk gereed en kunnen wij het resultaat overzien. Het wandvlak werd bekleed met 54 platen marmer; ieder dezer platen is één meter breed, de hoogte is 2.95, behalve de allerhoogste rij, die 1.90 meet.
Boven en terzijde van de ingangsdeur der rechters is gedeeltelijk gebruik gemaakt van graniet. Eenig goud en ook eenig zilver is in de versiering aangebracht.
De figuren zijn binnen de breedte der marmerplaten (één meter) geconcipieerd. De figuren reiken tot aan den nok van den marmerwand, omdat Roland Holst aan het figuratieve deel van zijn concept ook de functie wilde geven van immaterieele zuilen, in deze apsis, waar het hoogste rechtscollege van het land samenkomt.
Dat wij hierbij het werk van Prof. Roland Holst afzonderlijk laten zien, is in den grond verkeerd. Het staat niet afzonderlijk, het mocht ook niet afzonderlijk staan. Het is geen wandversiering in de rechtszaal van den Hoogen Raad, het behoort tot die rechtszaal, het behoort tot den Hoogen Raad.

Het is zijn groote verdienste, dat het tot den Hoogen Raad zelve behoort. Ik hoop zelfs, dat het niet afzonderlijk (als speciaal kunstwerk) te bezichtigen zal zijn.
Roland Holsts werk heeft beteekenis als er rechtspraak wordt gehouden in deze zaal; wanneer men luistert naar en denkt over heel andere dan aesthetische dingen.
Geheel afgescheiden van deze beteekenis en daaraan volmaakt ondergeschikt, komt ons het aesthetisch, technisch resultaat van den arbeid van Prof. Roland Holst als volgt voor.
Wij hebben opgemerkt dat de figuren, bewerkt volgens het hierboven geschetste procédé, inderdaad zeer goed en duidelijk van expressie zijn geworden. Het is daarbij merkwaardig te zien, hoe de karakteriseering van allerlei details in de figuren en hunne gewaden geholpen wordt door de geheel willekeurige adering van het marmer.
Van de vier figuren lijkt mij Solon de meest geslaagde. Solon, wiens even uit de tunica gestoken, naar zich zelf gerichte hand zijn innerlijk nog als 't ware aan het uitgesproken woord bindt, heeft een ziel. Hier staat een denkend en voelend mensch te spreken. Hier is de ziel aan het woord verbonden.
Napoleon moet moeilijkheden hebben gegeven. Napoleon, die, als de groote wetgever van den nieuwen tijd, bij deze spiritueele zuilen niet kon ontbreken, heeft, naar ik wel eens gelezen heb, rechtszedelijk niet zoo'n vlekkelooze reputatie. Uit dien hoofde

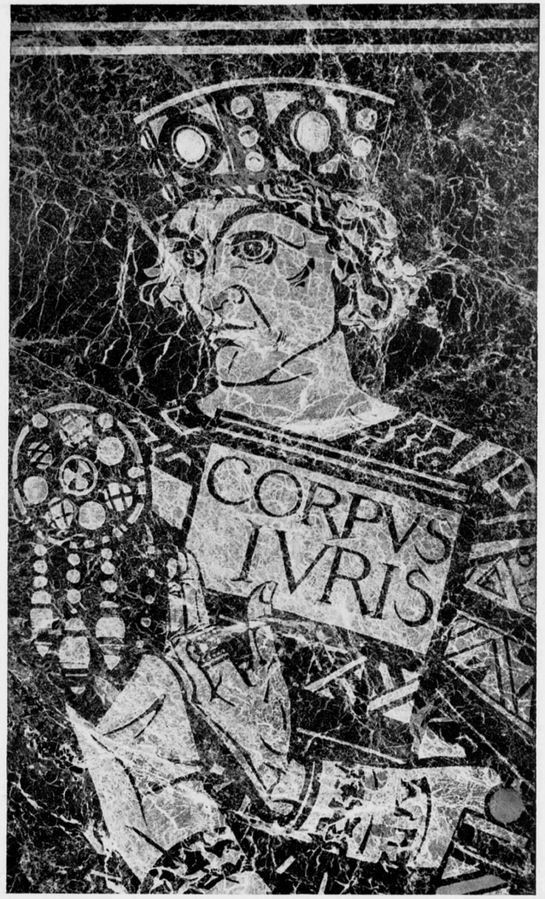

lijkt het mij al een moeilijke figuur. Daarbij was, in dit verband, een zekere gelijkenis toch wel noodzakelijk.
Waarschijnlijk ter wille van de gelaatskleuruitbeelding en de bedoeling door het verdonkeren der figuur deze tot in de legendarische tijden te doen terugtreden, is het gezicht van Mozes gepolijst gelaten en dus donker. Dit wekt tegenover de andere figuren op het eerste gezicht van negatief te zijn. Toch is deze Mozes zeer eerbiedwekkend en tegenover Solon van een geheel ander psychisch innerlijk. Justinianus heeft alle praal van het Romeinsche geestelijke en wereldlijke gezag gekregen. Deze figuur is ook het rijkst met goud bewerkt. Justinianus treedt het sterkst naar voren. Hij doet in deze zaal het meeste „dienst".
Hij staat daar met het corpus juris, hij is juist door dit boek veel meer persoon dan geestelijke gestalte, zooals Mozes en Solon.
Met verwondering heb ik aan deze figuur gezien, hoe sober rijkdom is uit te beelden.
De plaats van de rechtsattributen is zeer overwogen. Het zwaard is niet alleen het hart van de compositie, maar ook dat van de geheele rechtszaal geworden. De werking van dit zwaard, als eenig niet symmetrisch gesteld element in deze in al haar deelen en elementen volkomen symmetrisch gehouden zaal, is zeer nadrukkelijk en direct zinnebeeldig.
De moderne monumentale kunst in ons land is een edel werkstuk rijker geworden.

J. P. M.

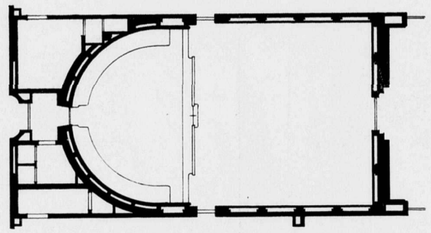

RECHTSZAAL HOOGE RAAD TE 'S-GRAVENHAGE
SCHAAL 1 : 300.

In deze zaal is de wandversiering van Prof. Roland Holst opgenomen. De verbouwing van het gebouw van den Hoogen Raad onder leiding van den Rijksbouwmeester, Ir. G. C. Bremer, architect B.N.A., is echter nog niet voltooid. Een beschrijving van dit bouwwerk met teekeningen en foto's zal na de voltooiing door ons worden opgenomen. DE REDACTIE.

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM.

BEELDENGROEP VOORSTELLENDE DE ONTMOETING VAN JOACHIM EN ANNA ONDER DE GOUDEN POORT TE JERUZALEM. EIKENHOUT. NOORD-NEDERLANDSCH WERK EERSTE HELFT 15E EEUW. HOOG 46 cM.

Dit beeld stelt de episode voor uit het leven van de Moeder van Maria, na de aankondiging aan haar.
De engel zeide aan Joachim zich naar de Gouden Poort van Jeruzalem te begeven, waar hij zijn vrouw Anna zou ontmoeten, die, ongerust over zijn lange afwezigheid, zich over zijn weerzien zeer zou verheugen. Toen verdween de engel en verscheen voor Anna, die bitter weende over de afwezigheid van haar man. De engel vertelde haar wat hij ook Joachim had aangekondigd en verzocht ook haar naar Jeruzalem te gaan, naar de Gouden Poort. Daar ontmoetten Anna en Joachim elkander en verheugden zich over den voorspoed, die hun was beloofd.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 41 — 8 OCTOBER 1938

HET SOPHIA KINDERZIEKENHUIS EN ZUIGELINGENKLINIEK TE ROTTERDAM.

Architectenbureau Posthumus Meyjes & van der Linden.

Ontwerp en bouwleiding: Ir. J. van der Linden, Arch. B.N.A.

Het gebouw ligt op een vrij terrein groot 110 × 66 m, omgeven door 4 straten. De korte as ligt vrijwel Noord-Zuid. Hierop is het gebouw geprojecteerd zooveel mogelijk naar het Noorden, zoodat de hoofdgevel met den hoofdingang is gelegen in de rooilijn aan den Gordelweg. Hierdoor bleef aan de Zuidzijde een zoo groot mogelijk terrein als tuin disponibel.

De algemeene indeeling is als volgt:

De zuigelingenvleugel is apart gehouden van het Kinderziekenhuis. Hij is geprojecteerd in den vleugel aan den Gordelweg. De andere vleugels, gelegen aan den tuin, zijn bestemd voor de kinderen.
Rond de binnenplaats zijn gelegen: de keuken, broodkamer, schoone en vuile wasch, naaikamer en matrassensterilisatie.
Voorts de toegang naar den stookkelder.
De operatieafdeeling ligt op de 2e verdieping centraal bij het hoofdtrappenhuis.
De zuster eet- en recreatiezaal ligt boven de keuken, dus geheel vrij van het ziekenhuisgedeelte.
De zusterkamers zijn ook in een aparten vleugel geprojecteerd en bereikbaar buiten het ziekenhuisgedeelte om.
Voor de verdere indeeling moge ik naar de teekeningen verwijzen.

Het gebouw heeft 4 afzonderlijke ingangen en wel:

a hoofdingang aan den Gordelweg voor het personeel, bezoek en de personen, welke de administratie bezoeken, alsmede voor de opname van de zuigelingen en de chirurgische kinderen.

b een ingang voor de polikliniek.

c een ingang voor de quarantaine van interne ziekten.

d een poortingang, welke toegang geeft tot de binnenplaats.

Deze ingang is uitsluitend bestemd voor den dienst, als keuken, waschafdeeling en ketelhuis.
Verder zijn er eenige toegangen naar den tuin en een aparte uitgang voor de begrafenissen.
De circulatie in huis gaat via 4 trappenhuizen en de liften. Er zijn opgesteld een groote patientenlift, een spijzenlift, een lift ten behoeve van het zusterhuis, een melk- en een flesschenlift voor de centrale melkkeuken.
In totaal is in het huis plaats voor 50 bedden voor zuigelingen en 94 bedden voor kinderen, terwijl voor het personeel 126 kamers beschikbaar zijn.
Alle zuigelingen en kinderen doorloopen een quarantainetijd van 14 dagen, welke wordt doorgebracht in een gesloten box.

ZUIDGEVEL.

NOORDGEVEL.
HET SOPHIA KINDERZIEKENHUIS EN ZUIGELINGENKLINIEK TE ROTTERDAM.
ARCHITECTENBUREAU POSTHUMUS MEYJES EN VAN DER LINDEN. ONTWERP EN BOUWLEIDING: Ir. J. VAN DER LINDEN, ARCH. B.N.A.

SCHMID-RAAM EN VOUWDEUR

VOUWDEUR NAAR TERRAS, GEDEELTELIJK GEOPEND

SCHMID-RAAM, VAN BINNEN GEZIEN

Hierdoor zijn afzonderlijke afdeelingen ontworpen met gescheiden ingangen, waarin deze tijd wordt doorgebracht. De chirurgische kinderen beschikken over een eigen afdeeling met gelegenheid tot afzondering.
Daar het besmettingsgevaar voor kinderziekten tot het minimum moest worden beperkt, zijn alle zalen ook weer onderverdeeld met glasschotten en zijn de zalen zeer ruim. Deze indeeling met boxen en onderverdeelde zalen maakte het noodzakelijk om voor het overzicht op een zoo ruim mogelijke wijze van glaspuien gebruik te maken. Alle zalen hebben dan ook glaspuien naar de gangzijden en zijn onderling door middel van glaspuien van elkaar gescheiden, terwijl zij door middel van 2 m hooge glaspuien onderverdeeld zijn. Om het geloop der zusters zooveel mogelijk te beperken, zijn de verschillende badkamers en spoelgelegenheden tusschen de zalen geprojecteerd en ook weer voorzien van glaswanden.
Daar verlangd werd om de kinderen zooveel mogelijk buiten te kunnen verplegen, is voor elke afdeeling een ruim terras ontworpen, hetwelk gedeeltelijk overdekt is. Dezelfde eisch van zooveel mogelijk frissche lucht heeft de keuze van het raamtype sterk beinvloed. Hiervoor zijn toegepast z.g. Schmidschuiframen en deuren. De Schmid-ramen zijn tweedeelige schuiframen, waarvan het onderraam in zijn geheel naar boven en het bovenraam geheel naar beneden kan schuiven, met alle gewenschte tusschenstanden; ook kan het onderste gedeelte schuin gesteld worden, zoodat een ventilatiespleet tusschen de ramen open blijft. Om vooral voor de nachtventilatie te beletten, dat de lucht direct naar binnen wordt geblazen, is aan den bovendorpel over de geheele raambreedte aan de buitenzijde een glasplaat van 35 cm hoogte aangebracht. De deuren, welke toegang geven tot de terrassen, zijn vouwdeuren, welke uit 4 afzonderlijke deelen bestaan, welke tegen het plafond samenklappen.
Elke afdeeling heeft haar eigen dienstvertrekken, als theekeukens, badkamers, spoelkeuken, isoleerkamers.
De theekeukens van elke afdeeling zijn zóó in het plan geprojecteerd, dat zij door middel van een etenslift verbinding hebben met de afgifte voor het eten en de kookkeuken.
De zuigelingenzaaltjes zijn op dezelfde wijze uitgevoerd als hierboven voor de kinderzalen is beschreven. Voor hen is in den zuigelingenvleugel een aparte melkkeuken met flesschenspoel en sterilisatie aanwezig. Tevens zijn in de melkkeuken groote electrische koelkasten aanwezig met een capaciteit van 800 flesschen, hetgeen een voorraad voor 2 dagen beteekent.
De constructie van het gebouw is een beton skeletbouw met een Franki paalfundeering, bestaande uit 185 palen, welke elk ± 100 ton dragen. De asverdeeling is 220 hart op hart. Iedere muurpenant heeft een betonkolom. De bekleeding van dit betonskelet is gele baksteen in kettingverband gemetseld. Onder de puien is Bendorsteen toegepast. De vloerconstructie bestaat uit 7 cm bimsbeton op de gewapendbetonvloeren. Hierover 2 cm estrich, waarop het linoleum is geplakt. Het linoleum ligt tusschen granito plinten, welke met een koperen strip zijn afgescheiden van de linoleumvloeren. De wanden zijn fijn geschuurd en geschilderd in tempo mat muurverf. De platten zijn fijn afgedekt met 10 cm bimsbeton, waarover het mastiek. Onder deze vloeren is een ruimte van 50 cm, welke geventileerd is.
De verdiepinghoogte is 3 m van vloer tot plafond en voor de zusterkamers 2.50 m van vloer tot plafond, welke hoogte voldoende is gebleken. Om voor de zalen een grootere hoogte te suggereeren, is een borstweringhoogte van 45 cm voor de ramen toegepast.
Wat de installaties betreft, is het volgende mede te deelen: de verwarming geschiedt door warmwater. De ketels zijn lagedruk stoomketels. Door middel van tegenstroomapparaten wordt het warme water voor de verwarming gemaakt, dat door middel van pompen door het net wordt geperst. De ketels worden gestookt met nootjes IV. De verwarming der vertrekken geschiedt door middel van gietijzeren radiatoren, welke onder de ramen zijn geplaatst.
De electrische installatie is normaal; alleen daar alle tusschenwanden van glas zijn, is op ruime schaal gebruik gemaakt van plintverlichting.
Als adviseurs traden op: Ir. K. Bakker voor de betonwerken, P. W. Deerns voor de warmtetechnische installaties en Ir. W. I. Hartjens voor de electrische installaties.
Het werk is op degelijke wijze uitgevoerd door den aannemer A. Buur te Alkmaar, onder leiding van onzen hoofdopzichter A. Versteeg.

Amsterdam, September 1938. Ir. J. VAN DER LINDEN
arch. B.N.A.

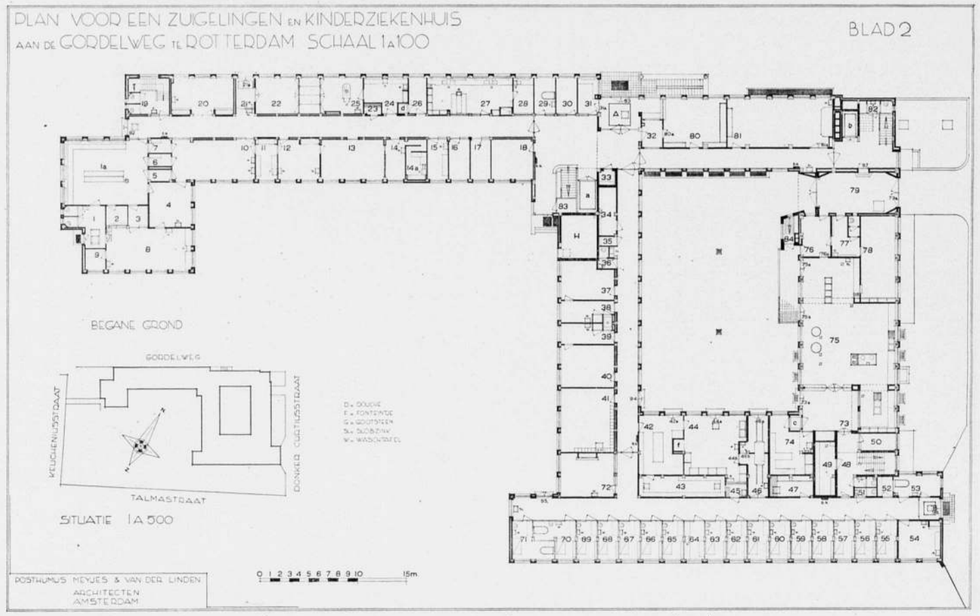

PLAN BEGANE GROND SCHAAL 1 À 500 EN SITUATIE 1 À 2500.

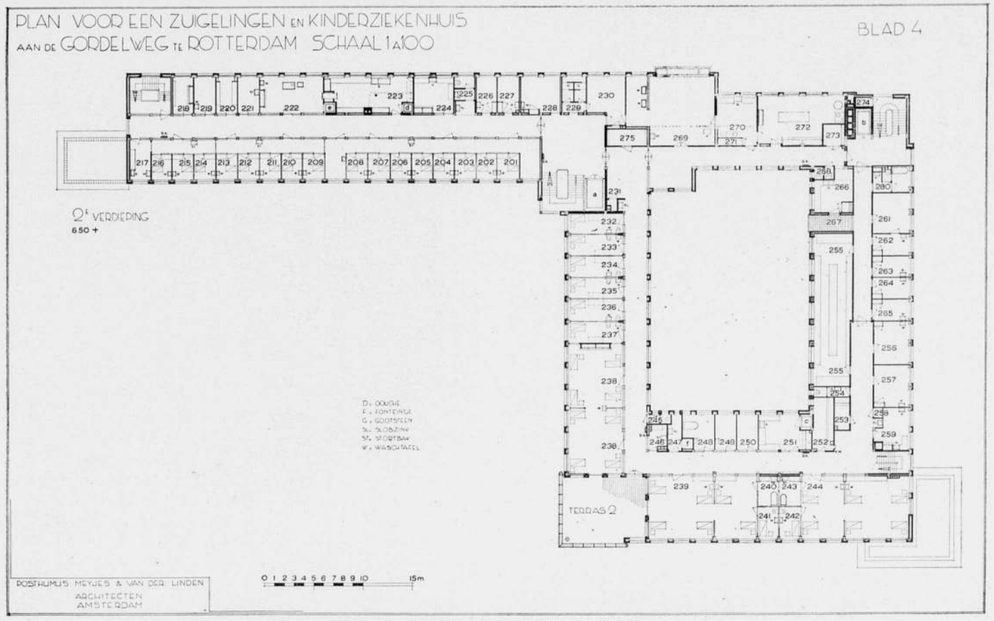

PLAN 2E VERDIEPING, SCHAAL 1 À 500.

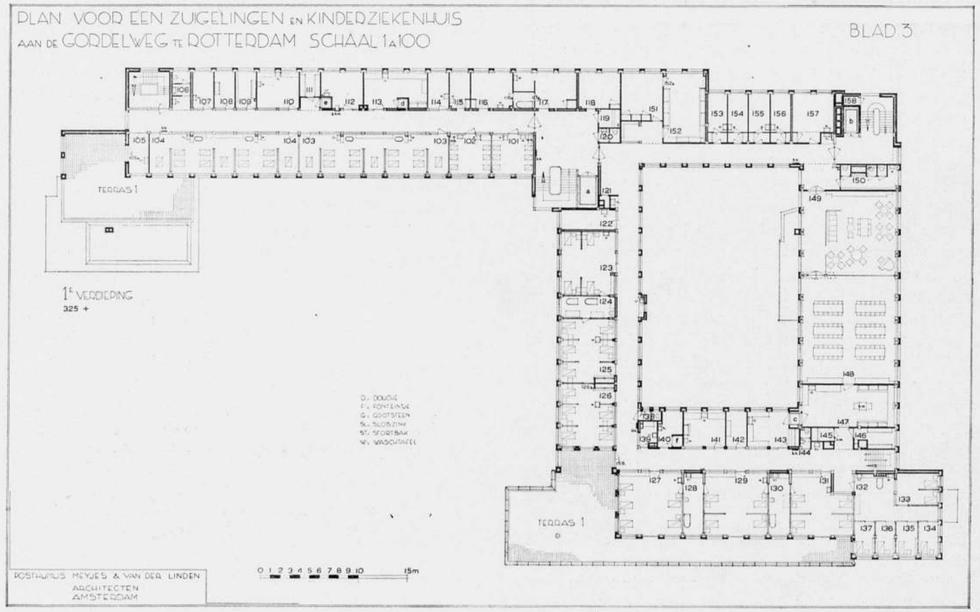

PLAN 1E VERDIEPING SCHAAL 1 À 500.
HET SOPHIA KINDERZIEKENHUIS EN ZUIGELINGENKLINIEK TE ROTTERDAM.
ARCHITECTENBUREAU POSTHUMUS MEYES EN VAN DER LINDEN. ONTWERP EN BOUWLEIDING: IR. J. VAN DER LINDEN, ARCH. B.N.A.

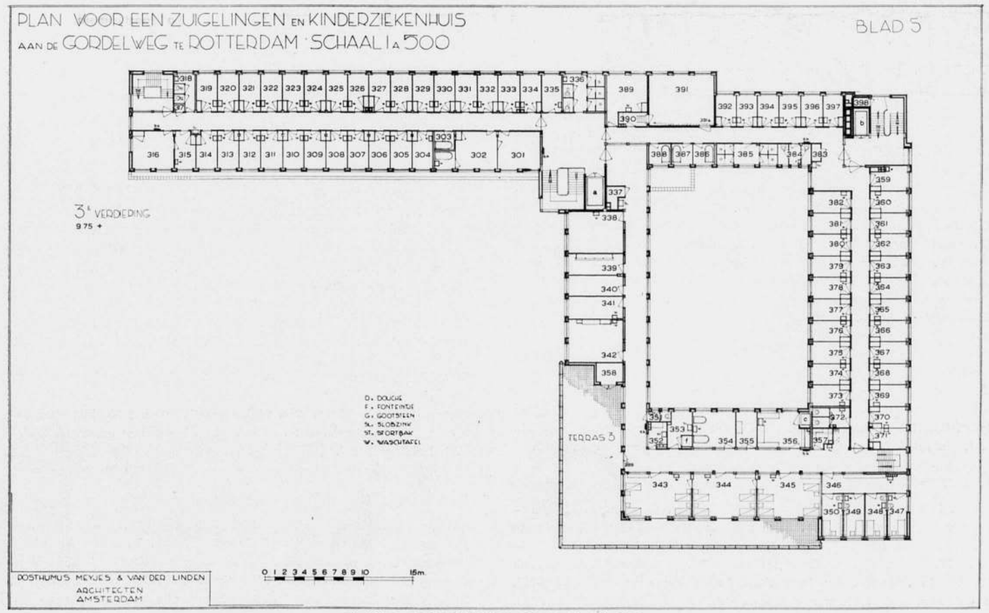

PLAN 3E VERDIEPING, SCHAAL 1 À 500.
HET SOPHIA KINDERZIEKENHUIS EN ZUIGELINGENKLINIEK TE ROTTERDAM.
ARCHITECTENBUREAU POSTHUMUS MEYES EN VAN DER LINDEN. ONTWERP EN BOUWLEIDING: IR. J. VAN DER LINDEN, ARCH. B.N.A.

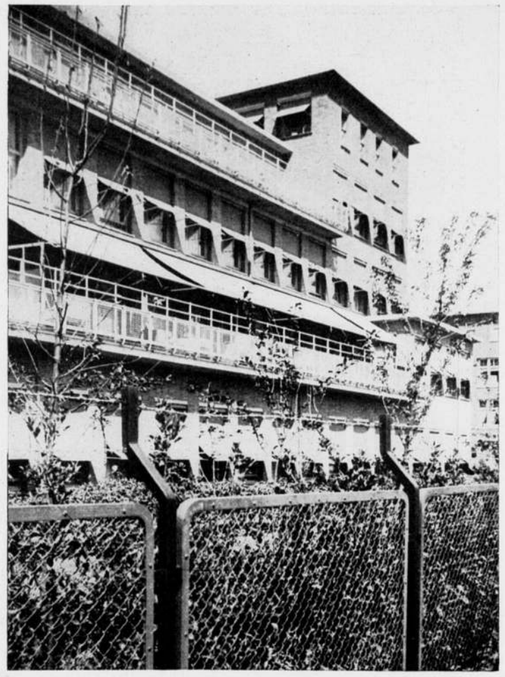

GEVELFRAGMENT HOOFDINGANG
HET SOPHIA KINDERZIEKENHUIS EN ZUIGELINGENKLINIEK TE ROTTERDAM ARCH.BUR. POSTHUMUS MEYES EN v. d. LINDEN
ONTWERP EN BOUWLEIDING: Ir. J. VAN DER LINDEN. ARCH. B.N.A.

VERKLARING VAN DE LETTERS EN CIJFERS IN DE PLATTEGRONDEN.

BEGANE GROND.

A. Hoofdingang. B. Ingang quarantaine kinderen. a. Lift voor patiënten. b. Lift voor zusters. c. Spijzenlift. d. Melklift. f. Werpschacht voor vuile wasch. H. Hoogspanningsruimte. 1. Entree polikliniek. 1a. Wachtkamer. 2 t/m 3. Boxen. 4. Kleedkamer. 5. Doorloop. 6 t/m 7. Kleedkamer. 8. Behandelkamer. 9. Onderzoekkamer. 10. Chirurgische polikliniek. 11. Instrumentenkamer. 12. Gipskamer. 13. Röntgenkamer. 14. Cystoscopie. 14a. Donkere kamer. 15. Weegkamer. 16 t/m 17. Dokterskamers. 18. Werkkamer adj. Directrice. 19. Diensttrap met toiletten. 20. Zonnekamer. 21. Entree rouwkamer. 22. Rouwkamer. 23. Werkkast. 24. Path. Laboratorium. 25. Sectiekamer. 26. Melkafgifte. 27. Chem. Laboratorium. 28. Bact. Laboratorium. 29. Badkamer zuigelingen. 30. Spreekkamer. 31. Portier. 32. Spreekkamer. 33. Telefooncel. 34. Hoofdschakelruimte. 35. Werkkast. 36. Toilet. 37, 38, 39, 40 Kamers hoofdverpleegsters. 41. Naaikamer. 42. Sorteerkamer schoone wasch. 43. Linnenkamer. 44. Sorteerkamer vuile wasch. 45. Werkkast. 46. Desinfectieruimte. 47. Linnenbergruimte. 48. Doorloop. 49. Koele provisiekamer. 50. Eetkamer mannelijk personeel. 51. Toiletten. 52. Bergruimte. 53. Badkamer. 54. Onderzoekkamer. 55 t/m 63. Boxen quarantaine kinderen. 64. Theekeuken. 65 t/m 71. Boxen quarantaine kinderen. 72. Eetzaal quarantaine zusters. 73. Afgifte eten. 74. Broodkamer. 75. Kookkeuken. 76. Administratie huishouding. 77. Garderobe en toilet. 78. Eetzaal dienstboden. 79. Doorrit naar binnenplaats. 80. Administratie. 81. Leslokaal. 82. Toilet. 83. Telefoonautomaat. 84. Toegang ketelhuis.

1e VERDIEPING.

a. Patiëntenlift. b. Zusterslift. c. Spijzenlift. d. Melklift. e. Flesschenlift. f. Werpschacht voor vuile wasch. 101 t/m 102. Couveusenkamers. 103 t/m 104. Reine zuigelingen. 105. Portaal. 106. Toilet. 107. Isoleerkamer. 108. Dienstkamer hoofdverpleegster. 109. Bergruimte. 110. Onderzoekkamer. 111. Linnenkast. 112. Vuilewasch kamer. 113. Melkkeuken. 114. Zoogkamer. 115. Logeerkamer moeder. 116 t/m 117. Zitkamers doktoren. 118. Eetkamer doktoren. 119. Bergruimte. 120. Toilet. 121. Werkkast. 122. Isoleerkamer. 123. Interne afdeeling. 124. Badkamer. 125 t/m 127. Interne afdeeling. 128 Badkamer. 129. Interne afdeeling. 130. Badkamer. 131. Interne afdeeling. 132 t/m 137. Interne t.b.c. zaaltjes. 138. Toilet. 139. Spoelkeuken. 140. Vuilewasch ruimte. 141. Onderzoekkamer. 142. Dienstkamer hoofdverpleegster. 143. Theekeuken. 144. Toilet. 145. Bergruimte. 146. Linnenkast. 147. Dienkeuken. 148. Eetzaal zusters. 149. Recreatiezaal zusters. 150. Garberobe met toiletten. 151. Directeurskamer. 152. Bibliotheek. 153. Slaapkamer dokter. 154 t/m. 156. Slaapkamers. 157. Zitslaapkamer. 158. Leidingschacht.

2e VERDIEPING.

a. Lift voor patiënten. b. Lift voor zusters. c. Spijzenlift. d. Melklift. e. Flesschenlift. f. Werpschacht voor vuile wasch. 201 t/m 216. Boxen zuigelingen. 217. Onderzoekkamer. 218. Bergruimte. 219. Isoleerkamer. 220. Linnenkast. 221. Vuilewasch ruimte. 222. Flesschenspoel en sterilisatiekeuken. 223. Centrale melkkeuken. 224. Theekeuken. 225. Toilet. 226 t/m 227. Slaapkamers. 228. Zitslaapkamer. 229. Douches doktoren. 230. Kamer chirurg. 231. Werkkast. 232 t/m 237. Boxen voor Chirurgische patiënten. 238 t/m 239. Chirurgische patiënten. 240. Badkamer. 241. t/m 242. Boxen. 243. Badkamer. 244. Chirurgische patiënten. 245. Toilet. 246. Spoelkeuken. 247. Vuilewasch ruimte. 248. Badkamer. 249. Isoleerkamer. 250. Dienstkamer Hoofdverpleegster. 251. Theekeuken. 252. Linnenkast. 253. Bergruimte. 254. Toilet. 255. Algemeene bergruimte. 256 t/m 257. Ziekenkamers. 258. Werkkast. 259. Onderzoekkamers. 260. Toilet met badkamer. 261 t/m 262. Kamers operatie zusters. 263 t/m 265. Ziekenkamers. 266. Spoelkeuken. 267. Overdekt balcon. 268. Toilet. 269. Operatiekamer. 270. Instrumenten sterilisatiekamer. 271. Leidingenruimte. 272. Verbandkamer met autoclaaf. 273. Bergruimte. 274. Leidingschacht.

3e VERDIEPING.

301 t/m 303. Kamers adj. directrice. 304 t/m 314. Slaapkamers. 315 t/m 316. Kamers hoofdverpleegster. 317. Werkkast. 318. Toiletten. 319 t/m 334. Slaapkamers. 335. Strijkkamer. 336. Toiletten en douches. 337. Werkkast. 338. (nog geen bestemming). 339. Linnenkast. 340. Dokterskamer. 341. Isoleerkamer. 342. Onderzoekkamer. 343 t/m 345. Chirurgische t.b.c. afdeeling. 346. Nevengang. 347 t/m 350. Boxen. 351. Toilet. 352. Spoelkeuken. 353. Vuile-wasch ruimte. 354. Badkamer. 355. Dienstkamer hoofdverpleegster. 356. Theekeuken. 357 t/m 358. Bergruimten. 359 t/m 382. Slaapkamers. 383. Werkkast. 384. Toiletten. 385. Douches. 386 t/m 388. Badkamers. 389. Zitslaapkamer. 390. Bergkast. 391. Bergruimte. 392 t/m 397. Slaapkamers. 398. Leidingschacht.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN

ARKKITEHTI 1938—1 (Finland).
In dit nummer is afgebeeld het eerste pakhuis van een reeks, die in de haven van Helsinki gebouwd wordt. Daarna verschillende werken uit het bureau van den stadsarchitect: een kiosk, een verblijf voor leeuwen in de dierentuin, een duiktoren en een tribune bij een zwembad. Tot slot een interessant project voor een toeristenhotel.

IDEM 2.
Een artikel over stedebouwkundige kwesties. Prijsvraagontwerpen voor wijziging van het plein bij Eliel Saarinen's stationsgebouw. Flatwoningblok van Oiva Kallio te Helsinki. Een gymnastiekgebouw in hout. Technisch artikel.

IDEM 3.
Foto's en plattegronden van een enorm schoolgebouw te Helsinki. Interessante prijsvraagontwerpen voor een kerkhof te Tampere. Fraaie foto's van Zuid-Italiaansche barok.

IDEM 4.
Uitvoerige plannen, toegelicht door vele foto's, van een nieuw hospitaal te Viipuri. Foto's van een speelbassin voor kinderen. Plannen en foto's van een lagere school te Viipuri.

IDEM 5.
Een artikel met vele afbeeldingen over den Finschen 19e eeuwschen classicus C. L. Engel. Een kerk voor 1000 gelooviger, met een crypt, die tevens grafkapel van den schenker is; architect is Erkki Huttunen, wiens eigen zomerhuis eveneens afgebeeld werd.

IDEM 6.
Een groot restaurant in 5 verdiepingen te Helsinki, van architect K. Borg. Vervolgens vele prijsvraagontwerpen voor uitbreiding van de universiteitsbibliotheek te Helsinki, die als Engel's beste werk wordt beschouwd. De vormgeving der ontwerpen varieert tusschen volledige copieering van Engel's klassieke gevel (Prof. Sirén) tot hyperzakelijke aanbouwsels, naar believen van beton met veel glas of potdicht.

IDEM 7.
Foto's en plannen van het nieuwe vliegveld te Helsinki, waarop een rond hoofdgebouw. Prijsvraagontwerpen voor een uitbreidingsplan voor Kemi en vervolgens een huis voor 4 verwante gezinnen, waaronder die van twee broers architecten. B.

ARKITEKTEN 1938—4 (Denemarken).
De vereeniging van Jutsche landbouwers en de Akademische Architectenvereeniging hebben gezamenlijk prijsvragen uitgeschreven voor boerderijen. De bekroonde ontwerpen worden in dit nummer uitvoerig gepubliceerd, waaruit wel blijkt dat de boerderij tot in onderdeelen door de inzenders bestudeerd werd. De vormgeving is zeer eenvoudig, al werd niet gestreefd naar aansluiting bij de traditioneele boerderijtypen. Een enkel plan wordt hier overgenomen.

IDEM 5.
Dit nummer werd geheel gewijd aan woningen voor ouden van dagen, waarbij enkele zeer groote complexen. In Denemarken schijnt men meer prijs te stellen op kleine afzonderlijke woningen dan op groote tehuizen, waar de oudjes samenwonen. Typisch Deensch is het kleine complex van architect Edwin Christiansen. B.

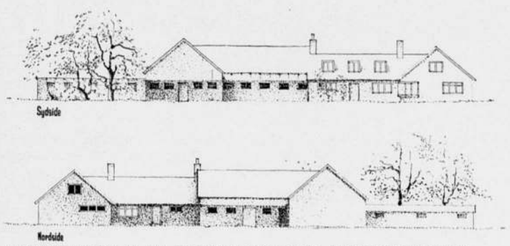

INGEZONDEN PLAN PRIJSVRAAG VOOR BOERDERIJBOUW

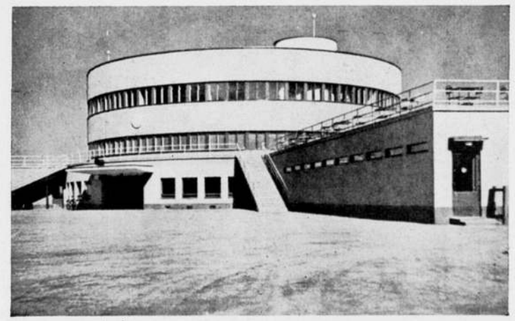

VLIEGVELD TE HELSINKI („ARKKITEHTI" NO. 7 JRG. 1938)

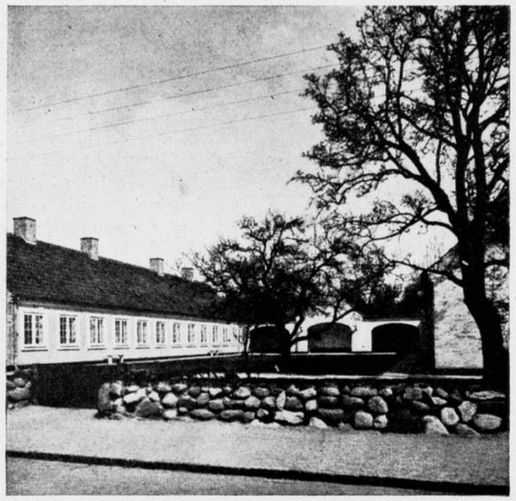

TEHUIS VOOR OUDEN VAN DAGEN VAN
ARCHITECT EDWIN CHRISTIANSEN („ARKITEKTEN" NO. 5 JRG. 1938)

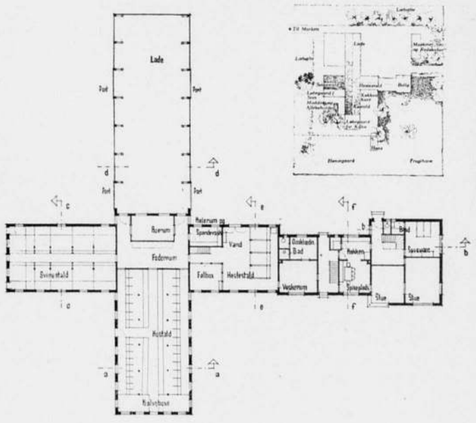

(OVERGENOMEN UIT „ARKITEKTEN" NO. 4 JRG. 1938)

De feestweek is weer ten einde, met deze het zien van het versierde en verlichte Amsterdam. In feestweken duikelen in tijden niet meer geziene kennissen weer eens op. Zoo werd ik ook op een der feestweekavonden door een oud vriend verleid de stad te doorkruisen en te gaan spelevaren (overigens een te waardeeren idee) door de verlichte grachten. Deze oude vriend heeft de eigenschap rustig en helder te blijven tusschen z'n eerste en laatste glas, waarschijnlijk een van de redenen waarom ik het prettig vond met hem te stranden in overvolle tapperijen met ober- of Gretchenbediening. Hij is bekend met de uitgezochtste adressen voor wederverkoop van drank en etenswaren, of deze nu zoo lang bestaan, dat onze vaders er reeds kwamen, of zoo nieuw zijn, dat deze nog naar nieuw hout en verf rieken. Zoo trokken we dan ook naar het plein, waar Rembrandt het nu zonder een fel in het rond schietenden amor moest stellen, naar een bouwsel staande op de plek waar eens „die Quelle" stond, bekend om de vertrouwde ronde tafel en zaagselvloer.

Geachte lezer, hebt gij nog vertrouwen in de ontwikkeling van de architectuur, gelooft gij nog in een verder vruchtbaar resultaat van den strijd, dien Berlage voerde in het begin van het zoojuist feestelijk herdachte tijdperk van 40 jaren? Zoo ja, gij waart nog niet op deze plek, geen vriend of vrouw bracht U daar.

Ik dacht te zijn in een bouwsel van karton en gips, geplaatst door een handig exploitant, die, met veel moeite van de Schoonheids-commissie een vergunning voor hoogstens den duur van de feestweek had verkregen, dit Engelsch-Duitsche-ik weet niet wat bouwsel liet plaatsen door handige Belgische decorateurs, die hun oud Antwerpen en oud Brussel hadden overtroffen.

Het was juist mijn vriend, die mij maar steeds wilde overtuigen dat dit geen echt karton, geen echt gips was, maar een echt houten vakwerk met echte steenen. Hij wilde me steeds de zachtheid en warmte van de handvormsteen doen voelen, wees me op de leipannen, den gloed van het verguld, doch het hielp niet, dit Brouwerswapen-Brouwsel kon voor mij niet meer dan tijdelijk zijn. Wanhopig sloeg m'n vriend zijn armen in de lucht om ze weer met een zucht langs zijn lichaam te doen dalen, innerlijk hopende dat eens mijn oogen open zullen gaan.

Ik ben het voor karton en gips blijven houden, tot al de versieringen, gloeilampen, kermiskramen en achtbanen waren weggebroken. Nu twijfel ik. Of blijft het staan tot een volgend feest dat ons te wachten staat?

J. W. H. C. POT.

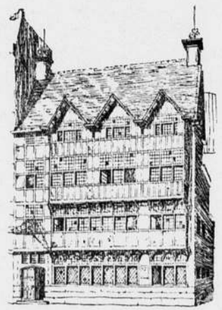

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

15 OCTOBER 1938 NR 42

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

DE JEUGDKERK VAN DE DUINOORDKERK IN DEN HAAG.

ARCHITECT Ir. H. V. GERRETSEN, ARCH. B.N.A.

Gegeven was de Duinoordkerk, ontwerp van den Engelschen architect Forsyth, gebouwd in Zorgvliet, die wijk van Den Haag met breede lanen, waaraan groote villa's in mooie tuinen. Kerk, gebouwd op klassiek grondplan, kruisvorm, met kleurige handvormsteen, de gesloten dakvlakken bedekt met roode handvormpannen, de glas-in-lood-ramen verdiept liggend in de muurvlakken met dagkanten van gebakken profielsteen. Deze ook voor de raamtraceeringen met natuursteenen blokjes op de kruispunten. De zware eiken buitendeuren ook weer sterk teruggezet in de massieve dikke muren. In den prachtigen tuin flagstones op de paden, oude boomen uit het buiten nog van Vader Cats, heesters, bloemen. Veel klimplanten tegen de kerkmuren....

Gevraagd werd op het kleine driehoekvormige tuingedeelte aan den koorkant een jeugdkerkje te bouwen met 'n kleine 200 zitplaatsen en daarbij, als 't kon, een kosterswoning, als 't kon een autostalling. Boeiende opgave. Te moeten aansluiten bij een kerk, waarin waardevolle tradities zijn verwerkt, door bouw en ligging van een groote bekoring. Interessant ook door beperkingen, actebepalingen die de grens van bebouwing aangaven, de voorschriften van een steedsche bouwverordening.

Maar de grootste moeilijkheid was wel hoe aan te sluiten bij het koor, dat op de centrale plaats van de Duinoordkerk een groot glas-in-lood-raam heeft en waarvan de lichtinval niet geschaad mocht worden. Ook moest terdege rekening gehouden worden met het feit, dat beide diensten, in groote en kleine kerk, tegelijkertijd zouden plaats vinden, waarbij men geen hinder van elkaar mocht hebben, dus goede geluidsisolatie was noodzakelijk. Om aan beide eischen te voldoen bleek de oplossing te zijn een soort van neutrale zône te leggen tusschen beide kerkruimten, in den vorm van een garderobe, waardoor de lengteas van de kleine kerk loodrecht op die van de groote kerk kwam te staan.

Ook voor andere wenschelijkheden bleek dit de goede oriënteering te zijn en kon van dit uitgangspunt de verdere ontwikkeling van het plan plaats vinden. Er bleek juist genoeg terrein over voor een, wèl minimale, kosterswoning. Er kon ook voor deze jeugdkerk een koor gebouwd worden, met daaronder en door een wenteltrapje verbonden, een consistoriekamer, terwijl er gelegenheid was een breede flauw hellende afgang, talud 1 op 8, te maken naar de kelderruimten, berijdbaar voor een auto en natuurlijk voor de fietsers heel gemakkelijk.

De opgang, door eenige treden, naar de kerk gaat over en staat loodrecht op den afgang naar de kelders, vormend een soort van brug vóór de nogal in het muurvlak van den topgevel teruggliggende eiken buitendeuren. Deze topgevel van de Jeugdkerk staat loodrecht op dien van de bestaande kerkzaal met den aanzet der dakvlakken te zelfder hoogte, daartusschen gevend een doorkijk op den hoogopgaanden topgevel van de groote kerk, waarin het belangrijke koorraam.

INTERIEUR JEUGDKERK VAN DE DUINOORDKERK TE DEN HAAG

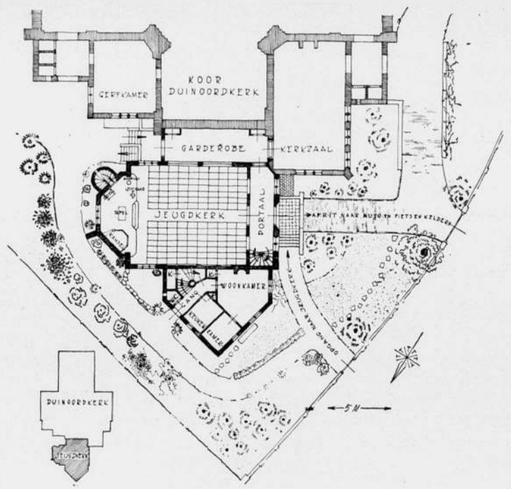

PLATTEGROND SCHAAL 1 À 400

ARCHITECT Ir. H. V. GERRETSEN,
ARCH. B.N.A.

De afwerking van de eigenlijke kerkruimte is betrekkelijk eenvoudig gehouden. De muren zijn ruig bestreken met een specie van zandsteenpoeder, grof zand, witte cement en bergkristalletjes. De glas-in-lood-ramen zijn gevat in omlijstingen en traceeringen van handvorm- en profielsteen, ook van binnenuit zichtbaar. De spantconstructie is van vuren, rood-bruin geschilderd met veel olie en weinig verf. Het middenpad is belegd met hardsteenen tegels.

De deuren en kozijnen zijn van eikenhout met gesmeede gehengen. Op den verhoogden koorvloer, van Solnhofer, staan kansel, altaartafel en lezenaar, evenals de kerkbanken ontworpen door den architect, gemaakt van eikenhout. De kansel is versierd met snijwerk van D. Bus, aangebracht op vier paneelen, voorstellend de symbolen van de Evangelisten: den mensch van Mattheus, den leeuw van Marcus, den os van Lucas, den adelaar van Johannes.

Het glas-in-lood-raam in het koor is gebrandschilderd naar het ontwerp van Marius Richters. Het doet ons zien Christus met opgeheven handen, lichte gestalte met centraal daarin verwerkt de symbolen van de Evangelisten in rood-bruin, kinderkopjes aan weerszijden.

Onder het raam, als afdekking ook van den radiator der centrale verwarming, is afgehangen een kleed, aardebruin van kleur, met de hand geweven van ongeverfde wol van het zwarte schaap, op de werkplaats van Wiek Claessen te Laren.

Het smeedwerk van lampen, gehengen, kapstok enz., in samenwerking met den architect ontworpen, is gemaakt door A. Hoogedoorn uit Loosduinen. Mevr. v. Embden—Ort gaf advies inzake den tuinaanleg.

Aannemer was F. L. H. C. Munnik.

De kerk werd 15 Mei 1937 ingewijd.

G.

„HOOGWOLDE" TE NUNSPEET

ARCHITECTENBUREAU GRANPRÉ MOLIÈRE, VERHAGEN EN KOK

De publicatie van dit gebouw verklapt een geheim. Het is eigenlijk geen geheim, want de architecten van het gebouw vertellen het aan een ieder, die het zou willen weten.

Het gebouw nl., dat in de bosschen van Nunspeet op het eerste — en ook op het laatste — gezicht een „einheitliche" indruk maakt, is heelemaal niet zoo „einheitlich" tot stand gekomen als het wel lijkt.

Het bouwwerk behoort aan de Rotterdamsche Bankvereeniging en dient als pensionverblijf van het personeel daarvan. Het was oorspronkelijk gevestigd in de villa, die men op den plattegrond en de gevelteekeningen hieronder links ziet. Daaraan bouwde Ir. H. F. Mertens eenige jaren geleden een uitbreiding, het uit 4 traveeën bestaande stuk rechts.

Thans is het geheel weer vergroot door het Architectenbureau Granpré Molière, Verhagen en Kok, die het als hun eenige verdienste beschouwen de zaak door een witte sauslaag aan elkaar

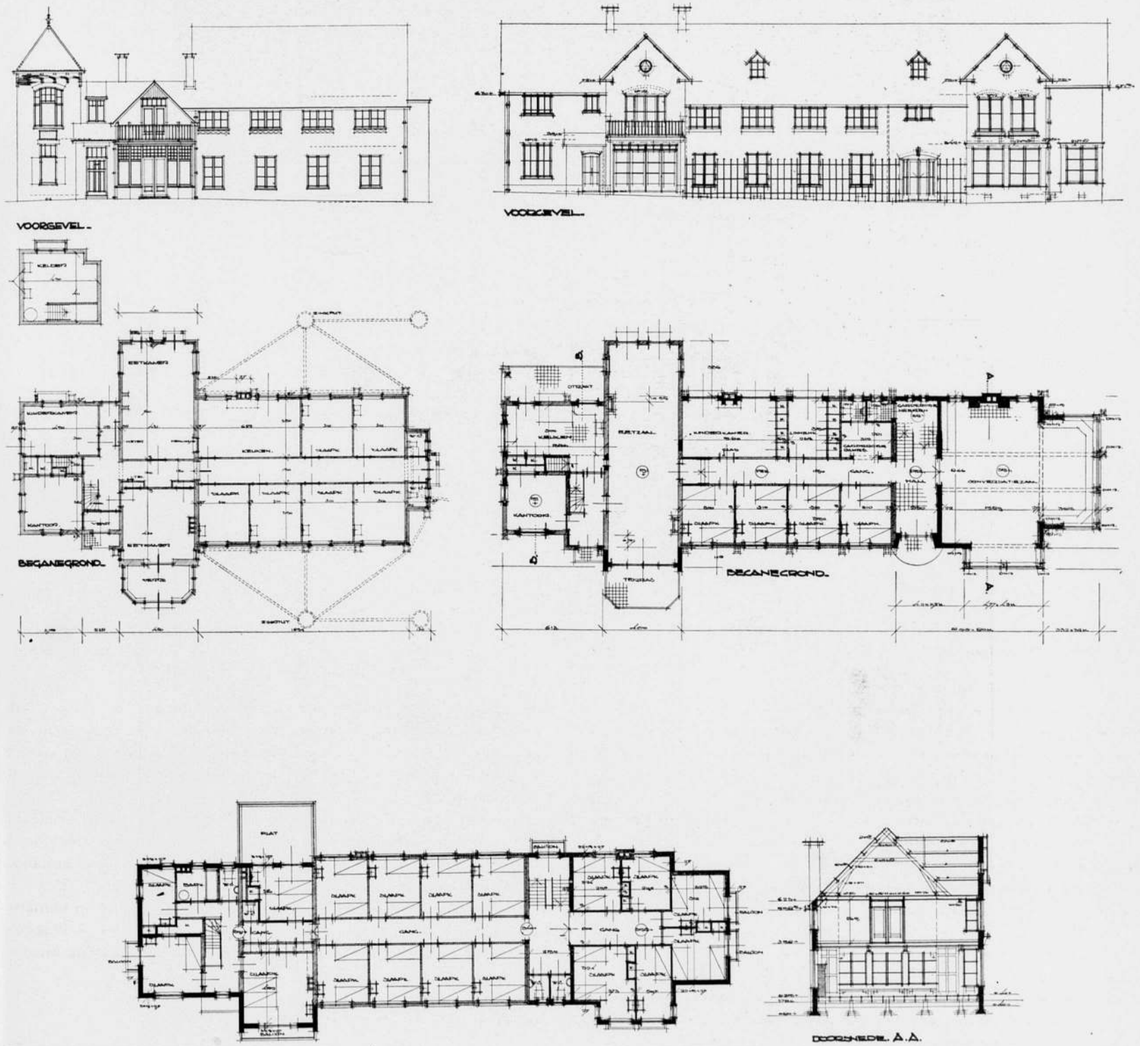

PLATTEGRONDEN „HOOGWOLDE". SCHAAL 1 À 300.

ARCHITECTENBUREAU GRANPRÉ MOLIÈRE, VERHAGEN EN KOK

„HOOGWOLDE" TE NUNSPEET
ARCHITECTENBUREAU GRANPRÉ MOLIÈRE, VERHAGEN EN KOK

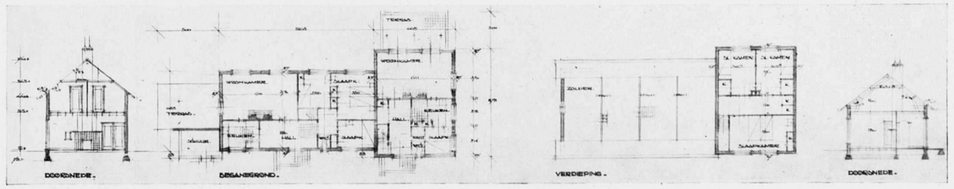

VACANTIEHUIS TE NUNSPEET.
ARCHITECTENBUREAU GRANPRÉ MOLIÈRE, VERHAGEN EN KOK

te hebben geregen. Maar hoewel dit op zichzelf geen geringe verdienste is, gelooven wij dat toch ook enkele retouches van het oorspronkelijke villa-tje en de wijze waarop het nieuwe gedeelte in verband daarmede is gebracht, wel een invloed hebben gehad op het eindresultaat.
Op het uitgestrekte terrein, dat voor het doel van recreatie aan de Rotterdamsche Bankvereeniging behoort, heeft het Architectenbureau Granpré Molière, Verhagen en Kok hier en daar nog eenige aparte vacantieverblijven gebouwd. Enkele en dubbele woningen. Wij geven hiervan een type van een gebouwtje voor 2 families in een zeer eenvoudigen bouwtrant. Het Architectenbureau heeft zoowel voor „Hoogwolde" als voor deze gebouwtjes gewerkt met een plaatselijken aannemer, den Heer F. Kuyper, wiens vakkundige capaciteiten de architecten zeer roemden.

J. P. M.

INGANG „HOOGWOLDE"

AFFICHE ECKERSLEY-LOMBERS

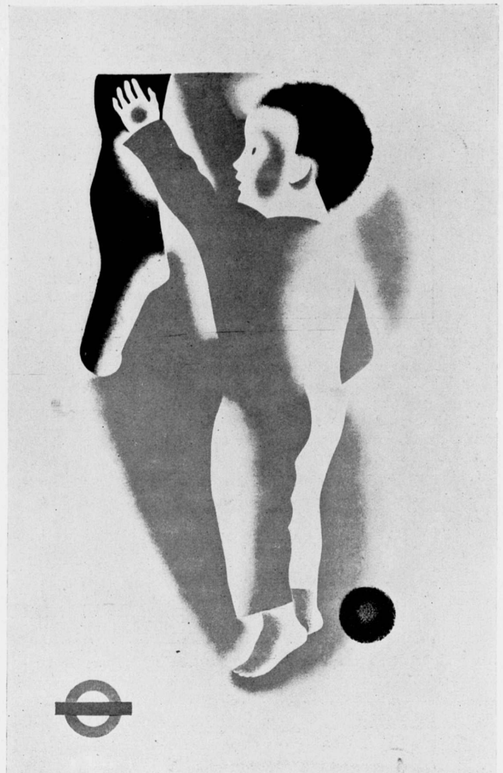

AFFICHE ECKERSLEY-LOMBERS

AFFICHE Z. STRYCHALSKI-A. WASILEWSKI

AFFICHE W. POZNANIU

DE INDUSTRIESCHOOL TE AMSTERDAM 75 JAAR.

De Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand bestond op 5 October jl. 75 jaar.
De Industrieschool is een zeer bekend Amsterdamsch bouwkundig opleidingsinstituut voor avondonderwijs van een heel goeden naam.
De school was vroeger gevestigd op de zolderverdieping van het gebouw aan den Kloveniersburgwal.
De stemming van het meerendeel der lokalen stond dichter bij de stemming van de Avondschool van Gerard Dou, dan bij die van een modern onderwijslokaal, waarbij ze wordt bepaald door maximum licht, maximum lucht, maximum luchtverversching en meer maxima.
Tegenwoordig is de school ondergebracht in een complex aan de Dongestraat, dat mij altijd gedecideerd aan het Paleis van Versailles doet denken.
Zijn daar de drie vleugels langs het grandiooze binnenplein 90 m lang, met zijn vleugels van 70 m rond een vierkant plein doet de Industrieschool er niet veel voor onder.
Lodewijk XIV, gearmd met de Markiezin de Lavallière, zou zich in deze hoofsche omgeving vrij aardig thuis gevoelen.
Voor zoover Lodewijk XIV in staat was stom verbaasd te staan, zou hij dit thans kunnen zijn over de kabalistische teekens van de goneometrie en de mechanica op de zwarte borden, liefhebberijen waarmede zijn architecten maar thuis moesten blijven. Maar er dan thuis ook in exelleerden. De Zonnekoning zou zich misschien afvragen hoe „het ware, het goede en het schoone", waaraan hij de noodige ducaten heeft moeten spendeeren, thans verwerkelijkt kunnen worden in wat ijzeren strippen en wat glas. (Zijn Spiegelgalerij in ijzeren stripjes!)
Misschien zou hij met ergernis denken aan de duizenden ducaten verslindende peintures van Lebrun, ziende hoe het toch ook veel eenvoudiger en goedkooper kan. Maar hij zou in elk geval genieten van de lange gangen en de vorstelijke trappen en de exquise gelegenheid om voor zich en de Markiezin de Lavallière even een taxi te bestellen. Dat mankeerde in Versailles toch wezenlijk.
Enfin, de school is 47 jaar gevestigd geweest op den Kloveniersburgwal en het onderwijs had een uitstekenden naam, in de eerste plaats dank zij de uitnemende leiding van den directeur, den Heer B. W. Wierink. Deze trad bij de verplaatsing in 1930 af en werd opgevolgd door den tegenwoordigen directeur, den Heer L. Koerts.

De school werd toen gevestigd op de bovenverdieping van het gemeentelijk scholencomplex aan de Dongestraat. Gelijktijdig werd de Middelbare Technische School voor Bouwkunde opgericht, waar dagonderwijs in dezelfde localiteiten wordt gegeven.
De Industrieschool bevat een afdeeling bouwkunde en een afdeeling werktuigbouwkunde. De duur van den bouwkundecursus is 5 jaar, die van de werktuigbouwkunde 3 jaar.
Op 15 September 1938 bedroeg het aantal leerlingen:

van de afdeeling bouwkunde	136
van de afdeeling werktuigbouwkunde	87
van den voorbereidenden cursus	64
in totaal	287 leerlingen.

Het aantal leeraren, naast den directeur, bedraagt 32.
Aan de herdenking van het 75-jarig bestaan zijn, rekening houdend met de tijdsomstandigheden, geen feestelijkheden verbonden geweest.
Er was een tentoonstelling ingericht van het werk der leerlingen, dat tot 9 uur des avonds voor belangstellenden te bezichtigen is, terwijl dan tevens openbare lessen worden gegeven.

De opening van de tentoonstelling heeft in tegenwoordigheid van den Inspecteur van het Nijverheidsonderwijs, als vertegenwoordiger van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, plaats gehad op Woensdag 5 October.
De samenstelling van het tegenwoordige bestuur is als volgt:
Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, architect B.N.A., Voorzitter.
G. J. Lugt, Dipl. Ing., Hoofdingenieur Werkspoor, Vice-Voorzitter.
E. P. Messer, Hoofdarchitect P. W. Amsterdam, Secretaris.
Ir. W. B. Ouëndag, architect B.N.A., Penningmeester.
C. de Geus, architect B.N.A., gedelegeerde van het Gemeentebestuur.
P. Hoogland, Gemeentelijk Inspecteur, gedelegeerde van het Gemeentebestuur.
Ir. J. C. Begram van Eeten, civiel ingenieur.
Ir. A. Boeken, architect B.N.A.
Jhr. Ir. J. E. van Heemskerck van Beest, Stadsingenieur van Amsterdam.
Ir. W. H. Kruyff, werkt. ingenieur K.N.S.M.
De Redactie wenscht de Industrieschool een prettig Eeuwfeest.

J. P. M.

NIEUWE NORMAALBLADEN.

Door de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland zijn vastgesteld de volgende normaalbladen:

N 236, N 237 (2e druk). Gewone en dikwandige draadpijpen („gaspijpen" en „stoompijpen").
Afmetingen van draadpijpen in handelskwaliteit.

N 378 Bronzen en messingen schroefkoppelingen voor gas- en waterleiding. Lichte wartelmoeren en pakkingringen.
Afmetingen van wartelmoeren voor koppelingen, die niet aan bijzondere belastingen zijn blootgesteld, en van de bijpassende pakkingringen.

N 412 t.e.m. N 416. Vuurvaste steen. Uitvoering van de keuringsproeven. Beschrijving van het onderzoek ter bepaling van het Segerkegelnummer, de vormverandering bij verhitting onder druk, het ware en schijnbare soortelijk gewicht, de ware en schijnbare porositeit, de lengteverandering. Beschrijving van het chemisch onderzoek.

N 465 Vuurvaste steen (Waalformaat). Benamingen en afmetingen.
Afmetingen van rechte steenen (volle steenen, drieklezoors, splitten), kopwiggen, strekwiggen, putsteenen, scheermessen, aanzetsteenen, zijpennen, eindpennen, halfrondkoppen en kwartrondkoppen. Grootste toelaatbare maatafwijkingen.

N 522 Kalkzandsteen. Definitie van keuringseischen.
Definitie, Kenmerken voor „klinker", Algemeene eischen, Afmetingen, Drukvastheid, Wateropneming, Capillaire stijghoogte, Handelsaanduiding.

N 523 Kalkzandsteen. Uitvoering van de keuringsproeven.
Beschrijving van het onderzoek ter bepaling van de drukvastheid, de wateropneming en de capillaire stijghoogte.

N 791 Technische grondslagen voor bouwvoorschriften. Spanningen. (2e druk).
Toelaatbare spanningen in staal, zwarte en gedraaide schroefbouten, gietijzer, hout, natuursteen, metselwerk in baksteen, kalkzandsteen en ongewapend beton. Toelaatbare drukspanning in gemetselde pijlers.

N 795 Technische grondslagen voor bouwvoorschriften. Bijzondere voorschriften voor staalconstructies (2e druk).
Eischen, waaraan de berekening, de constructie en de bewerking van staalconstructies ten minste moeten voldoen, teneinde daarin verhoogde spanningen te mogen toelaten.

Voor publicatie ter critiek werden goedgekeurd de volgende ontwerp-normaalbladen:

V 899 en V 900 Gereedschappen. Beitels, Benamingen van vlakken, hoeken, enz.
Benamingen en definities van vlakken, hoeken en snijkanten van beitels voor metaalbewerking.

V 1151 Waschtafelkraan.
Afmetingen voor ½" waschtafelkranen (z.g. „toiletkranen").

V 1301 tot en met V 1303. Stop- en tapkraan voor waterleiding. Bijzondere uitvoeringen.
Afmetingen van onderdeelen voor stop- en tapkraan met kruisknop, met stofkap, met losse sleutel, en van tapkraan met slangaansluiting.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN

DAS WERK 1938—7 (Zwitserland).

Beschouwingen over den schilder Hodler, met eenige reproducties van zijn werken. Tentoonstelling der beroepsfotografen te Basel. Vervolgens 5 nieuwe schoolgebouwen te Zürich, die zeer eenvoudig van vorm zijn.

IDEM 8.

Dit nummer opent met twee prachtige interieurfoto's van de kathedraal van Reims. Verderop volgen eenige beschouwingen over de herstelling van dit gebouw, o.a. een zeer lezenswaardige aesthetische analyse door Peter Meyer. Eenige beeldhouwwerken van Franz Fischer, waarbij een alleraardigst meisjeskopje, grapjes over de New Yorksche tentoonstelling en een beschouwing over concrete kunst.

B.

MEISJESKOPJE DOOR FRANZ FISCHER. BRONS
(UIT „DAS WERK")

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 43 — 22 OCTOBER 1938

HET WERK VAN DE GEDIPLOMEERDEN H.B.O. 1938.

Op Zaterdag 24 September werden in de Rijksacademie van Beeldende Kunsten de diploma's van de Vereeniging en Cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht uitgereikt aan de Heeren: N. Amse te Alkmaar, J. Fresco te 's-Gravenhage en L. A. Heydelberger te Amsterdam.

Het 4e jaars project betrof het ontwerp voor een Congresgebouw op het (welbekende) terrein, tusschen den Amstel, de Sarphatikade en het Oosteinde te Amsterdam, gelegen ten oosten van het nieuwe Raadhuisterrein. De opgaaf werd opgesteld door en uitgewerkt onder leiding van den Heer Ir. J. B. van Loghem.

Wij geven hieronder eerst de voornaamste punten van het programma, waarop wij de beoordeeling van de ontwerpen door den Docent doen volgen. Tevens nemen wij nog enkele passages over uit de redevoering van den voorzitter, den Heer Ir. A. J. v. d. Steur.

Het spijt ons van verschillende teekeningen geen duidelijker afbeeldingen te hebben kunnen geven. De teekeningen waren echter in dunne potloodlijnen geteekend, waarvan geen scherpe afbeeldingen kunnen worden verkregen.

DE REDACTIE.

HET PROGRAMMA VOOR EEN CONGRESGEBOUW, OPGESTELD DOOR Ir. J. B. VAN LOGHEM.

Verondersteld is, dat het geheele terrein ten Oosten van het nieuwe raadhuisterrein ter beschikking is. Er bevinden zich dus geen gebouwen op dit terrein, terwijl ook alle straten, behalve het Oosteinde, als niet bestaand beschouwd moeten worden.

Er is dus een vrij terrein, begrensd door Amstel-Singelgracht-Oosteinde en Sarphatistraat (zie situatie 1 à 1000).

Op dit terrein moet ontworpen worden een congres- tevens concertzaal voor circa 3000 personen met bijbehoorende ruimten. Het geheel moet zich zoodanig vrij, te midden van groen en plantsoen ontplooien, dat het een feestelijke voorhof kan vormen voor het te bouwen raadhuis. Men behoeft zich niets aan te trekken van aard of karakter van het raadhuis, dat men nog niet kent, omdat het te ontwerpen gebouw zoodanig door plantsoen wordt omgeven, dat het nooit afbreuk kan of mag doen aan een raadhuis van welke architectonische waarde dit ook zou wezen.

Algemeene eischen.

Het gebouw behoeft niet door straten van algemeen verkeer omringd te zijn. Het verkeer beperkt zich uitsluitend tot hen, die in het gebouw moeten zijn.

Er zal op het terrein gelegenheid moeten zijn voor 200 auto's en 400 fietsen om te parkeeren (geen gebouwen daarvoor noodig).

Het gebouw, dat als congres- tevens concertgebouw bedoeld is, moet door zijn uiterlijk weliswaar het karakter dragen van de daarbij passende waardigheid, maar het moet door aanleg van terrassen, trappen, tuinarchitectuur enz. — tevens een zekere blijheid bezitten, die een tegenstelling moet vormen tegen den zakelijken ernst, die het aan de overzijde van den Amstel gelegen Amstel-hotel kenmerkt.

De congres-concertzaal moet volledig daglicht ontvangen, waarbij bovenlicht uitgesloten is.

De machines voor ventilatie, verwarming, koeling enz. kunnen in een te maken sokkelbouw ondergebracht worden, waarbij voor de verwarmingskelders tot ca. 3 m — P. (zie situatie) mag gegaan worden, doch de overige ruimten niet onder P. mogen komen.

De zaal moet voor 3000 personen ingericht zijn, waarbij ± 1000 personen op aan te brengen galerijen kunnen plaats nemen (van de 2000 plaatsen in de zaal moeten vooraan 50 plaatsen voor de pers blijven).

Het podium moet plaats bieden aan 150 personen, terwijl annex aan dit podium zich een afzonderlijke afdeeling moet bevinden voor deze 150 personen (muzikanten of besturen).

Muzikanten en Besturen.

Hiervoor is noodig een voorhal van 40 m², een garderobe van 30 m² annex toiletten voor dames en heeren, een foyer met buffet van 100 m², een instrumentenkamer van 30 m², 10 kleedkamertjes van 8 à 10 m², 5 doucheruimten, 3 kamers van 20 m² en een massakleedkamer van 50 m².

De zaal, die voor 3000 personen geschikt is tijdens concerten, moet zoodanig geprojecteerd worden, dat de 1000 zitplaatsen op de balkons bij congressen afzonderlijk voor het publiek bestemd kunnen worden. Dit publiek moet een eigen ingang hebben met alles, wat daarbij behoort. Echter moet een goed architectonisch verband te maken zijn tusschen hal- of gangruimten van dit deel en de hal- of gangruimten bij het deel van de zaal (parterre) behoorend, die voor de 2000 gedelegeerden is bestemd, zoodat bij concerten een eenheid tusschen beide deelen kan ontstaan voor 3000 personen.

Gedelegeerden.

De 2000 gedelegeerden moeten een voorhal hebben van 200 m², waaraan of waarin 2 kleine ruimten voor plaatsbewijzen.

De contrôle kan los in de voorhal opgesteld worden.

Garderobe 200 m².

Wandelgangen 700 m².

Buffet met annex koude keuken, kleine provisieruimte, kleine waschkeuken, tezamen 200 m², 2 kamers voor personeel, elk 25 m², en toiletten voor vrouwelijk en mannelijk personeel (30 personen).

Rookkamer 100 m².

Toiletruimten voor dames en heeren tezamen 100 m².

Ruimte voor 10 telefoons en postbeambte.

Een brandvrije filmcabine, van buiten toegankelijk, 40 m² (lang en smal).

Pers.

Hoewel de pers in de zaal geen afgescheiden plaatsen behoeft te hebben, moet deze pers toch buiten de wandelgangen en buffetten enz. der gedelegeerden kunnen blijven. Daarom moet voor de pers (50 personen) een afzonderlijke ingang gemaakt worden, bestaande uit voorhal van 25 m².

Garderobe van 25 m² annex toiletten voor dames en heeren, een foyer met buffet van 75 m² (dit buffet zoo mogelijk annex aan het muzikantenbuffet) en verder 20 telefooncellen en 5 kamertjes van 15 m².

Publiek bij congressen en galerijpubliek bij concerten.

Dit publiek van 1000 personen moet een afzonderlijke ingang hebben met voorhal van 100 m², waarin plaats is voor 2 kleine open ruimten voor plaatsbewijzen, terwijl de contrôle los in de voorhal kan opgesteld worden.

Garderobe 100 m². Wandelgangen (in verbinding te brengen met de wandelgangen der gedelegeerden) 250 m².

Rookkamer 50 m², buffet, dat in verbinding moet staan met de keukens enz., die voor de gedelegeerden zijn genoemd, toiletten voor dames en heeren 50 m² tezamen.

Bibliotheek.

Annex aan de ruimten voor muzikanten en besturen moet een bibliotheekruimte gemaakt worden van 80 m². In deze ruimte moeten zijn 100 meter boekenplanken, enkele leestafels en een hoek voor den bewaarder.

Tentoonstellingsruimte.

Bereikbaar van de algemeene hal of gangen van publiek en gedelegeerden moet een door zijlicht goed verlichte zaal voor kleine tentoonstellingen zijn ter grootte van 150 m².

Deze zaal moet zoodanig gelegen zijn, dat ook zware voorwerpen gemakkelijk opgestapeld kunnen worden, en eventueele kratten enz. in de onmiddelijke nabijheid (kan ook eronder zijn) gemakkelijk en overzichtelijk opgeborgen kunnen worden.

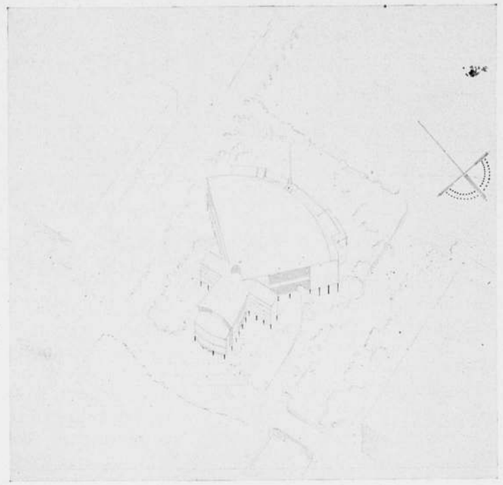

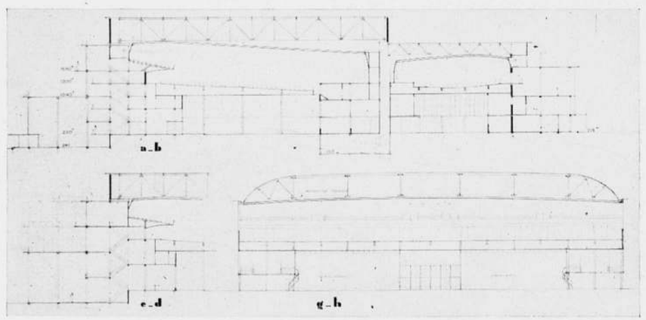

PLAN VOOR EEN CONGRESGEBOUW. ONTWERPER: N. AMSE
ISOMETRISCHE PERSPECTIEF EN DOORSNEDEN. SCHAAL 1 À 1000.

Hulpruimte.
Onder hulpruimte wordt verstaan een complex kleine ruimten beschikbaar voor personen en diensten, die in het algemeen niet bemerkt worden, maar die toch noodig zijn in een dergelijk gebouw.

Hieronder te rekenen een ruimte voor brandwachts en politie van 25 m², een ruimte voor het personeel noodig voor verwarming en verlichting, 15 m², een kleine reparatiewerkplaats, 30 m², een dokterskamer van 20 m² met toiletruimte, een hoogspanningsruimte, 15 m², een bergruimte voor ladders, lang 10 Meter en toiletten en 2 douches voor het zoo juist genoemde personeel.
In het algemeen zal de sokkel van het gebouw de meest geschikte plaats voor deze hulpruimten bieden. Er moet echter een goede verbinding met de verdere deelen van het gebouw bestaan. De hoogspanning moet alleen van buiten toegankelijk zijn.

Kleine zaal.
Behalve genoemde groote zaal, zal een kleine zaal voor ca. 400 personen aanwezig moeten zijn, die voor verschillende doeleinden bruikbaar moet zijn. Zij moet eveneens van goed daglicht (geen zijlicht) voorzien zijn en een van buiten toegankelijke kleine filmcabine bezitten, alsmede een klein podium voor b.v. kamermuziek of besturen. De breedte van elke zitplaats moet 0.60 m bedragen, de zij-afstand hart op hart 0.95 m. Niet meer dan 10 personen per rij tusschen 2 gangen mag voorkomen.

Het filmdoek moet achter op dit podium opgesteld kunnen worden.
Besturen, die in deze zaal vergaderen, moeten van enkele ruimten, voor muzikanten en besturen, bij de groote zaal behoorend, gebruik kunnen maken, terwijl een foyer van 100 m² met buffet moet aansluiten bij de ruimten om de groote zaal.

Groote zaal.
Het algemeene gebruik van deze zaal is reeds beschreven. Voor de maatbepaling van de zaal moet aangenomen worden, dat elke zitplaats parterre 0.60 m breed moet zijn en elke galerijplaats 0.50 m, terwijl parterre de rijen hart op hart 0.95 m moeten zijn en op de galerij 0.85 m.
De ontwerper moet er van uitgaan, dat een zeer diepe zaal ongewenscht is, dat verder de filmprojectie bijzaak is, dus niet hoofdzaak, zooals in een bioscoop, zoodat voor dit geval het als geen gebrek moet beschouwd worden, als de zitplaatsen buiten de voor een bioscoop gewenschte maximum spreidingshoek zijn gelegen — als de ontwerper het noodig zou vinden — wat niet insluit, dat het direct noodig is.
Op meer dan 8 personen per rij tusschen 2 gangen mag niet gerekend worden parterre, daar een gemakkelijk verkeer noodig is der gedelegeerden.
Op de galerijen mogen 12 plaatsen per rij tusschen 2 gangen gemaakt worden.
De hoofdingangen van de zaal (dit geldt ook voor de kleine zaal) moeten tegenover het podium gelegen zijn, terwijl nooduitgangen zich bij elk deel van de zaal moeten bevinden.

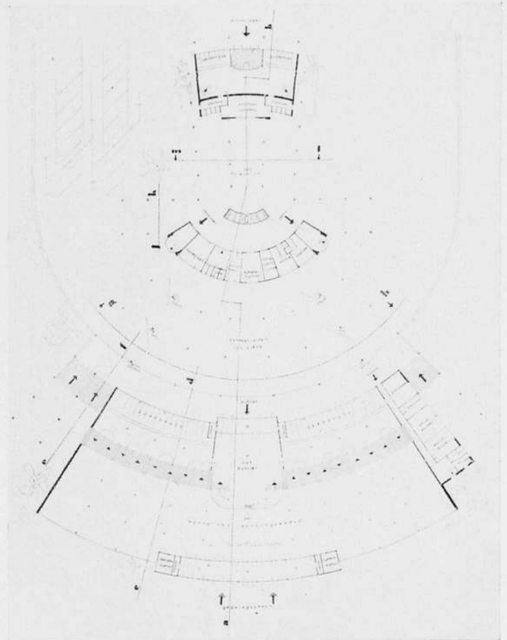

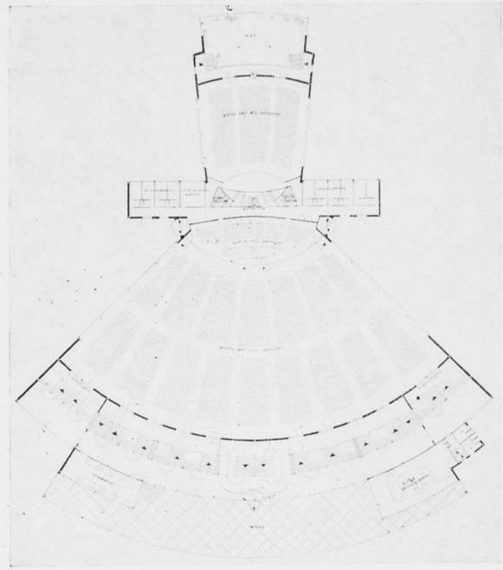

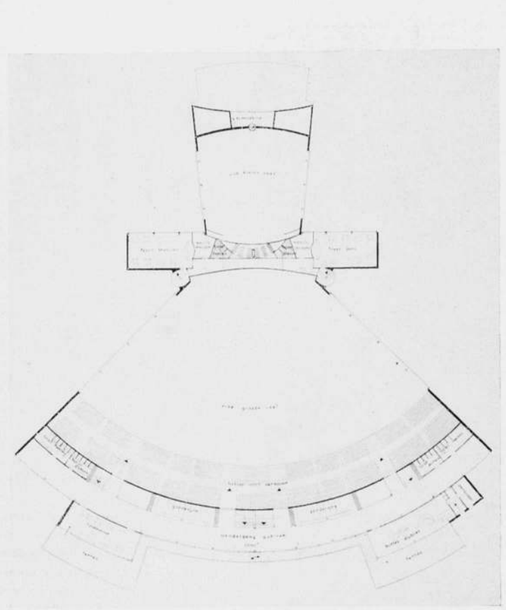

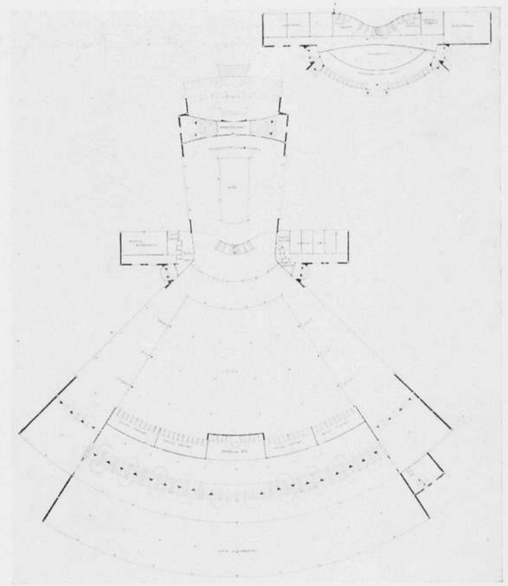

PROJECT VOOR EEN CONGRESGEBOUW. PLATTEGRONDEN. SCHAAL 1 À 1000.

ONTWERPER: N. AMSE

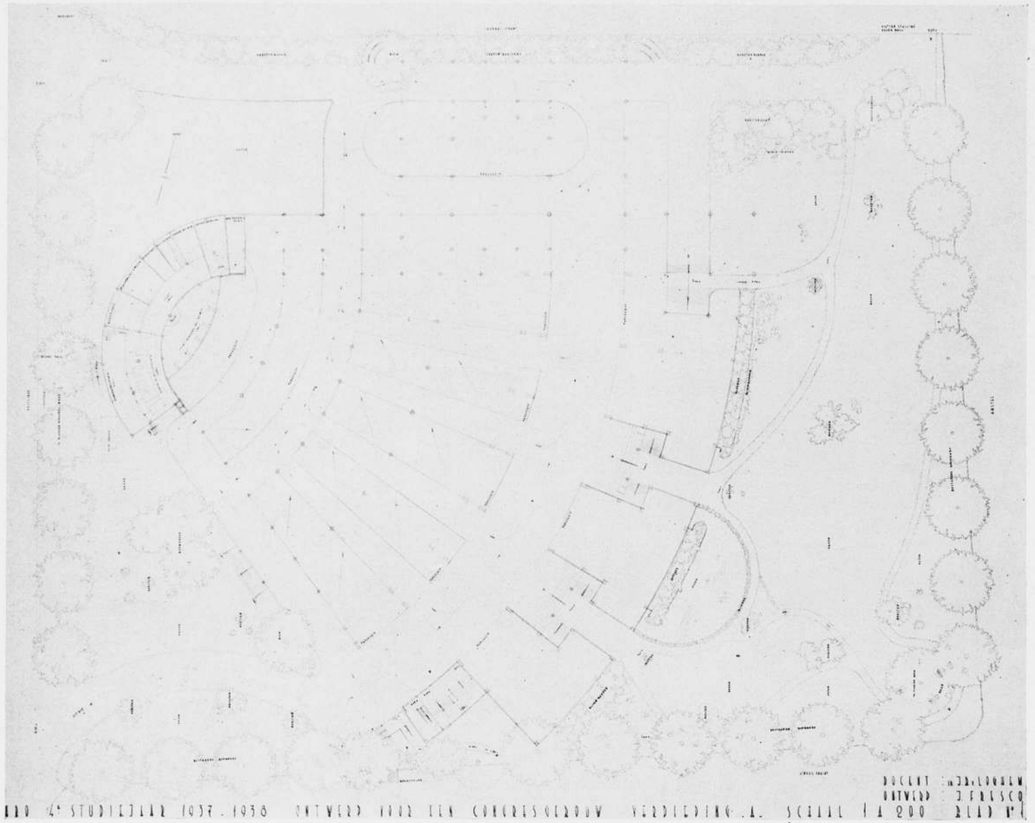

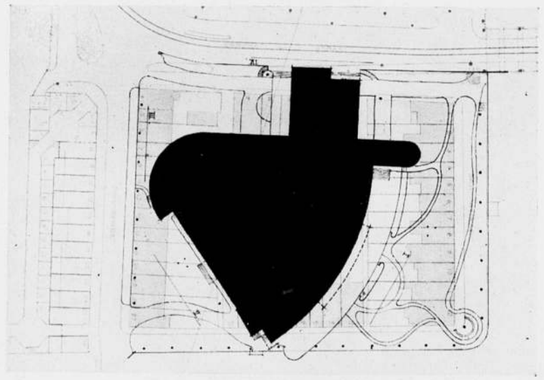

PROJECT VOOR EEN CONGRESGEBOUW. PLAN BEGANEGROND SCHAAL 1 À 800 EN SITUATIE. ONTWERPER: J. FRESCO

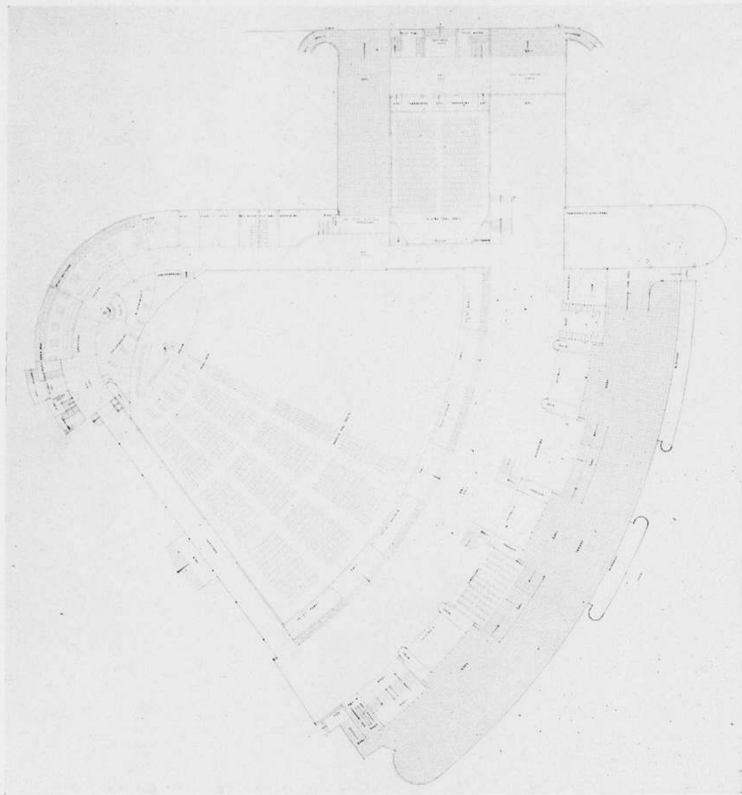

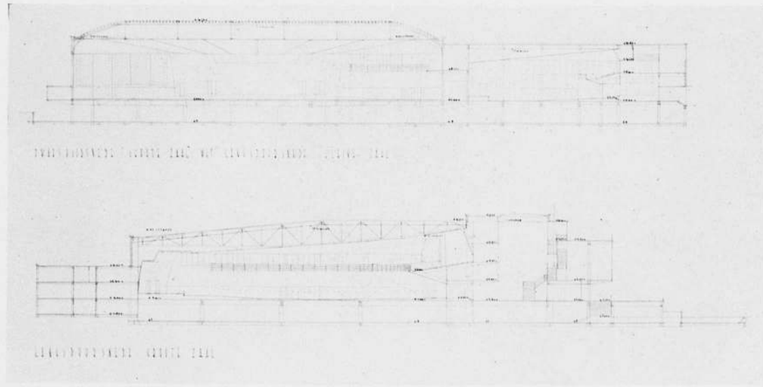

PROJECT VOOR EEN CONGRESGEBOUW. PLAN HOOFDVERDIEPING EN DOORSNEDEN. SCHAAL 1 À 800. ONTWERPER: J. FRESCO

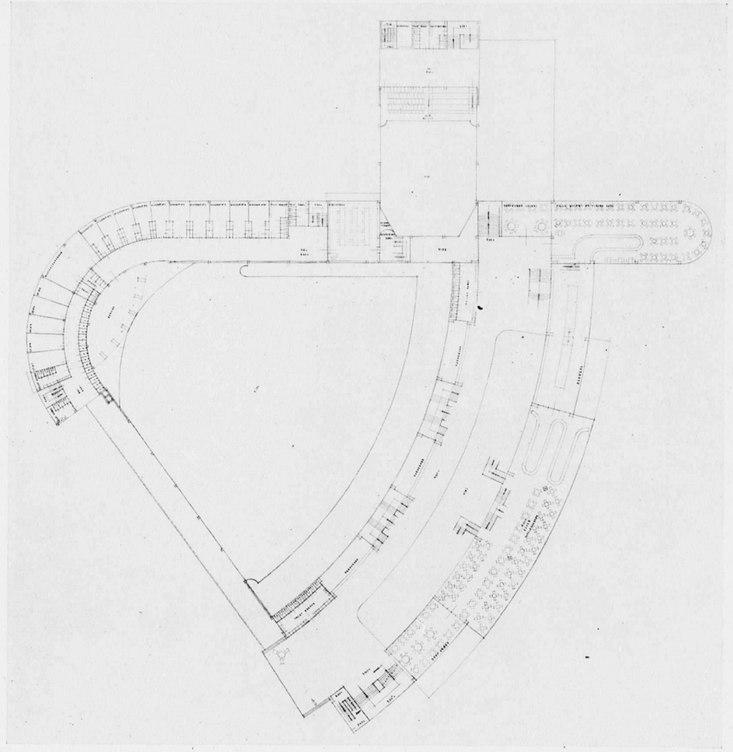

PLAN 1E VERDIEPING

SCHAAL 1 À 800

PROJECT VOOR EEN CONGRESGEBOUW

ONTWERPER:
J. FRESCO

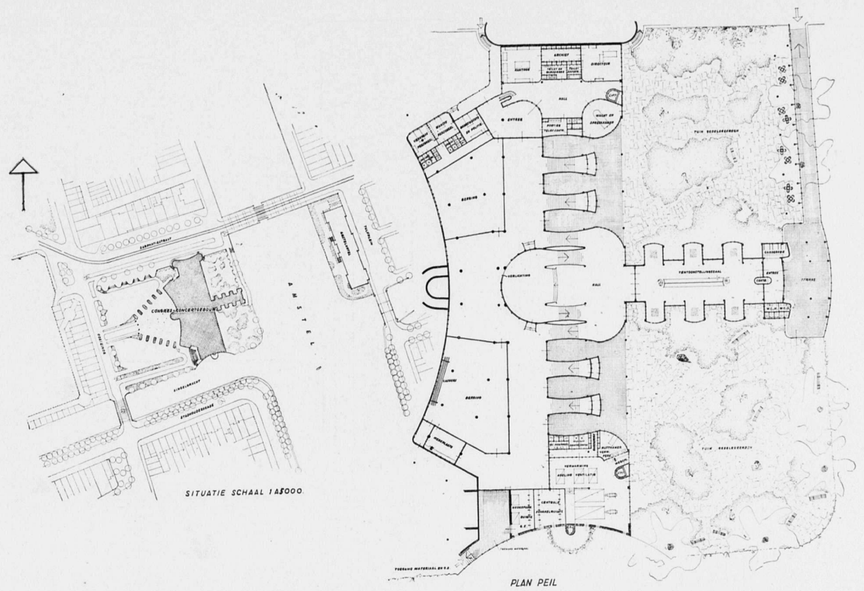

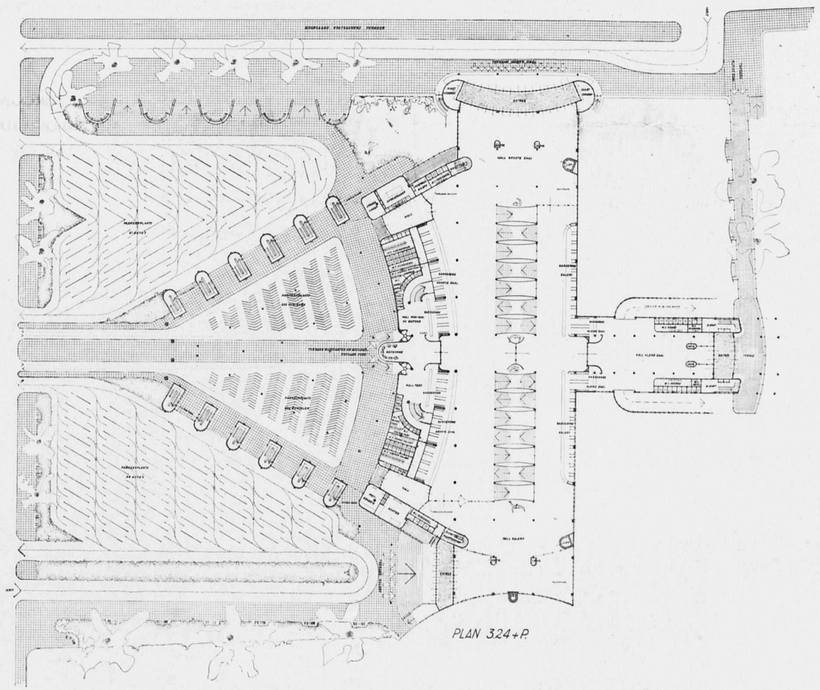

PROJECT VOOR EEN CONGRESGEBOUW. PLATTEGRONDEN SCHAAL 1 À 1000 EN SITUATIE. ONTWERPER: L. A. HEYDELBERGER

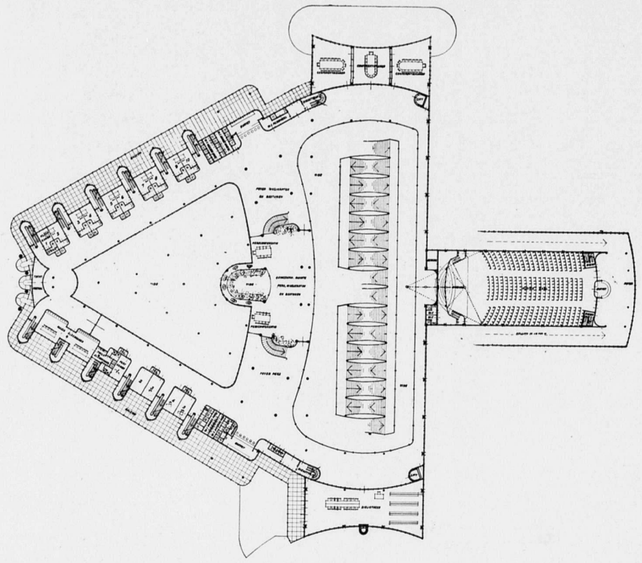

PLAN 7.24+P

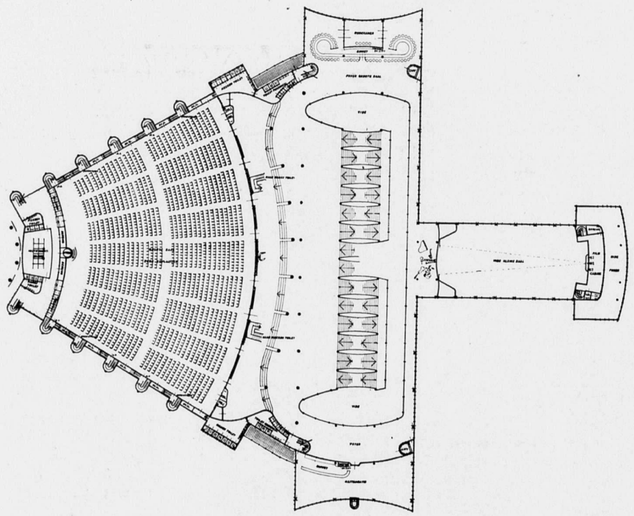

PLAN 11.24+P

PROJECT VOOR EEN CONGRESGEBOUW. PLATTEGRONDEN. SCHAAL 1 À 1000. ONTWERPER: L. A. HEYDELBERGER

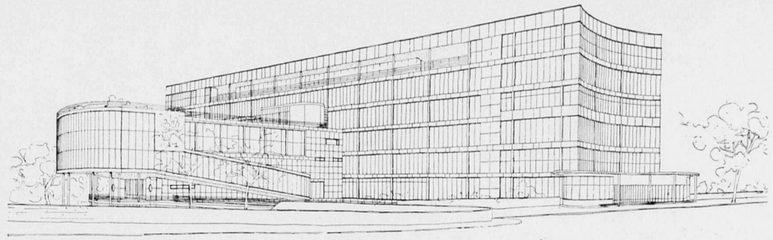

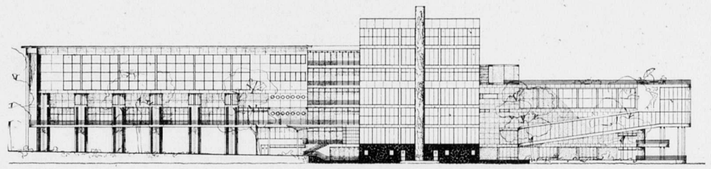

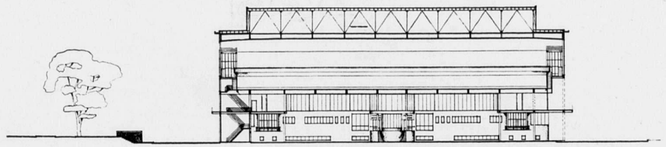

DWARSDOORSNEDE ZAAL

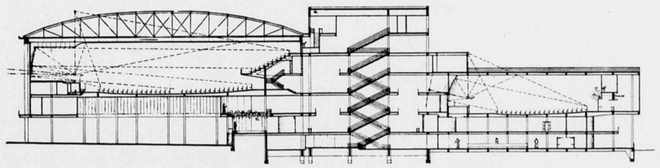

LANGSDOORSNEDE

PROJECT VOOR EEN CONGRESGEBOUW. PERSPECTIEF GEVEL EN DOORSNEDEN. SCHAAL 1 À 1000. ONTWERPER: L. A. HEYDELBERGER

Algemeene opmerkingen.

Zij, die de ingekomen plannen ernstig bestudeeren, zullen tot de conclusie komen, dat de opgave lang niet gemakkelijk was.
Wanneer dan ook niet een zóó klein aantal, n.l. 3, candidaten voor de oplossing in aanmerking waren gekomen, zou ik het niet aangedurfd hebben, een dergelijke opgave te stellen, daar een behandeling in slechts 12 avonden alleen bij een gering aantal candidaten vruchtdragend kan zijn.
Het gering aantal candidaten dus, gevoegd bij het feit, dat dezelfde heeren ook een 3e-jaars project onder mijn leiding gemaakt hebben, waarbij ik hun capaciteit en doorzetting heb leeren waardeeren, hebben er toe geleid, dat ik dit project met hen aangedurfd heb, en ik moet constateeren, dat de resultaten mijn verwachtingen overtreffen, en ook tijdens den Cursus meestal hebben overtroffen. Weliswaar kwamen momenten voor, dat ik mij ernstig afvroeg, of het vraagstuk ook uit constructief oogpunt niet te ingewikkeld was, maar ik ben tot het inzicht gekomen, dat het juist noodig is, dat de kunstenaar te ver wil grijpen, en dat hij toch wel door de realiteit wordt gematigd en gelouterd, zoodat het wankele tusschenstadium tot groei aanleiding geeft. Ik ben Ir. Meyers dankbaar, dat hij mij gesteund heeft inzake de constructieve begrenzingen, die de candidaten zich moesten opleggen, ten einde geen ongebreideldheden op constructief gebied te vertoonen. Ik dank hierbij de Cursisten voor de leerrijke gedachtenuitingen, waartoe zij den stoot gegeven hebben tijdens den Cursus.

Plan N. Amse.

De heer Amse is aanvankelijk van een ander plan uitgegaan. Toen deze opzet dreigde te stranden, ontstond momenteel eenige moedeloosheid bij hem. Het was mij een vreugd, hem over die inzinking heen te kunnen helpen, waarna een geheel nieuwe opzet, die door mij werd toegejuicht, hem den moed teruggaf. Met groote liefde en nauwgezetheid is de ontwerper toen voortgegaan, teneinde het geheel te volmaken.
Zoo ontstond een weinig gecompliceerd, maar zeer logisch plan, dat oogenschijnlijk te uitdrukkelijk de directe gegevens vertolkt, maar dat ik niettemin door de omringing van boomen en groen zonder reserve kan accepteeren.
De ontwerper heeft op zeer eenvoudige wijze de ruime toegangen geprojecteerd aan den tuin (Amstelzijde). De achter deze toegangen gelegen hal is tevens wandelgang der gedelegeerden, zoodat in den zomer op ongedwongen wijze wandelhal en tuin als een geheel gebruikt kunnen worden. Zoodoende is van de verhoogde ligging aan de Sarphatistraat alleen volledig voor de kleine zaal partij getrokken. Dit is m.i. een kwestie van waardeering van den ontwerper, waarop de leider geen invloed mag uitoefenen. De verhoogde ligging van de congreszaal met de vrije ruimte er onder voor auto's is ook door den heer Amse gekozen. De beknoptheid van het plan beantwoordt geheel aan de gestelde eischen; het is zoowel aesthetisch als constructief en acoustisch verantwoord, terwijl de zorg, waarmede alles, ook de details, zijn bekeken, vermeldenswaard is.

Plan J. Fresco.

De heer Fresco heeft getoond, dat, niettegenstaande de rechthoekige terreinvorm, een scheeve plaatsing van het gebouw mogelijk is, zonder tot conflicten te leiden. Er is inderdaad iets aantrekkelijks in om een axiale gerichtheid (langs Sarphatistraat) te combineeren met een diagonale gerichtheid, ontstaan door de begrenzing aan 2 zijden door het water van Amstel en Singelgracht. De bijna volledige plaatsing op pilonen van het gebouw doet een sterke ruimtelijkheid ontstaan, hoewel de lichttoetreding in het midden wel zoo weinig zal zijn, dat kunstverlichting noodig is. Ik acht dit geen overwegend bezwaar. Het is zelfs mogelijk, dat hierdoor de werking van „gehevenheid" versterkt wordt.
De ontwerper heeft er de voorkeur aan gegeven, de bezoekers (behalve van de kleine zaal) door het omringende park te voeren naar de hoofdingangen, die tevens geheel droog in verbinding staan met de autoparkeerplaats onder het gebouw. De ruimte onder de brug voor fietsberging is typisch. Het geheele ontwerp draagt den stempel der realiteit. Strikt heeft de ontwerper zich gehouden aan de opgave, zonder tot hardheid of dorheid te vervallen.
Het plan draagt architectonisch en constructief het kenmerk van ernstig werk. De voorstelling moge eenigszins droog schijnen, maar de conceptie is zeer goed overwogen en afgestemd. Het begrip van beweging en tegenbeweging is aanwezig en het heeft in verschillende gevallen tot een goede werking en verduidelijking van het architectonisch beeld gevoerd. Overschrijding van de terreingrens boven de Singelgracht acht ik niet geheel overeenkomstig de waardigheid van het gebouw. Het schaadt eenigszins de monumentale werking, maar overigens is het niet van principieelen aard. Acoustisch en verkeertechnisch is het plan goed doordacht, terwijl de constructie logisch uit het plan is voortgekomen.

Plan L. A. Heydelberger.

Reeds in de eerste schetsen bleek het, dat de heer Heydelberger niet van plan was een doelmatig uit brokstukken aaneengelijmd plan te maken. Hij had een conceptie in zijn hoofd, die natuurlijk nog onvoldragen was, maar niettemin sterk een collectieve groote glasruimte suggereerde, zoodat ik terstond den algemeenen opzet heb aanvaard, wetend, dat hier iemand begon te werken, die iets te zeggen heeft. Bij het uitwerken bleek ook, dat de heer Heydelberger geenszins van plan was, de bruikbaarheid op te offeren aan de uiterlijke verschijning. Zijn zaal is bijv. zeer serieus bestudeerd op ruimtewerking en acoustiek. Het contact met de natuur is overal duidelijk en verrassend. De groote traphal en foyers zijn in verband met de opgave als congresgebouw, waarin inderdaad de foyers grooter kunnen zijn dan de zaal, ten einde de zoo belangrijke wandelende discussies mogelijk te maken.
Goed begrepen is het feit, dat de zooveel hooger gelegen trottoirs de mogelijkheid en wenschelijkheid bevatten, daaraan den hoofdingang te projecteeren. De werkelijke stad leeft aldus mee met de congressen. Weliswaar kunnen zij, die per auto of fiets komen, van een afzonderlijken ingang gebruik maken, maar door de breede trappen tusschen de banken langs het trottoir mengen zich de autobezitters weder onder het voetgangerspubliek en komen den algemeenen grooten ingang binnen. Deze collectieve gedachte beheerscht op prettige wijze het geheele project. De noodzakelijke scheiding tusschen gedelegeerden en publiek heeft de ontwerper aangenaam „verzacht". Ditzelfde geldt voor de gevraagde scheiding tusschen pers en gedelegeerden. Zij zijn gescheiden, maar het contact is mogelijk. Ik acht de uitgesproken glasarchitectuur voor dit groote congresgebouw bijzonder gunstig, daar hierdoor de buitenwereld mede kan beleven, wat door de ingewijden wordt behandeld.

Na een korte inleiding zeide de Voorzitter:

„En zoo staan wij dus thans opnieuw voor de uitreiking van een aantal diploma's aan afgestudeerde cursisten. Het zijn er dit jaar maar drie, die het vierde jaar hebben gevolgd: laatste ploeg van een cursistengeneratie, die kleiner in aantal scheen te worden. Waaraan dat te wijten was? Vermoedelijk zoowel aan uiterlijke als aan innerlijke oorzaken. De uiterlijke: een economische toestand, die voor velen het betalen der cursusgelden onmogelijk maakte; de innerlijke: een in den boezem van den cursus zelf rijzend gevoel van ontoereikendheid, van gebrek aan vaste lijnen en aan hoop voor de toekomst? Ik zeg dit vragenderwijze, want het is niet aan mij om hier op dit moment diep op in te gaan; zeker is alleen, dat voor enkele jaren een reorganisatiedrang in den cursus tot uiting kwam, die zeker niet alléén veroorzaakt werd door het feit, dat de Regeering het toenmalige Bestuur opmerkzaam maakte op het feit, dat zekere bepalingen van de Nijverheidsonderwijswet strenger behoorden te worden nageleefd. Wie in de keuken van onzen cursus thuis is, weet, dat de vraag, of deze cursus wel onder de Nijverheidsonderwijswet thuis behoort, sinds deze opmerking van de Regeering, door het tegenwoordige Bestuur met kracht is gesteld en betwijfeld. Hij weet ook, dat de Regeering, alhoewel zij onzen cursus om redenen van administratieven aard onder de Nijverheidsonderwijswet liet, door verschillende speciale uitzonderingsbepalingen te onzen behoeve althans erkend heeft, dat onze cursus een eigen karakter bezit. Ons bestuur stelt er prijs op, dit eigen karakter duidelijk te accentueeren; het heeft in de onderbrenging van den cursus bij het Nijverheidsonderwijs alleen berust omdat dit het voortbestaan van den cursus in een zeer moeilijke financieele periode waarborgde, niet omdat het daarmee dan ook berustte in de qualificatie van Nijverheidsonderwijs voor H.B.O.
Ik heb hier even een zijpad betreden, dat ik nu weer zal gaan verlaten. Het gaf mij gelegenheid om een van de geliefkoosde stokpaardjes van ons Bestuur nog eens te berijden in het bijzijn van autoriteiten, aan wie wij dit nog wel eens graag willen zeggen. Maar ik wil niet vergeten, dat het uitgangspunt voor dezen zijsprong is geweest een speculatie over de oorzaken van een zekere inzinking in het aantal onzer cursisten in een periode van eenige jaren geleden. Ik kan hierover, en ik doe dat met zekere genoegdoening, in den verleden tijd spreken. Reeds het vorige jaar zag bij den aanvang van den nieuwen cursus een sinds jaren ongekend aantal candidaten toestroomen. Was dit voor ons Bestuur reeds toen een hoopgevend teeken, wij meenden nog niet te mogen spreken van verhoogde belangstelling onder de jongere bouwkundigen, zoolang ons niet duidelijk was gebleken, dat deze verhoogde toeloop blijvend zou zijn en niet het gevolg was van toevallige omstandigheden. Nu wij dit jaar de verschijning van nieuwe cursisten en de toelatingsprocedure achter den rug hebben, kan ik met genoegdoening mededeelen, dat de stijgende lijn zich blijkt voort te zetten. Wij gaan het nieuwe cursusjaar in met een eerste jaar, 19 man sterk, en dit niettegenstaande wij de toelatingseischen eerder zwaarder dan lichter dan vroeger hebben geïnterpreteerd. Er is klaarblijkelijk in onze bouwkundige wereld een plaats voor H.B.O.; de cursus blijkt — om een zeer versleten uitdrukking te gebruiken — in een behoefte te voorzien.

Ons Bestuur past zich aan, om in deze behoefte te voorzien op de best mogelijke wijze. Het speurt, gedurig waakzaam, naar zwakke plekken, en het tracht ze te verbeteren. Het tracht, in het onderwijs, gaandeweg meer en meer een vaste lijn te trekken, die strekkende is om het onderwijs soliede te fundeeren en het meer in de diepte, dan in de breedte uit te breiden. Het is zich dagelijks bewust van de beperking, die de typische aard van avondonderwijs aan het leerplan oplegt. En het tracht, waar dat mogelijk is, de cursisten te doordringen van het besef, dat het braaf volgen van den cursus alleen ze niet brengt, waar ze wezen moeten. Eigen studie, onafhankelijk rondzien met allebei je oogen open, het betrekken van je arbeid overdag in de sfeer van je denkende belangstelling en het vastkoppelen daarvan aan den eigen arbeid, dien je voor den cursus verricht. En in dit verband wil ik nog eens iets zeggen tot die architecten in ons land, die om den cursus heen staan, en de gelegenheid hebben om jonge krachten, die talent bezitten, te werk te stellen. Het is dit: In een bijeenkomst van ons Bestuur met de cursisten in het afgeloopen cursusjaar heb ik op dit laatste sterk de aandacht der cursisten gevestigd. Ik heb erop gewezen, dat, waar zij slechts een deel van hun beschikbaren tijd aan hun eigenlijke studie kunnen geven, zij, wat dat betreft, natuurlijk achterstaan bij een student aan de Technische Hoogeschool, die zijn geheelen tijd voor studie en ontwikkeling beschikbaar heeft. Dat deze achterstand gedeeltelijk echter schijnbaar is, want dat hun vakkennis, op praktischen arbeid gegrond, grooter kan zijn dan die van een student, wiens aanraking met de praktijk doorgaans pas later intensief begint. Maar dat — en dit is het punt, waar het om gaat: — de aard van de praktische bedrevenheid, die zij opdoen, van het grootste belang is. M.a.w.: wil een cursist H.B.O. werkelijk profijt trekken van de bevruchtende wisselwerking tusschen bouwpraktijk en onderwijs, die bij ons avondonderwijssysteem in zijn besten vorm mogelijk is, dan moet hij trachten, zijn praktische werkzaamheid uit te oefenen op een architectenbureau van den eersten rang, een bureau bovendien, dat hem niet alleen beschouwt als een betaalde hulpkracht, maar ook als wat hij is: een leerling. Ik zou willen, dat rondom onzen cursus zich gaandeweg vormt een kring van architecten van het eerste plan, die de beste cursisten van H.B.O. op hun bureau een plaats geven, en in hun persoonlijke bemoeienis in hun dagelijkschen arbeid tusschen hen en hun jonge hulpkrachten opnieuw iets trachten te brengen van de oude verhouding tusschen meester en leerling, zooals wij die in haar schoonsten vorm in de geschiedenis hebben gezien in den Renaissancetijd in Italië.
Ik sprak deze wenschelijkheid uit in den besloten kring van den cursus van het vorige jaar; ik spreek haar nu uit in het openbaar, omdat ik gevoel, dat alleen bij het ontstaan van een dergelijken kring van daadwerkelijke belangstelling der vakgenooten rondom den cursus deze op den duur geheel zal kunnen gaan beantwoorden aan zijn doel. En eerst dàn zal het Bestuur zich bevredigd achten omdat de cursus voortschrijdt in de richting van de in de nieuwe statuten voorzichtig omschreven doelstelling der vereeniging: Ontwikkeling tot een volledige en officieel erkende architectenopleiding.
Ik meen met des te meer vertrouwen deze gedachten te mogen uitspreken, omdat wij in de afgeloopen 2 jaren hebben meenen te kunnen constateeren, dat deze soort belangstelling rondom onzen cursus inderdaad groeit. Ik moge den cursus opnieuw in de aandacht van onze vooraanstaande architecten aanbevelen: niemand beter dan zij kunnen bevroeden, hoezeer in ons land de opleiding van jongere collega's tot volwaardige architecten steun en verbetering behoeft. H.B.O. meent met een zeker zelfvertrouwen op dien steun in de eeerste plaats recht te hebben."
Tenslotte richtte de Voorzitter zich tot de gediplomeerden, hen wijzend op het „Noblesse oblige". Immers van een gediplomeerde van den cursus H.B.O. verwacht men een gewetensvolle uitoefening van het architectenberoep.

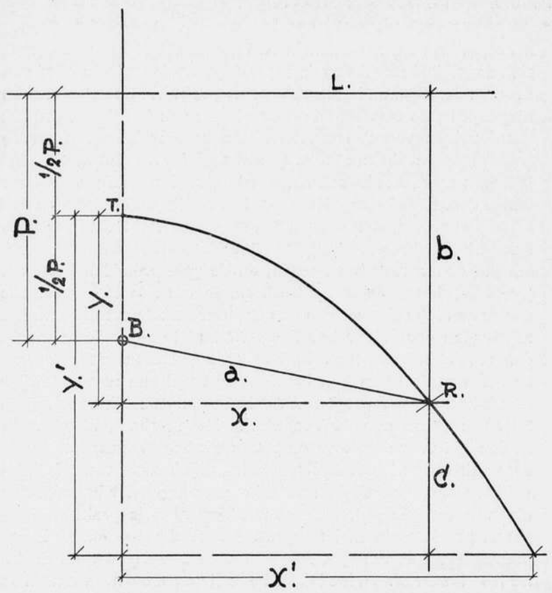

FIG. 1

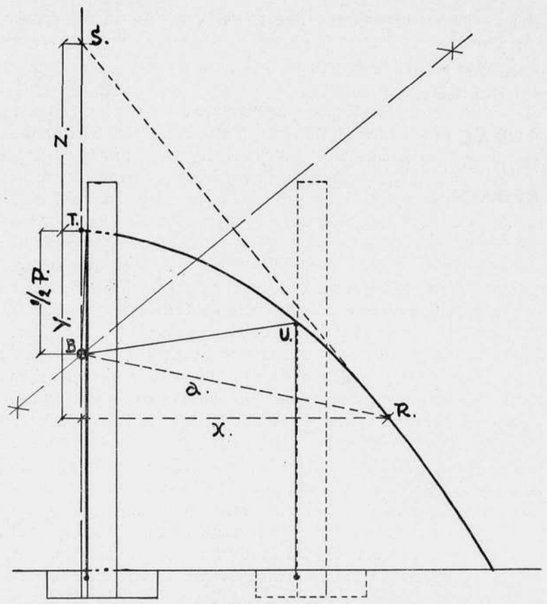

FIG. 2

HET TREKKEN VAN EEN PARABOOL.

Het schijnt niet algemeen bekend te zijn, dat een parabool, even-als een hyperbool en een ellips, door middel van een draad getrokken kan worden.

De parabool is een lijn waarvan elk punt evenver gelegen is van een punt (brandpunt) in een lijn (richtlijn) in haar vlak.

Topvergelijking: $y^2 = 2Px$ (X as symetrieas),

$x^2 = 2Py$ (Y as symetrieas).

De trekmethode berust echter op de eigenschap, dat bij een parabool, ten opzichte van het brandpunt en een gegeven koorde, de som van de afstanden tot het brandpunt en die koorde voor alle punten van de boog gelijk is. Dit laat zich als volgt bewijzen: zie fig. 1.

Van de hier gegeven parabool zijn alle punten evenver gelegen van het brandpunt B als van de richtlijn L.

Voor punt R is a dus gelijk aan b. Beschouwen we X nu als koorde, dan is de afstand van R tot X = o.

Volgens genoemde eigenschap moet nu ten aanzien van de punten R en T, $\frac{1}{2}P + y$ gelijk zijn aan $a + o$. Dit is inderdaad zo, want $a = b$ en $b = \frac{1}{2}P + y$.

Trekken we nu op willekeurige afstand een tweede koorde X', dan moet $a + c$ gelijk zijn aan $\frac{1}{2}P + y'$. Ook dit is juist, want $a = \frac{1}{2}P + y$ en $y' = y + c$, dus $y' + \frac{1}{2}P = y + c + \frac{1}{2}P$ en $a + c = \frac{1}{2}P + y + c$.

Wanneer nu het brandpunt B en de top T van een parabool (zie fig. 2) gegeven zijn, dan kan deze getrokken worden door een draad met het ene einde in punt B te bevestigen, vervolgens om punt T (potlood) te leggen en daarna met het andere einde, op de aangegeven wijze, aan de tekenhaak te verbinden. De koorde is dan de lijn welke, evenwijdig met de onderkant van het tekenschot, door het bevestigingspunt van de tekenhaak gaat.

De lengte van de draad is dan de som van de afstanden van T tot B en van T tot de koorde. Het tegen de tekenhaak gedrukte potlood beschrijft dus bij het verschuiven van de tekenhaak een lijn waarbij de som van de genoemde afstanden steeds gelijk blijft.

Men gaat op dezelfde wijze te werk wanneer van een gevraagde parabool het brandpunt B, de richting van de as en een willekeurig punt U van de parabool bekend zijn. Het papier wordt steeds zo gelegd, dat de as loodrecht op de onderzijde van het tekenschot staat.

Wanneer van een gevraagde parabool het toppunt T, de richting van de as en een willekeurig punt R gegeven zijn, dan vindt men het brandpunt als volgt: zie fig. 2.

Trek uit R een lijn X loodrecht op de as. Neem de afstand y gelijk aan Z. Deel de lijn R—S loodrecht door midden. Het snijpunt van de deellijn met de as is dan het brandpunt van de parabool want $Z + \frac{1}{2}P = a$, $Z = y$, dus $a = y + \frac{1}{2}P$, zoals in fig. 1 is aangetoond.

A. E.

ZEIST

In de vergadering van 13 October l.l. heeft de Gemeenteraad van Zeist het voorstel van B .& W., om toe te treden tot de Provinciale Utrechtsche Welstandscommissie voor de beoordeeling van bouwplannen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Na hetgeen in ons blad over Zeist geschreven is, is het begrijpelijk, dat wij ons over dezen stap ten zeerste verheugen, en de Gemeente van harte geluk wenschen met dezen Anschlusz.

Redactie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

29 OCTOBER 1938 NR 44

TENTOONSTELLING „KLIM OP" TE HELMOND — W. A. DILLE EN R. BOM ARCHITECTEN B.N.A.

TENTOONSTELLING „KLIM OP" HELMOND

Van 30 Augustus tot 11 September '38 werd te Helmond, mede ter gelegenheid van het Regeeringsjubileum van Hare Majesteit de Koningin, een tentoonstelling op het gebied van Handel en Industrie gehouden, die den naam kreeg van de „Klimop".

De plaats, waar deze tentoonstelling moest worden gebouwd, was een fabriksterrein met eenige fabrieksgebouwen, waarin de tentoonstelling gedeeltelijk moest worden ondergebracht, maar bevatte ook een fraaien tuin van een aanhoorige Directeurswoning.

Een ongunstig terrein, op het eerste gezicht, om er iets van te „maken" en toch is dit laatste den ontwerpers en architecten Dille en Bom zeer wel gelukt.

Reeds bij het betreden van het terrein werd men verrast door de verzorging. Er woei een frissche wind door het geheel. Geen opdringerige, banale reclames en alles toch vol effect, waar het bij een tentoonstelling op aan komt, het moet aantrekkingskracht bezitten. Een vlotte ingang, een fraaie tuin, een voorname ontvanghal, van waaruit men z'n tocht door de diverse stands kon beginnen; deze laatste werden verzorgd door Brusse en Molenaar.

De ontvanghal was het knooppunt tusschen de industrieafdeeling en de handelsafdeeling. Het interieur hiervan werd voor een groot gedeelte op aantrekkelijke wijze gemaakt van Helmondsche producten, o.a. blanke flanel voor velum, gespannen over koperen buizen. De lampen werden uitgevoerd op de Ambachtsschool.

De stands maakten over het geheel een goeden indruk, men liep niet voorbij, telkens kon men constateeren met hoeveel zorg alles was behandeld, frisch, modern. Ze waren op vernuftige wijze geborgen in de oude fabrieksruimten, welke door goed geplaatste schermen en velums, de sheds voor een groot gedeelte aan het oog onttrokken.

Voor de avondverlichting werd de hulp van het Philips lichtadviesbureau ingeroepen, die geslaagd mag heeten.

ONTVANGZAAL. ARCHITECTEN W. A. DILLE EN R. BOM B.N.A.

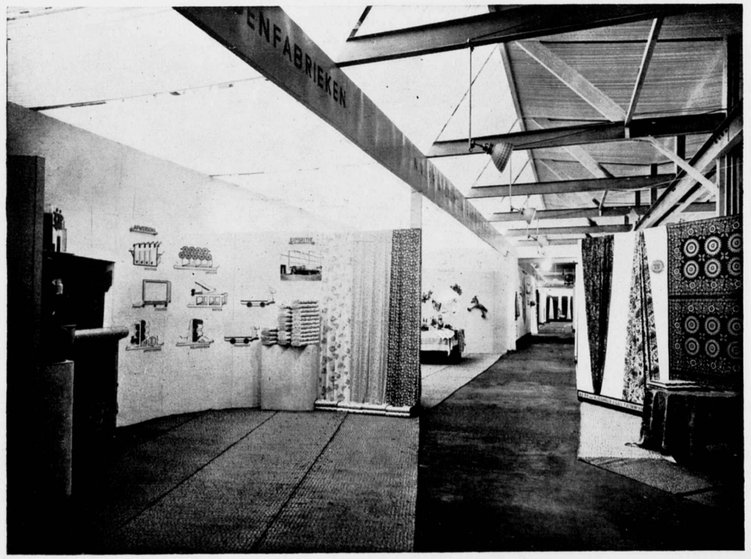

KIJKJE IN DE STANDS. ARCHITECTEN Ir. BRUSSE EN MOLENAAR

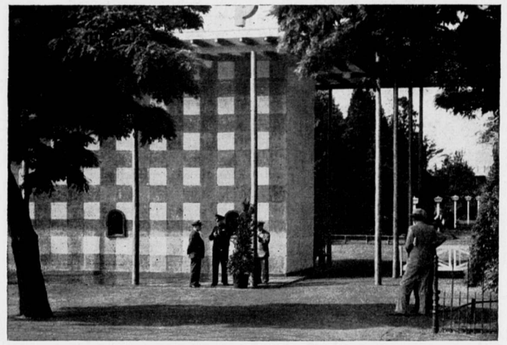

INGANG VAN DE TENTOONSTELLING

GEZICHT IN DEN TUIN

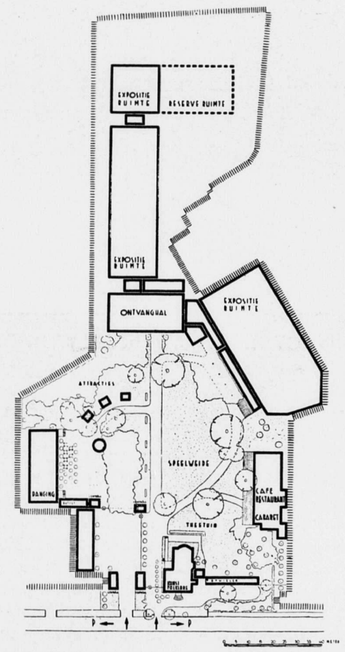

PLAN VAN DE TENTOONSTELLING

TENTOONSTELLING „KLIM OP" TE HELMOND
ARCHITECTEN W. A. DILLE EN R. BOM B.N.A.

Genoemd dienen te worden de tentoonstellingen van oude kunst en folklore en die van de Brabantsche beeldende kunstenaars, welke een aardig beeld gaven van het verleden en heden.
Klimop was een tentoonstelling, welke, mede gezien den omvang, boven het gemiddelde uitkwam; ze was beschaafd, zoowel de geheele opzet, als de onderdeelen.
Initiatiefnemers en ontwerpers kunnen m.i. hierop met genoegen terugzien.

C. H. de B.

WOONHUIS TE EERBEEK

ARCHITECT Ir. H. VAN VREESWIJK B.N.A.

TOELICHTING BEHOORENDE BIJ HET HUIS VAN W. A. SANDERS TE EERBEEK.
ARCHITECT IR. H. VAN VREESWIJK B.N.A.

De Heer en Mevrouw W. A. S. droegen mij in 1936 op hun oude huis af te breken en op hetzelfde terrein een nieuw te doen bouwen. Dit terrein is gelegen op het kruispunt van twee belangrijke wegen en is fraai begroeid met boomen en heesters. Het oude huis lag in een hoek van het terrein op korten afstand van de beide wegen. Het was te groot geworden en bovendien ouderwetsch in den slechten zin van het woord.

Teneinde minder overlast van het verkeer te ondervinden is de nieuwe woning op grooter afstand van de beide wegen geplaatst en wel zoodanig dat het huis aan beide zijden door een fraaie boomgroep wordt geflankeerd en toch de woon- en slaapvertrekken volop zon ontvangen.

Daar de bewoners op medisch advies geen trappen mogen klimmen, werd de slaapkamer, annex badkamer, op den beganegrond ontworpen. Op de verdieping zijn slechts een dienstbodekamer en een logeerkamer gelegen. Aan de woonkamer grenst een serre (men leeft in Eerbeek in de serre) van waaruit men het fraaiste gezicht heeft op den tuin. Het terras is tegen noordelijke en westelijke wind beschut gelegen.

De steen, waarmede de gevels van het oude huis waren gemetseld — een mooie handvormsteen uit de helft der vorige eeuw — is gebikt en was juist toereikend voor de gevels van het nieuwe huis. Deze zijn later met Wodan-verf wit geschilderd, terwijl het plint met paraffineverf zwart is gemaakt. De stalen ramen zijn in houten kozijnen geplaatst. Het dak is gedekt met blauwzwart verglaasde pannen. Het buitenschilderwerk is uitgevoerd in de volgende kleuren: Stalen ramen en gootoverstek wit; houten kozijnen en gootboorden crème; luiken en garagedeuren lichtgroen.

De entreehal heeft een vloerbedekking van Solnhofer tegels in een omlijsting van gezoet hardsteen. Het houtwerk in deze hal is geel geschilderd.

De overwelfde kelder van het oude huis was op het moment van de afbraak geheel gevuld met geweckte voorraden; wij besloten de kelder dicht te metselen en van een waterdichte afdeklaag te voorzien en hem — ofschoon buiten de muren van het nieuwe huis gelegen — toch in de toekomst in gebruik te houden. Na voltooiing van het nieuwe huis is dus weer een verbinding met den ouden kelder tot stand gebracht.

Het huis is gebouwd door plaatselijke ambachtslieden, hetgeen bij zekere voordeelen ook zijn eigenaardige bezwaren had. Ging ik naar het in uitvoering zijnde werk kijken, dan is het herhaalde malen voorgekomen, dat ik niemand op het bouwwerk aantrof. Nu eens was er bijenmarkt, een andere maal vogelschieten, dan weer was er kermis in de buurt. Bij al deze feestelijkheden laat het Eerbeeksche Fanfarecorps zich hooren en bovengenoemde ambachtslieden zijn allen steunpilaren van dit corps. Zoodat dan de loopende zaken maar bij het vogelschieten o.a. werden afgedaan. Niettegenstaande dat is het huis, zij het eenige weken te laat, gereed gekomen en kon het in Januari 1937 betrokken worden.

Ir. H. VAN VREESWIJK, b. i.

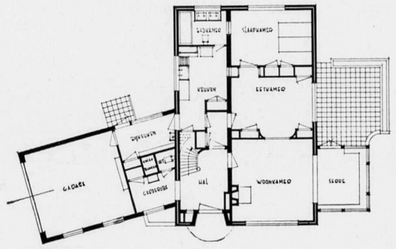

BEGANE GROND

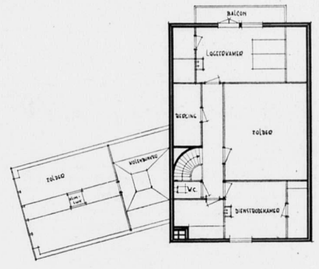

ZOLDER

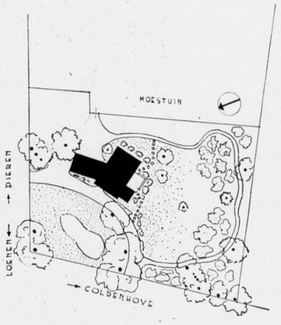

FRAGMENT EN PLATTE GRONDEN. SCHAAL 1 À 300 EN SITUATIE WOONHUIS TE EERBEEK

ARCHITECT Ir. H. VAN VREESWIJK B.N.A.

HET „BROUWERSWAPEN".

Wat zou het Bouwkundig Weekblad amusant zijn, wanneer de heer Pot wat meer artikeltjes schreef.

Het stukje over het „Brouwerswapen" was zoo geestig gesteld en zoo geheel in den geest van de moderne satire, dat ik heb geschud van het lachen. Hoe geestig en hoe frisch dit stukje ook was, het hoort in een blad als het B.W.A. niet thuis. Het wàs geen recensie over een nieuw gebouw. De heer Pot heeft de sloopershamer gehanteerd en het gebouw met den grond gelijk gemaakt, niets vond hij de moeite van het bespreken waard, alleen het bier schijnt hem goed gesmaakt te hebben .... te goed!

Ik ben er ook geweest; niet één, maar wel drie maal en ik hoop er nog veel te komen. Ik heb er mannen van naam gezien, architecten, die reeds meermalen in dit blad zijn genoemd. Ik heb er genoten van de schoone ramen van Joep Nicolas en Charles Eyck, ik heb mij verbaasd over het ragfijne smeedwerk van Nico Witteman, ik heb mijn oogen uitgekeken over de geestige hallamp van Flip ten Klooster en de tegels van Piet Wiegman. Ik heb er gezellig gezeten in een forsche houten stoel, met mijn bier op een geschuurd tafelblad.

Er heerschte een prettige sfeer, zonder de zwoelheid van rood leer en chroom, zonder Neonlicht en zonder exotische jazzband. Pot zat er met zijn vriend, een zakenman, een eindje verder, hij keek wat sip, hij was onrustig, er was iets wat hem hinderde.

Nu weet ik, wat het was, hij kon er niet achter komen, of het van echt of nagemaakt karton was, hij schijnt het nog niet te weten en maakt zich erg ongerust, of bij de volgende feesten het „Brouwerswapen" er nog zal staan.

Tòch ging hij niet weg, want .... zijn vriend vond het er zoo leuk! Ja, U heeft gelijk, mijnheer Pot, het is geen stijl 1938, er zijn geen filosofische beschouwingen over te houden, zonder telkens met ons bouwkunstige geweten in den knoop te komen; één ding staat echter als een paal boven water: „Deze gezellige biertent beantwoordt volkomen aan zijn doel".

Ik heb mij afgevraagd, hoe ik er tegenover zou staan, wanneer ik zoo'n opdracht zou krijgen: „Bouw in den meest afgelegen hoek van het Rembrandtplein een bierhuis, dat opvalt, en waar wij bier, véél bier verkoopen!"

Hoe is het mogelijk? tusschen zoo'n chaos van lichtreclame en schreeuwende variétéaankondigingen. De architect had gelijk, dat hij niet zijn toevlucht nam tot een symphonie in staal en wit, daar smaakt het bier niet. De architect had gelijk, dat hij niet ging concurreeren met een Broadway of een Rembrandttheater. Deze omgeving moet niet verrijkt worden met iets, dat de heer Pot mooi vindt, want dan had hij dit aardige stukje nooit kunnen schrijven en de feestpagina met vleugellamme engeltjes was onbeschreven gebleven!

Er is daar geen plaats voor een modern stijlbloempje, zoo'n tent moet boeren en burgers, ja zelfs architecten trekken.

Dit doel is bereikt, zóó zelfs, dat een heer Pot zich liet overhalen om erheen te gaan, schijnbaar onder de olie raakte, in zijn penhouder klom en begon te schrijven.

Wát hij schreef, doet niet ter zake, hij schreef! en omdat hij het toch wel een tikje gezellig vond, begon hij door te slaan.

GERRIT BAKKER.

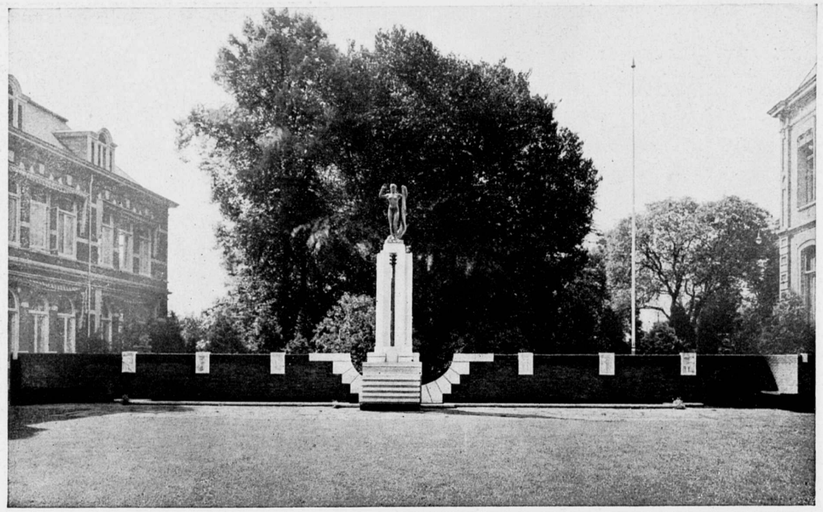

MONUMENT VOOR DE ALGEMEENE KUNSTZIJDE UNIE TE VELP
ONTWERP HILDO KROP, BEELDHOUWER

De opdracht was 'n monumentje op het terrein gelegen tussen twee grote villa's aan de Velperweg, dus eigenlijk in 'n tuin.
Het moest dienen om het feit te herdenken, dat 25 jaar geleden de eerste in Nederland vervaardigde kunstzijde bruikbaar werd afgeleverd.
Om in het karakter van de tuin te blijven heb ik als materiaal baksteen gekozen voor het horizontale gedeelte, verlevendigd met zes reliefs (franse kalksteen) en met 'n middenstuk van italiaanse travertin, waaruit ook het verticale middenstuk bestaat.

Voor de muur koos ik schematisch 'n vleugelvorm.
Ik was n.l., toen ik voor 't eerst in de fabriek kwam, getroffen door het enorme bedrijf, waarvan je voelde dat het als 't ware over de geheele wereld zijn vleugels spreidde.
Daardoor kwam ik ook op de spreuk:

„Techniek geleid door geest
Wiekt over d'aard.
De welstand groeit,
Die door de eeuwen heen
De schoonheid heeft gebaard."

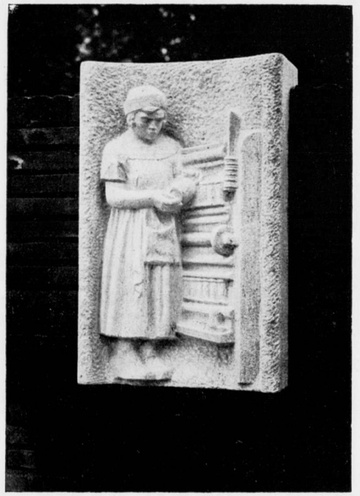

RELIEFS IN HET MONUMENT VOOR DE ALGEMEENE KUNSTZIJDE UNIE TE VELP

ONTWERP: HILDO KROP, BEELDHOUWER

Om het geheel nog meer in het karakter van de prachtige beplanting achter het grasveld, waar het monumentje moest komen, te laten, heb ik ervoor 'n smal vijvertje en een stuk met flagstones belegde grond ontworpen.
In het vijvertje zijn waterlelies en tussen de flagstones lage plantjes. Voor het vijvertje, in 't midden, staat het verticale gedeelte, bestaande uit 'n vierkant voetstuk, waarin bovenstaande spreuk gebeiteld is, benevens de namen van de oprichter-directeur en van de vijf oprichters-commissarissen. Op het voetstuk staan vijf zuilen, die de vijf werelddelen voorstellen. De vijf zuilen worden door bronzen beugels en 'n stenen dekplaat bijeen gehouden en worden bekroond door 'n bronsfiguur als symbool van de schoonheid van het product.
Van de zes reliefs in de muur zijn twee behakt met de wapens van Arnhem en Ede en de vier andere met beelden van arbeiders die voor de kunstzijdefabricatie typische handelingen verrichten: het mengen, het spinnen, het twijnen en het sorteren.
Het bronsbeeld werd gegoten door A. Binder te Bloemendaal.

HILDO KROP.

CARYATIDEN VAN HET ERECHTHEION AAN EEN LONDENSCH FLATGEBOUW. (UIT THE ARCHITECTS' JOURNAL)

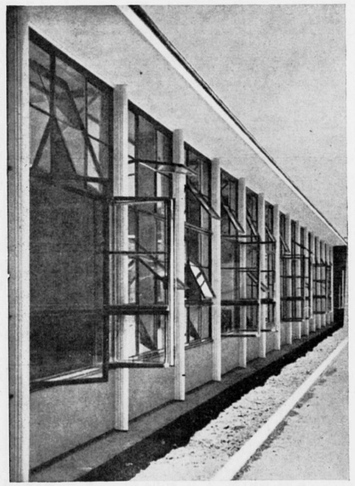

KLEUTERSCHOOL IN SHOREHAM VAN ARCHITECT C. G. STILLMAN

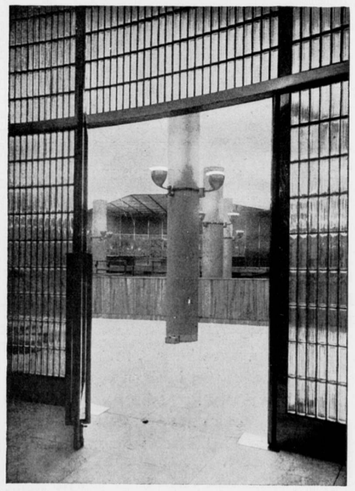

ENTREE SPAARKAS TE KOLIN. ARCHITECTEN F. STALMACH-J. SVOBODA (STAVITEL)

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN

THE ARCHITECTS' JOURNAL. No. 2277 (8.9.'38).
„Lubetkin en Tecton" pasten aan een nieuw Londensch flatgebouw een paar caryatiden-afgietsels van het Erechtheion toe, met de bedoeling, die eerlang door uit de handen van hedendaagsche beeldhouwers voortgekomen moderne caryatiden te vervangen (zie foto).
Van C. G. Stillman een typisch schooltje in Shoreham.

IDEM. No. 2278 (15.9.'38).
Van het warenhuis D. H. Evans, Oxfordstreet, ontwerper Louis Blanc, komt in dit nummer een uitvoerige beschrijving voor: voorbeeld van een goede technische publicatie!
Gegevens voor de bouwtentoonstelling in Olympia.

IDEM. No. 2279 (22.9.'38).
Nadere behandeling van de Building Exhibition in Olympia: geen nieuwe gezichtspunten.
Kleine woningen van de „Land Settlement Association".

IDEM. No. 2280 (29.9.'38).
Geeft een mooie foto van een villa bij Arnhem (van Kropholler), waarbij het blad zijn teleurstelling uitspreekt over het bereikte resultaat.
School van W. R. H. Gardner in Margate.
Miss E. Heckford schrijft over een grafische methode ter contrôle van de uitgaven en inkomsten voor een bepaalde architecten-opdracht.

H. G. J. S.

L'ARCHITETTURA ITALIANA. No. 7 (Juli 1938).
Diverse projecten voor een groot openbaar gebouw in Torino wijzen alle op een gelijkgerichte monumentale architectuur van groote soberheid en geringe aantrekkelijkheid.

IDEM. No. 8 (Aug. 1938).
Gebouwen in Aprilia, centrum in de Pontijnsche moerassen. Hier en daar wel een aardige oplossing (zie afgebeeld pleintje).
Een chirurgische kliniek in Milaan.

RASSEGNA DI ARCHITETTURA. No. 6 (Juni '38).
Groote fabriek te Torino: gewapend beton.
Uitbreidingen in Milaan.

JOURNAL R.I.B.A. No. 19 (12.9.'38).
Over Robert Maillart: de architectuur van een groot Fransch Ingenieur, schrijft P. Morton Shand, bij zeer interessante plaatjes van fraaie betonvormgeving.
Kerk van Cachemaille-Day in Leeds.

THE ARCH. ASS. JOURNAL (Sept. '38, No. 619).
Geen nieuws.

STAVITEL XVI: 2-3, 4-5, 6, 7-8, 9, 10. Dit moderne Tsjechische architectuurtijdschrift, dat met ongelijke tusschenpoozen op de redactietafel verschijnt, biedt talrijke interessante projecten. De taal is een ernstig bezwaar, je kan alleen de teekeningen lezen.
No. 2-3 geeft allerlei over een prijsvraag voor een theater in Brno.
No. 6 het Parijsche paviljoen.
No. 7-8 projecten voor een monument voor T. G. Masaryk.
No. 9 o.a. een station voor Kolin.
No. 10 spaarkas te Kolin (zie afb.).

H. G. J. S.

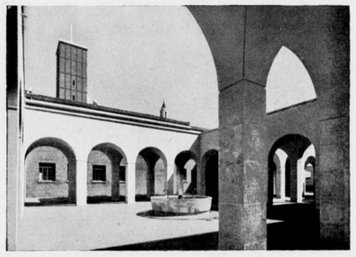

PLEINTJE IN APRILLIA. (UIT L'ARCHITETTURA ITALIANA)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 45 5 NOVEMBER 1938

DE BEBOUWING VAN „LANDLUST" IN AMSTERDAM WEST.

„Landlust" is de benaming van een bouwterrein in het Noordwesten van Amsterdam, gelegen in den scherpen hoek tusschen den Haarlemmerweg en den Admiraal de Ruyterweg.
In 1936 werd dit terrein bebouwd. Met de plannen ervoor was men echter al in 1932 begonnen.
De 700 woningen, thans op „Landlust" gebouwd, behooren aan 3 woningbouwvereenigingen, t.w. aan de woningstichting „Labor" (Architect P. Vorkink) in het Zuidelijk deel, aan de Algemeene Woningbouwvereeniging (Architectenbureau Versteeg) ten Noorden daarvan, aan de Woningbouwvereeniging „Het Westen" (Architectenbureau Merkelbach en Karsten) in het Noordelijkste deel.
„Landlust" was aanvankelijk verkaveld in gesloten bouwblokken. (Zie de situatie hieronder links.) Op initiatief van het Architectenbureau Merkelbach en Karsten en met medewerking van den toenmaligen Directeur van den Woningdienst, Ir. A. Keppler en de architecten Vorkink en Versteeg, werd de verkaveling gewijzigd in z.g. open-bebouwing. (Zie de situatie hieronder rechts.)
De uitgangspunten waren: 1°. betere toetreding van het zonlicht tot de woningen; 2°. beperking van het verkeer tot het eigenlijke wijkverkeer.

In de uitvoering werden de woonstraten uitgevoerd als tweezijdig bebouwde straten, d.w.z. dat de tegenover elkaar liggende blokken beide aan deze straat hun voordeuren vinden. De woonkamers liggen alle aan de straat.
Tusschen de blokken gemeenschappelijke tuinen, te onderhouden door de woningbouwvereenigingen. Langs de Willem de Zwijgerlaan loopt een parallelstraat, onder de bouwblokken door, waaraan de voor de koppen der bouwblokken uitgebouwde winkels liggen.
Op dezen parallelweg komen alle straten van deze woonwijk uit. Het wijkverkeer blijft daardoor slechts door 2 uitmondingen met de Willem de Zwijgerlaan, die in de toekomst een drukke verkeersweg zal worden, verbonden.
Het straatje tusschen Blok I en Blok II van het complex Labor (zie de situatieteekening op pag. 374) is een doodloopend straatje met aan het eind een keergelegenheid voor voertuigen. De aan het straatje geprojecteerde school is nog niet gebouwd.
De complexen bevatten 4 woonlagen, waaronder een souterrain met bergruimten.
Aan de zuidzijden der blokken werd laagbouw voor ééngezinswoningen geprojecteerd.

VERKAVELINGSPLANNEN „LANDLUST" TE AMSTERDAM

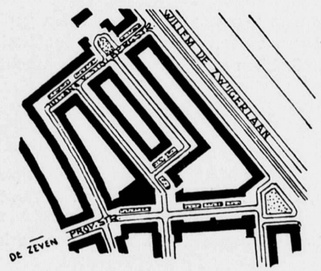

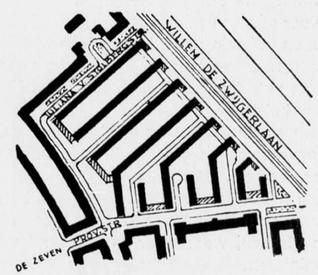

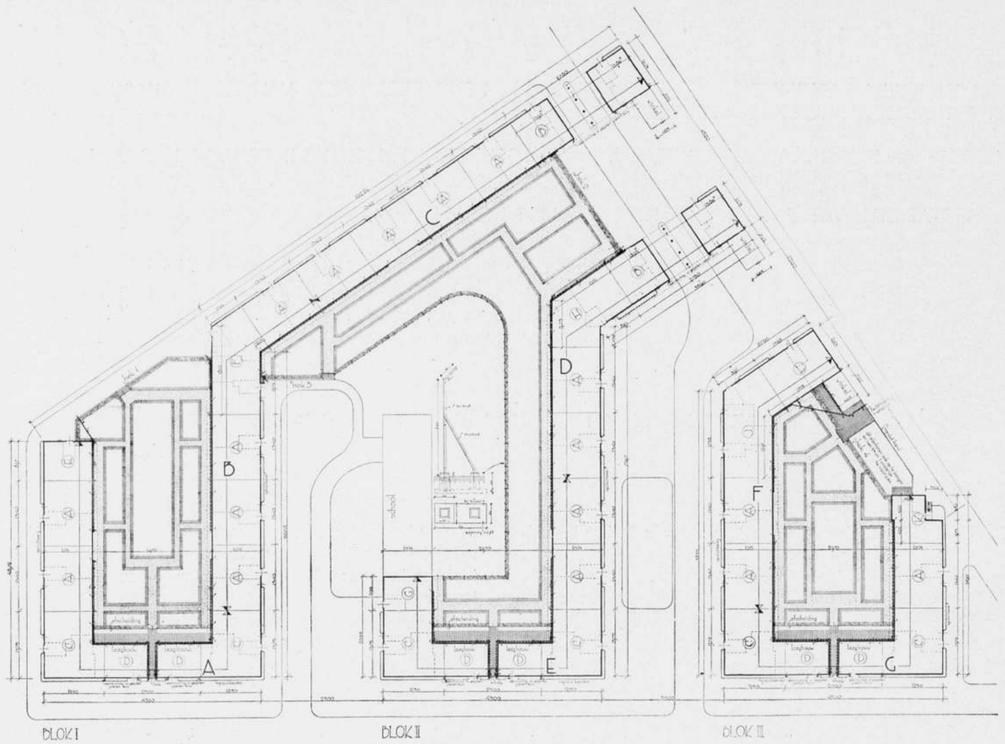

VERKAVELINGSPLAN VOOR DE BLOKKEN VAN DE WONINGSTICHTING. SCHAAL 1 À 1000 ARCHITECT P. VORKINK B.N.A.

WONINGEN VOOR DE WONINGSTICHTING „LABOR" OP LANDLUST.

De opgave was arbeiderswoningen te ontwerpen voor bewoners met een inkomen van hoogstens ƒ 25.— per week; zoodat de gemiddelde huurwaarde hoogstens ƒ 5.50 per week mocht bedragen.
Mede daarom zijn de plannen gekozen met onderhuizen (bergplaatsen) waarboven vier woonlagen met gemeenschappelijke trappenhuizen voor acht gezinnen.
Voor zooverre zulks in verband met de situatie mogelijk was, zijn telkens naast woningen met drie slaapkamers, woningen met twee slaapkamers ontworpen.
Eenige hoekwoningen en de lage woningen tusschen de blokken, zijn bestemd voor groote gezinnen.
De afmetingen en indeeling van de verschillende vertrekken zijn voor al de woningen zooveel mogelijk gelijk gehouden.
Daar de berging van de rijwielen, enz. in de onderhuizen moet geschieden, is, behalve de hoofdingangen voor de gemeenschappelijke trappenhuizen, voor elk blok van acht woningen aan den voorgevel nog een afzonderlijke toegangsdeur voor de onderhuizen ontworpen.
De onderhuizen hebben vloeren van gewapend beton. De vloerconstructie daarboven is samengesteld uit houten balken waarboven houten vloeren, waaronder een plafond van geïmpregneerde houtwolplaten.
De vloerconstructie van de verdiepingen bestaat uit houten balken waarop houten vloer, waaronder een plafond van tengels, riet en specie tegen plafondhangers.
De vloeren van de wasch- en douche-ruimte zijn echter van gewapend beton, dragende op of tusschen stalen binten.
Voor zooverre de muren en afscheidingen van de vertrekken niet dragen op opgaande muren, worden deze ondersteund door stalen binten.
Voor warmte-isolatie van de woningen, gelegen onder de platvloeren, is tusschen de platbalken en plafondhangers een laag maasriet ter dikte van 6 cm aangebracht, waarover een laag kalkmortel ter dikte van 2 cm.
In de woonkamers zijn wegneembare kasten geplaatst, waarachter de toe- en afvoerleidingen en de luchtkokers voor de douches, waschbakken en W.C.'s zijn aangebracht.
In de slaapkamers zijn zgn. losse kasten geplaatst, zoodat deze kamers in verband met aantal en afmetingen van de bedden kunnen worden ingericht.
Het werk is uitgevoerd door den Aannemer, den heer H. Fokkens Mz. te Naarden, onder leiding van den Hoofdopzichter, den heer Nic. Wolthuis, en de Opzichters, de heeren C. van Dam en J. de Carpentier.
De bouwkosten bedroegen met inbegrip honorarium architect en toezicht ƒ 658.000.—.

P. VORKINK, Arch. B.N.A.

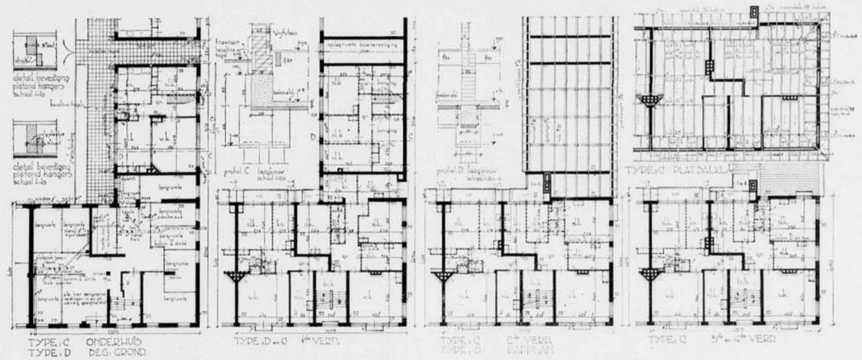

PLATTEGRONDEN VAN DE WONINGTYPEN C EN D. SCHAAL 1 À 400

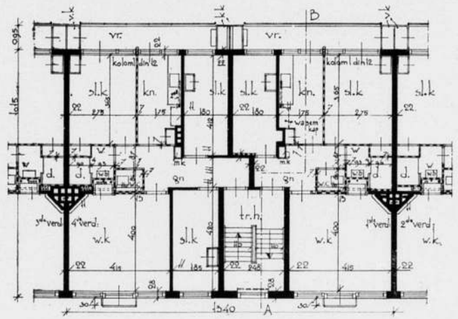

PLATTEGROND VAN HET WONINGTYPE A.
SCHAAL 1 À 200

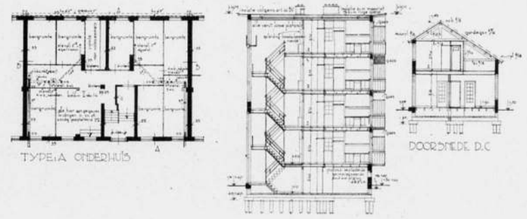

ONDERHUIS TYPE A, DOORSNEDE TYPE A EN
DOORSNEDE TYPE B. SCHAAL 1 À 400

GEZICHT OP DE BEBOUWING VAN DE KEERSTRAAT IN HET COMPLEX VAN DE WONINGSTICHTING „LABOR"
OP LANDLUST. ARCHITECT P. VORKINK B.N.A.

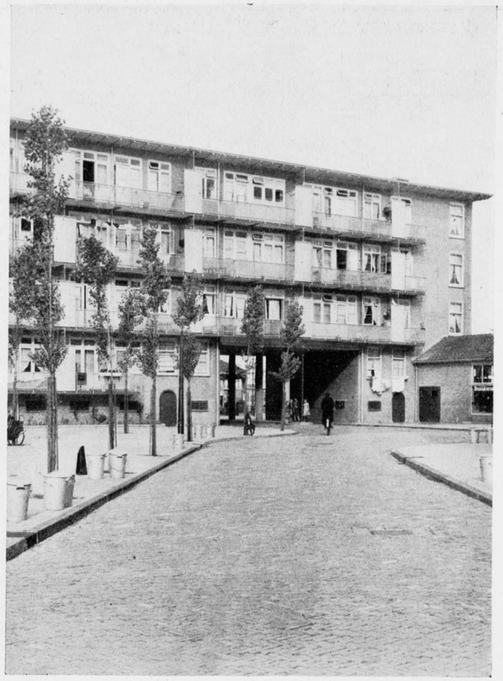

EINDE VAN DE PARALLELSTRAAT IN EEN DER BLOKKEN VAN DE WONINGSTICHTING „LABOR"

GEVELFRAGMENT VAN EEN DER BLOKKEN VAN DE WONINGSTICHTING „LABOR" ARCHITECT P. VORKINK B.N.A.

WONINGEN VOOR DE ALGEMEENE WONINGBOUWVEREENIGING OP LANDLUST IN AMSTERDAM WEST. ARCHITECTENBUREAU VERSTEEG.

Bouw van 244 woningen, waarvan 2 met winkel, aan de Willem de Zwijgerlaan op Landlust, voor de Algemene Woningbouwvereniging te Amsterdam.
Architectenbureau G. Versteeg.
De voorloopige opdracht dateert van December 1932.
Op 21 Augustus 1936 vond de aanbesteding plaats; laagste inschrijver de heer D. van Schaik voor ƒ 542.000.—. Na de devaluatie, die enkele dagen later plaats vond, werd de aanneemsom verhoogd tot ƒ 596.000.—.
De stichtingskosten bedragen rond ƒ 660.000.—, d.i. ƒ 2700.— per woning. Inclusief de kosten van centrale verwarming en warmwatervoorziening wordt dit bedrag rond ƒ 3000.—.
De m³ prijs bouwkosten bedraagt ƒ 9.09.
De 244 woningen bevatten:

115 won. met	2	slaapk.,	huur	ƒ 5.20—ƒ 5.40	+	ƒ 1.40	centr.	voorz.
122 „	„	3	„	„ „ 5.45—„ 5.75	+	„ 1.65	„	„
3 „	„	4	„	„ „ 6.10	+	„ 1.65	„	„
4 „	„	1	„	„ „ 3.75	+	„ 1.10	„	„

Deze laatste vier zijn woningen voor ouden van dagen, en sluiten als laagbouw het gemeenschappelijk binnenterrein af aan de zijde van de Bestevaerstraat, in aansluiting aan een vergaderkamer en een magazijn.
Het Rijksvoorschot bedraagt 90% van de stichtingskosten à 4%, 10% komen uit eigen middelen, rente 2%. De stichtingskosten van de centrale voorzieningen komen uit het gemeenschappelijk Volkshuisvestingsfonds, en worden in 25 jaar afgeschreven.
De erfpacht bedraagt ƒ 1.70 per m², hetgeen ƒ 0.60 per woning per week is.

In de plattegronden is zooveel mogelijk getracht de kamerwanden vlak te houden; op het halletje, breed 1.40 m, komen alle ruimten uit.

Constructie en afwerking.
Fundeering van extra zware 13 m palen; deze bleken betere resultaten te geven dan normale 14 m palen, welke waren voorgeschreven.
Hierop fundeeringsbalken met souterrainvloer van gewapend beton. Ook de ruim 5 m onder straatpeil liggende verwarmingskelder is in gewapend beton uitgevoerd, evenals de trappen.
Klampwandjes tusschen de bergplaatsen zijn van kalkzandsteen; aan de gangzijde gaaswanden. Verlichting der bergplaatsen aan de straatzijde met in beton gegoten glastegelraampjes, aan de loopgangzijde met een doorloopend fries van stalen ramen met draadglas.
In de woning komen geen balkdragende muren voor; de belasting wordt opgevangen door een systeem van kolommen en balken, gekoppeld door de balconliggers en de dragers van de betonnen douchevloeren, zoodat vooral de achterste helft van den woningbouw veel overeenkomst met een staalskelet vertoont (zie afb.). Door dit systeem zoo spoedig mogelijk over de volle hoogte op te trekken, heeft de aannemer in den bouw hiervan veel voordeel gehad, terwijl onzerzijds ruimte- en gewichtsbesparing gewonnen werden. Zoowel de vloerliggers als de plafondhangers zijn op 1 cm dikke kurkplaatjes in de stalen moerbinten gelegd, tegen de voortplanting van contactgeluiden. Deze methode kost weinig en geeft zeer goede resultaten.

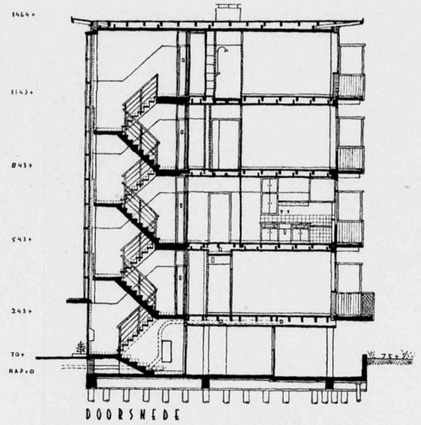

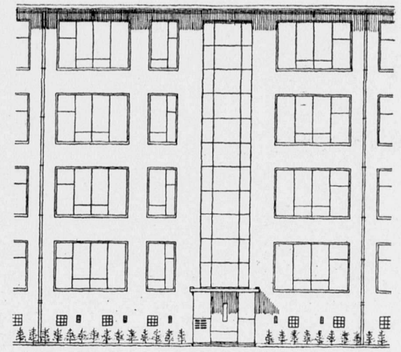

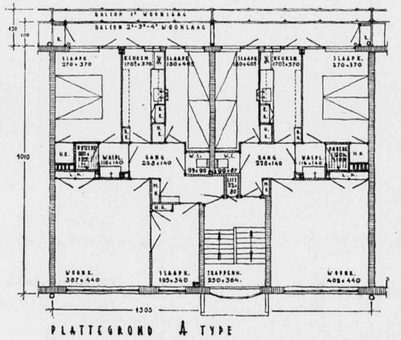

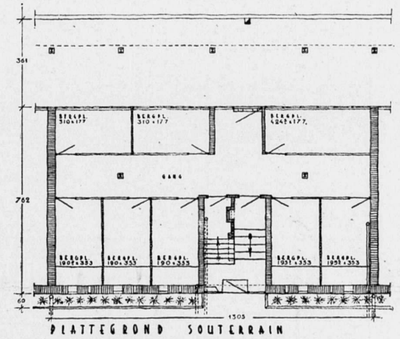

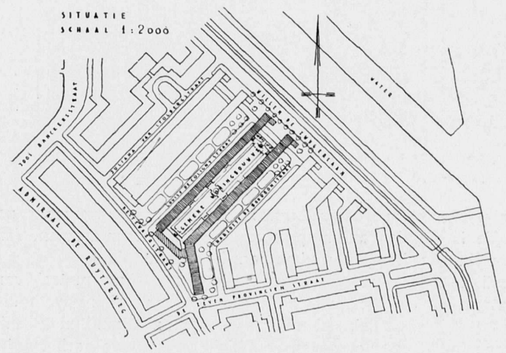

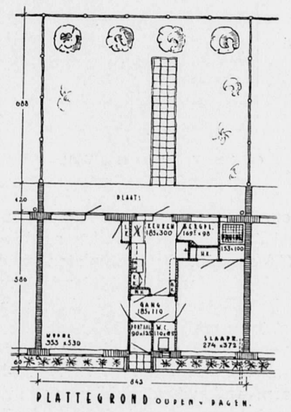

WONINGTYPEN, DOORSNEDE EN GEVEL OP SCHAAL 1 À 200 EN SITUATIE.
WONINGBOUW VOOR DE ALGEMEENE WONINGBOUWVEREENIGING ARCHITECTENBUREAU VERSTEEG

GEZICHT OP DE BOUWBLOKKEN VAN DE ALGEMEENE WONINGBOUWVEREENIGING OP „LANDLUST"
ARCHITECTENBUREAU VERSTEEG

In den ruim 40 cm hoogen vloer van de eerste woonlaag zijn de leidingen zooveel mogelijk weggewerkt; aan de onderzijde is deze vloer met 2½ cm dikke heraklithplaten geïsoleerd. De plafonds van de vierde woonlaag zijn grootendeels met 3 cm dikke geïmpregneerde kurkplaten geïsoleerd. Enkele andere materialen zijn toegepast ter vergelijking.
De doorgangen van de verwarmingsleidingen door de vloeren zijn gemaakt van zinken hulzen, waarin viltschaal-isolatie om de leidingen. De warm- en koudwaterleidingen zijn van koper.
De stalen ramen, in zwaar profiel uitgevoerd, zijn geplaatst in houten kozijnen, tevens dagstukken, tegen het scheuren in drie strooken watervast verlijmd. De achtergevelkozijnen, onder de balcons, hebben slechts een houten bovendorpel ter bevestiging van de gordijnen.

De draairamen hebben een vast ondergedeelte, zoodat deze over de planten op de vensterbladen heen draaien. Verder heeft ieder kozijn een uitzetbaar bovenraampje.
De wasem- en ventilatiekanalen zijn gemetseld van 32.3 cm hooge blokken van bimsbeton, op de fabriek gegoten.
De dektreden van de trappen zijn van kunstgraniet, in de afdeklaag waarvan een klein percentage carborundum is verwerkt (niet voor de bovenste trappen). De wanden van het trappenhuis zijn met betonemaille bespoten tot 2 m hoogte.
In halletje, keuken, W.C., douche en waschplaats is plastiekverf tot deurhoogte aangebracht. Vensterbladen, aanrechtbladen en waschbakken zijn van gepolijst terrazzo.
De kleuren zijn tamelijk licht gehouden.

Ir. G. VERSTEEG, b.i.

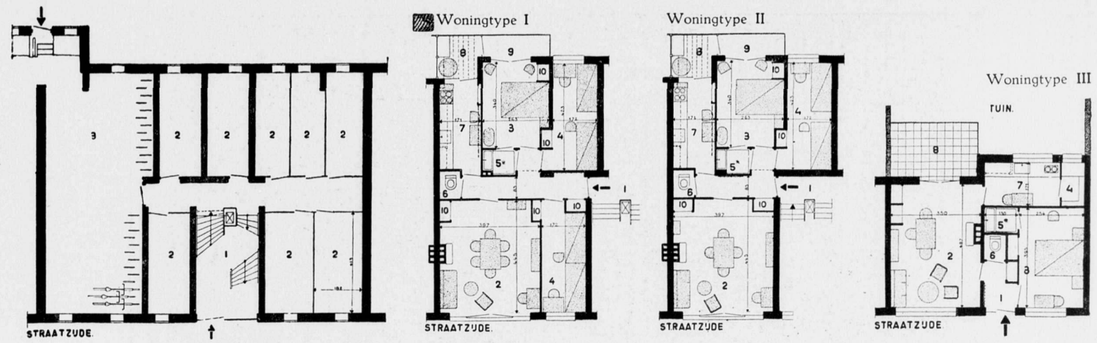

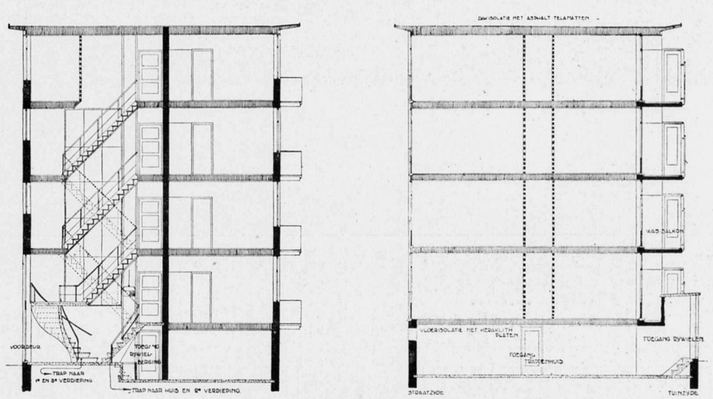

WONINGTYPEN EN DOORSNEDEN SCHAAL 1 À 200 VAN DE BOUWBLOKKEN DER WONINGBOUWVEREENIGING „HET WESTEN" OP LANDLUST
ARCHITECTENBUREAU MERKELBACH EN KARSTEN

WONINGEN VAN DE WONINGBOUWVEREENIGING „HET WESTEN" OP LANDLUST. ARCHITECTENBUREAU MERKELBACH EN KARSTEN.

De 2 blokken van „Het Westen" bevatten 208 woningen en 2 winkels. De bouw ervan kostte ƒ 467.771.15, d.i. ƒ 8.79 per m³, vanaf bovenkant souterrain tot bovendakplat.
De gemiddelde huur bedraagt ƒ 5.20 p. w. De woningbouwvereeniging fourneerde ƒ 200.000 van het bouwkapitaal, tegen 2% rente. Dit bedrag is in de exploitatierekening opgenomen. Het overige bouwkapitaal werd door Rijksvoorschot op 4% rentebasis verkregen. De erfpacht bedraagt ƒ 1.70 per m². De woningen zijn gemiddeld 6.50 m breed en 10.30 m diep.
74 woningen hebben een oudersslaapkamer en een kinderslaapkamer; 126 woningen hebben een oudersslaapkamer en 2 kinderslaapkamers; bij 4 woningen zijn meer dan 2 kinderslaapkamers; 4 woningen (voor ouden van dagen) hebben alleen een oudersslaapkamer.
De woonkamers zijn voorzien van een zoogenaamd Fransch balcon, t.w. twee naar binnen draaiende deuren, waarvoor aan de buitenzijde een hekje (dat bij verhuizing kan worden weggenomen).
Aan het wasschen en het drogen van waschgoed, hier van de straat af zichtbaar, is speciale aandacht geschonken. Achter elke keuken is een waschbalcon, door een deur met ondoorzichtig glas van het overige balcon afgescheiden. Behalve dit waschbalcon met drooglijnen, hebben de bewoners de beschikking over een in de keuken aangebracht opklapbaar houten droogrek. Verder kan de toegangsdeur tot de douche in 2 standen worden gezet. Bij een der standen is de douche afgesloten naar de gangzijde, maar blijft dan in verbinding met de slaapkamers.
De bijzondere wensch van het Bestuur van de Woningbouwvereeniging, om niet meer dan 4 gezinnen over één trap te doen gaan, was aanleiding tot het ontwerpen van twee dooreengestoken trappen, elk voor 4 gezinnen, welke beide aan de buitenlucht liggen. Een der twee trappen geeft toegang tot het huis en de 2e étage, de andere tot de 1e en 3e étage.
De woningen zijn voorzien van stalen buitendeuren en ramen en stalen binnendeurkozijnen.
Over de inrichting der keukens adviseerde de heer J. W. Janzen, Architect te Den Haag.
Aannemer van het werk was de heer D. van Schaik te Naarden.

ONTWERPSTUDIE No. 11, UITGESCHREVEN DOOR HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

De voorgenomen tentoonstelling van de ingekomen ontwerpen op de Ontwerpstudie No. 11 zal begin December, op een nader aan te kondigen datum, plaats vinden.

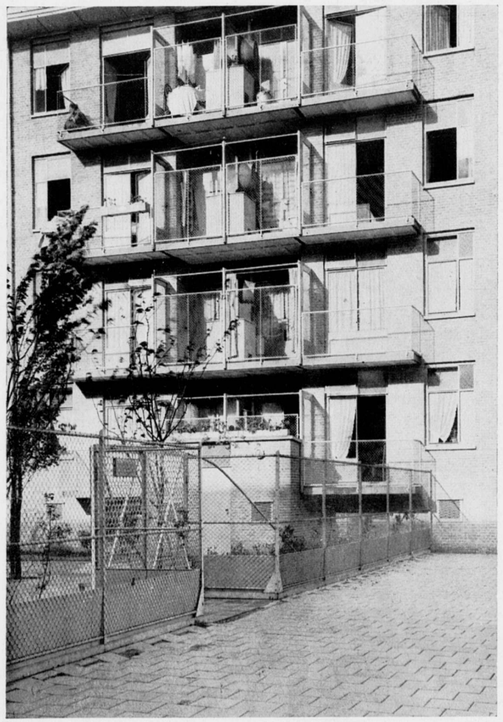

WONINGBOUW VAN DE WONINGBOUWVEREENIGING „HET WESTEN" OP LANDLUST. ARCHITECTENBUREAU MERKELBACH EN KARSTEN

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 46 — 12 NOVEMBER 1938

UITREIKING VAN DE EERELIDMAATSCHAPSDIPLOMA'S AAN DE HEEREN PROF. IR. J. A. G. VAN DER STEUR, DR. JAN KALF EN PROF. R. N. ROLAND HOLST.

Op 5 November 1938 zijn de nieuwe Eereleden van den B.N.A. in de Aula van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam in een plechtige bijeenkomst geïnstalleerd.
Deze bijeenkomst werd bijgewoond door de familieleden van de nieuwe Eereleden, een groot aantal leden van den B.N.A. met hunne Dames, vele belangstellenden en gasten van het Bestuur.
Deze gasten waren: de heer P. Visser, Chef van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de heer G. Baas, Wethouder van Amsterdam, vertegenwoordiger van het Gemeentebestuur van Amsterdam, de heer Dr. H. K. Westendorp, Voorzitter en de heeren Dr. J. C. J. Bierens de Haan, J. van Hasselt en W. van de Mandele, leden van de Commissie van Toezicht van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, Prof. Dr. P. H. van Moerkerken, Hoogleeraar Waarnemend-Directeur en Prof. W. A. E. van der Pluym, Prof. J. H. Jurres, Prof. W. van den Berg, Hoogleeraren, en F. Lensvelt en H. v. d. Poll, Lectoren aan de Rijksacademie, de heeren Mr. Dr. E. J. Beumer, Ir. G. C. Bremer, Oscar Leeuw, Prof. Dr. W. Martin, Prof. A. W. M. Odé, Prof. Dr. W. Vogelsang en Prof. L. Oswald Wenckebach, leden van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, Jhr. Dr. E. O. M. van Nispen tot Sevenaer, Dr. F. A. J. Vermeulen en Dr. E. H. ter Kuile, van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, Mevr. Mr. H. van Dam van Isselt, Referendaris afd. Kunstzaken te Amsterdam, Jhr. Ir. G. C. Six van Wimmenum en Mej. Marjorie H. Bottenheim, vertegenwoordigers van het Bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Jhr. Dr. P. J. van Winter, namens het Genootschap Amstelodamum, Mevrouw de Wed. A. J. Derkinderen, Mevr. Prof. Vogelsang, de heeren Wieger Bruin, A. Eibink, J. A. Snellebrand en J. J. van der Linden, vertegenwoordigers van het Genootschap Architectura et Amicitia, de heeren Ir. W. Cool en Ir. H. Sangster, vertegenwoordigers van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de heeren J. Th. Boelen, Ir. Jan Gratama, Mr. H. Westermann en Jhr. A. v. Lennep, vertegenwoordigers van de Vereeniging Hendrick de Keyser, Mr. J. A. van Sonsbeek, Voorzitter van den Bond Heemschut, de heer P. G. Buskens, vertegenwoordiger van de Algemeene Katholieke Kunstenaars Vereeniging, de heer W. C. Pouderoyen, vertegenwoordiger van „Bouwkunst en Vriendschap", Ir. J. L. Huijsinga, vertegenwoordiger van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de heer Ir. H. van Vreeswijk, vertegenwoordiger van de Afdeeling Bouwkundige Ingenieurs van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, Mr. J. F. van Royen en Jhr. W. J. H. B. Sandberg, vertegenwoordigers van de V.A.N.K., de heer Theo van Reyn, Voorzitter van den Kring van Beeldhouwers, de heer H. v. d. Poll, vertegenwoordiger van Arti et Amicitia.
Tot de gasten behoorden de Eereleden Ir. Jos. Th. J. Cuypers, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk en W. Kromhout Czn., aan wien de medaille van den B.N.A. werd uitgereikt.
De Voorzitter van den B.N.A., de heer H. v. d. Kloot Meijburg, heeft de diploma's van het Eerelidmaatschap, typographisch verzorgd door den heer J. van Krimpen en geborgen in Marokkaansch leeren portefeuilles met den naam in goudstempel, uitgereikt met de volgende rede.

TOESPRAAK VAN DEN VOORZITTER VAN DEN B.N.A.

Het bestaan van een vereeniging is als het leven van een mensch: tijden van leed en vreugde wisselen elkaar af. Herdachten wij hedenmorgen met oprecht leedwezen het heengaan van twee verdienstelijke leden, waaraan de B.N.A. heel veel dank verschuldigd is en wier nagedachtenis bij ons in hooge eere zal blijven, thans verheugen wij ons er over drie nieuwe Eereleden in onzen Bond te mogen opnemen. Dit is in het leven van onzen Bond inderdaad een gebeurtenis van vreugde!
Wij merken dan ook met voldoening op, dat voor deze bijeenkomst veel belangstelling bestaat en, behalve een groot aantal leden, een kring van vrienden en belangstellenden zich hier vereenigd heeft.
Namens het Bestuur heet ik U allen van harte welkom, in de eerste plaats natuurlijk onze nieuwe Eereleden, maar ook de gasten die door hun aanwezigheid deze bijeenkomst bijzonderen luister bijzetten.
Vooral heet ik welkom den heer P. Visser, Chef van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van O. K. en W., den vertegenwoordiger van het Gemeentebestuur van Amsterdam, den heer G. Baas, Wethouder en Dr. H. K. Westendorp, Voorzitter van de Commissie van Toezicht van deze Academie.
Ik moge in de eerste plaats dan verder het woord richten tot U, Commissie van Toezicht van de Rijksacademie, en U, Prof. Dr. P. H. van Moerkerken, Hoogleeraar-Waarnemend Directeur, niet alleen om U te danken voor Uwe tegenwoordigheid, maar ook voor Uwe groote en zeer gewaardeerde bereidwilligheid om de Aula van dit Gebouw heden te onzer beschikking te stellen. Hierdoor wordt aan deze plechtigheid een bijzonder cachet verleend.
De taak, die mij heden is opgelegd, is een zeer aangename taak, doch tevens ook een moeilijke. Aangenaam, omdat ik het als een voorrecht beschouw verdienstelijke personen als Eereleden te mogen installeeren. Het is voor ons allen een groote voldoening,

dat de niet zeer lange lijst van personen, wien in den loop der jaren het Eerelidmaatschap werd aangeboden, thans een uitbreiding heeft gekregen van meer dan gewone beteekenis.
De B.N.A. is met het toekennen van het Eerelidmaatschap nimmer scheutig geweest. De Besturen hebben zich terecht steeds op het standpunt geplaatst, dat alleen de meest vooraanstaande persoonlijkheden, of zij, die zich in hooge mate ten aanzien van de bouwkunst of van onzen Bond hebben onderscheiden, voor een dusdanige benoeming in aanmerking kunnen komen.
De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft er in zijn bijna 100-jarig bestaan steeds naar gestreefd zijn banier zoo hoog mogelijk te houden en de tegenwoordige B.N.A. stelt aan zijn leden hooge eischen van vakbekwaamheid en vakbeoefening, omdat wij meenen daarmede ook de bouwkunst het beste te dienen.
Behalve dat de B.N.A. het voorrecht heeft H.M. de Koningin zijn Beschermvrouw te mogen noemen, een voorrecht waarop wij terecht trotsch zijn, kan hij zich ook er op beroepen de meest vooraanstaande figuren in zijn midden te hebben gehad en nog te hebben.
Sommigen zullen zich persoonlijk nog herinneren een man als Salm, die de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst vele jaren met groote waardigheid heeft geleid, daarbij gesteund door collega's als Klinkhamer, Muysken, Poggenbeek, Posthumus Meyjes, Ouëndag, Springer en zoovele anderen, reeds historische figuren, terwijl ook Dr. Cuypers, de Bazel en Berlage in het leven van den B.N.A. een belangrijke plaats hebben ingenomen, waardoor hun naam, met zoovele andere, die ik niet alle kan opnoemen, voor altijd met den B.N.A. verbonden zal blijven.
Deze traditie wordt nog steeds voortgezet, zoodat onze ledenlijst namen bevat die in den lande met eere worden genoemd. Dat aan deze lijst thans een drietal namen van Eereleden wordt toegevoegd, stemt inderdaad tot vreugde.
Behalve aangenaam, noemde ik de mij opgelegde taak ook moeilijk en wel daarom, omdat ik vrees de beteekenis en verdienste van onze drie nieuwe Eereleden niet met voldoende juistheid te kunnen belichten.

TOESPRAAK TOT PROF. IR. J. A. G. VAN DER STEUR.

Ik veroorloof mij, mij het eerst te wenden tot U, Hooggeleerde Prof. van der Steur, die van onze nieuwe Eereleden de oudste in jaren zijt, en die ons bovendien als bouwkundig ingenieur en architect het meest nabij staat, terwijl wij U tot nu toe onder onze gewone leden mochten hebben.
Wij hebben het in U steeds in hooge mate gewaardeerd, dat Gij een architect zijt die zich niet achter zijn teekentafel heeft teruggetrokken, maar dat Gij Uw veelzijdige kennis ook hebt aangewend ten bate van maatschappelijke vraagstukken, die met de bouwkunst in 't algemeen en ons vak in het bijzonder verband houden. Behalve als Bouwmeester toch, zij Gij geruimen tijd nuttig werkzaam geweest op het gebied van het Hooger Bouwkunst-Onderwijs. Bovendien bezitten onze oude historische monumenten Uw bijzondere aandacht, blijkens Uw jarenlang voorzitterschap van de Rijksmonumenten-commissie, waarvan Gij voordien reeds lid waart, terwijl ook Uw medewerking in tal van andere vraagstukken, van Uw sociaal gevoel getuigt. Deze veelzijdigheid heeft bij U echter nimmer tot oppervlakkigheid geleid. Integendeel, Uw arbeid, op welk gebied ook, kenmerkt zich steeds door een grondigheid, een degelijkheid en een toewijding, die menig jongere beschaamd zou kunnen maken.
Indien ik de werken zou opnoemen, die door U als architect zijn uitgevoerd, zou ik een lange lijst van bouwwerken noemen, die ons allen bekend zijn. Ik wil er hier slechts den nadruk op leggen, dat zij alle getuigen van een grondige vakkennis en dat zij, naar 't mij wil voorkomen, van blijvende waarde zullen zijn.
Ook Uw groote verdienste als Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, waar de colleges in het hoogste leerjaar door U werden geleid en waar Gij ook den grondslag heb gelegd voor de studie in den Stedebouw, laat zich moeilijk naar juistheid schetsen. Het zal U een groote voldoening zijn, dat Gij door Uw colleges in staat zijt geweest veel van Uw verzamelde kennis en ervaring over te dragen aan een breede schaar van jonge menschen, die thans hun weg in de maatschappij hebben gevonden. Dezen zullen U hun leven lang dankbaar zijn voor 't geen Gij hun hebt medegegeven. Blijken van hun erkentelijkheid werden U meer dan eenmaal getoond.
Uit eigen ervaring weet ik eenigszins wat U voor het behoud van onze oude monumenten hebt verricht. Dat is niet weinig. Eerst als lid, daarna als Voorzitter van de Rijksmonumentencommissie, verleent Gij nog steeds Uw gewaardeerden steun aan dit zoo bij uitstek belangrijk werk. Mede door Uw leiding en medewerking is het mogelijk geweest, dat vele monumenten van kunsthistorische waarde voor ondergang zijn behoed. Bij de behandeling van deze restauratie-vraagstukken, kwam Uw stijlkennis, zoowel als Uw grondig constructief inzicht en Uw gedegen vakmanschap zeer te stade. Moge 't U gegeven zijn deze nuttige taak, die Uw bijzondere liefde bezit, nog vele jaren te kunnen voortzetten.
Naast deze zoo omvangrijke werkzaamheden, verleent Gij ook Uw medewerking bij de behandeling van stedebouwkundige vraagstukken en maakt Gij vanaf de oprichting deel uit van de Provinciale Adviescommissie voor Uitbreidingsplannen in Zuid-Holland, waar, zooals ik eveneens van zeer nabij weet, Uw adviezen steeds groote belangstelling vinden en gaarne naar Uw betoog wordt geluisterd.
Deze opsomming geeft slechts een zeer bescheiden beeld van Uw nuttige levenstaak. Het zijn slechts enkele hoofdpunten, die ik meende naar voren te moeten brengen, doch deze korte belichting moge voldoende zijn om te doen uitkomen hoe veelzijdig Uw verdienste is op het gebied der bouwkunst, genomen in den ruimsten zin.
Van Overheidswege werd dit reeds meermalen erkend en zijn U daarvan de bewijzen uitgereikt.
De B.N.A., die meent in de waardeering van Uw verdienste niet te mogen achterblijven, heeft in de vergadering van 9 April 1938 besloten daarvan te doen blijken door U de hoogste onderscheiding toe te kennen waarover hij beschikt, namelijk door U het Eerelidmaatschap aan te bieden, „wegens Uw veelzijdige verdiensten op het gebied van de bouwkunst". Het is mij persoonlijk een groot genoegen de eerste te mogen zijn, die U met deze benoeming gelukwenscht onder aanbieding van de daartoe opgemaakte oorkonde.

TOESPRAAK TOT DR. JAN KALF.

Geachte Toehoorders,

Naar volgorde van leeftijd zou ik mij thans moeten wenden tot Prof. Roland Holst. Waar echter het gebied, waarop Dr. Kalf werkzaam is, zoo na verwant is met dat van Prof. van der Steur, hoop ik, dat U mij zult veroorloven, in dit geval van de volgorde naar leeftijd af te wijken, en mij te richten tot den heer Dr. Jan Kalf.
Zeergeleerde Dr. J. Kalf,
Wij stellen het op hoogen prijs U hier tegenwoordig te zien, waardoor wij in de gelegenheid zijn U de verzekering te kunnen geven dat er in onzen kring zeer veel waardeering voor U en Uw werk bestaat. Als Directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg en als Secretaris van de Rijksmonumentencommissie, hebt Gij zooveel in het belang van onze oude monumenten verricht, dat U daarvoor grooten dank toekomt, niet alleen van ons architecten, maar van allen die de beteekenis en schoonheid van onze historische kunstwerken naar waarde weten te schatten. In het algemeen beseft men nog te weinig van welke belangrijke cultureele beteekenis Uw arbeid is geweest en het is misschien nog te weinig bekend hoeveel prachtige voorbeelden van onze historische nationale bouwkunst door Uw tusschenkomst konden worden behouden en in een behoorlijken staat aan het nageslacht kunnen worden overgedragen.
Heel Nederland mag U daarvoor dankbaar zijn. Nu de tijd nadert, dat aan het werk door U gefundeerd en opgetrokken, door anderen zal worden voortgebouwd, hebt Gij alle reden met voldoening terug te zien op den weg die achter U ligt, al weten wij ook, dat teleurstellingen U niet bespaard zijn gebleven en financieele bezwaren soms een beletsel waren om Uw veel omvattende plannen volledig tot uitvoering te doen komen.
Ook daarom was de weg moeilijk, omdat het pad nog grootendeels moest worden gebaand. Weliswaar was bij Uw optreden de bescherming onzer oude monumenten reeds ter hand genomen door toedoen van Victor de Stuers en hield de Rijksbouwmeester Adolf Mulder zich met de praktische zijde van dit vraagstuk bezig, doch eerst onder Uwe leiding werd deze dienst in den tegenwoordigen vorm samengesteld en systematisch tot ontwikkeling gebracht, zoodat Gij in den loop der jaren een omvangrijke schaar van medewerkers om U verzameld hebt.
Gij hebt ook, kort nadat Gij Uw taak had aanvaard, krachtig medegewerkt om meer klaarheid te brengen in de opvattingen omtrent de wijze van restaureeren van onze monumenten. Gij naamt daartoe het initiatief. Zonder iets af te dingen op de verdienste van Uw medestanders, mag toch wel worden gezegd, dat vooral Gij het geweest zijt, die bepaalde regelen hebt opgesteld, die voortaan bij de uitvoering van restauratie in acht genomen zouden worden. Regelen die door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond onder grooten bijval werden vastgesteld in de historische vergadering te Arnhem op 9 Juli 1915.
Dit is dus reeds lang geleden en wij leven snel, zoodat het soms den schijn heeft dat deze regelen zijn vergeten, ja enkelen zelfs van het bestaan ervan onkundig zijn. En toch hebben zij hun beteekenis niet verloren. De weg, dien Gij hebt aangewezen, wordt nog steeds gevolgd, ook al moge hier en daar een kleine omlegging wenschelijk zijn gebleken, terwijl kleine herzieningen in de praktijk niet achterwege konden blijven.
Gij hebt het tegenwoordige Rijksbureau voor de Monumentenzorg opgebouwd. Hoe bescheiden was het begin toen het bureau in een woonhuis aan de „Frankenslag" was ondergebracht. Aanvankelijk bepaalde Uw taak zich tot de Beschrijving der Monumenten van Geschiedenis en Kunst en deedt Gij weldra in het licht zien Uw doorwrochte studie over de H. Servaeskerk te Maastricht en de „Beschrijving van de Baronie van Breda", werken die zeer de aandacht trokken en er mede toe hebben bijgedragen, dat U het Eeredoctoraat in de Letteren werd toegekend.
Doch weldra zoudt Gij U ook gaan bezig houden met de practische zorg voor onze oude monumenten, een onderwerp met een zeer bouwtechnischen kant, dat U gelegenheid bood te doen blijken van een groote veelzijdigheid, waarvoor allen, die uit den aard van hun beroep nader met U in aanraking kwamen, steeds groote ver- en bewondering koesterden.
Gij zijt geen architect, maar de wijze waarop Gij de vraagstukken betreffende de restauratie van gebouwen beheerscht, duidt er op, dat Gij, behalve over een diepe kunstkennis, ook beschikt over een aangeboren gevoel voor bouwkunde, waardoor Gij de kern van het probleem steeds op treffende wijze doorziet. Menigmaal werden dan ook door U aanwijzingen gegeven, waarvan bij de uitwerking der plannen dankbaar gebruik werd gemaakt. Gij deedt dit steeds met veel takt en wist de inzichten van den architect te waardeeren, ook al trad soms een verschil van inzicht naar voren.
Gij hebt ons architecten, ook in moeilijkheden die wij soms ondervonden, steeds gesteund zooveel als in Uw vermogen lag en met raad terzijde gestaan. Eveneens hebt Gij U steeds beijverd, dat de uitvoering van een restauratie, zooveel doenlijk, in bevoegde handen werd gelegd en menig jong architect heeft aan Uw steun een opdracht te danken.
Is het dan ook niet volkomen verklaarbaar, dat in onzen Kring de behoefte werd gevoeld U van onze groote waardeering voor 't geen door U werd tot stand gebracht, maar ook van onze hoogachting en erkentelijkheid te doen blijken en dat wij ons verheugen dit te kunnen doen op een wijze, waardoor Gij, ofschoon geen architect zijnde, toch in onzen Bond wordt opgenomen? Wij hebben gemeend dit te moeten doen door U te benoemen tot Eerelid van onzen Bond, wegens Uw verdiensten op het gebied van de Monumentenzorg. Het stoffelijk bewijs van deze benoeming overhandig ik U hiermede met oprechte vreugde en onder hartelijke gelukwenschen.

TOESPRAAK TOT PROF. R. N. ROLAND HOLST.

Hooggeleerde Prof. Roland Holst,
Op het diploma, dat U zoo straks zal worden uitgereikt, staat vermeld, dat de toekenning van het Eerelidmaatschap van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A. aan U is geschied op grond van Uw verdiensten op het gebied van de Monumentale Kunsten.
Niemand zal er aan twijfelen, dat deze opdracht met de meeste overtuiging is opgesteld. Toch behoeven wij niet te verhelen, dat eenige onzekerheid in het stellen van dezen tekst niet buitengesloten is geweest. Natuurlijk niet de bevestiging van Uwe verdiensten. Deze zijn op het gebied der kunst „all round". Maar het gebruik getrouw om de verdiensten van een Eerelid tot zijn kenschetsing te omschrijven, hebben wij Uw verdiensten in het bijzonder willen aanduiden op het gebied van de Monumentale Kunst. En dit nu gaf ons aarzeling. Want hoezeer wij overtuigd waren dat in den engeren kring van de kunstbeoefenaars de

term monumentale kunst verstaan en begrepen wordt, de vrees bekroop ons of deze term voldoende kracht heeft in onze taal om als een begripsbepaling te mogen dienen. Officieel bestáát de term. Wij weten toch, dat aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten onderwijs wordt gegeven in de monumentale schilderkunst en de monumentale beeldhouwkunst en dat ook voor de z.g. Prix de Rome een afzonderlijke wedstrijd wordt gehouden in deze beide monumentale kunsten. Maar wij weten ook, dat U, méér dan eenig ander, in deze officieele erkenning van den term, Uw aandeel hebt gehad.

Gaan we niet naar het officieel bestaan van den term zoeken, maar naar het niet officieele gebruik ervan, dan ervaren wij alras, dat wij wederom U niet kunnen ontgaan. Want willen wij over monumentale kunst lezen, wij dienen U w e geschriften te grijpen, die boven die van anderen uit, ons de beteekenis van de monumentale kunsten het duidelijkst verklaren en daardoor aan den term een begripsinhoud verleenen.

Waarlijk, bij het onderzoek naar de taalkundige uitdrukking, door ons op Uw diploma te bezigen, voerden alle onze wegen naar .... Roland Holst. Onder deze omstandigheden zal men een kleine aarzeling begrijpen den term Monumentale kunst officieel op Uw diploma te plaatsen.

Welke waarborgen waren er om met den term Monumentale kunsten inplaats van een scherpere omlijning van zijn verdiensten tot kenschetsing van ons nieuwe Eerelid tegenover derden, niet tot een vagere teekening daarvan te geraken? Gelukkig is er, geachte toehoorders, inderdaad een waarborg. Het is Prof. Roland Holst .... zelf. Want hoe de term monumentale kunst zou kunnen worden misverstaan, het werk van Roland Holst niet. Gaan wij zijn oeuvre in het kort na, dan herinneren wij ons zijn schilderingen in de Beurs te Amsterdam in 1902, die in de vergaderzaal van den A.N.D.B. in 1907, 1912 en 1937, die van het gebouw van de Nederlandsche Heidemaatschappij in 1913 en in 1933. Wij zien voor ons de glasramen in de Aula van het Amsterdamsche Lyceum in 1922 en in 1928, van het Postkantoor te Haarlem in 1923, van het Postkantoor te Utrecht in 1932, het glasraam in het stadhuis te Amsterdam van 1930 en de grootsche glasfiguraties in het Zuider- en Noordertransept van de Domkerk te Utrecht, een reeks van werken die eindigt met de meesterlijke wandversiering van de rechtszaal van ons hoogste rechtscollege, den Hoogen Raad, zijn juist voltooide laatste werk.

Uit al deze werken putten wij inderdaad de overtuiging, dat de gebezigde term, monumentale kunst, geen fancy woord is voor een manier, maar een zinrijke term van begripsvollen inhoud, welke wij met een gerust geweten op Uw diploma mogen vermelden.

In Uw straks te houden toespraak zult U, Prof. Roland Holst, ons zeker iets van de diepere grondslagen van Uw edele kunst met haar edelen naam willen toelichten en daarom zal ik hier eindigen.

Prof. Roland Holst, wij weten dat U dankbaar zijt voor de onderscheiding die wij U hebben verleend. Maar wij zijn niet minder dankbaar jegens U. De nauwe verbondenheid van Uw kunstbeoefening met de bouwkunst, als principieele grondgedachte, heeft de beoefening van de bouwkunst geschraagd. Uw vriend en geestverwant, onze groote bouwmeester, onze hoog vereerde Berlage, had hij hier nog aanwezig kunnen zijn, hij zou dit zeker bevestigd hebben. Dat Gij van Uw kostbare heerlijke eigen tijd gedurende een reeks van jaren vele uren hebt gegeven om jongere kunstenaars gereed te maken voor het beoefenen van de monumentale schilderkunst, is een offer, dat de diepe ernst van Uw streven boven alles uit kenmerkt.

Ik geloof dat ik Uw verhouding tot de bouwkunst het beste weergeef door te verklaren: Uw rijke geest stond niet naast ons, maar was vóór ons.

Ik wensch U hartelijk geluk met Uw toetreding tot den B.N.A. als Eerelid wegens Uwe verdiensten op het gebied van den Monumentalen Kunst, en overhandig U hierbij het diploma.

REDE VAN PROF. IR. J. A. G. VAN DER STEUR.

Wanneer ik voor enkele oogenblikken Uwe aandacht vraag, dan zult U begrijpen dat dit in de eerste plaats geschiedt om U dank te zeggen voor de zoo hoogst eervolle onderscheiding die mij is te beurt gevallen door de benoeming tot Eerelid van Uwen Bond. Ik sla die onderscheiding zeer hoog aan, niet alleen om het feit dat zij mij verleend wordt door een Vereeniging die zeker in den lande de eerste en voornaamste plaats op haar gebied inneemt, die kan bogen op een reeds eerwaardigen ouderdom, die hoogst belangrijken arbeid heeft verricht en nog steeds verricht ten bate van onze Nederlandsche bouwkunst en van hare beoefenaars en die de meest vooraanstaande figuren uit de Nederlandsche Architectenwereld onder hare leden mag tellen, maar het is vooral omdat deze onderscheiding mij is verleend met gebruikmaking van een considerans die vele facetten van de bouwkunst belicht. Dit zoude mij aanleiding kunnen geven om over bouwkunst in het algemeen een enkel woord tot U te richten. Ik wil dat echter niet doen omdat ik mij in de laatste jaren hoofzakelijk heb bezig gehouden met de verzorging van onze monumenten en de meerdere kennis die ik daardoor van onze monumenten en van hun eigen aard heb mogen verkrijgen, mij aanleiding geeft iets in het midden te brengen over het, voor mijn gevoel, noodzakelijk verband tusschen onze tegenwoordige bouwkunst en de uitingen daarvan in het verleden.

In de ruim twintig jaren die ik het voorrecht had te mogen medewerken aan de Monumentenbescherming in ons Vaderland, heb ik vaak twijfel gekoesterd, of die bescherming wel voldoende weerklank vond in het gemoedsleven van ons volk zelve, of zij werd gedragen door een algemeen begrip van de hooge cultureele waarden die verborgen liggen in de monumenten die ons voorgeslacht ons heeft nagelaten, of de woorden van Pascal dat „de bouwkunst tot zekere hoogte de uitdrukking is van de beschaving van een volk" in dezen tijd wel door de groote meerderheid van het Nederlandsche volk worden begrepen, omdat daarmede noodzakelijk samengaat een waardeering voor de uitingen van deze kunst van voorafgegane geslachten.

Betreurenswaardig is vaak niet alleen de onkunde van onze monumenten, maar ook het gemis aan de waarde daarvan bij hen die in de eerste plaats zijn geroepen voor hun instandhouding met liefde en piëteit te zorgen, bij vele bestuurders van land, gewest of stad, om van de dorpen niet te spreken.

Er is een kentering — zeker. Het is niet meer zóó moeilijk de noodige gelden ter beschikking te krijgen om voor onze monumenten datgene te doen wat voor de instandhouding en de herstelling noodig is, vele vooraanstaande persoonlijkheden uit allerlei kringen toonen hun liefde voor onze monumenten op allerlei wijzen, maar dat die liefde en waardeering het gansche volk omsluit kan men nog niet zeggen.

En daarom waardeer ik zoozeer dat van uit dezen kring de waardeering voor onze monumenten door de benoeming tot Eerelid van uwen Bond van den grooten kenner onzer oude Vaderlandsche bouwkunst Dr. Kalf tot uiting is gekomen. Onze architecten toch moeten staan in het eerste gelid, om mede te werken tot het verkrijgen en verspreiden van de diepere kennis van het Nederlandsche karakter van onze oude bouwkunst en tot het opwekken van de waardeering daarvoor.

Zij zijn de aangewezen personen die op dit gebied moeten voorgaan, die de leiding mede moeten geven waar het gaat om het behoud dezer overblijfselen van onze Vaderlandsche cultuur, die daarop moeten voortbouwen, om zoo te komen tot een bouwkunst die den stempel draagt van eigen tijd en toch in hart en nieren Nederlandsch is.

Daarvoor is studie van en liefde voor onze Nederlandsche monumenten noodig en onze architecten zijn de daarbij eerst betrokkenen.

Ik raak hiermede aan een teer punt. Onze tijd is chaotisch. Er is een streven naar universaliteit en internationalisme in de bouwkunst. Nieuwe materialen worden van alle zijden aangedragen en dwingen de architecten tot nieuwe constructies en nieuwe vormen, versiering schijnt in dezen tijd van zakelijkheid en nuchterheid uit den booze te zijn en waar versiering nog wordt gebruikt schijnt zij vaak om zichzelf daar te zijn en de dienende en verrijkende rol in de architectuur te verliezen.

Toch is ook hier een kentering merkbaar en het zijn ook hier weder de architecten die de leiding moeten nemen en al zou ik niet zoover willen gaan als Ruskin, toen hij zeide dat „Iemand die niet een groot beeldhouwer of schilder is, kan geen groot bouwmeester zijn, (Hij is dan slechts een bouwer)" toch is het zeker waar dat de architect een diep gevoel voor, en een groot begrip moet hebben van beide takken der kunst, wil hij een goed project maken en de beide Zusterkunsten haar juiste plaats en haar eigen waarde in zijn project toebedeelen.

Bij den hoogen stand der techniek, bij de vele eischen die op technisch en wetenschappelijk gebied van den architect worden gevergd, kan hij niet meer de alles omvattende en alles beheerschende kunstenaar zijn, maar het gevoel van de juiste waarden kan hij niet ontberen en hij moet die ontwikkelen in velerlei richtingen.

Maar daarbij moet hij nationaal zijn en om dat te kunnen zijn moet hij de uitingen van onze nationale bouwkunst op zich laten inwerken, ze bestudeeren en begrijpen, ze met liefde en waardeering tegemoet treden en de eigen schoonheid die deze uitingen bezitten trachten te ontleden om daarop voort te bouwen. Onze voorouders hebben dat ook altijd gedaan en daardoor is een eigen en zeer Nederlandsche kunst ontstaan die uit den aard van het volk zelf is voortgekomen, een eigen karakter draagt, zonder dat zij vreemd bleef tegenover de stroomingen van den tijd die van alle zijden invloed op haar uitoefenden.

Hoe sterk die nationale geest in vroegere eeuwen zijn invloed uitoefende, moge uit een enkel voorbeeld blijken. Eén der meest gewaardeerde bouwwerken van het begin der 17e eeuw is ongetwijfeld de vleeschhal in Haarlem van Lieven de Key, ook de Waag is een van zijn beste scheppingen. Het eerste gebouw is onmiskenbaar van een Vlaamschen geest doortrokken, het tweede evenzoo, al spreken de Florentijnsche invloeden hier sterker dan in de Vleeschhal. De Vlaming Lieven de Key bracht zijn eigen aard mede naar Holland, zijn verblijf in Engeland deed hem eenige Engelsche motieven nu en dan toepassen, de overkragende, op consôles rustende bogen, die hij vaak bij zijne kleinere gebouwen toepaste, zijn van hetzelfde beginsel als wij ze zien in Dordrecht en omgeving, maar ze zijn op eigen wijze gebruikt.

Het is alles van een Vlaamschen geest doortrokken, en onderging een sterken Italiaanschen invloed. En nu is het merkwaardig dat Lieven de Key als bouwmeester geen navolgers heeft gehad, dat hij als eenling in onze bouwkunst verschijnt omdat hij toch eigenlijk eenigszins vreemd was aan ons volkskarakter, dat zijn speelschen aard niet kon volgen. Daar tegenover staat Hendrik de Keyzer als een zuiver Hollandsche figuur die beter is begrepen.

Een ander voorbeeld ziet men in enkele van onze raadhuizen en kerken. Het raadhuis in Middelburg is Vlaamsch, Veere heeft reeds meer een Hollandsch karakter, maar invloed heeft deze bouwkunst in ons land niet noemenswaardig gehad.

Het Haagsche raadhuis heeft reeds een Hollandsch karakter. En ik behoef in dezen kring er niet op te wijzen dat, hoeveel waardeering men ook moge voelen voor het oude Amsterdamsche Raadhuis, thans Koninklijk Paleis, deze schepping altijd als een eenigszins vreemd element te midden van onze Nederlandsche bouwkunst zal blijven bestaan.

Invloed heeft dit bouwwerk zeker gehad, maar hoeveel anders is de geest die spreekt uit de werken van Vingbooms, Post en zoovele anderen die van Campens meesterwerk hebben gekend. Die werken zijn Hollandsch gebleven.

Zoo zoude men, de geheele geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst volgende, telkens en telkens kunnen aanwijzen hoe de eigen aard der bevolking zijn stempel op haar bouwwerken drukt, hoe provinciale, ja zelfs stedelijke invloeden hun werking blijvend uitoefenen.

En het zou den aard van ons volk te zeer miskennen, wanneer in dezen tijd, vooral nu het nationale gevoel sterker spreekt, de Nederlandsche bouwkunst haar traditie zou verloochenen en haar heil zou willen zoeken in uitingen die volkomen onNederlandsch zijn.

Men begrijpe mij niet verkeerd.

Ik sta allerminst vijandig tegenover ontwerpen die van een volkomen modernen geest zijn doortrokken, maar dat sluit allerminst uit dat zij toch van een eigen Hollandsch karakter kunnen zijn. Ik zal bovendien de eerste zijn om te erkennen dat wij aan de moderne beweging veel hebben te danken. Zij heeft ons geleerd nieuwe materialen en nieuwe constructiewijzen naar hun eigen aard toe te passen. Zij heeft ons ook geleerd de waarde te zien van het gebruik van kostbare materialen, zelfs in omstandigheden, waarin die vroeger niet in toepassing konden worden gebracht.

Nu de techniek nieuwe mogelijkheden heeft geschapen, heeft men die mogelijkheden gretig aangegrepen.

Telkens verschijnen nieuwe materialen aan de markt, die warm worden aangeprezen en gretig aanvaard, maar ook vaak tot mislukking leiden, omdat de noodige ervaring van de practische toepassing wordt gemist en het vertrouwen in de techniek zoo groot is dat men de risico wel durft te aanvaarden, technische installaties zijn thans tot zulk een volkomenheid gebracht dat zij voor alle zich voordoende vraagstukken een oplossing weten te vinden.

De vraagstukken die thans aan den architect ter oplossing worden gegeven zijn zooveel omvangrijker, zooveel ingewikkelder en daardoor zooveel moeilijker dan vroeger, dat het niet meer mogelijk is dat een persoon dat alles geheel kan beheerschen en hij op de medehulp van verschillende specialiteiten is aangewezen die, elk hun eigen eischen stellende, de goede samenstelling van het bouwwerk nog veel moeilijker maken. Voegt men daarbij dat de tijd voor ontwerp en uitvoering gewoonlijk zeer is beperkt en dat ook meestal, in verband met de hooge eischen die thans voor allerlei onderdeelen worden gesteld, de bouwsom niet overdadig ruim is, dan behoeft het geen betoog dat rustige overweging en aesthetische verzorging in dezen chaotischen tijd in het gedrang moeten komen en de architect grijpt naar die middelen die het snelst en eenvoudigst tot de oplossing kunnen voeren.

Uit dit streven, gepaard aan de behoefte om licht en lucht, vroolijkheid en helderheid in de ruimten te brengen die wij bewonen of waarin wij onze zaken doen, kan verklaard worden dat gebouwen verrijzen, waarin aan al die eischen is tegemoet gekomen, waarin het nuchter zakelijke als eerste eisch naar voren treedt en waarin een bekleeding met kostbare materialen, die gemakkelijk zijn aan te brengen, het gemis aan architectonische

verzorging moet vergoeden. Dit streven dat over de geheele wereld heeft geheerscht, dat samenging met een poging om te komen tot internationale verbroedering, heeft er toe medegewerkt om te komen tot een soort internationale bouwkunst die afzijdig staat van de nationale uitingen.
Maar het schijnt mij toe dat deze uitingen niet van blijvenden aard kunnen zijn, zij beteekenen niet een evolutie maar een revolutie en zijn ook als zoodanig bedoeld, maar als elke revolutie dragen zij de kiem van hun eigen verval in zich.
Elke beweging toch, van welken aard die ook zij, moet zich, om te kunnen stand houden en verder te ontwikkelen, kunnen aanpassen aan, en als het ware vermengen met de neigingen en den aard van het volk en het is niet te ontkennen, dat het volk, zij het volkomen onbewust, een sterk gevoel heeft voor de uitingen van het volksleven die uit zijn eigen aard zijn geboren. We zien dat in dezen tijd vooral zeer duidelijk. In geen enkele periode is er zooveel gedaan om oude volksgebruiken weer tot leven te wekken, de belangstelling voor eene stichting als het Ned. Openluchtmuseum is groeiende, het behoud van oude kleederdrachten trekt belangstelling in wijden kring, muziek, schilder- en beeldhouwkunst uit vroegere tijdperken, worden met aandacht bestudeerd en ook onze oude Nederlandsche bouwkunst begint zich te verheugen in een waardeering zooals zij tot een kort achter ons liggend tijdperk niet heeft gekend.
Dit zijn alle symptomen van een ontwakend volksbewustzijn, die door onze bouwmeesters niet mogen en ook niet kunnen worden veronachtzaamd en wil onze Nederlandsche bouwkunst weer de volle belangstelling krijgen van het Nederlandsche volk dan zal zij zich moeten evolutioneeren tot een zuiver Nederlandsche kunst en daartoe is de studie van onze Nederlandsche monumenten in de eerste plaats noodig.
Wil dat zeggen, dat men zoodoende de geheele beweging, die men als de moderne bouwkunst pleegt te betitelen, den rug moet toekeeren en terug moet vallen op min of meer geslaagde copieën van oude bouwkunst?
Dat is natuurlijk allerminst het geval.
Deze z.g. moderne kunst is een natuurlijk en zeer begrijpelijk verzet geweest tegen het zinloos en onbegrepen gebruik van architectonische vormen, tegen het misbruik van beeldhouwwerk en schilderwerk, tegen het toepassen van materialen van allerlei aard op plaatsen en op een wijze waar dit allerminst was aangewezen. Met één slag heeft men als het ware met dezen fantastischen, smakeloozen en ongemotiveerden warboel, die met bouwkunst niet het minste te maken heeft, tabula rasa gemaakt, maar de slinger is, zooals dat in zulke gevallen altijd gaat, te ver doorgeslagen. De nieuwe uitingen, nuchter en zakelijk als we ze nooit hebben gekend, toonen ons zeker enkele goede beginselen van bouwkunst, ruimte en massawerking, juist gebruik van materiaal, toetreding van licht en lucht in onze woningen, technische volmaaktheid, gebruik van fraaiere materialen dan vroegere geslachten hebben gekend, maar daarmede is wel een grondslag gelegd voor een juister begrip van wat bouwkunst eischt, doch ze missen andere eigenschappen, die eveneens inhaerent zijn aan bouwkunst en die haar voortbrengselen tot een werkelijke uiting van deze zoo moeilijke maar ook zoo schoone en waardige kunst kunnen maken.
De aesthetische verfijning die zich uit in een welbegrepen en sierlijke détailleering, een juiste versiering van plastischen of architectonischen aard, een wel overwogen keuze van materialen in technischen en aesthetischen zin, het zijn alle elementen die in vele van onze moderne bouwwerken niet of onvoldoende zijn toegepast en daardoor het bouwwerk niet tot een gave architectonische schepping in Nederlandschen zin opvoeren. De taak om te komen tot moderne bouwkunst in Nederlandschen zin, die aan onze Nederlandsche architecten is opgelegd, is zwaar en zij zal langdurig zijn. Zij zullen de revolutionaire gedachten van dezen tijd in een evolutionaire moeten omwerken, daarbij dankbaar gebruik makende van de goede beginselen die in deze revolutionaire pogingen zijn neergelegd, zij zullen echter door diepgaande studie van onze Nederlandsche monumenten moeten trachten mede te werken tot het ontstaan van een nieuwe Nederlandsche bouwkunst, die zich aanpassende aan de veranderde tijdsomstandigheden in technischen, economischen en socialen zin, toch weder zuiver Nederlandsch zal zijn en daardoor weder de liefde en belangstelling kan krijgen van alle lagen van het Nederlandsche volk, omdat zij zonder zulk een volkseigen karakter, naar mijn overtuiging, nooit tot werkelijken bloei kan komen.

REDE VAN DR. JAN KALF.

Mijnheer de Voorzitter,
Wanneer ik dan op mijn beurt het woord moet nemen, past het zeker te beginnen met den Bond van Nederlandsche Architecten hartelijk dank te zeggen voor een benoeming, die ik beschouw als een bijzondere eer. Gij hebt in vriendelijke bewoording, waarvoor ik U zeer erkentelijk ben, min of meer aannemelijk willen maken, dat ik die onderscheiding wel verdiend heb, maar ik betwijfel, of Gij zelf wel beseft hoe groot genoegen het mij doet, dat Uw Bond aan zijn uiting van waardeering den vorm heeft gegeven van het eerelidmaatschap — een ridderslag, waardoor ik, die geen bouwmeester ben, min of meer word opgenomen in het gild van de architecten.
Gij verwacht vandaag nog iets anders van mij dan een dankbetuiging — laat ik U dan vertellen, waarom ik voor de figuur van den architect zoo grooten eerbied heb.
Van de zeven wereldwonderen, waar de Oudheid met verbazing van gewaagde, waren er twee van beeldhouwers het werk, van architecten vijf. En als onze nationale trots een achtste wonder aan het aantal toevoegt, is dat alweer een werk van bouwkunst: Van Campen's raadhuis.
Ik heb van jongs af graag naar architectuur gekeken, met groeiende liefde, en allicht ten slotte ook wel met eenig begrip — en van niets ben ik mij stelliger bewust geworden dan van de overtuiging, dat ieder schoon gebouw iets van een „wonder" heeft. Ik bedoel nu dat wonderlijke niet, dat er in elk kunstwerk schuilt, die geheimzinnige geladenheid, die de kunstenaar eraan weet meê te geven en waardoor hij erin slaagt eigen aandoeningen en gedachten over te dragen op den aanschouwer: in veel materieeler, in veel concreter zin, meen ik, dat bouwwerken „wonderen" zijn, en architecten wonderdoeners. Niet tevreden te spelen met de zwaartekracht en ook op den minst draagkrachtigen bodem slanke dragers op te stellen, die tonnen-zware lasten eeuwen lang in de lucht geheven houden, weten zij met de ijle materie van de ruimte beeldhouwers te zijn, die schoone gestalten vormen.
Wanneer dan van den beroemdsten architect van de Oudheid, van Daedalus, verhaald wordt, dat hij erin slaagde zich vleugels te maken en daarmee uit het Labyrinth op Creta naar Cumae in Italië te vliegen, is dat een schoone verzinnelijking van de gedachte, dat het overwinnen van de zwaartekracht voor den bouwmeester dagelijksch werk is — gedachte, die zoo eloquent is uitgedrukt, en door een verrassende wending van transcendentale beteekenis vervuld, door een van de Strozzi's, als hij Brunelleschi, gestorven vóór hij zijn koepel van den Florentijnschen Dom geheel voltooid had, zeggen laat:

> Zóó heb ik steen op steen,
> Van kring tot kring, voor altijd òp-geheven,
> Dat aldus hoog en hooger
> Ik kringsgewijs naar 't hemelsch thuis ging zweven.

Beeldhouwers noemde ik architecten. En ook hiervan gewaagt een oud verhaal, dat wijder dracht heeft dan zijn zakelijken inhoud: ik bedoel wat Plutarchus van den architect Stasicrates vertelt, die al zijn tijdgenooten overtrof in het maken van grootsche en fantastische ontwerpen. Hij zou Alexander den Groote hebben voorgesteld den berg Athos te behakken tot een mansgestalte en daarvan het duurzaamst en van alom meest zichtbaar monument te maken, een standbeeld, dat met de linker hand een stad van 10.000 inwoners omvat en in de rechter een offerschaal draagt, waaruit het den geweldigen waterstroom van den berg in zee stort.
Ik stel mij hierbij niet zoo iets voor, als de reuzen, die Amerikanen bezig zijn in de Rocky Mountains te kappen. Ik denk eer aan de „alpine architectuur" van Bruno Taut, die in letterlijken zin gekristalliseerde verbeelding van het plastisch streven van de bouwkunst, dat, niet tevreden zich in tempels en torens en kathedralen te hebben uitgesproken, in den stedenbouw geheele agglomeraten tot schoone gestalten wenscht te boetseeren.
Voortbordurend op het verhaal van Plutarchus, vertelt Vitruvius ons, dat Alexander, vol bewondering voor het plan van Stasicrates, toch niet kon nalaten hem nuchter te vragen, of er dan bij die stad, die door het standbeeld op de hand zou worden gedragen, ook akkers waren om de inwoners te voeden. En toen de bouwmeester moest erkennen, dat daar geen plaats voor zou zijn, wierp de koning hem tegen, dat, zoo min als een zuigeling kan groeien zonder melk, de inwoners van een stad kunnen bestaan en toenemen in aantal zonder een overvloed van levensmiddelen.
En dat is nu alweer een van de dingen, die maken, dat een architect wel wonderen moet kunnen doen, wil hij een kunstwerk scheppen: hij is met handen en voeten aan de werkelijkheid gebonden en zijn werk is niet bruikbaar, als het niet volledig voldoet aan de menigvuldige eischen van het leven.
Eenvoudig gezegd: wààr moet een architect geen verstand van hebben, vóór hij, van de diepte van den fundeeringsput tot de hoogte van de nok van het dak, een gebouw heeft ontworpen, dat in alle deelen aan zijn bestemming beantwoordt en hoe behoudt hij ondertusschen de bezieling om het zóó te maken, dat het, voltooid, den aanschouwer de ontroering van de schoonheid geeft!
Er is misschien géén moeilijk werk, dat zóó dikwijls miskend wordt. Als een dertiende-eeuwsche Dominicaan wil fulmineeren tegen praelaten, die vette praebenden hebben en er niets voor doen, weet hij geen betere vergelijking dan met architecten, die — zegt hij — met een maatstok en handschoenen in de handen, tegen anderen zeggen: „hak me dat zóó" en geen hand uitsteken, maar toch het hoogste loon ontvangen. Dat gebeurde in 1261, maar nog net zoo denkt, vandaag, menig principaal, als hij de honorariumtabel te zien krijgt. En toch: waar moet een architect al verstand van hebben! Laat ik, verslingerd als ik nu eenmaal ben aan vroeger tijden, dat in de eerste plaats aan Uw voorgangers vragen.
De praatgrage Vitruvius vertelt het ons dan uitvoerig. Nadat hij verklaard heeft, dat de kennis van den architect ook het oordeel omvat over alle werken, door de overige kunsten voortgebracht en dat die kennis moet worden verkregen door practijk en theorie, stelt hij vast, dat de architect zoowel talent als wetenschap noodig heeft. En hij werkt dit dan uit als volgt: „Hij moet een geletterd man zijn, vaardig met de teekenstift en onderlegd in de meetkunde. Hij moet vertrouwd zijn met de *theorie van het licht, ervaren in de rekenkunde* (dit is niet malicieus bedoeld!) en tot in bijzonderheden met de geschiedenis bekend. Ook moet hij zich ernstig hebben toegelegd op de wijsbegeerte, verstand hebben van de muziekleer, eenigszins op de hoogte van de hygiëne en goed thuis zijn in de jurisprudentie. Hij moet kennis bezitten van de sterrenkunde en van de wetten des hemels". Onder de wijsbegeerte verstond Vitruvius niet alleen de natuurkunde in haar vollen toenmaligen omvang, maar ook de bespiegelende filosofie, waarvan hij zegt, dat zij den geest van den architect moet verheffen zonder pedanterie, hem rechtvaardig en betrouwbaar maken en bovenal onbaatzuchtig. Hij moet minder erop uit zijn geld te verdienen dan zich een goeden naam te maken door zijn kunst, en nooit iets doen, een zoo eervol beroep onwaardig.
Zóó ongeveer luidde bij den aanvang van onze jaartelling het programma ter verwerving van den architectentitel.
Met den ondergang van de Romeinsche beschaving is van de theoretische kundigheden veel verloren gegaan. Het leerboek van Vitruvius bleef wel bewaard, maar uit een brief van Einhard, den architect van Karel den Groote, blijkt, dat men de termen niet meer verstond, al waren er zelfs maquettes gemaakt om een voorstelling te krijgen van de door Vitruvius beschreven gebouwen. Een nieuwe bouwtechniek moest langzamerhand langs empirischen weg worden ontwikkeld en bracht ten slotte die onvolprezen vakmanschap, waarmeê de bouwmeesters van de twaalfde en dertiende eeuw dat nieuwe wereldwonder stichtten: de gothische kathedraal. Het schetsboek van dien fameusen teekenaar Villard de Honnecourt bewijst hoe hechten geometrischen grondslag men aan die nieuwe architectuur heeft weten te geven en laat ons tegelijk de weetgierigheid van den middeleeuwschen architect bewonderen, die tegen buitenlandsche reizen niet opziet om zich in zijn vak te vervolmaken.
Van bouwloods naar bouwloods trekkend, teekent hij hier een toren, daar een merkwaardigen plattegrond, maar neemt ook een vensterharnas over of noteert de steensneê. Voor leerlingen schetst hij hoe eenvoudige geometrische figuren steun kunnen geven bij het ontwerpen van menschen en dieren in rust en in actie en hij schrijft daar korte aanwijzingen bij. Zoo blijkt hij op en top een architect, gevormd in de practijk, volop een man van zijn tijd. Wat hem niet belet, als hij op zijn reizen antieke sculpturen tegenkomt, die zorgvuldig te bestudeeren en aldus een voorlooper te worden van die herontdekking van de klassieke oudheid, waaraan Italië een nieuwe architectuur dankt.
Dan worden ook de architecten andere menschen: veelzijdige virtuosen komen nu aan het woord, er komt plaats voor dat nog nooit geheel gepeild genie van Leonardo, na den miraculeus universeelen geest van Leon Battista Alberti, van wien zijn biograaf verklaart, dat hij in alles wat roem brengt van kindsbeen af de eerste was. Hoewel hij zich met alle ambachten vertrouwd gemaakt had, begint met hem de tweespalt, die de uitvoering van het ontwerpen scheidt, maar hij is misschien de eerste, die de sociale beteekenis van de architectuur heeft uitgesproken, toen hij haar prees als de kunst, „die de menschen vereenigt en tot samenleven brengt". Schoonheid en verhevenheid is voor hem het einddoel van de bouwkunst, die ook de natuur en haar wetten omvatten moet om de menschheid een nieuw geluk te brengen. Zoo komt hij ertoe, naast pracht en rijkdom, voor het eerst huiselijkheid en comfort onder de eischen van den paleisbouw te tellen. In het midden van de vijftiende eeuw geeft hij verhandelingen uit „Over het bouwen" en „De vijf Orden" en voor een groot leerboek van de architectuur had hij aanteekeningen, schetsen en ontwerpen verza-

meld. Alle gaven van lichaam en geest moet de architect naar zijn hart in zich ontwikkelen en zelf gaf hij daarvan het voorbeeld door uit te munten in paardrijden, hardloopen en gymnastiek, maar, tegelijk, eerst in de rechten en daarna in physica en wiskunde te studeeren. Hij maakte een soort van planetarium, waar men over fantastische landschappen zon en maan kon zien op- en ondergaan, hij componeerde met talent, hij beeldhouwt en schildert. Hij schreef zoo goed latijn, verzen en proza, dat men sommige van zijn stukken voor antiek gehouden heeft en bepleitte in zijn filosofische geschriften een arcadisch leven, zelf zóó gevoelig voor de schoonheid van de natuur, dat de aanblik van een mooi landschap hem meer dan eens van een ziekte genas.

Met zijn besef van de sociale roeping van de bouwkunst, zijn streven naar een wetenschappelijken grondslag voor het bouwen, zijn nerveuse aesthetische gevoeligheid, vertoont Alberti eigenschappen, die ik in den modernen architect terug vind. Mag ik Le Corbusier als voorbeeld nemen, dan heeft hij ook dit met hem gemeen, dat zijn bespiegeling uitzichten opent op een weidsche architectuur, die zijn bouwen niet heeft gebracht. Le Corbusier staat van Alberti niet zoo ver af, als hij het creatief vermogen vooral aan de bouwkunst eigen noemt, waarin hij rede en poëzie naast elkander vindt, wijsheid en durf vereenigd, of wanneer hij, als haar uiteindelijk doel, niet de nuttigheid stelt, maar de taak, in het tijdperk van de machine, blijdschap en gezondheid aan de menschen te geven. Ik behoef U van zijn „woonmachine" niet te spreken, zoo min als van zijn oplossing van het verkeersprobleem. Wij weten ook bij ervaring wat een voortreffelijk spreker en welsprekend schrijver hij kan zijn en hoe hij met enkele pennekrassen of potloodkrabbels geniale vondsten duidelijk maakt. Hij is weêr een architect in dien vollen zin van het woord, dat de heele samenleving het materiaal is, waarmeê hij wil bouwen, dat hij van de technische mogelijkheden het uiterste nuttig effect behaalt, ver-strekkende economische consequenties van het nieuwe bouwen voorziet en toch, ten slotte, de schoonheid zoekt. Met zooveel machtiger middelen dan vroeger, anders dan ooit. En waarom zouden wij aan die nieuwe schoonheid niet gelooven, althans aan haar mogelijkheid?

Nadat het gewapend beton de tegenstelling van kracht en last heeft opgeheven en de skeletbouw van staal en glas binnen en buiten vereenzelvigd, maakt Le Corbusier het bouwwerk los van den vasten bodem. Semiramis' hangende tuinen overtreffend, gaat hij zwevende steden bouwen. Nu al kennen wij gebouwen, waar zilverglans en glasschittering al het stoffelijke aan hebben ontnomen, feeërieke gedaanten van, naar de wisseling van het licht, telkens anders lijkende gestalte, flitsende droomen. „Enchanted building" heeft Lethaby de Gothiek genoemd, maar welke betooverde wereld schijnt de architectuur van de toekomst ons te beloven, als de menschen, door zilveren vogels gedragen, bliksemsnel de lucht zullen klieven, boven steden, die lichtende fantasmagorieën zijn, samengesteld uit de driemaal toren-hooge kristallen prisma's van hun kerken en paleizen, maar ook hun fabrieken, kantoren en woningen. „La Ville radieuse". En ook die wonderen zal de architect ons dan hebben gebracht.

Ik weet niet, of er nog andere architecten zijn heilig verklaard dan die geïnspireerde Bénézet, die van 1177 tot zijn dood in 1184 aan de brug van Avignon gebouwd heeft. Ik voor mij zou er wel meer willen canoniseeren. En ik denk daarbij ook aan een merkwaardige uitspraak, die ik tegenkwam in een brievenboek uit de twaalfde eeuw: „Numquam erit structura nobilis cujus erit ignobilis architectus". „Nobilis" is een woord, dat in middeleeuwsch latijn van allerlei kan beteekenen, maar dat toch altijd een prijzenden zin heeft. Zoo durf ik dan vertalen: „nooit zal er een goed bouwwerk zijn waarvan de architect geen „gentleman" zal wezen."

Ziedaar dan nog een reden, mijnheer de Voorzitter, waarom ik wel graag lid wil zijn van den Bond van architecten.

REDE VAN PROF. R. N. ROLAND HOLST.

Waarde medeleden van den Bond van Ned. Architecten.
Geachte aanwezigen.

Het is lang geleden sedert ik de laatste keer voor de architecten gesproken heb. In de jaren vóór den oorlog heb ik het echter véél gedaan en met animo. Na 1918 reeds zeldzamer en in de laatste tien jaren niet meer. Voor de architecten niet, maar ook niet voor andere groepen kunstenaars.

„Waarom niet" zult U denken?

In dit geval zeker niet alléén daarom, omdat zwijgen bij het ouder worden een steeds dieper bekoring krijgt, maar meer nog omdat er in het leven zelf zooveel is veranderd.

Er is in het openbare kunstleven van nu, vergeleken bij vroeger, z ó ó veel rumoer gekomen, zoovéél rumoer van woorden, van kletsregens van woorden, dat men lang gekoesterde gedachten niet, zonder noodzaak, de straat opstuurt.

Nu hebt U mij echter ter eere van deze plechtigheid uit mijn tent gelokt.

Laat ik U dan vandaag iets vertellen over de beweging van '90. Niet over de kunstenaars zelven, noch over hun werken, maar wèl over hun opvattingen, bedoelingen en idealen, over hun drijfveeren, hun overtuigingen en over de gronden van hun verzet. Op een dag als vandaag, gevoel ik, sterker nog dan anders, hoe ik met mijn hart aan die oude medestanders van mijn jeugd gebonden ben, hoeveel zij in mij gewekt hebben, hoeveel ik aan hen verschuldigd ben. De meesten zijn reeds gestorven, nog slechts een paar van hen, die werkelijk tot de vóórmannen dezer beweging gerekend mogen worden, leven. Maar in gedachten betrek ik hen allen, al de kameraden van dien tijd, in de eer die mij heden door den Bond van Ned. Architecten wordt gebracht.

Wat wilde de groep kunstenaars van dat tijdvak? In hoever verschilden hùn opvattingen van die hunner tijdgenooten? Wat maakte hen tot een afzonderlijke groep? Wanneer ik zou zeggen, hen verbond de architecturale gedachte, dan blijft deze omschrijving te vaag, wanneer ik er niet bij aangeef wat ons tot die gedachte d r e e f.

Wanneer ik zeg dat wij tegen den geest van het impressionisme waren, dan is ook dàt maar ten deele juist.

Het schilderkundig impressionisme bewonderden wij en Breitner hebben wij vereerd.

Maar in zoover waren wij toch wèl tegen het impressionisme, dat wij er toen al de éénzijdigheid van doorzagen en de geestelijke verarming, waar die éénzijdigheid toe voeren moest.

W a t l i e p g e v a a r? Dat was in de eerste plaats de liefde van den klaren, strakken, sterken vorm, het vermogen tot werkelijken compositairen bouw, het besef dat de kunst ook d i e n e n d kan zijn, het erkennen van de inspiratieve kracht der idée reeds bij het ontstaan van het kunstwerk, het verlangen en het streven naar de éénheid der kunsten.

Het impressionisme kon dit alles niets schelen, voor het impressionisme had dit alles geen zin noch beteekenis. Vergeet u niet, dat in 1890 het impressionisme den vollen wind in de zeilen kreeg. Het impressionisme stond aan het begin van zijn korten zegetocht. Wie toen niet mede jubelde, gold voor een achterlijken stumper.

Maar die andere waarden bestonden ook en wij, de groep jongeren van '90, erkenden ze, wij wisten dat het krachten en inzichten golden, die van de oudheid af, in het Oosten zoowel als in het Westen, over tijdperken dus van eeuwen, de hoogste kunst die wij kenden, hadden geschoord, aangevuurd en bezield.

Wat het impressionisme daar tegenover te stellen had, was bekoorlijk, maar wel erg ijl en weinig.

Frischheid, spontaniteit, gevoel voor de werkelijkheid zijn zeker waardevolle eigenschappen. Het impressionisme bezat ze en daarenboven in zijn groote wegbereiders, kunstenaars met een snel ontroerd en zuiver gevoel.

Het impressionisme is zeker een glanzend intermezzo, maar het is, meen ik, ook niet meer dan een intermezzo. Het leven is toch te ondoorgrondelijk, te diep en te moeilijk, om met deze lichte levensinterpretatie van het impressionisme op den duur uit te komen.

De groep kunstenaars van '90 hebben, in tegenstelling tot hun tijdgenooten die enthousiast impressionistisch gericht waren, hùn geloof trouw blijvend, den klaren strakken vorm, de compositie aangevuurd door de Idee, het dienend karakter der kunst en het ideaal van de eenheid der kunsten, met volle overtuiging en met inzet van al hun gaven, hoog gehouden.

Zij vormden een groep waarlijk overtuigden, die zich niet lieten afschrikken door tegenwerking of hoon; de schaarsche en vaak kleine kansen die hun geboden werden, hebben zij aanvaard, verwachtend en hopend, dat de waardiger kansen wel zouden komen. Voor verschillenden onzer zijn ze helaas nooit gekomen.

Zij wisten, deze jongeren, véél beter dan hun tijdgenooten, wat de traditie was en wat de toenmaals bespotte traditie in werkelijkheid waard was. Zij begrepen daardoor ook, wat het zeggen wilde, dat een gaping van meer dan drie eeuwen hen scheidde van de traditie waar zij aansluiting mede zochten.

Tegenover de overtalrijke groep tijdgenooten, die kunstenaars van het „B e e l d" kunnen worden genoemd, vormden deze overtuigden de kleine groep aanhangers van het „T e e k e n".

T e e k e n en B e e l d — de twee polen der beeldende expressie. Ik herinner mij, dat ik lang geleden ook voor de architecten gesproken heb over de kunst van het „T e e k e n" en de kunst van het „B e e l d". Thans, vele tientallen jaren later, sta ik tegenover de beteekenis dezer tegenstelling en haar mystieke gronden, véél schuchterder dan weleer, ofschoon ik in de jaren die ik zweeg, zéér veel en naar ik meen niet geheel zonder vrucht, over het wezensverschil dezer tegenstelling heb nagedacht.

Voordat ik verder ga, moet ik U waarschuwen, dat de zeer korte definities, die ik zal geven, juist door de groote beknoptheid niet anders dan onvolledig zullen zijn, en daardoor ook aanvechtbaar zullen wezen.

Maar het gaat er hier niet om, een volledige en o n aanvechtbare meening op te bouwen, maar om een vrijer uitzicht te verkrijgen op een stukje cultuurgeschiedenis van een halve eeuw geleden.

Het „T e e k e n" wil verklaren, wil overtuigen, wil vaststellen, bewijzen en opwekken. Het doel van het „Teeken" was, om tot het bewustzijn dóór-te-dringen. Het „Teeken" had geen aesthetische taak of ideaal.

Het „Teeken" staat in de sfeer van de rede en van het geloof. Het was in de oudheid de plastische uitdrukkingsvorm van den priester.

Het Teeken van den priester richtte zich tot de menschheid, maar nimmer vleide het of streelde het de gevoelens der menschheid. Het tuchtigde haar vaker, of dwong haar tot deemoed, ook hield het de menschheid het onbereikbaar groote voor.

Het Teeken des priesters streed om de ziel der menschheid, maar het bedelde nimmer om haar lof en zeker niet om haar bijval op aesthetische gronden.

Het „Teeken" is in zijn grootschen verschijningsvorm door de eeuwen heen, barsch geweest, fel en eenvoudig, direct, meedoogenloos en streng. Het menschelijk figuur tot „Teeken" verwerkt, dat wil zeggen, het menschelijk figuur in zijn wezensvorm, niet in zijn verschijningsvorm, tot een vlammend letterschrift herleid, stelt uitsluitend wezens voor wier zedelijke kracht, wier diepe bezieling, wier spiritueele volmaaktheid die der gewone stervelingen vèr te boven ging.

Door de eeuwen heen heeft het „Teeken" die worsteling naar het sublieme volgehouden, in het Oosten zoowel als in het Westen, in den dienst van het geloof, in den dienst van Boeddha of in den dienst van Christus.

Veelal was het „Teeken" naar zijn aard en bestemming onverplaatsbaar — dus onverhandelbaar — en in zijn meest beteekenisvollen vorm toegepast in het onaftastbaar gebied, dat wil zeggen, boven armlengte, boven het gemakkelijk door menschen bereikbaar gebied.

Toen Luther den bijbel nam uit de handen der priesters en de heilige boeken bracht binnen het bereik van de leeken, verdween tegelijk het „Teeken" uit de plastische vormgeving.

Alles werd gehaald binnen het a f t a s t b a a r gebied. Alles wat daar boven lag, werd leeg, v e r l a t e n, onbewoond.

Ik wil trachten, hoe moeilijk het ook is, mij tot de plastische gevolgen van deze diep ingrijpende kentering van den geest te bepalen.

Leeg, verlaten en onbewoond werden ook de architectonische gebieden die hoog boven het aftastbaar gebied gelegen zijn, want de bezielde wiskunde in dit hoog gebied, de mystieke wiskunde, die voorheen de spanningen bepaalde dáár waar de hand niet meer kon meten of veranderen, die de absolute zekerheid vast stelde in de gebieden die véél te hoog gelegen zijn voor proefnemingen, die mystieke wiskunde, ontviel den mensch die binnen het aftastbaar gebied zich had terug getrokken. Zij ontviel den mensch zoo volkomen dat aan het bestaan dier wiskunde werd getwijfeld. Wat de boer niet vreet dat kent hij niet, zoo luidt een duitsch spreekwoord. Wat de rationeele mensch niet gebruiken kan, dat ontkent hij. Zoo ook hier. De architectonische ruimte, vèr boven het aftastbaar gebied gelegen, werd hol en klankloos, van het oogenblik af, dat de mystieke wiskunde haar ontvallen was.

Van toen af verstomde het heerlijk gezang der ruimten, die weleer door de mystieke wiskunde waren bevlogen en bevolkt. De beeldhouwkunst en de schilderkunst, ook deze twee kunsten werden getrokken binnen het aftastbaar gebied, zij werden van nu af verplaatsbaar en verhandelbaar.

V e r p l a a t s b a a r, v e r h a n d e l b a a r b i n n e n h e t a f t a s t b a a r g e b i e d, het zijn zes worden slechts, maar zij omvatten de oorzaken en de gevolgen van de geheele omwenteling in het plastisch ervaren, dat zich nu voltrok en dat al de volgende geslachten ook volkomen vervreemdde van de kunst van het T e e k e n, zoo volslagen vervreemdde, dat de XVIIIe en XIXe Eeuw voor die kunst slechts minachting had, zij stelden, zelfingenomen en zelfvervuld, haar eigen idealen als absolute normen en kwamen tot de slotconclusie dat alles wat dááraan niet voldeed, stumperig en volmaakt minderwaardig was.

De XXe eeuw staat er anders tegenover, laten wij dit dadelijk erkennen, maar voor haar geldt in de eerste plaats de aesthetische zijde en wel uitsluitend die aesthetische zijde die eenige overeenkomst vertoont met de aesthetische eigenschappen van haar eigen kunst.

In haar handen wordt 't alles aesthetisch tentoonstellingsmateriaal, zij rukken het los zonder eenige gewetenswroeging, uit het mystiek verband der v e r h o u d i n g e n, waar het in ontbloeid was, even naief als de visscher, die een visch op 't droge haalt en dit als de ware en beste bestemming voor een visch beschouwt.

Nadat het gevoel gedurende vier eeuwen binnen het aftastbaar gebied heeft geleefd, werd het volslagen doof voor het gezang

der verhoudingen. Hoe aesthetisch verfijnd onze tijdgenooten zich ook achtten, het mysterie der verhoudingen is voor hen een gesloten boek, op dat punt is onze tijd eerder a-muzikaal. Al de reproducties waar ons leven mede omringd is, die de verhouding qua verhouding leugenachtig voorstellen, hebben deze afstomping verhaast en verergerd.
In een proces dat een paar eeuwen duurde, verloor de nomadisch geworden beeldende vorm langzaam en geleidelijk alle eigenschappen die den beeldenden vorm van het „Teeken" eigen waren geweest.
De geestelijk doorvlamde abstracte vormkracht ging verloren, de macht tot het compositair doorvoeren maakte plaats voor wat niet meer dan smaakvolle schikking genoemd kan worden, het dienend karakter van de kunst vervaagde en hield ten slotte op, de idee werd uitgedreven en het ideaal van de éénheid der kunsten werd verder vergeten en had afgedaan.
De menschheid heeft altijd op meesterlijke wijze kans gezien, om best met haar zelf tevreden te zijn. Zij vond dat zij precies kwijt was, alles wat zij waardeloos achtte en dat zij, bevrijd thans, haar hooge vlucht kon beginnen.
De theoretisch aesthetische basis werd deugdelijk in elkaar getimmerd, dat sloot alles als een bus, daar was geen aanval op mogelijk.
Wie slechts een beetje op de hoogte is van wat er bijvoorbeeld in de laatste halve eeuw over het impressionisme alleen maar is gezegd en geschreven, over het impressionisme dat minder dan welke kunstvorm ook, diepzinnige theorieën kan verdragen, die zal er om moeten lachen dat juist de minst diepzinnige van alle kunstvormen, het slachtoffer is geworden van wat ik geneigd ben te noemen „de hysterie der diepzinnigheid", iets waar het veraesthetiseerd publiek in zwelgt, en dat alle rustige aanschouwing en het onbevangen kijken, vertroebelt of verhindert. Werd niet onlangs nog bij een beschouwing over de impressionisten, de theorie van Einstein, de atomenleer en de vierde dimensie zelfs in 't vuur gesleept?
Ik geloof niet dat het wezen van den kunstenaar in den loop der eeuwen essentieel zal zijn veranderd. Zij waren en zij zijn, wat de trouwe akkers op onze moeder-aarde sedert menschenheugenis zijn geweest. Zij brengen het zaad dat in hen gestrooid werd, tot oogst.
Maar het geheele geestelijke leven in zijn scheppende functies, wordt door het tijdsgewricht gedragen of gedrukt. Van dat tijdsgewricht zijn ook de kunstenaars afhankelijk en, zoo eenvoudig mogelijk gezegd, lijkt het mij geen geluk voor de kunstenaars van de laatste eeuw, dat het aesthetisch genot een ig doel is geworden, dat er van geen ander doel, dan aesthetische bevrediging meer sprake kan zijn (behalve bij de bouwkunst). Ik weet wel dat er zeer vele kunstenaars zijn die deze norm als de eenig ware norm aannemen. Wellicht zijn zij het gelukkigst die het zóó kunnen zien; ik zie het anders. Het wordt mij vaak wee om 't hart, wanneer ik steeds maar hoor en lees over kunstgenot en kunstgenieten, wanneer ik lees hoe de leeken, hoe het volk, door woorden, door ontzaglijk veel woorden tot dit genieten, tot dit genot, moeten worden opgevoed, worden opgewekt, gedreven. Heeft kunst dan geen ander doel dan om voor het aesthetisch genot en de aesthetische genietingen te zorgen?
Een fransch essayist schreef onlangs, dat de concerten van tegenwoordig wel tot eenig doel schenen te hebben om de menschen aan een rustige en goede spijsvertering te helpen.
Dat is zeker niet erg vriendelijk uitgedrukt. Beethoven zei het ongetwijfeld, tegelijk feller en algemeener, toen hij Goethe toebeet: „muziek is niet om te ontroeren, maar om aan te vuren". In wezen komen de twee gezegden echter op hetzelfde neer, zij beide erkennen een veel hoogere doelstelling dan uitsluitend die van de aesthetische bevrediging en het aesthetisch genot. Wie heeft er meer recht dan Beethoven om dit te erkennen? Beethoven en Bach zijn wellicht de twee eenige kunstenaars geweest in de laatste twee eeuwen, die het moreel gezag en de bezielde liefde in zoo hooge mate bezaten, dat zij den medemensch konden breken, troosten en opbouwen. Daar is heel veel meer toe noodig dan om zijn medemensch aesthetisch te ontroeren of te onthalen.
U en ik, wij kennen architectonische ruimten, ontstaan vóór Luthers tijd, die diezelfde macht bezitten, die U eerst doen huiveren door hun gezag, die U daarna troosten, opheffen en opnemen.
Vergis ik mij, ik vraag het U, zijn er in de laatste twee eeuwen ruimten ontstaan die deze moreele kracht bezitten? ....
Tallooze ruimten zijn er gebouwd waar men zich een heelen Piet en zeer welbehagelijk gevoelt, en waar men geneigd is het leven een bekoorlijke gebeurtenis te achten. Maar die soort ruimten bedoel ik niet. Ik bedoel de ruimten die een eigen stem bezitten die zich tot het geweten richt. De ruimte die den mensch opneemt, breekt en reinigt.
Om zoo'n ruimte te bouwen is een zielskracht noodig die godddelijker van herkomst is dan welke schoonheidsgenieting ook.
Westelijk Europa staat vol musea, men kan honderden kilometers muurvlakten langs loopen, die vol gehangen zijn met kunstwerken van allerlei soort, zij hangen er bij duizenden en duizenden. Maar treft U onder al die kunstwerken, die aesthetisch genot geven of bedoelen te geven, er één aan, ontstaan in de laatste tweehonderd jaren, die iets geeft dat boven het aesthetisch genot uitgaat, dat in staat is Uw trotsch te breken door U te plaatsen tegenover een wezen, wiens zedelijke kracht, wiens diepe bezieling, wiens spiritueele volmaaktheid ons onze eigen nietigheid en ijdelheid openbaart?
Ligt dit doel soms buiten de kunst, omdat 't geen louter aesthetisch doel is?
U meent toch niet dat de diep-ingekeerde Boeddha's, de Christus Pantokratos, de vele beeltenissen van heiligen en profeten, alléén langs den weg van het aesthetisch verlangen tot die macht van uitdrukking zijn gekomen, tot die, zich hoog boven het aardsche vermogen, ontladende zielskracht.
Dat kunnen alléén zij meenen, die volkomen veraesthetiseerd zijn.
Aesthetisch genot is het arme zaad dat deze tijden alleen uitstrooien. De kunstenaars zijn de trouwe akkers die dit zaad tot oogst brengen. Ten slotte is iedere oogst, ook de oogst van arm zaad, nog een godswonder!
Maar arm zaad blijft het, zaad dat alle diepere sociale en godsdienstige kiemkracht ontbeert. Ik spreek tot u, en voor u tracht ik uit te spreken wat ons hart bezwaart en wat ons geluk bedreigt. Daarom vraag ik u, aan u, architecten, of het u niet vaak diep onbevredigd laat dat u zooveel aandacht, geestkracht, vindingrijkheid, talent en liefde moet besteden, alleen in den dienst van comfort en hygiëne.
Comfort en hygiëne, wat hebben ze met onze hoogste erkenningen te maken, wat met ons diepst verlangen?
Wordt soms de waarde van onze menschelijkheid bepaald door den graad van comfort en hygiëne die wij bezitten en bereikt hebben?
Wellicht wel voor den veraesthetiseerden mensch, maar deze mensch geldt toch nooit als levensnorm. Wij kunnen het niet helpen, dat onze cultuur arm aan geestelijke schatten is, wij kunnen dat zoomin helpen, als dat de barometer het kan helpen dat hij laag staat.
„Alles hangt af van het collectieve ideaal", schrijft Huizinga in zijn pas verschenen werk. Zoo is het. Het kan ons tot troost zijn. Maar laat ons, al voortwerkend, nooit ophouden onszelf vóór te bereiden voor die hoogere taken waartoe wij wellicht nooit geroepen zullen worden, want dan zal ook het nederigste werk dat ons wel opgedragen wordt, iets van dit hooger verlangen, van die brandende liefde medekrijgen, en wellicht ook

iets, een ietsje, van het moreel gezag, zonder hetwelk ook de schoonheid maar een kort leven heeft.
Bewust ben ik, dat de meeningen die ik hier uitspreek, zéér vèr-af staan van de l'Art pour l'Art aesthetiek.
Vergeet niet dat deze aesthetiek een bedenksel is dateerend van tusschen 1850 en 1900; dat deze aesthetiek dus stamt uit een tijdperk van groote doch zéér éénzijdige welvaart, een tijdperk van rust en voorspoed, van atheïsme en oppervlakkigheid wat het spiritueele leven aangaat.
De vloedgolf van leed, die na den grooten oorlog over de wereld is geslagen, die vloedgolf, die nog steeds wast en onze levensvastheid bedreigt, zal, dit kan niet anders, de kunst weer terug doen vloeien naar haar diepe sociale en religieuse beddingen.
In de laatste helft der vorige eeuw en thans in véél sterker mate nog, is het openbare kunstleven een verlengstuk van het parade-achtig society leven geworden. Dat is te betreuren, maar te verwonderen is het allerminst. De kunst moet toch ergens een tehuis hebben. Zoodra de hoogere sociale en religieuse roeping der kunst zich sterker zal doen gelden, zal ook dit wel veranderen. Ofschoon bij de vreugde des levens de kunstenaar nooit gemist kan worden, zoo past hij naar zijn aard, meen ik, toch beter dáár, waar de sociale en religieuse verantwoordelijkheden het zwaarste gelden.

Zij die op het water leven, bemerken iederen dag, dat het water wanneer het blak ligt, geheel anders is dan wanneer straks het tij ditzelfde water tot de bedding van den stroom met stuwkracht doortrekt en het een alles mede-sleepende vaart verleent.
Het zelfde water .... maar buiten of in het tij.

De groep kunstenaars van '90 hebben dat geheimzinnig geestelijk tij niet gekend, maar neemt dit van mij aan, zij waren van hetzelfde water, al hebben zij het tij gemist.
De geschiedenis zal dit eenmaal ook erkennen, daar ben ik van overtuigd. Ik zeg dit zonder wat door hen tot stand is gekomen te overschatten.
Wij hebben elkaar nooit overschat.
Maar gezien in den tijd van het ontstaan, en dien tijd begrijpend, bezit hun werk vaak een diepte van overtuiging, een rijkheid van inzicht en een dikwijls schuchtere maar sterke bezieling, die het overgrootste deel van de thans levenden nog niet wil of kan verstaan.
Dat de architecten daar een van de eerste uitzonderingen op maken, dat zij die kentering inleiden, dat was te verwachten, van hen eerder dan van welke andere groep kunstenaars ook. Daar ligt immers een diepe overeenkomst in wat gij en in wat wij nagestreefd hebben en nastreven.
Gij eert thans in mij de beweging die mij gedragen heeft, waar ik uit voortgekomen ben, waarvan ik voorzeker niet één der natuurlijkst begaafden was, maar wel één van hen, die in vastheid van overtuiging althans niet heeft gefaald.
De groep van kunstenaars over wier strijd en overtuigingen ik hier iets heb verteld, omvatte de architectuur, de muziek, het tooneel, de literatuur, de beeldhouwkunst en de schilderkunst.
Negen van deze onvergetelijke medestanders zijn al niet meer.
Sta mij toe dat ik u dank zeg voor de eer aan ons gezamenlijk gebracht.

Ik heb gezegd.

SLOTWOORD VAN DEN VOORZITTER VAN DEN B.N.A.

Dames en Heeren,
Het zou afbreuk doen aan den diepen indruk, dien de zoo mooie redevoeringen van onze drie nieuwe Eereleden op ons hebben gemaakt, wanneer ik thans nog Uwe aandacht opnieuw zou vragen voor vele woorden. Ik moge daarom alleen nog een kort woord richten tot de Eereleden.

Hooggeachte Eereleden van den B.N.A.,
Ik heb in het kort Uwe groote verdiensten trachten te schetsen. Misschien zijn deze verdiensten niet tijdig genoeg beseft. Dankbaarheid komt vaak laat. Wij zijn blij, dat wij de onze niet te laat hebben kunnen toonen.
Ik heb gezegd.

RECEPTIE IN DE TENTOONSTELLINGSZAAL.

Na de plechtigheid begaf het gezelschap zich naar de Tentoonstellingszaal van de Academie, waar gelegenheid geboden werd de nieuwe Eereleden van den B.N.A. te begroeten. Hiervan werd door de Dames en Heeren een zeer druk gebruik gemaakt. Het duurde dan ook nog geruimen tijd, eer de Zaterdagsche rust in het Academiegebouw was ingetreden.

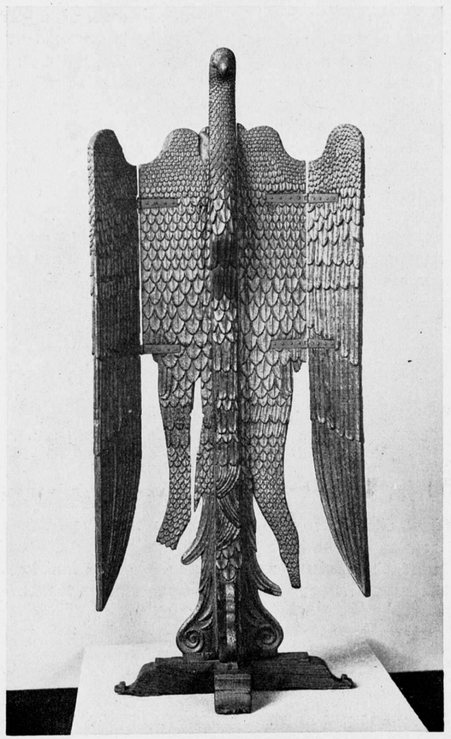

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM.

EIKENHOUTEN SCHERM. EIND 16E EEUW.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

19 NOVEMBER 1938 NR 47

WINKELWOONHUIS AAN DE HEUVELSTRAAT TE TILBURG. ARCHITECT JOS. BEDAUX.

Op een terrein, gelegen in het oude stadscentrum aan de Heuvelstraat hoek Parkstraat, waarvan de afmetingen zijn ongeveer 4,50 × 32 m, werd gevraagd een winkelhuis met kantoor, werkplaats en woonhuis te bouwen. Voor het woonhuis was een afzonderlijke ingang noodig. Volgens de voorschriften der gemeente moest 3,50 m van het terrein onbebouwd blijven.

Het ligt voor de hand, dat op den beganegrond werden geprojecteerd winkelruimte met étalages, kantoor en werkplaats. Gezien de uiterst geringe frontbreedte, waarin noodzakelijkerwijs de ingang tot den winkel moest komen en temeer, daar de gemeente de afschuining van den hoek Heuvelstraat Parkstraat verlangde, konden geen étalages van behoorlijke breedte aan de Heuvelstraat (de winkelstraat bij uitnemendheid) komen te liggen. Daar het weinig nut had een étalageruimte te maken aan de Parkstraat, werd de winkelingang teruggelegd, zoodat een portiek ontstond, waarvan de wanden als étalages zijn benut.

Op de eerste verdieping bevinden zich de woonvertrekken, keuken en bijkeuken, op de tweede verdieping slaapkamer en badkamer.

De gevels worden opgetrokken in baksteen met een ruw oppervlak (z.g. handvormsteen) omdat deze over het geheel den gevel een levendiger aspect verleent. Constructiedeelen en louter versierende elementen werden uit Ettringer Tufsteen gehakt.

Wegens de onaangename profielen van ijzeren ramen heb ik houten ramen toegepast. Om de nadeelen van houten ramen zooveel mogelijk weg te nemen en uit overwegingen van aesthetischen en Zuid-Nederlandsch-traditioneelen aard werden geen kozijnen toegepast (lichte omloopjes voor plaatsing van de ramen zijn in de muren gemetseld).

De étalages werden uitgevoerd in brons met hardsteen plint, welke gepolijst werd.

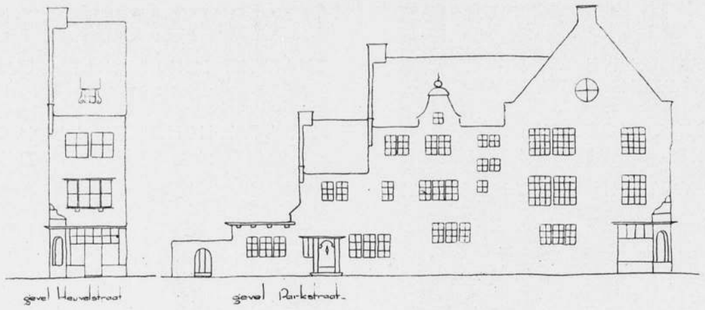

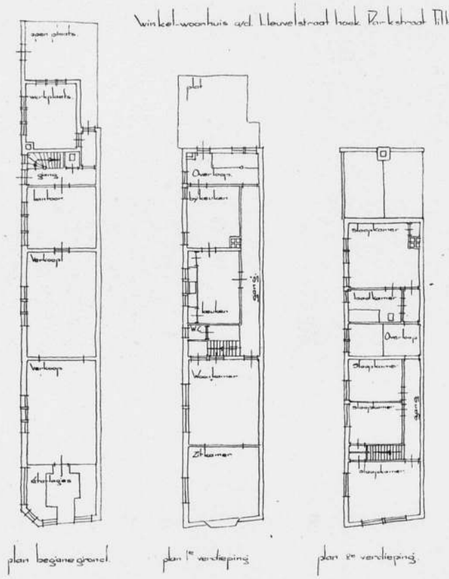

WINKELWOONHUIS AAN DE HEUVELSTRAAT TE TILBURG
PLATTEGRONDEN EN GEVELS SCHAAL 1 À 300

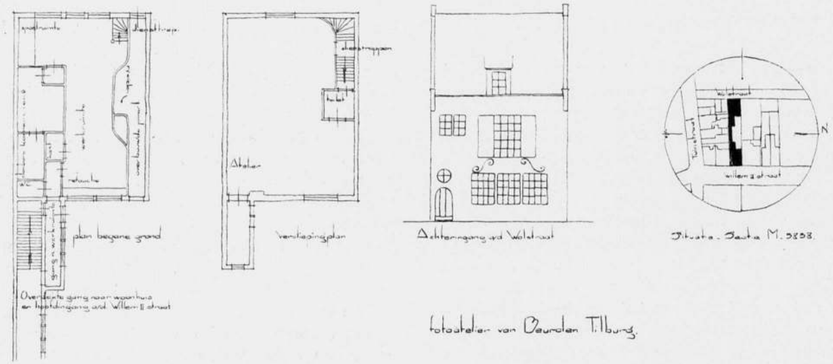

FOTO-ATELIER AAN DE WOLSTRAAT TE TILBURG. PLATTEGRONDEN EN GEVEL SCHAAL 1 À 300
ARCHITECT JOS. BEDAUX TE GOIRLE

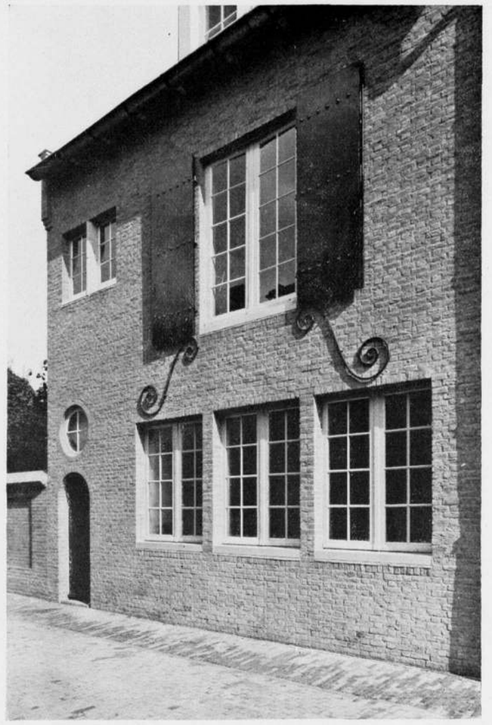

FOTO-ATELIER VAN BEURDEN, TILBURG

Gevraagd werd een bestaand houten atelier te sloopen en daarvoor in de plaats een nieuw te bouwen.
Het oude atelier was direct verbonden met het woonhuis, dat gelegen is aan de Willem II straat (hoofdstraat). In dit woonhuis zijn hoofdingang en étalageruimten aangebracht. De gemeente stond niet toe het atelier op dezelfde plaats te herbouwen. Direct achter het woonhuis moest een open ruimte blijven liggen. Daarom werd het gebouw aan de Wolstraat geprojecteerd (een straatje, dat het terrein aan de achterzijde begrenst). Tusschen het oude woonhuis en het nieuwe atelier werd een verbindingsgang gemaakt, waarvoor speciale toestemming van de gemeente werd verkregen. In de Wolstraat was een ingang noodig voor het personeel, welke tevens dienst moest doen als achteruitgang van het woonhuis. Het terrein werd bebouwd tot de uiterste maten welke de gemeente toestond, zoodat een overdekte rijwielbergplaats niet meer op de binnenplaats mocht worden aangebracht. Voor het stallen van enkele rijwielen werd het poortje verbreed.
Op den beganegrond bevindt zich de werkplaats (donkere kamers, spoelruimten, retoucheerruimte e.d.). Vanuit de werkplaats werd voor het personeel een afzonderlijke trap gemaakt naar het atelier. De verbindingsgang van het woonhuis loopt direct uit op de groote trap, die naar het atelier, dat op de verdieping is gelegen, leidt. In het atelier werd een ruimte afgescheiden voor toilet.
Veel lichtoppervlak werd voor het atelier niet gevraagd, daar de opnamen bijna uitsluitend met kunstlicht gemaakt worden. Voor eventueele opnamen met daglicht zijn enkele ramen aanwezig, welke geheel afgesloten kunnen worden. Deze ramen worden ook benut als decoratieve elementen voor den achtergrond van opnamen, terwijl wanneer een onversierde vlakke achtergrond geëischt wordt, de geheele wand bedekt kan worden met een gordijn. Eén raam werd gemaakt met een verdeeling van houten spijlen, terwijl voor het andere raam glas-in-lood werd gebruikt met raamspijlen in natuursteen. De toegangen tot het atelier werden zoo gemaakt, dat zij eveneens als achtergrond gebruikt kunnen worden (getoogde doorgangen met aan de achterzijde een afsluiting met een draperie). Plafonds en wanden in het atelier zijn fijn geschuurd en gehouden in lichtgrijzen toon, de vloer is Tile-Tex in platen van 50 × 50 cm.
Het gebouw werd uitgevoerd in dezelfde materialen als het reeds beschreven winkel-woonhuis. Om een heldere en aangename binnenplaats te verkrijgen werd de baksteen der gevels wit geverfd. Het meubilair in het atelier is afkomstig van het oude atelier.

JOS. BEDAUX.

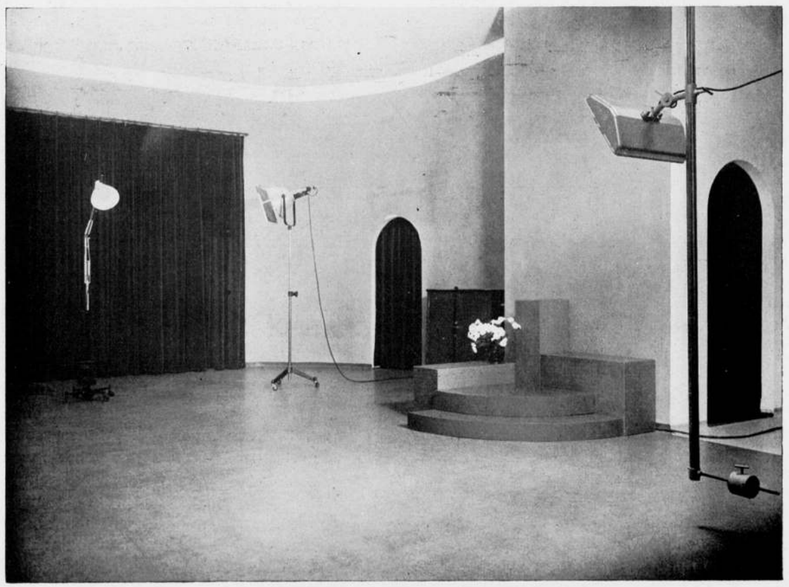

FOTO-ATELIER AAN DE WOLSTRAAT TE TILBURG
ACHTERGEVEL EN INTERIEUR ATELIER. ARCHITECT JOS. BEDAUX

ZOMERVACANTIEHUIS „DE ZANDHOEVE" TE NOORDWIJK AAN ZEE.

ZOMERVACANTIEHUIS TE NOORDWIJK AAN ZEE

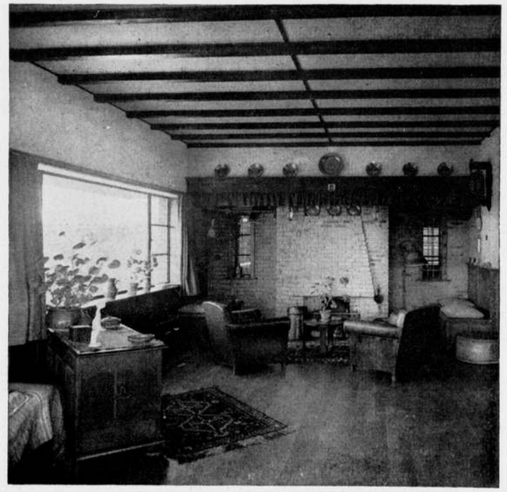

ARCHITECT Ir. N. J. KRUIZINGA B.N.A.

De opgave was om op een in gezamenlijk overleg te kiezen terrein in de prachtige duinen, Zuidelijk van Noordwijk aan Zee, een eenvoudig gebouw te zetten om er de zomervacantie door te brengen.
Het gebouw moest vanaf het Zuiderstrand gemakkelijk bereikbaar zijn, een ruim hoofdvertrek met eethoek, zoo veel mogelijk slaapgelegenheid en veel speelruimten voor de kinderen bevatten. Deze speciale eischen, voortvloeiend uit het uitsluitend gebruik gedurende den zomer, werden verwerkt in de hierbij gaande plattegronden en foto's, welke geen nadere toelichting noodig hebben. De haard was wenschelijk voor kille dagen. Het speelvertrek van de kinderen op het Noorden is verantwoord, omdat het gebruik zich ook tot die enkele dagen beperkt, welke ze niet aan het strand of in het dennenboschje op eigen terrein doorbrengen.
Daar het gebouw plm. 8 maanden per jaar gesloten is en meubi-

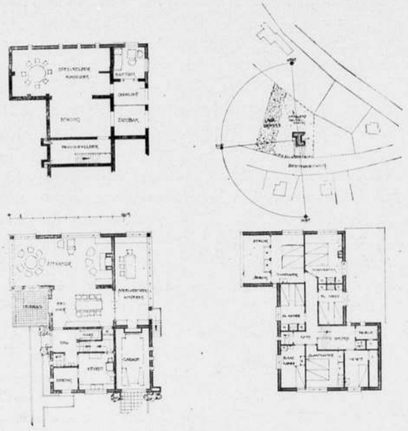

PLATTEGRONDEN EN SITUATIE ZOMERVACANTIEHUIS
NOORDWIJK AAN ZEE. ARCH. Ir. N. J. KRUIZINGA B.N.A.

lair, linnen, enz. blijft, is een apart ventilatiesysteem bedacht. De topgevels boven de vliering zijn geperforeerd (door het openlaten der stootvoegen). Eveneens de dagstukken welke de spouw afsluiten. Door den permanenten luchtstroom over de vliering blijft in alle vertrekken de lucht in beweging. Mede doordat de spouw buiten- en binnenmuren streng scheidt is van vocht of schimmel niets te bespeuren.

De prachtige (helaas door vele leelijke gebouwen ontsierde) duinen met zandverstuivingen noodigden uit om het exterieur daarmee te doen harmonieeren: het buitenmetselwerk is van gele steen met hier en daar brandkoppen, het rietdak komt met de parelgrijze kleur overeen met een groot deel der duinbegroeiing. Het buitenschilderwerk is groen met crème-gekleurde raamroeden. De vormgeving is verder gebaseerd op zoo weinig mogelijk onderhoudskosten en is zoodanig gekozen, dat geen markiezen noodig zijn. Het hoofdvertrek is goed verlicht, doch door het rietdak afdoende voor te veel zon beschermd. Bijzonder goed voldoet het terras: in den namiddag, als de zon brandt, valt het juist in de schaduw en is juist vrij van den Westenwind. Door aankoop van de lage dennen (zie situatie) is vanaf dit terras een fraai uitzicht gewaarborgd.

„De Zandhoeve" is als een gemoedelijk geval bedoeld, ook de interieurs met hun bruin gebeitst houtwerk en geschuurde muren.

Ir. N. J. KRUIZINGA, b.i.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

De architect Jan Giudici, 1746—1819. Beschouwingen over enkele nog bestaande bouwwerken door Giudici ontworpen tijdens zijn verblijf van 1770 tot 1819 als architect te Rotterdam, door J. Verheul Dzn.

Uitgave N.V. Drukkers en Uitgeversbedrijf Stemerding & Co.

De nieuwste pennevrucht van den Heer J. Verheul Dzn. brengt een architect voor het voetlicht, die in de tweede helft van de achttiende eeuw een belangrijke praktijk te Rotterdam heeft uitgeoefend, doch wiens naam in vergetelheid was geraakt. Carlo Giovanni Francesco Giudici, kortweg Jan Giudici genoemd, is een Italiaan, in Dulzago in Noord-Italië geboren, die op 24-jarigen leeftijd naar ons land kwam en zich hier als architect vestigde. Door voorspraak van hier te lande vertoevende landgenooten kreeg Giudici vele en belangrijke opdrachten, die zijn naam van bekwaam bouwmeester spoedig vestigden. Zijn hoofdwerk is de St. Rosaliakerk te Rotterdam, in de jaren 1776—'78 gebouwd aan de Leeuwenstraat te Rotterdam, voor eenige jaren door architect P. G. Buskens gerestaureerd. Maar Giudici bouwde tevens een groot aantal heerenhuizen, koopmanshuizen, de kazerne der Mariniers, terwijl zijn werkzaamheid zich uitstrekte tot naburige plaatsen, zooals Schiedam, waar ook verschillend werk van Giudici te vinden is.

Met veel piëteit heeft de Heer Verheul de gegevens van het werk van Giudici, waarvan ook reeds menig specimen verdwenen is, bijeengebracht en er in zijn aantrekkelijken trant van verteld. Giudici was een architect in een overgangstijd, die met veel gemak en talent de toen wisselende Fransche stijlen (die toch eigenlijk maar wat langdurige modes waren) toepaste.

„Al heeft Giudici in 1776 de fraaie, overbekende St. Rosaliakerk te Rotterdam met succes in Lodewijk XIV-stijl uitgevoerd, een artist als hij, die in een overgangstijdperk werkte en met zijn tijd gaarne meeging, kon met evenveel harmonie, woekerende met zijn groote talenten, een jaar later een werk als dit (bedoeld is het huis aan de Noordvest te Schiedam) in Lodewijk XVI-stijl tot stand brengen", schrijft de heer Verheul.

Ik vermoed dat een soortgelijke zin in latere jaren ook over menig talentvol architect van dezen, onzen overgangstijd zal kunnen worden geschreven.

De hoop van den schrijver, dat het hem gelukt is door dit geschrift belangstelling te wekken voor Jan Giudici, die vijftig jaren te Rotterdam werkzaam was, lijkt mij geen ijdele hoop voor allen, die dit interessante boekje hebben gelezen en lezen zullen.

Door de welwillendheid van den schrijver kunnen we eenige afbeeldingen naar aquarellen van den schrijver en een foto van het interieur van de St. Rosaliakerk, opgenomen in het boekje, overnemen.

J. P. M.

INTERIEUR VAN DE GERESTAUREERDE ST. ROSALIAKERK TE ROTTERDAM

VOORMALIG DUBBEL HEERENHUIS, THANS KANTONGERECHT TE SCHIEDAM

VERDWENEN BUITENVERBLIJF „ROZENHOF" AAN DEN NESSERDIJK TE ROTTERDAM

UIT: „DE ARCHITECT JAN GIUDICI 1746-1819" DOOR J. VERHEUL DZN.

GROEIPROCES.

In den goeden ouden tijd was het plein voor het Centraal Station te Amsterdam het eindpunt van de trams. Terminus. Ze reden door tot bijkans onder de luifel.
Maar toen dat vervoerwezen zich tot verkeerswezen ging ontwikkelen, werd het gewoon belachelijk, zoo een eindpunt tegen het station. Het verkeer werd omgelegd, alle lijnen in lussen rond het water, deze wagen naar links voor, de volgende naar rechts 2e spoor, de daaropvolgende naar links 1e spoor voor. Het was om gek te worden van de wissels. Toen kwam er een algemeene wisselwachter. Men zou hem een seinhuis bouwen, midden voor het station, met een groote luifel wegens de zon en hoog boven de straat. Wel 4 à 5 meter.
Holland was in last. Het uitzicht op het Centraal Station, monument van Nederlandsche bouwkunst, zou ernstig worden beschadigd, vernietigd worden. Groote beroering in de pers, op het stadhuis. De bouwkunst werd belaagd. Het seinhuisje met een verdiepinkje erop, is er gekomen. De storm is uitgewoed. Punt. Thans bouwt men heel onnoozelweg en heel brutaal op dit seinhuis een tweede verdieping, als de verschijnselen niet bedriegen zelfs met een soort balcon, een Fransch balcon. En niemand, zegge niemand, stoot er zich aan. Geen beroering in de pers, geen adressen naar het stadhuis.
De kwestie ligt dus m.i. zóó:
Destijds hebben wij drukte gemaakt over de schending van het gezicht op den Centraal Stationsgevel, die thans blijkt volkomen koude drukte te zijn geweest. Ofwel: men is indertijd heusch en oprecht warm geloopen voor de bouwkunst, maar men is aan de schending zóó gewoon geraakt, dat men niet anders weet of het hoort zoo, waaruit zou volgen, dat er op het Stationsplein best een wolkenkrabber mogelijk is, waarvan tenslotte niemand meer merkt, dat hij het gezicht op het Centraal Station belemmert. Misschien is er een gevoelig nerveus heertje, dat zegt: „het is toch net of er iets van het gezicht op het Station is weggenomen". 't Idéé.

J. P. M.

P.S. Ik vergat nog te zeggen, dat het niet mijn bedoeling is thans over de schending van het gezicht op den gevel van het C.S. te gaan janken. 't Is veel te leuk stiekum te zien hoe hoog die seinstellage op den duur worden gaat.

VOORSTELLINGEN VAN TECHNISCHE FILMS.

Door de Betonvereeniging in samenwerking met den Beton-Aannemers-Bond (B. A. B.) worden eenige voorstellingen van technische films georganiseerd. Vertoond zullen worden de volgende films:
„Bauen in Beton und Eisenbeton" (propaganda-film);
„Stahl" (betr. hoogovenbedrijf en walswerken);
„Werkgerechtes Bauen" (betr. betoncontrôle).
De voorstellingen zullen plaats vinden te

's-Gravenhage op Maandag 21 November te 14 uur in Gebouw „Excelsior", Zeestraat 57.

Amsterdam op Dinsdag 22 November te 14 uur in de groote zaal van Krasnapolsky, Warmoesstraat.

Rotterdam op Woensdag 23 November te 14 uur in Gebouw „Palace", Ged. Botersloot 92.

Utrecht op Donderdag 24 November te 14 uur in Café Noord-Brabant, Vredenburg, ing. Drieharingenstraat.

Enschede op Vrijdag 25 November te 20 uur in de zaal van de Volksuniversiteit, Kalanderstraat.

Maastricht op Woensdag 30 November te 17.30 uur in de „Mabi"-Bioscoop, Kleine Gracht 24.

Groningen op Donderdag 1 December te 20 uur in de Groote bovenzaal van het Concerthuis, Poelestraat.

Gaarne zal voor deze voorstellingen introductie worden verleend op schriftelijke aanvraag bij het Secretariaat van de Betonvereeniging (de Constant Rebecquestraat 96, den Haag).

PRIJSVRAAG

UITGESCHREVEN DOOR „HET PRIJSVRAGENFONDS DER TECHNISCHE HOOGESCHOOL", STICHTING GEVESTIGD TE BANDOENG (JAVA, NED. OOST-INDIË).

5e PRIJSVRAAG.

Gevraagd wordt een beschouwing:
op technisch-hygiënischen en economischen grondslag over bouwwijze, materiaalkeuze, ruimteschikking, inrichting en bescherming tegen warmteinstraling van woonhuizen voor een plaats met tropisch kustklimaat, ingericht voor regeling van het binnenhuisklimaat (airconditioning) der belangrijkste woon- en slaapruimten, door middel van mechanische luchtverwisseling en luchtreiniging, en voorzien van dag- en kunstverlichting volgens de laatste normen.
Deze beschouwing moet vergezeld gaan van een ontwerp met een beschrijving van een verdiepingswoning van hoogstens 150 m² bebouwd oppervlak (schaal 1 : 50), waarin wordt aangetoond hoe door den gegeven bouwtrant, indeeling en gebruik der ruimten het binnenhuisklimaat economisch kan worden geregeld.
Het bouwterrein is op teekening aangegeven.
In het ontwerp moet worden gestreefd naar beperking van volume, terwijl daarin moet worden opgenomen: de noodige sanitaire voorzieningen t.a.v. drink- en badwatertoevoer, zoowel warm als koud water, verwijdering van afvalwater en afvalstoffen, zoomede de bereiding en bewaring (koeling) van spijzen en dranken.
Met het oog op arbeidsbesparing en rationaliseering van de huishouding wordt prijs gesteld op voorzieningen voor een gemakkelijke bereiding en opdiening van de maaltijden, mechanische behandeling der wasch en geringen omvang der bijgebouwen.
Bij het ontwerp en den daartoe behoorenden tuinaanleg dient er rekening mede te worden gehouden dat voor de bewoners gelegenheid bestaat buiten te verblijven.
In de plaats waarvoor het woonhuis is bedoeld, kan een aansluiting op het openbare electriciteitsnet worden verkregen.

VOORWAARDEN VAN MEDEDINGING.

1. De mededinging staat voor ieder open.
2. Voor de beantwoording, indiening etc. van deze prijsvraag gelden de „Regelen", gelijk die zijn vastgesteld door het Bestuur van „Het Prijsvragenfonds der T.H." ddo. 20 Augs. 1925, nader aangemeld en gewijzigd in Maart 1938 (zie ook 2e jaarboek der T.H. Juli 1928), welke op aanvrage gratis verkrijgbaar zijn bij den Secretaris der Technische Hoogeschool te Bandoeng.
3. Als prijzen voor bekroning der ontwerpen worden beschikbaar gesteld:
   a. een eerste prijs van ƒ 1000.— òf een gouden medaille geslagen op den stempel der Technische Hoogeschool (naar keuze van den auteur der bekroonde inzending);
   b. een tweede prijs van ƒ 500.—. (Het bestuur vermeldt hierbij met erkentelijkheid, dat het hiertoe in staat gesteld is door een belangrijke financieele bijdrage van de N.V. Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteit Maatschappij).
4. Antwoorden moeten worden ingezonden vóór 1 Januari 1940.
5. Eventueel gewenschte nadere inlichtingen uitsluitend te bekomen bij den Voorzitter der Faculteit van Technische Wetenschap aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng.

Een exemplaar van het volledige programma ligt voor belangstellenden op het Bureau van den B.N.A. ter inzage.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

26 NOVEMBER 1938 NR 48

NIEUWE MATERIALEN.

Het treft mij dikwijls, dat in de uitoefening van de architectenpraktijk zich steeds weer allerlei vragen voordoen ten aanzien van de toepassing van nieuwe materialen, waarop geen betrouwbaar antwoord kan worden verkregen. In de meeste gevallen is men aangewezen op eigen proefneming. Is men daartoe niet genegen, dan zal men van de toepassing moeten afzien. Het ware te wenschen, dat een bepaalde instelling zich met al deze vragen zou kunnen bezighouden, en haar meeningen op onafhankelijke wijze kenbaar kon maken. Ik denk hierbij aan het Engelsche Building Research Station, dat naar ik meen, een dergelijke onafhankelijke instelling is.

Een typisch staaltje overkwam mij eenigen tijd geleden. Een aannemer stelde de vraag, of voor dakplaten van bimsbeton het bims zou mogen worden vervangen door gegranuleerde hoogovenslakken. Op het eerste gezicht scheen die vervanging, behalve het feit van de Nederlandsche herkomst van het slakkenmateriaal, weinig aanlokkelijks te bezitten. Besloten werd, over te gaan tot de vervaardiging van een twintigtal van de voor het dak benoodigde platen. Hiervan werden er tien met echt bims en tien met gegranuleerde hoogovenslakken onder overigens volkomen gelijke omstandigheden gereed gemaakt. Ten einde spoedig tot een conclusie te kunnen komen, werd snelbindend cement toegepast, zoodat de beproeving na een week reeds kon plaats vinden. Achtereenvolgens werden tien platen met bims en tien platen met hoogovenslakken tot de breuk belast. Het resultaat bleek zeer ten gunste van het hoogovenslakkenmateriaal uit te vallen.
Als gemiddelde van deze tien proeven bleken de platen met natuurlijk bims als toeslagmateriaal het bij 430 kg belasting te begeven (puntlast in het midden van een plaats van 100 × 40 × 5 cm), terwijl de platen met gegranuleerde hoogovenslakken gemaakt bij gemiddeld 560 kg belasting braken. De wapening bestond uit 4 staafjes rond 6 mm, met verdeelwapening rond 5 mm.
Bij deze platen was de eisch gesteld, dat zij een belasting van 190 kg per m² met viervoudige zekerheid zouden kunnen dragen, dus 760 kg per m² breukbelasting.
De bimsplaten konden gemiddeld ten hoogste 1720 kg per m², de hoogovenslakkenplaten ten hoogste 2240 kg per m² dragen. Het gewicht der platen was bij natuurbims ongeveer 5 % lager dan bij hoogovenslakken, hetgeen dus niet van beteekenis kan worden geacht.
Ik meen goed te doen, dit geval eens te publiceeren, en zou er nog eens bij de lezers op willen aandringen, toch vooral dergelijke ervaringen in het blad mede te deelen, omdat het langzamerhand voor niemand meer mogelijk is, geheel op de hoogte te zijn van alles wat op het gebied van materialen in de praktijk voorkomt.

Ir. H. G. J. SCHELLING, B.N.A.

BRUGVERSIERING TE DEN HAAG. ALBERT TERMOTE, BEELDHOUWER.

Dit beeld van Albert Termote staat als versiering op de overkluizing van den singel bij het Vaillantplein, waar het gebouw is van de Inspectie der Directe Belastingen.
De buurt wordt niet gekenmerkt door bijzondere poëtische kwaliteiten. Het beeld, hoog op de pyloon, is er dan ook een zeer waardevol element van schoonheid.
Het beeld stelt niets voor. Uit de onstuimige kracht van het woeste paard en de heerlijke dolle vreugd van het onbezonnen kind is veel symboliek te verzinnen. Men kan het er ook niet bij verzinnen. Dat is op het drukke verkeerspunt nog beter misschien.
Het beeld is m.i. een knap stuk beeldhouwwerk. De wijze, waarop Termote de geweldige actie van het zware paard en het ranke evenwicht van het lichte kind in het steenblok heeft gegrepen en die, waarop dit uitbundige stuk leven plastisch groot en rijkgeschakeerd is gehakt uit een klein stuk steen, is meesterlijk.
Het brok is m.i. het fraaist in den namiddag, wanneer de zon langs het beeld glijdt en het modelé in al zijn gevoeligheden laat spreken.

J. P. M.

BRUGVERSIERING TE DEN HAAG. ALBERT TERMOTE, BEELDHOUWER

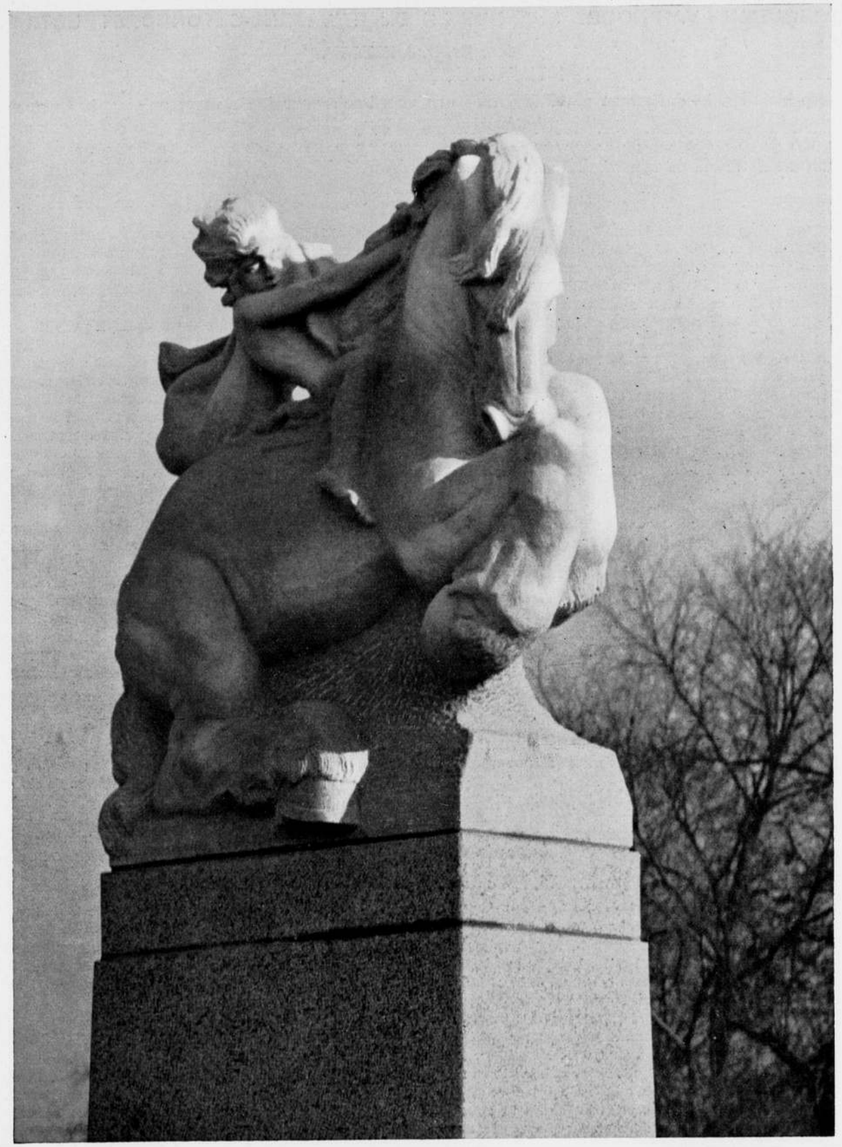

BRUGVERSIERING TE DEN HAAG. ALBERT TERMOTE, BEELDHOUWER

TOEPASSING VAN HOOGE SPANNINGEN BIJ GEWAPEND-BETONCONSTRUCTIES.

door Dr. Ir. J. EMMEN.

Over dit onderwerp hield Dr. Ir. J. Emmen op 17 Mei 1938 een voordracht voor de Betonvereeniging. Het verslag ervan werd opgenomen in de bijlage „Beton" van „De Ingenieur" van 7 Oct. en 4 Nov. j.l. Gezien het belangrijke onderwerp nemen wij hier met instemming van Dr. Ir. Emmen en de Betonvereeniging, het verslag in zijn geheel over. In het volgende nummer zullen wij nog enkele punten uit de discussie opnemen.
RED.

Dr. ir. J. EMMEN: Toen ik op de laatste ledenvergadering ons Bestuur verzocht, de wenschelijkheid en mogelijkheid onder de oogen te willen zien, tot het nemen van maatregelen, waardoor hoogere materiaalspanningen in de gewapend-betonconstructies in ons land zouden kunnen worden toegelaten, achtte men, alvorens in deze een besluit te nemen, de bespreking van dit onderwerp op één der sinds kort ingestelde avondbijeenkomsten noodig. Daar door mij op het onderwerp de aandacht was gevestigd, lag het voor de hand, dat ik de uitnoodiging ontving het vraagstuk in te leiden; waaraan ik zeer gaarne voldoe.
Het toelaten van hooge materiaalspanningen zal m.i. in het bijzonder vanuit een drietal kanten beschouwd moeten worden; n.l. van de technische, de oeconomische en de tactische zdije.
Primair is natuurlijk de techniek, omdat vóór alles de vraag beantwoord moet worden, of het technisch mogelijk is, in de constructies hoogere spanningen toe te laten dan tot dusver; vervolgens zal onderzocht dienen te worden, of het toelaten van hoogere spanningen oeconomische voordeelen geeft en tenslotte, welke tactiek toegepast moet worden om te bereiken, dat de Overheid, die in ons land een zeer grooten invloed uitoefent op een belangrijk deel van de gewapend-beton- en andere constructies, zich niet verzet tegen de uitvoering van constructies, waarin hooge materiaalspanningen kunnen voorkomen.

De technische toelaatbaarheid van hooge materiaalspanningen vereischt een betrouwbare berekening van de spanningen, gepaard gaande aan een wijze van uitvoering, welke afdoende waarborgen biedt voor goed werk.
De eerste vraag, die gesteld moet worden, luidt dus: is een voldoend betrouwbare berekening mogelijk? Nu is een juiste berekening, zelfs van de allereenvoudigste constructie, onmogelijk, zoodat, als men pessimistisch van aard is, men gemakkelijk bij zichzelf, door een schijnbaar onaantastbaar betoog, de overtuiging kan doen postvatten, dat de gestelde vraag alléén in ontkennenden zin is te beantwoorden.
De moeilijkheden voor het maken van een bruikbare berekening zijn inderdaad velerlei. Zoo zijn de physische eigenschappen der materialen slechts gedeeltelijk bekend. In het bijzonder is de elasticiteitsmodulus van het beton voor de verschillende spanningen variabel, terwijl bovendien onze kennis van de wijze, waarop deze modulus met de spanning samenhangt, beperkt is. Een andere moeilijkheid ontstaat door de scheurvorming in het beton in de getrokken constructiedeelen, waardoor niet is vast te stellen, welk gedeelte van de betondoorsnede in rekening gebracht moet worden voor het opnemen van de krachten. Maar zelfs al zouden deze en andere onbekende zaken bekend zijn, dan nog zou het uitwerken van een berekening op vele lastig te overwinnen mathematische bezwaren stuiten. Er behoeft in dit verband slechts te worden gewezen op de in den regel onoverkomelijke moeilijkheid, de juiste spanningsverdeeling in onze constructiedeelen te berekenen, zelfs indien, als zeer vereenvoudigde veronderstelling, wordt aangenomen, dat het materiaal aan de wet van Hooke voldoet.
Neemt men eenmaal de wet van Hooke aan, dan is het meestal wel mogelijk de krachten (normaaikracht, afschuivende kracht en buigend moment), welke in de verschillende doorsneden werken, vrij nauwkeurig te bepalen, al blijft, zooals gezegd, de verdeeling van de spanningen over de doorsneden onbekend.

Het is vrij algemeen gebruikelijk, ter verdere vereenvoudiging, de berekening van de bedoelde krachten en momenten te baseeren op de veronderstelling, dat de vormveranderingen der constructie in lineair verband staan met de krachten en momenten (beginsel van superpositie). Een veronderstelling, die het voordeel heeft, langs korten weg tot gemakkelijk oplosbare lineaire vergelijkingen te leiden (bijv. door toepassing van de wet van Castigliano of het beginsel van den virtuëelen arbeid), maar die niettemin voor verschillende constructies uitkomsten tot resultaat heeft, die te ver van de werkelijkheid afwijken, ook al blijven de materiaalspanningen binnen het interval waarvoor verondersteld kan worden, dat de wet van Hooke geldt. Veelal geeft het beginsel van superpositie onjuiste uitkomsten, indien in betrekkelijk slanke constructiedeelen gelijktijdig normale krachten en buigende momenten voorkomen; een bijzonder (grens)-geval hiervan is het algemeen bekende knikverschijnsel. Ook voor andere gevallen zijn de uitkomsten niet betrouwbaar, o.a. zijn de werkelijk optredende momenten in de verstijvingsliggers van boogconstructies, zooals deze bij de z.g. Langersche balken worden toegepast, grooter dan de volgens het beginsel van superpositie berekende momenten; daarentegen zijn de werkelijk optredende momenten in de verstijvingsliggers van hangbruggen kleiner dan de berekende. Niettegenstaande deze feiten zijn toch alle formules voor de krachten en momenten in statisch onbepaalde constructies, welke in de verschillende compendia e.d. afgedrukt worden of in voorschriften worden voorgeschreven, berekend met vooropstelling van de wet van Hooke en het beginsel van superpositie. Wil men hooge materiaalspanningen toelaten, dan zal men zich dus rekenschap behooren te geven, of de gebruikelijke formules voor de bepaalde constructie toegepast mogen worden en zoo noodig de formules zonder toepassing van het beginsel van superpositie moeten herzien, iets wat veelal mogelijk is, doch in den regel aanleiding geeft tot zeer uitvoerige berekeningen. Berekent men nu, al of niet met toepassing van het beginsel van superpositie, de bedoelde krachten en momenten, dan verkrijgt men als resultaat uitkomsten, waarin de onbekende physische grootheden en andere onbekende factoren voorkomen.
Het is nu de vraag of het, niettegenstaande de in de formules voorkomende onbekende waarden alsmede de onbekende spanningsverdeeling, mogelijk is een voldoend oordeel te verkrijgen over de toelaatbaarheid der optredende spanningen. Dit is gelukkig bijna steeds het geval. In de eerste plaats stelt de groote ervaring, waarover tegenwoordig kan worden beschikt, ons in staat, te beoordeelen of een constructiedeel voldoende veilig weerstand kan bieden aan de daarop aangrijpende krachten, zonder dat wij evenwel in staat zijn een volledige berekening te maken van de verdeeling der bij deze krachten behoorende spanningen. Verder blijkt, dat in vele gevallen de onbekende physische grootheden uit de formules wegvallen of dat groote verschillen in deze grootheden slechts geringen invloed op de uitkomst uitoefenen. Ter illustratie hiervan wijs ik U op het feit, dat bij de normale wijze van berekening der statisch onbepaalde constructies van homogeen materiaal met een constante elasticiteitsmodulus E, waarbij temperatuurspanningen e.d. buiten beschouwing worden gelaten, de E uit de formules wegvalt, zoodat een juiste kennis van de elasticiteitsmodulus voor dergelijke berekeningen niet noodig is. Een ander voorbeeld vindt men bij het berekenen van de trekspanningen in de wapening van het gewapend-beton, ontstaan onder invloed van buigende momenten. Deze spanningen zijn afhankelijk van de verhouding van de elasticiteitsmoduli van staal en beton, waarvoor meestal 15 wordt gekozen. Men kan in vele gevallen echter van dit getal belangrijk afwijken, zonder dat dit praktisch invloed heeft op de trekspanningen in de wapening; zelfs is de invloed op de drukspanningen in het beton niet groot. Voor verdere voorbeelden moge ik verwijzen naar de lezing, die ik op 27 Mei 1937 voor deze Vereeniging gehouden heb over „Het brugontwerp voor de tweede vaste-oeververbinding over de Nieuwe Maas te Rotterdam" (zie De Ingenieur 1937, no. 32 en 36. Beton 8 en 9).

Uit dit alles blijkt dus, dat niettegenstaande vele ernstige moeilijkheden en vele onbekende factoren, het in den regel mogelijk is, door berekening, gesteund door de ervaring, een voldoend inzicht in de soliditeit der constructies te krijgen, zoodat, wat de berekening betreft, meestal geen bezwaren tegen het toelaten van hooge materiaalspanningen bestaan. Daar, waar de berekening niet de noodige waarborgen geeft, zal men zich natuurlijk met lagere spanningen moeten tevreden stellen.

Het volgende punt, dat in beschouwing moet worden genomen, betreft de wijze, waarop zekerheid kan worden verkregen, dat de gewapend-betonconstructie de hooge materiaalspanningen met de vereischte veiligheden kan opnemen. Er zal onderzocht moeten worden, hoe hoog de toe te laten spanningen in de materialen kunnen zijn en hoe gecontroleerd kan worden, of het verwerkte materiaal van voldoende kwaliteit is. Beschouwen wij hiertoe de samenstellende materialen staal en beton afzonderlijk.

In het normaal toegepaste wapeningsstaal (St. 37), wordt voor gewapend-betonconstructies in ons land een berekende trekspanning, groot 1200kg/cm², toegelaten. In staalconstructies laat men echter hoogere spanningen in hetzelfde St. 37 toe.
Volgens de bekende „Voorschriften voor het ontwerpen van stalen bruggen" (V.O.S.B.) kan 1400 kg/cm² toegelaten worden, indien de spanningen worden berekend, ontstaan door de krachten, op de constructie uitgeoefend door het eigengewicht, gecombineerd met de vertikale mobiele belastingen of door het eigengewicht met de horizontale mobiele belastingen. Verder behoeft voor a l l e belastingen gecombineerd slechts 80 % van de belastingen in rekening te worden gebracht; met de aldus gereduceerde krachtencombinatie mag eveneens 1400 kg/cm² worden toegelaten. Bedenkt men verder, dat het, bij het berekenen van stalen vakwerken niet gebruikelijk is, de secondaire momenten, die in de staven ontstaan door de stijfheid der knooppunten, in rekening te brengen, zoo hoeft het geen betoog, dat de spanningen, die bij toepassing van de V.O.S.B. in de constructie zullen voorkomen, het bedrag van 1400 kg/cm² ruim zullen overschrijden.
Volgens het N o r m a a l b l a d N 791 (van de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland) kan bij goede uitvoering in staalconstructies met St. 37 1600 kg/cm² worden toegelaten.

Het materiaal van de staalconstructies verkeert in veel ongunstiger omstandigheden dan het wapeningsstaal in het beton. Op dit laatste worden de krachten door het omhullende beton geleidelijk overgebracht, geheel in tegenstelling met het staal van de staalconstructies, waar de krachten door bouten van de eene staaf in de andere worden overgebracht, dus sprongsgewijze, terwijl bovendien door de boutgaten plaatselijk sterke spanningsverhoogingen ontstaan. Hieruit volgt, dat men in het normale wapeningsstaal op zichzelf beschouwd, zonder bezwaar 1600 kg/cm² kan toelaten; het is alleen nog maar de vraag, of ook het omhullende beton geen nadeel ondervindt van deze spanningen. De vele toepassingen met bijzondere staalsoorten als wapening waarin spanningen tot 2100 kg/cm² zijn toegelaten, geven voldoenden waarborg, dat ook bij gebruik van St. 37 met maximum spanningen van 1600 kg/cm², het omhullende beton geen schade ondervinden zal.

De beoordeeling van de grootte der in het beton toe te laten spanningen is veel minder eenvoudig. Een groote moeilijkheid ontstaat reeds bij het keuren van het verwerkte beton. Kan men het wapeningsijzer vóór de verwerking zonder bezwaar keuren, zoodat men zorg kan dragen, dat materiaal gebruikt wordt, dat aan de gestelde eischen voldoet, bij het beton is dit niet mogelijk, omdat dit in het werk gemaakt wordt en men pas proeven kan nemen, eenige weken nadat het gestort is, zoodat men dus pas achteraf kan vaststellen, of het beton van voldoende kwaliteit is. Verder gaat bovendien het onderzoek van in het werk verhard beton met bijzondere moeilijkheden gepaard; deze moeilijkheden overtreffen nog die, welke toch reeds aan het onderzoek van in laboratoria vervaardigd beton inhaerent zijn.
Ten einde een oordeel over het betonmateriaal te krijgen, is het voor ons doel van belang de volgende physische grootheden te kennen: 1° de drukvastheid; 2° de trekvastheid; 3° den weerstand tegen afschuivende krachten en 4° de aanhechting aan de wapening. De sub 2°, 3° en 4° genoemde grootheden zijn de belangrijkste; echter wordt bij het beton steeds de nadruk gelegd op de drukvastheid, waarschijnlijk omdat, volgens een veel verbreid en eenigszins primitief begrip omtrent de werking van het gewapend-beton, het beton dient voor het opnemen van drukkrachten en de wapening voor het opnemen van de trekkrachten. Het vaststellen van de drukvastheid is te meer van weinig belang, omdat de drukvastheid, zelfs van matig beton, bijna zonder uitzondering zoo hoog is, dat deze toch niet in de constructies ten volle kan worden gebruikt, hetgeen van de trekvastheid, den weerstand tegen afschuivende krachten en de aanhechting van de wapening niet gezegd kan worden.
Om nu de gezochte grootheden op de beste wijze te leeren kennen en om de nauwkeurigste en betrouwbaarste resultaten te verkrijgen, is het gewenscht, zoodanige proeven te nemen, dat in het materiaal zooveel mogelijk zuivere lijnspanningstoestanden worden opgewekt. De wijze, waarop het beton in den regel wordt onderzocht, geeft echter spanningstoestanden, die ver van de gewenschte lijnspanningstoestanden blijven. Meestal stelt men zich tevreden, door middel van het drukken van kuben de z.g. kubusvastheid te bepalen; soms worden ook nog, in het bijzonder voor het keuren van cement, trekproeven verricht, waarbij dan veelal de bekende achtvormige proefstukken worden gebruikt. Beide methoden zijn uiterst gebrekkig. Dit is onmiddellijk duidelijk voor de achtvormige proefstukken; nabij de insnoering ontstaat een zoodanig ingewikkeld spanningsverloop, dat men bezwaarlijk de gevonden uitkomsten als de zuivere trekvastheid kan beschouwen. Doch ook het bepalen van de drukvastheid is niet veel beter. De kubusvorm is hiertoe weinig geschikt, een cylinder, die ook wel wordt toegepast, zou bijv. reeds beter zijn, maar ook hier blijven nog vele bezwaren over. Bij den kubus noch bij den cylinder wordt de kracht regelmatig over het oppervlak verdeeld, vooral bij den kubus doet de ongelijkmatige krachtverdeeling zich gelden. Verder is de geaardheid van de oppervlakken van kubus en drukstempel van veel invloed op het resultaat van de proef. De onderlinge wrijving van de beide oppervlakken, waardoor het proefstuk na de breuk den zandloopervorm vertoont, is oorzaak, dat veel hoogere waarden voor de drukvastheid worden gevonden, dan indien deze wrijving opgeheven wordt (bijv. door invetten der oppervlakken). Door deze onderlinge wrijving veroorzaken reeds zeer geringe oneffenheden van het kubusoppervlak, die zelfs in laboratoria niet te voorkomen zijn, groote verschillen in de uitkomst.
Behalve de hiergenoemde oorzaken voor onbetrouwbare uitkomsten, hebben ook de omstandigheden, waaronder de proefstukken gemaakt worden, zeer grooten invloed. Tallooze, soms zelfs schijnbaar onbelangrijke, factoren (temperatuur, watergehalte, trillingen, enz.) beïnvloeden de uitkomsten sterk. Er is dan ook geen laboratorium, dat in staat is, tot voldoend be*trouwbare resultaten te komen. Dit kan reeds blijken bij de uitslagen*, zooals deze voor de keuringen van cement door de verschillende laboratoria worden gegeven. De trekvastheid en de drukvastheid worden bepaald als gemiddelde van een vijf- of tiental proeven. Dit vijf- of tiental proeven vertoont onderling in den regel verschillen van druk- en trekvastheid, waarvoor de orde van grootte meestal circa 15% bedraagt en dat, niettegenstaande de proefstukken in een laboratorium door zeer geoefende laboranten worden vervaardigd, waarbij de uiterste zorg wordt besteed, dat alle proefstukken geheel van dezelfde samenstelling (cement en zand) zijn, dat zij alle op geheel dezelfde wijze worden aangestampt (toestel van Böhme) en dat de verharding voor de proefstukken van één keuring onder geheel dezelfde omstandigheden geschiedt.

Wanneer zoo de resultaten in een laboratorium zijn, behoeft men niet te vragen, wat er terecht komt en welke waarde men kan hechten aan het onderzoek van beton, dat op een werk vervaardigd is. In den regel bestaat het onderzoek alleen uit de beproeving van kuben, welke gemaakt zijn met beton, dat op het stort wordt verwerkt. Het is zeker, dat het beton van de kuben niet geheel gelijk is aan het beton, zooals dit in het werk verhardt, zoodat er dus bij de bovengenoemde bezwaren, een zeer belangrijk extra bezwaar komt. Voorzoover mij bekend, bestaat er op het oogenblik nog geen betrouwbare methode om het in onze constructies verwerkte beton zonder schade voor het werk te onderzoeken (ook de bekende Empergerbalkjes zijn verre van ideaal). Maar al zou een dergelijke methode bestaan, dan blijft altijd nog het feit, dat eventueele gebreken te laat geconstateerd worden.

Toch behoeft men zich geen zorg te maken, dat men ten slotte niet zou kunnen beoordeelen, of de betonconstructie voor haar taak berekend is. De qualiteit van het moderne cement is n.l. tot een zoodanige hoogte gestegen, dat, wanneer het beton met de noodige zorgvuldigheid wordt uitgevoerd, het zeker is, dat belangrijk hoogere spanningen dan tot nu toe veilig kunnen worden toegelaten. Zorgt men, dat het beton overal homogeen en goed vol in het werk komt, zoodat geen grindnesten en dergelijke ongerechtigheden voorkomen, dan kan men verzekerd zijn, dat de constructie goed is. Men bedenke, dat één grindnest in beton met hooge vastheid veel schadelijker is dan homogeen beton met lage vastheid; daarom zal men niet zijn kracht moeten wijden aan het verkrijgen van hooge kubusvastheden, doch wel aan goed homogeen beton. Dit laatste kan men bereiken door bij de uitvoering rekening te houden met de resultaten van research werk, dat door vele onderzoekers op groote schaal is verricht, waardoor ons verschillende factoren bekend zijn, bijv. het watergehalte en de plasticiteit (water-cementfactor en slumpproef), de korrelsamenstelling (zeefanalyse) e.d., waaraan bijzondere aandacht geschonken moet worden voor het verkrijgen van goed beton. Bij dit research werk is voor een belangrijk deel gebruik gemaakt van drukproeven op kuben en cylinders. Deze drukproeven zijn met vele honderden kuben en cylinders uitgevoerd; de conclusies zijn dus getrokken uit gemiddelden van honderden proeven. Door dit groote aantal is de invloed van de vele toevallige fouten, die, zooals volgt uit hetgeen ik heb betoogd, bij deze proeven onvermijdelijk zijn, geneutraliseerd, zoodat de proeven tot volkomen betrouwbare gevolgtrekkingen geleid hebben. Hoewel de drukproeven door de bedoelde toevallige fouten, voor onderzoekingen, waarbij men genoodzaakt is zich tot een klein aantal te beperken, weinig waarde hebben, zoo zijn zij dus wel degelijk van belang, als men de proeven in grooten getale kan verrichten; de proeven hebben een statistische waarde; men moet zich onthouden conclusies te trekken uit de uitkomsten van de proeven individueel.

Uit hetgeen ik naar voren gebracht heb, meen ik de gevolgtrekking te kunnen maken dat, mits een goede berekening gepaard gaat met een zorgvuldige uitvoering, in de wapening van het gebruikelijke rondstaal (St. 37) een trekspanning van circa 1600 kg/cm² zou kunnen worden toegelaten, in het beton in zuiver gedrukte constructiedeelen een drukspanning van circa 60 kg/cm² en in gebogen constructiedeelen een drukspanning van circa 100 kg/cm².
De vele proeven omtrent de aanhechting van de wapening aan het beton en omtrent de belasting van balken en vloeren, door verschillende instanties in vele landen verricht, sluiten m.i. twijfel over de toelaatbaarheid van deze spanningen uit.

Bij het toelaten van hooge spanningen is vooral de trekvastheid van het beton en de aanhechting van veel belang. Deze aanhechting kan worden verhoogd door toepasing van bijzondere wapeningssoorten. Mij zijn hiervoor bekend het Istegstaal, het Drillwulststaal en het Nockenstahl. Istegstaal heb ik sinds kort bij verschillende werken toegepast; deze toepassingen hebben niet het minste bezwaar opgeleverd. Mijn indruk is, dat het Drillwulststaal

gelijkwaardige resultaten zal opleveren. Over het Nockenstahl heb ik nog geen oordeel.

Wanneer men in het gewapend-beton hoogere spanningen toelaat, zal vooral een bezuiniging ontstaan door besparing op de wapening, omdat de benoodigde wapening ongeveer omgekeerd evenredig is met de toegelaten spanningen. Op het beton wordt veel minder bezuinigd.
De toepassing van Istegstaal heeft een bezuiniging van ongeveer 10% opgeleverd op de door den Rijksgebouwendienst uitgevoerde gewapend-betonconstructies. Bij deze constructies is in het Istegstaal een trekspanning van 1800 kg/cm² en in het beton een buigdrukspanning van 70 kg/cm² toegelaten. Men kan aannemen, dat op het oogenblik de prijs van 1 kg rondstaal in het werk, met inbegrip van alle onkosten, winst e.d. op circa ƒ 0,13 kan worden gesteld en van 1 kg Istegstaal op ongeveer ƒ 0,15. Zoodat door het toelaten van een wapeningsspanning, die 50 % hooger is dan normaal, niettegenstaande de duurdere wapening toch nog een aanmerkelijke bezuiniging wordt verkregen. *)
Een ander inzicht omtrent de oeconomische belangrijkheid van het toelaten van hooge spanningen in de wapening verkrijgt men, door de waarde van den invoer van het betonijzer in ons land in beschouwing te nemen. In 1937 is voor een waarde van ƒ 9.000.000,— betonijzer ingevoerd. Hieruit blijkt dus, dat toelating van hoogere spanningen voor ons land een jaarlijksche besparing van eenige millioenen zou opleveren.
De oeconomische voordeelen van het toelaten van hoogere spanningen zijn echter van veel grooter belang dan een bezuiniging van circa 10 % op de betonconstructies en van eenige millioenen op den jaarlijkschen invoer van betonijzer. Doordat de betonconstructies goedkooper worden, zal n.l. het gebied van de toepassing van het gewapend-beton worden vergroot, zoodat verschillende werken, die nu oeconomischer in andere materialen worden uitgevoerd, in gewapend-beton geconstrueerd zullen worden en dus op al deze werken wordt bezuinigd. De grootte van de oeconomische voordeelen, die hiervan het gevolg zijn, zijn moeilijk onder cijfers te brengen; ik geloof dat zij verre de directe wapeningsbezuiniging zullen overtreffen.

Nu gebleken is, dat technisch tegen het toelaten van hoogere spanningen in het beton geen bezwaren bestaan en dat de oeconomische voordeelen van evident belang zijn, is het dringend gewenscht, dat in ons land het toepassen van hooge spanningen wordt mogelijk gemaakt.
De in den aanvang van deze voordracht genoemde invloed van de Overheid op onze constructies wordt hoofdzakelijk uitgeoefend krachtens de gemeentelijke bouwverordeningen. Wij hebben in ons land ongeveer 1100 verschillende gemeentelijke bouwverordeningen en wanneer men nu bedenkt, hóe sterk individualistisch ons volkskarakter is ontwikkeld en hoe groot de gehechtheid is aan de gemeentelijke autonomie en hoe langzaam en moeilijk verordeningen bij ons gewijzigd worden, dan zal men gemakkelijk inzien, dat het onmogelijk is, te trachten door individueele wijziging dezer verordeningen het gewenschte doel te bereiken. De toestand zou zelfs wanhopig zijn, als zich niet een gelukkige omstandigheid voordeed. Vrijwel alle 1100 bouwverordeningen n.l., hoe verschillend overigens ook, hebben ten aanzien van het gewapend-beton één punt gemeen: zij verklaren, op misschien een heel enkele uitzondering na, voor de gewapend-betonwerken de gewapend-betonvoorschriften van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (G.B.V. 1930) van toepassing. Zelfs daar, waar deze voorschriften niet uitdrukkelijk in de bouwverordening zijn opgenomen, zijn de eischen, door de gemeenten aan het gewapend-beton gesteld, toch practisch gesproken vrijwel gelijk aan die van de G.B.V. Dit feit is buitengewoon gelukkig en men kan voor de commissie, die deze voorschriften heeft samengesteld, de grootste waardeering hebben wegens het bereiken van een dergelijk, voor ons land bijna onbegrijpelijk succes. Ik moet hier echter direct aan toevoegen, dat mijn appreciatie van de G.B.V. niet verder gaat. Dit laatste neemt echter niet weg, dat ik van meening ben, dat om tot hoogere spanningen te komen, gebruik gemaakt moet worden van de goodwill der G.B.V.
De G.B.V. laten in bijzondere gevallen op bescheiden schaal reeds hoogere spanningen toe; het is daarom van belang na te gaan, hoe of zij op het oogenblik daarin voorzien.

Volgens Art. 31 sub 3 van de voorschriften mogen in de wapening, als staalsoorten met hoogere vloeigrens dan die van St. 37 worden toegepast, hoogere spanningen dan 1200 kg/cm² worden toegelaten, terwijl dan bovendien de maximum toe te laten buigdrukspanning in het beton van 60 kg/cm² tot 70 kg/cm² mag worden verhoogd. Er moet dan tevens aan verschillende extra eischen worden voldaan, o.a. wordt verlangd, dat de uitvoering geschiedt onder voortdurend toezicht vanwege den ontwerper en dat de ontwerper de keuringsattesten van de verwerkte materialen zal waarmerken.

Voorts zij nog in het bijzonder de aandacht gevestigd op hetgeen geëischt wordt omtrent de qualiteit van het beton. Art. 31 sub 3, 5° vermeldt: „Het te verwerken beton moet een drukvastheid hebben na 28 dagen van 200 kg/cm², te bepalen met kubussen van 20 cm zijde. Tijdens den duur van het werk zullen regelmatig proefkubussen worden gemaakt en onderzocht, ook deze eisch moet op de teekening aangegeven zijn".
Dergelijke eischen zal niemand willen stellen aan betrekkelijk eenvoudige, veelvuldig voorkomende constructies. Krachtens de in de G.B.V. opgenomen toelichting echter, zijn de voorschriften alleen bedoeld voor „betrekkelijk eenvoudige en veelvuldig voorkomende constructies", zoodat hetgeen in art. 31 sub 3 vermeld staat, in strijd is met deze toelichting; door dergelijke onderlinge tegenstrijdigheden, die men in de G.B.V. herhaaldelijk kan aantreffen, sticht men verwarring en veroorzaakt moeilijkheden en conflicten. Ook de zooeven geciteerde eisch, omtrent de qualiteit van het beton, zal een bron van conflicten kunnen vormen. Het zal U duidelijk zijn, dat aan de in het begin van deze voordracht genoemde bezwaren, die aan het bepalen van de kubusvastheid toch al verbonden zijn, door de onbegrijpelijke onvolledigheid van het 5e lid van art. 31 sub 3, een nieuwe reeks van bezwaren wordt toegevoegd. Men zal n.l. tevergeefs in de G.B.V. zoeken naar eenigerlei aanwijzing omtrent de wijze, waarop de kuben behandeld moeten worden, dus bijv. bij welke temperatuur zij moeten verharden, of de verharding al of niet onder water moet geschieden, met welke snelheid de belasting van den proefkubus moet toenemen en dergelijke op de uitkomsten van het onderzoek belangrijken invloed uitoefenende factoren; de G.B.V. bevatten ten aanzien hiervan niets buiten hetgeen vermeld is in het geciteerde 5e lid.

Wat de gevolgen zijn van de hier gesignaleerde gebreken, kan ik niet beter demonstreeren, dan door U de ervaring mede te deelen, die ik heb opgedaan in een geval, waarbij een gemeentelijk bouwtoezicht de G.B.V. streng wilde handhaven.
Nadat door den Rijksgebouwendienst in verschillende steden gewapend-betonconstructies waren uitgevoerd, waarbij voor de wapening z.g. Istegstaal was gebruikt (max. trekspanning in de wapening 1800 kg/cm², max. buigdrukspanning in het beton 70 kg/cm²), werd besloten voor den betonskeletbouw der Rijksautocentrale te 's-Gravenhage eveneens Istegstaal toe te passen. Hoewel de ervaringen met dit constructiesysteem gunstig waren, stond het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht er sceptisch tegenover; men wilde weliswaar de uitvoering niet tegenhouden, maar alleen, indien de G.B.V. 1930, die men wegens verschillende bezwaren terecht niet in de bouwverordening heeft opgenomen, volledig op het werk werden toegepast; in het bijzonder zouden de bepalingen van art. 31 sub 3 nauwkeurig moeten worden nageleefd. De omstandigheden voor een toetsing van de waarde van de G.B.V. ten aanzien van dit geval waren buitengewoon gunstig. De gemeentelijke autoriteit van het Bouw- en Woningtoezicht, onder wiens leiding het materiaalonderzoek geschiedt, is tevens lid van de Gewapend-Beton-Commissie; het eigen laboratorium van het Bouw- en Woningtoezicht, waar de verwerkte materialen zouden worden onderzocht, behoort tot de beste in den lande; aangezien verder de verschillende monsters van het te onderzoeken beton door het laboratorium zelf op het werk zouden worden genomen en voorts het beton gestort zou worden met de betonpomp, waardoor een goede homogeniteit gewaarborgd is, behoeft men er niet aan te twijfelen, of alle elementen voor een juiste toepassing van de G.B.V. waren aanwezig.

Het Bouw- en Woningtoezicht wilde nu het reeds meer genoemde 5e lid in art. 31 sub 3 zoodanig interpreteeren, dat de vereischte kubusvastheid van 200 kg/cm² na 28 dagen bereikt moest worden met kuben, die gedurende deze periode direct na het storten aan de buitenlucht zijn blootgesteld, onverschillig de weersgesteldheid. De soep wordt gelukkig niet zoo heet gegeten als ze wordt opgediend; men bleek na een korte bespreking genegen om de vorstperiode niet mee te rekenen en den tijd, gedurende welken de temperatuur tusschen 0° en 5° zou bedragen, voor de helft in rekening te brengen. Met dit al was de eisch nog streng genoeg, aangezien het werk gedurende het koude seizoen moest worden uitgevoerd. Ik heb mij daarom in verbinding gesteld met den Voorzitter der Gewapend-Beton-Commissie, die mij meedeelde, dat de uitlegging van het 5e lid, zooals deze door het Bouw- en Woningtoezicht gegeven was, niet juist is. De bedoeling van de Commissie is nooit geweest, het toepassen van staalsoorten met hooge vloeigrens in het koude jaargetijde onmogelijk te maken, hetgeen naar des voorzitters meening het geval zou zijn bij de bedoelde interpretatie, zelfs als men de vorstperioden en de perioden beneden 5° niet zou meerekenen. Het was uitsluitend de bedoeling der Commissie, goed beton te krijgen; volgens den voorzitter moesten de kuben behandeld worden, zooals in de „Deutsche Bestimmungen" bij de z.g. „Güteprüfung" was voorgeschreven. Dit laatste is echter nergens in de G.B.V. te vinden; men vraagt zich af, waarom men dergelijke dingen dan niet duidelijk omschrijft. Er was dan voorkomen, dat, ten aanzien van een bepaling, waarover geen meeningsverschil mag en behoeftt te heerschen, twee commissieleden volkomen afwijkende opvattingen huldigen en men vraagt zich verder af, hoe niet-commissieleden dan wel moeten weten, hoe zij de voorschriften moeten toepassen. Van het verdere verloop der geschiedenis zal ik U alleen het voornaamste mededeelen en mij dus beperken tot de belangrijkste cijfers.

*) Zie noot pag. 407 en 408.

In de eerste plaats dan moest het cement gekeurd worden. Er is verwerkt: EnciA en Cemij A. Na 1 + 27 dagen werd voor het Enci cement als gemiddelde drukvastheid, bepaald in overeenstemming met de voorschriften van het Normaalblad N 495, van 5 kuben, uit één monster, door het laboratorium gemaakt, gevonden 520 kg/cm². Van deze 5 kuben had de laagste een drukvastheid van 490 kg/cm² en de hoogste van 584 kg/cm² (onderlinge afwijking 19,1%). Wanneer de kubusproef behoorlijk uitvoerbaar was, zouden deze getallen ongeveer gelijk moeten zijn. Het blijkt dus, dat het laboratorium zelfs met eigengemaakte kuben geen goede drukproeven kan verrichten; andere laboratoria kunnen dit trouwens ook niet en zooals uit hetgeen ik in den aanvang betoogd heb volgt, kan men ook niet verwachten en verlangen, dat ongeveer gelijke waarden zullen worden gevonden. Als gemiddelde uit 10 trekproeven werd gevonden 33,1 kg/cm² met als laagste en hoogste trekvastheid respectievelijk 30,5 kg/cm² en 35,5 kg/cm² (onderlinge afwijking 16,4%). Voor het Cemijcement waren de resultaten iets regelmatiger, de gemiddelde drukvastheid bedroeg hier 504 kg/cm² met als laagste en hoogste drukvastheid respectievelijk 484 kg/cm² en 516 kg/cm² (onderlinge afwijking 6,6%), terwijl voor de trekvastheid gevonden werd gemiddeld 40,9 kg/cm² met laagste en hoogste waarden van respectievelijk 39,5 kg/cm² en 42 kg/cm² (onderlinge afwijking 6,3%).

De resultaten van de kuben, door het laboratorium op het werk vervaardigd en daarna onder de hoede van het laboratorium in de buitenlucht verhard, zijn in onderstaande tabel I weergegeven. De op een zelfden datum vervaardigde proefkuben zijn onmiddellijk na elkaar gestort, dus aan één monster beton ontleend.

TABEL I.

Overzicht van de door het Proefstation voor Bouwmaterialen van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht van 's-Gravenhage verrichte bepaling van de kubusvastheid van het beton voor de Rijksautocentrale te 's-Gravenhage.

Datum van vervaardiging der kuben	16-11-1937	20-11-1937	-12-1937	3-3-1938	14-3-1938
Betonsamenstelling:	500 kg. Enci A 450 l zand 700 l grind	500 kg. Enci A 450 l zand 700 l grind	350 kg Enci A 10 kg. infusoria 500 kg. zand 750 l grind	350 kg. Cemij A 10 kg. infusoria 500 l zand 750 l grind	350 kg. Cemij A 10 kg. infusoria 500 l zand 750 l grind
Kubusvastheid na 7 dagen				83 kg/cm²	97 kg/cm²
14 dagen			140 kg/cm²	142 kg/cm² 145 „	151 kg/cm² 159 „
28 dagen	312 kg/cm²	370 kg/cm²	242 kg/cm²	157 kg/cm² 159 „	176 kg/cm² 195 „
41 dagen	307 kg/cm²				
42 dagen	311 kg/cm²		311 kg/cm²		
43 dagen			284 kg/cm² 308 „		
44 dagen		433 kg/cm² 434 „			
56 dagen	327 kg/cm²	360 kg/cm²	301 kg/cm²	212 kg/cm²	188 kg/cm²

Noot betreffende kostenberekeningen.
Door ir. C. F. van Bergen werd bij interruptie opgemerkt, dat hij tot zijn verwondering hoorde, dat met Istegstaal een bezuiniging van 10 à 12% verkregen werd. Volgens zijn berekening zou de besparing ten hoogste ƒ 1,80 per m³ kunnen bedragen. Zelfs indien men voor 1 m³ beton ƒ 36,— rekent, komt hij tot slechts 5%.
Ten aanzien van deze interruptie kan het volgende worden medegedeeld:
1 kg Istegstaal vervangt theoretisch iets meer dan 1,5 kg normaal rondstaal (St. 37), 1°. omdat men in Istegstaal 50% hoogere spanningen toelaat en 2°. omdat bij toepassing van Istegstaal de neutrale laag in gebogen constructiedeelen iets hooger is gelegen, dan bij toepassing van St. 37. Nu is het natuurlijk practisch niet mogelijk, iedere 1,5 cm² rondstaal te vervangen door iets minder dan 1 cm² Istegstaal. Wegens de goede aanhechting tusschen Istegstaal en beton kan men echter belangrijk bezuinigen op het materiaal, dat noodig is voor Considère- en andere haken, zoodat men kan rekenen, dat tenslotte toch ongeveer 1,5 kg St. 37 vervangen kan worden door 1 kg Istegstaal.

De tabel behoeft weinig commentaar; ik kan volstaan met U te wijzen op het onmogelijke verschijnsel, dat volgens de tabel sommige betonmonsters in vastheid zijn achteruitgegaan bij toenemenden ouderdom.
De cijfers van deze tabel veroordeelen dan ook zichzelf en daarmee tevens de G.B.V.; de uitkomsten van de proeven vertoonen meer overeenstemming met het resultaat van een loterij dan met dat van een technisch onderzoek. Waar hier de omstandigheden, waaronder het onderzoek heeft plaats gehad bij uitstek gunstig zijn, is de uitslag een des te sterker bewijs voor de ondoelmatigheid der voorschriften.
Een groot nadeel van de G.B.V. is dat zij, behalve de hier aangetoonde fouten op het zeer beperkte gebied, waarop zij hoogere spanningen toelaten, oorzaak zijn, dat niemand direct belang heeft beton van zeer goede kwaliteit te maken en moeite te doen, de constructie bijzonder te verzorgen, omdat zij feitelijk de mogelijkheid, hooge spanningen toe te laten, uitschakelen. Goede of slechte constructies, vervaardigd met goed of slecht beton, zij alle worden geheel gelijk behandeld. Tweederangs werk wordt daardoor in de hand gewerkt en dit, terwijl het ongetwijfeld beter is, zelfs afgezien van de economische voordeelen, goede constructies met goede materialen, waarin hooge spanningen voorkomen, te maken, dan matige constructies met materialen van matige kwaliteit, waarin lage spaningen zijn toegelaten.
Men zal dus de G.B.V. zoodanig moeten wijzigen, dat bij goed geconstrueerde en uitgevoerde constructies hooge materiaalspanningen kunnen worden toegelaten. Men zal niet moeten trachten, voor dergelijke constructies berekeningsvoorschriften te geven. Met opzet heb ik in het begin van deze voordracht uitvoerig de vele moeilijkheden, die aan een berekening verbonden zijn, onder uw aandacht gebracht, omdat daaruit ten duidelijkste blijkt, dat het niet mogelijk is, een berekening op juiste wijze aan voorschriften te onderwerpen. De tegenwoordige voorschriften bewijzen dit bovendien overtuigend, omdat zelfs aan hetgeen zij ten aanzien van de berekening van eenvoudige constructies vermelden, zeer ernstige fouten kleven. Maar ook al mocht het gelukken, goede berekeningsvoorschriften te geven, dan zouden deze voorschriften slechts in overeenstemming kunnen zijn met den stand van de techniek op het oogenblik, waarop de voorschriften worden gemaakt. De voorschriften dienen echter voor de toekomst, terwijl zij feitelijk aangepast zijn aan het verleden. Bedenkt men nu, hoe snel de techniek evolueert en hoeveel tijd het kost, in eenmaal vastgestelde voorschriften zij het slechts onbelangrijke wijzigingen te brengen, dan zal het duidelijk zijn, dat dergelijke voorschriften na korten tijd verouderd zijn, zelfs als zich het onwaarschijnlijke geval mocht voordoen, dat zij op het moment, waarop zij worden gemaakt, geheel bij zouden zijn. Voorschriften, die zich op het terrein van de constructiemethoden en berekeningen begeven, zijn dus noodzakelijkerwijze een rem voor de techniek, zij maken de techniek fossiel.
Uit het hier behandelde zijn de volgende gevolgtrekkingen te maken:
Het is technisch mogelijk in de gewapend-betonconstructies hooge materiaalspanningen toe te laten.
Het toelaten van hooge materiaalspanningen geeft belangrijke economische voordeelen.
Ten einde te bereiken, dat de Overheid in ons land zich niet verzet tegen het totstandkomen van gewapend-beton-constructies met hooge materiaalspanningen, is het gewenscht de G.B.V. te wijzigen, en wel zoodanig, dat imperatieve berekenings- en uitvoeringsvoorschriften slechts gelden voor eenvoudige constructies, die worden uitgevoerd door personen zonder volledige deskundigheid, en dat daarentegen groote vrijheid wordt gelaten ten aanzien van berekening en uitvoering van werken, zoowel van eenvoudigen als van ingewikkelden aard, welke zijn ontworpen en worden uitgevoerd door deskundigen.
Men trachte vooral niet berekeningsvoorschriften te maken, die niet te maken zijn, waardoor bovendien de constructeurs als onmondigen behandeld worden, en men verlange evenmin, ter bepaling van de qualiteit van het werk, het verrichten van kubusdrukproeven, welke door niemand met de vereischte nauwkeurigheid zijn uit te voeren. Men huldige dus geen kubisme, doch zorge voor een deskundige en zorgvuldige uitvoering.

1,5 kg St. 37 kost 1,5 × 0,13 = ƒ 0,195; de prijs van 1 kg Istegstaal bedraagt ƒ 0,15; dus per kg Istegstaal wordt ƒ 0.045 bezuinigd. In verband met de wisselende prijzen en omdat de kosten van de wapening in hun geheel niet volkomen recht evenredig zijn met de verwerkte hoeveelheden, zal men moeten rekenen, dat de bezuiniging varieert tusschen ƒ 0,04 en ƒ 0,05.
In de gewapend-betonconstructies, zooals deze door den Rijksgebouwendienst worden ontworpen, wordt circa 80 à 90 kg Istegstaal per m³ beton verwerkt; in de normale constructies komt 120 à 140 kg/m³ aan wapening van St. 37 voor. De bezuiniging door toepassing van Istegstaal bedraagt dus 80 × 0,04 = ƒ 3,20 à 90 × 0,05 = ƒ 4,50 per m³. De prijs van een m³ beton gewapend met Istegstaal bedraagt gemiddeld ongeveer ƒ 30,— à ƒ 40,—, zoodat inderdaad een bezuiniging van circa 10% wordt verkregen.
Deze algemeene opmerkingen worden door de in de hierbij afgedrukte tabel II verzamelde concrete feiten verduidelijkt. Ter toelichting van de tabel valt het volgende op te merken:
1°. In de bestekken van den Rijksgebouwendienst worden de hoeveelheden

van het te verwerken beton en wapeningsstaal tegen in het bestek vermelde eenheidsprijzen verrekenbaar opgegeven. De constructieteekeningen worden den aannemers volledig door de Directie verstrekt, zoodat alle aannemers voor ieder werk onder gelijke omstandigheden kunnen inschrijven.

2°. De begrootingen van den Rijksgebouwendienst worden niet bekend gemaakt, alle in de tabel vermelde bedragen zijn ontleend aan en afgeleid van de inschrijvingscijfers der aannemers. Met den gemiddelden inschrijvingsprijs is bedoeld het quotiënt van de som der bedragen waarvoor is ingeschreven en het aantal inschrijvingen.

3°. Alleen de inschrijvingscijfers zijn vermeld van die werken, waarbij een overwegend gedeelte van het aanbestede werk bestaat in het maken van gewapend-beton (bijv. het betonskelet van een gebouw). De kosten van de gewapend-betonconstructie zijn bepaald, door schattenderwijze van de laagste inschrijving de kosten van de bijkomende werken (bijv. paalfundeeringen, grondwerk, drooghouden e.d.) af te trekken. Waar deze bijkomende kosten slechts een klein deel van het geheel uitmaken, hebben fluctuaties in de prijsbepaling der bijkomende werken slechts weinig invloed op den prijs van het gewapend-beton.

4°. Met B-staal is bedoeld bijzonder staal (Istegstaal, Drillwulststaal).

5°. Waar het B-staal nog pas sinds korten tijd wordt toegepast, is het aantal in de tabel opgenomen werken gering, de meeste zijn nog in uitvoering, zoodat voor vele van deze werken niet alle gegevens konden worden vermeld.

6°. Twee werken, het Stationspostgebouw te Breda en de Rijksautocentrale te 's-Gravenhage, zijn tweeledig aanbesteed en wel:
a. voor het geval voor de wapening uitsluitend St. 37 wordt verwerkt en
b. voor het geval voor de wapening St. 37 en B-staal wordt gebruikt.
Beide werken zijn uitgevoerd met verwerking van B-staal.
Het werk voor de Rijksautocentrale is tenslotte gegund buiten de gehouden inschrijving voor een bedrag van ƒ 75.374,— zonder de paalfundeering, die wel begrepen was in de oorspronkelijke aanbesteding. Na aftrek der bijkomende werken restte voor het gewapend-beton alleen een bedrag van ƒ 60.000,—.
Uit de tabel blijkt, dat voor het Stationspostgebouw te Breda door toepassing van B-staal ten aanzien van de gemiddelde inschrijvingsprijzen een bezuiniging van 57246 — 54168 = ƒ 3.078,— werd verkregen en ten aanzien van de laagste inschrijvingen van 43700 — 38700 = ƒ 5.000,—. Dit laatste bedrag is de werkelijke bezuiniging, het bedraagt 11,3% van ƒ 43.700,—.
Voor de Rijksautocentrale bedraagt de gemiddelde bezuiniging 115628 — 110654 = ƒ 4.974,— en volgens de laagste inschrijvingen 106962 — 102040 = ƒ 4.922,—. Op het bedrag groot 60000 + 4922 = ƒ 64.922,— wordt dus 7,6% bezuinigd. Wegens de verschillende verrekeningen met de inschrijvingssommen is de berekening der bezuiniging voor de Rijksautocentrale minder nauwkeurig, dan die voor het Stationspostgebouw.

7°. De bedragen voor de kosten van het gewapend-beton na de verrekening zijn gevormd door den laagsten inschrijvingsprijs voor het gewapend-beton te verhoogen of te verlagen overeenkomstig de verrekening van de verrekenbare materiaalhoeveelheden (beton, St. 37 en B-staal) tegen eenheidsprijzen; een en ander op honderdtallen van guldens afgerond.

TABEL II.

	Stations-postgebouw Breda		Stationspostgebouw 's-Herlogenbosch	Rijks-autocentrale 's-Gravenhage		onderbouw Hoogspanningslaboratorium, Delft	Telefoongebouw Groningen	Stationspostgebouw Haarlem	P.T.T.-gebouw Vlaardingen	Belastinggebouw Hengelo (O.)	onderbouw Scheikundig Laboratorium, Delft	Rijkskantorengebouw Groningen	Centraal Magazijn 's-Gravenhage	Telefoongebouw 's-Gravenhage
	met St. 37	met St. 37 en B-staal		met St. 37	met St. 37 en B-staal									
hoeveelheid beton in m³ volgens bestek	1100	1100	1100	1700	1700	570	900	350	1050	680	6600	1000	5100	1700
hoeveelheid beton in m³ verwerkt. . .		1153	1101		1591	556								
hoeveelheid wapeningsstaal in kg St. 37 volgens bestek	145000	20000	25000	210000	35000	4000	8000	2000	10000	6000	50000	8000	60000	5000
hoeveelheid wapeningsstaal in kg St. 37 verwerkt. .		19055	20780		17080	3649								
hoeveelheid wapeningsstaal in kg B-staal volgens bestek		82000	75000		115000	40000	75000	28000	100000	64000	550000	85000	400000	150000
hoeveelheid wapeningsstaal in kg B-staal verwerkt. .		83830	79394		129252	45426								
hoeveelheid wapeningsstaal per m³ beton St. 37 volgens bestek	132	18,2	22,7	124	20,6	7	8,9	5,7	9,5	8,8	7,6	8	11,7	2,95
hoeveelheid wapeningsstaal per m³ beton St. 37 verwerkt. .		16,6	19		10,8	6,55								
hoeveelheid wapeningsstaal per m³ beton B-staal volgens bestek		74,5	68		68	70	83,5	80	95,5	94	83,5	85	78,5	88
hoeveelheid wapeningsstaal per m³ beton B-staal verwerkt. .		77	72		81	81,5								
prijs in guldens volgens gemiddelde inschrijving	57246	54168		115628	110654	24520				33557	251039		177225	
prijs in guldens volgens laagste inschrijving geheele werk .	54970	49950		106962	102040	22563				32848	237585		168300	
prijs in guldens volgens laagste inschrijving alleen gewapend beton volgens bestek	43700	38700			60000	15900				26400	190000		146000	
prijs in guldens volgens laagste inschrijving alleen gewapend beton na verrekening.		40300			58500	16500								
prijs in guldens per m³ beton volgens bestek	39,90	35,20			35,40	28,00				38,70	28,80		28,60	
prijs in guldens per m³ beton na verrekening		35,00			36,80	29,70								
datum van aanbesteding. . . .	April 1937		Mei 1937	Mei 1937		Dec. 1937	Jan. 1938	April 1938	Mei 1938	Mei 1938	Mei 1938	Juni 1938	Aug. 1938	Sept. 1938

A. ET A. ONTWERPSTUDIE No. 11.

De ingekomen ontwerpen van Ontwerpstudie No. 11 zullen op Dinsdag 6, Woensdag 7 en Donderdag 8 Dec. van 10—3 uur ter bezichtiging worden gesteld in de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, Stadhouderskade 86, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

NR 49 — 3 DECEMBER 1938

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

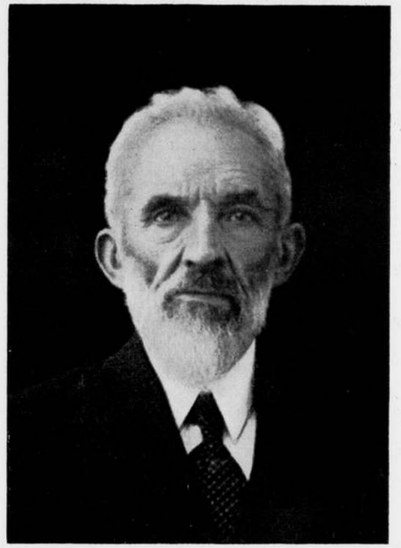

PL. VAN DEN BERG. ARCHITECT B.N.A.
1863 — 6 DEC. — 1938

EEN KORTE BESCHOUWING OVER STERKTELEER, OPGEDRAGEN AAN DEN JUBILARIS.

De pogingen om de sterkteleer in een bepaalden vorm tot een domein te maken, waarop ook de niet-wiskundig geschoolden zich met vertrouwen kunnen bewegen voor de eenvoudige gevallen, waarin de sterkteleer in de praktijk een rol speelt, hebben voor- en tegenstanders.
Om met de laatsten te beginnen. Hun argument, dat technische wetenschappelijke kennis zich niet leent voor vulgariseering, is natuurlijk een sterk argument.
Wie eerbied heeft voor de wetenschap en voor de kennis, die noodig is voor het beoefenen der wetenschap en het toepassen van haar resultaten, zal het moeilijk vallen te zien, dat zekere gebieden in een bepaalden vorm gemeen eigendom kunnen worden voor hen, die de kennis voor wetenschappelijke behandeling missen. Vooral daardoor, omdat die bepaalde vorm een vorm is, waarin meestentijds de resultaten van de wetenschap op een vrij ruige manier voor gebruik in de praktijk geschikt gemaakt zijn. En ook door het blinde toeval, dat — om bij de mechanica en de mathesis te blijven — sommige uitkomsten van ingewikkelde oplosbare problemen verrassend van eenvoud zijn. Dat het oppervlak van een bol precies 4 maal het oppervlak van een zijner grootste cirkels is, is feitelijk te mooi om het te gelooven, evenals het feit dat het oppervlak van een parabool juist $^2/_3$ is van den rechthoek waarin zij staat (ik druk me zéér onwetenschappelijk uit).
Dat in de bouwpraktijk zonder eenige wetenschappelijke kennis traagheidsmomenten berekend worden, tengevolge van het vrij wonderlijke feit dat bij rechthoekige doorsneden evenwijdig aan de assen geplaatst, echte breuken als coëfficient te voorschijn komen, Huygens zal het niet verwacht hebben.
Deze veines voor de niet-wetenschappelijk geschoolden, waren

natuurlijk zeer in het voordeel van de vulgariseering van de technische wetenschap. Natuurlijk moet men wel onderscheid maken tusschen het behandelen van vraagstukken op een gevulgariseerde wetenschappelijke manier en vraagstukken, die op grond van de praktische resultaten van wetenschap, verder buiten de wetenschap om, door praktische kennis van niet-wetenschappelijk onderlegde menschen, te behandelen zijn.
De vraag rijst dus of de toegepaste mechanica zulke praktische resultaten heeft opgeleverd.
Wanneer men nu bedenkt dat zulke praktische resultaten voor het bouwen neerkomen op „belastingsgevallen" en men gaat in de vademecums (de boeken van de praktijk) de gebruikelijke staatjes na, waarin voor de verschillende belastingsgevallen de maximum momenten zijn aangegeven, en men gaat zijn ervaringen in de praktijk na, dan blijkt hoe duivels halsstarrig de praktijk buiten haar boekje gaat. M.a.w. de praktijk is wetenschappelijk gebied, d.w.z. het gebied van den ingenieur.
De voorstanders hebben ook argumenten. Misschien is hun krachtigst argument het feit, dat de praktijk des levens aan hun zijde staat en die heeft het meest aan krachtige argumenten.
Inderdaad, de toegepaste mechanica behoort thans als onderwijsvak op de middelbaar technische scholen, als examenvak op de programma's middelbare nijverheidsacten, last not least, het bouwtoezicht vraagt een „statische berekening" van ieder ijzeren balkje, te genant voor een ingenieur om er zich mee in te laten.
De wetenschap heeft de toegepaste mechanica niet blijvend voor zich op kunnen eischen.
Gaan we nu de pogingen na om ook niet-mathematisch en mechanisch theoretisch geschoolden de toegepaste mechanica bij te brengen, dan zien we gedurende de laatste 40 jaren, dat deze pogingen feitelijk geen andere methode behelzen dan te trachten de wetenschap te vereenvoudigen.
Verreweg de meeste studieboeken zijn vulgariseering van wetenschap.
Deskundigen herkennen gemakkelijk de wetenschappelijke standaardwerken, waarvan ze een aftreksel zijn. De hoogere wiskunde, het geschikte en gevoelige apparaat bij de mechanica (in wezen het e e n i g e apparaat), wordt omzeild. Er is trouwens niets prettigers dan hoogere wiskunde, die omzeild kan worden. Het is bijna even prettig als bijv. aesthetica.
Vele van die studieboeken zijn op zich zelf hoogelijk te waardeeren, maar hun opzet deugt au fond niet. Daardoor ontkomt men niet aan het fatum, dat ze schijnkennis kweeken. Deze fataliteit wordt vaak weggeredeneerd. Laat het, zegt men, dat er schijnkennis wordt gekweekt. Het gaat überhaupt niet om de kennis, het gaat om het b e g r i p.
Inderdaad heeft men begrip noodig, om iets, al is het 't kleinste, buiten het boekje om te kunnen doen. En begrip is meer waard dan parate kennis. Maar is ook niet d i t schijn, als wij nagaan hoe ingewikkeld begrippen zelfs van het eenvoudigste zijn. Men wil tegenwoordig overal begrippen bijbrengen; het is een rage die begrippenbijbrengerij. Geen wiskundige kennis meer, maar wiskundige begrippen!
De leerlingen moeten bijv. begrip hebben van een vierkantsvergelijking.

Dit nu klinkt heel mooi, maar als ik moet uitrekenen, hoeveel de afmetingen van een blokje van 5 bij 4 bij 3 cm (het is mijn presse-papier, om het eerlijk te zeggen) met een zelfde stukje moet worden ingekort, om het totale oppervlak 72 cm² kleiner te maken, blijkt dat daarvoor de oplossing van een vierkantsvergelijking noodig is. (Vraagstuk B.O.B.N.A. 1938.)
Ik beken eerlijk dat de vraag, waarom ik dat onbekende stukje aan mijn presse-papier eerst met zichzelf moet vermenigvuldigen om er achter te komen hoe lang het is, mijn begrip te boven gaat.
En bij de begrippenkennis van de toegepaste mechanica wordt m.i. veel geschermd met begrippen, die toch niet anders dan na streng wetenschappelijke studie te vormen zijn.
Toch geef ik iedereen gelijk, die zegt, dat begrip noodig is.
Uit een en ander, ook uit mijn 20-jarige ervaring bij het examen van Bouwkundig Opzichter B.N.A., heb ik opgemaakt, dat wij, ondanks de hoog opgevoerde pogingen op dit gebied, nog pas aan het begin staan. Er zal gezocht moeten worden naar een methode, die los van de wetenschappelijke methoden, in haar e i g e n g e a a r d h e i d echt is en geen schijn. Onder echt versta ik dan, dat de kennis niet van de wetenschap der geschoolden uit wordt geëxtraheerd, maar van uit de kennis der ongeschoolden wordt opgebouwd. Dit is voor de ongeschoolden naar hun eigen geaardheid en voor hen geen schijn.
Het middelbaar onderwijs, en ook het middelbaar technisch onderwijs, is in vele uitingen hopeloos onecht; er is een fatale drang om jonge menschen „maar" kennis bij te brengen. Er is zulk een overdaad aan intellectueel voedsel, dat de opgroeiende jeugd teekenen vertoont van intellectueelen dauwworm.
Maar laten we toch niet een schim najagen. Er is zooveel kleine echte kennis, die oneindig meer waard is dan groote schijnkennis.
En hoeveel moet er voor deze schijnkennis niet plaats maken, dat het ontvankelijk gemoed van jonge menschen voor hun geheele leven dieper zou raken.

De Jubilaris van Dinsdag a.s. heeft een ernstige poging gedaan, om voor het vak dat hem zeer ter harte ging en waarin hij als autodidact veel kennis had verzameld, een boek te schrijven, dat in zijn bedoeling e c h t was.
Hij was hiermede de pionier. En hij heeft ook met alle vastberadenheid en energie, pioniers eigen, alle hindernissen en moeilijkheden die hij voor het tot stand komen van zijn boek ontmoette, overwonnen.
Dat deze eerste poging niet ten volle slaagde, wie zal het den schrijver euvel duiden? Zijn werk, dat thans velen nuttig is, zal het eerste blijven op een reeks die volgen zal.

Op den leeftijd van 75 jaren mogen wij iemand niet meer de wijze woorden van den Zwijger toespreken, van het slagen dat niet noodig is om verder te streven. Maar de Jubilaris heeft in zijn leven, waarin hij aan tal van belangen op technisch en sociaal gebied zijn kennis en energie heeft gewijd, bewezen naar deze woorden geleefd en gewerkt te hebben.
Voor iemand met zijn lotsbeschikking zeker een verheffend voorbeeld.

J. P. MIERAS.

PRIX DE ROME. VRIJE BEELDHOUWKUNST 1938.

In de afgeloopen zomermaanden werd in de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam de wedstrijd voor de Prix de Rome voor Vrije Beeldhouwkunst gehouden, bestaande uit een proefkamp, waarin 5 en een eindkamp, waarin 4 mededingers elkaar een prijs betwistten. De gouden Eerepenning werd toegekend aan den vervaardiger van het beeld No. 3, den Heer D. C. Steenbergen, uit Steenbergen, de zilveren eerepenning aan den vervaardiger van het beeld No. 13, den Heer V. P. S. Esser, Amsterdam.
We geven hier het programma van de compositie in den proefkamp (waarbij ook nog een figuur naar model moest worden vervaardigd) en het Jury-rapport van den Eindkamp, waarin het onderwerp der compositie wordt vermeld. De gereproduceerde composities in den proefkamp zijn in natuursteen gehakt.

Proefkamp Vrije Beeldhouwkunst 1938.

Compositie (Maandag 30 Mei).

O n d e r w e r p : Lucas I, vs. 5—14.

5. In de dagen van Herodes den Koning van Judéa, was er een Priester met name Zacharias, van de dagorde van Abía; en zijne vrouw was uit de dochteren Aärons, en haar naam Elizabeth.

6. En zij waren beiden rechtvaardig voor God, wandelende in alle de geboden en rechten des Heeren onberispelijk.

7. En zij hadden geen kind, omdat Elizabeth onvruchtbaar was en zij beiden verre op hunne dagen gekomen waren.

8. En het geschiedde, dat als hij het priesterambt bediende voor God in de beurt zijner dagorde,

9. naar de gewoonte der priesterlijke bediening, hem te lote was gevallen, dat hij zoude ingaan in den Tempel des Heeren om te reukofferen;

10. en al de menigte des volks was buiten biddende, ten ure des reukoffers.

11. E n v a n h e m w e r d g e z i e n e e n E n g e l d e s H e e r e n, s t a a n d e t e r r e c h t e r z i j d e v a n h e t a l t a a r d e s r e u k o f f e r s.

12. En Zacharias hem ziende, werd ontroerd, en vreeze is op hem gevallen.

13. Maar de Engel zeide tot hem: Vrees niet Zacharias, want Uw gebed is verhoord, en Uwe vrouw Elizabeth zal U eenen zoon baren en gij zult zijnen naam heeten: Johannes;

14. En U zal blijdschap en verheuging zijn, en velen zullen zich over zijne geboorte verblijden.

J u r y - r a p p o r t
w e d s t r i j d v r i j e b e e l d h o u w k u n s t 1 9 3 8.

Ingevolge de bepalingen van artikel 87 van het Reglement, vastgesteld bij Kon. Besluit van 28 Augustus 1931 (Staatsblad nr. 390), heeft de jury voor den wedstrijd in de vrije beeldhouwkunst 1938 de eer, Uwe Commissie verslag uit te brengen over de uitkomsten van den wedstrijd.
De jury, bestaande uit de heeren F. J. van Hall, John Rädecker, A. Termote, Prof. Dr. P. H. van Moerkerken, voorzitter en Prof. J. Bronner, secretaris, ving haar besprekingen aan te 10.30 uur en beëindigde deze te 4.30 uur.
De opgave voor den eindkamp luidde als volgt:

O n d e r w e r p : F r a n c i s c u s v a n A s s i s i a l s j o n g e l i n g a f s t a n d d o e n d e v a n d e w e r e l d.

T o e l i c h t i n g : Men leze van het boekje „Ridder en Heilige", blz. 1—27. Op laatstgenoemde bladzijde omschrijven in het bijzonder deze gebeurtenis de volgende regels:

„Plotseling trok zich Franciscus in een deur van het bisschop-
„pelijk paleis terug om tot ieders stomme verbazing dadelijk
„daarop heelemaal bloot naar buiten te komen met zijn klee-
„ren in een bundeltje samengerold, die hij voor de voeten van
„zijn vader lei met de woorden: „Luistert allemaal. Tot nog
„toe heb ik Pietro Bernardone mijn vader genoemd. Maar
„van nu af zeg ik: „Onze Vader, die in de hemelen zijt."
„De bisschop liep naar Franciscus toe en sloeg zijn mantel
„om hem heen. De menschen waren diep geroerd. Alleen
„Bernardone raapte kalmpjes het bundeltje kleeren waar
„nog wat geld in zat op en ging naar huis.
„Vanaf dien dag stond d e a r m e, s i m p e l e, n a a k t e
„F r a n c i s c u s in menig hart onuitwisschbaar gegrift."

Het gespatieerde in beeld te brengen.

A f m e t i n g : De opgerezen figuur ter hoogte van 1,20 m.
Na eersten rondgang vormde zich de volgende voorloopige meening:
In beeld nr. 13 vond de meerderheid van de jury een zuiver en sterk beheerschte expressie, waaraan de vorm ondergeschikt bleef;
beeld nr. 9 van een interessant-compositaire contour-wisseling en eerlijk uitgesproken vorm;
in nr. 6 een niet conventioneele weergave in uitdrukking en vorm;
in nr. 3 een rijp en beheerscht modelé met een goed overwogen compositie.
Een nadere beschouwing gaf de volgende opmerkingen:
Dat beeld nr. 13 niet te ontkennen plastische zwakheden vertoonde;
de ontwerper van nr. 9, hoewel conscentieus en verantwoord in den vorm, te „klein" bleef in weergave;
bij nr. 6 te sterk reminicensen de eigen visie belemmerden;
terwijl nr. 3 den eersten indruk versterkte door de milde, natuurlijke uitbeelding.
Bij hervatting der besprekingen werd vastgesteld, dat 9 en 6, vergeleken bij 13 en 3, minder in aanmerking dienden te komen voor een bekroning.
Hoewel de jury in 6 waardeerde een uitgesproken beweging en fijnheden in sommige details, konden nòch compositie, nòch vorm voldoende instemming verwerven en leek haar de allure van dit beeld weinig in overeenstemming met den uit te beelden Franciscus.
Terwijl de jury in nr. 9, erkennend de kwaliteiten in vorm, stand en compositie, deze problemen niet dermate beheerscht achtte en tot een verbeelding gevoerd, een bekroning waardig.
Verdere beschouwing van 13 en 3 gaf aanleiding tot herhaalde vergelijkingen en langdurige besprekingen.

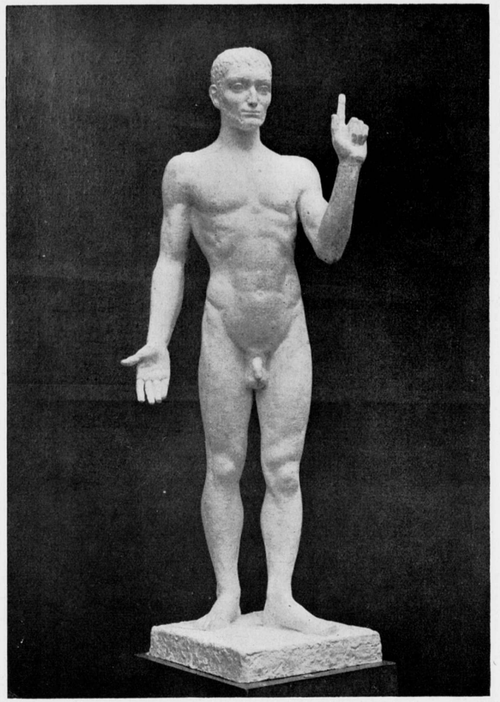

Nº. 3. ONTWERPER DE HEER D. C. STEENBERGEN
GOUDEN EEREPENNING.
HIERONDER ZIJN COMPOSITIE IN DEN PROEFKAMP

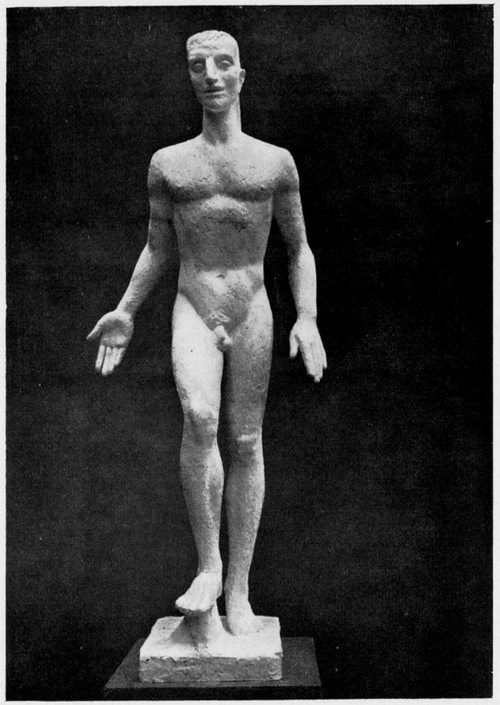

Nº 6.

Ofschoon een meerderheid in de jury geboeid bleef door de expressieve wijze, waarop in nr. 13 werd uitgedrukt het overgaan van dezen diep in zich zelf gekeerden Franciscus uit het wereldsche naar het geestelijke, vermeerderden tevens de bedenkingen tegen onvolkomenheden in den vorm, terwijl door een minderheid in de jury het respect voor de uitdrukking van dit beeld niet gedeeld werd.
Hoewel deze erkende, dat in nr. 3 de visie minder diep genoemd kon worden, was zij van oordeel, dat in deze figuur vorm en uitdrukking in natuurlijk evenwicht zich vereenigden tot een plastisch-gave uitbeelding van het opgegeven onderwerp.
Na laatste gedachtenwisseling besloot de jury:

met 3 tegen 2 stemmen voor te dragen voor den gouden eerepenning nr. 3;

en vervolgens:

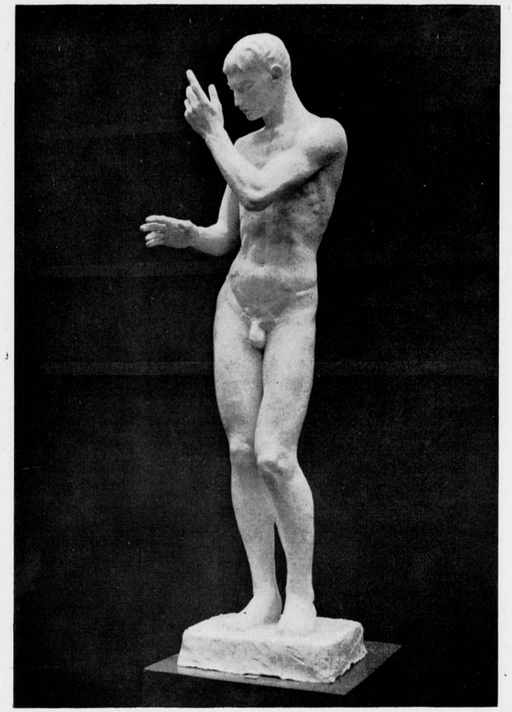

Nº. 9.

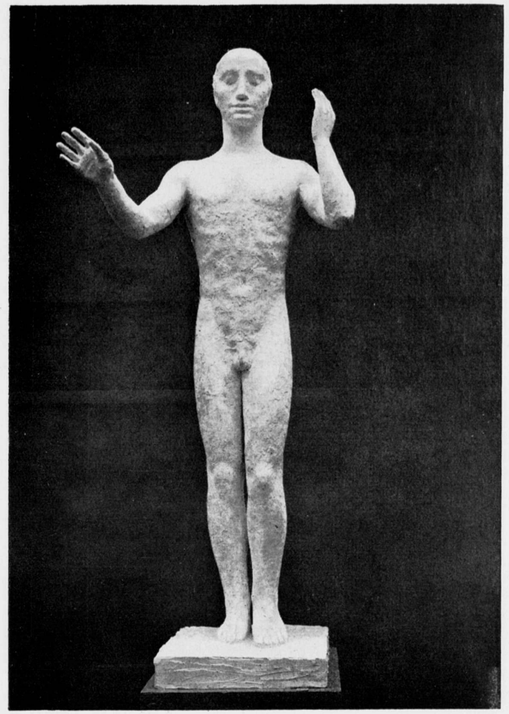

Nº. 13. ONTWERPER DE HEER V. P. S. ESSER.
ZILVEREN EEREPENNING.
HIERONDER ZIJN COMPOSITIE IN DEN PROEFKAMP

met algemeene stemmen nr. 13 voor te dragen voor den zilveren eerepenning.
Zij spreekt daarbij de hoop uit, dat Uwe Commissie in dit rapport aanleiding moge vinden, den met goud bekroonde aan te bevelen voor het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870.
Aan het einde van hare zware taak sprak de jury hare bijzondere waardeering uit voor de wijze, waarop de vier deelnemers aan den wedstrijd deze moeilijke opgave tot een resultaat brachten.
Ten slotte stelt de jury voor, gezien art. 78, derde alinea, van het Reglement, dat ter vergoeding van onkosten aan ieder der mededingers een bedrag van ƒ 225.— zal worden uitbetaald.

Namens de jury:
P. H. VAN MOERKERKEN, voorzitter.
J. BRONNER, secretaris.

TOEPASSING VAN HOOGE SPANNINGEN BIJ GEWAPEND-BETONCONSTRUCTIES

(slot van pag. 408)

Bij de beraadslaging bleek Prof. Ir. J. A. Bakker de aanvallen van Dr. Emmen op de G.B.V. niet geheel onverdiend te achten. In vergelijking met andere landen geven onze G.B.V. betrekkelijk weinig, waarschijnlijk een gevolg van het verlangen, ze eenvoudig te houden. Indien men bijv. de kwestie „prisma- of kubusvastheid?" daarin zou willen opnemen, zouden ze te ingewikkeld worden.

Wat St. 37 aangaat, is spreker voorstander van het toelaten van een spanning van 1400 kg/cm², nu deze spanning voor ijzerconstructies genormaliseerd is, dus onder dezelfde voorwaarden. Men bleek echter bang, (o.m. van de zijde der aannemers), dat, indien dit in de voorschriften zou worden opgenomen, hiervan misbruik gemaakt zou worden.

De Voorzitter der Betonvereeniging, Ir. A. A. Boon, merkt naar aanleiding hiervan het volgende op:

Door Prof. Bakker werd o.m. medegedeeld, dat bij de herziening der G.B.V. gebleken was, dat de aannemers tegen verhooging der spanningen waren. Dit is inderdaad het geval geweest, echter niet omdat h.i. de spanningen niet hooger aangenomen zouden kunnen worden, doch omdat de vrees bestond, dat, als deze hoogere spanningen eenmaal officieel in de voorschriften opgenomen zouden zijn, elke beunhaas daar fanatiek op aan zou vallen. De bona fide aannemers zouden dan niet meer kunnen concurreeren. Een tweede bezwaar was, dat de toepassing van hoogere spanningen ook onvermijdelijk meer scheuren in het beton zou meebrengen.

Door de meeste valklieden wordt dat niet als een groot bezwaar beschouwd; een willekeurige principaal zal hierover echter wel eens anders kunnen denken. Indien de hoofdwapening door lassching aan de verdeelwapening wordt verbonden, zal het gevaar van scheuren veel minder worden.

Spr. deelt nog mede, dat vele jaren geleden een voorstel bij de G.B.-Commissie was behandeld om de betonspanningen tot 110 kg/cm² te verhoogen. Dit was hem toch wel wat te ver gegaan, waarom hij voor de Commissie bedankt had. Het voorstel was toen teruggenomen en de toelaatbare spanning gereduceerd tot 60 kg/cm².

Ir. W. Valderpoort meent, dat in laatste instantie de Bouwpolitie de moeilijkheden wel weer zal moeten opknappen. Dr. Emmen is over dezen kant van het vraagstuk heengestapt; hoe moet uitgemaakt worden, wanneer de hoogere spanningen toegepast mogen worden? Spreker is voorstander van een splitsing der G.B.V. in 2 deelen, nl. voor eenvoudige, veel voorkomende constructies en voor meer ingewikkelde, waarbij dan meer speciale en zwaardere eischen waren te stellen. Voor slecht uitgevoerde werken is in feite elke spanning te hoog; daarom is contrôle voor alle werken noodig; ten aanzien der eischen ware echter differentieering toe te passen. Wij kunnen er z.i. niet aan ontkomen, hoe wij de kwestie ook bezien, dat bouwcontrôle voorloopig moet blijven bestaan. Wij kunnen in de praktijk nu eenmaal niet zonder!

Nadat nog enkele leden opmerkingen hadden gemaakt, meende Ir. M. H. Ekker de gedachtenwisseling als volgt te kunnen resumeeren.

„Men is het eens over het essentieele punt, dat er een direct verband bestaat tusschen de toelaatbare spanningen eenerzijds en de zorgvuldigheid bij ontwerp en uitvoering anderzijds. De ingenieur, die zijn verantwoordelijkheid beseft, zal uiteraard deze zorgvuldigheid betrachten en zal er prijs op stellen daarvoor in den vorm van meer economische uitvoering van zijn constructies zijn belooning te ontvangen.

Zijn wij het over dit punt eens, aldus spr., niet alzoo over de vraag, of het bedoelde verband tusschen toe te laten spanningen en zorgvuldigheid van voorbereiding en uitvoering moet worden overgelaten aan het subjectieve inzicht van den constructeur, zooals de heer Emmen wil, of dat daarvoor objectieve normen gesteld moeten worden, zooals door verschillende debaters is aanbevolen. In dit verband acht spr. het van belang er op te wijzen, dat men de ingenieurs kan onderscheiden in twee soorten: de eerste soort is „sportief", wil uit het materiaal halen wat er uit te halen is. Deze rubriek loopt steeds het gevaar op een gegeven oogenblik de grens te overschrijden, waarna het met zijn naam als ingenieur gedaan is. Er behoort dus een groote waakzaamheid en een groot verantwoordelijkheidsbewustzijn toe om niet af te glijden naar de tweede rubriek, die, vooral onder overheidsingenieurs, veel talrijker is en waartoe diegenen behooren, die redeneeren: „waartoe zal ik mij vermoeien om de uiterste zuinigheid te betrachten, waar niemand er mij voor bedankt, terwijl, wanneer ik steeds veel te zwaar construeer, mij niets kan gebeuren en er geen haan naar kraait". Voor beide categorieën acht spr. objectieve normen gewenscht. De sportieve ingenieur vindt daarin een moreelen steun, omdat hij gedekt is en het tevens een rem is voor te groote vermetelheid, terwijl hij het voordeel uit economisch oogpunt voor de andere categorie nog grooter acht om haar te behoeden onmogelijk zwaar te construeeren.

Het tweede verschilpunt betreft de contrôle op de kwaliteit der uitvoering. Hier staan tegenover elkaar voorstanders van bouwcontrôle d.m.v. proefkubi en die van scherper toezicht bij de uitvoering. Ten aanzien hiervan merkt spr. op, dat eerstgenoemde methode zuiver repressief is; indien de vastheidscijfers onvoldoende zijn, zal dit eerst blijken als het werk, althans het betreffende onderdeel, reeds gereed is. En wat heeft men er dan aan? In dit opzicht kan spr. dan ook meer voor het standpunt van den Heer Emmen voelen."

Prof. Ir. J. A. Bakker merkte hierna op:

„Ir. Valderpoort heeft bouwcontrôle voor a l l e betonconstructies gepropageerd. Indien men daaraan zou willen beginnen, zou men, om geheel gerust te kunnen zijn, nog verder moeten gaan en ook contrôle op de constructie moeten gaan uitoefenen, gezien wat bij den brand in het Veilinggebouw te Venlo is gebleken.

Een dergelijke uitgebreide contrôle is z.i. in de praktijk echter moeilijk door te voeren."

De Inleider, Dr. Ir. J. Emmen, beantwoordde verschillende sprekers en merkte verder op, naar aanleiding van hetgeen sommige sprekers naar voren hebben gebracht, dat hij tegenstander van bouwcontrôle is uitsluitend, omdat er op het oogenblik geen goede practisch uitvoerbare methoden bestaan voor het uitoefenen van afdoende bouwcontrôle. Dit is gelukkig, zooals reeds gezegd, niet erg, omdat, indien zorg gedragen wordt voor goede deskundige uitvoering, men voldoende waarborgen heeft voor de qualiteit van het beton. Indien bij goede uitvoering hoogere materiaalspanningen zouden mogen worden toegelaten, ware dit voor de industrie een prikkel, de uitvoering van het beton te vervolmaken. Op vele punten is de uitvoering nog te verbeteren; spreker denkt bijv. aan de moeilijkheid, zorg te dragen voor het werken met een constanten water-cementfactor, omdat deze factor sterk beïnvloed wordt door den wisselenden vochtigheidstoestand van het op het werk opgeslagen zand en grind. Het zou de techniek zeker gelukken, dit en andere bezwaren te ondervangen, indien daarmede voordeel te behalen ware.

Met verwondering heeft spr. van Prof. Bakker en Ir. Boon vernomen, dat de aannemers tegen het verhoogen van de spanningen zijn, niet, omdat deze niet hooger aangenomen zouden kunnen worden, doch omdat men vreesde, dat beunhazen deze spanningen ook zouden toepassen, waardoor bona fide aannemers niet meer zouden kunnen concurreeren. Het lijkt hem toch al te dwaas, dat men terwille van beunhazen de betonconstructies noodeloos duurder maakt, bijv. door er meer wapening in aan te brengen, dan uit technisch en physisch oogpunt noodig zou zijn, of m.a.w. door materiaal te verspillen. Spreker vraagt zich af, wat dan wel het nut is van de Technische Hoogeschool, vele laboratoria e.d. waar kosten noch moeiten gespaard worden ter vervolmaking van de techniek, als men van de bereikte resultaten geen gebruik kan maken, dank zij beunhazen. Als dit inderdaad het geval is, dan gelooft spreker, dat wij zoo spoedig mogelijk gezamenlijk moeten trachten aan een dergelijken wantoestand een eind te maken.

In verband met bovenstaande discussie werd door het Bestuur der Betonvereeniging het volgende schrijven aan de Gewapend-Beton-Commissie gericht:

's-Gravenhage, 20 Juni 1938.

Aan de Gewapend-Beton-Commissie.

Mijne Heeren,

Op een avondbijeenkomst onzer Vereeniging op 17 Mei jl. gehouden, die door Uw Voorzitter en verschillenden Uwer leden werd bijgewoond, werd het onderwerp „De toepassing van hooge spanningen bij gewapend-betonconstructies" in bespreking gebracht. Het verslag van de inleiding van dr. ir. J. Emmen en de daarop gevolgde discussie zal met het oog op de beschikbare plaatsruimte eerst in het Octobernummer van „Beton" kunnen worden opgenomen. Inmiddels heeft ons Bestuur naar aanleiding van deze discussie de volgende conclusies opgesteld:

1. Zoowel de toe te laten spanningen voor beton als voor staal zouden in de nieuwe voorschriften, onder nader te bepalen voorwaarden, wel wat verhoogd kunnen worden. Evenwel zou deze verhooging, in procenten uitgedrukt, voor beton hooger moeten zijn dan voor staal.
2. Voor het ontwerpen van meer ingewikkelde betonconstructies door ervaren constructeurs zou meer vrijheid gegeven moeten worden bv. door het maken van nieuwe voorschriften voor die speciale gevallen, evenwel met deze beperking, dat een modus moet gevonden worden om tegen te gaan, dat iedere willekeurige constructeur deze voor gewone, gangbare constructies zou kunnen toepassen.

Gaarne brengt ons Bestuur, in afwachting der door U tot wijziging der G.B.V. te formuleeren voorstellen, deze conclusies onder Uw aandacht.

Hoogachtend,

w.g. SWEYS, Secr.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

TABELLEN VOOR HET GEBRUIK VAN STAAL.

Het voorlichtingsbureau voor staalgebruik lost op gezette tijden een gedeelte der gelofte in, gedaan bij het verschijnen van het losbladige tabellenboek over staalprofielen.

Dit boek, samengesteld door den propagandist voor staalverbruik, Ing. E. van Genderen-Stort, wordt steeds uitgebreid en zoo ontvingen wij thans wederom een twaalftal nieuwe bladen.

Vier hiervan geven het berekende draagvermogen voor hoek en U-profielen, de overige zeven de technische gegevens over enkele samengestelde profielen.

Kennelijk zijn deze bladen bedoeld voor de minder eenvoudige constructiewerken, die, in het algemeen gesproken, steeds minder door den architect zelf berekend worden.

In zooverre is het practisch nut voor de collega's niet bijzonder groot.

Een uitzondering moet echter worden gemaakt voor het twaalfde blad dat betrekking heeft op de doorbuiging van stalen balken.

Hier zijn de, meestal ingewikkelde doorbuigingsformules tot in het uiterste herleid en teruggebracht tot een klein sommetje plus een factor, waarbij de elasticiteitsmodulus is vervangen door minder abstracte waarden n.l. de toe te laten trekspanningen.

Met genoemde formule is het niet alleen mogelijk, de doorbuiging voor vele belastingsgevallen te bepalen, doch een belangrijk voordeel is dat op zeer eenvoudige wijze de benoodigde profielhoogte kan worden vastgesteld. Bovendien is het gemakkelijker met deze „gecomprimeerde" formules te manipuleeren, dan met de uitgebreide ouderwetsche, zoodat dit ongetwijfeld het zoo licht mogelijk construeeren in de hand zal werken.

Inderdaad een belangrijk blad en gezien het feit, dat er voor eventueel volgende bladen een nieuwe omslag besteld kan worden, schijnt het plan te zijn de collectie nog belangrijk uit te breiden. J. H.

VOLKSCULTUUR EN BOUWKUNST, door Jan Jans. Uitgave de kleine cultuurbibliotheek van de N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam 1938.

Eerlijk gezegd weet ik na lezing van dit werkje nog niet hoe het zit met de Volkscultuur en de Bouwkunst.

Wel wordt er heel wat verteld over het leven en de gebruiken van een zeker deel van ons volk in een bepaalde streek van ons land.

Er worden verschillende, soms met van spreprikken voorziene, beschouwingen gehouden op religieus, sociaal en zelfs op politiek terrein, meestal echter in ver verwijderd verband met de bouwkunst.

Ook worden er soms stellingen gebouwd op zwakke of ondeugdelijke praemissen terwijl verschillende beschrijvingen over bepaalde toestanden in ons land en persoonlijke inzichten over een regime in een naburig land, beter en zonder schade aan het geheel, achterwege hadden kunnen blijven.

Neen, te meer waar dit boekje geschreven schijnt voor de, zoo men wil meer ontwikkelde massa, er is over het verband tusschen Volkscultuur en Bouwkunst geen klaarheid gekomen, trots alle uiteenzettingen over doelmatigheid van inrichting der boerderijen en de groei daarvan uit de behoefte en de noodzaak.

Er is meer toe noodig en zonder daarin het geheele wereldgebeuren te betrekken met alle lagen der bevolking rekening houdend, de buiten- en stadsmensch, de industrieel, arbeider, de geleerde en staatsman, kortom de geheele gemeenschap in al zijn gelederen komt men er niet.

Als zoodanig zou men het boekje dan ook onbevredigd terzijde leggen, ook al wegens de dikwijls gezwollen en onduidelijke taal.

Er is echter een andere zijde aan dit werkje die weliswaar weinig verband houdt met de titel doch getuigt van een enthousiast streven, het goede en mooie in de bouwkunst ten plattelande onder de aandacht van het publiek te brengen. Dit is Jans toevertrouwd en als daarmede nu wordt bereikt wat de schrijver beoogt, dan is dit werkje inderdaad een bijdrage tot de cultureele vorming van ons volk.

De tekst wordt ondersteund door vele prachtige foto's en vlotte schetsen van den schrijver. J. P. L. H.

UITSLAG PRIJSVRAAG DE VRIES ROBBÉ & CO. N.V.

De Jury voor de prijsvraag voor een embleem, dat als fabrieksmerk is te gebruiken voor de Vries Robbé & Co N.V. te Gorinchem, heeft uitspraak gedaan:

1ste prijs: de Heer M. B u d d i n g, te Amsterdam, onder motto „Stabiel";
2de prijs: Mejuffrouw J. L o u w e r s e, Wassenaar, onder motto „Oplossing X".
3de prijs: de Heer J. v a n d e W e g, Eindhoven, onder motto „Relief".

Het aantal inzendingen bedroeg 973.

Het Juryrapport zal spoedig aan iederen deelnemer worden toegezonden.

De ontwerpen zullen op een nader vast te stellen datum te Gorinchem worden tentoongesteld.

RAADHUIS VAN NORWICH. ARCHITECTEN C. H. JAMES EN S. ROWLAND PIERCE
(UIT: THE ARCHITECTS' JOURNAL).

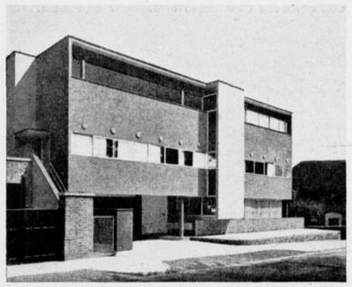

WOONHUIS TE FROGNAL, HAMPSTEAD VAN DE ARCHITECTEN CONNELL, WARD EN LUCAS (UIT: THE ARCHITECTS' JOURNAL).

BRONZEN LEEUW AAN DEN HOOFDINGANG VAN HET RAADHUIS TE NORWICH. BEELDHOUWER ALFRED HARDIMAN.
(UIT: THE ARCHITECTS' JOURNAL).

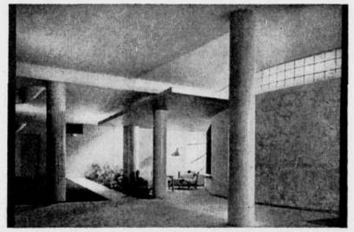

HALL IN HET FLATGEBOUW VAN DEN ARCHITECT TECTON TE HIGHGATE.
(UIT: THE ARCHITECTS' JOURNAL).

ÉÉNVERDIEPINGSHUISJE VAN DE ARCH. C. R. EN H. W. CRICKMAY.
(UIT: THE ARCHITECTS' JOURNAL).

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN

JOURNAL R.I.B.A., No. 20, 17-10-'38.
R. E. Wycherley schrijft over het marktplein (agora) van Milete. — Een openbaar leeszaaltje te Edmonton.

IDEM, No. 1, 7-11-'38.
W. H. Evans publiceert het eerste deel van een interessante studie over operatiezalen (verlichting, verwarming, ventilatie, uitrusting). In een volgende aflevering komt de bespreking van wat verder met dit onderwerp samenhangt. — Een anatomisch laboratorium voor Cambridge door Stanley Hall & Easton en Robertson van een gezonde, moderne opvatting.

THE ARCHITECTURAL ASSOCIATION JOURNAL, No. 620 (Oct. '38).
Artikeltje over het maken en stemmen van een torenklok.

IDEM, No. 621 (Nov. '38).
Verner Rees spreekt over moderne architectuur in Engeland. Hij spreekt daarbij over den invloed dien de Engelsche architectuur van de Hollandsche heeft ondergaan. Hij zegt, dat zulke gebouwen als de Telegraaf in Amsterdam, de Bijenkorf in Rotterdam en Dudoks raadhuis een onmiskenbaar nationale taal spreken, die voldoende ruimte overlaat om verschillende richtingen tot haar recht te laten komen. „Het Hilversumsche raadhuis in het bijzonder is een vormenspraak die, naar ik meen, wijst naar een Duitschen invloed wat het exterieur betreft, en wellicht naar een Engelschen invloed wat het interieur en den geest betreft", en „Ik zou niet hebben gewezen op het Nederlandsche werk als ik niet van meening was dat het het onze misschien meer dan eenig ander werk op dit oogenblik beïnvloedt", zijn enkele typische uitlatingen.

THE ARCHITECTS' JOURNAL, No. 2281, 6-10-'38.
Goede gegevens over luchtbescherming.

IDEM, No. 2282, 13-10-'38.
Fraai flatgebouw door Tecton te Highgate, met de karyatiden.

IDEM, No. 2283, 20-10-'38.
Geen nieuws.

IDEM, No. 2284, 27-10-'38.
Connell, Ward en Lucas laten een interessant huis in Frognal, Hampstead, zien.

IDEM, No. 2285, 3-11-'38.
Aardig éénverdiepingshuisje van C. R. en H. W. Crickmay.

IDEM, No. 2286, 10-11-'38.
Raadhuis van Norwich, arch. C. H. James en S. Rowland Pierce.

H. G. J. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

10 DECEMBER 1938 NR 50

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

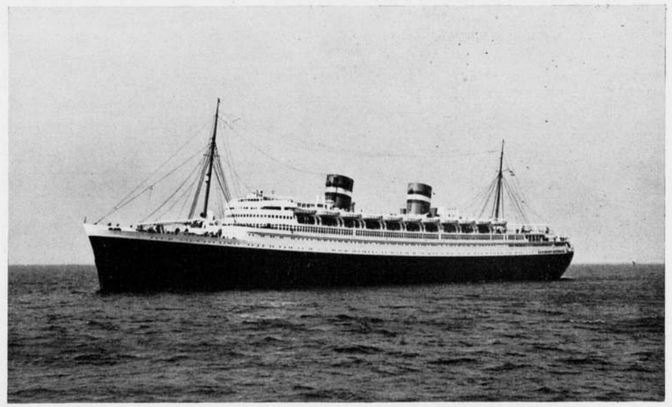

HET D.S.S. „NIEUW AMSTERDAM"

De Redactie wijdt dit nummer aan het D.S.S. „Nieuw Amsterdam", van de Holland-Amerika-Lijn, voorzoover het de interieurs betreft. Het is bekend dat de Directie van de H.A.L. het Architectenbureau Brinkman en van der Vlugt tot zijn naaste medewerkers koos voor de verzorging van de interieurs van dit schip. Dit architectenbureau zou als coördinator optreden tusschen een aantal architecten en sierkunstenaars, aan wie de verzorging van de verschillende onderdeelen zou worden toevertrouwd. Helaas overleed de Heer v. d. Vlugt en de Heer Ir. Brinkman werd door een ernstige ziekte belet zijn belangrijke functie te vervullen. De Directeur van de H.A.L., de Heer W. H. de Monchy, heeft toen voornamelijk zelf de leiding gehouden, bijgestaan door den Heer C. J. Engelen, chef van het gedurende den bouw van de „Nieuw Amsterdam" gevormde architectenbureau der H.A.L.
De architecten aan wie de verzorging van bepaalde ruimten werd opgedragen waren de Heeren:

F. A. Eschauzier (rookzaal in de kajuitklasse);
J. P. L. Hendriks (café en warande in de toeristenklasse, vestibule in de kajuitklasse);
J. J. P. Oud (het zwembad in de kajuitklasse en de rookkamer en de lounge van de toeristenklasse);
Ir. S. v. Ravesteyn (de bibliotheek in de toeristenklasse en de eetzaal derde klasse;)
F. Spanjaard (de lounge, de rookkamer, de bar en de bibliotheek in de derde klasse, de kinderspeelkamers in de toeristen- en kajuitklasse);
J. F. Semey (eetzalen van de toeristenklasse en kajuitklasse);
H. Th. Wijdeveld (groote hal, Ritz Carlton-restaurant, bibliotheek en bridgekamer en verschillende vestibules in de kajuitklasse).
Van het werk van deze architecten geven wij enkele afbeeldingen. Wij hebben daarbij de volgende volgorde gekozen: derde klasse - toeristenklasse - kajuitklasse.

Red.

DE ARCHITECT EN HET SCHEEPSINTERIEUR.

De tijd, dat de scheepsbouwer zijn werk geheel zelfstandig en compleet opleverde, is voorbij en het steeds gecompliceerder worden van de schepen heeft ook op de werven een andere werkwijze noodzakelijk gemaakt. Immers vele onderdeelen werden afzonderlijk uitbesteed, waarbij echter de verzorging van het interieur, met een zekere scheepbouwerstrots, in eigen hand gehouden werd. Ook hierin kwam verandering en de werven droegen de verzorging der interieurs voor de publieke ruimten op aan speciale meubelfirma's, die het gevraagde geheel compleet leverden.

Enkele scheepvaartmaatschappijen zijn nu nog een stap verder gegaan en verstrekten opdrachten aan particuliere architecten, waarbij het toch al vrij gecompliceerde raderwerk, noodig tot het bouwen van een oceaanstoomer, met een nieuw element vermeerderd is. Wellicht is het interessant voor de collega's eens iets te vernemen van de wijze waarop zoo'n schip tot stand komt, voorzoover dit het werk van de architecten raakt.
Nadat de reederij besloten heeft een nieuw schip te bouwen wordt een ontwerp gemaakt, veelal door een adviseerend ingenieur, terwijl de groote reederijen over een eigen bouwbureau

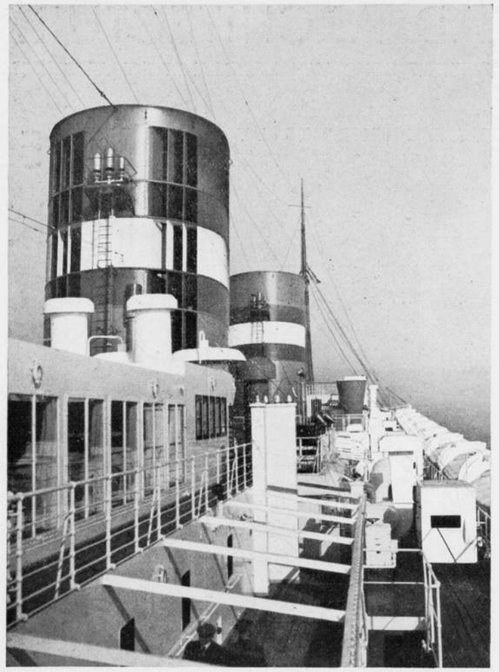

VAN ONS OORSPRONKELIJK PLAN, OM WEL HONDERD FOTO'S VAN HET SCHIP OP TE NEMEN, IS TEN SLOTTE NIET VEEL TERECHT GEKOMEN. WE PLAATSEN ER MAAR DRIE.

beschikken. Bij dit ontwerp wordt terdege rekening gehouden, niet alleen met de ervaringen opgedaan bij eigen schepen, doch ook met die van anderen. De verhouding der reederijdirecties onderling is zeer vriendschappelijk en men is tot in details van elkaars schepen op de hoogte.

Door deze uitwisseling is de kans op het maken van fouten tot een minimum beperkt, terwijl er bovendien een algemeen schema bestaat dat voor schepen van een bepaald type gelijk is. Dit neemt niet weg, dat er zich telkens nieuwe problemen voordoen, zoodat de weg tot het eindresultaat nog voldoende gelegenheid tot studeeren en experimenteeren biedt.

Zijn de plannen eenmaal gereed en is het schip aanbesteed en gegund, dan komt de werf in actie en wordt het schip opnieuw uitgeteekend en gedetailleerd, de uiterlijke vorm nader vastgesteld en beproefd, alles in nauw contact en samenwerking met de opdrachtgeefster.

Deze laatste houdt toezicht op de naleving van het bestek, terwijl haar eigen scheepsingenieurs, hoofdmachinist en electriciens aan het technisch gedeelte de noodige medewerking verleenen. De taak van den architect is nu om, in overleg met de directie en de chefs van de civiele dienst, de inrichting van de „salons" vast te stellen.

Intusschen wordt op de werf de arbeid in tweeën gesplitst n.l. in machine- en scheepsbouw. De laatste afdeeling neemt de bouw van het karkas voor hare rekening met alles wat daarbij behoort, uitgezonderd de machines.

Hier wordt het geheele schip tot in de kleinste bijzonderheden uitgeteekend van de eerste klinknagel tot aan het laatste meubelstukje in een der hutten.

Een der belangrijkste onderafdeelingen is ongetwijfeld die der leidingen voor stoom, warm en koud zeewater voor baden en spoelen, warm en koud zoetwater voor waschtafels en keukens, ijswater en closets.

Dan volgen de onderaannemers resp. voor de geheele electr. installatie, voor de luchtbehandeling ten behoeve van de ruimten die weinig of niet met de buitenlucht in verbinding staan, voor de mechanische ventilatie die koude of verwarmde lucht door het geheele schip blaast.

Tenslotte de brandbeveiliging door middel van Sprinklers, waartoe op elke 7 m² van de scheepsruimten een sproeier is aangebracht.

Voorzoover dit den architect betreft, blijkt uit de hem verstrekte gegevens en teekeningen met welke van bovengenoemde onderaannemers moet worden samengewerkt, zoodat hem bekend is met welke leidingen, kokers, afvoeren enz. rekening moet worden gehouden.

Dit alles is op de teekeningen uitgewerkt en deze geven bovendien een volledig beeld van de geheele constructie van het schip.

De lengte-doorsnede geeft de plaatsing der dekbalken en spanten aan die op afstanden van 0,80 à 0,90 m loodrecht uit elkaar geplaatst zijn en tevens als moduul gelden voor de verdere maatvoering in 't schip.

Van horizontale lijnen kan niet gesproken worden daar in deze richting alles gebogen is. Langsscheeps loopen de dekken,

BOVEN: BAR. DERDE KLASSE
BENEDEN: FRAGMENT UIT SCHRIJFKAMER DERDE KLASSE
ARCHITECT: F. SPANJAARD

uit het midden naar voor en naar achteren vrij sterk op, welke ronding de zeeg genoemd wordt. Van deze lijn is het snijpunt met elk spant wiskunstig zuiver vastgelegd.

Dwarsscheeps zijn de dekken, voorzoover deze boven de waterlijn liggen, naar buiten afgerond, welke ronding grooter wordt, naarmate de dekken hooger liggen. Met behulp van deze gegevens en de daarbij verstrekte teekeningen voor onderdeelen, kan de architect met zijn werk beginnen. Niet al te ingrijpende wijzigingen kunnen steeds voorgesteld worden die veelal met een verrassende bereidwilligheid worden toegestaan.

De geheele samenwerking bij de scheepsbouw is nogal afwijkend van wat we gewend zijn. De vlotte afwikkeling van besprekingen, het doorhakken van knoopen bij moeilijke kwesties en het nemen van oogenblikkelijke beslissingen, het gaat alles in grooten stijl en het lijkt soms of onmogelijkheden bij de scheepsbouw niet bestaan.

De invloed die de architect op de vormgeving van de scheepsromp uitoefent, bepaalt zich vrijwel uitsluitend tot het aangeven der raamvormen, die eerst later uit de dekhuiswanden worden weggebrand. Voor het overige zijn de ruimten vrijwel vastgelegd, waarmede ook een goed deel der wanden is bepaald. Niettemin blijft er voor de verdere verzorging van het interieur nog voldoende speling om een bepaald karakter uit te drukken. Eenmaal met de uitvoering aangevangen, is er met alles rekening gehouden en zelfs het kleinste onderdeeltje is op papier vastgelegd.

Zelfs van de scheldrukkertjes is de juiste plaats bepaald.

Dan komt er een leger ijzerwerkers die op elke gewenschte plaats bevestigingsplaatjes en boutjes aanbranden, gaten tappen en oneffenheden wegwerken. De door het vele branden kromgetrokken wanden worden met enorme hamers gestrekt en eerst daarna kan met het aanbrengen van grondhout en betimmering worden aangevangen.

Trots alle oplettendheid, kan het nu nog voorkomen dat op een gegeven oogenblik op onverklaarbare wijze ergens een nieuwe buis is verschenen. De buis zit midden in een of andere ruimte, de schuldvraag wordt met onfeilbare zekerheid opgelost waarna de buis blijft zitten of wordt weggenomen, naar gelang de omstandigheden dit eischen.

Schietlood of waterpas worden bij het aanbrengen van betimmeringen niet gebruikt, omdat het schip steeds in een andere stand ligt. De maatvoering b.v. voor een rechthoekige ruimte geschiedt vanuit 8 hoekpunten die ten opzichte van elkaar zuiver vlak en van scheluwte worden uitgezet. Alle tusschenmaten worden van deze hoekpunten afgeleid.

Onafgebroken en met een ongeloofelijk aantal werklieden wordt voortgewerkt, terwijl bij elke dreigende stagnatie van een onderdeel of verslapping in het werk, de directie van reederij of werf met een beleefde doch uitdrukkelijke waarschuwing komt:

„Denkt U eraan, dit schip moet varen, wat er ook gebeurt."

Dit is een tooverformule waardoor elke moeilijkheid wordt weggevaagd en waardoor iedereen bezield wordt met de gedachte, mede te helpen het geheele werk tot een goed einde te brengen.

J. P. L. H.

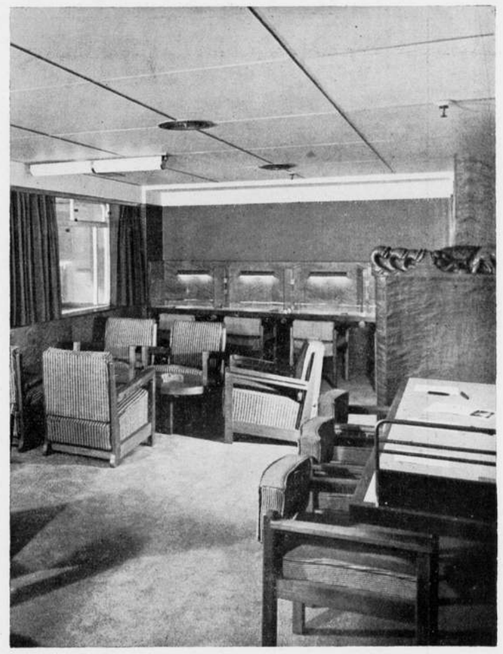

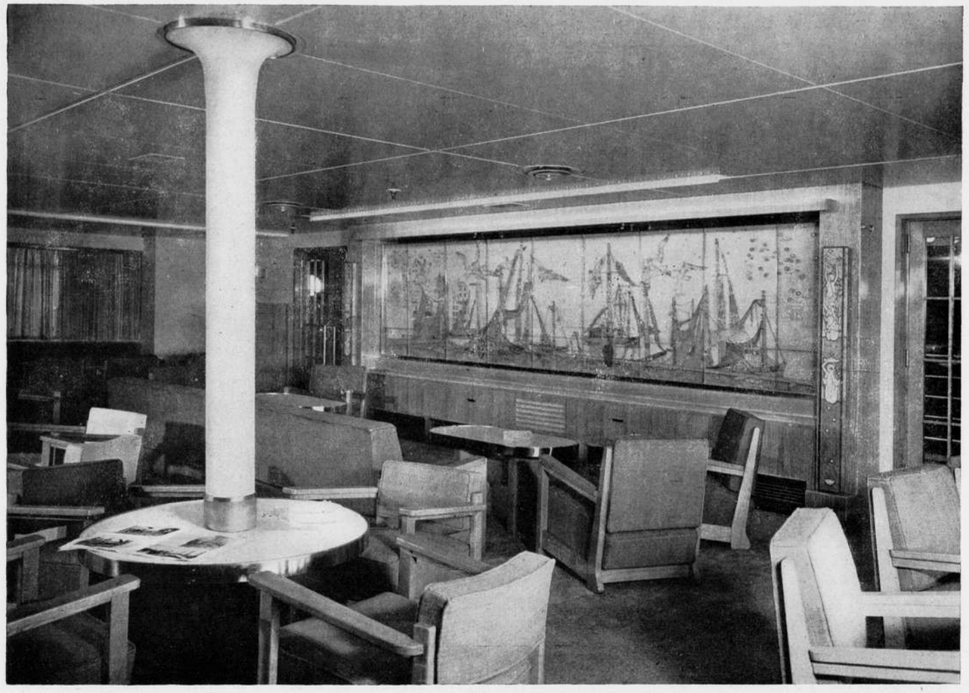

DERDE KLASSE LOUNGE

ARCHITECT F. SPANJAARD

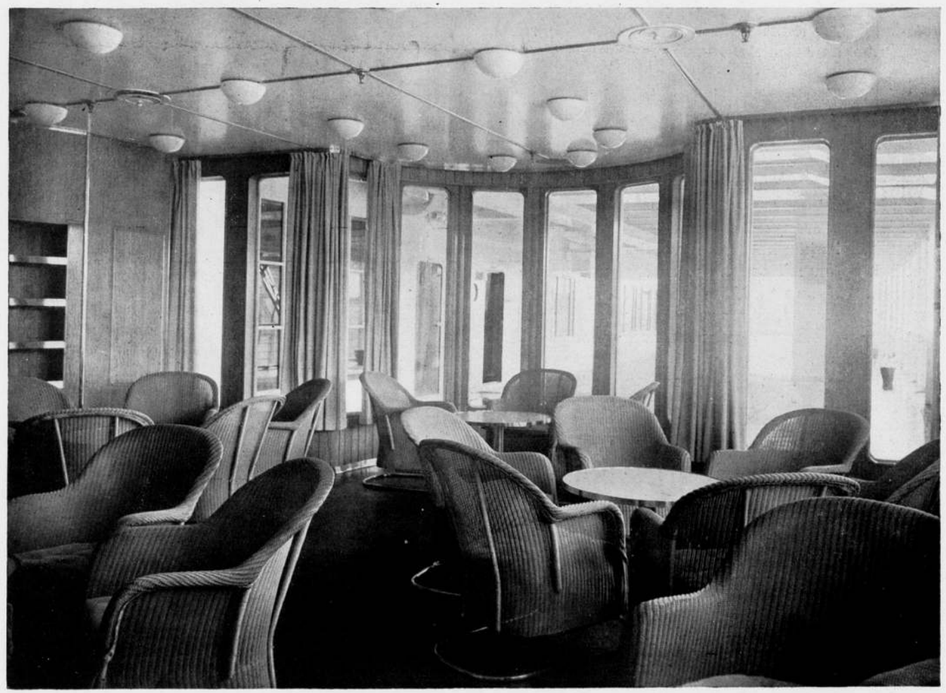

LEES- EN SCHRIJFKAMER TOERISTENKLASSE

IR. S. VAN RAVESTEYN

LOUNGE TOERISTENKLASSE

ARCHITECT J. J. P. OUD

EETKAMER TOERISTENKLASSE

ARCHITECT J. F. SEMEY

ROOKKAMER
TOERISTENKLASSE

ARCHITECT J. J. P. OUD

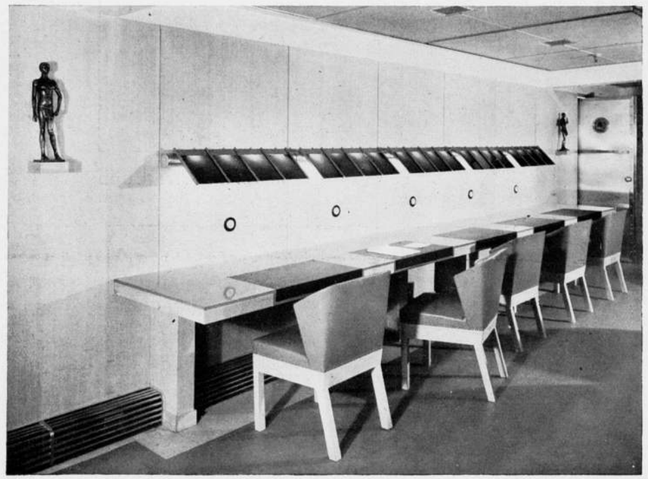

ROOKKAMER TOERISTENKLASSE
ARCHITECT J. J. P. OUD

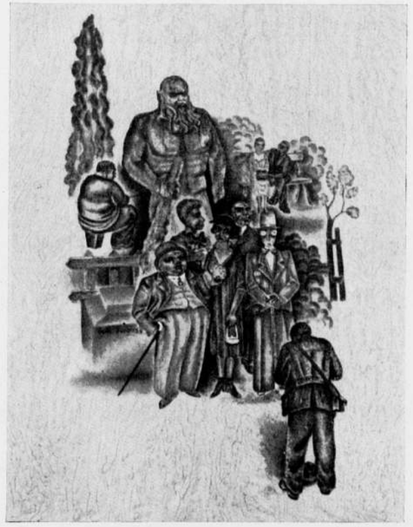

SCHILDERING OP HOUT VOORSTELLENDE „ZONDAGSMENSCHEN", IN DE VERANDA, CAFÉ TOERISTENKLASSE DOOR LODE SENGERS

ROOKKAMER
TOERISTENKLASSE

ARCHITECT J. J. P. OUD

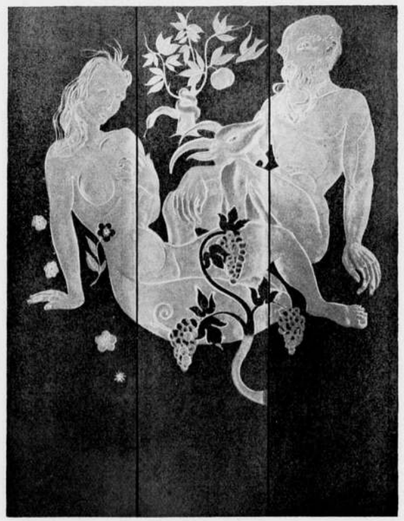

VERSIERD GLASRAAM „ADAM EN EVA" VOORSTELLENDE. GEPLAATST IN DE VESTIBULE TOERISTENKLASSE PROMENADEDEK, DOOR A. COPIER

VESTIBULE TOERISTENKLASSE

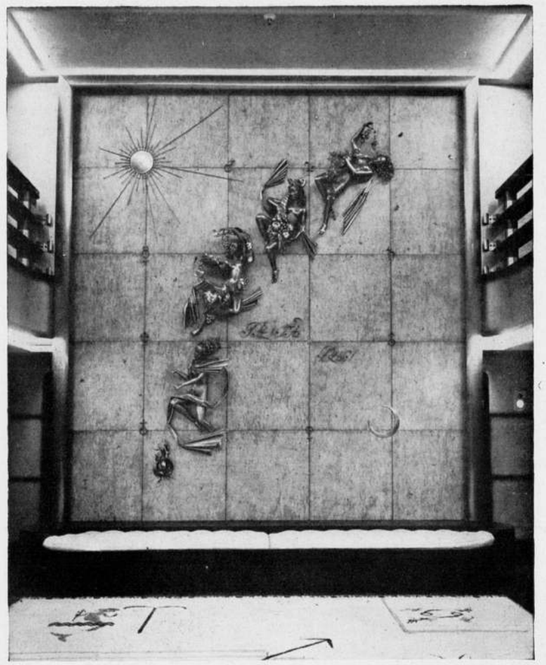

WANDDECORATIE IN DE VESTIBULE KAJUIT-KLASSE, VOORSTELLENDE „DE VIER JAARGETIJDEN" DOOR JAN ELOY EN LEO BROM

VESTIBULE KAJUIT-KLASSE

ARCHITECT J. P. L. HENDRIKS

LOUNGE KAJUIT-KLASSE

ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD

SCHRIJFKAMER IN DE KAJUIT-KLASSE

ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD

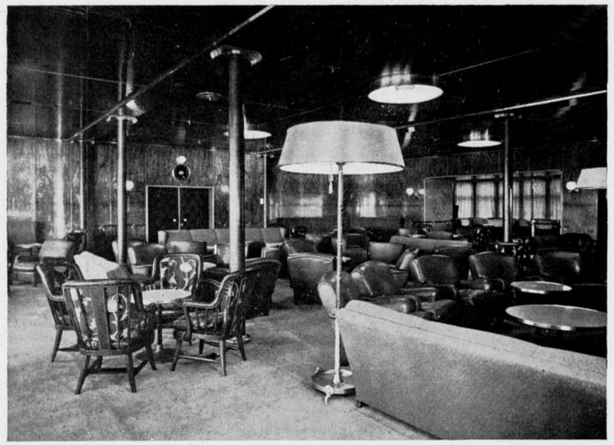

ROOKZAAL KAJUIT-KLASSE — ARCHITECT F. A. ESCHAUZIER

SERRE AAN DE ROOKZAAL KAJUIT-KLASSE

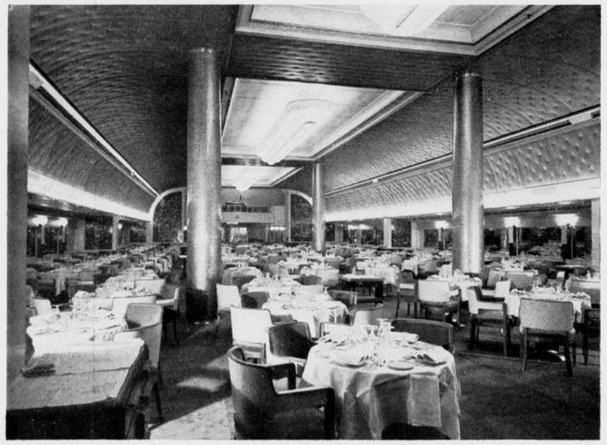

EETZAAL KAJUIT-KLASSE — ARCHITECT J. F. SEMEY

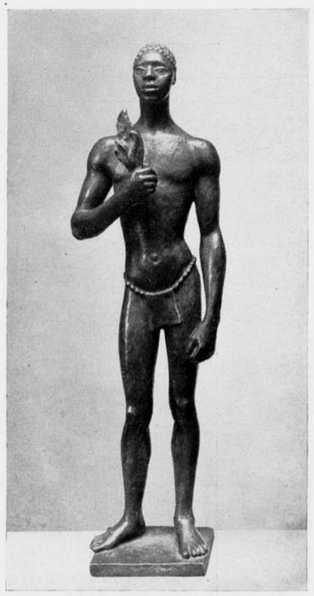

BEELDJE IN DE ROOKKAMER TOERISTENKLASSE (ZIE PAG. 422) DOOR H. WEZELAAR

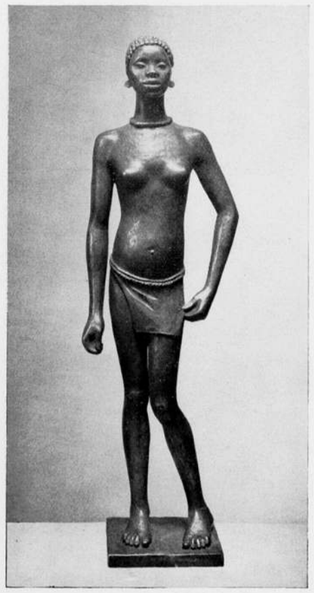

BEELDJE IN DE ROOKKAMER TOERISTENKLASSE (ZIE PAG. 422) DOOR H. WEZELAAR

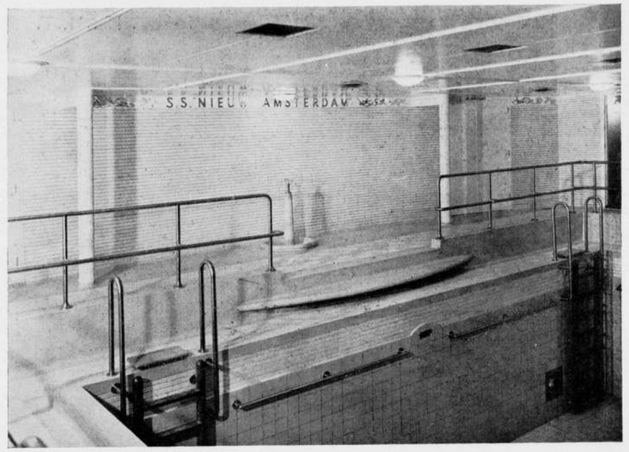

ZWEMBAD. KAJUIT-KLASSE — ARCHITECT J. J. P. OUD

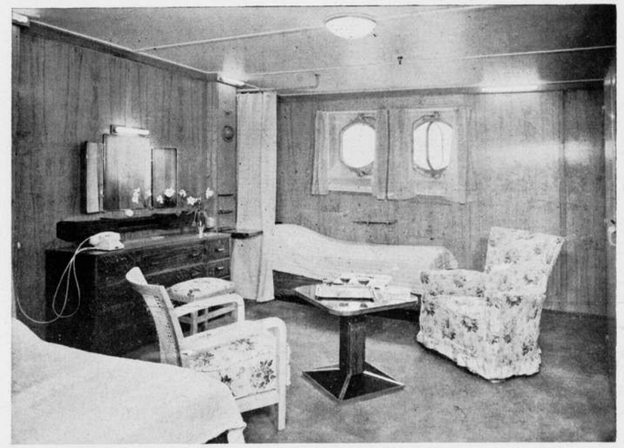

HUT. — ONTWERP ROTTERDAMSCHE DROOGDOK MIJ.

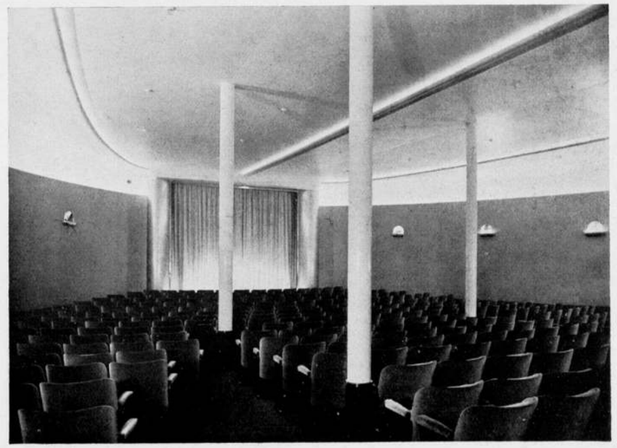

THEATER KAJUIT-KLASSE. — BOUWBUREAU H. A. L., C. J. ENGELEN EN MEVROUW E. DE BOER

PROF. IR. H. T. ZWIERS.

De Staatscourant van 3 December 1938 vermeldde de benoeming van Ir. H. T. Zwiers tot gewoon Hoogleeraar in de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft, ter vervulling van de vacature, ontstaan door het overlijden van Prof. Ir. G. Diehl, in Juni van dit jaar.

De bladen hebben den levensloop van den thans 38-jarigen nieuwen Hoogleeraar vermeld. Wij ontleenen daaraan het volgende: „Na de 2e H.B.S. 5-jarigen cursus te Amsterdam te hebben gevolgd, studeerde hij te Delft, waar hij in 1923 het diploma van bouwkundig ingenieur behaalde. Reeds vóór zijn afstudeeren was hij bij het onderwijs betrokken, als assistent aan de Technische Hoogeschool (1922-1926) en als leeraar in de bouwkunde aan de M.T.S. afdeeling van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage (1923-1932). Ook na zich in 1926 als particulier architect te Haarlem gevestigd te hebben, bleef Ir. Zwiers in relatie met het onderwijs en examens en wel als deskundige bij examens aan de Technische Hoogeschool, als lid van de Staatscommissie voor de Nijverheidsacte N III en als Rijksgecommitteerde bij de eindexamens M.T.S., Utrecht. In 1938 werden door hem de colleges van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière waargenomen.

Als architect werden door Ir. Zwiers in Haarlem en omgeving vele woonhuizen en villa's gebouwd; voor de Maatschappij tot Uitvoering van Zuiderzeewerken werden van 1927-1929 diverse werken naar zijn ontwerpen uitgevoerd; in 1930 ontstaat de Meisjes-Nijverheidsschool te Haarlem en verschillende complexen arbeiderswoningen aldaar; na 1932 werden naar zijn ontwerpen uitgevoerd gebouwen voor de P.E.N. te Bloemendaal, het bibliotheekgebouw en de aula der Landbouw Hoogeschool te Wageningen en de Oud-Katholieke kerk met pastorie te Haarlem.

Aan Ir. Zwiers vielen eenige malen bekroningen in prijsvragen toe: in 1924 in de Rokin-prijsvraag te Amsterdam, in 1926 voor de bebouwing van het Pekingbosch te Baarn, in 1927 voor de Watertoren-prijsvraag te Wassenaar, terwijl hij in 1929 den tweeden prijs verwierf in de Raadhuis-prijsvraag te Katwijk. Voor de in 1937 uitgeschreven besloten prijsvraag voor het Raadhuis te Amsterdam behoort Ir. Zwiers tot de tot de eindkamp uitgenoodigde architecten.

Voor een verhandeling over den invloed van het gewapend beton op de bouwkunst verkreeg Ir. Zwiers in 1932 de gouden medaille van het Gijsberti Hodenpijlfonds te Delft. Artikelen over diverse onderwerpen zagen van 1927-1935 in het Algemeen Handelsblad het licht, terwijl in de tijdschriften van het Bouwkundig Weekblad Architectura, Wendingen en „De Ingenieur" van zijn hand beschouwingen op allerlei gebied over de bouwkunst verschenen."

Sinds 28 April 1926 is Ir. Zwiers lid van den B.N.A. Reeds verscheidene malen heeft men zijn bijzondere verdiensten leeren waardeeren bij het opstellen van belangrijke rapporten, waarvoor hij in de commissies, waarin hij zitting had, de aangewezen persoon was.

Ir. Zwiers heeft ook reeds deel uitgemaakt van de redactie van het B.W.A.

Onze hartelijke gelukwenschen vergezellen Ir. Zwiers dan ook bij zijn benoeming tot het nieuwe, eervolle ambt, waarin hij thans benoemd is.

J. P. M.

VERBETERING.

Naar wij vernemen is het door ons gereproduceerde steenen relief op pagina 413 van ons vorig nummer niet vervaardigd door mededinger No. 13, maar door mededinger No. 9, den vervaardiger dus van het in de linker kolom pag. 413 gereproduceerde beeld.

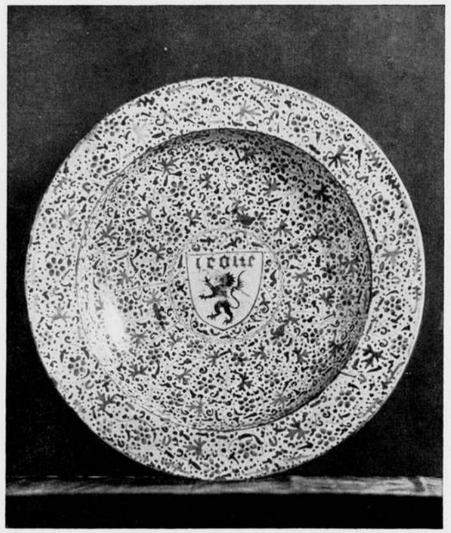

Spaansch-Moorsche schotel, afkomstig uit de fabrieken van Valencia. De schotels daar vervaardigd dragen meestal een wapen in het midden, naar Europeeschen smaak, terwijl het ornament een speciaal Spaansch-Moorsch karakter draagt. De kleuren zijn goudluster met blauw op roomkleurigen grond.

PRECIEUSE KUNSTNIJVERHEID IN HET RIJKSMUSEUM

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

17 DECEMBER 1938

NR 51

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

DE SYNAGOGE AAN DE LEKSTRAAT TE AMSTERDAM. ARCHITECT A. ELZAS.

Het is thans vier jaar geleden, dat het Kerkbestuur der Ned. Isr. Hoofdsynagoge te Amsterdam een prijsvraag uitschreef onder negen joodsche architecten voor een nieuwe Synagoge aan de Lekstraat. De jury, gevormd door twee leden van het kerkbestuur en de architecten irs. Friedhoff, Greiner en van der Steur, bekroonde het ontwerp van ondergeteekende en droeg dit voor de uitvoering voor.

Welke overwegingen nu hebben een rol gespeeld bij het concipieeren van de plannen, zooals deze vrijwel ongewijzigd zijn uitgevoerd?

Van het door Jury en bouwcommissie vastgestelde programma van eischen waaraan de ontwerpers behoorden te voldoen, werd als een zeer belangrijke voorwaarde gevoeld, dat de Synagoge een langwerpig rechthoekigen vorm moest krijgen. En wel een zoodanige, dat de lange as hiervan gericht was naar het Zuid-Oosten.

Teneinde dezen langwerpigen rechthoek den meest bevredigenden vorm te geven welke met het oog op het ondiepe terrein mogelijk was, werden de garderobes niet vóór, maar naast de Synagoge gelegd. Deze bevinden zich nu centraal t.o.v. de groote Synagoge en de bijsynagoge. Naast het voordeel van een goede circulatie, had deze oplossing nog een ander voordeel ten gevolge. Er ontstond aldus een voorruimte, welke een vertraagden overgang vormt tusschen buiten en binnen. Ideaal gezien, zal de bezoeker, nadat hij gebruik gemaakt heeft van de garderobe, in deze voorruimte reeds iets van de wijding ontvangen, welke hij moet ondergaan bij het betreden van zijn Synagoge. Dit over de situatie.

Wat den verschijningsvorm der gebouwen betreft, het volgende: Er is niet naar gestreefd om de verschillende deelen van dit werk te persen in één, allesomvattende conceptie, maar er is getracht de onderdeelen te scheiden, te ordenen en tot uitdrukking te

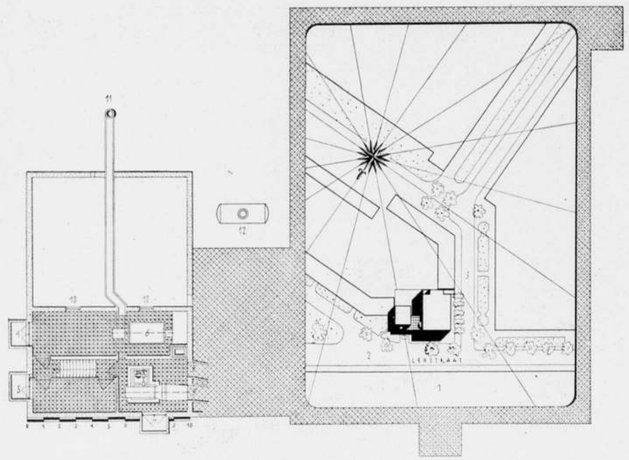

KELDERPLAN SCHAAL 1 À 300 EN SITUATIE

1. Situatie, 2. Lekstraat, 3. Kinderdijkstraat, 4. Verwarmingskelder, 5. Meterkelder, 6. Ketel, 7. Luchtkelder, 8. „Toelucht", 9. „Aflucht", 10. Kruipluiken, 11. Luchttoevoer, 12. Olietank.

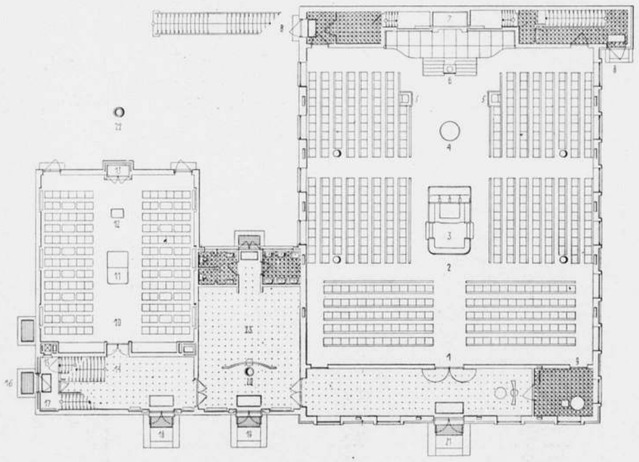

PLAN BEGANE GROND, KINDERSYNAGOGE, GARDEROBE EN MANNEN-SYNAGOGE. SCHAAL 1 À 300

1. Toegang mannensynagoge, 2. Mannensynagoge, 3. Biema, 4. Tafeltje voor schenkkan, 5. Zetels Rabbijnen, 6. Lezenaar Voorganger, 7. Heilige Arke, 8. Nooduitgang en kamer gewijde kleeden, 9. Officiantenkamer. 10. Kindersynagoge. 11. Biema, 12. Lezenaar Voorganger, 13. Heilige Arke, 14. Trap naar vrouwensynagoge en vergaderzalen, 15. Liftje en stortkoker woning, 16. Toegang woning, 17. Trap naar woning, 18. Ingang vrouwen, 19. Ingang mannen, 20. Fonteintje met scherm, 21. Ingang bij officieele gelegenheden, 22. Luchtkoker, 23. Garderobe mannen met toiletten.

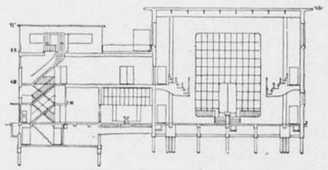

DWARSDOORSNEDE. SCHAAL 1 À 600

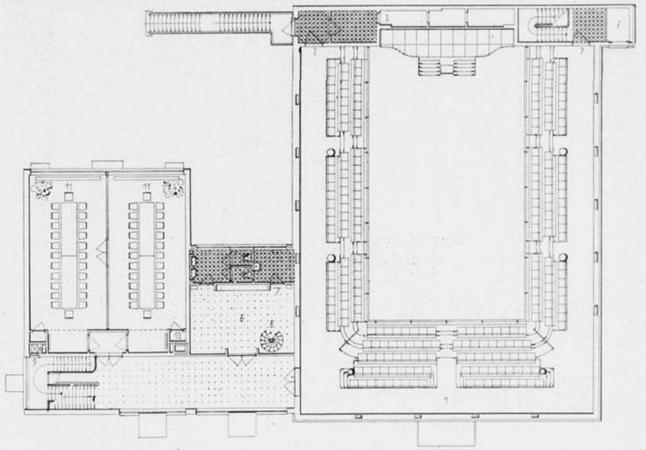

PLAN EERSTE VERDIEPING. VERGADERZALEN, GARDEROBE EN VROUWEN-SYNAGOGE. SCHAAL 1 À 300

1. Vrouwensynagoge, 2. Nooduitgang, 3. Bergruimten, 4. Nooduitgang, 5. Vide nooduitgang, 6. Vrouwengarderobe, 7. Ruimte schoonmaaksters, 8. Trapje naar koorgalerij, 9. Liftje ter bediening vergaderzalen, 10. Schoorsteen en ontluchtingskanaal, 11. Vergaderzalen.

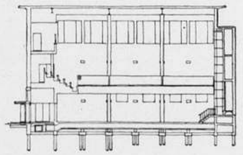

LANGSDOORSNEDE, SCHAAL 1 À 600

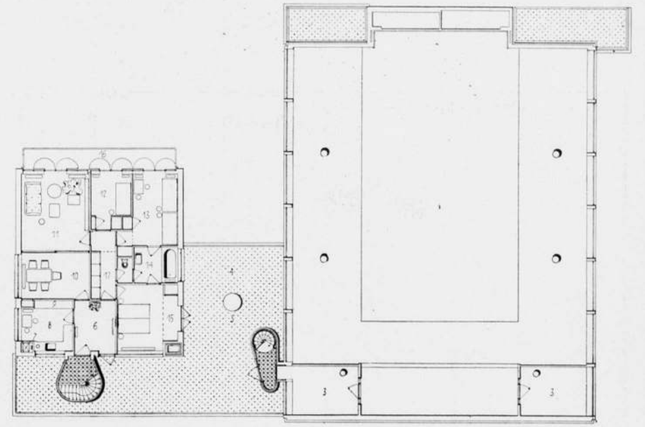

PLAN TWEEDE VERDIEPING. WONING, DAKTERRAS EN KOORGALERIJ

1. Vide synagoge, 2. Koorgalerij, 3. Verblijfruimten koorristen, 4. Dakterras, 5. Lantaarn-damesgarderobe, 7. Liftje en stortkoker woning, 8. Keuken, 9. Servieskast, 10. Eetkamer, 11. Woonkamer, 12. Slaapkamer, 13. Slaapkamer, 14. Badkamer, 15. Slaapkamer ouders, 16. Balkon, 17. Gang met bergkasten.

BOVEN: INTERIEUR DER SYNAGOGE

LINKS: DE VROUWENGALERIJ

brengen naar hun functie. Het complex bestaat eigenlijk uit twee gebouwen. Het eene — in crèmekleurige baksteen opgetrokken — bevat de dienstruimten, de garderobes, de bijsynagoge (tevens dienstbaar aan vergaderingen) en de woning.
Dit is het meer profane gedeelte van het bouwwerk. Het kon dan ook wat luchtiger en losser ontworpen worden dan het hoofdgebouw. Het moest zelfs door zijn geheel ander karakter den ernst en de waardigheid van de eigenlijke Synagoge accentueeren en ondersteunen. Dit hoofdgebouw is bewust in een vorm gegoten welke misschien een weinig „dood" lijkt, maar ik meende dat het goed was in onze dagen, waarin zoovele „levende" vormen roemloos en spoedig sterven, juist bij dit werk althans hieraan indachtig te zijn.
Het hoofdgebouw, dat eenige eeuwen zal moeten trotseeren, zal straks grijsachtig schemeren door de boomen welke het omringen. De natuursteen heeft dan zijn pâtine gekregen, de koperbekleeding der dakoverstekken haar groenen glans.
Inwendig dient in een Synagoge de aandacht niet afgeleid te worden door zinlooze ornamenten welke symbolische noch karakteristieke waarde hebben. Het is één groote ruimte, welke door haar vorm en belichting de wijding moet geven, welke voorwaarde is voor de plaats des gebeds en waar uitsluitend door materiaalkeuze dié plaatsen verrijkt en als de belangrijkste aangeduid dienen te worden, welke door de eeuwen heen

BOVEN: VROUWENGALERIJ

RECHTS: TAFELTJE MET SCHENKKAN

als de voornaamste in de Synagoge gegolden hebben nml. de Heilige Arke en de Biema.
De nis waarin de Heilige Arke zich bevindt, is geheel met Paonazza, naar mijn meening een der edelste carrarische marmers, bekleed.
De Biema is in blank eikenhout uitgevoerd. Gepatineerd bronzen luchters en hekwerken verrijken dit belangrijke voorwerp in den eeredienst. Het doorzichtige hekje heeft nog de bedoeling om de Biema visueel zoo laag mogelijk te houden, zoodat zij die op de achterste rijen plaats vinden, toch nog voldoende zicht op den dienst hebben.
De vloer in de Synagoge is van donkerrood Gustamarmer. In het algemeen zijn de kleuren sober gehouden in overeenstemming met de bestemming en het karakter van het gebouw.
De binnenmuren der Synagoge zijn wit geverfd. Het wit vormt hier m.i. een prachtig fond voor de voorwerpen welke hiertegen gezien worden. Het versterkt den gloed der roodkoperen kronen en de blankheid van het eiken der banken.
De technische — in de kelderruimten ondergebrachte — installaties zijn tamelijk omvangrijk. De verwarming der Synagoge geschiedt door middel van heete lucht. In een der kelders voorverwarmd, wordt deze met behulp van een ventilator op verschillende punten in de Synagoge gevoerd.
De verwarming der bijgebouwen wordt door radiatoren tot

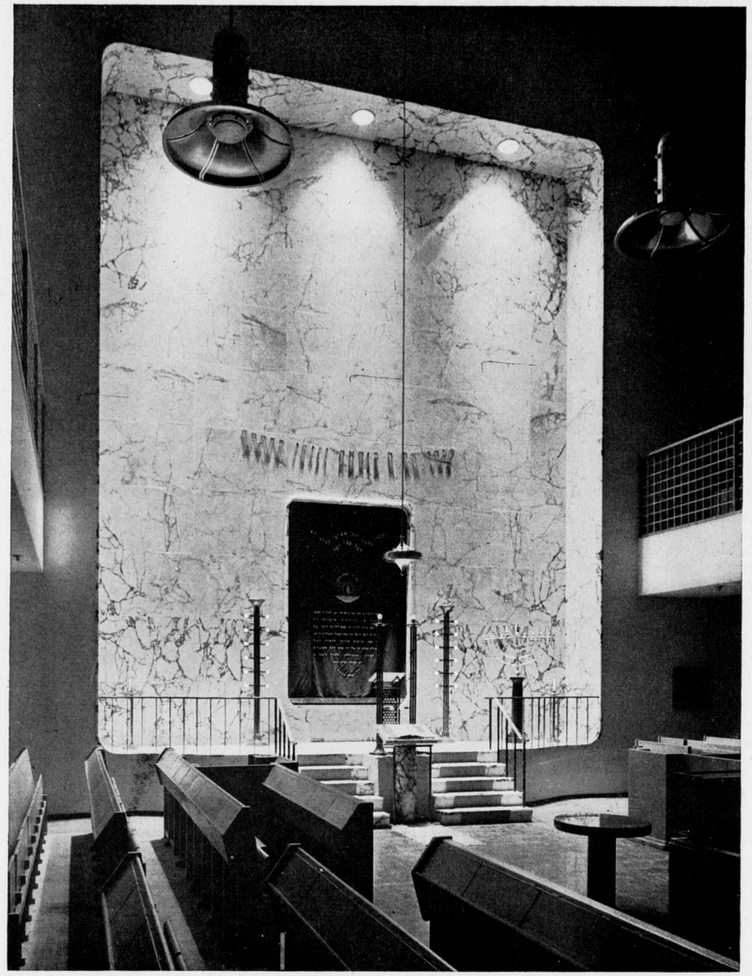

DE HEILIGE ARKE

SYNAGOGE AAN DE LEKSTRAAT TE AMSTERDAM

ARCHITECT A. ELZAS

stand gebracht. De oliestookinrichting werkt geheel automatisch op tijdklokken en thermostaten.
Ten aanzien van de noodverlichting stelde de brandweer zware eischen. Gevoed door een eigen accu-installatie, treedt deze noodverlichting bij eventueele storing in werking.
Bij het tot stand komen van dit werk, waarvan de opening in December 1937 plaats vond, mocht ik veler medewerking ondervinden.
Hoofdaanneemster, de N.V. Ingenieursbureau voor bouwnijverheid te Oegstgeest; de adviseurs, de Heer P. van der Weiden te Amsterdam voor de gewapend beton- en ijzerconstructies, ir. H. van Couwelaar te Amsterdam voor verwarming en verlichting en de Heer J. W. Janzen, Architect te den Haag, voor de acoustiek, hebben allen hun beste krachten aan dit werk gegeven.
Een bijzonder woord van dank aan mijn medewerker den Heer C. Wiekart te Amsterdam, welke met de dagelijksche leiding op het werk was belast. Zijn voortreffelijke vakkennis en zijn architectonisch inzicht waren mij bij het realiseeren van dit bouwwerk tot grooten steun.

A. ELZAS.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Op 7 December 1934 bracht eene Commissie onder voorzitterschap van Prof. Ir. J. A. G. v. d. Steur, rapport uit over de beginselen, die zijn neergelegd in het rapport van de Ministerieele Commissie-Hofstede, inzake het M.T.O.
Ik doe hier enkele grepen uit het rapport van eerstgenoemde Commissie:

a. Al dient erkend te worden, dat een sterke differentiatie, die het Techn. Hooger Onderwijs eischt, voor het M.T.O. niet in die mate noodig is, zoo behoort er toch meer differentiatie te zijn, dan in het rapport-Hofstede wordt voorgeschreven.

b. Een opleiding toch, als het rapport Hofstede aangeeft, heeft noodwendig tot gevolg, dat de bouw- en waterbouwkundigen belast worden met de studie van theoretische vakken, die zij voor hunne verdere ontwikkeling niet noodig hebben en waaraan de practijk van het vak geen behoefte heeft; maar ook wordt hun tijd zoodanig in beslag genomen, dat voor de eigenlijke vakstudie onvoldoende tijd beschikbaar blijft.

c. Zoo bevat het programma van de Commissie-Hofstede, gelijk dit thans op de M.T.S. voor bouw- en waterbouwkunde is ingevoerd, lessen in hoogere wiskunde, een vak dat op deze scholen niet thuis behoort.

d. Het gevolg van de opvoering der theoretische vakken is, dat de afgestudeerden gedeeltelijk ongeschikt worden voor het uitoefenen van hun vak. Zij hebben theoretische, in hoofdzaak wiskundige en mechanica-kennis moeten opdoen, zonder daarvoor voldoende onderlegd te zijn, zoodat zij machinaal en zonder voldoende begrip het geleerde trachten toe te passen.

e. Door vermindering van het aantal lesuren in de exacte vakken zou tevens het voordeel worden verkregen, dat het overmatige aantal van 42 wekelijksche lesuren, zooals thans ten gevolge van het rapport-Hofstede wordt gegeven, op een geringer aantal werd teruggebracht en dat aan algemeene vakken als „Nederlandsch" iets meer tijd zou kunnen worden besteed. Aan de M.T.S. te Utrecht was voor de invoering van het nieuwe programma het aantal wekelijksche lesuren 36, een schooltijd, die voor de leerlingen meer efficient is en hun meer gelegenheid geeft tot de zoo gewenschte eigen studie, intellectueele en lichamelijke ontwikkeling.

f. Voor de bijzonder begaafde zal natuurlijk altijd gelegenheid moeten zijn om na afloop der M.T.S. te Delft te gaan studeeren, maar die gevallen behooren uitzondering te zijn.

g. De Commissie is van oordeel, dat de M.T.S. ten doel heeft, voor zoover het de bouwkundige en waterbouwkundige vakken betreft, om personen op te leiden, die — nadat zij eenige jaren na hun schoolopleiding practisch hebben gewerkt — kunnen optreden als teekenaar, opzichter en ook ten slotte als uitvoerders van groote werken.

Tot zoover dit rapport, waarin de Commissie zich uiteraard beperkte tot het uitspreken van hare meening over de opleiding van bouwkundigen en waterbouwkundigen.

Donderdag 1 December l.l., dus 4 jaar na het verschijnen van het rapport der Commissie v. d. Steur, en na vier jaren ervaring met het programma „Hofstede", hield de Directeur der M.T.S. te Heerlen, Ir. G. H. M. de Groot, een lezing over „Het Middelbaar Technisch Onderwijs".

Uit het verslag van deze lezing, verschenen in de Limburger Koerier van 2 December l.l., citeer ik eveneens woordelijk:

1. De M.T.S.'en in Nederland leiden in hoofdzaak op: Technici voor de bureaux en laboratoria alsmede technische teekenaars. Voor de opleiding van chefs, opzichters of werkmeesters voor de fabriekswerkplaatsen, waaraan eveneens behoefte bestaat, wordt tot heden nog niet in voldoende mate gezorgd.

2. Men houdt zich hoofdzakelijk bezig met de opleiding der jeugd tot vak-mannen en helaas te weinig met de opleiding der jeugd tot vak-menschen. Aan het belangrijke leervak „Bedrijfspsychologie" wordt niet de noodige aandacht besteed.

3. Met het oog op de plaatselijke omstandigheden is het wenschelijk, dat de uniformiteit soepel wordt toegepast.
Door de zeer uiteenloopende eischen van het bedrijfsleven en de vorderingen der techniek is het heel moeilijk op een gegeven oogenblik het juiste niveau voor het M.T.O. te bepalen en de te behandelen leerstof in een leerplan vast te leggen. Het peil mag niet te laag zijn, maar ook niet te hoog.

4. Het verdient aanbeveling, dat voor de M.T.S.-leerlingen het aantal lesuren niet meer dan 40 bedraagt.

5. Het leervak „Hoogere Wiskunde" is voor verscheidene M.T.S.-afdeelingen niet strikt noodzakelijk gebleken. De lesuren, hiervoor op het lesrooster uitgetrokken, konden beter worden toegevoegd en nuttiger besteed aan de vakken der lagere wiskunde en andere vakken.

6. Nog eene verbetering zou het zijn, wanneer de verdeeling der lesuren voor de practische vakken — in overleg met den Inspecteur van het N.O. — mocht worden geregeld naar de inzichten van bestuur, directeur en leeraren, van elke M.T.S. afzonderlijk.

7. Het verdient aanbeveling, dat worde nagegaan, welke overgangsmaatregelen vereischt zijn, om voor gediplomeerde oud-M.T.S.ers, die lust en aanleg hebben om verder te studeeren, het afleggen van examens aan de T.H. te Delft mogelijk te maken.

Tot zoover de Heer de Groot, een onderwijsman, die evenwel in voortdurend en nauw contact met het bedrijfsleven staat en aan wiens oordeel over deze materie, getoetst aan zijne ervaringen met het nieuwe M.T.S.-leerplan, groote waarde moet worden toegekend.
Als men dan bovendien in aanmerking neemt, dat de Heer de Groot als ambtenaar onder het ressort van den Heer Hofstede, zijn critiek op een goudschaaltje moet wegen en men dus nog wel een beetje ook tusschen de regels mag lezen, dan mag men toch wel concludeeren, dat het rapport der Commissie-v. d. Steur in 1934 uitgebracht, nog niet zoo ver er naast was, al werd het dan ook door den Heer Hofstede c.s. ver verworpen, en dat thans na vier jaren ervaring met het programma-Hofstede, ook in de kringen van het M.T.O. de meening doorbreekt, dat dit onderwijs theoretisch te ver gaat.

Dit mede ter leering van de Heeren van den Ned. Aannemersbond, die het met de conclusie der Commissie niet eens waren en daarom uit deze Commissie traden.

W. J. SANDHÖVEL.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

KLEINE LANDHUIZEN IN HOLLAND, verzameld door Arch. F. Hausbrand. Uitgave „Kosmos", Amsterdam.

Men kan de vraag stellen of deze prentenboekerij tot werkelijke voorlichting en opvoeding van het publiek dienen kan en dan zou men een traditie volgen, omdat dat is een steeds weerkeerende vraag, die bij elke verschenen verzameling van architectonische onderwerpen dan ook trouw gesteld en ook even trouw ontkennend werd beantwoord.

Wij zullen haar voor ditmaal stellen, noch beantwoorden.

Aan deze verzameling kleine landhuizen zijn twee dingen opmerkenswaardig en wel de chaotische expressie van ons hedendaagsch architectuurbeeld en daar lustig tusschendoor de niet uit te roeien charme van het huis, afgestemd op individueele levensbehoeften en wars van confectiebegrip.

Deze dingen maken het boek de moeite waard om in de hand te nemen en daarin de verschillende gestelde problemen te bestudeeren. Den eenen keer vindt men den bewoner in het huis niet meer terug; een ander maal is er dat prachtige evenwicht, waarin het oerinstinct van te bouwen, gecultiveerd door den architect, het beste wordt uitgeleefd; en ten slotte zijn er van die gevallen bij, waar geen architect in te vinden is, maar dat gaat nu eenmaal zoo.

Bezinning is altijd goed, voor den leek en voor den architect; en daarom kunnen wij dit boek op zijn reis langs 's levens stroom den wensch meegeven, dat het in de toevalligheden daarvan dikwijls moge komen onder oogen, die kunnen zien of kunnen leeren zien; dan vervult het een taak.

G. W.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN

Hierbij laten we de nummers van den Jaargang 1938 van „DE 8 EN DE OPBOUW" de revue passeeren.

No. 1. Het omslagontwerp is van den Heer S. van Woerden. De Heer M. Stam waardeert ons Zierikzee-nummer. De Heer W. van Gelderen heeft in de inleiding van „Hedendaagsche Architectuur in Nederland" (Eibink, Gerretsen en Hendriks) bloemrijke enormiteiten ontdekt.

No. 2. Een nummer gewijd aan „Wonen", het verbeteren van de woninginrichting, enz.

No. 3. Gewijd aan nieuwe meubelen, naar aanleiding van de tentoonstelling bij Metz, ook bij ons besproken.

No. 4. Loos' laatste levensjaren, door H. Buys en een woonhuisverbouwing te Utrecht door J. P. Kloos.

No. 5. Hier wordt het meenes. Een nummer gewijd aan de kunstopleiding in ons land. „De bestaande kunstopleiding voldoet niet". Het Nederlandsche onderwijssysteem moet dusdanig worden uitgebouwd (?) dat iedereen die werkt op het gebied van de vormgeving, voor die taak doelmatig wordt uitgerust, na een gemeenschappelijke voorcursus als basis. Over deze punten beschouwingen van Lotte Beese, Ir. C. Boeke, Ir. J. B. van Loghem.

No. 6. Een nummer met verschillende berichten op allerlei gebied.

No. 7. Een aardig „1 April"-nummer. Werkelijk amusant.

No. 8. Gewijd aan kunst en abstracte kunst, naar aanleiding van de tentoonstelling „Abstracte Kunst" te Amsterdam. Hieruit blijkt wel, dat abstracte kunst geen katje is om zonder handschoenen aan te pakken.

No. 9. Winkels. Geslaagd nummer, bevattende een artikel van A. Elzas over warenhuizen en winkels en vele afbeeldingen van moderne winkels en winkelpuien.

No. 10. Over bloemen- en plantententoonstellingen. Over kleuren en oogendemocratie. De 8 houdt veel van blikvangers.

No. 11. Gewijd aan de hooge woongebouwen te Rotterdam van Ir. W. v. Tijen. Uitvoerig gedocumenteerd.

No. 12 en 13. Over het vormgeven van schepen, door B. C. van Ommeren en over inrichting van passagiersschepen door Ida Falkenberg-Liefrinck, en verder over de „Nieuw Amsterdam", met een artikel van M. Stam.

No. 14. Over kunstonderwijs. Werk van de leerlingen van de „Nieuwe Kunstschool". Voorts ontwerp van H. Mastenbroëk voor het D. S. Motorjacht voor Nationaal geschenk (niet uitgevoerd).

No. 15. Kunst en maatschappij, door Ir. J. B. van Loghem. Het ontwerp van M. Stam voor het paviljoen van Nederland te New York 1939. M. S. schrijft verder over nieuwe stoelen en stoelprincipes, naar aanleiding van een stoel, waaraan alles, wat een stoel betreft, verbonden kan worden. Over den uiterlijken vorm is hij minder enthousiast. Daar is namelijk z.i. nog duidelijk te zien, dat deze stoel nog slechts een te korte geschiedenis heeft.

No. 16. Critiek op het wegencongres.

No. 17. Over de boomen van Amsterdam. Zeer goed gedocumenteerd nummer.

No. 18. Zandvoort-nummer. Zandvoort aan de Zee. De verbouwing van het Hotel d'Oranje tot flatgebouw, architecten Zanstra, Giesen en Symons, en van deze architecten een flatgebouw te Bussum. Eenigszins zonderling in een Zandvoort-nummer. Eigenlijk ook weer niet zóó zonderling. Verder een ontwerp-Duinbad te Zandvoort door J. P. Kloos.

No. 19. Le Corbusier als schilder. Een ontwerp-Zomerhuis door arch. H. Salomonson.

No. 20. Over de bescherming van den arbeid van den architect en van den maker van modellen en teekeningen naar Nederlandsch Recht, door Mr. Th. Limperg en het Recht van den Auteur door M. Stam. Met voorbeelden van origineel en nabootsing.

No. 21. Indrukken tijdens een zakenreis door Duitschland en Frankrijk door W. van Tijen en H. Maaskant. We lezen o.m.: „Het gebouw voor het Heilsleger in Parijs van Le Corbusier is het geniaalste wat onze richting heeft voortgebracht. Deze man kan àlles. De innerlijke wetten van het bouwen zijn hem zoo vertrouwd, dat hij elke verstandelijke regel zoo noodig op zij kan zetten.

In de chaotische buitenwijk van Parijs, waarin het staat, is het gebouw onverbrekelijk vergroeid en toch is het van een grandioze innerlijke orde. Het silhouet is even levend, als de hoofdgevel strak is; de voor deze gevel geplaatste ingangspartijen tarten elk conventioneel begrip omtrent ruimte en plattegrond.

Nergens zijn werkelijk scheidingen. Alle ruimten vloeien in elkander over en zijn toch even hard en sterk als de felste realiteiten van onze dagen. De gang door de onderbouw is onvergelijkelijk. Het hardste en rauwste leven van onze dagen heeft hier een schoone vorm gevonden."

Is dit nu onzin, of lijkt het maar zoo?

No. 22. Gebouw en Tuin, door Dr. Ir. J. T. P. Bijhouwer, met illustraties. De mensch — z'n woning, z'n levensbehoeften, door Lotte Beese-Stam. Saenredam en Le Corbusier, door J. J. P. Oud. „Het" evenement van 1938.

No. 23. Vliegen. Vliegtuigbouw, vliegtuigfoto's.

No. 24. Scandinavië. Een geïllustreerde serie indrukken door A. Elzas.

J. P. M.

OPROEPING CANDIDATEN VOOR HET VOORBEREIDEND EN HET DEFINITIEF EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER B.N.A. 1939.

De Commissie van Onderwijs van den B.N.A., belast met het afnemen der bovengenoemde examens, brengt hierbij ter kennis van belanghebbenden, dat de aangifte voor deelneming aan deze examens in 1939, is opengesteld tot uiterlijk 15 Januari 1939.

Het eerste gedeelte van het Voorbereidend Examen zal worden afgenomen op Woensdag 12 April 1939, zoo mogelijk in de plaatsen Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Arnhem en Zwolle.

Het tweede gedeelte van het Voorbereidend Examen en het Definitief Examen, zullen worden afgenomen te Utrecht, en vangen aan Maandag 1 Mei 1939.

De aangifte voor het examen moet geschieden op een daarvoor bestemd formulier, met het programma en de voorwaarden kosteloos verkrijgbaar aan het Secretariaat der Examens te Amsterdam, Weteringschans 102.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

24 DECEMBER 1938 NR 52

FIG. 1. PERCEEL OUDE ZIJDS VOORBURGWAL 14, AMSTERDAM

HET RESTAUREEREN VAN OUDE BOUWWERKEN OP GROOTE SCHAAL

DOOR Mr. Dr. E. J. BEUMER. [1])

Op den voorgrond zij gesteld, dat ik voor het houden van deze rede niet betaald word. Ook heeft zij niets te maken met mijnen werkkring. Dit is van belang; immers niemand kan mij nu beschuldigen van pleiten, middellijk of onmiddellijk, voor eigen parochie. Ik spreek slechts als belangstellend burger, die zijn land en deszelfs monumenten liefheeft.

Ter geruststelling zij voorts verklaard, dat het niet in mijne bedoeling ligt, eene campagne te beginnen voor verhooging van de Rijksuitgaven. De Minister van Financiën heeft het reeds moeilijk genoeg. Dezerzijds wordt dus geen geroep aangeheven om méér uitgaven en dientengevolge zwaardere belastingen. Deze verklaring verzekert mij ongetwijfeld de sympathie mijner hoorders, die hun belastingbiljet toch wel met gansch andere oogen zullen bekijken dan eenen minnebrief.

Mijne bedoeling is, een bescheiden pleidooi te leveren ten gunste van eene bepaalde wijze van besteding van gelden, die de Regeering zelve aanvraagt.

Voor een juist begrip der te bespreken aangelegenheid is het wenschelijk enkele cijfers te vermelden. De begrooting voor het dienstjaar 1939 geeft de volgende totaalcijfers:

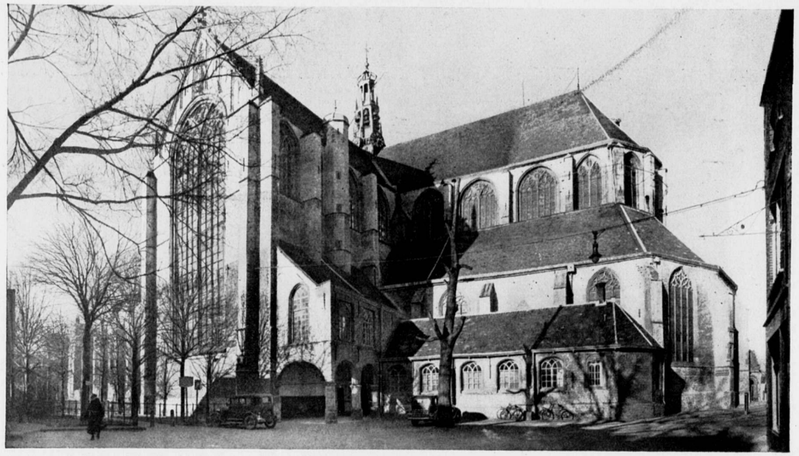

FIG. 2. GROOTE KERK TE ALKMAAR. GEZIEN UIT HET Z.O.

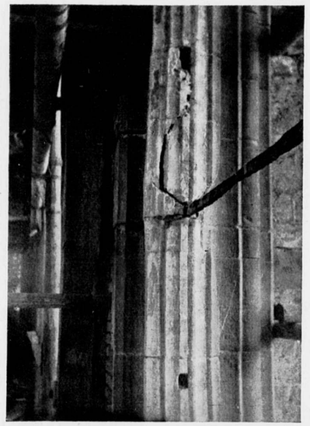

FIG. 3. DETAIL VAN VERBRIJZELD NATUURSTEENWERK

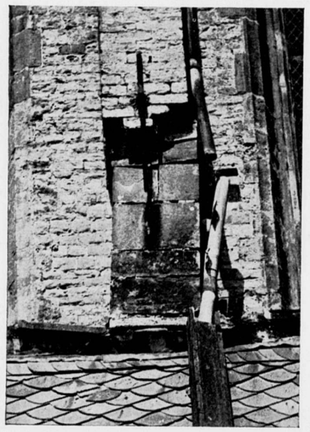

FIG. 4. DOOR INWATERING VERNIELDE STEUNBEER

Gewone dienst.

Uitgaven	ƒ 744.830.033
Inkomsten	„ 602.153.493
Nadeelig saldo	ƒ 142.676.540

Kapitaal dienst.

Uitgaven	ƒ 263.910.005
Inkomsten	„ 25.350.150
Nadeelig saldo	ƒ 238.559.855

Het is de gewoonte dergelijke cijfers in de Millioenennota eene nadere bewerking te doen ondergaan. In casu kon dat geschieden door o.a. het voornemen aan te kondigen, verschillende tijdelijke heffingen, die met ingang van 1 Januari of 1 Mei 1939 zouden vervallen, te laten voortbestaan. Lukt dat, dan vloeit er ƒ 114.565.000 meer in de schatkist en zal het tekort op den gewonen dienst rond ƒ 28 millioen bedragen. Door verdere manipulaties met de cijfers wordt het reëele tekort uiteindelijk op ƒ 61.2 millioen gebracht.

Het hoofdstuk VI der begrooting voor 1939, betreffende het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, raamt de uitgaven voor den gewonen dienst op ƒ 146.026.570 en voor den kapitaaldienst op nihil. Hoofdstuk XI dier begrooting, betreffende het Departement van Sociale Zaken, stelt voor den gewonen dienst beschikbaar ƒ 107.378.013 en voor den kapitaaldienst ƒ 3.500.000. In het bedrag voor den gewonen dienst zit ongeveer ƒ 11.5 millioen voor werkloosheidsverzekering en arbeidsbemiddeling en bijna ƒ 67 millioen voor werkverschaffing en steunverleening, waaronder ƒ 53 millioen als uitkeering, bedoeld in artikel 3, lid 1, onder b, der wet van 4 Maart 1935, Staatsblad no. 76, aan het Werkloosheidssubsidiefonds. De begrooting van uitgaven van dit fonds is voor het dienstjaar 1939 geraamd als volgt:

Gewone dient	ƒ 123.765.816.50
Kapitaaldienst	„ 43.449.000.—
Geheele dienst	ƒ 167.214.816.50

Voorts is het in dit verband aanbevelenswaardig nog de volgende mededeelingen te doen:

1. Bij de behandeling der interpellatie-van Gelderen heeft Minister Colijn aan de Tweede Kamer voorgerekend, dat de Regeering in de jaren 1933 tot en met 1937 ongeveer ƒ 75 millioen per jaar extra heeft besteed in het belang van werkgelegenheid en dat voor 1938 dit extra-bedrag op ƒ 200 millioen kan worden begroot. [2])
2. In het oog moet worden gehouden, dat ook de gemeenten voor werkverschaffing en werkloozensteun groote bedragen moeten beschikbaar stellen.
3. Bij de wet van 2 Juli 1934, Staatsblad no. 348, werd voor werkverruiming een crediet toegestaan van ƒ 60 millioen (het z.g. Werkfonds), dat eerst met ƒ 6.3 millioen en daarna nog weer met ƒ 33.7 millioen is verhoogd en dus in totaal ƒ 100 millioen beliep. Bij de wet van 6 Augustus 1938, Staatsblad no. 3404, is opnieuw ƒ 60 millioen beschikbaar gesteld.

Thans verlaten wij de sfeer der millioenen om eenige aandacht te besteden aan de kleine getallen. Voor de geheele monumentenzorg is op de begrooting voor 1939 uitgetrokken ƒ 665.117, waarvan voor subsidiën en andere uitgaven voor het onderhoud en de instandhouding van historische gedenkteekenen en van gebouwen, die oudheidkundige of kunstwaarde hebben, 5 ton; zegge en schrijve vijf ton. Hierbij herinnere men zich twee dingen:

a. dat voor dit doel in 1931 nog 7 ton beschikbaar was;

b. dat door, althans na de devaluatie van den gulden in 1936 sommige materialen zeer belangrijk in prijs gestegen zijn en eene gemiddelde stijging van 20 % veilig kan worden aangenomen. Dit beteekent dus eene zeer belangrijke feitelijke verlaging van dezen post.

Gelet op het onder a en b vermelde, kan men zeggen, dat de post voor de subsidies voor monumenten-restauraties in enkele jaren is ineengeschrompeld tot iets meer dan de helft van het vroegere bedrag.

Gij zult wellicht meenen, dat bij eenen zoodanigen stand van zaken en bij getallenverhoudingen, als hierboven werden aangegeven, van alle zijden, unisono, zou worden aangedrongen op verhooging van den hier besproken post. Zoo ja, dan vergist gij U. Verneemt slechts het volgende. In het Voorloopig Verslag over hoofdstuk VI voor 1938 staat deze passage:

„In de hier boven weergegeven algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp hadden sommige leden reeds de klacht geuit, dat de Minister aanstonds nadat 17 door het Rijk gesteunde restauraties van oude gebouwen waren afgeloopen, voorstelt 20 andere restauraties te subsidieeren. Dat de Minister deze gelegenheid niet heeft aangegrepen om door beperking in het verleenen van nieuwe subsidies tot verlaging van uitgaven te komen betreurden zij te meer, omdat volgens de Memorie van Toelichting omtrent de juistheid van de ramingen groote onzekerheid bestaat, m.a.w. een aanvullende begrooting in het vooruitzicht wordt gesteld."

Deze redeneering doet onwillekeurig denken aan de opvatting van den pseudo-artist, die oordeelde, dat geen kunstwerk langer dan b.v. 25 jaar in stand behoorde te worden gelaten, ten einde te voorkomen, dat de jongere kunstenaars in hunne scheppingen te veel door het verleden en door vroeger gangbare meeningen zouden worden beïnvloed. Immers, als men begint met deze subsidies — en dientengevolge deze restauraties — stop te zetten, zal er spoedig van onze monumenten van geschiedenis en kunst niet veel meer over wezen.

Er moet evenwel in eene gansch andere richting worden gehandeld. [3]) Er moet méér geld aan restauraties besteed worden. Juist in deze maand (September) is op onmiskenbare en overduidelijke wijze gebleken, hoeveel waarde de traditie en de band aan het verleden voor het Nederlandsche volksleven bezit. Dien band doorsnijden of losmaken, o.a. door verwaarloozing van hetgeen ons aan bouwwerken is overgeleverd, beteekent natio-

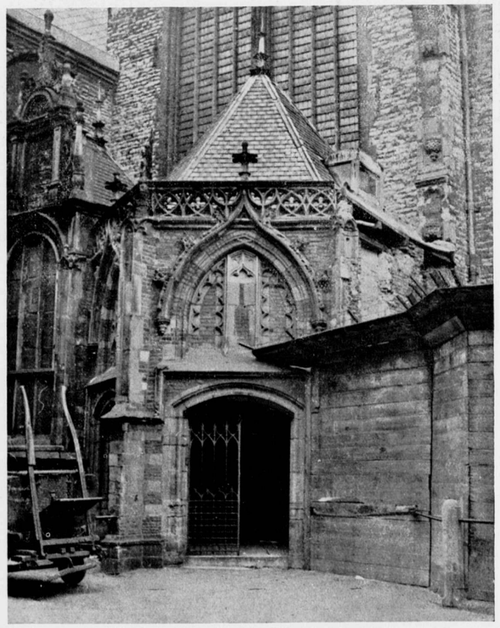

FIG. 5. NOORDERPORTAAL VAN DE OUDE KERK, AMSTERDAM

FIG. 6 EN 7. NED. HERVORMDE KERK TE APPINGEDAM

nale verarming, vooral ook van geestelijk standpunt beschouwd. Men kan zeggen, gelet op de opbloeiing der nationale gezindheid, dat in geestelijk opzicht de tijd rijp is voor het krachtdadig ondernemen van restauraties op groote schaal. Maar ook overigens kunnen hiervoor sterke argumenten worden aangevoerd. Het land wordt geteisterd door eene groote werkloosheid. Volgens mij van deskundige zijde verstrekte gegevens bedroeg het aantal der werklooze bouwvakarbeiders, bij den aanvang der verschillende kwartalen van 1937, onderscheidenlijk 102.000, 68.000, 62.000, 69.000, dus gemiddeld 75.000 en zou het in 1938 niet belangrijk van deze getallen afwijken; althans zou de werkloosheid voor deze groep meer dan 30 % bedragen. Bij zoo groote werkloosheid, als ons tegenwoordig verontrust, zijn doortastende maatregelen noodzakelijk. De Overheid moet ingrijpen en ingrijpen op groote schaal. Men kan de werkloozen niet aan hun lot overlaten.

Op verschillende wijze wordt getracht hunnen nood te lenigen. Wij kennen ten eerste den werkloozensteun, het verstrekken van uitkeeringen tot levensonderhoud aan arbeiders, die geen arbeid kunnen vinden. Aangezien evenwel het verstrekken van uitkeeringen aan valide personen, die daarvoor niet werken, aan velerlei bedenking onderhevig is, wordt zoo mogelijk werkgelegenheid verschaft, hetzij onder den naam van werkverschaffing, hetzij onder dien van werkverruiming. Principiëel verschil tusschen die beide is moeilijk aan te geven. Lang heb ik onder den indruk verkeerd, dat men sprak van werkverschaffing, wanneer het ging om werken, die — als en voor zoover het kon — economisch nut hadden, maar waarbij het scheppen van eene blijvende vermeerdering van werkgelegenheid althans niet op den voorgrond stond. Dit laatste zou wel het geval wezen bij de werkverruiming, eene methode om werkgelegenheid te creëeren, die vooral door het Werkfonds zou worden nagestreefd. Van practische beteekenis scheen dan nog, dat de werkverschaffingsloonen weliswaar boven de steunuitkeeringen uitgingen, maar niettemin in vele gevallen betrekkelijk belangrijk beneden de normale arbeidsloonen bleven en daarentegen

FIG. 8. NED. HERV. KERK TE HOLWIERDE BIJ BIERUM (GR.)

FIG. 9. NED. HERV. KERK TE BIERUM (GR.)

de loonen, welke bij werkverruiming werden betaald, niet zooveel beneden de normale loonen in het vrije bedrijf bleven, ook al werd in meer of mindere mate gepoogd eene „aanpassingspolitiek" te volgen. Bedrieg ik mij niet, dan was de toestand vóór September 1936 deze, dat bij financiering van wege het Werkfonds in het algemeen de bepalingen der collectieve contracten werden gehandhaafd, doch de te betalen loonen met 10 % werden verminderd. Nadien is — in verband met de devaluatie — die vermindering met 10 % prijsgegeven en zijn de z.g. Werkfondsloonen 2 cent per uur lager dan de normale, uit deze overweging, dat, waar de Overheid, door het beschikbaarstellen van geldmiddelen, zich offers getroost, dit binnen bepaalde grenzen ook kan worden verlangd van arbeiders, die aan werk worden geholpen.

Het boven omschreven onderscheid tusschen werkverschaffing en werkverruiming is — afgezien van hetgeen over de loonen werd gezegd — verdwenen. Men kan deze gevolgtrekking maken door vergelijking van verschillende zinsneden uit de officieele bescheiden. In de toelichting op het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk VII B voor het dienstjaar 1934 — d.i. het crediet voor werkverruiming ten bedrage van ƒ 60 millioen [4]) — wordt gezegd, dat bij het bestrijden van de werkloosheid slechts die maatregelen in aanmerking komen, welke de positie van ons bedrijfsleven op gezonde wijze versterken. Als voorbeelden van uit te voeren werken noemt de Regeering de versnelling van den aanleg van den scheepvaartweg van Amsterdam naar den Boven-Rijn, de versnelling van de Maasverbetering, den aanleg van eene nieuwe haven te Terneuzen, de scheepvaartverbinding van Groningen met de Zuiderzee en het IJsselmeer, veerhavens bij Hansweert en Walsoorden, een afwateringskanaal voor de Geldersche vallei en verder verschillende wegverbeteringen.

De toelichting op het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk VII B voor het dienstjaar 1935 — de verhooging van het crediet voor werkverruiming met ƒ 6.3 millioen [5]) — vertelt ons, dat de keuze der werken, waarvoor dit crediet bestemd is, in de eerste plaats zal worden bepaald naar het economisch nut, dat er van verwacht mag worden. Als voorbeelden worden ons nu verschillende der zoo even genoemde werken voorgehouden en daarenboven nog het Spoorwegplan-Utrecht. Het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over dit ontwerp brengt ons in herinnering, dat Minister Colijn op 4 April 1934 in zijne rede tot installatie van het bestuur van het Werkfonds de aandacht erop vestigde, dat een van de doeleinden van dit fonds is: de bouw van goedkoope volkswoningen. De Memorie van Antwoord verklaart, dat niet alle aangeboden objecten kunnen worden aanvaard, soms omdat zij niet in voldoende mate bijdragen tot versterking der economische weerbaarheid.

Eindelijk worde nog iets aangehaald uit de Millioenennota, welke de Rijksbegrooting voor het dienstjaar 1939 vergezelt. Daarin lezen wij, op blz. 14, het volgende: „Naar de mogelijkheden, een belangrijke uitbreiding te geven aan de uitvoering van die werken, welke bijdragen tot verhooging van het voortbrengingsvermogen van den bodem en daardoor leiden tot het ontstaan van blijvende werkgelegenheid, is een omstandig onderzoek ten einde gebracht, waarvan het resultaat binnenkort zal worden gepubliceerd. Op den grondslag hiervan is besloten tot verdere geleidelijke opvoering van de tewerkstelling bij dit soort objecten, met als einddoel, de werkverschaffing zoo mogelijk te brengen op een peil van 90.000 à 100.000 man." Dit plan zal voor het grootste deel gefinancierd worden uit de gelden, die op den gewonen dienst beschikbaar zijn, terwijl een ander gedeelte, voor 1939 geschat op ƒ 20 millioen, ten laste van den kapitaaldienst zal komen, hetgeen in verband met de te verwachten verbetering van den bodem en het ontstaan van blijvende werkgelegenheid, in de huidige omstandigheden verantwoord wordt geacht.

Hiernaast kunnen nog enkele persberichten worden geplaatst, zooals de mededeeling, dat voor het verbouwen van het gebouw van den Hoogen Raad der Nederlanden door het Werkfonds ƒ 462.000 is beschikbaar gesteld en een ander bericht, hetwelk wereldkundig maakte, hoe, dank zij der medewerking van het Werkfonds, de restauratie van het Koninklijk Paleis op den Dam kon worden bespoedigd.

Ter voorkoming van misverstand zij uitdrukkelijk verklaard, dat beide werken, zoowel de genoemde verbouwing als de restauratie, naar mijne bescheiden meening, noodzakelijk waren, maar men kan kwalijk volhouden, dat in deze gevallen sprake is van versterking der positie van ons bedrijfsleven of verhooging der economische weerbaarheid. Eene soortgelijke opmerking kan worden gemaakt met betrekking tot verschillende andere werken voor welke het Werkfonds de noodige gelden heeft voorgeschoten.

Nu denke men niet, dat ik deze opmerkingen maak om iemand onaangenaam te wezen. Ten eerste ligt dat niet in mijnen aard; ten tweede zou het niet verstandig wezen, gelet op het door mij beoogde doel; ten derde vergeet ik niet, dat niet uitsluitend bij vrouwen in inconsequentie een der gronden van hare beminnelijkheid ligt. Ook in eenen Minister is die eigenschap soms te waardeeren.

De door mij dus geenszins gewraakte, maar i.c. hoogelijk gewaardeerde inconsequentie, het, onder den drang der feiten, al dan niet opzettelijk, uitwisschen of verschuiven der grenzen tusschen werkverschaffing en werkverruiming (Werkfonds) is een uitnemend wapen in den strijd voor Rijkssteun ten behoeve van monumenten-restauraties ter beperking van werkloosheid. Mijn betoog verdedigt restauratie van monumenten op groote schaal. In dezen kring zal men zeker niet, in twijfelzucht, de vraag opwerpen, of ons land wel een zóó groot aantal bouwwerken bezit, die voor herstel in aanmerking komen, dat van restauratie op groote schaal kan worden gesproken. Mochten buiten onzen kring twijfelaars bestaan, dan kunnen zij gemakkelijk worden gerustgesteld. Daartoe kan het volgende worden aangevoerd.

1. In de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk VI der Rijksbegrooting voor 1938 zegt de Minister: „Aan het Departement van ondergeteekende liggen geregeld een honderdtal aanvragen om steun voor monumentenrestauraties, die, hoewel belangrijk en noodzakelijk, aangehouden moeten worden, omdat de financieele mogelijkheid om ze op de jaarbegrooting plaats te geven nog ontbreekt."

2. Het aantal voor herstelling in aanmerking komende bouwwerken is dus veel grooter, want er zijn natuurlijk talrijke gevallen, die het nog niet zoo ver hebben gebracht, dat zij op het Departement liggen te wachten, maar die b.v. nog in onderzoek zijn bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, of die het zelfs zoover nog niet hebben gebracht, omdat de gangbare opvattingen, betreffende het verleenen van subsidie bij restauraties, het indienen van eene aanvrage tegenhielden.

3. Iedereen kent toch wel monumenten, welker bouwvallige toestand gevaar oplevert. Een twintigtal jaren geleden liep ik kalm door het rustige Schoonhoven om eenige bouwwerken te bewonderen en werd daarbij plotseling opgeschrikt doordat een groot brok steen uit den toren viel, dat gelukkig niet òp mijn hoofd, maar dan toch vlak voor mijne voeten terecht kwam. Sedert dien ben ik niet alleen om zakelijke, doch ook om persoonlijke redenen een warm voorstander van monumentenrestauratie. Het hier genoemde geval is waarlijk niets buitengewoons. Is de noodzakelijkheid, het paleis op den Dam eens grondig onder handen te nemen, niet aan het licht getreden, doordat groote brokken uit den gevel vielen? Is er iemand, die niet gehoord heeft van den deplorabelen toestand der Groote Kerk te Alkmaar en der Cunerakerk te Rhenen? Het Utrechtsche gemeentebestuur heeft dezen zomer eene schutting om

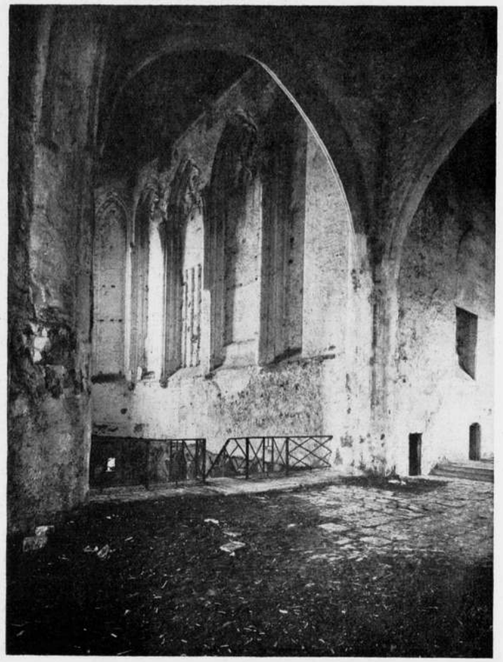

FIG. 10. KOOR EN KRYPT VAN DE ST. GERTRUDE KERK TE GEERTRUIDENBERG

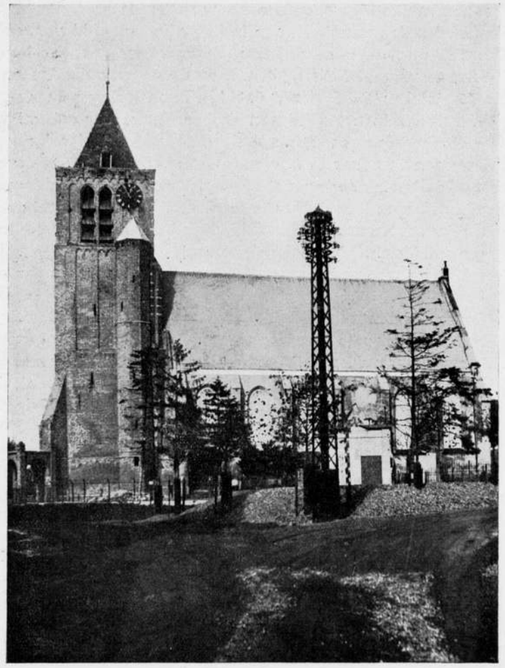

FIG. 11. KERK TE GIESSEN-OUDEKERK

FIG. 12. DETAIL VAN HET NATUURSTEEN AAN DE MAREKERK TE LEIDEN

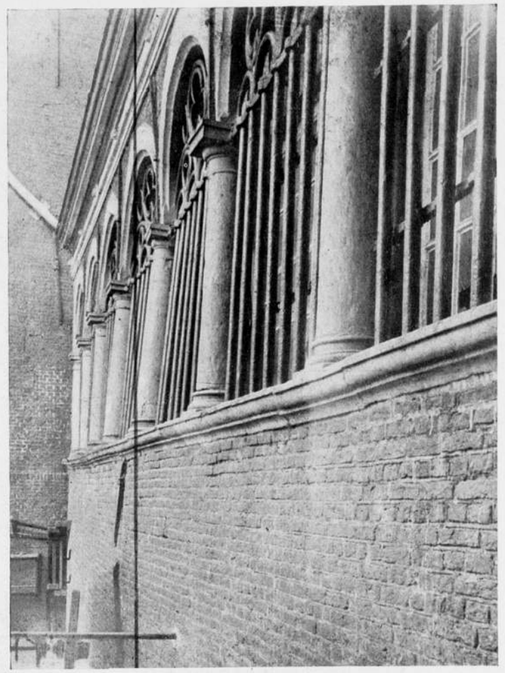

FIG. 13. GALERIJ AAN HET GRAVESTEIN TE LEIDEN

FIG. 14. NED. HERVORMDE KERK TE GROENLO

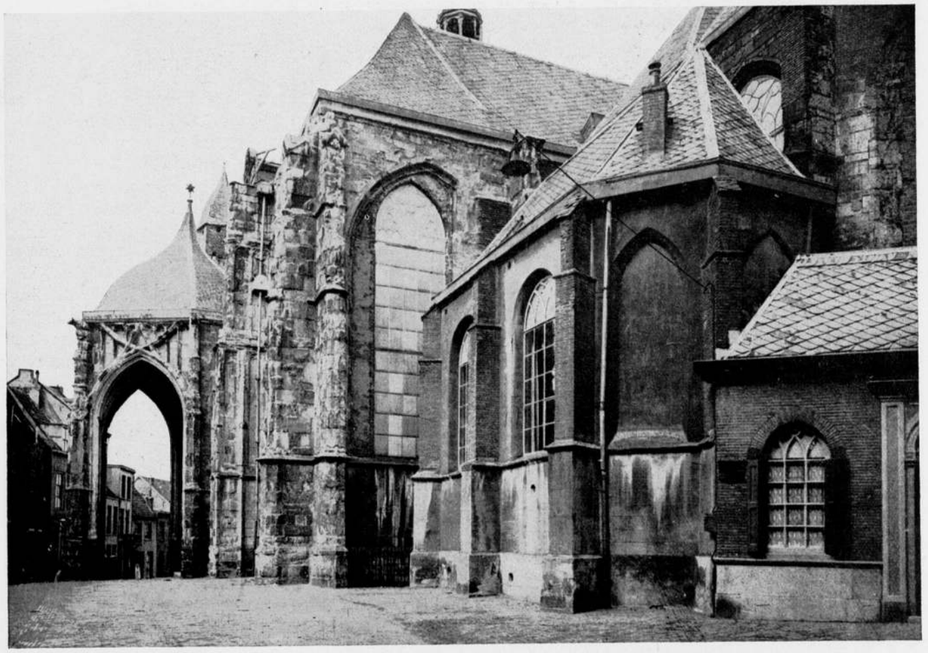

FIG. 15. ST. STEVENSKERK TE NIJMEGEN MET HET ZUIDERPORTAAL

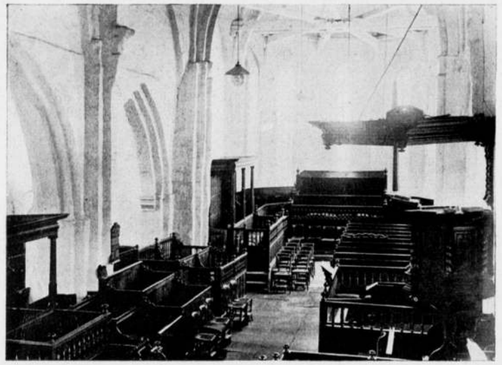

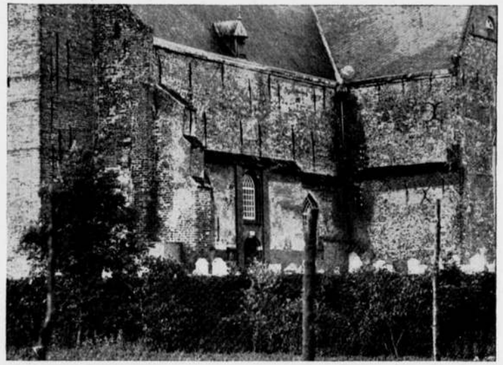

FIG. 16 EN 17. MARTINUSKERK TE BERGUM BIJ TIETJERKSTERADEEL

FIG. 20. ST. JANSKERK TE UTRECHT. NAAR DE SCHILDERIJ VAN P. SAENREDAM.
(UIT „PR. SAENREDAM", UITGAAF KUNSTHANDEL G. J. NIEUWENHUIZEN SEGAAR, DEN HAAG).

den Buurkerktoren doen plaatsen om op die wijze de voorbijgangers te beschermen tegen het gevaar van neerploffende steenklompen. De Geertekerk te Utrecht is gesloten; het is gevaarlijk zich in het gebouw te begeven. [6])

4. Het begrip bouwwerken moet in dit verband in ruimen zin worden genomen. Daaronder vallen ook de historische vestingwerken, waarvoor „Menno van Coehoorn" in het bijzonder belangstelling heeft. De Bossche fronten in Maastricht komen voor herstel in aanmerking evenals de Oude liniën in Doesburg en Schansen in Drenthe. Hetzelfde geldt voor de wallen te Heusden; hier kunnen tevens de grachten worden schoongemaakt en uitgediept. [7])

Uit het voorgaande kan men veilig concludeeren, dat er werken in overvloed zijn, die verdienen eens onder handen genomen te worden. Het is evenwel noodig, dat de aandacht van hen, die bestrijding van werkloosheid tot taak hebben, of die daarvoor bijzondere belangstelling bezitten, wordt gevestigd op het feit, dat er nog andere objecten zijn dan ontginning van woeste gronden, ruilverkaveling, ontwatering en dergelijke. In Februari van dit jaar verscheen een rapport van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen in zake de uitvoering van openbare en werkverschaffingswerken. Op bladzijde 2 wordt medegedeeld, dat het totale bedrag, hetwelk voor de uitvoering der in het rapport genoemde werkobjecten benoodigd zal zijn, een milliard gulden verre te boven gaat. Het boek telt 162 bladzijden en bestaat nagenoeg geheel uit eene opsomming van de uit te voeren werken. Aan restauratie van bouwwerken is echter weinig aandacht besteed. Met dankbaarheid mag worden vermeld, dat op blz. 155 eene zinsnede voorkomt van den volgenden inhoud:

„Door geschoolde vaklieden zou nog eene belangrijke werkverruiming gevonden kunnen worden door restauraties van onze cultuurmonumenten, zooals groote oude kerken in de steden, vele oude dorpskerken, oude raadhuizen, waaggebouwen, oude gevels en kasteelen. Een bedrag van ƒ 32.000.000 zou hieraan moeten worden besteed." [8]) Evenwel is deze opmerking niet nader uitgewerkt. Het rapport noemt slechts een vijftiental werken, dus ongeveer één per 10 bladzijden, die onder het begrip „restaureeren van oude bouwwerken" kunnen worden gebracht! Op blz. 80 tot 93 staat de opsomming der werkverschaffingsplannen, waaromtrent in de periode van midden-September 1937 tot midden-September 1938 [9]) advies aan den Minister van Sociale Zaken werd uitgebracht door de „Rijkscommissie van Advies voor Werkverruiming en Werkverschaffing in Noord-Holland". De commissie is waarlijk niet eenzijdig geweest in het schenken van hare belangstelling. Noch ook hield zij zich alleen met belangrijke onderwerpen bezig. Zelfs het „Maken opbergkast op de secretarie (te Landsmeer). Totale kosten ƒ 94, waarvan ƒ 64 aan arbeidsloonen e.d." en het „Snijden van teenen op perceelen langs spoorlijn Aalsmeer-Haarlem en Aalsmeer-Amsterdam. Loonen ƒ 60, andere kosten ƒ 9," ontging hare aandacht niet. Zij wenschte verbetering van eenen vijver te Enkhuizen en ophooging van een sportterrein op het eiland Urk. Over alles en nog wat wordt gesproken, maar niet over restauratie van monumenten. [10]) En toch is deze zoo wenschelijk, mede omdat zij zoo loonintensief is. Volgens eene opgave van deskundige zijde beloopt bij aanleg en verbetering van wegen het gemiddelde loonbedrag op de bouwplaats 26 % van de totale kosten, voor bruggen kan het percentage op 27 worden gesteld, voor restauratiewerken bedraagt het 40 tot 70 %.

Er zal dus hun, die de werkloosheid moeten bestrijden, wel iets aan gelegen zijn juist voor de totstandkoming van de laatstgenoemde werken hunne medewerking te verleenen.

Eene belangrijke vraag hierbij is, onder welke voorwaarden de medewerking van het Werkfonds of van de werkverschaffing kan worden verkregen.

Bedrieg ik mij niet, dan lag oorspronkelijk in de bedoeling, dat de voorschotten van het Werkfonds 5 jaar lang niet rentedragend zouden zijn en dat vervolgens 4 % rente zou moeten betaald worden. Later is bepaald, dat van den beginne 2½ % rente zou moeten in rekening gebracht en dat rente en aflossing in 40 annuïteiten zou worden betaald. Zulk eene regeling, die voor tal van werkverruimingsobjecten volstrekt niet onredelijk is, is onaannemelijk, behoudens misschien in een uitzonderingsgeval, voor de Rijksmonumentenzorg, tenzij de post van 5 ton, waarover hierboven werd gesproken, met de bedragen der hierbedoelde annuïteiten wordt verhoogd. Immers, geschiedt dat niet, dan is die post binnen korten tijd volkomen geblokkeerd, hetgeen beteekent, dat de subsidieering van Rijkswege bij restauraties wordt stopgezet. De Ministers van Onder-

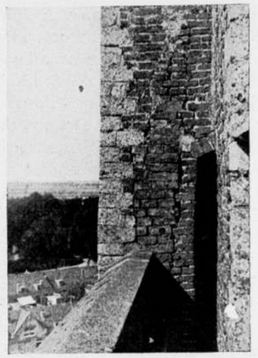

FIG. 18 EN 19. GROOTE OF O.L. VROUWE KERK TE THOLEN

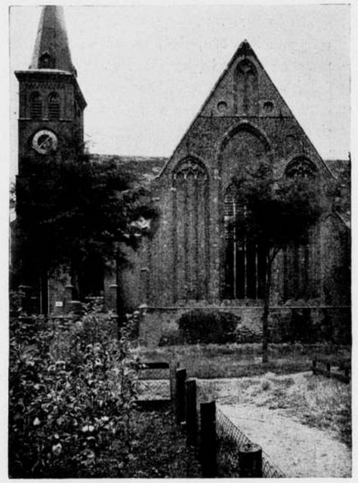

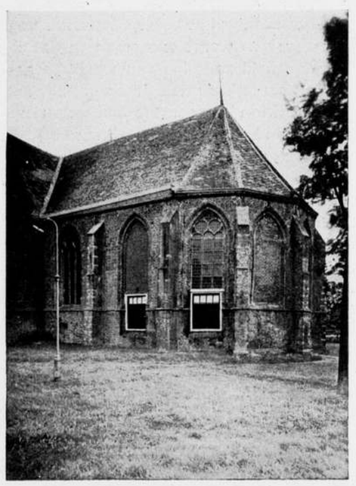

FIG. 21 EN 22 NED. HERV. KERK TE VENHUIZEN (N.H.)

wijs, Kunsten en Wetenschappen en van Financiën zullen het over de aangeduide verhooging eens moeten worden. Mocht onverhoopt eene zoodanige overeenstemming niet worden bereikt — hetgeen toch met het oog op de hierbij betrokken belangen kwalijk denkbaar is — dan moet eene andere oplossing worden gevonden. Deze kan hierin bestaan, dat rente en aflossing niet worden betaald, omdat zij niet worden gevorderd.

Officieel wordt de meening gehandhaafd, dat door het Werkfonds verleende voorschotten volledig zullen moeten worden terugbetaald. Echter hoort men door bestuurders van publiekrechtelijke lichamen, die met goed gevolg bij het Werkfonds hebben aangeklopt, de verwachting uitspreken, dat over eenigen tijd door deze schulden eene streep zal worden gehaald. Wellicht is het verstandig, op deze mogelijkheid niet al te zeer te rekenen. Iets anders is evenwel, of het noodig is, voor alle werken, die uit het Werkfonds gefinancierd worden, eene zelfde regeling met betrekking tot die financiering te doen gelden en met name of in bepaalde gevallen niet uit werkverschaffing — al dan niet aan het Werkfonds — kan worden betaald. Op blz. 14 der Millioenennota voor 1939 deelt de Regeering mede, dat zij een plan voor oogen heeft, welks uitvoering zal meebrengen, dat aan de werkverschaffing het huidige karakter van leniging der werkloosheidsgevolgen wordt ontnomen en dat zij wordt bestrijding der werkloosheid zelf; hieraan wordt toegevoegd, dat de voorgenomen herziening mede er op gericht zal zijn, werkverschaffing en werkfonds meer tot één geheel te maken en daaraan eene zelfstandige plaats toe te kennen.

Werkverschaffing en werkfonds meer tot één geheel maken, zal toch wel allereerst beteekenen, dat voor zoover er verschillen bestonden tusschen en met betrekking tot werkverschaffingsen werkverruimingswerken, deze meer en meer zullen verdwijnen. Welnu, de werkverschaffing kent het verleenen van steun à fonds perdu. Aan publiekrechtelijke lichamen wordt subsidie verleend ten beloope van 100 % der uitgekeerde loonen, terwijl het Rijk bovendien de krachtens de Invaliditeitswet en de Ziektewet verschuldigde premies voor zijne rekening neemt. Particulieren ontvangen bij ontginningswerken en dergelijke eene vergoeding ten beloope van 80 % der uitgekeerde loonen. In vele gevallen betreft het dan nog subsidie voor werkzaamheden, waardoor natuurschoon wordt vernietigd, geen nieuw natuurschoon wordt geschapen en de verruiming van de blijvende werkgelegenheid hierop uitloopt, dat eene grootere hoeveelheid producten wordt voortgebracht, die echter niet tegen eenen loonenden prijs kunnen worden afgezet en waarvoor dan steun uit het Landbouwcrisisfonds wordt verleend. Het is dus veel redelijker, voor restauraties gelden uit het Werkfonds of uit de Werkverschaffingsposten à fonds perdu te verstrekken. [11]) Immers hier wordt geen schoon vernietigd, maar bewaard, versterkt, geaccentueerd. Bovendien heeft dit muisje geen staartje van zoo bedenkelijken aard, als bij ontginningen wel het geval is; er komen geen nieuwe uitgaven in zicht ten laste van een ander fonds.

Welke zijn nu de monumenten, die voor deze behandeling aan de orde komen? Allereerst natuurlijk die, welke toebehooren aan de publiekrechtelijke lichamen, aan kerkelijke gemeenten, aan vereenigingen als „Hendrick de Keyser" en soortgelijke plaatselijke vereenigingen. Eigendommen van particuliere personen behoeven evenwel niet buiten beschouwing te blijven. Het spreekt echter van zelf, dat men te hunnen aanzien niet zoo royaal kan wezen als bij het verleenen van steun voor ontginningen. Uitgangspunt zou kunnen wezen, dat het bouwwerk op de voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst is geplaatst. Daarnevens kan binnen zekere grenzen worden rekening gehouden met de draagkracht van den eigenaar.

Men houde vooral in het oog, dat het niet er om gaat, aan gemeenten, aan kerkbesturen, aan particulieren, gaven in den schoot te werpen.

Het gaat hierom, dat, waar de Regeering ter bestrijding van de werkloosheid tientallen en tientallen millioenen te harer beschikking heeft, een gering deel daarvan besteed wordt tot restauratie van, uit een oogpunt van geschiedenis en kunst, merkwaardige bouwwerken, waarvan de beteekenis in talrijke gevallen veel verder reikt dan de gemeente, waarin zij gelegen zijn.

Het gaat hierom, dat, blijft de door mij bepleite hulp achterwege, prachtige kerken aan den ondergang zullen worden prijsgegeven, of ten deele hersteld en overigens zullen worden afgebroken, of later wegens het lange uitstel, veel hoogere kosten voor de restauratie zullen eischen en dat werk van hooge cultureele waarde en groote sociale beteekenis, wijl het aan onze beste handwerkslieden mooi werk verschaft, dat zij, naar de ervaring leert, met liefde verrichten, werk ook van economisch belang, omdat het in menig géval aan de Overheid in de toekomst hoogere uitgaven bespaart — dat dit werk ongedaan blijft.

Het gaat hierom, dat de Regeering, nu zij krachtig wil en moet ingrijpen tot bestrijding van de werkloosheid, een deel der daarvoor aanwezige gelden zal aanwenden op zoodanige wijze, dat voor een ieder duidelijk blijkt, dat zij ook nog beteekenis hecht aan andere dan materieele waarden.

[1]) Deze rede werd op 26 September 1938 gehouden voor „Hendrick de Keyser". Zij wordt, op enkele ondergeschikte punten eenigszins gewijzigd, thans afgedrukt.

[2]) Handelingen der Staten-Generaal, 1937—1938, II, bl. 1575.

[3]) Het Voorloopig Verslag over hoofdstuk VI voor 1939 ademt eenen beteren geest. Daarin wordt gezegd:

„Vele leden drongen er op aan, dat van Rijkswege meer geld zal worden beschikbaar gesteld voor de instandhouding van historische monumenten. De daaraan verbonden werkzaamheden zijn een bijzonder geschikt middel tot werkverruiming, omdat bij deze werken de arbeidsloonen een bijzonder hoog percentage van de uitgaven vorderen.

Indien de Minister aan dezen aandrang niet kan voldoen, verwachtten deze leden, dat voor dit doel ruime bedragen uit het Werkfonds 1934 ter beschikking zullen worden gesteld."

[4]) Handelingen der Staten-Generaal, 1933—1934, Bijlagen no. 339.

[5]) Handelingen der Staten-Generaal, 1935—1936, Bijlagen no. 333.

[6]) De jammerberichten nemen in de laatste dagen in aantal toe. Te Utrecht wordt de Janskerk met Januari 1939 wegens bouwvalligheid gesloten. De Oude Kerk te Delft is buiten gebruik gesteld: men vreest instorting van het dak.

[7]) Eenige maanden geleden werd Nederland opgeschrikt door een haast ongelooflijk bericht: in Heusden werd een plannetje in elkaar gezet om de bastions te slechten, de grachten te dempen, de wallen te versieren met woningen!

[8]) Het rapport bezigt eene minder gebruikelijke spelling.

[9]) Dit zal wel eene vergissing wezen. Vermoedelijk is bedoeld 1936 tot 1937.

[10]) Of de commissie in eene andere periode wèl voor monumenten-restauratie heeft gepleit, is mij niet bekend.

De Rijksinspecteur Ir. J. Th. Westhoff heeft een boekwerk van bijna 500 bladzijden geschreven over „De directe mogelijkheden der werkverschaffing bij de werkloosheidsbestrijding". Ook in dit boek is het al ontginning, ontwatering, ruilverkaveling, wat de klok slaat; geen woord over restaureeren van monumenten.

[11]) Dat de recruteering der arbeiders bij werkverschaffingswerken eene andere is dan bij Werkfondswerken, acht ik niet van belang. Te minder nu de Regeering Werkverschaffing en Werkfonds meer tot één geheel wil maken. Maar ook al koesterde de Regeering dit voornemen niet, zou men de recruteeringswijzen kunnen veranderen.

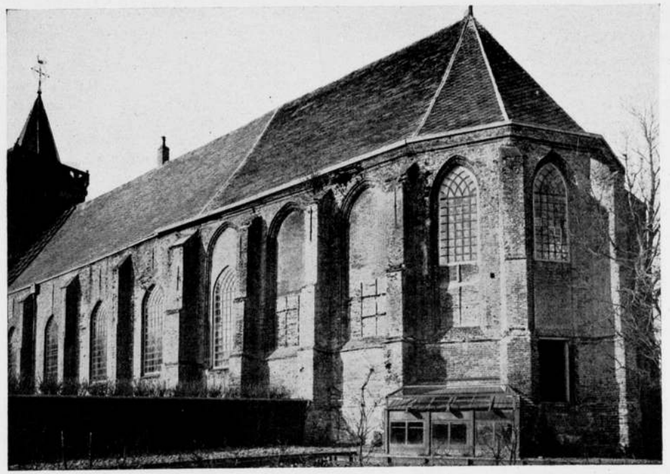

FIG. 23. NED. HERV. KERK TE WARMENHUIZEN

TOELICHTINGEN OP DE ILLUSTRATIES.

Op geen stukken na kunnen wij hier de afbeeldingen geven van de bouwwerken, welker restauratie dringend noodig is en die in de eerste plaats in aanmerking zouden komen, wanneer, volgens de gedachten van den Heer Mr. Dr. Beumer, het restaureeren van oude bouwwerken op grooter schaal zou worden aangepakt. Want al moge sinds de instelling van de Rijkscommissie en het Rijksbureau voor de Monumentenzorg het aantal bouwwerken dat gerestaureerd is, groot zijn in vergelijking tot den tijd dat alleen Mr. Victor de Steurs in persoon instantie was, waarover de instandhouding van monumenten liep, het aantal onderkomen bouwwerken, dat dringend restauratie noodig heeft, is nog legio. Dat dit aantal zoo groot is geworden, is ongetwijfeld voor een groot deel te wijten aan het slechte onderhoud. De gebreken van de meeste oude gebouwen zijn slechts ten deele ouderdomsgebreken van de materialen, maar voornamelijk gebreken die door verwaarloozing van het onderhoud de oude materialen hebben aangetast en de constructie hebben bedorven. Het onderhoud der oude gebouwen moet veelal gedurende eeuwen reeds ondeskundig zijn geweest en bovendien ongecontroleerd, om de eenmaal solied gebouwde werken in den lamentabelen staat van verwaarloozing te brengen, waarin we er thans veel zien. Naar de Heer v. d. Kloot Meyburg mij meedeelde, is bij de restauratie van de Nieuwe Kerk te Delft bijv. gebleken, dat na den brand van 1537 de herstelling der schade zeer onoordeelkundig en gebrekkig heeft plaats gehad.

De eenvoudige dorpskerkjes toch, thans schrikbarend onderkomen, hadden voor zoover ze goed waren gebouwd met behoorlijk onderhoud nog in een goeden staat kunnen zijn. Ze zijn dan van deugdelijke materialen geconstrueerd, materialen die het op zichzelf een groot aantal eeuwen uithouden. De methode om de versterking der constructies te zoeken in de toepassing van ijzeren ankers (een surrogaat) is helaas de meeste bouwwerken noodlottig geworden.

De gebreken door het slechte onderhoud ontstaan, zijn veelal van hetzelfde karakter en gemakkelijk aanwijsbaar. Slechte goten, lekkage langs de penanten, inwatering, roest, scheuren. De kwetsbare plek van ieder gebouw in ons klimaat was zijn gootlijst, is het nog. De lessen uit het verleden gelden onverzwakt voor het heden.

Behalve door het slechte onderhoud, is menig historisch bouwwerk bovendien gehavend door verandering. Ons voorgeslacht heeft onze historische gebouwen vaak toegetakeld.

Het idee, te waardeeren, om de erfenis der vaderen ongeschonden aan het nageslacht over te dragen, lijkt, afgaande op sommige historische gebouwen, een inventie van het tegenwoordige geslacht. Hoe talrijk zijn de gevallen waarin het onmogelijk is een oorspronkelijken toestand van een bouwwerk te vinden (zelfs in gebouwen van eenvoudige ruimte-indeeling) door aanbouwen, verplaatsing van ramen en deuren, dichtmetselingen en wat meer. Al is er steeds een algemeen gevoel geweest tot behoud van vroeger gemaakt werk, in vorige eeuwen waardeerde men waarschijnlijk méér het eigen werk dan dat der voorvaderen. Nu alles, waarmede oude gebouwen veranderd en toegetakeld zijn, geen nut meer heeft, staat de kunsthistoricus voor raadselen en de architect die het gebouw moet restaureeren vaak voor groote moeilijkheden. En natuurlijk heeft de van weinig respect getuigende veranderzucht het goed onderhouden van het gebouw ook belemmerd.

Met dat al zitten we met een groot aantal gebouwen dat gerestaureerd moet worden. Ter illustratie van dit nummer geven we van enkele een afbeelding. Fig. 1, het prachtige pand Oude Zijds Voorburgwal 14, Amsterdam (van circa 1600), is eigendom van De Vereeniging Hendrick de Keyzer. Het pand was tot voor eenige jaren nog bewoond. Het is nu geschraagd en geschoord. Het zal niet in elkaar vallen, maar het wordt er met de jaren niet beter op. En dient dit voortreffelijke staal van eind 16e eeuwsche Amsterdamsche bouwkunst niet zoo spoedig mogelijk in ouden luister te prijken, nu het speciaal dáárvoor is aangekocht?

In fig. 2 tot 4 is de Groote of St. Laurenskerk te Alkmaar afgebeeld. Het restauratieplan van deze kerk, die de stad Alkmaar volledig beheerscht en er haar prachtig silhouet aan geeft, ligt al jaren klaar. In de jaren 1923-'27 is het eerste deel van de restauratie gereedgekomen ten bedrage van ƒ 450.000. De voltooiing van de restauratie vergt nog eens een bedrag van ƒ 430.000, waarvan ƒ 230.000 voor rekening van het Werkloosheids-subsidiefonds. De Gemeenteraad heeft in 1935 de aan deze subsidie verbonden loonvoorwaarden niet aanvaard. De toestand van de St. Laurenskerk wordt inmiddels aanmerkelijk slechter, zoodat de restauratiekosten steeds hooger worden.

Met de Oude Kerk te Amsterdam (fig. 5) is het treurig gesteld. Toch treft de Ned. Herv. Gemeente hiervoor geen verwijt, evenmin als voor de Nieuwe Kerk, die ook dringend herstel van de gewelven vraagt. De Gemeente toch heeft groote bedragen aan onderhoud (in de jaren 1923-'32 meer dan ƒ 100.000) voor deze beide gebouwen besteed. Het Rijk heeft nu, zoo lezen wij in de memorie van toelichting op de Staatsbegrooting 1939, ten einde de kerkelijke gemeente in extra kosten voor voorzieningen buiten het gewone onderhoud, respectievelijk ƒ 40.000 voor de Oude en ƒ 30.000 voor de Nieuwe Kerk, tegemoet te komen, toegestaan ƒ 28.000 voor beide kerken samen, waarvan voor 1939 ƒ 8000. Het zal dus nog minstens 3 jaren duren, eer de Oude Kerk op deze wijze weer zoodanig is dat de gebreken, buiten het gewone onderhoud vallende, eraan hersteld zijn.

De kerk van Appingedam (fig. 6 en 7) vormt met het aardige in 1911 gerestaureerde raadhuisje een fraai dorpsaspect. Ook deze kerk vraagt dringend herstel. De gewelven van het schip oefenen een ernstigen zijdelingschen druk uit, speciaal naar de zijde van het Raadhuis. Men tracht het euvel te verhelpen door steeds meer en zwaarder te verankeren, hetgeen echter niet veel helpt. Het mooie interieur wordt door de ankers erg ontsierd.

De kerk te Holwierde bij Bierum (Gr.) (fig. 8) verloor een eeuw geleden reeds haar steenen overwelving. De romp is een fraai stuk baksteen. Het koor van de kerk zakt echter naar het Oosten, waardoor er zettingen zijn ontstaan in den oostelijken vieringspijler. Ook de triomfboog verzakt en heeft scheuren, óók ten gevolge van het reeds door onjuiste verankering verzwakte vieringsgewelf. Voorbeeld van onderhoud dat de gebreken van kwaad tot erger maakt. Restauratie niet in zicht.

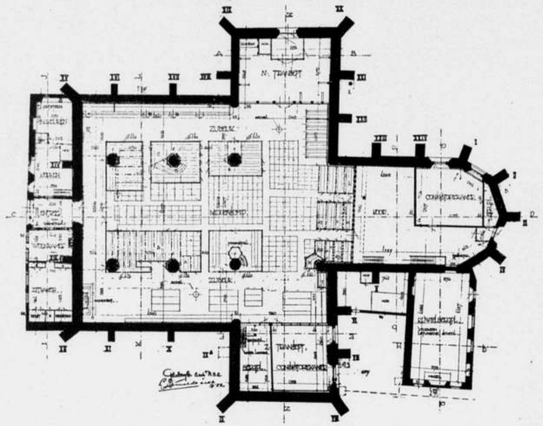

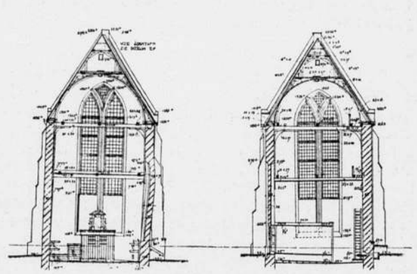

FIG. 24. OPMETINGSTEEKENINGEN DOOR DE ARCHITECTEN G. DE HOOGH EN L. REINALDA B.N.A. VAN DE NED. HERV. KERK TE WORKUM. SCHAAL 1 A 500

Peters had goed gedaan bij het zonderlinge plattegrondje van de kerk te Bierum (fig. 9), in zijn boekwerk over Oud Groningen een verklarende foto van deze kerk bij te voegen.

Behalve dat het kerkje door den steunboog tot de halve hoogte van den toren ontsierd wordt, blijft de toren toch naar het westen zakken en toont vele sporen van verval.

Eén oogopslag is voldoende om te zien dat het koor met de krypt van de Ned. Hervormde Kerk te Geertruidenberg (fig. 10) een fraai brok kerkinterieur vormt. Er is echter niemand die zich dit stukje bouwkunst aantrekt. Ik geloof ook niet dat het gerestaureerde koor tot eenig doel zal kunnen dienen, dan gerestaureerd te zijn. De kerkvoogdij heeft aan de geweldig groote kerk met behulp van het Rijk altijd het mogelijke gedaan, wat echter niet uitgaat boven het hoog noodige.

De kerktoren van Giessen-Oudekerk (Z.H.) (fig. 11), had voor de kerkgangers, wier kerkgang onder langs den torenhoek liep, de werkelijke onaangenaamheid, dat wel eens, tengevolge van het slechte en ondeskundige onderhoud, steenen eruit naar beneden vielen. In plaats van dit euvel oordeelkundig op te heffen, heeft de dorpsarchitect op de gevaarlijke plaats een loggia gebouwd (op de foto links nog juist zichtbaar). Een kerkgang is nu niet meer levensgevaarlijk en de kerk is nu weer in goeden staat. Gelukkig is restauratie van den toren aanstaande.

Dat de bekende Marekerk te Leiden een goede beurt noodig heeft, toont de foto van een raamomlijsting, aangevende de uitwerking van de roestvorming van brugijzers op de natuursteenen omlijsting (fig. 12). De foto dateert van 30 Dec. 1937. Op de begrooting voor 1929 is een 1ste termijn van ƒ 18.000 uitgetrokken. De kerk is thans wegens de ernstige gebreken buiten gebruik gesteld.

De Galerij van het Gravestein aan het St. Pieters kerkhof te Leiden (fig. 13) met zijn fragiele bogen verkeert ook in een gevaarlijken toestand. De indeuking van den muur is af te lezen langs de getrokken loodlijn op de foto.

De fraaie getraceerde koorramen (fig. 14) zijn die van het koor van de kerk te Groenlo. De tufsteen is gecementeerd en de cement valt er af. Een goed stuk architectuur verwaarloosd en met ondergang bedreigd. In de Memorie op de Begrooting 1939 lezen wij: „Voor de N.H. Kerk met toren te Groenlo wordt nu reeds een rijkssubsidie van ƒ 10.000 uitgetrokken."

De St. Stevens Kerk te Nijmegen (fig. 15), is nog steeds het slachtoffer van eindelooze onderhandelingen. Het zijn finantieele moeilijkheden, die het ter hand nemen van deze groote restauratie belemmeren.

De alphabetische volgorde onzer plaatjes voert ons weer naar het Noorden, naar het merkwaardige kerkje van Bergum bij Tietjerksteradeel (fig. 16 en 17). De zuidwestelijke kant heeft het noodige meegemaakt. De donkere streep tusschen schip en dwarspand wijst op veel kwaad. Het interieur van deze kerk, met alle Bergummers naar maatschappelijken rang en stand rond het spreekgestoelte geschaard, is een knus geval, dat zeker de moeite waard is door een goede restauratie een sfeer te herkrijgen, waardoor de intimiteit beter zal spreken. En architectonisch zal deze ruimte ongetwijfeld van groote beteekenis zijn. De kerk verkeert echter in een hachelijken toestand en licht is er in dit geval nog nauwelijks te zien.

Bijzonder belangrijk, uit architectonisch oogpunt, is de Ned. Herv. Kerk (O. L. Vrouwekerk) te Tholen (± 1450) (fig. 18 en 19). De kerk beheerscht met het raadhuis, vermaard door zijn gothischen toren, het geheele stadsbeeld. Als zoovele middeleeuwsche kerken in plaatsen in Zeeland en West-Brabant, is de kerk te Tholen aanzienlijk van afmeting. Zij heeft verder fraaie architectonische details, o.a. lelietraceeringen in de groote dubbele spitsboogvensters aan elke zijde van het transept. De kerk is verder bekend door haar groot aantal zerken, waaronder verschillende Gothische. Jammer genoeg verkeert de kerk in slechten staat. De hierbijgaande afbeeldingen van een muurpeiler zegt voldoende. Blijkens een in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond opgenomen bericht uit de Thoolsche krant van Juli 1917, is men er toen toe overgegaan het front van het transept, uit natuursteen opgetrokken, onder een dikke grijze verflaag te smeren.

In 1926 is reeds wegens de groote scheuren in de conterforten, waaruit steenen naar beneden vielen, een stelling om den zuidwestelijken hoek van den toren geplaatst „om een onderzoek in te stellen".

Op de Rijksbegrooting van 1930 waren nog geen gelden uitgetrokken voor restauratie; wel werd provinciale subsidie toegezegd. We zijn nu weer 8 jaren verder en nog staat dit waardevolle gebouw tevergeefs op dringend herstel te wachten. Van den toren zijn intusschen groote stukken afgescheurd en afgevallen. De samenhang van het torenlichaam dreigt geheel verloren te gaan.

De St. Janskerk te Utrecht behoort tot de groep monumenten, die, Mr. Dr. Beumer wijst er in zijn noot 5 op, wegens bouwvalligheid aan hun bestemming moeten worden onttrokken.

Wij geven hier in fig. 20 een der conterfeitsels, die Pieter Saenredam van het interieur vervaardigde.

Zeldzaam schoon van verhouding is de transept gevel van de Ned. Hervormde Kerk te Venhuizen (N.H.) bij Enkhuizen (fig. 21-22). Ook het koor heeft fraaie getraceerde ramen, die echter door het nageslacht niet alle even fijngevoelig zijn behandeld. Het metselwerk heeft vele scheuren en gebreken. De op nieuw-zakelijke wijze op afschot gelegde goot draagt niet tot verfraaiing bij. Het kerkje dient goed en met zorg onderhanden te worden genomen.

Ook de kerk te Warmenhuizen (N.H.) (fig. 23), eertijds bekend door de plafondschilderingen van Jan van Schorel, thans in het Rijksinstituut voor Teekenonderwijs, in den tuin van het Rijksmuseum, vraagt dringend restauratie. Het onkruid tiert welig op de steunbeeren. Het fraaie rythme der ramen komt niet tot uitdrukking door vele en bovendien nog willekeurige dichtmetselingen van de koorramen. Restauratie nog niet in zicht.

Ten slotte geven wij in de afbeeldingen van de opmetingsteekeningen van de kerk te Workum (zie fig. 24) (vervaardigd door de Heeren G. de Hoogh en L. Reinalda, architecten B.N.A.) den toestand weer, waarin deze kerk verkeert. Geen enkel bouwelement staat meer zuiver te lood. Men bekijke in de linker doorsnede de uitbuiging van den oostelijken muur van het Noorder transept.

Last not least vermelden wij dat het meerendeel der foto's van dit nummer ons afgestaan is door het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, waarvan wij ook den Heeren Dr. J. Kalf en Jhr. Dr. E. O. M. van Nispen tot Sevenaer veel dank verschuldigd zijn voor de groote welwillendheid, waarmede zij ons deskundige inlichtingen over verschillende monumenten hebben willen verstrekken.

J. P. MIERAS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: A. EIBINK, VOORZITTER, J. F. BERGHOEF, J. P. L. HENDRIKS, J. W. H. C. POT, IR. H. G. J. SCHELLING, G. WESTERHOUT. SECRETARIS: J. P. MIERAS.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM

NR 53

31 DECEMBER 1938

STADSVERSIERINGEN.

Ter gelegenheid van het officiëele bezoek van Z.M. Koning Leopold der Belgen aan Nederland te Amsterdam op 21, 22 en 23 November j.l. werden, in opdracht van het Gemeentebestuur, naast de gracht- en torenverlichtingen, de intochtsweg — omvattende Stationsplein, Damrak en Dam — en het Damplantsoen versierd.

Versieren .... hoe simpel klinken deze 3 lettergrepen in de ooren. Het lijkt zoo eenvoudig. Met een stel vlaggen, vaantjes en wimpels, met wat kleurige slingers zus en groene slingers zoo, met een paar gesausde latten, hier en daar een toef bloemen en tenslotte met de traditioneele emblemen op triplex of moltonstof zijn grootsche, maar ook niet grootsche versieringswonderen te bereiken.

Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat men dorpen, hoe klein ook en tallooze stadsvolkwijken aantreft, waar niet op echt feestelijke wijze een versiering is gemaakt. Een versiering, die zich geheel aanpast aan de omgeving en de bewoners. Deze versieringen worden door eenvoudige menschen, die willen feestvieren, veelal niet ontworpen, doch zonder meer aangebracht. Ik zou haast willen zeggen, deze versieringen worden spontaan bij intuïtie samengesteld. Het maken daarvan is al een feest op zich zelf.

Doch hoe een geheel andere beteekenis krijgt het woordje versieren als bij officiëele gelegenheden in opdracht van een Gemeentebestuur of een uitgebreide feestcommissie een belangrijk stadsgedeelte moet worden versierd.

Hier wordt een versiering geëischt, die in de eerste plaats waardig moet zijn voor de Hoogste in den lande en Hare Gasten.

Een hulde, die aan Vorstenhuizen wordt gebracht, mag spontaan, feestelijk en uitbundig zijn, maar deze hulde moet bovenal waardig wezen.

Ziedaar de moeilijkheid. Het afwegen van de beide begrippen waardigheid en vroolijkheid. Het eene sluit het andere niet uit, maar zij kunnen ook een tegengestelde werking hebben.

Een feestelijke stemming verhoogen, het symboliseeren van de vreugde van de burgerij uit alle lagen der bevolking, ter eere van de Hooge Bezoekers, is het doel van een dergelijke versiering.

Velen hebben in de afgeloopen laatste twee jaren bij verscheidene gelegenheden aan den lijve ondervonden, welke groote moeilijkheden moeten worden overwonnen om eenigszins te kunnen voldoen aan dezen eisch.

In vele gevallen waren de versieringen schoone bouwsels met monumentale of tooneelachtige allures.

De toeschouwer werd door vorm en kleur geboeid, doch hij miste de feestelijke, de vreugdevolle stemming. Met een ernstig gezicht ging hij weer naar huis. Hij had iets moois gezien, doch niet iets feestelijks.

Een ander maal werd de toeschouwer getroffen door de coulissevormige versiering, als hij het begin van een dergelijke versierde straat betrad. In het verlengde van de straat gezien ontstond door het voorbij elkaar schuiven van de coulisses de illusie van een aan elkaar geregen fraaie versiering langs de beide gevelwanden of als een overhuiving van de straat. Bij het doorwandelen van de straat wordt deze illusie verstoord door de realiteit. Immers, door de in twee dimensies ontworpen versieringsonderdeelen ondergaat de aanschouwer de gewaarwording, dat juist daar, waar hij staat, de straat niet of weinig is versierd, doch wel de straat voor of achter hem. De versiering behoudt geen massa. Het verband is verbroken.

Vooral bij breede straten en bij pleinen komt dit hinderlijke effect nog duidelijker tot uiting.

Er zijn echter nog andere factoren waarmede moet worden rekening gehouden.

Als bij een normaal festijn een straat enkel met vlaggen is getooid wordt zoowel vóór als in de straat al een zeer levendig en fleurig effect bereikt.

Is het niet de veelkleurigheid en het bij voortduring bewegelijke van het dundoek, die hier het feestelijke cachet geven?

Naar mijn meening ligt hier de oplossing van het vraagstuk. Een vlag is voornaam, waardig en toch uiterst feestelijk door de beweeglijkheid. Het starre strakke element van de versiering zal dus meer ondergeschikt moeten blijven. Derhalve is het zaak vlaggen, wimpels, kleurige linten, banen en dergelijke zóó toe te passen, dat de te maken versiering in haar geheel, doch ook in haar onderdeelen als iets feestelijks is te aanvaarden.

Van dit standpunt uitgaande is de intochtsweg voor Koning Leopold der Belgen ontworpen. Getracht is één kleurige en aaneengesloten beweeglijkheid te verkrijgen. Groene slingers vrij in de lucht en geslingerd om de palen hielpen mede de gebondenheid te ondersteunen. Op tweeërlei wijze van versieren is tevens getracht een zekere massa te bereiken.

De Belgische kleuren zwart-geel-rood en de Nederlandsche kleuren rood-wit-blauw, aangevuld met groen en witte masten, waarborgden een kleurig geheel. Om meer breedte, dus massa, in beide richtingen te verkrijgen werden om en om een enkele mast en een dubbel stel masten geplaatst. Voor de in een halven cirkel geplaatste masten voor het Centraal station werd deze wijze van plaatsen der masten niet noodig geacht.

De strekking van deze versiering ging niet verder, dan het feestelijk karakter van den intocht van het hoofd van een bevrienden staat te verhoogen.

De versiering op het Damplantsoen recht tegenover het Paleisfront gelegen had echter bovendien een symbolische beteekenis.

159 e

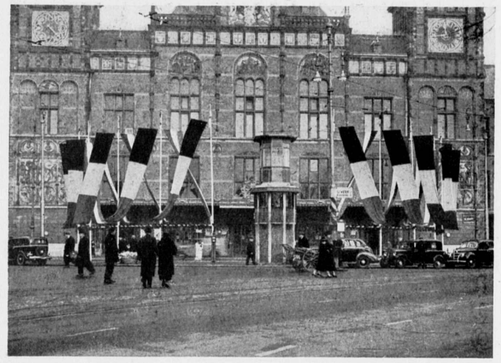

STATIONSPLEIN

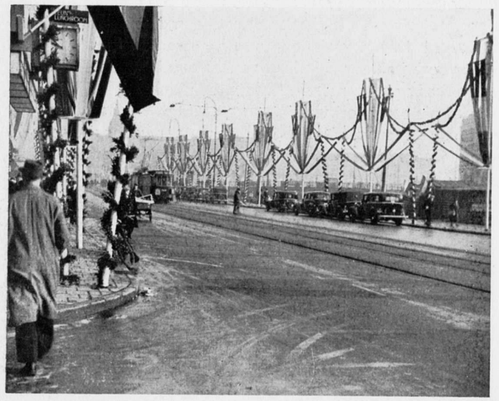

DAMRAK.

DAMRAK.
VERSIERING VAN HET STATIONSPLEIN, HET DAMRAK EN DEN DAM TIJDENS HET BEZOEK VAN Z. M. KONING LEOPOLD AAN AMSTERDAM. C. FELTKAMP, ARCHITECT.

Deze versiering hield in de eerste plaats in hulde te brengen aan den vorst Koning Leopold, in de tweede plaats werd bij deze versiering symbolisch tot uitdrukking gebracht, dat het Nederlandsche volk door vriendschapsbanden is verbonden met het Belgische volk. Getracht werd dit alleen te bereiken met vlaggendoek, decoratiedoek en groen, zonder toepassing van schilden en emblemen.

De bundel Belgische vlaggen van ongelijke grootte en samengevoegd tot een groot bouquet, stelde het Belgische volk voor. Waaiervormig daaromheen waren de Congovlaggen, blauw met gele vijfpuntige sterren gegroepeerd. Het geheel werd omvat door de kleuren van het Belgische Vorstenhuis, bordeaux roode vlaggen en banieren met goudgele banden, hetgeen symboliseerde, dat Koning Leopold regeert over België en de Belgische Congo.

Zoo ontstond het hoofdmotief van 19 m hoog en 17 m breed. Met ivoorkleurige stof werd dit middenstuk verbonden met links en rechts geplaatste groepen van Nederlandsche vlaggen. De vlaggestokken waren schuin geplaatst, ten teeken van eerbetoon aan den Belgischen Vorst en zijn volk.

Van uit het middenstuk golfden straalsgewijze, via in een drietal halve cirkels geplaatste palen, die ieder met rood-wit-blauwe rozetten waren voorzien, omlaag naar drie zijden van het plantsoen. Om de links en rechts staande kiosken waren bundels masten met Nederlandsche vlaggen opgericht. De groene slingers naar deze masten werden omhoog getrokken, terwijl elk stel van deze masten weder met driedubbele groene slingers was verbonden.

De bundels vlaggen en de rozetten stelden het Nederlandsche volk voor. De groene slingers symboliseerden de vriendschapsbanden tusschen beide volken. De versiering op het Damplantsoen werd bij avond verlicht, terwijl 5 lichtbundels de kracht van het Belgische Vorstenhuis symbolisch versterkten.

Mij werd meermalen gevraagd wat voor stoffen bij deze versiering werden gebruikt en waarom nu houten palen en een houten stellage, bestemd voor het middenstuk op het Damplantsoen, werden toegepast, inplaats van stalen materiaal.

De ervaring heeft geleerd, dat een goede katoenen stof tegen de lucht bekeken beter haar kleur behoudt dan wollen stoffen, omdat goed katoen dichter van weefsel is. Bovendien is het wit helderder en voor 3 weken in de buitenlucht beter bestaand tegen het verkleuren dan wollen stoffen. Tenslotte zijn de aanschaffingskosten van katoen aanmerkelijk laer dan wol. Gebleken is, dat goede katoen sterk genoeg is om een behoorlijken winddruk te verdragen en bovendien minder snel vuil wordt dan wollen stoffen. Zeer duidelijk waren al deze verschillen tusschen wollen en katoenen stoffen bij deze versieringen waar te nemen. Alleen bij het aanbrengen moet men oppassen, dat de stof zoo min mogelijk wordt gekreukeld, maar dat is dan t.o.v. wollen stoffen ook het eenige bezwaar.

Verder is „sunfast" een bij uitstek geschikte decoratiestof. Gedrapeerd aangebracht kunnen de bij uitstek deskundige dames niet bij benadering zeggen wat voor soort stof is toegepast. Altijd wordt „sunfast" gepromoveerd tot kostbare stoffen, nimmer echter minder beoordeeld.

De aesthetische motieven buiten beschouwing gelaten zijn de houten masten van circa 10 m vrije hoogte gekozen, omdat deze minder zwiepen, dan tot masten geconstrueerde stalen buizen van de zelfde hoogte, bovendien worden deze stalen masten duurder, o.a. door de montage.

Omdat de geheele stellage aan het oog werd onttrokken kon ook de stelling van hout worden gemaakt. In dit geval werd bovendien voor de geheele versiering hout gekozen, omdat latten, masten, stof en alles wat voor de montage en aankleeding noodig was, op eenvoudige en gemakkelijke wijze aan de masten en de stellage konden worden bevestigd.

Inplaats van de meest gebruikelijke sparren- of dennengroenslingers, zijn nu slingers van buxusgroen toegepast. Mij is gebleken bij voorgaande versieringen, dat buxusgroen niet uitvalt, noch geel wordt, doch de frissche kleur op z'n minst 3 à 4 weken behoudt.

Een groot struikelblok bij het ontwerpen van versieringen zijn de schrikbarend oploopende kosten.

Versieren is duur! Versieren verslindt materiaal.

Honderden masten, niet meters, doch kilometers stof en slingers. Schrik niet als U de lengten optelt en U getallen krijgt van 6500 m groen of 14000 m stof.

Behalve uit constructief oogpunt raad ik aan de enkelvoudige houten masten niet langer te nemen, dan totaal 11 m à 11½ m. Hoogere masten zijn direct belangrijk duurder en door het massale gewicht veel bezwaarlijker op te richten. Bovendien zullen hoogere masten uit veiligheidsoogpunt getuid of geschoord dienen te worden. Immers, de palen kunnen wegens de kosten bezwaarlijk dieper dan 1.40 m worden ingegraven. Hoewel kruisen en schoren onder aan den paal worden aangebracht, mag men den weerstand van den betrekkelijk slappen gronddruk vooral niet overschatten, ook niet, wanneer men den grond om elken paal behoorlijk inwatert. Ten slotte moeten de gaten in den grond in de stad zoo klein mogelijk worden gemaakt en wel om verkeersredenen en om de ontelbare leidingen van allerlei soort voor schade te vrijwaren. Een met doek bespannen en versierde mast vangt v e e l wind, meer dan men oogenschijnlijk denkt. Men bedenke wel, dat storm of krachtige windvlagen altijd te verwachten zijn bij alle vier jaargetijden. Nog voorzichtiger moet men zijn wanneer de stof door regen nat is geworden.

Goed zou zijn bij het plaatsen van palen om den omringenden grond zoo veel mogelijk onaangetast te laten, hetgeen ook t.o.v. graafwerk veel tijd en kosten bespaart. Deze werkwijze is met het oog op beschadigen van de tallooze leidingen in den grond in de stad beslist verboden.

Wil men voor een normale straat een begrooting voor de versiering opzetten, dan moet men uitgaan van de kosten, die men per meter straatlengte wenscht te besteden.

Bedenk echter, dat een straat 2 wanden heeft, zoodat de kosten per meter straatlengte voor beide wanden geldt.

Bedenk ook, dat in Uw kostenbegrooting de versiering weder moet worden afgebroken en de bestrating tweemaal moet worden hersteld, n.l. de eerste maal bij gereedkomen van de versiering, de tweede maal na het opruimen van de versiering.

De ervaring heeft bij het tot stand brengen van verscheidene versieringen geleerd, dat voor een straat van normale breedte de kosten van zeer eenvoudige tot de rijkere straatversiering varieeren tusschen de ƒ 3.50 en ƒ 17.— per meter straatlengte. Wenscht men verlichting aan de versiering toe te voegen, dan verhoogen de kosten met ƒ 5.— à ƒ 10.— per meter straatlengte. Voor pleinen of andere knooppunten zijn moeilijk bedragen op te geven, omdat plaatselijke omstandigheden geheele andere en ver uiteenloopende eischen stellen, dan de hierboven aangegeven normale straat.

Mij rest nog mede te deelen, dat de versiering van den intochtsweg en Damplantsoen op vlotte en prijzenswaardige wijze werd opgebouwd door den aannemer B. Wardenaar in nauwe samenwerking met de Gemeentelijke Wasch- en Schoonmaak-, Bad- en Zweminrichting, afdeeling stoffeerderij. De verlichting werd verzorgd door de Gemeentelijke Electriciteitswerken.

Versieringen maken, in goeden staat behouden en weder afbreken in dit jaargetijde is geen sinecure.

Zeer erkentelijk memoreer ik ten slotte de groote medewerking, die ik heb mogen ondervinden van alle Gemeentediensten en Bedrijven, die bij deze versieringen op eenigerlei wijze werden betrokken.

C. FELTKAMP.

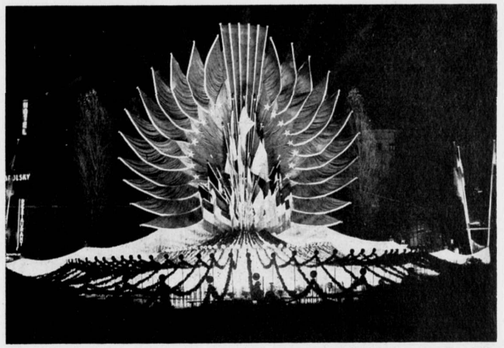

DAMVERSIERING DES AVONDS.

HET DAMRAK.

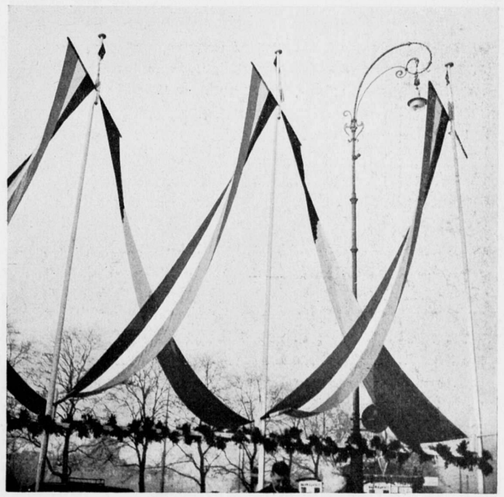

STATIONSPLEIN.
VERSIERING VAN HET STATIONSPLEIN, HET DAMRAK EN DEN DAM TIJDENS HET BEZOEK VAN Z. M. KONING LEOPOLD AAN AMSTERDAM. C. FELTKAMP, ARCHITECT.

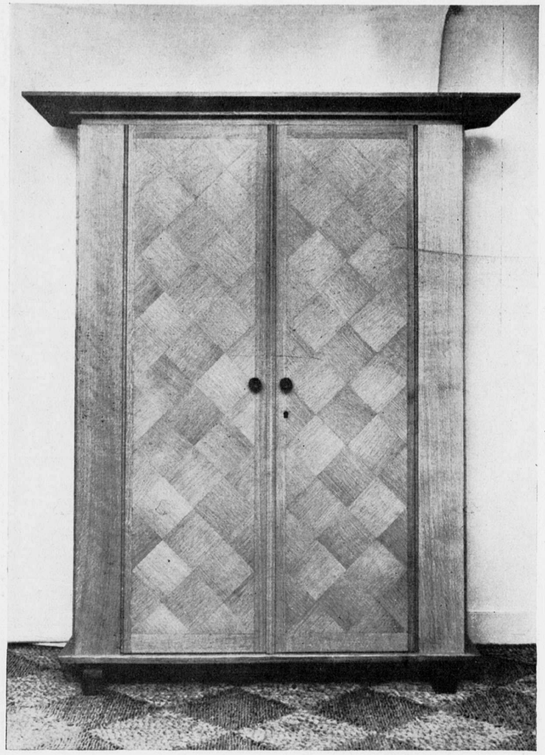

BIJ EEN TWEETAL MEUBELEN.

Het is altijd belangwekkend als een architect voor zichzelf bouwt. Vrij van zijn opdrachtgever kan hij zich ten volle aan zijn huis wijden, en alleen de zelf vastgestelde bouwsom stelt hem zijn grenzen.

Even belangwekkend is het als hij een meubel voor eigen gebruik maakt. Als hij zijn eerste woning meubelt naar zijn eigen inzicht, met het zelf ontworpen meubelstuk.

De twee hierbij afgebeelde meubelen zijn uit deze omstandigheden gegroeid, zij zijn de vrucht van een aandachtig overwegen van doel en vorm. Zij hebben een eigen karakter, een fijn beschaafd gebaar. Zij zien af van den goedkoopen glans van het al weer overleefde buismeubel, zij vragen weer naar een meubelmaker, die de zorg, het geduld, de kennis en de kunde bezit, een degelijk werkstuk te maken met het gereedschap dat hem dient.

De linnenkast is goed van verhouding, rustig door de breede stijlen naast de deuren en goed van profileering. De belijmde deuren geven er een rijkdom aan, die zonder bezwaar in het meubel aanvaard kan worden, en typisch bij het meubel past. Verder is van alle versiering afgezien.

Het dressoir is wat speelscher van vorm, wat sterker in zijn reliefwerking. Ook is hierbij met opzet meer werk gemaakt van het beslag, dat met fijnen smaak is gedetailleerd.

Bij de linnenkast behoort een serie slaapmeubelen, bij het dressoir een aantal huiskamerstukken. Zij zijn met denzelfden toegewijden ernst ontworpen. De twee uitgekozen meubels karakteriseeren het werk, dat met foto en werkteekening wordt afgebeeld, omdat het mijns inziens een schoone belofte inhoudt.

H. G. J. S.

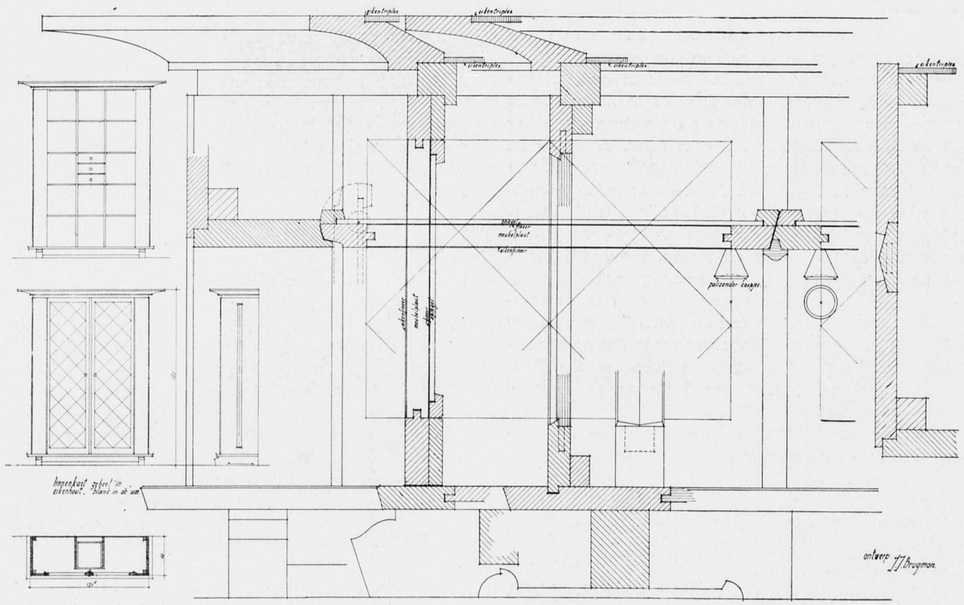

LINNENKAST. ONTWERP J. J. BRUGMAN.

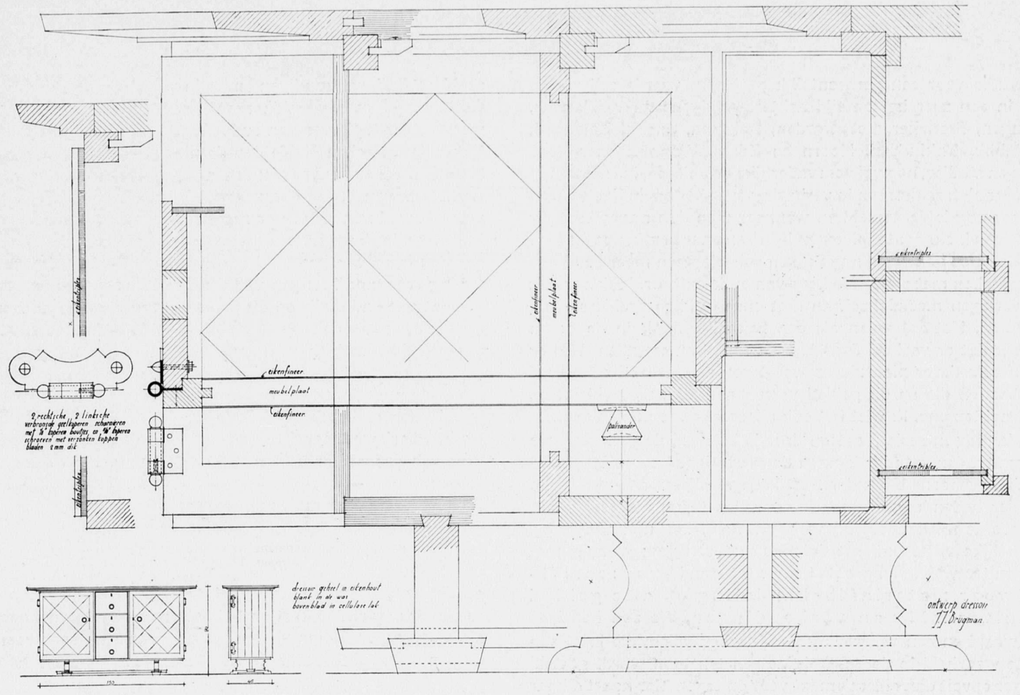

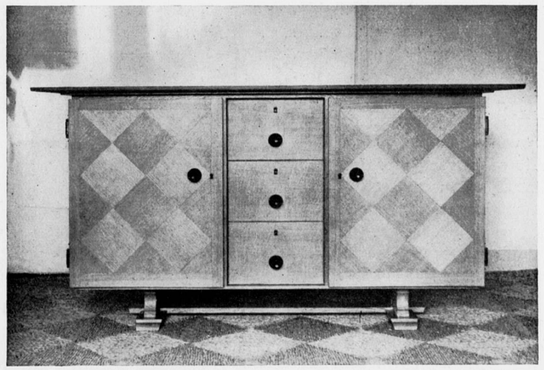

DRESSOIR. ONTWERP J. J. BRUGMAN.

QUO VADIS ?

Een studie voor een gemeentelijk probleem voerde mij vorige week in een zeer korten tijd achtereenvolgens naar Alkmaar, Harlingen, Franeker, Leeuwarden, Dokkum, Sneek, Bolsward, Medemblik, Enkhuizen, Hoorn en Edam. Wanneer men deze steden en stadjes, nog vol voorvaderlijke erfenissen, in snel tempo na elkaar ziet, raakt men in verbazing over het oneindige schoon dat daar nog is verzameld en wanneer men dan nagaat dat dit slechts een klein aantal plaatsen is in een paar provincies en men met eenzelfde genoegen nog vele en vele plaatsen meer zou kunnen bezoeken met eenzelfde keur van oude cultuur, ja dan wordt men verlegen met zichzelf en met onze huidige architecturale producten. Het zal velen als een bekende klank in de ooren klinken: dat er veel schoons is weten we immers allen. Wie er niet in vele dezer plaatsjes geweest zou zijn, weet het wel uit onze boeken die op dit gebied verschenen zijn, uit publicaties, voordrachten enz. Ik wist het ook allemaal en toch, zoo'n snelle tocht langs een serie plaatsen doet je beleven, datgene wat we anders met den mond bekennen doch overigens voorbijgaan.
Wat dan eveneens bijzonder treft is de verbijsterende stand van 90% der hedendaagsche producten. Hoe bijkans overal [1]) het oude wordt mishandeld bij verbouwingen, hoe nieuwbouw op afzichtelijke wijze ontkent datgene wat een voorgeslacht met liefde en toewijding en groote kennis tot stand bracht: eerlijkheid voor materiaalbehandeling op alle gebied en zuiverheid van verhoudingen. We zijn hopeloos afgedwaald en een vergroving ten prooi gevallen, die in al zijn naakte waarheid in dergelijke plaatsen ten toon wordt gesteld en erger opvalt dan elders omdat voor en tegen hier naast elkaar zijn opgesteld. De opvatting dat het oude voorbij is en het nieuwe zijn eigen weg onafhankelijk moet zoeken is een leugen. Wij architecten, bouwkundigen enz. zijn voor bijkans 100% gewone vaklieden en geen wereldhervormers of ontdekkers van nieuwe waarheden. Copieeren van oude dingen is onjuist, omdat de oude tijd andere eischen stelde dan de nieuwe. De nieuwe wenschen behooren we te aanvaarden, maar op te lossen met de ervaring en kennis van onze voorouders. We moeten aansluiten op het vele dat we in onze cultuur nog bezitten en enkelen mogen dan in staat zijn daaraan iets nieuws toe te voegen, dat is voor de groote massa van hen die het eenvoudige werk in de oude omgeving tot stand brengen volkomen onnoodig. Het wordt hoog tijd dat ons onderwijs op dit gebied grondig worde herzien, dat men in de scholen, die de opleiding van alle takken van de bouwnijverheid behartigen, zich aansluit bij de traditie. Men zoeke in de oude voorbeelden naar die onderdeelen welke nog heden ten dage van nut zijn, en dat zijn er vele, en onderwijze daarmede de jeugd. Men sluite de jacht naar eigen vinding uit en leere de traditie herleven voor die opgaven welke daaraan behoefte hebben, ook dat zijn er vele en zeker op het land en in de kleine steden.
De kennis van onze oude nationale architectuur zij het hoofdvak voor ons vakonderwijs en daarbij moet dan niet van de „monumenten" worden uitgegaan, doch van het vele goede dat in de oude eenvoudige opgaven nog aanwezig is. Een goed raam, een goede deur, een goede dakkapel, topgevel en raamgroepeering, ze zijn er nog alle te kust en te keur en ze zijn nog net zoo goed nu als vroeger. Waar vinden we ze in onzen tegenwoordigen doorsnee woonhuisbouw??

Ir. G. FRIEDHOFF.

[1]) En hierbij sluit ik Haarlem in geen enkel opzicht uit!

SYMPOSIUM OVER TRILLINGSDEMPING.

Op initiatief van „Geluidsstichting", is onder de leiding van Ir. Tjaden een symposium gehouden over trillingsdemping. Mocht er iemand zijn, die niet precies weet wat een symposium is, dan is een vergelijking met een vakterm het duidelijkst. Het onderhavige symposium was te vergelijken met een meervoudige opdracht, met als programmapunt: het dempen van trillingen. De beoordeelingscommissie werd gevormd door de toehoorders, een bonte mengeling van allen die wel eens te maken hebben met iets wat draait of beweegt: professoren, scheepstechnici, machinebouwers, architecten enz.
Overigens geschiedde alles mondeling en speelde zich af in één der Delftsche laboratoria.
Mededingers waren de heeren N. J. Visser met motto „Kurk", Ir. C. W. Kosten met „Rubber" en Dipl. Ing. H. Hartz die de spiraalveeren verdedigde. Beschikbare tijd voor de oplossing was één uur.
Zonder de emotie van de einduitslag te willen wegnemen, kan nu reeds verklapt worden dat een absolute overwinning niet behaald werd, om de eenvoudige reden dat met zeer verschillende wapenen gestreden werd, doch laten we niet op de zaak vooruit loopen.
Uiteindelijk ging het erom, gemeenschappelijk een euvel te bestrijden dat ernstiger wordt naarmate de mechanisatie toeneemt. Meer machines, meer hinder en aller streven was erop gericht het menschdom van de door machines veroorzaakte last te verlossen.
Een merkwaardige bijkomstigheid was, dat de bestrijdingsmiddelen der drie mededingers een geheel afzonderlijk karakter droegen, we zouden kunnen zeggen dat het ging tusschen drie opzichzelfstaande grootheden: de natuur (kurk), de chemie (rubber) en de techniek (spiraalveeren).
Het betoog van den heer Visser, die de kurk voor zijn rekening nam, was hoofdzakelijk op het experimenteele gefundeerd, waarbij bleek dat dit materiaal in vele gevallen goede diensten kan bewijzen. Vooral bij minder snelle bewegingen wordt een goede trillingsdemping verkregen, de acoustische frequenten worden goed geïsoleerd, terwijl het materiaal bestand is tegen olie.
Ir. Kosten verdedigde namens de Vereeniging Rubberstichting het materiaal rubber op wetenschappelijke basis, nadat de voordeelen ten aanzien van de beide andere materialen waren opgesomd. Tegenover kurk was dit o.a.: de berekenbaarheid, het onveranderlijke in de structuur en de vulcaniseerbaarheid aan metaal. Tegenover staal: het lage S.G., hooge elasticiteit, goedkoop, goede demping bij lage frequenten.
In tegenstelling met de geldende meening bleek, dat rubber niet samendrukbaar is omdat bij druk het volume gelijk blijft. Er heeft alleen zijdelingsche uitwijking plaats, met welke eigenschap bij het construeeren rekening moet worden gehouden.
Met diverse formules werd aangetoond, op welke wijze het mogelijk is de benoodigde trillingsdemping te bereiken, zoodat dit vraagstuk met behulp van de mathematica vrijwel opgelost is.
Voor de spiraalveeren trad Dipl. Ing. Hartz in het krijt, die met een ongeloofelijke radheid van tong de beschikbaar gestelde 3600 seconden heeft uitgebuit om de voordeelen van staalveering te belichten. Zijn uitgangspunt was de ideale isolatie: de vrije ophanging, die echter niet uitvoerbaar is doch wel voor 96 à 98 % benaderd kan worden. Hij spoorde de trillingsoorzaken op en berekende de grootte der inwendig optredende krachten, de invloed daarvan op de machinefundeering om zoodoende tot de afmeting der benoodigde spiraalveeren te geraken. Aan de praktijk getoetst, bleek het mogelijk bv. een 850 PK Dieselmotor met aangebouwde generator, op volle toeren draaiend, volkomen trillingsvrij op te stellen, terwijl als toegift nog een energiebesparing van 5 à 10 % in het uitzicht wordt gesteld die anders aan trilling verloren gaat.
Resumeerend kan van dit symposium gezegd worden dat hieruit bleek dat de trillingsbestrijding langs wetenschappelijken weg in een vergevorderd stadium is gekomen.
Voor belanghebbenden zal de Ver. Geluidsstichting te Delft ongetwijfeld bereid zijn nadere bijzonderheden te verschaffen.

J. P. L. H.

BOEKBESPREKING

HILDO KROP, door Jos. de Gruyter, verschenen bij de N.V. Uitgeversbedrijf „De Spieghel", Amsterdam 1938. 4°.

Een belangrijk boek over een belangrijk beeldhouwer van onzen tijd. Het is geschreven door een auteur, die goed uit zijn oogen keek, nadacht, en het visueel en intellectueel beleefde in een fijnzinnigen vorm vastlegde. Het uiterlijk is voornaam verzorgd door de uitgevers; zoowel drukwerk als afbeeldingen, waarvan er 50 naar beeldhouwwerken en 24 naar teekeningen van den kunstenaar, zijn goed uitgevoerd. Deze laatste, direct bij den tekst geplaatst, zijn markante uitingen van Krop, typeerend voor de intense liefde en het groote respect dat hij heeft voor het leven; zij verluchten dan ook zinrijk het boek.
Is de schrijver vóór alles uitgegaan van des kunstenaars werk, zoo heeft hij tevens zijn gedachtengang geobjectiveerd om zijn ideeën over beeldhouwkunst uit te spreken. Waar De Gruyter werkelijk iets te vertellen heeft over sculptuur, verhoogt dit de waarde van het boek.
Teekenend is het dat hij den tekst begint met een belijdenis van Michel Angelo aangaande het diepgaand verschil tusschen beeld„houwen" en modeleeren. Wie nu in verband hiermede zou denken dat de schrijver een aprioristische meening erop nahoudt om daaraan concrete kunstwerken te toetsen, vergist zich volkomen. Veeleer gaat een wisselwerking uit van het kunstobject dat hij aanschouwt, en van datgene wat bezonken ligt in hem zelf. Wel heeft de schrijver het voordeel boven den criticus, die eindeloos geroepen wordt een beschouwing te geven over kunstwerken die willens en wetens zijn oog voorbij trekken. Deze schrijver toch voelt zich aangetrokken tot het werk van Krop en heeft een eigen-verlangen hiervan uiting te geven. Aanvangende met zijn gedachte te geven over beeldhouwkunst, komt hij tot het essentieele verschil van het houwen in harde materie en het boetseeren in smeuïge klei. Voorzeker houdt het eerste in een kern-benadering, terwijl het laatste meer de daad is van het opbrengen der materie. Toch heeft men te erkennen dat er kunstenaars zijn, die eerst in klei de groote massa opzetten en daarna den eindvorm bereiken door het wegnemen of afstrijken der soepele grondstof. Maar dit dingt niets af op De Gruyters inzicht als hij zegt: „Hardheid, gewicht en volumen „der materie weerstreven niet enkel den kunstenaar, maar steu„nen hem gelijktijdig, ontwikkelen in hem het maximaal plas„tische besef".
Bij dit alles voert zijn scherp omlijnde meening niet tot een dogma, want hij is ruim genoeg om te weten dat door de eeuwen heen het modeleeren in klei grootsche werken heeft geschonken. Trouwens hijzelf wijst terecht op de verheven bronsplastieken, terracotta's enz. om ten slotte de vraag te stellen: „En wie waagt het geniale „impressionisten" als Rodin „of Rik Wouters er 'n verwijt van te maken, dat zij de klei niet „enkel als middel, maar in zekeren zin ook als doel stelden? „De vraag is ten slotte deze, of en in hoeverre hun verliefd zijn „op het driftige smeuïge oppervlak, hen het dieper leven der „volumina deed verwaarloozen."
Dit typeert De Gruyter; hij staat open voor iedere groote en waarachtige kunstuiting der tijden. Bovendien blijkt hij, behalve een vereering voor Rodin te hebben, ook de wijze les van den genialen meester ter harte te nemen, wanneer deze, sprekende over het ondergaan van een kunstwerk, zeide: Allez voir — et, surtout, regardez avec simplicité, avec docilité!
Na een algemeene, breed en duidelijk opgezette inleiding wordt in het kort de levensloop van den kunstenaar geschetst en komt de schrijver tot Krops vroege werk. Het is de tijd dat hij in aanraking komt met de architectuur. Hierbij zet de auteur zijn meening uiteen over de verhouding der beeldhouwkunst tot de bouwkunst en zegt: „Er wordt nogal eens over gekra„keeld of de beeldhouwkunst een zelfstandige, onafhankelijke, „dan wel een dienende d.w.z. de bouwkunst dienende kunst „behoort te zijn. Deze strijdvraag werd eenige decenniën ge„leden meestal ten gunste van het „dienen" beslist en wordt „tegenwoordig juist omgekeerd beantwoord. Echter komt het „mij voor, dat zij in beginsel op een misverstand omtrent het „wezen van alle kunst berust."
Klaar en scherp ontwikkelt De Gruyter hier zijn meening en het zou o.i. belangrijk zijn deze te toetsen aan die van groote beeldhouwers vóór Krop in ons land. Wij denken aan kunstenaars als Mendes da Costa en Zijl.
In die nieuwe opleving der bouwplastiek verschijnt Hildo Krop als jongere en de schrijver zet nu vervolgens uiteen hoe deze in de doelbewuste samenwerking met bouwmeesters steun vond. Hij gaat hem na in dien tijd van gisting, wanneer een sterk stijlverlangen opdaagt na het impressionisme, en een bewuste vormvergeestelijking tot uiting komt. De periode van den bouw van het Scheepvaarthuis te Amsterdam is hier het uitgangspunt en de schrijver wijst erop hoe Krop vermoedelijk sterker dan één andere beeldhouwer in ons land den invloed der Amsterdamsche architectuurstrooming ondergaan heeft. Ook het barokke vond weerklank in hem; de klok voor het Rotterdamsche Raadhuis en enkele vrije plastieken mogen hiervan getuigen; maar de schrijver zegt daarbij: „Over 't geheel „zal men hem zeker geen „barok" beeldhouwer willen noemen, „integendeel!"
Dan schetst hij Krops arbeid voor Publieke Werken te Amsterdam sinds 1916 en wat hij aan de samenwerking met bouwmeesters te danken heeft, terwijl hij toch als kunstenaar autonome scheppingen maakt.
Vervolgens ontvouwt schrijver de vrije sculptuur van Krop. Vooral op zijn figurale werken gaat hij dieper in. Nu eens toont hij ons den groei van het werk door vergelijking van een vijftal vrouwen- of meisjesnaakten, dan weer releveert hij Krops geliefde thema van den arbeider, om ten slotte ons een der schoonste werken te toonen, den: „Jongen met adelaar" gemaakt voor het observatiehuis van het Wilhelminagasthuis te Amsterdam.
Zoo is de Nederlandsche litteratuur op kunstgebied weer verrijkt met een werk over een hedendaagsch kunstenaar, een markante figuur te midden van een nog jong oplevende beeld-

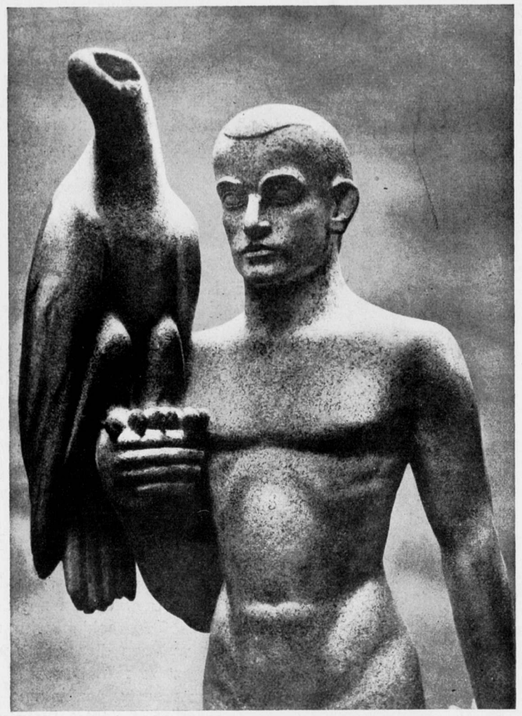

„JONGEN MET ADELAAR", HILDO KROP, FEC.
UIT „HILDO KROP", DOOR JOS. DE GRUYTER.

houwkunst. Jong in den zin der historie, want slechts op een halve eeuw werkens kan zij bogen en nog zijn de vroegsten te midden van ons. Maar lang moet men in den tijd afdalen om in ons Nederland een daaraan voorafgaande periode van sterk levende beeldhouwkunst te vinden.

En toch — onze Noord-Nederlandsche beeldende kunst doet haar intrede in West-Europa met een machtig beeldhouwer, den in Haarlem geboren Claus Sluter. Nog vóór de Van Eycken hun glanspunt bereikt hebben, was hij reeds gestorven (1406). Bovendien, hoewel in het Limburgsche geboren en gewerkt hebbende in ons land, zal men toch deze groote schilders tot onze zuidelijke broeders moeten rekenen, daarbij nog in 't midden latend of Hubert al dan niet bestaan heeft.

Hoewel vrije kunstenaar, zoo is Claus Sluter in zijn werk nauw verbonden aan de architectuur. En merkwaardig — de opleving onzer beeldhouwkunst op het eind der 19e eeuw — ook zij werd gestimuleerd door de bouwkunst. Toen streden haar jongeren voor een verrijking dezer architectuur door beeldhouwwerk; thans echter hebben ze vaak te kampen tegen een verarming aan plastiek in de bouwkunst. Als er van „dienen" in de kunst spräke is, dan moge men juist hier de verheven werking daarvan constateeren. Niet in den zin van het serviele, waarbij de ééne dwang uitoefent op den andere, doch veeleer in de almenschelijke opvatting van gelijk en gelijkwaardig dienen van het mysterie, waartoe ook de kunst gerekend mag worden.

De Gruyters boek getuigt hiervan. Zijn aanleiding vond hij in Krops werk, dat hij in geschrift, als een deel van het echt bloeiende leven, open voor ons legt.

WILLEM VAN DER PLUYM.

PRIJSVRAAG RAADHUIS TE DOETINCHEM.

Verschenen zijn de voorwaarden voor de prijsvraag, uitgeschreven voor den bouw van een nieuw gemeentehuis te Doetinchem. Krachtens de voorwaarden mag de bouwsom circa *f* 100.000 bedragen.

De prijsvraag staat open voor alle in Nederland gedomicilieerde architecten van Nederlandsche nationaliteit.

Bij de ontwerpen moet tevens worden overgelegd een situatieteekening van het stadhuis, zoomede een bebouwingsplan voor de directe omgeving.

Verzoeken om toezending van het prijsvraagprogramma etc. behooren met vermelding van naam, qualiteit en woonplaats te worden gericht tot den gemeente-secretaris van Doetinchem. De ontwerpen moeten vóór of op 6 Mei 1939 des namiddags 12 uur op het gemeentehuis te Doetinchem bezorgd zijn.

Na de beoordeeling door de jury zullen de ontwerpen worden tentoongesteld.

Het Gemeentebestuur looft 3 prijzen uit, te weten:

een eerste prijs à *f* 1000,
een tweede prijs à *f* 800,
en een derde prijs à *f* 600.

De jury bestaat uit de heeren: W. P. J. Duval Slothouwer, Burgemeester van Doetinchem; R. Velsink, Wethouder van Openbare Werken; Ir. G. Friedhoff, Hoofdingenieur Openbare Werken te Haarlem; Prof. Ir. J. A. G. van der Steur, Oud-Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, te Oosterbeek, en Ir. H. T. Zwiers, Architect te Haarlem, met den heer R. J. de Vrieze, Gemeentesecretaris, als adviseur.